Відлуння Великого терору

Збірник документів у трьох томах

Том 2 Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 – червень 1943 рр.)

Книга 3

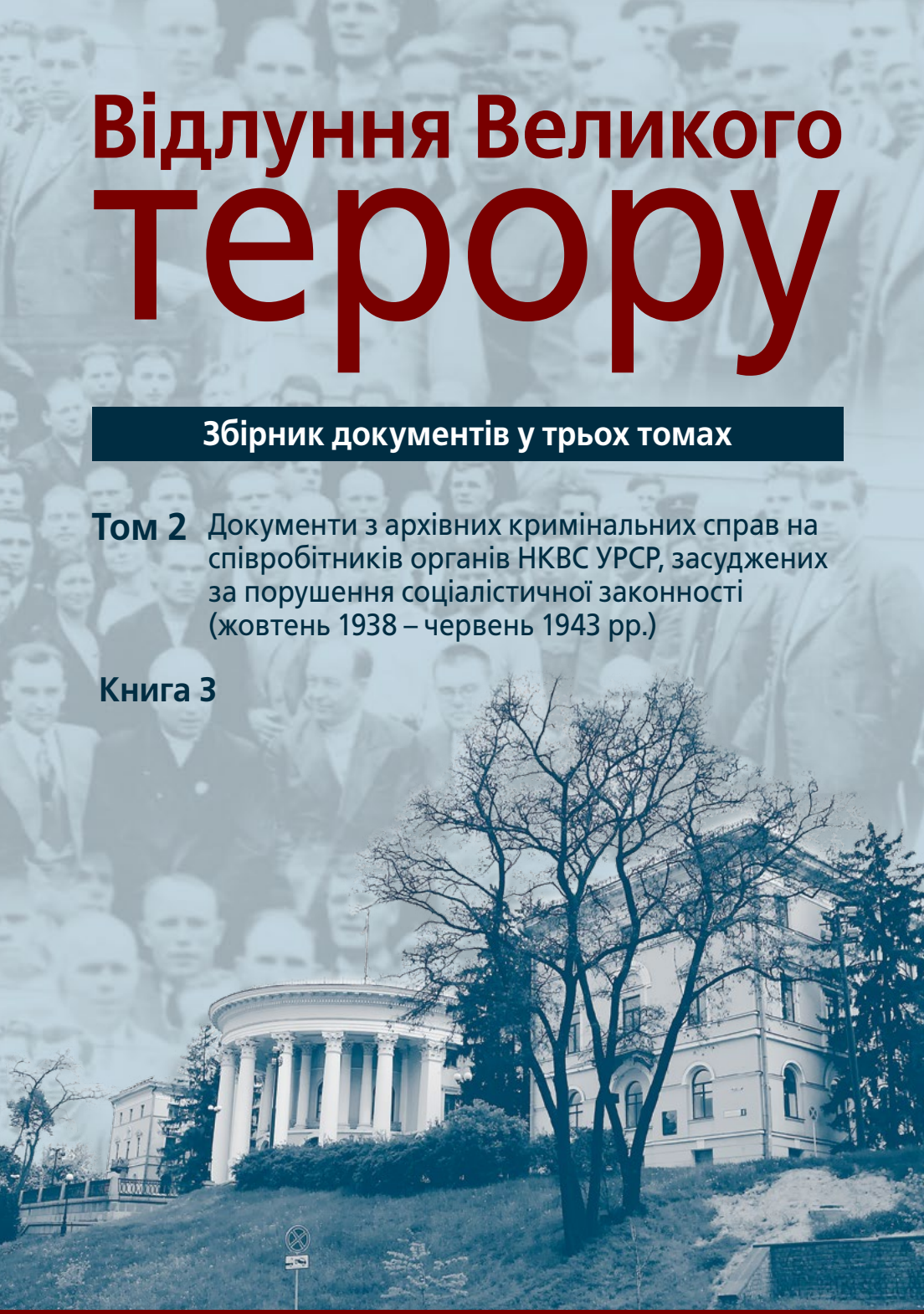

Національна академія наук України
Інститут історії України
Торонтський університет
Вірджинський університет
Галузевий державний архів Служби безпеки України

Відлуння Великого терору

Збірник документів у трьох томах

Том другий
Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 р.— червень 1943 р.)

Книга третя
УНКВС по Дніпропетровській області,
УНКВС по Полтавській області,
особливі органи НКВС,
центральний апарат НКВС УРСР

Київ
Видавець Захаренко В. О.
2022

УДК 323.282(477)"1938/1943"
В42

Редакційна колегія:

Володимир Бірчак, Геннадій Боряк, Валерій Васильєв, Лінн Віола, Ольга Довбня, Вадим Золотарьов, Ігор Кашу, Андрій Когут, Сергій Кокін, Марія Панова, Роман Подкур, Джеффрі Россман, Андрій Савін, Олексій Тепляков, Марк Юнге

Автор–упорядник:

Сергій Кокін

Спонсори проєкту:

University of Erlangen (Germany), department of History, Eastern European History section, University of Toronto (Canada), Gerda Henkel Stiftung (Germany)

Другий том збірника документів містить тексти обвинувальних висновків, протоколів судових засідань військових трибуналів та їхні вироки, ухвали Військової колегії Верховного суду СРСР та інші документи про кримінальне покарання співробітників органів НКВС УРСР, звинувачених у «порушеннях соціалістичної законності» у 1937–1938 рр. Документи розповідають про різноманітний склад злочинів, скоєних співробітниками НКВС у період Великого терору, характеризують участь органів НКВС, прокуратури і правосуддя у кримінальному покаранні «порушників соціалістичної законності» і конкретні результати цього покарання.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту історії України Національної академії наук України 6 квітня 2022 р. (протокол № 2).

Відлуння Великого терору.

В42 Відлуння Великого терору. Збірник документів у трьох томах. Т. 2: Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за «порушення соціалістичної законності» (жовтень 1938 р. – червень 1943 р.). Кн. 3: УНКВС по Дніпропетровській області, УНКВС по Полтавській області, особливі органи НКВС, центральний апарат НКВС УРСР / передмова, упорядкування: Сергій Кокін. – К.: Видавець В. Захаренко, 2022. – 704 с.

ISBN 978-966-2258-17-2

УДК 323.282(477)"1938/1943"

© Передмова, упорядкування: Сергій Кокін, 2022
© Видавець Захаренко В. О., 2022

ISBN 978-966-2258-17-2

ЗМІСТ

Кокін С. Злочини і покарання: документи з архівних кримінальних справ на співробітників НКВС УРСР, засуджених за «порушення соціалістичної законності» під час Великого терору (закінчення) 6

Розділ 1. Справи колишніх керівників УНКВС по Дніпропетровській області та Запорізького міського відділу НКВС

1. Справа колишніх начальника 3-го відділення УДБ Запорізького міськвідділу НКВС Бориса Лінецького, начальника 4-го відділення Давида Клібанова та т.в.о. коменданта міськвідділу Григорія Дорова-Піонташка 256

№ 79 Обвинувальний висновок у справі Б. П. Болдіна, Д. Я. Клібанова, Б. Л. Лінецького і Г. Я. Дорова-Піонташка. 5 липня 1939 р. 256

№ 80 Вирок Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу у справі Б. Л. Лінецького, Д. Я. Клібанова і Г. Я. Дорова-Піонташка. 16–20 квітня 1940 р. 260

№ 81 Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі Б. Л. Лінецького, Д. Я. Клібанова і Г. Я. Дорова-Піонташка. 2 серпня 1940 р. 264

№ 82 Витяг з протоколу засідання Президії Верховної Ради СРСР у справі Б. Л. Лінецького. 3 вересня 1940 р. 265

2. Справа колишніх заступника начальника УНКВС по Дніпропетровській області Івана Дарагана і начальника 3-го відділу УДБ УНКВС Якова Уманського 266

№ 83 Обвинувальний акт у справі І. А. Дарагана та Я. В. Уманського. 8 травня 1941 р. 266

№ 84 Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі І. А. Дарагана та Я. В. Уманського. 22–27 травня 1941 р. 272

№ 85 Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі І. А. Дарагана та Я. В. Уманського. 22–27 травня 1941 р. 321

Розділ 2. Справи т.в.о. начальника УНКВС по Полтавській області Андріана (Адріана) Петерса-Здебського, начальника УНКВС Олександра Волкова та його заступника Семена Полякова

1. Справа т.в.о. начальника УНКВС по Полтавській області Андріана (Адріана) Петерса-Здебського 326

№ 86 Обвинувальний висновок у справі А. О. Петерса-Здебського. 31 липня 1939 р. 326

№ 87 Вирок Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу у справі А. О. Петерса-Здебського. 26 листопада 1939 р. 328

№ 88 Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі А. О. Петерса-Здебського. 25 січня 1940 р. 329

2. Справа начальника УНКВС по Полтавській області Олександра Волкова.. 331
№ 89 Обвинувальний висновок у справі О. О. Волкова. 30 квітня 1941 р... 331
№ 90 Протокол закритого судового засідання Військової колегії Верховного суду СРСР у справі О. О. Волкова. 20 липня 1941 р. 335
№ 91 Вирок Військової колегії Верховного суду СРСР у справі О. О. Волкова. 20 липня 1941 р. 338
№ 92 Довідка 1-го спецвідділу НКВС СРСР про виконання вироку Військової колегії Верховного суду СРСР стосовно О. О. Волкова. [16 жовтня 1941 р.] 339

3. Справа заступника начальника УНКВС по Полтавській області Семена Полякова 339
№ 93 Обвинувальний висновок у справі С. І. Полякова. 26 червня 1941 р.... 339
№ 94 Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі С. І. Полякова. 5 липня 1941 р. 341
№ 95 Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі С. І. Полякова. 5 липня 1941 р. 350

Розділ 3. Справи керівників особливих органів НКВС УРСР

1. Справа колишнього начальника 5-го відділу УДБ НКВС УРСР Віктора Блюмана 353
№ 96 Вирок виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР у справі В. М. Блюмана. 22 вересня 1938 р. 353

2. Справа колишнього помічника начальника 5-го відділу УДБ НКВС УРСР Семена Пригова 354
№ 97 Обвинувальний висновок у справі С. Л. Пригова. 23 березня 1940 р... 354
№ 98 Витяг з протоколу Особливої наради при наркомі внутрішніх справ СРСР стосовно С. Л. Пригова. 2 вересня 1940 р. 357

3. Справа колишнього начальника 5-го відділу УДБ УНКВС по Миколаївській області Федора Овчинникова 357
№ 99 Обвинувальний акт у справі Ф. Т. Овчинникова. 20 лютого 1941 р... 357
№ 100 Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі Ф. Т. Овчинникова. 10–13 березня 1941 р. 359
№ 101 Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі Ф. Т. Овчинникова. 10–13 березня 1941 р. 408
№ 102 Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі Ф. Т. Овчинникова. 25 квітня 1941 р. 410

Розділ 4. Справи працівників центрального апарату НКВС УРСР

1. Справа помічника начальника 1-го відділення 2-го відділу УДБ НКВС УРСР Івана Друшляка 412
№ 103 Обвинувальний акт у справі І. С. Друшляка. 28 грудня 1939 р. 412
№ 104 Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі І. С. Друшляка. 14–15 січня 1940 р. 415

№ 105 Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі І. С. Друшляка. 14–15 січня 1940 р. 444
№ 106 Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі І. С. Друшляка. 11 квітня 1940 р. 447

2. Справа колишнього т.в.о. начальника 6-го відділу НКВС УРСР і в. о. заступника начальника Особливого відділу Київського особливого військового округу Василя Грабаря 448
№ 107 Обвинувальний висновок у справі В. Р. Грабаря. 5 вересня 1939 р. 448
№ 108 Обвинувальний акт у справі В. Р. Грабаря. 3 (19) серпня 1940 р. 451
№ 109 Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС УРСР у справі В. Р. Грабаря. 7–11 жовтня 1940 р. 456
№ 110 Вирок Військового трибуналу військ НКВС УРСР у справі В. Р. Грабаря. 7–11 жовтня 1940 р. 532
№ 111 Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі В. Р. Грабаря. 29 листопада 1940 р. 536

3. Справа колишнього оперуповноваженого 6-го відділу НКВС УРСР Марка Тульського 538
№ 112 Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі М. М. Тульського. 23 січня 1941 р. 538
№ 113 Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі М. М. Тульського. 21 лютого 1941 р. 540

4. Справа колишнього начальника 1-го відділення 4-го (2-го) відділу УДБ і заступника начальника Слідчої частини УДБ НКВС УРСР Соломона Калужського 541
№ 114 Обвинувальний акт у справі С. Д. Калужського. 29 квітня 1941 р. 541
№ 115 Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі С. Д. Калужського. 13–17 травня 1941 р. 545
№ 116 Постанова в.о. помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу (УРСР) Рязанцева у справі С. Д. Калужського. 1 липня 1941 р. 585

5. Справа начальника 1-го спецвідділу НКВС УРСР Андрія Назаренка та його заступника Андрія Славіна 586
№ 117 Обвинувальний висновок у справі А. Г. Назаренка і А. Д. Славіна. 6 березня 1941 р. 586
№ 118 Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі А. Г. Назаренка і А. Д. Славіна. 4–5 квітня 1941 р. 589
№ 119 Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі А. Г. Назаренка і А. Д. Славіна. 4–5 квітня 1941 р. 615
№ 120 Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі А. Г. Назаренка і А. Д. Славіна. 23 травня 1941 р. 618

Покажчик упорядників 620

Подяки 621

Іменний і біографічний покажчик 622

Злочини і покарання: документи з архівних кримінальних справ на співробітників НКВС УРСР, засуджених за «порушення соціалістичної законності» під час Великого терору (закінчення)

У межах міжнародного науково-дослідного проєкту «Відлуння Великого терору. Чекісти на лаві підсудних» опубліковані три томи збірника документів, присвячених кампанії з «відновлення соціалістичної законності» в діяльності органів НКВС, яка велася з кінця 1938 року. Згідно із задумом авторського колективу передбачалося видання кожного тому окремою книгою, але в процесі реалізації проєкту стала очевидною необхідність видання 2-го тому спочатку в двох, а потім і в трьох книгах.

Ми дійшли висновку, що опублікувати документи лише з кількох архівних кримінальних справ на «порушників соцзаконності», звинувачених у тяжких злочинах, скоєних під час Великого терору, буде недостатньо для встановлення перебігу та результатів зазначеної кампанії в органах НКВС Української РСР, адже зміст і результати кампанії на місцях були дуже різними.

У перших двох книгах були опубліковані документи з архівних кримінальних справ колишніх співробітників восьми територіальних органів НКВС УРСР — НКВС Молдавської АРСР і семи обласних управлінь НКВС: по Житомирській, Одеській, Київській, Миколаївській, Вінницькій, Харківській і Ворошиловградській областях, а також одного транспортного органу НКВС з шести, які оперували на території УРСР — Дорожньо-транспортного відділу ГУДБ НКВС Північно-Донецької залізниці.

Територіально були охоплені різні регіони України — від Житомирської та Вінницької областей та Молдавської автономії у тогочасній західній частині УРСР до Харківської, Донецької (в частині, що стосується зони оперативної відповідальності ДТВ Північно-Донецької залізниці) та Ворошиловградської областей — на сході, від Київської на півночі і до Одеської й Миколаївської областей — на півдні.

У третій книзі ми публікуємо документи, що розповідають про зміст кампанії ще в двох регіонах у центральній частині України — у Придніпров'ї та в Полтавській області. Придніпров'я включає в себе дві області — Дніпропетровську і Запорізьку, створену 10 січня 1939 р. з частини першої внаслідок прискореного індустріального розвитку та урбанізації регіону. Крім того, в окремому розділі ми публікуємо документи з архівних кримінальних справ співробітників спеціальних органів НКВС в Червоній армії, про які не йшлося в попередніх книгах.

У зв'язку з цим необхідно акцентувати увагу на тому, що нами був обраний територіальний принцип відбору документів, але вивчення даної проблеми можливе і за лінійним принципом — за лініями роботи органів

і підрозділів НКВС відповідно до їхніх функцій. Наприклад, окремою темою може бути вивчення діяльності співробітників секретно-політичних відділів (СПВ), що мали в роки Великого терору цифрові позначення спочатку як 4-ті, а потім — як 2-гі відділи. Документи з архівних кримінальних справ співробітників цих відділів є у всіх книгах як складові частини (іноді як головні частини) опису ситуації у тому чи іншому УНКВС: від першого розділу в першій книзі (НКВС Молдавської АРСР) до останнього розділу в другій книзі («Ворошиловградсько-київська справа»).

Так само можуть бути окремими темами для вивчення діяльність співробітників контррозвідувальних відділів (КРВ, 3-ті відділи) і особливих відділів (ОВ, 5-ті відділи). Але якщо про представників 3-х відділів ми опублікували достатньо документів (Житомир, Одеса та ін.), то співробітники особливих органів залишилися в тіні (Я. Середа з УНКВС по Харківській області не береться до уваги, оскільки інкриміновані йому злочини не стосувалися його службової діяльності в ОВ). Щоб компенсувати цей недолік, ми публікуємо відповідні документи в спеціальному — третьому — розділі.

І, нарешті, представники центрального апарату НКВС УРСР Л. Павличев і Л. Тарасовський, незважаючи на наявність у кримінальній справі епізодів звинувачення щодо їхньої діяльності в 4-му (2-му) відділі УДБ НКВС УРСР, через обставини опинилися на лаві підсудних разом зі співробітниками територіального органу НКВС. Опубліковані нами документи в 4-му розділі свідчать про те, що більш виправданою з історичної та правової точок зору була б їхня присутність у цьому розділі, але історія розсудила інакше.

УНКВС по Дніпропетровській області: «клаптева ковдра» з кримінальних справ на «порушників соцзаконності»

Нашу розповідь про ситуацію з «наведенням порядку» в УНКВС по Дніпропетровській області ми традиційно почнемо з особистостей перших осіб, які керували даним органом. Після перетворення обласного відділу ДПУ УСРР у липні 1934 р. в Управління НКВС таких було четверо. Перший з них був керівником найдовший час, а другий — найменший, і обидва формально не мають відношення до ситуації в УНКВС у 1937–1938 рр. Але для повноти картини ми згадаємо і про них. Отже, в 1934–1938 рр. УНКВС керували такі особи:

1) С. Миронов (М. Король) — з 15 липня 1934 р. до 28 листопада 1936 р.;

2) Д. Соколинський (Гімельман) — з 16 грудня 1936 р. до 23 січня 1937 р.;

3) Ю. Кривець — з 23 січня 1937 р. до 26 лютого 1938 р.;

4) П. Коркін — з 26 лютого 1938 р. до 25 січня 1939 р.

Всі четверо, на відміну від керівників багатьох інших органів НКВС УРСР, увесь час перебували в статусі «законних» начальників Управління, без приставок «т.в.о.» або «в.о.». Службова діяльність перших двох під час Великого терору відбувалася в інших регіонах, а С. Миронова навіть в іншому відомстві. В цьому сенсі Д. Соколинський більш «прив'язаний»

до теми нашого дослідження, але спочатку як начальник 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, а потім і головним чином — як начальник УНКВС по Донецькій області.

Рідкісну для місцевих органів НКВС в УРСР картину відносної стабільності з керівниками УНКВС доповнювала невелика кількість других осіб з числа заступників і помічників начальника УНКВС. За два роки на посаді заступника начальника УНКВС побували три людини: С. Долинський-Глазберг (з листопада 1936 р. до березня 1937 р.), С. Янкович (з 22 квітня до 23 липня 1938 р.), І. Дараган (з 23 липня — т.в.о., з 9 серпня — заступник, до осені 1938 р.); на посаді помічника начальника — ще три особи: М. Ізвеков (після від'їзду С. Долинського до 27 березня 1938 р. фактично виконував обов'язки заступника начальника УНКВС), Б. Борисов-Вільнер (т.в.о. з 8 травня до 23 липня 1938 р.) і Г. Климов (з 23 липня 1938 р.).

Загалом виходить десять осіб керівників. Звичайно, в УНКВС були й інші люди — керівники середньої і нижчої ланок, які відігравали велику роль в проведенні репресій, і без згадки про яких неможливо буде обійтися в нашій подальшій розповіді. Але спочатку коротко зупинимося на долях перших осіб.

С. Миронов був типовим прикладом перевтілення на території України в 1920 р. військовослужбовців і політпрацівників Червоної армії в чекістів, спочатку в особістів (співробітників особливих органів в армії), а потім і в фахівців більш широкого профілю. За час своєї служби в органах ВНК–ОДПУ–НКВС він перебував у різних регіонах СРСР, обіймаючи вже зі січня 1921 р. керівні посади, і мав великий досвід. Про наявність у нього відповідних заслуг свідчило нагородження його двома орденами Червоного прапора в 1926 і 1930 рр., а також ще раніше — знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (V)». Коли він очолював УНКВС у Дніпропетровську, то 29 листопада 1935 р. йому було присвоєно високе спецзвання старшого майора держбезпеки.

Із Дніпропетровська С. Миронов поїхав на схід. 28 грудня 1936 р. його призначили начальником УНКВС по Західно-Сибірському краю (Новосибірськ), де заступником начальника з 28 лютого 1936 р. був старший майор держбезпеки О. Успенський. Вони не зійшлися характерами, і важливе психологічне значення для С. Миронова мало присвоєння йому 14 березня 1937 р. спецзвання комісара держбезпеки 3-го рангу, а для О. Успенського — переведення його через два дні (16 березня) з підвищенням — начальником УНКВС по Оренбурзькій області. Надалі їхні шляхи не перетиналися. Але про О. Успенського, якого нарком внутрішніх справ СРСР М. Єжов через певний час (25 січня 1938 р.) призначив на посаду наркома внутрішніх справ УРСР, ми згадаємо ще не раз.

Позбувшись гіперактивного О. Успенського, С. Миронов на свій розсуд проводив підготовку і розгортання Великого терору в регіоні. Незважаючи на всі внутрішні сумніви, про які тепер відомо зі слів його колишньої дружини, він свою службову діяльність проводив так, як це тоді було потрібно, і 2 липня 1937 р. був нагороджений орденом Леніна.

Однак, 15 серпня 1937 р. його звільнили з НКВС у зв'язку з переведенням на іншу роботу: з 19 серпня він став Повноважним представником

СРСР в Монголії. Через 8 місяців, у квітні 1938 р., його повернули до Москви, де він очолив 2-й Східний відділ Наркомату закордонних справ (НКЗС) СРСР.

Його дипломатична і розвідувальна діяльність була перервана арештом 6 січня 1939 р. Він був звинувачений в участі в антирадянській змові в НКВС й НКЗС та в шпигунстві. Слідство тривало рік, і за його результатами С. Миронов був включений в один зі сталінських розстрільних списків — від 16 січня 1940 р. Після отримання санкції вождя на його знищення Військова колегія Верховного суду (ВК ВС) СРСР 21 лютого 1940 р. засудила С. Миронова до вищої міри покарання (ВМП), і він був розстріляний.

Незважаючи на сумнівний характер звинувачень, за якими він був засуджений, у 1999 р. було відмовлено в перегляді його справи щодо реабілітації. Ми не маємо в своєму розпорядженні відповідних документів, але за аналогією з іншими подібними випадками знаємо, що при прийнятті таких рішень враховувалися реальні злочини, вчинені керівниками органів НКВС під час Великого терору. У випадку з С. Мироновим йшлося, скоріше за все, про Західно-Сибірський край.

Його наступник на посаді начальника УНКВС по Дніпропетровській області Д. Соколинський дещо пізніше почав свою кар'єру в органах ВНК–ДПУ–НКВС, яка спочатку проходила виключно в УРСР. У серпні 1925 р. він став начальником Балтського відділення ДПУ Молдавської АСРР, потім зростав у посадах і в грудні 1932 р. очолив Вінницький обласний відділ ДПУ, перетворений у липні 1934 р. в УНКВС по Вінницькій області. Призначення у Вінницю співпало з нагородженням його 20 грудня 1932 р. знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (V)», а 5 грудня 1935 р. йому було присвоєно спецзвання майора держбезпеки.

Він мало часу пробув у Дніпропетровську (по суті місяць), але цей період був відзначений присвоєнням йому спецзвання старшого майора держбезпеки. Потім Д. Соколинський трохи більше двох місяців працював у Києві, очолюючи контррозвідку в НКВС УРСР, а 3 квітня 1937 р. був призначений начальником УНКВС по Донецькій області. На цій посаді він займався організацією і проведенням Великого терору в одній з ключових областей УРСР. Масштаби репресій у регіоні були одними з найбільших, і нарком внутрішніх справ УРСР І. Леплевський мав усі підстави висунути начальника УНКВС на нагородження. У день масового нагородження співробітників НКВС державними нагородами (19 грудня 1937 р.) Д. Соколинський був удостоєний вищої з них — ордена Леніна.

А далі, як і у випадку з багатьма іншими «успішними» керівниками органів НКВС УРСР, після появи в Києві нового наркома внутрішніх справ УРСР — згаданого О. Успенського, Д. Соколинського перевели на нове місце роботи за межі України. Це переміщення відбулося службовою горизонталлю: з 26 лютого 1938 р. він став начальником УНКВС по Челябінській області (РРФСР).

Пропрацювавши на новому місці два місяці і зробивши свій внесок у проведення Великого терору на Уралі, 21 квітня 1938 р. Д. Соколинський був призначений начальником Центрального управління морського нафтоналивного флоту Наркомату водного транспорту СРСР. Це не було

чимось дивним, адже 8 квітня 1938 р. наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова було призначено ще й наркомом водного транспорту СРСР, і йому потрібні були перевірені кадри в цьому наркоматі. Але з осені 1938 р. становище М. Єжова і його висуванців ставало дедалі хиткішим. Перший заступник наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берія ще при чинному наркомі М. Єжові почав власну чистку органів НКВС, яка різко набрала обертів після зняття 25 листопада 1938 р. М. Єжова з посади наркома внутрішніх справ СРСР і призначення на неї Л. Берії.

Згідно з відкритими джерелами[1], 2 березня 1939 р. Д. Соколинський був заарештований. Близько року перебував під слідством і 19 січня 1940 р. (на місяць раніше С. Миронова) ВК ВС СРСР був засуджений до ВМП і 21 січня розстріляний. Ті ж відкриті джерела повідомляють, що 13 грудня 1994 р. був реабілітований. Якщо це так, то найтяжчі злочини, вчинені ним у роки Великого терору в Донецькій області УРСР і Челябінській області РРФСР, залишилися без належної правової оцінки.

Одним з небагатьох співробітників НКВС УРСР, нагороджених в роки Великого терору орденом Леніна, був наступний начальник УНКВС по Дніпропетровській області Ю. Кривець. Після призначення на посаду 23 січня 1937 р., він, подібно до Д. Соколинського у Донбасі, від початку і до кінця займався організацією і розгортанням масового терору в Придніпров'ї[2].

У січні 1920 р. Ю. Кривець був «експортований» з Брянської губернської надзвичайної комісії (губНК) до органів НК на території України і потім решту часу служив у містах Полтава, Київ, Харків, Одеса. Був нагороджений орденом Червоного прапора (1924) і знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (V)» (1927). Перше його «пришестя» в Дніпропетровськ відбулося в лютому 1933 р. на посаду заступника начальника облвідділу ДПУ. Пропрацювавши рік, він продовжив службу в центральному апараті ДПУ УСРР. Коли він був заступником начальника економічного відділу (ЕКВ) УДБ НКВС УРСР 13 грудня 1935 р. йому було присвоєно спецзвання майора держбезпеки.

Незабаром уперше в своїй кар'єрі він очолив територіальний орган — 16 грудня 1936 р. його призначили начальником УНКВС по Чернігівській області. До призначення приспіло присвоєння йому 20 грудня 1936 р. спецзвання старшого майора держбезпеки. А вже 23 січня 1937 р. Ю. Кривець змінив Д. Соколинського в Дніпропетровську.

Обидва вони починали службову діяльність у «своїх» УНКВС при наркомі внутрішніх справ УРСР В. Балицькому, але пікові навантаження в проведенні масового терору прийшлися на час, коли наркомом був

[1] Дані інтернет-сайту "NKVD.MEMO.RU".

[2] Цей і наступний періоди його діяльності докладно висвітлені в статті дослідників В. Золотарьова (Україна) і В. Парфьоненко (Росія). Автори також зобразили багатьох головних дійових осіб в УНКВС по Дніпропетровській області та наслідки їхньої діяльності в період керівництва УНКВС Ю. Кривцем. (Золотарьов В., Парфьоненко В. «...Один із активніших працівників ЧК–ГПУ». (Сторінки біографії старшого майора державної безпеки Юхима Кривця) // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. Науковий і документальний журнал.— 2003.— № 1 (20).— С. 355–402).

І. Леплевський (з 14 червня 1937 р. до 25 січня 1938 р.). І саме їхні зусилля на терені Великого терору І. Леплевський і М. Єжов оцінили найвище. Серед усіх керівників обласних УНКВС тільки Ю. Кривець та Д. Соколинський, а також начальник УНКВС по Одеській області комбриг М. Федоров були нагороджені 19 грудня 1937 р. орденами Леніна. Крім того, Ю. Кривець та М. Федоров 12 грудня 1937 р. були обрані депутатами Верховної Ради СРСР 1-го скликання.

Тому в очах нового наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського, до речі, теж орденоносця і депутата Верховної Ради СРСР, вони, безсумнівно, були людьми В. Балицького та І. Леплевського. Але сам О. Успенський був фаворитом нової хвилі всесильного наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова і за згодою останнього з легкістю виганяв «героїв минулих днів» за межі України.

Ю. Кривець 26 лютого 1938 р. був знятий з посади та відправлений до Північного Кавказу. 17 березня 1938 р. його призначили начальником УНКВС по Орджонікідзевському краю. Там він продовжив проведення у регіоні масових репресій, і хоча за це жодними нагородами не був відзначений, однак влітку 1938 р. його обрали депутатом Верховної Ради РРФСР.

А 23 січня 1939 р. відбувся арешт, і розпочалося слідство в Москві. Півроку Ю. Кривець заперечував свою участь в «контрреволюційній змові в НКВС УРСР». Але потім був зломлений і почав давати «свідчення», які містили і визнання провини в реальних злочинах — «порушеннях соціалістичної законності» при проведенні позасудових репресій, зокрема, в діяльності очолюваної ним трійки при УНКВС по Дніпропетровській області.

25 січня 1940 р. ВК ВС СРСР засудила його за ст. ст. 58–7, 17–58–8 і 58–11 Кримінального кодексу РРФСР до ВМП, і він був розстріляний. Сталося це лише на кілька днів пізніше, ніж з його попередником Д. Соколинським. Ймовірно, наявність у статтях звинувачення ознак реальних злочинів, скоєних Ю. Кривцем на посаді начальника УНКВС у різних регіонах УРСР і РРФСР, в подальшому стала підставою для відмови в перегляді його архівної кримінальної справи щодо реабілітації.

На заміну Ю. Кривцю до Дніпропетровська прибув П. Коркін. Його служба в органах ВНК–ОДПУ–НКВС почалася в 1921 р. і до 1931 р. проходила в Сибіру і на Далекому Сході та була відзначена в 1929 р. нагородженням знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (V)». Набуті ним знання, досвід та вміння, а також чиєсь прихильне ставлення зумовили переведення його до центрального апарату ОДПУ, де він з травня 1931 р. до грудня 1934 р. працював в секретно-політичному відділі (СПВ), обіймаючи з жовтня 1932 р. посаду начальника відділення. Цей період його служби був відзначений нагородженням знаком «Почесний працівник ВНК–ГПУ (XV)».

Під час «перетрушування» кадрів в УНКВС по Ленінградській області у зв'язку із вбивством секретаря ЦК ВКП(б) і першого секретаря Ленінградського обкому ВКП(б) С. Кірова, у грудні 1934 р. П. Коркін був призначений заступником начальника СПВ УДБ УНКВС. Це вже було

схоже на використання його в режимі роботи пожежної команди. І він виправдав надії керівництва.

В атестації за підсумками 1935 р. зазначалося, що П. Коркін був «хорошим організатором аг[ентурно]-слід[чої] роботи. [...] Брав особисто найактивнішу участь у широких операціях з вилучення к-р троцькістів-зинов'ївців; із виселення з м. Ленінграда й області к-р куркулів, білогвардійців та ін.»[3]. В атестації містився висновок про повну відповідність його займаній посаді і можливість використання П. Коркіна в якості начальника СПВ УДБ УНКВС. Це був не просто аванс йому з боку керівництва, а планомірне підведення його до наступної сходинки на службовій драбині.

23 березня 1936 р. П. Коркіну було присвоєно спецзвання капітана держбезпеки, а 14 грудня 1936 р. він був підвищений до начальника СПВ (з 25 грудня 1936 р.— 4-го відділу) УДБ УНКВС. За цим відбулося і підвищення в званні — 20 грудня 1936 р. він став майором держбезпеки. Все вказувало на те, що його серйозно розглядали як здібного, зростаючого співробітника.

Початок Великого терору створив умови для прискорення службового зростання багатьох співробітників НКВС. Для деяких з них це прискорення було справді запаморочливим, зокрема й для П. Коркіна. Спочатку «за зразкове і самовіддане виконання завдань уряду» 25 червня 1937 р. він був нагороджений орденом Леніна[4], до речі, як і його підлеглий — начальник 5-го відділення 4-го відділу УДБ УНКВС по Ленінградській області П. Карамишев — майбутній начальник УНКВС по Миколаївській області та один з «героїв» другої книги 2-го тому збірника документів.

Невдовзі, 20 липня 1937 р., П. Коркіна призначили начальником УНКВС по Воронезькій області. Ймовірно, його різнобічність, про яку зазначалося у службових документах, достатньо проявилася і при розгортанні масових репресій у Центральному Чорнозем'ї. Як і у випадку з Ю. Кривцем на Північному Кавказі, нових нагород за це він не отримав, але 12 грудня 1937 р. був обраний депутатом Верховної Ради СРСР 1-го скликання.

Потім П. Коркін потрапив в «єжовський потік» чекістів, переведених з РРФСР до УРСР на допомогу О. Успенському. 26 лютого 1938 р. він став начальником УНКВС по Дніпропетровській області. Заради справедливості зазначимо, що працювати з О. Успенським йому було дуже непросто, зокрема й тому, що в останнього було ревниве ставлення до інших висуванців наркома М. Єжова. Але разом і порізно вони продовжували крутити маховик Великого терору.

Після втечі О. Успенського з Києва 14 листопада 1938 р., переходу його на нелегальне становище, практично одночасно в Москві був зупинений і Великий терор. П. Коркіну можна було тепер перевести дух і вникнути в суть того, що відбувається. Однак для цього йому було відведено мало часу. Він був повністю дискредитований в очах партійного керівництва

[3] Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ), ф. 12, оп. 1, спр. 31015, арк. 28–28 зв.

[4] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 31015, арк. 12.

УРСР і керівництва НКВС СРСР як висуванець М. Єжова і «підручний» втікача О. Успенського. 21 січня 1939 р. П. Коркін був заарештований. Слідство у Москві завершилося передачею справи на розгляд ВК ВС СРСР, яка 28 січня 1940 р. засудила його за ст. ст. 58 п. «а» і 58–11 КК РРФСР до ВМП, і 29 січня він був розстріляний.

Часова різниця в засудженні Ю. Кривця і П. Коркіна Військовою колегією склала три дні. Важко повірити в те, що це було випадковістю. Адже обидва були головними провідниками Великого терору в Придніпров'ї: Ю. Кривець — до кінця лютого 1938 р., а П. Коркін — після. Під час слідства по їхніх справах у слідчих була можливість встановити повну картину злочинів, скоєних в УНКВС по Дніпропетровській області в роки Великого терору. Ми це побачимо з подальшої оповіді і документів про ситуацію в УНКВС, які публікуються в цій книзі. Розслідування їхньої діяльності в інших регіонах (Ю. Кривця — на Північному Кавказі, а П. Коркіна — в Центральному Чорнозем'ї) також було б істотним додатком для історичної та правової оцінки злочинів, скоєних ними та їхніми підлеглими у відповідних УНКВС.

Зі свого боку керівництво НКВС СРСР не бажало зв'язати справи начальників УНКВС зі слідчими справами на їхніх підлеглих, звинувачених у «порушеннях соцзаконності», і передати справи на керівників для подальшого ведення слідства в НКВС УРСР. Ми мали можливість переконатися в цьому на прикладі засуджених у Москві колишніх начальників кількох обласних УНКВС: Л. Якушева і Г. Вяткіна (Житомир), М. Федорова, Д. Гречухіна і П. Кисельова (Одеса), М. Шарова (Київ), Г. Морозова (Вінниця), Л. Рейхмана і Г. Кобизєва (Харків), Г. Коркунова (Ворошиловград). Хоча це були не лише головні обвинувачені, але часто і головні свідки у справах своїх колишніх підлеглих.

Останні, як це видно з архівної кримінальної справи І. Дарагана і Я. Уманського, педалювали тему «ворожих установок» наркома О. Успенського і начальника УНКВС П. Коркіна, викритих як «ворогів народу». І це врятувало їм життя, бо спростувати їхні твердження вже просто не було кому.

Підіб'ємо короткий підсумок щодо чотирьох колишніх начальників УНКВС по Дніпропетровській області. Їхні арешти в короткому часовому відрізку (із 6 січня до 2 березня 1939 р.) і подальше тотальне знищення були обумовлені винятково тим, що їх і багатьох інших керівників, розглядали, передусім, як «єжовців», на ліквідацію яких від початку і була націлена берієвська чистка НКВС. Чи було це дисциплінуючим чинником? Навряд чи цим можна вважати проведення слідства і засудження в закритому режимі підсудних як чергових «ворогів народу». Елементом виходу з Великого терору стало не це, а притягнення до кримінальної відповідальності «порушників соцзаконності», у справах яких залучали як свідків багатьох їхніх колег, і ті вже повністю усвідомили про що йшлося.

А тепер перейдемо до згаданих вище других осіб в УНКВС по Дніпропетровській області. С. Долинський допомагав новому керівнику УНКВС Ю. Кривцю. Вони вже працювали разом у СПВ ДПУ УСРР в 1931–1933 рр., коли Ю. Кривець був начальником відділу, а С. Долинський — начальником 2-го (українського) відділення цього

відділу. Перед від'їздом до Дніпропетровська Ю. Кривець мав бесіду з наркомом внутрішніх справ УРСР В. Балицьким, який закликав його спиратися в роботі на С. Долинського, якому він довіряв.

11 травня 1937 р. В. Балицького було призначено начальником УНКВС по Далекосхідному краю (м. Хабаровськ), що стало увертюрою перед його арештом 7 липня 1937 р. Так само і приблизно у той самий час С. Долинський був переведений до УНКВС по Східно-Сибірській області (м. Іркутськ), де 5 серпня 1937 р. був заарештований. 8 лютого 1938 р. він був засуджений у Москві в особливому порядку (комісією у складі наркома внутрішніх справ СРСР, прокурора СРСР і голови ВК ВС СРСР) і розстріляний. Це стало ціною його багаторічного перебування серед особливо довірених осіб В. Балицького.

Втративши С. Долинського, Ю. Кривець до завершення свого перебування в Дніпропетровську залишився без офіційно призначеного заступника. Мабуть, відповідь на питання, чому так сталося, лежить на поверхні. Помічник начальника УНКВС М. Ізвеков володів достатнім досвідом роботи на керівних посадах, зокрема і в Дніпропетровську, та справлявся з виконанням обов'язків заступника начальника УНКВС. Однак ця сторінка його біографії і його внесок у підготовку та проведення Великого терору в області в період з березня 1937 р. до березня 1938 р. в історіографії практично не висвітлені.

А цей внесок був, про що свідчило нагородження його 19 грудня 1937 р. золотим годинником від ЦВК УРСР. Звичайно, на тлі ордена Леніна, отриманого Ю. Кривцем, орденів «Знак Пошани» та Червоної зірки, якими були нагороджені відповідно начальник 5-го (Особливого) відділу УДБ УНКВС Я. Флейшман і начальник в'язниці УДБ УНКВС Н. Турбовський, який особисто розстріляв сотні людей, нагородження М. Ізвекова — номінально другої людини в ієрархії УНКВС — виглядало досить скромним. Тим паче, що він ще в 1931 р. отримав нагороду «Почесний працівник ВНК–ДПУ (V)» (тоді він був начальником Рязанського оперативного сектору ОДПУ).

Однак, немає лиха без добра. Коли НКВС УРСР очолив О. Успенський, Ю. Кривець, як ми пам'ятаємо, був вигнаний за межі України. М. Ізвеков навпаки 27 березня 1938 р. був призначений помічником наркома внутрішніх справ УРСР по неоперативних відділах, тобто пішов на підвищення з переведенням у центральний апарат. Втім у кадровій плутанині, влаштованій тоді О. Успенським, 21 червня 1938 р. він уже був призначений заступником начальника Управління робітничо-селянської міліції (УРСМ) НКВС УРСР, причому з посади того самого помічника начальника УНКВС по Дніпропетровській області.

Довіра до нього швидко зійшла нанівець. За даними українського дослідника В. Золотарьова, 9 серпня 1938 р. М. Ізвекова вивели у розпорядження НКВС СРСР, а вже наступного дня він був звільнений з органів НКВС і тоді ж, у серпні 1938 р., працевлаштований начальником сектору мобілізаційних запасів Військово-промислової комісії при Комітеті оборони РНК СРСР. За іншими відомостями, він був звільнений із НКВС із

виключенням з обліку наказом НКВС СРСР № 1867 від 5 жовтня 1939 р.[5] Хай там що, але скидається на те, що до відповідальності за звинуваченням у будь-яких злочинах він не був притягнутий. Про те, яким було його життя в подальшому, ми відомостей не маємо. Відомо лише, що в квітні 1946 р. він помер.

Його фактичний наступник С. Янкович з 1919 р. служив в органах НК–ДПУ–НКВС переважно в південному і південно-західному регіонах України. Про специфіку його служби (боротьба з бандитизмом, прикордонна служба) красномовно свідчив факт п'ятикратного нагородження в 1921–1932 рр. бойовою зброєю. З 28 травня 1935 р. він очолював 5-те, а потім 2-ге відділення ОВ (з 2 січня 1937 р.— 5-го відділу) УДБ УНКВС по Вінницькій області.

Через два роки, 28 травня 1937 р., його вивели в розпорядження УНКВС по Дніпропетровській області, і 2 червня він був призначений помічником начальника Запорізького міськвідділу (МВ) НКВС. Перебуваючи на цій посаді, він «пережив» двох начальників МВ — М. Джавахова (заарештований 9 серпня 1937 р.) та І. Шумського. Коли у березні 1938 р. останнього перевели на роботу в системі ГУТАБ НКВС СРСР, С. Янкович замінив його на короткий час.

На відміну від попереднього періоду його кар'єри, участь С. Янковича в підготовці та розгортанні масових репресій у Запоріжжі практично не було відзначено нагородами. Ювілейна медаль «ХХ років РСЧА», якої він був удостоєний 22 лютого 1938 р., була пов'язана з його минулими заслугами (у 1918–1919 рр. служив добровольцем у Червоній армії і був поранений).

Чому ми зосереджуємо увагу на цьому? Тому, що саме С. Янкович займався підготовкою слідчих справ і возив ці справи до Дніпропетровська для доповіді на трійці при УНКВС під час наймасовішої репресивної операції періоду Великого терору — «куркульської операції», що проводилася відповідно до оперативного наказу НКВС СРСР № 00447 від 30 липня 1937 р.

Тому що саме він керував оперативною слідчою групою «з розгрому польського шпигунсько-диверсійного фашистського підпілля» в Запоріжжі під час польської операції відповідно до оперативного наказу НКВС СРСР № 00485 від 11 серпня 1937 р. (за «належність» до цього «підпілля» було репресовано понад 600 осіб).

І саме С. Янкович безпосередньо керував «виконанням вироків» і особисто брав участь у розстрілах понад 1000 людей — жертв цих операцій та інших репресивних акцій НКВС, запровадивши мародерство з боку співробітників міськвідділу НКВС щодо особистих речей і грошей розстріляних[6].

Можливо, через все вищезазначене (виключаючи, зрозуміло, мародерство), коли УНКВС в Дніпропетровську вже очолював П. Коркін, а М. Ізвеков поїхав до Києва, 22 квітня 1938 р. С. Янкович був

[5] Інформація інтернет-сайту «NKVD.MEMO.RU».

[6] Золотарьов В., Парфьоненко В. «...Один із активніших працівників ЧК–ГПУ». (Сторінки біографії старшого майора державної безпеки Юхима Кривця)...— С. 380.

призначений т.в.о., а 28 травня 1938 р.— в.о. заступника начальника УНКВС по Дніпропетровській області. Ймовірно, нарком О. Успенський та П. Коркін виходили з того, що С. Янкович допоможе П. Коркіну швидше освоїтися в новому для нього регіоні.

Однак через три місяці це вже не влаштовувало О. Успенського. 23 липня 1938 р. С. Янковича було відкликано до НКВС УРСР і незабаром заарештовано з оформленням звільнення його з НКВС наказом НКВС СРСР від 9 серпня 1938 р. Слідство у Києві було швидким, і разом із досить великою групою колишніх співробітників органів НКВС, звинувачених в участі в «контрреволюційній організації в НКВС УРСР», він був відданий під суд виїзної сесії ВК ВС СРСР, яка 2 жовтня 1938 р. засудила його до ВМП, і він був розстріляний.

Початковий дует в УНКВС П. Коркіна і С. Янковича 8 травня 1938 р. був доповнений призначенням т.в.о. помічника начальника УНКВС начальника відділу кадрів УНКВС Б. Борисова-Вільнера. Його біографія була менш яскравою, ніж у С. Янковича, основну частину своєї служби він провів на адміністративній роботі. З жовтня 1933 р. був начальником відділу кадрів Харківського облвідділу ДПУ (з липня 1934 р.— УНКВС по Харківській області), а потім транзитом через центральний апарат НКВС УРСР був переведений на аналогічну посаду в Дніпропетровську. Незважаючи на контраст у біографіях, Б. Борисов–Вільнер разом зі С. Янковичем 23 липня 1938 р. був відкликаний до НКВС УРСР, потім заарештований і в один день з останнім (2 жовтня 1938 р.) виїзною сесією ВК ВС СРСР засуджений до ВМП і розстріляний.

Отже, 23 липня 1938 р. розділило період керівництва УНКВС П. Коркіним на два етапи: спочатку йому допомагали С. Янкович і Б. Борисов-Вільнер (віддані «в расход» як «змовники»), а з 23 липня — І. Дараган (як заступник) і Г. Климов (як помічник). Вони теж були, так би мовити, з місцевих кадрів.

І. Дараган в 1936–1938 рр. очолював Нікопольське міське відділення НКВС і Дніпродзержинський МВ НКВС, а Г. Климов у 1935–1937 рр.— ОВ НКВС 30-ї стрілецької дивізії, 1-е відділення 5-го відділу УДБ УНКВС, а також був помічником начальника ОВ НКВС 7-го стрілецького корпусу (управління дивізії й корпусу розташовувались у Дніпропетровську). У 1937 р. Г. Климов став начальником 9-го відділення 3-го (контррозвідувального) відділу УДБ УНКВС, а з 10 липня 1938 р. знову повернувся до колишніх занять, став т.в.о. начальника ОВ НКВС 7-го корпусу.

Попередні заслуги Г. Климова були відзначені нагородженням його медаллю «ХХ років РСЧА» (22 лютого 1938 р.), а І. Дараган отримав свою нагороду вже за участь у Великому терорі: 9 травня 1938 р. його нагородили знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (XV)». Прикметно, що коли восени 1938 р. комплектувалися керівними кадрами особливі відділи НКВС армійських груп, створених у Київському особливому військовому окрузі (КОВО), то на одну з посад — начальника ОВ НКВС Житомирської армійської групи був призначений І. Дараган, а не Г. Климов, який мав досвід особістської роботи у військах. Це, як і наведені вище факти про нагородження, можна розглядати як непрямий показник того, чий внесок у діяльність органів НКВС вважався тоді вагомішим.

Про І. Дарагана йтиметься далі, а про Г. Климова залишається додати, що нам відомо про нього дуже мало, власне, тільки те, що з грудня 1940 р. він був помічником начальника УНКВС по Рівненській області, а потім служив — станом на 28 жовтня 1943 р. у званні підполковника — в органах військової контррозвідки і в 1943–1945 рр. був нагороджений п'ятьма орденами[7].

Отже, із шести осіб, які обіймали у 1937–1938 рр. посади заступника та помічника начальника УНКВС, троє (С. Долинський-Глазберг, С. Янкович і Б. Борисов-Вільнер) тоді ж (у 1938 р.) були знищені як «вороги народу». Ще один (М. Ізвеков) був звільнений з органів НКВС і за наявною на сьогодні інформацією до відповідальності не був притягнутий. Тільки одна людина з цієї групи (Г. Климов) продовжив, і вельми успішно, свою службу в органах НКВС, переживши їхню чистку від «єжовців» і «порушників соцзаконності». Сумарно разом з колишніми начальниками УНКВС Ю. Кривцем та П. Коркіним маємо п'ять розстріляних керівників з восьми.

Ще одним репресованим і єдиним, кого притягнули до кримінальної відповідальності за «порушення соцзаконності», став І. Дараган. Він недовго був одним із керівників УНКВС, але його і його спільника Я. Уманського архівна кримінальна справа глибше розкриває тему нашого дослідження. Ми маємо можливість побачити технологічний процес Великого терору з точки зору взаємодії територіальних органів НКВС у масштабах регіону й оцінити універсальність і деякі особливості в «порушеннях соцзаконності».

Звичайно, виникає питання: чому саме І. Дараган потрапив до «порушників»? Припускаємо, що наведені вище міркування щодо оцінки внеску І. Дарагана як вагомого до результатів діяльності органів НКВС можуть слугувати частиною відповіді на це питання. З тодішніх начальників ключових міськвідділів і міськвідділень в області (Дніпродзержинського, Запорізького, Криворізького та Нікопольського) з ним міг зрівнятися тільки С. Янкович в період його перебування в Запоріжжі, і про нього ми вже сказали.

І. Дараган керував органами НКВС у містах, де розташовувались найважливіші промислові підприємства не лише УРСР, а й усього СРСР: в Нікополі — Нікопольський південнотрубний металургійний завод і ще 23 підприємства, зокрема пов'язані з видобутком марганцевої руди; а в Дніпродзержинську (до 1936 р. та з 2016 р.— Кам'янське) — один з найбільших в Україні Дніпровський металургійний завод ім. Ф. Е. Дзержинського і 12 інших великих заводів (вагонобудівний, коксохімічний тощо). На цих заводах, у гірничодобувній промисловості, в будівництві і на транспорті працювали десятки тисяч людей різних національностей і різного соціального походження. І роботи для органів НКВС під час виконання директив центру з репресування різних контингентів населення в 1937–1938 рр. було багато.

Серед керівників середньої ланки — начальників оперативних відділів в УНКВС, міських і районних відділів і відділень НКВС в області — були

[7] Дані інтернет-сайту "NKVD.MEMO.RU".

й інші активісти масового терору. Однак більшість із них в очах керівництва менше заслуговували на висунення, проте в «порушники», як ми побачимо далі, цілком справедливо потрапили. Слід враховувати й те, що за наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського змінилася кадрова політика в НКВС УРСР щодо оцінки «правильності» національності співробітників. Усі розстріляні при О. Успенському колишні керівники УНКВС — «контрреволюціонери» — були євреями. А на зміну С. Янковичу та Б. Борисову-Вільнеру прийшли українець І. Дараган і росіянин Г. Климов.

Якщо П. Коркін був висуванцем М. Єжова, то І. Дараган — П. Коркіна й О. Успенського. При цьому І. Дарагану дуже пощастило, що він не став першою особою в УНКВС, інакше після втечі О. Успенського, його майже напевно чекала б більш сувора доля під час берієвської чистки НКВС від «єжовців».

Третьою і головною причиною потрапляння І. Дарагана в «порушники» була швидка поява внаслідок розслідувань, що почалися наприкінці 1938 — початку 1939 рр. «забійних» матеріалів, які компрометували його. Ці матеріали були зворотним боком службових «успіхів», які стали свого часу головною причиною висунення його на вищі посади.

Поєднання всіх названих чинників у їхньому причинно-наслідковому зв'язку — «здобутки» службової діяльності І. Дарагана під час Великого терору, висунення «ворогами народу» на вищу керівну посаду, нові «успіхи» в проведенні масового терору, швидкий збір на початку 1939 р. компромату на нього як на ставленика «ворогів народу» — і визначили потрапляння його до категорії «порушників соцзаконності».

Перед тим, як перейти до історії появи його справи, коротко висвітлимо біографію І. Дарагана. Народився він в 1901 р. в родині селянина-бідняка в Охтирському повіті Харківської губернії. Мав нижчу освіту, що в перекладі на нормальну мову означає — ніяку, і в подальшому це давалося взнаки. У 1920-ті рр. працював бондарем і електромонтером. Ці спеціальності не потребували від людини глибоких спеціальних знань, але забезпечували «надійний» соціальний стан — робітник. Завдяки цьому в січні 1926 р. І. Дараган став членом партії.

У 1928 р. робітник-партієць був прийнятий на роботу в органи ДПУ і до 1936 р. доріс до посади начальника Нікопольського міськвідділення НКВС. 23 березня 1936 р. йому було присвоєно спецзвання молодшого лейтенанта держбезпеки, а вже під час Великого терору, 17 листопада 1937 р.,— лейтенанта держбезпеки. 22 квітня 1938 р. його призначили начальником Дніпродзержинського МВ НКВС. Перебуваючи на цій посаді, 15 червня 1938 р. він отримав спецзвання старшого лейтенанта держбезпеки.

Далі було призначення 23 липня 1938 р.т.в.о., а з 9 серпня — заступником начальника УНКВС. Спільна робота з П. Коркіним була перервана призначенням І. Дарагана начальником ОВ НКВС Житомирської армійської групи КОВО. Тоді це була традиційна схема. У 1-й книзі 2-го тому ми згадували про переведення з посади заступника начальника УНКВС по Житомирській області А. Лук'янова на посаду начальника ОВ НКВС Одеської армійської групи, а у 2-й книзі — про призначення заступника

начальника УНКВС по Ворошиловградській області О. Баличева на аналогічну посаду у Житомирі, від якої він відмовився і був переведений з оперативної роботи в головні пожежники НКВС УРСР. І. Дараган, на відміну від нього, поїхав до Житомира. Проте, всі троє згодом були засуджені як «порушники соцзаконності» у «своїх» УНКВС.

Однак спочатку І. Дараган несподівано для себе опинився в ролі свідка і навіть учасника розслідування злочинів, скоєних у роки Великого терору співробітниками УНКВС по Житомирській області. Після втечі О. Успенського майже відразу (16 листопада 1938 р.) був заарештований його ставленик — начальник УНКВС Г. Вяткін, якого через Київ етапували до Москви. Виконання обов'язків начальника УНКВС було покладено на І. Дарагана.

Перебіг і результати розслідування ми висвітлили в 1-й книзі та зазначили, що І. Дараган, ймовірно, із жахом спостерігав за тим, що відбувається. Хоча склад злочинів в УНКВС по Житомирській області і мав деякі особливості, але загалом був характерним для всіх органів НКВС, зокрема й в Дніпропетровській області: безпідставні масові арешти людей, побиття на допитах і створення нестерпних умов утримання заарештованих, фальсифікація слідчих документів і утворення вигаданих «контрреволюційних організацій», незаконне засудження невинних людей і т.д.

Майже два місяці І. Дараган зблизька спостерігав за розслідуванням, але згодом був віддалений від нього, оскільки згідно з наказом НКВС УРСР по особовому складу № 12 від 10 січня 1939 р. новим начальником УНКВС був призначений С. Машков, а І. Дарагану було наказано повернутися до виконання обов'язків начальника ОВ НКВС Житомирської армійської групи[8]. Почався зворотний відлік часу перед його арештом 19 квітня 1939 р.

Процеси, що призвели до його арешту, йшли і знизу, і згори. 3–4 лютого 1939 р. відбулись закриті партійні збори співробітників Дніпродзержинського МВ НКВС. Головним питанням, яке обговорювалося на зборах, була «ворожа діяльність» колишнього начальника УНКВС П. Коркіна і «ліквідація наслідків шкідництва в органах НКВС». Протокол цих зборів дуже інформативний з точки зору теми нашого дослідження й був єдиним документом органів НКВС міського та районного рівнів, включених до 1-го тому збірника документів[9].

Учасники зборів багато говорили про діяльність І. Дарагана як начальника міськвідділу і як заступника начальника УНКВС. Однак головним були не розмови, а затверджена партзборами резолюція, в якій йшлось про те, що в МВ НКВС «головним провідником шкідницької роботи» був ставленик П. Коркіна — колишній начальник МВ І. Дараган.

І розкривалось, у чому конкретно полягало «шкідництво»: створення в тюремних камерах інституту старост, які займалися психологічною обробкою заарештованих з метою схилити їх до дачі неправдивих свідчень на себе й інших людей про їхню «контрреволюційну діяльність»; арешти

[8] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 3-ос, арк. 193, 195.

[9] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 203–229.

представників «інонаціональностей» (поляків, німців, латишів та ін.) за списками, отриманими від підприємств, і т.д.

Звернемо увагу на риторику. Учасники зборів не пов'язували свої звинувачення на адресу І. Дарагана з постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства». Мова звично йшла про «ворогів народу», «шкідництво» і «ворожу діяльність».

Другий пункт заключної частини резолюції був спрямований на реалізацію наявного компрометуючого матеріалу на І. Дарагана. Було вирішено направити його двома каналами — партійним — за місцем служби І. Дарагана і відомчим: «2. Матеріали на Дарагана про його ворожу роботу в органах НКВС передати парторганізації за місцем його роботи та через начальника УНКВС — наркому внутрішніх справ УРСР»[10]. Під останнім мався на увазі перший заступник наркома А. Кобулов, який був фактичним керівником НКВС УРСР.

Новим начальником УНКВС по Дніпропетровській області 31 січня 1939 р. був призначений лейтенант держбезпеки І. Комаровський, колишній потомственний шахтар з Донбасу, який прийшов у березні 1938 р. на партроботу в НКВС УРСР і працював у другій половині того ж року та початку наступного помічником, начальником і знову помічником начальника відділення.

Його призначення було кричущим порушенням принципів кадрової роботи. Людина була абсолютно не підготовлена до посади, і «раптове» присвоєння йому 9 квітня 1939 р. позачергового звання капітана держбезпеки тільки підкреслювало безглуздість ситуації. Якимось дивом він протримався на посаді більше року, але 22 квітня 1940 р. був знятий з неї як такий, що «не виправдав себе на цій роботі»[11].

Новоспечений начальник УНКВС мав перебудовувати оперативно-службову діяльність апарату УНКВС відповідно до нових віянь і забезпечувати виконання поставлених перед ним завдань. У частині «наведення порядку» серед особового складу в 1939 р. начальники управлінь спиралися на особливоуповноважених УНКВС. Останні отримували «сигнали» і компромат на співробітників і разом з начальниками вирішували, що з ними робити далі.

Якщо аналізувати матеріали службового розслідування щодо І. Дарагана і низки колишніх співробітників УНКВС, то з них видно, що протокол і резолюція партзборів співробітників Дніпродзержинського МВ НКВС були відправлені з Дніпропетровська до Києва тодішньому особливоуповноваженому НКВС УРСР О. Твердохлебенку лише 27 квітня 1939 р.[12], вже після арешту І. Дарагана, для «долучення до слідчих

[10] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7. Особлива інспекція відділу кадрів НКВС УРСР, спр. 111, арк. 115–118.

[11] Петров Н. В., Скоркин К. В. Кто руководил НКВД, 1934–1941: Справочник / Н. В. Петров, К. В. Скоркин; Об-во «Мемориал», РГАСПИ, ГАРФ; под ред. Н. Г. Охотина и А. Б. Рогинского.— М.: Звенья, 1999.— С. 240.

[12] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 111, арк. 48.

матеріалів». В УНКВС по Дніпропетровській області в лютому — першій половині квітня 1939 р. не давали ходу цим матеріалам.

Особливоуповноваженим УНКВС тоді працював В. Катренко, який сам був не безгрішним, за що згодом і був заарештований. У лютому 1939 р. він вів розслідування стосовно начальника 7-го відділу УНКВС М. Рєзнікова щодо діяльності останнього на посаді начальника Криворізького МВ НКВС. Тоді ж у розслідуванні взяв участь оперуповноважений апарату особливоуповноваженого (ОУ) НКВС УРСР М. Помозов, який приїхав з Києва. Ймовірно, він ознайомився з матеріалами, надісланими з Дніпродзержинського МВ НКВС, але пріоритетною тоді була «криворізька справа», за якою також проходив І. Дараган.

Разом з В. Катренком вони завершили розгляд матеріалів «про незаконні методи ведення слідства» в Криворізькому МВ НКВС, і М. Помозов на місці, у Дніпропетровську, підготував висновок ОУ НКВС УРСР, згідно з яким основними винуватцями порушень були названі п'ятеро: І. Дараган — колишній заступник начальника УНКВС; М. Рєзніков; Б. Гуревич — колишній начальник 3-го відділення УДБ Криворізького МВ НКВС, а в 1939 р.— начальник відділення 3-го відділу УНКВС по Запорізькій області; В. Редько — колишній т.в.о. начальника Криворізького МВ НКВС; С. Гусятинський — колишній т.в.о. оперуповноваженого того ж МВ.

Вина І. Дарагана полягала в тому, що, «будучи заст[упником] нач[альника] УНКВС по Дніпропетровській області, переніс злочинну практику роботи на інші міськвідділи, зокрема, на Криворізький». І далі наводилися конкретні факти, що ілюструють це звинувачення.

У висновку пропонувалося заарештувати і передати до суду І. Дарагана, М. Рєзнікова та Б. Гуревича; заарештувати на 20 діб без виконання службових обов'язків і зняти з посади В. Редька й заарештувати на 20 діб без виконання службових обов'язків С. Гусятинського.

Судячи із заготовлених реквізитів документа, висновок підлягав погодженню із особливоуповноваженим НКВС УРСР О. Твердохлебенком і затвердженню заступником наркома внутрішніх справ УРСР А. Кобуловим[13]. На примірнику, що відклався в матеріалах розслідування, немає підписів цих осіб, але ймовірно, висновок було затверджено і відправлено для прийняття рішення в Москву особливоуповноваженому НКВС СРСР.

Згодом в апараті ОУ НКВС УРСР було завершено розслідування про незаконні методи ведення слідства в 1938 р. в Нікопольському міськвідділенні і Дніпродзержинському МВ НКВС, а також в Якимівському райвідділенні НКВС Дніпропетровської області. За результатами розслідування було підготовлено матеріал на ім'я начальника Головного управління державної безпеки (ГУДБ) НКВС СРСР Б. Кобулова за підписом заступника наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинського від 23 березня 1939 р. Документ не мав видового позначення і назви, але в подальшому фігурував як доповідна записка.

[13] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 111, арк. 35–47.

У ньому основними винуватцями у скоєнні злочинних дій у зазначених органах були названі п'ять осіб: І. Дараган — колишній начальник обох міських органів; К. Лиган — колишній начальник 4-го відділення УДБ Дніпродзержинського МВ, а в 1939 р.— начальник 4-го відділення Криворізького МВ НКВС; П. Шилобріт — колишній оперуповноважений Дніпродзержинського МВ, а тепер оперуповноважений ОВ Харківського військового округу (ХВО); К. Берестовський — колишній начальник 3-го відділення УДБ Нікопольського міськвідділення НКВС, а в 1939 р.— начальник Павлоградського райвідділу НКВС по Дніпропетровській області; М. Арутюнов — колишній оперуповноважений 3-го відділення УДБ Дніпродзержинського МВ НКВС, а в 1939 р.— начальник відділення 3-го відділу УДБ НКВС УРСР.

Отже, І. Дараган був головним фігурантом відразу трьох розслідувань і, відповідно, трьох справ — криворізької, нікопольської та дніпродзержинської. Його фігура пов'язувала всі ці справи в один вузол.

У документі також йшлося, що «аналогічні порушення революційної законності» мали місце в Якимівському райвідділенні НКВС тепер уже Запорізької області з боку П. Лопатка — колишнього начальника райвідділення, а нині оперуповноваженого 3-го відділу 3-го управління УНКВС по Дніпропетровській області, і А. Резніченка — колишнього секретаря Якимівського райвідділення НКВС, а тепер оперуповноваженого 11-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області.

У доповідній записці, на відміну від висновку з «криворізької справи», не було жодних пропозицій щодо названих осіб. Вона була направлена до Москви із розпливчастим закінченням: «Викладене повідомляється на Ваш розгляд»[14]. Отже, прийняття рішення покладалося на вищу інстанцію. Ймовірно, причиною цього було попереднє звернення, в якому вже була запрошена санкція на арешт І. Дарагана, М. Рєзнікова і Б. Гуревича. А тут ішлося ще про сімох співробітників, і, мабуть, в Києві засумнівалися, чи не перегинають вони палицю.

На першому аркуші документа є штампи реєстрації вхідної кореспонденції 1-го відділення Секретаріату НКВС СРСР від 26 березня, 2-го відділу ГУДБ НКВС СРСР від 28 березня й відмітка про те, що документ взято на контроль, але відсутні резолюції московських товаришів. Мабуть, ніхто не захотів приймати рішення, і 4 квітня 1939 р. на цьому ж аркуші з'явилася розмашиста резолюція першого заступника наркома внутрішніх справ УРСР А. Кобулова особливоуповноваженому НКВС УРСР О. Твердохлебенку з наказом доповісти матеріал у Москві. Схоже на те, що молодший брат Амаяк Кобулов отримав пораду від свого старшого брата Богдана і, як кажуть досвідчені бюрократи, «приробив до документа ноги», відправивши гінця до Москви.

Результатом ходіння документа по муках стала резолюція О. Твердохлебенка виконавцю від 11 квітня 1939 р.: «До справи по Дніпропетровську». Йшлося про справу в межах службового розслідування. З наявних у нашому розпорядженні архівних відомостей, зокрема

[14] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 111, арк. 1–10.

й матеріалу, про який йдеться, «справа по Дніпропетровську» виглядала дуже специфічною за складом притягнутих за нею осіб.

Практично всі вони формально були колишніми або діючими співробітниками УНКВС, але фактично — територіальних органів НКВС нижньої ланки — Криворізького та Дніпродзержинського міськвідділів, Нікопольського міськвідділення та Якимівського райвідділення. Така особливість ще сильніше простежується, якщо додати до цього фігурантів «запорізької справи», про яку ми будемо говорити далі. Тобто «дніпропетровська справа» була схожою на клаптикову ковдру — «криворізька справа», «нікопольська справа», «дніпродзержинська справа», «якимівська справа», «запорізька справа».

Копія доповідної записки на ім'я Б. Кобулова була направлена також особливоуповноваженому НКВС СРСР, і, мабуть, саме через це знадобилися ноги О. Твердохлебенка. За цією копією і попереднім зверненням НКВС УРСР і приймалося в Москві рішення щодо фігурантів «дніпропетровської справи». Це рішення було викладено в шифртелеграмі № 1918 від 18 квітня 1939 р., згідно з якою були заарештовані й притягнуті до кримінальної відповідальності три людини: І. Дараган, М. Рєзніков і Б. Гуревич. Щодо інших осіб, які згадувалися в доповідній записці, ймовірно, надійшло розпорядження провести додаткове розслідування й доповісти його результати.

Матеріали на зазначену трійцю були передані в Слідчу частину УДБ НКВС УРСР, а щодо інших фігурантів доповідної записки (К. Лигана, П. Шилобріта, К. Берестовського, М. Арутюнова, А. Резніченка) і фігурантів висновку по «криворізькій справі» (В. Редька та С. Гусятинського), а також не згаданих в жодному з цих документів п'яти осіб, зокрема ще одного колишнього начальника Дніпродзержинського МВ НКВС В. Хрєнова, було прийнято рішення викликати їх до НКВС УРСР «для допитів по суті наявних матеріалів», після чого вирішити питання «про їхнє перебування в органах НКВС». Щодо П. Лопатка це питання вже було вирішене — його звільнили з органів НКВС[15].

І. Дараган був заарештований 19 квітня 1939 р. у Житомирі, М. Рєзніков — 23 квітня в Дніпропетровську, а Б. Гуревич — того ж дня в Запоріжжі. Всіх їх доставили спецконвоєм до Києва і взяли під варту в спецкорпус Лук'янівської в'язниці НКВС УРСР. У Слідчастині УДБ НКВС УРСР на них завели слідчу справу № 147026. Усі вони відповідно до трьох постанов в.о. військового прокурора прикордонних і внутрішніх військ НКВС УРСР (військ НКВС Київського округу) М. Морозова звинувачувалися у вчиненні злочинів, передбачених ст. 206–17 п. «б» КК УРСР[16].

Слідство у справі вів старший слідчий Слідчастини І. Губенко, а курував від самого початку і до кінця заступник начальника Слідчастини С. Калужський. Майже всі документи, які вимагали затвердження керівництвом Слідчастини, готувалися за його підписом, і ним підписувалися. Саме на його ім'я надсилали з апарату ОУ НКВС УРСР додаткові

[15] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 111, арк. 27–30.

[16] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 1, арк. 7; спр. 68250, т. 1, арк. 3, 22.

матеріали на обвинувачених, які надходили туди. Навряд чи це було випадковістю.

С. Калужський в 1930-ті рр. зробив успішну кар'єру в органах ДПУ–НКВС в Дніпропетровській області, а потім — в центральному апараті НКВС УРСР, тобто він був фахівцем по регіону, знав місцеву специфіку і людей. Крім того, кому, як не йому, потрібно було стежити за тим, щоб, не дай боже, у «справі по Дніпропетровську» не спливло і його прізвище. І незабаром у такому вигляді, в якому «криворізька справа» надійшла з апарату ОУ НКВС УРСР до Слідчастини, вона була розвалена.

Згідно з постановою Слідчастини від 26 червня 1939 р., затвердженою С. Калужським, у зв'язку з тим, що І. Дараган перебував на лікуванні у тюремній лікарні Лук'янівської в'язниці, і «допитувати його неможливо», слідча справа за його обвинуваченням була виокремлена в окреме провадження[17] (справа № 147056). Відтепер шляхи-дороги І. Дарагана і його подільників розійшлися, а значимість справи впала з обласного до районного рівня. Ми ще повернемося до цього сюжету.

Усе було проведено в класичному «чекістському» стилі. Спочатку було запитано санкцію Військової прокуратури військ НКВС Київського округу на продовження терміну ведення слідства на один місяць — до 23 липня 1939 р. Водночас було розписано, що саме планується зробити по справі в найближчі 15 днів, зокрема — провести кілька очних ставок обвинувачених зі свідками[18], без згадки про те, що І. Дарагана у травні–червні 1939 р. взагалі не допитували, оскільки він перебував у тюремній лікарні. Які очні ставки збиралися проводити за його участю, і чи збиралися взагалі здійснювати будь-які слідчі дії стосовно нього, свідомо не вказали.

Далі. Практично одночасно справу стосовно І. Дарагана було виокремлено в окреме провадження. Якраз у цей час в.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Морозова, який давав 19 квітня санкцію на арешт усіх трьох фігурантів справи, змінив т.в.о. військового прокурора П. Бобров, який на початку липня майже наосліп санкціонував продовження терміну ведення слідства й тримання всіх трьох обвинувачених під вартою[19]. Чому наосліп? Тому що в архівній кримінальній справі немає документальних свідчень про те, що П. Бобров бачив постанову про виокремлення справи на І. Дарагана в окреме провадження, інакше у його санкції йшлося б про продовження терміну ведення слідства не «по справі», а по двох справах. Можна припустити, що прокурор «був у курсі», але тоді з його боку мала місце службова недбалість.

Документ Військової прокуратури зі санкцією П. Боброва надійшов до 1-го спецвідділу НКВС УРСР 14 липня 1939 р., і того ж дня С. Калужський «провернув номер», який тоді неодноразово використовувався щодо заарештованих колишніх високопоставлених співробітників НКВС, звинувачених у «порушеннях соцзаконності», і тому не впадав у вічі.

---

[17] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 1, арк. 21.

[18] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68250, т. 1, арк. 34–35.

[19] Там само, арк. 35а.

Він організував медичний огляд І. Дарагана, внаслідок якого в останнього були виявлені певні проблеми з нервовою системою: «генералізований тремор [тремтіння.— Авт.] голови, що утруднює до певної міри дослідження неврологічного статусу і мовний контакт із ув'язненим. [...] Психіка не виявляє патологічних відхилень. Найбільш виражене тремтіння у верхній половині тіла, що спостерігається, [...] слід розглядати як реактивно настале через ситуацію, а не органічного походження. З огляду на реактивності стану тривалість хворобливих проявів невизначена»[20].

Ймовірно, нервове перенапруження, яке відчував І. Дараган ще до свого арешту, а потім і через арешт, дало свій результат. Але повторимося, схожі симптоми тоді можна було виявити у багатьох в'язнів тюрми НКВС УРСР, особливо у тих, хто раніше піддавався побоям, у яких брав участь і С. Калужський. Втім про це ми скажемо далі, коли предметніше йтиметься про цього персонажа.

В акті огляду І. Дарагана дивною була відсутність рекомендацій лікарів щодо його лікування і умов тримання під вартою. Тобто це був акт медичного огляду заради акта, який лише констатував стан заарештованого, і більше нічого. В інших подібних випадках рекомендувалося стаціонарне обстеження людини в спеціальному медичному закладі — судовому відділенні Київської психіатричної лікарні ім. академіка І. П. Павлова. Тут комісія не виявила патологічних відхилень у психіці, і формальних підстав для направлення ув'язненого в спеціалізовану лікарню начебто не було.

С. Калужський знав, що робив. Наступного дня за приписом заступника начальника Слідчастини, мабуть, С. Калужського, лікар в'язниці УДБ НКВС УРСР Ю. Фрайман, який входив до складу лікарської комісії, склав акт про те, що І. Дараган «потребує направлення в лікарню в'язниці для обстеження і лікування»[21], хоча, повторимо, в акті огляду арештованого про це — ані слова.

Потім старший слідчий І. Губенко і С. Калужський підготували постанову, згідно з якою слідство стосовно І. Дарагана належало перервати, слідчу справу № 147056 здати на тимчасове зберігання в архів 1-го спецвідділу НКВС УРСР, а обвинуваченого «направити на лікування в тюремну лікарню». Водночас було здійснено службову підробку: в постанові було сказано, що актом медичної комісії від 14 липня 1939 р. встановлено, що І. Дараган «підлягає лікуванню», хоча насправді це було думкою лише лікаря Ю. Фраймана. І в такому вигляді постанову 17 липня затвердив керівник НКВС УРСР А. Кобулов[22].

Мета С. Калужського була зрозуміла — спочатку вивести І. Дарагана з «криворізької справи», потім — запроторити його в тюремну лікарню, щоб уникнути будь-яких його допитів-розпитувань про те, що відбувалось в УНКВС по Дніпропетровській області в 1937–1938 рр., а далі діяти за ситуацією. Про те, що це була продумана стратегія, а не щось інше, свідчив наступний крок С. Калужського.

---

[20] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 1, арк. 146–146 зв.

[21] Там само, арк. 147.

[22] Там само, арк. 148–149.

В умовах, коли слідство надійно завмерло, він 11 лютого 1940 р. одноосібно розглянув слідчу справу І. Дарагана і, пославшись на те, що у справі відсутні дані, які давали підстави інкриміновані І. Дарагану злочини кваліфікувати за ст. 206–17 п. «б», ухвалив раніше пред'явлене йому обвинувачення перекваліфікувати за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР[23]. Мабуть, він зробив це через те, що Військова прокуратура почала цікавитися справою і станом здоров'я І. Дарагана. Принаймні, в свою гру С. Калужський втягнув помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенка.

Того ж дня, коли С. Калужський «намалював» свою постанову, вони разом з М. Дворенком відвідали Лук'янівську в'язницю, де в чергову кімнату лікарні був доставлений І. Дараган. Як було зафіксовано в складеному і підписаному візитерами акті, «насилу дійшовши до дивана, тримаючись за стіни, Дараган І.А. був у такому стані (безперервне тремтіння голови), що допитувати його було неможливо. [...] Внаслідок викладеного допит Дарагана не проводився»[24]. Виникає просте запитання: якщо протягом півроку стан заарештованого не змінювався, чому його не направили на лікування туди, де це змогли б здійснити набагато ефективніше, ніж в умовах тюремної лікарні, а саме — в неврологічне відділення будь-якої міської лікарні?

Висновок: отже, в НКВС УРСР не були в цьому зацікавлені. А такою зацікавленою особою в тому, щоб в цьому не були зацікавлені, був саме С. Калужський. Продовжуючи «гнути свою лінію», він, швидше за все, «в темну» використовував начальника медично-санітарної частини (МСЧ) НКВС УРСР Фастовського, запитавши у нього офіційно завірений висновок лікарської комісії про стан здоров'я І. Дарагана.

І такий висновок комісії в складі самого Фастовського та двох лікарів-фахівців — невропатолога і психіатра — було підготовлено. У ньому йшлося про те, що ув'язнений «заявляє багато скарг. Спостерігається різкий тремор голови, що посилюється при концентрації уваги. Формальних порушень психічної діяльності не встановлено. Тремор голови функціонального характеру. Висновок: Страждає на істеричну реакцію внаслідок ситуації. Можна рекомендувати фізичні методи лікування»[25].

На документі відсутній найважливіший його реквізит — дата, а сам він підготовлений у вигляді завіреної копії з історії хвороби. Огляду арештованого лікарями не було, висновок готувався з історії хвороби і зі слів ще когось, хто запевнив лікарів, що заарештований, як і раніше, слабий, і його треба продовжувати лікувати. Хто міг бути настільки авторитетним, щоб йому повірив на слово начальник МСЧ НКВС УРСР? Відповідь очевидна — заступник начальника Слідчастини УДБ НКВС УРСР.

Оновлений висновок медичної комісії знадобився С. Калужському для того, щоб поставити крапку в справі І. Дарагана. 20 лютого 1940 р. він знову одноосібно склав постанову, в якій вказав, що «з 14/VII-1939 року по теперішній час обв[инувачений] Дараган І.А., що безперервно перебував

[23] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 1, арк. 150.

[24] Там само, арк. 151.

[25] Там само, арк. 152.

на лікуванні в лікарні Лук'янівської в'язниці, і, як свідчить висновок комісії від лютого 1940 р. [...], в обвинувачуваного як і раніше спостерігається різкий тремор голови, який посилюється при фіксації уваги, а також Дараган страждає на істеричну реакцію внаслідок ситуації».

С. Калужський самостійно датував висновок комісії лютим 1940 р., позначивши піврічний період хвороби І. Дарагана. Що можна сказати з цього приводу? Мабуть, тільки те, що тюремна лікарня — не краще місце для лікування захворювань, пов'язаних з нервовою системою. Підтвердив це і С. Калужський: «З огляду на викладене, враховуючи потребу у зміні ситуації для якнайшвидшого його одужання, а також те, що перебування його на свободі не відіб'ється на перебігу слідства у його справі, ухвалив: обв[инуваченого] Дарагана з-під варти звільнити, змінивши раніше обрану міру запобіжного заходу припинення ухилення від суду і слідства підпискою про невиїзд із Києва. Слідсправу здати на зберігання в архів 1-го спецвідділу НКВС УРСР»[26].

Це можна було б розцінити як прояв гуманності з боку С. Калужського, але це було зовсім інше — тверезий розрахунок із почуття самозбереження. С. Калужський навіть не порушив цілком слушне в такій ситуації питання про можливість направлення І. Дарагана на примусове лікування, а згадка про те, що перебування обвинуваченого на волі не відіб'ється на перебігу слідства у його справі взагалі виглядала якимось знущанням. Слідство вже давно не велось.

Постанову С. Калужського 22 лютого 1940 р. затвердив заступник наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинський, а 3 березня свою санкцію на ньому проставив вже втягнутий у цю історію помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенко[27]. 19 березня 1940 р. І. Дараган був звільнений з-під варти, отримавши на руки свої паспорт і профспілковий квиток[28]. Однак задумана С. Калужським крапка стала лише трикрапкою в справі І. Дарагана.

Тим часом І. Губенко продовжував під контролем С. Калужського слідство по «криворізькій справі». Тепер вона була понижена до «надзвичайної події районного масштабу», а незабаром її статус ще трохи зменшили. Вивівши зі справи І. Дарагана, щодо двох інших обвинувачених також зробили послаблення. Відповідно до постанов Слідчастини на початку липня 1939 р. (точних дат на постановах немає, і чим пояснити таку недбалість виконавців і підписантів цих документів, ми не знаємо) злочини, які інкримінували М. Рєзнікову і Б. Гуревичу, були перекваліфіковані з п. «б» на п. «а» ст. 206–17 КК УРСР[29]. Копії постанов направили до Військової прокуратури.

Нагадаємо, що військового прокурора М. Морозова, з ініціативи якого була проведена перша кваліфікація злочинних дій заарештованих, у цей час змінив т.в.о. військового прокурора П. Бобров, який не був у «матеріалі». Наглядову функцію за слідством у справі здійснював помічник

[26] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 1, арк. 154.

[27] Там само, арк. 153.

[28] Там само, арк. 156.

[29] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68250, т. 1, арк. 19, 32а.

військового прокурора Хачатурян, який навіть один раз брав участь у допиті одного з обвинувачених — М. Рєзнікова.

Практично відразу обвинуваченим були пред'явлені матеріали слідства й складено обвинувальний висновок у справі за підписами І. Губенка і С. Калужського, який 12 липня 1939 р. затвердив керівник НКВС УРСР А. Кобулов. Далі справу направили до Військової прокуратури військ НКВС Київського округу, де 3 серпня помічник військового прокурора Хачатурян затвердив обвинувальний висновок і постановив віддати обвинувачених до суду Військового трибуналу військ НКВС Київського округу[30].

З Києва відправили справу до Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу, а звідти 11 серпня — до Військового трибуналу військ НКВС Дніпропетровської області[31], що підкреслювало пониження рівня справи під час слідства. У Дніпропетровську звернули увагу на перекваліфікацію пунктів звинувачення у справі, й на підготовчому засіданні Військового трибуналу військ НКВС Дніпропетровської області 27 серпня 1939 р. було визначено, що злочини обвинувачених підпадають під дію п. «б», а не п. «а» ст. 206–17 КК УРСР. У зв'язку з цим вирішили направити справу військовому прокурору військ НКВС Дніпропетровської області для пред'явлення М. Рєзнікову і Б. Гуревичу звинувачення за п. «б» ст. 206–17[32].

У Військовій прокуратурі дійшли висновку про правомірність вимоги Військового трибуналу, і 25 вересня 1939 р. пред'явили обвинуваченим звинувачення за п. «б» ст. 206–17 КК УРСР. Але обвинувачені відмовилися підписувати відповідні постанови і заявили різні клопотання у справі[33]. Це дещо загальмувало рух справи.

Врешті 29 жовтня 1939 р. військовий слідчий Військової прокуратури військ НКВС Дніпропетровської області Чуприненко переписав обвинувальний висновок[34] та разом із висновком у справі[35] направив документи керівництву. 1 листопада 1939 р. військовий прокурор військ НКВС Дніпропетровської області Клюшкін ухвалив надати обвинувальному висновку силу обвинувального акту, а М. Рєзнікова і Б. Гуревича віддати до суду Військового трибуналу за ст. 206–17 п. «б» КК УРСР[36].

Військовий трибунал військ НКВС Дніпропетровської області на підготовчому засіданні 4 листопада прийняв справу до свого провадження, погодився з постановою військового прокурора у всіх її аспектах та затвердив обвинувальний висновок у справі[37].

---

[30] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68250, т. 2, арк. 337–343, 346.

[31] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68250, т. 3, арк. 1.

[32] Там само, арк. 2.

[33] Там само, арк. 14–24, 26–33.

[34] Там само, арк. 43–45.

[35] Там само, арк. 42.

[36] Там само, арк. 48.

[37] Там само, арк. 55.

Закрите судове засідання Військового трибуналу відбулося за участі звинувачення і захисту в приміщенні трибуналу з 16 до 20 листопада 1939 р. На засідання був викликаний як свідок начальник 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області Я. Уманський. Спочатку він спробував ухилитися від явки до суду, але Військовий трибунал суворо нагадав керівництву УНКВС про необхідність його присутності, і Я. Уманський дав свідчення[38]. Ймовірно, цей досвід згодом виявився вельми корисним для нього.

Водночас І. Дарагана вивели зі справи навіть як свідка (його ж неможливо було допитувати), хоча деякі інші фігуранти, про яких писали в Москву, наприклад, С. Гусятинський, даючи свідчення, згадували про установки І. Дарагана і про те, як вимагали виконання їх[39]. Результатом судового засідання стало засудження Військовим трибуналом на підставі п. «а» ст. 206–17 КК УРСР М. Рєзнікова до п'яти років позбавлення волі у виправно-трудовому таборі (ВТТ), а Б. Гуревича — на три роки[40]. 27 грудня 1939 р. Військовий трибунал повідомив начальників Дніпропетровської в'язниці НКВС та Криворізького райвідділу НКВС, а також начальників відділу кадрів і 1-го спецвідділу УНКВС по Дніпропетровській області про те, що вирок набув чинності[41].

Підіб'ємо короткий підсумок «криворізької справи». З початкових трьох обвинувачених до суду довели двох, головний фігурант І. Дараган вибув на цьому шляху. Стосовно двох засуджених попереднє слідство в Києві було проведено так, що у військових юристів у Дніпропетровську викликали питання кваліфікація злочинів, скоєних обвинуваченими, і в підсумку члени трибуналу заплуталися в павутині цієї невизначеності і пішли шляхом найменшого спротиву. Звідси порівняно м'які вироки засудженим у справі. Перший раунд у «справі по Дніпропетровську» залишився за С. Калужським, але йому і в подальшому потрібно було не втрачати пильності.

Ще до того, як почалася епопея з арештом і слідством у справі І. Дарагана та його подільників, стартувала «запорізька справа». Оскільки Запорізький МВ НКВС від моменту створення і до перетворення його 15 січня 1939 р. в УНКВС по Запорізькій області перебував у підпорядкуванні УНКВС по Дніпропетровській області, то документи щодо місцевих співробітників стали складовою частиною розділу про боротьбу з «порушниками соцзаконності» в УНКВС по Дніпропетровській області.

Документи про цю справу відклалися в двох архівних кримінальних справах, представлених у книзі: справі колишніх керівників Запорізького МВ НКВС Б. Болдіна (він згодом «випав» зі складу обвинувачених у справі), Д. Клібанова, Б. Лінецького і Г. Дорова-Піонташко і справі колишнього начальника 6-го відділу НКВС УРСР В. Грабаря. Оскільки В. Грабар був заарештований ще 6 грудня 1938 р., набагато раніше за

[38] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68250, т. 3, арк. 125–126.

[39] Там само, арк. 130.

[40] Там само, арк. 145–147.

[41] Там само, арк. 165–169.

інших фігурантів «запорізької справи», то відповідні документи спочатку з'явилися в його слідчій справі.

Так 20 лютого 1939 р. свідчення у справі дав оперуповноважений ОВ КОВО К. Бріккер, який розповів про наслідки перебування В. Грабаря в службовому відрядженні в м. Запоріжжя в липні 1938 р., підтвердивши свої свідчення на очній ставці з В. Грабарем[42]. Згодом, 28 лютого, про це ж розповіли в.о. заступника начальника ЕКВ УДБ УНКВС по Запорізькій області Б. Болдін, оперуповноважений цього ж відділу В. Гонтаренко та заступник начальника 1-го відділення ЕКВ УДБ УНКВС Г. Залевський[43].

Серед названих свідків один — Б. Болдін — незабаром став обвинуваченим, адже саме він очолив Запорізький міськвідділ НКВС у липні 1938 р. (призначений 12 липня з посади заступника начальника 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області). У своїх свідченнях Б. Болдін успішно «переводив стрілки» на В. Грабаря як на емісара наркома О. Успенського в Запоріжжі в період «підстьобування» репресій у місті, але у «викривленнях законності» була і його провина.

На підставі матеріалів, що компрометували Б. Болдіна й інших колишніх співробітників Запорізького МВ НКВС, зібраних в апараті ОУ НКВС УРСР та представлених т.в.о. військового прокурора прикордонних і внутрішніх військ УРСР М. Морозову, за розпорядженням заступника наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинського 18 березня 1939 р. в Дніпропетровську був арештований т.в.о. начальника 9-го відділу 1-го управління УНКВС по Дніпропетровській області Д. Клібанов — колишній начальник 4-го відділення УДБ Запорізького МВ НКВС, а 19 березня в Запоріжжі — Б. Болдін і Б. Лінецький — колишній начальник 3-го відділення УДБ МВ. Всі заарештовані спецконвоєм були доправлені до Києва і поміщені в спецкорпус Лук'янівської в'язниці НКВС УРСР.

Арешт Б. Болдіна, Д. Клібанова і Б. Лінецького формально і став початком «запорізької справи». Через деякий час, 8 квітня 1939 р., на підставі матеріалів, зібраних і вивчених особливоуповноваженим УНКВС по Запорізькій області П. Міклухіним, в Запоріжжі був заарештований старший вахтер УНКВС Г. Доров-Піонташко — колишній старший наглядач, який виконував у 1938 р. обов'язки коменданта Запорізького МВ НКВС. Незабаром ці чотири людини — Б. Болдін, Д. Клібанов, Б. Лінецький та Г. Доров-Піонташко саме в такій послідовності стали спільниками у слідчій справі № 147011.

Звинувачення на адресу Б. Болдіна, Д. Клібанова і Б. Лінецького у розгорнутому вигляді містилися в трьох постановах помічника оперуповноваженого апарату ОУ НКВС УРСР Петрова від 18 березня 1939 р. Постанови в той же день були узгоджені особливоуповноваженим О. Твердохлебенком, затверджені заступником наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинським, і на них з'явилися письмові санкції на арешт військового прокурора М. Морозова.

У постанові про Б. Болдіна було сказано, що «[...] нач[альник] Запорізького М/В НКВС, він же — нач[альник] Оперслідгрупи,

[42] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 21–32, 138–149.

[43] Там само, арк. 59–64, 65–67, 67а-68.

Болдін Б. П. під час операції в 1938 р. проводив за завданнями ворогів народу Успенського, Коркіна, Грабаря ворожу роботу. Проводив арешти по ліміту, отриманому від Успенського і Коркіна, водночас виявляв свою "ініціативу" — виставив зустрічний ліміт для виконання взятого на себе зобов'язання. Довідки на арешт складалися без наявності вагомих компрометуючих матеріалів, за списками, отриманими від спецвідділів і секретарів первинних [партійних] організацій заводів на вимогу М/В НКВС. [...]

Вся слідча робота групи, яку очолював Болдін, проводилася за заздалегідь виробленою схемою, а саме: заарештованих розбивали на групи, серед останніх визначали керівників шпигунських організацій, за якими обвинувачені зобов'язані були називати учасників організацій тільки серед уже заарештованих.

Фабрикувались групові справи, які шляхом обману та застосування ворожих методів зводилися в неіснуючі к-р шпигунські організації, і справи на них закінчувалися за один–два дні й направлялись для доповіді в УНКВС [по Дніпропетровській області], так, наприклад, по груповій справі «ПОВ» пройшло понад 50 осіб, заарештованих за період з 20–25 липня 1938 р., заарештовані між собою жодного к-р організаційного зв'язку не мали і в більшості своїй — українці, але справа була зроблена так, що вони один одного знали.

До заарештованих за вказівками Болдіна та Лінецького, зазвичай, застосовувалися побиття, пропуск через камеру-парник, стійка на ногах [...]»[44].

Далі перераховували інші дії Б. Болдіна, які потім фігурували в інших документах справи і обвинувальному висновку у справі, затвердженому 5 липня 1939 р. заступником наркома внутрішніх справ УРСР А. Кобуловим (документ № 79).

Стосовно Д. Клібанова зазначалося, що він, «працюючи на слідстві, займався виконанням ворожих дій ворогів народу Успенського, Коркіна та ін[ших]». Під іншими мався на увазі насамперед Б. Болдін. Проведення «ворожої роботи» в слідстві виявлялось у такому: «Особисто Клібанов провів 5 групових справ: справа української націоналістичної організації, сіоністської організації, есерівської к-р організації, есерівсько-меншовицької організації і справа к-р організації серед к[олишніх] червоних партизанів і низка інших дрібних справ.

За груповими справами було заарештовано велику кількість людей, зокрема абсолютно непричетних до організації (оббріханих), які засуджені до ВМП. У процесі слідства Клібанов фальсифікував групові справи за заздалегідь виробленою схемою.

Довідки на арешт складалися на осіб, які не проходили за обліками, і без наявності достатніх компрометуючих матеріалів, за списками, отриманими зі спец[іальних] частин заводів.

До заарештованих застосовувалися незаконні методи, як-то: побиття, стійка на ногах, посадка в камеру малої кубатури великої кількості людей.

[44] Архівний підрозділ Управління Служби безпеки України (далі — АП УСБУ) у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 4–6.

У протоколи допитів вносив неправдиві відомості, складання протоколів здійснювалось за відсутності заарештованого, не зачитуючи, їх давали заарештованим на підпис»[45].

У постанові дії Д. Клібанова були визначені як «ворожа робота», але юридична кваліфікація була відсутня. Вона була зроблена в санкції військового прокурора М. Морозова на арешт, нанесеній ним на постанові: «[...] *За ознаками ст. 206–17 п. «б» КК УРСР*». Отже, згадка про «ворогів народу» О. Успенського і П. Коркіна мала ритуальний характер і не тягла за собою звинувачення в співучасті у змові або в антирадянській організації в НКВС.

На це вказує також одне й те саме формулювання в постановах про початок попереднього слідства у справі та обрання запобіжного заходу щодо ухилення від суду і слідства від 18 березня 1939 р.: «[...] Здійснював ворожу роботу спільно з ворогом народу Коркіним у створенні групових фіктивних справ, проводив необґрунтовані арешти і застосовував неправильні методи ведення слідства» (ст. 206–17 п. «б» КК УРСР)[46].

Стосовно Б. Лінецького у постанові зазначено, що він «проводив ворожу діяльність, яка полягала в тому, що фабрикував групові справи за виробничою ознакою з арештованих одинаків, на арешт складав довідки за відомостями спец. відділів заводів[47]. Здійснював групові виклики заарештованих, давав настанови, як свідчити про свою організовану к-р діяльність. Бив заарештованих, складав фіктивні протоколи допиту, які не зачитували заарештованим, і в такому вигляді давав на підпис. Під загрозою арештів начальників спец. відділів змушував останніх складати "фіктивні" акти експертизи.

З його відома заарештованих саджали у камери-"парники", слідство і допити заарештованих будував на підставі складеної заздалегідь схеми організації, від нього йшли зв'язкові й вербувальники. Слідчим, які намагалися вести слідство за встановленими правилами, Лінецький погрожував арештами їх.

Як наслідок протягом місяця по 3-му відділенню було заарештовано багато німців, поляків та ін[ших] національностей, об'єднано у групові справи за виробничою ознакою, але незважаючи на це, більшість не була знайомою і вперше побачилась тільки на очних ставках. Ці справи доповідались на трійці.

Лінецький та Болдін були прихильними до ворогів, які працювали у відділі найму і звільнення (ВНЗ) авіазаводу, які задаровували їх різними подарунками за рахунок коштів заводу, внаслідок чого завод оборонного значення був масово засмічений класово-чужим елементом. [...]

Коли в цю справу втрутився парторг ЦК ВКП (б) по заводу т. Сьомін і викрив працівників ВНЗ, які були пов'язані з Лінецьким, останній давав оперативному працівнику, який обслуговує завод, [завдання] збирати компрометуючі матеріали на парторга т. Сьоміна і навіть завербувати

[45] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 1, арк. 4–7.

[46] Там само, арк. 1, 2.

[47] У документі в однині — завода.

агента для його розробки. Сам же Лінецький «натягнув» два свідчення про те, що нібито Сьомін є агентом французької розвідки.

Унаслідок проявленої ініціативи Лінецьким була складена довідка на арешт парторга ЦК ВКП(б) т. Сьоміна, але завдяки тому, що для арешту Сьоміна потрібна була санкція ЦК ВКП(б), Сьомін заарештованим не був»[48].

У всіх трьох випадках юридична кваліфікація діянь Б. Болдіна, Д. Клібанова і Б. Лінецького зроблена в санкціях військового прокурора М. Морозова на арешт, нанесена на постановах: «[...] *За ознаками ст. 206–17 п. «б» [КК УРСР]*». У постановах про початок попереднього слідства у справі й обрання запобіжного заходу від 18 березня 1939 р. стосовно кожного з них слово в слово було повторене одне й те саме формулювання: «[...] Проводив ворожу роботу спільно з ворогом народу Коркіним у створенні групових фіктивних справ, здійснював необґрунтовані арешти і застосовував неправильні методи ведення слідства» (ст. 206–17 п. «б» КК УРСР)[49].

Звинувачення Г. Дорова-Піонташка були викладені в постанові особливоуповноваженого УНКВС по Запорізькій області П. Міклухіна про обрання запобіжного заходу від 5 квітня 1939 р. Згідно з ними «Доров, працюючи ст[аршим] наглядачем к[олишнього] Запорізького міськвідділу НКВС, систематично займався розкраданням вилучених під час обшуку речей і цінностей заарештованих, незважаючи на суворий наказ народного комісара внутрішніх справ СРСР всі речі заарештованих після проведених етапних робіт по першій категорії[50] спалювати з метою конспірації, Доров усі ці речі після виконаних робіт забирав собі, як-то: чоботи, шкірянки, костюми, білизну. Водночас речі роздавав співробітникам комендатури, а також через дружину вахтера Сабанського продавав на базарах». У цих діях вбачалися ознаки злочинів, передбачених ст. 206–17 п. «а» КК УРСР[51]. Так чином, звинувачення на адресу Г. Дорова-Піонташка зводилися до порушення відомчої нормативної бази та мародерства.

Місцем утримання його під вартою була визначена Запорізька в'язниця НКВС, а досудове слідство за його справою розпочали у 2-му відділі УНКВС. Першим результатом слідства стало посилення кваліфікації вчинених ним злочинів. Згідно з постановою про притягнення його як обвинуваченого від 25 квітня 1939 р. він став звинувачуватися за п. «б», а не п. «а» ст. 206–17 КК УРСР[52].

Попереднє слідство у справі Б. Болдіна, Д. Клібанова і Б. Лінецького починали в апараті ОУ НКВС УРСР, потім 10 травня 1939 р. справу

---

[48] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 1, арк. 29–31.

[49] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 1, 2; ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 1, арк. 1, 2, 26, 27.

[50] Слова «після проведених етапних робіт по першій категорії» означали відбір у місцевій тюрмі обвинувачених, стосовно яких було прийнято рішення про розстріл, доставка їх до міськвідділу НКВС, проведення розстрілів і наступне вивезення тіл розстріляних людей для таємного поховання.

[51] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 1, арк. 42.

[52] Там само, арк. 58.

прийняв до свого провадження слідчий Слідчастини УДБ НКВС УРСР В. Кобяков[53].

Як було зазначено, документи по «запорізькій справі» містяться у двох різних архівних кримінальних справах. Зв'язок між ними виявився спочатку в постанові про Б. Болдіна, а згодом — у постанові про порушення клопотання перед військовим прокурором військ НКВС Київського округу про продовження терміну слідства і утримання заарештованих під вартою, яке В. Кобяков склав відразу після прийняття справи. У ньому йшлося про те, що Б. Болдін, Д. Клібанов і Б. Лінецький «за завданням ворогів народу Успенського, Коркіна і Грабаря проводили ворожу роботу»[54].

Серед «ворогів народу» з'явився співробітник центрального апарату НКВС УРСР В. Грабар. Це було відображенням тодішнього стану слідства в його справі. Однак йдеться не про це. Тут можна говорити хоч про якусь комплексність у розслідуваннях, які проводилися тоді в НКВС УРСР. Розслідування «запорізької справи» було важливим не лише з точки зору встановлення ступеню вини кожного з його місцевих фігурантів. Воно було також важливим епізодом у справі В. Грабаря, і позитивний ефект від цього «полювання на двох зайців» був безсумнівним.

Також як елемент більш комплексного підходу до слідства слід розцінювати постанову Слідчастини УДБ НКВС УРСР від 22 червня 1939 р. про об'єднання матеріалів слідчої справи Г. Дорова-Піонташка з матеріалами справи на Б. Болдіна, Д. Клібанова та Б. Лінецького. Звинувачення, висунуті проти Г. Дорова-Піонташка, у постанові мали тепер ширший характер: «[...] Будучи комендантом Запорізького міськвідділу НКВС, брав активну участь у побитті заарештованих і спонукав їх давати вигадані свідчення, а також займався мародерством [...], ці злочини він вчиняв спільно з колишніми працівниками Запорізького міськвідділу НКВС Болдіним, Клібановим і Лінецьким [...]»[55].

Так було сформоване коло головних обвинувачуваних у «запорізькій справі» серед співробітників колишнього міськвідділу НКВС.

Перший етап попереднього слідства у справі зайняв три місяці. Водночас із об'єднанням справ 21 червня 1939 р. відбулося пред'явлення матеріалів слідства Б. Болдіну, наступного дня — Б. Лінецькому, 25 червня — Д. Клібанову, 26 червня — Г. Дорову-Піонташку[56]. Потім у Слідчастині УДБ НКВС УРСР під контролем С. Калужського було складено обвинувальний висновок, який від керівництва Слідчастини завізував він, а 5 липня 1939 р. затвердив заступник наркома внутрішніх справ УРСР А. Кобулов (документ № 79).

---

[53] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 1, арк. 59.

[54] Там само, арк. 61.

[55] Там само, арк. 64.

[56] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 346а; ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 1, 4, 7.

8 серпня Б. Болдіна, Д. Клібанова і Б. Лінецького ознайомили з додатковими слідчими матеріалами[57] і направили справу до Військової прокуратури військ НКВС Київського округу для подальшого направлення за підсудністю. 14 серпня 1939 р. помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатурян затвердив обвинувальний висновок, надав йому сили обвинувального акту й постановив віддати обвинувачених під суд Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу[58]. Наступного дня справу направили до суду, і 21 серпня вона туди надійшла.

5 вересня 1939 р. відбулося підготовче засідання трибуналу, і судячи з витягу з його протоколу на трьох сторінках, воно було досить нестандартним. Доповідачем у справі виступив заступник військового прокурора військ НКВС Харківського округу Парміт, а співдоповідачем — керівник трибуналу П. Гурьєв. Учасники засідання буквально на атоми розклали доказову базу слідства, чітко вказавши в 6-ти пунктах не просто недоліки в цій базі, а й шляхи їх усунення, детально розписавши, що конкретно необхідно зробити при поверненні справи на дослідування[59].

У Слідчастині УДБ НКВС УРСР, як це часто тоді бувало, не змогли швидко й ефективно провести дослідування справи. І як свідчила практика таких дослідувань, затягування, зазвичай, призводило до нових труднощів. Цього разу виникла проблема з обвинуваченим Б. Болдіним. Відповідно до висновку лікаря-психіатра від 21 вересня 1939 р. він з 13 жовтня «був направлений для стаціонарного випробування» до судового відділення Київської психіатричної лікарні ім. академіка І. П. Павлова, яка на той час стала притулком для багатьох колишніх співробітників НКВС, які не витримали нервового перенапруження під час слідства, а, можливо, потрапляли туди і з інших причин.

Перебування Б. Болдіна в лікарні затягувалося, створюючи деяку невизначеність у справі. Однак, з іншого боку, слідчий В. Кобяков міг зосередити свою увагу на інших обвинувачених. Хоча головним фактором, що полегшував роботу слідчого, було не це, а конкретність у напрямі дорозслідування справи, задана Військовим трибуналом, що мало загалом позитивний результат.

9 і 22 грудня 1939 р. був ознайомлений з матеріалами додаткового слідства Д. Клібанов, і обидва рази він просив долучити до справи свої нові власноручні свідчення від цих же дат, що й було зроблено[60]. 14 і 19 грудня зазначені матеріали були пред'явлені Г. Дорову-Піонташку. Після першого ознайомлення він попросив вдруге ознайомити його з усіма матеріалами, оскільки вважав, що протокол його допиту від 22 травня 1939 р. був сфальсифікований заступником начальника Слідчастини УДБ НКВС УРСР С. Калужським[61]. Клопотання обвинуваченого було задово-

[57] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 347; ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 35, 36.

[58] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 37, 47.

[59] Там само, арк. 61–62.

[60] Там само, арк. 195–203.

[61] Там само, арк. 205, 206, 216.

лено, і, крім того, до справи були долучені його власноручні свідчення від 21 грудня 1939 р.[62] Останнім 20 грудня ознайомився з додатковими слідчими матеріалами Б. Лінецький, який не висловив побажання про будь-яке доповнення цих матеріалів[63].

Наступним кроком стала постанова Слідчастини від 29 грудня 1939 р. У ній йшлося, що «після тримісячного перебування в психіатричній лікарні, експертна комісія 8.XII ц.р. дійшла висновку про необхідність тривалого спостереження за обв[инуваченим] Болдіним для вирішення питання про його психічний стан». У зв'язку з цим та відповідно до вказівок Військової прокуратури військ НКВС Київського округу[64], справу за обвинуваченням Б. Болдіна слідством було призупинено, а матеріали виокремлено в окреме провадження[65].

Здається, що у цій постанові немає нічого незвичайного, проте є один нюанс. В архівних кримінальних справах Б. Болдіна (окремій) і колишніх його подільників є примірники цієї постанови. Обидва примірники підписані слідчим В. Кобяковим і узгоджені зі старшим слідчим Слідчастини Н. Бурданом. Документ мав затвердити заступник начальника (фактично керівник) Слідчастини М. Казін, принаймні, були зроблені реквізити із зазначенням його посади, спецзвання й прізвища. Однак він не підписав жодного з цих примірників. Не підписав їх й С. Калужський.

Для тих, хто добре знайомий із документами того періоду, такі ситуації не в дивину. Багато документів НКВС неохайно оформлені. І це стосується не лише архівних кримінальних справ, але й, наприклад, архівних особових справ співробітників НКВС. Навіть у нормативних документах — наказах та ін.— зустрічаються грубі помилки, які згодом не були виправлені. Загалом це відображало незадовільний стан діловодства у системі НКВС в 1937–1939 рр. всупереч поширеній думці, що там завжди все було «чітко, як в аптеці».

Іноді такі речі робилися навмисно. Цілком ймовірно, що у випадку з постановою про Б. Болдіна мала місце перестраховка. Ні М. Казін, ні С. Калужський не захотіли брати на себе відповідальність у цьому питанні. Адже, якщо вони не могли підписати документ день у день, то завжди це можна було зробити пізніше. Якраз у цей час у НКВС СРСР їх затверджували на посадах керівників Слідчастини, і з їхніми повноваженнями керівників все було гаразд. Не підписали. Чому?

Можливо тому, що в архівних кримінальних справах Б. Болдіна та його колишніх спільників немає ніякого висновку лікаря-психіатра від 21 вересня 1939 р., а є довідка, надрукована на клаптику паперу без дати й інших реквізитів, підписана начальником медсанчастини загальної в'язниці № 1 УНКВС по Київській області, яку й документом важко

[62] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 207–215 (завірена машинописна копія), 222–245 (рукописний оригінал).

[63] Там само, арк. 204.

[64] Там само, арк. 247.

[65] Там само, арк. 246.

назвати[66]. У ній і йшлося про «висновок лікаря-психіатра від 21 вересня 1939 р.».

Немає у справах і постанови про направлення Б. Болдіна до лікарні, як немає й акту експертної комісії від 8 грудня 1939 р. Замість останнього є копія, завірена якимось секретарем, «висновку експертної психіатричної комісії від 8/XII/[19]39», що складається з одного речення: «Для вирішення питання про психічний стан Болдіна Бориса Павловича потрібне подальше спостереження»[67]. Просто подальше спостереження, а не тривале, яке дописали від себе «чекісти».

Водночас був відсутній попередній діагноз як обґрунтування для такого висновку. Невже за майже два місяці перебування пацієнта у лікарні лікарі-фахівці не спромоглись поставити попередній діагноз, а на основі чого ж тоді «експерти» зробили свій висновок? Чи потрібно говорити, що такі документи у спеціалізованих медичних установах так не складали.

На супровідному листі лікарні до Слідчастини з копією «висновку експертної психіатричної комісії» відсутні реєстраційні дані вхідної кореспонденції Слідчастини (як це було зазвичай) або НКВС УРСР і резолюції про долучення документів до справи[68]. Отже, документи передавали з рук у руки, вірогідно, неофіційно. Усе це було схоже на низькосортний «оперативний захід» із використанням агентурних можливостей серед медиків для виведення Б. Болдіна із «запорізької справи». У чиїх інтересах це робилось, поки що незрозуміло.

З огляду на документи справ, у вирі подій, що передували направленню Б. Болдіна до лікарні, не було такої, яка б прямо вказувала на справжню причину того, що трапилось. Навряд чи це було пов'язано з направленням Б. Болдіним заяви на ім'я помічника військового прокурора Хачатуряна від 25 серпня 1939 р. У ній обвинувачений писав, що дізнавшись від слідчого (В. Кобякова) про передачу справи до Військової прокуратури (на момент подання заяви справа перебувала вже у Військовому трибуналі військ НКВС Харківського округу), він вирішив звернутися до прокурора і викласти йому своє бачення ситуації, «яка стала причиною моїх злочинних діянь».

Б. Болдін зважено і логічно виклав основні факти, що стосувались справи, конкретно вказав, хто (П. Коркін, І. Дараган та ін.) і які накази віддавав йому, та як контролювали їхнє виконання, і вірний своїй стратегії перекладання відповідальності на інших осіб, основний наголос зробив на своєму колишньому помічнику в Запорізькому МВ НКВС — П. Насонові, який, за його словами, «практично слідством керував у межах міськвідділу», «обдурив партію і мене, він доповідав мені, що все гаразд, він говорив, що і за німецькою, і за польською лінією особливо справи хороші». У зв'язку з цим Б. Болдін просив, щоб прокурор допитав П. Насонова та інших колишніх співробітників міськвідділу, а також

[66] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 350. В архівній кримінальній справі помилково пронумеровані одними й тими ж номерами (349, 350, 351, 353, 354) деякі аркуші і конверти.

[67] Там само, арк. 349.

[68] Там само, арк. 351.

членів бригади НКВС УРСР на чолі з В. Грабарем, які приїздили у липні 1938 р. до Запоріжжя[69].

Якщо помічник військового прокурора Хачатурян своєчасно отримав заяву Б. Болдіна, то він чомусь затримав її у себе більш ніж на три тижні (був у відпустці?). Лише 19 вересня 1939 р., вже після того, як справа повернулася до Слідчастини на дослідування відповідно до рішення Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу від 5 вересня, Хачатурян через голови керівників Слідчастини направив заяву слідчому В. Кобякову. Прокурор просив розглянути заяву і «дати відповідний висновок»[70].

І в Слідчастині зробили висновок — фантомний «висновок лікаря-психіатра від 21 вересня 1939 р.». А протоколи допитів П. Насонова та інших осіб, зазначених у заяві Б. Болдіна, так і не з'явилися у справі. Важко повірити у те, що свідчення помічника Б. Болдіна не мали значення для справи, а персона П. Насонова, який отримав 31 травня 1939 р. спецзвання молодшого лейтенанта держбезпеки і продовжував службу в ОВ НКВС КОВО, була настільки значущою, що у Слідчастині вважали за доцільне вивести його з-під удару Б. Болдіна, а самого заявника, у змісті заяви якого немає й натяку на порушення у психіці, «сплавити до психушки».

Помічник військового прокурора направив заяву безпосередньо виконавцю — слідчому у справі, але вона не пройшла повз керівництво Слідчастини. З документом ознайомився М. Казін, який і розписав його на В. Кобякова. Але зробив він це аж 26 вересня (зазвичай відправка/отримання кореспонденції між НКВС УРСР і Військовою прокуратурою військ НКВС Київського округу від моменту підписання і реєстрації вихідної пошти займали один-два дні), а в секретаріаті Слідчастини, судячи з позначки на супровідному листі, його зареєстрували ще на день пізніше.

Отже, протягом місяця заява «висіла у повітрі», хоча у таких випадках посадовці завжди намагалися швидко позбутися таких паперів, переправляючи їх за належністю. Така затримка може вказувати на те, що саме в цей час приймалося рішення у справі Б. Болдіна.

Ще одна дивина у постанові Слідчастини від 29 грудня 1939 р. була пов'язана з тим, що у ній посилалися на «висновок експертної психіатричної комісії» від 8 грудня, в той час, як у 1-му спецвідділі НКВС УРСР вже був лист із Київської психіатричної лікарні ім. академіка І. П. Павлова від 21 грудня, в якому йшлося, що Б. Болдін, «який перебуває на випробуванні в судовому відділенні цієї лікарні, потребує подальшого перебування там».

Цього листа лікарні немає у справі, хоча, ймовірно, він був інспірований тими ж співробітниками НКВС УРСР і йшов навздогін за «висновком експертної психіатричної комісії» від 8 грудня. Як і у «висновку», в листі йшлося про «подальше перебування» Б. Болдіна в лікарні без зазначення причин цього і можливого терміну подальшого перебування. У цих «документів» був один автор.

---

[69] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 350 (конверт, вкладення № 1).

[70] Там само, арк. 349 (конверт, вкладення № 1).

Дивно, чому 1-й спецвідділ не направив лист лікарні до Слідчастини для виконання і долучення до справи, адже на його підставі в своєму листі від 31 грудня 1939 р. 1-й спецвідділ НКВС УРСР просив М. Казіна оформити слідчу справу на Б. Болдіна «для тимчасової здачі в архів до його одужання»[71]. У Слідчастині проігнорували прохання 1-го спецвідділу і залишили справу у себе, вочевидь замислюючи якісь подальші дії.

Завершився другий етап попереднього слідства у «запорізькій справі» 2 січня 1940 р. складанням у Слідчій частині нового обвинувального висновку, який 3 січня затвердив заступник наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинський[72]. Від першого обвинувального висновку у справі, який ми публікуємо, другий відрізнявся тільки тим, що в ньому були відсутні фрагменти, які стосувалися Б. Болдіна. В іншому — тексти обох варіантів збігаються майже слово в слово, тому ми друге «видання» обвинувального висновку не публікуємо.

Закінчену слідством справу направили до Військової прокуратури військ НКВС Київського округу, яка, своєю чергою, переслала справу до Харкова. Згідно з постановою заступника військового прокурора військ НКВС Харківського округу Парміта від 27 березня 1940 р. обвинувальному висновку було надано чинності обвинувального акта, а обвинувачені передані суду Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу[73].

Незабаром, 4 квітня, відбулося підготовче засідання трибуналу, і його учасники (практично в тому ж складі, що й 5 вересня 1939 р.), незважаючи на втрату одного з обвинувачених, мабуть, були задоволені результатами дослідування. Справу прийняли до свого провадження, обвинувальний висновок затвердили, призначили слухання справи в закритому судовому засіданні за участі звинувачення і захисту та 36-ти свідків[74].

Судове засідання Військового трибуналу під головуванням П. Гурьєва відбувалося з 16 до 20 квітня 1940 р. у м. Запоріжжя, в приміщенні обласного УНКВС. Його протокол (59 неповних машинописних сторінок)[75] ми не публікуємо, оскільки багато основних питань, що були порушені під час засідання, і відображають суть «запорізької справи» (крім сюжету про мародерство), достатньо представлені у пізнішому протоколі судового засідання у справі В. Грабаря (документ № 106).

Про результат «запорізької справи» можна судити за опублікованим вироком у справі (документ № 80), ухвалою Військової колегії Верховного суду СРСР від 2 серпня 1940 р. про залишення вироку в силі (документ № 81) та витягу з протоколу засідання Президії Верховної Ради СРСР у справі Б. Лінецького від 3 вересня 1940 р. з відмовою останньому в помилуванні. За тиждень, о 3 години 10 хвилин 10 вересня, він був

[71] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 349 (конверт, вкладення № 2).

[72] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 265–272.

[73] Там само, арк. 278.

[74] Там само, арк. 285–287.

[75] Там само, арк. 330–359.

розстріляний в УНКВС по Запорізькій області[76], там, де зокрема завдяки і його зусиллям були розстріляні сотні невинних людей.

Засуджений Д. Клібанов 28 вересня 1940 р. через Харківську пересильну тюрму був етапований до Старобільського табору НКВС[77]. Потім його відправили далі на Схід, і він опинився в Карагандинському ВТТ НКВС СРСР (Казахська РСР). Відповідно до рішення Президії Верховної Ради СРСР (протокол засідання № 10 від 12 червня 1942 р.) виконання вироку щодо нього було відтерміновано до закінчення військових дій, він був звільнений і направлений на фронт[78]. Відбувши три з половиною роки ув'язнення (з моменту арешту) 8 серпня 1942 р. у складі команди № 12708 прибув у 78-й запасний стрілецький полк, а закінчив свою військову службу та й життєвий шлях у званні гвардії єфрейтора писарем-каптенармусом у 342-му стрілецькому полку 63-й гвардійської стрілецької дивізії. 10 лютого 1943 р. загинув у Ленінградській області (РРФСР)[79].

Окремо доцільно згадати про справу Б. Болдіна. Вище було сказано про те, що у лютому–березні 1940 р. заступник начальника Слідчастини УДБ НКВС УРСР С. Калужський за допомогою заступника наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинського і помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенка домігся звільнення з-під варти 19 березня 1940 р. І. Дарагана. Ймовірно, щось подібне готувалося і стосовно Б. Болдіна.

Спочатку до Військової прокуратури військ НКВС Київського (тоді — Українського) округу надійшов висновок експертної психіатричної комісії на Б. Болдіна від 4 квітня 1940 р. У ньому йшлося, що пацієнт «страждає затяжною психотичною реакцією, ускладненою органічним захворюванням мозку. За станом здоров'я потребує переведення до загальнолікарняного відділення»[80].

Копію висновку помічник військового прокурора М. Дворенко направив начальнику Слідчастини УДБ НКВС УРСР М. Казіну, вказавши у супровідному листі від 29 квітня, що він дозволив переведення Б. Болдіна «до загальнолікарняного відділення для спеціального лікування»[81]. Лист був адресований М. Казіну, але розглянув його С. Калужський, який розписав документи на В. Кобякова із зазначенням *«переговорити»*. Про що вони «перемовлялися», і який був результат цих «переговорів», нам не відомо.

Припускаємо, що С. Калужський за допомогою слідчого В. Кобякова, медичних працівників і помічника військового прокурора М. Дворенка планував провернути звільнення з-під варти Б. Болдіна або, навпаки, піддавши його «спеціальному лікуванню», таки зробити з нього психічно хвору людину. За словами С. Калужського, сказаними з іншого приводу, він тоді ще не знав, що 26 квітня 1940 р. був підписаний наказ про зняття

[76] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 8, арк. 32, 34 (конверт).

[77] Там само, т. 8, арк. 33.

[78] Там само, арк. 56, 57.

[79] Інформація інтернет-сайту «Память народа 1941–1945».

[80] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 352.

[81] Там само, арк. 349 (конверт, вкладення № 3).

його з посади, ось і продовжував «керувати» В. Кобяковим. Однак, після того, як наказ йому та іншим співробітникам став відомим (5 травня), «керуванню» настав кінець.

До справи Б. Болдіна повернулися на початку серпня 1940 р. у зв'язку з тим, що лікар судового відділення психіатричної лікарні 30 липня 1940 р. повідомив до НКВС УРСР про те, що «через хворобу Болдін переведений із дозволу пом[ічника] військового прокурора тов. Дворенка до соматичного відділення психлікарні». Якщо ми правильно розуміємо значення терміну «соматичне», то у Б. Болдіна психічного захворювання не було, а були психосоматичні хворобливі прояви. Якщо так, тоді і зрозумілий висновок лікаря: «Подальше перебування в лікарні недоцільне». Але далі лікар додав: «За свої дії не відповідає»[82].

Отакої. Ці взаємовиключні слова схожі на відповіді на два конкретні питання: чи є необхідність тримати заарештованого в лікарні? Відповідь: ні. Чи відповідає він за свої дії, щоб можна було відновити проведення слідчих дій з ним? Відповідь: «За свої дії не відповідає». Хто міг підказати лікарям саме так висвітлити проблему перед НКВС УРСР? Мовляв, тримати заарештованого в лікарні недоцільно, але й залучати до слідства немає сенсу, тому що він «за свої дії не відповідає». «Поради стороннього» легко читалися: припиніть провадженням цю справу і відпустіть Б. Болдіна на всі чотири сторони.

Водночас не було відповіді на головне питання: хвора людина чи ні? Адже, якщо «за свої дії не відповідає», отже, хвора, тоді чому недоцільно лікувати його в профільній лікарні? Нісенітниця якась. Мабуть, саме так подумав новий заступник начальника Слідчастини УДБ НКВС УРСР А. Носков і 9 серпня 1940 р. наказав В. Кобякову: *«Витребуйте висновок медичної експертизи про стан здоров'я Болдіна, після чого вирішимо остаточно»*[83].

Документальних згадок про те, що В. Кобяков або хтось інший протягом наступних восьми місяців виконав вказівку, в архівній кримінальній справі Б. Болдіна немає. І тоді у справу втрутилася Військова прокуратура. Далі буде сказано про те, що в березні 1941 р. Військова прокуратура військ НКВС Київського округу почала зачищати «хвости» С. Калужського і повернулася до справи І. Дарагана. Подібне мало місце і у справі Б. Болдіна.

7 квітня 1941 р. Військова прокуратура звернулася до психіатричної лікарні щодо стану здоров'я Б. Болдіна та отримала висновок судово-психіатричної комісії від 17 квітня, в якому зазначалося, що Б. Болдін «продовжує хворіти на душевну хворобу у зв'язку з органічним ураженням мозку»[84].

Отримавши висновок, в.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Грезов 22 квітня 1941 р. направив його копію до Слідчастини НКДБ УРСР і запропонував скласти постанову про

[82] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 349 (конверт, вкладення № 4).

[83] Там само.

[84] Там само, арк. 353.

порушення клопотання перед ним про припинення справи Б. Болдіна «через його душевну хворобу»[85]. Оригінал висновку 8 травня також потрапив до Слідчастини через 2-й відділ НКДБ УРСР[86]. Чи згадали тоді в Слідчастині про думку лікаря, який вважав «недоцільним» подальше перебування Б. Болдіна в лікарні?

Мабуть, ні, тому що забули і про лист військового прокурора. Зачекавши місяць, останній 31 травня 1941 р. нагадав Слідчастині, що досі не отримав відповіді і просив терміново повідомити йому «в якому стані справа Болдіна або ж вислати копію постанови з клопотанням про припинення цієї справи»[87].

У Слідчастині нашвидкуруч підготували постанову про припинення справи, яку 6 червня 1941 р. затвердив начальник Слідчастини НКДБ УРСР В. Сагін[88]. Основний зміст постанови зводився до переказів психіатричних сюжетів, і цілком очевидно, що нові співробітники Слідчастини навіть не намагалися розібратися у сутності цих сюжетів, інакше у них би з'явилося багато питань, але кому ж потрібна була зайва робота. Постанова направлялась до Військової прокуратури «для остаточного вирішення».

25 червня 1941 р. М. Грезов повідомив начальнику Слідчастини про те, що справу Б. Болдіна разом з постановою про її припинення направлено до Військового трибуналу військ НКВС Київського округу[89]. Напередодні М. Грезов підписав ґрунтовний лист до Військового трибуналу, в якому виклав своє бачення судового рішення у справі: «Беручи до уваги: 1) тяжкість скоєних обвинувачуваним Болдіним Б. П. злочинів і 2) характер душевного його захворювання, в порядку ст. 25 КК УРСР прошу:

Застосувати до обвинуваченого за ст. 206–17 п. «б» КК УРСР Болдіна Б. П. примусове лікування в спеціальному медичному закладі»[90].

Через кілька днів, 29 червня, М. Грезов взяв участь у підготовчому засіданні Військового трибуналу і навряд чи був задоволений його результатом. У постанові Військового трибуналу у справі зазначалося: «Беручи до уваги, що в процесі попереднього слідства обв[инувачений] Болдін отримав тимчасовий розлад душевної діяльності, і до одужання справа про нього по суті розглянута бути не може, відповідно до ст. 299 п. 2 КПК УРСР справу провадженням припинити до одужання обв[инуваченого] Болдіна»[91].

Співробітники Військового трибуналу були великими оптимістами в оцінці і військової ситуації, і динаміки стану здоров'я Б. Болдіна. Евакуювавшись незабаром до Харкова, Військовий трибунал 6 вересня 1941 р. запросив відомості в Київській психіатричній лікарні ім. академіка

[85] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 349 (конверт, вкладення № 5).

[86] Там само, арк. 349 (конверт, вкладення № 6).

[87] Там само, арк. 349 (конверт, вкладення № 7).

[88] Там само, арк. 353–353 зв. (помилкова повторна нумерація).

[89] Там само, арк. 349 (конверт, вкладення № 8).

[90] Там само, арк. 358.

[91] Там само, арк. 359.

І. П. Павлова про стан здоров'я підсудного Б. Болдіна[92], і 13 вересня отримав відповідь про те, що Б. Болдін знаходиться в лікарні «з приводу душевного захворювання у формі шизофренії [...] В подальшому відповідно до свого стану потребує перебування і лікування в психіатричній лікарні»[93]. Схоже, історія з Б. Болдіним стала саме тим випадком, коли очікування покарання виявилося страшнішим за саме покарання.

Взявши до відома інформацію медиків, заступник голови трибуналу П. Гурьєв наклав на відповідь резолюцію: «До справи Болдіна. Запросити через два міс[яці]. Гур'єв. 13/IX [1941 р.]». Через кілька днів Київ був захоплений військами Вермахту. Протягом найближчих трьох років запитувати ніхто нічого не міг. Під час нацистської окупації міста частина персоналу і практично всі пацієнти лікарні були розстріляні або померли від голоду.

Військовий трибунал з кращих міркувань 29 червня 1941 р. відклав справу в довгий ящик. Однак цей ящик розтягнувся на понад 10 років, і рішення у справі приймали вже зовсім інші люди. 10 грудня 1951 р. відбулося судове засідання Військового трибуналу військ МВС Київського округу у справі Б. Болдіна. Суд врахував, що «відповідно до довідки Київської психоневрологічної лікарні ім. Павлова від 27 листопада 1951 р. за № 5587 Болдін Борис Павлович, перебуваючи на лікуванні в лікарні, 26 січня 1942 р. помер», а тому ухвалив справу за обвинуваченням Б. Болдіна у зв'язку з його смертю подальшим провадженням припинити[94]. Отже, Б. Болдін не був засуджений, але і не був виправданий судом.

Хоч і не в повному обсязі (до переліку засуджених не потрапив Б. Болдін), але «запорізька справа» слідом за «криворізькою» була реалізована в судовому порядку. В її матеріалах також неодноразово згадувалися І. Дараган та Я. Уманський, що було природнім, оскільки всі фігуранти були колегами по УНКВС, добре знали один одного або були достатньо обізнані, встигнувши разом і порізно послужити в Дніпропетровську (як Б. Болдін і Д. Клібанов).

Водночас, специфікою «запорізької справи» був «київський слід». Справа є наочним прикладом катастрофічних наслідків приїздів наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського і груп співробітників центрального апарату НКВС УРСР, які він відправляв для «підхльостування» репресій на місцях. У 2-й книзі йшлося про емісарів О. Успенського у Ворошиловграді Л. Павличева і Л. Тарасовського, які внаслідок такого приїзду опинилися на одній лаві підсудних зі співробітниками місцевого УНКВС, а справу ми умовно назвали «ворошиловградсько-київською». У випадку із Запоріжжям такого об'єднання всіх обвинувачених в рамках однієї справи не відбулося, оскільки злочини В. Грабаря, вчинені безпосередньо за місцем служби, потребували зосередження уваги на них, і про це мова буде далі.

---

[92] АП УСБУ у Запорізькій області, ф. 7-Р, оп. 1, спр. П-9404, арк. 356.

[93] Там само, арк. 355.

[94] Там само, арк. 361.

Розслідування злочинів, скоєних співробітниками Запорізького МВ НКВС у роки Великого терору, на цьому не закінчилося. Згідно з документами, долученими до справи Д. Клібанова, Б. Лінецького і Г. Дорова-Піонташка (саме так називалася нині справа № 147011), у Слідчастині УДБ УНКВС по Запорізькій області з'явилися нові відомості про наслідки побиття заарештованих за активної участі Г. Дорова-Піонташка, а саме — про смертельні випадки. В УНКВС було заведено нову слідчу справу № 7042 за звинуваченням Г. Дорова-Піонташка і колишнього вахтера Запорізького МВ НКВС І. Сабанського.

У зв'язку з цим з 1-го спецвідділу НКВС УРСР 30 вересня 1940 р. було затребувано до Запоріжжя першу справу. За домовленістю з військовим прокурором Дніпропетровської області та відповідно до постанови Слідчастини УДБ УНКВС від 12 грудня 1940 р. її було долучено до нової справи на Г. Дорова-Піонташка і І. Сабанського як речовий доказ «на період судового розгляду їхньої справи». Після цього перша справа підлягала поверненню до Києва і здачі на зберігання в архів 1-го спецвідділу НКВС УРСР[95].

17 грудня 1940 р. нову справу було відправлено до Військового трибуналу військ НКВС Дніпропетровської області[96]. У Дніпропетровську справа потрапила до Військової прокуратури військ НКВС Дніпропетровської області, яка 19 грудня направила його за належністю до вищої інстанції — до Військової прокуратури військ НКВС Київського округу, повернувши водночас першу справу до Запоріжжя, а звідти 3 січня 1941 р. її відправили назад до Києва, у 1-й спецвідділ НКВС УРСР[97]. Наші архівні пошуки справи Г. Дорова-Піонташка і І. Сабанського не мали успіху, і ми не знаємо, яким був результат справи.

Тим часом після «запорізької справи» виникла справа безпосередньо щодо УНКВС по Дніпропетровській області. Головним фігурантом розслідування став колишній оперуповноважений, з вересня 1938 р.— заступник начальника 1-го відділення 4-го (2-го) відділу УДБ, а з травня 1939 р.— заступник начальника Слідчастини УНКВС Т. Чулков. Його звинуватили в тому, що в 1938–1939 рр. він «отримував від підслідних наперед неправдиві, наклепницькі свідчення на членів партії — колишніх працівників партійного і радянського апаратів», вимагав від заарештованого директора тресту «Головхліб» (м. Дніпропетровськ) Н. Вайнштока «наперед неправдиві свідчення щодо члена Уряду тов. Мікояна і працюючого тоді секретарем обкому КП(б)У тов. Коротченка[98]».

Крім того, в 1938 р. Т. Чулков «застосовував заходи фізичного впливу та збочені методи слідства до необгрунтовано заарештованих і згодом реабілітованих» «колишніх працівників партійного і радянського апаратів».

---

[95] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 8, арк. 44.

[96] Там само, арк. 45.

[97] Там само, арк. 46, 47.

[98] У листопаді 1937 — лютому 1938 рр. Д. Коротченко виконував обов'язки першого секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У.

Його дії кваліфікували як такі, що підпадають під ознаки злочинів, передбачених ст. 206–17 п. «а» КК УРСР[99].

Про все це йшлося в постанові Слідчастини УДБ НКВС УРСР від 15 квітня 1940 р., підписаній начальником СЧ М. Казіним і затвердженій заступником наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинським. На постанові була також санкція військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Морозова на арешт Т. Чулкова.

Згадування прізвищ партійно-державних діячів А. Мікояна та Д. Коротченка свідчило про те, що справа була резонансною і напевне — на контролі керівництва НКВС УРСР. 17 квітня 1940 р. Т. Чулкова заарештували у Дніпропетровську і відправили спецконвоєм до Києва. 21 квітня слідчу справу № 147151 прийняв до свого провадження старший слідчий Слідчастини УДБ НКВС УРСР М. Лабузов[100]. А, 7 червня 1940 р. спільником Т. Чулкова став Н. Вайнштok, який під його тиском давав неправдиві свідчення щодо невинних людей[101].

З 19 червня 1940 р. до слідства було притягнуто колишнього начальника 1-го відділення 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області М. Когана спочатку як свідка, а потім — обвинуваченого. Для його арешту і проведення слідчих дій на місці М. Лабузов виїжджав до Дніпропетровська, де 3 серпня 1940 р. склав постанову на арешт М. Когана і притягнення його до відповідальності за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР. Постанову затвердив начальник УНКВС по Дніпропетровській області П. Дмитрієв. Наступного дня з санкції Військової прокуратури військ НКВС Дніпропетровської області М. Коган був заарештований[102]. Він став третім обвинуваченим у «суто дніпропетровській справі».

На відміну від Т. Чулкова та Н. Вайнштока, що утримувались під вартою у внутрішній в'язниці НКВС УРСР у Києві, М. Коган весь час перебував у внутрішній тюрмі УДБ УНКВС по Дніпропетровській області. Мабуть, М. Лабузову так було зручніше проводити, а точніше, завершувати слідство.

Зауважимо, що у справі 29 травня і 4 липня 1940 був допитаний як свідок В. Хрєнов, який з вересня 1939 р. був прикомандированний до Слідчастини УНКВС і працював під керівництвом Т. Чулкова. Він дав конкретні свідчення про ігнорування останнім у своїй роботі постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р.[103] Слідство також допитало 18 липня 1940 р. як свідка Я. Сапожнікова[104].

На завершення слідства М. Лабузов 12 серпня ознайомив з його матеріалами М. Когана, а потім — двох інших обвинувачених. Ознайомившись

[99] АП УСБУ у Дніпропетровській області, ф. 5, оп. 1, спр. 23746, т. 1, арк. 8–9.

[100] Там само, арк. 13.

[101] АП УСБУ у Дніпропетровській області, ф. 5, оп. 1, спр. 23746, т. 2, арк. 260–261.

[102] АП УСБУ у Дніпропетровській області, ф. 5, оп. 1, спр. 23746, т. 3, арк. 1–3, 6–8 зв.

[103] АП УСБУ у Дніпропетровській області, ф. 5, оп. 1, спр. 23746, т. 2, арк. 46–51; т. 3, арк. 108–111.

[104] АП УСБУ у Дніпропетровській області, ф. 5, оп. 1, спр. 23746, т. 3, арк. 118–122, 123–133.

з матеріалами, М. Коган клопотав, серед іншого, про додатковий допит Я. Сапожнікова, але в цьому йому було відмовлено, «з огляду на те, що він у справі допитаний і на даний час з м. Києва вибув»[105].

Але слідство не втратило інтерес до Я. Сапожнікова. 15 серпня 1940 р. М. Лабузов підготував постанову, згідно з якою «за матеріалами справи за звинуваченням Вайнштока, Когана та Чулкова є компрометуючі свідчення обвинувачуваних щодо колишнього нач[альника] 4[-го] відділу [УДБ] УНКВС по Дніпропетровській області Сапожнікова, який нині працює заст[упником] нач[альника] 3-го відділу УДБ НКВС УРСР». На підставі цього М. Лабузов ухвалив: «Всі компрометуючі матеріали щодо Сапожнікова зі слідсправи № 147151 виокремити і направити особливоуповноваженому НКВС УРСР для проведення самостійного розслідування». 16 серпня постанову затвердив заступник начальника Слідчастини УДБ НКВС УРСР А. Носков[106].

28 серпня новий заступник наркома внутрішніх справ УРСР І. Ткаченко, який змінив на цій посаді М. Горлинського, затвердив обвинувальний висновок у справі Т. Чулкова та його спільників. 3 вересня 1940 р. висновик затвердив і помічник військового прокурора військ НКВС Українського (Київського) округу М. Дворeнко[107]. Згідно з резолюцією М. Дворенка на обвинувальному висновку і відповідно до його постанови від 4 вересня 1940 р. обвинувачені підлягали суду Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу, але звідти 7 жовтня 1940 р. справу переслали до Військового трибуналу військ НКВС Дніпропетровської області.

Т. Чулков і Н. Вайнштoк 16 жовтня 1940 р. були етаповані спецконвоєм з Києва до Дніпропетровська, а наступного дня відбулося підготовче засідання Військового трибуналу, який прийняв справу до свого провадження без будь-яких застережень[108]. Цікава і показова деталь полягала в тому, що під час підготовки до засідання керівництво місцевого трибуналу звернулося до начальника УНКВС з проханням забезпечити явку на судове засідання двох тимчасових членів трибуналу, і серед перерахованих судом трьох кандидатів одним був ніхто інший, як С. Калужський[109]. Однак, його кандидатура була відхилена, тому що його вже вигнали з органів НКВС.

Закрите судове засідання трибуналу — на відміну від засідання у справі М. Рєзнікова та Б. Гуревича — відбулося без участі звинувачення і захисту в приміщенні трибуналу 11–14 листопада 1940 р. На засідання був викликаний і дав свідчення на суді як свідок (14-м з 28-ми) В. Хрєнов. На початку засідання М. Коган клопотав про виклик Я. Сапожнікова, але його клопотання було відхилене судом як «безпідставне»[110].

---

[105] АП УСБУ у Дніпропетровській області, ф. 5, оп. 1, спр. 23746, т. 3, арк. 241 зв.

[106] Там само, арк. 232.

[107] Там само, арк. 254–264.

[108] АП УСБУ у Дніпропетровській області, ф. 5, оп. 1, спр. 23746, т. 5, арк. 6, 8.

[109] Там само, арк. 50.

[110] Там само, арк. 55–106.

Згідно з вироком Т. Чулков був засуджений за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР до 10 років позбавлення волі у ВТТ, М. Коган за тими ж статтею і пунктом — до п'яти років, а Н. Вайнштok згідно зі ст. 20–206–17 п. «а» — до чотирьох років позбавлення волі в ВТТ. Військова колегія Верховного суду СРСР 10 січня 1941 р. залишила вирок у силі і без змін, відхиливши касаційні скарги засуджених[111]. У перегляді справи щодо реабілітації кого-небудь із засуджених в 1957 і 1990 рр. було відмовлено[112].

А тепер повернемося до історії І. Дарагана, яка була тісно пов'язана з персоною С. Калужського. У квітні 1940 р. С. Калужського перевели з роботи у центральному апараті НКВС УРСР в УНКВС по Дніпропетровській області. Він вже не відігравав жодної ролі в слідчій роботі, але завдяки своїм «корупційним зв'язкам», зокрема, маючи до середини серпня 1940 р. прямий доступ до заступника наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинського, продовжував активно цікавитися всім, що відбувалося за місцем колишньої служби.

Цікавитися було чим. У Слідчастині УДБ НКВС УРСР тоді велося слідство у справі Т. Чулкова і Н. Вайнштока. Але особливо схвилював С. Калужського приїзд до Дніпропетровська М. Лабузова і арешт 4 серпня 1940 р. колишнього начальника 1-го відділення 4-го відділу УДБ УНКВС М. Когана. С. Калужський тоді був заступником начальника 2-го (колишнього 4-го) відділу УДБ УНКВС, і його не могло не цікавити, що виявило слідство про «порушення» по лінії 4-го (2-го) відділу — «рідного» для нього в Дніпропетровську і в більш ранні часи в Києві, а потім знову «рідного» в Дніпропетровську.

Деяку інформацію він отримав від свого колишнього підлеглого у Слідчастині УДБ НКВС УРСР М. Лабузова, оскільки той робив запити в 2-й відділ про наявність тих чи інших документів 1-го відділення колишнього 4-го відділу. С. Калужський особисто контролював пошук і надання таких документів М. Лабузову. Зокрема, він підписав довідку від 7 серпня 1940 р. про те, що у відділі не виявили власноручні заяви двох колишніх заарештованих і письмове розпорядження начальника УНКВС П. Коркіна про арешт ще однієї людини[113].

Після завершення М. Лабузовим у середині серпня 1940 р. своєї місії в Дніпропетровську С. Калужський одночасно з ним (якщо не разом з ним) їздив до Києва, де побував на прийомі у свого патрона — заступника наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинського. Але невдовзі його можливості вивідувати інформацію зійшли нанівець. 9 вересня 1940 р. С. Калужського звільнили з органів НКВС. На той час до НКВС УРСР і Військової прокуратури військ НКВС Київського округу надійшли і продовжували надходити компрометуючі матеріали щодо його роботи у Києві в 1938–1939 рр.

---

[111] АП УСБУ у Дніпропетровській області, ф. 5, оп. 1, спр. 23746, т. 5, арк. 129–133 зв., арк. 151–151 зв.

[112] Там само, арк. 176–186, 195–205.

[113] АП УСБУ у Дніпропетровській області, ф. 5, оп. 1, спр. 23746, т. 4, арк. 33.

Після проведення розслідування в апараті ОУ НКВС УРСР, 18 січня 1941 р. справу прийняв до свого провадження помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенко, і 5 лютого 1941 р. С. Калужський був заарештований.

Незабаром почали зачищати «хвости», залишені ним. Одним з них була справа І. Дарагана. Ініціативу проявила Військова прокуратура (у зв'язку з чим це сталося, розповімо трохи нижче). За пропозицією в.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Грезова помічник військового прокурора Хачатурян 18 березня 1941 р. прийняв справу за обвинуваченням І. Дарагана до свого провадження і розпочав попереднє слідство[114]. 21 березня І. Дараган повторно був арештований. З огляду на затримку на початку слідства у справі С. Калужського (про це більш детально йдеться в 4-му розділі вступної статті), слідство у їхніх справах проводилося одночасно.

Тим часом у «справі по Дніпропетровську» з'явився новий обвинувачений — згадуваний Я. Уманський. Однак його появі передувало розслідування в апараті ОУ НКВС УРСР щодо особливоуповноваженого УНКВС по Дніпропетровській області В. Катренка. Стосовно останнього надій шли різні дані: «матеріали про порушення ним революційної законності, проведення масових необґрунтованих арештів» під час його перебування з 14 травня до 15 серпня (офіційно — 20 жовтня) 1938 р. на посаді начальника Пологівського райвідділення НКВС; «низка повідомлень про необ'єктивність і затримки розслідувань за скаргами і заявами» громадян із його боку як особливоуповноваженого УНКВС; «матеріали про те, що тов. Катренко, перебуваючи у відрядженні в Західній Україні в лютому міс[яці] 1940 р., за допомогою оперуповноваженого Дніпродзержинського міськвідділу НКВС Пономаренка придбав за зниженими цінами відрізи шовку і водночас не виконує розслідування щодо Пономаренка про грубе ним порушення рев[олюційної] законності»[115].

При розслідуванні було виявлено та вилучено в Пологівському РВ НКВС 45 сфальсифікованих довідок на арешт. За такими довідками були проведені масові — в масштабі сільського району — арешти невинних людей. «Всі заарештовані були доставлені до слідчої групи при УНКВС, Дніпропетровськ, де слідством керували нач[альник] 3[-го] відділу Уманський, пом[ічник] нач[альника] слідгрупи Платонов і к[олишній] нач[альник] РВ НКВС Катренко».

Внаслідок створення нестерпних умов утримання під вартою заарештованих в камерах, які називали «парилки-відстійники», застосування на допитах до арештованих «заходів фізичного впливу» та інших злочинних методів, «слідча справа щодо заарештованих в Полог[ів]ському р[айоні] була оформлена в групову справу на 140 чол[овік] обвинувачених».

Згодом, через обставини, що змінилися, — припинення прийому таких справ на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР — справу повернули

[114] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 2, арк. 1.

[115] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 3, арк. 325–326.

до УНКВС, і при спробі направити її до публічного суду, вона «розсипалася», і як наслідок, 133 обвинувачених за нею були звільнені[116].

Було встановлено персональну відповідальність В. Катренка за непроведення в 1939–1940 рр. розслідувань щодо «порушенн соцзаконності» співробітниками УНКВС[117]. Разом з некомпетентним начальником УНКВС І. Комаровським (22 квітня 1940 р. знятий з посади, новим начальником УНКВС став П. Дмитрієв) вони «завалили» цей напрямок службової діяльності. Внаслідок цього в УНКВС утворилася ціла каста недоторканних «старих працівників», одним з яких був Я. Уманський.

Згідно з висновком заступника особливоуповноваженого НКВС УРСР М. Проніна від 21 травня 1940 р., що був затверджений 25 травня наркомом внутрішніх справ УРСР І. Сєровим, В. Катренко підлягав відстороненню від посади і звільненню з органів НКВС. Далі були його арешт (22 серпня 1940 р.), засудження 6 грудня 1940 р. до 4-х років позбавлення волі у ВТТ і відправка 11 лютого 1941 р. етапом з Дніпропетровська до Онезького ВТТ НКВС СРСР (ст. Плесецька Північної залізниці, Архангельська область РРФСР)[118].

Водночас вирішили провести додаткове розслідування стосовно Я. Уманського і Д. Платонова[119]. Новою підставою для цього в апараті ОУ НКВС УРСР стали заяви К. Маякова-Зінов'єва, Г. Донця та інших колишніх заарештованих партпрацівників про те, що в УНКВС по Дніпропетровській області «за провокацією ворогів народу заарештовують невинних громадян, на допитах до них застосовуються заходи фізичного впливу, цим змушуючи їх обмовляти себе та інших».

Згідно з висновком від 31 серпня 1940 р., який знову підготував заступник особливоуповноваженого НКВС УРСР М. Пронін і затвердив нарком внутрішніх справ УРСР І. Сєров (12 машинописних сторінок), розслідуванням було встановлено, що начальник 3-го відділу УДБ УНКВС Я. Уманський «упродовж 1937–[19]38 рр. систематично займався фальсифікацією документів зі слідчих справ. За установками к[олишнього] нач[альника] УНКВС Коркіна та його заступників Янковича і Дарагана (всі заарештовані) Уманський давав вказівки слідчим слідчі справи на одинаків об'єднувати в групові з кількістю до 140 осіб звинувачених, показуючи цим видимість розкриття великого к-р підпілля, і з метою направлення справ для розгляду до Особливої наради [при] НКВС СРСР і судових трійок при УНКВС». Наводилися численні конкретні приклади цих та інших злочинних дій Я. Уманського і пропонувалося його «з органів НКВС звільнити зовсім і притягнути до кримінальної відповідальності»[120].

Звертає увагу те, що мова йшла про злочини, вчинені протягом майже всього періоду масового терору 1937–1938 рр., а не його завершального етапу влітку–восени 1938 р., як це було зазвичай. Водночас були згадані тільки керівники УНКВС саме завершального етапу — П. Коркін,

[116] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 3, арк. 328–331.

[117] Там само, арк. 332.

[118] Там само, арк. 359.

[119] Там само, арк. 333.

[120] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 147, арк. 3–14.

С. Янкович, І. Дараган. Їхні попередники, які починали масові репресивні операції — Ю. Кривець і М. Ізвеков — не згадувалися. Але говорилося про «судові трійки при УНКВС», тобто про дві трійки, що існували в різний час при УНКВС: першу, що функціонувала з серпня 1937 р. на чолі з Ю. Кривцем у зв'язку з проведенням «куркульської операції», і другу — «особливу трійку», що існувала на чолі з П. Коркіним у вересні–листопаді 1938 р. під час завершення національних операцій та інших репресивних акцій НКВС.

Це був один з рідкісних прикладів широкого хронологічного датування реальних злочинів співробітника НКВС в роки Великого терору. До того ж, як встановило розслідування, крім Я. Уманського, «в порушенні рев[олюційної] законності за слідчими справами 1937–1938 рр.» брали участь начальник ЕКВ УНКВС О. Кубик, начальник відділення ЕКВ Л. Файнштейн та начальники чотирьох районних відділень НКВС області. Особливоуповноваженому УНКВС по Дніпропетровській області доручили провести додаткове розслідування стосовно них і по його завершенню прийняти рішення[121].

Долю Я. Уманського почали вирішувати негайно, відправивши 7 вересня 1940 р. матеріали розслідування (в 3-х томах) особливоуповноваженому НКВС СРСР О. Стефанову для отримання санкції на притягнення Я. Уманського до кримінальної відповідальності[122]. У Москві, мабуть, звернули увагу на те, що у висновку за результатами розслідування були відсутні словосполучення «змова в НКВС», «контрреволюційна організація, що існувала в органах НКВС» або «ворожа робота». І при складанні свого висновку в апараті ОУ НКВС СРСР заповнили цю «прогалину»:

«[...] Учасник антирадянської змови кол[ишній] нач[альник] УНКВС по Дніпропетровській області Коркін щодо Уманського на допиті 23 травня 1939 року показав:

"... Я залучив до змовницької організації тільки колишнього начальника 3[-го] відділу УНКВС Уманського ... Кол[ишній] нач[альник] УНКВС Кривець при здаванні справ інформував мене, що щодо Уманського є деякі компрометуючі матеріали. [...[123]] Крім того, до мене надійшла заява про те, що Уманський ще під час роботи в ДТВ[124] напідпитку вихваляв Троцького. Також була відома близькість Уманського із заарештованим кол[ишнім] заст[упником] нач[альника] УНКВС Янковичем, після арешту якого Уманський сильно нервував. Все це мені полегшувало вербування Уманського для антирадянської змови. У липні 1938 року я викликав Уманського на відверту розмову і нагадав йому всі ці компрометуючі його факти. Уманський захвилювався, і я заявив йому, що, якщо він буде дружно зі мною працювати, то я його підтримаю і врятую від неприємності. Тут же я зажадав від Уманського беззаперечного виконання всіх

[121] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 147, арк. 14.

[122] Там само, арк. 2.

[123] Частину тексту вилучено автором з етичних міркувань.

[124] Йдеться про службу Я. Уманського в Дорожньо-транспортному відділі (ДТВ) ОДПУ (ГУДБ НКВС) Катеринінської (з 1936 р.— Сталінської) залізниці (м. Дніпропетровськ) у 1929–1935 рр.

моїх вказівок. Уманський висловив повну готовність виконувати всі мої вказівки. Після цього він за моїми завданнями фальсифікував слідство у справах, які велися в 3[-му] відділі УНКВС ... ”»[125].

Чому вибір П. Коркіна впав на одну-єдину людину в УНКВС як на нібито залученого ним до «змовницької організації»? Невже тому, що він вважав Я. Уманського найзручнішим для того, щоб «втопити» його? Або він назвав його на слідстві лише як більш-менш правдоподібного кандидата на «вербування», думаючи, що це не мало особливого значення, оскільки під час суду хотів відмовитися від усіх своїх свідчень?

У будь-якому разі у висновку апарату ОУ НКВС СРСР після цитування П. Коркіна зазначено: «В судовому засіданні Військової колегії Верховного суду Союзу РСР 28.1.[19]40 року Коркін винним себе не визнав і від усіх свідчень, даних ним на попередньому слідстві, відмовився. Однак, Військова колегія визнала, що матеріалами слідства він викритий як змовник, і засудила його до ВМП»[126]. Це можна розцінити як попередження товаришам у НКВС УРСР, що Я. Уманський «підозрілий щодо участі в змові», але не більше того, мовляв, ми вас попередили, а ви вже самі розберіться, що й до чого.

На додаток Я. Уманський скоїв вчинок, про який негайно доповіли в Київ, а звідти — в Москву, і це знайшло відображення у висновку апарату ОУ НКВС СРСР: «[...] У момент звільнення з органів НКВС[127] він 21.IX.[19]40 року затриманий за спробою знищити низку оперативних документів». Така поведінка посилювала підозри щодо нього. Відповідно до висновку апарату ОУ НКВС СРСР, затвердженого заступником наркома внутрішніх справ СРСР С. Кругловим, Я. Уманського належало «за грубі порушення соцзаконності заарештувати і притягнути до кримінальної відповідальності»[128].

Отже, санкція на арешт Я. Уманського була дана, а сам він фактично уже перебував у статусі затриманого. Слідство у його справі було доручено НКВС УРСР, але в Києві вирішили передоручити це УНКВС по Дніпропетровській області, а саме — т.в.о. особливоуповноваженого УНКВС І. Кістиреву.

У постанові останнього про арешт Я. Уманського від 2 жовтня 1940 р. були і деякі подробиці скандальної події: «Уманський [...] 19 вересня ц.р. з метою приховування слідів своєї злочинної діяльності намагався знищити шляхом спалення оперативні документи, що знаходяться в 3[-му] відділі, начальником якого він був до звільнення. Частина

[125] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 147, арк. 28–29.

[126] Там само, арк. 29.

[127] Я. Уманський був звільнений з органів НКВС наказом УНКВС від 17 вересня 1940 р., продубльованим наказом НКВС УРСР від 20 вересня 1940 р.

[128] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 147, арк. 29.

цих документів була спалена, а частина в обгорілому вигляді вилучена з кочегарки»[129].

Рішення про ведення слідства у справі Я. Уманського в Дніпропетровську виглядає нелогічним з урахуванням того, що попереднє слідство у «криворізькій» і «запорізькій» справах, а також у справі І. Дарагана, велося в Києві, а під час розслідувань у справах В. Катренка та Я. Уманського в апараті ОУ НКВС УРСР М. Пронін став великим фахівцем щодо ситуації в УНКВС по Дніпропетровській області і міг консультувати у справі слідчих центрального апарату НКВС УРСР.

Єдиним раціональним поясненням такого рішення може бути те, що колишні керівники Слідчастини УДБ НКВС УРСР М. Казін та С. Калужський настільки дискредитували підрозділ в очах керівництва (див. про це в 4-му розділі вступної статті), що воно вирішило провести попереднє слідство у справі Я. Уманського на місці.

Але це рішення призвело до організаційної плутанини і затягування початку слідства. Документів, датованих жовтнем — першою половиною листопада 1940 р., в архівній кримінальній справі майже немає[130]. Причини цього пізніше були викладені в постанові т.в.о. особливоуповноваженого УНКВС І. Кістирева, затвердженій 5 лютого 1941 р. начальником УНКВС П. Дмитрієвим, про порушення клопотання (вже третього) перед Головним військовим прокурором РСЧА про продовження терміну ведення слідства і утримування обвинуваченого під вартою.

У ньому зазначено, що з моменту арешту Я. Уманський «понад місяць хворів, унаслідок чого допитувати його було неможливо». Знайома картина, чи не так? «Водночас, матеріал щодо нього з НКВС СРСР надісланий через понад місяць після його арешту». Отже, в жовтні — на початку листопада 1940 р. обвинуваченого взагалі не допитували і сиділи в очікуванні надходження матеріалів з Москви. Саме так пояснювали ситуацію і в попередніх двох постановах від 30 листопада та 30 грудня 1940 р.[131]

Щоправда, у другій постанові було вказано на «цвях», забитий апаратом ОУ НКВС СРСР у зв'язку з показами П. Коркіна щодо Я. Уманського: в матеріалі, який надійшов з НКВС СРСР, «крім злочинної діяльності Уманського, передбаченої ст. 206–17 [КК УРСР], є дані, що він проводив ворожу роботу разом з колиш[нім] нач[альником] УНКВС Коркіним, що необхідно ретельно розслідувати»[132]. Насправді, це була лише відмовка. Розслідувати було нічого, і наприкінці 1940 р. всі це добре розуміли.

Однак як виправдання в третій постанові містилося посилання на те, що «постановою від 31 січня ц.р. Уманському пред'явлене раніше обвинувачення за ст. 206–17 п. «а» [КК УРСР] перекваліфіковано на пункт

[129] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 4, арк. 2. Деякі з обгорілих, але вцілілих документів, зокрема, пов'язані з проведенням польської операції НКВС, долучені до 5-го тому архівної кримінальної справи.

[130] В архівній кримінальній справі протоколи допитів Я. Уманського датовані 13 і 28 листопада 1940 р. (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 4, арк. 129–131, 132–133 зв., 134–134 зв. і т.д.).

[131] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 4, арк. 20, 23.

[132] Там само, арк. 23.

«б» тієї ж статті, у зв'язку з чим потрібно було розшукувати і переглядати масу архівно-слідчих справ та інших документів, що підтверджують фальсифікаторську діяльність Уманського і його участь у штучному створенні групових справ на к.-р. організації, за якими обвинувачені ним представлялися на трійку [при] УНКВС, в особливому порядку і засуджувалися до ВМП»[133].

То що, до перекваліфікації обвинувачення не було необхідності все це робити? Ні, про все це йшлося у висновку НКВС УРСР від 31 серпня 1940 р. Дивна логіка була у людей, яким доручили розворушити «дніпропетровське болото». Добре хоч, що заступник Головного військового прокурора РСЧА М. Афанасьєв безвідмовно подовжував терміни ведення слідства за клопотаннями органів НКВС УРСР у справах «порушників соцзаконності». І цього разу він продовжив термін до 28 лютого 1941 р.[134]

В УНКВС потрібно було поспішити, і 18 лютого І. Кістирев зробив спробу вивести слідство на проміжний фініш, пред'явивши матеріали слідства обвинуваченому. Я. Уманський зажадав доповнити слідство своїм викладом ще якихось питань, але на практиці все звелося до пред'явлення ним клопотань про додаткові допити свідків у справі та залучення нових документів, і, крім того, до звинувачення в наклепі людей, які давали викривальні свідчення[135].

Задовольняючи частину клопотань обвинуваченого, І. Кістирев допитав деяких із зазначених Я. Уманським людей і провів очні ставки його з іншими свідками. 26 лютого він пред'явив обвинуваченому додаткові матеріали слідства, але Я. Уманський попросив «виконати всі інші пункти його клопотання від 18 лютого і, до того ж, доповнити слідство такими питаннями, що додаються до написаного ним особисто клопотання»[136]. Це було схоже на бій до повного виснаження одного з його учасників.

Мабуть, І. Кістирев добре розумів це і в постанові за тією ж датою вказав, «що в своєму клопотанні про доповнення слідчого виробництва обвинувачений Уманський зазначив такі обставини, які відношення до фактів його злочинної діяльності не мають, і, крім того, низка питань, поставлених ним, жодного значення для справи не мають», та на цій підставі відхилив клопотання Я. Уманського[137]. Він зробив ще деякі слідчі дії у справі й 28 лютого 1941 р. представив їхні результати обвинуваченому, після чого в протоколі пред'явлення слідства зафіксував, що останній «за цими додатковими матеріалами доповнити слідство нічим не може і клопотань жодних не має»[138].

Отже, на відміну від першого етапу слідства у справі Я. Уманського (жовтень–листопад 1940 р.), другий його етап (кінець листопада 1940 р.— лютий 1941 р.) був набагато пліднішим. Він завершився затвердженням 28 лютого начальником УНКВС П. Дмитрієвим обвинувального висновку

[133] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 3, арк. 431.

[134] Там само, арк. 432.

[135] Там само, арк. 337, 338–340 зв.

[136] Там само, арк. 433.

[137] Там само, арк. 436.

[138] Там само, арк. 446.

у справі, складеного І. Кістиревим (9 машинописних сторінок)[139], і відправкою слідчої справи № 13113 через Військову прокуратуру військ НКВС Дніпропетровської області до Військової прокуратури військ НКВС Київського округу. Ми не публікуємо цей обвинувальний висновок, оскільки в концентрованому вигляді він відображений в обвинувальному акті за об'єднаною справою І. Дарагана та Я. Уманського, складеному у Військовій прокуратурі військ НКВС Київського округу.

Після надходження слідчої справи Я. Уманського до зазначеної прокуратури постановою в.о. військового прокурора М. Грезова від 19 березня 1941 р. обвинувальному висновку було надано чинності обвинувального акту, а обвинуваченого слід було передати до суду Військового трибуналу військ НКВС Київського округу[140]. А далі сталося щось цікаве. Військовий трибунал на підготовчому засіданні 1 квітня 1941 р. вирішив повернути справу на дослідування через такі обставини:

«З матеріалів справи вбачається, що Уманський проводив масові арешти громадян за сфальсифікованими матеріалами, застосовував збочені методи слідства у справах багатьох заарештованих, через що велику кількість людей було безпідставно засуджено до ВМП та до тривалих термінів позбавлення волі.

Вся ця злочинна діяльність Уманського проводилася спільно з кол[ишнім] заст[упником] нач[альника] УНКВС по Дніпропетровській обл[асті], нині заарештованим Дараганом, справа про якого перебуває у провадженні Військової прокуратури військ НКВС Київського окр[угу], і розгляд справи Уманського окремо від справи Дарагана з огляду на це є явно недоцільним».

На підставі викладеного Військовий трибунал повернув справу Я. Уманського військовому прокурору військ НКВС Київського округу «для дослідування та об'єднання зі справою Дарагана»[141].

Чому все це виглядає дуже цікавим? Тому що в засіданні (воно, судячи з усього, проходило в першій половині дня) брав участь як доповідач у справі помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатурян. Коли справа перебувала в прокуратурі, там, знайомлячись зі справою, згадали про справу І. Дарагана, і 18 березня, в той же день, коли М. Грезов написав на першому аркуші обвинувального висновку у справі Я. Уманського резолюцію про затвердження висновку, за власною ж пропозицією його помічник Хачатурян прийняв до свого провадження справу І. Дарагана.

Ймовірно, прокурори вже тоді прийняли рішення про об'єднання обох справ для того, щоб надолужити згаяне в попередньому слідстві у справі І. Дарагана за рахунок доказової бази, що була в справі Я. Уманського, але з тактичних міркувань вирішили провести це рішення через Військовий трибунал, щоб не гальмувати проходження справи Я. Уманського. А вже на підготовчому засіданні трибуналу Хачатурян міг все пояснити колегам. Оскільки співдоповідачем у справі виступав Фельдман, який умів

[139] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 3, арк. 447–456.

[140] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 3, арк. 458.

[141] Там само, арк. 459.

злагоджувати гострі питання, було прийнято рішення про об'єднання двох справ.

Міг бути й варіант з ініціативою Військового трибуналу в цьому питанні, але щодо інших справ тоді це мало, головним чином, негативні наслідки. Тому, в даному випадку більш ймовірний перший варіант, оскільки у Військовій прокуратурі тільки-тільки реанімували справу І. Дарагана, а фактичне ведення слідства у справі Хачатурян розпочав буквально напередодні. У Військовому трибуналі могли ще й не знати про це.

Отже, справа Я. Уманського «розбудила» справу І. Дарагана. Якщо зважити на протоколи допитів, що є в архівній кримінальній справі, то помічник військового прокурора Хачатурян практично щодня допитував І. Дарагана з 28 березня до 2 квітня 1941 року (4 протоколи допиту), і жодних проблем, пов'язаних зі станом здоров'я обвинуваченого, не виникало. Кожен лист оригіналів усіх протоколів був підписаний рівним розбірливим почерком колишнього хворого[142]. Відповіді, які він давав на запитання, також свідчили про його повний самоконтроль.

Наприкінці допиту 1 квітня (допит відбувався з 14 год. 15 хв. до 17 год. 20 хв.) Хачатурян, мабуть, вже після підготовчого засідання Військового трибуналу, яке відбулося в цей же день, запитав, чи знає І. Дараган Я. Уманського. Прокурор прекрасно знав про те, що вони разом працювали в УНКВС у 1938 р., проте, поставив тестове питання, на яке отримав таку відповідь: «Так знаю. Уманський працював в УНКВС [по] Дніпропетровській області кілька років. Я Уманського знаю з 1933 року. Взаємини наші були неприязні. Я і Уманський працювали в ДТВ Катеринінської зал[ізниці]. Коли я розійшовся зі своєю дружиною, не знаю, чому, він налаштував увесь апарат ДТВ проти мене. Внаслідок наклепу Уманського порушувалося питання моєї партійності. Він весь час невірно інформував начальника ДТВ гр[омадянина] Гейне, який, домовившись з керівництвом, перевів мене на роботу в міліцію паспортистом. Через це Уманський був на мене злий і весь час намагався чимось мене скомпрометувати»[143].

Маючи таку історію взаємин, можна уявити, який психологічний дискомфорт відчували обидва, особливо Я. Уманський, після призначення І. Дарагана 23 липня 1938 р.т.в.о. заступника начальника УНКВС. Але як ми пам'ятаємо, тоді ж, у липні, П. Коркін відверто поговорив з Я. Уманським, отримав від останнього запевнення в «дружній роботі» і беззаперечному виконанні всіх вказівок начальника УНКВС. Звичайно, йшлося не про «змовницькі» дії, а про службову діяльність. Маючи домовленості про «дружбу» з начальником УНКВС, Я. Уманський міг більш-менш спокійно почувати себе поруч з І. Дараганом, але рівно настільки, наскільки це дозволяв сам І. Дараган. А приказка про порядки в радянських установах «Я — начальник, ти — дурень, ти — начальник, я — дурень» народилася не на порожньому місці.

[142] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 2, арк. 6–8, 13–18, 26–36, 41–47.

[143] Там само, арк. 36.

Виконуючи згадану постанову ВТ військ НКВС Київського округу від 1 квітня 1941 р. помічник військового прокурора Хачатурян 9 квітня розглянув справу Я. Уманського і постановив об'єднати її зі справою І. Дарагана та прийняти до свого провадження[144]. Так виникла нова редакція «дніпропетровської справи», яка увібрала в себе «нікопольську» та «дніпродзержинську» справи.

Хачатурян надав І. Дарагану можливість ознайомитися з матеріалами слідства у справі Я. Уманського, за свідченнями якого й інших осіб (зокрема Б. Лінецького) І. Дараган викривався у злочинній діяльності в Дніпродзержинському МВ НКВС та в УНКВС по Дніпропетровській області, і останній написав власноручні свідчення від 18 квітня, в яких виклав своє спростування кожного пункту[145].

Помічник військового прокурора і надалі практикував такий оригінальний спосіб ведення слідства, чим заощадив чимало часу. Цей час знадобився для проведення слідчих дій безпосередньо на місці. У квітні Хачатурян виїжджав до Дніпропетровська, де допитав свідків у справі, зокрема, співробітників НКВС, які фігурували в документах 1939–1940 рр.— К. Берестовського, В. Хрєнова, Л. Файнштейна. Крім того, були виготовлені засвідчені копії різних документів, які разом з речовими доказами були долучені до справи.

18 квітня Хачатурян розпочав допити Я. Уманського, а також ознайомив його зі слідчою справою І. Дарагана. Після цього Я. Уманський написав власноручні свідчення від 26 і 29 квітня 1941 р., намагаючись дезавуювати свідчення проти себе, які містилися в матеріалах справи І. Дарагана[146].

Він спростував і версію І. Дарагана щодо неприязних стосунків між ними, написавши таке: «З Дараганом у мене стосунки були нормальні, і особисто я про нього питання щодо розлучення з дружиною не ставив, нікого проти нього не озброював, і до його переведення на роботу паспортистом жодного стосунку не мав і мати не міг. Я не знаю, чому Дараган говорить про це, адже це — неправда»[147].

Насправді ближчим до істини був І. Дараган, а Я. Уманський мав за собою значний шлейф різних скандальних історій. Загалом серед співробітників УНКВС було кілька гострих міжособистісних протистоянь, єдиним переможцем з яких у довгостроковій перспективі вийшов колишній начальник 5-го (ОВ), а потім 4-го (СПВ) відділів УДБ УНКВС Я. Сапожніков (про нього трохи більше розповідатиметься у 3-му розділі вступної статті).

Швидкий темп слідства незабаром зробив можливим пред'явлення обвинуваченим матеріалів слідства. Після ознайомлення з матеріалами на себе (на 156 аркушах), І. Дараган 28 квітня 1941 р. майже каліграфічним

[144] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 2, арк. 3.

[145] Там само, т. 2, арк. 58–64.

[146] Там само, арк. 491–493, 494–497.

[147] Там само, арк. 494.

почерком (що свідчило про його абсолютний самоконтроль) написав на 7-ми аркушах власноручні свідчення на свій захист[148].

Проведені слідчі дії дали додаткові підстави Хачатуряну розкрити «липу» С. Калужського у перекваліфікації звинувачення І. Дарагану з п. «б» на п. «а» ст. 206–17 КК УРСР, здійсненій 11 лютого 1940 р. У постанові від 28 квітня 1941 р. Хачатурян знову звинуватив І. Дарагана за п. «б» ст. 206–17 КК УРСР[149]. При оголошенні наступного дня І. Дарагану цієї постанови разом з офіційним пред'явленням матеріалів слідства[150] той не визнав себе винним у пред'явленому обвинуваченні, але власноруч таким же акуратним почерком розписав чотири пункти, за якими визнавав себе винним.

Про те, наскільки хитро, на його думку, він це зробив, свідчив 4-й пункт, який стосувався Я. Уманського. І. Дараган визнав себе винним «у тому, що підписав кілька довідок зі слідчих справ 3-го відділу УНКВС, даних мені на підпис колиш[нім] нач[альником] III відділу Уманським, які я підписав, не читаючи. Довідки зі слідчих справ я підписав, вже будучи заст[упником] нач [альника] УНКВС. Будучи висунутий на роботу з низових працівників, я довірився Уманському як старому працівнику УНКВС, якому я підкорявся протягом низки років за його лінією роботи, і підписав їх, не читаючи, і не знав, для якої мети і ким вони складені»[151]. Ще б додав, що запитати про це у підлеглого він посоромився. Начебто прокурор не знав, як доповідають документи на підпис керівництву.

29 квітня був ознайомлений із матеріалами слідства й Я. Уманський, а після цього на неповних 10-ти рукописних аркушах (він писав більш розгонистим почерком, тому кількість інформації, викладеної на однаковій кількості аркушів, у них з І. Дараганом була різною) він виклав свої клопотання про долучення до справи деяких документів і про додаткові допити кількох свідків. Постановою від 30 квітня помічник військового прокурора Хачатурян деякі з його клопотань задовольнив, а деякі відхилив[152].

І. Дараган 30 квітня педантично виклав на 10-ти аркушах свої клопотання по справі, що складалися з 27-ми пунктів[153]. У 9-му пункті він навіть просив допитати військових прокурорів М. Дворенка і М. Морозова про те, як він допомагав їм розкривати злочинну діяльність співробітників УНКВС по Житомирській області як «порушників соцзаконності». Ми про це писали в 1-й книзі 2-го тому збірника документів, і роль І. Дарагана в цьому зводилася скоріш до спостерігача, прокурори й близько не підпускали його до розслідування.

Помічник військового прокурора Хачатурян у постанові за клопотаннями обвинуваченого від тієї ж дати (30 квітня) вирішив чотири з них за можливості задовольнити, а решту відхилити з різних мотивів. Коли 4 травня 1941 р. І. Дараган ознайомився з цією постановою, то у нього при проставленні підпису, внаслідок тремтіння руки почерк змінився

[148] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 2, арк. 515–521.

[149] Там само, арк. 498.

[150] Там само, арк. 550.

[151] Там само, арк. 499 зв.— 500.

[152] Там само, арк. 522–531, 532, 533–534.

[153] Там само, арк. 537–546.

до невпізнання[154]. У цьому раптовому поверненні до свого колишнього стану, можливо, був і певний умисел. Однак, як відомо, не можна двічі увійти в одну й ту саму річку.

Сказав тоді прокурор І. Дарагану чи ні, але ще 1 травня він склав обвинувальний акт у справі, який через тиждень затвердив військовий прокурор військ НКВС по Київському округу М. Грезов (документ № 83). До акту додавався список з 28-ми осіб, що підлягали виклику як свідки на судове засідання[155]. Цими документами закінчується 2-й том архівної кримінальної справи. У наступних шести томах містяться документи більш раннього періоду. У метушні воєнного часу, пов'язаній з евакуацією, до справи не було долучено документи, що передували проведенню судового засідання — супровідні листи про пересилання справи, протокол підготовчого засідання Військового трибуналу, повістки свідкам про їхній виклик до суду і т.п.

В останньому, 9-му, томі, сформованому діловодом Військового трибуналу значно пізніше, містяться заключні документи справи, а також такі, що стосуються інших справ і включені до тому за хронологічним принципом (за 1941 р.), оскільки на той момент їх «рідні» справи не були розшукані. Через це обвинувальний акт у справі І. Дарагана і Я. Уманського долучений до 2-го тому, а протокол судового засідання, яке відбулося 22–27 травня 1941 р. у Дніпропетровську, і вирок ВТ військ НКВС Київського округу (документи №№ 84 і 85) — до 9-го. Крім цього, в 9-му томі є акти про стан здоров'я підсудних.

Останнє було пов'язане з тим, що Я. Уманський час від часу демонстративно впадав у стан афекту: при обстеженні його 29 квітня 1941 р. лікарем-психіатром Т. Віленським просив того «не стріляти в нього, залишити його живим» (не таке вже й дивне прохання, оскільки від лікаря якраз дещо і залежало), твердив (образно):«Я — не шпигун, я — не диверсант, я — не ворог, не слід мене розстрілювати». Зауважимо, що в шпигунстві й диверсії його не звинувачували, а слово «ворог» у процесуальних документах стосовно нього не вживалося. Якщо це було проекцією перетворення самим Я. Уманським сотень людей у «ворогів», тоді це було цілком зрозуміло.

Вислухавши усе це, лікар дійшов висновку, що в Я. Уманського «органічних змін нервової системи не спостерігається», і він «не є психічно хворим (формальним розладом психіки не страждає). Однак, він, без сумніву, перебуває у стані різкого розладу нервової системи, що межує з психозом. Цей розлад може охарактеризувати як істеричний невроз у істеричної психопатичної особи»[156].

Спираючись на дані психіатричної експертизи, професор Браїловський у своєму висновку від 21 травня 1941 р. констатував, що Я. Уманський «на цей час перебуває у стані тимчасового розладу душевної діяльності через афективні переживання. У такому стані пояснення його вважати

[154] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 2, арк. 547–549.

[155] Там само, арк. 559–560

[156] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 9, арк. 77–77 зв.

повноцінними не можна»[157]. Подальше діагностування стану обвинуваченого в ув'язненні було зроблено у стилі «важко сказати». Тому Військовий трибунал, якому потрібна була чітка відповідь на питання, чи можна судити обвинуваченого, чи ні, прийняв рішення дозволити професору Браїловському і доценту Т. Віленському бути присутніми при поясненнях Я. Уманського на суді.

І. Дарагану, як ми бачили, досвіду перебування у хворобливому стані також було не позичати, і Військовий трибунал скористався присутністю на судовому засіданні лікарів і стосовно нього. Після завершення 24 травня 1941 р. чергового дня судового засідання лікарі склали два акти про стан підсудних для відповіді на питання: чи дозволяє психічний стан кожного з них «продовжувати слухання справи і винести вирок».

В акті стосовно Я. Уманського зазначено: «Унаслідок спостереження за поведінкою підсудного під час судового слідства ми, які неодноразово досліджували Уманського раніше, приходимо до такого висновку: Уманський ознак психічного розладу не має, і перешкод до слухання справи і винесення вироку немає». До аналогічного висновку дійшли лікарі й стосовно І. Дарагана[158].

Ухвала Військового трибуналу про долучення актів до справи (ймовірно, з оголошенням висновків лікарів на судовому засіданні) відбулася на початку чергового дня засідання (25 травня), а наприкінці його було оголошено довідку про те, що колишній начальник УНКВС П. Коркін засуджений у Москві до ВМП[159] (на той час він уже був розстріляний). Вирушаючи на ночівлю до в'язниці, підсудні тепер могли жваво уявити, чим може закінчитися суд і для них.

Міг, але не закінчився. Згідно з вироком Військового трибуналу (документ № 85) Я. Уманський був засуджений до позбавлення волі у ВТТ на 10 років, а І. Дараган — на 8 років. Після вироку до справи долучено рішення Військового трибуналу від 26 червня 1941 р. щодо особистих речей засуджених (зброї, годинників та ін.)[160], але ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР про затвердження або зміну вироку відсутня. Мабуть, якщо справу своєчасно відправили до Москви, то ухвала ВК не встигла надійти до трибуналу до його евакуації з Києва і потім десь загубилася.

Про подальшу долю засуджених також відсутня інформація у справі. Сподіваємося, наша публікація сприятиме заповненню цього пробілу, тим паче, що І. Дараган емігрував згодом до Ізраїлю й видавав там себе за жертву і викривача сталінської деспотії. Хоча згідно із довідкою групи реабілітації 1-го відділу Архівно-облікової служби СБУ від 25 червня 1999 р. злочини, вчинені І. Дараганом і Я. Уманським, не підпадають під дію Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р.[161] Отже, вони не реабілітовані.

---

[157] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 9, арк. 78.

[158] Там само, арк. 75, 76.

[159] Там само, арк. 65, 69.

[160] Там само, арк. 83–83 зв.

[161] Там само, арк. 176.

Коли слідство у справі І. Дарагана і Я. Уманського добігало кінця, помічник військового прокурора Хачатурян 28 квітня 1941 р. виділив зі справи матеріали про злочинну діяльність 10-ти колишніх і діючих співробітників для притягнення їх до кримінальної відповідальності. По Дніпродзержинському МВ НКВС ними були: оперуповноважений В. Сербін, колишні уповноважений І. Соболевський, начальник МВ В. Хрєнов і начальник 3-го відділення МВ В. Лєнов; по Нікопольському міськвідділенню НКВС — колишні начальник міськвідділення К. Берестовський і оперуповноважений М. Риков; діючі співробітники УНКДБ по Дніпропетровській області — слідчий Т. Жеромський і заступник начальника Слідчастини УНКДБ О. Кубик, а також колишні співробітники 3-го відділу УДБ УНКВС Д. Платонов і В. Печенов[162]. Розшукати документальні свідчення того, якими були наслідки постанови помічника військового прокурора з цього питання, нам не вдалося. Тому слід здійснити ще чималий обсяг архівно-пошукової роботи.

Отже, маємо реалізовані в судовому порядку справи на «порушників соцзаконності» міського і районного рівнів — «криворізьку» (М. Резніков, Б. Гуревич), «запорізьку» (Д. Клібанов, Б. Лінецький, Г. Доров-Піонташко), «пологівську» (В. Катренко), «нікопольську» і «дніпродзержинську» (І. Дараган), а також суто «дніпропетровську» справу, яка складалася з двох справ — справи Т. Чулкова і М. Когана і справи І. Дарагана та Я. Уманського.

Ці справи були тісно пов'язані між собою складом злочинів і злочинців та достатньо розкривають специфіку боротьби з «порушниками соцзаконності» в УНКВС по Дніпропетровській області. Організаторами і виконавцями цих злочинів були нарком внутрішніх справ УРСР О. Успенський, начальник УНКВС П. Коркін, його заступник І. Дараган, начальник 3-го відділу УДБ УНКВС Я. Уманський та інші названі й неназвані нами керівні та рядові працівники УНКВС. Представлені документи свідчать, що головною особливістю «наведення порядку» в органах НКВС області була першочергова поява кримінальних справ на «порушників соцзаконності» на міському та районному рівнях.

Як елемент «наведення порядку» можна розглядати і притягнення до кримінальної відповідальності колишніх співробітників УНКВС, переведених на інші місця служби. Найяскравішим з них був колишній начальник 3-го відділу УДБ УНКВС Н. Березовський. У травні 1934 р. він був призначений начальником 4-го відділення Економічного управління (ЕКУ) ДПУ УРСР (потім — ЕКВ УДБ НКВС УРСР). У січні 1936 р. отримав спецзвання старшого лейтенанта держбезпеки. У лютому 1936 р. його перевели до Дніпропетровська на посаду начальника ЕКВ УДБ УНКВС, а з січня 1937 р. він обійняв посаду начальника 3-го відділу УДБ УНКВС. На нього спиралося керівництво УНКВС на чолі з Ю. Кривцем при організації та розгортанні Великого терору в області, особливо, національних операцій. Під його керівництвом тим самим займався і начальник 2-го відділення 3-го відділу Я. Уманський.

[162] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 9, арк. 551–552.

За свою репресивну діяльність Н. Березовський не був відзначений нагородами, а у березні 1938 р. був знятий з посади і виведений у розпорядження НКВС СРСР. Однак обставини «депортації» з УРСР були зовсім іншими, ніж у багатьох його колег. Коли 17 березня 1938 р. Ю. Кривця призначили начальником УНКВС по Орджонікідзевському краю, він ініціював переведення туди Н. Березовського. 23 квітня 1938 р. Н. Березовський прибув до нового місця служби, 1 травня був призначений начальником 3-го відділу УДБ УНКВС краю, а 29 травня отримав чергове спецзвання капітана держбезпеки. Отже, другий етап спільної репресивної діяльності Ю. Кривця та Н. Березовського проходив на Північному Кавказі.

Після арешту 23 січня 1939 р. Ю. Кривець півроку заперечував свою участь у «контрреволюційній змові в НКВС УРСР», однак почали «пресувати» його підручних. Спочатку 15 березня 1939 р. Н. Березовський був знятий з посади. А після того, як слідство у Москві зламало Ю. Кривця, і він почав давати «свідчення», зокрема й щодо «порушень соцзаконності», дійшла черга і до арешту 23 серпня 1939 р. Н. Березовського.

Реальний склад злочинів у Ю. Кривця та Н. Березовського був ідентичним, однак завдяки «участі у змові» Ю. Кривець 25 січня 1940 р. ВК ВС СРСР за ст. ст. 58–7, 17–58–8 і 58–11 КК РРФСР був засуджений до ВМП, а Н. Березовський, який уникнув «участі у змові», 28 жовтня 1940 р. Військовим трибуналом військ НКВС Північно-Кавказького округу — за ст. 193–17 КК РРФСР (аналогічній ст. 206–17 КК УРСР) — до 10-ти років позбавлення волі у ВТТ.

Ми не знаємо в деталях, за що конкретно був засуджений Н. Березовський, але те, що відомо про справу Ю. Кривця, дозволяє впевнено припускати, що епізоди по Дніпропетровську були інкриміновані й Н. Березовському. Тому маємо рідкісну для керівників середньої ланки УНКВС по Дніпропетровській області картину, коли обидва керівники одного відділу (3-го) були засуджені за «порушення соцзаконності» під час Великого терору. І обидва — Н. Березовський та Я. Уманський — були засуджені до 10-ти років позбавлення волі у ВТТ.

Щоправда потім їх достроково, як Н. Березовського у 1942 р., звільнили з ув'язнення і відправили на фронт, який для них перетворився на службу в особливих органах в армії з отриманням офіцерських звань, нагородженням орденами і медалями. Дуже різні можливості були у тих простих людей, які вижили у роки масового терору, і тих, хто здійснював цей терор.

Битви з полтавськими «ворогами народу» і «порушниками соцзаконності»

Відповідно до адміністративно-територіального устрою УРСР полтавський сегмент у роки Великого терору 1937–1938 рр. мав дві основні конфігурації. На першому етапі (до кінця вересня 1937 р.) територія майбутньої області входила до складу переважно Харківської (41 район), а також Київської (4 райони) областей, відповідно місцеве населення перебувало під оперативним наглядом і «обслуговуванням» двох різних

територіальних органів НКВС обласного рівня — УНКВС по Харківській області та УНКВС по Київській області.

Наростання масштабів масових репресій і занурення в них територіальних органів НКВС отримало деяке стимулювання завдяки процесу розукрупнення областей. Після утворення 22 вересня 1937 р. Полтавської області і створення через тиждень УНКВС по Полтавській області розпочався другий етап «консолідованішого» існування регіону, більшої концентрації сил і засобів місцевих органів НКВС у вирішенні поставлених перед ними завдань, що на практиці означало поглиблення і розширення Великого терору.

Аналогічна ситуація була в описаних нами випадках із УНКВС у Житомирі та Миколаєві. Як і там, на чолі обласного УНКВС під час Великого терору побували двоє людей. Наказом НКВС УРСР по особовому складу № 369 від 4 жовтня 1937 р.т.в.о. начальника УНКВС з посади начальника Коростенського окружного відділу НКВС був призначений капітан міліції А. Петерс-Здебський[163]. 26 лютого 1938 р. його змінив капітан держбезпеки О. Волков[164], який обіймав перед цим посаду начальника 4-го відділу УДБ УНКВС по Київській області.

На посаді заступника начальника УНКВС в 1937–1938 рр. побували також двоє людей: з 1 листопада 1937 р.— В. Писарєв (Фукс), колишній начальник ОВ ГУДБ НКВС ХВО і 5-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області; і з 22 квітня 1938 року — як т.в.о. заступника, а з 28 травня — в.о. заступника начальника УНКВС — С. Поляков, колишній начальник 5-го відділу УДБ УНКВС по Полтавській області, який з 26 лютого 1938 р. перебував у розпорядженні НКВС УРСР. Крім того, 8 липня 1938 р.т.в.о. помічника начальника УНКВС по неоперативних відділах був призначений О. Берестнєв, колишній начальник ОВ УДБ 25-ї стрілецької дивізії[165]. Про деяких інших керівних працівників УНКВС ми будемо говорити далі.

З появою у Києві 27 січня 1938 р. нового наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського почався трус керівних кадрів у центральному апараті та територіальних органах НКВС УРСР, який в УНКВС по Полтавській області мав свої особливості. По-перше, новий начальник УНКВС О. Волков був призначений на цю посаду 26 лютого 1938 р. не О. Успенським, а безпосередньо наркомом внутрішніх справ СРСР М. Єжовим. По-друге, всі керівники УНКВС і його основних оперативних відділів пройшли через певне сито.

26 лютого начальники ключових оперативних відділів УДБ УНКВС — 3-го (КРВ), 4-го (СПВ) та 5-го (ОВ) — відповідно О. Александров (Квітницький), А. Славін і С. Поляков були виведені в розпорядження

[163] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 1-ос, арк. 91.

[164] Петров Н. В., Скоркин К. В. Кто руководил НКВД, 1934–1941: Справочник.— С. 133. У наказах НКВС УРСР по особовому складу від цієї дати (№№ 49 і 50) це призначення не відображено, хоча згідно з наказом № 49 на керівні посади в УНКВС було призначено 6 осіб. (ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 224).

[165] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 129.

НКВС УРСР[166]. В. Писарєв (Фукс), який залишався заступником начальника УНКВС, 29 березня був призначений т.в.о. заступника начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР[167]. Однак, це не означало успішного проходження ним відбору.

Одну частину виведених у розпорядження і переведених на інші місця служби керівних працівників слідом за заарештованим 27 лютого А. Петерсом-Здебським також заарештували: О. Александрова — 10 березня, а В. Писарєва — 22 квітня 1938 р. Іншу частину призначили на нові посади: А. Славіна 27 березня 1938 р.— помічником начальника 8-го відділу УДБ НКВС УРСР, а С. Полякова 22 квітня 1938 р.— т.в.о. заступника начальника УНКВС по Полтавській області, й їх тоді вже не чіпали. У всіх випадках такою була воля наркома О. Успенського.

Діяльність переформатованого керівництва УНКВС піддалася ревізії в 1939–1940 рр., внаслідок якої з великим часовим інтервалом були заарештовані начальник УНКВС О. Волков (9 березня 1939 р.) і його заступник С. Поляков (8 жовтня 1940 р.). Помічник начальника УНКВС О. Берестнєв 3 грудня 1939 р. був знятий з посади і звільнений з органів НКВС, але до кримінальної відповідальності притягнутий не був. Тобто за всі «порушення» і «збочення» в УНКВС в 1938 р. фактично відповідь тримали саме його керівники. А. Славіна також притягнули до відповідальності, але з інших мотивів, тому мова про нього йтиметься в 4-му розділі вступної статті.

Почнемо по черзі зі справи А. Петерса-Здебського. Його особистість і доля викликали особливий інтерес у істориків відразу ж після відкриття архівів колишнього КДБ УРСР. І суть його справи була висвітлена в публікаціях ще на початку 1990-х рр.[168] Ми трохи докладніше зупинимося на цьому.

Будучи корінним киянином, він до революційних потрясінь здобув якісну початкову (за сучасними мірками — середню) освіту і набув трудових навичок та умінь, працюючи в Київській казенній палаті, з 1917 р.— губернському фінансовому відділі. У квітні 1919 р. вступив до партії більшовиків, а у травні її Київським губкомом був направлений до РСЧА, де служив на комісарських посадах.

У лютому 1920 р. він почав службу в особливих органах, отримавши після прибуття в ОВ 44-ї стрілецької дивізії при заповненні анкети псевдо «Петерс», яке з того часу стало складовою його прізвища[169]. Зі серпня 1922 р. він обіймав посади начальника особливого відділу в різних дивізіях і корпусах у Полтаві, Кременчуці, Жмеринці, Вінниці, Житомирі. З грудня 1928 р. до липня 1930 р. вперше в кар'єрі очолював територіальний орган — Тульчинський окружний відділ ДПУ УСРР. Потім відновив

[166] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 224 зв.

[167] Там само, арк. 170 зв.

[168] Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії 20-х — початку 50-х років на Полтавщині // Реабілітовані історією.— Київ–Полтава: Рідний край, 1992.— С. 25–27.

[169] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 1, арк. 9.

службу в особливих органах як начальник ОВ ОДПУ 8-го стрілецького корпусу (м. Житомир).

З жовтня 1930 р. упродовж року він був інспектором при Колегії ДПУ УСРР (Харків), а з листопада 1931 р.— помічником начальника відділу кадрів ДПУ УСРР. Така служба обтяжувала його, і він подав рапорт голові ДПУ УСРР В. Балицькому з проханням перевести його на іншу роботу[170]. Після чого з лютого 1932 р. знову повернувся до особістської роботи як начальник ОВ Вінницького облвідділу ДПУ та ОВ ОДПУ 17-го стрілецького корпусу.

У серпні 1932 р. А. Петерс-Здебський очолив Одеське обласне управління міліції, ставши після реорганізації ДПУ в НКВС у липні 1934 р. начальником УРСМ УНКВС по Одеській області. Потім у квітні 1935 р. був переведений на аналогічну посаду в УНКВС по Дніпропетровській області. Через три місяці відбулось ще одне переведення: 26 липня 1935 р. він був призначений заступником начальника, а 22 лютого 1936 р.— начальником УРСМ УНКВС по Чернігівській області.

У довідці відділу кадрів НКВС УРСР за результатами службових атестацій А. Петерса-Здебського за 1925–1937 рр. (точніше, 1-е півріччя 1937 р.) відзначалися такі його якості: енергійний, рішучий, дисциплінований, володіє організаторськими та «адміністраторськими» здібностями, «оперативну роботу знає і любить», «має достатній світогляд, вміє робити своєчасні оперативні висновки і спрямовувати роботу апарату на виконання оперативних завдань», «умілий адміністратор», «у поводженні з підлеглими різкий»[171].

Відділ кадрів НКВС УРСР склав тоді чимало таких довідок, оскільки новий нарком внутрішніх справ УРСР І. Леплевський, який нещодавно змінив В. Балицького, почав чистку апарату, розкладаючи свій кадровий пасьянс і розмірковуючи, кого куди направити в умовах набираючого оберти Великого терору.

Слова про те, що А. Петерс-Здебський «оперативну роботу знає і любить», стосувалися періоду його керівництва Тульчинським окрвідділом ДПУ УРСР і підкріплювалися фактами. Новий нарком, мабуть, вирішив перевірити: чи не згасла любов у працівника міліції до колишніх занять, вирішивши використати А. Петерса-Здебського як керівника невеликого територіального органу, та 10 серпня 1937 р. призначив його начальником Коростенського окрвідділу НКВС у тодішньому західному регіоні УРСР.

Обставини його призначення т.в.о. начальника УНКВС можуть викликати деяке здивування. Наприкінці вересня 1937 р. І. Леплевському знову потрібно було розкласти свій пасьянс унаслідок утворення нових областей і створення відповідних обласних управлінь НКВС. Колишній Коростенський округ увійшов до складу Житомирської області, і логічним було очікувати, що, якщо А. Петерс-Здебський не розчарував наркома, то той цілком міг розглядати його як одного з керівників створюваного УНКВС по Житомирській області. Однак, І. Леплевський, як ми писали в 1-й книзі 2-го тому, створив там тандем зі сторонніх кадрів,

[170] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 2, арк. 80.

[171] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 1, арк. 16.

призначивши начальником УНКВС колишнього харків'янина Л. Якушева і його заступником одесита Г. Гришина (Шенкмана). Водночас оперативне керівництво УНКВС, за задумом наркома, повинен був забезпечити і реально забезпечував саме заступник начальника УНКВС.

Якби не цей приклад, то здивування з приводу подальшого призначення А. Петерса-Здебського т.в.о. начальника УНКВС по Полтавській області залишилося б. Однак у цьому випадку І. Леплевський діяв за тією ж схемою, що й щодо Житомира. На роль заступника начальника УНКВС він підібрав собі близьку, принаймні за духом, людину — В. Писарєва (Фукса), який так само, як і Г. Гришин (Шенкман), мав забезпечити потрібне наркому «оперативне керівництво» УНКВС.

Незважаючи на «любов» А. Петерса-Здебського до оперативної роботи, останні п'ять років по лінії держбезпеки він не мав до неї жодного стосунку. Це і врахував І. Леплевський: потрібні показники мав забезпечити заступник, яким незабаром став В. Писарєв, а номінальний начальник УНКВС як «хороший і дисциплінований адміністратор» мав не заважати йому, а якщо виникнуть проблеми, то, як відомо, начальник відповідає за все.

Капкан І. Леплевського спрацював, але прихопив набагато більше здобичі, і не такої, на яку розраховував мисливець. На відміну від начальника УНКВС по Житомирській області Л. Якушева, А. Петерс-Здебський дійсно виявився людиною, яка не встигала йти в ногу з часом. Проявилося це в тому, що він занадто відповідально ставився до виконання своїх службових обов'язків. Про те, як це відбувалося, можна судити з його слів. Описуючи в заяві на ім'я наркома внутрішніх справ УРСР від 12 вересня 1939 р. обставини своєї роботи на чолі УНКВС по Полтавській області, А. Петерс-Здебський зазначав:

«[...] Заступником до мене був призначений відомий чекістам України особливою близькістю до наркома Леплевського нач[альник] Особливого відділу ХВО Писарєв. Нач[альником] 3[-го] відділу особисто Леплевським був призначений Александров і заст[упником] нач[альника] 3[-го] відділу — Назаров.

Активна оперативна робота була в розпалі. У порядку розподілу роботи Писарєв керував роботою безпосередньо 3[-го] і 5[-го] відділів і всією периферією по лінії цієї роботи. Я безпосередньо формував на ходу апарат, керував 8[-мома] відділами УДБ, 8[-мома] відділами УНКВС (пом[ічника] нач[альника] [УНКВС] не було). Щодня проводив трійку (тривала мінімум 8–10 годин на добу), повсякденно керував роботою всіх районних апаратів, крім лінії 3[-го] і 5[-го] відділів, особисто давав усі санкції на арешти по апарату [УНКВС] і області, для чого щодня перечитував величезну кількість матеріалів і, природньо, підписував особисто всю пошту [в] Москву і Київ по УНКВС, в обком, виконком нової області із сотнями питань, щодня десятки дзвінків з Наркомату, згадайте т. Нарком, ситуацію кінця [19]37 року, і Вам стане зрозуміло, яка величезна, непосильна робота лягла на мої плечі висуванця, який ніколи не керував таким величезним апаратом і в такий відповідальний момент»[172].

[172] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 2–2 зв.

Тут ми перервемо розповідь А. Петерса-Здебського і прокоментуємо деякі моменти. Автор апелював до наркома внутрішніх справ УРСР, закликаючи його згадати ситуацію кінця 1937 р., але І. Сєров, щойно (2 вересня 1939 р.) призначений наркомом, на своє щастя, не міг предметно знати про ту ситуацію, оскільки ще не служив у НКВС.

О. Александров і А. Славін були призначені т.в.о. начальників 3-го і 4-го відділів УДБ УНКВС 4 жовтня 1937 р. тим самим наказом НКВС УРСР по особовому складу № 369, що і т.в.о. начальника УНКВС А. Петерс-Здебський[173], тобто вони дійсно були креатурою наркома І. Леплевського. Кандидатів на посади заступника начальника УНКВС (В. Писарєва) і начальника 5-го відділу (С. Полякова) нарком підібрав трохи згодом і не радився з цього приводу з А. Петерсом-Здебським, але, напевно, переговорив про С. Полякова з В. Писарєвим.

А. Петерс-Здебський написав, що він «формував на ходу апарат», але так можна говорити лише про підбір ним рядових співробітників, увесь керівний склад УНКВС сформував нарком І. Леплевський, «заточивши» його під В. Писарєва. Яскравим прикладом було призначення 22 листопада 1937 р. на посаду начальника 5-го відділу того ж С. Полякова. Колишній начальник ОВ ХВО, який курував лінію роботи 5-го відділу, здійснював керівництво відділом у ручному режимі, і С. Поляков виявився п'ятим колесом у возі. Коли він зрозумів це, а скоріш, йому дали зрозуміти це, самоусунувся від пристрастей, що кипіли.

А. Петерс-Здебський із головою вліз у найневдячнішу тоді справу — роботу трійки при УНКВС — позасудового органу проведення масових репресій, створеного для здійснення «куркульської» операції НКВС відповідно до оперативного наказу НКВС СРСР № 00447. Очолюючи цю трійку, він, за його словами, сумлінно читав усі матеріали, які надавались апаратом УНКВС і районними органами НКВС для розгляду на трійці: «[...] Я зняв із трійки сотні справ, де я не бачив достатніх матеріалів — кожну, кожну справу я особисто перевіряв»[174].

Зазвичай заарештовані керівники різних УНКВС у своїх виправданнях за «перегини» і порушення в діяльності трійок акцентували увагу на фізичній неможливості охопити все, вказівках наркомів І. Леплевського або О. Успенського, надмірну довіру до підлеглих, які їх підвели, підсунувши «липу». Однак, у випадку з А. Петерсом-Здебським таких виправдань не було. Та, незважаючи на всі свої намагання, він, як і всі члени трійок при УНКВС у всіх областях УРСР, все одно увійшов в історію як «серійний вбивця за письмовим столом».

Заради справедливості, зауважимо, що А. Петерс-Здебський, намагаючись осягнути неосяжне, читав не тільки справи, які йшли на трійку, а й інші матеріали, пов'язані з проведенням масових арештів, замкнувши на собі отримання підлеглими санкцій на арешти. Це не могло не дратувати активістів терору, таких як В. Писарєв, О. Александров. Останніх це особливо зачіпало у зв'язку з проведенням, в основному, по лінії 3-го відділу

[173] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 1-ос, арк. 91.

[174] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 2 зв.

національних операцій НКВС — польської, німецької та ін. Це була їхня парафія, а начальник УНКВС втручався туди, «гальмуючи» роботу.

Навряд чи така ситуація відбувалася з 5-м відділом, хоча особістську роботу в армії А. Петерс-Здебський знав не з чуток, але певна автономність 5-х відділів в оперативному відношенні не давала можливості керівникам УНКВС здійснювати тотальний контроль за службовою діяльністю цих відділів. Усе залежало від особистих якостей керівника УНКВС, наскільки він хотів або фізично мав можливість здійснювати такий контроль. В УНКВС по Полтавській області лінія 5-го відділу була нероздільною вотчиною В. Писарєва (Фукса).

Своє насторожене ставлення до проведення репресій А. Петерс-Здебський частково пояснював тим, що «останні 5 років не працював в УДБ», але, за його словами, «працював як більшовик, як я розумів [завдання] розкрити і репресувати дійсних ворогів і не допустити помилок, які, як мені здавалося, так можливі в такій величезній роботі. Я там, де я не бачив достатніх даних для арешту, я не давав санкцій»[175]. А далі він написав наведені вище слова про відхилення ним сотень справ від розгляду їх трійкою.

Така обережність начальника УНКВС тоді була винятком з правил, і А. Петерс-Здебський відчув це: «Незабаром по апарату пішли чутки: "Петерс нічого не розуміє", "Петерс гальмує роботу" і т.д. Писарєв мене прямо в очі звинувачував в нерішучості. Незабаром в УНКВС на чолі з Писарєвим зорганізувалася група кар'єристів і мерзотників, яка почала буквально щодня травити [мене], прагнучи політично дискредитувати як члена партії і т.в.о. [начальника] УНКВС, називаючи: "Мінтон", "Петерс — дурень" і т.д. До складу групи входили Писарєв, нач[альник] 3[-го] відділу Александров, нач[альник] 4[-го] відділу Славін, заст[упник] нач[альника] 4[-го] відділу Лазуренко, заст[упник] нач[альника] 5[-го] відділу Куликовський та ін.»[176].

Знову перервемо розповідь А. Петерса-Здебського для того, щоб звернути увагу на те, хто ким був в УНКВС у реальності. За словами колишнього керівника УНКВС, В. Писарєв безпосередньо керував роботою 3-го і 5-го відділів УДБ. Однак, в опозицію до А. Петерса-Здебського були втягнуті й керівники 4-го відділу, яких згідно з розподілом функціональних обов'язків керівництва УНКВС контролював сам А. Петерс-Здебський. Отже, морально-психологічний клімат в УНКВС визначав не його номінальний керівник, а неформальний лідер — В. Писарєв. А, керівники УНКВС середньої ланки, як люди спритні, розуміли, з ким і проти кого потрібно дружити в ситуації, що склалася.

Водночас А. Петерс-Здебський не згадав С. Полякова, як члена зазначеної групи. Це було не випадково. Останній був чужим серед них і фактично усунутий від роботи, тому не встрявав у чужі йому інтриги. Згодом це виявилося одним з його козирів при призначенні заступником начальника УНКВС.

---

[175] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 2 зв.

[176] Там само.

Вибір інших на користь В. Писарєва, здебільшого, пояснювався тим, що, за словами А. Петерса-Здебського, «Писарєв був особливо близький до зграї, що оточувала Леплевського — Самойлова, Блюмана, Інсарова, Перцова та ін., з якими він вічно розмовляв по телефону. До мене помітно перестали дзвонити з Наркомату. Операція йшла[177], розбіжності все ширилися — я не підписав, пам'ятаю, низку документів Наркомові Союзу, в яких виявив явно дуті дані. Але ситуація вимагала роботи, і як більшовик я працював дні та ночі. Але ось, у грудні [19]37 р. Писарєв, посідаючи посаду заст[упника] нач[альника] УНКВС, за поданням Леплевського був нагороджений орденом «Червона Зірка» та отримав звання «капітан УДБ»[178] в той час, коли я, т.в.о. нач[альника] УНКВС, продовжував залишатися в скромному званні «капітан міліції» і жодних нагород не отримував»[179].

Останні факти були тим індикатором, який показував, кого насправді І. Леплевський вважав своєю людиною, яка проводила в УНКВС потрібну лінію в масових репресіях. А. Петерс-Здебський зі своєю «більшовицькою сумлінністю» виступав як фігура політичного прикриття активістів масового терору. На власні очі переконуючись в тому, який вид службової діяльності заохочувався вищим керівництвом, керівники УНКВС середньої ланки робили висновки. Наведемо далі пряму мову А. Петерса-Здебського.

«По всьому апарату пішли розмови, нашіптування, зграя Писарєва стала поводитися нахабно. Можете, т. Нарком, уявити собі стан людини, працівника, взятого з міліції на чекістську роботу, якого в умовах кінця [19]37 року особи, які були особливо близькими до Леплевського, звинувачували у протидії боротьбі з ворогами?

Можете собі, т. Нарком, уявити стан нач[альника] органу [НКВС], в якого заступника місцева преса всіляко популяризує як орденоносця? Ситуація для мене склалася складна, я розумів, що не сьогодні — завтра зграя мене так чи інакше знищить, і я звернувся в грудні [19]37 року з рапортом до Леплевського, в якому я прямо вказав, що неприсвоєння мені звання по УДБ я розглядаю тільки як висловлення мені політичної недовіри, і просив звільнити мене з посади "Т.в.о. нач[альника] УНКВС",— відповіді я не отримав»[180].

Всі керівники обласних УНКВС тоді відчували жорсткий пресинг з боку наркома І. Леплевського, який «підхльостував» репресії. Спостерігаючи за фальсифікаціями в «оперативно-слідчій роботі» підлеглих, вони, можливо, і хотіли б вирватися з цього порочного кола. Але той же А. Петерс-Здебський своє прагнення піти з посади обґрунтував не цим, а несправедливістю в оцінці результатів його службової діяльності. Дізнавшись про присвоєння В. Писарєву спецзвання капітана

---

[177] Імовірно, йшлося про масові національні операції НКВС — «польську», «німецьку» та ін.

[178] Спецзвання «капітан держбезпеки» В. Писарєву (Фуксу) було присвоєно 17 листопада 1937 р., а орденом Червоної зірки він був нагороджений 19 грудня 1937 р.

[179] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 2 зв.

[180] Там само, арк. 2 зв.—3.

держбезпеки (яке було вищим і престижнішим за звання капітана міліції у А. Петерса-Здебського), він подав рапорт наркому від 28 листопада 1937 р.[181], чим поставив І. Леплевського в скрутне становище. Той розумів, що А. Петерс-Здебський мав рацію. Але сутність І. Леплевського як головного карателя в УРСР в 1937 р. навряд чи дозволяла А. Петерсу-Здебському сподіватися на зміну ситуації.

У січні 1938 р. відбулося загострення у взаєминах керівника УНКВС з його підлеглими. За версією А. Петерса-Здебського сталося це так: «У першій половині січня, як зазвичай, я підписував довідки по 3-му відділу до Москви[182]. Чесно кажу, фізично, просто як людина, я не в змозі був прочитувати власне слідчі справи, я не знаю, чи був у всьому Союзі хоч один нач[альник] УНКВС, який особисто мав би можливість сам читати слідчі справи. Я читав усі довідки, і я довідки, за якими мені здавалося, [що] матеріалів недостатньо, я не підписував, вимагав на витримку окремі справи, завжди їх отримував, звільнив низку осіб по 3-му відділу з-під варти, свідчення щодо яких я перевірив і переконався, що вони брехливі»[183].

Необхідно знову перервати розповідь А. Петерса-Здебського для уточнення. За слідчі справи, які подавалися на розгляд трійки при УНКВС, він узяв персональну відповідальність і приділяв їм основну увагу. Виконання оперативного наказу НКВС СРСР № 00485 про проведення «польської», а потім інших національних операцій, було передусім компетенцією В. Писарєва.

Останній відповідав за арешт цільових груп національних операцій і ведення слідства у таких справах. На підставі зібраних матеріалів складали довідки про жертв і протоколи з пропозиціями рішень стосовно цих людей. Протоколи готували в альбомному форматі (тому їх називали альбомами), керівник УНКВС їх підписував і надсилав до Москви для затвердження так званою вищою двійкою у складі наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова та прокурора СРСР А. Вишинського. А. Петерс-Здебський прагнув виконати, наскільки він міг, свою контролюючу функцію і тут, але ... Тому і пролунали з його боку виправдання, що довідки він читав усі, а справи — вибірково. Тут він навів аргументацію всіх колишніх керівників, які посилалися на недбайливих підлеглих та формалістів-прокурорів:

«Мені ніколи не могла прийти в голову навіть думка, що облпрокурор, який зі мною підписував усі довідки, не читає самих слідсправ, мені ніколи не могла прийти думка, що нач[альник] відділу, заст[упник] його і мій заступник, які звинувачували мене у протидії боротьбі з ворогами, самі не читають справ і, навпаки, як я дізнався під час підписання останнього альбому, на частину довідок немає слідчих справ. Писарєв і Александров мені пояснили, що він, Писарєв, бажаючи, щоб у деяких районах не залишилися нерозглянутими низка справ, у зв'язку із

[181] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 2, арк. 33–38.

[182] Йдеться про підписання довідок з біографічними даними та викладенням звинувачень щодо людей, яких піддавали репресіям під час національних операцій.

[183] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 3.

закінченням строку подання довідок до Москви, дав дозвіл Александрову зібрати з рай[органів] НКВС частину довідок за телефоном. [...] Хіба, т. Нарком, я міг навіть подумати, що той чи інший нач[альник] РВ НКВС міг би внести до довідки елементи неохайності або криміналу? Я побачив у цьому лише грубе порушення конспірації, допущене Писарєвим і Александровим, і я обмежився тільки тим, що я не підписав альбом, запропонувавши викинути з нього зібрані за телефоном довідки, і оголосив їм обом особисту догану»[184].

Можна по-різному ставиться до тверджень А. Петерса-Здебського про те, що він і подумати не міг, що навколо відбуваються суцільні фальсифікації. Можна прийняти на віру як робочу версію те, що він, який прослужив до серпня 1937 р. п'ять років в органах міліції, дійсно виявився далеким від «удебешних» справ. А оскільки в органах НКВС існував «гебешний шовінізм» щодо «менших братів по розуму», якими «чекісти» вважали працівників міліції, А. Петерс-Здебський повною мірою це відчув у Полтаві. Більш досвідчені в таких справах «товариші» просто «з'їли» свого начальника за те, що він заважав їм робити кар'єру в дуже сприятливих для цього умовах Великого терору:

«Я за отримання частини довідок за телефоном влаштував Писарєву і Александрову великий скандал, про це прекрасно відомо співробітникам 3[-го] відділу УНКВС, але за це шайка Писарєва негайно сфабрикувала на мене нове звинувачення. За прямою намовою Писарєва нач[альник] 4[-го] відділу Славін написав на мене рапорт Єжову і Успенському, в якому звинувачував мене [в тому, що] я нібито гальмую боротьбу з ворогами і дезорганізовую апарат (січень [19]38 р.»[185].

Сам А. Славін, як це видно з опублікованої в 1-му томі збірника документів стенограми звітно-виборних зборів парторганізації НКВС УРСР від 10 грудня 1938 р., свої дії пояснював так: «У 1937 році я приїхав на Україну. [...] Мене, як нервову і неспокійну людину, перевели на роботу до Полтави. А потім я побачив у Петерса[186] і Писарєва непартійну роботу, галас, не витримав і написав листа на адресу тов. Єжова і Леплевського, який був тоді наркомом. Внаслідок цього Петерс, який приїхав з Києва від Леплевського, умовляв мене протягом півтори години, як нервового і хворого, лягти в лікарню. До речі, я повинен зробити застереження, що людина я трохи божевільна і грубий бував з деякими співробітниками. І це є»[187].

А. Славін був не зовсім справедливий. Він побачив у двох антиподів одне і те ж — «непартійну роботу», «галас». Однак, керівнику УНКВС, заваленому тоді роботою, певно було не до «галасу», і зовсім не його «подвиги» оспівувала місцева преса. А. Петерс-Здебський був ображений

---

[184] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181 арк. 3–3 зв.

[185] Там само, арк. 3 зв.

[186] У документі помилково — Переса.

[187] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 511. Документ у скороченому вигляді вперше опублікований у кн.: Україна в добу «Великого терору»: 1936–1938 роки / Редколегія: Ю. Шаповал, Г. Куромія (співголови) та ін.— К.: Либідь, 2009.— С. 280–304. Фрагмент, що цитується,— с. 281.

на керівництво за те, що не отримав спецзвання співробітника держбезпеки. Йому здавалося, що п'яти місяців, протягом яких він очолював Коростенський окрвідділ НКВС, а потім УНКВС по Полтавській області, було цілком достатньо для його присвоєння. Підставою для цього була його «правильна», сумлінна робота, ось він і прагнув обійняти неосяжне.

В. Писарєв, навпаки, був типовим представником «плеяди» показушників у центральному апараті та територіальних органах НКВС УРСР, головним з яких був нарком І. Леплевський. Для них, тих, які давно відвикли від кропіткої управлінської та оперативно-слідчої роботи в нормальному її розумінні, головними були «високі показники в роботі» — масовість репресій, що свідчила про силу «оперативного удару по ворогу», гучні справи і т.п. За це вони отримували підвищення по службі і в званнях, нагороджувалися орденами. Їхні портрети як орденоносців прикрашали сторінки газет.

«Галас» навколо В. Писарєва А. Славін приписав і А. Петерсу-Здебському, але ми ж знаємо, що в своєму рапорті А. Славін писав про перешкоджання керівника УНКВС нещадній боротьбі з ворогами, про дезорганізацію у зв'язку з цим апарату УНКВС. Людина, для якої важливий був «галас», не стала б робити цього, налаштовуючи проти себе співробітників, за допомогою яких тільки й можна було отримати у підсумку цей самий «галас».

Ймовірно, нарком І. Леплевський викликав до Києва А. Петерса-Здебського й мав з ним бесіду і з приводу поданого ним рапорту, і з приводу рапорту А. Славіна. Швидше за все, І. Леплевський намагався заспокоїти керівника УНКВС, оскільки наркома все влаштовувало в роботі УНКВС, інакше не відбулося б нагородження В. Писарєва. Водночас І. Леплевський, ведучи свою гру, міг порекомендувати А. Петерсу-Здебському поговорити відверто з А. Славіним, порадити тому відпочити, підлікуватися. Ось той і став «умовляти» донощика «лягти в лікарню». Хоча А. Петерс-Здебський не згадував про таку розмову, як і про те, що їздив до Києва до І. Леплевського.

Слова А. Славіна про себе, мовляв, я — «нервова, неспокійна людина», «трохи божевільним і грубим бував», не слід розуміти буквально. З того, що нам відомо про А. Славіна, можна припустити, що він був складною особистістю, можливо, з дещо роздвоєною свідомістю, вирізнявся серед інших співробітників більшою освіченістю, як, до речі, й А. Петерс-Здебський, і таким людям в психологічному плані було значно складніше. Вони підлаштовувалися під обставини, деформуючи себе як особистостей. Грубість із підлеглими була формою їхнього самозахисту, копіюванням фірмового стилю спілкування керівників вищого рангу. По-іншому, мабуть, неможливо було відповідати вимогам, які висували тоді до співробітників НКВС, особливо до керівників усіх рівнів.

І. Леплевський офіційно не відповів на рапорт А. Петерса-Здебського і не зробив жодних оргвисновків, а 25 січня 1938 р. сам І. Леплевський був знятий з посади і переведений до Москви. До його арешту залишалося три місяці. У разі, якщо рапорт доповіли О. Успенському, який змінив попередника, у останнього була можливість порівняти дві точки зору у викладі А. Петерса-Здебського та А. Славіна на одні й ті ж факти.

Як показав подальший перебіг подій, новий нарком внутрішніх справ УРСР готував заміну всіх начальників УНКВС, і йому були вельми до речі обидва рапорти, особливо ініціатива «низів» щодо одного з начальників УНКВС.

Слово А. Петерсу-Здебському: «За прямою обмовою зграї Писарєва я опинився 28/II-[19]38 р. заарештованим Успенським і звинувачений у протидії боротьбі з ворогами через к-р наміри. Не в перехльостуванні, слухайте, т. Нарком, а, навпаки, у протидії боротьбі з ворогами. Хто ж мене звинувачував? Писарєв, нач[альник] 3[-го] відділу Александров, Славін, Курачек, Томін і т.д., і т.д. У справі з'явилися папки свідчень, які помилково звинувачували мене у протидії боротьбі з ворогами. Всі ці звинувачення організували саме ті, які під виглядом пильності організували злочинне отримання довідок за телефоном — Писарєв та Александров»[188].

Але це ще було півбіди, найгірше чекало його попереду: «[...] Писарєв за свою пильність отримав підвищення — Успенським він був призначений нач[альником] 3[-го] відділу [УДБ] НКВС України, Славін за свою "пильність" Успенським був призначений заст[упником] нач[альника] відділу НКВС України[189]. І ось за прямою вказівкою Писарєва мене в 3-му відділі [УДБ] НКВС України із застосуванням нечекістських методів слідства зробили членом к-р організації, і я змушений був брехливо себе обмовити, що через к-р наміри я протидіяв боротьбі з ворогами»[190].

Уточнимо, що у довідці на арешт А. Петерса-Здебського від 26 лютого 1938 р., затвердженій заступником наркома внутрішніх справ УРСР О. Радзивіловським, було зазначено, що він підлягав арешту, оскільки проходив за матеріалами невідомо якого слідства як «учасник право-троцькістської організації». А колишній командир 51-ї Перекопської стрілецької дивізії КВО М. Прокопчук, заарештований як «учасник військово-фашистської змови і українсько-націоналістичної антирадянської організації», дав свідчення про те, що колишній голова Одеського облвиконкому П. Бойко у розмові з М. Прокопчуком «у справах націоналістичної організації повідомив, що він завербував Петерса-Здебського для антирадянської роботи». Доповнювали це тим, що А. Петерс-Здебський в 1918 р., «під час перебування в Києві гетьманської влади, залишався і служив у Київській казенній палаті»[191].

Еклектичний набір звинувачень свідчив про те, що стосовно А. Петерса-Здебського навіть за тодішніх умов не було достатніх підстав

---

[188] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 3 зв.—4.

[189] А. Славін 27 березня 1938 р. був призначений помічником начальника 8-го відділу (обліково-статистичного — ОСВ) УДБ НКВС УРСР. (ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 179). У виступі на партзборах 10 грудня 1938 р. він заявив: «Коли приїхав Успенський, я думав, що нове керівництво може допомогти. А коли він приїхав, то й оком не змигнувши, відрядив мене з Полтави і висунув з оперативної роботи на посаду помічника начальника ОСВ». (Україна в добу «Великого терору»: 1936−1938 роки.— С. 281). Насправді А. Славін з власної ініціативи подав рапорт з проханням перевести його з оперативної на іншу роботу.

[190] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 4.

[191] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 1.

для арешту. У двох постановах апарату ОУ НКВС УРСР від 26 лютого 1938 р. про початок попереднього слідства і про обрання запобіжного заходу способів ухилення від суду і слідства обвинувачення звели до «участі» А. Петерса-Здебського у «право-троцькістській організації» (ст. ст. 54–1 п. «б» і 54–11 КК УРСР)[192].

Через місяць в постанові військового прокурора прикордонних і внутрішніх військ НКВС УРСР М. Гомерова від 26 березня 1938 р., який санкціонував арешт і утримання А. Петерса-Здебського під вартою, одна зі статей звинувачення була змінена: тепер його звинувачували за ст. ст. 54–11 і 54–8 КК УРСР[193].

А. Петерс-Здебський намагався виправдовуватися і писав з цього приводу заяви, зокрема й на ім'я наркома О. Успенського, і цим додавав проблем слідству. Після отримання однієї з таких заяв, нарком написав резолюцію начальнику 5-го відділу УДБ НКВС УРСР: *«т. Лістенгурту. Займіться цим Здебським, він все-таки один нач[альник] УНКВС, заарештований на Україні. 31.3.[1938 р.]. Успенський»*[194].

І в 5-му відділі зайнялися. У постанові начальника відділення 5-го відділу УДБ НКВС УРСР М. Дальського-Білоуса про прийняття «слідчих матеріалів» щодо А. Петерса-Здебського до свого провадження від 5 квітня 1938 р. зазначено вже три статті обвинувачення — 54–1 п. «б», 54–8 і 54–11[195]. А в постанові 3-го відділу УДБ НКВС УРСР (куди незабаром було передано справу для ведення слідства) від 13 травня 1938 р. його провина полягала у тому, що він «є активним учасником контр-революційної націоналістичної повстанської організації і проводить шпигунську роботу на користь однієї іноземної держави,— в злочинах, передбачених ст. ст. 54–1 «б» і 54–11 КК УРСР»[196].

А. Петерс-Здебський висловлювався дуже дипломатично, коли писав, що «із застосуванням нечекістських методів слідства» в 3-му відділі УДБ НКВС УРСР його «зробили членом к-р організації», і він «змушений був брехливо себе обмовити». Це означало, що він піддавався жорстоким побоям, зокрема з боку чергового слідчого у його справі Л. Воскобойникова.

Цей епізод став частиною звинувачень, висунутих проти останнього: «[...] Унаслідок застосування незаконних методів ведення слідства у травні м[ісяці] 1938 року скалічив арештованого Петерс[а]-Здебського». Незважаючи на те, що Л. Воскобойников заперечував це, його провину було доведено, і цей епізод потрапив до вироку Військового трибуналу військ НКВС Київського округу від 12–15 серпня 1941 р., відповідно до якого Л. Воскобойников був засуджений до позбавлення волі в ВТТ на 6 років[197].

А далі відбулися події, які круто розгорнули справу А. Петерса-Здебського: «Через кілька м[іся]ців Писарєв, Александров і Назаров були

[192] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 2, 3.

[193] Там само, арк. 4.

[194] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 2, арк. 298.

[195] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 16.

[196] Там само, арк. 15.

[197] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 693, 738, 739.

розкриті як справжні вороги[198], і одночасно була розкрита їхня шкідницька практика збирання довідок»[199]. Коли кривдники А. Петерса-Здебського (крім донощика А. Славіна) пішли під ніж, у слідства виникли проблеми. Можна було, звичайно, сплести всіх в один клубок, але як тоді пояснити, що «учасник к-р організації» А. Петерс-Здебський, на відміну від іншого «учасника» В. Писарєва, ніяк не стимулювався в проведенні «ворожої роботи» в одному і тому ж УНКВС і навіть подав рапорт з проханням зняти його з посади. Це виглядало якось нелогічно.

Ледь відійшовши від побоїв, А. Петерс-Здебський 17 травня 1938 р. написав заяву на ім'я наркома О. Успенського, в якій заявив, що дані ним в 3-му відділі свідчення про свою «ворожу діяльність» є від початку до кінця неправдивими і підписані ним «внаслідок виняткових фізичних побиттів»: 11 травня його била група з п'яти співробітників 3-го відділу, 13 травня — з чотирьох, а 15 травня — з трьох осіб[200]. Мабуть, у багатьох співробітників «свербіли руки» вибити зізнання з нещодавньої «шишки» — цілого начальника обласного УНКВС.

Але знайшовся хтось, хто передав заяву А. Петерса-Здебського до секретаріату НКВС УРСР, де вона 26 травня була офіційно зареєстрована, і її доповіли наркому О. Успенському. Незважаючи на всю зловісність фігури О. Успенського, справа А. Петерса-Здебського його цікавила якось особливо, і на заяві з'явилася резолюція, адресована щойно призначеному (20 травня) начальнику 3-го відділу А. Ратинському (Футеру): *«т. Ратинський. Доповісти мені справу Петерса-Здебського. 26/V.[1938 р.]. Успенський»*[201].

Будучи заарештованим і даючи свідчення 26 серпня 1939 р. О. Успенський заявив, що після арешту А. Петерса-Здебського на нього, тобто Успенського, «був зроблений натиск з боку Фриновського щодо звільнення Петерс[а]-Здебського, оскільки його особисто знав змовник Глєбов, який працював з ним на Україні і, мабуть, боявся свого викриття. Тому слідство у справі Петерса-Здебського було мною затягнуто і змовницька його роль не була [ви]крита, не кажучи вже про ворожу роботу, яку він проводив у Полтавській області»[202].

Можливо, перший заступник наркома внутрішніх справ СРСР М. Фриновський цікавився справою А. Петерса-Здебського, але навряд чи б він назвав З. Глєбова-Юфу, який з квітня 1938 р. був заступником начальника 4-го відділу 1-го управління НКВС СРСР, «змовником». Останній був заарештований 14 листопада 1938 р.— у день втечі О. Успенського з Києва, і слово «змовник» були витвором фантазії О. Успенського. Також, якби М. Фриновський дійсно зробив «натиск» на

---

[198] М. Назаров був заарештований 22 лютого, О. Александров — 10 березня, а В. Писарєв — 22 квітня 1938 р. Усі були засуджені як політичні злочинці до розстрілу та розстріляні: В. Писарєв — 22 вересня, О. Александров — 23 вересня, а М. Назаров — 16 жовтня 1938 р.

[199] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 4

[200] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 2, арк. 47.

[201] Там само

[202] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 3, арк. 235.

О. Успенського, то А. Петерс-Здебський був би звільнений, однак цього не сталося.

За вказівкою О. Успенського 22 червня 1938 р. слідча справа № 132639 разом із заарештованим була передана для подальшого ведення слідства з 3-го відділу до Військового відділу (майбутнього 6-го відділу НКВС УРСР). Станом на 10 серпня 1938 р. справу вів оперуповноважений 6-го відділу М. Тульський під керівництвом начальника цього відділу В. Грабаря. Станом на 27 жовтня 1938 р. слідство вів помічник начальника 6-го відділу Г. Семенов при новому в.о. начальника відділу О. Майському (Зінов'єву). А. Петерса-Здебського знову звинувачували за трьома статтями КК УРСР — 54–1 п. «б», 54–8 та 54–11[203].

Основною версією слідства була його «участь» у «троцькістській організації» та «військово-фашистській змові» із залученням до «організації» і «змови» працівників міліції. Зломлений побоями А. Петерс-Здебський ще у середині травня 1938 р. дав «свідчення», але 22 вересня і 17 жовтня 1938 р. відмовився від них, заявивши про непричетність до «змови» і «шкідницької діяльності»[204]. Він неодноразово оголошував тривалі голодування, і будучи людиною досить міцної статури й духу, витримав їх, не вдавав із себе божевільного, хоча і став унаслідок побоїв інвалідом.

8 грудня 1938 р. Г. Семенов ознайомив А. Петерса-Здебського з матеріалами слідства, склав протокол пред'явлення слідства від цієї дати і постанову, датовану наступним днем, про відмову у задоволенні низки клопотань обвинуваченого, оскільки, мовляв, «злочинна антирадянська троцькістська діяльність Петерс[а]-Здебського цілком доведена свідченнями його співучасників троцькістської організації, свідками та документами»[205].

Аби як закінчену провадженням слідчу справу (з виключенням з обвинувачення ст. 54–8 КК УРСР) направили з НКВС УРСР до Військової прокуратури військ НКВС Київського округу для передачі за підсудністю і незабаром (13 березня 1939 р.) отримали її назад на дослідування.

Справа потрапила до ОВ ГУДБ НКВС КОВО, де 14 березня її прийняв до свого провадження заступник начальника 12-го відділення А. Бліц, а 11 квітня 1939 р.— оперуповноважений цього відділення М. Кобушко[206]. Через кілька днів 12-е відділення ОВ КОВО було передано до складу 2-го відділу УДБ НКВС УРСР, який очолював Л. Павличев. М. Кобушко став оперуповноваженим 10-го відділення 2-го відділу. Обидва слідчі (А. Бліц і М. Кобушко) намагалися завершити дослідування справи, пред'являючи матеріали слідства А. Петерсу-Здебському 30 березня, 22 і 25 квітня 1939 р.[207], але їхні наміри щоразу зазнавали невдачі.

В архівній особовій справі А. Петерса-Здебського є агентурне донесення агента «Красного», прийняте 5 травня 1944 р., про

[203] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 17, 21, 22–24.

[204] Там само, арк. 23.

[205] Там само, арк. 293–293 зв., 294–295.

[206] Там само, арк. 18, 19.

[207] Там само, арк. 296–296 зв., 299, 300.

спілкування останнього з дружиною А. Петерса-Здебського — Єлизаветою Степанівною[208]. Вона розповіла, що коли її чоловік перебував під вартою, вона домоглася побачення з ним. За її словами, чоловік «перебував у Києві за трійкою ДПУ, стояв на черзі під розстріл». Він сказав їй, що «буде розстріляний і передав їй, щоб вона вжила всіх заходів, щоб його справу вирвати з трійки ДПУ. Тоді Петерс Є. С. [почала діяти] через свого знайомого в Одесі професора Філатова, який написав лист до Москви Ульріху, Петерс Є. С. поїхала до Москви, була на прийомі в Ульріха, який дав розпорядження справу її чоловіка Петерс[а] передати до обласного суду, і так чоловіка вона звільнила від розстрілу»[209].

Отже, Є. Петерс було дозволено побачення з чоловіком, потім вона звернулася до професора-офтальмолога В. Філатова, який мав власний двомісячний досвід перебування в застінках ДПУ УСРР у Харкові в 1931 р. Якраз тоді А. Петерс-Здебський служив там в центральному апараті ДПУ, а в 1932–1935 рр. очолював міліцію в Одесі, і його сім'я, мабуть, була знайома з місцевим медичним світилом зі світовим ім'ям. З 1938 р. професор був депутатом Верховної Ради УРСР, тому його звернення до В. Ульріха було б логічним, але ми не знайшли документальних підтверджень такого звернення, як і прийому Є. Петерс головою Військової колегії Верховного суду СРСР В. Ульріхом.

По старій пам'яті Є. Петерс говорила про «трійку ДПУ», за якою був зарахований її чоловік. Насправді він був зарахований утриманням за НКВС УРСР і короткий проміжок часу до повернення справи на дослідування — за Військовою прокуратурою. Після завершення дослідування справи в липні 1939 р. А. Петерс-Здебський знову короткий час був зарахований за Військовою прокуратурою, а потім — Військовим трибуналом військ НКВС Харківського округу, за вироком якого був умовно звільнений.

Все це відбувалося за встановленою схемою, жодного «обласного суду» ця схема не передбачала, а компетенція Військової колегії починалася тільки з моменту отримання справи для затвердження вироку трибуналу. Проте факт втручання В. Ульріха в події ще до завершального етапу проходження справи через інстанції був. На це вказують долучені до архівної кримінальної справи документи, зокрема, довідка про те, що НКВС СРСР отримав листа з ВК ВС СРСР від 8 квітня 1939 р. № 022138 із заявою А. Петерса-Здебського «про призупинення виконання вироку суду». За розпорядженням наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії від 21 квітня заява була направлена до НКВС УРСР його керівнику А. Кобулову[210].

А тепер розставимо все по своїх місцях. Перебуваючи у в'язниці НКВС УРСР, А. Петерс-Здебський написав заяву до ЦК ВКП(б), але не на ім'я Й. Сталіна, як це зазвичай робили заарештовані співробітники НКВС

[208] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 752–754. (Повні архівні пошукові дані документу: ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 1, арк. 84–85).

[209] Там само.— С. 753.

[210] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 302а.

його рівня, а на завідувача відділом керівних партійних органів. Заява датована 26 березня 1939 р.

Перед цим, 28 лютого 1939 р., А. Петерс-Здебський оголосив голодування через передачу його справи, як він гадав, на розгляд Військової колегії Верховного суду СРСР. А. Петерс-Здебський хотів, щоб його судив гласний суд Військового трибуналу військ НКВС. Про це він і написав у заяві, вважаючи, що зберегти йому життя можуть тільки ЦК партії і нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія, в чиїх силах, за його словами, було «припинити мій розстріл, повернути справу для слухання в прикордонний трибунал»[211].

У ЦК ВКП(б) заяву зареєстрували 5 квітня 1939 р., але як вона потрапила туди, незрозуміло — до заяви не додано ні поштовий конверт, ні «бігунок» посадової особи, як це робилося в таких випадках. Зі Секретаріату ЦК ВКП(б) заяву 8 квітня переслали голові Військової колегії Верховного суду СРСР В. Ульріху, позначивши на супровідному листі його тематику як «Про помилування»[212].

Того ж дня В. Ульріх підписав супровідний лист на ім'я Л. Берії, в якому було зазначено, що «за наведеними довідками справа Петерса-Здебського Військовою колегією в Москві і виїзними сесіями Військової колегії на Україні не розглядалась». До листа додали заяву і довідку-характеристику А. Петерса-Здебського з мінімумом інформації про нього і його справу[213]. Надоперативність, з якою В. Ульріх діяв в цьому випадку, можливо, пояснюється його зустріччю з Є. Петерс і обіцянкою, що її чоловіка буде судити «нормальний» суд.

Тональність супровідного листа Л. Берії від 21 квітня 1939 р. до всіх названих документів із вказівкою керівнику НКВС УРСР А. Кобулову була суто діловою: «Надсилаю заяву заарештованого Петерса-Здебського А.А., адресовану до ЦК ВКП(б). Розгляньте заяву і залежно від результатів перевірки викладених у заяві фактів, прийміть рішення на місці. Результат повідомте»[214].

Слідом за колишнім наркомом О. Успенським тепер для А. Кобулова настав час поцікавитися справою А. Петерса-Здебського. За його розпорядженням працівники 2-го відділу УДБ НКВС УРСР доповіли йому справу, а потім підготували доповідну записку на ім'я Л. Берії, яку А. Кобулов підписав 5 червня 1939 р. У записці було викладено суть справи А. Петерса-Здебського: згадували надання ним і подальшу відмову від свідчень про «участь у змові», про непрямі свідчення на нього «учасників антирадянської змови, яка існувала в органах НКВС України», а також про те, що А. Петерс-Здебський «допустив практику збирання відомостей про заарештованих за телефоном».

А. Кобулов доповів, що направляє слідчу справу «на судовий розгляд Військового трибуналу військ прикордонної та внутрішньої охорони

---

[211] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 2, арк. 214–214 зв.

[212] Там само, арк. 210.

[213] Там само, арк. 213, 214–214 зв., 215.

[214] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 2, арк. 212.

НКВС»[215]. Він і начальник 2-го відділу Л. Павличев тепер точно знали, що готувати справу до розгляду на Військовій колегії не слід. Голова колегії вже був у курсі справи. До речі, у 2-му відділі у квітні 1939 р. підготували обвинувальний висновок у справі, який передбачав передання обвинуваченого до суду саме Військового трибуналу. Але Л. Павличев чомусь не затвердив той висновок[216].

У червні 1939 р. справу прийняв до свого провадження начальник 10-го відділення 2-го відділу УДБ НКВС УРСР О. Шаров, який обіймав до цього посаду начальника 12-го відділення ОВ ГУДБ НКВС КОВО, тобто вже був дотичний до слідства у справі. В цей час у НКВС УРСР дули нові вітри, і звинувачення А. Петерса-Здебського за ст. 54–1 п. «б» і 54–11 27 липня 1939 р. О. Шаровим було визнано недоведеним із заміною звинувачення на новомодну ст. 206–17 п. «б» КК УРСР[217].

За словами А. Петерса-Здебського, йому тоді здавалося, що слідство його реабілітує, «але сталося неймовірне. [...] Слідство повиривало з моєї слідсправи всі протоколи [допитів], які звинувачували мене у протидії боротьбі з ворогами (Александрова, Писарєва, Томіна, Курачек[а], Брюховецького та ін.), а замість цього до моєї справи було вкладено копію [акту] обстеження справ 3[-го] відділу [УДБ УНКВС], яким я був звинувачений вже зовсім у зворотньому — в перехльостуванні»[218].

О. Шаров заперечував те, що на якомусь етапі слідчу справу підчистили. Це було досить самовпевнено з його боку, оскільки в НКВС УРСР і не таке робили. Він так описував ту ситуацію: «Слідство у справі Петерса-Здебського, перш ніж воно потрапило до мене, вело понад десяток слідчих різних відділів Наркомату внутрішніх справ УРСР. Справа страшно була запущеною, факти не перепровірені ще раз і т.д. Заарештований Петерс-Здебський, як мені стало відомо з документів справи, в процесі слідства неодноразово голодував і до моменту отримання мною справи він голодував безперервно понад місяць і дійшов до такого стану, що не міг рухатися і навіть розмовляти.

Отримавши таку слідчу справу і напівмертвого арештованого, я повинен був зробити все від мене залежне, щоб відновити арештованого, довести його до такого стану, щоб він хоча б міг відповідати на питання по суті справи, а також розібратися в матеріалах справи. Я це зробив»[219].

Коли стали збирати нову доказову базу у справі, зіткнулися з проблемами. Головні обвинувачені і вони ж свідки обвинувачення, яке лежало на поверхні (складання довідок за телефоном), на чолі з В. Писарєвим вже були відправлені в інший світ. Для збору доказової бази довелося відрядити начальника 5-го відділення 2-го відділу УДБ НКВС УРСР М. Проскурякова до Москви, де він в 1-му спецвідділі ГУДБ НКВС СРСР разом з колегами склав акт від 19 липня 1939 р. про те, що ними «були розглянуті 40 довідок зі слідчих справ Полтавського обласного

[215] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 302б-302 г.

[216] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 2, арк. 303–306.

[217] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 303–304.

[218] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 4.

[219] Там само, арк. 37–38.

Управління НКВС, завершених у порядку наказу НКВС СРСР № 00485», з подальшим викладом результатів цього розгляду[220].

Документація у справі була завершена, і 28 липня А. Петерсу-Здебському пред'явили матеріали слідства[221], після чого у 2-му відділі УДБ НКВС УРСР було складено обвинувальний висновок, затверджений 31 липня 1939 р. керівником НКВС УРСР А. Кобуловим (документ № 86). Окрім висновку ми публікуємо також вирок Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу від 26 листопада 1939 р. (документ № 87) і ухвалу Військової колегії Верховного суду СРСР від 25 січня 1940 р. (документ № 88).

З НКВС УРСР справу А. Петерса-Здебського направили до Військової прокуратури військ НКВС Київського округу, транзитом через яку вона прослідувала до Головної військової прокуратури. З Москви справу направили до Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу, але керівник цього трибуналу П. Гурьєв, мабуть, отримав вказівку від голови ВК ВС СРСР В. Ульріха про негайне направлення справи до Військової колегії. Про це свідчила резолюція П. Гурьєва від 13 жовтня 1939 р. на супровідному листі Головної військової прокуратури: «*Терміново до ВК т. Ульріх[у] в порядку персон[альної] підсудності* [...]»[222].

22 жовтня 1939 р. під головуванням В. Ульріха відбулося підготовче засідання Військової колегії, на якому було прийнято рішення про направлення справи на розгляд зазначеного Військового трибуналу[223]. Мабуть, В. Ульріх хотів особисто впевнитися, що після проходження справи через органи прокуратури в ній не з'явилося чогось несподіваного. Таким чином він дотримав своє слово, яке дав Є. Петерс, що проконтролює об'єктивний розгляд справи її чоловіка.

Отримавши справу з ВК 1 листопада, П. Гурьєв не став доручати підлеглим її вивчення під час підготовки підготовчого засідання Військового трибуналу, а ознайомився зі справою сам і ознайомив з нею військового прокурора військ НКВС Харківського округу О. Палкіна. Разом вони виступили співдоповідачами у справі на підготовчому засіданні ВТ 10 листопада 1939 р., на якому справа була прийнята до провадження, затверджено обвинувальний висновок, призначено слухання справи в закритому судовому засіданні виїзної сесії ВТ у Полтаві. Було вирішено викликати на судове засідання як додаткового свідка колишнього прокурора Полтавської області та члена трійки при УНКВС Федорова і відмовлено в проханні Є. Петерс про допуск захисника на судове засідання[224].

Судове засідання під головуванням П. Гур'єва відбулось 26 листопада 1939 р. і було досить коротким: почалося об 11 годині ранку і закінчилося о 2 годині ночі наступної доби[225]. Як було зафіксовано в його про-

[220] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 267–278, 279–290 (рукописний оригінал); ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 181, арк. 13–25.

[221] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 306.

[222] Там само, арк. 318.

[223] Там само, арк. 320.

[224] Там само, арк. 322–322 зв.

[225] Там само, арк. 348–353.

токолі, свідок Федоров не з'явився на засідання через хворобу. Мабуть, з урахуванням і цієї обставини підсудний, як ведеться, не визнав себе винним. Свідки — колишні співробітники УНКВС по Полтавській області — підтвердили, що А. Петерс-Здебський при найменшому сумніві не пропускав справи заарештованих на трійку при УНКВС, заборонив своєму заступнику В. Писарєву санкціонувати арешти, і навели інші факти, які в 1937–1938 рр. викликали різке невдоволення в активістів терору[226].

Після цих свідчень А. Петерс-Здебський впевнено зміг заявити наприкінці засідання: «Я перед судом відповідаю за чужі гріхи. Я усвідомив, що недогледів неподобства, які коїлися, але особисто я чесно заявляю: я не винен. Тому за формою мене можна засудити — розстріляти, а по суті буде невірно»[227]. Перед тим, як сказати про вирок, винесений Військовим трибуналом А. Петерсу-Здебському, зробимо невеликий відступ.

З джерелознавчої точки зору доречно сказати, що крім вивчення архівних особової та кримінальної справ А. Петерса-Здебського ми також використали архівну справу Особливої інспекції відділу кадрів НКВС УРСР з матеріалами розслідування за заявою А. Петерса-Здебського від 12 вересня 1939 р., яку ми цитували вище. До неї долучені завірена О. Шаровим копія обвинувального висновку та завірені оперуповноваженим апарату ОУ НКВС УРСР М. Помозовим копії вироку ВТ військ НКВС Харківського округу і ухвали ВК ВС СРСР, які за своїм значенням виходили далеко за рамки розслідування.

Тому коротко розповімо про специфіку цих документів. Настільки вузького за змістом (один епізод) обвинувального висновку нам не доводилося бачити в інших архівних кримінальних справах, документи з яких ми відбирали для публікації в трьох книгах 2-го тому збірника документів. Це є відображенням унікальності справи А. Петерса-Здебського: під час слідства було діаметрально змінено обвинувачення за одними і тими ж фактам його службової діяльності — від «гальмування» проведення масових репресій до допущення «шкідницької практики у слідчій роботі», тобто потурання беззаконню. Це є яскравим прикладом «зміни віх» у звинуваченнях проти співробітників під час кадрової чистки органів НКВС в 1939 та наступних роках.

Настільки ж показовим був і вирок Військового трибуналу. У ньому був змінений пункт звинувачення — з п. «б» на п. «а» — ст. 206–17 КК УРСР, оскільки члени трибуналу не вбачали в діях А. Петерса-Здебського особливо обтяжуючих обставин. Засудивши його до позбавлення волі в загальних місцях ув'язнення, а не у ВТТ, і, визначивши термін позбавлення волі у два з половиною роки, судді вважали, що проведених під вартою одного року і дев'яти місяців цілком достатньо, і термін, що залишився (9 місяців), вважати умовним. Звання капітана міліції А. Петерса-Здебського не позбавили. Наступного дня після судового засідання (27 листопада 1939 р.) він був звільнений, виїхав до Києва під підписку

[226] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 350–351 та ін.

[227] Там само, арк. 352 зв.

про невиїзд з постійного місця проживання до розгляду його касаційної скарги на вирок у Військовій колегії Верховного суду СРСР.

Мабуть, переконавшись в правильності своїх рішень, П. Гурьєв 7 грудня 1939 р. направив справу з вироком і касаційною скаргою А. Петерса-Здебського до Військової колегії[228]. Дещо дивним були засідання і рішення ВК. Мабуть, на тлі конвеєрного засудження Військовою колегією в 1939 р.— на початку 1940 р. колишніх керівників органів НКВС за звинуваченням в «участі у змові», і розгляду щодо затвердження вироків військових трибуналів у справах інших керівників, засуджених як «порушників соцзаконності», справа А. Петерса-Здебського виглядала неабиякою.

Зазвичай у сумнівних справах Військова колегія приймала рішення про повернення справ на додаткове слідство зі стадії попереднього слідства або на повторний судовий розгляд того ж трибуналу в іншому складі суддів. Тут же заслухали на засіданні ВК засудженого, а заслухавши, вирішили, що він, на відміну від абсолютної більшості своїх колег, хоча б намагався боротися з «порушеннями соцзаконності». Вирок стосовно А. Петерса-Здебського був скасований, а справу припинено провадженням за відсутністю складу злочину.

А. Петерс-Здебський був звільнений і повністю реабілітований. Згідно з повідомленням відділу кадрів НКВС СРСР від 5 березня 1940 р., за станом здоров'я переведений на пенсію, і йому була призначена пенсія з 26 листопада 1939 р. в розмірі 450 карб. на місяць[229]. В середині травня 1940 р. у відділі кадрів НКВС УРСР було прийнято рішення про можливість його використання на роботі в органах НКВС[230]. Саме з цим пов'язане написання А. Петерсом-Здебським автобіографії від 18 липня 1940 р., що опублікована в 3-му томі збірника документів[231]. Згідно з наказом НКВС УРСР по особовому складу № 184/лс від 25 липня 1940 р. він був призначений т.в.о. помічника начальника Управління пожежної охорони НКВС УРСР, а 8 квітня 1941 р. наказом НКВС УРСР № 20/лс — заступником начальника Адміністративно-господарського управління (АГУ) НКВС УРСР[232].

Під час німецько-радянської війни наказом НКВС УРСР № 148/лс від 22 березня 1942 р. А. Петерс-Здебський був звільнений з органів НКВС за станом здоров'я і виїхав до м. Тбілісі (Грузинська РСР), куди була евакуйована його сім'я. З квітня до серпня 1942 р. працював директором дослідної плодово-ягідної станції в м. Єсентуки Ставропольського краю, потім зі серпня 1942 р. до березня 1943 р.— директором дослідної

[228] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 380.

[229] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 1, арк. 12 зв., 92; т. 2, арк. 67 зв.

[230] Там само, арк. 7 зв.

[231] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 478–480. Опублікована завірена машинописна копія автобіографії, в якій ім'я помилково надруковано із зайвою літерою «н». В оригіналі, особисто написаному А. Петерсом-Здебським, своє ім'я він вказав як Адріан (ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 1, арк. 21–22 зв.).

[232] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 1, арк. 12 зв., 92.

плодово-ягідної станції у м. Тбілісі і з березня до жовтня 1943 р.— директором плодокомбінату у м. П'ятигорську Ставропольського краю[233].

12 жовтня 1943 р. на підставі вказівки ЦК ВКП(б) Ставропольському крайкому партії А. Петерс-Здебський був виведений у розпорядження ЦК КП(б)У, звідки як колишній працівник органів НКВС був направлений до відділу кадрів НКДБ УРСР, оскільки з кадрового складу довоєнного центрального апарату НКВС–НКДБ УРСР на своїх місцях залишилися лічені одиниці.

Незабаром почалася Київська наступальна операція Червоної армії, і НКДБ УРСР готувався до повернення до зруйнованого Києва. Через великий дефіцит у керівних кадрах адміністративно-господарських працівників, відділ кадрів НКДБ УРСР прагнув використати А. Петерса-Здебського на господарській роботі, і наказом НКДБ УРСР № 139/лс від 3 листопада 1943 р. він був зарахований до резерву відділу кадрів НКДБ УРСР за посадою начальника Адміністративно-господарсько-фінансового відділу (АГФВ) НКДБ УРСР.

Вже після повернення до Києва і підвищення статусу підрозділу з відділу до управління, з 1 лютого 1944 р. А. Петерс-Здебський був т.в.о. заступника начальника Адміністративно-господарсько-фінансового управління (АГФУ) НКДБ УРСР, мав уже звання підполковника міліції. У НКДБ УРСР навіть підготували атестаційний лист на присвоєння йому спецзвання «полковник держбезпеки», який у квітні 1944 р. підписав нарком держбезпеки УРСР С. Савченко. Але у вищій інстанції прийняли рішення утриматися від цього[234].

Мабуть, у Києві вирішили, що це було пов'язано з тим, що А. Петерс-Здебський ще не був затверджений НКДБ СРСР на посаді, і тому він звернувся до керівництва НКДБ УРСР з проханням про відновлення його на роботі в органах НКДБ. З цього приводу було підготовлено лист від керівництва НКДБ УРСР до керівництва НКДБ СРСР від 30 грудня 1944 р., в якому зазначалося, що з дорученою ділянкою роботи А. Петерс-Здебський справлявся, «володіючи хорошими організаторськими здібностями, провів велику роботу з відновлення автопарку Наркомату. Працює багато, не рахуючись з часом, займаній посаді відповідає»[235].

Але не склалося. 28 грудня 1944 р., за два дні до підписання і реєстрації в НКДБ УРСР зазначеного листа, до НКДБ СРСР надійшов лист Правління Держбанку СРСР, в якому повідомлялося, що 7 жовтня 1944 р. співробітники НКДБ УРСР, «прямуючи у службове відрядження до Румунії, під час поїздки заїхали у Тузловський район Ізмаїльської області і незаконно вимагали від керівника Тузловського відділення Держбанку [...] видати з каси відділення Держбанку 2.854.110 румунських лей в обмін на радзнаки за курсом 100 лей за 1 карбованець, що останнім і було зроблено». Держбанк просив НКДБ СРСР «перерахувати їм недоотриманих 55.000, з огляду на курс 2 карб. 77 коп. за 100 лей і списати отриману суму

[233] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 1, арк. 92.

[234] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 2, арк. 15–15 зв.

[235] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 1, арк. 92 зв.

інвалюти за рахунок кошторису витрат румунських лей, затвердженого для НКДБ СРСР на IV квартал 1944 року»[236].

У Москві було призначено службове розслідування з виїздом на місце, внаслідок якого було встановлено, що «у вересні 1944 року керівництвом НКДБ УРСР в порушення наказу НКВС СРСР № 0076 від 18/I-1941 р. і циркуляра НКВС СРСР № 328 від 5/VIII-1942 р., без санкції НКДБ СРСР була відряджена група працівників до Румунії для покупки необхідних матеріалів, зокрема, предметів екіпіровки для агентури, речей для гардероба, запчастин до автомашин іноземних марок та інших матеріалів». Очолював цю групу А. Петерс-Здебський.

Був підтверджений факт обміну частини грошей (всього група отримала 160 тис. карб.) у Тузловському відділенні Держбанку. Крім того, було встановлено, що «зазначену суму грошей — 160.000 карбованців, обмінянну на румунські леї, Петерс витратив не за призначенням на території Румунії, зокрема в мм. Галац і Бухарест були придбані речі, частина яких не має жодного стосунку до гардеробу, а були призначені для керівництва НКДБ УРСР». «У зв'язку з розслідуванням все майно здано на склад АГФУ НКДБ УРСР»[237].

Один із керівників АГФУ НКДБ СРСР запевнив, що «направляти групу співробітників НКДБ УРСР у відрядження за кордон з метою купівлі речей для гардероба, не було жодної необхідності», оскільки все це нібито можна було отримати в АГФУ НКДБ СРСР[238]. Це було звичайною історією в умовах вкрай централізованого тоталітарного режиму. Погляд на багато речей із Москви, яку не сильно зачепила війна, відрізнявся від погляду тих, хто жив у Києві, що лежав в руїнах, та в інших регіонах України, які пережили вогонь війни на знищення. Обурення московських товаришів можна зрозуміти: без їхнього дозволу колеги зайнялися самозабезпеченням, але ж, що дозволено Юпітеру, не дозволено бику.

У ролі «бика на заклання» був керівник групи самопостачальників. Згідно з висновком за результатами розслідування, затвердженим наркомом держбезпеки СРСР В. Меркуловим, А. Петерс-Здебський підлягав негайному звільненню з органів НКДБ, і наказом НКДБ УРСР № 147 від 7 травня 1945 р. він був звільнений з переведенням на пенсію[239].

Як вже зазначалося вище, 26 лютого 1938 р. А. Петерса-Здебського на посаді начальника УНКВС по Полтавській області змінив капітан держбезпеки О. Волков. Про цю людину багато написано в історичній літературі, зокрема, і з використанням матеріалів з його архівних особової

[236] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 221, арк. 221.

[237] Там само, арк. 221–221 зв.

[238] Там само, арк. 222.

[239] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3316, т. 1, арк. 12 зв. У листі звань та призначень у 2-му томі архівної особової справи А. Петерса-Здебського зроблено запис про те, що він був «звільнений з переведенням на пенсію, наказ № 147 від 7.IV.1945 року». Аналогічний запис зроблено і в послужному списку (арк. 1, 8 зв.).

та кримінальної справ[240]. Навіть використано таке словосполучення як «феномен Волкова», щоправда не у сенсі його «феноменальності» як особистості, а особливості його життєвого шляху і служби в органах держбезпеки. Щоб зрозуміти, в чому полягала ця «феноменальність», нам доведеться побіжно відтворити його біографію[241].

Відразу привертає увагу відсутність будь-якого революційного фанатизму у юного О. Волкова. Ймовірніше, зі суто практичних міркувань у серпні 1918 р. він пішов служити до Червоної армії. Служив рядовим червоноармійцем у 2-му Московському радянському стрілецькому полку, у лютому–серпні 1919 р. у складі московських військових частин брав участь у боях на території України. Тоді він ще не вступив до більшовицької партії, не вибився в політпрацівники і не потрапив на службу в особливі відділи, як це сталося з деякими його колегами.

Перехворівши наприкінці 1919 р. тифом, він продовжив службу в десантному загоні Волзько-Каспійської флотилії, брав участь у військових операціях на Закавказькому напрямку. Виріс до секретаря польового управління експедиційної морської дивізії (помічника начальника польового управління оперативного штабу експедиційного морського корпусу) і в червні 1920 р. відправився встановлювати радянську владу до Персії. Але незабаром захворів на малярію і був відправлений на лікування в Баку (Азербайджан).

Після одужання О. Волков потрапив у розпорядження управління з формування 2-ї морської дивізії в м. Єйську Кубанської області. І вже тут він вирішив для себе, що йому потрібно в житті, і в серпні 1920 р. вступив до РКП(б). Будучи за соціальним походженням з робітників і ставши членом партії, він тепер цілком підходив для всіляких партійних мобілізацій. І взимку 1921 р. військовий політвідділ направив його на роботу в органи НК.

За характером своєї доармійської роботи і служби в РСЧА О. Волков був не бойовиком, а рядовим конторсько-штабним працівником, що володів дрібним, акуратним і розбірливим почерком, до того ж грамотно писав, тому і перші його посади в органах НК були відповідними: з лютого 1921 р.— листовод загальної канцелярії Особливого відділення № 3 (м. Єйськ), із квітня 1921 р.— заступник начальника Інформаційного

[240] Ковтун Г. К., Войналович В. А., Данилюк Ю. З. Масові незаконні репресії 20-х — початку 50-х років на Полтавщині // Реабілітовані історією.— Київ–Полтава: Рідний край, 1992.— С. 29–44; Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи / С. Головатий, передмова.— К.: Абрис, 1997.— С. 106, 163, 446–448; Лошицький О. «Лабораторія-2»: Полтава. Документальні матеріали про масові репресії в Полтавській області у 1937–1938 рр. // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ: Науковий і документальний журнал.— 2000.— № 2/4 (13/15).— С. 129–178 та ін.

[241] У довідковому форматі біографія О. Волкова представлена у книзі: Петров Н. В., Скоркин К. В. Кто руководил НКВД, 1934–1941: Справочник.— С. 133. Найповніше біографію О. Волкова розкрито з використанням матеріалів його архівної особової справи у статті українських істориків В. Золотарьова та О. Бажана: Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині. Олександр Олександрович Волков // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ: Науковий і документальний журнал.— 2017.— № 2 (48).— С. 5–59.

відділення в тому ж органі, зі серпня 1921 р.— уповноважений з інформації, а зі серпня 1922 р.— уповноважений з політичних партій політбюро (НК) Єйського повіту.

Ці посади потребували досить багато паперової роботи, яку О. Волков умів робити. Водночас специфіка діяльності органів НК круто змінювала людей — від різких змін в їхньому світосприйнятті до ломки характеру і зовсім іншої соціальної й побутової поведінки. Пізніше О. Волков зазначав, що в 1922 р. він брав участь «в розгромах великих банд і проведенні терору»[242]. Але ми не можемо відповідально щось сказати про участь О. Волкова в тих подіях.

Взимку 1923 р. О. Волков захворів на туберкульоз легень і перейшов на господарську роботу. Він став членом правління і секретарем Єйського відділення Кубанського союзу сільськогосподарської кооперації. Одужавши, у грудні 1923 р. продовжив службу, але тепер уже в Армавірському окружному відділі ОДПУ: почавши з посади уповноваженого, в тому ж грудні 1923 р. він очолив Секретне відділення, у вересні 1924 р. його понизили у посаді — він став помічником уповноваженого окрвідділу по Лабінському району, а потім — уповноваженим по Вознесенському району.

О. Волков тоді не хапав зірок з неба. У службовій атестації від 1 листопада 1924 р. він характеризувався не надто приємно: «Особливих практичних навичок у роботі ОДПУ, зокрема по інформації, має не достатньо, тобто більшість своєї роботи провів у кабінеті, а не на місцях, а тому канцелярщина наклала на нього свій відбиток; до роботи ставиться акуратно, але не дуже відверто, оскільки з переміщенням з вищої посади на меншу помітно було незадоволення і ниття, володіє струнокою кар'єризму, шкурна струнка, в сенсі матеріальному, також є. Особливо цінних заслуг по роботі не має [...]»[243].

Негативну характеристику службової діяльності О. Волкова доповнювала відповідна і по партійній лінії: «[...] Політично розвинений задовільно, але партвитримку має недостатню, а якщо і має, то, скоріше, показову, силою волі не володіє [...]». У стереотип одержимого ідеями більшовика такий образ О. Волкова ніяк не вкладається. Він був типовим пристосуванцем, який вступив до партії лише тому, що це було необхідно для подальшої кар'єри за нових історичних умов.

Іншою необхідною умовою для цього було вміння орієнтуватися в службовій та оперативній обстановці і дотримуватися певного типу поведінки. Будучи людиною досить грамотною і розважливою, О. Волков в цьому був успішніший: «[...] Ініціативу в роботі проявляє, рухливий і кмітливий, в ситуаціях розбирається і орієнтуватися вміє». Але внутрішня гординя і градація О. Волковим людей відповідно до їхніх посад також були помітні керівництву: «Поводження з підлеглими товариське, ставлення до товаришів по службі, йому рівним і вищим за нього, а також і до керівництва — належне, до тих, хто нижче стоїть, — горде [...]».

---

[242] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 8.

[243] Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії 20-х — початку 50-х років на Полтавщині.— С. 30. Тут і далі у статті цитати наведені українською мовою. Звірені та виправлені автором згідно з оригіналом. (АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 31).

З усього цього випливав вердикт: «Висуненню на більш відповідальну посаду — роботу не підлягає, займаній посаді цілком відповідає»[244]. Такою на той момент, за оцінкою керівництва, була межа можливостей 26-річного О. Волкова.

З травня 1925 р. до січня 1927 р. він був уповноваженим Армавірського окрвідділу по Кропоткінському району. За цей період часу різні керівники по-різному характеризували О. Волкова. У службовій характеристиці від 12 січня 1926 р. йшлося, що він ставиться до роботи сумлінно, проявляє ініціативу, «завдання виконує добре», дисциплінований, але «нервовий», недостатньо вміє володіти собою, а вже в наступній характеристиці від 26 червня того ж року зазначалося: «Енергія є, дисциплінованість слабка»[245].

Ще через півроку, у січні 1927 р., характеристика О. Волкова заграла новими фарбами: «З огляду на тривале перебування на роботі в районах і пониження на посаді спостерігається відсутність ініціативи й енергії, проявляється прихований кар'єризм і схильність до афішування себе перед місцевими організаціями. Дисциплінований недостатньо. [...] Помилки свої визнає, але не виправляє»[246]. А в характеристиці бюро Кропоткінського райкому ВКП(б) від 12 січня 1927 р. відзначалося, що О. Волков «з роботою, в цілому, справляється, маючи в ній досвід. У партжитті бере достатню участь. Політично розвинений, але перебільшує свої сили»[247].

Що могли означати ці слова? О. Волкова перевели з роботи окружного рівня на районний, тобто кинули на периферію. І він болісно це сприйняв. Але уповноважений ДПУ був у районі важливою фігурою з усіма наслідками, що з цього випливали. Усвідомивши свою значимість, О. Волков міг в очах керівництва виглядати недостатньо дисциплінованим та ініціативним. Хоча щодо останнього навряд чи можна було так вважати, оскільки О. Волков демонстрував свою значимість перед районними органами, тобто виявив «схильність до афішування себе перед місцевими організаціями». Гадаємо, що в цей період завершилося формування О. Волкова як особистості. У свої 28 років він вже добре знав, що таке влада над людьми.

Незважаючи на суперечливі характеристики, 11 лютого 1927 р. О. Волков був призначений т.в.о. начальника контррозвідувального відділення Армавірського окрвідділу ОДПУ. Те, що керівництво окрвідділу вважало неможливим у листопаді 1924 р., стало можливим через два з невеликим роки. Досить швидко прийшло і визнання заслуг О. Волкова. У грудні 1927 р. «за нещадну боротьбу з контрреволюцією» він був нагороджений бойовою зброєю (маузером) від Повноважного представництва

---

[244] Ковтун Г. К., Войналович В. А., Данилюк Ю. З. Масові незаконні репресії 20-х — початку 50-х років на Полтавщині.— С. 30.

[245] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 83–83 зв., 88 зв.

[246] Там само, арк. 33.

[247] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 11. Цитату наведено у повнішому обсязі за: АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 90.

(ПП) ОДПУ по Північно-Кавказькому краю (ПКК) і почесною грамотою від колегії ОДПУ при РНК СРСР.

Підвищення по службі надихнуло О. Волкова. У службовій атестації від січня 1928 р. зазначено: «Любить роботу КРВ, захоплюється і своїм прикладом захоплює своїх співробітників у роботі. Справедливо за успішну роботу нагороджений бойовою зброєю. Роботу в КРВ Волков поставив прекрасно. Його здібності і вміння саме відповідають роботі КРВ, у цьому відділенні він і повинен бути використаний при просуванні або переміщенні».

Але був і зворотний бік медалі: «Слабкості Волкова — гарячність, болісне переживання невдач у роботі і зауважень по роботі з боку керівників. І це пояснюється його слабкою нервовою системою. Через ці слабкості т. Волкову не завжди вдається контактувати свою роботу з підлеглими і керівниками». Отже, захоплений роботою товариш був психопатичною особистістю. А це був лише січень 1928 р. і головні психоемоційні й фізичні навантаження для співробітників ОДПУ ще були попереду.

Закінчувалася характеристика О. Волкова оптимістично: «Однак, його досвід, знання справи та енергія дають можливість мені рекомендувати т. Волкова начальником КРВ ширшого масштабу». Ці слова належали помічнику начальника Армавірського окрвідділу ОДПУ. Його підтримав начальник окрвідділу: «З оцінкою, що надана п[омічником]/нач[альника] згоден. Вважаю можливим і необхідним висунення [О. Волкова] на пом[ічника] нач[альника] відділу»[248].

Людям, що знайомі з кадровою роботою в державних структурах, останні слова все пояснюють. Керівництво окрвідділу явно хотіло позбутися активного, але трохи «безбашеного» молодого керівника. Для цього характеристику на нього слід було написати так, щоб на їхній «товар» знайшовся покупець. Найкращий спосіб зробити це безболісно — висунути «товар» на підвищення, тоді й він сам проковтне той негатив, який про всяк випадок чесно вказували у характеристиці на нього. Прагнучи позбутися таких людей, їхні керівники своїми руками допомагали негідникам просуватися по службі, що, як правило, мало негативні наслідки і для інтересів справи, і для більшості людей, що були дотичними до таких висуванців.

Трюк спрацював. Керівництво ПП ОДПУ по ПКК у липні 1928 р. перевело О. Волкова на інше місце служби. Його призначили начальником КРВ Дагестанського облвідділу ДПУ (м. Махачкала). Але його перебування там було нетривалим, й жодних атестаційних документів за цей період в архівній особовій справі не відклалося. 26 вересня 1928 р. О. Волков був призначений начальником КРВ Таганрозького окрвідділу ДПУ. Попереднє керівництво даного окрвідділу повністю розклалося у морально-побутовому сенсі, було посунуто, й у межах санації окрвідділу туди були направлені нові кадри, зокрема й О. Волков.

Складно сказати, чи виконав він покладене на нього завдання, але через три місяці його знову «виставили на трансфер» за тією ж схемою, що й в Армавірі. Думка Таганрозького окрвідділу ОДПУ була викладена

[248] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 97.

в матеріалах атестації О. Волкова наприкінці грудня 1928 р.: «Роботу КРВ охоплює задовільно. До дорученої роботи ставиться сумлінно, з необхідною увагою, проявляючи достатню ініціативу, винахідливість. Виявляє цікавість до ін[ших] галузей роботи Відділу, розуміючи їх. Досить добре орієнтується у ситуації, має організаторські здібності. Енергійний. Дисциплінований»[249].

У характеристиці особистих якостей О. Волкова вже не було жодного критичного слова, хоча, як ми побачимо далі, проблем із цим менше не стало. Характеристика готувалась «на виріст» та містила наступний висновок: «Перевести до ПП для використання на посаді нач[альника] відділення»[250]. У березні 1929 р. О. Волков був призначений начальником 4-го відділення (торгівля та сільське господарство) ЕКУ[251] ПП ОДПУ по ПКК (м. Ростов-на-Дону). Після 10 місяців роботи на новому місці (з 1 березня 1929 р. до 1 січня 1930 р.) йому була надана лаконічна позитивна характеристика: «Дисциплінований, старанний, акуратний. Виявляє ініціативу, швидко орієнтується у ситуації, добре розбирається в економічних питаннях. Точний у виконанні розпоряджень. Прийшов на роботу [до] ЕКУ із КРВ. Вимогливий у службі до підлеглих працівників»[252]. Так відбулося становлення молодого, але вже з достатнім досвідом керівника.

У березні 1930 р. О. Волков був перепризначений на посаду начальника 3-го відділення (або відділу) ЕКУ[253]. Через рік служби в крайовому центрі він не лише закріпився серед керівників нижньої ланки крайового територіального органу ОДПУ, але незабаром піднявся службовими сходами ще вище. У червні 1930 р. О. Волкова перевели до Новоросійська на посаду помічника начальника Чорноморського окрвідділу ОДПУ, а після реорганізації територіальних органів, у жовтні 1930 р. він був призначений начальником Новоросійського міськвідділу ОДПУ і помічником начальника Чорноморського оперативного сектору ОДПУ[254].

---

[249] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 15.

[250] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 95 зв.

[251] В історичній літературі наводяться різні визначення підрозділу, керівником якого був призначений О. Волков. У книзі М. Петрова та К. Скоркіна вказано, що 1 березня 1929 р. він очолив 4-е відділення ЕКВ ПП ОДПУ по ПКК. У статті В. Золотарьова та О. Бажана зазначено про призначення О. Волкова 16 березня 1929 р. начальником 4-го відділу ЕКУ. У двох ранніх варіантах послужного списку в архівній особовій справі О. Волкова містяться записи від руки про те, що з 1 березня 1929 р. він був призначений «т.в.о. начальника 4-го відділення ЕКУ» (арк. 23) та з 16 березня 1929 р.— начальником «3-го від. ЕКУ» (арк. 18 зв.). У документах пізнішого періоду вказуються 3-тє відділення ЕКУ (арк. 1, 5), просто відділення ЕКВ (арк. 3 зв., 63 зв.), 4-те відділення ЕКВ (арк. 7) і 4-те відділення ЕКУ (арк. 26 зв., 72 зв.). На підставі інших документів, що містяться у справі (арк. 98–98 зв. и др.), автор вважає правильним останній варіант.

[252] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 98, 130.

[253] Там само, арк. 18 зв.

[254] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 15.

В історичній літературі наводяться відомості про те, що в 1930–1931 рр. О. Волков був слухачем Курсів удосконалення начскладу ОДПУ[255], але матеріалами архівної особової справи це не підтверджується. За винятком одного документа, про який ми скажемо нижче. У службовій атестації за період від травня 1930 р. до травня 1931 р. у графі про чекістську підготовку однозначно зазначено «ні». Ця атестація дуже рельєфно розкривала особистість О. Волкова. Керівником, який зробив висновок за її результатами («посаді, що обіймає, цілком відповідає»[256]), був начальник Чорноморського оперсектору ОДПУ М. Ємець, який знав О. Волкова ще в Армавірі. Мабуть, і тому атестація мала не зовсім формальний характер, відрізняючись за змістом від кількох попередніх.

Спочатку йшлося про особисті якості: «[...] Політично підготовлений задовільно. Загальна підготовка середня. Уважно стежить за політичним життям. Систематично над собою не працює через відомчі перевантаження. [...] Взаємовідносини з товаришами рівними собі — нормальні, з підлеглими — горді До хворобливості самозакоханий, болісно реагує на зауваження товаришів. Помилки визнає насилу. [...]»[257]. Знайомі слова, чи не так?

Характеристика службових якостей О. Волкова також була всебічною: «Підбирати працівників і керувати ними вміє. Вимогливий. Працездатність задовільна. Енергійний. У роботі проявляє розумну ініціативу. Задовільно засвоїв усі галузі роботи ОДПУ. Володіє достатнім кругозором. Будучи висунутий на посаду пом[ічника] нач[альника] окрвідділу, а потім — [оперативного] сектору, протягом року роботи проявив себе цілком підготовленим до цієї посади. Значно сприяв підняттю роботи сектору — зрушення в роботі позначилося розкриттям низки великих справ за останнє півріччя. Працівник здатний, але сильно себе переоцінює. З негативних якостей відзначаю захоплення окремою групою питань, залишення без уваги не менш важливих, що вносить прориви в роботу»[258].

Із цього можна зробити висновок, що О. Волков в цілому влаштовував свого безпосереднього керівника, який прекрасно бачив його недоліки, але вважав за краще притримати його біля себе, виключивши у висновку за підсумками атестації натяки на можливе подальше висування О. Волкова.

А тепер повернемося до питання про можливе навчання О. Волкова на Курсах удосконалення начскладу ОДПУ. Закінчення цих курсів у перспективі давало співробітникам додаткові можливості для службового

[255] Петров Н. В., Скоркин К. В. Кто руководил НКВД, 1934–1941: Справочник.— С. 133.

[256] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 39 зв., 79 зв., 101 зв. До архівної особової справи О. Волкова у різних місцях долучено три примірники атестації.

[257] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 39, 79, 101. У публікаціях українських авторів ці слова, як і в наступному абзаці, процитовані лише частково. Для кращого розуміння контексту ми наводимо повніші версії, тому посилаємося на першоджерело.

[258] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 39, 79, 101.

росту, тому люди, що мали гарну початкову освіту, як О. Волков, але не мали ні чекістського, ні політичного досвіду, прагнули потрапити на них.

В одному документі про це сказано, як про доконаний факт. Йдеться про службову атестацію О. Волкова за період з 1 січня 1932 р. до 1 грудня 1933 р. У ній, у графі «Чекістська підготовка у ВПШ», читаємо: «Курси ОДПУ по перепідготовці вищого комскладу у 1931 р.»[259]. Жодних інших документів, що підтверджують це, в архівній особовій справі немає. Ба більше, за словами самого О. Волкова, в середині лютого 1932 р. він поїхав у відрядження до Москви на ці курси. Але ті вже почали свою роботу в січні, і він не був прийнятий на них. Як компенсацію О. Волкову було надано двомісячну відпустку. Пробувши у відпустці місяць, він повернувся до місця служби, попросив у керівництва дозволу стати до роботи та гарантувати своєчасне відрядження О. Волкова на курси наступного разу.

У цей час у ПП ОДПУ формували оперативну групу для придушення повстання у Чечні, і керівництво запропонувало О. Волкову виїхати туди у ролі помічника начальника опергрупи. Це була пропозиція, від якої О. Волков не зміг відмовитися[260]. Формально залишаючись на своїх посадах у Новоросійську, він реально продовжував службу в іншому місці й у травні 1932 р. був узаконений як помічник начальника Чеченського оперсектору ДПУ (м. Грозний)[261].

Його перебування в «гарячій точці» тривало до лютого 1933 р., коли новий повпред ОДПУ по ПКК Ю. Євдокимов призначив О. Волкова т.в.о. начальника щойно створеного Сальського оперсектору ОДПУ, на посаді якого О. Волков був затверджений 7 вересня 1933 р. (зі січня 1934 р. Сальський район адміністративно входив до складу Азово-Чорноморського краю). За цей час О. Волков неодноразово порушував перед керівництвом питання про направлення його на згадані курси. Йому обіцяли, але кожного разу виконанню обіцянки щось заважало.

У листопаді 1933 р. відділ кадрів ОДПУ погодився зарахувати його кандидатом на лютневий набір 1934 р. Дізнавшись про це, О. Волков подав рапорт повпреду ОДПУ по Азово-Чорноморському краю П. Рудю, в якому виклав історію своїх поневірянь з приводу курсів, підкресливши: «Жодної політичної підготовки за весь час перебування в партії і в органах ОДПУ я не отримав. Умови роботи на периферії Вам відомі, і вони абсолютно не дають жодної можливості самопідготовлюватися. Тепер я на самостійній роботі і тим більше потребую поповнення теоретичних знань, оскільки підвищені вимоги нинішньої ситуації кожен день

[259] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 102.

[260] Там само, арк. 134.

[261] В. Золотарьов і О. Бажан у своїй статті називають датою призначення 14 травня 1932 р. (с. 15), посилаючись на архівну особову справу О. Волкова (т. 1, арк. 18 зв.). У книзі М. Петрова і К. Скоркіна (с. 133) про це написано дещо інакше: 24 травня 1932 р. О. Волков був призначений заступником начальника Чечено-Інгушського облвідділу ДПУ, що також частково підтверджується особовим аркушем з обліку кадрів від 22 жовтня 1938 р. в архівній особовій справі О. Волкова (т. 1, арк. 63 зв.).

даються взнаки. Курси поставлять мене на ноги»[262]. Але і цього разу керівництво 13 лютого 1934 р. відповіло відмовою, пообіцявши врахувати бажання О. Волкова за першої ж можливості[263].

Бажання О. Волкова вирватися з периферії було очевидним, але він давав потрібні показники в роботі, і його міцно тримали на місці. Але могла бути й інша причина. Приблизно в цей час навколо О. Волкова розгорівся неабиякий скандал. Про суть і наслідки цього скандалу коротко згадали дослідники його біографії[264], але у відриві від сюжету про прагнення О. Волкова поїхати на навчання до Москви. Тому ми більш детально зупинимося на цьому, оскільки, в літературі наводилися цитати, що характеризують особисті якості О. Волкова саме в той період[265], однак без згадки конкретно-історичного контексту — обставин скандалу.

Отже, наприкінці 1933 р. уповноважений ЕКВ Сальського оперсектору ОДПУ Б. Ліцман подав до ОДПУ, прокурора СРСР і Комісії партійного контролю при ЦК ВКП(б) заяви про службові зловживання з боку начальника оперсектору О. Волкова. У своїй новій заяві, але вже на ім'я наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова від 18 квітня 1937 р., Б. Ліцман, який працював тоді слідчим Сальської районної прокуратури, так виклав обставини подання ним зазначених заяв:

«Узимку 1933–[19]34 рр. мені мій спецагент дав ініціативний матеріал, в якому повідомляв, що начсектору Волков О.О. разом з нач[альником] ГОСПВ сектору Рубінштейном скуповували вагонами худобу в районах Сальського сектору, перевозил[и] її в Новоросійськ, Сочі і Ростов, продавал[и] її там за спекулятивною ціною і гроші привласнював[и], те ж саме Волков робив й з сіном, крім того, згаданий спецагент повідомляв і про низку інших зловживань Волкова, я ці дані перекрив, внаслідок цього матеріал підтвердився повністю, тоді я поінформував про все це нач[альника] ЕКВ сектору Зубкова Григорія Матвійовича, і з ним вирішили, що, не підриваючи суверенітету нач[альника] сектору Волкова, в секретному порядку зібрати на підтвердження необхідні документи і повідомити про все це к[олишньому]/наркому внусправ [СРСР] Ягоді і в копії — начальнику УНКВС АЧК т. Рудю, що нами і було зроблено».

Уточнимо, що Г. Ягода тоді фактично був головою ОДПУ, а П. Рудь — повпредом ОДПУ по АЧК. Квінтесенцією звинувачення О. Волкова було те, що, на думку заявника, він «шляхом відкритої спекуляції та ін[ших] злочинних комбінацій присвоїв на свою користь і розтратив 64 тисячі карбованців [...]». Водночас увесь баланс ГОСПВ оперсектору становив 63 тис. карбованців[266].

За розпорядженням особливоуповноваженого при колегії ОДПУ В. Фельдмана до оперсектору була вислана спеціальна комісія на чолі з начальником ЕКВ ПП по АЧК А. Єршовим, «яка ретельно

[262] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 134.

[263] Там само, арк. 119.

[264] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 17.

[265] Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії 20-х — початку 50-х років на Полтавщині.— С. 30.

[266] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 2, арк. 2, 8 зв., 13.

перевірила на місці всі матеріали. Водночас це питання всебічно розбиралося в Уповноваженого КПК при ЦК ВКП(б) по АЧК, де було встановлено, що [О. Волков] порушив наказ ОДПУ [про заборону господарської діяльності оперсекторів] тим, що не припинив відразу господарські операції»[267]. Як пізніше пояснив А. Єршов (тоді вже начальник УНКВС по Ярославській області), «особистої користі, розкрадань або розтрати з боку Волкова встановлено не було. Всі ці незаконні операції викликалися благим наміром Волкова — це поліпшити харчування співробітників, що в дійсності і було. Але операції всі були, безумовно, незаконними»[268].

О. Волков на своє виправдання наводив такі аргументи. Розпочавши створення оперсектору, він зіткнувся з безліччю різноманітних проблем: недостатнім фінансуванням, відсутністю належних матеріально-побутових умов для проживання та забезпечення службової діяльності співробітників, частина яких прибула з інших більших міст (Ростова-на-Дону, Краснодара, Таганрога та ін.), «де вони були в пристойних культурно-побутових умовах». Крім того, з'явилися спалахи бубонної чуми, і це посилило бажання дружин співробітників виїхати з Сальська. Нагадаємо, все це відбувалося в умовах, коли лютував голод.

О. Волков на той час добре знав, як треба організувати службову діяльність і на що саме спрямувати зусилля особового складу, щоб домогтися результатів, які б влаштували керівництво і були співзвучні часу. Але через описані причини з цим виникли проблеми: «Робота була величезна, а робочих настроїв створити в перший час не вдавалося. Я спочатку просив керівництво УНКВС [тоді — ПП ОДПУ] дозволити для співробітників другий пайок, але цього не зробили, а організували ГОСПВ, який і повинен був створити їдальню і дотувати її».

На думку О. Волкова, територія, що входила до зони відповідальності оперсектору, представляла собою оперативну цілину: «Райони ці не були оперативно абсолютно освоєні, в радгоспах степових ховалися цілі банди, шкідництво було настільки нахабне, що не тільки не було збільшення поголів'я у тваринницьких радгоспах, але навіть впало основне поголів'я». Залишимо осторонь справжні причини такого стану. Важливим було трактування цих причин О. Волковим.

Розпочавши викриття «шкідництва» у тваринництві, керівник оперсектору разом зі своїм господарником зайнялися чекістським самопостачанням. Із найкращих намірів. Їдальню для співробітників треба ж було якось забезпечувати продуктами. Як пояснив О. Волков, «[...] я помилково виходив з того, що, якщо ГОСПВ крайового управління [малося на увазі ПП ОДПУ] дає навіть доручення ГОСПВ сектору, то на це є якийсь дозвіл. Тим більше, що я знав, що всі оперсектори мають ГОСПВ і ведуть ці заборонені операції»[269]. Якби О. Волкова запитали про це у Москві, він так само все б і виклав як про загальну практику самопостачання в органах ОДПУ. А кому ж це було потрібне?

---

[267] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 2, арк. 20—22.

[268] Там само, арк. 27.

[269] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 2, арк. 9—9 зв., 13—14.

Розбір польотів завершився винесенням йому партстягнення (за версією Б. Ліцмана — суворої догани з попередженням) від УКПК при ЦК ВКП(б) по АЧК, але без занесення до особової картки та з правом порушення в подальшому клопотання про його зняття, що пізніше О. Волков і зробив[270].

Б. Ліцман свою повторну заяву щодо О. Волкова подав у квітні 1937 р., коли вже розгорталася перша хвиля Великого терору, і за словами Б. Ліцмана «ворожі наймити — фашисти-троцькісти прокралися в господарські та оперативні органи країни для своєї підлої підривної роботи на користь реставрації капіталу».

Свою розповідь про О. Волкова він почав з опису його стилю роботи як керівника: «Волков О.О. у спілкуванні з працівниками був нелюдом, оперпрацівників піддавав різним вульгарним образам, тримав себе зухвало і знущально, нагадував собою у стосунках з чекістами наймита з Гестапо, та й всі його дії носили характер запеклого фашиста.

Волков був зухвалим не тільки щодо окремих чекістів, він також знущально ставився і до всієї партійної організації сектору, під час партзборів Волков був диктатором, вимагав від секретаря парткому — уповн[оваженого] СПВ Кочетова прямо на зборах вислуховувати його накази і установки, стоячи у фронт.

Так виглядав Волков у стосунках із чекістами, так зарозуміло він тримав себе у спілкуванні з парторганізацією. Демократизм топтав своїми брудними чоботами, критика була задушена, чекісти, працюючи дні і ночі, були придушені варварським ставленням до них з боку начсектору Волкова О.О.»[271].

Для підкріплення негативного образу О. Волкова його колишній підлеглий вказав на те, що начальник мав «тісну дружбу» «тільки зі найлютішими ворогами народу — троцькістами», назвавши два конкретні прізвища, а потім докладно виклав історію про господарські зловживання в секторі.

О. Волков намагався парирувати твердження Б. Ліцмана, заявивши, зокрема, що «всі учасники розгрому шкідницьких організацій в той час отримали нагороди», а Б. Ліцман виявився серед обділених, і у нього «виникли великі образи»; що «до тов. Кочетова дуже добре ставився»; що жодної дружби з троцькістами не водив; ну, і через непорозуміння припустився помилки з незаконними господарськими операціями[272].

Стиль поведінки О. Волкова з підлеглими зовсім не дивував його колег-керівників. Так у службовій атестації станом на 1 грудня 1933 р. йшлося, що він «уміє встановлювати дисципліну серед підлеглих»[273]. Як він це робив? Той же А. Єршов 13 лютого 1938 р. відзначав: «Волкова

---

[270] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 5, 55 зв., 108 зв.

[271] Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії 20-х — початку 50-х років на Полтавщині.— С. 30. У статті цитату наведено без останнього абзацу і з неточним архівним посиланням. Правильно — АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 2, арк. 1–2.

[272] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 2, арк. 9–11, 13–14.

[273] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 38.

я знав взагалі як сумлінного, напористого і міцного працівника (Сальськ та Пів[нічно]-Донський округ), надмірно жорсткого, а часом грубуватого у стосунках з апаратом, що, природньо, викликало низку непорозумінь»[274].

Отже, в 1934 р. О. Волков відбувся легким переляком, бо керівництво (П. Рудь) прикрило його, водночас зробивши зобов'язаним собі. Навіть більше, 25 квітня 1934 р. О. Волков був нагороджений знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (XV)». Незважаючи на скандал, він остаточно закріпився в обоймі керівників територіальних органів ОДПУ. На це вказував намір керівництва ОДПУ в травні 1934 р. призначити його начальником Астраханського оперсектору ОДПУ[275], але О. Волков зважив всі «за» і «проти» і, за його словами, через ставлення до себе П. Рудя, вирішив залишитися на місці[276].

У червні 1934 р. турботливий начальник, спираючись на об'єктивні медичні показання, відправив О. Волкова у відпустку «для спецлікування терміном до 6 тижнів»[277]. Підлікувавшись і після реорганізації ОДПУ в НКВС і створення територіальних органів НКВС, О. Волков 1 серпня[278] 1934 р. очолив Північно-Донський окрвідділ НКВС (м. Міллерово, АЧК), де продовжив службу в притаманному йому стилі.

У березні 1936 р. начальник УНКВС по АЧК П. Рудь, який вже був комісаром держбезпеки 3-го рангу, перевів свого протеже до крайового центру — у м. Ростов-на-Дону, призначивши його начальником СПВ УДБ УНКВС. Тоді ж, у березні, О. Волкову було присвоєно спецзвання капітана держбезпеки.

Однак, служба на новому місці у О. Волкова не склалася. Звикнувши за три роки керівництва периферійними органами до самостійності, що межувала зі самодурством, в УНКВС він не зміг «грати в команді», постійно стикаючись на «оперативному полі» з більш хитрими колегами і поступаючись їм ініціативою. За загальною кількістю заарештованих УНКВС було одним з «кращих», а за показниками боротьби з головними ворогами — «троцькістами» (завдання СПВ) — одним з «гірших». Мабуть, не випадковим було і перебування О. Волкова з 20 червня до 26 липня 1936 р. на відпочинку в санаторії № 5 НКВС «Червоний штурм» у м. Хоста[279]. В УНКВС він вочевидь був не у своїй тарілці.

29 серпня 1936 р. був знятий з посади і виведений у розпорядження НКВС СРСР П. Рудь, а потім новий начальник УНКВС Г. Люшков і його помічник М. Каган унаслідок вмілої апаратної гри позбавили залишків самоконтролю О. Волкова й на початку жовтня 1936 р. фактично викинули його з УНКВС[280].

---

[274] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 2, арк. 28.

[275] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 121.

[276] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 18.

[277] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 120.

[278] Див. послужні списки в архівній особовій справі: АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 1, арк. 13, 23 зв., 27, 73.

[279] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 3, арк. 272.

[280] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 18–22.

14 жовтня він був направлений у розпорядження НКВС УРСР і 2 листопада 1936 р. прилаштований начальником СПВ (з січня 1937 р.— 4-го відділу) УДБ УНКВС по Дніпропетровській області. За перші три місяці його перебування на цій посаді змінилося, як було сказано вище, три начальника УНКВС (С. Миронов, Д. Соколинський, Ю. Кривець). Але незважаючи на певне послаблення влади перших керівників в УНКВС, начальникам відділів, зокрема й О. Волкову, важко було розвернутися і показати себе «у всій красі» через диктаторські звички першого секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У М. Хатаєвича, який дуже критично ставився до репресивної діяльності місцевого УНКВС.

Деякий перелом стався після призначення в березні 1937 р. М. Хатаєвича другим секретарем ЦК КП(б)У і від'їзду його до Києва. Протягом наступних чотирьох місяців діяльність 4-го відділу, очолюваного О. Волковим, почала набирати репресивних обертів. Хоча і тут О. Волков продовжував «іскрити» з колегами, зокрема, з начальником 3-го відділу УДБ УНКВС Н. Березовським[281].

Водночас становище О. Волкова ускладнилося. Спочатку зіграла свою роль заява Б. Ліцмана від 18 квітня 1937 р., роботу за якою керівництво НКВС СРСР доручило особливоуповноваженому НКВС В. Фельдману (заява надійшла до нього 5 травня). Той, протримавши заяву деякий час в апараті ОУ та освіживши у пам'яті обставини попереднього розгляду, 23 травня 1937 р. направив заяву Б. Ліцмана заступнику наркома внутрішніх справ УРСР В. Іванову «для перевірки фактів, що повідомляються в цій заяві»[282].

Для В. Іванова це не було новиною, оскільки після надходження заяви Б. Ліцмана до НКВС СРСР його поставили до відома про це, і В. Іванов 9 травня 1937 р. переговорив телефоном з начальником УНКВС по АЧК Г. Люшковим про те, «які компрометуючі матеріали є на т. Волкова». Як було зазначено у довідці про розмову, Г. Люшков «заявив т. Іванову, що жодних компрометуючих матеріалів на т. Волкова немає, якщо не брати до уваги, що він по троцькістам погано працював»[283]. Така однозначна у своїй першій частині, але багатозначна у другій частині відповідь мала насторожити будь-якого керівника.

В. Іванов доручив начальнику УНКВС по Дніпропетровській області Ю. Кривцу отримати пояснення від О. Волкова, яке останній написав 11 червня 1937 р.[284], і через вісім днів воно надійшло в апарат ОУ НКВС СРСР[285]. Там і в 4-му відділі ГУДБ НКВС СРСР почали швидко накопичувати нові матеріали про О. Волкова. 26 червня 1937 р. був заарештований його колишній патрон П. Рудь, який обіймав на той момент посаду наркома внутрішніх справ Татарської АРСР. Трохи раніше були заарештовані і деякі інші колишні співробітники УНКВС по АЧК, які дали свідчення (або з яких вибили свідчення) про існування в УНКВС

[281] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 26.

[282] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 3, оп. 1, спр. 4118, т. 2, арк. 5.

[283] Там само, арк. 133.

[284] Там само, арк. 8—11.

[285] Там само, арк. 7.

«контр-революційної троцькістської змовницької організації» та приналежність до неї О. Волкова[286].

Й 26 липня[287] 1937 р., отримавши з Москви телеграму із вказівкою про арешт О. Волкова, Ю. Кривець його заарештував. О. Волков написав виправдувальну заяву на ім'я наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова і наступного дня був відправлений спецконвоєм до Москви. Вивчивши заяву О. Волкова і зробивши її машинописну копію, Ю. Кривець наступного дня її також відправив на адресу начальника 4-го відділу ГУДБ НКВС СРСР М. Литвина, де її отримали 3 серпня[288].

Слідство відбувалося у цьому відділі, і його матеріали пізніше були долучені у вигляді окремого тому до другої слідчої справи О. Волкова. Незважаючи на застосування до О. Волкова «заходів фізичного впливу», зрештою слідство мало позитивний для нього результат. Не лише сам О. Волков під час допиту 14 серпня 1937 р. (у справі 1937 р. є лише один протокол його допиту[289]) заперечував свою провину, але і заарештовані колишні колеги О. Волкова, після того як були ще раз допитані, відмовились від своїх попередніх свідчень щодо інших співробітників. На думку дослідників, що спиралися на свідчення О. Волкова, перш за все, від 1 квітня 1941 р., головну роль в цьому зіграли зусилля його північнокавказьких друзів, що залишалися ще на плаву[290].

1 листопада 1937 р. помічник начальника 11-го відділення 4-го відділу ГУДБ НКВС СРСР М. Тітельман звернувся до начальника відділу М. Литвина з рапортом, в якому зазначив: «[...] Перевіркою в Москві встановлено, що Волков О.О. [...] обмовлений і не є учасником антирадянської організації». Пропонувалося звільнити його з-під варти, а його слідчу справу за недоведеністю провини припинити і здати в архів.

На рапорті була приписка від руки простим олівцем: *«т. Фриновському. Прошу Ваших вказівок. 3/XI.[19]37 р. М. Литвин»*, а також резолюція синім олівцем першого заступника наркома внутрішніх справ СРСР*: «Згоден. М. Фриновський. 3/XI.[19]37 р.».* Пізніше в приписці М. Литвина прізвище «*Фріновський*» було виправлене червоним олівцем на «*Єжову*», а дата простим олівцем — на 4 листопада[291]. Всі максимально страхувалися, але якось грубувато.

Згодом заарештований М. Єжов на допиті 30 квітня 1939 р. говорив, що О. Волков був «реабілітований і звільнений» М. Фриновським та М. Литвиним без згадки своєї ролі в цьому. А як пояснив на допиті 1 червня 1939 р. заарештований М. Фриновський, він ходив з цього питання до М. Єжова і уточнював, чи правильно його інформував М. Литвин про згоду наркома на звільнення О. Волкова[292].

---

[286] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 28—30.

[287] У книзі М. Петрова та К. Скоркіна помилково вказано 26 червня 1937 р.

[288] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 8, арк. 8—12, 13.

[289] Там само, арк. 20—23 зв.

[290] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 30.

[291] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 8, арк. 86.

[292] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 1, арк. 140, 155.

4 листопада 1937 р. М. Тітельман підготував постанову про звільнення О. Волкова з-під варти і припинення слідчої справи. Після затвердження постанови керівництвом (на примірнику, який є в справі, крім підпису М. Тітельмана, немає жодного іншого підпису, навіть начальника відділу М. Литвина[293]), 5 листопада О. Волков був звільнений і 10 листопада 1937 р. розписався в отриманні свого партквитка[294].

М. Фриновський прийняв О. Волкова увечері 4 листопада, заявив йому, що він повністю реабілітований і відновлюється на роботі в органах НКВС, та запитав, які той має прохання. О. Волков попросив надати йому можливість лікуватися, і це прохання було задоволене. При вирішенні у відділі кадрів НКВС СРСР питання про подальше працевлаштування йому запропонували виїхати до м. Барнаул, де 1 жовтня 1937 р. було створене УНКВС по Алтайському краю, і його комплектували кадрами, але О. Волков, посилаючись на своє погане здоров'я, попросив «на Північ» його «не посилати, а направити на Південь»[295].

Прохання О. Волкова врахували і за кілька днів йому вручили припис з направленням до Києва в розпорядження НКВС УРСР. Прибувши до Києва, О. Волков мав бесіду з наркомом внутрішніх справ УРСР І. Леплевським. Головний провідник Великого терору і його організатор в УРСР І. Леплевський відразу зрозумів, що має справу з людиною, яка буде рити землю, щоб довести свою благонадійність і корисність у НКВС, й 26 листопада 1937 р. О. Волков був призначений начальником 4-го відділу УДБ УНКВС по Київській області.

Про його службову діяльність у цій якості докладно написали його біографи, і буде доречним лише згадати про те, що О. Волков, який недовго і не без проблем працював в органах НКВС УРСР, у грудні 1937 р. єдиним серед співробітників цих органів був відзначений двома нагородами відразу — орденом Червоної зірки «за зразкове і самовіддане виконання важливих урядових завдань» та бойовою зброєю від Президії ЦВК УРСР «за зразкове виконання відповідальних завдань уряду, активну боротьбу з контрреволюцією»[296], тобто за одне і те ж саме.

Нагородження співробітників органів НКВС тоді часто йшли пліч-о-пліч з підвищенням їх на посадах, і в цьому випадку, можливо, підвищення на посаді планувалося, але особливих досягнень у порівнянні з іншими співробітниками у О. Волкова не було. Хоча «заслуг» на ниві політичних репресій на Дону, Кубані і Північному Кавказі, а потім у Дніпропетровську та Києві, в сукупності в О. Волкова було більш ніж достатньо, якщо їх оцінювати за великий період часу.

---

[293] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 8, арк. 90. Під час допиту 1 червня 1939 р. М. Фріновський заявив, що М. Литвин носив постанову на затвердження М. Єжову, й той сказав, щоб постанову затвердив М. Фріновський, що останній і зробив. (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 1, арк. 155).

[294] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 8, арк. 91 зв.

[295] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 30. Цит. за: ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 1, арк. 61.

[296] Там само.— С. 34.

О. Волкова розглядали як кандидата на керівну посаду в центральному апараті НКВС УРСР. Ще на початку 1937 р. перед органами НКВС було поставлено завдання своїми силами і засобами вирішити життєво важливе завдання, яке не спромоглися вирішити партійні, радянські і господарські органи разом узяті. Йшлося про розвал сільського господарства, що викликало проблеми з постачанням населення продовольством, напівголодне існування чималої частини міського і сільського населення, а в деяких місцях і голод.

Ця тема залишається в тіні Великого терору 1937–1938 рр., але насправді органи НКВС УРСР, зокрема і класична таємна поліція — СПВ (4-ті відділи), займалися глибоким оперативним вивченням і аналізом ситуації, готували доповіді до ЦК КП(б)У про ситуацію з постачанням хліба та інших продуктів харчування населенню, про стан громадського харчування, про матеріально-технічний стан колгоспів і радгоспів, машинно-тракторних станцій і майстерень, тракторного парку та сільськогосподарського інвентарю, висипних пунктів та інших місць зберігання і переробки зерна, про проблеми в тваринництві, про опір стахановському руху як засобу посилення експлуатації колгоспників державою без належного їхнього матеріального заохочення, про демобілізаційні настрої голів та членів правлінь колгоспів і про багато іншого.

Вирішення зернової проблеми виглядало неможливим без прямої участі в цьому органів НКВС. Інформаційні повідомлення НКВС УРСР за 1937 р. рясніли відомостями про підготовку до весняної сівби і проведення її, про стан визрівання врожаю і боротьби зі сільськогосподарськими шкідниками (не плутати з боротьбою з іншим «шкідництвом», чому також приділяли чимало уваги), про організацію та проведення збору врожаю і забезпечення його схоронності, про підготовку до сівби озимих і т.д.

Саме в цьому контексті слід розуміти фактичне керівництво О. Волковим сільськогосподарським відділом, створюваним на початку 1938 р. у центральному апараті НКВС УРСР[297]. Про об'єктивний фактор, який визначив нову роль О. Волкова, ми сказали. Суб'єктивний же полягав у тому, що зміна 25 січня 1938 р. І. Леплевського на О. Успенського на посаді наркома внутрішніх справ УРСР позначилася і на ставленні до О. Волкова.

Однак, керівництво О. Волковим сільгоспвідділом стало епізодом в його кар'єрі. Прибулий у середині лютого 1938 р. до Києва нарком внутрішніх справ СРСР М. Єжов бачив його використання більш ефективним в іншій якості, і 26 лютого він був призначений замість А. Петерса-Здебського начальником УНКВС по Полтавській області. Нагородження О. Волкова медаллю «ХХ років РСЧА», що відбулося практично одночасно (22 лютого 1938 р.), було даниною його колишнім червоноармійським заслугам.

Про діяльність УНКВС та його начальника, що мала катастрофічні наслідки для населення Полтавської області, а також про кадрову ситуацію в УНКВС і, зокрема, про чистку серед співробітників, влаштовану

[297] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині. — С. 34–35.

О. Волковим, вже багато написано в літературі[298]. Резюмуємо лише, що менш ніж через чотири місяці після заняття нової посади, О. Волкову було присвоєно чергове спецзвання майора держбезпеки (15 червня 1938 р.), а в когорті начальників обласних УНКВС — умовних єжовців і успенців (висуванців наркомів М. Єжова та О. Успенського) — він став одним з найжорстокіших активістів Великого терору, якому була властива якась особлива ксенофобія, що наводила жах навіть на співробітників НКВС, які відмовлялися служити під його керівництвом.

Під час згортання Великого терору О. Волков, як серійний фальсифікатор слідчих справ, потрапив на слух першому секретареві ЦК КП(б)У М. Хрущову під час партійних зборів членів парторганізації УНКВС по Київській області (14–16 грудня 1938 р.) щодо перебудови роботи органів НКВС у дусі постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. А після проведення в Києві наприкінці грудня 1938 р. відкритого судового процесу над співробітниками НКВС Молдавської АРСР[299] кампанія з викриття «порушників соцзаконності» стала набирати обертів, і О. Волков відразу потрапив до її об'єктів.

В УНКВС по Полтавській області закриті партзбори з порядком денним «Про викривлення в практичній роботі» УНКВС, про «грубі порушення постанови ЦК ВКП(б) та РНК СРСР від 17 листопада 1938 р., про фальсифікацію слідчих протоколів і спецповідомлень до вищих органів з боку керівництва УНКВС» відбулися з 2 до 6 січня 1939 р. На них були присутні секретарі обкому і міськкому КП(б)У. О. Волков пропустив перший день зборів, але потім також брав участь у них.

Співробітники сказали багато неприємного на адресу начальника УНКВС. Вони на конкретних фактах доводили, що головним винуватцем усіх «викривлень» у діяльності УНКВС був його начальник. Настільки дружного хору звинувачень на адресу чинного керівника не було на більшості аналогічних зборів в інших областях. Чаша терпіння співробітників була переповнена. Їх обурювало не тільки, а іноді і не стільки те, що було предметом обговорення відповідно до порядку денного зборів, а диктаторсько-єзуїтський стиль керівництва і спілкування з підлеглими О. Волкова, нав'язування їм із позиції сили своєї волі.

Як висловився начальник 4-го відділу УДБ УНКВС І. Чернявський-Ольшанецький, «коли Волкову заявляли з того чи іншого питання, що цього робити не можна, в його очах такий працівник ставав шкідником. [...] Волков не визнавав, що немає матеріалів. Справи велися поверхово. Давалися плани — за три дні дати 20 справ на Військову колегію. В кабінеті у себе Волков тримав по три години, стоїш, а він "довбає"»[300]. І це було м'яко сказано. О. Волков кричав на підлеглих, лаяв нецензурними словами, погрожував арештом.

---

[298] Див.: Ковтун Г. К., Войналович В. А., Данилюк Ю. З. Масові незаконні репресії 20-х — початку 50-х років на Полтавщині.— С. 31–43; Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 37–56 та ін. публікації.

[299] Див. про це: Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 1.— С. 25–44.

[300] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 587.

Прийнятий на службу в органи НКВС на початку 1938 р. і призначений 1 квітня помічником начальника відділення 3-го відділу УДБ УНКВС С. Моль так змалював «напуття» його О. Волковим: «У перші ж дні мого приїзду до Полтави Волков мені заявив: "У нас патрони зараз у великій витраті". Потім Волков сказав мені: "Працюйте і бійтеся, щоб у Вас у цьому місці (показав на чоло) не було дірки". Я зрозумів це, як пряму погрозу»[301]. С. Моль працював і за деякий час став особливоуповноваженим УНКВС.

Про те, що співробітники НКВС відчували тоді якусь роздвоєність в оцінці своєї діяльності, свідчив виступ начальника 3-го відділу УДБ УНКВС В. Платонова. Він вважав, що «в основному чекістський колектив здоровий, провели величезну роботу по боротьбі з ворогами, і якщо в окремих випадках були викривлення, то їх [співробітників] доводив до цього своїм терором Волков, який і є антипартійною людиною, який і не може бути в партії і не може керувати УНКВС»[302].

Не був винятком у критиці начальника УНКВС і його заступник С. Поляков, який, зокрема, сказав: «Про незаконні методи допиту — били як завгодно, скільки завгодно. Про це вже говорили. Над арештованими знущалися, були тривалі допити, стоянки, "сидіння" та інше. Які ділянки[303] апарату УНКВС були цим найбільш вражені — це опрегрупа у справах колишніх співробітників і 4-й відділ, меншою мірою в інших відділах. Установки ці надходили з Києва. Хто тут дозволяв — винне керівництво — Волков і я. Хто більше — будуть судити збори». Забігаючи наперед зазначимо, що про це довелося судити не лише партзборам.

С. Поляков продовжував у тому ж дусі: «Про "літературні протоколи". Я писати їх не можу і не писав їх ні в Полтаві, ні в інших місцях. Кожен начальник УНКВС хотів, щоб його протоколи читалися в Москві. [...] Подібні методи "ведення" слідства покалічили наших молодих працівників, і в цьому винен Волков. Складається канва, протокол пишеться [Волковим.— *Авт.*] у кабінеті по кілька днів, а потім підписується всіма засобами. [...] "Протоколи" ці читалися Волковим на нарадах начальникам відділів і відділень. Оскільки добре написав Волков, то й інші повинні складати такі протоколи, але не у всіх це вдавалося. [...] Прокуратура про всі наші неподобства знала і мовчала. Є побоювання, що, якщо прокуратура буде тільки контролювати, ми не виліземо, треба, щоб обком сказав своє слово в цьому питанні»[304]. Незабаром своє слово сказав не тільки Полтавський обком КП(б)У.

Але ще до цього збори ухвалили вважати «неможливим подальше перебування в лавах партії і на керівній роботі в УНКВС» обох

[301] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 598.

[302] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 590. Вилучення і додавання тексту у квадратних дужках зроблено автором-упорядником 3-ї книги 2-го тому збірника документів.

[303] У документі — учасники.

[304] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 594, 595.

керівників — і О. Волкова, і С. Полякова[305]. А далі процес пішов наче ланцюгова реакція.

Друга хвиля зняття з посад і подальшого арешту керівників територіальних органів НКВС УРСР почалася з постанови політбюро ЦК КП(б)У від 8 січня 1939 р. «Про керівних працівників НКВС УРСР», згідно з якою підлягали звільненню з посад «герої» 2-ї книги 2-го тому збірника документів — начальники УНКВС по Вінницькій та Ворошиловградській областях І. Корабльов і Г. Коркунов, а також О. Волков. Того ж дня Політбюро ЦК ВКП(б) підтримало рішення республіканського керівництва[306].

З точки зору джерелознавчої зазначимо, що в наказах по особовому складу НКВС УРСР за період з 2 до 20 січня 1939 р. (№№ 1–20) немає наказу про зняття зазначених осіб з посад, але є наказ від 10 січня (№ 12) про їхнє виведення в розпорядження відділу кадрів НКВС СРСР (на підставі телеграфного розпорядження наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії) і призначення на посади начальників управлінь інших осіб[307].

Як і у випадку з Г. Коркуновим, арешт О. Волкова не був підготовлений. 14 січня 1939 р. О. Волков прибув до Москви (цим днем датований і наказ НКВС СРСР № 98 про звільнення його з посади начальника УНКВС[308]) та став чекати вирішення своєї подальшої долі. Його очікування виявилося не таким тривалим, як у Г. Коркунова — менше двох місяців проти майже п'яти, далася взнаки наявність заведеної і припиненої в 1937 р. слідчої справи на О. Волкова.

Після вивчення матеріалів цієї справи в апараті ОУ НКВС СРСР було підготовлено висновок про арешт та віддання під суд О. Волкова. 3 березня 1939 р. на висновку проставив свій автограф червоним олівцем нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія, що означало його згоду. Із висновком ознайомився заступник прокурора СРСР Г. Рогінський, який 16 березня написав на ньому чорним олівцем: *«Згоден. Але треба оформити постан[ову] про обр[ання] запобіжного заходу — арешт [...]»*[309].

Та арешт не відкладали до оформлення всіх необхідних документів. О. Волкова заарештували 8 березня 1939 р. в номері № 1114 готелю «Москва», де він проживав. У протоколі обшуку підставою для арешту та обшуку було вказано ордер ГУДБ НКВС СРСР від тієї ж дати, але сам ордер датований 9 березня, а анкета заарештованого — 8 березня[310]. Постанова Слідчої частини НКВС СРСР про обрання запобіжного заходу була підготовлена 14 березня і наступного дня оголошена О. Волкову.

---

[305] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 630–631.

[306] Лубянка. Сталин и НКВД–НКГБ–ГУКР «Смерш». 1939 — март 1946 / Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Под общ. ред. акад. А.Н. Яковлева; сост. В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова.— М.: МФД: Материк, 2006.— 640 с.— (Россия. XX век. Документы).— С. 13.

[307] ГДА СБУ, ф. 9, оп. 1, спр. 3-ос, арк. 193–195.

[308] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 3, арк. 265. Повідомлення відділу кадрів НКВС УРСР заступникові Слідчастини УДБ НКВС УРСР С. Калужському від 1 листопада 1939 р.

[309] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 1, арк. 1–3.

[310] Там само, арк. 4, 5–6 зв., 9–10 зв.

З неї він дізнався, що звинувачується в тому, що «протягом низки років був членом антирадянської змовницької організації в органах НКВС» (ст. ст. 58–1 п. «а» та 58–11 КК РРФСР)[311].

Під час двомісячного слідства О. Волков відчув, що таке «порушення соцзаконності». Пізніше, у квітні 1940 р, він розповідав сусіду по камері, що слідчі тоді його сильно били. Згідно з постановою Слідчастини про порушення клопотання щодо продовження терміну ведення слідства і тримання обвинуваченого під вартою від 19–20 травня 1939 р. «обвинувачений Волков в інкримінованому звинуваченні зізнався і свідчив, що в 1936 році був втягнутий до змовницької організації Рудем — к[олишнім] нач[альником] Азово-Чорноморського крайового Управління НКВС» (ст. 58–1 п. «а» КК РРФСР)[312].

О. Волков багато розповів слідчим і про «справи змовницькі», й про звичаї, що панували в УНКВС по АЧК. Слідчі слухали все це, намагаючись виловити додаткову корисну для себе інформацію. Наскільки це їм це вдалося, сказати складно, але протоколи тих допитів О. Волкова представляють значний науковий інтерес як історичне джерело про процеси, що відбувалися в органах НКВС.

О. Волкова утримували у внутрішній в'язниці НКВС СРСР і допитували в будівлі наркомату. Але 13 травня 1939 р. він відмовився від попередніх свідчень і 31 травня був переведений до Лефортовської в'язниці. Там він швидко усвідомив свою помилку й 4 червня подав заяву на ім'я начальника Слідчастини НКВС СРСР, в якій заявив, що підтверджує всі раніше надані свідчення і в подальшому дасть нові, які допоможуть «слідству у викритті ворогів», і попросив перевести його назад, у внутрішню в'язницю НКВС СРСР[313].

У протоколі допиту від 16 червня 1939 р. з'явилась тема діяльності О. Волкова як «змовника» в УРСР і, зокрема, в Полтаві. Він визнав, що на попередніх допитах (далі — пряма мова) «приховав низку фіктивних справ, створених як мною, так і до мене, особливо по частинах РСЧА, розташованих в Полтавській області. Я також приховав і осіб, які брали участь у проведенні ворожої роботи, і промовчав про роботу особливих трійок УНКВС і про ворожу практику розгляду на них створених фіктивних справ»[314]. Незважаючи на термін «ворожа», йшлося про реальні злочини — «порушення соцзаконності».

Слідство цікавили спільники, й О. Волков назвав співробітників УНКВС В. Писарєва (Фукса) та А. Куликовського (Куліковічера) як творців фіктивної справи про «військово-фашистську організацію» серед комполітскладу 25-ї стрілецької дивізії, яка стала вихідною для фабрикації

[311] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 1, арк. 11а.

[312] Там само, арк. 12.

[313] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 1, арк. 101–102.

[314] Там само, арк. 115. Фрагмент протоколу про «ворожу практику розгляду слідчих справ трійкою УНКВС» див.: Лошицький О. «Лабораторія-2»: Полтава.— С. 146–147.

нових справ, помічника начальника УНКВС О. Берестнєва і заступника начальника УНКВС С. Полякова[315].

Як й інші начальники УНКВС, О. Волков справедливо вказував на відповідальність за «порушення» в УНКВС (і не лише в діяльності особливої трійки при УНКВС) керівників обкому КП(б)У та обласної прокуратури, які все знали, але не просто мовчали, а й брали активну участь у репресіях[316]. Мабуть, це була не зовсім потрібна московським слідчим сюжетна лінія, і вплутуватися у розборки з партійними і прокурорськими працівниками УРСР, де все міцно взяв у свої руки М. Хрущов, їм не хотілося.

Можливо, і через це 25 червня 1939 р. в Слідчастині НКВС СРСР вирішили направити справу № 142 для подальшого ведення слідства до НКВС УРСР і відправити обвинуваченого спецконвоєм до Києва, до речі, з Лефортовської в'язниці. Мотивування рішення було наступним: обвинувачений «[...] у ворожій роботі був пов'язаний із низкою співробітників НКВС УРСР як з учасниками антирадянської організації, які ще до теперішнього часу продовжують працювати в апаратах НКВС на Україні»; а «ворожа робота» О. Волкова вимагала «перевірки і уточнення за місцем його роботи в НКВС УРСР»[317].

Розпочався другий, київський етап слідства у справі О. Волкова. Не знаємо, з яких причин, але постанова старшого слідчого Слідчастини УДБ НКВС УРСР Ф. Богданова, затверджена заступником начальника Слідчастини М. Казіним, про прийняття справи до провадження датована лише 15 серпня 1939 р.[318], хоча обвинувачений вже деякий час перебував у внутрішній тюрмі УДБ НКВС УРСР і встиг написати три заяви на ім'я військового прокурора прикордонних і внутрішніх військ НКВС Київського округу від 11 і 24 липня та 12 серпня 1939 р.[319]

У липні 1939 р. почалися допити свідків — колишніх підлеглих О. Волкова. З цією метою до Полтави виїжджала бригада в складі опер уповноваженого апарату ОУ НКВС УРСР М. Помозова і старшого слідчого СЧ УДБ НКВС УРСР І. Губенка. 26 липня 1939 р. власноручні свідчення написав С. Поляков, щойно (25 липня) знятий із посади заступника начальника УНКВС. Також написали власноручні свідчення в.о. начальника 2-го відділу УДБ УНКВС І. Чернявський-Ольшанецький, начальник 1-го відділення 2-го відділу УДБ УНКВС В. Федоров, помічник начальника УНКВС О. Берестнєв, а наступного дня — начальник Полтавського обласного управління промислово-будівельних матеріалів Д. Курачек[320]. Звичайно, про участь О. Волкова в «антирадянській організації» вони не писали, а, про «викривлення» — хоч греблю гати.

Допити самого О. Волкова почалися 21 серпня 1939 р. зі з'ясування слідчим питання про те, яку антирадянську роботу проводив обвинувачений

[315] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 1, арк. 116–122

[316] Там само, арк. 122–126

[317] Там само, арк. 160–161.

[318] Там само, арк. 162–163.

[319] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 2, арк. 133–136 зв.

[320] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 3, арк. 1–13, 14–25, 26–56, 57–61, 62–66.

у Полтаві. Той заявив, що жодної антирадянської роботи в Полтаві не проводив. Коли ж слідчий почав ставити запитання про фальсифікації О. Волковим протоколів допитів заарештованих і про створення неіснуючих антирадянських організацій, той пішов в повну «нєсознанку»[321]. Слідство очікувала важка, кропітка робота зі збору доказів на підтвердження звинувачення, висунутого О. Волкову.

І не тільки йому. У доповідній записці керівника НКВС УРСР А. Кобулова на ім'я особливоуповноваженого НКВС СРСР О. Стефанова від 26 серпня 1939 р. було зазначено, що «матеріалами розслідування і документами, вилученими в УНКВС, встановлено, що в оперативно-слідчій роботі в УНКВС по Полтавській області у 1938 р. були допущені грубі викривлення революційної законності:

а) при проведенні масових операцій у низці випадків допускались необґрунтовані арешти як в обласному апараті, а також і в міськрайвідділах НКВС;

б) застосовувалися збочені методи ведення слідства — побиття заарештованих, безперервні їхні допити і фальсифікація слідчих документів — протоколів допитів, очних ставок та інші;

в) штучно створювалися контрреволюційні формування — «Священний союз партизан», «Молода генерація» та інші антирадянські організації;

г) шляхом провокаційних методів слідства серед заарештованих колишніх співробітників НКВС була створена антирадянська правотроцькістська терористична організація».

«Основними і безпосередніми винуватцями цього» була названа 21 людина. Список відкривали О. Волков і С. Поляков. Фігурували також помічник начальника УНКВС О. Берестнєв, начальники та заступники начальників відділів і відділень, керівники районних органів та рядові співробітники[322]. Йшлося тільки про період керівництва УНКВС О. Волковим, але й у такому форматі це обіцяло досить масштабну санацію УНКВС.

Накопичення даних призвело до того, що у справі О. Волкова «за спільну злочинну діяльність» з ним 14 і 15 жовтня 1939 р. були арештовані фігуранти списку — М. Куценко (в 1937–1938 рр.— начальник Зіньківського райвідділу НКВС) та І. Титов (в 1938 р.— начальник 3-го відділення 3-го відділу УДБ УНКВС), а 15 листопада — Ф. Мироненко (в 1938 р.— оперуповноважений 4-го відділу УДБ УНКВС). Їхній арешт та ведення слідства стосовно перших двох стали однією з формальних причин подальшої пролонгації слідства у справі О. Волкова на тому етапі[323]. Головною ж причиною були проблеми з доведенням провини О. Волкова як «змовника», покладеної на нього в Москві.

Черговий «клінч» між слідчим і обвинуваченим стався під час допиту 20 листопада 1939 р. О. Волков заявив, що учасником антирадянської організації ніколи не був, а його свідчення на допитах у Москві

[321] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 1, арк. 164–165.

[322] Лошицький О. «Лабораторія-2»: Полтава.— С. 131–133. Опубліковано фрагмент доповідної записки.

[323] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 3, арк. 256–257, 258–260.

в березні–червні 1939 р. були «вигаданими і вимушеними», і у нього є «низка доказових пояснень, що спростовують ці свідчення»[324].

Слідчий надав йому можливість власноруч викласти ці пояснення, й О. Волков зробив це. Почавши писати свій текст в день допиту, він закінчив його 8 грудня 1939 р., виклавши дрібним почерком на 77 сторінках все, що вважав за потрібне згадати[325]. Слідчому знадобився деякий час для того, щоб розібратися в цьому, і наступні задокументовані 18 допитів відбулися в період з 2 до 24 січня 1940 р. та були присвячені з'ясуванню конкретних фактів.

Інтенсивність допитів пояснювалася вимогою помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу Барткова закінчити слідство у справі О. Волкова до 14 січня 1940 р. Відповідно до його вказівок від 4 січня необхідно було виокремити матеріали зі звинувачення О. Волкова, оскільки обвинувачений «достатньо викритий низкою свідчень обвинувачених та свідків у приналежності до контрреволюційної змовницької організації, а також проведеної ним ворожої роботи під час перебування його начальником УНКВС по Полтавській області, і скоєні ним злочини повинні бути кваліфіковані за ст. 54–1 п. "б" і 54–11 КК [УРСР], та такий підлягає судовому розгляду Військової колегії Верхсуда СРСР».

Помічник військового прокурора вказав, що М. Куценко, І. Титов і Ф. Мироненко «звинувачуються в посадових злочинах і пред'явлені їм звинувачення повинні кваліфікуватися за ст. 206–17 п. "а" КК [УРСР]», та наказав закінчити слідство стосовно них до 25 січня 1940 р.[326]

Вказівки помічника військового прокурора не були виконані, й 14 січня 1940 р. Слідчастина УДБ НКВС УРСР порушила клопотання про продовження терміну ведення слідства й тримання під вартою О. Волкова перед головним військовим прокурором РСЧА[327]. Мабуть, для підстрахування було організовано медичний огляд О. Волкова лікарем внутрішньої в'язниці УДБ НКВС УРСР Ю. Фрайманом, який в акті від 15 січня 1940 р. зробив висновок: «Заарештований Волков потребує направлення до лікарні в'язниці для клінічного спостереження, взяття аналізів, а також огляду та висновку психоневролога»[328].

Прохання СЧ УДБ НКВС УРСР начальникові внутрішньої в'язниці УДБ НКВС УРСР І. Нагорному від лютого[329] 1940 р. щодо цього мало новий нюанс: «Відповідно до висновку лікаря прохання заарештованого Волкова Олександра Олександровича негайно направити в тюремну лікарню для лікування. У зв'язку з тим, що заарештований Волков О. О. неодноразово висловлює свої наміри про самогубство, прохання в тюремній лікарні забезпечити цілодобовий пильний медичний нагляд за ним»[330].

---

[324] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 1, арк. 194–195.

[325] Там само, арк. 196–272.

[326] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 3, арк. 263.

[327] Там само, арк. 261–262.

[328] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 4, арк. 259.

[329] На документі число, що написане фіолетовими чорнилами, розмите.

[330] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 4, арк. 260.

Що тут було правдою, а що «іграми» Слідчастини, сказати важко. Навряд чи можливість здійснення О. Волковим самогубства (що не зовсім відповідало його психотипу) сильно турбувала слідчих. Ну провели б розслідування можливих причин і «призначили» якихось «винуватців», але була б вирішена проблема справи О. Волкова в стилі «є людина — є проблема, немає людини — немає проблеми». Як це було з колишнім наркомом внутрішніх справ Молдавської АРСР І. Широким (Майським)[331]. Скоріш, направлення О. Волкова до тюремної лікарні мало на меті виграти час для завершення слідства у справі і поліпшити його фізичний стан перед можливою відправкою до Москви.

На таку логіку розвитку подій вказує і постанова Слідчастини від 10 лютого 1940 р., згідно з якою матеріали зі справи О. Волкова та трьох його спільників були виділені в окреме провадження на кожного обвинуваченого окремо[332]. Це свідчило про те, що не тільки помічник військового прокурора Бартков, але й слідчі вважали за можливе швидке завершення слідства і передачу справ на обвинувачених як на одинаків за їхньою підсудністю, у випадку з О. Волковим — до Військової колегії Верховного суду СРСР.

Минув ще місяць, слідчих матеріалів побільшало, і виникла необхідність у розслідуванні діяльності інших співробітників УНКВС. 16 березня 1940 р. старший слідчий Ф. Богданов виніс постанову, затверджену наступного дня заступником начальника СЧ УДБ НКВС УРСР С. Калужським, відповідно до якої зі справи виокремили провадженням слідчі матеріали стосовно С. Полякова, О. Берестнєва, В. Платонова, І. Чернявського-Ольшанецького, А. Кагановича, Д. Беленца та В. Федорова, які, як було зазначено в постанові, «допускали порушення соціалістичної законності в слідчій роботі Полтавського УНКВС»[333].

Весь цей час проводили допити нових і додаткові допити вже допитаних свідків у справі, а також долучали до матеріалів слідства інші документи, що стосувалися О. Волкова. Зокрема, у справі з'явився витяг з протоколу допиту заарештованого О. Успенського від 26 серпня 1939 р., долучений старшим слідчим Ф. Богдановим до справи 15 березня 1940 р. Вище ми згадували про ці свідчення у зв'язку зі справою А. Петерса-Здебського, але не менш цікаві вони і для справи О. Волкова.

О. Успенський заявив: «Волков не вербувався мною до змови, тому що був нещодавно звільнений з-під арешту в НКВС СРСР. Його Єжов зображував перед усім апаратом на Україні як рекламу свого нібито об'єктивного підходу до людей: Волков з цих причин і був висунутий як нач[альник] УНКВС, а не за діловими його якостями. Крім того, арештом своїм він був надзвичайно наляканий, і я не вважав за можливе вступити з ним у змовницький зв'язок, тим більше, що він [...] беззастережно виконував всі мої антирадянські завдання ...»[334].

---

[331] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 1.— С. 29.

[332] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 3, арк. 264.

[333] Там само, арк. 264а.

[334] Там само, арк. 237.

Свідчення О. Успенського про «невербування» ним О. Волкова «до змови» з верхом перекривалися згаданими свідченнями М. Єжова, М. Фриновського та інших керівних працівників про «участь» О. Волкова у «змові», що виходило за межі компетенції слідчих НКВС УРСР. Тому початкова стаття обвинувачення (ст. 58–1 п. «а» КК РРФСР) не піддавалася сумніву.

Не мало значення і те, що заявляв сам О. Волков. За час перебування під слідством у Москві та Києві він як великий майстер «паперово-письменницької праці» написав величезні за обсягом власноручні свідчення і заяви, які склали майже два томи архівної кримінальної справи[335]. І при пред'явленні йому 20 березня 1940 р. матеріалів слідства він послався на необхідність врахувати і перевірити ще раз те, що він виклав у своїй «творчій спадщині»[336].

Потім із матеріалами справи ознайомився помічник військового прокурора Бартков і 25 березня 1940 р. виклав свою думку: «Вважаю, що вказівки НКВС СРСР в частині документації підривної діяльності Волкова в УНКВС по Полтавській області Слідчастиною НКВС УРСР виконані, і що на низку осіб, які проходили за свідченнями Волкова і викритих додатковим слідством, матеріал виділений окремим провадженням, що Волков у своїх вимогах, висунутих ним після ознайомлення зі справою, вимагає надання йому низки очних ставок з особами, які перебувають в Москві, і долучення до справи матеріалів, які також знаходяться в Москві, і що Волков за скоєні ним злочини підлягає судовому розгляду Військової колегії, а тому справу за звин[уваченням] Волкова з додатковими слідчими матеріалами разом з заарештованим Волковим направте до НКВС СРСР для вирішення вимоги Волкова (в частині приналежності його до змовницької організації) і віддання його суду ВК»[337].

Так і зробили. 27 березня 1940 р. Слідчастина підготувала постанову, яку затвердив заступник наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинський: «Слідчу справу № 142 разом з усіма документами і речовими доказами направити до Слідчої частини НКВС СРСР для вирішення по суті клопотань обв[инуваченого] Волкова і направлення справи за підсудністю»[338].

О. Волков спецконвоєм був доставлений до Москви, де в НКВС СРСР 7 травня 1940 р. на нього була оформлена нова анкета заарештованого. Станом на 3 червня 1940 р. він утримувався під вартою в Суханівській в'язниці ГУДБ НКВС СРСР, про що свідчила лікарська довідка про результати його огляду за дорученням начальника зазначеної в'язниці. Висновок лікаря був трафаретно-обнадійливим: «Працювати може»[339].

Лікарський огляд, вірогідно, був елементом гри слідства з обвинуваченим. Йому могли пообіцяти дещо пом'якшене покарання в обмін на щиросерде розкаяння. На цю думку наштовхує черговий «літературний

[335] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 4, арк. 1–254 (написано у Києві); т. 5, арк. 1–251 (написано у Москві); т. 6, арк. 4–15.

[336] Там само, арк. 258.

[337] Там само, арк. 261.

[338] Там само, арк. 263–264.

[339] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 1–2 зв., 3.

опус» О. Волкова від 4 червня 1940 р. на ім'я наркома внутрішніх справ СРСР, який він почав зі слів: «Протягом майже півтора року, ухиляючись від відповідальності за проведену мною ворожу роботу в органах НКВС, я викручувався, обманював і провокував слідство. [...] Усвідомивши тепер усю мерзенність своєї поведінки і бажаючи покаятися у своїй зрадницькій та ворожій роботі, я тепер повністю визнаю себе винним і дам на слідстві найдокладніші і правдиві свідчення»[340].

Ці тези як мантру слідство вимагало від О. Волкова підтверджувати знову і знову. У протоколі допиту від 8 серпня 1940 р. перше питання слідчого було таким: «На минулому допиті ви визнали себе винним у приналежності до антирадянської змовницької організації в органах НКВС і проведенні ворожої підривної роботи. Аналогічне зізнання вами було зроблено і раніше, на попередньому слідстві в Москві, однак, від якого ви в НКВС УРСР відмовилися. Безсумнівно, тут явні протиріччя. Скажіть, що з цього відповідає дійсності і є правдою?».

Відповідь О. Волкова: «На слідстві в Москві, в НКВС СРСР, у 1939 році я спочатку став на правильний шлях і визнав свою злочинну діяльність і дав про це детальні свідчення. Але потім, побоюючись відповідальності за все скоєне проти радянської влади, я встав на шлях приховування своєї діяльності, на шлях відмови від своїх свідчень. [...] Отже відповідають дійсності ті свідчення, які я дав у Москві на слідстві в НКВС СРСР у 1939 році»[341].

Цей допит 8 серпня був присвячений «ворожій роботі» О. Волкова в УНКВС по АЧК, а на наступному допиті 19 серпня 1940 р. йшлося про український період його «змовницької» кар'єри[342]. Зазначимо, що за період з травня до серпня 1940 р. в архівній кримінальній справі є протоколи лише цих двох допитів, а за наступні півроку — з вересня 1940 р. до лютого 1941 р. включно — жодного. Документів, які б пояснювали цей факт, у справі немає.

У березні 1941 р. відбулися зрушення у документальному наповненні справи. З'явилися протоколи допитів О. Волкова від 4, 5 і 7 березня. Під час допиту 4 березня в розвиток зробленої О. Волковим напередодні заяви про те, що в Полтаві він встановив зв'язок як з «учасником змови» з С. Поляковим, детально викладалася ця історія[343]. У ній переплітались реальні факти з фантазіями, в яких і зараз нелегко розібратися.

Так, містилася розповідь про те, як О. Волков восени 1938 р. випадково дізнався, що С. Поляков давно був особисто знайомий з О. Успенським (у першій згадці про це в історичній літературі сталася прикра помилка — замість С. Полякова як давнього знайомого О. Успенського фігурував сам О. Волков[344]). Водночас на слідстві в 1939 р. (23 березня) той же О. Волков

[340] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 4, 16.

[341] Там само, арк. 33–34. Кожен аркуш машинописного протоколу допиту на нижньому полі підписаний О. Волковим.

[342] Там само, арк. 33–64, 65–87.

[343] Там само, арк. 88–114.

[344] Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії 20-х — початку 50-х років на Полтавщині.— С. 31.

говорив, що О. Успенський у квітні 1938 р. направив С. Полякова на роботу до Полтави як т.в.о. заступника начальника УНКВС, «рекомендуючи його як свого кращого друга»[345]. Так коли О. Волков дізнався про С. Полякова як про «кращого друга»: у квітні або восени 1938 р.? Слідству це було важливо знати для «з'ясування» обставин «вербування» «учасниками змови» один одного.

Розповідь О. Волкова про його «ворожу роботу» в Полтаві мала цілісніший характер. Викладалися факти про фабрикацію в УНКВС слідчих справ, подробиці біографій деяких жертв репресій. Це було лише злегка приправлено душком «ворожої роботи» і тому є цінним історичним джерелом для опису Великого терору на Полтавщині. У протоколах допитів О. Волкова від 5 та 7 березня 1941 р. ця тема була розвинута і знайшла відповідне відображення в перших же документальних публікаціях про масові репресії в області[346].

Картину доповнював долучений до справи протокол допиту доставленого спецконвоєм в Москву С. Полякова від 17 березня 1941 р. Точніше, він не стільки доповнював, скільки уточнював і спростовував деякі твердження О. Волкова. Допит С. Полякова з його середини раптово перетворився на очну ставку між ним та О. Волковим. Сталося це після того, як С. Поляков визнав свої помилки (як він висловився, політичну і ділову) та категорично заявив, що ворожої роботи «не проводив і учасником змови ніколи не був»[347]. І тут в кабінет слідчого ввели О. Волкова. Він почав говорити про факти фальсифікації слідчих справ та інші класичні «порушення соцзаконності» за участю С. Полякова, які повинні були ілюструвати «ворожу роботу». Однак, переважну частину цих фактів С. Поляков досить легко дезавуював, назвавши їх обмовой себе з боку О. Волкова.

Вирішальний момент настав, коли О. Волков заявив: «Ми з Поляковим проводили спільно ворожу роботу в Полтавському УНКВС і в своїй ворожій роботі між собою були пов'язані як учасники антирадянської змови». Після тривалого оповідання О. Волкова про те, як він кудись втягував С. Полякова, той категорично все відкинув, назвавши брехнею. О. Волков продовжив у такому ж дусі, але його візаві знову все спростував[348].

Коли всі сюжети були обговорені, С. Поляков поставив запитання своєму колишньому керівнику: «Скажіть, Волков, з яких причин ви даєте стосовно мене неправдиві свідчення про мою участь у змові і про проведення ворожої роботи? Який сенс був залучати мене до участі в змові у вересні 1938 р., коли в цей час уся слідча робота була згорнута [...]? І з цього часу жодна контрреволюційна організація і ніяке антирадянське підпілля ні в дійсності, ні фіктивно не викривались?»[349]. О. Волков відповів, але не на це запитання.

---

[345] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 97.

[346] Лошицький О. «Лабораторія-2»: Полтава.— С. 133–135, 135–142, 142–146. Опубліковані фрагменти протоколів допитів.

[347] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 209.

[348] Там само, арк. 227–233.

[349] Там само, арк. 234–235.

Під час наступного допиту О. Волкова 29 березня 1941 р. слідство шукало кандидатів на роль його спільників в УНКВС по Дніпропетровській області. О. Волков швидко запропонував на цю роль свого недруга Н. Березовського, але слідство чомусь особливо цікавив М. Спектор. О. Волков зрозумів, чого від нього хочуть, і став давати докладні свідчення про свій «зв'язок» з М. Спектором як із «учасником змови».

Вислухавши його і, мабуть, пам'ятаючи про результат очної ставки О. Волкова із С. Поляковим, слідчий запитав, чи не обмовляє О. Волков М. Спектора? Обвинувачений відповів так, немовби хотів сказати: «А ось ви і розберіться!». Дослівно це звучало так: «У цих своїх свідченнях я Спектора не обмовляю. Факти, які я наводжу, слідство перевірить і переконається в їхній правдивості»[350]. Не знаємо, чи перевіряло слідство ці свідчення, але М. Спектора ні тоді, ні пізніше до відповідальності не притягали.

Під час допиту О. Волкова 1 квітня 1941 р. слідство повернулося до обставин його арешту, слідства у справі, звільнення, служби в Києві в 1937 р. і подальшого призначення в лютому 1938 р. начальником УНКВС по Полтавській області. Все це фіксувалося як «змовницька діяльність» великої кількості осіб[351].

Головною темою допиту 18 квітня 1941 р. спочатку знову стало «ходіння навкруги» М. Спектора, потім слідчі ніяк не могли зрозуміти, чому О. Волков «по змовницькій діяльності» в Полтаві не був пов'язаний з давно вже розстріляним В. Писарєвим (Фуксом), а потім порушувалися й інші подібні питання[352].

Результатом інтенсифікації слідства в березні–квітні стала постанова 2-го відділу Слідчастини НКДБ СРСР від 19 квітня 1941 р. про зміну кваліфікації діянь О. Волкова зі ст. 58–1 п. «а» на «букет» статей: 58–1 п. «б», 58–7, 58–8 і 58–11 КК РРФСР, і обвинувачений покірно погодився з цим[353]. 21 квітня 1941 р. оформили протокол про закінчення слідства, в якому було зафіксовано, що обвинувачений ознайомився з матеріалами справи в 8-ми томах, жодних клопотань і доповнень не має і повністю підтверджує свої свідчення на досудовому слідстві про «приналежність до антирадянської змовницької організації в органах НКВС і проведенні ворожої підривної роботи»[354].

30 квітня 1941 р. заступник наркома держбезпеки СРСР Б. Кобулов затвердив обвинувальний висновок (документ № 89), і справу передали до Прокуратури СРСР. Після майже місячного вивчення справи, 29 травня 1941 р. на обвинувальному висновку з'явилася віза заступника Головного військового прокурора М. Афанасьєва про його затвердження і передачу справи для слухання до Військової колегії Верховного суду СРСР.

Мабуть, коли справа була в прокуратурі, О. Волкова 6 травня 1941 р. знову допитали з приводу М. Спектора, і він знову стверджував, що не

[350] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 240–253.

[351] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 255–278.

[352] Там само, арк. 279–290.

[353] Там само, арк. 291–291 зв., 292.

[354] Там само, арк. 360.

обмовляє його, і той дійсно був «змовником»[355]. А коли справа вже знаходилася у Військовій колегії, 29 червня 1941 р., відбувся допит О. Волкова про його службову діяльність в органах НКВС на Північному Кавказі[356].

Підготовче засідання Військової колегії відбулося 13 липня 1941 р. За його результатами учасники засідання на чолі з Л. Дмитрієвим погодилися з обвинувальним висновком, але змінили звинувачення О. Волкова за ст. 58–1 з пункту «б» на пункт «а», і справа була прийнята до провадження ВК[357]. Через тиждень відбулося закрите судове засідання ВК, протокол якого ми публікуємо (документ № 90). На початку судового засідання О. Волков не визнав себе винним і потім заперечував практично кожен аргумент слідства про його вину, зокрема і в «порушенні революційної законності»[358]. Однак, щодо останнього доказова база слідства була більш ніж переконлива.

Вирок був коротким, нещадним — «до вищої міри кримінального покарання — розстрілу» і не підлягав оскарженню (документ № 91). Незважаючи на таку категоричність, виконання вироку затримали майже на три місяці — до 16 жовтня 1941 р. (документ № 92). Напередодні Державний комітет оборони прийняв постанову «Про евакуацію столиці СРСР Москви», давши доручення наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії і першому секретарю Московського обкому ВКП(б) О. Щербакову «здійснити підрив підприємств, складів і установ, які не можна буде евакуювати, а також всього електрообладнання метро (виключаючи водопровід і каналізацію)»[359]. «Зачистка» включала не тільки це, але й розстріли засуджених смертників у тюрмах НКВС.

У зв'язку з поданою вдовою О. Волкова скаргою про перегляд кримінальної справи її чоловіка, в 1957 р. Головна військова прокуратура здійснила додаткову перевірку у справі. За її результатами було «встановлено вину Волкова у здійсненні масових і незаконних арештів радянських громадян, у застосуванні до арештованих незаконних методів слідства і в фальсифікації кримінальних справ, тобто у скоєнні злочину, передбаченого ст. 58–7 КК РРФСР». Підкреслимо, йшлося про його діяльність саме в органах НКВС УРСР.

Далі в постанові ГВП від 18–20 листопада 1957 р. було зазначено: «Разом з тим, звинувачення Волкова в приналежності до антирадянської організації є безпідставним. Названий Волковим його вербувальник Рудь П. Г. у справі не допитувався. Зокрема, як встановлено перевіркою справи Рудь П. Г., звинувачення його в антирадянській діяльності спростовано [...]»[360]. Додамо, що згідно з висновком Слідчого управління КДБ при РМ СРСР від 15–18 травня 1957 р. стосовно П. Рудя було встанов-

[355] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 371–374, 375–378.

[356] Там само, арк. 293–297 зв.

[357] Там само, арк. 379.

[358] Там само, арк. 384.

[359] Золотарьов В., Бажан О. Архітектор «Великого терору» на Полтавщині.— С. 57; Горьков Ю. А. Государственный Комитет Обороны постановляет (1941–1945). Цифры, документы.— М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002.— С. 506.

[360] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 448–452.

лено, що він, «працюючи наркомом внутрішніх справ Татарської АРСР, широко практикував необґрунтовані масові арешти серед партійного активу та інших працівників республіки, санкціонував застосування до арештованих заходів фізичного впливу, фальсифікував слідчі справи». На підставі цього в його реабілітації було відмовлено[361].

Теж саме сталося і стосовно О. Волкова. Перший раз — в 1957 р., а другий — в 1995 р. при перегляді справи відповідно до Закону України від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». У висновку прокуратури Полтавської області від 12 жовтня 1995 р. було зазначено, що О. Волков не підлягає реабілітації як особа, засуджена «за злочини проти правосуддя, пов'язані зі застосуванням репресій»[362].

Арешт заступника начальника УНКВС С. Полякова стався значно пізніше. У липні 1939 р. він був знятий з посади, звільнений у запас органів НКВС і влаштувався на роботу начальником видавництва Полтавського обкому КП(б)У «Більшовик Полтавщини». Наприкінці серпня 1939 р. він став другим номером (після О. Волкова) у списку керівників і співробітників УНКВС, якими «були допущені грубі викривлення революційної законності», але перебував на волі ще понад рік.

С. Поляков був уродженцем Смоленської губернії і походив з родини службовців. Мав повну загальну середню освіту, закінчивши чоловічу гімназію в м. Рославль. У березні 1919 р. вступив до Червоної армії і у квітні–грудні був курсантом командних курсів РСЧА в Смоленську. Тоді ж вступив в партію. У 1920–1921 рр. служив у 6-й стрілецькій дивізії РСЧА (м. Брянськ).

У червні 1921 р. розпочав чекістську кар'єру в Особливому відділенні цієї дивізії, з грудня того ж року — на керівних посадах. Його служба і в армії, і особістом була схожа з роботою О. Волкова. Як людина освічена (на тлі суцільної малограмотності навколо), багато працював з документами, займався збором і обробкою інформації: в армії — розвідувального, потім — контррозвідувального характеру в тодішньому широкому розумінні цього слова.

З липня 1922 р. С. Поляков став заступником начальника, а з листопада — т.в.о. начальника Особливого відділення 6-ї стрілецької дивізії (м. Орел). У грудні 1922 р. він очолив особливе відділення Тверського губернського відділу ОДПУ, а в листопаді 1923 р.— Тульського губвідділу ОДПУ (водночас був начальником ОВ 48-ї стрілецької дивізії, м. Тула). Через три роки, у листопаді 1926 р., його призначили начальником ОВ ПП ОДПУ по Уралу і начальником ОВ 57-ї стрілецької дивізії (м. Свердловськ, нині — Єкатеринбург).

Після реорганізації органів ОДПУ, з 21 жовтня 1930 р. він очолював Свердловський оперсектор, із 1 серпня 1931 р.— Сарапульський оперсектор, а з 23 жовтня 1932 р.— Тюменський оперсектор ОДПУ та ОВ 65-ї стрілецької дивізії. Наприкінці 1932 р. він був нагороджений знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (XV)». Потім С. Поляков продовжив службу заступником повпреда ОДПУ по Обсько-Іртишській

[361] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 390–392.

[362] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 9, арк. 135–136 зв.

області (з 23 березня 1934 р.) і заступником начальника УНКВС по Обсько-Іртишській області (з 11 липня 1934 р., м. Тюмень).

Після ліквідації області (7 грудня 1934 р.), 5 лютого 1935 р. С. Поляков був призначений начальником Астраханського оперсектору НКВС (менше року тому від призначення на цю посаду відмовився О. Волков), а після ліквідації оперсектора, 11 лютого 1936 р.,— начальником Астраханського міськвідділу НКВС (Сталінградський край). 22 березня 1936 р. йому було присвоєно спецзвання старшого лейтенанта держбезпеки. Незабаром його перевели на посаду заступника начальника ОВ УДБ УНКВС по Сталінградському краю, а після реорганізації краю в область, з 25 грудня 1936 р. він став начальником 5-го (Особливого) відділу УДБ УНКВС по Сталінградській області.

Участь С. Полякова в здійсненні Великого терору почалася по лінії особливих органів у Надволжі, а потім отримала своє продовження в Україні. 15 жовтня 1937 р. він був відряджений у розпорядження НКВС УРСР. Через місяць, 22 листопада 1937 р. його призначили начальником 5-го відділу УДБ УНКВС по Полтавській області. Прибувши до Полтави, С. Поляков дуже мало часу пропрацював як начальник відділу, керівництво яким, як було сказано вище, в ручному режимі здійснював заступник начальника УНКВС В. Писарєв.

Коли почалася «чистка» першого складу керівників УНКВС, С. Поляков 26 лютого 1938 р. також був виведений у розпорядження НКВС УРСР. Претензій до нього висловлено не було, а він сам у великі керівники не рвався, вважаючи за краще з кінця 1937 р. найбільше часу приділяти своєму лікуванню. Він був ще з 1920-х років добре знайомий з О. Успенським, зокрема і по спільній службі, але навіть ця обставина не спонукала його скористатися цим.

Новий начальник УНКВС О. Волков, познайомившись із С. Поляковим і вислухавши його розповідь про те, що відбувалося в УНКВС, запропонував йому посаду свого заступника з неоперативних відділів, і той погодився. Але коли кандидатуру С. Полякова представили на затвердження до НКВС УРСР, там 22 квітня 1938 р. призначили його т.в.о. заступника начальника УНКВС з ширшими повноваженнями.

Ясно, що за цим стояв нарком О. Успенський, який не знав О. Волкова, але знав, що той в 1937 р. перебував під арештом і був звільнений за вказівкою керівництва НКВС СРСР, а потім на очах О. Успенського висунутий на посаду начальника УНКВС особисто М. Єжовим. Таких особистих висуванців М. Єжова серед начальників обласних управлінь НКВС УРСР О. Успенський недолюблював і був з ними насторожі. С. Поляков, якого О. Успенський добре знав і міг запитати про що завгодно, цілком підходив йому як джерело інформації про всі дії О. Волкова як начальника УНКВС.

Об'єктивно оцінити службову діяльність С. Полякова як начальника 5-го відділу УДБ УНКВС і заступника начальника УНКВС досить складно. На відміну від більшості «героїв» трьох книг 2-го тому збірника документів, у 1937–1938 рр. за участь у Великому терорі він не отримав ні нагород, ні чергового спецзвання, незважаючи на дружбу з О. Успенським.

С. Поляков перебував у такій тіні В. Писарєва та О. Волкова, що слідчим знадобилося чимало часу, щоб зібрати достатній матеріал для початку слідства стосовно нього. Слідчі матеріали на С. Полякова були виділені зі справи О. Волкова в окреме провадження згідно з постановою СЧ УДБ НКВС УРСР від 16–17 березня 1940 р., а заарештований він був лише 8 жовтня 1940 р.

Як вже згадувалося, 10 лютого 1940 р. СЧ УДБ НКВС УРСР виділила зі справи О. Волкова матеріали про колишнього співробітника 4-го відділу УДБ УНКВС Ф. Мироненка в окреме провадження і доволі швидко передала їх до судових інстанцій. Однак, на підготовчому засіданні ВТ військ НКВС Харківської області 17 березня 1940 р. після розгляду справи Ф. Мироненка було прийнято рішення про притягнення до відповідальності С. Полякова «за порушення соціалістичної законності, тобто за здійснені необгрунтовані арешти, застосування фізичних заходів впливу до арештованих у справах колишніх співробітників НКВС, що підтверджується слідчими матеріалами у справі [Ф. Мироненка], тобто у злочині, передбаченому ст. 206–17 п. "а" УК УРСР».

Виконуючи рішення Військового трибуналу, СЧ УДБ НКВС УРСР 13 квітня 1940 р. винесла постанову, згідно з якою перебування С. Полякова на волі не могло відбитися на перебігу слідства, і тому як запобіжний захід способів ухилення від суду і слідства йому було обрано «знаходження на волі під підписку про невиїзд за місцем проживання — із м. Полтави»[363]. Це був досить рідкісний, але не поодинокий випадок. Таке ж рішення було ухвалене 15 лютого 1940 р. і щодо згадуваного І. Титова[364].

У Слідчастині спочатку об'єднали справи Ф. Мироненка та І. Титова, а потім 14 травня 1940 р., «виявивши, що порушення соціалістичної законності в слідчій роботі Полтавського УНКВС були допущені Мироненком і Титовим під керівництвом і за сприяння Полякова», матеріали на всіх трьох об'єднали в одну слідчу справу № 142. Через два дні старший слідчий Ф. Богданов склав обвинувальний висновок, який був затверджений керівництвом, і справу передано до Військової прокуратури військ НКВС Харківського округу. Там теж все затвердили, ухваливши віддати обвинувачених до суду. 12 липня 1940 р. відбулося підготовче засідання ВТ військ НКВС Харківського округу, внаслідок якого справа була повернута для проведення додаткового слідства та притягнення до відповідальності ще трьох осіб — Б. Алексєєва, І. Тимченка і В. Устенка[365].

А тепер повернемося до ухвали ВТ військ НКВС Харківської області від 17 березня 1940 р. Керівництво трибуналу хотіло створення однієї великої справи на співробітників УНКВС по Полтавській області. Це виглядає логічним з точки зору встановлення ступеня участі в злочинах і, відповідно, провини кожного обвинуваченого. ВТ пропонував об'єднати в одній слідчій справі матеріали на О. Волкова, С. Полякова, І. Титова, Ф. Мироненка і ще сімох співробітників УНКВС. Однак,

[363] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 1, арк. 3–3 зв.

[364] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 3, арк. 88.

[365] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 1, арк. 5, 1–2.

справа О. Волкова від самого початку розслідувалася в іншій —змовницькій — площині і в іншому місці — в НКВС СРСР. Затягування слідства там мало побічним ефектом додаткові труднощі у справі С. Полякова, про що ми розповімо трохи нижче. Були й інші фактори, які, на думку СЧ УДБ НКВС УРСР, не дозволяли реалізувати рішення ВТ. У постанові Слідчастини від 16 травня 1940 р., затвердженій наркомом внутрішніх справ УРСР І. Сєровим, ішлося:

«Обв[инувачений] Волков, як змовник, разом зі справою знаходиться в Москві. Обв[инувачений] Мироненко жодного організаційного зв'язку з Волковим не мав, тому об'єднати їхні справи немає підстави.

Колишній заступник нач[альни]ка Управління НКВС по Полтавській області Поляков за порушення соціалістичної законності притягнутий до відповідальності за ст. 206—17 п. "а" КК УРСР, справа його об'єднана разом зі справою Мироненка і Титова, провадженням закінчена і направляється за підсудністю.

Слід[ча] справа на обв[инуваченого] Куценка за своїм характером злочину не пов'язується зі справою за звинуваченням Мироненка, Полякова та Титова. Справа Куценка разом з обвинувачуваним Бородаєм провадженням закінчена окремо і в цей час знаходиться на розгляді Військового трибуналу військ НКВС Харківської області[366].

Стосовно Тимченка, Сиренка, Устенка, Зайцева, Федорова та ін. матеріали зі справи Мироненка виокремлені і передаються апарату особливоуповноваженого НКВС УРСР для ретельної перевірки і документації та в залежності від результатів перевірки питання про них буде вирішуватися під час подальшого розслідування.

Що ж стосується колишнього начальника відділення [3-го відділу УДБ] УНКВС по Полтавській області Алексєєва, останній, за наведеними довідками, в кінці 1938 р. виведений у розпорядження Особливого відділу Ленінградського військов[ого] округу на фінський фронт[367]. Місцезнаходження Алексєєва в цей час невідомо. Після ухвалення матеріали на нього будуть переслані до відповідного апарату НКВС для реалізації[368]».

З огляду на це, в резолютивній частині документа було зазначено: «В частині об'єднання справи і додаткового залучення до відповідальності

---

[366] 3 березня 1941 р. Військовим трибуналом військ НКВС Харківського округу молодший лейтенант держбезпеки М. Куценко за ст. 206—17 п. «б» УК УРСР був засуджений до ВМП.

[367] Так у документі.

[368] У постанові СЧ УДБ НКВС УРСР від 14—16 грудня 1940 р. зазначено, що 9 грудня від НКВС СРСР було отримано повідомлення про незгоду щодо притягнення до кримінальної відповідальності Б. Алексєєва та І. Тимченка «через недостатні підстави для притягнення». (АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 1, арк. 22 зв.). Автор не володіє інформацією про притягнення Б. Алексєєва до відповідальності й пізніше. За відкритими джерелами він був учасником Другої світової війни, служив в особливих органах НКВС, помер від хвороби 13 лютого 1943 р. (Інформація сайту NKVD.MEMO.RU).

низки осіб обмежитися об'єднанням справи обв[инуваченого] Мироненка» зі справами С. Полякова та І. Титова[369].

Після повернення справи С. Полякова, Ф. Мироненка та І. Титова через Військову прокуратуру до НКВС УРСР, 15 серпня 1940 р. її прийняв до свого провадження слідчий Слідчастини С. Лисиця. Наприкінці вересня він дійшов висновку про необхідність арешту С. Полякова і 27 вересня 1940 р. підготував постанову про обрання запобіжного заходу. Постанову 2 жовтня затвердив заступник наркома внутрішніх справ УРСР І. Ткаченко, а наступного дня — військовий прокурор військ НКВС УРСР М. Грезов. Ордер для проведення арешту і обшуку був датований 8 жовтня 1940 р.[370] Того ж дня С. Поляков був заарештований і поміщений у внутрішню в'язницю УДБ НКВС УРСР.

Минули два місяці, і 9 грудня 1940 р. матеріали слідства були пред'явлені для ознайомлення С. Полякову та І. Титову. Їм було оголошено про завершення слідства в їхній справі. Ознайомившись із матеріалами, ті «висунули низку суттєвих вимог за їхньою справою, які,— вважав слідчий С. Лисиця,— вимагають додаткових слідчих дій». Тому 14 грудня він порушив клопотання перед військовим прокурором військ НКВС Київського округу про продовження терміну ведення слідства й утримання під вартою обвинувачених до 1 січня 1941 р.[371]

Незабаром з'ясувалося, що додаткові слідчі дії необхідні через появу нового сюжету у справі С. Полякова. Про це йшлося у постанові СЧ УДБ НКВС УРСР про порушення нового клопотання від 6 січня 1941 р.: «[...] У справі обв[инуваченого] Полякова отримані з НКВС СРСР свідчення, що заарештований к[олишній] начальник УНКВС по Полтавській області Волков був пов'язаний за антирадянською діяльністю з Поляковим, а також свідчення засудженого Військовою колегією до ВМП колиш[нього] зас[тупника] наркома важкої промисловості [СРСР] Мінаєва-Цикановського, що останнім Поляков був залучений до антирадянської змовницької організації». Слідчий С. Лисиця написав, що наведені «факти потребують ретельної перевірки», і тому необхідно продовжити термін слідства до 1 лютого 1941 р.[372]

Ця перевірка в Києві зводилася виключно до допитів С. Полякова. Доставляти спецконвоєм О. Волкова з Москви ніхто не збирався, а колишній начальник УНКВС по Сталінградській області О. Мінаєв-Цикановський, засуджений 25 лютого 1939 р. до ВМП, уже був розстріляний. Вина С. Полякова в «порушеннях соцзаконності» була достатньо задокументована, а щодо його «участі в змові» слідство стояло на місці і гальмувало передачу справи за підсудністю стосовно інших обвинувачених, що нервувало всі інстанції. Вихід був знайдений у постанові СЧ УДБ НКВС УРСР від 3 лютого 1941 р. Згідно з нею матеріали на С. Полякова

[369] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 1, арк. 8—8 зв.

[370] Там само, арк. 9, 11, 12.

[371] Там само, арк. 22—22 зв.

[372] Там само, арк. 24—25.

«як на змовника» були виділені «зі слідчої справи № 142 в окреме слідче провадження»[373].

У третьому клопотанні про продовження терміну ведення слідства від 3–7 лютого 1941 р. містилися повтори, мовляв, з НКВС СРСР отримані свідчення О. Мінаєва-Цикановського про те, що «в період їхньої спільної роботи в Сталінградському УНКВС обв[инувачений] Поляков був завербований ним в антирадянську змовницьку організацію і за його завданням вів антирадянську роботу». Крім того, заарештований як змовник О. Волков «показав, що в період його роботи в УНКВС по Полтавській області він був пов'язаний з антирадянською діяльністю зі своїм заступником Поляковим»[374].

Як і в інших подібних випадках, нав'язування НКВС СРСР «змовницької лінії» істотно гальмувало розслідування в Києві реальних злочинів, скоєних співробітниками територіальних органів НКВС УРСР в роки Великого терору. Органи прокуратури також змушені були погоджуватися на численні продовження терміну ведення слідства, цього разу — до 1 березня 1941 р.

До об'єктивних несприятливих факторів додалися і суб'єктивні. Згідно з постановою Слідчастини від 19–20 лютого 1941 р. справу С. Полякова прийняв до свого провадження старший слідчий І. Губенко. Той самий, який разом зі своїм начальником С. Калужським займався «хімією» у справі І. Дарагана, а пізніше фігурував у постанові помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенка від 20 березня 1941 р. як один з тих, про кого були відомості «про грубе порушення соціалістичної законності».

Оскільки був лише один живий свідок (О. Волков), який заявляв, що С. Поляков був «змовником», 17 березня 1941 р. відбулася очна ставка між ними. Вище ми описали обставини її проведення[375]. У постанові СЧ НКДБ УРСР від 24 березня, затвердженій т.в.о. наркома держбезпеки УРСР С. Савченком 29 березня 1941 р., було зазначено, що О. Волков «на очній ставці викрив Полякова в участі його у змові і проведенні ним практичної ворожої діяльності в Полтавському УНКВС». Однак, у зв'язку з необхідністю продовження терміну ведення слідства, перший аспект (про участь С. Полякова у змові) в постанові був опущений, а перевірка «правдоподібності показань Волкова» була потрібна лише «в частині перевірки практичної ворожої діяльності Полякова»[376].

Коли в Слідчастині готувалася ця постанова, С. Поляков ще перебував у Москві, в Бутирській в'язниці НКВС СРСР. З Києва до Москви його відправили спецконвоєм 14 березня, а рішення про відправку його

[373] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 1, арк. 6–7.

[374] Там само, арк. 26–27.

[375] В архівних кримінальних справах О. Волкова та С. Полякова зберігається по одному машинописному примірнику протоколу допиту С. Полякова від 17 березня 1941 р., підписаному учасниками очної ставки від моменту її початку. У справі С. Полякова: АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 1, арк. 266–319.

[376] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 1, арк. 29–30.

з Москви назад до Києва «як особливо небезпечного злочинця в окремій камері вагонзака ізольовано від інших заарештованих» було прийняте аж 24 квітня 1941 р.[377]

1 травня 1941 р. закінчився термін чергового продовження слідства у справі С. Полякова. Старший слідчий І. Губенко 4 травня підготував постанову про перекваліфікацію обвинувачення С. Полякову. Якими ж новими даними він оперував? Читаємо постанову: «В процесі ведення слідства у цій справі встановлено, що обв[инувачений] Поляков викривається свідченнями Волкова О.О.— колишнього начальника УНКВС по Полтавській області і Мінаєва-Цикановського О.М.— кол[ишнього] нач[альника] 8[-го] відділу 1[-го] управління НКВС СРСР про участь його у змові, існуючій в органах НКВС, і проведенні ним ворожої діяльності за завданням змовницької організації, тобто у скоєнні злочинів, передбачених ст. ст. 54–1 п. "б" і 54–11 КК УРСР, а не ст. 206–17 п. "а"»[378].

З'явилася така новина, як остання посада О. Минаєва-Цикановського, яку він обіймав (офіційно до 10 липня 1938 р.) перед переходом на роботу в Наркомат важкої промисловості СРСР. І все. Як немає в архівній кримінальній справі і додаткових документів, які б пояснювали перекваліфікацію звинувачення.

Наступного дня, 5 травня, С. Полякову були пред'явлені матеріали слідства, після ознайомлення з якими він побажав доповнити слідство власноручними свідченнями. Він чинив так кожного разу, коли слідство оголошували закінченим, але нині у нього були вагоміші підстави — перекваліфікація звинувачення на смертельно небезпечні статті КК. У своїх розлогих свідченнях (58 стор.), які він закінчив писати 8 травня, він намагався спростувати нове трактування своєї провини, яку в старій кваліфікації, треба віддати йому належне, він майже повністю і без застережень визнавав[379].

Вивчення клопотань С. Полякова зайняло у старшого слідчого І. Губенка багато часу, і лише 25 червня 1941 р. з'явилася постанова СЧ НКДБ УРСР з цього питання[380]. Практично у всіх проханнях обвинуваченому було відмовлено. Дійсно, як можна було передопитати розстріляного О. Мінаєва-Цикановського, а тим паче, провести очну ставку між ним та С. Поляковим. Ніяк.

Окрім постанови, в Слідчастині 26 червня підготували і завізували у наркома держбезпеки УРСР П. Мешика обвинувальний висновок у справі (документ № 93). Справу передали до Військової прокуратури військ НКВС Київського округу, звідки з постановою прокуратури від 29 червня про віддання С. Полякова до суду за вказаними в обвинувальному висновку статтями КК[381] вона потрапила до Військового трибуналу військ НКВС Київського округу.

---

[377] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, контрольно-наглядова справа, арк. 55, 66.

[378] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 1, арк. 328.

[379] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 2, арк. 177, 178–206 зв.

[380] Там само, арк. 207–207 зв.

[381] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, кнс, арк. 11.

Все відбувалося дуже швидко і немов відображало динаміку німецько-радянської війни, що розпочалася. Вже 2 липня відбулося підготовче засідання Військового трибуналу, на якому без зволікань було прийнято рішення про слухання справи на закритому судовому засіданні[382].

Судове засідання вклалося в один день 5 липня 1941 р. (документ № 94). За його результатами у вироку ВТ військ НКВС Київського округу звинувачення С. Полякову було змінено зі ст. ст. 54–1 п. «б» і 54–11 на початкову ст. 206–17 п. «а» КК УРСР, на підставі якої він був засуджений до 10 років позбавлення волі в ВТТ (документ № 95).

Окрім викладених у вироку мотивів, за якими Військовий трибунал перекваліфікував обвинувачення С. Полякову, велике значення мав результат очної ставки між О. Волковим і С. Поляковим 17 березня 1941 р. Попереднє слідство розтлумачило цей результат не на користь С. Полякова, але не можна не помітити, що своїми ґрунтовними відповідями на найрізноманітніші питання (на тлі плутаних свідчень О. Волкова) і своїм повислим у повітрі фінальним запитанням С. Поляков зрештою не дав можливості слідству прив'язати його до «учасників змови» — ні до його давнього знайомого О. Успенського, ні до «вербувальника» О. Волкова, ні до будь-кого ще.

У вироку було зазначено про можливість його оскарження в касаційному порядку, і, ймовірно, С. Поляков скористався цією можливістю, але в архівній кримінальній справі це не відображено.

Родичі С. Полякова мали інформацію про те, що в 1947 р. він був звільнений з ув'язнення, проживав у Донецькій області і помер в 1954 р. Наприкінці 1987 р. вони порушили питання про його реабілітацію. Ознайомившись із неповною архівною кримінальною справою (без протоколу судового засідання, але з вироком Військового трибуналу), Військова прокуратура КВО 18 квітня 1988 р. поновила справу за нововиявленими обставинами і направила її для додаткового розслідування в Управління КДБ УРСР по Полтавській області. Після проведеного розслідування Військова прокуратура в жовтні 1988 р. винесла постанову «про відмову в принесенні протесту на судове рішення», визнавши, що С. Поляков «був притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений за ст. 206–17 "а" КК УРСР обґрунтовано»[383]. Прохання родичів про його реабілітацію залишилося без задоволення.

Ймовірно, не знаючи про це, в грудні 1993 р. дочка С. Полякова звернулася до Служби безпеки України з проханням вислати їй довідку про арешт батька, яка, як вона думала, допоможе «відновленню справедливості». До листа вона доклала фотографію С. Полякова, попросивши повернути її назад, оскільки, як вона висловилася, «це все, що мені нагадує про те, що у мене був батько»[384]. У цих словах — відгомін трагедії мільйонів людей, позбавлених в 1930-ті роки життя, а тих, що залишилися в живих, — близьких родичів, родинної пам'яті, спадковості поколінь. Своєю

[382] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 2, арк. 212.

[383] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 3, арк. 3, 1, 4–5, 249–255.

[384] Там само, арк. 260–260 зв.

діяльністю С. Поляков вніс певну лепту в це не лише в масштабі держави, а й у приватній сфері.

Після розгляду справи С. Полякова у Військовій прокуратурі Центрального регіону України, 28 березня 1994 р. було затверджено висновок у справі: «[...] Відповідно до ст. 2 Закону України "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" від 17 квітня 1991 р., п. 13 Постанови [Президії] Верховної Ради України від 24 грудня 1993 р. "Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»" вважати Полякова Семена Іларіоновича обґрунтовано засудженим у цій справі і таким, що не підлягає реабілітації, про що повідомити його родичів»[385].

На завершення розповіді про «порушників соцзаконності» в УНКВС по Полтавській області, коротко згадаємо про співробітників, які фігурували у справах керівників. Відповідно до вироку ВТ військ НКВС Харківської області від 4–6 квітня 1941 р. Ф. Мироненко за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР був засуджений до 10 років позбавлення волі в ВТТ, а І. Титов виправданий у зв'язку з недоведеністю обвинувачення. Вищі інстанції скасували вирок стосовно І. Титова, і справа була передана на судовий розгляд іншого трибуналу. За вироком ВТ військ НКВС Київського округу від 12–14 травня 1941 р. за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР І. Титов був засуджений до 6 років позбавлення волі в ВТТ[386].

НКВС СРСР не дав згоду на притягнення до відповідальності згаданих у постанові СЧ УДБ НКВС УРСР від 16 травня 1940 р. колишніх начальника відділення 3-го відділу УДБ УНКВС Б. Алексєєва і т.в.о. начальника 2-го відділення 4-го відділу УДБ УНКВС І. Тимченка. Не були притягнуті до відповідальності й інші фігуранти — оперуповноважені 3-го відділу УДБ УНКВС В. Зайцев та С. Сиренко, оперуповноважений В. Устенко, начальник 1-го відділення 4-го відділу УДБ УНКВС В. Федоров.

Отже, «санація» УНКВС по Полтавській області від «порушників соцзаконності» носила точковий характер. За описаними кримінальними справами були засуджені як «порушники» лише три людини: Ф. Мироненко і С. Поляков до 10 років позбавлення волі у ВТТ, І. Титов — до 6 років. До них ще можна додати начальника територіального органу районного рівня М. Куценка, засудженого до розстрілу. Картину доповнює перекваліфікація злочинів, скоєних розстріляним О. Волковим, що відбулася пізніше. Очікуваним може стати поповнення цієї групи також розстріляними колишніми керівними працівниками УНКВС В. Писарєвим (Фуксом), О. Александровим і М. Назаровим.

Серед цих людей, а також фігурантів розслідування у справах О. Волкова та С. Полякова, не було жодного співробітника 5-го (Особливого) відділу УДБ УНКВС, окрім власне С. Полякова (і то формально). Така ж ситуація була і в деяких інших місцях. Наприклад, у справах «порушників соцзаконності» в УНКВС по Миколаївській області, включаючи начальника УНКВС П. Карамишева, не з'явилися як спільники керівник

[385] АП УСБУ у Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 3, арк. 261–267.

[386] Там само, арк. 79.

і співробітники місцевого 5-го відділу. Щоб зрозуміти, чому так сталося, звернімося до специфічної теми особливих органів в армії.

Особлива історія про особливі відділи в контексті боротьби з «порушеннями соціалістичної законності»

Історія органів військової контррозвідки (особливих органів) у радянських Збройних силах мала свою специфіку. Після вторгнення військ Червоної армії на територію України у 1919 р. особливі відділи відігравали іноді важливішу роль у боротьбі з «контрреволюцією» і «шпигунством», ніж апарат Всеукраїнської надзвичайної комісії у Харкові і місцеві органи ВУНК. Це знайшло відображення навіть у тимчасовому перейменуванні ВУНК в Центральне управління надзвичайних комісій і особливих відділів України (ЦУПНАДЗВИЧКОМ).

Ми не будемо торкатися організаційних аспектів, оскільки це не є предметом нашого дослідження, а зупинимося на деяких питаннях діяльності співробітників особливих відділів НКВС під час Великого терору і після його закінчення. Під особливими відділами НКВС ми маємо на увазі і створені після реорганізації у червні 1938 р. особливі відділи Київського особливого військового округу і Харківського військового округу, армійських військових груп (створених влітку 1938 р. у КОВО), корпусів, дивізій, бригад.

Нас цікавить службова діяльність і доля керівників особливих відділів з точки зору обраної теми. Таке визначення цільової групи дослідження є суто формальним, тому що значна кількість співробітників органів НКВС УРСР до початку Великого терору і після нього служили в особливих відділах, а продовживши службу на інших посадах, так чи інакше перетиналися з діяльністю особливих відділів. Багато хто з тих, хто пережив Великий терор і вихід з нього, в 1941 р. знову опинилися на службі в органах військової контррозвідки.

Яскравий приклад — згадуваний у 2-й книзі 2-го тому збірника документів Й. Фішер. Ще на початку 1919 р. він став співробітником розвідки Особливого відділу ВУНК в Одесі та залишався особістом (начальником 3-го відділення ОВ УДБ НКВС УРСР) аж до 1936 р. Очолюючи з 1 жовтня 1937 р. до 3 березня 1938 р. УНКВС по Миколаївській області, Й. Фішер керував і начальником 5-го (Особливого) відділу УДБ УНКВС Ф. Овчинниковим, а після початку німецько-радянської війни, у липні 1941 р., Й. Фішер знову опинився на керівній роботі в особливих органах в армії.

Його приклад показує формальність обмеження складу цієї цільової групи співробітниками особливих відділів. Незважаючи на суворішу лінійність у керівництві діяльністю особливих відділів (порівняно з іншими підрозділами центральних апаратів та місцевих органів НКВС), особливо після їх реорганізації в червні 1938 р., приклад Й. Фішера говорить про правомірність включення, як мінімум, керівників обласних органів НКВС до групи осіб, відповідальних за діяльність особливих відділів у період Великого терору.

Наслідки цієї діяльності — масових політичних репресій у Червоній армії — докладно висвітлені в історіографії, до того ж, з різних точок зору, зокрема і спекулятивних. Вони широко відомі, і тому немає необхідності розповідати про це. З огляду на відновлення правової справедливості стосовно десятків тисяч жертв серед військовослужбовців Червоної армії і флоту (кадрового складу і запасу) і членів їхніх сімей, факт злочинної діяльності з особливо тяжкими наслідками цієї групи співробітників НКВС очевидний. Але актуальним завданням історичної науки досі залишається встановлення повного кола осіб — безпосередніх виконавців репресій або хоча б тієї частини з них, які були юридично визнані винними в скоєнні злочинів без подальшої їхньої реабілітації.

Тому ми вирішили виділити архівні документи про це в окремий розділ і зіткнулися з певним дефіцитом таких документів порівняно з висвітленням ситуації в територіальних і транспортних органах НКВС. Основна маса керівників особливих органів в УРСР упродовж 1937–1938 рр. була репресована за політичними статтями — ст. 54 КК УРСР і ст. 58 КК РРФСР, що ускладнює відмежування історичних фактів від містифікаційних нашарувань у документах з архівних кримінальних справ на цих людей.

Якщо досліджувати долі керівників 5-го (Особливого) відділу УДБ НКВС УРСР (він же ОВ ГУДБ НКВС КВО, потім — ОВ КОВО НКВС СРСР) в період 1937–1938 рр., то побачимо таку картину. Всього на чолі відділу побувало семеро осіб: І. Купчик (з 21 грудня 1936 р. до 7 серпня 1937 р.), А. Ратинський (Футер) (зі 7 серпня до 27 вересня 1937 р.), В. Блюман (з 27 вересня 1937 р. до 17 лютого 1938 р.), М. Лістенгурт (формально з 17 лютого, фактично з квітня до 28 травня 1938 р.), В. Писарєв (Фукс) (в квітні 1938 р. виконував обов'язки і начальника, і його заступника), Д. Гречухін (з 28 травня до 15 вересня 1938 р.). Потім відбулася реорганізація 5-го відділу УДБ НКВС УРСР в ОВ ГУДБ НКВС КОВО, і за дорученням наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського його фактичним керівником став А. Єгоров (до 2 грудня 1938 р.), який офіційно залишався начальником УНКВС по Чернігівській області.

Перший у списку (І. Купчик) був і першим заарештований 7 серпня 1937 р., а через місяць засуджений особливим порядком (на підставі постанови комісії НКВС, Прокурора СРСР та голови Військової колегії Верховного суду СРСР від 7 вересня 1937 р.) до ВМП і розстріляний в Києві; реабілітований в 1957 р.

А. Ратинський (Футер) порівняно довго протримався в керівництві відділом: із 28 січня 1937 р. він був помічником, а з 22 квітня 1937 р. до 20 травня 1938 р.— заступником начальника відділу, час від часу виконуючи обов'язки начальника, зокрема після арешту І. Купчика. Заарештований 23 липня 1938 р., засуджений 4 березня 1939 р. ВК ВС СРСР до ВМП і розстріляний у Москві; реабілітований у 1993 р.

В. Блюман був арештований 27 квітня 1938 р., засуджений 22 вересня 1938 р. виїзною сесією ВК ВС СРСР і розстріляний в Києві; в перегляді його справи на предмет реабілітації пізніше неодноразово було відмовлено, але внесені зміни в юридичне трактування його злочинів.

М. Лістенгурт, опинившись з подачі наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова в Києві, незабаром знову знадобився в центральному апараті НКВС СРСР, а 25 жовтня (за ін. даними — 18 листопада) 1938 р. був заарештований, 22 лютого 1939 р. засуджений ВК ВС СРСР до ВМП і розстріляний в Москві; в реабілітації відмовлено (ця інформація потребує перевірки).

В. Писарєв (Фукс) був заарештований на п'ять днів раніше за В. Блюмана, а засуджений виїзною сесією ВК ВС СРСР в один день з ним — 22 вересня 1938 р.— і розстріляний у Києві. Постановою Головної військової прокуратури від 20 листопада 1958 р. у перегляді його справи щодо реабілітації було відмовлено, оскільки проведеною у зв'язку з цим «перевіркою встановлено, що, працюючи до 22 квітня 1938 року в органах УДБ НКВС УРСР, Писарєв-Фукс систематично порушував соціалістичну законність і застосовував незаконні методи слідства»[387].

Про Д. Гречухіна ми писали у 1-й книзі 2-го тому збірника документів[388]. Він був заарештований 3 грудня 1938 р., а 22 лютого 1939 р. (в один день з М. Лістенгуртом) ВК ВС СРСР за ст. ст. 58–1 п. «а» і 58–11 КК РРФСР засудила його до ВМП, і він був розстріляний у Москві; нереабілітований (останнє потребує перевірки).

І, нарешті, керівник ОВ КОВО А. Єгоров був заарештований 2 грудня 1938 р. Він був висуванцем М. Єжова і близькою до О. Успенського людиною, але слідство у його справі тривало довго, і лише 8 липня 1941 р. ВК ВС СРСР засудила його за ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7 і 54–11 КК УРСР до ВМП, і він був розстріляний в Москві; реабілітований в 1995 р.

Серед осіб, які в цей час обіймали посади заступника і помічника начальника відділу, крім А. Ратинського та В. Писарєва, були ще шість осіб: заступники — Ю. Бржезовський (із 1 січня до 14 травня 1937 р.), Ф. Овчинников (із 8 серпня до 27 вересня 1937 р.), М. Лютий-Шестаковський (із 20 червня до вересня 1938 р.), В. Грабар (із 26 вересня до 4 грудня 1938 р.); помічники начальника відділу — С. Пригов (із 4 січня до 2 червня 1938 р.) та Г. Кувенев (із 19 червня до вересня 1938 р.)

Можливо, що деякий час обов'язки помічника (при начальнику відділу І. Купчику і після того, як А. Ратинський став його заступником) виконував начальник 3-го відділення І. Черемісін. Але 1 червня 1937 р. його призначили начальником ОВ НКВС 7-го стрілецького корпусу КВО, а в березні 1938 р. відправили з УРСР на роботу в системі ГУТАБ НКВС СРСР. Тому зміст і результати його службової діяльності в УРСР під час Великого терору слід аналізувати з позиції того, що відбувалося в ОВ 7-го стрілецького корпусу.

Ю. Бржезовський був заарештований 14 травня 1937 р., а 21 серпня того ж року засуджений особливим порядком до ВМП та розстріляний у Москві; реабілітований у 1989 р. Дуже близький був до того, щоб потрапити на лаву підсудних М. Лютий-Шестаковський, але незважаючи на наявність для цього вагомих підстав, він не був притягнутий до

[387] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64810, т. 2, арк. 287.

[388] Див.: Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 1.— С. 99–100.

кримінальної відповідальності, про що ми розповідали у 1-й книзі 2-го тому збірника документів[389].

Документальної інформації про Г. Кувенева в нашому розпорядженні немає, але з опублікованих даних відомо, що з переведенням Д. Гречухіна у вересні 1938 р. на посаду начальника УНКВС по Ростовській області, за ним підтягнувся і Г. Кувенев, зайнявши посаду начальника 11-го відділу УНКВС. Незабаром після арешту Д. Гречухіна (в період між 3 грудня 1938 р. і до 26 січня 1939 р.) був заарештований і Г. Кувенев[390]. Найімовірніше, слідство їх «організаційно пов'язало» між собою, але чи був засуджений Г. Кувенев, ми поки не знаємо.

Отже, всі сім керівників відділу, а також Ю. Бржезовський, тобто вісім з тринадцяти осіб керівного складу 5-го відділу УДБ НКВС УРСР — ОВ КОВО були засуджені і розстріляні як політичні злочинці. Перерахуємо в хронологічній послідовності: Ю. Бржезовський, І. Купчик, В. Блюман, В. Писарєв, Д. Гречухін, М. Лістенгурт, А. Ратинський, А. Єгоров. Однак склад інкримінованих їм злочинів виходив далеко за межі їхньої службової діяльності саме на чолі 5-го відділу — ОВ КОВО і включав, як правило, й їхні «заслуги» на попередньому місці служби. На тлі масового засудження колишніх керівників відділу як «ворогів народу» винятками стали судові процеси над «порушниками соцзаконності» Ф. Овчинниковим та В. Грабарем, про які ми й будемо говорити далі.

Також можна розглядати як певний виняток історію з кримінальним покаранням С. Пригова. Його заарештували 1 вересня 1938 р. за звинуваченням у шпигунстві й участі в антирадянській змові, але не підвели швидко під розстріл. Слідство затягнулося, і за рішенням Особливої наради при НКВС СРСР від 2 вересня 1940 р. його позбавили волі у ВТТ строком на 8 років. Він відбув покарання і після звільнення робив відчайдушні спроби добитися реабілітації, але марно. Крапку в його справі поставив Військовий трибунал КВО, який ухвалою від 6 квітня 1956 р. перекваліфікував злочинні дії С. Пригова зі ст. 54–1 п. «б» і 54–11 на ст. 206–17 п. «б» КК УРСР, тобто з політичного злочинця він, хоча й із запізненням, але все-таки став «порушником соцзаконності».

Більш туманною виглядає аналогічна процедура у справі В. Блюмана. Ця процедура складалася з трьох етапів. Спочатку в 1958 р. у зв'язку зі зверненням удови В. Блюмана з проханням про його реабілітацію було проведено перевірку, внаслідок якої Головна військова прокуратура в постанові від 24 червня 1958 р. дійшла висновку, що «Блюман, перебуваючи на відповідальній роботі в органах НКВС УРСР, займався злочинною діяльністю і завдав великої шкоди радянській державі, тобто вчинив злочин, передбачений ст. 54–7 КК УРСР[391]. З огляду на те, що міра покарання Блюману судом визначена відповідно до тяжкості вчиненого ним злочину, порушувати питання про виключення з вироку ст. ст. 54–1б, 54–8

[389] Див.: Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 1.— С. 50–53.

[390] Інформація сайту NKVD.MEMO.RU.

[391] Суть ст. 54–7 КК УРСР полягала у покаранні за злочини з контрреволюційними цілями, скоєні шляхом відповідного використання державних установ та підприємств.

і 54–11 недоцільно»[392]. На цій підставі клопотання вдови В. Блюмана про його реабілітацію було залишено без задоволення.

Наприкінці 1961 р. до цього питання повернулися, оскільки дочка В. Блюмана готувалася до вступу в партію, і їй потрібна була правдива інформація про батька для відображення цього в автобіографії. Після проведення додаткової перевірки в постанові ГВП від 30 серпня 1962 р. було зазначено, що «додатковою перевіркою у справі Блюмана В. М. встановлені нові факти, які свідчать про те, що Блюман, працюючи в органах НКВС на відповідальних посадах, у 1937–1938 рр. брав участь у розслідуванні справ стосовно командного складу КВО, справи стосовно яких нині припинені за відсутністю складу злочину». Далі наводилися конкретні приклади таких справ.

Наведення фактів завершував висновок: «Отже, аналізуючи докази, що є в матеріалах додаткової перевірки, вбачається, що Блюман В. М., перебуваючи на відповідальній роботі в органах НКВС УРСР, займався фальсифікацією слідчих справ на радянських громадян, багато з яких були засуджені до розстрілу, чим завдав великої шкоди радянській державі, тобто вчинив злочин, передбачений ст. 54–7 КК УРСР»[393]. Про інші статті звинувачення, за якими був засуджений В. Блюман, вже не йшлося. Скарга-прохання про перегляд справи була залишена без задоволення.

Втретє до справи В. Блюмана звернулися наприкінці 1990-х рр. під час перегляду архівних кримінальних справ відповідно до Закону України про реабілітацію жертв політичних репресій від 17 квітня 1991 р. У висновку Генеральної прокуратури України зазначено, що «додатковою перевіркою у справі встановлено, що Блюман, будучи особою начальницького складу органів НКВС, систематично, з особистої зацікавленості, зловживав владою, перевищував владу, що мало тяжкі наслідки при особливо обтяжуючих обставинах, тобто вчинив злочин, передбачений ст. 206–17 п. “б” КК УРСР. Однак, з огляду на те, що з часу засудження Блюмана пройшло понад 60 років, і заяви про перегляд справи від зацікавлених осіб не надходили, а зміна судових рішень жодним чином негативно не вплине на права його спадкоємців, вносити протест на зміну судових рішень недоцільно»[394]. В. Блюман був визнаний таким, що не підлягає реабілітації.

Отже, маємо три класичних, з юридичної точки зору, «порушника соціалістичної законності» — В. Блюмана, Ф. Овчинникова і С. Пригова. До їхнього числа, мабуть, слід віднести і В. Писарєва (Фукса), але ми не мали можливості ознайомитися з його архівно-кримінальною справою, тому не знаємо, чи була юридична перекваліфікація скоєних ним злочинів. Маємо лише вторинну довідкову інформацію без юридичних деталей. З огляду на це, ми вибірково публікуємо документи з архівних кримінальних справ перших трьох і робимо застереження, що зміст вироку у справі В. Блюмана (документ № 89) необхідно розглядати виключно

[392] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64810, т. 2, арк. 256.

[393] Там само, арк. 339.

[394] Там само, арк. 344.

через призму наведених вище обставин і результатів перевірки справи в подальшому.

Зазначене стосується і документів з архівної кримінальної справи С. Пригова — обвинувального висновку (документ № 90) та витягу з протоколу засідання Особливої наради при НКВС СРСР (документ № 91). Документи ілюструють різницю в процедурах репресування в 1938–1941 рр. не лише цих співробітників НКВС (розгляд їхніх справ у закритому режимі Військовою колегією Верховного суду СРСР і Особливою нарадою при НКВС СРСР), але і докорінну відмінність цих процедур від процедури кримінального покарання «порушників соцзаконності» — через проведення повноцінних судових засідань військових трибуналів за їхніми справами.

Крім цього, документи з архівних кримінальних справ В. Блюмана, С. Пригова та Ф. Овчинникова, що розміщені у книзі за хронологією, ілюструють еволюцію звинувачень працівників не тільки особливих органів, а й НКВС в цілому. Від традиційних під час Великого терору звинувачень у зраді батьківщини, шпигунстві, участі в контрреволюційних організаціях і змовах (справа В. Блюмана) через еклектичну суміш таких звинувачень зі звинуваченнями в скоєнні реальних злочинів, що вже було пов'язано з виходом із Великого терору (справа С. Пригова), до однозначних звинувачень у «порушенні соціалістичної законності» (справа Ф. Овчинникова).

Ми публікуємо також документи з архівної кримінальної справи В. Грабаря, але не в розділі, присвяченому співробітникам особливих органів, а в розділі про засудження співробітників центрального апарату НКВС УРСР, оскільки злочинні дії В. Грабаря в період його перебування на посаді в.о. заступника начальника ОВ КОВО, були лише доповненням до його основних звинувачень, за якими він був засуджений.

Відомий нам зміст архівних кримінальних справ на інших сімох колишніх керівників 5-го відділу УДБ НКВС УРСР (ОВ КОВО) Ю. Бржезовського, І. Купчика, А. Ратинського, М. Лістенгурта, В. Писарєва, Д. Гречухіна та А. Єгорова, а також багато інших архівних даних, не залишають сумнівів у тому, що, за бажанням можна зробити відповідну перекваліфікацію злочинів, скоєних ними, зі ст. 54 КК УРСР та ст. 58 КК РРФСР на відповідно ст. 206–17 КК УРСР та ст. 193–17 КК РРФСР. Але це компетенція юристів, а не істориків.

Якщо розширити коло керівників особливих органів завдяки начальникам 5-х відділів УДБ обласних УНКВС, що існували в структурі територіальних органів НКВС до червня 1938 р., картина буде виглядати дещо інакше, в першу чергу, через те, що деяким із цих начальників вдалося пережити і Великий терор, і вихід з нього. Почнемо зі столичного 5-го відділу УДБ УНКВС по Київській області та 5-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області — ОВ ГУДБ НКВС ХВО (ОВ ХВО).

У Києві 5-й відділ послідовно очолювали Я. Флейшман (з 1 грудня 1935 р. до 3 січня 1937 р.), А. Геплер (з 3 січня до 8 серпня 1937 р.), І. Стрижевський (з 4 серпня 1937 р. до 31 травня 1938 р.). Перші двоє потрапили до загального потоку репресованих співробітників органів НКВС УРСР другої хвилі: обидва були арештовані у березні 1938 р.

Я. Флейшман на той момент був начальником 5-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області, а А. Геплер — заступником начальника УНКВС по Чернігівській області. Я. Флейшман 1 жовтня 1938 р. був засуджений виїзною сесією Військової колегії Верховного суду СРСР за ст. ст. 54–1 п. «б», 54–8, 54–11 і 54–13 КК УРСР до ВМП і 2 жовтня розстріляний у Києві. А. Геплер, перебуваючи під слідством у Києві, потрапив у тюремну лікарню, де 8 червня 1939 р. помер у терапевтичному відділенні.

Доля І. Стрижевського була набагато щасливішою, хоча він теж був відповідальним за проведення масових репресій під час Великого терору. Наявність у Києві особливого підрозділу в структурі центрального апарату НКВС УРСР (5-го відділу УДБ) не грала істотної ролі у завантаженості 5-го відділу УДБ УНКВС через насиченість Києва та Київської області армійськими частинами та з'єднаннями, їхніми штабами, різними допоміжними службами, вищими навчальними закладами (з викладанням військової справи) і т.п. 31 травня 1938 р. І. Стрижевський був відряджений з УРСР у розпорядження відділу кадрів НКВС СРСР і продовжив службу в НКВС Туркменської РСР, а потім — в УНКВС по Іванівській області РРФСР. Надалі він служив на керівних посадах в органах військової контррозвідки, зокрема, станом на 19 грудня 1942 р. був заступником начальника ОВ НКВС 5-ї повітряної армії (Закавказький фронт); нагороджений п'ятьма орденами[395].

Такі різні долі у трьох осіб. Такими ж різними були долі і у керівників 5-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області — ОВ ГУДБ НКВС ХВО. У період, що нас цікавить, відділ очолювали: І. Шумський (з 2 червня 1936 р. до 5 липня 1937 р., потім до 5 серпня 1937 р. він контролював роботу 5-го відділу як т.в.о. начальника УНКВС), О. Санін-Затурянський (з 20 липня 1936 р. був заступником І. Шумського, а після призначення останнього на посаду т.в.о. начальника УНКВС фактично очолював відділ до 3 серпня 1937 р.), згаданий В. Писарєв (Фукс) (з 8 серпня до 22 жовтня 1937 р.), О. Тишковський (з 3 серпня 1937 р. був замість О. Саніна заступником начальника відділу, до приїзду В. Писарєва до Харкова тимчасово керував відділом, а після від'їзду останнього до Полтави очолював відділ з 22 жовтня 1937 р. до 28 травня 1938 р.), Г. Хатемкін (з 28 травня 1938 р. був т.в.о. заступника начальника, а фактично — начальником 5-го відділу, після реорганізації відділу з 13 липня 1938 р.— заступник начальника, а фактично начальник ОВ ХВО до вересня 1938 р.), О. Лупан (з 3 вересня 1938 р.— заступник, а фактично — т.в.о. начальника відділу до 4 лютого 1939 р.).

Про подальшу цілком вдалу долю І. Шумського ми коротко розповіли у 2-й книзі 2-го тому збірника документів[396], повторимо лише, що після Харкова І. Шумський продовжив службу начальником Запорізького міськвідділу НКВС Дніпропетровської області (до березня 1938 р.).

Доля його заступника О. Саніна-Затурянського склалася інакше. 4 серпня 1937 р. він був заарештований та етапований до Києва,

[395] Інформація сайту NKVD.MEMO.RU.

[396] Див.: Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 67.

де слідство, незважаючи на застосування до нього «заходів фізичного впливу», не змогло забезпечити його розстріл, і відповідно до рішення Особливої наради при НКВС СРСР від 9 жовтня 1937 р. він був позбавлений волі у ВТТ строком на 8 років. Практично весь термін покарання відбув у Воркутинському ВТТ і був звільнений 31 грудня 1945 р.

Про розстріляного в 1938 р. В. Писарєва ми вже розповіли, тож згадаємо про інших керівників. О. Тишковський 28 травня 1938 р. був призначений начальником відділу місць ув'язнення (ВМУ) УНКВС по Харківській області. Під час розслідування в 1939–1940 рр. фактів «порушення соцзаконності» співробітниками УНКВС він також потрапив у поле зору. Зокрема, було встановлено, що він був причетний до застосування під час допиту «фізичних заходів впливу» до заарештованого начальника Харківського міськвійськкомату Г. Подольського, внаслідок чого той помер.

Однак, за співучасть у цьому злочині поніс покарання лише один зі співробітників 5-го відділу — колишній т.в.о. начальника 7-го відділення О. Пандорін, якого 8 квітня 1940 р. ВТ військ НКВС Харківського округу засудив за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР до 6 років позбавлення волі у ВТТ. Як пізніше зазначалося у висновку МВС УРСР від 9 січня 1959 р., «справу стосовно Тишковського та інших 9 співробітників, винних у вбивстві Подольського, висновком військового прокурора військ НКВС Харківського округу від 3 березня 1940 р. було припинено за ст. 5 КПК УРСР. Згідно з тим же висновком Тишковський та інші співробітники за вчинене вбивство Подольського мали б отримати дисциплінарне стягнення правами народного комісара внутрішніх справ УРСР. З невідомої причини нікого з них, окрім Цирліна (заарештований на 15 діб), до відповідальності притягнуто не було»[397].

Ми ще повернемося до висновку МВС УРСР від 9 січня 1959 р. Зауважимо, що О. Тишковський не просто уцілів, але і продовжив роботу в НКВС. У 1944 р. його перевели у діючий резерв начальницького складу НКВС, а 18 січня 1947 р. виключили з нього через хворобу і зарахували у запас Радянської армії. Про нього згадали в 1957–1958 рр., коли займалися переглядом архівних кримінальних справ жертв політичних репресій. В особливій інспекції відділу кадрів КДБ при Раді міністрів УРСР зібрали два томи матеріалів «про порушення радянської законності в 1937–1938 рр.» О. Тишковським та його підлеглими[398]. Відповідний висновок особливої інспекції відправили до МВС УРСР.

Там підготували свій висновок, цитату з якого ми навели. У ньому головна увага була приділена двом епізодам діяльності 5-го відділу. Перший: «У 1937–1938 рр. Тишковський О.Д., працюючи заступником начальника особливого відділу УДБ НКВС Харківського військового округу, керував слідством у 18 справах на 24 заарештованих викладачів військової справи вищих навчальних закладів м. Харкова, реабілітованих нині». Всі ці люди

[397] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64810, т. 2, арк. 280–281.

[398] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 226, тт. 1–2.

були розстріляні в 1937–1938 рр., але були «заарештовані і засуджені необґрунтовано, оскільки слідчі матеріали на них сфальсифіковані»[399].

Другий епізод — вбивство Г. Подольського: «Порушення соціалістичної законності допускалося Тишковським і в інших справах [...] За свідченнями колишніх працівників Особливого відділу НКВС ХВО Пандоріна та Цирліна, Тишковський у 1937 р. при веденні слідства у справі заарештованого Харківського міськвійськкома Подольського санкціонував застосування фізичних заходів до Подольського, внаслідок яких він був убитий групою співробітників на допиті»[400]. На подив співробітників КДБ і МВС, які займалися в 1957–1959 рр. розслідуванням обставин вбивства, за скоєний злочин кримінального покарання зазнав лише О. Пандорін і дисциплінарного — Цирлін.

Кричуща правова несправедливість і водночас відсутність в УРСР у другій половині 1950-х років практики кримінального покарання «порушників соцзаконності» за вчинені в минулому злочини зумовили досить суперечливий висновок у постанові МВС УРСР від 9 січня 1959 р.: «Отже, з матеріалів перевірки видно, що Тишковський зробив у минулому дії, в яких є ознаки злочинів, передбачених ст. 206–17 п. «б» КК УРСР, але з огляду на те, що з часу цього злочину пройшло понад 20 років, кримінальне переслідування проти нього на підставі ст. 14 КК УРСР не може мати місце»[401].

Але і залишити без наслідків встановлені факти вбивства 25 невинних людей теж було неможливо, адже у постанові згадувався п. «б» ст. 206–17 КК УРСР, санкція якого за скоєне передбачала вищу міру покарання — розстріл, тому було порушено клопотання перед МВС СРСР «про зміну формулювання наказу № 72 від 18 січня 1947 р. в частині виключення Тишковського О.Д. із діючого резерву МВС через хворобу, звільнивши його за службовою невідповідністю зі застосуванням обмеження в пенсійному забезпеченні, встановленому постановою РМ СРСР № 2509–1953 р.» (Згідно з нею О. Тишковському була призначена пенсія у розмірі 3000 карбованців). Відповідно до наказу міністра внутрішніх справ СРСР № 129 від 19 лютого 1959 р. зазначену зміну було внесено до наказу 1947 р.[402]

Передостанній у нашому списку керівник 5-го відділу УДБ УНКВС, а потім ОВ ХВО, Г. Хатемкін, ймовірно, в першій половині 1939 р.[403] був переведений на посаду заступника начальника 3-го відділу Карагандинського ВТТ НКВС СРСР (Казахська РСР). Мабуть, на нього почали надходити компрометуючі дані як на «порушника соцзаконності», і наказом НКВС СРСР від 19 січня 1940 р. він був звільнений з органів НКВС.

---

[399] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64810, т. 2, арк. 277, 278.

[400] Там само, арк. 280.

[401] Там само, арк. 281.

[402] Там само, арк. 282–282 зв.

[403] У наказах НКВС УРСР по особовому складу за 1938–1939 рр. нам не вдалось знайти дату зняття Г. Хатемкіна з посади у Харкові і направлення його у розпорядження відділу кадрів НКВС СРСР.

Підіб'ємо попередні підсумки. Ніхто з п'яти згаданих керівників 5-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області (ОВ ХВО) (про О. Лупана ми скажемо далі) не був засуджений як «порушник соцзаконності». Кримінальне покарання О. Саніна-Затурянського та В. Писарєва відбулося в межах єжовської кадрової чистки органів НКВС від «ягодинців», а в проекції на органи НКВС УРСР — кадрових чисток наркомів внутрішніх справ УРСР І. Леплевського та О. Успенського від ненадійних співробітників. Лише через 20 років В. Писарєв та О. Тишковський були фактично визнані «порушниками соцзаконності».

Як і у випадках з керівниками 5-го відділу УДБ НКВС УРСР (ОВ КОВО) і 5-го відділу УДБ УНКВС по Київській області, керівники 5-го відділу (ОВ ХВО) у Харкові були лише верхівкою айсбергу «порушників соцзаконності». Певне уявлення про середню і нижню частини цього айсбергу можна отримати з документів, які ми опублікували в 2-й книзі 2-го тому збірника документів.

Так, одним зі засуджених у «харківській справі» був начальник 1-го відділення ОВ ХВО Я. Середа. У свідченнях одного зі свідків на судовому засіданні у цій справі був такий фрагмент: «До Середи зайшли Большунов[404] та Хатемкін, і всі четверо почали мене бити ... Мене довели до стану повного притуплення почуттів. Я став кричати, що дам які завгодно свідчення»[405]. Крім керівника відділу Г. Хатемкіна і двох начальників відділень цього відділу (Я. Середи та П. Большунова), в побитті арештованого брав участь і особливоуповноважений УНКВС Г. Мордухович.

Якщо додати до цього наведені вище факти з «діяльності» попереднього керівника відділу О. Тишковського і його підлеглих (всього 11 осіб), то розміри айсберга «порушників соцзаконності» в 5-х (особливих) відділах стають більш помітними. Охопити їх всіх у форматі нашого дослідження фізично неможливо. Тому зупинимося лише на керівниках 5-х відділів УДБ територіальних органів НКВС в алфавітному порядку назв існуючих тоді областей і Молдавської автономії у складі УРСР.

В УНКВС по Вінницькій області головними особістами були А. Геплер (з 10 лютого 1936 р. до 3 січня 1937 р., потім був переведений на аналогічну посаду в УНКВС по Київській області), Б. Глузберг (Глузберг-Боскис) (з 3 січня до 26 липня 1937 р., переведений також на аналогічну посаду в УНКВС по Одеській області), О. Міцул (з 26 липня 1937 р. до 14 лютого 1938 р.). Про те, хто надалі керував відділом аж до його розформування, точної інформації у нас немає, але влітку 1938 р. т.в.о. начальника відділу був колишній начальник ОВ НКВС 97-ї стрілецької дивізії КВО І. Голов.

Про долю А. Геплера ми вже згадали (в 1938 р. помер у тюремній лікарні в Києві). Ще один двічі начальник 5-х відділів (у Вінниці та Одесі) Б. Глузберг 20 лютого 1938 р. був заарештований, 25 вересня того ж року виїзною сесією ВК ВС СРСР за ст. ст. 54–1 п. «а», 54–8 і 54–11 КК УРСР засуджений до ВМП і розстріляний у Києві.

---

[404] Тоді — начальник 4-го відділення 5-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області (ОВ ХВО).

[405] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 671.

О. Міцул 14 лютого 1938 р. був призначений т.в.о. начальника Управління шосейних доріг (УШОСДОР) НКВС УРСР, а через місяць (14 березня) виведений у розпорядження НКВС СРСР (з посади начальника 5-го відділу УДБ УНКВС по Вінницькій області[406]). 26 березня 1938 р. його призначили начальником ВМУ УНКВС по Краснодарському краю. 19 листопада 1938 р. він був заарештований. Ми не знаємо, в чому його звинувачували, і з яких причин 13 травня 1939 р. суд виправдав О. Міцула, справу стосовно нього припинили, і він був звільнений з-під варти.

За деякий час його відновили на роботі в тому ж УНКВС, однак, 3 липня 1940 р. звільнили зовсім з органів НКВС з виключенням з обліку. Мабуть, шлейф його колишніх «заслуг» на ґрунті «порушення соцзаконності» був досить вагомим, і в 1942 р. він був повторно заарештований, а 19 лютого 1943 р. Особливою нарадою при НКВС СРСР за ст. 193–17 п. «а» КК РРФСР «засуджений» до 10 років позбавлення волі у ВТТ. 24 лютого 1947 р. його достроково звільнили, а в 1948 р. він очолив один із заводів у Краснодарі. З 1 березня 1978 р. О. Міцул став персональним пенсіонером союзного значення.

Цікаво, що І. Голов з тієї ж дати (1 березеня 1978 р.) також набув статусу персонального пенсіонера союзного значення. Після недовгого виконання обов'язків начальника 5-го відділу УДБ УНКВС по Вінницькій області він ще тимчасово виконував обов'язки начальника ОВ НКВС 99-ї стрілецької дивізії КОВО, а потім 17 серпня 1938 р. був виведений у розпорядження НКВС СРСР. З 16 листопада 1938 р. і до 9 березня 1939 р. був помічником начальника Унженського ВТТ НКВС СРСР (ст. Сухобезводне Горьківської залізниці, Горьківська обл.). Потім його сліди загубилися, але в роки війни він знову з'явився в керівному складі органів військової контррозвідки, зокрема, станом на 21 лютого 1944 р. був начальником відділу контррозвідки (ВКР) СМЕРШ 97-го стрілецького корпусу (2-й Прибалтійський фронт). У 1944 р. нагороджений трьома орденами. У квітні 1952 р. у званні полковника І. Голов був звільнений з роботи в системі ГУТАБ.

Отже, з колишніх чотирьох керівників 5-го відділу УДБ УНКВС по Вінницькій області двоє стали «ворогами народу» (А. Геплер та Б. Глузберг), один (О. Міцул) поніс кримінальне покарання як «порушник соцзаконності», але не відбув його повністю, а пізніше фактично був пробачений; і ще один (І. Голов) до відповідальності не притягувався, ставши «заслуженою людиною».

В УНКВС по Дніпропетровській області 5-й відділ УДБ очолювали: З. Луньов (Мінц) (з 1935 р. до 3 січня 1937 р., водночас очолював ОВ 7-го стрілецького корпусу КВО), Я. Флейшман (з 3 січня 1937 р. до березня 1938 р.), Я. Сапожніков (з 9 березня до 20 червня 1938 р.) і М. Михайлов (т.в.о. начальника до 26 червня 1938 р.).

З. Луньов у січні 1937 р. перекваліфікувався з особіста в контррозвідника, очоливши 3-й відділ УДБ УНКВС по Київській області. З появою в Києві нового наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевського

[406] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 195 зв.

він потрапив до числа його жертв: 4 серпня 1937 р. був виведений у розпорядження НКВС УРСР, а 2 вересня того ж року заарештований за звинуваченням в тому, що перебуваючи на роботі в органах НКВС, «належав до підпільної троцькістської контрреволюційної групи» (ст. 54–10 КК УРСР)[407].

Між іншим, постанови про обрання запобіжного заходу способів ухилення від суду і слідства й інші затвердив особливоуповноважений НКВС УРСР В. Блюман. Останній погодився і з обвинувальним висновком від 26 жовтня 1937 р., в якому «провина» З. Луньова була доповнена тим, що він «мав підозрілі у польшпіонажі зв'язки»[408]. Справу відправили на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР, яка 16 грудня 1937 р. постановила: «За приховування колишньої к-р троцькістської діяльності» ув'язнити З. Луньова-Мінца в ВТТ строком на 5 років[409]. Звичайно, в той час, коли багатьох колег розстрілювали, таке покарання було надм'яким, навіть незважаючи на те, що засуджений перебував у місцях позбавлення волі набагато довше — до 20 грудня 1946 р.[410]

Але особливістю покарання за минулі «троцькістські гріхи» було те, що в сталінський період історії СРСР про це ніколи не забували. 24 грудня 1951 р. З. Луньов-Мінц був повторно заарештований, на цей раз — УМДБ по Кемеровській області і притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 58–10 ч. 1 КК РРФСР[411]. Він тоді проживав у м. Гур'євськ Кемеровської області і працював плановиком-нормувальником на фабриці інертного пилу комбінату «Кемерововугілля».

Нова справа була ніякою, поверталася на дослідування, але досліду вати було нічого. Врешті, 24 травня 1952 р. Особлива нарада при МДБ СРСР, пригадавши, що в 1937 р. З. Луньов-Мінц «Особливою нарадою при НКВС СРСР за ст. 54–10, 54–11 КК УРСР був засуджений до 5 років ВТТ», ухвалила за «приналежність до антирадянської троцькістської групи» заслати його на поселення до Красноярського краю під нагляд органів МДБ[412], де він і перебував до 1954 р.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 23 березня 1953 р. судимість із З. Луньова-Мінца була знята, а сам він амністований. У червні 1954 р. за вказівкою Прокуратури СРСР і МВС СРСР він був звільнений зі заслання, отримав безстроковий паспорт і переїхав до м. Кисловодськ Ставропольського краю[413]. Він подав скаргу про перегляд справи, і співробітники Слідчого управління КДБ УРСР здійснили відповідну перевірку.

Вони встановили істину в питаннях, пов'язаних із репресуванням заявника, але не отримали однозначних відповідей про наявність матеріалів про факти можливих порушень ним законності. У відповідях із колишніх

[407] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 45215-фп, т. 1, арк. 1, 2.

[408] Там само, арк. 67.

[409] Там само, арк. 72.

[410] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 45215-фп, т. 2, арк. 12 зв.

[411] Там само, арк. 2.

[412] Там само, арк. 63.

[413] Там само, арк. 102.

місць служби З. Луньова-Мінца, зокрема і з Дніпропетровська, йшлося, що там такими матеріалами не володіють. Але водночас були і такі застереження, як у повідомленні Слідчого відділу УКДБ при РМ УРСР по Київській області: «Нині станом на 29.XI.[19]56 р. справ, заведених за участю Луньова-Мінца З.Г., на перегляді у нас немає». Або: «Даних про порушення соц. законності з боку Луньова-Мінца З.Г. у Військовій прокуратурі Київського військового округу немає, *станом на 4/XII.[19]56 р.»* (виділене курсивом було дописано від руки)[414].

Слідчі КДБ і військові прокурори розуміли, що поява таких даних була лише питанням часу. Тому в довідці за архівно-слідчою справою і матеріалами перевірки від 5 квітня 1957 р. слідчі КДБ були категоричні: «Зі свого боку вважаємо [за необхідне] рішення Особливої наради стосовно Луньова-Мінц[а] залишити в силі»[415]. Але Військовий прокурор КВО повинен був виходити зі встановлених фактів та слідувати букві закону і 20 червня 1957 р. вніс протест до Військового трибуналу КВО про скасування постанов Особливої наради. Ухвалою Військового трибуналу від 12 липня 1957 р. постанови Особливої наради стосовно З. Луньова-Мінца були скасовані, а справу про нього провадженням припинено за відсутністю в його діях складу злочину[416].

З його наступником Я. Флейшманом, як було зазначено вище, «розібралися» швидко: 2 жовтня 1938 р. за вироком виїзної сесії ВК ВС СРСР він був розстріляний у Києві. І навпаки, чистка кадрів в органах НКВС УРСР не тільки не зачепила Я. Сапожнікова, але і дозволила йому швидко просунутися вище службовими сходами.

Із травня 1936 р. він був начальником відділення ОВ, а зі січня 1937 р.— т.в.о. начальника відділення 3-го відділу УДБ УНКВС. Начальником 1-го відділення цього відділу його призначили 27 вересня 1937 р. уже під час Великого терору. Він ніколи навіть не виконував обов'язки помічника начальника відділу, тим не менш, 9 березня 1938 р. відразу став т.в.о. начальника 5-го відділу.

Це ситуативне перебування на чолі 5-го відділу стало важливим етапом у його кар'єрі. Він не зіпсував враження про себе у нового керівництва і 20 червня 1938 р. був призначений т.в.о. начальника 4-го відділу УДБ УНКВС[417]. Вірогідно, з ліквідацією 5-го відділу його не захотіли відправляти на особістську роботу у війська, а залишили на перших ролях в УНКВС на чолі одного з ключових оперативних відділів. Підтвердженням його цінності в очах керівництва стали нагородження його 14 серпня 1938 р. знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (XV)» і присвоєння йому 23 жовтня того ж року чергового спецзвання лейтенанта держбезпеки.

Наприкінці 1938 р. на чолі НКВС УРСР з'явився А. Кобулов, і почалися розслідування «порушень соцзаконності». Цілком очікуваною була б поява претензій і до Я. Сапожнікова, адже в 1937–1938 рр. він працював

[414] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 45215-фп, т. 2, арк. 129, 130.

[415] Там само, арк. 139.

[416] Там само, арк. 144.

[417] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 179.

на керівних посадах у трьох ключових відділах УДБ УНКВС (3-му, 5-му і 4-му), на які було покладено проведення масових репресивних операцій в області. А там, де була масовість, були і численні порушення в проведенні арештів, слідства і т.п. Підтвердженням справедливості цих слів є доля Я. Уманського, призначеного в один день з Я. Сапожніковим т.в.о. начальника 3-го відділу УДБ УНКВС.

Але 1 травня 1939 р. Я. Сапожнікова призначили т.в.о. начальника 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеській області, а через три місяці перевели на роботу в центральний апарат НКВС УРСР, призначивши 3 серпня 1939 р. заступником начальника 3-го відділу УДБ. Після поділу НКВС УРСР на два наркомати він був призначений 1 травня 1941 р. заступником начальника 2-го управління НКДБ УРСР, а після зворотного злиття наркоматів у серпні того ж року — заступником начальника 2-го управління НКВС УРСР. У подальшому він обіймав різні керівні посади, останньою з яких була посада заступника начальника УМДБ по Одеській області, з якої 12 лютого 1947 р. він був звільнений у запас за станом здоров'я.

М. Михайлов лише кілька днів перебував на чолі 5-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області. До цього він три місяці очолював 4-й відділ УДБ, на який потім поставили Я. Сапожнікова, а М. Михайлова відправили у ролі ліквідатора в 5-й відділ. Транзитом через цей відділ 26 червня 1938 р. він був призначений т.в.о. начальника ОВ 9-ї кавалерійської дивізії КВО. Надалі служив в особливих органах, зокрема, в 1942 р. був заступником начальника ОВ НКВС 63-ї армії Західного фронту. 17 серпня 1942 р. загинув.

Таким чином, з чотирьох керівників 5-го відділу УДБ по Дніпропетровській області двоє були засуджені як політичні злочинці (Я. Флейшман і З. Луньов-Мінц), а двоє продовжували служити в органах НКВС–НКДБ. Ні до кого з них не були пред'явлені претензії як до «порушників соцзаконності».

В УНКВС по Донецькій області на посаді начальника 5-го відділу УДБ змінили один одного: П. Баша (з 3 січня до 26 липня 1937 р.), М. Макаров (з 26 липня до 26 грудня 1937 р.), Я. Ровінський (з грудня 1937 р. до квітня 1938 р.), Р. Григоров (з квітня і до розформування відділу влітку 1938 р.).

П. Баша з 26 липня 1937 р. перебував у резерві УНКВС, потім був виведений у розпорядження начальника 3-го відділу Каргопольського ВТТ НКВС СРСР (Архангельська обл. РРФСР), у подальшому обійнявши цю посаду. 27 березня 1940 р. він був звільнений зовсім з органів НКВС із виключенням з обліку. Таке могло статися лише через надходження на нього серйозних компрометуючих матеріалів, і найімовірніше, щодо «порушення соцзаконності». Але його не притягнули до кримінальної відповідальності, а напад Німеччини на СРСР надав йому, як і багатьом іншим його колегам, шанс повернути довіру до себе. У роки війни П. Баша служив на керівних посадах в органах військової контррозвідки. Станом на 10 вересня 1943 р. був начальником ВКР СМЕРШ 19-ї механізованої бригади (Степовий фронт). Тоді ж був нагороджений орденом Червоної Зірки, а в листопаді 1944 р.— орденом Червоного Прапора. Помер в 1953 р.

П. Баша починав проведення Великого терору по лінії Червоної армії в Донецькій області, а його наступник М. Макаров у другому півріччі

1937 р. мав розгортати репресії. Як це він робив, важко судити, можемо лише констатувати, що маючи спецзвання старшого лейтенанта держбезпеки (присвоєно 23 лютого 1936 р.), він не був відзначений нагородами під час масового нагородження співробітників органів НКВС 19 грудня 1937 р. Незабаром він взагалі був знятий з оперативної роботи і 26 грудня 1937 р. призначений начальником Київської міжкрайової школи ГУДБ НКВС СРСР.

Навіть в такій ролі він чимось не влаштовував керівництво НКВС УРСР і 29 серпня 1938 р. був виведений в розпорядження відділу кадрів НКВС СРСР. Згодом продовжив службу заступником начальника ОВ військово-морської бази Балтійського флоту в Кронштадті, потім — начальником 3-го відділу УДБ, т.в.о. заступника, заступником начальника УНКВС–УНКДБ по Ленінградській області. 12 травня 1942 р. помер від смертельного поранення.

Я. Ровінський, який заступив М. Макарова на посаді начальника 5-го відділу УДБ УНКВС по Донецькій області, був до того начальником 3-го відділення Ворошиловградського МВ НКВС. Він не розглядався керівництвом НКВС УРСР у ролі постійного керівника 5-го відділу і 20 квітня 1938 р. був призначений т.в.о. начальника 1-го відділення 3-го відділу УДБ НКВС УРСР зі своєї попередньої посади. 2 серпня 1938 р. він був затверджений на новій посаді, але вже восени прикріплений для роботи до ОВ КОВО.

У 1939 р. на Я. Ровінського, мабуть, з'явилися компрометуючі матеріали. Його відсторонили від оперативної роботи й відправили на посаду начальника відділу пожежної охорони НКВС Дагестанської АРСР (м. Махачкала). У 1940 р. призначили начальником 3-го відділення УДБ (з 1941 р.— контррозвідувального відділу) зазначеного НКВС. Його подальша служба проходила в цьому територіальному органі. Її успішність і відсутність до нього претензій за минуле характеризує нагородження його п'ятьма орденами.

Р. Григоров також був лише тимчасовим керівником 5-го відділу УДБ УНКВС по Донецькій області. Обіймаючи посаду т.в.о. начальника відділу кадрів УНКВС, він, як і М. Михайлов в Дніпропетровську, став ліквідатором відділу. Після поділу Донецької області на Сталінську та Ворошиловградську й реорганізації 11 червня 1938 р. УНКВС по Донецькій області в УНКВС по Сталінській області, він став т.в.о. начальника 3-го відділу УДБ УНКВС.

З огляду на його послужний список, навряд чи можна вважати, що людина була на своєму місці як керівник 5-го, а потім 3-го відділів. До 1938 р. жодної професійної підготовки та досвіду оперативної роботи він не мав. Спецзвання сержанта держбезпеки і молодшого лейтенанта держбезпеки він отримав відповідно 20 червня 1936 р. та 17 листопада 1937 р. виключно як кадровик. Чим він компенсував відсутність досвіду у своїй службовій діяльності за умов сильного тиску керівництва, спрямованого на активне проведення масових репресій, залишається тільки здогадуватися. Вірогідно, компенсуючу роль відігравала службова запопадливість його підлеглих.

Оперативна робота обтяжувала його. Після втечі наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського з Києва, відповідно до одного з перших наказів по особовому складу, підписаних в.о. наркома В. Осокіним, 18 листопада 1938 р. Р. Григоров був виведений в розпорядження Укрдорбудтресту УШОСДОР НКВС УРСР[418]. Зазвичай це відбувалося стосовно тих співробітників, хто проштрафився або втратив довіру. Але тут було бажання самого Р. Григорова змінити обстановку і місце служби. Завдяки його колишнім «корупційним зв'язкам» ситуація була швидко переграна, і новим наказом В. Осокіна від 3 грудня 1938 р. Р. Григоров був призначений в.о. помічника начальника відділу кадрів і водночас начальником 1-го відділення відділу кадрів НКВС УРСР[419].

Надалі, якщо і виникали питання до нього з приводу його і його підлеглих службової діяльності в 1938 р, то вони, напевно, відпали. Певним показником цього стало присвоєння йому чергових спецзвань: 14 листопада 1939 р.— лейтенанта держбезпеки і через якихось два місяці — 11 січня 1940 р.— старшого лейтенанта держбезпеки. Кадровики добре знали, як і кому присвоювали звання, і встигали в цій каламутній воді зловити і свою рибку. У лютому 1940 р. Р. Григоров став заступником начальника відділу кадрів НКВС УРСР, а 26 вересня того ж року призначений заступником начальника УНКВС по Читинській області з кадрів (РРФСР). Надалі його служба проходила без помітних подій: він отримував чергові звання, нагороджувався орденами та медалями і в 1955 р. у званні полковника був звільнений з органів КДБ.

«Хепі-енд» у долях Я. Ровінського та Р. Григорова підкреслює унікальну відсутність звинувачень у «ворожій діяльності» і в «порушенні соцзаконності» на адресу колишніх керівників 5-го відділу УДБ УНКВС по Донецькій області. Можна вважати, що за трьох із них (П. Башу, М. Макарова та частково Я. Ровінського) відповів колишній начальник УНКВС (з 3 квітня 1937 р. до 26 лютого 1938 р.) Д. Соколинський, розстріляний 21 січня 1941 р.

Інший начальник УНКВС (з 26 лютого 1938 р. до 14 січня 1939 р.) П. Чистов також вийшов сухим з води. Нове керівництво НКВС СРСР на чолі з Л. Берією мало всі підстави розглядати П. Чистова як висуванця М. Єжова і дати команду розслідувати і додати до «порушень соцзаконності» в УНКВС по Сталінській області аналогічні факти в УНКВС по Челябінській області, начальником якого він був з 29 липня 1937 р. до 26 лютого 1938 р. Адже сам факт нагородження П. Чистова 19 грудня 1937 р. орденом Леніна багато про що говорив.

Все трапилося навпаки. На початку 1939 р. Прокуратура СРСР порушила справу за обвинуваченням П. Чистова в проведенні незаконних масових репресій, але під тиском керівництва НКВС СРСР вона була припинена[420]. Не потягнув П. Чистова за собою в могилу і заарештований 15 квітня 1939 р. нарком-утікач О. Успенський, як він зробив це з колегою П. Чистова — начальником УНКВС по Ворошиловградській

[418] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 49.

[419] Там само, арк. 26.

[420] Біографічна стаття про П. Чистова у російськомовній версії Вікіпедії.

області Г. Коркуновим. Або в НКВС СРСР не дозволили О. Успенському зробити це.

Надалі з П. Чистовим відбулися драматичні події, але в іншому історичному контексті (німецький полон, нацистські концтабори, радянський перевірочно-фільтраційний табір, арешт). 27 березня 1947 р. він був «засуджений» Особливою нарадою при МДБ СРСР за ст. ст. 58–1 п. «б» і 58–11 КК РРФСР до 15 років позбавлення волі. Основну частину терміну покарання він відбув в 1950–1955 рр. на Колимі, в Особливому таборі «Береговий», де працював нормувальником. Згідно з ухвалою Магаданського обласного суду від 5 листопада 1955 р. був умовно-достроково звільнений, але відправлений у безстрокове заслання на тій же Колимі, з якого був звільнений у червні 1956 р.

Д. Соколинський та П. Чистов не були реабілітовані, але не тому, що у 1950-х—1960-х рр. встановили факти про «порушення соцзаконності» ними, а через тодішнє розуміння тяжкості злочинів, за які вони зазнали покарання. Чи справедливо це? Відповідь — за юристами. Доля П. Чистова підкреслює своєрідність ситуації щодо покарання «порушників соцзаконності» в УНКВС по Донецькій (потім — Сталінській) області, а саме — відсутність такого покарання, зокрема і стосовно колишніх керівників 5-го відділу УДБ УНКВС.

Про двох керівників 5-го відділу УДБ УНКВС по Житомирській області В. Лебедєва (з 4 жовтня 1937 р. до січня 1938 р.) та Н. Ремова-Поберьозкіна (зі січня до 15 серпня 1938 р.) ми детально розповіли в 1-й книзі 2-го тому збірника документів. Нагадаємо, що останній 29 листопада 1939 р. одним з перших серед «порушників соцзаконності» був розстріляний.

Його колишній безпосередній начальник В. Лебедєв належав до ваговиків в ієрархії УНКВС. З лютого 1938 р. він був начальником 3-го відділу УДБ УНКВС по Красноярському краю, завдяки чому опинився далеко від лав підсудних, на які сіли колишні начальник УНКВС Л. Якушев, його заступник Г. Гришин (Шенкман), Н. Ремов-Поберьозкін і багато інших співробітників УНКВС. Красноярськ знаходиться далеко від Житомира, та й від Москви, але якби В. Лебедєва туди доправили, колишні колеги, вони ж спільники, поза всяким сумнівом, «забезпечили» б йому вищу міру покарання. За їхньої відсутності як свідків, 30 січня 1941 р. В. Лебедєв був засуджений за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР до 5 років позбавлення волі у ВТТ. Незабаром йому «допомогла» війна: вирок був скасований, а він звільнений. Тому історія злодіянь цієї людини ще чекає на свого дослідника і належну історичну та правову оцінку.

У створеному восени 1937 р. ще одному новому УНКВС — по Кам'янець-Подільській області — практично весь період існування 5-го відділу УДБ його начальником був О. Лупан (з 19 жовтня 1937 р. до 16 червня 1938 р.). Із керівників середньої ланки в УНКВС тільки на ньому і начальникові 3-го відділу УДБ Г. Шухмані не позначилися зміни в керівництві НКВС УРСР (заміна 25 січня 1938 р. наркома І. Леплевського на О. Успенського) і в УНКВС (заміна 26 лютого 1938 р. начальника УНКВС М. Приходька на І. Жабрєва).

16 червня 1938 р. О. Лупана призначили т.в.о. начальника 11-го відділу (водний транспорт) УДБ НКВС УРСР, а після зміни організаційно-штатної структури центрального апарату НКВС УРСР, 14 серпня 1938 р.— в.о. начальника 3-го відділу 3-го управління (транспорт) НКВС УРСР[421]. Водночас з останнім призначенням він був нагороджений знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (XV)».

Незабаром О. Лупан повернувся на особістську роботу. Після реорганізації влітку 1938 р. особливих органів, 3 вересня 1938 р. О. Лупана призначили заступником начальника, а фактично — т.в.о. начальника ОВ ХВО. Можливо, цьому сприяло те, що напередодні (29 серпня) відбулося призначення в.о. начальника відділу кадрів НКВС УРСР Р. Крутова, який до цього працював разом з О. Лупаном в УНКВС по Кам'янець-Подільській області (Р. Крутов з березня 1938 р. був заступником начальника УНКВС). А можливо, це був простий збіг.

Через п'ять місяців, 4 лютого 1939 р. О. Лупан був відсторонений від посади, а 26 лютого того ж року звільнений зовсім з органів НКВС з виключенням з обліку. Якщо це стало наслідком появи на нього компрометуючих матеріалів, то останні могли стосуватися його діяльності як помічника начальника 5-го відділу УДБ УНКВС по Одеській області, або періоду служби в Кам'янці-Подільському. Але в матеріалах розслідування, що проводилося в 1940–1941 рр. особливою інспекцією відділу кадрів НКВС УРСР щодо «порушення соцзаконності» 15-ма співробітниками УНКВС по Кам'янець-Подільській області на чолі з Р. Крутовим, згадок про О. Лупана немає[422].

Після початку німецько-радянської війни О. Лупан знову був мобілізований на роботу в особливі органи і керував відділеннями в особливих відділах Південно-Західного та Донського фронтів, а потім служив на різних інших посадах, зокрема, станом на 30 жовтня 1943 р. був начальником 1-го відділу Управління контррозвідки (УКР) СМЕРШ Білоруського фронту. На той час мав звання підполковника і був нагороджений трьома орденами. Про те, як склалася його подальша доля, інформації у нас немає.

В аналогічному Житомирському і Кам'янець-Подільському новому УНКВС по Миколаївській області формування апарату 5-го відділу затягнулося. 4 жовтня 1937 р. наказом НКВС УРСР по особовому складу № 369, окрім т.в.о. начальника УНКВС Й. Фішера, були призначені т.в.о. начальників 3-го (КРВ) та 4-го (СПВ) відділів УДБ, але посада начальника 5-го відділу залишалася вакантною. За кілька днів ще одним наказом НКВС УРСР по особовому складу (№ 388 від 9 жовтня 1937 р.) відбулося масове призначення співробітників на посади в 3-му і 4-му відділах і лише двох в 5-му відділі[423].

Такими ж темпами комплектування відділу відбувалося і в подальшому, а начальника призначили лише через місяць. Відповідно до наказу НКВС УРСР по особовому складу № 438 від 9 листопада 1937 р. відділ

[421] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 200 зв., 65 зв.

[422] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 219.

[423] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 1-ос, арк. 90, 85–86.

очолив Ф. Овчинников[424]. Але і при наркомові І. Леплевському, і при його наступникові О. Успенському, Ф. Овчинников не був затверджений на посаді, залишаючись півроку т.в.о. начальника відділу. У ролі т.в.о. начальника відділу з 20 червня 1938 р. був і його наступник М. Некіпєлов. Під час реорганізації особливих органів останній нікуди не був призначений, а 4 травня 1939 р. М. Некіпєлова звільнили «за неможливістю подальшого використання на роботі в органах НКВС»[425].

У нашому огляді керівників 5-х відділів УДБ обласних УНКВС ми підійшли до ще одного територіального органу НКВС УРСР, значна кількість керівних працівників якого були «героями» 1-ї книги 2-го тому збірника документів. Йдеться про УНКВС по Одеській області.

До створення 22 вересня 1937 р. Миколаївської області її майбутня територія також була в зоні оперативної відповідальності (в частині, що його стосується) 5-го відділу УДБ УНКВС в Одесі. Відділ послідовно очолювали А. Ратинський (Футер) (з 22 листопада 1934 р. до 28 січня 1937 р.), В. Блюман (з 28 січня до середини червня 1937 р.) і переведений з УНКВС по Вінницькій області Б. Глузберг (з 26 липня 1937 р. до лютого 1938 р.), а також О. Антипін (з березня до 2 червня 1938 р.), що прибув з УНКВС по Івановській області РРФСР.

Про розстріляних «ворогів народу» О. Ратинського, В. Блюмана і Б. Глузберга ми вже згадали. Їхній наступник О. Антипін при наркомові внутрішніх справ УРСР О. Успенському «потрапив у струмінь»: 9 травня 1938 р. був нагороджений знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (XV)», а 2 червня 1938 р. призначений начальником 8-го відділення 5-го відділу УДБ НКВС УРСР (у числі новоспечених чотирьох начальників відділень)[426]. Після реорганізації відділу у серпні того ж року він став начальником 11-го відділення ОВ КОВО.

Ймовірно, з тих самих причин, що і у випадках з П. Башею та О. Лупаном, 28 листопада 1939 р. О. Антипін був звільнений зовсім з органів НКВС з виключенням з обліку. Потім відновив свою службу в НКВС і в 1941 р. був призначений заступником начальника 3-го відділення 1-го спецвідділу НКВС УРСР. Із 5 серпня 1941 р. був виведений у розпорядження начальника ОВ НКВС 37-ї армії Південно-Західного фронту[427] і призначений начальником відділення, а 1 жовтня 1941 р. пропав без вісті.

Отже, у підсумку не маємо жодного «повноцінного» «порушника соцзаконності» серед колишніх керівників 5-го відділу на відміну від керівників інших відділів УДБ УНКВС по Одеській області.

В УНКВС по Полтавській області комплектування 5-го відділу УДБ відбувалося приблизно так само, як і в Миколаєві. 4 жовтня 1937 р. тим же наказом НКВС УРСР по особовому складу № 369 були призначені т.в.о. начальників 3-го і 4-го відділів (О. Александров та А. Славін)[428],

[424] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 1-ос, арк. 66 зв.

[425] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 3-ос, арк. 39.

[426] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, ч. 2, арк. 219.

[427] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 9-ос, арк. 30.

[428] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 1-ос, арк. 91.

а 5-й відділ залишився без керівника. Одним з наступних наказів (№ 391 від 12 жовтня 1937 р.) було призначено багато співробітників на посади у 3-му, 4-му та інших відділах УНКВС і лише троє — на посади оперуповноважених в 5-му відділі. І тільки 22 листопада 1937 р. наказом НКВС УРСР по особовому складу № 454 начальником відділу був призначений С. Поляков[429].

26 лютого 1938 р. С. Поляков був виведений у розпорядження НКВС УРСР, 22 квітня призначений т.в.о. заступника, а 28 травня затверджений в.о. заступника начальника УНКВС. На заміну йому т.в.о. начальника 5-го відділу УДБ УНКВС 23 березня 1938 р. був призначений А. Куликовський (Куликовічер), який залишався на ній до 23 червня 1938 р.

Сумарно С. Поляков пробув на керівних посадах в УНКВС близько півтора року, зокрема в період Великого терору (з листопада 1937 р. до листопада 1938 р. з перервою в два місяці) — 10 місяців. Як ми бачили, суть його справи полягала не в тому, що він очолював 5-й відділ УДБ УНКВС, коли начальником УНКВС був А. Петерс-Здебський, а в його діяльності на посаді заступника наступного начальника УНКВС — О. Волкова. Оскільки про це вже йшлося, тут ми лише констатуємо, що 5 липня 1941 р. ВТ військ НКВС Київського округу за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР засудив С. Полякова до 10 років позбавлення волі у ВТТ.

А. Куликівський з 1934 р. був заступником начальника Полтавського МВ НКВС (до 1 жовтня 1937 р.) і водночас заступником начальника, а з 20 червня 1937 р.— начальником ОВ 25-ї стрілецької дивізії ХВО. Після створення УНКВС він продовжував обіймати посаду начальника ОВ 25-ї дивізії та водночас став помічником начальника 5-го відділу УДБ УНКВС.

Після виведення С. Полякова в розпорядження НКВС УРСР А. Куликівський три місяці керував 5-м відділом, а 23 червня 1938 р. був переведений на роботу в міліцію, ставши т.в.о. начальника відділу карного розшуку УРСМ НКВС УРСР. На цій роботі він також не затримався і менш ніж через три місяці — 15 вересня 1938 р.— був виведений в розпорядження відділу кадрів НКВС СРСР і надалі служив у системі ГУТАБ. 15 липня 1940 р. з посади начальника 3-го (оперативно-чекістського) відділу Ягрінського ВТТ (м. Молотовськ Архангельської обл.) він був звільнений в запас за станом здоров'я.

Деякий час працював заступником начальника спецбудівництва № 299 УНКВС по Київській області та УНКВС по Харківській області, а в жовтні 1941 р. знову був направлений на роботу в ГУТАБ. Служив на керівних посадах в оперативно-чекістських відділах Усольського ВТТ (м. Солікамськ Свердловської обл.), а з 16 серпня 1943 р.— Унженського ВТТ (Горьківська обл.). У 1945 р. був нагороджений двома орденами. За наявною у нас інформацією до кримінальної відповідальності не притягувався.

У підсумку з двох колишніх керівників 5-го відділу УДБ УНКВС по Полтавській області один був засуджений за «порушення соцзаконності»,

[429] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 1-ос, арк. 79–80 зв., 38.

а другий певною мірою перетворився на вигнанця, що, однак, не завадило йому згодом стати «шановною і заслуженою людиною».

В УНКВС по Чернігівській області керівниками 5-го відділу УДБ у 1937–1938 рр. були дві особи: начальник відділу І. Широкий (Майський) (з 9 січня 1937 р. до 5 березня 1938 р., призначений т.в.о. заступника начальника УНКВС) і т.в.о. начальника І. Коган (з березня до 14 серпня 1938 р.).

Із Чернігова І. Широкий 20 травня 1938 р. був переведений на посаду наркома внутрішніх справ Молдавської АРСР і дуже швидко «погорів» на ній як «порушник соцзаконності». 27 вересня 1938 р. він був заарештований. Ми розповіли про це в 1-й книзі 2-го тому збірника документів. Основна частина матеріалів його слідчої справи стосувалася «молдавської справи», згадки про Чернігів були тільки у зв'язку з опрацюванням версії про «ворожу діяльність» й не отримали розвитку. За результатами попереднього слідства за скоєні злочини І. Широкий мав першим з керівників органів НКВС УРСР постати перед судом Військового трибуналу. Але 18 грудня 1938 р. його знайшли мертвим в тюремній камері, за офіційною версією, внаслідок самогубства[430].

І. Коган з посади т.в.о. начальника 5-го відділу УДБ УНКВС по Чернігівській області 14 серпня 1938 р. був призначений т.в.о. заступника начальника 6-го відділу 1-го управління НКВС УРСР. Три місяці він був заступником у В. Грабаря, і його прізвище неодноразово згадувалося під час судового засідання Військового трибуналу у справі його колишнього шефа. Але це було пізніше, а 18 листопада 1938 р. І. Когана зняли з оперативної роботи і вивели в розпорядження Укрдорбудтресту НКВС УРСР. Незабаром він став начальником контори автотранспорту УШОСДОР, у червні 1939 р.— начальником 3-го спецвідділу УНКВС по Сумській області, а 14 квітня 1940 р. перейшов на нову роботу (більш конкретної інформації ми не маємо).

І. Коган міг бути притягнутий до відповідальності за фактами своєї службової діяльності і в ролі т.в.о. начальника 5-го відділу УДБ УНКВС і, що більш імовірно, як т.в.о. заступника начальника 6-го відділу 1-го управління НКВС УРСР (ці матеріали в центральному апараті НКВС УРСР були під рукою). Але цього не сталося. В подальшому він служив на керівних посадах в органах військової контррозвідки і в 1942–1945 рр. був нагороджений п'ятьма орденами.

Долі колишніх начальників 5-го відділу в УНКВС по Чернігівській області схожі на долі їхніх колег в УНКВС по Полтавській області: один постраждав як «порушник соцзаконності», а другий став заслуженим ветераном-орденоносцем.

Завершуємо наш короткий огляд інформацією про керівників 5-го відділення[431] УДБ УНКВС по Автономній Молдавській РСР (з 5 серпня 1937 р.— НКВС Молдавської АРСР). Цей підрозділ очолювали Л. Мейтус (2 січня перепризначений начальником і до 27 липня 1937 р.) та М. Жабокрицький (з 27 липня 1937 р. до лютого 1938 р.). Потім т.в.о.

[430] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 1.— С. 16–29 та ін.

[431] У даному органі НКВС існувало 5-те відділення, а не відділ.

начальника відділення був оперуповноважений В. Макаров[432] (наказом НКВС УРСР по особовому складу № 292 від 25 травня 1938 р. виведений в розпорядження УНКВС по Чернігівській області як оперуповноважений 5-го відділення УДБ НКВС МАРСР[433]).

Про Л. Мейтуса ми згадували у 2-й книзі 2-го тому збірника документів[434]. Після Тирасполя він на півроку затримався у Миколаєві: з 2 вересня 1937 р. був помічником начальника МВ НКВС, а з 1 жовтня того ж року — т.в.о. заступника начальника УНКВС по Миколаївській області. З появою в Києві нового наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського також був знятий з посади, відправлений за межі УРСР і 17 березня 1938 р. призначений начальником 3-го (оперативно-чекістського) відділу Виправно-трудового табору шосейно-дорожнього будівництва (Шосдортаб) НКВС (м. Хабаровськ, РРФСР). Потім очолював 3-й відділ Управління виправно-трудових таборів і колоній УНКВС по Хабаровському краю. 15 червня 1940 р. був знятий з посади і звільнений з органів НКВС. Інформацією про його подальшу долю ми не володіємо.

М. Жабокрицькому спочатку пощастило менше, ніж Л. Мейтусу. У лютому–березні 1938 р. він був відсторонений від посади, а потім заарештований. Однак, він не був засуджений як «ворог народу», як це сталося з багатьма його колегами, заарештованими водночас з ним. 25 березня 1939 р. був скасований наказ НКВС СРСР від 7 квітня 1938 р. про звільнення його з НКВС, і він був відновлений на службі. Станом на травень 1939 р. був співробітником ОВ НКВС Північно-Кавказького військового округу. Надалі служив на керівних посадах в особливих органах і ВКР СМЕРШ 74-ї стрілецької дивізії (Південний фронт), 37-ї і 56-ї армій (Північно-Кавказький фронт), 3-го гірськострілецького корпусу і Приморської армії. У 1941–1945 рр. нагороджений шістьма орденами.

Нам поки що не вдалося знайти будь-яку документальну інформацію про долю В. Макарова, тому ми виведемо його за дужки наших висновків. Так само ми вчинимо і з М. Некіпєловим, який формально був т.в.о. начальника 5-го відділу УДБ УНКВС по Миколаївській області до 4 травня 1939 р., але фактично вже нічим не керував. 24 травня 1940 р. після важкої хвороби він помер[435].

Отже, без них ми нарахували загалом 40 осіб — колишніх керівників особливих відділів у центральному апараті НКВС УРСР, двох військових округах, територіальних органах НКВС обласного рівня й у Молдавській автономії. Частина з них — 14 осіб (Ю. Бржезовський, І. Купчик, О. Санін-Затурянський, В. Блюман, В. Писарєв-Фукс, Б. Глузберг-Боскіс, Я. Флейшман, З. Луньов-Мінц, Д. Гречухін, М. Лістенгурт, А. Ратинський-Футер, А. Геплер, С. Пригов, А. Єгоров) були репресовані (арештовані, засуджені до різних видів покарання, один помер до суду) з політичних мотивів (без урахування арештованого Г. Кувенева, зміст обвинувачення проти якого нам невідомий).

---

[432] ГДА СБУ, ф. 16, оп. 1, спр. 314, арк. 138–139.

[433] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 22–22 зв.

[434] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 28–30.

[435] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 6, арк. 165.

Ще 7 осіб — І. Широкий (Майський), Н. Ремов-Поберьозкін, В. Грабар, В. Лебедєв, С. Поляков, Ф. Овчинников, О. Міцул — були притягнуті до кримінальної відповідальності як «порушники соцзаконності», до того ж останні двоє — Ф. Овчинников та О. Міцул — лише з другої спроби.

Решта 18 осіб уникли долі людей із зазначених двох груп. Один з тих, кого не чіпали, пропав без вісті в 1941 р. (О. Антипін), двоє загинули в 1942 р. (М. Макаров та М. Михайлов). Інші 15 осіб пережили війну і пішли в інший світ в різний час з природних причин.

Щодо трьох осіб, засуджених як політичні злочинці, пізніше стала ся юридична перекваліфікація їхніх діянь на «порушення соцзаконності», і тільки щодо однієї людини серед тих, яких не торкнулися репресії (О. Тишковського) розглядалося наприкінці 1950-х років питання про можливість притягнення його до відповідальності з тих же мотивів.

З 7-ми осіб, яких притягнули до кримінальної відповідальності, більшість звинувачувалися у злочинах, скоєних ними не як керівниками 5-х (особливих) відділів, а, переважно, в період перебування на інших посадах. Йдеться про В. Писарєва, І. Широкого, частково В. Грабаря, С. Полякова і, ймовірно, О. Міцула. А службова діяльність керівників 5-го відділу УДБ УНКВС по Житомирській області В. Лебедєва і Н. Ремова-Поберьозкіна виходила далеко за межі компетенції 5-го відділу. Першому начальник УНКВС Л. Якушев доручив керівництво масовими розстрілами в УНКВС у жовтні 1937 — січні 1938 рр., що призвело до створення системи варварського катування і знищення тисяч ні в чому не винних людей, а також мародерства з боку співробітників УНКВС[436]. Другий за нового начальника УНКВС Г. Вяткіна очолював Новоград-Волинську міжрайонну оперативно-слідчу групу, і злочини, скоєні ним тоді, стали основною частиною звинувачень, що були висунуті проти нього[437].

Отже, в нашому розпорядженні були лише архівні кримінальні справи В. Грабаря (в частині, що стосується його діяльності в ОВ КОВО) і Ф. Овчинникова, а справу О. Міцула розшукати не вдалося. Певний дефіцит архівних документів став дещо несподіваною проблемою, але не є критичним з точки зору наявності достатньої кількості історичних джерел для розкриття теми.

Дефіцит історичних джерел частково компенсований завдяки використанню документів з архівних кримінальних справ «ворогів народу» В. Блюмана та С. Пригова. Крім цього, опубліковані нами раніше документи з архівних кримінальних справ Я. Середи і Н. Ремова-Поберьозкіна та матеріали пізнішого розслідування щодо О. Тишковського не залишають сумнівів в тому, що факти, наведені в цих документах і матеріалах, мали повсюдний характер. За цими фактами проглядається явище в цілому — систематичні і різноманітні «порушення соцзаконності» співробітниками 5-х (особливих) відділів у період Великого терору.

---

[436] Кокін С. Доля співробітників УНКВС по Житомирській області — організаторів та виконавців «Великого терору» (за матеріалами архівно-кримінальних справ 1938–1940 рр.) // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. Науковий і документальний журнал.— 2015.— № 1 (44).— С. 191–193.

[437] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 1.— С. 409–411.

У статтях, опублікованих учасниками нашого проєкту[438], про співробітників 5-х відділів практично не згадується, за винятком житомирського та харківського сюжетів. Так, у статтях про «порушників соцзаконності» в управліннях НКВС по Вінницькій, Кам'янець-Подільській і Миколаївській областях прізвища начальників 5-х відділів відповідно О. Міцула, О. Лупана і Ф. Овчинникова не згадуються зовсім, а в статті про співробітників УНКВС по Одеській області зустрічаємо лише інформацію про арешт у березні 1938 р. Б. Глузберга «як однієї з довірених осіб колишнього наркома Леплевського» і розстріл його у вересні того ж року як учасника «терористичної шпигунсько-диверсійної організації». Ось, власне, і все.

Такий інформаційний вакуум пов'язаний, в першу чергу, як було зазначено, з дефіцитом архівних документів, а в другу — з певною специфікою розслідування злочинів, скоєних керівниками і співробітниками 5-х відділів. У випадках, коли ці злочини виходили за межі службової діяльності 5-х відділів (як це було в Житомирі і Харкові) діяння особістів пов'язували зі злочинними діями співробітників інших відділів і керівництва УНКВС. У випадках, коли те, що відбувалося, не виходило за межі компетенції 5-х відділів, обмежувалися розслідуванням стосовно співробітників цих відділів, а питання про притягнення до відповідальності керівників УНКВС в зв'язку з цим вирішували десь нагорі.

А тепер перейдемо до архівної кримінальної справи Ф. Овчинникова та власне його особи. На відміну від більшості своїх колег, у 1931 р. він потрапив з Червоної армії відразу в центральний апарат ДПУ УСРР і понад п'ять років служив на рядових посадах в ОВ, а з січня 1937 р.— в 3-му відділі (КРВ) УДБ НКВС УРСР. Отримав спецзвання молодшого лейтенанта держбезпеки і був нагороджений знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (XV)».

У 1937 р. відбувся спочатку поступовий його службовий підйом (з травня став помічником начальника відділення 3-го відділу), а потім — стрімкий злет. Новий нарком внутрішніх справ УРСР І. Леплевський 8 серпня призначив його заступником начальника 5-го відділу УДБ (начальник відділу А. Ратинський), а 27 вересня 1937 р.— особливоуповноваженим НКВС УРСР. Ця посада, як потім виявилося, була верхівкою службової кар'єри Ф. Овчинникова. Нарком І. Леплевський серйозно розраховував на нього і подав його до присвоєння позачергового спецзвання старшого лейтенанта держбезпеки (присвоєно 17.11.1937). Але дуже швидко зайшла коса на камінь, і нарком відправив свого висуванця на периферію, призначивши 9 листопада 1937 р.т.в.о. начальника 5-го відділу УДБ УНКВС по Миколаївській області.

Версію того, чим Ф. Овчинников не догодив І. Леплевському, перший постарався викласти у вигідному для себе світлі під час судового засідання Військового трибуналу. А ми констатуємо, що на момент призначення заступником начальника 5-го відділу УДБ НКВС УРСР Ф. Овчинников не мав жодного досвіду роботи на керівних посадах. А посада

[438] Чекисты на скамье подсудимых. Сборник статей / Составители М. Юнге, Л. Виола, Д. Россман.— Москва: Пробел-2000, 2017.— 680 с.

особливоуповноваженого апріорі передбачала ще й наявність широкого службового кругозору в особи, яка обіймала її. Цього у Ф. Овчинникова не було. Він був дуже «сирим» керівником. Однак, проведення Великого терору надавало можливість компенсувати ці недоліки службовим завзяттям, яке багато активістів терору і демонстрували.

Незважаючи на всі старання, в 1937–1938 рр. Ф. Овчинников навіть не був затверджений на посаді начальника 5-го відділу УДБ УНКВС. Можливо, це зіграло йому на руку, тому що після заміни І. Леплевського на О. Успенського він не потрапив за грати або не був відправлений з УРСР в далекі краї. Під час реорганізації особливих органів, 20 червня 1938 р. його було призначено т.в.о. начальника ОВ 15-го стрілецького корпусу КВО (Чернігів), а 9 вересня 1938 р.— т.в.о. начальника ОВ Проскурівської армійської кавалерійської групи КОВО (військове з'єднання № 5083).

Серед інших створених в КОВО армійських груп (Вінницької, Житомирської та Одеської) війська цієї групи були головною ударною силою і у вересні–жовтні 1938 р. перебували в стані бойової готовності поблизу державного кордону СРСР для можливого «визвольного походу» до Центральної Європи під гаслом «надання допомоги Чехословаччині». Однак, після захоплення Німеччиною Судетської області Чехословаччини бойова готовність була скасована, і можливість проявити себе в нових історичних умовах у Ф. Овчинникова зникла.

Служба тривала, і 31 травня 1939 р. він отримав чергове спецзвання капітана держбезпеки. За два місяці розслідування злочинів, скоєних співробітниками УНКВС по Миколаївській області, призвело до його арешту. У постанові СЧ УДБ НКВС УРСР про початок попереднього слідства від 1 серпня 1939 р. було зазначено, що Ф. Овчинников, «перебуваючи на посаді нач[альника] 5[-го] відділу [УДБ] УНКВС по Миколаївській області, проводив необґрунтовані арешти, застосовував до арештованих фізичні заходи впливу і займався вимаганням неправдивих свідчень. На одному з допитів вбив арештованого Городинського». В його діях вбачалися ознаки злочинів, передбачених ст. 206–17 п. «б» КК УРСР[439].

Постанова про арешт була підготовлена слідчим Г. Груніним, узгоджена із заступником начальника Слідчастини С. Калужським, 2 серпня 1939 р. затверджена керівником НКВС УРСР А. Кобуловим та підкріплена санкцією військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Морозова (зі зміною пункту статті звинувачення з п. «б» на п. «а») і згодою секретаря ЦК КП(б)У Д. Коротченка[440].

Арешт був проведений 5 серпня 1939 р. у м. Проскурові (нині — Хмельницький). Заарештований був доставлений спецконвоєм до Києва і поміщений у внутрішню в'язницю УДБ НКВС УРСР. Ф. Овчинников дивувався, адже в перші дні його не викликали на допит. За його словами, «після заявленого мною протесту у зв'язку з невикликом на допит, я був викликаний до кабінету т.в.о. наркома НКВС УРСР Кобулова, який, не

[439] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 4.

[440] Там само, арк. 2–3.

вислухавши мене, обізвав ворогом народу і відправив в камеру»[441]. Спроба прояснити ситуацію закінчилася для Ф. Овчинникова шоком, коли він почув такі слова від керівника НКВС УРСР.

Того самого дня, 8 серпня, відбувся перший допит Ф. Овчинникова, як він пізніше порахував, через 80 годин після арешту замість належних 24-х годин згідно зі ст. 132 КПК УРСР. Судячи з часу, зафіксованого в протоколі, допит тривав дві години (з 21.00 до 23.00). Але в протоколі, крім заповнених двох сторінок з 20-ма графами з відомостями про арештованого, відображені лише два питання, заданих старшим слідчим Слідчастини С. Кожевниковим, і відповіді на них арештованого. Слідчий пред'явив Ф. Овчинникову постанову про притягнення його до відповідальності за звинуваченням у злочинах згідно зі ст. 206–17 п. «а» КК УРСР[442], запитавши, чи визнає він себе винним. Той відповів, що не визнає, і нічого такого, що йому ставиться в провину, ясна річ, не робив[443].

Наступного дня Ф. Овчинников написав заяву на ім'я А. Кобулова, заявивши, що він «ні в чому не винен перед народом, партією і Радянським урядом», попросив форсувати слідство у його справі, а якщо це неможливо, звільнити його з-під варти під підписку про невиїзд з Києва до закінчення слідства[444]. Оцінюючи ситуацію сьогодні, не можна не здивуватися ступеню зарозумілості і переоцінки себе і своєї діяльності цією людиною. Але ніхто не поспішав виконувати побажання арештованого, лише через 10 днів — 19 серпня керівник НКВС УРСР А. Кобулов дав розпорядження керівництву Слідчастини «форсувати слідство»[445].

І хоча другий протокол допиту Ф. Овчинникова від 14 серпня мав ґрунтовний характер[446], помітного форсування слідства, згідно із залученими до справи документами, не відбулося. 9 вересня 1939 р. заарештований написав нову заяву на кілька адрес: секретарю ЦК ВКП(б) Г. Маленкову, секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову, члену ЦК ВКП(б) Л. Берії, безіменним наркому внутрішніх справ УРСР і військовому прокурору військ НКВС УРСР. В архівній кримінальній справі є три примірники заяви: рукописний оригінал на 12-ти сторінках[447], перший примірник завіреної машинописної копії на 14-ти сторінках, опублікований в 3-му томі збірника документів[448], і ще одна завірена машинописна копія[449]. Вони ідентичні за змістом, але зовні відрізняються від опублікованого наявністю серед реквізитів документа грифу секретності і його адресатів, розташованих у стовпчик у зазначеному нами порядку.

---

[441] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 214.

[442] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 3, арк. 145.

[443] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 53–54.

[444] Там само, арк. 56–59 зв.

[445] Там само, арк. 56.

[446] Там само, арк. 60–68, 69–79.

[447] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 4, арк. 24–29.

[448] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 96–102.

[449] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 80–93.

Незрозуміло, чи доповідали заяву І. Сєрову, якого 2 вересня 1939 р. було призначено наркомом внутрішніх справ УРСР. У СЧ УДБ НКВС УРСР оригінал заяви офіційно був зареєстрований лише 10 жовтня без резолюцій на ньому або до нього. Потім, мабуть, оригінал і перший екземпляр завіреної копії направили в НКВС СРСР. Наприкінці грудня 1939 р. їх повернули до НКВС УРСР також без будь-яких вказівок керівництва. На супровідному листі, вірогідно, працівником секретаріату НКВС УРСР від руки простим олівцем 17 січня 1940 р. було зроблено наступний запис: *«Перша заява Овчинникова [від 9 серпня 1939 р.] була повідомлена т. Кобулову 19.VIII і за його вказівкою напр[авлена] т. Казіну для форсування слідства»*[450]. Такою була реакція на заяви заарештованого.

Якщо слова Ф. Овчинникова сприймати як щирі, а не як стратегію виживання, то очевидно, що у вересні 1939 р. він не сприймав всерйоз кампанію по боротьбі з «порушеннями соцзаконності». Неможливо інакше розцінити такий його пасаж: «Сам я про свої “злочини” дізнався вперше на допиті 8 серпня ц.р. Адже характер “злочинів” такий (посадові злочини, а не контрреволюційна діяльність), що парторганізації або адміністрації слід було б, на мою думку, цим питанням зайнятися. Поговорив би зі мною будь-хто з працівників обкому КП(б)У або ЦК КП(б)У до мого арешту, я переконаний, що не треба було б утримувати мене під вартою»[451]. На думку Ф. Овчинникова, питання були другорядними, можна було обмежитися розмовами, а тут відразу арешт.

За документами слідства не помітно, щоб демагогія арештованого збила когось з пантелику. Підготовка до наступного допиту у Слідчастині зайняла, за розрахунками Ф. Овчинникова, 43 доби, протягом яких співробітники, що виїхали до Миколаєва займалися збором документації на підтвердження звинувачень, висунутих Ф. Овчинникову. Зважаючи на ці матеріали, на допиті 27 вересня слідчий Г. Грунін з’ясовував конкретні факти зі службової діяльності Ф. Овчинникова на чолі 5-го відділу УДБ УНКВС[452]. І тоді Ф. Овчинников зрозумів, що справа набуває серйозного обороту, і треба йти напролом.

Дізнавшись, що новим наркомом внутрішніх справ УРСР призначений І. Сєров, він написав на його ім’я заяву від 30 вересня 1939 р., яка складалася з двох пропозицій: «Хочу зробити Вам особисто заяву з питань принципової політичної важливості. Прошу надати мені можливість говорити з Вами»[453]. Цей психологічний прийом з жонглюванням інтригуючими словами («з питань принципової політичної важливості») використовували деякі особливо спритні «порушники соцзаконності», які намагались надати вагомості своїм персонам.

На початку жовтня Г. Грунін продовжив допити Ф. Овчинникова, а той продовжив домагатися зустрічі з керівниками НКВС УРСР. 12 жовтня 1939 р. він написав заяву на ім’я заступника наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинського, в якому скромно, але «переконливо», просив

[450] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 4, арк. 30.

[451] Відлуння Великого терорк.— Т. 3.— С. 98.

[452] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 214, 94–99, 100–106.

[453] Там само, арк. 107.

надати йому «можливість зробити Вам особисто мою усну заяву з приводу необгрунтованості мого арешту і пред'явлених мені звинувачень»[454]. Підкреслені Ф. Овчинниковим слова мали надати таємничості тому, що збирався розповісти заарештований.

Наступного дня допити продовжилися наче й не було нічого, із з'ясуванням конкретних епізодів звинувачення. 15 жовтня 1939 р. Ф. Овчинников почав писати власноручні свідчення по суті висунутих йому звинувачень і не проґавив можливості розповісти про те, яким правильним співробітником він був: «Як оперативний працівник я ріс, оформлювався і виріс у кваліфікованого чекіста в апараті ДПУ–НКВС УРСР. [...] Моє ставлення до роботи залишалося незмінним і при керівництві Наркоматом внутрішніх справ УРСР ворогом Успенським»[455]. Це була правда. Його ставлення до роботи як карателя було стабільним за всіх керівників.

Написавши 19 сторінок, Ф. Овчинников перервався на деякий час, мабуть, не з власної волі. Потрапивши під прес слідства, він 24 жовтня оголосив голодування і наступного дня був допитаний помічником військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатуряном, але не з приводу того, на що він скаржився, а щодо «застосування заходів фізичного впливу» до заарештованого О. Городинського[456]. Це була тема, на яку Ф. Овчинникову найменше хотілося говорити, і 26 жовтня він продовжив написання власноручних свідчень. Він написав, що протягом 82-х діб утримування його під вартою слідством не встановлено те й те, згадав про статтю КПК УРСР, попросив направити копії цих свідчень адресатам, зазначеним у заяві від 9 вересня 1939 р.[457], а потім зважився і на розмову з прокурором.

На його прохання 28 жовтня 1939 р. він знову був допитаний помічником військового прокурора Хачатуряном, якому намагався «підказати» шляхи пошуку процесуальних порушень у його справі[458]. Того самого дня він написав два примірники заяви на двох сторінках. Один з них був адресований наркому внутрішніх справ УРСР, а, за його відсутності — заступнику наркома. Наступного дня на цьому примірнику з'явилася коротка резолюція заступника наркома М. Горлинського про виклик і допит Ф. Овчинникова: «Викликався і допитаний 29/X [1939 р.]»[459]. Жодних вказівок не було, і заяву долучили до справи.

Другий примірник, адресований першому секретареві ЦК КП(б)У М. Хрущову, надійшов до СЧ УДБ НКВС УРСР 16 грудня, хоча супровідний лист Особливого сектору ЦК був датований ще 29 жовтня[460]. На заяві відсутні, а також не були долучені до неї резолюції або вказівки керівництва ЦК КП(б)У. До речі, всі документи у справі Ф. Овчинникова, які надходили тоді до Слідчастини, розписували на старшого слідчого

[454] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 183.

[455] Там само, арк. 197–198.

[456] Там само, арк. 217.

[457] Там само, арк. 208–216.

[458] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 4, арк. 45–46.

[459] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 221–221 зв.

[460] Там само, арк. 218.

М. Лабузова. Колишній слідчий у справі Г. Грунін наказом НКВС УРСР № 404/лс від 11 грудня 1939 р. був звільнений з 5 грудня з органів НКВС[461].

Три допити Ф. Овчинникова, проведені М. Лабузовим 17 і 22 листопада 1939 р., мали діловий характер з пред'явленням документів, і обвинувачений почав пригадувати в деталях те, про що його запитував слідчий[462]. Мабуть, це вивело його з себе, і на допиті 23 листопада він висунув ультиматум: «До того часу, поки мені відповідно до ст. 137 КПК УРСР не буде дозволено написати власноручні свідчення з приводу необґрунтованості мого арешту, незаслуженого тримання мене під вартою і тенденційності ведення слідства, я категорично відмовляюся давати свідчення з питань слідства»[463].

Слідство йшло не так, як того хотілося Ф. Овчинникову, наче він забув, як сам допитував людей, згодом повністю реабілітованих. Але найбільше вражає неприйняття ним самого факту його арешту, наполягання на необґрунтованості цього, хоча було очевидно, що претензії до нього серйозні і підкріплені документально. Щоб вивести слідство з глухого кута, в який намагався загнати його обвинувачений, 27 листопада 1939 р. Ф. Овчинникова в присутності М. Лабузова допитав військовий прокурор військ НКВС Київського округу М. Морозов. Відповівши на низку питань військового прокурора, Ф. Овчинников дізнався від нього, що стосовно однієї з його жертв Військовим трибуналом скасовано звинувачення в шпигунстві. Це знову викликало в обвинуваченого бажання повторити свій ультиматум[464]. Він наполегливо хотів змусити слідство йти за своїм сценарієм — виключно за його власноручними свідченнями.

Ймовірно, військовий прокурор не бачив в цьому проблеми, оскільки добре знав ціну зарозумілості колишніх керівних працівників НКВС, і то, як ця пиха збивається конкретними доказами їхньої злочинної діяльності (на той час на його рахунку вже був не один такий «збитий льотчик»), і порекомендував надати Ф. Овчинникову можливість написати власноручні свідчення. 28 листопада Ф. Овчинников продовжив їх писати, закінчивши свою працю 1 грудня 1939 р. (понад 41-ї стор.)[465]. Багато що в них має безперечний науковий інтерес з точки зору реакції Ф. Овчинникова на арешт, утримання під вартою, ведення слідства.

Так, його випад у бік т.в.о. особливоуповноваженого НКВС УРСР О. Твердохлебенка і заступника начальника СЧ УДБ НКВС УРСР С. Калужського дивно співзвучний з аналогічним випадом колишнього начальника УНКВС по Миколаївській області П. Карамишева[466]. Ф. Овчинников писав: «Якщо за цим же «методом Твердохлебенка і Калужського» заарештувати самих Твердохлебенка і Калужського, а потім пошукати гарненько заявників, які б бажали написати на них за-

[461] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3062, арк. 15.

[462] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 222–226, 227–233; 234–240, 241–249; 250–252, 253–257.

[463] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 258, 259.

[464] Там само, арк. 260.

[465] Там само, арк. 263–302.

[466] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 41.

яви, таких (охочих) знайдеться у багато разів більше, ніж Твердохлебенко знайшов їх на мене»[467].

Це було близьким до дійсності, і час відповідати за власні дії, не пов'язані зі справою Ф. Овчинникова, для зазначених осіб настав пізніше. Однак, постановка питання в стилі «А судді хто?» не давала відповіді на питання слідства у справі Ф. Овчинникова. Це було очевидне «переведення стрілок». Волею-неволею, основну частину тексту обвинувачений присвятив трактуванню фактів, які ставилися йому в провину.

4 грудня 1939 р. відбувся новий його допит військовим прокурором М. Морозовим і старшим слідчим М. Лабузовим у присутності заступника начальника Слідчастини М. Казіна[468]. Ф. Овчинникову довелося відповідати на питання по суті пред'явлених звинувачень.

Пояснювати доводилося не тільки йому, але й слідчому у його справі. М. Лабузов тоді давав пояснення апарату ОУ НКВС УРСР за фактами попередньої службової діяльності, як своєї, так і колег[469]. І у нього була перевага перед багатьма колегами, тому що він, як працівник Слідчастини, володів значним обсягом інформації про вже встановлені «порушення соцзаконності» та осіб, викритих у цьому, і знав на кого можна посилатися на підтвердження своїх слів, а на кого — у жодному разі. Такою тоді була ситуація в НКВС УРСР. Слідчі у справах «порушників соцзаконності» самі перебували «під ковпаком» і в будь-який момент могли бути притягнуті до відповідальності за власні «порушення».

Не знаємо, наскільки був стурбований своєю долею М. Лабузов, але слідство він вів старанно, продовжував допитувати Ф. Овчинникова, акцентуючи його увагу на тому, що вже було встановлено слідством. Це було необхідно, тому що обвинувачений дотримувався тактики заперечення всього, що грало не на його користь. Так, на допиті 30 грудня 1939 р. М. Лабузов, кажучи про встановлений факт застосування Ф. Овчинниковим в 1938 р. «заходів фізичного впливу» до підслідного, задав питання: «Ви визнаєте це?», на що отримав відповідь: «Ні, не визнаю»[470]. І це повторювалося кожного разу.

Із завершенням календарного року М. Лабузов завершив формування 1-го, 2-го і 3-го томів слідчої справи. 1-й том закривали дві довідки від 31 грудня 1939 р. і 3 січня 1940 р. про те, що в ці дні (фактично з 27 грудня) заарештований ознайомився з матеріалами тому і «зробив у справі вибірки і нотатки». 2-й том містив свідчення свідків у справі та інші документи, зібрані в цей період слідства. Його завершували три довідки про ознайомлення Ф. Овчинникова 2 та 3 січня 1940 р. з матеріалами, і про те, що він «зробив для себе вибірки і нотатки». Про частину змісту 3-го тому буде зазначено далі. З ним заарештований ознайомився 3 і 4 січня 1940 р. та «зробив у справі виписки і нотатки»[471].

---

[467] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 282.

[468] Там само, арк. 303–304.

[469] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 119–121.

[470] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 3, арк. 1.

[471] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 1, арк. 307, 308; т. 2, арк. 253–255; т. 3, арк. 288, 289.

Ознайомлення арештованого з матеріалами слідства відбулося не у зв'язку зі закінченням слідства у його справі, як це було зазвичай, але в порядку ст. 200-ї КПК УРСР, фактично — з доброї волі слідчого або відповідно до вказівок його керівництва і військової прокуратури. Підганяли терміни, в Слідчастині хотіли швидше завершити слідство, і тому заздалегідь почали знайомити арештованого з матеріалами слідства. У цьому полягав один із нюансів слідства у цій справі.

Другий нюанс полягав у тому, що слідство спочатку проводило очні ставки між свідками, уточнюючи і перевіряючи їхні свідчення, і протоколи цих очних ставок згрупували в 2-му томі справи. З 13 грудня 1939 р. почали проведення очних ставок між Ф. Овчинниковим і свідками. Протоколи цих очних ставок стали долучати до 3-го тому справи, порушивши хронологічну послідовність у долученні документів.

Третій нюанс був притаманний більшості розслідувань у справах «порушників соцзаконності». У певний момент із матеріалів слідства виокремлювали матеріали щодо інших осіб. Цього разу почав вимальовуватися айсберг, верхівку якого складали керівники особливих органів. За постановою Слідчастини від 29–30 грудня 1939 р. зі справи Ф. Овчинникова були виокремлені матеріали стосовно колишніх помічника начальника ОВ НКВС 15-ї стрілецької дивізії Г. Орієнтліхермана і оперуповноваженого ОВ НКВС 15-ї авіабригади (м. Кіровоград, нині — Кропивницький) і 5-го відділу УДБ УНКВС по Миколаївській області Л. Тітермана. Останні вже не працювали в органах НКВС, а їхнє місце перебування було невідомо, тому матеріали направляли особливоуповноваженому НКВС УРСР «для встановлення і притягнення їх до відповідальності за скоєні злочини»[472].

Оскільки «порушення соцзаконності» мали комплексний характер, до них були дотичні не лише оперативні співробітники (вони ж слідчі), але і різні допоміжні «гвинтики» репресивного механізму. Прояснення епізодів справи супроводжувалося розширенням кола обвинувачених. Відповідно до постанови СЧ УДБ НКВС УРСР від 15 січня 1940 р. було прийнято наступне рішення: «Матеріали щодо кол[ишнього] головлікаря Миколаївської в'язниці Докторова в частині складання ним завідомо неправильного акту про смерть слідчо-ув'язненого Городинського Олександра Івановича зі слідсправи № 147066 виділити в окреме провадження і направити їх до УНКВС по Миколаївській області для додаткового ретельного розслідування обставин, за яких Докторов склав фіктивний акт про смерть Городинського, і вирішення питання про притягнення Докторова до кримінальної відповідальності»[473].

Ознайомивши Ф. Овчинникова з трьома томами слідчої справи, 5 січня 1940 р. старший слідчий М. Лабузов почав його допит зі слів: «Протягом всього слідства Ви не дали прямих відповідей на питання, які стосуються встановлення справжніх причин та обставин смерті підслідного Городинського. З матеріалів слідства і офіційних документів, долучених до справи, видно, що Городинський помер вранці 16 березня 1938 р.

[472] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 3, арк. 159.

[473] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 4, арк. 317–318.

у карцері Миколаївської в'язниці. Скажіть, в який час Городинський був узятий з допиту з Вашого кабінету?»[474].

На відміну від поведінки на допитах в 1939 р., побачивши документи в справі, які пояснювали багато моментів, Ф. Овчинников мав тепер відповідати конкретно на запитання. Він продовжував недоговорювати і перекручувати факти та намагався чинити психологічний тиск на слідчого новими вимогами про надання йому можливості «ретельно ознайомитися додатково з усіма матеріалами слідства», а потім написати клопотання у справі і нові власноручні свідчення. М. Лабузов вважав за можливе лише написання свідчень[475].

Із 7 до 10 січня Ф. Овчинников написав такі свідчення (неповні 56 стор.). Потім, після ознайомлення з архівною кримінальною справою Л. Клейнгофа, яка розглядалася як речовий доказ у справі Ф. Овчинникова, він 11 січня написав свідчення з цього питання. Як наслідок, епізод не ввійшов в обвинувачення. Наступним стало ознайомлення Ф. Овчинникова з архівною кримінальною справою А. Сабіна-Гуза і написання ним 13 січня показань і у цій справі[476]. Цей епізод згодом увійшов в обвинувальний висновок і фігурував у вироку у справі Ф. Овчинникова. Крім цього, М. Лабузов на допиті 14 січня пред'явив йому витяг із заяви О. Єлісєєва, якого було звільнено з-під варти, і зажадав від Ф. Овчинникова дати пояснення по її суті. Після дачі ним свідчень[477], слідство до цього питання не поверталося, а сам Ф. Овчинников педалював його під час судового засідання. Наведені факти свідчать про те, що необхідна або достатня об'єктивність з боку слідства мала місце, проте, Ф. Овчинников так не вважав.

Із 20 до 25 січня 1940 р. він знову писав власноручні свідчення, змінюючи місцями причини та наслідки у подіях, пов'язаних із його справою, намагаючись дискредитувати людей, яких він вважав ініціаторами свого арешту, перших слідчих і свідків у справі. Повторюючи свої тези про необґрунтованість свого арешту і тримання під вартою, він, зокрема, писав:

«[...] а) Мій арешт від 5-го серпня 1939 року є наслідком реалізації установки фашиста Успенського (колиш[нього] наркома НКВС УРСР), даної ним стосовно мене ще навесні 1938 року; реалізація цієї установки проведена особливоуповноваженим НКВС УРСР Твердохлебенком, який на цій же посаді працював і при Успенському. [...]

г) Слідство у моїй справі велося упереджено, тенденційно, з грубим порушенням низки статей КПК УРСР, з порушенням відомого рішення РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17-го листопада 1938 року й низки наказів НКВС СРСР про слідчу роботу в органах НКВС, що випливають із цього рішення»[478].

Чи мав підстави так заявляти Ф. Овчинников? Абсолютно точно можна зазначити, що розігрування карти «фашиста» О. Успенського було

[474] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 4, арк. 47.

[475] Там само, арк. 47–57.

[476] Там само, арк. 58–113, 114–124, 125–132.

[477] Там само, арк. 133–135, 136–139.

[478] Там само, арк. 141–142.

відвертою демагогією. Тих співробітників, стосовно яких колишній нарком навесні 1938 р. «давав установки», негайно заарештували, і більшість з цих людей восени того ж року були розстріляні. Деяким, кого не розстріляли, в 1939 р. перекваліфікували звинувачення з політичних статей на ст. 206–17 КК УРСР. І вже вони на «законних» підставах апелювали до арешту їх при «фашистові» Успенському. Ф. Овчинникова, заарештованого набагато пізніше, ніяк не можна було віднести до жертв О. Успенського.

Приводом до цієї заяви, можливо, була історія, зі слів Ф. Овчинникова, про його висунення «на керівну роботу в ОВ КВО», яке планувалося, і відхилення його кандидатури як «висуванця Леплевського». Тоді у рапорті на ім'я О. Успенського від 13 червня 1938 р. Ф. Овчинников всіляко відхрещувався від колишнього наркома і його оточення, розповів про свої службові досягнення, унаслідок чого, як він вважав, «повинен був нарешті отримати просування по службі»[479]. Але не отримав.

Складніше було з дотриманням вимог закону при арешті і веденні слідства у справах співробітників, арешти багатьох з яких в 1939 р. не були підготовлені належним чином. Багато в чому це відбувалося внаслідок звичної кампанійщини з того чи іншого приводу. Боротьба з «порушеннями соцзаконності» і «порушниками» не мала характеру послідовної політики, зокрема кадрової, в органах НКВС. Те, що відбувалося в цьому напрямку в УРСР, часто було заслугою органів прокуратури та таких партійних діячів, як М. Хрущов.

Були свої проблеми і під час слідства у справі Ф. Овчинникова, але наведені нами приклади свідчать про надану йому можливість вивчати матеріали слідства, заперечувати звинувачення на свою адресу і доводити свою точку зору до різних інстанцій, тобто робити те, чого були позбавлені десятки тисяч жертв Великого терору. До Ф. Овчинникова не застосовували фізичне насильство під час слідства хоча б через те, що саме це інкримінувалось йому. З цього приводу він пустився в довгі міркування, цитуючи самого себе і роблячи широкі узагальнення:

«По цьому пункту звинувачення я в своїх власноручних свідченнях від 15-го жовтня 1939 року писав: "У процесі слідства у моїй справі я дійшов висновку, що слідство або не знає рішення з цього питання Політбюро ЦК ВКП(б) від серпня місяця 1937 року [про дозвіл застосування співробітниками НКВС фізичного насильства в "окремих випадках" до "явних", але "таких, що не зізнаються, ворогів"] і директивного листа ЦК ВКП(б) [партійним комітетам із зазначенням про такий дозвіл] від лютого місяця 1939 року, або, знаючи згадані рішення, порушує такі" (див. том І, л.д. 210–211).

Доповнюю свої свідчення від 15/X-1939 р.:

Слідству добре відомо і згадане вище рішення Політбюро ЦК ВКП(б) від 1937 року, і директивний лист генерального секретаря ЦК ВКП(б) від лютого місяця 1939 року з питання застосування до арештованих заходів фізичного впливу. Однак, і рішення ЦК ВКП(б), і директивний лист ЦК ВКП(б) слідством ігноруються і грубо спотворюються. До того ж,

[479] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 726–733.

посилаючись на секретність згаданих документів, слідство не дає можливості викрити ігнорування і спотворення ним (слідством) цих документів.

Слідству відомо, що відповідно до згаданих вище рішенньь ЦК ВКП(б) заходи фізичного впливу до окремих заарештованих у слідчій практиці органів НКВС, починаючи з 1937 року, повсюдно застосовувалися і застосовуються донині. Однак, у практиці ведення слідства у моїй справі слідство абсолютно не бажає розбиратися в законності чи незаконності застосування заходів фізичного впливу до того чи іншого заарештованого. Слідство намагається встановити лише сам факт застосування заходів фізичного впливу до будь-якого заарештованого, і встановивши такий, слідство цим самим вже встановлює і злочинні дії обвинуваченого, в цьому випадку — мене.

Якщо так підходити до цього питання, тоді весь оперативний склад органів НКВС усього Радянського Союзу, зокрема і всі слідчі у моїй справі, є однаковими зі мною посадовими злочинцями, бо немає в органах НКВС СРСР такого оперативного працівника, який би за період 1937–1940 рр. не застосовував би тією чи іншою мірою методів фізичного впливу до одного або декількох заарештованих»[480].

З наукової точки зору це питання потребує ретельного вивчення. Ми не будемо посилатися на наявні напрацювання, тому що поки це виглядає справою смаку або ще чогось. Зауважимо, що в радянській практиці, як відомо, не було нічого більш постійного, ніж щось тимчасове. Так і тут дозвіл вищого партійного керівництва вибивати зізнання з «явних ворогів» мало своїм наслідком повсюдні масові побиття, тортури, каліцтва і прямі вбивства на допитах заарештованих. В універсальності цього явища Ф. Овчинников був правий. У конкретному випадку з ним це була димова завіса, тому що йшлося про застосування фізичного насильства до людей, чия вина вже тоді не була доведена, а їхні арешти визнані необґрунтованими. Тому селекція, яку пропонував він проводити щодо тих, кого били на «законних» підставах, а кого ні, була зайвою.

Ці свідчення Ф. Овчинникова були найбільшими за обсягом за весь час слідства (154 стор.) і вказують на те, що він був вкрай незадоволений слідством. Після завершення їх написання, 25 січня 1940 р. він знову ознайомився із матеріалами слідства і висловив побажання, щоб до справи були долучені всі власноручні свідчення, які він написав у січні 1940 р., зокрема й останні, а також (далі — пряма мова) «виконати зазначені мною в згаданих свідченнях всі мої клопотання»[481].

Незважаючи на його невдоволення і категоричний тон у вимогах, із наступних протоколів його допитів від 28 і 31 січня не простежується, щоб це якось подіяло на старшого слідчого М. Лабузова, який продовжував уточнювати конкретні факти й епізоди звинувачення з пред'явленням заарештованому нових документів, а потім склав постанову від 31 січня, згідно з якою зазначені Ф. Овчинниковим власноручні свідчення були долучені до справи, частина його клопотань задоволена (п'ять клопотань),

[480] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 4, арк. 216–219.

[481] Там само, арк. 319.

а частина відхилена з різних причин (12 клопотань)[482]. Такий розклад призвів до того, що після прочитання Ф. Овчинниковим постанови, він відмовився підписати її.

Цим же днем датоване затвердження заступником наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинським обвинувального висновку на 9 аркушах. Складений М. Лабузовим список свідків, які підлягали виклику до суду, був великим і складався зі 40 осіб[483]. Справа була передана до Військової прокуратури військ НКВС Київського округу. 9 лютого помічник військового прокурора Хачатурян затвердив обвинувальний висновок, а наступного дня виніс постанову про надання висновку сили обвинувального акта і віддання під суд Ф. Овчинникова за звинуваченням у злочинах, передбачених ст. 206–17 п. «а» КК УРСР[484].

11 лютого 1940 р. слідча справа в 4-х томах надійшла до ВТ військ НКВС Київського округу. На підготовчому засіданні 19 лютого Військовий трибунал вирішив: «Враховуючи, що внаслідок здійснених Овчинниковим злочинів настали особливо тяжкі наслідки, в зв'язку з чим його дії слід кваліфікувати замість п. "а" ст. 206–17 КК УРСР за п. "б" цієї ж статті, справу повернути Військовій прокуратурі військ НКВС Київського округу для перекваліфікації злочину Овчинникова [...]»[485].

Справа швидко опинилася в СЧ УДБ НКВС УРСР, де 20 лютого керівник Слідчастини М. Казін затвердив постанову про перекваліфікацію обвинувачення Ф. Овчинникову. Після того, як обвинувачений 22 лютого двічі перечитав цю постанову і, ймовірно, відчув жах, він відмовився підписувати її, а також відповідати на запитання, чи визнає він себе винним у звинуваченні за ст. 206–17 п. «б». Ф. Овчинников заявив, що він бажає бути викликаним військовим прокурором військ НКВС Київського округу[486].

Не схоже, щоб хтось збирався це робити, тому що того ж дня (22 лютого 1940 р.) заступник наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинський затвердив обвинувальний висновок зі зміненим пунктом ст. 206–17 КК УРСР. Справу знову передали до ВП військ НКВС Київського округу, і 25 лютого помічник військового прокурора Хачатурян затвердив обвинувальний висновок і продублював попередню постанову про надання висновку сили обвинувального акта і віддання під суд Ф. Овчинникова за звинуваченням у злочинах, передбачених тепер ст. 206–17 п. «б» КК УРСР[487].

Для всіх учасників розгляду справи в інстанціях все було ясним і зрозумілим, і в цьому процесі не виникало жодних зволікань. 26 лютого 1940 р. відбулося нове підготовче засідання Військового трибуналу, на якому справа Ф. Овчинникова була прийнята до провадження. Трибунал призначив слухання справи на 11 годину ранку 3 березня в приміщенні

[482] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 4, арк. 333–337.

[483] Там само, арк. 339–347, 348–351.

[484] Там само, арк. 352.

[485] Там само, арк. 354.

[486] Там само, арк. 355–356, 358–363.

[487] Там само, арк. 371.

УНКВС по Миколаївській області, і невідкладно направив у 1-й спецвідділ НКВС УРСР лист з проханням терміново етапувати Ф. Овчинникова спецконвоєм до Миколаєва, щоб він встиг прибути туди до зазначеного часу[488].

Далі відбулися події, аналогічні тим, про які ми розповіли в 2-й книзі 2-го тому. Там йшлося про затримку судового засідання Військового трибуналу в Миколаєві в грудні 1940 р. у справі колишнього начальника УНКВС П. Карамишева і його спільників у зв'язку з неприбуттям підсудних до моменту початку засідання[489]. Історія зі судовим засіданням у справі Ф. Овчинникова, що передувала тим подіям, була ще безглуздішою. Немов передчуваючи недобре, керівництво трибуналу 28 лютого перенесло засідання на 4 березня[490].

Коли члени трибуналу і свідки прибули до Миколаєва, виявилося, що підсудний ще не був доставлений до міста. З'ясувалося, що 1 березня 1940 р. Ф. Овчинников «замість спрямування його спец. маршрутом, був відправлений на загальних підставах тобто через Харків, і внаслідок до місця призначення зможе прибути лише 7-го березня. Отже, призначене на 4 березня слухання справи Овчинникова було зірвано, а працівники трибуналу і викликані з інших міст свідки даремно втратили час на проїзд до Миколаєва і назад»[491]. Повідомляючи про це начальнику 1-го спецвідділу НКВС УРСР, керівництво Військового трибуналу сподівалося на «відповідне реагування». Однак, як бачимо, у грудні 1940 р. історія повторилася.

Розсерджений керівник ВТ військ НКВС Київського округу Я. Васютинський переніс слухання справи на 26 березня і доручив проведення судового засідання від імені ВТ військ НКВС округу голові Військового трибуналу військ НКВС Одеської області Фомічову[492]. І краще б він цього не робив. З другої спроби судове засідання відбулося з 26 до 28 березня 1940 р. за участю 28-ми викликаних свідків[493]. Фрагмент з протоколу засідання — останнє слово підсудного — опубліковано у 3-му томі збірника документів[494].

Суд завершився винесенням вироку, в якому обвинувачення було перекваліфіковано з п. «б» на п. «а» ст. 206–17 КК УРСР, незважаючи на зворотну перекваліфікацію, виконану раніше за ініціативи ВТ військ НКВС Київського округу в його «нормальному», а не від його імені, складі. На підставі цього Ф. Овчинников був засуджений до позбавлення волі строком на два роки в загальних місцях ув'язнення. Члени трибуналу

[488] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 6, арк. 5, 7, 9.

[489] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 40.

[490] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 6, арк. 14.

[491] Там само, арк. 26.

[492] Там само, арк. 26 а.

[493] Там само, арк. 55–74 зв.

[494] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 395–396.

вирішили, що засуджений не є соціально небезпечним, і вирішили «вважати цей термін умовним з випробувальним терміном протягом трьох років»[495].

Після оголошення вироку і до набуття ним законної сили ВТ визначив змінити запобіжний захід для Ф. Овчинникова: «тримання під вартою змінити на підписку про невиїзд»[496]. Те, чого безуспішно домагався Ф. Овчинников у Києві з моменту свого арешту, з повною зневагою до результатів попереднього слідства було зроблено в Миколаєві. Ф. Овчинников був звільнений з-під варти і згодом влаштувався працювати начальником спецсектору та інспектором з кадрів будівництва заводу «Б» у м. Чернігів («Чернігівважмашбуд»).

Підкреслимо, офіційно вирок був винесений Військовим трибуналом військ НКВС Київського округу, але насправді — лише від його імені. Низка непорозумінь і помилок призвела до серйозної проблеми в справі — неправильної правової оцінки дій Ф. Овчинникова. Помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатурян, який добре знав всі обставини справи, підготував касаційний протест на вирок. Протест разом зі справою та касаційною скаргою Ф. Овчинникова 20 квітня 1940 р. був відправлений до ВК ВС СРСР[497].

Військова колегія на засіданні 22 червня 1940 р. під головуванням В. Ульріха дійшла таких висновків: «Провина Овчинникова в проведенні необґрунтованих арештів осіб начскладу, застосуванні незаконних методів у слідстві і допущенні до Городинського[498] фізичного насильства, внаслідок чого настала смерть останнього, матеріалами справи встановлена. [...]

На підставі викладеного вище та враховуючи необґрунтованість вироку, невідповідність міри покарання, призначеної Овчинникову, протест Прокурора Союзу РСР задовольнити. Вирок скасувати і справу передати в той же Військовий трибунал для нового розгляду зі стадії попереднього слідства [...]»[499].

Копію ухвали Військової колегії 1 липня 1940 р. направили з ВТ військ НКВС Київського округу головному «герою» — військовому юристу 3-го рангу Фомічову. Незважаючи на те, що в ухвалі ВК не було натяків на можливі далекосяжні висновки, як це бувало в таких випадках, скандальний прояв непрофесіоналізму з боку Фомічова був незаперечним, і всі це розуміли.

Після проходження через ВТ і ВП військ НКВС Київського округу справа Ф. Овчинникова 5 липня 1940 р. повернулася в СЧ УДБ НКВС УРСР для дослідування «у максимально короткий термін». Спочатку вона була розписана М. Лабузову для доповіді своїх пропозицій. Однак, слідів його будь-якої роботи щодо цього в справі немає, і 7 вересня 1940 р.

[495] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 6, арк. 75–76 зв

[496] Там само, арк. 74 зв.

[497] Там само, арк. 90.

[498] У документі помилково — Гординському.

[499] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 6, арк. 91–91 зв.

справу прийняв до свого провадження старший слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР Н. Прівін[500].

Він понад місяць вивчав матеріали справи, а потім викликав Ф. Овчинникова до Києва і розпочав його допити. У перший раз він допитав його 12 жовтня. Відповідно до протоколу допиту він тривав 4 години 40 хвилин і був важливим за змістом. Слідчий з'ясовував наявність компрометуючих матеріалів для арешту командирів кадру і запасу РСЧА за довідками 5-го відділу УДБ УНКВС по Миколаївській області. 15 жовтня допит почався об 11.40 і завершився о 2 годині ночі наступного дня, та теж мав ґрунтовний характер[501].

16 жовтня Н. Прівін підготував дві постанови: одну — про пред'явлення Ф. Овчинникову звинувачення за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР, а другу — про обрання йому запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд з м. Чернігів. Наступного дня слідчий відібрав підписку у Ф. Овчинникова[502]. Сталося це під час допиту 17 жовтня, який почався з дуже неприємного для Ф. Овчинникова питання про померлого внаслідок побоїв арештованого О. Городинського, а завершився з'ясуванням стосунків між слідчим та Ф. Овчинниковим, який не бажав визнавати себе винним і відмовився підписати постанову про пред'явлення йому обвинувачення[503].

Матеріали, що надійшли на той час в Слідчастину (завірені копії документів, які викривали Ф. Овчинникова й інших співробітників УНКВС у різних фальсифікаціях і т.ін.), увійшли до 5-го тому слідчої справи і 17 жовтня 1940 р. були пред'явлені для ознайомлення Ф. Овчинникову. Він ознайомився також з долученими до справи речовими доказами — архівними слідчими справами, у фальсифікації яких він брав безпосередню участь.

Це засмутило його, оскільки доказова база слідства помітно зміцнилася, і він вдався до перевіреної тактики — висунення старих і нових клопотань. У протоколі пред'явлення слідства було зафіксовано, що він просив слідство «виконати всі клопотання, викладені в його власноручних свідченнях від 20–25 січня 1940 р., і клопотання, які будуть долучені до цього протоколу пред'явлення слідства». У Слідчастині були готові до такого маневру і 18 жовтня 1940 р. винесли постанову про відхилення всіх клопотань з викладенням аргументації щодо кожного клопотання, і Ф. Овчинников розписався про ознайомлення з цією постановою[504].

Просування слідства призвело до нового розширення кола імовірних співучасників злочинів. Згідно з постановою СЧ УДБ НКВС УРСР від 15 жовтня 1940 р. було встановлено, що у справі «проходить низка співробітників УНКВС [по] Миколаївській області — Болтянський, Готовцев, Ваталов, Поясов, Петров, Орієнтліхерман, Александров, Тітерман, Малішевський[505], [а також] комендант Московського УНКВС — як

[500] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 6, арк. 95; т. 5, арк. 1.

[501] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 5, арк. 4–12, 13–17; 18–44, 45–58.

[502] Там само, арк. 72–72 зв., 2–3.

[503] Там само, арк. 59–67, 68–71.

[504] Там само, арк. 148, 149–150, 151–153.

[505] В документі помилково переплутані місцями літери «а» та «и» — Милашевський.

порушники соціалістичної законності». З огляду на це, вирішили: «Матеріали щодо вищевказаних осіб виокремити в копіях в апарат особливоуповноваженого НКВС УРСР для розслідування і притягнення цих осіб до відповідальності». До постанови додавався опис зазначених матеріалів[506].

У січні 1941 р. у слідстві з'явилася нова дійова особа. Нею став помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Баринов. Він вивчив справу й у постанові від 16 січня констатував, що знайшов в діях Ф. Овчинникова «ознаки злочину, передбачені ст. 206–17 п. "б" КК УРСР, у зв'язку з чим необхідно провести додаткові слідчі дії». Він прийняв справу до свого провадження і розпочав слідство. Наступного дня М. Баринов підготував постанову про скасування запобіжного заходу Ф. Овчинникову — підписки про невиїзд — на «тримання під вартою у в'язниці м. Києва» та отримав санкцію на це керівника Військової прокуратури М. Грезова[507].

24 січня 1941 р. М. Баринов оголосив Ф. Овчинникову про притягнення його як обвинуваченого за ст. 206–17 п. «б» КК УРСР і відразу розпочав перший допит[508]. Ф. Овчинников не був би самим собою, якби почав визнавати себе винним хоч у чомусь, але часи змінилися. Дуель прокурора і Ф. Овчинникова була продовжена під час допиту 25 січня, наприкінці якого обвинувачений пишномовно заявив: «Мій арешт є наслідком установки фашиста Успенського, спрямованої на те, щоб перебити більшовицькі кадри в рядах органів Радянської розвідки»[509]. Таким був останній аргумент цього «більшовицького кадру».

Завершуючи додаткове слідство, помічник військового прокурора М. Баринов 20 лютого 1941 р. пред'явив матеріали слідства Ф. Овчинникову і у відповідь на його клопотання в постанові від тієї ж дати відхилив їх як безпідставні[510]. Ним уже був складений обвинувальний акт, того самого дня затверджений в.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Грезовим (документ № 99). До акту був доданий список зі 40 свідків, які підлягали виклику на судове засідання, але у Військовому трибуналі з нього виключили двох осіб, зокрема М. Гарбузова. Він виступав як свідок на першому судовому засіданні у справі Ф. Овчинникова, і його участь у другому засіданні вважали необов'язковою. Додавався також опис 20 архівно-слідчих справ, які були речовими доказами у справі[511].

25 лютого 1941 р. справа надійшла до ВТ військ НКВС Київського округу. Підготовче засідання трибуналу відбулося 1 березня під головуванням його керівника Я. Васютинського, якому тепер доводилося розбирати юридичні завали, влаштовані його підлеглими. Трибунал прийняв справу до свого провадження, затвердив обвинувальний акт і призначив справу

[506] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 5, арк. 74–76.

[507] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 6, арк. 96, 97–98.

[508] Там само, арк. 99–100; 101–107, 108–117.

[509] Там само, арк. 118–124, 125–134.

[510] Там само, арк. 135, 136–137.

[511] Там само, арк. 141–143, 144.

до слухання в закритому судовому засіданні. Пізніше було уточнено, що засідання почнеться 10 березня 1941 р. о 18 годині[512].

Цього разу теж виникла затримка зі своєчасною відправкою обвинуваченого з Києва до Миколаєва, але ситуація оперативно була виправлена, і судове засідання почалося в приміщенні УНКВС по Миколаївській області у встановлений термін і тривало до 13 березня 1941 р. (документ № 100). Головував на засіданні член колегії ВТ військ НКВС Київського округу Напалков, який брав участь у підготовчому засіданні трибуналу 1 березня, мав можливість добре вивчити справу і знав всі її нюанси. Крім цього, він мав досвід участі як член трибуналу в судових засіданнях у справах колишніх керівників органів НКВС УРСР, зокрема, О. Долгушева у серпні 1940 р.

Головуючий дотримувався традиційного порядку ведення судового засідання, і на відміну від попереднього засідання, почав судове слідство з допиту підсудного, а не свідків. Як показувала практика, це створювало зовсім іншу психологічну атмосферу під час засідання, не дозволяло підсудному брати ініціативу в свої руки і ледве не перетворюватися на прокурора, викриваючи всіх і вся. Незважаючи на всі зусилля Ф. Овчинникова щодо цього, бажаного результату це йому не принесло.

Мабуть, і тому вирок трибуналу за результатами судового засідання був зовсім іншим. Ф. Овчинников на підставі ст. 206–17 п. «б» КК УРСР був засуджений до позбавлення волі у ВТТ строком на 10 років з позбавленням його спецзвання «капітан держбезпеки» (документ № 101). 17 березня 1941 р. справу разом з касаційною скаргою засудженого направили на розгляд до ВК ВС СРСР[513]. Згідно з ухвалою Військової колегії від 25 квітня 1941 р. вирок був залишений в силі і без змін, а касаційна скарга відхилена (документ № 102).

Після набуття вироку чинності і повернення справи з Москви, Ф. Овчинникова відправили відбувати покарання. Через два роки він був звільнений і 27 квітня 1943 р. у м. Новосибірську призваний до Червоної армії. Наприкінці війни в Європі він у званні молодшого сержанта значився санінструктором 790-го артилерійського полку 250-ї Бобруйської стрілецької дивізії (перебувала тоді на території Німеччини) і 29 червня 1945 р. був нагороджений медаллю «За відвагу».

У 1986 р. у зв'язку зі зверненням дружини Ф. Овчинникова з проханням про реабілітацію її чоловіка Військовою прокуратурою КВО було відкрито нове провадження у справі. Його результати були зафіксовані в постанові від 23 вересня 1986 р., відповідно до якої було визнано, що «Овчинников засуджений обґрунтовано, його дії правильно кваліфіковані за ст. 206–17 п. "б" КК УРСР, а міра покарання визначена відповідно до скоєного». На підставі цього провадження у справі «за відсутністю підстав для принесення протесту» було припинено, а заяву дружини Ф. Овчинникова залишено без задоволення[514].

---

[512] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38324, т. 6, арк. 149, 154.

[513] Там само, арк. 237.

[514] Там само, арк. 247–253.

Ф. Овчинников увійшов в історію як класичний «порушник соцзаконності». Тому в книзі одного з учасників нашого проєкту його особистості приділено доволі багато уваги (розділ має промовисту назву «Кар'єрист»)[515], а в 3-му томі збірника документів опубліковано кілька його его-документів (шість документів плюс довідка, складена за його рапортом). На додаток до цього першу сторінку обкладинки 3-го тому «прикрашають» арештантські фотографії Ф. Овчинникова з його архівної кримінальної справи. Ці документи доповнюють яскравими фарбами портрет Ф. Овчинникова, відображують його амбіції, спосіб мислення і дій. Те ж саме можна сказати і про документи 3-го тому, що стосуються наступних персонажів нашої розповіді — працівників центрального апарату НКВС УРСР І. Друшляка, В. Грабаря, М. Тульського та ін.

Справи працівників центрального апарату НКВС УРСР

В описаних нами випадках притягнення до кримінальної відповідальності як «порушників соцзаконності» співробітників територіальних, транспортних та особливих органів НКВС персональні ланцюжки вибудовувались зазвичай згори до низу — від керівників до підлеглих. Ми могли вчинити так і в даному випадку, якби дотримувались хронології арештів і початку слідства по справах керівних працівників центрального апарату. Однак, згаданий В. Грабар хоча і був заарештований ще 6 грудня 1938 р., набагато раніше за інших осіб, але доведений до суду лише в жовтні 1940 р., набагато пізніше деяких осіб, чиї справи були тісно пов'язані з ним.

Тому ми порушимо традицію і почнемо з фактично рядового співробітника центрального апарату НКВС УРСР (він був помічником начальника відділення і до керівного складу офіційно не належав), прізвище якого, однак, наводило жах не тільки на заарештованих. Мова йде про І. Друшляка. Про нього досить багато написано в історичній літературі. З відкриттям недосяжних раніше архівних документів вже у перших документальних публікаціях про політичні репресії стали з'являтися матеріали про його криваву діяльність. І до 3-го тому збірника документів включено аж вісім документів, що стосуються І. Друшляка

Ким же був цей 25-річний молодик, що став у 1938 р. одним із символів каральної системи в УРСР? А був він звичайним собі вихідцем із простого народу. Народився у 1913 р. у Харківській губернії. У 1928–1930 рр. навчався у фабрично-заводському училищі Харківського паровозобудівного заводу. У 1931 р. став студентом Харківського політехнічного інституту і вступив у партію, а через два роки вже щосили просувався по комсомольській лінії. З посади секретаря завкому ЛКСМУ одного із

[515] Юнге М. Чекисты Сталина: мощь и бессилие. «Бериевская оттепель» в Николаевской области Украины.— М.: АИРО-XXI, 2017.— С. 110–119. Див. також біографію Ф. Овчинникова (с. 299–300).

підприємств Харкова І. Друшляк у березні 1935 р. був прийнятий на роботу в органи НКВС[516].

Як людина ідеологічно правильна і політично підкована, він увесь час працював у секретно-політичних підрозділах: з березня 1935 р. по березень 1938 р. у СПВ (4-м відділі) УДБ УНКВС по Харківській області, а потім — у центральному апараті НКВС УРСР у Києві. За цей час він не отримав спецзвання, залишаючись до самого арешту кандидатом на його присвоєння. Не було у нього і звичних для співробітників НКВС нагород. Втім, у 1938 р. його нагородили годинником від НКВС СРСР. У витягу з нагородного листа, складеного у червні 1938 р., не було жодного слова про його службову діяльність, але зазначалося, що І. Друшляк «має хороші вольові якості, дисциплінований і конспіративний»[517].

«Великий конспіратор» був ще і «великим комбінатором». Його прагнення до високих показників у роботі, як випливає зі слів його безпосереднього начальника у 1938 р. С. Калужського, живилося бажанням заробляти більше грошей. Спочатку робота у Києві нібито не задовольняла його матеріально, і він просив перевести його на периферію, де б він зміг отримувати більше. Яким чином це йому вдалося б, можна тільки здогадуватися. Людина відверто набивала собі ціну. Начальник 4-го відділу УДБ НКВС УРСР О. Яралянц зміг тоді вирішити питання про додаткове матеріальне стимулювання І. Друшляка. За словами С. Калужського, «після цього Друшляк отримував щомісяця 400 карб. дотації окрім платні»[518]. Ось така, по-своєму яскрава, біографія.

Почнемо з його арешту. На початку січня 1939 р. в УНКВС по Харківській області та НКВС УРСР стали надходити матеріали про застосування І. Друшляком «незаконних методів слідства». Зокрема, з'явився рапорт секретаря 4-го відділу УДБ УНКВС Г. Бойко на ім'я начальника цього відділу С. Гінесіна від 9 січня 1939 р. щодо причини смерті арештованого С. Бандури. В акті «вказувалося на наявність пошкоджень [на тілі], які свідчать про смерть Бандури від побиттів»[519].

Оскільки слідчий у справі І. Друшляк раніше відмовився приймати акт, а слідчої справи на померлого у відділі не було, А. Бойко за вказівкою керівництва відділу підшила акт у справу загального листування 4-го відділу, що було порушенням правил ведення відомчої документації. Пам'ятаючи про це і, ймовірно, закриваючи номенклатурну справу за 1938-й рік, вона доповіла С. Гінесіну про наявність у неї акту.

Той зрозумів, що питання серйозне, і доповів рапорт нагору. У результаті рапорт опинився у заступника наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинського, який 17 січня 1939 р. дав розпорядження в.о. особливоуповноваженого НКВС УРСР О. Твердохлебенку: «Проведіть

[516] Автобіографія І. Друшляка від 21 травня 1935 р. і короткі біографічні відомості про нього викладені у протоколі судового засідання у його справі (січень 1940 р.), опубліковані в 3-му томі збірника документів (с. 463–464, 472–473).

[517] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 711.

[518] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 443–443 зв.

[519] Там само, арк. 149.

розслідування і залежно від результатів притягайте до відповідальності винних»[520]. За дорученням Києва в апараті ОУ УНКВС по Харківській області почалося розслідування за фактами «порушення соцзаконності» І. Друшляком під час перебування його співробітником УНКВС.

Про те, що сплило тоді, можна судити із виступів на закритих партійних зборах парторганізації УДБ УНКВС, що відбулися 26–27 січня 1939 р. Так, особливоуповноважений УНКВС Г. Мордухович розповів: «... Ось був у нас тут такий працівник ДРУШЛЯК Іван, якого керівництво розхвалювало на всі лади, зараз він працює в Києві. Цей ДРУШЛЯК [–] формений садист. Я зараз працюю в кабінеті, де раніше працював ДРУШЛЯК, і до цього часу у мене розбита стіна, яку розколупав ДРУШЛЯК головами заарештованих[521]. [...] КРЮКОВ Микола розповідає, що ДРУШЛЯК, увійшовши у садистський екстаз, одного разу бив по голові та обличчю арештованого розбитою скляною лінійкою і порізав його на шматки, і тільки КРЮКОВ зупинив його від скоєння ним другого вбивства ...»[522].

Матеріали розслідування потім були передані до Києва, де їх долучили до подібних матеріалів про діяльність І. Друшляка як співробітника центрального апарату НКВС УРСР. Отже, підставою для арешту І. Друшляка стали результати розслідування фактів із його службової діяльності у Харкові та Києві.

У постанові апарату ОУ НКВС УРСР на арешт від 4 червня 1939 р. йшлося, що І. Друшляк, обіймаючи посаду помічника начальника відділення 4-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області, вів слідство у справі «учасника к-р української націоналістичної організації» С. Бандури. «Під час слідства Друшляк застосовував до заарештованого Бандури широкі методи фізичного впливу, у результаті чого той помер. [...] Після смерті арештованого Бандури слідча справа залишилась у Друшляка і невідомо куди зникла, внаслідок чого неможливо встановити, за якими матеріалами Бандура був заарештований і які давав свідчення». Це був перший факт.

Другий, третій і т.д. полягали в тому, що «Друшляк застосовував методи фізичного впливу й до інших заарештованих, як-то: до Боданської[523], Тарасова та ін. Заарештований Тарасов після першого допиту Друшляком захворів і помер у лікарні від паралічу серцевої діяльності»[524].

Співробітники апарату ОУ вже тоді знали, що вони мали справу із серійним вбивцею заарештованих, але знадобився час, щоб довести це. Він не виявив бажання «по-хорошому» відповісти на поставлені йому запитання: «8 лютого ц.р. [1939 р.] Друшляк, будучи викликаним в апарат

---

[520] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 149.

[521] Версію І. Друшляка про це див.: Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 102–103.

[522] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 315–316. Звірено з архівним документом і виправлено.

[523] Л. Боданська на допиті в УНКВС по Харківській області 19 січня 1939 р. дала свідчення про обставини її допитів за участі І. Друшляка у грудні 1937 р. (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 1, арк. 201–202 зв.).

[524] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 1, арк. 2.

особливоуповноваженого НКВС УРСР, відмовився давати відповіді на поставлені йому запитання, заявивши: "Ви мене заарештуйте, а потім допитуйте, протокол допиту підписувати я також не буду"»[525]. Уточнимо, що І. Друшляк написав тоді коротке пояснення щодо справ П. Тарасова і С. Бандури, а вже потім була спроба його допиту[526], і він розлютився. Звідки у хлопця була така пиха? Будемо поступово просуватися до розуміння цього.

Постанову на арешт І. Друшляка 4 червня 1939 р. затвердив А. Кобулов, а наступного дня військовий прокурор військ НКВС Київського округу М. Морозов санкціонував арешт за ознаками ст. 206–17 п. «а» КК УРСР[527]. 7 червня 1939 р. І. Друшляк був заарештований і поміщений у спецкорпус Лук'янівської в'язниці НКВС УРСР. Через 10 днів йому було пред'явлено постанову про притягнення його як обвинуваченого у злочинах, передбачених зазначеною статтею КК[528]. Слідство вів оперуповноважений апарату ОУ НКВС УРСР Ткачов.

14 червня І. Друшляк написав власноручні свідчення у відповідь на поставлені йому запитання про обставини слідства у справах П. Тарасова і колишнього помічника начальника секретаріату НКВС УРСР М. Вітковського, а в наступні дні — й з інших питань[529]. У справі відсутні протоколи допитів І. Друшляка у початковий період слідства, перший датований лише 17 липня. Після фіксації особистих даних І. Друшляка, допит почався з питання слідчого: «Хто Ваші рідні?»[530], немов слідчий намагався зрозуміти, звідки взагалі могла з'явитися така людина.

Допиту передувала розмова арештованого з керівником НКВС УРСР А. Кобуловим 16 липня 1939 р., після якої І. Друшляк, за його словами, зрозумів, що власне нічого не розповів керівникові. Тому наступного дня став свідчити у режимі «питання — відповідь», а 18 липня написав заяву на ім'я А. Кобулова, у якій вказав, що хоче викласти письмово те, про що не зміг розповісти усно. Ця заява опублікована у 3-му томі збірника документів[531]. Наприкінці заяви І. Друшляк переконливо просив А. Кобулова викликати його на 10 хвилин.

А. Кобулов вважав це зайвим і 24 липня наклав на заяву резолюцію, адресовану особливоуповноваженому НКВС УРСР А. Твердохлебенку: *«Прискорити закінчення справи».* Спочатку серед адресатів резолюції був і фактичний керівник (один з двох заступників начальника) СЧ УДБ НКВС УРСР М. Казін, але потім А. Кобулов викреслив його прізвище, оскільки справа І. Друшляка мала специфіку, про яку ми скажемо далі. Пізніше у заяві від 2 листопада 1939 р. І. Друшляк написав, що 9 серпня

[525] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 1, арк. 3.

[526] Там само, арк. 20–22, 25–26 зв.

[527] Там само, арк. 1.

[528] Там само, арк. 11.

[529] Там само, арк. 27–34, 38–44 зв., 49–60.

[530] Там само, арк. 70.

[531] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 89–96.

він був прийнятий наркомом[532], але в архівній кримінальній справі інші згадки про це відсутні.

Були допитані важливі свідки щодо смерті заарештованого П. Тарасова, зокрема, працівник 2-го відділення (Печерської в'язниці) внутрішньої в'язниці УДБ НКВС УРСР В. Бендерський (21 червня). Написав також пояснення з цього приводу лікар внутрішньої в'язниці Ю. Фрайман (25 червня). Їхні свідчення доповнив допитаний 16 липня 1939 р. помічник начальника внутрішньої в'язниці УДБ НКВС УРСР Д. Кобенюк[533]. Були допитані як свідки щодо «порушення соцзаконності» І. Друшляком його колишні колеги по 4-му (2-му) відділу УДБ НКВС УРСР І. Губенко (19 липня), І. Кокостіков (14 серпня), О. Єгупов і Т. Бессмертний (15 серпня), М. Точилкін (22 серпня) та ін.[534].

Слідчий Ткачов мав чимало проблем, але складені ним постанови з клопотаннями про продовження терміну ведення слідства й утримання арештованого під вартою від 28 липня і 7 вересня 1939 р. були максимально конкретними[535]. У другій половині липня — вересні 1939 р. проводилися регулярні допити І. Друшляка, у тому числі 14 і 19 вересня — помічником військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатуряном[536].

Паралельно велося розслідування у справі І. Друшляка в апараті ОУ УНКВС по Харківській області. Допитували свідків, протоколи допитів та інші документи потім направляли до Києва для долучення до слідчої справи. Трохи згодом Ткачов сам допитував деяких із цих свідків і проводив очні ставки між ними і обвинуваченим, у тому числі й за участю помічника військового прокурора Хачатуряна[537]. Цікавими є свідчення С. Бабіченка від 28 серпня 1939 р. Він розповів, що в грудні 1937 р. на вечорі з нагоди 20-ї річниці органів ВНК–ДПУ–НКВС керівник УНКВС Л. Рейхман проголосив тост на честь І. Друшляка «як хорошого оперпрацівника-слідчого», а потім «обіймав його й цілував»[538].

Специфіка слідства у справі полягала в тому, що воно зачіпало діючих керівних працівників центрального апарату і територіальних органів НКВС УРСР — заступника начальника СЧ УДБ НКВС УРСР С. Калужського, начальника 3-го відділення 2-го відділу УДБ НКВС УРСР В. Волошина та ін. Перший із них 15 червня 1939 р. надав власноручні свідчення у справі. Вони були надруковані на машинці, кожен аркуш скріплено підписами С. Калужського[539]. Він дуже ретельно поставився до свідчень. Як ми побачимо далі, для цього у нього були вагомі причини.

---

[532] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 111.

[533] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 1, арк. 230–233, 236–237 зв., 223–227.

[534] Там само, арк. 240–241, 242–243, 249–253, 256–265, 270–276, 280–285.

[535] Там само, арк. 15–16, 17–18.

[536] Там само, арк. 170–177, 200–201.

[537] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 89–95, 99–120, 129–132, 136–139

[538] Там само, арк. 7.

[539] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 1, арк. 217–177, 200–201.

У подальшому деякі документи у справі І. Друшляка надходили в апарат ОУ із Слідчастини із супровідними листами, підписаними С. Калужським. Так було і 2 липня 1939 р. при направленні рапорту оперуповноваженого 2-го відділу УДБ НКВС УРСР Л. Немчинова від 28 червня про те, що в справах І. Друшляка виявлені паспорт і профквиток звільненого з-під варти М. Вітковського, і рапорт самого І. Друшляка від 3 березня 1939 р. про те, що «ці документи ним начебто не приймалися»[540]. Якщо це не було «підставою» з боку колег, то остання деталь укупі з фактом пропажі слідчої справи на С. Бандуру свідчила про брехливість і лукавство І. Друшляка у службових питаннях.

Одним з тих, хто фігурував у матеріалах справи у небажаному для нього світлі, був колишній заступник начальника 1-го відділення 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, а у вересні 1939 р.— заступник начальника 2-го відділу (СПВ) УДБ УНКВС по Ворошиловградській області С. Дрібінський. Оскільки слідство у «ворошиловградській справі» вів співробітник апарату ОУ НКВС УРСР Петров, він і допитав 23 вересня С. Дрібінського як свідка у справі І. Друшляка[541]. До більш рішучих дій стосовно С. Дрібінського тоді не дійшли.

Однак, стосовно інших осіб цього вже неможливо було уникнути. У підготовленій Ткачовим постанові від 25 вересня констатовано, що слідством у справі І. Друшляка вбачалася злочинна діяльність з боку С. Калужського і В. Волошина у вигляді «порушень революційної законності в оперативно-слідчій практиці». Тому матеріали, що викривали злочинну діяльність С. Калужського і В. Волошина, було вирішено виділити в окреме провадження *«для перевірки»*[542].

Останні слова були дописані заступником особливоуповноваженого НКВС УРСР М. Проніним, який затвердив постанову. Працівники апарату ОУ мали бути обачливими і певною мірою обережними у своїх діях. Копія постанови направлялась військовому прокурору військ НКВС Київського округу, який в цей час багато контактував з керівництвом Слідчастини, зокрема з С. Калужським.

Картина злочинів, скоєних І. Друшляком, тепер виглядала набагато повніше, і 2 жовтня 1939 р. постановою апарату ОУ НКВС УРСР звинувачення йому було перекваліфіковано з п. «а» на п. «б» ст. 206–17 КК УРСР[543]. Цього ж дня йому пред'явили матеріали слідства і повідомили, що його злочинна діяльність полягала в тому, що він у 1937–1938 рр. «систематично грубо» порушував «революційну законність в оперативно-слідчій діяльності», і «процесом попереднього слідства повністю доведена».

Відповідаючи на запитання, чи визнає він себе винним у цьому, він відповів, що не визнає, але заявив: «За період 1937–1938 рр. я до окремих арештованих відповідно до вказівок застосовував заходи фізичного впливу, про що я свідчив на попередніх допитах. Заходи фізичного впливу мною також застосовувалися згідно із санкціями і в 1939 році до окремих

[540] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 188.

[541] Там само, арк. 85–86 зв.

[542] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 1, арк. 19.

[543] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 207.

арештованих»[544]. І. Друшляк навмисно сказав більше, ніж від нього вимагали. Він немов запрошував слідство ступити на слизький шлях перевірки його слів, мовляв, перевірте, чим і чому я займався і в 1939 р., і подивимося, що з цього вийде.

Він клопотав відкласти пред'явлення слідства до наступного дня, дати йому можливість повторно ознайомитися з його матеріалами і написати власноручні свідчення додатково. Слідчий Ткачов пішов йому назустріч, пред'явлення матеріалів слідства відбулося 4 жовтня. До протоколу було додано клопотання І. Друшляка (8 стор.), йому було оголошено, що слідство провадженням закінчено, і справа направляється прокурору[545]. До матеріалів справи було також долучено пояснення І. Друшляка від 4 жовтня щодо деяких обставин справи, які, проте, не відігравали визначальної ролі у ній. Але на нього вони дуже сильно подіяли, і він, власне, відволікся від головних питань. Це пояснення опубліковано в 3-му томі збірника документів[546].

Деякий час Ткачов працював над клопотаннями І. Друшляка і 13 жовтня пред'явив йому постанову від 7 жовтня, згідно з якою значна частина клопотань підлягала задоволенню, а деякі вже були виконані (10 жовтня проведена очна ставка між І. Друшляком і свідком Т. Бессмертним). Щодо проведення очної ставки між І. Друшляком і С. Калужським з питання допиту П. Тарасова було відмовлено, оскільки було обіцяно, що С. Калужський «буде викликаний до суду як свідок»[547].

І. Друшляк став «переварювати» все, із чим ознайомився, і викладати на папері додаткові свідчення у справі. Вийшло неповних 13 сторінок, датованих 20 жовтня 1939 р., які також опубліковані у 3-му томі[548]. Він почав із докорів Ткачову в «необ'єктивному, упереджено-непартійному веденні слідства», а закінчив висновком про те, що «[...] ті помилки[,] які у мене були в оперативній роботі[,] вони стали результатом тієї практики[,] яка була в наших органах, і моєї малодосвідченості»[549]. Практика, звичайно, практикою, але «кращим з кращих» активістів Великого терору, за якого головний місцевий начальник (Л. Рейхман) виголошував тост і цілував його, ставав далеко не кожен співробітник УНКВС.

Здійснення прокурорського нагляду і активна участь у слідстві помічника військового прокурора Хачатуряна сприяли блискавичному проходженню справи через ВП військ НКВС Київського округу, звідки 21 жовтня її направили до ВТ військ НКВС Київського округу. Це було зроблено занадто поспішно.

І. Друшляк упав у відчай, став наполягати на тому, що він ні в чому не винен, і двічі оголошував голодування (востаннє — 25 жовтня). Він називав С. Калужського основним винуватцем у справі П. Тарасова

[544] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 210–211.

[545] Там само, арк. 214; 217–228; 215, 216.

[546] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 102–103.

[547] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 243–254, 229–231.

[548] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 103–111.

[549] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 302 (звірено з оригіналом і відредаговано); Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 111.

і вимагав проведення очної ставки з ним. Помічник військового прокурора Хачатурян цього не робив. В цей час він постійно контактував із С. Калужським як з одним із керівників СЧ УДБ НКВС УРСР щодо багатьох інших справ, тобто вони спільно займалися боротьбою із «порушниками соцзаконності». А як подивиться керівництво НКВС УРСР на те, що один з активних борців (С. Калужський) перетвориться зі свідка на обвинувачуваного, тоді ніхто не міг передбачити.

І. Друшляк зажадав надати йому, як він висловився, «можливість розмовляти по моїй справі з представником ЦК КП(б)У», і в ніч на 29 жовтня Хачатурян пообіцяв йому, що така можливість йому буде надана, якщо він припинить голодування. І. Друшляк погодився. Однак, 2 листопада 1939 р. він дізнався, що справу вже передано до Військового трибуналу і написав заяву, адресовану голові трибуналу Я. Васютинському, помічнику військового прокурора (помилково названого прокурором прикордонних і внутрішніх військ НКВС) Хачатуряну і ЦК КП(б)У. У заяві І. Друшляк навів ці факти і заявив про відновлення голодування до того моменту, поки йому не буде надана можливість говорити з представником ЦК КП(б)У.

В архівній кримінальній справі є два ідентичних рукописних примірники заяви[550]. На супровідному листі внутрішньої в'язниці УДБ НКВС УРСР до примірника, що надійшов до ВТ 4 листопада, Я. Васютинський написав резолюцію із дорученням співробітнику трибуналу «*роз'ясни ти Друшляку, що про його заяву будуть повідомлені відповідні організації*». Того ж дня співробітник виконав доручення.

Ознайомившись зі справою й заявою І. Друшляка, в трибуналі звернули увагу на те, що в «кривавих водах» справи плаває риба, куди більша І. Друшляка (передусім, С. Калужський). На супровідний лист в'язниці Я. Васютинський наклав іще одну резолюцію червоним олівцем (перша була написана фіолетовим чорнилом): «*На доповідь зі справою наркому [внутрішніх справ УРСР] т. Сєрову. 4/XI.[1939 р.]. Васютинський*»[551]. Перед усіма зацікавленими інстанціями постало складне питання: як вчинити з С. Калужським?

З морального аспекту ситуація теж була недоброю. Участь помічника військового прокурора Хачатуряна в розслідуваннях інших справ на «порушників соцзаконності» не дозволяє запідозрити його в елементарному обмані обвинуваченого. Можливо, позначилася завантаженість Хачатуряна іншою роботою, але як досвідчений юрист він повинен був розуміти наслідки невиконання своєї обіцянки заарештованому. Але...

На примірнику заяви І. Друшляка, направленому до ВП, в.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Морозов 9 листопада 1939 р. наклав від руки червоним олівцем резолюцію у формі запитання: *«т. Хачатурян. Ви обіцяли Друшляку викликати представника ЦК КП(б)У? Повідомте. Морозов. 9/XI.[1939 р.]»*. Цей примірник заяви І. Друшляка опублікований в 3-му томі збірника документів[552].

---

[550] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 384–385 зв., 386–387 зв.

[551] Там само, арк. 383.

[552] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 111–113.

Спираючись на наведені та інші документи, можна припустити, що на тому етапі сторони прийшли до такого рішення: доручити Військовій прокуратурі, а не НКВС УРСР, провести додаткові слідчі дії, у тому числі за клопотаннями обвинуваченого. Нарком І. Сєров дав згоду на участь в очній ставці заступника начальника СЧ УДБ НКВС УРСР С. Калужського як свідка у справі І. Друшляка, але за участю також і представника апарату ОУ НКВС УРСР. Нагадаємо, СРСР вже вступив у Другу світову війну, і у І. Сєрова — професійного військового, який не зовсім за своєю волею став «чекістом», тоді було чимало клопоту, зокрема з налагодження взаємодії з різними органами влади та управління. І йому ще треба було розібратися з кадрами, які йому дісталися від попередників.

Військова прокуратура почала дослідування, і у справі з'явився протокол очної ставки між І. Друшляком і С. Калужським, яку 16 листопада 1939 р. провели М. Морозов і заступник особливоуповноваженого НКВС УРСР М. Пронін[553]. Ранг осіб, які проводили очну ставку, вже багато про що свідчив. А для обвинуваченого і свідка це був перший раунд у їхній битві за виживання. Про зміст цієї баталії буде сказано далі.

Після виконання Військовою прокуратурою додаткових слідчих дій, зокрема, передопитів помічником військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенком (він замінив скомпрометованого Хачатуряна) деяких свідків у Харкові, М. Дворенко 28 грудня 1939 р. склав обвинувальний акт у справі (документ № 103). У списку 19-ти свідків, які підлягали виклику на судове засідання, було відсутнє прізвище С. Калужського[554].

4 січня 1940 р. справа надійшла до Військового трибуналу, і через три дні відбулося підготовче засідання трибуналу. Справа була прийнята до його провадження, обвинувальний акт затверджений, і прийнято рішення про виклик на судове засідання трьох додаткових свідків, першим з яких очікувано був С. Калужський[555].

Того ж дня (7 січня 1940 р.) Військовий трибунал отримав повідомлення адміністрації загальної в'язниці № 1 УНКВС по Київській області, куди був переведений І. Друшляк, про те, що він знову оголосив голодування і просить про зустріч із представником ЦК КП(б)У. Співробітникові трибуналу доручили оголосити І. Друшляку обвинувальний акт у його справі й витяг з протоколу підготовчого засідання ВТ. Ознайомившись із документами, І. Друшляк відмовився давати розписку про ознайомлення і заявив, що буде продовжувати голодування і не стане писати будь-які заяви[556].

Керівництво Військового трибуналу звернулося до колег із Військової прокуратури з проханням відрядити на переговори з І. Друшляком помічника військового прокурора. М. Дворенко провів переговори з обвинуваченим не з порожніми руками. 7 січня він допитав як свідка

[553] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 321–327 (копія), 328–336 (рукописний оригінал).

[554] Там само, арк. 382.

[555] Там само, арк. 392.

[556] Там само, арк. 393, 394, 396.

працівника Печерської в'язниці (відділення внутрішньої тюрми НКВС УРСР) М. Марченка, а 8 січня Військовий трибунал на підготовчому засіданні визначив долучити протокол цього допиту до справи І. Друшляка і викликати М. Марченка до суду як свідка. Ознайомлений із новими документами, І. Друшляк 9 січня розписався про це[557].

Він зрозумів, що нічого змінити вже не може і оголосив про припинення голодування з 10 січня, попрохавши відкласти слухання справи на кілька днів, щоб він мав можливість фізично зміцніти[558]. У Військовому трибуналі вважали, що чотирьох днів вистачить для цього, і судове засідання почалося в призначений термін — 14 січня 1940 р., о 10 год. 20 хв.— в приміщенні Військового трибуналу військ НКВС Київського округу (вул. 25 жовтня, нині — Інститутська, буд. 7) і тривало два дні за участю 18-ти свідків у справі (документ № 104)[559].

Гострим моментом на другий день судового засідання стало з'ясування обставин допиту 14 червня 1938 р. арештованого П. Тарасова в кабінеті начальника 1-го відділення 4-го відділу УДБ НКВС УРСР С. Калужського. І. Друшляк ретельно вибудував свою версію цього допиту як підтвердження своєї непричетності до смерті П. Тарасова 26 червня 1938 р. Багато що залежало від показань свідка С. Калужського.

Останній, виступаючи на суді, дуже раціонально провів думку про свою непричетність до арешту П. Тарасова, про прохання І. Друшляка провести допит арештованого в кабінеті С. Калужського, про свою пасивну роль у допиті, про короткочасність самого допиту (нібито не більше півгодини) в його кабінеті, про застосування І. Друшляком до арештованого лише «легких» заходів фізичного впливу, під тиском яких заарештований і почав давати «свідчення». С. Калужський немов пропонував І. Друшляку взаємно обійти всі гострі кути.

Однак це не спрацювало. Зіграли амбіції й образа І. Друшляка за те, що цілком очевидно його виставляли не просто головним винуватцем (яким він і був насправді), а й єдиним винним у смерті арештованого. І він пункт за пунктом намалював зовсім іншу картину: С. Калужський мав пряме відношення до арешту П. Тарасова, допит арештованого у кабінеті С. Калужського проводився за його ж ініціативи, С. Калужський як начальник першим почав допитувати, а потім і бити заарештованого.

С. Калужський відразу ж став наводити інші факти, навмисне спрямовуючи хід судового слідства у зовсім інший бік, і, схоже, зумів на деякий час збити з пантелику І. Друшляка. Остаточно він «добив» І. Друшляка, коли розповів про те, як його цінувало колишнє «вороже» керівництво НКВС УРСР — О. Успенський і О. Яралянц, як вони матеріально стимулювали І. Друшляка, аби він продовжував давати результати — «зізнавальні свідчення» заарештованих. Загалом С. Калужський переграв

[557] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 396, 397–400, 401.

[558] Там само, арк. 419.

[559] В 3-му томі збірника документів опубліковано два фрагменти з протоколу судового засідання: свідчення І. Друшляка про себе на початку засідання (14 січня) і його останнє слово (15 січня 1940 р.). (Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 472–473, 394).

тоді колишнього підлеглого, однак для нього самого вся ця історія ще відгукнеться.

Наприкінці судового засідання члени трибуналу винесли ухвалу про те, що «питання про причетність Калужського до побиття Тарасова 14 червня може бути предметом окремого розслідування, тому матеріал про Калужського виокремити з цієї справи і направити до Військової прокуратури для розслідування»[560].

Суд завершився винесенням І. Друшляку смертного вироку (документ № 105). Суд також виніс ухвалу від 15 січня 1940 р., згідно з якою до «злочинного оформлення смерті» С. Бандури «фіктивним актом лікаря Левіна від 21/II 1938 р.» були причетні, крім І. Друшляка, колишній заступник начальника 4-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області Ф. Федоров-Берков і лікар санвідділення УНКВС Левін. З огляду на те, що «справа про них може бути розглянута окремо від справи Друшляка», зі справи І. Друшляка виокремили матеріали «для направлення військовому прокурору на предмет розслідування та притягнення Федорова і Левіна до кримінальної відповідальності»[561].

26 січня 1940 р. справа в двох томах, касаційна скарга І. Друшляка на вирок і клопотання його дружини про помилування чоловіка були відправлені до ВК ВС СРСР. У Військовій колегії справу вивчали понад два місяці й 11 квітня 1940 р. було винесено ухвалу (документ № 106), згідно з якою члени колегії, визнавши, що винність засудженого у скоєному ним злочині «матеріалами справи доведена», усе ж не угледіли «потреби застосування до нього вищої міри покарання» і замінили розстріл на 10 років позбавлення волі у ВТТ. Жодних мотивів для зміни міри покарання не було названо. Якби існувала хоча б одна причина для пом'якшення міри покарання, це обов'язково було б відображено в ухвалі ВК. З урахуванням тяжких наслідків, що настали внаслідок злочинів засудженого, це було нічим іншим, як проявом подвійних стандартів з боку членів ВК, які винесли ухвалу.

Визначення ВК повернулося разом зі справою до Військового трибуналу 25 квітня 1940 р., але відповідно до телеграфного розпорядження голови ВК ВС СРСР В. Ульріха від 20 квітня вже наступного дня І. Друшляку було оголошено під розписку про заміну йому розстрілу 10-ма роками позбавлення волі у ВТТ[562].

Він відбував термін покарання, але згодом його звільнили і направили до Червоної армії. 30 липня 1943 р. Військова рада військового з'єднання, де він служив, зняла з нього судимість. Як учасник війни 16 червня 1976 р. нагороджений орденом Червоної зірки, однак, не був реабілітований. У 1999–2000 рр. його справа переглядалася, і було визнано, що інкриміновані йому злочини не підпадають під дію Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р.[563] Архівна кримінальна справа І. Друшляка стала хрестоматій-

[560] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 443 зв.

[561] Там само, арк. 452–452 зв.

[562] Там само, арк. 475, 476.

[563] Там само, арк. 524.

ною для вивчення історії політичних репресій, оглядові довідки за нею зустрічаються в архівних кримінальних справах його колег — активістів Великого терору та їхніх жертв.

Наступному персонажу пощастило значно менше, ніж І. Друшляку. Однак і його історія була набагато складнішою. В. Грабар потрапив в органи ДПУ у 1932 р. і перші п'ять років служив на рядових посадах в Особливому відділенні 3-й кавалерійської дивізії (м. Бердичів, Вінницька обл.)[564]. 23 березня 1936 р. йому було присвоєно початкове спецзвання сержанта держбезпеки.

Все змінив 1937 рік. 13 серпня він був прикріплений до 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, який тільки що ненадовго очолили А. Ратинський і Ф. Овчинников, для ведення слідства щодо «військово-фашистської змови» у військах КВО. Не знаємо, чи встигло керівництво (начальником 5-го відділу вже був В. Блюман) придивитися до нього, але після утворення Житомирської області (Бердичів увійшов до складу цієї області) і організації обласного УНКВС, 12 жовтня 1937 р. В. Грабар був призначений т.в.о. начальника 11-го відділення (водний транспорт) УДБ УНКВС[565]. Невдовзі, 17 листопада, йому було присвоєно чергове спецзвання молодшого лейтенанта держбезпеки.

Однак, на новій посаді він не затримався, 19 грудня 1937 р. його призначили начальником 4-го відділення (авіація) 5-го відділу УДБ НКВС УРСР. І це точно не могло відбутися без згоди В. Блюмана. Так з'явився ще один скороспілий начальник (поки що нижньої ланки) в центральному апараті НКВС УРСР.

У 1938 р., під час кадрових ротацій та структурних змін, В. Грабаря спочатку перекинули на керівництво 7-м відділенням (ТСОАВІАХІМ і начальницький склад запасу РСЧА) 5-го відділу, потім, коли в червні 7-е відділення перетворили на відділ (майбутній 6-й), він став т.в.о. начальника відділу воєнізованих організацій[566], а з 14 серпня — в.о. начальника 6-го відділу 1-го управління НКВС УРСР.

Увесь цей час О. Успенський пильно придивлявся до нього. Даючи згодом свідчення про В. Грабаря як про «учасника антирадянської організації», О. Успенський послався на думку начальника 5-го відділу УДБ НКВС УРСР М. Лістенгурта, який говорив йому, що В. Грабар — «це людина, у якої немає нічого святого». За словами О. Успенського, він і сам «побачив, що це людина, для якої нічого не існує на світі, крім власної кар'єри. Він дивився в рот будь-якому начальникові й був готовий

[564] Інформація про цей період життя та службової діяльності В. Грабаря міститься у його автобіографіях від 2 серпня 1932 р. та 9 квітня 1935 р., опублікованих у 3-му томі збірника документів. (Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 449–450, 456–458).

[565] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 1-ос, арк. 83–84. У трьох варіантах послужного списку В. Грабаря, наявних у його архівній особовій справі, запис про це призначення відсутній. (ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 3061).

[566] У нас відсутні дані, коли саме це відбулось, але на слідстві В. Грабар говорив, що у липні 1938 р. нарком внутрішніх справ УРСР О. Успенський висловлював йому претензії як керівнику відділу. (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 36).

виконати будь-який наказ, аби будь-яким чином це могло задовольнити його кар'єристські прагнення»[567].

Нічого доброго в увазі О. Успенського до підлеглого не було, крім тимчасової вигоди для об'єкта цієї уваги. Нарком давав співробітникам такі завдання, від виконання яких неможливо було відмовитися, а неухильне виконання гарантувало подальшу успішну кар'єру. Саме таким завданням стало для В. Грабаря відрядження на чолі невеликої бригади працівників центрального апарату наркомату до м. Запоріжжя у липні 1938 р.

Суть завдання полягала в інтенсифікації репресій у місті в рамках масових операцій НКВС. Обставини цього відрядження стали предметом подальшого досудового та судового слідства у справі В. Грабаря. А тоді, у 1938 р., він виконав завдання шефа, заслужив його довіру, був заохочений нагородженням знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (XV)» і присвоєнням позачергового спецзвання старшого лейтенанта держбезпеки.

Коли заступник наркома і водночас начальник ОВ КОВО Д. Гречухін 15 вересня 1938 р. отримав призначення на посаду начальника УНКВС по Ростовській області, О. Успенський 26 вересня призначив В. Грабаря т.в.о. заступника начальника ОВ КОВО. В.о. заступника начальника, а фактично керівником відділу став номінальний начальник УНКВС по Чернігівській області А. Єгоров.

Мабуть, деякі сумніви у О. Успенського викликали надмірна нахрапистість В. Грабаря і якась його провінційна шахраюватість (про цю рису в один голос говорили його колишні колеги по службі В. Мартинюк, О. Дейч, З. Браун[568]). Проте такі звички тоді були характерні для багатьох новоявлених керівників середньої та нижньої ланки в центральному апараті НКВС УРСР. Ймовірно, нарком вважав, що з часом зможе «виліпити» зі свого висуванця необхідний йому «продукт», але він переоцінив свої сили. Уже тоді В. Грабар своєю службовою діяльністю створив певні проблеми.

З матеріалів архівної кримінальної справи В. Грабаря випливає, що головною проблемою стала справа арештованого голови Центральної ради ТСОАВІАХІМу УРСР П. Копаєва. Вірніше, не сама справа, а свідчення П. Копаєва про міфічних учасників «антирадянської групи» на київському заводі «Укркабель», серед яких ним був названий директор заводу Сенін. Мабуть, П. Копаев свідомо давав такі свідчення, сподіваючись назвати таку людину, яка могла стати каменем спотикання для співробітників НКВС, і це дозволило б розплутати весь закручений ними клубок брехні.

Так і сталося. Сенін був добре відомий першому секретареві ЦК КП(б)У М. Хрущову. Переконавшись у цьому, нарком О. Успенський дав команду В. Грабарю виключити прізвище Сеніна зі списків «ворогів». В. Грабар так і зробив, відкоригувавши протокол допиту П. Копаєва і віддавши відповідне розпорядження своєму підлеглому — т.в.о. начальника 2-го

[567] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 228. Витяг з протоколу допиту арештованого О. Успенського від 20 травня 1939 р.

[568] Там само, арк. 207, 209–212, 213–215.

відділення 6-го відділу І. Букаренку. Коли останній зажадав у П. Копаєва підписати виправлений протокол його допиту, той зрозумів, що потрапив точно в ціль, і став наполягати на своїх свідченнях про Сеніна.

О. Успенський тоді опинився у складній ситуації. Згодом він давав такі свідчення: «...Фальсифікацію слідчих справ Грабар робив настільки нахабно і грубо, що мені часто доводилося звільняти низку заарештованих ним людей, оскільки я боявся скандалу в ЦК КП(б)У»[569]. І це стосувалося саме справи по заводу «Укркабель».

Усвідомивши свою помилку з призначенням В. Грабаря на керівництво 6-м відділом (для роботи у столиці вочевидь був потрібний витонченіший співробітник), О. Успенський спочатку спересердя відправив В. Грабаря на посаду начальника ОВ 7-го стрілецького корпусу (Дніпропетровськ), але той зумів буквально з нічого переграти ситуацію на свою користь. Уміння всім відомої категорії працівників, рознюхавши якусь значиму інформацію, першими прибігти і вкласти її у вуха керівництву, та ще й у своїй інтерпретації, у даному випадку продемонстрував В. Грабар.

Зіткнувшись у коридорі Наркомату з іншим співробітником і дізнавшись від нього, що у штабі КОВО циркулює якась надважлива інформація, пов'язана з підготовкою «визвольного походу» до Чехословаччини, В. Грабар, на відміну від свого колеги, відразу побіг до наркома. З'ясувалось, що О. Успенський ще нічого не знав, у властивому йому стилі зробив висновок про погану роботу ОВ КОВО і вирішив «зміцнити» керівництво відділом найспритнішим В. Грабарем, скасувавши свій наказ про відрядження його до Дніпропетровська.

Через деякий час після того, як В. Грабаря вже перекинули на ОВ КОВО, новий керівник 6-го відділу О. Майський (Зінов'єв)[570] і його підлеглі порушили питання про В. Грабаря, П. Копаєва і Сеніна перед керівництвом НКВС УРСР, і останнє змушене було доручити т.в.о. особливоуповноваженого НКВС УРСР О. Твердохлебенку провести перевірку у справі.

Перевірку слідчої справи на групу працівників заводу «Укркабель» здійснив помічник начальника 8-го відділу 1-го управління НКВС УРСР С. Пріцкер. Про її результати і свої сумніви щодо правильності справи він доповів безпосередньо О. Успенському, який після особистого допиту заарештованих розпорядився частину з них звільнити, і пізно увечері 6 листопада 1938 р. четверо з них були звільнені[571]. У рапорті С. Пріцкера про все це від 9 листопада прізвище В. Грабаря не згадувалося, однак це був саме той випадок, про який згодом говорив колишній нарком, що йому доводилося звільняти невинних людей, заарештованих В. Грабарем.

---

[569] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 229.

[570] Безпосереднім наступником В. Грабаря — т.в.о. начальника 6-го відділу 1-го управління НКВС УРСР — був М. Шевченко, якого 25 жовтня 1938 р. змінив О. Майський (Зінов'єв).

[571] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 3, арк. 136–142.

Результати перевірки не віщували нічого доброго. О. Успенський це чітко розумів. Накладаючи 10 листопада резолюцію на рапорті С. Пріцкера, він вочевидь перебував у сум'ятті. Про це можна судити з плутаного тексту резолюції: *«Особливоуповноваженому. Розслідувати дії Буха і доповісти мені й інших і доповісти мені. Успенський. 10/XI-[1938]».* У рапорті С. Пріцкера були названі прізвища трьох слідчих: Г. Буха, Л. Волі-Гойхмана, І. Букаренка. Знаючи, що Л. Волі-Гойхмана, колишньої правої руки В. Грабаря, вже немає у Києві, О. Успенський написав у резолюції прізвище першого-ліпшого з двох інших. Однак у підсвідомості у нього сиділи й інші, передусім, В. Грабар.

Підтвердженням правильності цього стало пояснення, написане 13 листопада 1938 р. І. Букаренком — на той момент т.в.о. начальника 4-го відділення 6-го відділу[572]. Він описав все як було, і тепер пояснення повинен був давати В. Грабар, а в цьому випадку ланцюжок вів прямо до О. Успенського, до його вказівок по всіх усюдах «ліпити» «контрреволюційні організації».

І вже не важливо було, що сам О. Успенський намагався відіграти ситуацію назад і не зачепити Сеніна. Він знав, що в очах М. Хрущова давно перейшов якусь червону лінію, що той вже не раз скаржився в Москву на незграбні дії керівника НКВС УРСР, не вистачало лише останньої краплі, щоб прорвало греблю хрущовського обурення.

Слідом за колишнім наркомом внутрішніх справ Молдавської АРСР І. Широким (Майським), який «перегнув палицю», був заарештований і сидів у в'язниці в очікуванні своєї долі, В. Грабар також підвів свого патрона. Він повинен був не допустити, щоб арешт П. Копаєва призвів до появи справи на працівників заводу «Укркабель» у такому вигляді, як це сталося. Заради об'єктивності слід зазначити, що підлеглим, які виконували накази керівництва про проведення масових репресій і викриття «організацій» і «підпільних формувань», чим далі, тим важче доводилося лавіювати між Сциллою і Харибдою ще можливого і непоправного.

Навряд чи О. Успенський бачив пояснення І. Букаренка, адже наступного дня йому було не до цього, він уже знав, що готується його арешт, і 14 листопада 1938 р. таємно виїхав поїздом з Києва до Воронежа, не доїхавши до якого зійшов у Курську[573].

Постійний службовий контакт В. Грабаря з наркомом-втікачем, позитивні відгуки останнього на його адресу, заохочення, особливо, присвоєння позачергового спецзвання, призвели до того, що в очах оточуючих, які від Києва до Бердичева знали, що для таких заохочень не було

[572] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 336–337.

[573] Детальніше див. про це: Золотарьов В. Олександр Успенський: особа, час, оточення.— Харків: Фоліо, 2004.— С. 211–218.

об'єктивних підстав[574], В. Грабар мав вигляд «особи, близької до імператора». Тому, коли «імператор» 14 листопада втік з Києва і перейшов на нелегальне становище, про його висуванця голосно заговорили колеги. Почалося це 20 листопада на оперативній нараді співробітників центрального апарату НКВС УРСР, а з наступного дня звинувачення на адресу В. Грабаря стали набувати й письмової форми.

21 листопада О. Майський подав рапорт на ім'я т.в.о. наркома внутрішніх справ УРСР В. Осокіна, в якому звинуватив В. Грабаря у «викривленнях революційної законності», написав, що він «багатьом співробітникам Наркомату відомий як "майстер липових справ", які творив спільно зі своїм колиш[нім] пом[ічником] Волею-Гойхман[ом]». Наводилися конкретні факти, які потім фігурували і в обвинувальному висновку, і у вироку по справі В. Грабаря.

О. Майський повідомив, що «цими днями відносно Грабаря на партійній групі 6[-го] відділу було порушено питання і винесено рішення визнати всі його дії антипартійними і передати матеріал на розгляд партійного комітету». Йшлося про передачу матеріалу в партком НКВС УРСР. За місцем нової роботи В. Грабаря — в ОВ КОВО — такий матеріал отримали 19 листопада 1938 р.[575]

22 листопада рапорти на ім'я В. Осокіна подали помічник начальника 6-го відділу Г. Семенов і начальник 3-го відділення 6-го відділу О. Боровков. Перший підтвердив аргументи, наведені О. Майським щодо «липачества» В. Грабаря, і навів нові факти про це, які стосувалися роботи останнього влітку 1938 р. в 5-му відділі УДБ НКВС УРСР[576].

Другий доповів про слідчу справу на Г. Майбороду, заарештованого 31 травня 1938 р. і померлого у липні того ж року під час слідства. У рапорті було зазначено, що «Майборода помер від побоїв, скоєних колишніми працівниками 6[-го] відділу Волею-Гойхманом, Грабарем і Тульським. Напередодні смерті Майборода був сильно побитий згаданими особами, і в день смерті обвинувачений був узятий на допит Тульським у напівживому стані, пробувши на допиті нетривалий час, Майборода, сидячи на стільці, помер. [...] Зі справи не зрозуміло, в чому саме обвинувачувався Майборода, і з яких мотивів був необхідний його арешт. Понад місяць

[574] Колега по службі В. Грабаря по Бердичеву — полковий оперуповноважений ОВ 3-ї кавдивізії В. Бєлов у свідченнях від 20 грудня 1938 р. висловлювався так: «До серпня м[іся]ця 1937 р., тобто до переводу його до Києва, Грабар був у званні сержанта держбезпеки, працюючи на посаді полк[ового] оперуповноваженого, і такий ріст по посаді за 1 рік, як зас[тупник] начальника ОВ КОВО, і присвоєння йому звання ст[аршого] лейтенанта держбезпеки та нагородження значком Почесного чекіста, для мене є незрозумілим і підозрілим». (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 358). В унісон із ним свідчив у рапорті на ім'я т.в.о. наркома внутрішніх справ УРСР В. Осокіна від 22 листопада 1938 р. начальник відділення 8-го відділу 1-го управління НКВС УРСР А. Дорфман: «Серед іншого для багатьох висунення Грабаря викликало сумнів як незаслужене». (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 3, арк. 130).

[575] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 280–283; т. 3, арк. 296.

[576] Там само, арк. 256–257 зв.

Майбороду не допитували, і справу його не оформляли»[577]. До рапорту О. Боровков долучив слідчу справу на Г. Майбороду. В. Осокін наклав на рапорт О. Боровкова резолюцію, адресовану «прокурору прикордонної та внутрішньої охорони т. Морозову» з проханням провести розслідування. Проте незрозуміло, чи були направлені тоді рапорт і справа Г. Майбороди до ВП військ НКВС Київського округу.

Наступним став рапорт на ім'я В. Осокіна колишнього начальника 1-го відділення 6-го відділу, прикомандированого до слідчої частини ОВ КОВО, Д. Вайсбарга від 23 листопада 1938 р. Згадуючи про В. Грабаря, він, зокрема, заявив: «Я вважаю, що слідчі справи, наявні у провадженні 6[-го] відділу, підлягають ретельному перегляду»[578].

Рапорт О. Майського, на відміну від рапортів Г. Семенова, О. Боровкова і Д. Вайсбарга, був надрукований на машинці, і це свідчило про те, що його копії могли бути направлені і в ЦК КП(б)У, і в Москву, хоча сам О. Майський про це не згадував. Розуміючи серйозність ситуації, а саме, що керівники 6-го відділу будуть стукати в усі двері, домагаючись справедливості, В. Осокін став чекати вказівок згори. Тим паче, що і сам В. Грабар не сидів склавши руки.

Вірний своїй манері встигнути першим прибігти до керівництва, він не став розмінюватися на дріб'язок і звернувся із заявою не до В. Осокіна, а поставивши того до відома, через нього — до головного керівника в УРСР — першого секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова — з метою домогтися у нього прийому. Ця заява є цінним історичним джерелом із багатьох причин і опублікована у 3-му томі збірника документів[579]. Упорядники датували її за датою, проставленою В. Осокіним при завіренні її машинописної копії — 22 листопада 1938 р., але сама заява була написана В. Грабарем раніше, вірогідно, 15 листопада[580].

У заяві В. Грабар послідовно провів три головні думки: першу — про те, що він вдосталь натерпівся знущань, принижень і погроз від наркома О. Успенського і змушений був виконувати його нелюдські накази (що цілком відповідало дійсності); другу — про те, що він прагнув до справедливого вирішення доль багатьох заарештованих людей, клопотав про звільнення частини з них, однак нарком не дозволив цього зробити (із цим також можна погодитися, але із застереженнями); і третю — про те, що його, такого бездоганного, затискають по службі, через що він просив М. Хрущова витребувати від відділу кадрів НКВС УРСР довідку про те, чому там не беруть у В. Грабаря анкету для затвердження його в ЦК КП(б)У на займаній посаді.

Із висоти сьогодення просто дивуєшся спритності та нахабності цієї людини. Швидко зорієнтувавшись у ситуації, що змінилася, В. Грабар «побіг попереду паровоза», голосно сигналізуючи про те, що машиніст кудись не туди весь час вів паровоз, а такі, як він, кочегари, що ударно

[577] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 3, арк. 83, 84.

[578] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 41 зв.

[579] Відлуння Великого терору. Т. 3.— С. 35–44. Упорядники, з огляду на зміст заяви, назвали її скаргою.

[580] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 3, арк. 56.

підкидали вугілля (нові і нові жертви) у топку паровоза, зазнавали погроз від машиніста, щоб самим туди не потрапити, але не повідомляли про це начальнику депо.

В. Грабар подав себе як цінне джерело інформації про усе, що коїлось у НКВС УРСР при О. Успенському, маючи намір зацікавити цим адресата. Мовляв, ви мене прийміть, а я вам такого нарозповідаю. Ну і як справжні партійці, давайте вирішимо мій «шкурнячок»: мене потрібно затвердити на посаді, а там подивимось, може я вам ще багато користі принесу.

Так і постає в уяві картина, коли партійний вождь відкладає усі справи і телефонує в НКВС УРСР, питаючи, а де анкета на такого-то товариша? Як немає, чому? Мабуть, якось так уявляв собі це В. Грабар. Він навіть не розумів, що у цьому випадку потрібно було дотримуватися принципу: «Котлети — окремо, мухи — окремо», тобто спочатку вирішити принципове питання, а потім вже ставити приватне. Проте його нікчемність і полягала в тому, що він не поділяв ці питання, і пріоритетом у нього була особиста кар'єра.

Велику за обсягом заяву (машинописна копія склала 23 стор.) було надруковано в НКВС УРСР у 4-х примірниках, один із яких відклався у справі В. Грабаря. Ми не володіємо інформацією про те, чи потрапила заява на стіл М. Хрущову. На примірнику в справі немає реєстраційних штампів вихідної або вхідної кореспонденції, резолюцій і будь-якої довідкової інформації. Але її у різний час читало кілька читачів, про що свідчать підкреслення тексту червоним, синім і простим олівцями, а також чорнилом. Підкреслення і помітки на лівому полі у двох місцях червоним олівцем[581], судячи з почерку, були зроблені керівником ВТ військ НКВС Київського округу Я. Васютинським у 1940 р.

Ми не можемо сказати, якою була реакція в ЦК КП(б)У на заяву. Однак, у нашому розпорядженні є інший документ із реакцією нового керівництва НКВС УРСР на ініціативи В. Грабаря. Не зупиняючись на сигналі М. Хрущову, 20 листопада В. Грабар подав рапорт на ім'я, як він написав, заступника наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії, в якому відразу взяв бика за роги:

«Прошу Вас викликати мене особисто до себе для доповіді з цілої низки фактів і подій у світлі того, що відбулось в апараті НКВС УРСР.

Хочу особисто доповісти:

1. Про створення «центрів».

2. Про побиття міліцейських кадрів.

3. Про арешти командирів РСЧА і прикордонників.

4. [Про] стан особливого відділу і його відділень на периферії, оскільки вказівки М.І. Єжова і Ваші не виконуються»[582].

Під подією в апараті НКВС УРСР малося на увазі зникнення О. Успенського. Ще не знаючи того, чим закінчиться це зникнення (був можливий варіант і раптової появи зниклого наркома), В. Грабар рвався на доповідь до начальника ГУДБ НКВС СРСР для того, щоб вкласти

[581] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 3, арк. 50, 53.

[582] Там само, арк. 56.

йому у вуха те, що, як він вважав, повинно було викликати зацікавлення у Л. Берії, наприклад, які такі його вказівки не виконуються. Адже подібні номери із О. Успенським у В. Грабаря дуже навіть проходили.

Рапорт був зовсім невеликим, але його також передрукували на машинці, і не завірену машинописну копію доповіли особистому посланцю вже наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії А. Кобулову. Ознайомившись із копією рапорту, останній наклав на нього резолюцію, адресовану прибулому разом із ним до Києва оперуповноваженому 2-го відділу ГУДБ НКВС СРСР М. Горлинському[583]: «*Особисто. Тов. Горлинський. Запропонуйте Грабарю письмово викласти все, що йому відомо із зазначених тут питань, і доповісте. Після цього зайдіть до мене разом з Грабарем. Кобулов. 26/XI-[19]38*»[584].

Звичайно, це була зовсім не та реакція, на яку розраховував В. Грабар. Якісь нові люди пропонували йому відверто висловитися в письмовій формі, а вже потім вирішити, що робити далі з його одкровеннями. Звертає на себе увагу те, що в тексті резолюції А. Кобулова товаришем був названий тільки М. Горлинський, а В. Грабар — ні, причому двічі. Можливо, тому, що доля його вже була вирішена, принаймні, на його заяву і рапорт були рапорти про нього О. Майського, Г. Семенова, О. Боровкова і Д. Вайсбарга.

28 листопада надійшов ще один рапорт — від помічника начальника відділення 6-го відділу І. Локощенка. В ньому йшлося, що В. Грабар, обіймаючи посаду начальника відділу, направляв на роботу в Будинок оборони УРСР «своїх знайомих, які як за діловими, так і політичними якостями, не відповідали своєму призначенню. Так, ним був направлений на посаду коменданта Будинку оборони якийсь Малий, який згодом виявився шахраєм. За короткий період своєї роботи Малий розтринькав 13 тис. карб. начебто на впорядкування Будинку оборони, в той час, коли вся здійснена робота оцінюється не більше ніж на 4–5 тисяч карбованців. Малий звільнений з роботи як пройдисвіт і злодій». Про другого протеже В. Грабаря говорилося трохи інакше: «На посаду начальника штабу Будинку оборони Грабар надіслав Шишлова, від якого довелося відмовитися, оскільки він виключений із партії за бандитизм і звільнений з РСЧА».

До таких друзів-знайомих В. Грабаря на твердій матеріальній основі належав і заарештований П. Копаєв. У рапорті І. Локощенка йшлося, що В. Грабар мав із П. Копаєвим товариські стосунки і не реагував на сигнали комуністів-осоавіахімовців на «антирадянські дії» їхнього керівника. В. Грабар дійсно із небажанням пішов на арешт П. Копаєва, розуміючи, що цей «снаряд» лягає надто близько до нього.

Рапорт І. Локощенка доповіли В. Осокіну, і згідно з резолюцією останнього М. Горлинському від 29 листопада, його слід було використати «*для складання матеріалу з метою клопотання про відсторонення [В. Грабаря]*

[583] 7 грудня 1938 р. А. Кобулов був призначений першим заступником, М. Горлинський — другим заступником наркома внутрішніх справ УРСР, а В. Осокін повернувся до виконання обов'язків начальника прикордонних і внутрішніх військ НКВС УРСР.

[584] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 3, арк. 50.

з посади»[585]. Мабуть, В. Осокін на той момент не знав, що вже було вирішене питання не тільки про відсторонення від посади, а й про арешт В. Грабаря.

В. Грабар був фігурою аж ніяк не калібру заступника наркома внутрішніх справ УРСР О. Яралянца, начальників УНКВС по Житомирській, Кам'янець-Подільській та Одеській областях Г. Вяткіна, І. Жабрєва, П. Кисельова, інших керівників органів НКВС, заарештованих відразу після втечі О. Успенського. Але серед керівників основних оперативних відділів НКВС УРСР і ОВ КОВО одними з перших 2 і 4 грудня 1938 р. були заарештовані відповідно А. Єгоров і В. Грабар. (У листопаді 1938 р. така ж доля спіткала т.в.о. начальника 1-го відділу УДБ НКВС УРСР М. Дальського-Білоуса).

Питання про їхній арешт було вирішено у Москві або заздалегідь, або відразу після приїзду до Києва А. Кобулова і М. Горлинського. На користь першого варіанту частково свідчить те, що 14 жовтня особова справа В. Грабаря була направлена до відділу кадрів НКВС СРСР[586], можливо, на предмет затвердження його на посаді заступника начальника ОВ КОВО, а можливо, й з інших міркувань. Принаймні одним із перших клопотів прибулих до Києва А. Кобулова і М. Горлинського став арешт А. Єгорова і В. Грабаря.

29 листопада 1938 р. М. Горлинський підготував постанову про арешт В. Грабаря. Судячи із долученої до архівної кримінальної справи довідки В. Осокіна від 3 грудня, арешт був санкціонований Л. Берією і узгоджений із секретарем ЦК КП(б)У М. Бурмистенком[587]. Постанова М. Горлинського є дуже цікавим історичним джерелом. У ній переплітаються традиції періоду Великого терору з новими тенденціями виходу з нього. Це видно з характеру відомостей, що дискредитували В. Грабаря.

Спочатку йшлося про те, що він «у минулому мав зв'язок з викритим і заарештованим учасником к-р змови», колишнім начальником Бердичівського міськвідділу НКВС В. Мартинюком, «якого інформував про секретні матеріали і свідчення заарештованих, що були в ОВ КОВО щодо ряду учасників к-р організацій».

Потім згадувався ще один «ворог народу»: «Був близьким до колиш[нього] заст[упника] нач[альника] Особвідділу УНКВС [по] Вінницькій області Глузберга (арештований), який рекомендував Грабаря в Особливий відділ [УДБ] НКВС УРСР». Уточнимо, що Б. Глузберг з 8 квітня 1936 р. був заступником начальника, а з 5 січня по 23 липня 1937 р.— начальником 5-го відділу УДБ УНКВС. Тут малося на увазі прикріплення В. Грабаря до ведення слідства у 5-му відділі УДБ НКВС УРСР у серпні 1937 р.

Зазначалось також, що згідно зі свідченнями «учасника військової змови», колишнього помічника начальника ОВ 3-ї кавалерійської дивізії О. Дейча (заарештований 9 червня 1938 р.), В. Грабар «брав участь у групі співробітників Бердичівського міськвідділу [НКВС], яка систематично

[585] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 242–242 зв.

[586] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 49.

[587] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 5.

займалася розкраданнями, підробками та ін[шими] кримінальними злочинами»[588].

Таким був бердичівський набір компромату щодо В. Грабаря. Тут присутні згадки про заарештованих і уже розстріляних у Києві колишніх колег В. Грабаря — «учасників змови», але ані слова — про його можливий «організаційний» зв'язок із ними. Навпаки, йшлося про посадові злочини останнього. Жодної політики, лише факти.

Нові тенденції у звинуваченнях співробітників НКВС розвинені у наступній частині постанови, де були використані свіжі матеріали за останнім місцем служби В. Грабаря. Зокрема, він розглядався як фактичний керівник Особливого відділу КОВО без вказівки на будь-який його зв'язок із іншими особами:

«Будучи тво. нач[альника] Особливого відділу КОВО, Грабар В. Р. підробляв протоколи допиту заарештованих, особисто вписуючи у свідчення абсолютно непричетних до слідства і невинних осіб (слід[ча] справа колиш[нього] гол[ови] ЦР Тсоавіахіму Копаєва)»;

«... Під час слідства вимагав у підслідних вигадані ним особисто свідчення (слід[ча] справа Колесніченка[589])»;

«У звітності НКВС СРСР Грабарем практикувалася система обману і окозамилювання (доповідна записка по ОСО АХ[590])»;

«В агентурній роботі Грабарем здійснювалася злочинна практика фальсифікації агентурних донесень».

І на завершення: «До останнього часу Грабар В. Р. був близьким до колиш[нього] наркома [внутрішніх справ] УРСР Успенського і виконував антирадянські доручення останнього»[591].

Ця постанова не призначалася для широкого кола осіб. Спочатку її бачили лише автори, секретар ЦК КП(б)У М. Бурмистенко і військовий прокурор прикордонних і внутрішніх військ НКВС УРСР М. Морозов, який 4 грудня завізував постанову і дав санкцію на арешт В. Грабаря.

Напередодні (3 грудня) М. Горлинський підготував постанову про обрання запобіжного заходу, в якій посадове становище В. Грабаря було вказано точніше — заступник начальника ОВ КОВО, а формулювання скоєних ним злочинів мало інше звучання: «...Будучи пов'язаним із колишн[ім] наркомом НКВС УРСР, учасником право-троцькістської організації Успенським, виконував контрреволюційні доручення останнього і проводив антирадянську роботу в органах НКВС УРСР»[592].

У постанові військового прокурора про арешт і тримання під вартою від 4 грудня 1938 р. було вказано, що В. Грабар викривається у скоєнні злочинів, передбачених ст. ст. 54–11 і 54–7 КК УРСР[593]. Тут видно рецидив старих підходів до кримінального переслідування співробітників НКВС. Однак, на тому етапі головним було дотримання всіх необхідних

[588] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 1–2.

[589] М. Колесніченко — колишній командир 12-ої механізованої бригади КОВО.

[590] Так в документі. Мався на увазі Тсоавіахім.

[591] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 2–3.

[592] Там само, арк. 6.

[593] Там само, арк. 7.

процедур. Цікаво, що ще за кілька годин до арешту В. Грабар перебував у приймальні М. Горлинського[594].

Слідство доручили вести начальнику ОВ військового з'єднання (в/з) № 5875 Г. Цехмейстрюку. Спочатку, як це видно із протоколу допиту В. Грабаря від 11 грудня, заарештований заперечував свою участь в антирадянській організації і заявив, що нічого не знав про існування такої в органах НКВС. На питання, як він проводив ворожу роботу, не будучи членом організації, він відповів: «Я проводив підривну роботу по установкам колиш[нього] наркома Успенського під загрозою арешту мене. Успенський мені сказав, що якщо я не буду виконувати все, що він скаже, то він мене заарештує на підставі наявних у нього на мене двох показань працівників Бердичівського міськвідділу НКВС Мартинюка і Дейча». Вочевидь, ця розмова між наркомом і В. Грабарем відбувалася в липні 1938 р.

Г. Цехмейстрюк звично чинив сильний психологічний тиск на В. Грабаря, прагнучи домогтися від нього самообмови, використовуючи традиційне для 1937–1938 рр. кліше: «Ви викриті вашими ж спільниками. Вимагаємо давати відверті свідчення і не змушувати слідство викривати вас фактами»[595]. Проте відразу досягнути цього від заарештованого йому не вдалося.

Потім були використані інші важелі тиску — «методи фізичного впливу», і на допиті 15 грудня В. Грабар розповів: «При вербуванні мене до антирадянської організації Успенський дав мені завдання...». Тепер про «участь» В. Грабаря в «організації» йшлося як про доконаний факт, а далі перераховувалися завдання, які нарком реально ставив перед підлеглим із метою «викриття» неіснуючих «антирадянських організацій»: «1) створити український націоналістичний центр в міліції; 2) створити право-троцькістську організацію по міліції; 3) по лінії військкоматів зробити так, як було у нього, Успенського, в Оренбурзі — повстанські формування з керівного складу запасу; 4) громити, розганяти і заарештовувати кадри міліції на Україні». На запитання слідчого, чи виконував він ці завдання, В. Грабар відповів ствердно[596].

Останній пункт із завдань, поставлених перед начальником відділу, далі був конкретизований: «При вербуванні мене до антирадянської організації, наприкінці бесіди, Успенський мені сказав: "В українському апараті міліції сидять по 15–20 років, їх треба розганяти, громити арештами. Ось цим зараз потрібно займатися вам із відділом"»[597].

Г. Цехмейстрюк з 1935 р. служив у центральному апараті НКВС УРСР і багато з того, про що йшлося, знав не з чуток. Він вміло вів свою лінію, конкретизуючи запитання. В. Грабар захищався як міг. На запитання слідчого, як виконувалося завдання наркома, В. Грабар заявив: «6[-й] відділ, яким керував я, фактично арештів не здійснював, а робив це сам

[594] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 76.

[595] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 33–36.

[596] Там само, арк. 41, 42.

[597] Там само, арк. 44.

начголовміліції Клочков і передавав заарештованих у відділ. Арешти Клочков сам погоджував із Успенським».

В. Грабар грав у підкидного дурня, начебто Г. Цехмейстрюк не знав, що для проведення арешту співробітника НКВС потрібна була завізована довідка з викладом компрометуючого матеріалу на нього, а такі матеріали направлялися у відділи УДБ відповідно до їхньої компетенції та об'єктів оперативного обслуговування, в даному випадку — в 6-й відділ. В. Грабар прикривався тим, що начальник УРСМ НКВС УРСР А. Клочков хотів, щоб арешти його працівників або ініціював він сам, або погоджували з ним, а самі арешти іноді здійснювали працівники УРСМ. Але ця «порочна» практика в липні 1938 р. і закінчилася, коли самого А. Клочкова заарештували в Москві (1 вересня 1938 р. він був розстріляний).

Г. Цехмейстрюк тоді акцентував увагу на іншому. Він запитав, чи заарештовували за установками О. Успенського невинних працівників міліції. В. Грабар відповів, що такі випадки йому невідомі. І тут Г. Цехмейстрюк вибухнув: «Слідство попереджає вас, якщо ви будете продовжувати викручуватися і брехати, ми почнемо вас, заклятого бандита, викривати матеріалами і документами»,— і перервав допит[598].

Через два дні (17 грудня) слідчий і обвинувачений підготували два різних документа. В. Грабар написав власноручні свідчення на 14 сторінках практично за всіма епізодами, за якими згодом був визнаний винним судом[599]. Зі свого боку, Г. Цехмейстрюк підготував, а М. Горлинський потім затвердив постанову про притягнення В. Грабаря як обвинуваченого, згідно з якою зовсім вже традиційно було встановлено, що останній «був учасником антирадянської право-троцькістської організації та проводив підривну роботу, спрямовану на ослаблення могутності Радянського Союзу». Ці його дії мали ознаки злочинів, передбачених тепер ст. 54–1 п. «в», 54–8 і 54–11 КК УРСР[600].

Коли 19 грудня постанову було пред'явлено В. Грабарю, він усвідомив увесь жах, того що сталось, і спробував внести корективи у найстрашніші в його розумінні звинувачення на свою адресу: «Щодо участі в право-троцькістській організації винним себе не визнаю». Дійсно, в його свідченнях йшлося про його «участь» в аморфній «антирадянській організації», а тут фігурувало важливе уточнення — «право-троцькістській».

Г. Цехмейстрюк, немов насміхаючись, запитав: «До якої ж організації вас залучав Успенський?». Обвинувачений розповів, що про її назву і мету, та й взагалі про її існування в органах НКВС йому ніхто не говорив[601]. Чи вірив сам Г. Цехмейстрюк в ці «організації», дізнатися складно, 12 жовтня 1941 р. він загинув на фронті. Але наведений його діалог із

[598] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 44, 45.

[599] В. Грабар помилково датував свої свідчення 17 листопада (а не грудня) 1938 р., проставив дві римські цифри (XI) (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 106–119), і це неправильне датування було перенесене у внутрішній опис тому справи. 19 грудня В. Грабар продовжив написання свідчень (арк. 122–133 зв.), але через неуважність упорядника опису вони взагалі не були внесені до опису.

[600] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 23.

[601] Там само, арк. 46, 47.

В. Грабарем обіцяв тривалі «позиційні бої» між слідством і обвинуваченим з цього питання.

Переляканий В. Грабар 20 грудня написав нові свідчення (2 стор.), в яких ні про яку його участь в «організації» не йшлося. Він визнав себе винним лише в тому, що працюючи під керівництвом О. Успенського, «був виконавцем його ворожої, бандитської роботи, яку він [Успенський — Авт.] проводив в органах НКВС України, виконуючи його вказівки»[602]. Якщо відкинути відомчий сленг у кваліфікації роботи О. Успенського, навряд чи є причини сумніватися в тому, що саме так воно і було.

Слідство відпрацьовувало і бердичівські матеріали на В. Грабаря. Протокол допиту від 26 грудня 1938 р. повністю присвячений цим матеріалам, але нічого суттєвого не містить, окрім зізнання обвинуваченого в тому, що він в листопаді або грудні 1937 р. приїжджав до Бердичева та інформував працівників міськвідділу, зокрема й начальника відділу В. Мартинюка, про оперативно-слідчі заходи, що проводилися в НКВС УРСР. Розголошуючи «оперативну таємницю», В. Грабар жодної мети не переслідував, «а просто за звичкою, інформував» колег. За словами В. Мартинюка, через цю звичку співробітники міськвідділу під час приїздів В. Грабаря до Бердичева, з іронією говорили: «*Київський телефон приїхав*»[603].

Ці сюжети були другорядними у справі. Головний інформаційний потенціал для розгортання слідства містили власноручні свідчення обвинуваченого, а не протоколи його допитів у грудні 1938 р. Незабаром зміст допитів В. Грабаря різко змінився. На допиті 3 січня 1939 р. обвинувачений дав свідчення про арешт П. Копаєва і коригування протоколу допиту останнього від 22 липня 1938 р. Абсолютно інакше, а саме так, як це відбувалося в дійсності, розповів В. Грабар про арешти керівників УРСМ, визнавши, що принаймні двоє з них були арештовані невинно. До того ж, Я. Гершкова заарештував особисто В. Грабар, а Т. Кичка — за дорученням В. Грабаря працівники 6-го відділу[604]. Це була вже конкретика, тобто те, за що (частково) згодом В. Грабар і був засуджений.

Понад дві третини протоколу допиту В. Грабаря від 3 січня 1939 р. було присвячено його діяльності на чолі 6-го відділу і менша частина — діяльності в ОВ КОВО, свідчення про яку обвинувачений давав менш правдиво, чим знову викликав напад праведного гніву у Г. Цехмейстрюка, який в кінці допиту пообіцяв В. Грабарю: «Слідство вас буде викривати фактами, документами і очними ставками як заклятого ворога»[605].

Г. Цехмейстрюк не кидав слів на вітер і допитав як свідків 16 співробітників НКВС. 5 січня 1939 р. він допитав заступника начальника відділення 3-го відділу УДБ НКВС УРСР Л. Вишневецького і начальника 7-го відділення цього ж відділу О. Солопова, 7 січня — О. Майського (він власноруч написав свідчення), 8 січня — начальника відділення ОВ КОВО С. Бикова, 9 січня — оперуповноваженого 8-го відділу УДБ

[602] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 120.

[603] Там само, арк. 50.

[604] Там само, арк. 208.

[605] Там само, арк. 63–67.

НКВС УРСР М. Хесса і заступника начальника відділення 3-го відділу УДБ НКВС УРСР Я. Винокура (останній власноруч написав свідчення), 13 січня — начальника 1-го відділення 3-го відділу УДБ НКВС УРСР Я. Ровінського, помічників начальника 1-го відділення 6-го відділу УДБ НКВС УРСР Г. Буха та О. Боровкова, 14 січня — помічника начальника відділення 6-го відділу УДБ НКВС УРСР С. Васильєва, оперуповноважених цього ж відділу М. Тульського та І. Букаренка, 17 січня — оперуповноваженого ОВ в/ч 5875 П. Тягуненка, 20 січня — заступника начальника відділення 7-го відділу НКВС УРСР А. Рудого, 21 січня — заступника начальника відділення 3-го відділу УДБ НКВС УРСР Л. Городінського і 23 січня — начальника відділення 7-го відділу 1-го управління НКВС УРСР З. Новака (власноруч написав свідчення).

Інформативна цінність цих документів для слідства була різною, але в них йшлося про реальні факти, а не про міфічну участь В. Грабаря в «організації». В. Грабар теж не відпочивав і цілий тиждень — з 10 до 16 січня 1939 р.— писав власноручні свідчення, обсяг яких склав 62 рукописні сторінки[606]. Він досить докладно виклав свою версію подій і фактів, за якими йому були пред'явлені звинувачення.

Крім цього, за наказом А. Кобулова 14 січня була створена комісія на чолі з Г. Семеновим для перевірки правильності арештів, проведених В. Грабарем за лінією 6-го відділу і ОВ КОВО. Через п'ять днів Г. Семенов доповів про виконання завдання і доклав до рапорту акт комісії з викладенням результатів перевірки. В акті наводилися конкретні факти і містилися такі висновки:

«На підставі вищевикладеного, комісія вважає, що колишній нач[альник] 6[-го] відділу УДБ НКВС УРСР Грабар, а згодом заст[упник] нач[альника] ОВ КОВО, зі злочинною метою виконував незаконні арешти з тривалим утриманням під вартою без будь-яких підстав ні в чому не скомпрометованих людей.

Шляхом перевірки слідчих справ, що перебували у провадженні 6[-го] відділу та ОВ КОВО, комісією встановлено, що Грабарем незаконно було заарештовано і притягнуто до відповідальності 13 осіб нібито за контрреволюційні злочини, а частина з них — за найтяжчі злочини як зрада батьківщині.

Грабар свою злочинну діяльність провадив за прямими завданнями ворога народу Успенського, що підтверджується наявними в справах довідками на арешт, складеними Грабарем і затвердженими Успенським»[607].

А. Кобулов, після ознайомлення з рапортом Г. Семенова й актом комісії, остаточно переконався у винуватості В. Грабаря і розписав ці документи на Г. Цехмейстрюка із вказівкою про долучення їх до слідчої справи і використання при допиті обвинуваченого.

В матеріалах архівної кримінальної справи В. Грабаря, що належать до початкового етапу слідства, практично немає таких, які б підтверджували версію про його участь в «антирадянській право-троцькістській організації». Єдиним новим документом щодо цього був витяг з протоколу

[606] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 143–206.

[607] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 3, арк. 66–82.

допиту заарештованого О. Троїцького (перебував під слідством у Москві) від 31 січня — 1 лютого 1939 р., хоча коли цей витяг був долучений до матеріалів слідства, не зрозуміло.

Цей витяг цікавий контекстом, в якому фігурував В. Грабар як «учасник організації»: «Грабаря як учасника нашої організації мені Успенський також не називав, але у моїй присутності в 1938 р. Успенський давав Грабарю явно шкідницьку установку — оформити і "проштовхнути" через судові інстанції сфальсифіковані Гречухіним і Лютим слідчі справи військових працівників»[608]. У цих словах в концентрованому вигляді передана важлива частина складу злочину керівництва і співробітників органів НКВС у проведенні масових репресій у Червоній армії — фальсифікація слідчих справ і «проштовхування» їх через судові інстанції.

Минуло два місяці після початку слідства, і у лютому 1939 р. ведення справи передали у 2-й відділ (СПВ) УДБ НКВС УРСР. 10 лютого В. Грабаря допитав начальник слідчої частини цього відділу М. Казін. Він з'ясовував обставини арешту 30 вересня 1938 р. співробітника ОВ КОВО М. Шмулевича[609]. Ще через 10 днів М. Казін допитав як свідка оперуповноваженого ОВ КОВО К. Бріккера, який розповів про наслідки перебування В. Грабаря в м. Запоріжжі в липні 1938 р. і підтвердив свої свідчення на очній ставці з В. Грабарем в той же день[610]. В. Грабар прагнув применшити свою участь у тих подіях, зокрема і через мінімізацію терміну свого перебування в Запоріжжі, але під час очної ставки визнав, що знаходився там не три доби, як він заявляв, а шість.

Доповнили даними з цього епізоду обвинувачення В. Грабаря долучені до справи протоколи допитів від 28 лютого 1939 р.в.о. заступника начальника ЕКВ УДБ УНКВС по Запорізькій області Б. Болдіна, оперуповноваженого цього ж відділу В. Гонтаренка та заступника начальника 1-го відділення ЕКВ УДБ того ж УНКВС Г. Залевського[611].

На початку березня 1939 р. М. Казін провів кілька очних ставок між В. Грабарем і допитаними раніше свідками у його справі: 2 березня — з П. Тягуненком, 3 березня — з М. Тульським та О. Боровковим, 9 березня — з Д. Вайсбаргом. На цьому безпосередня участь М. Казіна у слідстві припинилася, а з нових документів, що датуються березнем, з'явилися свідчення арештованого т.в.о. помічника начальника Запорізького МВ НКВС М. Бабасева від 8–11 березня і протокол допиту як свідка оперуповноваженого ОВ ХВО О. Григор'єва від 20 березня 1939 р. з приводу того, що відбувалося в липні 1938 р. у Запоріжжі.

У всіх цих документах також привертає увагу відсутність будь-яких відомостей про участь В. Грабаря в «організації». Не йшлося про це і у свідченнях заарештованого 9 березня Б. Болдіна. Перебуваючи під слідством і прагнучи вигородити себе, той посилив свої звинувачення на адресу В. Грабаря. У розлогих свідченнях на ім'я особливоуповноваженого НКВС УРСР від 11 квітня 1939 р. Б. Болдін дійшов такого висновку:

---

[608] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 225.

[609] Там само, арк. 68–77.

[610] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 21–32, 138–149.

[611] Там само, арк. 59–64, 65–67, 67а-68.

«Чому все це сталося, я детально зупинився у своїх свідченнях про Грабаря [від] 28/II–[19]39 р., а хіба це було тільки у мене в апараті? Ми стали жертвою ворожої провокації, яка нам подавалася від імені партії. Тепер зрозуміло, що всі ці масові арешти, трійки і тому подібне привели мене на лаву підсудних. Хіба партія веліла нам робити масові арешти без розбору і уточнення матеріалів? Ці вороги Успенські, Коркіни, Грабарі скористалися нами, використовували в своїх цілях, ми сліпо вірили, думали, що робимо добру справу»[612].

Тут цікава не «наївність» у щось «віруючих» і «використаних» виконавців масового терору, а те, якими символами зла вони тепер оперували. До ланцюжка таких символів Б. Болдін включив колишніх керівників — наркома внутрішніх справ УРСР, начальника УНКВС по Дніпропетровській області П. Коркіна і зальотного гастролера з оточення наркома В. Грабаря, назвавши їх «ворогами», а їхні прізвища — у множині, тобто як прозивні.

Але для викриття В. Грабаря як «організованого ворога» потрібні були факти іншого плану. У квітні до слідства у справі і «видобутку» таких фактів підключився заступник начальника 4-го відділення 2-го відділу УДБ НКВС УРСР П. Прохоренко. Він продовжив допити обвинуваченого і свідків та проведення очних ставок між ними. Його беззмістовний діалог з В. Грабарем під час допиту 1 квітня 1939 р. був таким:

«Питання: Слідству відомо про Вашу участь в антирадянській організації. Припиніть заперечувати і починайте розповідати про Вашу ворожу роботу.

Відповідь: Повторюю, що учасником антирадянської організації я не був і ворожої роботи не проводив»[613].

Не маючи нових матеріалів із цього питання, слідчі робили те, що можна було зробити. 11 квітня П. Прохоренко провів дві очні ставки між В. Грабарем, з одного боку, і свідками Л. Вишневецьким та І. Букаренком, з іншого, а 15 квітня він і начальник відділення 2-го відділу УДБ НКВС УРСР П. Медведєв двічі окремо допитали В. Грабаря. В останньому випадку допит проводився у зв'язку зі свідченнями М. Бабасева, і слідство отримало два суперечливі трактування одного і того ж факту, пов'язаного з арештом М. Бабасева[614].

Початок другого допиту був схожий на попередній діалог П. Прохоренка з В. Грабарем, але слідчий швидко припинив цей «пінг-понг» і почав ставити запитання про реальні факти, чим увів у ступор обвинуваченого. Останній не зміг пояснити, чому п'ять технічних фахівців заводу «Укркабель» ним були заарештовані як «диверсанти», а слідство встановило їх невинність, і вони були звільнені з-під варти[615]. Це був вже «бокс»: обвинувачений пропустив відчутний удар і опинився в «нокдауні».

Пройшло вже чотири місяці після початку слідства. Головною проблемою було доведення «участі» В. Грабаря в «змові». У постанові про

[612] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 108.

[613] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 84.

[614] Там само, арк. 85–90.

[615] Там само, арк. 94–96.

продовження терміну ведення слідства і перебування під вартою обвинуваченого, яку П. Прохоренко підготував 17 квітня, йшлося про те, що В. Грабар, «будучи учасником контрреволюційної змови, яка існувала в органах НКВС, протягом останніх років провів велику ворожу роботу у низці міст України»[616]. Якщо з документуванням фактів «ворожої роботи» у слідства були явні успіхи, то з «участю у змові» все було навпаки.

Того самого дня, коли П. Прохоренко готував постанову, начальник відділення 2-го відділу УДБ УНКВС по Ворошиловградській області Л. Воскобойніков допитав важливого свідка у справі — колишнього помічника начальника 8-го відділу УДБ НКВС УРСР С. Пріцкера[617]. Слухаючи змістовну і дуже повчальну розповідь С. Пріцкера, Л. Воскобойніков мав би задуматися і про свої методи слідчої роботи, але він цього не зробив і врешті опинився на лаві підсудних[618].

Тим часом П. Прохоренко продовжував тиск на обвинуваченого через встановлення все нових фактів із різних епізодів звинувачення. 19 квітня він двічі допитав В. Грабаря з різних приводів, а наступного дня по одному з них провів очну ставку між обвинуваченим і свідком Д. Вайсбаргом[619]. І чим далі, тим більше В. Грабар грузнув у трясовині власної брехні, напіввизнання, визнань і безпорадних відповідей: «Я цього не пам'ятаю».

Важким випробуванням для нього стала 23 квітня 1939 р. очна ставка з Б. Болдіним. Обидва заарештованих були в однаковій ситуації, проте атакуючою стороною виступив Б. Болдін. Він у деталях зобразив те, що відбувалося в Запоріжжі під час перебування там В. Грабаря, і останньому довелося лише заперечувати правдивість свідчень його візаві[620]. Слідство впевнилося у повній правоті Б. Болдіна.

Того ж дня у матеріалах слідства з'явився новий документ щодо смерті у липні 1938 р. через побиття В. Грабарем та Л. Волею-Гойхманом арештованого Г. Майбороди. Раніше про це йшлося у рапорті О. Боровкова на ім'я В. Осокіна від 22 листопада 1938 р. і в довідці 2-го відділу УДБ НКВС УРСР про справу Г. Майбороди від 22 березня 1939 р.[621], тепер це було доповнено протоколом допиту О. Боровкова[622]. Попереднє слідство в цей період впевнено просувалося по шляху встановлення злочинів, скоєних В. Грабарем як класичним «порушником соцзаконності».

Але 25 квітня 1939 р. у справі стався новий поворот. На той час були заарештовані згаданий А. Єгоров (2 грудня 1938 р.), т.в.о. начальника 7-го відділу 1-го управління НКВС УРСР А. Назаренко (26 лютого 1939 р.) та інші керівники. Багатьох з них звинувачували в участі в «антирадянських організаціях», нібито створених в органах НКВС УРСР О. Успенським або його попередником І. Леплевським. Заарештованих били, всіляко примушували до надання неправдивих свідчень, від яких ті за першої

[616] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 25.

[617] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 109–124.

[618] Див. про це у 2-й книзі 2-го тому збірника документів.

[619] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 97–101, 102–105; т. 2, арк. 246–249.

[620] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 261–269.

[621] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 3, арк. 85–88.

[622] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 125–127.

нагоди відмовлялися; а саме ведення слідства у справах передавалося з одного підрозділу в інший.

Так сталося і зі справою В. Грабаря. За розпорядженням М. Горлинського 25 квітня 1939 р. П. Прохоренко підготував постанову, відповідно до якої обвинувачений «свої злочинні дії здійснював у тісному контакті з учасниками антирадянської змови Назаренком, Єгоровим та іншими, заарештованими апаратом особливоуповноваженого НКВС УРСР». Тому справа підлягала передачі особливоуповноваженому НКВС УРСР «для об'єднання зі слідсправою за звинуваченням Назаренка, Єгорова та ін.»[623].

З урахуванням матеріалів слідства, про які ми розповіли вище, жодних об'єктивних даних для прийняття такого рішення у справі В. Грабаря не було. Як наслідок, ніякого об'єднання слідчих справ на зазначених осіб не відбулося, однак слідство «зависло» на три місяці, протягом яких у справі відклалося мінімум документів. Одним із них був витяг з протоколу допиту заарештованого О. Успенського від 20 травня 1939 р., який ми цитували вище. Але коли цей витяг був долучений до матеріалів слідства, сказати важко.

Знемагаючи від невизначеності, В. Грабар 1 червня 1939 р. звернувся із заявою до А. Кобулова, в якій поскаржився на те, що протягом 19 діб безрезультатно просить викликати його на допит, й висловив прохання: *«Я прошу вас і гр[омадянина] заст[упника] наркома Горлинського викликати мене»*. В. Грабар хотів, щоб обидва керівники НКВС УРСР приділили йому увагу. Ці наслідки попередньої близькості до наркома-втікача свідчили про завищену самооцінку прохача. А. Кобулов, мабуть, із цікавості викликав його і на заяві В. Грабаря потім написав таку резолюцію: «*З Грабарем говорив, до справи. А. Кобулов. 4/VI-[1939 р.]*»[624], тобто розмова була ні про що.

Деякий зсув у слідстві стався 10–13 червня, коли оперуповноважений апарату ОУ НКВС УРСР М. Помозов допитав трьох нових свідків — начальника секретаріату ОВ КОВО В. Андропова, помічника оперуповноваженого ОВ КОВО Л. Бялошицького та оперуповноваженого ОВ в/з 5059 Б. Кравченка. Вони дали свідчення про «шкідницьку», а по суті недолугу діяльність В. Грабаря, коли він став т.в.о. заступника начальника ОВ КОВО[625].

А далі у слідстві настав повний штиль, порушений проведенням у Москві очних ставок між заарештованими О. Успенським і його колишніми підлеглими. Згідно з постановами особливоуповноваженого НКВС УРСР О. Твердохлебенка, які 16 липня 1939 р. затвердив А. Кобулов, до НКВС СРСР спецконвоєм етапували О. Долгушева, В. Грабаря, А. Назаренка[626] і, ймовірно, А. Єгорова. Наступного дня вони вже були в Москві, і у справі В. Грабаря відклалися друга анкета заарештованого

[623] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 27, 28.

[624] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 3, арк. 89.

[625] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 128–130, 131–132, 132а-133 зв.

[626] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38327, т. 1, арк. 43; спр. 43626, т. 1, арк. 29; спр. 38153, т. 1, арк. 29.

і довідка про його дактилоскопічну реєстрацію у прийомі заарештованих НКВС СРСР від 17 липня 1939 р. (київська анкета заарештованого датована 7 грудня 1938 р.)[627].

О. Долгушев першим (не враховуючи А. Єгорова) «відстрілявся» на очній ставці з О. Успенським в ніч з 20 на 21 липня[628]. Наступна ніч з наркомом-«примарою» (з 21 на 22 липня) стала аж ніяк не романтичною для А. Назаренка (див. про це далі). Третя «ніч побачень» (з 22 на 23 липня), на цей раз В. Грабаря, стала холодним душем для нього. О. Успенський стверджував про вербування ним В. Грабаря, як і інших, до «змовницької роботи», а останній категорично заперечував це. Але коли колишній нарком, а потім і слідчі стали говорити про конкретні факти, в основному, про справу по заводу «Укркабель», В. Грабарю довелося дуже тяжко, і зрештою він програв цю сутичку[629].

«Московське відрядження» В. Грабаря з товаришами до Бутирської в'язниці НКВС СРСР закінчилося після того, як 3 серпня 1939 р. були затверджені постанови про етапування їх назад до Києва. Зокрема В. Грабар був відправлений з Москви ізольовано від усіх інших 13 серпня[630]. У Києві, перебуваючи під враженням від очної ставки з О. Успенським, він 18 серпня написав заяву на ім'я М. Хрущова, яку передав через начальника внутрішньої в'язниці НКВС УРСР І. Нагорного. У листі він виклав свою версію причин арешту, запевняв, що він не ворог, скаржився на необ'єктивне ведення слідства, на те, що *«позбавлений слідством найелементарніших прав людини»*, і задавався питанням: *«Невже, якщо я був співробітником [НКВС] і навіть винен, то я позбавлений прав людства і оголошений поза законом (мені оголосили, що закони на тебе не поширюються)?»*.

У зв'язку з цим знову констатуємо, що до колишніх співробітників НКВС, звинувачених в «участі у змові» або в «антирадянській організації», їхні колишні колеги в 1939 р. ставилися зі звичною жорстокістю із застосуванням тих самих «фізичних методів впливу». У виконанні Г. Цехмейстрюка стосовно В. Грабаря це були, за словами останнього, *«куприк»* — сидіння на краю табуретки на п'ятій точці, *«рубка по голові»*, вибивання зубів та ін. А на очній ставці з О. Успенським один зі співробітників, що її проводив — начальник 3-го відділу УДБ НКВС УРСР К. Положинський — двічі завдав ударів В. Грабарю за його «недоречно» поставлене запитання колишньому наркому про обставини нібито вербування ним В. Грабаря в «організацію».

Запевняючи у своїй вірі в більшовицьку партію і любові до «великого Сталіна», В. Грабар благав М. Хрущова втрутитися в його справу, просив також повідомити про все написане наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берію, оскільки, за словами В. Грабаря, він подав на його ім'я 15 заяв, але «ніхто не реагував».

Лист дійшов до адресата. Ознайомившись з ним, М. Хрущов на його першій сторінці написав зеленим олівцем лаконічну

---

[627] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 21–22 зв., 16; 20–20 зв.

[628] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 18.

[629] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 232–241.

[630] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 6, арк. 26.

резолюцію, адресовану прокурору УРСР і наркому внутрішніх справ УРСР: «тт. Яченіну, Сєрову. Хрущов». І все. Лист потрапив до ВП військ НКВС Київського округу, і там доручили помічникові військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатуряну повідомити про це В. Грабарю. Він виконав це, і нижче резолюції М. Хрущова на заяві з'явилася позначка про виконання: «*Повідомлено Грабарю про отримання його заяви з ЦК КП(б)У і що вона перевіряється. Хачатурян*»[631]. Під резолюцією М. Хрущова і відміткою Хачатуряна не були проставлені дати. Вірогідно, це відбувалося на початку вересня, оскільки І. Сєров був призначений наркомом 2 вересня 1939 р.

Нагадаємо, що результатом перебування в Москві О. Долгушева стала перекваліфікація 26 серпня 1939 р. пред'явленого йому звинувачення з посадових «порушень соцзаконності» на політичні злочини, в яких внаслідок застосованих до нього засобів «переконання», він визнав себе винним[632]. У випадку з В. Грабарем перекваліфікація стосувалася лише однієї статті — замість ст. 54–8 з'явилася ст. 54–7 КК УРСР. Особливоуповноважений НКВС УРСР О. Твердохлебенко вважав, що незважаючи на відмову В. Грабаря від своїх свідчень, матеріалами слідства доведена його вина за тими ж статтями, що і О. Долгушева (54–1 п. «б», 54–7 і 54–11 КК УРСР)[633].

Доказову базу щодо цього доповнювала завірена копія довідки Слідчої частини НКВС СРСР про свідчення, що дали на слідстві в Москві заарештовані співробітники НКВС УРСР. Ними були колишній т.в.о. заступника начальника секретаріату НКВС УРСР, а потім секретар ОВ КОВО М. Тушев, колишній т.в.о. начальника 3-го відділу 1-го управління НКВС УРСР і заступник начальника УНКВС по Київській області О. Троїцький, заступник наркома внутрішніх справ Молдавської АРСР М. Малишев[634]. До речі, свідчення останніх двох є і в справах О. Долгушева та А. Назаренка.

Тут очевидний трафаретний підхід до ведення слідства в обох справах, головною метою якого було «дотиснути» обвинувачених щодо їхньої «участі в змові». Як це робилося з В. Грабарем, ми знаємо, але результат був плачевним. У протоколі допиту В. Грабаря від 27 серпня 1939 р. у зв'язку з пред'явленням йому звинувачення за вказаними статтями було зафіксовано його невизнання участі в «к-р організації» і незнання про існування такої в органах НКВС[635].

Ознайомивши В. Грабаря 28–29 серпня з матеріалами слідства, О. Твердохлебенко 1 вересня склав протокол пред'явлення обвинуваченому цих матеріалів, в якому було зазначено, що той доповнити слідство нічим не може, а просить врахувати його власноручні свідчення від тієї ж дати[636] і виконати висловлені в них прохання. Наприкінці протоколу

---

[631] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 175 (конверт, вложение № 1).

[632] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 19.

[633] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 24.

[634] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 134–137.

[635] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 1, арк. 105а.

[636] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 281–336.

В. Грабар прочитав, що слідчий матеріал направляється прокурору для подальшого направлення справи на розгляд ВК ВС СРСР[637]. До того ж майже всі його клопотання були відхилені[638], а ті, що стосувалися долучення до справи додаткових матеріалів, згодом зіграли проти нього.

В. Грабар був спантеличений і через два дні зробив грубу помилку. Під час додаткового ознайомлення його 3 вересня з матеріалами слідства він вкрав кілька документів, які викривали його у застосуванні заходів фізичного впливу до заарештованого, і скориставшись відвідуванням туалету, порвав їх і спробував позбутися. Але споконвічна радянська проблема з громадськими туалетами (засміченість раковини) не дозволила здійснити цей намір, а пильність, хоч і запізніла, супроводжуючого співробітника призвела до скандалу. Складений з цього приводу протокол додаткового допиту В. Грабаря і акт про викрадення і пошкодження ним слідчих документів[639] коректні і по-діловому чіткі, в них немає жодних емоцій. Але ставлення до обвинуваченого не могло не погіршитися.

Саме у ці дні О. Твердохлебенко готував обвинувальні висновки у справах О. Долгушева[640] і В. Грабаря (документ № 107). Зміст цих документів відрізнявся в конкретних деталях, але загальна схема була однією: нарком О. Успенський завербував обох в «антирадянський заколот» (О. Долгушева) або «антирадянську змовницьку організацію» (В. Грабаря), дав завдання на проведення «ворожої роботи», після чого почав висувати їх на більш високі посади, на яких вони і здійснювали «змовницьку роботу». Швидкий арешт «успенців» (висуванців О. Успенського) після втечі наркома і потрапляння їх до кола «змовників» стали зворотним боком їхнього стрімкого кар'єрного зростання в 1938 р.

Отже, в НКВС УРСР вважали попереднє слідство завершеним і 9 вересня 1939 р. направили справу В. Грабаря військовому прокурору прикордонних і внутрішніх військ НКВС УРСР М. Морозову. Останній був знайомий з обвинуваченим, йому доводилося мати справу з його «творчістю»[641] і з наслідками цієї «творчості» уже після арешту В. Грабаря. Вочевидь, в цьому полягала певна проблема для прокурора. Розгляд справи надовго затягнувся.

В. Грабар продовжував домагатися уваги до себе і 18 вересня написав нову заяву на ім'я М. Хрущова. Нарікаючи на те, що він 11 місяців домагається «*до прокурора, написавши йому 18–19 заяв*», що «*навколо як зачароване коло*», він закінчив свою заяву так: «*Звертаюся до Вас ще раз і благаю, втрутьтеся в мою справу, змусьте об'єктивно зі мною розібратися. Зовні все правильно, але нехай же розберуться, адже я про це благаю 11 місяців, але*

[637] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 337.

[638] Там само, арк. 338–339.

[639] Там само, арк. 340–342, 343–344.

[640] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 107–109.

[641] Прокурор проводив очну ставку між заарештованими П. Копаєвим та Я. Горбачинським, і як потім виявилось, став учасником містифікації (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 198–199).

все без результатів. Я вже ознайомився з[і] своєю справою і відверто, чесно заявляю: я — жертва, благаю, втрутьтеся, адже партія вище всіх»[642].

Партія, звичайно, була вище НКВС і правосуддя, з цим не посперечаєшся, мабуть, і тому на заяві В. Грабаря були відсутні згадки про ознайомлення з нею адресата, а відмітка Хачатуряна про ознайомлення із заявою датована 15 жовтня 1939 р. Все це означало, що доля справи і самого обвинуваченого тепер цілком залежала від військових прокурорів. З огляду на це безглуздими були спроби В. Грабаря апелювати до керівництва НКВС УРСР. 24 жовтня він написав заяву на ім'я А. Кобулова, не знаючи про те, що наркомом внутрішніх справ УРСР був І. Сєров. Проблукавши в лабіринтах НКВС близько двох місяців, ця заява 22 грудня 1939 р. також опинилася у Хачатуряна[643].

В. Грабар називав свої заяви і скарги ґрунтовними, але насправді вони такими не були. Поговоривши з ним лише раз, як це зробили А. Кобулов і М. Горлинський, або ознайомившись з його заявою, як це зробив М. Хрущов, начальство втрачало будь-який інтерес до цієї людини і його слів. Проте, В. Грабар і надалі жонглював словами на кшталт «істотні», про що буде сказано далі.

Продовжуючи проводити паралелі між справами О. Долгушева і В. Грабаря, нагадаємо, що коли справа першого опинилася у Військовій прокуратурі, то О. Долгушев на допиті 13 жовтня 1939 р. відмовився від своїх свідчень на попередньому слідстві про участь у «змові» і т.п., а потім написав розгорнуті власноручні свідчення, і це унеможливило подальшу передачу справи до судових інстанцій в тому вигляді, в якому вона була[644].

У слідчій справі В. Грабаря немає схожого протоколу допиту, як немає взагалі протоколів допитів військовими прокурорами обвинуваченого у вересні–жовтні 1939 р. Звичайно, виникає питання, невже протягом двох місяців військові прокурори його не допитували? Наявний у справі перший протокол допиту датований 3 листопада 1939 р. і містить єдине запитання В. Грабарю: «Ви написали скаргу на слідстві про те, що слідство у Вашій справі велося необ'єктивно. Чим це обґрунтовуєте?». Прозвучало це як заклик дати прокурорам те, за що можна вхопитися, щоб поставити під сумнів результати попереднього слідства. Думаємо, як і у випадку з О. Долгушевим, прокурорам була очевидна слабкість доказової бази звинувачення В. Грабаря, перш за все, за ст. 54–1 п. «б».

Однак, на відміну від О. Долгушева, В. Грабар, навіть вказавши на застосування до нього Г. Цехмейстрюком «інквізиційних методів»[645], не зміг дати більш-менш перспективні напрями в пошуку військовими прокурорами аргументів для перекваліфікації звинувачення відповідно до наявної доказової бази скоєних ним злочинів. В. Грабар попросив дати йому можливість вдруге ознайомитися з матеріалами попереднього слідства, і таку можливість йому надали. Після вакханалії 1937–1938 рр. це виглядало взірцем толерантності військових прокурорів щодо обвинуваченого.

[642] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 175 (конверт, вкладення № 2).

[643] Там само, арк. 175 (конверт, вкладення № 3).

[644] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 19–20.

[645] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 3–5.

Ознайомившись протягом місяця з матеріалами справи, В. Грабар з 10 до 13 грудня 1939 р. написав власноручні свідчення (34 рукописних стор.), збившись за своїм звичаєм в нумерації сторінок. В кінці свідчень вин висловив прохання «*передати справу на об'єктивне додаткове дослідування*», яке включало б долучення до матеріалів слідства нових документів, допити нових свідків і проведення нових очних ставок зі свідками[646]. В. Грабар вважав, що все це повинно було сприяти виправданню його, але в дійсності все вийшло навпаки.

Оскільки свої свідчення В. Грабар почав зі справи П. Копаєва, то йому пізно увечері 10 грудня відразу влаштували п'ятигодинну очну ставку з останнім. Протокол очної ставки потім був надрукований, і на його завіреній машинописній копії[647] з'явилися різнокольорові підкреслення найважливіших, з точки зору посадовців, які його читали, місць. Так, у свідченні П. Копаєва червоним і синім олівцями був виділений наступний фрагмент: «30 травня 1938 року я був заарештований, і слідство у моїй справі почав вести Гальченко, який без пред'явлення мені будь-яких звинувачень почав мене бити і вимагати вигадані, провокаційні свідчення [...] Незабаром я був викликаний на допит Грабарем і Волею, які мене били і вимагали провокаційних, неправдивих свідчень на низку осіб по заводу «Укркабель». Грабарем я викликався ще кілька разів, і повторюючи побиття, [він] вимагав неправдивих свідчень про нібито приховану мною зброю»[648].

Ще три фрагмента у свідченнях П. Копаєва — його реагування на твердження і запитання В. Грабаря — були виділені коричневим, червоним і знову червоним олівцями на лівому полі: «Категорично наполягаю, що Грабар застосовував до мене фізичні методи впливу, внаслідок чого я дав необхідні їм неправдиві свідчення. До очної ставки з Горбачинським я був попереджений Грабарем, що, якщо я надумаю відмовлятися від своїх показань, то будуть повторені побиття».

Далі: «Я Грабарю не міг заявляти, що Гальченко застосовував до мене фізичні методи допитів, оскільки сам Грабар мене бив». «[...] Я заявив слідчому Букаренку, що всі мої свідчення не відповідають дійсності, і що це — справа рук Грабаря, за що відповідатимуть Грабар і він. Я протокол підписав без застосування до мене будь-яких фізичних заходів впливу, оскільки вважав, що про хибність моїх свідчень розповім на суді»[649].

Читачі документа звертали увагу не на слова В. Грабаря, які не викликали у них жодної довіри, а на свідчення свідка у його справі. Проте, обвинувачений і надалі не припиняв спроб спростувати свідчення П. Копаєва, і про це ми скажемо трохи нижче.

19 грудня помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатурян допитав В. Грабаря щодо одного з епізодів звинувачення — у справі заарештованого і вбитого під час слідства Г. Майбороди. Хачатурян особисто перевірив справу і засипав В. Грабаря питаннями по

[646] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 6–39.

[647] Там само, арк. 182–191, 192–202 (рукописний оригінал).

[648] Там само, арк. 184–185.

[649] Там само, арк. 188, 190, 191.

суті справи: на підставі якого компрометуючого матеріалу був заарештований Г. Майборода; чому він був заарештований без санкції прокурора; чому в справі немає анкети заарештованого і протоколу його первинного допиту; чому в справі ніяк не відображено, що проводилися слідчі дії стосовно людини, звинуваченої «в тяжкому злочині — у шпигунстві»; чи проводилося Вами розслідування за фактом смерті Г. Майбороди; яких заходів Ви як керівник відділу «вжили стосовно тих осіб, які так брудко поставилися до справи в частині оформлення слідчої справи»; чому на постанові про закриття справи за смертю обвинуваченого, підписаній Вами, немає дати?

В. Грабар відповідав: я його не заарештовував; «на відсутність санкції прокурора я не звернув уваги» (гіршої відповіді військовому прокуророві важко було і вигадати); допитував його мій підлеглий М. Тульський і чи писав він будь-які слідчі документи, я не знаю; начальник 1-го спецвідділу НКВС УРСР А. Назаренко сказав мені, що розслідування проводити не треба; жодних заходів стосовно співробітників, які вели справу Г. Майбороди, «не вживав, оскільки вона надійшла до мене після смерті Майбороди»; чому я не поставив дату на підписаному мною документі, не знаю. Звичайно, відповіді: «Не я», «не звернув уваги», «мені сказали», «не знаю»,— для прокурорів не були переконливими.

Не був винятком і помічник військового прокурора Хачатурян, який завдав акцентований удар по системі захисту В. Грабаря: «Ваші відповіді нещирі і неправдиві. Ви на все це не звернули увагу виключно з тією метою, щоб заплутати сліди свого злочину». І далі: «Ви дайте відповідь конкретно і прямо, чому в такому положенні затвердили постанову слідчого Тульського про припинення справи Майбороди?». В. Грабар видавив з себе: «Затвердив унаслідок своєї малодосвідченості [...]»[650]. Така відповідь ніяк не пов'язувалася з образом одного з найспритніших підручних О. Успенського, яскраво відтвореним в матеріалах слідства.

Друга частина допиту В. Грабаря, на його ж прохання, була присвячена запорізькому епізоду справи. І знову в його відповідях зазвучали старі пісні: «Арештів я не робив»; але «вважаю їх обґрунтованими»; які компрометуючі матеріали на заарештованих людей зібрали, «я не знаю і їх не бачив», «жодних особистих висновків про арешт тієї чи іншої людини я не робив»; «ніяких санкцій [на застосування заходів фізичного впливу до арештованих] нікому не давав і жодних гумових кийків не вводив»[651]. У цьому випадку Хачатурян не став робити висновки, розуміючи, що все це вимагає дослідування.

Мабуть, у Військовій прокуратурі деякий час розмірковували, як вчинити зі справою? Повернути її на дослідування в НКВС УРСР (що загрожувало затягуванням усіх термінів) або провести додаткове слідство власними силами. Кінець невизначеності поклала постанова Хачатуряна від 20 грудня 1939 р. про прийняття справи до свого провадження «для

[650] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 43–48.

[651] Там само, арк. 49–53.

додаткових слідчих дій»[652]. Цим було формалізовано те, чим уже займалися у Військовій прокуратурі.

Помічник військового прокурора Хачатурян продовжив допити обвинуваченого, уточнюючи обставини справи: про побиття арештованого льотчика О. Вегери; про зміст шифртелеграми В. Грабаря наркому О. Успенському від 14 липня 1938 р., в якій повідомлялося про арешт у Запоріжжі за період з 12 по 14 липня 500 осіб; про слідство у справі колишнього міліцейського працівника П. Нагорного, часу і обставин очної ставки між ним і заарештованим О. Ряботенком; про зміст оперативних листів, на підставі яких у Запоріжжі були проведені масові арешти, з пред'явленням цих листів обвинуваченому і свідчень з цього приводу арештованих колишніх керівників Запорізького МВ НКВС Б. Болдіна, Д. Клібанова і Б. Лінецького; про матеріали, які стали причиною неправомірного арешту співробітниками 6-го відділу 13 осіб, зокрема групи працівників заводу «Укркабель», з пред'явленням В. Грабарю акта про результати перевірки відповідних слідчих справ[653].

На вимогу В. Грабаря він був ознайомлений з цілим томом власноручних свідчень П. Копаєва, після чого 10 лютого 1940 р. висловив свої зауваження щодо неповноти наданих документів і категорично заявив: «[...] Будь-яку провину у справі Копаєва і групи «Укркабель» заперечую, а факт їхнього звільнення Успенським є результат[ом] зворотного удару ворога по мені, як викривачу шкідників і шахраїв у слідстві»[654]. Відзначимо майстерне перекручування В. Грабарем фактів і використання козирної карти — колишнього наркома, який став «ворогом» і завдав «зворотний удар» по «викривачу». Авжеж, О. Успенський хотів навіть заарештувати В. Грабаря за недолугу фальсифікацію у справі заводу «Укркабель».

Так само погано для В. Грабаря виглядав і запорізький епізод звинувачення. Наступного дня у нього була очна ставка з Д. Клібановим, який продовжив наступ на В. Грабаря, розпочатий Б. Болдіним. Д. Клібанов назвав В. Грабаря «дійсним господарем в міськвідділі» в період його перебування в Запоріжжі (за уточненням В. Грабаря, з 9-го до ранку 15 липня 1938 р.), і, як заявив Д. Клібанов, «цим визначається його роль» в тих подіях. Захищаючись, В. Грабар намагався розпорошити провину і на інших співробітників НКВС, також причетних до беззаконня, але в цілому стала ще виразнішою його головна роль у цьому[655].

Помічник військового прокурора Хачатурян продовжував дотримуватися норм КПК УРСР і 19 лютого 1940 р. протягом майже п'яти годин ознайомлював обвинуваченого з протоколами допитів 15 свідків у його справі, протоколами очних ставок В. Грабаря з П. Копаєвим і Д. Клібановим, а також з іншими документами. У протоколі допиту, складеному за результатами ознайомлення, було зафіксовано обіцянку обвинуваченого: «[...] Свідчення щодо них у порядку дослідування у моїй

[652] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 1.

[653] Там само, арк. 55–56, 57–58, 59–60, 61–65, 66–76.

[654] Там само, арк. 78.

[655] Там само, арк. 169–181.

справі дам додатково, тобто низка свідчень неправдоподібні і окремі — провокаційні, і мною будуть спростовані фактами та документами»[656].

Однак, додаткові свідчення не з'явилися, і 3 березня Хачатурян запитав у В. Грабаря, чи наполягає він на наданні цих свідчень. Останній попросив дати йому можливість ще раз ознайомитися з усіма зазначеними протоколами та іншими матеріалами, і тоді він за кожним окремо дасть свої свідчення[657].

Напередодні, 2 березня 1940 р., В. Грабар був ознайомлений ще з чотирма документами щодо чотирьох різних епізодів обвинувачення, а потім практично з кожного дав свідчення. Спочатку він написав щодо складання акта від 29 травня 1938 р. про нестачу зброї в системі ТСОАВІАХІМа УРСР, а потім в два прийоми (вдень і ввечері) додатково був допитаний із цього питання. Під час допиту йому довелося відповідати на питання: «Чому Ви в доповідній записці в НКВС СРСР від 21-го липня 1938 року написали, що зброя розкрадена ворожими елементами, адже в дійсності розкрадання не було?». В. Грабар пояснив: «[...] Це вказувалося на підставі повідомлень областей і актів здачі зброї [до військових частин], в яких йшлося, що зброя невідомо де поділася»[658].

Копітку роботу з розшуку відсутньої зброї, а точніше з упорядкування її обліку, підміняло формулювання про її «розкрадання ворожими елементами» з усіма наслідками, що з цього випливали — арештом 10 керівників обласних організацій ТСОАВІАХІМа. В таких речах і полягала «творчість» В. Грабаря. Зауважимо, що під час цього допиту був присутній старший СЧ УДБ НКВС УРСР М. Лабузов.

Потім, вже без присутності М. Лабузова, був ще один допит В. Грабаря, під час якого помічник військового прокурора Хачатурян, спираючись на нові матеріали слідства, проясняв деталі арештів і слідства стосовно Т. Кичка, С. Шибанової і Г. Майбороди. Мабуть, втрачаючи всяке терпіння, прокурор час від часу так реагував на відповіді В. Грабаря на запитання: «Ви показуєте неправду»; «Дайте по суті свідчення»; «Вимагаю дати правдиві свідчення по суті порушеного питання»[659]. Це говорилося з різних приводів, тому що обвинувачений послідовно йшов в «нєсознанку», і Хачатурян, маючи на руках документи, що викривали В. Грабаря, добре розумів цю тактику.

Наступного дня Хачатурян з'ясував питання щодо надання В. Грабарем додаткових свідчень і зафіксував в окремому протоколі допиту прохання обвинуваченого і його нову обіцянку дати такі свідчення. Цього ж дня (3 березня, опівдні) Хачатурян допитав В. Грабаря щодо отримання ним в 1938 р. 9 тис. карб., за даними слідства, на секретні витрати (матеріальна винагорода секретної агентури), але все виявилося куди прозаїчніше — гроші пішли на додаткову оплату праці співробітників ОВ КОВО, які працювали на слідстві[660].

---

[656] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 79.

[657] Там само, арк. 101.

[658] Там само, арк. 81–83, 84–91.

[659] Там само, арк. 92–100.

[660] Там само, арк. 102–104.

Всі наведені факти про перебіг слідства від листопада 1939 р. створюють враження про його ритмічність і послідовність. Але інтенсивне тримісячне спілкування з В. Грабарем (з грудня 1939 р.), мабуть, втомило Хачатуряна, і пізно ввечері 3 березня він зробив спробу вивести це спілкування на фінішну пряму. Пред'явивши обвинуваченому додатковий матеріал слідства, зібраний у порядку ст. 201 КПК УРСР, прокурор зазначив, що В. Грабар із цим матеріалом під час слідства ознайомився і дав щодо нього свої пояснення. Тому, заявив Хачатурян, «слідство вважає дослідження окремих фактів у Вашій справі завершеним», і поставив обов'язкове у таких випадках питання: чи бажає обвинувачений чим-небудь доповнити слідство?

І тут В. Грабар проявив себе у всій красі. Він вважав, що з матеріалами слідства повністю не ознайомлений, хоча двічі знайомився з матеріалами попереднього слідства і один раз — з матеріалами додаткового слідства і давав щодо них свідчення. Він попросив додатково ознайомити його з останніми матеріалами і нагадав про свою обіцянку дати «суттєві» свідчення.

Хачатурян фактично відразу запропонував В. Грабарю вдруге ознайомитися з додатковим слідчим матеріалом, але останній тепер заявив про своє бажання «ознайомитися з усіма слідчими матеріалами і дати щодо них відповідні свідчення»[661]. Зрозуміло, що це були лише відмовки з метою якомога довше затягнути слідство.

В. Грабарю дуже не подобалося саме слідство, тому з грудня 1939 р. він систематично писав заяви на ім'я військового прокурора військ НКВС Київського округу і головного військового прокурора про необ'єктивність слідства і просив про виклик прокурора для подачі йому скарги. Востаннє таку заяву В. Грабар написав 1 березня 1940 р., висловивши прохання призупинити слідство і дати йому можливість викласти свої «суттєві скарги у справі».

Помічник військового прокурора Хачатурян уточнив: про необ'єктивність слідства в який період заявляв В. Грабар, і отримав відповідь: в усі періоди. В. Грабар багатозначно пообіцяв: «Ціла низка документів, які реабілітують мене, будуть мною представлені при розборі моєї скарги прокурором, оскільки досі я ці документи зі своїх міркувань не міг пред'явити слідству».

Які висновки можна зробити з цього?

По-перше, бачимо чванливість В. Грабаря навіть в тій ситуації, в якій він знаходився. Звикнувши крутитися біля першої особи в НКВС УРСР, він не уявляв собі іншого співрозмовника, ніж керівника Військової прокуратури, а не якогось там помічника військового прокурора, хоча насправді посада Хачатуряна була досить високою. Звідси і багаторазове використання прикметника «суттєві» щодо свідчень і скарг, які збирався викласти В. Грабар, мовляв, все, про що до цього йшлося — несуттєво, а з прокурором відбудеться розмова за самою суттю справи. Це було продовженням попередньої лінії поведінки В. Грабаря, коли він нав'язував

[661] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 112.

себе у співрозмовники М. Хрущову, Л. Берії й А. Кобулову як цінне джерело інформації.

По-друге, вражає його нахабство, перемішане з безглуздістю. Багато заарештованих колишніх керівників органів НКВС УРСР, отримуючи можливість ознайомитися з матеріалами слідства (іноді єдиний раз), старанно заглиблювалися в них, робили для себе записи і вибудовували відповідні стратегії захисту. У випадку із В. Грабарем мало місце неодноразове читання таких матеріалів навіть після його спроби знищити деякі документи зі справи. Звичайно, він використовував прочитане при написанні власноручних показань, але в цілому у нього переважала емоційна складова над раціональною, очевидна його нездатність зосередитися на головному, що мало найбільше значення для його захисту.

І по-третє, В. Грабар блефував. Насправді жодних документів на свій захист він не міг пред'явити. Кожна його спроба зачепитися за який-небудь документ, факт, нового свідка, як правило, погано закінчувалася для нього. Звичайно, через це він перебував у розпачі і в глибині душі сподівався, що знайдеться якийсь сакральний документ, який реабілітує його.

Найбільше його лякала перспектива стати політичним злочинцем, тому що він знав, що за цим напевно буде розстріл. Він сам багато разів прокручував цю схему стосовно інших людей. Блефуючи, він переконував і самого себе в тому, що з нього «буде знята пляма змовника і низка ін[ших] інкримінованих мені злочинів»[662]. Частково це було і грою на публіку, оскільки на допиті був присутній слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР М. Лабузов, і В. Грабар знав, що він доповість про його заяви своєму керівництву. А там — як карта ляже.

Деякий парадокс полягає у тому, що побоювання В. Грабаря з приводу інкримінування йому політичних злочинів були безпідставними. Під час слідства Хачатурян взагалі не порушував питання про «участь» обвинуваченого в «організації», а наприклад, документи щодо справи П. Копаєва, на думку прокурора, викривали В. Грабаря лише у шкідництві[663]. Хоча те, що Хачатурян збирав і документував, підпадало під «порушення соцзаконності» відповідно до ст. 206–17 і лише з великою натяжкою і за сукупністю — ст. 54–7 КК УРСР. Правда і цього вистачило б для винесення судом розстрільного вироку.

Найдивовижніше у справі В. Грабаря це те, що у ВП військ НКВС Київського округу досить довго грали за правилами, які фактично диктував обвинувачений. Це було однією з ознак зміни соціально-психологічного клімату та підходів прокурорів до ведення та оцінки матеріалів слідства, зокрема й у справах заарештованих колишніх посадовців НКВС.

Певною мірою це стосується і того факту, що розібравшись в обставинах смерті арештованого Г. Майбороди, помічник військового прокурора Хачатурян не став робити єдиним цапом-відбувайлом за це В. Грабаря. У своїй постанові від 8 березня 1940 р. він вказав, що «основними винуватцями в смерті Майбороди є Воля-Гойхман і Тульський», і тому ухвалив: «Матеріали щодо них виділити зі слідсправи Грабаря в окреме

[662] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 108–110.

[663] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 45.

провадження і на підставі ст. 88 п. 4 КПК УРСР розпочати кримінальне переслідування проти Волі-Гойхмана і Тульського»[664]. Далі ми ще повернемося до цього сюжету.

Зазнавши невдачі у своїй спробі закінчити додаткове слідство, Хачатурян надав В. Грабарю ще одну можливість ознайомитися з матеріалами слідства в повному обсязі. Нескінченні спроби В. Грабаря підняти рівень спілкування з боку слідства також подіяли, і 8 або 9 березня 1940 р. він був викликаний до керівника Військової прокуратури М. Морозова у зв'язку з поданою ним 1 березня скаргою. Мабуть, під час спілкування з обвинуваченим військовий прокурор не почув нічого нового і дав команду своєму помічнику завершувати слідство, скрупульозно дотримуючись норм КПК УРСР.

Хачатурян задокументував ознайомлення обвинуваченого з матеріалами слідства: спочатку — з матеріалами додаткового слідства (зафіксувавши в протоколі допиту В. Грабаря від 10–11 березня 1940 р. перелік із 45 документів), а потім — з двома томами попереднього слідства (загальним обсягом понад 700 стор.), з томом власноручних свідчень П. Копаєва і слідчими справами П. Копаєва, О. Вегери, М. Єременка, групи працівників заводу «Укркабель» (у 2-х томах, з актом експертизи у справі), оперативними листами Запорізького МВ НКВС на арешт жителів м. Запоріжжя (у 2-х томах), також зафіксувавши факт ознайомлення з цими документами (що стали згодом речовими доказами) у протоколах його допитів від 14–15 і 15 березня 1940 р.[665]

Після того як В. Грабар подужав це читання, Хачатурян посадив його за написання обіцяних «суттєвих» власноручних свідчень. Обвинувачений їх писав, структуруючи за кожним епізодом справи, з 16 до 19 березня[666], а Хачатурян відразу знайомився з ними. Як тільки В. Грабар поставив останню крапку, Хачатурян почав його допит, намагаючись не залишити йому місця для подальших вивертів.

Знаючи, що В. Грабар нічого не робить просто так, помічник військового прокурора став розставляти крапки над «і»: «Слідство нагадує Вам про те, що Ви щодо міліції нічого не написали. Чи маєте що додати з питання арешту Гершкова і Кичка — колиш[ніх] міліцейських працівників НКВС УРСР? Вони зі санкції ворога народу Успенського в 1938 році були арештовані незаконно?». Замість того, щоб відповісти щось виразне, В. Грабар почав говорити про «змову», про яку його не питали: «Оскільки справа Кичка і Гершкова є одним з елементів, пов'язаних з питанням невідомої змови, я про них буду писати тоді, коли буду писати про змову».

Тоді Хачатурян, який під час додаткового слідства не торкався цієї частини обвинувачення, немов цвяхом прибив В. Грабаря питанням із залізобетонним формулюванням його «головної провини»: «Чому зараз не хочете писати про антирадянську змову, учасником якої є Ви?». На підсвідомо очікуване В. Грабарем питання була така ж очікувана відповідь: «Учасником невідомої мені змови я ніколи не був і про неї не знаю. По

[664] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 39–40.

[665] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 115–118; 113, 114.

[666] Там само, арк. 119–167.

суті викладу про неї я написав заяву прокурору військ НКВС 19 березня 1940 року»[667]. Очевидно, Хачатуряну ця тема була нецікава, і він не став її розвивати.

Заява В. Грабаря на ім'я військового прокурора М. Морозова від 19 березня, про яку він згадав, була переспівом всіх старих мотивів з «переконливим» проханням «вислухати мою скаргу до кінця і дати мені можливість реабілітації, як це передбачено Законом і КПК»[668]. Хоч і з запізненням, але В. Грабар згадав про норми закону і КПК. І це знову спрацювало. Слідство затягнулося ще на кілька місяців, в цей час Хачатуряна змінив інший помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенко.

Під час додаткового слідства у Військову прокуратуру надходили нові документи, які долучали до справи. Зокрема був зібраний додатковий блок документів по запорізькій справі. На початку липня 1940 р. для ознайомлення з архівними кримінальними справами на людей, заарештованих у липні 1938 р., складання протоколів огляду 23-х таких справ і виконання інших слідчих дій у Запоріжжя виїжджав М. Дворенко[669].

Ймовірно, в період після 19 березня і до 23 липня 1940 р. В. Грабаря не допитували і власноручні свідчення він не писав. Мабуть, військові прокурори зрозуміли, що це була гра в одні ворота, і зосередили свою увагу на завершенні формування доказової бази обвинувачення. Попереднім підсумком цього стали протокол пред'явлення В. Грабарю матеріалів додаткового слідства і постанова М. Дворенка від 23 липня, в якій була викладена історія дослідування справи.

Не критикуючи прямо рішення НКВС УРСР про відмову В. Грабарю в дослідуванні справи, в постанові прокурор фактично зазначав неправомірність цього рішення: «На підставі скарги Грабаря у безпідставній відмові йому в його проханні про додаткове розслідування за цілою низкою інкримінованих йому звинувачень, Військова прокуратура розпочала перевірку основних його клопотань, які дійсно можуть мати суттєве значення для справи і які раніше не були розслідувані».

Далі детально, пункт за пунктом, на 10-ти сторінках були перераховані проведені Військовою прокуратурою додаткові слідчі дії і 34 клопотання В. Грабаря, із зазначенням повноти їхнього виконання або відмови у виконанні з аргументацією відмови. У документі йшлося, що клопотання обвинуваченого, залишені без задоволення, відхилені «як явно необґрунтовані за мотивами, викладеними в цій постанові, [...] про що оголосити Грабарю під розписку»[670]. Констатуємо, що подібних документів дуже мало у вивчених нами архівних кримінальних справах на співробітників НКВС УРСР — «порушників соцзаконності».

24 липня 1940 р. В. Грабар розписався на постанові, і це стало класичною сценою «Finita la comedia». Звичайно, В. Грабар не був би самим собою, якби не намагався і надалі грати в свою гру. Коли М. Дворенко

[667] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 4, арк. 168.

[668] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 43–43 зв.

[669] Там само, арк. 63–86 зв., 90–94 зв.

[670] Там само, арк. 130; 120–128.

24 липня пред'явив йому, крім зазначеної постанови, нові матеріали додаткового слідства, зокрема речові докази — архівні кримінальні справи, сфальсифіковані В. Грабарем, той завів улюблену платівку про те, що «має суттєві заперечення і доповнення», які викладе пізніше. Така ситуація повторилася і 25, і 26 липня, і М. Дворенко незворушно все це запротоколював[671].

Інформаційно-документальний масив матеріалів слідства протягом 1940 р. істотно збільшився, і при ознайомленні з ним В. Грабар вів записи, інакше вже неможливо було зорієнтуватися у цьому матеріалі. Свої нотатки він використав, коли 29–30 липня писав власноручні свідчення (22 стор.), в яких висунув низку нових-старих вимог[672].

Але час ігор за його правилами минув, на що вказувала постанова М. Дворенка від 31 липня, виконана в стилі попередньої від 23 липня з аналогічною частиною щодо клопотань, залишених без задоволення: «[...] Як явно необґрунтовані за мотивами, викладеними в цій постанові, відхилити, про що оголосити Грабарю під розписку». Розписуючись про ознайомлення з постановою, В. Грабар звично дописав: *«Прошу, щоб мене викликав прокурор округу або його заступник для викладу своєї скарги»*[673]. Але на цю дописку, мабуть, ніхто вже не реагував.

У М. Дворенка і його керівництва тоді вистачало інших турбот, зокрема, у зв'язку зі справою О. Долгушева. 1 серпня М. Дворенко взяв участь в дуже непростому підготовчому засіданні ВТ військ НКВС Київського округу, на якому доповідав справу О. Долгушева[674]. А після цього він написав обвинувальний акт у справі В. Грабаря, і 3 серпня акт був надрукований (документ № 108). На акті була відсутня «шапка» про затвердження його керівництвом Військової прокуратури, оскільки це віднесли до компетенції вищого органу. Як і у випадку зі справою О. Долгушева, кваліфікацію злочинів, скоєних В. Грабарем, вважали прерогативою Москви.

6 серпня 1940 р. ВП військ НКВС УРСР направила справу в 4-й відділ ГВП для направлення на розгляд ВК ВС СРСР. У ГВП справа пробула місяць, хоча ще 19 серпня заступник Головного військового прокурора М. Афанасьєв затвердив обвинувальний акт у справі (назвавши його висновком). Але лише 10 вересня справу направили до Військової колегії, куди вона надійшла через три дні[675].

А далі повторилася ситуація, як і зі справами О. Долгушева (у липні) та В. Калюжного (у серпні). 17 вересня 1940 р. Військова колегія на своєму підготовчому засіданні прийняла рішення про передачу справи «для розгляду по суті» у Військовий трибунал військ НКВС УРСР (так називали тоді ВТ військ НКВС Київського округу, який тимчасово називався і Військовим трибуналом військ НКВС Українського округу)[676].

---

[671] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 131–133.

[672] Там само, арк. 134–155.

[673] Там само, арк. 156–159.

[674] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 23.

[675] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 6, арк. 37, 57.

[676] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 177; т. 6, арк. 40.

І, якщо щодо справи В. Калюжного, звинуваченого за ст. 206–17 КК УРСР, це ще можна якось пояснити очевидним небажанням керівництва Військової колегії розглядати справи на «порушників соцзаконності» з числа колишніх керівних працівників НКВС УРСР, то зі справами О. Долгушева і В. Грабаря питання залишається незрозумілим. В обох випадках у протоколах підготовчих засідань ВК ВС відсутня мотивація прийнятих рішень.

23 вересня справа В. Грабаря надійшла у ВТ військ НКВС УРСР. Через два дні туди ж надійшла копія ухвали ВК ВС СРСР від 2 серпня 1940 р. про залишення в силі вироку ВТ військ НКВС Харківського округу стосовно Д. Клібанова, Г. Дорова-Піонташка і Б. Лінецького, і ця копія була долучена до справи В. Грабаря. Вже 27 вересня відбулося підготовче засідання ВТ військ НКВС УРСР, на якому було заслухано доповідь помічника військового прокурора військ НКВС УРСР М. Дворенка і співдоповідь керівника трибуналу Я. Васютинського та прийнято рішення про прийняття справи до провадження, затвердження обвинувального акта і віддання В. Грабаря суду за ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7 і 54–11 КК УРСР, про заслухання справи в закритому судовому засіданні і виклик додатково двох свідків — М. Шмулевича і А. Назаренка[677].

В. Грабар, дізнавшись, що зі 17 вересня 1940 р. він закріплений утриманням за Військовим трибуналом, 23 вересня написав заяву на ім'я голови трибуналу Я. Васютинського з новим набором клопотань. Заява надійшла до Військового трибуналу 28 вересня, і того ж дня комендант внутрішньої в'язниці УДБ НКВС УРСР ознайомив В. Грабаря з обвинувальним актом і рішенням підготовчого засідання ВТ. Побачивши, що в рішенні ВТ не відображена доля його клопотань, В. Грабар 29 вересня написав нову заяву, повторивши і дещо розширивши свої клопотання[678].

Водночас 1 жовтня з Військової прокуратури до Військового трибуналу надіслали витяг з протоколу судового засідання у справі Б. Лінецького, Д. Клібанова та Г. Дорова-Піонташка і копії протоколів допитів колишніх заарештованих М. Віхмана, Б. Карасіна, І. Вула. Згідно з резолюцією голови трибуналу Я. Васютинського надіслані документи слід було долучити до справи В. Грабаря і ознайомити його з ними під час судового засідання[679].

Ці обставини викликали необхідність проведення ще одного підготовчого засідання Військового трибуналу, яке відбулося 1 жовтня. ВТ ухвалив долучити до справи зазначені документи. Частина клопотань В. Грабаря була задоволена, а три — відхилені: одне — як недоцільне (про виклик до суду свідка А. Єгорова), друге — як несуттєве (про витребування особової справи В. Грабаря) і третє — як необґрунтоване (про призначення судово-медичної експертизи для визначення психічного стану В. Грабаря в грудні 1938 р.)[680]. Наступного дня підсудний був ознайомлений із цими рішеннями.

---

[677] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 178–179, 181; т. 6, арк. 41.

[678] Там само, арк. 193–194 зв., 256–256 зв.

[679] Там само, арк. 235.

[680] Там само, арк. 195.

Під час підготовки до проведення судового засідання планувалося, що воно відбудеться в приміщенні Військового трибуналу (Київ, вул. Виноградна 5), але зрештою було прийнято рішення про проведення його в приміщенні УНКВС по Київській області (див. фото на 1-й сторінці обкладинки 2-ї книги 2-го тому збірника документів). Територіально дві адміністративні будівлі знаходилися близько одна від одної, і жодних незручностей це перенесення не несло.

Вранці 7 жовтня 1940 р. судове засідання розпочалося (документ № 109). Із 33 свідків, яких викликали, прибуло 23. В. Грабаря запитали щодо можливості слухання справи за відсутності неприбулих свідків, він став наполягати на необхідності виклику трьох з них — В. Волошина, С. Пріцкера і С. Пригова. Коли обговорювали його повторне клопотання про виклик цих свідків, В. Грабар пояснив, що «вони необхідні для дослідження питання про причетність його до к-р організації Успенського і спростування свідчень останнього».

Із цього випливає, що підсудний найбільше боявся цього пункту звинувачення, але навіть з реакції членів трибуналу видно, що вони самі не дуже-то і вірили в цей пункт. С. Пріцкер взяв участь в засіданні, але його свідчення і питання, які йому ставили, були пов'язані зі справами П. Копаєва і працівників заводу «Укркабель», а не з «організацією Успенського» і погрозами останнього на адресу В. Грабаря, як той хотів це почути.

Припускаємо, що і участь у судовому засіданні В. Волошина не обіцяла б нічого хорошого В. Грабарю, адже свідчення В. Волошина на попередньому і судовому слідстві у справі колишнього начальника і керівників УНКВС по Вінницькій області І. Корабльова, О. Запутряєва і Л. Ширіна значною мірою сприяли доказу їхньої провини і засудження перших двох до розстрілу[681].

Перспективною могла бути участь у судовому засіданні у справі В. Грабаря С. Пригова, але не з погляду участі/неучасті їх обох у «змові», а для конкретизації і прямого зіставлення їхніх свідчень про злочини, скоєні ними та іншими співробітниками НКВС як «порушниками соцзаконності». Але згідно з довідкою чергового по в'язниці НКВС УРСР, написаною на клаптику паперу, С. Пригов «відбув на етап»[682]. «Виловити» його на етапі в Північний залізничний ВТТ НКВС СРСР можна було, але навряд чи в цьому була велика потреба для суду.

На таку думку наводить те, що з самого початку судового засідання головну увагу було приділено вивченню реальних обставин справи, а не містифікації в ній стосовно підсудного. Саме у зв'язку з цим виявили помилку помічника військового прокурора військ НКВС УРСР М. Дворенка. В. Грабар під час засідання попросив витребувати з Військової прокуратури нотатки, які він вів, вивчаючи справу П. Копаєва, а потім здав їх М. Дворенку для зберігання до суду. Трибунал задовольнив це клопотання і 8 жовтня витребував нотатки з ВП військ НКВС УРСР.

---

[681] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 509–636.

[682] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 257.

Але згідно з поясненням М. Дворенка, він ці нотатки здав помічнику секретаря Військової прокуратури Юрченку, який на той момент перебував у відпустці, а серед документів наглядового провадження у справі В. Грабаря і в інших справах ВП нотатки не були виявлені. М. Дворенко спробував пом'якшити ситуацію, зазначивши: «Ці нотатки не мають сили документа і фактично після того, як Грабар їх використав для складання додаткового свідчення за ними, вони підлягають знищенню»[683]. Проте виглядало це не дуже красиво.

Важливим першим результатом судового засідання стало винесення Військовим трибуналом ухвали від 10 жовтня 1940 р. про порушення кримінального переслідування проти М. Тульського, С. Васильєва, В. Волошина, М. Казіна і С. Калужського. Згідно з ухвалою ВТ в їхніх діях вбачалися ознаки злочинів, передбачених ст. 206–17 п. «а» КК УРСР. На думку трибуналу, справа про них могла бути розглянута окремо від справи В. Грабаря, тому було вирішено матеріали про них виокремити і направити військовому прокурору військ НКВС УРСР. Одразу була визначена міра запобіжного заходу щодо присутнього на суді як свідка М. Тульського — тримання під вартою[684], і він був узятий під варту.

Завершилося судове засідання у справі В. Грабаря в ніч з 10 на 11 жовтня 1940 р. винесенням Військовим трибуналом вироку про розстріл підсудного (документ № 110). У вироку змінили кваліфікацію злочинів, скоєних підсудним: «[...] Злочини Грабаря, враховуючи недоведеність його к-р зв'язку з Успенським, підпадають під ознаки злочинних зловживань службовим становищем при особливо обтяжуючих обставинах, що передбачено ст. 206–17 п. «б» КК УРСР, а не спочатку пред'явленими Грабарю ст. ст. 54–1 «б», 54–7 і 54–11 КК УРСР»[685].

29 листопада 1940 р. ВК ВС СРСР залишила вирок у силі і без змін (документ № 111), а Президія Верховної Ради СРСР 21 грудня 1940 р. відхилила клопотання засудженого про помилування[686]. 25 грудня 1940 р. вирок щодо В. Грабаря був виконаний в УНКВС по Київській області[687].

Далі дійшла черга відповідати за свої злочини М. Тульському[688]. Мабуть, ще до ранку 11 жовтня 1940 р. наркому І. Сєрову доповіли про результати судового засідання ВТ військ НКВС УРСР у справі В. Грабаря і про взяття під варту М. Тульського, а вже вдень з трибуналу надіслали копію ухвали ВТ про притягнення до кримінальної відповідальності М. Тульського, В. Волошина, С. Васильєва, М. Казіна і С. Калужського, а трохи пізніше — копію вироку у справі В. Грабаря і ще раз — копію зазначеної ухвали «до відома»[689].

---

[683] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 307.

[684] Там само, арк. 320–321 зв.

[685] Там само, арк. 329.

[686] Опубліковано в: Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 134–138.

[687] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 6, арк. 51.

[688] Його автобіографія від 21 квітня 1935 р. опублікована в 3-му томі збірника документів (с. 461–463).

[689] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38902, арк. 7; спр. 43626, т. 5, арк. 338.

Стосовно М. Тульського це не було новиною. Ще 8 березня 1940 р. помічник військового прокурора Хачатурян постановив матеріали про Л. Волю-Гойхмана та М. Тульського виокремити зі слідчої справи В. Грабаря в окреме провадження і порушити кримінальне переслідування проти них. Матеріали були направлені для розслідування в апарат ОУ НКВС УРСР. Як саме виконували там постанову помічника військового прокурора і в якому обсязі, визначити складно, тому що документів про це в архівній кримінальній справі М. Тульського майже немає. Надалі з'являлися, в основному, нові матеріали з Військової прокуратури, на що вказує, зокрема, її лист від 15 серпня 1940 р. про направлення матеріалу на 88 аркушах[690]. Стосувалися ці матеріали майже виключно обставин смерті арештованого Г. Майбороди.

Серед цих матеріалів був протокол суто формального допиту Л. Волі-Гойхмана прокурором Амурського ВТТ НКВС СРСР від 15 березня 1940 р. Наскільки Л. Воля-Гойхман був жорстоким інквізитором, настільки і «слизькою» людиною. Він продемонстрував словесні перли на кшталт таких: «Підслідного Майбороду не пам'ятаю, чи був такий і чи били, і хто бив, не знаю. [...] Чи помер цей Майборода, чи ні, нічого не знаю». І це говорила людина, яка фактично вбила арештованого. Насправді він все добре пам'ятав. Коли все це відбувалося, ким для нього — керівного працівника УДБ — був якийсь там начальник з карного розшуку? Тільки черговим «ворогом», якого потрібно було «розколоти». А щодо цього Л. Воля-Гойхман був великий фахівець.

Водночас Л. Воля-Гойхман підтвердив, що в НКВС УРСР «в цей період побиття підслідних практикувалися дуже широко, практикувалися буквально всіма слідчими без жодного винятку, посади і звання»[691]. Мовляв, про яку персональну відповідальність співробітників НКВС можна вести мову, якщо побиття заарештованих було загальним явищем.

Коли справа В. Грабаря надійшла до ВТ військ НКВС УРСР (23 вересня 1940 р.) і стала зрозумілою її судова перспектива, ВП військ НКВС УРСР поцікавилася у керівництва апарату ОУ НКВС УРСР станом матеріалів на М. Тульського. Нездатність різних підрозділів НКВС УРСР, зокрема й апарату ОУ, швидко і якісно проводити службові розслідування та попереднє слідство у справах співробітників — «порушників соцзаконності» проявилася і тут.

Заступник особливоуповноваженого НКВС УРСР М. Пронін дав вказівку старшому слідчому Петрову (який буквально затикав всі дірки в роботі апарату ОУ) протягом дня 26 вересня закінчити проєкт висновку у справі М. Тульського. Старший слідчий Петров впорався із завданням, і 3 жовтня 1940 р. узгоджений із М. Проніним висновок був готовий, а 5 жовтня нарком внутрішніх справ УРСР І. Сєров затвердив його. Висновок був однозначний: за порушення соцзаконності в практиці слідчої роботи в 1938 р., за участь у застосуванні заходів фізичного впливу до необґрунтовано заарештованого Г. Майбороди, внаслідок

[690] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38902, арк. 38.

[691] Там само, арк. 118 зв.

чого останній на допиті у М. Тульського помер, М. Тульського належало «з органів НКВС звільнити зовсім і передати до суду»[692].

Матеріали розслідування в двох томах терміново були відправлені до Москви, в апарат ОУ НКВС СРСР. У Москві не затрималися з розглядом надісланих матеріалів, і 30 жовтня заступник наркома внутрішніх справ СРСР з кадрів С. Круглов погодив (фактично затвердив) висновок за ними. Згідно з висновком М. Тульського належало «з органів НКВС звільнити зовсім і притягнути до кримінальної відповідальності». Слідство пропонували «доручити НКВС УРСР»[693].

Військові юристи змусили напружитися «чекістів» і швидко приймати необхідні рішення у справі М. Тульського, а потім, мабуть, і у справі Л. Волі-Гойхмана. Ще за чотири дні до отримання з Москви матеріалів розслідування з висновком, 11 листопада справу М. Тульського за ознаками злочинів, передбачених ст. 206–17 п. «а» КК УРСР, прийняв до свого провадження старший слідчий апарату ОУ НКВС УРСР Першин, а наступного дня ним була заповнена анкета заарештованого М. Тульського, а також проведений його перший допит, на якому був присутній помічник військового прокурора військ НКВС УРСР М. Дворенко[694].

18 листопада 1940 р. старший слідчий Першин підготував постанову про пред'явлення обвинувачення, згідно з якою М. Тульський достатньо викривався в тому, що «порушив соціалістичну законність у практиці слідчої роботи в 1938 р., що проявилося в тому, що застосовував методи фізичного впливу до необґрунтовано заарештованих Гершкова, Кичка і до кол[ишнього] працівника міліції Майбороди Г.І., внаслідок чого останній на допиті у Тульського помер». На підставі цього М. Тульський притягувався до відповідальності за тією ж ст. 206–17, але вже п. «б» КК УРСР[695], який передбачав суворішу міру покарання.

З документів, які відклалися у справі в наступний період (протоколи допитів М. Тульського і свідків у справі, а також очних ставок між обвинуваченим і деякими зі свідків) найбільший інтерес викликає оригінал протоколу допиту Л. Волі-Гойхмана (вже як обвинуваченого) від 3 грудня 1940 р.

Л. Воля-Гойхман був притягнутий до відповідальності відповідно до наказу НКВС СРСР № 0272 від 22 серпня 1939 р. «Про віддання до суду працівників 3-го відділу при ВТТ Управління залізничного будівництва на Далекому Сході». Як йшлося в наказі, керівництво 3-го відділу (зокрема і помічник начальника відділу Л. Воля-Гойхман) «шляхом очевидної фальсифікації доказів, застосування збочених методів допиту обвинувачених і режиму їхнього утримання в слідчому ізоляторі зайнялось злочинною "стряпнею" штучних доказів, залучаючи до цієї антидержавної роботи рядовий оперативний склад відділу, дезорієнтуючи свої

[692] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38902, арк. 141–146.

[693] Там само, арк. 148–151.

[694] Там само, арк. 152–153, 154–154 зв., 156–160.

[695] Там само, арк. 178.

периферійні органи». Йшлося про слідство щодо 55-ти осіб — 23-х осіб вільнонайманих і 32-х в'язнів табору[696].

Л. Воля-Гойхман був заарештований 8 жовтня 1939 р. і перебував під слідством. Можливо, далекосхідні військові юристи хотіли самі «розібратися» з ним, але і документальних підтверджень того, що в НКВС УРСР також сильно прагнули це зробити, ми не не виявили. Зрештою, про київські епізоди злочинної діяльності Л. Волі-Гойхмана його допитували через понад рік після арешту за тисячі кілометрів від Києва.

Він був ознайомлений зі свідченнями М. Тульського, і вочевидь, ще з якимись документами у справі Г. Майбороди. У всякому разі, він начисто заперечував свідчення М. Тульського і продемонстрував відмінне знання всіх процедурних зачіпок, які повинні були говорити про його непричетність до справи Г. Майбороди. Для цього, за словами Л. Волі-Гойхмана, потрібно було встановити, хто і за якими матеріалами заарештував Г. Майбороду, хто вів справу, хто викликав його на допити, хто його допитував, хто і як закрив справу. Він точно знав, що ніде офіційно в документах «не засвітився».

Свої «поради» Л. Воля-Гойхман резюмував так: «Цими документами буде встановлено, що я жодного безпосереднього стосунку ніколи не мав ні до арешту Майбороди, ні до його допитів, ні [до] припинення справи щодо нього»[697]. Але ж 15 березня 1940 р. Л. Воля-Гойхман заявив прокурору, що він взагалі нічого не пам'ятає про арештованого Г. Майбороду, а тут така ідеальна пам'ять навіть про те, де нібито знаходився Л. Воля-Гойхман під час передостаннього допиту Г. Майбороди, що мав фатальні наслідки для заарештованого.

Проблема Л. Волі-Гойхмана полягала в тому, що для його колег смерть Г. Майбороди стала певним стресом, і вони між собою це обговорювали і потім дружно вказували пальцем на Л. Волю-Гойхмана як на головного винуватця надзвичайної події. Коли слідство вже мало в своєму розпорядженні протокол допиту Л. Волі-Гойхмана, питання М. Тульському на допиті 19 грудня 1940 р. задавали для уточнення тих моментів, на які звертав увагу співучасник злочину. Зіставляючи свідчення М. Тульського і Л. Волі-Гойхмана, слідство дійшло висновку, що М. Тульський, щоправда, тільки з його слів, лише був присутній при побитті Л. Волею-Гойхманом арештованого.

Ми неодноразово згадували про те, що Військовій прокуратурі часто доводилося підганяти слідчих НКВС УРСР у проведенні та завершенні слідства у тій чи іншій справі. Сталося це і зі справою М. Тульського. 23 грудня 1940 р.в.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Грезов направив вказівки (помилково на ім'я начальника СЧ УДБ НКВС УРСР В. Сагіна) про негайне закінчення справи М. Тульського і виокремлення з неї матеріалів стосовно С. Васильєва, В. Волошина, М. Казіна і С. Калужського[698].

---

[696] Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 596–598.

[697] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38902, арк. 207.

[698] Там само, арк. 279 (конверт, вкладення без нумерації).

Унаслідок попереднє слідство у справі М. Тульського вклалося в період з 11 листопада до 25 грудня 1940 р., коли обвинуваченому пред'явили матеріали слідства (в одному томі обсягом 245 арк.). Після ознайомлення з ними він заявив, що нічим їх доповнити не має, і у нього немає жодних заяв і клопотань[699].

Через деякий час М. Тульський все ж подав скаргу на ім'я помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенка від 5 січня 1941 р., в якій заявив, що, «незважаючи на відсутність складу злочину, справа все ж передається в суд»; а також заяву на ім'я наркома внутрішніх справ УРСР І. Сєрова від тієї ж дати, в якій написав: «Категорично заявляю, що керівництво НКВС введено в оману (у моїй справі) [...]», і висловив прохання прийняти його «і особисто вислухати»[700]. Але адресатам ці папери були нецікаві (на них немає жодних резолюцій), і їх відправили до ВТ військ НКВС Київського округу.

Вже було складено обвинувальний висновок, який 31 грудня 1940 р. затвердив заступник наркома внутрішніх справ УРСР І. Ткаченко, а 6 січня 1941 р.— в.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Грезов[701]. 7 січня справу направили у ВТ військ НКВС Київського округу. Через шість днів відбулося підготовче засідання Військового трибуналу, на якому було вирішено прийняти справу до провадження і призначити слухання в закритому судовому засіданні[702].

Судове засідання відбулося в приміщенні Військового трибуналу 23 січня 1941 р. протягом трьох годин (з 12.00 до 15.00). Ми не публікуємо його протокол[703], оскільки він містить багато повторів з протоколом судового засідання у справі В. Грабаря, а вирок, який публікується, достатньо відображає суть бліц-засідання у справі М. Тульського (документ № 112).

У вироку звертаємо увагу на зміну в кваліфікації злочину, скоєного М. Тульським — з п. «б» на п. «а» ст. 206–17 КК УРСР, і на пов'язану з цим м'яку міру покарання — позбавлення волі у ВТТ строком на 5 років. Це можна розцінити неоднозначно: і як недостатню широту і глибину попереднього слідства в апараті ОУ НКВС УРСР, яке зосередилося лише на двох основних епізодах справи М. Тульського і ні на крок не відійшло від результатів судового слідства у справі В. Грабаря; і як доказ об'єктивності та неупередженості судового органу.

Мабуть, зрозуміли ці нюанси і у ВК ВС СРСР, вказавши в ухвалі від 21 лютого 1941 р. (документ № 113) у зв'язку з касаційною скаргою засудженого, що «з огляду на тяжкість вчинених ним злочинів, визначена йому міра покарання (і без того недостатньо жорстка) не може бути знижена [...]»[704]. Тобто всім було зрозуміло, що М. Тульський заслуговував куди більш суворого покарання.

---

[699] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38902, арк. 212.

[700] Там само, арк. 233–234, 238–239. Заява на ім'я І. Сєрова опублікована в: Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 147.

[701] Там само, арк. 213–218.

[702] Там само, арк. 221, 222, 224.

[703] Там само, арк. 240–254 зв.

[704] Там само, арк. 273 зв.

Документи з архівних кримінальних справ В. Грабаря і М. Тульського утворюють цілісний блок, але він міг бути вагомішим, якщо б у нашому розпорядженні була аналогічна справа Л. Волі-Гойхмана. З осені 1940 р. були всі підстави для притягнення його до кримінальної відповідальності спочатку в рамках однієї справи з В. Грабарем, а потім — за однією справою з М. Тульським. Так, обставини фатального допиту Г. Майбороди можна було прояснити під час очної ставки між М. Тульським і Л. Волею-Гойхманом. Адже йшлося про встановлення особи вбивці. Але з якихось причин це не було зроблено.

З огляду на те, що слідство у справі М. Тульського було закінчено, а стосовно С. Васильєва, В. Волошина, М. Казіна і С. Калужського, які також підлягали притягненню до кримінальної відповідальності, необхідно було «провести низку додаткових слідчих заходів», згідно з постановою апарату ОУ НКВС УРСР від 25 грудня 1940 р. слідчі матеріали на них були виділені зі слідчої справи М. Тульського (№ 147220) в окреме провадження, і за ними слід було «провести подальше розслідування»[705].

У разі реалізації ухвали Військового трибуналу від 10 жовтня 1940 р. в повному обсязі вимальовувалася картина масштабного слідства стосовно цілої групи співробітників центрального апарату НКВС УРСР як «порушників соцзаконності». До цього такого розслідування не було. А засуджений за ст. 206–17 КК УРСР, наприклад, в.о. начальника 9-го відділу 1-го управління НКВС УРСР В. Калюжний звинувачувався, в основному, в злочинах, скоєних ним в УНКВС по Одеській області.

Засудження колишнього начальника 4-го (2-го) відділу УДБ НКВС УРСР Л. Павличева відбулося за «ворошиловградсько-київською справою», хоча це був лише один з епізодів у його чималому злочинному «послужному списку». О. Долгушев і Д. Перцов, які довго прослужили в центральному апараті НКВС УРСР, також були засуджені лише за злочини, скоєнні на посадах керівників територіальних органів НКВС УРСР — УНКВС по Київській і Харківській областях відповідно.

З п'ятірки, виокремленої Військовим трибуналом, про М. Тульського вже сказано. С. Васильєв 20 квітня 1939 р. був звільнений з органів НКВС, а В. Волошин продовжував службу начальником 3-го відділення 2-го відділу УДБ НКВС УРСР. М. Казін донедавна був начальником СЧ УДБ НКВС УРСР. Але як зазначено у наказі НКВС УРСР № 00133 від 26 серпня 1940 р., у Слідчастині траплялися порушення постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. і з метою припинення цього М. Казін, як такий, що не виправдав себе у роботі, був знятий з посади і підлягав переведенню в одне з обласних УНКВС з призначенням на посаду заступника начальника відділу, а його колишній заступник С. Калужський був звільнений з НКВС[706].

Припускаємо, що стосовно В. Волошина і М. Казіна було досягнуто якогось компромісу між керівництвом Військової прокуратури, Військового трибуналу і НКВС УРСР. В. Волошин і надалі продовжував обіймати досить високі посади в НКВС УРСР, а потім і в НКДБ УРСР

[705] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38902, арк. 211.

[706] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 1, арк. 11.

і, як ми пам'ятаємо, в 1940–1941 рр. давав відверті і змістовні свідчення у вінницькій справі. М. Казін у жовтні 1940 р. був відправлений спокутувати провину на «нові землі» як т.в.о. начальника 2-го відділу УДБ УНКВС по Чернівецькій області. Обох керівництво НКВС–НКДБ УРСР не віддало на «розтерзання» військовим прокурорам.

Щодо двох звільнених (С. Васильєва і С. Калужського) в жовтні 1940 р. ніщо не заважало відразу починати розслідування, для цього потрібно було лише з'ясувати питання про їхнє перебування в партії. Дефіцит потрібних архівних документів не дозволив нам з'ясувати причини, за яких не відбулося розслідування у справі С. Васильєва. Єдиним, хто потрапив під слідство, став С. Калужський. Тому скажемо про нього трохи докладніше.

С. Калужський був одним із висуванців з периферії часів наркома О. Успенського. З 10 липня 1938 р. він був начальником 1-го відділення 4-го (потім — 2-го) відділу УДБ НКВС УРСР. За словами колишнього начальника цього відділу, а потім заступника наркома внутрішніх справ УРСР О. Яралянца, С. Калужський «вирізнявся надзвичайною послужливістю і готовністю без міркувань виконувати будь-який наказ, чим я і скористався, доручаючи йому низку слідчих справ, в яких Калужський робив підробки, виконуючи без вагань мої вказівки»[707].

Займаючись підробками, С. Калужський водночас брав участь у слідстві у справах колишніх керівних працівників НКВС, звинувачених, по суті, в тому ж самому. У попередніх книгах 2-го тому збірника документів не часто, але красномовно згадується про нього. У його відділенні з жовтня 1938 р. вели слідство у справі заарештованого наркома внутрішніх справ Молдавської АРСР І. Широкого (Майського). У постанові про початок попереднього слідства у справі І. Широкого, підписаній С. Калужським, йшлося про те, що І. Широкий «займався вимаганням від заарештованих неправдивих свідчень», у чому вбачалися «ознаки злочинів, передбачених ст. ст. 206–17 п. «а» і 108 КК УРСР»[708].

С. Калужський був одним із перших у НКВС УРСР, хто займався слідством стосовно колег, звинувачених в «порушеннях соцзаконності», до того ж, ще до появи постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. Здавалося б, він мав стати одним з перших «законників» у слідчій роботі, але цього не сталося.

В іншій згадці про С. Калужського ми розповіли про його участь 20 лютого 1939 р. у побитті арештованого О. Бородіна з вимаганням від останнього підпису під неправдивими свідченнями[709]. Ми зробили висновок про те, що все, що відбувалося в лютому 1939 р., як і раніше було звичайною практикою. Про це ж свідчать і факти «застосування заходів фізичного впливу» в 1939 р. до звинувачених в «участі у змові» О. Долгушева і В. Грабаря.

---

[707] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 3, арк. 5. Витяг з протоколу допиту заарештованого О. Яралянца від 14–15 грудня 1938 р.

[708] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 1.— С. 142.

[709] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 100–102.

Нарком О. Успенський довіряв начальнику 4-го (2-го) відділу УДБ НКВС УРСР Л. Павличеву та його підлеглим С. Калужському і М. Казіну (двоє останніх 23 серпня 1938 р. отримали чергове спецзвання лейтенанта держбезпеки). Однак, стрибок у кар'єрах М. Казіна і С. Калужського стався вже за нових керівників НКВС УРСР А. Кобулова та М. Горлинського. В цьому була певна суперечність.

Нові керівники врахували участь 2-го відділу в слідстві у справі І. Широкого і підготовці відкритого судового процесу у молдавській справі, яка викликала великий резонанс. Саме співробітники 2-го відділу наприкінці грудня 1938 р. зібрали через агентуру реагування жителів Києва на судовий процес, і на підставі цих відомостей були підготовлені і відправлені до Москви доповідні записки[710].

Мабуть, це був ключовий момент у формуванні ставлення А. Кобулова і М. Горлинського до Л. Павличева, М. Казіна та С. Калужського, які тоді зробили все «як треба» і отримали карт-бланш від керівництва на свої подальші дії, а Л. Павличеву 25 лютого 1939 р. було присвоєно чергове спецзвання капітана держбезпеки. Звідси і колишні «липачество» і «застосування заходів фізичного впливу», як це було в слідстві у справі О. Бородіна. Як заявив пізніше у зв'язку з цим Л. Павличев, у 1939 р. в 2-му відділі без санкції А. Кобулова «заходи фізичного впливу ні до кого із заарештованих не застосовувалися»[711]. О. Бородіна тоді передали до суду ВТ КОВО, який 17 квітня 1939 р. засудив його до 8 років позбавлення волі у ВТТ. Але це був ще не кінець історії.

Коли вирішили «зміцнити слідство» в органах НКВС шляхом створення нових підрозділів із покладанням на них суто слідчих функцій, то в центральному апараті НКВС УРСР керівниками такого підрозділу наприкінці квітня 1939 р. були підібрані М. Казін та С. Калужський. Спочатку обидва були заступниками начальника СЧ УДБ НКВС УРСР, але С. Калужський — з приставкою т.в.о. (це вказувало на те, що М. Казін реально був першою особою), і працювали фактично в режимі ручного управління з боку А. Кобулова та М. Горлинського.

За словами С. Калужського, у травні–вересні 1939 р. він «разом з апаратом Слідчастини провів велику роботу з ліквідації наслідків шкідництва колиш. ворожого керівництва, ба більше, за дорученням тт. Кобулова і Горлинського провів низку спеціальних розслідувань по областях [...]». Його «клієнтами» стали співробітники УНКВС по Одеській області (Й. Рибаков, Б. Раєв, О. Шнайдер, Ф. Орловський, Я. Зіслін; УНКВС по Миколаївській області (П. Карамишев, Я. Трушкін, М. Гарбузов)[712] та інші «порушники соцзаконності». Об'єктивно С. Калужський робив тоді необхідну і корисну справу.

Однак, він та інші «чистильники» серед кадрових співробітників НКВС і навіть багато хто з недавно мобілізованих партією на «зміцнення органів НКВС», як-от особливоуповноважений НКВС УРСР О. Твердохлебенко, були нітрохи не краще. Їхні «клієнти» добре знали

[710] Див.: Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 1.— С. 34–43; Т. 3.— С. 488–501.

[711] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 101.

[712] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 1.— С. 97–116; Кн. 2.— С. 28–45.

про це або з досвіду спільної з ними служби, або зі спілкування з іншими заарештованими колегами вже в тюрмі. Так, П. Карамишев не бачив жодної різниці між О. Твердохлебенком і С. Калужським зразка 1938 р. і 1939 р., зазначивши, що вони — «ставленики Успенського, які перебили добру половину чекістських кадрів, те саме вони зробили і зі мною, неправильно інформуючи керівництво»[713].

Залишимо осторонь тактичні хитрощі П. Карамишева щодо старого і нового керівництва НКВС УРСР, а зауважимо незмінну сутність співробітників НКВС (зокрема і власне П. Карамишева), яка полягала в тому, що вони були карателями. Ця сутність швидко формувалася і довго зберігалася в тодішніх історичних умовах. Співробітники НКВС чітко бачили цю сутність у колегах, але не помічали її в собі. Зворотним боком корисної роботи С. Калужського і проявом сутності карателя було продовження ним беззаконня.

За свою службу М. Казін і С. Калужський 1 липня 1939 р. були заохочені присвоєнням їм чергових спецзвань старшого лейтенанта держбезпеки (С. Калужський отримав його достроково), а в грудні 1939 р. НКВС СРСР затвердив С. Калужського на посаді заступника начальника СЧ УДБ НКВС УРСР. Трохи пізніше, в січні 1940 р., М. Казін офіційно став начальником цього підрозділу. Спочатку вони, як і Л. Павличев, не викликали підозр у нового наркома внутрішніх справ УРСР І. Сєрова.

Однак, останні кадрові рішення суперечили об'єктивній реальності і були помилковими (що згодом визнав і нарком І. Сєров), тому що на кожного з них вже надходили компрометуючі матеріали. Нагадаємо, 25 вересня 1939 р. оперуповноважений апарату ОУ НКВС УРСР Ткачов виокремив зі слідчої справи І. Друшляка матеріали, що викривали С. Калужського і В. Волошина в «порушенні революційної законності в оперативно-слідчій практиці», і ухвалив направити копію відповідної постанови до ВП військ НКВС Київського округу[714].

А у справі О. Бородіна ВК ВС СРСР 23 вересня 1939 р. скасувала вирок ВТ КОВО, і справу повернули на дослідування в СЧ УДБ НКВС УРСР. Загнані в кут її керівники, замість того, щоб по-тихому спустити справу на гальмах, доклали всіх зусиль, щоб реалізувати її, тобто засудити людину. Цим спробам поклала кінець ВП КОВО, яка 3 квітня 1940 р. припинила провадженням справу.

Це був лише один із епізодів у злочинних діях трійці Л. Павличев, М. Казін, С. Калужський, хронологічний відлік яких вівся від 1938 р. Першим, стосовно кого було вжито поки ще превентивних заходів, став С. Калужський. 5 травня 1940 р. він дізнався, що 26 квітня підписано наказ про зняття його з посади і призначення заступником начальника 2-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області. Ошелешений С. Калужський пішов по кабінетах з метою прояснити ситуацію.

Його покровитель М. Горлинський ще був заступником наркома внутрішніх справ УРСР і, за словами С. Калужського, так заспокоїв його: «[...] Нічого, їдьте до Дніпропетровська, попрацюйте півроку, рік, а потім

[713] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 41.

[714] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 3, арк. 135.

знову — в центральний апарат, за час нашої з Вами роботи ми [керівництво Наркомату] претензій жодних не маємо, а ось за 1938 р. були на Вас заяви [...]». Такими були подвійні стандарти А. Кобулова та М. Горлинського в оцінці службової діяльності співробітників НКВС УРСР у 1938–1939 рр.

Незадоволений цими умовляннями С. Калужський пішов до наркома І. Сєрова. За словами С. Калужського, «той був прямліше і сказав, що він вважає помилкою призначення мене в слідчастину, оскільки я мав відношення до слідства в 1938 р., і він вирішив цю помилку виправити»[715]. Треба віддати належне І. Сєрову, який за вісім місяців своєї нової служби багато чого дізнався про місцеві кадри «чекістів» і робив з цього відповідні висновки.

Отримавши вичерпну відповідь, С. Калужський пішов у відпустку, з якої повернувся 3 липня 1940 р. За цей час стався запуск ланцюжка подій, пов'язаних з поданням 16 червня секретарем партбюро первинної партійної організації Слідчастини В. Кобяковим доповідної записки керівництву НКВС УРСР «про недоліки в оперативно-слідчій роботі Слідчастини УДБ НКВС УРСР»[716], в якій йшлося про те, що керівники СЧ М. Казін та С. Калужський допускали порушення постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. У зв'язку з цим В. Кобяков вважав, що їхня діяльність вимагає розслідування.

Припускаємо, що якщо у І. Сєрова тоді була розмова з М. Горлинським про М. Казіна та С. Калужського, то заступник наркома постарався відбілити їх, оскільки в разі їхнього арешту вони могли дати свідчення, які привели б до нього і А. Кобулова. Зауважимо, що перевірка матеріалу В. Кобякова була доручена не йому, а заступнику наркома по кадрах П. Чемісову. Про це С. Калужський дізнався 15 серпня від М. Горлинського. Але невдовзі розраховувати на консультативну та іншу допомогу від колишнього патрона стало проблематично, оскільки 22 серпня 1940 р. М. Горлинського перевели до Москви на посаду заступника начальника 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР.

З матеріалів архівної слідчої справи С. Калужського видно, що співробітники Слідчастини жадали виключити з партії і вигнати з органів НКВС своїх колишніх керівників, здебільшого — М. Казіна, щойно (26 серпня) знятого з посади. Але їхнє бажання не збігалося з думкою керівництва НКВС, яке бачило цапом-відбувайлом С. Калужського, раніше відправленого до Дніпропетровська. Провідниками цієї думки були заступник наркома П. Чемісов і секретар парткому НКВС УРСР М. Кременчугський.

Однак, усупереч думці керівництва, парторганізація Слідчастини 31 серпня 1940 р. виключила М. Казіна з партії, а питання про С. Калужського не змогла вирішити тільки через те, що він уже близько двох місяців не перебував на партобліку в Києві, тому вирішили просити ЦК КП(б)У дозволити парторганізації СЧ розглянути це питання. Не зрозуміло, чи було отримано такий дозвіл, але пізно ввечері 2 вересня,

[715] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 1, арк. 9.

[716] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 3, арк. 292 (конверт, вкладення № 1, арк. 1–23).

точніше, о 1 годині 30 хв. ночі наступної доби, парторганізація СЧ виключила з партії і С. Калужського[717].

Після вигнання з органів наказом НКВС СРСР № 1251 від 9 вересня 1940 р., С. Калужський працевлаштувався начальником юридичного відділу Дніпропетровського металургійного заводу ім. К. Лібкнехта і спробував відновитися в партії, звертаючись із заявами в різні інстанції, зокрема і до наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії, та акцентуючи увагу на порушенні порядку виключення з партії. 27 вересня 1940 р. бюро Київського міського комітету КП(б)У також прийняло рішення про виключення його з партії, проте рішення первинної парторганізації і бюро міськкому пізніше були скасовані. Але розв'язка неминуче наближалася.

Ще на початку вересня 1940 р. ВП військ НКВС Київського округу порушила перед керівництвом НКВС УРСР питання про арешт і початок слідства стосовно С. Калужського[718]. Але тільки у середині січня 1941 р. було завершено розслідування в апараті ОУ НКВС УРСР, і його матеріали 16 січня направили до Військової прокуратури. Розглянувши їх і зважаючи, що в діях С. Калужського були ознаки злочину, передбаченого ст. 206–17 п. «а» КК УРСР, помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенко за розпорядженням в.о. військового прокурора М. Грезова 18 січня прийняв справу до свого провадження і розпочав попереднє слідство[719].

Того самого дня на постанову про обрання запобіжного заходу М. Грезов наклав санкцію на арешт С. Калужського. У тексті санкції помітний педантизм, який тоді з'явився, в проставленні, крім дати, ще й часу доби — об 11-й год. 15 хвил. Цей «лічильник» увімкнули для виконавців. С. Калужський проживав у Дніпропетровську, а встановити його місце роботи горе-працівники НКВС УРСР не змогли. Постанову направили військовому прокурору військ НКВС Дніпропетровської області для виконання, і у Військовій прокуратурі округу хотіли, щоб на місці не зволікали зі встановленням, арештом та етапуванням С. Калужського спецконвоєм у внутрішню в'язницю УДБ НКВС УРСР (Київ)[720].

Однак, минуло понад два тижні, і лише 5 лютого 1941 р. С. Калужський був заарештований і етапований до Києва. Наступна пауза у подіях вже була пов'язана із завантаженістю тоді прокурора, зокрема, у справі О. Долгушева. Перший допит С. Калужського, проведений М. Дворенком, датований 17 лютого, тобто через місяць після початку слідства. Прокурор допитував арештованого в той день двічі: з 11 год. ранку до 15 год. 35 хв. та з 20 год. 30 хв. до 24 год.[721].

Надалі слідство також просувалося ривками: С. Калужський був допитаний 21 лютого і 13 березня 1941 р. Така перерва між допитами обтяжувала його, і він двічі — 2 і 4 березня — звертався із заявами до

[717] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 1, арк. 10–11.

[718] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 3, арк. 292 (конверт, вкладення № 7, арк. 70–71).

[719] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 1, арк. 1.

[720] Там само, арк. 2–3.

[721] Там само, арк. 68–81, 85–90.

М. Дворенка, попросивши якомога швидше викликати його[722]. Не дуже «розжилося» слідство і за рахунок інших нових матеріалів. До справи були долучені заява звільненого з-під варти О. Бородіна від 19 лютого (надійшла до Військової прокуратури 24 лютого) і протокол його допиту М. Дворенком як свідка від 11 березня, а також протокол допиту свідка О. Горбатюка, колишнього співкамерника О. Бородіна, від 12 березня 1941 р.[723] Ось, власне, і все.

Підсумком проведеної роботи стала постанова М. Дворенка від 14 березня 1941 р. про притягнення С. Калужського як обвинуваченого за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР. Ознайомившись із постановою, останній наступного дня написав власноручні свідчення, в яких навів аргументи на свій захист і назвав співробітників НКВС, які могли підтвердити їх[724]. Цим він фактично привернув увагу прокурора до цих співробітників.

15 березня написав власноручні свідчення як свідок за одним із епізодів справи (обставини допитів заарештованого П. Тарасова, що спричинили його смерть) колишній підлеглий С. Калужського у 2-му відділі УДБ НКВС УРСР, а тепер стар204'ший слідчий СЧ НКДБ УРСР М. Точилкін[725]. Останній тоді досить часто контактував з М. Дворенком, зокрема, у справі О. Долгушева.

М. Дворенко допитав як свідків і групу осіб, які раніше були заарештовані, а потім звільнені. 17 березня ним були допитані Г. Трофімов, Г. Давиденко, І. Кузнєцов і проведена очна ставка між С. Калужським і Г. Давиденком. 19 березня відбувся допит свідка О. Мазніцина, і свідчення у його справі дав старший слідчий СЧ НКДБ УРСР М. Цигельман[726].

Виконував М. Дворенко й інші слідчі дії. Зокрема, він зробив огляд архівно-слідчих справ зі звинувачення З. Пипенка, О. Масюренка, С. Кербеля, В. Макаренка, І. Кузнєцова, Б. Бєлого, М. Зайцева, М. Аврашка, Г. Трофімова та С. Сапожнікова (всі проходили в одній справі), С. Гофмана-Малиновського, Г. Давиденка, О. Мазніцина і склав протоколи цих оглядів від 17 і 18 березня[727]; запитував і долучав до справи різну довідкову документацію.

Через два місяці після початку попереднього слідства, 19 березня 1941 р., М. Дворенко пред'явив його матеріали обвинуваченому. Ознайомившись з ними, С. Калужський заявив про своє бажання доповнити слідство власноручними свідченнями і заявити в них клопотання. Наступного дня він написав свідчення. На відміну від того ж В. Грабаря, С. Калужський завжди був лаконічніший і чіткіше формулював свої прохання по суті слідства. Наприклад, він клопотав про оформлення спеціальною постановою вилучення з його справи заяви колишнього арештованого М. Зайцева про побиття його під час слідства, оскільки, як

[722] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 1, арк. 118–119 зв., 121–122 зв.

[723] Там само, арк. 127, 131–136 зв., 137–138.

[724] Там само, арк. 139–141, 142–153.

[725] Там само, арк. 123–126.

[726] Там само, арк. 154–182.

[727] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 3–18; т. 1, арк. 183–184; т. 2, арк. 1–2, 19–21.

написав С. Калужський, «йдеться на 99% про Тарасовського», а заява Л. Тарасовського, що була долучена до справи, на думку С. Калужського, «більше стосується його самого», і тому теж підлягала вилученню[728].

М. Дворенко не брав на віру такі заяви без перевірки. Того самого дня він допитав як свідка М. Зайцева, і той конкретно розповів, коли і за що наносив йому побої С. Калужський, і 1% участі того в побитті заарештованого у випадках, зазначених М. Зайцевим, перетворився на майже всі 100%[729].

Якщо скласти паспорт робочого дня помічника військового прокурора М. Дворенка за 20 березня 1941 р., то тільки у справі С. Калужського він містив, як мінімум, сім слідчих дій: 1) написання обвинуваченим власноручних свідчень і прийом їх прокурором; 2) допит прокурором свідка М. Зайцева; 3) написання В. Волошиним свідчень у справі С. Калужського у вигляді відповідей на три питання, заданих йому прокурором; 4) прийом від старшого слідчого СЧ НКДБ УРСР І. Кокостікова свідчень у справі заарештованого О. Мазніцина; 5) допит свідка — т.в.о. заступника начальника внутрішньої в'язниці НКВС УРСР В. Пилип'яка; 6) складання прокурором постанови у зв'язку з власноручними свідченнями обвинуваченого С. Калужського і висловленими ним клопотаннями; 7) складання прокурором ще однієї постанови, про яку ми розповімо окремо.

Третій документ особливо цікавий як за своєю формою, так і за змістом. По-перше, в ньому ніяк не позначений статус В. Волошина — ні обвинувачуваний (він юридично ним не був, хоча відповідно до ухвали ВТ військ НКВС КО від 10 жовтня 1940 р. уже міг бути), ні свідок. По-друге, В. Волошин мав відповісти тільки на три питання, з яких лише одне стосувалося особисто його:

1) Чи застосовувалися в 1939 р. з відома нового керівництва НКВС УРСР методи фізичного впливу до старих заарештованих, тобто до тих людей, хто був заарештований до 17 листопада 1938 р.?

2) Чи застосовував він особисто спільно зі С. Калужським методи фізичного впливу до арештованого Г. Трофімова?

3) Чи мав С. Калужський відношення до слідчої справи О. Лобачової після передачі її в слідчу частину 2-го відділу УДБ НКВС УРСР і чи міг впливати на перебіг цієї справи?

На перше питання В. Волошин відповів стосовно заарештованих, які були закріплені за слідчастиною 2-го відділу (вона була створена наприкінці листопада 1938 р. у складі 12 оперативних працівників, до неї передали всі слідчі справи відділу для їхнього завершення): «Водночас, приблизно до травня м[ія]ця, [до] кількох старих заарештованих з санкції керівництва Наркомату застосовані були методи фізичного впливу. Це були поодинокі випадки. Щодо кожного з них доповідали про слідчу справу керівництву Наркомату, іноді навіть викликався заарештований, після чого застосовувалися методи фізичного впливу»[730].

---

[728] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 27, 28–32.

[729] Там само, арк. 33–34.

[730] Там само, арк. 35.

Якщо називати речі своїми іменами, то В. Волошин просто «здав» колишніх керівників НКВС УРСР А. Кобулова та М. Горлинського. Оскільки ті були креатурою Л. Берії, в Москві навряд чи поставилися б з розумінням до таких «відкриттів». Це був вибухонебезпечний матеріал, і все написане В. Волошиним було надійно «запаковано» у слідчій справі С. Калужського.

Відповідь В. Волошина на друге питання, що стосувалося його особисто, була такою: «Ні в 1938, ні в 1939 р. я жодного разу не тільки не допитував Трофімова, але навіть не був присутній на допиті його. Звідси цілком зрозуміло, що факту спільного з Калужським застосування заходів фізичного впливу до нього не було, та й бути не могло. Я впевнений, що Трофімов мене і в обличчя не знав, хіба тільки міг побачити в коридорі, коли його вели на допит, оскільки до його справи я жодного стосунку не мав»[731].

Це була традиційна відповідь співробітників НКВС на такі питання: «Не допитував», «не був присутній», «жодного стосунку не мав». Однак, Г. Трофімов свідчив про протилежне: «Калужський [...] повів мене до Павличева, де, крім останнього, був Волошин і ще дві або три людини, прізвища яких не знаю. [...] Він [Л. Павличев.— *Авт.*] почав відразу мене бити [...], допомагали йому в цьому Калужський і Волошин». Далі Г. Трофімов розповів про інші випадки побиття: «[...] Особливо любив мене бити по вуху Калужський, який все питав: "Чи не лопнула ще перетинка?". Кілька разів брав з ним участь і Волошин»[732]. Як бачимо, потерпілий знав в обличчя екзекуторів і В. Волошина серед них відрізняв, водночас віддаючи пріоритетну роль в побитті Л. Павличеву і С. Калужському.

Відповідаючи на третє питання, В. Волошин згадав усіх, хто вів слідчу справу О. Лобачової, і дійшов висновку, що С. Калужський навряд чи міг впливати на перебіг слідства з моменту знаходження справи в слідчастині 2-го відділу[733]. Таким був внесок В. Волошина в попереднє слідство у справі колишнього колеги.

Старший слідчий І. Кокостіков став третім співробітником СЧ НКВС–НКДБ УРСР (після М. Точилкіна та М. Цигельмана), який дав свідчення у справі С. Калужського. Його свідчення складалися з двох речень, в яких йшлося про те, що наприкінці 1938 р. під час пред'явлення матеріалів слідства О. Мазніцину, останній відмовився від раніше наданих ним свідчень, І. Кокостіков зафіксував відмову в протоколі допиту, а жодних загроз заарештованому з боку його і С. Калужського, нібито, не було[734].

Напередодні М. Дворенко допитав О. Мазніцина, і той не був такий скупий на пояснення: «У лютому–березні м[ісяц]ці 1939 р. мене не били, а Калужський, Кокостіков, Друшляк та ін., прізвища яких не пам'ятаю, по одному і всі разом погрожували, лаялися базарною лайкою, вимагаючи

[731] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 35 зв.

[732] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 1, арк. 159, 160.

[733] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 35 зв.—36.

[734] Там само, арк. 37.

підписувати свідчення. Калужський сунув мені в руку ручку для підпису і в основному погрожував і залякував мене розстрілом»[735]. По-різному описували одні й ті ж події їхні учасники.

Допит прокурором В. Пилип'яка мав інформаційно-довідковий характер і стосувався порядку видачі ув'язнених в'язниці на допити слідчим[736]. Пов'язано це було з улюбленою грою підслідних «порушників соцзаконності» — розповідати про те, що вони жодного стосунку до допитів і слідства в цілому щодо тієї чи іншої особи ніколи не мали. Ми це бачили на прикладі заяв Л. Волі-Гойхмана.

Але історична реальність була такою, що співробітники НКВС, до того ж не тільки керівний склад, але навіть ті, хто взагалі не мав права вести слідство, ходили по кабінетах один одного в адміністративних будівлях, у відведених для допитів приміщеннях у в'язниці НКВС (у Києві — в Лук'янівській в'язниці) і займалися рукоприкладством щодо заарештованих на основі повної анонімності. Описуючи потім у камерах того чи іншого карателя, заарештовані разом з сусідами по камері часто все-таки могли ідентифікувати своїх мучителів. Але довести це потім за такою формою внутрішньої звітності в'язниці, як журнал видачі заарештованих на допити слідчим, практично було неможливо.

21 березня 1941 р. прокурор пред'явив С. Калужському матеріали додаткового слідства, зокрема постанову щодо його клопотань, частина з яких була виконана, а частина аргументовано відхилена, в пропорції приблизно 50 на 50. Було зафіксовано, що С. Калужському оголошено про завершення слідства та направлення справи за підсудністю[737].

У ще одній постанові помічника військового прокурора М. Дворенка від 20 березня 1941 р. йшлося про те, що в матеріалах справи С. Калужського були «вказівки про грубе порушення соціалістичної законності співробітниками НКВС УРСР Казіним, Бессмертним, Цветухіним, Вітковим, Прохоренком, Губенком, Бєлєньким, Точилкіним і Павличевим (арештований)», тому М. Дворенко ухвалив матеріали щодо перших восьми осіб «виокремити в копіях і направити наркому державної безпеки для реалізації розслідування і притягнення винних до відповідальності». Матеріали про Л. Павличева прокурор ухвалив «виокремити в копіях і долучити до його слідчої справи»[738].

У разі виконання цієї постанови вимальовувалася перспектива ще більш масштабного розслідування щодо співробітників центрального апарату, ніж це могло статися під час виконання в повному обсязі ухвали ВТ військ НКВС Київського округу від 10 жовтня 1940 р. Такою була невблаганна логіка викриття «порушників соцзаконності». Далі ми повернемося до цього сюжету, а зараз продовжимо виклад історії справи С. Калужського.

Після пред'явлення обвинуваченому матеріалів додаткового слідства до справи 22 березня було долучено свідчення свідка С. Кербеля і протокол

[735] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 1, арк. 179.

[736] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 38–39.

[737] Там само, арк. 45, 46–48.

[738] Там само, арк. 49.

допиту свідка С. Гофмана[739]. Це були останні документи в період, коли слідство вів М. Дворенко. Потім у Військовій прокуратурі відбулися кадрові зміни, і 26 квітня 1941 р. слідство у справі С. Калужського прийняв до свого провадження т.в.о. помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу Рязанцев. Він вніс зміни в кваліфікацію злочину, інкримінованого обвинуваченому. Згідно з постановою Рязанцева від 28 квітня звинувачення за ст. 206–17 КК УРСР було перекваліфіковано з п. «а» на п. «б»[740].

Ознайомившись з постановою, С. Калужський був в сум'ятті. Він заявив, що не визнає себе винним у пред'явленому обвинуваченні, проте до раніше наданих свідчень додати нічого не може. Хапаючись за будь-яку рятівну соломинку, він висловив прохання: «Прошу про виконання моїх клопотань, заявлених мною 20 березня ц.р. при ознайомленні мене з матеріалами слідства, і надати мені для ознайомлення справу, оскільки така мені пред'являлася не підшитою і не пронумерованою»[741]. Мабуть, він хотів зрозуміти, що ж не помітив у матеріалах, або що нове з'явилося в справі, через що новий слідчий посилив звинувачення.

Цей інтерес був не зайвим, тому що 25 квітня до справи долучили завірену машинописну копію протоколу судового засідання у справі В. Грабаря[742]. Ця копія була своєрідним перехідним прапором слідства. З'явившись спочатку у справі М. Тульського, вона потім перекочувала в справу С. Калужського, нагадуючи про витоки виникнення обох справ. Але для С. Калужського документ мав більш зловісний сенс, бо В. Грабар був засуджений не лише за аналогічною статтею, але й за її пунктом. Якщо не слідчий, то колишні колеги, напевне, довели до відома С. Калужського інформацію й про вирок, а можливо, і про його виконання.

На копії був гриф «Цілком таємно», мабуть, тому слідчий не вважав за можливе ознайомити обвинуваченого з нею, а, пояснивши ситуацію, прохання С. Калужського 28 квітня 1941 р. сформулював у протоколі у відредагованому вигляді: «Ознайомившись із матеріалами справи, звинувачуван[ий] Калужський заявив, що він просить виконати його клопотання, заявлені ним 20-го березня ц.р. Інш[их] клопотань не маю»[743]. Але і це була лише «морквинка» як стимулятор у відомій ситуації з вислюком. За всіма клопотаннями обвинуваченого від 20 березня була вичерпна постанова М. Дворенка, і ніхто нічого не збирався змінювати.

Наступного дня (29 квітня) Рязанцев склав, а в.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Грезов затвердив обвинувальний акт у справі С. Калужського (документ 114). Документ має дещо незвичний вигляд через те, що список осіб, які підлягали виклику в судове засідання, не був надрукований на окремому аркуші після обвинувального акту, як це робилося зазвичай, а текстуально є продовженням обвинувального акту. До акту увійшло кілька епізодів звинувачення: справа

[739] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 50–53, 54–55.

[740] Там само, арк. 56, 57–59.

[741] Там само, арк. 60.

[742] Там само, арк. 61, 62–99.

[743] Там само, арк. 100.

Г. Давиденка, справа колишніх працівників ЦК Ленінського комуністичного союзу молоді (ЛКСМ) України, справи С. Гофмана-Малиновського, П. Тарасова, О. Мазніцина, О. Бородіна та О. Лобачової.

30 квітня 1941 р. слідчу справу С. Калужського (у 2-х томах) направили до ВТ військ НКВС Київського округу. Оскільки там вона була отримана напередодні першотравневих свят, на штампі реєстрації вхідної кореспонденції було проставлено навіть час отримання справи — 17 год.[744]. Цей штрих підкреслював той факт, що тоді ускладнилися взаємини між двома установами, і це негативно відбивалося на їхній діяльності.

У Військовому трибуналі доручили ознайомитися зі справою досвідченому Фельдману, і на підготовчому засіданні ВТ 6 травня, після доповіді Рязанцева, він виступив співдоповідачем у справі. Результат засідання був позитивним. Трибунал прийняв справу до свого провадження, обвинувальний акт у справі затвердили, обвинуваченого вирішили судити за ст. 206–17 п. «б» у закритому судовому засіданні.

Деяку дискусію могли викликати клопотання С. Калужського, викладені в заяві на ім'я голови ВТ, але і тут знайшли рішення: «Обговоривши заяву підсудн[ого] Калужського від 1 травня 1941 р.[745] в частині виклику додаткових свідків до суд. засідання, стосовно Казіна М.О., Бурдана і Дрібінського задовольнити і викликати їх як свідків до суд. засідання. У частині ж клопотання підсудн[ого] Калужського про виклик як свідків Губенка, Прохоренка, Немчинова, Ізмайлова та Кокостікова — відмовити»[746]. Насправді все вийшло трохи інакше, і ми про це розповімо далі.

Через тиждень у тому самому приміщенні ВТ військ НКВС Київського округу, де 23 січня 1941 р. судили М. Тульського, почалося судове засідання у справі С. Калужського, протокол якого ми публікуємо (документ № 115). Члени ВТ зробили помилку, почавши судове слідство не зі заслуховування підсудного, а з допиту свідків у справі. Виступи перших трьох свідків В. Волошина, М. Цигельмана та М. Точилкіна задали камертон подальшому перебігу засідання, а всього протягом першого дня виступили як свідки 8 колишніх підлеглих С. Калужського.

У свідченнях суду вони, особливо В. Волошин, а потім колишній заступник С. Калужського у 1-му відділенні 4-го відділу С. Дрібінський, І. Губенко, І. Кокостіков та Л. Немчинов, вочевидь намагалися не сказати чогось зайвого, що могло б обернутися проти них самих. А таке могло статися, якби вони стали підтверджувати фактами протиправні дії С. Калужського. В цьому випадку не змовчав би і підсудний.

Наприклад, на одне з ключових питань про участь С. Калужського в побитті арештованого П. Тарасова, С. Дрібінський дав ухильну відповідь, але заявив, що особисто бачив, як С. Калужський бив заарештованих. З усіх відомих йому таких випадків С. Дрібінський вибрав один — коли С. Калужський бив «колишнього білогвардійця», а С. Дрібінський «йому допомагав»[747]. Мабуть, на думку С. Дрібінського, це був безпро-

[744] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 105.

[745] Там само, арк. 113–115 зв.

[746] Там само, арк. 116.

[747] Там само, арк. 151 зв.—152.

грашний варіант. По-перше, били «колишнього білогвардійця», а як же, товариші судді, з ним можна було інакше говорити? По-друге, такий випадок міг підтвердити С. Калужський без образ на С. Дрібінського, адже той сказав, що і він брав участь у цьому.

Віддаємо належне М. Точилкіну, Є. Бєлєнькому, С. Дрібінському, І. Кокостікову, Т. Бессмертному, Н. Бурдану, які, на відміну від багатьох своїх колег, чесно визнавали, що вони також застосовували «незаконні методи ведення слідства», оскільки, за словами В. Волошина (який всіляко ухилявся від визнання своєї участі в конкретних побиттях, зокрема арештованого Г. Трофімова), тоді була така «загальна установка». Сам С. Калужський, зізнаючись у застосуванні «фізичних методів допитів заарештованих» в 1938, 1939 і навіть 1940 роках, посилався на «прямі вказівки» керівництва НКВС[748].

У випадках, коли свідки намагалися не визнавати особистої відповідальності за побиття заарештованих та інші «порушення соцзаконності», іноді вони потрапляли у капкани, які самі і вибудовували. Так, І. Губенко, виправдовуючи себе і С. Калужського у випадку з побиттям арештованого Г. Трофімова, без докорів сумління видав на-гора інформацію про те, що допитуючи арештованого протягом 10–15 днів, він склав один–єдиний протокол допиту, а самі допити іноді тривали безперервно протягом двох діб (так званий конвеєр). І. Губенко вважав, що «такий допит був нормальним, оскільки тоді була така установка»[749].

Військові юристи вміли конвертувати такі загальні фрази в щось більш конкретне, уточнюючи: «Чия це була установка? Хто конкретно давав таку установку? Чи змушував С. Калужський слідчого допитувати заарештованого протягом двох діб?» І тут І. Губенко зміг показати лише свою безпорадність: «[...] Стверджувати не можу, оскільки не пам'ятаю». А оскільки не можеш чітко сказати, що виконував наказ такого-то, то сам і відповідай за свої дії,— такою була логіка військових юристів в усі часи. На щастя І. Губенка, до нього не застосували тоді цей підхід.

Слід також звернути увагу на небажання підсудного і деяких його колишніх колег називати речі своїми іменами, тобто побиття заарештованих — побиттям, приховуючи це за евфемізмом «була застосована санкція», що означало, що керівник НКВС УРСР А. Кобулов особисто санкціонував побиття того чи іншого арештованого. Було б дуже цікаво дізнатися, що б сказав сам А. Кобулов з кожного конкретного такого випадку. Є підстави вважати, що він не підтвердив би і половини таких випадків, тому що інакше вийшло б санкціонування ним повального мордобою у 2-му відділі УДБ НКВС УРСР у другій половині листопада 1938 р.— березні 1939 р.

Дуже швидко під час судового слідства пролунало прізвище М. Казіна як «порушника соцзаконності». Зокрема, сплила службова підробка, скоєна М. Казіним у справі О. Мазніцина — написання ним довідки про засудження обвинувачуваних Військовим трибуналом, чого насправді не було. Довідка була долучена до справи О. Мазніцина і стала однією

[748] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 169 зв.

[749] Там само, арк. 154 зв.

з підстав для направлення цієї справи на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР. Врешті М. Точилкін заявив, що в 1939 р. порушень у порядку ведення слідства з боку М. Казіна було більше, ніж з боку С. Калужського.

У перші два дні судового засідання 13 і 14 травня були заслухані свідчення 15 свідків і пояснення підсудного, які прояснили частину епізодів справи, але інша частина для членів трибуналу, мабуть, залишилась туманною. Так, виглядає «блуканням в трьох соснах» з'ясування обставин допиту арештованого П. Тарасова 14 червня 1938 р. Цей епізод раніше фігурував у справі І. Друшляка і був розібраний до найдрібніших деталей, а тепер розглядався у справі С. Калужського. Той створив навколо нього хитруваті і водночас безглузді конструкції, аби тільки завести судове слідство в непрохідні нетрі.

Одна заява про нібито прохання підлеглого (І. Друшляка) провести допит арештованого не у своєму кабінеті (як він зазвичай це робив), а в кабінеті безпосереднього начальника (навіщо, щоб провести майстер-клас для керівника?), дорогого варта. С. Калужський чудово знав, що спільний допит у нього в кабінеті відбувався за вказівкою начальника 4-го відділу О. Яралянця і головними співучасниками злочину були він та І. Друшляк, а прямими свідками — Т. Бессмертний, С. Дрібінський та інші співробітники його відділення, що заходили час від часу до кабінету. Тому спростовуючи свідчення І. Друшляка проти себе, він ніби зрівнював ситуацію. Але у таких випадках завжди були й непрямі свідки, які щось бачили і знали.

Дистанціюючись від справи П. Тарасова, С. Калужський просував думку про те, що І. Друшляк отримував завдання про допит деяких заарештованих в обхід його як начальника відділення безпосередньо від начальника відділу О. Яралянця і навіть самого наркома О. Успенського (про що С. Калужський нібито нічого не знав). Можна припустити, що іноді таке могло бути, але даючи завдання пересічному співробітнику свого відділу, начальник відділу в таких випадках завжди попереджав начальника відділення, що співробітник виконує його завдання, і щоб той або не ліз не в свою справу, або посприяв підлеглому у виконанні завдання.

Про те, що мав місце другий варіант, свідчила участь у допиті ще одного підлеглого С. Калужського — Т. Бессмертного. Якби фахівцю з «розколів» І. Друшляку (який дорожив своєю «репутацією», і за словами С. Калужського, не бажав підриву свого «авторитета») доручили допит арештованого П. Тарасова, йому не було б жодної необхідності за власної ініціативи проводити допит у кабінеті начальника відділення, який до того ж залучив для участі в допиті ще одного співробітника. Цього повинен був бажати сам начальник відділення. С. Калужський у своєму відділенні намагався тримати все під контролем, і у нього це виходило, за що його і цінувало керівництво.

Після двох днів судового засідання виникла затримка у зв'язку з неприбуттям у суд трьох свідків, на виклику яких наполягав підсудний — Т. Бессмертного, Н. Бурдана та М. Казіна. Вранці 15 травня члени трибуналу перенесли продовження судового засідання на вечір, на 21 годину.

До цього часу приїхали до Києва і прибули до трибуналу перші двоє. «Невловимим» виявився М. Казін, якого дуже своєчасно відправили в службове відрядження, швидкого повернення з якого не передбачалося. У Військовому трибуналі все правильно зрозуміли і в протокол судового засідання занесли вердикт про те, що «виклик його неможливий»[750].

С. Калужський очікував, що Т. Бессмертний надасть свідчення на його користь, перш за все, з питання побиття арештованого П. Тарасова. Таку надію давали свідчення на суді свідка І. Губенка, який в гірших традиціях сексотства розповів про сумніви Т. Бессмертного з цього питання, колись висловлені у приватній бесіді між ними. Але Т. Бессмертний без всяких сумнівів розповів на суді те, що було відомо йому як учаснику і свідку тих подій, а про розмову з І. Губенком сказав, як відрізав: говорили про те, що П. Тарасова заарештували без підстав, а про що ще говорили, не пам'ятаю[751].

Свідчення Т. Бессмертного погіршили становище С. Калужського, який, розчарувавшись, заявив, що свідок «говорить неправду, я все це заперечую»[752]. І це стосувалося не тільки побиття арештованого П. Тарасова. Завдяки свідченням Т. Бессмертного в справі раптово з'явився новий епізод про побиття С. Калужським іншого заарештованого — Ю. Добровольського. Цього епізоду не було в обвинувальному висновку, це спантеличило членів трибуналу і стало однією з причин закінчення судового засідання так, як воно закінчилося.

Аналіз протоколу судового засідання дозволяє дійти висновку, що 16 травня перебіг засідання певною мірою вийшов з-під контролю членів трибуналу. Пішовши на поводу у підсудного щодо повторного виклику в суд двох свідків М. Точилкіна та І. Губенка, і, водночас, дозволивши напередодні виїзд до місця служби третього — С. Дрібінського, вони дозволили підсудному втягнути себе в обговорення другорядних питань, на якийсь час взагалі забувши про нього.

С. Калужський розраховував на протиріччя у свідченнях свідків, які могли перерости в пряму конфронтацію між ними в залі суду, а судді ніби не розуміли його задум, почавши разом з ним допитувати свідків. Наприклад, про що саме говорили між собою Т. Бессмертний та І. Губенко у Львові, немов це знімало питання про те, що відбувалося насправді в Києві в 1938 р. Унаслідок такого судового слідства важливе питання про присутність С. Дрібінського під час допиту і побиття арештованого П. Тарасова в кабінеті С. Калужського, різко позначившись, «зависло у повітрі», тому що негайно передопитати про це самого С. Дрібінського через головотяпство членів суду вже не було можливості.

С. Калужський прагнув дискредитувати свідчення Т. Бессмертного і отримав можливість вкинути сакраментальну фразу про те, що свідок «взагалі говорить суду неправду»[753]. Згодом С. Калужський повернув канву судового засідання в іншу сторону, задавши питання свід-

[750] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 174.

[751] Там само, арк. 175 зв.

[752] Там само, арк. 176.

[753] Там само, арк. 179 зв.

кові М. Точилкіну про справу колишніх працівників ЦК ЛКСМУ. Але всупереч своїм очікуванням, отримав конкретну розгорнуту відповідь про фальсифікації цієї справи. Члени трибуналу при цьому були лише присутніми. Такого інфантильного складу суду ми не бачили ні в одній з архівних кримінальних справ на «порушників соцзаконності», які ми вивчали.

Гіркота С. Калужського, який усвідомив, що є достатні підстави для винесення йому суворого вироку, начебто раптово, але насправді очікувано, вихлюпнулася на його колишнього колегу М. Казіна. Справді, чому він, С. Калужський, мав один відповідати за все те, що вони робили разом з М. Казіним в 4-му (2-му) відділі й особливо в Слідчій частині?

Ця думка не давала спокою С. Калужському під час попереднього слідства, а тепер він ще виразніше бачив себе в ролі цапа-відбувайла. Він пам'ятав, як 31 серпня 1940 р. колишні підлеглі-партійці жадали крові М. Казіна, і якби вони зараз всі разом опинилися у залі судового засідання, вектор викриття напевно б розвернувся від С. Калужського в сторону М. Казіна. Правда той був дуже верткою людиною, і влаштував би справжню судову баталію, результати якої були б непередбачуваними.

С. Калужський вбачав у виклику до суду М. Казіна «вікно можливостей» для себе і сформулював чотири головні причини, через які він наполягав на цьому. Члени трибуналу протягом півгодини обговорювали клопотання, а потім винесли «соломонове рішення» — ухвалу, в якій не було ані слова про М. Казіна, проте було рішення про витребування з 1-го спецвідділу НКВС УРСР архівних слідчих справ і агентурних матеріалів на колишніх заарештованих — жертв беззаконня, про яких йшлося на судовому засіданні. Чому це не можна було зробити вранці 15 травня, коли в розпорядженні членів трибуналу був цілий день, вільний від засідання (з 10 до 21 год.)? Ще раз констатуємо інфантильність складу суду.

Для витребування справ і вивчення їх члени трибуналу відвели собі добу, зробивши перерву в судовому засіданні до 12 години 17 травня. У призначений термін засідання поновилося з оголошення нової ухвали Військового трибуналу, потворної на початку за стилістикою, і, м'яко кажучи, двозначної за змістом. У ній вже не йшлося про витребування справ і матеріалів, а містився докір попередньому слідству в недостатньому дослідженні наявних у справі оглядів зазначених архівно-слідчих справ.

Виходило, що помічник військового прокурора М. Дворенко, коли ознайомився в березні 1941 р. зі справами і склав за ними огляди, недостатньо ознайомився з оглядами, які сам і складав, або цього не зробив його наступник Рязанцев. Виглядає це якось безглуздо.

Трибунал вказав також на те, що необхідно було долучити до матеріалів справи довідки на арешт жертв беззаконня, «з яких можна було б встановити обґрунтованість арештів у справах». Зазвичай, такі довідки долучали до слідчих справ на «порушників соцзаконності», і наявність на них підписів того чи іншого співробітника НКВС ставала залізним аргументом. Хоча уважне вивчення оглядів справ, підготовлених М. Дворенком, могло б зняти і це питання.

Тому першу частину ухвали Військового трибуналу від 17 травня 1941 р. ми вважаємо спекулятивною, і такою, що свідчила про недостатнє освоєння членами суду «матеріальної частини» — матеріалів попереднього слідства — в повному обсязі. Але цього не можна сказати про другу частину ухвали.

Відповідно до неї, під час попереднього слідства належало допитати як свідків колишніх начальника 4-го (2-го) відділу НКВС УРСР Л. Павличева і начальника СЧ УДБ НКВС УРСР М. Казіна. Причиною цього називалося те, що «з обставин справи видно, що слідство у зазначених вище справах [жертв беззаконня.— *Авт.*] проводилося цілою низкою слідчих, і окремі з них отримували вказівки по цих справах, оминаючи Калужського [...]»[754]. Нарешті, було чітко зазначено бажання підсудного та членів трибуналу все-таки заслухати свідчення М. Казіна.

Безумовно, в цьому члени трибуналу мали рацію, але з одним уточненням: допитувати потрібно було практично всіх колишніх керівників і співробітників 4-го (2-го) відділу і Слідчастини, тільки так можна було встановити істину. Чи реально це було? Якби було бажання, звичайно, реально.

Але таке бажання мало бути у всіх причетних, а його не було у призначеного 26 лютого 1941 р. наркомом держбезпеки УРСР П. Мешика. Ми розповідали про його деструктивну роль у справі В. Майструка в травні 1941 р., коли ВТ військ НКВС Київського округу спробував притягнути того до кримінальної відповідальності[755]. Немає жодних сумнівів в тому, що П. Мешик чинив би опір проведенню широкого слідства із залученням до справи навіть як свідків великої групи діючих співробітників НКДБ, особливо керівного складу.

І тут ми підійшли до великої і важливої проблеми. У випадку з М. Казіним, С. Калужським та Л. Павличевим йдеться про представників колишнього Секретно-політичного відділу, який став 4-м, а пізніше — 2-м відділом УДБ НКВС УРСР. Функції цього відділу — боротьба з політичними та ідеологічними противниками більшовицького режиму в широкому їхньому розумінні — визначили той історичний факт, що відділ став класичною таємною поліцією. Його співробітники несли значну частину відповідальності органів НКВС не лише за Великий терор, а й за більш ранні злочини, скоєні від імені та за дорученням керівництва правлячого режиму.

Тому наукове дослідження всіх аспектів організації і діяльності цього відділу, зокрема участі і ролі його керівників та співробітників у здійсненні репресивної політики режиму, є актуальною науковою проблемою[756]. Також важливим аспектом цієї проблеми є кримінальне переслідування та інші види переслідувань співробітників відділу з боку правлячого

[754] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 182.

[755] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 63.

[756] Див. про це: Золотарьов В.А. Секретно-політичний відділ ДПУ УСРР: справи та люди / упоряд. О.А. Ємельянов, вступ. стаття С.А. Кокін.— Харків: Фоліо, 2007.— 319 с.

режиму. І вже складовою цього аспекту є покарання «порушників соцзаконності» в 1938–1943 рр., яке нами описується.

Ми розповіли про долі Л. Павличева та Л. Тарасовського, які фігурували у справі С. Калужського і, на відміну від нього, були засуджені як «порушники соцзаконності» за «ворошиловградсько-київською справою» (серпень 1941 р.). Але при цьому їхня діяльність у 4-му (2-му) відділі, особливо колишнього начальника відділу Л. Павличева, практично залишилася в тіні[757].

Основною причиною цього стало те, що попереднє слідство у «ворошиловградсько-київській справі» проводилося у ВП військ НКВС Сталінської області. Тому, наприклад, помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенко, допитавши 11 березня 1941 р. свідка О. Бородіна, копію протоколу його допиту направив для долучення до матеріалів на Л. Павличева у «ворошиловградсько-київській справі», а оригінал і ще одну копію долучив до справи С. Калужського.

Якби слідство у справах Л. Павличева і Л. Тарасовського вели у ВП військ НКВС Київського округу як пряме продовження службових розслідувань в апараті ОУ НКВС УРСР, був би шанс побачити велику групову справу стосовно керівників і співробітників 4-го (2-го) відділу, як і СЧ УДБ НКВС УРСР, в яких знайшлося б місце і для С. Калужського, і для М. Казіна, і для багатьох інших.

Наприклад, згаданий вище Б. Болдін, відряджений 28 січня 1938 р. з УНКВС по Воронезькій області (РРФСР) в НКВС УРСР, зовсім небагато прослужив в 4-му відділі. 23 лютого він був призначений начальником 1-го відділення 4-го відділу, а, вже 7 березня був переведений на нове місце служби — помічником начальника 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області. Але і за такий короткий час він встиг скоїти злочини.

Згідно зі свідченнями його колишнього підлеглого, а потім старшого слідчого СЧ УДБ НКВС УРСР М. Лабузова від 23 квітня 1940 р., саме Б. Болдін за вказівкою наркома О. Успенського став першим допитувати і бити «залізним предметом» заарештованого М. Френкеля. В подальшому побиттям його займалися також заступник начальника 4-го відділу Д. Перцов, який керував спеціальною групою у справах заарештованих співробітників НКВС, та інші співробітники відділу.

Відповідаючи на запитання, чи не стало причиною смерті М. Френкеля застосування М. Лабузовим до нього «заходів фізичного впливу» під час останнього допиту, той відповів: «Абсолютно ні, на мою думку, оскільки важкі фізичні ушкодження йому були нанесені відразу ж Болдіним залізним предметом, який відбив йому нутрощі, про що Френкель мені скаржився, крім цього, низка фізичних ознак свідчила про це»[758].

Керуючий будинками АГУ НКВС УРСР М. Френкель був арештований 28 лютого 1938 р., а помер унаслідок побоїв на допитах 8 березня того ж року. Лічені дні перебування Б. Болдіна на керівній посаді в 4-му відділі УДБ НКВС УРСР стали останніми днями життя М. Френкеля. Всі

[757] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 99–106.

[758] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 114, арк. 343 зв.—344.

його вбивці наприкінці квітня 1940 р. були в зоні досяжності будь-якого слідства: Б. Болдін перебував у психлікарні в Києві, Д. Перцов був засуджений ВК ВС СРСР до 4-х років позбавлення волі у ВТТ, але був етапований з табору і перебував під вартою в Харкові. Проведення очних ставок між М. Лабузовим та його колишніми начальниками дозволило б швидко встановити істину. Але тоді це нікому не було потрібно. Занадто багато «таємниць мадридського двору», тобто 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, могло відкритися.

Перший крок в цьому напрямі зробив помічник військового прокурора М. Дворенко у постанові від 20 березня 1941 р., в якій йшлося про 9-ох колишніх співробітників 2-го відділу на чолі з Л. Павличевим як про «порушників соцзаконності». Проте, продовження не було.

Звичайно, ці наші роздуми з розряду «якби, та якби». А сталося те, що сталося. Зіткнувшись із труднощами під час судового засідання, зокрема і через власні помилки, члени Військового трибуналу справу С. Калужського слуханням відклали і направили її до ВП військ НКВС Київського округу для проведення додаткового слідства. З урахуванням наведених міркувань про необхідність допитів у справі як свідків Л. Павличева та М. Казіна, логіка в такому рішенні була. Але як-то кажуть, добрими намірами вимощена дорога до пекла.

Військова прокуратура виявилася неспроможною швидко й ефективно провести додаткове слідство. Показником цього стала її відповідь на звернення Військового трибуналу з проханням повідомити про те, в якому стані перебуває розслідування стосовно М. Казіна, В. Волошина та С. Васильєва, проти яких було порушено кримінальне переслідування за п. «а» ст. 206–17 КК УРСР.

Відповідь ВП від 16 травня 1941 р. була маловтішною. Виявилося, що рішення ВТ від 10 жовтня 1940 р. не виконали: «[...] Справу стосовно Казіна за відсутністю підстав для притягнення його до кримінальної відповідальності припинено провадженням. Стосовно Волошина і Дмитрієва Військовою прокуратурою округу ставиться питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності»[759]. Питання про М. Казіна було закрито, про С. Васильєва немов забули, а про В. Волошина та Г. Дмитрієва (останній не згадувався у рішенні ВТ від 10 жовтня 1940 р. і в постанові М. Дворенка від 20 березня 1941 р.) йшлося в теперішньому часі («ставиться питання»), що означало — нічого не зроблено.

Як не було зроблено і в подальшому. А потім настало 22 червня 1941 р., і органи НКДБ провели «зачистку» від «антирадянського і контрреволюційного елемента» тилу Червоної армії. Як повідомлялося в листі начальника СЧ НКДБ УРСР В. Сагіна військовому прокурору військ НКВС Київського округу М. Грезову від 29 червня 1941 р., «у справі колишніх працівників ЦК ЛКСМУ, що звинувачувалися в 1938–1940 рр. в приналежності до право-троцькістської організації, згодом з-під варти звільнених», в червні 1941 р. були заарештовані 8 осіб: С. Кербель, О. Масюренко, Б. Бєлий, В. Макаренко, Г. Трофімов, П. Михайлов, Г. Давиденко та О. Мазніцин, які, як було зазначено в листі, «звинувачуються в злочинах,

[759] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 184, 185.

скоєних у 1936–1938 рр., за старою слідсправою». Крім них була заарештована і О. Лобачова[760].

Про жодні нововиявлені факти чи ще щось, що стало підставою для арешту цих людей, не повідомлялося. З урахуванням фактичного вилучення зі справи частини епізодів і чотирьох свідків, які підлягали виклику до суду (О. Лобачова, Г. Трофімов, Г. Давиденко, О. Мазніцин), судова перспектива справи С. Калужського стала виглядати невизначеною, але не безнадійною. Однак, у Військовій прокуратурі 1 липня 1941 р. прийняли рішення про припинення справи і звільнення С. Калужського з-під варти (документ № 116). Того самого дня справа була відправлена в 1-й спецвідділ НКВС УРСР.

Водночас нового слідства за старими справами вдруге заарештованих людей не було. За розпорядженням наркома внутрішніх справ УРСР 7 липня 1941 р. їх усіх (крім П. Михайлова) без суду розстріляли, хоча в довідці 1-го спецвідділу НКВС УРСР від 9 липня 1943 р. для зовнішнього використання було написано, що вони були «засуджені до ВМП». У 1-му спецвідділі була також неперевірена інформація про те, що сам С. Калужський «нібито помер у лікарні м. Алма-Ата» (Казахська РСР)[761] (це не відповідало дійсності). Такий був сумний підсумок добрих намірів Військового трибуналу військ НКВС Київського округу.

Завершальним штрихом у «написанні картини» викриття «порушень соціалістичної законності» в органах НКВС УРСР в період Великого терору ми обрали справу керівників колишнього 8-го (Обліково-статистичного) відділу УГБ, а потім 1-го спецвідділу НКВС УРСР А. Назаренка та А. Славіна. Це був неоперативний відділ, але абсолютно необхідний для інформаційного забезпечення всієї оперативно-службової діяльності органів і підрозділів НКВС.

У період Великого терору відділ очолювали, послідовно змінюючи один одного, чотири керівника: 1) І. Умов (з 16 березня 1936 р. до 26 липня 1937 р.); 2) Л. Мунвез (з 26 липня тимчасово виконував обов'язки начальника, затверджений на посаді 1 листопада 1937 р.— до 4 квітня 1938 р.); 3) А. Назаренко (з 4 квітня — т.в.о., затверджений на посаді 28 травня 1938 р.— до 15 вересня 1938 р.); 4) М. Бережной (з 15 вересня 1938 р.— начальник відділення, фактично — керівник 1-го спецвідділу).

У штаті 8-го відділу не була передбачена посада заступника начальника, але був помічник начальника, який фактично за відсутності начальника на робочому місці заміщав його. Цим помічником з 22 березня 1934 р., тобто ще з часу перебування центрального апарату ДПУ УСРР у Харкові, і до отримання відділом цифрового позначення як підрозділу НКВС УРСР, був Л. Мунвез. Коли 26 липня 1937 р. він очолив відділ, посада залишалася вакантною. Лише 27 березня 1938 р., за кілька днів до зняття з посади Л. Мунвеза, помічником начальника відділу призначили А. Славіна, а ще через тиждень відділ очолив А. Назаренко.

Після зміни організаційно-штатної структури НКВС УРСР і перетворення 8-го відділу УДБ у 1-й спецвідділ НКВС УРСР у його штаті

[760] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 2, арк. 194.

[761] ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336-фп, т. 3, арк. 288–289 зв.

з'явилася посада заступника начальника, й А. Славін був призначений на неї (виконуючим посаду). Відповідно А. Назаренко 14 серпня 1938 р. став начальником 1-го спецвідділу НКВС УРСР.

Розповімо коротко про долю їхніх попередників. Лейтенант держбезпеки І. Умов з 26 липня 1937 р. до 17 травня 1938 р. очолював Краматорський МВ НКВС Донецької області. Потім був відправлений на роботу в системі ГУТАБ НКВС СРСР і в 1938–1945 рр. служив на керівних посадах в Амурській і Московській областях РРФСР, у Карело-Фінській АРСР і Архангельській області. Він не потрапив у «змовники» і не був притягнутий до відповідальності за будь-які порушення під час Великого терору. 29 листопада 1941 р. був нагороджений орденом «Знак пошани». 29 червня 1942 р. йому було присвоєно спецзвання старшого лейтенанта держбезпеки, 11 лютого 1943 р.— майора держбезпеки і 16 серпня 1945 р.— підполковника держбезпеки. 8 лютого 1946 р. він був звільнений у відставку.

У лейтенанта держбезпеки Л. Мунвеза доля була трагічнішою. Позначилося його багаторічне перебування в центральному апараті ДПУ–НКВС УРСР і певна близькість в очах наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського до його попередників В. Балицького та І. Леплевського. 8 квітня 1938 р. Л. Мунвез був призначений начальником відділу фельд'єгерського зв'язку НКВС УРСР, а 29 травня 1938 р. заарештований. Після майже чотирьох місяців слідства, 25 вересня 1938 р. виїзною сесією ВК ВС СРСР за ст. 54–1 п. «б», 54–8 і 54–11 КК УРСР був засуджений до розстрілу і розстріляний у Києві.

Біографія А. Назаренка сильно відрізняється від біографій більшості людей, про яких ми писали. У 1920-ті роки він не мав відношення до органів НК–ДПУ або служби в Червоній армії, проте з 1924 до 1930 рр. навчався в різних навчальних закладах, зокрема і вищих. Але прослуживши з осені 1931 р. один рік курсантом в артилерійському полку 7-го стрілецького корпусу РСЧА, він потрапив в поле зору особістів як кандидат на службу в особливих органах.

З грудня 1932 р. почалася його служба в ОВ Дніпропетровського облвідділу ДПУ (з липня 1934 р.— УНКВС по Дніпропетровській області)[762]. З 1 грудня 1935 р. він був оперуповноваженим 2-го відділення ОВ (5-го відділу) і 19 березня 1936 р. отримав спецзвання молодшого лейтенанта держбезпеки. Через рік — 1 квітня 1937 р.— його призначили помічником начальника 7-го відділення 3-го відділу (КРВ) УДБ УНКВС. Мабуть, тоді ж був підготовлений атестаційний лист на присвоєння йому спецзвання лейтенанта держбезпеки[763], проте ми не змогли документально встановити дату і номер відповідного наказу НКВС СРСР.

При наркомові внутрішніх справ УРСР І. Леплевському службовий ліфт доставив А. Назаренка в центральний апарат НКВС УРСР: з 11 вересня 1937 р. він став начальником 8-го відділення (контроль за оборонною промисловістю) 3-го відділу УДБ. Уже при новому наркомові О. Успенському з 1 березня по 1 квітня 1938 р. А. Назаренко перебував

[762] Автобіографію А. Назаренка від 22 січня 1931 р. та доповнену від 13 квітня 1935 р. див.: Відлуння Великого терору.— Т. 3.— С. 447–448, 458–461.

[763] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 3, арк. 47.

у відрядженні в Москві для доповіді слідчих справ 3-го відділу на ВК ВС СРСР. Виконавши свою місію і повернувшись до Києва, 4 квітня 1938 р. він був висунутий О. Успенським на підвищення керівником 8-го відділу УДБ замість Л. Мунвеза. Він не розчарував керівництво, і 20 травня 1938 р. йому було присвоєно чергове спецзвання старшого лейтенанта держбезпеки.

Невдовзі О. Успенський випробував А. Назаренка в серйознішій ролі, призначивши 4 червня 1938 р. за сумісництвом в.о. особливоуповноваженого НКВС УРСР. А. Назаренко став тоді одним з найближчих підручних наркома і за своє служіння 14 серпня 1938 р. був нагороджений знаком «Почесний працівник ВНК–ДПУ (XV)». Однак О. Успенський швидко вирішив змінити «коней»: 29 серпня 1938 р. новим в.о. особливоуповноваженого НКВС УРСР став О. Твердохлебенко, а А. Назаренко 15 вересня 1938 р. був перекинутий з 1-го спецвідділу на керівництво 7-м відділом (контроль за оборонною промисловістю) 1-го управління НКВС УРСР.

Після втечі О. Успенського з Києва 14 листопада 1938 р. А. Назаренко потрапив під хвилю критики з боку колег. Про зміст цієї критики можна судити з фрагменту стенограми закритих партзборів парторганізації НКВС УРСР від 10 грудня 1938 р.[764]. З найбільш істотних моментів відзначимо два.

По-перше, партійці звернули увагу на близькість А. Назаренка до зниклого наркома. Про це знав увесь апарат, тому не дивно, що суть питання виклав рядовий співробітник А. Рудой: «Тепер візьміть питання просування по службі Назаренка. За останні 5–6 місяців його запаморочливе зростання — підвищення на посаді, у званні, нагородження значком “почесного чекіста”, часті поїздки в Москву, поїздки по Україні для виконання спеціальних завдань Успенського. Все це говорить за те, що Назаренко був одним з перших поплічників Успенського. У розмовах з Назаренком він мені часто хвалився, що він є улюбленцем Успенського, що йому вдень і вночі доступний вхід до нього в кабінет»[765].

Інший співробітник — М. Гіліс — знав А. Назаренка лише як керівника 7-го відділу і помітив цікаві психологічні нюанси в поведінці А. Назаренка: «[...] Цей Назаренко взагалі на людину раніше не дивився. Він міг пройти повз і ніколи не привітатися. Після втечі Успенського він різко змінився, і виходить грубе маскування. Він готовий підлабузнюватися до самого рядового працівника. Більше того, він почав користуватися загальним буфетом, куди ніколи не ходив. Він може зупинити будь-якого пересічного товариша, поговорити, хоч немає до того жодного приводу»[766].

Зміни в поведінці А. Назаренка були пов’язані з другим аспектом, що пролунав у виступах учасників партзборів. Коли А. Назаренко став в.о. особливоуповноваженого НКВС УРСР, він перетворився на Цербера наркома О. Успенського, що виконував команду «Фас!» стосовно небажаних співробітників. З цього питання докладно виступив колишній

[764] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 501–542.

[765] Там само.— С. 522–523.

[766] Там само.— С. 514.

працівник апарату ОУ НКВС УРСР Г. Дмитрієв. Він, зокрема, заявив: «Заарештовувалася ціла низка співробітників, до того ж потрібно зазначити, що в цих арештах повна ініціатива була саме в руках Назаренка. Йому була надана повна ініціатива звільняти і заарештовувати кого йому хотілося. Пам'ятаю, коли Назаренко говорив: "Нарешті я очистив свій апарат і тепер можна буде працювати"»[767]. (Йшлося про 1-й спецвідділ НКВС УРСР).

За неповні три місяці керівництва апаратом ОУ НКВС УРСР А. Назаренко став справжнім страхіттям для співробітників центрального апарату і територіальних органів НКВС УРСР. Він відчув себе небожителем, вершителем долі простих смертних. Потім його значимість у службовій ієрархії впала. Втеча О. Успенського взагалі вибила ґрунт з-під його ніг. Прагнучи передбачити, звідки можна чекати неприємностей, він різко змінив свою поведінку і стиль спілкування з колегами, розуміючи, що пережитий ними моральний терор вони не пробачать йому. Так воно і сталося.

У резолюції партзборів за звітною доповіддю парткома останньому було запропоновано зайнятися питанням про співробітників, на адресу яких пролунали звинувачення[768]. Конкретні прізвища не було названо, але з характеру висловлювань і так було зрозуміло, про кого йшлося.

Було проведено партійне розслідування стосовно А. Назаренка (його матеріали згодом були долучені до слідчої справи), за яким було рішення парткому НКВС УРСР про виключення його з партії, підтверджене партзборами УДБ НКВС УРСР 17 лютого (в документах справи є й інша дата виключення А. Назаренка з партії парторганізацією — 16 березня 1939 р.). 20 лютого 1939 р. він був звільнений з органів НКВС, а ще через шість днів — заарештований.

Крім цього, за наказом керівника НКВС УРСР А. Кобулова, була створена комісія з п'яти співробітників центрального апарату, яка зробила перевірку стану роботи 1-го спецвідділу НКВС УРСР. Результати перевірки були зафіксовані в акті комісії від 11 лютого 1939 р. В акті відзначалися три основні недоліки, персональну відповідальність за які несли, на думку членів комісії, керівники 1-го спецвідділу А. Назаренко та А. Славін.

Перший полягав в наступному: «З отриманої звітності від обласних управлінь НКВС про кількість заарештованих за 1937 рік і першу половину 1938 року встановлюється, що при складанні звітності в УНКВС були наведені високі цифри заарештованих робітників, службовців, колгоспників і трудової інтелігенції, що правдиво відображають ворожу роботу колишнього наркома [внутрішніх справ УРСР] — ворога народу Успенського і його спільників.

Бачачи, що дані обласних управлінь НКВС розкривають злочинні дії, кол[ишній] нач[альник] 1[-го] спецвідділу Назаренко за вказівкою Успенського дав письмову директиву облуправлінням НКВС виправити цифрові дані в звітах, зменшивши число репресованих робітників,

[767] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 503.

[768] Там само.— С. 542.

службовців, колгоспників і трудової інтелігенції за рахунок збільшення цифр у графі "колишні люди" [...]

Отже, звіти обласних управлінь перед НКВС УРСР і звіти 1[-го] спецвідділу перед НКВС СРСР Назаренком фальсифікувалися, тим самим ховалася ворожа діяльність Успенського і його спільників, а саме:

У статистичних звітах за 1937 рік по Україні кількість заарештованих і репресованих куркулів збільшено на 1790 осіб, колишніх людей — на 39645 осіб, декласованого елемента [— на] 3232 ос[оби], служителів релігійного культу [—] на 826 осіб і т.д., водночас кількість заарештованих і репресованих соціально-близьких груп зменшувалася. Робітників зменшено на 5225 ос[іб], службовців [—] на 18084 ос[оби], колгоспників [—] на 13943 ос[оби] і т.д. за допомогою перенесення цифр в графи соціально-чужинних елементів.

Аналогічну ситуацію виявлено і по зведеному звіту за першу половину 1938 року, де кількість заарештованих і репресованих колишніх людей збільшено на 31639 осіб, декласований елемент [—] на 1159 ос[іб] за рахунок зменшення кількості заарештованих і репресованих робітників на 3678 ос[іб], службовців [—] на 12274 ос[оби], колгоспників [—] на 12608 ос[іб] і т.д.»[769].

Уточнимо, що йшлося про результати репресивної діяльності органів НКВС УРСР за весь 1937 р. і першу половину 1938 р. О. Успенський як нарком ніс відповідальність за ці результати лише з кінця січня 1938 р. Проте він вирішив «поправити» статистику, що стосувалася діяльності його попередників В. Балицького, В. Іванова (т.в.о. наркома внутрішніх справ УРСР із 17 травня до 14 червня 1937 р.) і розпалювача Великого терору в УРСР І Леплевського.

Другий недолік в діяльності 1-го спецвідділу відображав хаос у діловодстві в системі НКВС УРСР у період Великого терору. Але водночас мав місце і людський фактор: «2. Перевіркою обліку проходження слідчих справ за 1937 і 1938 рр. виявлено, що в 1[-му] спецвідділі обліку та реєстрації слідчих справ переважно не велося. Внаслідок повної занедбаності і плутанини в обліку встановлено факт, коли спрямовані до Москви в кількості близько 30 тисяч справ після їхнього розгляду судінстаціями в областях ніде за обліками [1-го] спецвідділу не відображені. [...]

Цими діями Назаренко і Славін призвели облік слідчих справ до того, що нині в 1[-му] спецвідділі відсутні будь-які дані про місце знаходження великої кількості слідчих справ.

Унаслідок такого шкідницького ставлення до обліку слід[чих] справ з боку Назаренка і Славіна зараз, коли справи повертаються на перегляд і дослідування, за однією тільки Миколаївською областю загублено близько 120 слід[чих] справ, заарештовані за якими перебувають під вартою»[770].

Ці претензії стосувалися компетенції керівництва НКВС УРСР і 1-го спецвідділу періоду «правління» О. Успенського. Водночас третій недолік знову стосувався всього 1937 р. і тепер всього 1938 р.: «3. Одним з кричущих фактів занедбаності в обліку і злочинне ставлення до постановки справи

[769] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 163, арк. 313—315.

[770] Там само, арк. 316—317.

з боку Назаренко і Славіна встановлено, що протягом 1937 і 1938 рр. абсолютно відсутній облік і контроль за операціями з іноземцями. За ці два роки не велося жодної контрольної справи на заарештованих, вся переписка та інодокументи звалювалися до купи, ніким не проглядалися і не систематизувалися.

Внаслідок повної відсутності обліку неможливо встановити, яку кількість за ці роки заарештовано іноземців, засуджено і видворено за кордон. Наявні окремі листування, абсолютно не оформлені, немає витягів із рішень Особливої наради [при НКВС СРСР], немає підтверджень про видворення. Також неможливо встановити, скільки заарештованих іноземців було за цей період і скільки утримуються під вартою нині»[771].

Стан обліку і статистичної звітності стосовно іноземців, які піддавалися репресіям, був відображенням стану контррозвідувальної діяльності в НКВС УРСР в роки Великого терору. Кампанійщина, фальсифікації в оперативно-слідчій роботі під час здійснення масових репресивних операцій НКВС, до яких безпосередньо були причетні співробітники контррозвідувальних підрозділів, залишали на периферії їхньої уваги питання, які напряму стосувалися їхньої компетенції. Відсутність попиту на узагальнену і конкретну інформацію стосовно іноземців з боку тих, хто мав цим цікавитися, призводила до відсутності належної обліково-довідкової роботи в 1-му спецвідділі щодо цієї категорії об'єктів оперативного інтересу органів НКВС УРСР. Був би запит, була б і пропозиція.

Ще один недолік, виявлений комісією, полягав у наступному: «Наявний облік всесоюзного і місцевого розшуку лежить без будь-якого руху, відміток за картками за результатами розшуку немає, і вказівки про розшук шпигунів, диверсантів і терористів периферійним органам та органам РСМ за період 1937–1938 рр. Назаренком та Славіним не давалися, навпаки, Славін дав вказівку апарату 1[-го] спецвідділу припинити будь-яку роботу з розшуку».

Члени комісії зробили наступний висновок: «Комісія вважає за потрібне провести розслідування за всіма вищенаведеними фактами, і колишніх керівників 1[-го] спецвідділу Назаренка і Славіна притягнути до відповідальності»[772].

Наведені документи свідчать про наявність різноманітних підстав для притягнення до відповідальності А. Назаренка. У постанові апарату ОУ НКВС УРСР на арешт А. Назаренка від 13 лютого 1939 р. на перший план була винесена його «шкідницька робота» в 1-му спецвідділі за завданням «ворога народу Успенського» з метою приховування «ворожої роботи» останнього. На другому плані з набагато меншою деталізацією перебували факти з його діяльності як в.о. особливоуповноваженого НКВС УРСР[773].

Заступник наркома (фактично нарком) внутрішніх справ УРСР А. Кобулов 14 лютого затвердив постанову, а потім знадобився ще деякий час на узгодження арешту з НКВС СРСР, ЦК КП(б)У і Військовою прокуратурою. Нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія санкціонував арешт,

[771] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 7, спр. 163, арк. 317.

[772] Там само, арк. 318.

[773] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 1, арк. 1а-4а.

про що 23 лютого 1939 р. повідомив НКВС УРСР особливоуповноважений НКВС СРСР С. Круглов[774].

У постанові в.о. особливоуповноваженого НКВС УРСР О. Твердохлебенка від 25 лютого про початок попереднього слідства у справі фігурувало лише те, що А. Назаренко «спільно з ворогом народу Успенським проводив ворожу роботу в 1[-му] спецвідділі НКВС УРСР». Але і ця діяльність тягнула на пункт «б» ст. 206–17 КК УРСР. Т.в.о. військового прокурора прикордонних і внутрішніх військ НКВС Київського округу М Морозов погодився з цим і 26 лютого санкціонував арешт і утримання під вартою А. Назаренка[775].

Слідство розпочав помічник оперуповноваженого апарату ОУ НКВС УРСР Петров. 28 лютого він провів перший допит, який тривав півтори години, але протокол якого склав півтори сторінки рукописного тексту. А. Назаренко не визнав себе винним у пред'явленому обвинуваченні і заявив: «Вважаю, що помилки і недоліки в роботі були, вони неминучі в тих умовах роботи, в яких знаходився 1-й спецвідділ, і за наявності 30% штату працівників»[776]. Він не уточнив, хто «подбав» про те, щоб виник такий штатний некомплект підрозділу.

Наступний наявний у справі протокол допиту датований 16 березня 1939 р. Розпочавшись о 14 годині, допит тривав довго, до другої години ночі, і мав ґрунтовний характер. О. Назаренко детально розповів про процес «коригування» статистичних даних щодо результатів репресій, і ролі в цьому О. Успенського та інших осіб. У такому ж дусі проходив і наступний чотиригодинний допит 1 квітня 1939 р., під час якого А. Назаренко на підтвердження своєї версії подій посилався на порушення обласними управліннями НКВС відомчих правил складання статистичної звітності та просив допитати, зокрема, колишнього заступника начальника УНКВС по Дніпропетровській області І. Дарагана[777].

Слідчий Петров пробирався крізь нормативні нетрі службового діловодства і допит 8 квітня 1939 р. почав з цитування п. «б» параграфа № 5 Інструкції про складання статзвітності, оголошеної наказом НКВС СРСР № 0026 від 21 січня 1936 р., після чого поставив питання: «На якій підставі в статзвітності за 1937–1938 рок[и] в графу "колишні люди" були зараховані особи, які не мають компрометуючого минулого?». Від таких питань, що задавалися з позиції сили, тобто вимог відомчої нормативної бази, губилися майже всі, хто потрапляв в такі ситуації. Не був винятком і А. Назаренко, який на це і наступні питання відповідав: «Мені про це нічого не відомо», «Такого факту я не пам'ятаю»[778].

Наприкінці допиту 14 квітня 1939 р. «виліз новий «цвях»: слідчий Петров спантеличив арештованого питанням: «Апарат особливоуповноваженого НКВС УРСР має у своєму розпорядженні дані про те, що Ви є учасником змовницької організації, що діяла в НКВС УРСР. Визнаєте

[774] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 1, арк. 17.

[775] Там само, арк. 1, 3.

[776] Там само, арк. 33.

[777] Там само, арк. 34–42, 43–46.

[778] Там само, арк. 47–50.

Ви це?». Звичайно, це був удар нижче пояса. Одна справа — статистика, а інша — «участь у змові». А. Назаренко поспішив відхреститися від цього: «Я категорично це заперечую, про жодні змови не знав і не знаю»[779]. Слідчий не став розвивати цю тему і перервав допит.

Пізніше, під час допиту О. Назаренка помічником військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатуряном 28 червня 1939 р., він заявив, що «при пред'явленні мені цього питання слідчий Петров неодноразово говорив про те, що якщо я не зізнаюся, будуть говорити в іншому місці, тобто в підвалі іншими методами. Це я розцінюю як загрозу побиття»[780]. З чого можна зробити висновок, що далі погроз тоді справа не доходила.

Наступний допит 17 квітня Петров почав з питання: «Отже, учасником змовницької організації, що діяла в НКВС УРСР, Ви себе не визнаєте?». А. Назаренко підтвердив, що не визнає. Це було гостре, але абстрактне питання. Наступні стосувалися реальних фактів. Слідчий Петров методично розставляв крапки над «і»: «Ким Ви були висунуті на посаду начальника 1-го спецвідділу НКВС УРСР, а також виконуючим обов'язки особливоуповноваженого?». Відповідь: колишнім наркомом Успенським[781].

Після початкового етапу слідства справу було передано в СЧ УДБ НКВС УРСР, де 4 травня 1939 р. її прийняв до свого провадження слідчий В. Кобяков, а трохи пізніше — слідчий Г. Грунін[782]. Продовжуючи певну лінію у допитах А. Назаренка, Г. Грунін 26 травня 1939 р. поцікавився тим, за яких обставин був висунутий А. Назаренко на посаду начальника 1-го спецвідділу, і що могло стати підставою для такого висунення. Якщо про обставини висунення А. Назаренко розповів як про щось спонтанне, то щодо мотивів рішення О. Успенського він вважав за краще заявити, що нічого не знає про це.

Він заперечував отримання ним «ворожих установок» від О. Успенського, проведення «шкідницької роботи», але розповідаючи про деталі службової діяльності, називаючи людей, які, на його думку, могли підтвердити його свідчення, спростовуючи наявні свідчення проти нього, мимоволі давав нові зачіпки слідству, зокрема, привернув увагу до А. Славіна, матеріали стосовно якого були виділені зі слідчої справи в окреме провадження[783].

Наприкінці травня слідчий Г. Грунін майже щодня допитував А. Назаренка, продовживши, але рідше, робити це в червні 1939 р., розширюючи коло питань, і поступово останній почав грузнути в них. Незважаючи на перекладання ним відповідальності за «упущення і помилки в роботі окремих працівників» на цих працівників, він змушений був визнати, що установки працівникам надходили тільки від нього[784].

---

[779] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 1, арк. 52.

[780] Там само, арк. 189.

[781] Там само, арк. 53.

[782] Там само, арк. 22, 23–24.

[783] Там само, арк. 68–75, 28.

[784] Там само, арк. 160.

Допити доповнювали очні ставки обвинуваченого зі свідками, протоколи яких згодом окремим блоком увійшли до 2-го тому архівної кримінальної справи[785]. До кінця червня 1939 р. слідство у справі стали виводити на фінішну пряму. А. Назаренко був ознайомлений з матеріалами слідства і протягом двох днів 28 і 29 червня допитаний помічником військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатуряном[786].

Для зміцнення доказової бази обвинувачення А. Назаренка в «участі у змові» і проведенні «ворожої роботи» його разом із колегами (В. Грабарем, О. Долгушевим, А. Єгоровим) 17 липня було доставлено спецконвоєм до Москви для проведення очної ставки із заарештованим О. Успенським, і в його справі також з'явилася друга анкета заарештованого від 17 липня 1939 р. (київська анкета датована 28 лютого 1939 р.[787]).

У ніч з 21 на 22 липня відбулася очна ставка між А. Назаренком і колишнім наркомом, машинописний протокол якої з підписами О. Успенського під кожною відповіддю на питання був долучений до справи А. Назаренка[788]. Очна ставка тривала 2 год. 40 хв. і була важкою для А. Назаренка. Колишній нарком дав свідчення про нього як про учасника «антирадянської змови в НКВС».

О. Успенський заявив, що підбираючи за завданням М. Єжова кадри для вербування в змову, він виявив в особовій справі А. Назаренка агентурні матеріали, що викривали А. Назаренка в приналежності в минулому до «молодіжної української антирадянської націоналістичної організації». За словами О. Успенського, ці матеріали він «вирішив використовувати для обробки Назаренка з метою використання в роботі нашої змовницької організації». Він нібито вирішив завербувати А. Назаренка до «змови», маніпулюючи цим компроматом.

Процес вербування, у викладі О. Успенського, не був одномоментним, а розтягнувся у часі: «[...] Я Назаренку, вже коли він був призначений начальником першого спецвідділу, сказав прямо про ці на нього матеріали і заявив йому, що якщо він буде виконувати будь-яку мою лінію в роботі, то він може за себе не турбуватися. Потім поступово я Назаренка втягнув у ворожу роботу, яку Назаренко виконував беззаперечно».

А. Назаренко заперечував свідчення колишнього шефа, але не повністю: «[...] Свідчення Успенського вважаю вигадкою. Ніколи у мене з Успенським розмов про компрометуючі мене матеріали в моїй особовій справі не було. Мені відомо, що в моїй особовій справі були матеріали, які вказують на те, що в 1918 році я примикав в селі Соснівка Конотопського району до якоїсь молодіжної організації. У 1933 або в 1934 році відділом кадрів Дніпропетровського УНКВС проводилися розслідування, але ці матеріали не підтвердилися. Жодних ворожих завдань я від Успенського не отримував і не виконував. Про жодні змови я не знав і в ній не перебував»[789].

---

[785] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 2, арк. 1–67.

[786] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 1, арк. 186–189, 190–193, 194–196 зв

[787] Там само, арк. 11–11 зв., 12–13 зв.

[788] Там само, арк. 213–221.

[789] Там само, арк. 214, 215.

Це була складна психологічна ситуація. Згідно зі свідченнями А. Назаренка від 25 грудня 1939 р. очна ставка «проводилася за ненормальних умов, Успенський був хворим (вели під руки)»[790]. Що ховалося за цими словами, можемо лише здогадуватися. О. Успенський розумів, що його доля вирішена, і давав неправдиві свідчення щодо «змови», змішані з реальними фактами зі спільної службової діяльності з іншими людьми.

Коли його колишні підлеглі, як А. Назаренко, спростовували вербування з його боку в «змову» і отримання від нього «ворожих завдань», вони цим спростовували свідчення О. Успенського не тільки про них, але і самого себе. В глибині душі це могло тішити О. Успенського, але прагнучи позбавити себе від подальших страждань, він продовжував «викривати» колег. Під час закритого судового засідання ВК ВС СРСР 27 січня 1940 р. у своєму останньому слові О. Успенський заявив, що «після того, що з ним трапилося, він сам не хоче жити, а тому будь-який, навіть найсуворіший вирок він прийме із задоволенням»[791].

Визнання А. Назаренком наявності «компромату» в його особовій справі з акцентом на непідтвердженні його відповідним розслідуванням знецінювало названу О. Успенським основу для «вербування» в «змову». З цього питання колишній нарком зміг лише вдруге послатися на наявність в особовій справі «компромату», залишаючи за дужками результати розслідування.

Більш переконливим був О. Успенський у викладі фактів «участі» А. Назаренка у «ворожих справах» «змовницької організації»: «[...] У НКВС УРСР саме в перший відділ, яким керував Назаренко, з обласних УНКВС надходили місячні звіти про оперативну роботу, в яких спочатку в графах про соціальний склад заарештованих було вказано багато заарештованих зі соціально близького середовища. [...] Влаштувавши з цього питання формальний шум, я запропонував нач[альникам] УНКВС (змовникам) під цим виглядом приховувати свою роботу щодо фальсифікацій у слідстві, а, отже, фальсифікувати місячні звіти. Назаренкові я дав доручення не приймати від нач[альників] УНКВС звіти, де було зазначено вже після цього багато заарештованих зі соціально близького середовища. А. Назаренко так і робив і деяким нач[альникам] УНКВС повертав звіти по три-чотири рази, поки ті не фальсифікували їх до потрібного рівня»[792].

Махінації зі статистичною звітністю були першою складовою участі А. Назаренка у «ворожій роботі». Іншою, набагато серйознішою і трагічнішою за наслідками, була його участь в забезпеченні діяльності виїзних сесій ВК ВС СРСР на території УРСР в 1938 р. Ця тема ще чекає на свого дослідника з точки зору розкриття механіки Великого терору, рольових ситуацій та виконавців.

О. Успенський намалював таку картину: «[...] Під час приїздів в УРСР сесії Військової колегії Назаренко довірливо посилався мною по всій Україні із завданням пропускати справи через сесію так, щоб не було жодних непорозумінь, тобто, по суті, на місці, вступаючи в змову

[790] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 2, арк. 181, 185.

[791] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 67.

[792] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 1, арк. 216.

з нач[альником] УНКВС, Назаренко пропускав через сесію справи свідомо недорозслідувані, або похапцем перед судом фальсифікував слідство разом з апаратом УНКВС. Потім Назаренкові я доручав не шкодувати грошей на частування членів сесії Військової колегії, знаючи схильність гол[ови] сесії Орлова, прокурора Калугіна і секретаря сесії до випивки. Назаренко потім мені доповідав, що разом з нач[альником] УНКВС витрачав за три-чотири дні чотири-п'ять тисяч карбованців і споював працівників сесії»[793]. Якось так все це працювало під час Великого терору.

А. Назаренко спростував звинувачення в махінаціях з місячними звітами обласних УНКВС і зі сумарним звітом про результати оперативно-слідчої роботи НКВС УРСР за жовтень 1936 — червень 1938 рр., представлений у НКВС СРСР, а з приводу участі в забезпеченні діяльності виїзних сесій ВК показав: «З Військовою колегією по Україні їздив Славін, я Успенським посилався тільки в три області — Харківську, Дніпропетровську та Сталінську — і то у зв'язку з тим, що Славін їхав з Харкова у термінове відрядження. Перед від'їздом я особисто з Успенським не говорив, а він мені про це телефонував, і жодних ворожих завдань від Успенського я не отримував»[794].

Це були слабкі аргументи. Навіть названих трьох областей УРСР було цілком достатньо для кваліфікації дій А. Назаренка як таких, що мали тяжкі наслідки. Однак, цю тему ніхто тоді не збирався ворушити. Слідчі, які проводили очну ставку, вважали за краще повернутися до питання про «змову», запитавши О. Успенського про те, коли він остаточно «втягнув» А. Назаренка в «змовницьку організацію».

О. Успенський доповів: «Це було перед призначенням Назаренка начальником відділу з обслуговування оборонної промисловості[795]. Це було вже тоді, коли я Назаренка остаточно втягнув у ворожі справи. Викликавши його до себе в службовий кабінет, я заявив Назаренку про те, що я його роботою задоволений, що мені відомий його близький зв'язок зі змовником Самойловим, колиш[нім] нач[альником] КРВ, та іншими змовниками з групи Леплевського, і що я на Україні продовжую виконувати керівні функції по змові в НКВС після змови Балицького і Леплевського, потім сказав йому про те, що він протягом кількох місяців фактично вже виконував мої змовницькі завдання, і пропонував йому брати участь в нашій антирадянської організації. Назаренко дав згоду. Після цього був мною призначений на посаду нач[альника] відділу з обслуговування оборонної промисловості і отримав від мене завдання натискати на УНКВС в частині необґрунтованих арештів в оборонній промисловості, що він і проводив у практичній своїй ворожій роботі»[796].

Слухаючи такі «одкровення» колишнього наркома, люди, які пам'ятали його зовсім іншим, не могли не дивуватися. Вони знали, що він був людиною, м'яко кажучи, складною, але щоб так безпардонно заявляти,

[793] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 1, арк. 217.

[794] Там само, арк. 218.

[795] А. Назаренко був призначений в.о. начальника 7-го відділу 1-го управління НКВС УРСР 15 вересня 1938 р.

[796] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 1, арк. 218–219.

що він втягував їх у «антирадянську організацію» (подібну до тих, громити які він весь час закликав їх раніше), це було занадто. Вони розуміли, що він тягне їх за собою в могилу, і щосили чинили опір.

А. Назаренко заперечував все: і розмову О. Успенського з ним про змову, і зв'язок із колишнім керівником 3-го відділу УДБ НКВС УРСР С. Самойловим (Бесидським), і отримання завдання від О. Успенського на проведення його відділом необґрунтованих арештів, і здійснення таких. Якщо перші дві тези були з області схоластики, то щодо завдань, які ставилися, та проведення арештів на практиці все можна було перевірити.

Наприкінці очної ставки А. Назаренко поставив два питання О. Успенському, спрямованих на пошук протиріч у викривальній логіці колишнього наркома. Перше було таким: «Якщо ви мене вважаєте учасником змови, то чому ви усунули мене від ведення слідства стосовно колишніх співробітників і передали заарештованих в інші оперативні відділи?». Мабуть, це питання раніше не давало спокою А. Назаренку, і тепер, прагнучи довести, що О. Успенський не дуже-то і довіряв йому, він згадав про це.

Однак, О. Успенський відповів, як відрізав: «У Назаренка заарештованих було багато. Зі слідством в їхніх справах він не справлявся, і справи за ознаками злочинів я передав в оперативні відділи»[797]. Нічого особистого, тільки бізнес. Дійсно, за апаратом ОУ НКВС УРСР влітку 1938 р. числилося багато заарештованих співробітників НКВС, і слідство у справах багатьох з них затягувалося.

Тоді А. Назаренко згадав минулі образи і приниження: «Чому ви, Успенський, якщо ви мене вважали учасником змови, спілкувалися зі мною так грубо і навіть знущально?». Анітрохи не соромлячись, колишній нарком заявив: «Я людина по натурі груба і лаяв вас, Назаренко, за вашу ж балакучість, але ці мої іноді грубі стосунки до Назаренка анітрохи не впливали на ваше просування по службі»[798]. Відповіді О. Успенського дезавуювали спробу А. Назаренка довести слідчим, що його колишній шеф суперечить сам собі. На підтвердження справжнього ставлення до А. Назаренка у слідства були й інші свідчення. Так, один зі свідків показав, що в другій половині квітня 1938 р. він дізнався про те, що «Назаренко користується в Успенського великою довірою, говорили так, що Назаренко все, що потрібно, може домогтися у наркома»[799].

Результат очної ставки був несприятливим для А. Назаренка. Як він сказав на допиті 25 грудня 1939 р., наприкінці очної ставки він хотів ще задати питання О. Успенському, але «в цей час пішов удар в обличчя того, хто керував слідством, прізвища якого я не знаю», до якого потім приєдналися і два інших слідчих[800] (одним із них був співробітник НКВС УРСР К. Положинський). Але не тільки у цьому полягав поганий під-

[797] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 1, арк. 220.

[798] Там само, арк. 220–221.

[799] Там само, арк. 233. Свідчення колишнього начальника 1-го спецвідділу УНКВС по Донецкій (потім — Сталінській) області Я. Соломоновича від 28 травня 1939 р.

[800] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 2, арк. 182, 185.

сумок очної ставки для А. Назаренка. Після нетривалого перебування в Бутирській в'язниці НКВС СРСР 13 серпня він був відправлений до Києва, куди, як і у випадках з О. Долгушевим та В. Грабарем, «вітер зі Сходу» приніс зміни в кваліфікацію злочинів, скоєних ними.

Особливоуповноважений НКВС УРСР О. Твердохлебенко почав допит А. Назаренка 27 серпня 1939 р. з «вітального» питання: «Чи маєте Ви намір давати свідчення про свою участь в а[нти]/р[адянській] змові після очної ставки з Успенським, який Вас викриває як учасника змови?». Природно, А. Назаренко заперечував свідчення проти себе О. Успенського, а також М. Малишева і О. Троїцького[801].

Слідом за постановами у справах О. Долгушева (26 серпня) і В. Грабаря (27 серпня) постановою О. Твердохлебенка від 28 серпня 1939 р. звинувачення А. Назаренка було перекваліфіковано зі ст. 206–17 п. «б» на ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7 і 54–11 КК УРСР[802] (аналогічні статтям обвинувачення О. Долгушева та В. Грабаря). Того самого дня О. Твердохлебенко допитав А. Назаренка, який в пред'явленому йому обвинуваченні винним себе не визнав і заявив, що ні в якій організації він участі не брав і про існування такої йому нічого невідомо[803].

Потім А. Назаренко 30 серпня написав заяву на ім'я наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії[804], ознайомився з матеріалами слідства і протягом двох днів (2 та 3 вересня) написав власноручні свідчення[805]. Після чого О. Твердохлебенко склав протокол пред'явлення слідства (відповідно до нього справа направлялася прокурору «для розгляду справи В. К.»)[806], а 4 вересня 1939 р.— постанову щодо клопотань О. Назаренка. Було задоволено клопотання про долучення до справи протоколу допиту А. Назаренка помічником військового прокурора 28 червня, а інші — про залучення копії заяви на ім'я Л. Берії від 30 серпня 1939 р. і допитів як свідків низки осіб — були відхилені. Копії заяви не було в наявності[807], а свідчення додаткових свідків, вважав О. Твердохлебенко, «нічого суттєвого у справі доповнити не зможуть»[808].

Така впевненість О. Твердохлебенка була пов'язана зі складанням ним у цей день (4 вересня 1939 р.) обвинувального висновку у справі, який наступного дня затвердив свіжоспечений нарком внутрішніх справ УРСР І. Сєров. А. Назаренко звинувачувався в тому, що:

---

[801] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 1, арк. 172–175.

[802] Там само, арк. 15.

[803] Там само, арк. 180–185.

[804] Знаходячись у Бутирской в'язниці у Москві, А. Назаренко 2 серпня 1939 р. також написав заяву на ім'я Л. Берії, яка пізніше була надіслана до Києва і долучена до справи. [ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 3, арк. 153 (конверт, вкладення № 1)].

[805] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 2, арк. 130–155.

[806] Там само, арк. 129.

[807] У листопаді 1939 р. заява А. Назаренка була надіслана з Москви до НКВС УРСР та долучена до слідчої справи. (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 3, арк. 28–29 зв.).

[808] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 2, арк. 156–157.

«а) був із 1938 р. учасником антирадянської змовницької організації в НКВС УРСР, за завданням якої проводив ворожу роботу;

б) дезорієнтував директивні органи про оперативно-слідчу роботу шляхом прямого підроблення в статистичних звітностях;

в) очолюючи апарат особливоуповноваженого [НКВС УРСР], здійснював необґрунтовані арешти співробітників НКВС і допускав у процесі слідства застосування недозволених методів, тобто в злочинах, передбачених ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7, 54–11 КК УРСР».

Із масштабом звинувачення контрастував мізерний список свідків із п'яти осіб, яких О. Твердохлебенко вважав за потрібне викликати в судове засідання[809].

Справу передали до ВП військ НКВС Київського округу, де її майже два місяці протримали, і лише 1 листопада 1939 р. з'явилася постанова помічника військового прокурора Хачатуряна про надання обвинувальному висновку сили обвинувального акту і віддання обвинуваченого до суду ВК ВС СРСР[810]. Однак, цього не сталося, через три тижні ситуація була повністю переграна.

В.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Морозов 23 листопада 1939 р. повернув справу на дослідування в апарат ОУ НКВС УРСР. У його докладному листі, що виходив за звичні рамки супровідних документів, зверталася увага на проблеми в доказовій базі обвинувачення А. Назаренка в участі у «змові», на відсутність перевірки деяких обставин справи, як, наприклад, участі А. Назаренка та А. Славіна в забезпеченні проведення виїзних сесій Військової колегії в областях УРСР. З цього приводу М. Морозов резюмував: «Залежно від результатів перевірки цих обставин можна буде вирішити питання про віддання під суд Назаренка за 54[-ю] ст [аттею] КК [УРСР]»[811].

Так виявилося, що у Військовій прокуратурі ні в грош не ставили потуги співробітників НКВС «змайструвати» чергового «змовника». Було зрозуміло, що там розглядали як альтернативу висунення А. Назаренку звинувачення за ст. 206–17 КК УРСР. Також з питання недоліків у діяльності 1-го спецвідділу НКВС УРСР винним у них вважали і А. Славіна, який, як було вказано в листі, «підлягає притягненню у цій справі нарівні з Назаренком»[812].

У НКВС УРСР справу 25 листопада 1939 р. переадресували з апарату ОУ в Слідчастину УДБ. Заступник начальника Слідчастини С. Калужський розпорядився, щоб ведення справи доручили Г. Груніну, з яким, за його словами, він вже переговорив[813]. С. Калужський ще не знав, що у відділі кадрів готували звільнення Г. Груніна з НКВС із 5 грудня.

Навколо справи відбувалося щось незвичне. Того самого дня, коли команди віддавав С. Калужський (25 листопада) на останньому аркуші листа М. Морозова помічник військового прокурора Хачатурян наніс

[809] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 2, арк. 158–162, 163.

[810] Там само, арк. 164.

[811] Там само, арк. 168.

[812] Там само, арк. 169.

[813] Там само, арк. 165.

резолюцію, адресовану старшому слідчому Слідчастини І. Кокостікову. Її тон був категоричним: «*тов. Кокостікову. Справу за будь-яких умов закінчити до 30 грудня. Сьогодні ж почніть допит Назаренка в порядку ст. 201 КПК із пред'явленням всього наново здобут[ого] матеріалу. Хачатурян. 25.12. [19]39*»[814].

Військова прокуратура, як завжди, підганяла слідчих НКВС УРСР, і як майже завжди, у неї це погано виходило. 29 листопада Г. Грунін виконав один з останніх куплетів своєї лебединої пісні, підготувавши постанову про порушення клопотання про продовження терміну ведення слідства у справі А. Назаренка і утримання його під вартою до 20 грудня 1939 р., а 1 грудня постанову затвердив заступник наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинський. І лише 10 грудня справу прийняв до свого провадження старший слідчий І. Кокостіков. Через п'ять днів він склав нову постанову з клопотанням про продовження терміну ведення слідства до 30 грудня, тобто до дати, зазначеної Хачатуряном.

31 грудня він підготував чергову (п'яту) постанову з клопотанням про продовження терміну до 1 лютого 1940 р.[815], оскільки потрапив у досить скрутне становище. У грудні 1939 р. Слідчастина, виконуючи вказівки військового прокурора М. Морозова, звернулася з проханням до колег у Москві ще раз допитати О. Успенського про обставини «вербування» ним А. Назаренка в «змову». На допиті 9 грудня екс-наркома запитали, чи не обмовляє він колишнього підлеглого. О. Успенський підтвердив «правдивість» тих свідчень, заявивши, що він А. Назаренка «вербував у змову дуже обережно, вивчаючи його і поступово втягуючи в практичну ворожу роботу»[816].

Це змушувало слідство йти хибним шляхом, вишукуючи підтвердження існування «змови» і «ворожої роботи». Як і в інших випадках зі «змовою», це ніяк не виходило, а щодо злочинної службової діяльності обвинуваченого матеріалу було достатньо, і все зводилося до його трактування — або як «ворожої діяльності», або як «порушень соцзаконності».

Допитуючи А. Назаренка 25 грудня 1939 р. старший слідчий І. Кокостіков зачитав йому свідчення О. Успенського від 9 грудня і запитав: «Ви і тепер будете відмовлятися або будете свідчити про свою практичну антирадянську роботу і про обставини, за яких були завербований?»[817]. А. Назаренко заперечував свідчення О. Успенського і наполягав на додатковій перевірці їх, що затягувало слідство. Ознайомившись із додатковими матеріалами, що з'явилися в справі, він 27 грудня написав власноручні свідчення, в яких виклав нові клопотання. Він просив задовольнити їх, але від підпису протоколу пред'явлення слідства від 28 грудня, де це було зафіксовано, відмовився[818].

---

[814] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 2, арк. 169.

[815] Там само, арк. 171–172, 170, 173–174, 175–176.

[816] Там само, арк. 180.

[817] Там само, арк. 183.

[818] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 3, арк. 108–117, 118.

У січні 1940 р. був допитаний як свідок А. Славін[819], а також виконані інші слідчі дії. 14 січня із заарештованим мав розмову помічник військового прокурора Хачатурян[820]. На завершення дорозслідування справи 25 січня відбувся допит А. Назаренка керівником СЧ УДБ НКВС УРСР М. Казіним та І. Кокостіковим[821]. А. Назаренко заявив: «Протестую проти неправильного звинувачення мене за ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7, 54–11 КК УРСР, оскільки матеріали справи, хоча і не повністю перевірені, спростовують це»[822].

Взагалі-то, під цим могли підписатися і слідчі, але вони знаходилися в межах, які встановили не вони, а їм потрібно було дати результат, й тому доводилося тиснути на заарештованого. Погоджуючись на додаткове ознайомлення А. Назаренка з матеріалами слідства, йому висунули умову: «Враховуючи, що ви вже двічі писали власноручні свідчення, які на 26 і 10 аркушах долучені до вашої справи, слідство попереджає, що ваші додаткові пояснення і клопотання, які стосуються суті пред'явленого обвинувачення, повинні бути подані не пізніше 26/I–[19]40 р.»[823].

Сказано — зроблено. А. Назаренко 26 січня написав свідчення з викладом своїх вимог слідству, після чого відбувся допит його М. Казіним та І. Кокостіковим[824]. Слідчі оголосили А. Назаренку протокол про закінчення слідства і запропонували підписати його. А. Назаренко попередньою умовою для цього висунув офіційне інформування його про те, які його клопотання будуть виконані слідством, а які — відхилені, із зазначенням мотивів цього.

Слідчі серйозно поставилися до цього і 27 січня 1940 р. ознайомили обвинуваченого з постановою, в якій конкретно було розписано все те, про що він просив[825]. Поставивши свій підпис про ознайомлення з постановою, А. Назаренко, водночас, через два дні відмовився підписувати будь що. Слідчі були в скрутному становищі, їх підганяла Військова прокуратура округу, і ще 19 грудня 1939 р. І. Кокостіков склав обвинувальний висновок у справі[826]. А заарештований не без підстав гальмував закінчення слідства.

29 січня 1940 р. заступник наркома внутрішніх справ УРСР М. Горлинський затвердив обвинувальний висновок. На відміну від варіанту від 4 вересня 1939 р. звинувачення А. Назаренка було сформульовано без розбивки на складові. Він звинувачувався в тому, що «з 1938 року був учасником антирадянської змовницької організації в НКВС УРСР, проводив ворожу роботу по лінії обліку і статзвітності НКВС УРСР, в оперативно-слідчій роботі проводив необґрунтовані арешти співробітників

[819] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 2, арк. 213–220, 221–223; т. 3, арк. 1–8; т. 4, арк. 160–166 та ін.

[820] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 3, арк. 145.

[821] Там само, арк. 119–127.

[822] Там само, арк. 125–126.

[823] Там само, арк. 126.

[824] Там само, арк. 128–136, 137–140.

[825] Там само, арк. 141–143.

[826] Там само, арк. 147–151.

НКВС, тобто у злочинах, передбачених ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7 і 54–11 КК УРСР». Про незадовільний стан доказової бази звинувачення свідчили відсутність в тексті висновку прізвища А. Славіна і куций список свідків тепер із шести осіб[827], в якому також не знайшлося місця А. Славіну.

Справу 3 лютого 1940 р. відправили до ВП військ НКВС Київського округу, а звідти — до Головної військової прокуратури. В ГВП обвинувальний висновок затвердили 23 березня 1940 р. і передали справу на розгляд ВК ВС СРСР. На підготовчому засіданні Військової колегії 16 квітня було прийняте рішення про передачу справи А. Назаренка «для розгляду по суті до Військового трибуналу військ НКВС Київського округу»[828]. 20 квітня справа надійшла туди. Переміщення справи супроводжувалося написанням А. Назаренком заяв на адресу інстанцій, в яких вона перебувала, про що його ставили до відома слідчі[829].

У підготовчому засіданні Військового трибуналу 28 квітня 1940 р. взяв участь помічник військового прокурора Хачатурян, який знав справу і, мабуть, вніс деякі свої пропозиції під час засідання. Було вирішено прийняти справу до провадження трибуналу, затвердити обвинувальний висновок і викликати на судове засідання додатково чотирьох свідків[830], але не А. Славіна.

Судове засідання було призначене на 11 год. ранку 8 травня 1940 р. у приміщенні Військового трибуналу (вул. 25 жовтня, нині — Інститутська, б. 7). У встановлений термін з невеликою затримкою в 45 хв. засідання почалося під головуванням заступника голови ВТ військ НКВС Київського округу І. Короткіна. До суду з'явилися сім свідків з десяти, яких викликали, інші були відсутні через поважні причини. Засідання тривало два дні. Протокол судового засідання згодом ретельно вивчався в інстанціях, і на ньому буквально не залишилося живого місця від підкреслень червоним (в основному), коричневим, синім і простим олівцями[831].

Вся суть була у вироку, винесеному судом 9 травня 1940 р. Відповідно до нього судом було встановлено, що «Назаренко, не маючи жодних даних про те, що надіслані з місць звіти неправильні, через бажання "догодити начальству" зловжив своїм становищем і в директиві місцями про перегляд звітів довільно розширив коло поняття "кол[ишні] люди", запропонувавши вносити в цю графу всіх робітників, колгоспників, службовців, що мають те чи інше компрометуюче їх минуле. Унаслідок, вторинні звітні дані, надіслані до м. Київ, відповідно до вказівок Назаренка містили в собі в кілька разів зменшені цифри за графами: робітники, колгоспники, службовці і відповідно збільшені цифри за графою "кол[ишні] люди", що в кінцевому, підсумковому вигляді спотворило дійсний стан справ по оперативній діяльності органів НКВС».

---

[827] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 3, арк. 150–151, 152.

[828] Там само, арк. 156.

[829] Там само, арк. 159–160 зв. (заява у 4-й відділ ГВП від 1 березня 1940 р.), 158–158 зв. (заява голові ВТ військ НКВС КО від 21 квітня 1940 р.).

[830] Там само, арк. 161.

[831] Там само, арк. 181–191 зв.

Трибунал на перший план висунув провину А. Назаренка у фальсифікації статзвітності, а «участь у змові» була відкинута: «Що ж стосується звинувачення Назаренка в тому, що він вказане вище зробив із к-р шкідницькою метою, як учасник к-р змови, очолюваної Успенським, то судовим слідством це обвинувачення не підтвердилося, і свідчення про це на попередньому слідстві Успенського — внаслідок своєї внутрішньої суперечливості і невідповідності викладених ним обставин дійсності — не можуть слугувати доказом для такого звинувачення». Отже, А. Назаренко, В. Грабар і О. Долгушев склали трійцю, свідчення про яких О. Успенського на допитах і очних ставках з ними в СЧ ГУДБ НКВС СРСР як про «учасників змови» зрештою були відкинуті.

По третьому пункту звинувачення суд дійшов такого висновку: «Не підтвердилось на судовому слідстві обвинувачення Назаренка в необґрунтованих арештах співробітників НКВС, а встановлюється, що арешт співробітників Бріккера, Факторовича, Зоріна і Розовського проведений за резолюцією Успенського, і жодного стосунку до їхнього арешту Назаренко не мав».

Від звинувачення А. Назаренка залишився один пункт, і вирок Військового трибуналу був такий: «Назаренка в пред'явленому обвинуваченні за ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7 і 54–11 Кр[имінального] Код[ексу] [УРСР] вважати невинним і виправданим. Його ж, Назаренка Андрія Григоровича, на підставі ст. 206–17 п. «а» Кр. Код. [УРСР] позбавити волі в ВТТ строком на три роки, без поразки прав. Також позбавити його присвоєного йому спеціального звання — ст[арший] лейтенант держбезпеки»[832].

А. Назаренко написав касаційну скаргу на вирок, яку разом зі справою 14 травня 1940 р. направили до ВК ВС СРСР[833]. Розгляд справи в Москві розтягнувся на півроку. 22 листопада 1940 р. Військова колегія заслухала доповідь головуючого на засіданні диввоєнюриста А. Сусліна і висновок помічника Головного військового прокурора М. Малярова, після чого ухвалила: «Вирок Трибуналу щодо Назаренка повністю підлягає скасуванню, оскільки він винесений за очевидно недорозслідуваною справою. Наведене Трибуналом мотивування в обґрунтування виправдального вироку за к-р звинуваченнями Назаренка є неправильним і суперечить матеріалам справи».

Далі зверталася увага на конкретні питання, які вимагали перевірки з точки зору встановлення злочинної діяльності А. Назаренка виключно в контексті «приналежності» його до «контрреволюційної організації» в НКВС УРСР. Висновок ВК був таким: «Зважаючи на викладене та погоджуючись із протестом Прокурора Союзу РСР, вирок Трибуналу щодо Назаренка повністю скасувати, а справу направити на новий розгляд зі стадії попереднього слідства»[834].

---

[832] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 3, арк. 192–193 (рукописний оригінал), 194–195.

[833] Там само, арк. 201.

[834] Там само, арк. 209–209 зв.

Якщо правота Військової колегії щодо необхідності дослідування справи не викликає сумніву, то причини, через які бачили цю необхідність, були сумнівними. Військова колегія не вперше виступила як реакційна сила: замість боротьби з реальними порушниками законності під гаслом «боротьби з порушеннями соцзаконності» члени ВК намагалися повернути процес у звичну канву боротьби з «ворогами народу». У цьому полягало одне з головних внутрішніх протиріч виходу з Великого терору.

Транзитом через ВП військ НКВС Київського округу справа А. Назаренка 7 грудня 1940 р. надійшла до СЧ УДБ НКВС УРСР, і 11 грудня її знову прийняв до свого провадження старший слідчий І. Кокостіков. Через 10 днів він розпочав допити А. Назаренка. Під час повторного допиту 24 грудня А. Назаренко заявив про відмову давати свідчення і відведення І. Кокостікову як слідчому в його справі[835]. Помічник військового прокурора військ НКВС Київського округу Хачатурян 2 січня 1941 р. відмовив у задоволенні клопотання А. Назаренка (якому про це було оголошено 4 січня, а підписка про ознайомлення з постановою Хачатуряна відібрана 11 січня)[836]. І. Кокостіков продовжив ведення слідства у справі.

Наприкінці грудня 1940 р. слідство дотягнулося і до А. Славіна. На прохання київських колег 23 грудня його було допитано в Новоросійському міськвідділі НКВС як обвинуваченого у фальсифікаціях статистичної звітності про оперативно-слідчу роботу органів НКВС УРСР. А. Славін не визнав себе винним у цьому, але надав цінні для слідства свідчення[837].

Зібравши додатковий матеріал під час дорозслідування справи, І. Кокостіков 20 січня 1941 р. склав протокол пред'явлення слідства А. Назаренку, в якому була зафіксована наступна його заява: *«Маю за низкою питань дати власноручні додаткові свідчення, що мають суттєве значення для справи, і низку клопотань про допит свідків, долучення деяких матеріалів»*. І додав: *«З усіма матеріалами слідства я ознайомився»*[838].

Вживання словосполучення «суттєве значення для справи» (яким часто, як ми пам'ятаємо, зловживав В. Грабар) з боку А. Назаренка також було видаванням бажаного за дійсне. Написання додаткових свідчень, розширення кола свідків і долучення нових матеріалів до справи, як правило, призводили до з'ясування обставин справи і погіршення становища обвинувачених. А. Назаренко 21 січня написав свої свідчення, і вони були долучені до справи[839], але сказати, що вони мали «суттєве значення для справи», не можна.

На тому етапі головною проблемою була «рука Москви» в справі у вигляді свідчень О. Успенського та інших осіб про «участь» А. Назаренка в «змові». Ухвала Військової колегії від 22 листопада 1940 р. «освячувала» цю частину обвинувачення. Це дисонувало з тим фактом, що на той час в Києві відбулися важливі зміни у ставленні до засудження співробітників НКВС УРСР у бік кримінального переслідування переважно

[835] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 14–15, 19–20.

[836] Там само, арк. 23–24.

[837] Там само, арк. 41–42.

[838] Там само, арк. 97.

[839] Там само, арк. 98–99 зв.

«порушників соцзаконності». Десятки їх вже були засуджені до різних термінів позбавлення волі в ВТТ, а частина відповідно до винесених і затверджених вироків — розстріляна.

У НКВС УРСР, у Військовій прокуратурі військ НКВС Київського округу і Військовому трибуналі військ НКВС Київського округу була накопичена маса документальної інформації про різні справи та осіб, які за ними проходили. Найбільшим обсягом інформації володіли військові юристи, оскільки через них проходили справи і «порушників соцзаконності», і їхніх жертв — осіб, справи яких були переглянуті. Кожна нова справа на колишнього співробітника НКВС УРСР розглядалася через призму вже реалізованих та переглянутих справ.

Не бажаючи суперечити союзним інстанціям, слідчі НКВС УРСР 23 січня підготовили третій варіант обвинувального висновку у справі А. Назаренка. Не особливо переймаючись, старший слідчий І. Кокостіков у завершальній частині його відтворив формулювання обвинувачення з попереднього варіанту від 19 грудня 1939 р., починаючи зі слів: «[...] з 1938 року був учасником антирадянської змовницької організації в НКВС УРСР [...]». Список осіб, які підлягали виклику до суду, складався з восьми чоловік, зокрема й А. Славіна[840].

Заступник наркома внутрішніх справ УРСР І. Ткаченко 27 січня 1941 р. затвердив висновок, і 29 січня справу передали до ВП військ НКВС Київського округу. В.о. військового прокурора М. Грезов 3 лютого 1941 р. наклав на висновок резолюцію про його затвердження та передання А. Назаренка до повторного суду того самого Військового трибуналу. Наступного дня це було оформлено відповідною постановою[841].

Отримавши справу 5 лютого, у Військовому трибуналі недовго роздумували над тим, як вчинити з нею. На підготовчому засіданні ВТ 7 лютого 1941 р. за участю помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенка було визнано, що «матеріалами попереднього слідства обвинувачення Назаренка за ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7 і 54–11 КК УРСР недостатньо обґрунтовано». Далі викладалися аргументи щодо цього.

ВТ визначив «виключити з обвинувачення Назаренка ст. 54–1 п. «б», 54–7 і 54–11 КК УРСР у зв'язку з недостатністю зібраних у справі доказів». Водночас, «вбачаючи в діях Назаренка склад злочину, передбаченого ст. 206–17 п. «а» КК УРСР, і що вчинений ним злочин тісно пов'язаний зі злочином кол[ишнього] заст[упника] нач[альника] 1[-го] спецвідділу НКВС УРСР Славіна Андрія Дмитровича, справа про якого за звинуваченням за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР знаходиться у ВТ військ НКВС Київського округу в стадії передання до суду, що обидві справи мають тотожний характер, і що об'єднання цих справ допоможе найповніше дослідити обставини, справу Назаренка в силу ст. 114 КК УРСР об'єднати зі справою Славіна в одне провадження».

У ВТ не вважали за необхідне повертати справу на дослідування, гадаючи, що слідчі розберуться в запропонованих їм трьох соснах (точніше,

[840] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 102–104, 105.

[841] Там само, арк. 108.

в двох): «Справу за звинуваченням Назаренка і Славіна повернути військовому прокурору військ НКВС Київського округу для переоформлення обвинувального висновку відповідно до цієї ухвали і з дотриманням ст. 200 КПК [УРСР]»[842].

Отримавши обидві справи, військові прокурори 11 лютого переслали їх у СЧ УДБ НКВС УРСР, де 12 лютого старший слідчий І. Кокостіков об'єднав справи в одну і прийняв її до свого провадження[843]. 28 лютого він закінчив переоформлення обвинувального висновку, який 6 березня 1941 р. затвердив нарком держбезпеки УРСР П. Мешик (документ № 117). Список осіб, що підлягали виклику на судове засідання, який додавався до висновку, відрізнявся від попереднього (у справі А. Назаренка) лише тим, що А. Славіна перемістили зі свідків в обвинувачені[844].

Тепер зупинимося на історії А. Славіна. Вище йшлося про його службу в УНКВС по Полтавській області та в центральному апараті НКВС УРСР. З квітня 1938 р. вони з А. Назаренком складали тандем керівників 8-го відділу УДБ, а потім — 1-го спецвідділу НКВС УРСР. На партзборах парторганізації НКВС УРСР 10 грудня 1938 р. А. Славін згадав про «гоніння» на нього з боку О. Успенського, мовляв, «коли я почав піднімати, після затвердження положення про судоустрій[845], питання — в розмові з деякими начальниками відділів — щодо того, що треба докорінно змінити слідство, то через деякий час Успенський заявив, що тим людям, які говорять про нові методи слідства, треба ноги переламати. І як наслідок я був висунутий на неіснуючу посаду начальника 3[-го] відділу ЕКУ»[846].

Слова А. Славіна частково підтверджуються відсутністю в його архівній особовій справі, а також в наказах НКВС УРСР по особовому складу за період з серпня до грудня 1938 р. інформації про це призначення. Вже після згаданих партзборів, 31 грудня 1938 р. він був призначений в.о. заступника начальника 4-го (2-го) відділу УДБ НКВС УРСР з посади заступника начальника 1-го спецвідділу НКВС УРСР[847].

Потім було вивчення комісією стану роботи 1-го спецвідділу та її висновок від 11 лютого 1939 р. про необхідність притягнення до відповідальності за виявлені недоліки А. Назаренка та А. Славіна. Оргвисновки пішли спочатку за партійною лінією — виключення з членів ВКП(б), а потім на цій підставі — звільнення 20 лютого 1939 р. з органів НКВС[848]. Повне звільнення А. Назаренка та А. Славіна з органів НКВС було затверджено наказом НКВС СРСР № 584 від 25 березня 1939 р.[849]

---

[842] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 110–111.

[843] Там само арк. 114, 115, 116.

[844] Там само, арк. 122.

[845] Закон СРСР «Про судоустрій СРСР, союзних та автономних республік» від 16 серпня 1938 р.

[846] Відлуння Великого терору.— Т. 1.— С. 511.

[847] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 002-ос, арк. 2. Наказ НКВС УРСР по особовому складу № 744.

[848] ГДА СБУ, ф. 9, спр. 003-ос, арк. 153. Наказ НКВС УРСР по особовому складу № 47.

[849] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 2757, т. 1, арк. 11 зв.

У лютому 1939 р. А. Славіна допитали як свідка у справі колишнього начальника УНКВС по Київській області О. Долгушева, а 14 лютого між ними була проведена очна ставка з дуже гострого для обох питання про порушення в порядку діяльності трійки при УНКВС (завірена копія протоколу очної ставки потім була долучена і до справи А. Славіна[850]). Незважаючи на це, в 1939 р. А. Славін не розглядався як свідок у справі О. Долгушева, він ним став наступного року, фігуруючи в обвинувальному висновку у справі О. Долгушева від 6 червня 1940 р. Проте, у серпні 1940 р. з невідомої для суду причини він не з'явився на судове засідання у справі О. Долгушева, і останній мав усі підстави заявити, що А. Славін боїться відповідальності і на попередньому слідстві давав не зовсім щирі свідчення[851].

Після звільнення з НКВС і побачивши, які процеси почалися стосовно звільнених співробітників, А. Славін виїхав до м. Новоросійськ (Краснодарський край), де зайнявся скромною вчительською працею. 2 і 4 січня 1940 р. у Києві тричі допитали А. Славіна як свідка у справі А. Назаренка, а 5 січня І. Кокостіков ознайомив А. Славіна з постановою про притягнення його як обвинуваченого в тому, що він «[...] займався фальсифікацією статистичної звітності про оперативно-слідчу роботу органів НКВС УРСР» (ст. 206–17 п. «а» КК УРСР). Слідчий допитав А. Славіна по суті пред'явленого йому обвинувачення, і той повністю заперечував свою провину[852].

Санкція помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Дворенка на постанові про притягнення А. Славіна як обвинуваченого датована 23 січня. Водночас запобіжним заходом для А. Славіна в СЧ УДБ НКВС УРСР було обрано підписку про невиїзд з місця його постійного проживання в м. Новоросійськ[853].

Весь 1940-й рік у справі А. Славіна збиралися свідчення, а наприкінці грудня 1940 р., як уже було зазначено, у слідства дотяглися руки до нього, і 23 грудня він був допитаний в Новоросійському МВ НКВС. Копія протоколу допиту була долучена до слідчої справи А. Назаренка, а ще одна копія і рукописний оригінал — до справи А. Славіна. Не визнаючи себе винним, А. Славін надав водночас цінні свідчення. Допит 23 грудня завершився оголошенням А. Славіну про завершення слідства у його справі. Йому була надана можливість ознайомитися з матеріалами слідства, і після ознайомлення з ними він заявив, що доповнити слідство нічим не має. Також ним не було заявлено жодних клопотань[854].

Такого оригінального проведення і закінчення слідства стосовно колишніх співробітників НКВС УРСР ми більше не зустрічали. Не особливо напружуючись під час слідства і не пресуючи обвинуваченого, А. Славіну дозволили уникнути перебування у в'язниці, а терміни закінчення слідства у його справі були прив'язані до завершення такого у справі А. Назаренка. Не випадковим було і невключення А. Славіна в список свідків у справі А. Назаренка при двох спробах реалізувати справу в судовому порядку в 1939–1940 рр.

---

[850] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 142–143.

[851] Відлуння Великого терору.— Т. 2.— Кн. 2.— С. 110, 112, 117, 147.

[852] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 180–182, 184–185; 183, 186.

[853] Там само, арк. 124, 125.

[854] Там само, арк. 199–200, 201–202, 203.

Наведені факти наводять на думку про те, що А. Славін мав якусь дивну харизму. Він вселяв в людей впевненість в ньому. О. Долгушев, висловлюючи у суді зауваження на адресу А. Славіна, робив їх без запеклості, з розумінням хиткого становища останнього. Це був дуже своєрідний феномен. Можливо, частково це пояснювалося «несерйозними» звинуваченнями А. Славіна на тлі інших слідчих справ, що перебували у 1939–1940 рр. у провадженні апарату ОУ НКВС УРСР і СЧ УДБ НКВС УРСР. У справі не фігурували брутальні «порушення соцзаконності», і не було сюжету про «участь у змові», як у того ж А. Назаренка, в тіні якого весь час перебував А. Славін.

Початок виведенню з тіні поклало складання І. Кокостіковим 15 січня 1941 р. обвинувального висновку у справі А. Славіна. Звинувачення зводилося до того, що А. Славін у 1938 р., «очолюючи роботу зі складання статистичної звітності, знав і особисто сам брав участь у фальсифікації даних про оперативно-слідчу роботу» (ст. 206–17 п. «а» КК УРСР). Додавався список свідків з п'яти осіб, зокрема А. Назаренка[855]. 18 січня висновок затвердив заступник наркома внутрішніх справ УРСР І. Ткаченко, і справу передали до ВП військ НКВС Київського округу. Там в.о. військового прокурора М. Грезов 3 лютого 1941 р. затвердив обвинувальний висновок і підписав постанову про надання висновку сили обвинувального акту і передання А. Славіна до суду Військового трибуналу із залишенням запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд[856].

Справа була передана до Військового трибуналу, звідки, нагадуємо, її повернули разом зі справою А. Назаренка. Після об'єднання обох справ в одну і переоформлення обвинувального висновку в об'єднаній справі обидва фігуранти зі свідків у справах один одного стали обвинуваченими в одній справі. Свідками у справі були визначені сім осіб[857].

Згідно з постановою в.о. військового прокурора військ НКВС Київського округу М. Грезова від 19 березня 1941 р. обвинувальному висновку було надано сили обвинувального акту і обвинувачені знову передавалися до суду Військового трибуналу. 27 березня відбулося підготовче засідання ВТ за участю помічника військового прокурора Хачатуряна. ВТ прийняв справу до свого провадження[858]. А. Славіну була відправлена у Новоросійськ телеграма з пропозицією прибути в суд до 31 березня. Він повідомив, що зможе прибути 2 квітня[859]. Засідання було призначено на 10 год. ранку 4 квітня в приміщенні Військового трибуналу в Києві (вул. Виноградна, буд. 5).

Ознайомившись із копіями обвинувального висновку, постанови військового прокурора і витягом з протоколу підготовчого засідання ВТ, А. Назаренко 29 березня написав заяву на ім'я голови Військового трибуналу зі своїми зауваженнями за обвинувальним висновком і клопотаннями про виклик додаткових свідків та ін.[860]

---

[855] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 204–205, 206.

[856] Там само, арк. 210.

[857] Там само, арк. 122.

[858] Там само, арк. 220, 221, 222.

[859] Там само, арк. 223, 225.

[860] Там само, арк. 236–237 зв.

Судове засідання почалося об 11 год. 30 хв. 4 квітня 1941 р. Основна його частина вмістилася в один день — до пізнього вечора того ж дня. Про склад учасників засідання та його зміст можна дізнатися з протоколу засідання (документ № 118). Вранці 5 квітня засідання продовжилося з надання останнього слова підсудним, а вже об 11 год. члени трибуналу пішли на нараду для винесення вироку. Нарада зайняла і обідню перерву, а оголошення вироку відбулося о 15 год. Відповідно до вироку за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР А. Назаренко був засуджений до 10-ти років позбавлення волі у ВТТ, а А. Славін — до 4-х років з позбавленням обох спецзвань (документ № 119). А. Славіну був змінений запобіжний захід з підписки про невиїзд на взяття під варту.

Оскільки взяття під варту виявилося раптовим для А. Славіна, він звернувся до голови ВТ з проханням повідомити його матері, яка мешкала в Києві, що він знаходиться в Лук'янівській в'язниці НКВС УРСР, і щоб вона передала йому необхідні речі. Друге прохання полягало в тому, щоб телеграфно сповістити директора середньої школи № 5 м. Новоросійськ про засудження А. Славіна, оскільки учні двох сьомих класів, заняття з якими вів А. Славін, повинні були складати іспити. За словами А. Славіна, «до іспитів залишилися лічені дні», і необхідно було не допустити «зриву випуску 80 учнів»[861]. Це було нормальною реакцією педагога на зміну обставин. У звичайному житті колишній співробітник НКВС проявляв себе як абсолютно адекватна і відповідальна людина, і обидва прохання засудженого були задоволені[862].

Після завершення оформлення справи, 22 квітня 1941 р. її разом з касаційними скаргами засуджених і поясненням головуючого на судовому засіданні члена колегії ВТ військ НКВС Київського округу Фельдмана (в матеріалах архівної кримінальної справи воно відсутнє, тому ми не знаємо, з якого приводу надав Фельдман пояснення) направили на розгляд до ВК ВС СРСР. Майже через місяць навздогін направили скарги засуджених[863]. Чи мало сенс направлення скарг, сказати важко, тому що 23 травня 1941 р. Військова колегія вже винесла ухвалу у справі, згідно з якою термін покарання був знижений для обох засуджених: А. Назаренку — з 10-ти до 6-ти років, А. Славіну — з 4-х до 3-х років позбавлення волі у ВТТ (документ № 120).

З огляду на більш ніж дворічне перебування А. Назаренка в тюрмах НКВС, йому залишалося менше 4-х років ув'язнення, і він їх повністю відбув. 7 липня 1941 р. його етапували з Києва в Томську в'язницю НКВС, а звідти направили в Прикульський окремий табірний пункт (ОТП) колишнього Томськ-Асіновського ВТТ НКВС СРСР, де він відбував покарання до лютого 1945 р.[864]

У березні 1945 р. він був призваний в Червону армію в Томській області і потрапив на 1-й Білоруський фронт. Як стрілок 2-го стрілецького батальйону 227-го гвардійського стрілецького полку 79-ї гвардійської стрілецької дивізії брав участь у бою за Берлін, і 19 травня 1945 р. гвардії

[861] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 263.

[862] Там само, арк. 264, 265, 269.

[863] Там само арк. 272, 277.

[864] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 2757, т. 2, арк. 10–10 зв., 23 зв.

рядовий А. Назаренко був нагороджений медаллю «За відвагу»[865], а трохи пізніше — іншими медалями.

З травня 1945 р. і до демобілізації з армії А. Назаренко, за його словами, працював в опергрупі відділу військової контррозвідки СМЕРШ 79-ї гвардійської стрілецької дивізії. Станом на 22 вересня 1945 р. він вже перебував в м. Одеса, де написав заяву на ім'я прокурора СРСР, в якій навів зазначені факти і заявив, що він не винен і заслуговує на повну реабілітацію[866]. Про його подальшу долю ми інформації не маємо, а щодо прохання про реабілітацію буде сказано далі.

А. Славін з ув'язнення був звільнений достроково і в грудні 1942 р. призваний в Червону армію в Куйбишевській області РРФСР. З жовтня 1943 р. брав участь у боях на 1-му Українському фронті. У званні старшини був командиром стрілецького взводу 1196-го стрілецького полку 359-ї стрілецької дивізії й в боях під містечком Товсті Роги Черкаської області 8 лютого 1944 р. «був важко поранений двічі кулею великокаліберного кулемета і осколками авіабомби». Після лікування в травні 1944 р. був демобілізований з армії, ставши інвалідом 3-ї групи.

Після війни проживав у м. Кузнецьк Пензенської області РРФСР, працював завідувачем відділом культури і листів в редакції міської газети «Сталінський клич». З 1949 р. знову став членом партії. Інформація про все це містилася в нагородному листі від 30 березня 1950 р. на подання його до нагородження орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня. Нагородження відбулося рік по тому — 30 травня 1951 р., але іншою нагородою — орденом Слави 3-го ступеня[867].

Проживаючи там само, працюючи редактором радіомовлення і будучи вже інвалідом 2-ї групи, у вересні 1956 р. А. Славін звернувся в органи військової прокуратури з проханням про перегляд його справи на предмет реабілітації[868]. Він був не єдиним, хто цікавився його справою. З 1955 р. у зв'язку з перевірками справ на жертв політичних репресій прізвище А. Славіна спливало в документах управлінь КДБ при РМ УРСР по Полтавській і Чернігівській областях. І це тільки те, що відклалося в його архівній особовій справі.

За дорученням Комісії партійного контролю при ЦК КПРС у зв'язку з розглядом питання про партійність А. Славіна[869] 3 грудня 1956 р. у Військовій прокуратурі КВО почалося попереднє слідство у справі А. Назаренка та А. Славіна. Були знову допитані деякі зі свідків у справі, які підтвердили свої попередні свідчення[870].

Тоді не виявили документальні докази інших «порушень соцзаконності» з боку А. Назаренка та А. Славіна, проте постанова ГВП про припинення наглядового провадження у справі від 30 липня 1957 р. наголошувала: «[...] Провина Славіна і Назаренка в тому, що вони, виконуючи

[865] Інформація сайту «NKVD.MEMO.RU».

[866] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 2757, т. 2, арк. 23 зв.—24.

[867] Інформація сайту «Подвиг народа» (podvignaroda.ru).

[868] ГДА СБУ, ф. 12, оп. 1, спр. 2757, т. 2, арк. 23 зв.—24.

[869] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 321.

[870] Там само, арк. 290, 292—293 зв., 304—306, 307—308 зв., 309—310 зв.

вказівку колишн[ього] наркома внутрішніх справ УРСР Успенського, брали участь у складанні фальсифікованого звіту про соціальне становище заарештованих по Україні, внаслідок чого десятки тисяч репресованих трудящих були віднесені до соціально чужого елементу, доведена. Зазначені дії суд правильно кваліфікував за ст. 206−17 п. «а» КК УРСР (ст. 193−17 п. «а» КК РРФСР)»[871]. У зв'язку з цим військові прокурори не вбачали підстав для реабілітації А. Славіна. Як не були знайдені такі підстави і пізніше стосовно обох засуджених.

***

Підіб'ємо підсумки всього того, про що ми хотіли розповісти в трьох книгах 2-го тому збірника документів. Ми опублікували в цілому 120 документів із 28 архівних кримінальних і слідчих (припинених провадженням без реалізації в судовому порядку) справ. Географічно та адміністративно представлено більшість територіальних органів НКВС УРСР — у Молдавській АРСР, Вінницькій, Ворошиловградській, Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Харківській областях. Відсутність серед них Донецької (з 3 червня 1938 р.— Сталінської) області частково компенсовано наявністю матеріалів по ДТВ ГУДБ НКВС Північно-Донецької залізниці.

Крім Донецької (Сталінської), ми не змогли фізично вмістити у 2-й том матеріали про ситуацію в УНКВС ще двох областей — Кам'янець-Подільської і Чернігівської. Ми знаємо, що в УНКВС цих областей боротьба з «порушниками соцзаконності» протікала за звичним сценарієм, тобто вибірково, не переростаючи в «санацію» УНКВС, подібну до тієї, яка була проведена в УНКВС по Житомирській області. Ця обставина дозволяє нам спокійно поставитися до відсутності в 2-му томі матеріалів щодо цих областей.

До складу 75-ти обвинувачених у 28-ми архівних кримінальних справах входили вісім начальників органів НКВС: І. Широкий (Майський), Г. Кочергинський, П. Кисельов, О. Долгушев, П. Карамишев, І. Корабльов, А. Петерс-Здебський, О. Волков; і п'ять заступників начальників: Г. Гришин (Шенкман), С. Гапонов (в.о. заступника начальника УНКВС у 1939 р.), Д. Перцов, І. Дараган, С. Поляков. Із зазначених 13 осіб основна маса (11 осіб) були засуджені, один — І. Широкий (Майський) не дожив до суду, а щодо одного (А. Петерса-Здебського) справа була припинена провадженням за відсутністю складу злочину.

Частина з цих людей була арештована за «контрреволюційні злочини». Ще менша частина з них була і засуджена за це, як, наприклад, П. Кисельов та О. Волков. Згодом під час попереднього слідства або судових засідань стосовно частини з них відбулася перекваліфікація їхніх злочинних дій з «контрреволюційних» на «порушення соцзаконності», а щодо іншої частини це сталося внаслідок перегляду справ пізніше.

Іншу групу склали начальники основних оперативних відділів територіальних органів НКВС, керівництво та особовий склад яких були головними виконавцями Великого терору. Це дев'ять осіб: Г. Юфа,

[871] ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 324−325.

М. Ремов-Поберьозкін, В. Вольський (Кіціс) (керівник 2-го відділу УДБ УНКВС в 1939 р.), М. Федоров, М. Леєснов-Ізраїлев, В. Макієвський, В. Калюжний, Я. Уманський, Ф. Овчинніков. До них можна було б додати засудженого А. Славіна, але його діяльність як начальника 4-го відділу УДБ УНКВС по Полтавській області не стала об'єктом повноцінного розслідування.

Найменшою групою осіб, засуджених у справах, що представлені у 2-му томі, є керівники самостійних оперативних підрозділів центрального апарату НКВС УРСР — Л. Павличев, В. Блюман, В. Грабар та А. Назаренко. Кампанію їм мав скласти колишній заступник начальника Слідчастини УДБ НКВС УРСР С. Калужський, але не склав.

До переліку засуджених потрапило також кілька людей, які представляли територіальні органи НКВС нижньої ланки — районного та міського рівнів. Це начальник Чуднівського райвідділу НКВС О. Гостинцев і Новоград-Волинського МВ НКВС Г. Артемьєв (Житомирська область), начальники 3-го і 4-го відділень УДБ Запорізького МВ НКВС Б. Лінецький та Д. Клібанов і т.в.о. коменданта того ж міськвідділу Г. Доров-Піонташко (Дніпропетровська область). З останніми мав сісти на лаву підсудних і колишній начальник Запорізького МВ НКВС Б. Болдін, однак цього не сталося.

Наявність серед засуджених досить великої кількості керівників нижньої ланки і рядових оперпрацівників, працівників комендатур, в'язниць, іншого технічного персоналу органів НКВС і секретного співробітника (агента) НКВС відображає широкий спектр злочинів, скоєних в роки Великого терору і велике коло осіб, до них причетних.

У вступних статтях до кожної книги ми намагалися показати конкретно-історичний контекст кампанії боротьби проти «порушників соцзаконності» в цілому в УРСР, в окремих регіонах і органах НКВС, про які йшлося. Ще більш продуктивним такий підхід буде з використанням матеріалів, опублікованих у всіх трьох томах збірника документів. Ми частково проілюстрували це шляхом перехресних посилань між томами в цьому вступі до 3-ої книги 2-го тому збірника документів, яка завершує наш архівно-пошуковий і науково-видавничий проєкт. Ми сподіваємося, що завершення цього проєкту матиме продовження у вигляді виникнення нових, які дозволять розширити і поглибити наші наукові знання про одну з найдраматичніших сторінок історії XX століття.

На першій сторінці обкладинки книги — будівля у м. Києві за колишньою адресою вул. Інститутська (у 1937–1938 рр.— 25 жовтня) 3, нині — Алея Героїв Небесної сотні 1 (сучасний вигляд, фото С. Кокіна). У ній у 1934–1938 рр. розміщався центральний апарат НКВС УСРР/УРСР, а пізніше — деякі його підрозділи. На четвертій сторінці обкладинки — фотографії заарештованих В. Грабаря і А. Назаренка — керівників відділів НКВС УРСР, документи з архівних кримінальних справ яких публікуються у 3-й книзі 2-го тому (фото 1939 р.).

Сергій Кокін,
Інститут історії України НАН України

Київ, листопад 2019 р.— лютий 2021 р.

РОЗДІЛ 1.
СПРАВИ КОЛИШНІХ КЕРІВНИКІВ УНКВС ПО ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ЗАПОРІЗЬКОГО МІСЬКОГО ВІДДІЛУ НКВС

1. Справа колишніх начальника 3-го відділення УДБ Запорізького міськвідділу НКВС Бориса Лінецького, начальника 4-го відділення Давида Клібанова та т.в.о. коменданта міськвідділу Григорія Дорова-Піонташка

№ 79
Обвинувальний висновок у справі Б. П. Болдіна, Д. Я. Клібанова, Б. Л. Лінецького і Г. Я. Дорова-Піонташка.

5 липня 1939 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАРКОМА ВНУТРЕНИХ ДЕЛ УССР
МАЙОР ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ
Кобулов «*5*» июля 1939 г.[873]

Обвинительное заключение утвердить с преданием суду ВТ Болдина, Клибанова, Линецкого и Дорова-Пионташко по ст. 206–17 п. «б» УК УССР.
Пом[ощник] военного прок[урора] [войск НКВД Киевского округа]
военюрист 1[–го] ранга Хачатурян
14.8.[19]39 [г.][874]

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

по делу № 147011 по обвинению БОЛДИНА Бориса Павловича, КЛИБАНОВА Давида Яковлевича, ЛИНЕЦКОГО Бориса Львовича и ДОРОВА-ПИОНТАШКО Григория Яковлевича в преступлениях, предусмотренных ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

В НКВД УССР поступили данные о том, что работники Запорожского горотдела НКВД БОЛДИН Борис Павлович, КЛИБАНОВ Давид Яковлевич, ЛИНЕЦКИЙ Борис Львович и ДОРОВ-ПИОНТАШКО

[873] Свій підпис і дату А. Кобулов проставив від руки червоними чорнилами.

[874] Написано від руки фіолетовими чорнилами.

Григорий Яковлевич проводили преступную практику в оперативно-следственной работе, производили массовые необоснованные аресты, грубо нарушали революционную законность и незаконными методами ведения следствия создавали искусственные контрреволюционные формирования.

На основании вышеуказанных данных были арестованы БОЛДИН Б.П., КЛИБАНОВ Д.Я., ЛИНЕЦКИЙ Б.Л. и ДОРОВ-ПИОНТАШКО Г.Я. и привлечены по настоящему делу в качестве обвиняемых.

Следствием установлено, что БОЛДИН Б.П., будучи начальником Запорожского горотдела НКВД, совместно с КЛИБАНОВЫМ и ЛИНЕЦКИМ — быв[шими] начальниками отделений в осуществление вражеского задания УСПЕНСКОГО об аресте 1000 человек приняли активное участие в составлении оперативных листов на проведение массовых арестов. Было составлено оперлистов и справок на арест 882 чел., из которых БОЛДИНЫМ было подписано на 502 чел., ЛИНЕЦКИМ — на 384 чел. и КЛИБАНОВЫМ — на 89 человек (л.д.т. 1–85, т. 2–293–295, т. 5–11–224, т. 6–123–324).

В списки вносились, кроме подучетных лиц, также лица с социальным прошлым и нацменьшинства — немцы, поляки, независимо от того, что на них никаких компрометирующих данных не было.

В результате этого были подвергнуты арестам лица, абсолютно непричастные к антисоветской к.р. деятельности, а также из социально близкой нам среды (л.д.т. 1–85, 86, 88, 141, 160, 161, 184, 189; т. 2–215, 293–296; т. 6–3–121).

Только за три дня с 12 по 15 июля 1938 г. было арестовано 500 человек (л.д.т. 1–87, 142; т. 4–677).

Обвиняемые БОЛДИН Б.П., КЛИБАНОВ Д.Я., ЛИНЕЦКИЙ Б.Л. при активном участии обвиняемого ДОРОВА-ПИОНТАШКО Г.Я. в процессе следствия по заранее разработанным схемам и путём применения незаконных методов следствия создавали искусственные к-р формирования, и следдела на них направлялись на рассмотрение Тройки УНКВД по Днепропетровской области, в результате чего значительное количество лиц, в том числе совершенно непричастных к организации (оговоренные), присуждались к ВМН (л.д.т. 1–89, 97, 99, 100, 144, 162–163, 169–170, 191–192; т. 2–207, 208, 210, 211, 212, 213, 218, 225, 232, 233, 234, 237, 247, 256–257, 259–260, 273–275, 303, 308–309, 323, 324, 363–364, 384, 385, 390; т. 4–682–706, том 4–805–813, 823–842).

Обвиняемый ДОРОВ-ПИОНТАШКО Г.Я. принимал непосредственное участие в избиении арестованных и понуждении давать вымышленные показания, а также занимался мародёрством (л.д.т. 2–309, 376, 378, 379–381, 382, 385–387, 390, 392).

В результате такой преступной провокационной деятельности обвиняемых были сфабрикованы несуществующие к-р шпионские организации, так, например,

по групповому т[ак] н[азываемому] «польскому делу» прошло 42 чел., из которых на 10 чел. материалы были выделены в отдельное производство. Впоследствии эти 10 человек после доследования из-под стражи

были освобождены за недоказанностью состава их преступлений (л.д. том 4–682, 683).

По групповому делу т[ак] н[азываемой] к-р шпионско-диверсионной националистической немецкой организации[875] прошло 268 чел., из которых на 10 чел. материалы также были выделены в отдельное производство. Впоследствии эти 10 человек были освобождены как невиновные.

Дополнительным доследованием было установлено, что вышеуказанные дела на освобождённых были созданы в результате фальсификации документов (протоколы допросов и очных ставок) (л.д.т. 1–93, 144; т. 4–683–684).

По групповому т[ак] н[азываемому] «татарскому делу» прошло 22 чел., из которых по 1-й категории были осуждены 9 чел., а по второй — 13, из которых при пересмотре только одно было направлено в судебную инстанцию, остальные 12 чел. были освобождены из-за отсутствия состава преступлений (л.д.т. 2–214, т. 4–703–705).

Таким образом, преступная деятельность обвиняемых, выразившаяся в проведении преступной практики в оперативно-следственной работе, в проведении массовых необоснованных арестов и создании искусственных антисоветских формирований, полностью доказана.

В предъявленном обвинении виновными себя признали полностью БОЛДИН Б.П., КЛИБАНОВ Д.Я. и ДОРОВ-ПИОНТАШКО Г.Я., заявив, однако, что в то время они свои действия не считали преступными. БОЛДИН Б.П. (л.д.т. 1–100–101, 168–169), КЛИБАНОВ Д.Я. (т. 2, л.д. 232). ДОРОВ-ПИОНТАШКО Г.Я. (т. 2, л.д. 383–384).

Обвиняемый ЛИНЕЦКИЙ Б.Л. виновным себя не признал, мотивируя тем, что в то время такую преступную деятельность никто не осуждал (л.д.т. 2–308).

В преступно-провокационной деятельности изобличаются показаниями свидетелей (том 3-й): ФРИШКО (л.д. 428, 429, 430–431, 445–447, 458–459, 466–468), МАЩЕНКО (л.д. 474, 475, 476, 479–481), КАЗАКОВА[876] (л.д. 540–543), БРИККЕРА (л.д. 489–493), САВИЧЕВА (л.д. 497–498), КАЦА (л.д. 500), АФАНАСЬЕВА (л.д. 502–504), МОИСЕЕНКО (л.д. 506–508), КИРИЛЕНКО (л.д. 540), ЗАЛЕВСКОГО (л.д. 512–519), СЁМИНА (л.д. 535), ЗАКОРЫ[877] (л.д. 537–538), ГОРОДЕЦКОГО (л.д. 548–552), ЛАВРИНЕНКО (л.д. 573–577), КОМАРОВА (л.д. 579–580), МИХАЙЛОВА (л.д. 582–583), ФИЛОНЕНКО (л.д. 585–586), СКЛЕМИНОЙ (л.д. 588–591), ГРИГОРЬЕВ[А] (л.д. 594–596), МИЛОСЛАВСКОГО (л.д. 607–613), КОЗЛОВА (л.д. 626–629), ВОЛКОВОЙ (л.д. 632–638), ФИЛЯ (л.д. 640–642), ЯВОРСКОГО (л.д. 644–648), ШУГАЯ (л.д. 650–654), УДОВИЧЕНКО (л.д. 657–658), СИТНИКОВА[878] (л.л. 664–675) и вещественными доказа-

[875] У документі — шпионско-диверсионная националистическая немецкая организация.

[876] У документі помилково через літеру «о» у першому складі — КОЗАКОВА.

[877] У документі прізвища деяких людей — в називному відміннику — ЗАКОРА, СКЛЕМИНА та ін.

[878] Тут і далі у документі іноді помилково через літеру «ы» у першому складі — СЫТНИКОВА.

тельствами по делу (л.д.т. 5–224, т. 6–1–515 и пакет лично председателю суда).

На основании вышеизложенного ОБВИНЯЮТСЯ:

1. БОЛДИН Борис Павлович, 1906 г. рождения, уроженец г. Тамбова, член ВКП(б) с 1930 г. по 1939 г., русский, гражд[анин] СССР, бывший нач[альник] Запорожского горотдела НКВД, по званию — лейтенант госбезопасности;
2. КЛИБАНОВ Давид Яковлевич, 1906 г. рождения, уроженец г. Днепропетровска, еврей, гражд[анин] СССР, член ВКП(б) с 1930 г. по день ареста, б[ывший] начальник отделения Запорожского горотдела НКВД, в момент ареста — врид нач[альника] 9[–го] отдела УНКВД [по] Днепропетровской области, по званию — мл[адший] лейтенант госбезопасности;
3. ЛИНЕЦКИЙ Борис Львович, 1906 г. рождения, уроженец г. Одессы, еврей, гражд[анин] СССР, член ВКП(б) с 1930 г. по 1939 г., б[ывший] начальник отделения Запорожского горотдела НКВД, по званию — сержант госбезопасности;
4. ДОРОВ-ПИОНТАШКО Григорий Яковлевич, 1898[879] г. рождения, уроженец г. Бердичева, украинец, беспартийный, до ареста — комендант Запорожского горотдела НКВД;

в том, что они, будучи оперативными работниками Запорожского горотдела НКВД, проводили преступную практику в оперативно-следственной работе, производили массовые необоснованные аресты, грубо нарушали революционную законность и незаконными методами ведения следствия создавали искусственные антисоветские формирования. Преступная деятельность обвиняемого БОЛДИНА Б.П. ещё подтверждается и тем, что, получив решение директивных органов об исправлении допущенных искривлений в оперативно-следственной работе органов НКВД, скрыл таковое от сотрудников аппарата и продолжал проводить преступную работу (л.д.т. 1–178, т. 4–711, 720–721).

Обвиняемый ДОРОВ-ПИОНТАШКО принимал непосредственное участие в избиении арестованных и понуждении давать вымышленные показания, а также занимался мародёрством.

Т. е. все обвиняемые совершили преступления, предусмотренные ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

А посему

ПОЛАГАЛ БЫ:

Дело № 147011 по обвинению БОЛДИНА Бориса Павловича, КЛИБАНОВА Давида Яковлевича, ЛИНЕЦКОГО Бориса Львовича и ДОРОВА-ПИОНТАШКО Григория Яковлевича по ст. 206–17 п. «б» УК УССР направить Военному прокурору войск НКВД Киевского военного округа[880] для направления по подсудности.

---

[879] У документі помилково — 1888 г.

[880] Помилка у документі. Йшлося про Військову прокуратуру військ НКВС Київського округу.

СПРАВКА: Обвиняемые БОЛДИН Б.П., КЛИБАНОВ Д.Я., ЛИНЕЦКИЙ Б.Л. и ДОРОВ-ПИОНТАШКО Г.Я. содержатся под стражей во внутренней тюрьме НКВД УССР.

Вещественные доказательства отдельными томами к делу прилагаются.

СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОЙ ЧАСТИ УГБ НКВД УССР *Кобяков*

СОГЛАСНЫ:

СТ[АРШИЙ] СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДЧАСТИ УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Кожевников*

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАЧ[АЛЬНИКА] СЛЕДЧАСТИ УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Калужский*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 37–43.
Оригінал. Машинопис.

№ 80
Вирок Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу у справі Б. Л. Лінецького, Д. Я. Клібанова і Г. Я. Дорова-Піонташка

16–20 квітня 1940 р.

Дело № *519**40*** г. Ф. № 1

Секретно

ПРИГОВОР № *4*
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

19*40* г., *апреля 16–20* дня, Военный трибунал войск НКВД Харьковского округа *выездной сессией в г. Запорожье*, в *за*крытом судебном в составе:

Председательствующего — *военного юриста 1[–го] ранга Гурьева,*

Членов: *техника-интенданта 1[–го] ранга Сафьянникова и Голощапова,*

при секретаре *Гладкове*,

с участием *зам[естителя]* военного прокурора войск НКВД *Харьковского округа военного юриста 2[–го] ранга Пармит[а]* и защиты, состоящей из[881] адвокатов Днепропетровской коллегии защитников Дунаевского и Запорожской К. З.[882] Старовойтова, рассмотрел дело на б[ывших] работников Запорожского гор. отдела НКВД:

1. быв[шего] начальника 3[–го] отделения горотдела НКВД ЛИНЕЦКОГО Бориса Львовича, рождения 1906 года, происходящего из г. Одессы УССР, по профессии ткача, по социальному положению служащего, с низшим образованием, б[ывшего] члена ВКП(б) с 1931 г. (исключенного в связи

[881] Далі у документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

[882] К.З.— коллегия защитников.

с данным делом), по национальности еврея, женатого (на иждивении 3 чел.), в РККА не служившего, в органах НКВД с 1934 года, в данной должности — с мая м[есяца] 1938 года, избранный секретарём парткомитета парторганизации горотдела, не судимого, имеющего специальное звание сержанта госбезопасности,— обвиняемого по ст. 206–17 п. «б» УК УССР;

2. на б[ывшего] начальника 4[–го] отделения горотдела НКВД КЛИБАНОВА Давида Яковлевича, рождения 1906 г., происходящего из гр[ажда]н г. Днепропетровска УССР, по национальности еврея, из служащих, по социальному положению рабочий, женатого (на иждивении 3 челов.), б[ывшего] члена ВКП(б) с 1930 г. (исключенного по данному делу), со средним образованием, в РККА не служившего, в органах НКВД с XI м[есяца] 1931 г., без взысканий, не судился, в данной должности — с января по август 1938 г., имеющего звание младш[его] лейтенанта госбезопасности,— обвиняемого по ст. 206–17 п. «б» УК УССР, и

3. б[ывшего] коменданта горотдела НКВД ДОРОВА-ПИОНТАШКО Григория Яковлевича, рождения 1898 г., происходящего из гр[ажда]н гор. Бердичева Винницкой обл[асти][883] УССР, по соц[иальному] положению рабочего (слесаря), из рабочих, беспартийного, украинца, служившего в РККА с 1918–1919 гг., в войсках и органах НКВД с 1920 года, без взысканий, не судимого,— обвиняемого по ст. 206–17 п. «б» УК УССР,

УСТАНОВИЛ:

ЛИНЕЦКИЙ, будучи начальником 3-го отделения горотдела НКВД, он за период июль–сентябрь 1938 г., слепо выполняя установки б[ывшего] наркома внут[ренних] дел УССР УСПЕНСКОГО, оказавшегося врагом народа, а равно его бригады под руководством ГРАБАРЯ, в практике работы оперативного состава отделения допустил грубейшие искривления социалистической законности, а именно: подчинённым работникам отделения давал указания и требовал скорейшего исполнения по составлению списков на всех лиц инонациональностей[884] независимо от степени наличия и независимо от окраски компрометирующих данных и на всех других лиц — рабочих и инженерно-технического состава заводов и предприятий г. Запорожье и сёл, прилегающих к городу, имеющих какие-либо компрометирующие данные независимо от их характера; по этим спискам, заведомо зная, что на большинство лиц, внесённых в списки, нет достаточных данных для ареста, он с 12 июля составил 384 оперативных листа на арест этого количества лиц рабочих, инженерно-технического состава, добавляя фиктивные данные с выводами на политическую окраску с обвинениями на государственные преступления, и уже после отъезда членов бригады им из этого количества (384 чел.) с 21 июля составлено и лично подписано 160 оперативных листов, по которым лица были арестованы, в результате такой практики только за 5 дней июля мес[яца] было арестовано до 500 человек.

[883] Станом на квітень 1940 р.— Житомирської області.

[884] Йдеться про радянських громадян так званих іноземних національностей — представників національних меншин, які стали цільовими контингентами у ході проведення національних операцій НКВС у 1937–1938 рр. (поляки, німці, румуни, латиші, греки та ін.).

В практике работы отделения и руководства проводил упрощенные методы расследования, отсутствие глубоко агентурной работы и документации против действительных врагов народа подменялось фальсификацией характеристик и протоколов допроса арестованных, направленных на самооговор и зачастую на оговор других арестованных как на участников в контрреволюционных организациях, а для увязки арестованных между собой для перекрытия их показаний им применялась схема организации к/р формирований: так было создано дело «ПОВ»[885] на 42 человека, из которых 32 ч[ел.] были этапированы[886] по 1[−й] кат[егории], а 10 ч[ел.] — по 2-й катег[ории], позже перепроверенные дела о них были прекращены как сфальсифицированные; так было создано т[ак] н[аз.] «татарское дело» на 23 чел., из которых 9 чел. этапированы по 1[−й] кат., а 13 чел. освобождены с прекращением дела о них производством; равно по «немецкому делу», по которому им проводилось следствие на 20 чел. и работником его отделения[887] на 105 чел., без оснований объединённому с другой группой в 165 чел., по которому им составлено обвинительное заключение и им доложено на судебной тройке, из которых 258 чел. этапированы по 1[−й] категории, а 10 чел.— по 2-й кат., позже перепроверенные освобождены с прекращением дела о них производством, причем в своём большинстве по делам привлекались рабочие и инженерно-технический состав близкой социальной прослойки. Кроме этого, к лицам, не дающих признаний по обвинениям в к/р преступлениях, и к лицам, не дающих оговора на др. лиц, применялись жуткие камерные условия (камера № 8), стойки, оскорбления и избиения, как к ВАРАКУТА, СИТНИКОВУ и др., т.е. в совершении им преступления, предусмотренного ст. 206−17 п. «б» УК УССР.

КЛИБАНОВ, будучи начальником 4[−го] отделения, он за период с марта по август м[еся]цы 1938 года заведомо необъективно проводил следствие по д[елу] инженера НЕМИРОВСКОГО, привлекая к допросу в качестве свидетелей агентуру, а позже освобождённых[888], по которому НЕМИРОВСКИЙ и БОГУШ находились в заключении по 2 г[ода] [и] 6 м[есяцев]; по делу НАКРЫЖСКОГО и др[угих] 5[−ти] чел., освобождённых с прекращением дела. За июль м[еся]ц составил 89 оперативных листов на арест лиц без достаточных компрометирующих данных, понуждал подчинённых работников к предоставлению списков на лиц предприятий Запорожья для ареста; в следственной работе допускал понуждения к подписи протоколов, записи по которым учинены им в противоречии с показаниями арестованных или вынужденных к показаниям на тяжкие обвинения в силу тяжелых камерных условий как по д[елу] ВИХМАН[А], по д[елу] КАМИНСКОГО. Кроме этого, им в оператив-

[885] «ПОВ» — «Польська організація військова», міфична «контрреволюційна антирадянська організація», яка начебто існувала у 1938 р. на території СРСР, зокрема в УРСР.

[886] Йдеться про репресування позасудовими органами (вищою двійкою у складі наркома внутрішніх справ СРСР і прокурора СРСР і з 16 вересня 1938 р.— особливими трійками при обласних УНКВС): за 1-ю категорією — розстріл, за 2-ю категорією — позбавлення волі у виправно-трудових таборах (ВТТ).

[887] У документі помилково — отдела.

[888] Так у документі.

ной работе допускались стойки и угрозы (УДОВИЧЕНКО), избиения к БУДНИК[ОВУ], ГОЛЬДВУГ[У], которые были позже освобождены, а дела о них прекращены, т.е. в совершении им преступлений без особо отягчающих обстоятельств, предусм[отренных] ст. 206−17 п. «а» УК УССР.

ДОРОВ-ПИОНТАШКО, выполняя обязанности коменданта, он за период июля−сентября м[есяца] 1938 г. принимал активное участие в создании условий и физических мер понуждения арестованных к «признаниям» в тяжких государственных преступлениях, выполняя в этом и неоднократные указания как начальника горотдела БОЛДИНА, так и нач[альника] отд[елени]я ЛИНЕЦКОГО. Кроме этого, ДОРОВ систематически расхищал имущество арестованных, этапированных по 1[−й] кат., раздавал отдельным сотрудникам по своему усмотрению; присваивал деньги арестованных, учета которым, в силу беспечности руководства горотделом, не было заведено, т.е. в совершении им преступления без отягчающих обстоятельств, предусмотренного ст. 206−17 п. «а» УК УССР.

В силу изложенного и руководствуясь ст. ст. 296 и 297 УПК УССР, Военный трибунал ПРИГОВОРИЛ:

ЛИНЕЦКОГО Бориса Львовича на основании ст. 206−17 п. «б» УК УССР лишить политических прав, специального звания «сержант госуд[арственно]й безопасности» и подвергнуть высшей мере наказания — РАССТРЕЛЯТЬ;

КЛИБАНОВА Давида Яковлевича на основании ст. 206−17 п. «а» УК УССР — к лишению свободы на СЕМЬ (7) лет с отбыванием в ИТЛ, с лишением специальн[ого] звания «мл[адший] лейтенант госбезопасности», без поражения политических прав, и

ДОРОВА-ПИОНТАШКО Григория Яковлевича на основании ст. 206−17 п. «а» УК УССР — к лишению свободы на ПЯТЬ (5) лет с отбыванием в ИТЛ, без поражения политических прав.

Вещественные доказательства, приложенные к делу, по вступлению приговора в законную силу возвратить по принадлежности.

Личные вещи КЛИБАНОВА по описи от 18.III.[19]39[889] возвратить семье осуждённого, а также по описи от 18.III — облигации на 660 руб. Оружие конфисковать и с удостоверениями сдать в АХО Запор[ожского] УНКВД. Личные вещи ДОРОВА по описи от 8.IV.[19]39 г. передать жене осуждённого: карм[анные] часы № 90480−1, перочинный нож — 1, деньги — 117 р[уб.] 46 к[оп.], ка[р]м[анные] часы 7671365 с цепкой — 1, а остальное сдать в АХО Запор[ожского] УНКВД.

Зачесть в срок наказания меру предварительного заключения: КЛИБАНОВУ — с 18 марта 1939 г., ДОРОВУ — с 5.IV.1939 г.

Приговор может быть обжалован в кассационном порядке в Военную коллегию Верховного суда Союза ССР в течении пяти суток со дня вручения копии приговора осуждённым через ВТ, вынесший приговор.

Председат[ельствую]щий *Гурьев*

Члены: *Сафьянников*

Голощапов

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 363−366 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку.

[889] Тут і наступного разу стосовно Г. Дорова у документі помилково — [19]38 г.

№ 81

Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі Б. Л. Лінецького, Д. Я. Клібанова і Г. Я. Дорова-Піонташка.

2 серпня 1940 р.

Гурьев. 8.V–[19]40 г. Сов[ершенно] секретно. Снято 10 копий.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ № 1–1300/р

Военная коллегия Верховного суда Союза ССР в составе:
Председательствующего — корвоенюриста Матулевич[а],
бригвоенюриста Дмитриева и
военного юриста 1[–го] ранга Чепцова,

рассмотрев в заседании от 2 августа 1940 г. кассационные жалобы ЛИНЕЦКОГО Б.Л., КЛИБАНОВА Д.Я. и ДОРОВА-ПИОНТАШКО Г.Я. и протест прокурора СССР на приговор ВТ войск НКВД Харьковского округа от 16–20 апреля 1940 г. по делу осуждённых за преступления, предусмотренные ст. 206–17 п. «а» УК УССР к лишению свободы в ИТЛ сроком: 1) КЛИБАНОВ Давид Яковлевич — на СЕМЬ ЛЕТ, с лишением звания «мл[адший] лейтенант госбезопасности», без поражения в правах; 2) ДОРОВ-ПИОНТАШКО Григорий Яковлевич — на ПЯТЬ ЛЕТ, без поражения в правах; 3) ЛИНЕЦКИЙ Борис Львович — по ст. 206–17 п. «б» УК УССР — к РАССТРЕЛУ, с лишением звания «сержант госбезопасности», заслушав доклад тов. Матулевич[а] и заключение пом[ощника] Главного военного прокурора тов. Малярова и объяснения защиты в лице адвоката Синойского,

ОПРЕДЕЛИЛА:

Виновность осуждённых ЛИНЕЦКОГО, КЛИБАНОВА и ДОРОВА-ПИОНТАШКО в грубейшем нарушении революционной законности, в результате чего последовали тяжелые последствия, материалами дела полностью доказана, и учитывая, что мера наказания назначена судом всем осуждённым с учетом степени их виновности, приговор оставить в силе, а кассжалобы — без удовлетворения, по этим же основаниям отклонить и протест прокурора.

Подлинное за надлежащими подписями.

ВЕРНО: ПОМ[ОЩНИК] СЕКРЕТАРЯ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ
ВЕРХСУДА СССР
МЛ[АДШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ /ЕХАЛОВ/

ВЕРНО: СТ[АРШИЙ] СЕКРЕТАРЬ ВТ ВОЙСК НКВД
ХАРЬК[ОВСКОГО] ОКРУГА
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 3[–го] РАНГА *Демиров*
ак/10/

На документі є:

1) завірча кругла печатка з гербом СРСР у середині і написом по колу: «Военный Трибунал Войск НКВД Харьковского Округа»;

2) прямокутний фіолетовий штамп з написом: «ПОСТУПИЛО В ВТ Войск НКВД Харьк[овского] окр[уга] *9/IX.*19*40* г. № ___».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 393.
Завірена копія з копії. Машинопис.

№ 82
Витяг з протоколу засідання Президії Верховної Ради СРСР у справі Б. Л. Лінецького

3 вересня 1940 р.

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ЗАСЕДАНИЯ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

№ 7/79/сс

3 сентября 1940 года гор. Москва

СЛУШАЛИ: 60 Ходатайство о помиловании ЛИНЕЦКОГО Бориса Львовича, осуждённого 16–20 апреля 1940 года приговором Военного Трибунала войск НКВД Харьковского округа к высшей мере наказания по ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

ПОСТАНОВИЛИ: Ходатайство о помиловании ЛИНЕЦКОГО Б.Л. отклонить[890].

Верно: Секретарь Военной коллегии Верхсуда СССР
Военный юрист 2[–го] ранга /Геттингер/

ВЕРНО: СТ[АРШИЙ] СЕКРЕТАРЬ ВТ ВОЙСК НКВД ХАРЬК[ОВСКОГО] ОКРУГА
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 3[–го] РАНГА *Демиров*
ак/10/

Документ завірений круглою печаткою з гербом СРСР у середині і написом по колу: «Военный Трибунал Войск НКВД Харьковского Округа».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 394
Завірена копія з копії. Машинопис.

[890] Згідно з довідкою старшого секретаря Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу А. Демирова від 18 вересня 1940 р. вирок стосовно засудженого до розстрілу Б. Лінецького виконаний 10 вересня 1940 р. (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68219, т. 5, арк. 403).

2. Справа колишніх заступника начальника УНКВС по Дніпропетровській області Івана Дарагана і начальника 3-го відділу УДБ УНКВС Якова Уманського

№ 83
Обвинувальний акт у справі І. А. Дарагана та Я. В. Уманського

8 травня 1941 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
Воен[ный] прокурор войск НКВД Киев[ского] окр[уга]
бригвоенюрист *Грезов*
«*8*» мая 1941 г.

ОБВИНИТЕЛЬНЫЙ АКТ

По делу по обвинению б[ывшего] зам[естителя] нач[альника] УНКВД по Днепропетровской области — ст[аршего] лейтенанта госбезопасности ДАРАГАНА Ивана Андреевича и б[ывшего] нач[альника] 3[–го] отдела УГБ [У]НКВД — ст[аршего] лейтенанта госбезопасности УМАНСКОГО Якова Владимировича в преступлении, предусмотренного ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

В марте м[есяце] 1941 г. в Военную прокуратуру войск НКВД Киевского *округа*[891] поступили материалы о том, что ДАРАГАН и УМАНСКИЙ, будучи на ответственной оперативно-следственной работе, преступно злоупотребляя своим служебным положением, систематически производили необоснованные аресты граждан и предавали их суду.

ДАРАГАН и УМАНСКИЙ с целью выслужиться на протяжении 1938 года сознательно выполняли преступные указания осуждённых врагов народа Успенского и Коркина.

ДАРАГАН и УМАНСКИЙ в своей практической работе систематически фальсифицировали следственные документы и искусственно создавали антисоветские формирования.

Произведённым по этому поводу предварительным следствием установлено:

1. В мае м[есяце] 1938 г. 3[–м] отделом УГБ была арестована группа рабочих и служащих Коксохимического завода имени КАЛИНИНА в г. Днепропетровске: ГЛАЗОВ, ЗИНОВЬЕВ, БАЛЕНКО и др. в числе 26 человек (т. 3, л.д. 68–87).

Следствие по делу ГЛАЗОВА и других велось под руководством обвиняемого УМАНСКОГО, закончено и представлено ни Тройку, решением

[891] Слово дописано від руки фіолетовими чорнилами.

которой 16 человек были осуждены к расстрелу (приговор приведён в исполнение) и 10 человек — в ИТЛ на разные сроки.

Дела в отношении последних 10 человек, которым инкриминировалось обвинение, аналогичное обвинению 16 человек, осуждённых к расстрелу, согласно директивных указаний правительства в 1939 г. были пересмотрены и за отсутствием состава преступления были прекращены.

2. В июне м[есяце] 1938 г. Днепродзержинским горотделом НКВД, где начальником был обвиняемый ДАРАГАН, были арестованы б[ывший] второй секретарь парторганизации завода им. ДЗЕРЖИНСКОГО КАМИНСКИЙ Борис, рабочие БРЕДИС Болеслав, ЖУКОВСКИЙ Константин и др. в числе 47 человек по обвинению их в тяжких государственных преступлениях, тогда как проверкой архивного дела КАМИНСКОГО и др. установлено, что в момент ареста ДАРАГАН и УМАНСКИЙ не располагали ни официальными, ни оперативными материалами компрометирующего характера в отношении этой группы арестованных.

Расследованием установлено, что следователь СОБОЛЕВСКИЙ вёл следствие незаконными методами, грубо нарушая социалистическую законность, преступно фальсифицировал следственные документы путём создания невозможных камерных условий, что вынуждало арестованных заниматься самооговором и оговором ни в чем не виновных рабочих и служащих промышленности.

Следствием по этому делу руководил обвиняемый ДАРАГАН, по указанию которого был введён преступный режим в камерах и были введены так называемые камерные старосты, а на Тройку это дело было передано обвиняемым УМАНСКИМ, заведомо знавшим о фальсификации данного дела.

Арестованные по этому делу 47 человек были осуждены Тройкой, из них 15 человек — к расстрелу (приговор приведён в исполнение) и 32 человека — в ИТЛ на 8–10 лет.

Пересмотром этого дела в порядке надзора установлено, что никакой антисоветской организации «ПОВ» на заводе не существовало, что это было измышлением ДАРАГАНА и УМАНСКОГО, а потому дело в отношении 32 чел. производством прекращено (л. Д. 453 т. 2 и 45–67 т. 3).

3. В июне м[есяце] 1938 г. обвиняемым ДАРАГАНОМ необоснованно арестован специалист Теплоэнергстроя ФИЛИМОНОВ А. Г. По указанию ДАРАГАНА следователем СЕРБИНЫМ путём применения незаконных мер воздействия были получены показания от арестованных по этому вопросу 8 чел. о том, что они проводили якобы по заданию английского разведывательного центра шпионско-диверсионную работу.

В связи с постановлением ЦК ВКП(б) и СНК СССР от 17 ноября 1938 г. дело было доследовано и установлено, что никакой антисоветской организации не существовало, и никакого вредительства на Теплоэнергстрое не было.

Таким образом, по вине обвиняемых ДАРАГАНА и УМАНСКОГО ФИЛИМОНОВ и ещё один обвиняемый — СЛОБОДСКОЙ — расстреляны, а остальные 6 человек длительное время незаконно содержались под стражей (т. 2 л.д. 347–375 и т. 3 л.д. 89–92 и 336).

4. В 1938 году по делу ДЫЧЕК[А] Григория и ДЫЧЕК[А] Кирилла обвиняемые ДАРАГАН и УМАНСКИЙ писали: «Управлением НКВД [по] Днепропетровской области вскрыта и ликвидирована польская шпионско-диверсионная группа в составе ДЫЧЕКА Кирилла и ДЫЧЕКА Григория. В результате указанного диверсионного акта в колхозе пало 40 свиней и 55 голов было дорезано» (т. 3 л.д. 93–95).

Дело это через обвиняемого УМАНСКОГО было представлено на Тройку, коей указанные выше лица осуждены к лишению свободы в ИТЛ сроком на 10 лет каждый.

После объективного доследования дело в отношении их производством прекращено.

5. По делу бывш. работников Днепропетровского порта БЕККЕРА Георгия, ШТОКМЕЙСТЕРА Арона, ЛУТОВИНОВА и других в числе 15 человек обвиняемые ДАРАГАН и УМАНСКИЙ в справке (л.д. 96 т. 3) писали, что обвиняемые «изобличаются собственными признаниями, очными ставками между собой и документами. СОЗНАЛИСЬ».

3[–м] отделом УГБ дело в отношении вышеназванной группы было доложено на Тройке, решением которой БЕККЕР, ЛУТОВИНОВ, ФИАС и ШТОКМЕЙСТЕР были осуждены к расстрелу (приговор приведён в исполнение), а остальные — к лишению свободы на разные сроки.

При пересмотре дела в 1939 году все осуждённые, за исключением одного, реабилитированы.

6. В 1938 г. по обвинению в шпионаже были арестованы рабочие завода имени К. ЛИБКНЕХТА — литовец[892] СКИРГАЙЛО, ДЗЮГЕВИЧ[893], НАРКЕВИЧ (литовцы) и рабочий АШКЕЛЯНЦ[894]. Следствие велось в 3[–м] отделе УГБ следователем ЖЕРОМСКИМ.

Путём принуждения дачи показаний при допросах с применением незаконных мер со стороны производящего следствие вышеуказанные рабочие оговорили себя и других.

На основании этих заведомо ложных показаний «обвиняемых» было составлено обвинительное заключение за подписью ЖЕРОМСКОГО и УМАНСКОГО. Дело 3[–м] отделом УГБ было доложено на Тройке, коей СКИРГАЙЛО и НАРКЕВИЧ осуждены к расстрелу (приговор приведён в исполнение), а ДЗЮГЕВИЧ и АШКЕЛЯНЦ — на 10 лет в ИТЛ.

Пересмотром дела последние двое реабилитированы полностью. В момент ареста 3[–й] отдел не располагал никакими компрометирующими материалами о СКИРГАЙЛО и др., а в обвинительном заключении по делу написано «они по своим действиям подозрительны по шпионажу в пользу Л*и*тв*ы*[895]» (т. 3 л.д. 24).

7. Обвиняемый УМАНСКИЙ с целью выслужиться на основе заведомо провокационных и ложных сведений по указанию врага народа КОРКИНА занимался избиением честных партийных кадров.

---

[892] У документі слово помилково надруковано як прізвище, означало національність К. Скиргайла.

[893] Тут і далі у документі помилково через літеру «и» у першому складі — ДЗИГЕВИЧ.

[894] Тут і далі у документі помилково із зайвим м'яким знаком — АШКЕЛЬЯНЦ.

[895] Виправлено від руки фіолетовими чорнилами з надрукованого «Латвии».

Например, в 1938 г., весной, были арестованы: ЗИНОВЬЕВ-МАЯКОВ — бывш. секретарь Днепропетровского горкома КП(б)У, КОМАРОВСКИЙ — б[ыв.] секретарь райкома КП(б)У завода имени Петровского и ДОНЕЦ — б[ыв.] начальник ОКСа того же завода по обвинению их в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54−6, 54−7 и 54−11 УК УССР. Путём изощрённых мер воздействия со стороны следствия арестованные ЗИНОВЬЕВ-МАЯКОВ и др. вынуждено подписывали сочинённые следователем протоколы допросов, беря на себя обвинение в тягчайших государственных преступлениях.

УМАНСКИЙ даже после решения Партии и Правительства от 17/XI−[19]38 г. путём незаконного ведения следствия по сфабрикованным им же материалам дела пытался добиться осуждения ЗИНОВЬЕВА-МАЯКОВА, ДОНЦА и КОМАРОВСКОГО (т. 3 л.д. 362−366) и незаконно содержал их под стражей до октября 1939 года.

8. В 1938 г. Криворожским горотделом НКВД были арестованы рабочие и служащие Кривбасса ПЕТЕРС, ШУЛЬГА, САРАНА, РЕВА и др. в числе 38 человек по обвинению их «в участии в антисоветской повстанческой немецко-шпионской организации». Справки на арест этих лиц подписаны обвиняемым УМАНСКИМ.

Дело было доложено на Тройку 3[−м] отделом УГБ 20 сентября 1938 года, и обвиняемые осуждены к расстрелу. В отношении 37 человек приговор приведён в исполнение, а в отношении РЕВЫ был приостановлен исполнением по причине того, что в протоколе Тройки вместо имени «Василий» было ошибочно указано имя «Владимир». Впоследствии согласно приказа НКВД СССР № 00762[896] решение Тройки было отменено в отношении РЕВЫ. Дело в отношении РЕВЫ было направлено в областной суд, приговором которого он оправдан, тогда как по его показаниям расстреляны СТРЕЛЕЦ Семён и ДУДКА Степан (т. 3 л.д. 308−317).

9. По сфальсифицированной справке УМАНСКИМ и сотрудниками 3[−го] отдела ПЕЧЕНОВЫМ и ПЛАТОНОВЫМ 27 ноября 1937 года расстрелян ПОПЕСКО Д.Ф., а также по сфальсифицированной УМАНСКИМ справке расстреляны КОСОВСКИЙ А.А. и ОЛЕЙНИК[897] С.М.[898] (т. 3 л.д. 6−18).

10. В 1938 году обвин[яемый] ДАРАГАН с согласия УМАНСКОГО и б[ывшего] начальника УНКВД — врага народа КОРКИНА необоснованно арестовал б[ывшего] кр[асного] партизана ПРОКОФЬЕВА и б[ывшего] секретаря по делам б[ывших] красных партизан ДВОРЕЦКОГО и путём применения к ним через следователя СОБОЛЕВСКОГО незаконных мер воздействия заставил подписать им же сочинённый «протокол допроса», причем в протоколе фигурировали фамилии ряда ответственных работников из числа б[ыв.] красных партизан, которые были показаны в роли руководителей антисоветской повстанческой организации, якобы существовавшей на территории Днепродзержинского района численностью до

[896] Наказ НКВС СРСР № 00762 від 26 листопада 1938 р. «Про порядок здійснення постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р.».

[897] У документі помилково — АЛЕЙНИК.

[898] У документі другий ініціал помилково позначений літерою «Н».

1 корпуса. Дело в отношении ПРОКОФЬЕВА и др. производством прекращено (т. 2 л.д. 243–313).

11. В 1938 году 3[–м] отделом УГБ было доложено на Тройку групповое дело как на участников антисоветской организации БУБЫРЯ, ЛЕВИНА, Ш[А]ПАНСКОГО и др. в числе 19 человек, которые были осуждены к расстрелу, но в соответствии с приказом НКВД СССР № 00762 по независящим от обв[иняемого] УМАНСКОГО причинам приговор в отношении вышеуказанных 19 человек не был приведён в исполнение.

Доследованием была установлена их невиновность, и все они были из-под стражи освобождены (приложение — л.д. 85 [т. 5]).

12. В мае м[есяце] 1938 г. УМАНСКИМ был арестован бухгалтер-инструктор Украинского отделения Садвинтреста ЛЕЦКИЙ Олег по обвинению его в проведении контрреволюционной националистической пропаганды.

В процессе следствия ЛЕЦКИМ был подписан протокол допроса от 19 июля 1938 года, в котором он признался в том, что якобы занимался шпионажем в пользу Германии.

ЛЕЦКИЙ был осуждён Тройкой 28 сентября 1938 г. к расстрелу только лишь на основании личного признания, тогда как проходившие по его показаниям как шпионы, проживающие в Киеве и Днепропетровске лица к ответственности совершенно не привлекались (т. 3 л.д. 437–442).

13. В целях сокрытия следов своего преступления обвиняемый УМАНСКИЙ 19 сентября 1940 года пытался сжечь сфальсифицированные им справки на арест ряда лиц и др. документы, однако, ему сделать это не удалось, т.к. его преступные действия своевременно были замечены и предотвращены сотрудницей УНКВД ГРИЩЕНКО (т. 4 л.д. 251–265).

Предварительным следствием также установлено, что из числа необоснованно арестованных в массовом порядке на протяжении 1938 года по линии 3[–го] отдела УГБ по 1 августа 1939 года лиц было освобождено из-под стражи около 1000 человек (т. 3 л.д. 170).

Обв[иняемые] ДАРАГАН и УМАНСКИЙ, пользуясь случаем, что по делам, направлявшимся в Москву для рассмотрения в особом порядке, обвинительные заключения не составлялись, писали справки, не соответствующие материалам дела, а УМАНСКИЙ допускал фальсификацию отдельных следственных документов с искажением существа дела (см. приложение).

Кроме того, аресты производились по спискам по национальному признаку, а также по одному показанию арестованного, в большинстве случаев без проверенных и конкретно обоснованных материалов (т. 3 л.д. 101–111).

Обвиняемые ДАРАГАН и УМАНСКИЙ давали указания следователям и подведомственным им райорганам все дела оформлять на антисоветские организации в целом, т.е. искусственно связывать одиночек в общую группу, несмотря на то, что следствие[м] организационной связи между обвиняемыми не было установлено (т. 4 л.д. 277).

В соответствии с преступными установками УМАНСКОГО были оформлены групповые дела по Пологам, Магдалиновке, Коларовке,

Никополю, Днепродзержинску и др. по 100 и более человек участников организации.

После решения Партии и Правительства от 17/XI-1938 года подавляющее большинство арестованных по этим групповым делам (Пологам, Магдалиновке, Межевой, Никополю) за недоказанностью обвинения были освобождены.

Справки на «альбом» по польским и румынским линиям УМАНСКИЙ писал не на основании оперативно-следственных материалов, а с протоколов допроса арестованных, ими же корректировались справки, поступившие из периферийных органов, причем до оформления следственных дел.

В этих справках УМАНСКИЙ указывал на объективные данные и по своему усмотрению давал им любые окраски (т. 4 л.д. 169–173, 233, 240).

По указанию врага народа КОРКИНА, при активном участии обвиняемых по данному делу ДАРАГАНА и УМАНСКОГО, были созданы камеры, так называемые «отстойники», куда набивали арестованных по 40–50 человек, в то время, как такие камеры при нормальном содержании арестованных рассчитаны на 5–8 человек. В таких камерах садиться арестованным не разрешалось. Арестованный, побывав в такой камере, вынужден был оговорить себя и других лиц (т. 4 л.д. 172).

Допрошенный в качестве обвиняемого ДАРАГАН виновным себя признал частично и показал, что незаконные массовые аресты производились по указанию врагов народа УСПЕНСКОГО и КОРКИНА, и что, доверившись аппарату УНКВД, подписал следственные документы, не проверяя их правдоподобности.

Допрошенный в качестве обвиняемого УМАНСКИЙ виновным себя признал частично и показал, что, находясь под влиянием врага народа КОРКИНА, дал согласие производить необоснованные аресты и осуждения.

ДАРАГАН и УМАНСКИЙ уличаются как показаниями свидетелей, так и имеющимися в деле документальными данными и вещественными доказательствами, и частично признали себя виновными в предъявленном обвинении.

На основании изложенного ОБВИНЯЮТСЯ:

ДАРАГАН Иван Андреевич, 1901 г. рождения, служащий, уроженец с. Боромля Сумской обл., образование низшее, женат, украинец, гр[аждани]н СССР, в органах НКВД служил с 1922 года, имеющий спецзвание — ст[арший] лейтенант госбезопасности, б[ыв.] чл[ен] ВКП(б), не судим;

УМАНСКИЙ Яков Владимирович, 1902 г. рождения, уроженец г. Одесса, по национальности еврей, гр[аждани]н СССР, служащий, образование среднее, б[ыв.] член ВКП(б) с 1938 года, в органах НКВД с 1923 года, имеет спец. звание — лейтенант госбезопасности, женат, не судим;

оба в том, что, злоупотребляя своим служебным положением из корыстных соображений и личной заинтересованности, выполняя преступные указания УСПЕНСКОГО и КОРКИНА, совершали тягчайшие

служебные преступления, указанные в п.п. 1–13 настоящего обвинительного акта, предусмотренные по ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

Вследствие изложенного и в соответствии со ст. 59 Закона о судоустройстве СССР ДАРАГАН И.А. и УМАНСКИЙ Я.В. подлежат суду Военного трибунала войск НКВД Киевского округа.

Настоящий обвинительный акт составлен в г. Днепропетровске 1 мая 1941 года.

ПОМ[ОЩНИК] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА ВОЙСК НКВД
КИЕВСКОГО ОКРУГА
Военный юрист 1[–го] ранга *Хачатурян*

СПРАВКА: Арестованный ДАРАГАН Иван Андреевич содержится под стражей во внутренней тюрьме УНКВД г. Днепропетровск с 21 марта 1941[899] года.

Обвиняемый УМАНСКИЙ Яков Владимирович содержится под стражей во внутренней тюрьме УНКВД г. Днепропетровск с 2 октября 1940 года.

ПОМ[ОЩНИК] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА ВОЙСК НКВД
КИЕВ[СКОГО] ОКРУГА
Военный юрист 1[–го] ранга *Хачатурян*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 2, арк. 553–558.
Оригінал. Машинопис.

№ 84
Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі І. А. Дарагана та Я. В. Уманського

22–27 травня 1941 р.

Дело № 281941 г. СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ПРОТОКОЛ
СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ

1941 г., мая 22–27 дня, Военный трибунал войск НКВД Киевского округа выездной сессией в городе Днепропетровске, в помещении Управления НКГБ, в закрытом судебном заседании в составе:

Председательствующего военюриста 1 ранга ГУРЬЕВА
членов: 1. Мл[адшего] лейтенанта госбезопасности АДЫЛИНА[900] и
2. сержанта госбезопасности ХМЕЛЬНИЦКОГО
при секретаре ТВЕРСКОМ,

[899] У документі помилково — 1940.

[900] У документі помилково — АЛИДИНА.

без участия обвинения и защиты, рассмотрел[901] уголовное дело по обвинению б[ывшего] зам[естителя] нач[альника] УНКВД по Днепропетровской области — ст[аршего] лейтенанта госбезопасности ДАРАГАНА Ивана Андреевича и б[ывшего] нач[альника] 3-го отдела УГБ УНКВД — ст[аршего] лейтенанта госбезопасности УМАНСКОГО Якова Владимировича а преступлении, предусмотренном ст. 206−17 п. «б» УК УССР.

Судебное заседание открыто в 13 часов.

Секретарь доложил ВТ о том, что в судебное заседание доставлены под стражей подсудимые ДАРАГАН и УМАНСКИЙ.

Из вызванных свидетелей на сегодня явились ЛЕНОВ, КУБИК, НЕРОБА, СОБОЛЕВСКИЙ, ЖЕРОМСКИЙ, СЕРБИН и ПЛАТОНОВ. Остальные свидетели вызывались на последующие дни заседания.

ВТ определил: Для составления выводов по заключению врачей о психической полноценности УМАНСКОГО разрешить врачам ВИЛЕНСКОМУ и БРАИЛОВСКОМУ присутствие в зале суд. заседания во время объяснений УМАНСКОГО.

Председательствующий в удостоверении самоличности опросил подсудимых, которые на заданные им[902] вопросы дали о себе сведения:

УМАНСКИЙ Яков Владимирович, 1902 года рождения, родился в гор. Одессе, проживал с 1929 по 1940 год в г. Днепропетровске, по национальности еврей, работал в органах НКВД с 1921 года, с 1919 по 1921 г. служил добровольно в РККА, с апреля 1938 года по сентябрь 1940 года работал начальником 3-го отдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области, по социальному происхождению служащий, семейный, образование низшее, чл[ен] ВКП(б) с 1938 года, с 1931 по 1938 г. был кандидатом [в члены] ВКП(б), взысканий не имел, был награждён несколько раз за работу в органах НКВД, в 1940 году был представлен к правительственной награде за задержание 2-х террористов. Арестован по делу 21.IX-1940 года. С копией обвинительного заключения ознакомлен 20.V−[19]41 г.

ДАРАГАН Иван Андреевич, 1901 года рождения, родился в с. Боромля Харьковской области, украинец, происходит из крестьян, семейный, в органах НКВД работал с 1928 г., образование низшее, член ВКП(б) с 1926 года, арестован по настоящему делу в апреле мес. 1939 года. С копией обвинительного заключения ознакомлен 20.V-1941 года.

Пр[едседательствую]щий оглашает состав ВТ и разъясняет подсудимым их права на отвод.

Подсудимые УМАНСКИЙ и ДАРАГАН отвода составу ВТ не заявили. После разъяснения подсудимым о их праве получения обв[инительного] акта за 3-е суток до суда, и на вопрос пред[седательствую]щего подсудимым:

Подсудимый УМАНСКИЙ: Я прошу Военный трибунал слушать дело сегодня, несмотря на то, что не прошло ещё 3-х дней со дня вручения мне копии обвинительного заключения.

Подсудимый ДАРАГАН: Я также прошу слушать дело сегодня.

---

[901] У документі — рассмотрев.

[902] У документі в однині — ему.

Военный трибунал, посоветовавшись на месте, определил:

Хотя обвинительное заключение подсудимым объявлено 20-го мая, до истечения 3-х суток до открытия судебного заседания, однако, руководствуясь ст. 245 УПК УССР, удовлетворить просьбу подсудимых ДАРАГАНА и УМАНСКОГО о слушании их дела.

Пр[едседательствую]щий разъяснил подсудимым их права на всё время суд. заседания и спрашивает их, какие у них имеются ходатайства к суду.

Подсудимый ДАРАГАН: Я поддерживаю своё ходатайство, заявленное предварительному следствию 30-го апреля 1941 года.

Прошу суд:

1. Допросить свидетеля СИНЯКОВА и свидетеля ШЕЙМАНА, которые работали со мной в Днепропетровске и знают, как я вёл борьбу с нарушителями революционной законности.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Я прошу вызвать и допросить в качестве свидетелей сотрудников:

ШЕЙМАНА, он работал начальником горотдела, неоднократно приезжал с материалами об арестах и знает, правильно-ли я подходил к решениям по делам или слепо выполнял распоряжения врагов Успенского и Коркина; свидетеля ФАЙНШТЕЙНА Леонида, который сможет дать характеристику о моей работе по следствию за период совместной с ним работы; свидетеля ХАНИСА, который сможет сказать о моём отношении к следственным делам и отношении[903] к арестованным; свидетеля ГОЛЬ[Д] БРАЙХТА — по тем же обстоятельствам; свидетеля СИДЕЛЬКОВСКУЮ, б[ыв.] секретаря РПК[904], она даст характеристику о моём отношении[905] к арестованным из бесед с освобождёнными коммунистами; свидетеля МАМЯСА, он со мной сталкивался в работе по конкретному делу, в котором я разобрался по партийному.

Прошу также допросить свидетеля МОГИЛЕВСКОГО Георгия Николаевича, б[ыв.] арестованного, работающего в тресте «Днепросельмука», которого я с приездом в тюрьму снял со стойки, где он находился несколько суток; КОГАНА Савелия Яковлевича из Житомирского УНКВД, которому я говорил об арестах по обоснованным материалам; сотрудницу НКВД УССР ЛОГИНОВУ, которая проводила проверку законченных в отделах дел, направленных на Тройку.

Прошу Суд приобщить к делу копию наградного листа о представлении меня к правительственной награде по распоряжению наркомвнудел УССР тов. СЕРОВА в 1940 г.

Прошу Суд истребовать из партийного комитета характеристику о моей партийной общественной работе.

Военный трибунал, посовещавшись на месте, определил:

Ходатайства подсудимых ДАРАГАН[А] и УМАНСКОГО обсудить в процессе судебного следствия.

Суд приступает к следствию.

---

[903] У документі у множині — отношениях.

[904] РПК — районний партійний комітет.

[905] У документі у множині — моих отношениях.

Пр[едседательствую]щий оглашает обвинительное заключение по делу.

На вопрос пр[едседательствую]щего:

Подсудимый УМАНСКИЙ: Суть предъявленного мне обвинения мне понятна, виновным я себя признаю в том, что я до постановления ЦК ВКП(б) и СНК СССР [от 17 ноября 1938 г.] не вёл достаточного контроля над работой своих подчинённых, которые меня подводили, однако, корыстной цели я никакой не имел.

Подсудимый ДАРАГАН: Виновным себя, как это указано в обвинительном заключении, я не признаю, частично я признаю себя виновным в том, что лично не проверял материалы следствия, доверился своим работникам.

Военный трибунал, посовещавшись на месте, определил:

Имея ввиду, что подсудимые по настоящему делу ДАРАГАН и УМАНСКИЙ виновными себя в совершенных ими преступлениях не признают, считать необходимым судебное следствие проводить с допроса свидетелей по эпизодам обвинения ДАРАГАН[А], а затем допрашивать свидетелей по эпизодам обвинения УМАНСКОГО.

Пр[едседательствую]щий объявляет перерыв до 20 часов.

В 20 часов судебное заседание продолжается.

Свидетель ЛЕНОВ Владимир Леонидович, 1904 года рождения, член ВКП(б), в органах НКВД работает 10 лет, по спец. званию — сержант госбезопасности, с подсудимым ДАРАГАНОМ работал в Днепродзержинском горотделе НКВД, был по должности его помощником.

Свидетель ЛЕНОВ, будучи предупреждён председательствующим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

В июле месяце 1938 года б[ыв.] нач[альник] горотдела ДАРАГАН приехал из Днепропетровска и заявил, что Успенский созывал совещание, на котором поставил вопрос перед работниками НКВД о проведении решительной борьбы с бывш. красными партизанами.

Когда просматривались списки, в Днепродзержинске было арестовано много людей, в том числе и ДВОРЕЦКИЙ.

Материалы[906] по обвинению ДВОРЕЦКОГО я не помню, я лично их не видел.

ДВОРЕЦКИЙ показывал, что в Днепродзержинске среди б[ыв.] красных партизан организован полк, который должен был выступить против Советской власти.

ДВОРЕЦКИЙ дал показания на многих арестованных — на б[ыв.] председателя Горсовета ПРОКОФЬЕВА и других.

ПРОКОФЬЕВА допрашивал следователь СОБОЛЕВСКИЙ, зная заранее показания ДВОРЕЦКОГО на ПРОКОФЬЕВА.

Случаев, чтобы в Днепродзержинске избивали арестованных, я не помню. В Днепродзержинске, в камерах арестованных, были старосты, которые проводили работу с арестованными, уговаривая их давать вымышленные показания. В камерах было очень тесно. Условия содержания арестованных [были] невозможные.

[906] У документі — материалов.

О камерах, где применялись стойки, я не знаю, таковых камер в Днепродзержинске не было.

На вопросы ВТ свидетель ЛЕНОВ:

До моего приезда в Днепродзержинск ДАРАГАН работал очень мало.

Я помню, что ДВОРЕЦКИЙ просидел месяцев 6–7, и его освободили.

ДВОРЕЦКОГО допрашивал ДАРАГАН в первый же вечер ареста.

Почему ДВОРЕЦКИЙ не признавался, я не знаю.

Дело ДВОРЕЦКОГО проходило не через 3-й отдел[907], поэтому я не имею к нему отношения.

От УМАНСКОГО враждебных установок по делам я не получал.

Какова связь была у ДАРАГАНА с УМАНСКИМ, не знаю.

У ДАРАГАНА с б[ывшим] нач[альником] Управления НКВД по Днепропетровской области КОРКИНЫМ были хорошие взаимоотношения, он пользовался у него большим авторитетом.

Оглашается л.д. 222 т. № 2.

После проверки, совершенной Успенским в Днепропетровске об арестах[908], ДАРАГАН, приехав с совещания, сказал, что Успенский дал задание арестовать до августа месяца 1938 года по городу Днепродзержинску[909] до 1500 чел. *из* инонациональностей.

Дело ДВОРЕЦКОГО я проверял глубоко, изучая его, и установил, что обвинение ему не подтвердилось, поэтому я освободил его из-под стражи.

Я был убеждён в том, что он был арестован неправильно.

В 1938 году была такая обстановка, при которой считали лучшим работником того, кто арестовывал и давал больше дел.

На вопросы подсудимого ДАРАГАНА свидетель ЛЕНОВ:

Показания ДВОРЕЦКОГО были оформлены протоколом не сразу, а лишь через месяц.

ДВОРЕЦКИЙ сейчас на свободе, проживает в г. Днепродзержинске.

Протокол допроса по делу ДВОРЕЦКОГО и ПРОКОФЬЕВА вы не составляли при отъезде в Днепропетровск.

Подсудимый ДАРАГАН:

ДВОРЕЦКИЙ был арестован за растрату. На него были материалы.

Я сейчас не помню кто, однако, когда арестовали ДВОРЕЦКОГО, ко мне зашел кто-то из следователей вместе с ДВОРЕЦКИМ и сказал, что ДВОРЕЦКИЙ даёт показания на участников к-р организации среди б[ыв.] красных партизан.

Я выслушал его, понял, что он клеветал на честных людей, и об этом ему сказал; я критически отнёсся к его показаниям и не разрешал записывать его показания, поэтому его показания были записаны лишь 20.VIII–[1938 г.], когда я уже в Днепродзержинске не работал.

Я никаких искусственных организаций создавать не хотел.

По 3-ему отделению аресты оформлял ЛЕНОВ.

---

[907] Йдеться про 3-тє відділення УДБ Дніпродзержинського міськвідділу НКВС, яке очолював В. Ленов.

[908] Так у документі.

[909] У документі помилково — Днепродзержинскому.

Совещания оперативного в Днепродзержинске по вопросу установок Успенского я не проводил.

Приехав с совещания, которое проводил Успенский, я в личной беседе рассказывал сотрудникам о том, что Успенский давал указания об аресте *лиц* инонациональностей и сам дал разнарядку, сколько кому нужно арестовать.

Днепродзержинску Успенский дал задание арестовать до 1000 человек.

В Днепродзержинске я проработал всего 2 месяца, причем почти целый месяц я был занят на партийных конференциях.

На вопросы ВТ свидетель ЛЕНОВ:

Я не помню никаких материалов о растрате на ДВОРЕЦКОГО.

ДВОРЕЦКОГО допрашивал[и] ДАРАГАН и следователь ЛЫГАН.

ЛЫГАН считался таким следователем, который умел заставить сознаться тех, кто не сознавался. Таких арестованных ему и поручали.

ЛЫГАН[910] работал по 4-му отделу[911].

ДВОРЕЦКОГО арестовал 3-й отдел. Сейчас не помню, может быть, я и подписывал документ об его аресте.

На вопрос подсудимого УМАНСКОГО свидетель ЛЕНОВ:

Конкретных установок вражеского характера я от вас не получал.

О количестве арестованных вы мне никогда не говорили.

Я помню, что привозил вам в Днепропетровск ДВОРЕЦКОГО, и после доследования дела его и других освободили.

Подсудимый УМАНСКИЙ:

ДВОРЕЦКИЙ и ПРОКОФЬЕВ были мною допрошены на месте — в Днепродзержинске.

После проверки материалов их дела я освободил их.

На вопрос подсудимого ДАРАГАНА свидетель ЛЕНОВ:

Справки на арест по делам писали следователи. Я помню, что была оперативная группа во главе с ПОНОМАРЕНКО, которая писала справки по протоколам допроса и агентурным материалам.

Подпись на справках была того, кто писал справку, потом — ваша подпись, затем справка посылалась для подписи начальнику обл. Управления НКВД.

Я лично справок не писал.

Подсудимый ДАРАГАН:

Свидетель говорит неправду. Справки писал сам он в большинстве, ибо он ведал 3-м отделением, кроме того, можно установить, что я при создании оперативно-следственной группы уже не работал.

На вопросы ВТ свидетель ЛЕНОВ:

Аресту ФИЛИМОНОВА и СЛОБОДСКОГО послужило[912] дело-формуляр.

---

[910] Тут і далі те, що виділене курсивом, у документі дописано від руки фіолетовими чорнилами

[911] Йдеться про 4-те відділення УДБ Дніпродзержинського міськвідділу НКВС.

[912] У документі у множині — послужили.

В деле имелись материалы о том, что ФИЛИМОНОВ был связан на строительстве со шпионом и что он ведёт подрывную работу. Были собраны агентурные данные, где этот формуляр сейчас, не знаю.

Председательствующий оглашает:

л. д. 131 т. № 2, л.д. 246 т. № 2 — показания ДВОРЕЦКОГО, л.д. 256 т. № 2, л.д. 261 т. № 2.

Свидетель ЛЕНОВ сказал:

Я помню, что по делу ФИЛИМОНОВА, СЛОБОДСКОГО и других был большой формуляр, об этом должны знать работники СЕРБИН и НИКИФОРОВ.

На вопросы подсудимого УМАНСКОГО свидетель ЛЕНОВ:

Я помню такой случай, что вы забраковали ХРЕНОВУ справки на арест, их было много.

Забраковали их потому, что не было достаточно материалов для ареста.

На вопрос подсудимого ДАРАГАНА подсудимый УМАНСКИЙ:

Я забраковал ХРЕНОВУ справок 250. Он за это жаловался на меня вам как зам[естителю] нач[альника] УНКВД. Я об этом вам также докладывал, и вы со мной согласились.

Пр[едседальствую]щий предъявляет свидетелю ЛЕНОВУ том документов (вещественные доказательства — л.д. 19–26).

Свидетель ЛЕНОВ:

Справки эти составлены в Днепродзержинске, их корректировал УМАНСКИЙ.

Подсудимый УМАНСКИЙ:

Я подтверждаю это обстоятельство.

Военный трибунал, посовещавшись на месте, определил:

Справку о ФИЛИМОНОВЕ приобщить к настоящему делу, а также справку о *деле*-формуляре.

Обсудив ходатайство подсудимых УМАНСКОГО и ДАРАГАНА, ВТ определил:

Вызвать и допросить в качестве свидетелей СИНЯКОВА, СИДЕЛЬКОВСКУЮ, ХАНИС[А] и ФАЙНШТЕЙНА.

В отношении вызова остальных свидетелей по ходатайству подсудимых пока воздержаться, в случае, [если] окажется необходимость вызвать этих свидетелей, *обсудить в процессе суд[ебного] следствия*.

Запросить справку и дело-формуляр ФИЛИМОНОВА для обозрения в Суде.

Свидетель НЕРОБА Никита Степанович, 1907 года рождения, сержант госбезопасности, работал с подсудимым ДАРАГАНОМ в Никопольском горотделе НКВД. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

В Никополе за время работы ДАРАГАНА в камерах арестованных были старостаты. Эти старостаты заставляли писать вымышленные показания одних арестованных на других.

Старостаты созданы были ДАРАГАНОМ в конце 1937 года.

Я знаю случай, когда ДАРАГАН вызывал старост к себе для переговоров.

В камерах были невыносимые условия для арестованных, вместо 10 человек в камерах находилось по 30–40 чел. Такое положение заставляло арестованных давать те показания, которые требовали от них следователи.

Старосты имели цель вести агитационную работу среди арестованных с тем, чтобы они скорее сознавались, и этим самым они помогали следователям закончить ведение следствия.

Я помню случай с одним арестованным, когда он при таком давлении со стороны старост и из-за таких условий, созданных в камерах, сказал, что он является шпионом, а в самом деле, когда я проверил его дело, он абсолютно никакой вины за собой не имел.

В 1938 г., после того как ДАРАГАН уехал, было освобождено около 100 чел. неосновательно посаженных.

На вопросы ВТ свидетель НЕРОБА:

Я работал в Никополе оперуполномоченным, после признания арестованных переводили в лучшие камеры.

Оглашается л.д. 469 т. № 2.

Свидетель НЕРОБА: Дело ЗАРАХОВИЧА я разбирал. ЗАРАХОВИЧ освобождён и восстановлен в партии[913].

По цеху треста «Марганец» у нас был один формуляр на арестованного, который был шпионом японской разведки, однако, он бежал.

Арестованные сознавались ещё потому, что хотели идти на работу.

На вопрос подсудимого ДАРАГАНА свидетель НЕРОБА:

Специально плохих условий вы не создавали.

Я помню, что по вашей инициативе камеры были расширены, ранее существовало 6, а вы создали ещё 9.

Камеры арестованных были переполнены ещё вследствие того, что к нам направляли арестованных и из других районов.

Подсудимый ДАРАГАН: Я, видя, что в камерах жуткие условия для арестованных, принял меры с тем, чтобы организовать дополнительно 9 камер.

Арестованных у нас было очень много, ибо [к] нам прикрепили 7 районов, которые направляли к нам арестованных.

Шпион, о котором говорит НЕРОБА, работал на заводе по распоряжению начальника Управления НКВД области, он был завербован к нам[914], он никуда не бежал, а где-то работает.

Старосты, когда я приехал в Никополь, были, и я никаких старостатов не создавал, к этим 100 чел. арестованных, о которых говорит свидетель НЕРОБА, я никакого отношения не имел, ибо работал в Никополе с конца 1936 года по 3-е марта 1938 года, *а освобождены они были в конце 1938 года.*

Свидетель НЕРОБА: Один раз меня вызвал к себе УМАНСКИЙ и сказал, чтобы я не вёл дел на каждого арестованного в отдельности, а искусственно объединял одиночек[915] в групповые дела. Я ответил

---

[913] У документі — в партию.

[914] Так у документі.

[915] У документі — одиночки.

УМАНСКОМУ, что я липы делать не буду, тогда он мне ответил: «Я вижу, вы сядете».

В Никополе я видел справку с резолюцией УМАНСКОГО «Подработать».

Осенью в 1938 году по инициативе УМАНСКОГО начались пересмотры дел арестованных, и многих из них освободили.

В июне месяце 1938 года я видел список лиц инонациональностей с резолюцией УМАНСКОГО «Арестовать». Список был человек на 50.

Справок с резолюциями «Подработать» УМАНСКИЙ вернул в Горотдел в количестве 60–70.

Оглашается л.д. 267 т. № 4.

Списки со справками на арест из Никопольского горотдела НКВД были представлены человек на 200.

УМАНСКИЙ вернул справок 60–70, считая обвинения, изложенные в них, недостаточными.

На вопрос подсудимого УМАНСКОГО свидетель НЕРОБА:

Кто-то вам из работников донёс, что я работаю плохо. Вы вызвали меня, и я вам ответил, что не буду заниматься липой, впоследствии меня перевели на работу в Запорожье.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Мне заявили, что НЕРОБА плохо работает, ленивый, поэтому я вызвал его к себе и объяснил ему, что надо работать хорошо.

В отношении липы, то это мне предложил НЕРОБА сам сделать, чтобы ему было легче работать, я об этом рассказал РУДЕНКО, и НЕРОБУ перевели в другую область.

Свидетель СИНЯКОВ Борис Владимирович, 1904[916] года рождения, член ВКП(б), в органах НКВД работает с 1928 года, с подсудимыми работал совместно в Облуправлении НКВД. Будучи предупреждён председательствующим по ст. 89 УК УССР, пояснил (на вопросы подсудимого ДАРАГАНА):

В конце августа 1938 года были указания НКВД УССР о составлении списков арестованных по социальному положению.

Меня вызвал ДАРАГАН ночью и сказал, что мы по Днепропетровской области представили в НКВД УССР неверные списки. Эти списки я переделал и представил их в Наркомат.

В отношении КОГАНА я помню, что в июле месяце 1938 года *ДАРАГАН* поручил мне обследовать 1-й отдел СПО[917]. Проверив его, я действительно установил, что арестованные сидят по 10 мес., и им не предъявляют материалы[918] следствия. После этой проверки вы действительно освободили из-под стражи *несколько человек*.

После посылки сведений по социальному положению в Наркомвнудел УССР звонил Успенский, ругался и сказал, что вышлет комиссию проверить правильность этих сведений, а виновников посадит. *Это за то,*

---

[916] У документі помилково — 1909.

[917] Йдеться про 1-ше відділення 4-го (секретно-політичного) відділу УДБ УНКВС, начальником якого був М. Коган.

[918] У документі — материалов.

что было указано большинство арестованных [как] рабочие, крестьяне, служащие.

На вопрос подсудимого УМАНСКОГО свидетель СИНЯКОВ:

Я с УМАНСКИМ не работал по следствию.

УМАНСКИЙ, когда я перешел к нему в отдел, объяснял мне, что надо работать честно.

После постановления ЦК ВКП(б) и СНК СССР [от 17 ноября 1938 г.] УМАНСКИЙ начал исправлять свои ошибки и пересматривать дела в отношении тех арестованных, которые были арестованы неправильно.

УМАНСКИЙ, я помню, в частном разговоре со мной спросил у меня, были ли на него жалобы со стороны арестованных. Я ответил, что нет, ибо заявления мне не поступали.

Один арестованный — ЧАЛЫЙ — мне рассказал, что, будучи в тюрьме, он объявил голодовку, и УМАНСКИЙ приезжал в тюрьму и уговаривал его прекратить голодовку. Этого ЧАЛОГО впоследствии освободили из-под стражи.

За УМАНСКИМ я компрометирующего ничего не замечал.

Вообще разговоры об извращенных методах следствия с сотрудниками, в том числе и УМАНСКИМ, я слышал: об этом говорили в аппарате.

Пр[едседальствую]щий объявляет перерыв до 23.V–[19]41 года, 10 часов утра.

23.V-1941 года, в 10 часов утра, судебное заседание продолжается.

Свидетель СЕРБИН Василий Иванович, 1900 года рождения, член ВКП(б), работает в органах НКВД с 1927 года, по спец. званию — младший лейтенант госбезопасности, не судимый. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

С приездом ДАРАГАНА в Днепродзержинск он дал установку, чтобы составить списки *лиц* инонациональностей на предприятиях по городу.

Приехав из Днепропетровска, где враг народа Успенский проводил совещание, ДАРАГАН созвал оперативное совещание в Горотделе и заявил, что дал Успенскому обещание арестовать не менее 800 человек, что Успенский похвалил его за это и поставил в пример другим начальникам горотделов.

Установка была арестовывать новых лиц по показаниям ранее арестованных.

Из Днепропетровска было прислано для этой работы два человека, после чего начались массовые аресты.

Было за дней 15 арестовано около 200 человек.

Следователи штамповали дела по показаниям арестованных, не проверяя материалы[919] дела, ибо физически не могли этого сделать.

ДАРАГАН завёл такую систему, что следователь ежедневно должен был докладывать ему в рапорте, сколько он взял за день признаний.

Кто из следователей больше добивался показаний, конечно, вымышленных, он ставил их в пример на оперативных совещаниях.

Арестованные писали письма из камер, чтобы их взяли на допрос, ибо они не могут дальше мучиться, что они дадут чистосердечные показания.

[919] У документі — материалов.

Камерные условия были жуткие. Камера на 3–4 чел. вмещала в себя 25–30 чел.

В камерах я не был. Следствие по делам я вёл.

Если какой-нибудь арестованный не давал признания, об этом следовало донести начальнику горотдела, который давал распоряжение перевести в такую камеру, которая влияла до такой степени на арестованного, что на второй день показания он начинал давать.

14-я камера была самая худшая. Когда начались массовые аресты, основных арестованных давали следователю СОБОЛЕВСКОМУ.

СОБОЛЕВСКИЙ брал показания и по этим показаниям арестовывал других.

В протоколах допроса арестованные часто указывали такие фамилии, которые и не существовали.

ДАРАГАН завёл такую систему, что, когда к нему вводили арестованного, он должен был доложить: «Тов. начальник горотдела НКВД! Я — враг народа такой-то». После этого ДАРАГАН ему командовал: «Смирно, голову вверх!».

Из Днепропетровска приехали ЛЫГАН и КРУГЛЯК, которые вели следствие по делам, извращая методы следствия.

ДАРАГАН в случае, если ему арестованный давал показания те, которые ему не нравились, командовал ему: «[В]стать, кругом, шагом марш!».

На УМАНСКОГО я жалоб никогда не слышал.

ДАРАГАН возмущался в Днепродзержинске, почему ответственные партийные и советские работники не арестованы, я помню, он возмущался, почему не арестован[ы] редактор газеты и другие.

ФИЛИМОНОВ был арестован по обвинению в подозрении в шпионаже в пользу Англии. На него было дело-формуляр.

ФИЛИМОНОВ несколько дней не давал показаний, тогда его вызвал ДАРАГАН к себе, и ему ФИЛИМОНОВ дал показания.

Объяснение ФИЛИМОНОВА я оформил протоколом и дал на корректировку ДАРАГАНУ.

По показаниям ФИЛИМОНОВА были арестованы другие работники.

На ФИЛИМОНОВА были также агентурные материалы, что он исключен из партии за связь с врагами народа и что он получал деньги из английской разведки[920].

ФИЛИМОНОВА не избивали.

Я никогда не видел, чтобы ДАРАГАН вообще избивал арестованных. Показания ФИЛИМОНОВ дал на 7–8 человек.

Сомнений по этому делу у меня не было, я был уверен, что он виновен.

На тех лиц, на которых ФИЛИМОНОВ дал показания, я помню, ГОЛЬЦЕВА и ШМАРОВА[921], были агентурные разработки, они подозревались в убийстве.

На остальных людей, о которых говорил ФИЛИМОНОВ, материалов никаких не было.

---

[920] Так у документі.

[921] У документі помилково через літеру «е» у другому складі — ШМАРЕВА.

По делу расстрелян был ФИЛИМОНОВ и по его показаниям — СЛОБОДСКОЙ.

СЛОБОДСКОЙ дал показания о том, что из-за него было много жертв.

Справку на арест ФИЛИМОНОВА, СЛОБОДСКОГО и других подписали ДАРАГАН и УМАНСКИЙ.

ДАРАГАН создал оперативную группу во главе с ПОНОМАРЕНКО.

Эта группа писала справки для арестов, давала на подпись ДАРАГАНУ, который очень редко вникал в существо дела, подписывая справки формально.

На вопросы ВТ свидетель СЕРБИН:

На ЧЕРНЯВСКОГО, а также на ТОЛСТОПЯТОВА, были агентурные материалы, на основании которых они были арестованы.

Угроз к ним я никаких не применял, голову вверх они у меня не держали, и вообще я им не командовал.

От ДАРАГАНА установок в отношении командования арестованными я не получал.

ДАРАГАН говорил о том, что надо арестовать всех поляков в Днепродзержинске.

Оглашен л.д. 323 т. № 2.

Свидетель СЕРБИН: Списки с предприятий получили в горотделе на всех *лиц* инонациональностей, по этим спискам проводились аресты. Сколько было арестовано по спискам, я не знаю.

На столе у КРУГЛЯКА, оперуполномоченного, я обнаружил схему, в которой была начерчена украинская националистическая организация в Днепродзержинске, и на схеме были расставлены фамилии.

Некоторые из них были арестованы.

Схему чертил КРУГЛЯК, а аресты производил сотрудник НКВД БЛАЖКО.

КРУГЛЯК был тесно связан с ДАРАГАНОМ и получал от него установки.

Показания ФИЛИМОНОВА не проверяли, так же, как не проверялись показания других арестованных, ибо тогда была такова система, чтобы дать чем больше дел, арестовать чем больше людей. Хвалили тех следователей и работников, которые давали чем больше дел. Я арестованных не избивал вообще, в том числе и ТОЛСТОПЯТОВА.

Оглашен л.д. 327 т. № 2 — показания ТОЛСТОПЯТОВА.

Свидетель СЕРБИН: Эти показания его являются явно вымышленными, все арестованные говорили, что я хорошо обращаюсь с ними, никогда на меня жалоб не поступало, физических методов воздействия к арестованным я никогда не применял. Я подчинялся начальнику отделения ЛЕНОВУ.

Рассаживали арестованных по камерам по распоряжению ДАРАГАНА.

Подсудимый ДАРАГАН:

СЕРБИН путает свои показания.

Я утверждаю, что ФИЛИМОНОВА я не допрашивал, он дал показания тогда, когда я был на XIV съезде КП(б)У[922]. ФИЛИМОНОВА допрашивал СЕРБИН.

Дело ФИЛИМОНОВА было закончено тогда, когда я выехал на работу в Днепропетровск. ФИЛИМОНОВА к себе я не вызывал и не допрашивал.

Всех следователей я предупреждал брать от арестованных только правдивые показания. Свидетель СЕРБИН, печатая протокол допроса ФИЛИМОНОВА, сделал подлог, написав в протоколе мою фамилию.

Я помню, что на остальных арестованных, которые проходили по делу ФИЛИМОНОВА, материалы были по обвинению в должностных преступлениях.

По вопросу освобождения арестованных по делу ФИЛИМОНОВА считаю, что подошли неправильно, ибо те материалы обвинения, которые были, не были опровергнуты.

Я помню, что на этих арестованных поступало много заявлений от рабочих, которые жаловались на их действия за время работы их на «Теплоэнергострое».

Я всех арестованных не мог знать, поэтому никак не мог руководить рассадкой по камерам. Это делали сами следователи.

Массовые аресты[923] по заданию УСПЕНСКОГО я не проводил, ибо через 3 дня после приезда с совещания [из] г. Днепропетровска, т.е. 17 июля 1938 года, я уже сдавал дела ХРЕНОВУ и был назначен на должность зам[естителя] нач[альника] УНКВД области.

Совещания [с] сотрудниками отдела по вопросу установок УСПЕНСКОГО я не проводил, а лишь в личной беседе с отдельными работниками рассказывал им, что было на совещании.

УСПЕНСКИЙ действительно дал задание Днепродзержинскому горотделу арестовать инонациональностей до 1000 человек, но этой работы я не проводил.

УСПЕНСКИЙ меня на совещании не хвалил, и никаких обещаний в отношении выполнения его цифры я не давал.

Опер. группа была создана и существовала при горотделе уже тогда, когда я не работал в Днепродзержинске.

ЛЫГАН и КРУГЛЯК, работники Облуправления НКВД, приехали в Днепродзержинск с заданием Коркина по учету.

Они приехали с бывш. начальником 4-го отдела БОЛДИНЫМ.

Схему, которую начертил КРУГЛЯК, как это заявляет свидетель СЕРБИН, я не видел, и мне он не докладывал её.

Помню, что по линии 4-го отдела с приездом ЛЫГАНА, КРУГЛЯКА и БОЛДИНА было арестовано до 100 ч[еловек].

На вопросы ВТ свидетель СЕРБИН:

Я утверждаю, что, когда приехал ДАРАГАН с совещания, которое проводил враг народа УСПЕНСКИЙ, он в выходной день дал задание созвать всех работников опер. отдела и проводил совещание. Я утверждаю также, что ДАРАГАН на совещании сказал о том, что УСПЕНСКИЙ похвалил

[922] XIV з'їзд КП(б)У відбувся 13–18 червня 1938 р. у Києві.

[923] У документі — массовых арестов.

его как работника, и ДАРАГАН в ответ на это дал обещание ему арестовать за 15 дней до 1000 человек.

В то время ещё не было известно о том, в Днепродзержинск назначен начальником горотдела ХРЕНОВ.

ДАРАГАН был на съезде всего 2–3 дня, его вызвал КОРКИН, б[ыв.] начальник УНКВД.

ДАРАГАН лично корректировал показания ФИЛИМОНОВА. Почему ДАРАГАН не подписал протокол допроса, я не знаю.

УМАНСКИЙ бывал у нас в горотделе, я лично от него никаких указаний не получал.

Свидетель ПОНОМАРЕНКО Николай Иванович, 1908 года рождения, член ВКП(б), в органах НКВД работает с 1936 года, младший лейтенант госбезопасности. Будучи предупреждён пре[дседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Я работал в Днепродзержинске, в горотделе НКВД, в 3[–м] и 4[–м] отделении, с 1936 по 1941 год.

До 1938 года по Днепродзержинскому горотделу мне не приходилось видеть массовых арестов.

В 1938 году, когда был к нам назначен начальником горотдела ДАРАГАН, однажды, в июле месяце, он приехал из Днепропетровска, в выходной день созвал оперативных работников горотдела на совещание.

На этом совещании ДАРАГАН проинформировал работников о том, что УСПЕНСКИЙ дал задание арестовать по Днепродзержинску поляков, немцев и других *лиц* инонациональностей 1000 человек.

Я выступил на этом совещании и сказал, что такого количества мы никогда не сможем арестовать, ибо у нас по оперативным учетам не значится такого количества людей.

ДАРАГАН ответил на это, что это можно сделать, для этого надо собрать с заводов списки всех *лиц* инонациональностей.

Были собраны списки с заводов. ДАРАГАН поручил мне приступить к составлению справок на аресты. Я сел с машинисткой. Мне дали все оперучеты, показания, материалы. Я исчерпал всё, однако количество *было* недостаточное.

Когда я доложил об этом ДАРАГАНУ, он удивился и ответил мне: «Что, разве у нас некого садить? Бери списки с заводов». Я ответил ДАРАГАНУ, что не могу составлять справки на арест по спискам, ибо это не материалы, однако, ДАРАГАН приказал составить.

Кроме этого, справки мы писали по показаниям, которые давали осуждённые, на разных лиц.

Я помню, что во всех справках я отражал действительное положение, фальсификацией я не занимался.

Справки были направлены в 3-й отдел Облуправления НКВД УМАНСКОМУ, их было до 200 штук, а, может быть, и больше.

УМАНСКИЙ некоторые справки утвердил, конечно, те, по которым были материалы, а остальные он вернул, указав, что стандартные справки, ничего не говорящие[924], подписывать не будет.

[924] У документі — стандартных справок, ничего не говорящих.

Сколько утвердил УМАНСКИЙ справок, сколько возвратил, я не помню.

Я помню такой случай, когда следователь СОБОЛЕВСКИЙ принёс мне 12 справок на татар и сказал, что УМАНСКИЙ из них утвердил лишь 3–4, а остальные вернул по тем мотивам, что там не было указано об участии [в] к-р организации.

СОБОЛЕВСКИЙ сказал, что нужно перередактировать справки, но я отказался.

Прямых установок от УМАНСКОГО я не получал, поэтому ничего не могу сказать[925] о его работе.

Я помню случай, в 1939 году, когда я разрабатывал архив и нашел список человек на 30 с резолюцией УМАНСКОГО «Установить и включить в операцию». Когда я проверил этот список, оказалось, что все люди по списку были арестованы.

На оперативных совещаниях всем работникам доставалось от ДАРАГАНА за то, что успевают заканчивать очень мало дел.

ХРЕНОВ сменил ДАРАГАНА и так же, как ДАРАГАН, на совещаниях ругал нас за плохую работу, что мы теряем бдительность, плохо боремся с врагами.

ХРЕНОВ ссылался на УМАНСКОГО, что он ругается за плохое проведение следствия, за недостаточные аресты.

ДАРАГАН подписывал мне справки, не просматривая материалы, справки я давал ему на подпись без материалов. Если справка выглядела «бледно», ДАРАГАН исправлял её и говорил, что у меня нет чекистского языка.

Камерные условия содержания арестованных были ужасные. ДАРАГАН с приездом организовал в камерах старостат для того, чтобы они проводили в камерах агитационную работу среди арестованных с тем, чтобы последние давали показания о себе, а также и *на* других.

Там был основной постоянный староста ШЕЙБЛЕР Юрий Карлович, он был приговорён к ВМН, но приговор был не исполнен.

ДАРАГАН использовал[926] его во многих случаях, а опеку над ним поручил работнику — оперуполномоченному АРУТЮНОВУ, который кормил его.

Меня, как и всех работников, интересовал этот вопрос, однако, мы боялись сказать об этом, ибо в то время за разговоры могли немедленно арестовать.

Я помню случай, когда АРУТЮНОВ вызвал старосту ШЕЙБЛЕРА в кабинет ДАРАГАНА, ему ДАРАГАН дал задание отправить ШЕЙБЛЕРА в Днепропетровск, после чего были показания ШЕЙБЛЕРА на 100 человек.

<u>На вопросы подсудимого ДАРАГАНА свидетель ПОНОМАРЕНКО</u>:

Справки подписывали и ХРЕНОВ, и вы. Я писал справки, давая их на подпись и вам, и ХРЕНОВУ. Я могу подтвердить о том, что при ХРЕНОВЕ справок возвращалось больше из 3-го отдела УНКВД, чем при Вас.

---

[925] У документі слова переставлено місцями — не могу сказать ничего.

[926] У документі — использовывал.

От следствия вами я никогда отстранён не был.

В июле месяце 1938 года я болел и не работал, когда я вышел из больницы, вы меня вызвали и сказали, чтобы я сел на справки.

Это было после того, как вы приехали с совещания [из] г. Днепропетровска, которое проводил враг народа Успенский.

АРУТЮНОВ при вас работал.

Подсудимый ДАРАГАН:

АРУТЮНОВ при мне не работал. ШЕЙБЛЕРА, старосту, когда я приехал в Днепродзержинск, я видел. Я поставил вопрос перед областью, чтобы его убрали.

Свидетель ПОНОМАРЕНКО при мне справок не писал.

На вопрос подсудимого УМАНСКОГО свидетель ПОНОМАРЕНКО:

Я не получал и не слыхал, чтобы вы давали указания о необоснованных арестах.

Справки, которые вам послали, вы вернули, это было в бытность нач[альника] горотдела ХРЕНОВА.

Справки вы вернули с указанием, что это является стандартом.

Арестованных по этим справкам ещё не было. Аресты производились после утверждения этих справок.

Дело РУБИНА не сфальсифицировано.

От следствия я отстранён никогда не был.

Спецотделы заводов, кроме списков, давали ещё установочные данные и компрометирующие материалы.

Я утверждаю, что мне СОБОЛЕВСКИЙ сказал, что вами возвращено 12 справок на татар, из коих 4 были утверждены, а остальные возвращены из-за того, что не было указано о их участии в к-р организации.

Пр[едседательствую]щий объявляет перерыв заседания на 10 минут.

Судебное заседание продолжается.

Свидетель ВАРАВА Степан Мартынович, 1894 года рождения, в органах НКВД работает с 1932 года, сержант госбезопасности, не судимый. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

По делу ДАРАГАНА я ничего не знаю.

Я работал в Никополе, в горотделе НКВД.

После этого в 1938 году я работал в опергруппе в УНКВД области. Мы составляли справки для представления дел на Особое совещание [при НКВД СССР].

Однажды я понёс на подпись УМАНСКОМУ 10 справок, он прочел их, разозлился на меня и сказал: «Вы с этим попадётесь, ибо пишите соц[иальное] происхождение из рабочих и бедняков».

УМАНСКИЙ вернул мне 3 справки и сказал перепечатать, при этом он вычеркнул соц[иальное] происхождение, написанное ранее.

Я перепечатал эти справки.

На вопросы ВТ свидетель ВАРАВА:

Я понёс ему на подпись 10 справок, вернул он мне 3, ибо в остальных было указано соц[иальное] положение из кулаков, петлюровцев, раскулаченных и т.д.

Фамилии этих трёх лиц я не помню.

Установок, как писать справки, мне УМАНСКИЙ не давал, и больше случаев столкновения с ним по вопросам [на]писания справок у меня не было.

ШМАЛЬКО[927] я не допрашивал. Протокол по его делу не подписывал и не писал. Почему в заголовке протокола сказано, [что] допросил сотрудник ВАРАВА, сейчас объяснить не могу.

На вопросы подсудимого УМАНСКОГО свидетель ВАРАВА:

Справки я готовил по делам, которые шли на Особое совещание.

Вам я приносил подписывать справки без дел.

О том, что вы мне сказали исправить 3 справки, я никому не рассказывал и на вас жаловаться не ходил, в то время я думал, что так надо.

От других работников я не слышал о том, чтобы вы давали им такие указания.

Свидетель ЗВАРКОВСКИЙ Александр Николаевич, 1901 г. рожд., член ВКП(б), начальник межрайотдела НКГБ, не судимый, работал в Облуправлении НКВД с 1926 по 1939 год. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Я знаю, что по Никополю было арестовано много людей, из которых многих впоследствии освободили.

Какова роль ДАРАГАНА, сказать не могу, ибо не знаю.

В отношении УМАНСКОГО знаю, что дело инженера АНТОНЮКА Павла было представлено на Тройку, решением которой он был осуждён к ВМН, однако, впоследствии АНТОНЮК был освобождён.

Обвинительное заключение по этому делу подписано УМАНСКИМ. В какой мере УМАНСКИЙ проявлял заинтересованность этим делом, я не знаю.

Включить для рассмотрения Тройки повестку на рассмотрение Тройки и исключить дело мог только председатель Тройки — б[ыв.] нач[альник] УНКВД КОРКИН.

АНТОНЮК проходил по польской линии.

Оглашены л.д. 428, 429 том № 2.

На вопросы ВТ свидетель ЗВАРКОВСКИЙ:

Условия содержания арестованных в Управлении НКВД были сносные, были, правда, камеры [для] применения стоек, где арестованные подолгу стояли, там было очень жарко.

Я был секретарём Тройки Облуправления НКВД.

Докладчиками на Тройке бывали те, кто вёл следствие по делу.

Я был уполномочен нач[альником] Облуправления наблюдать за группой по пересмотру дел.

Группа вызывала отдельных лиц, перепроверяла материалы.

Это было после постановления ЦК ВКП(б) и СНК СССР [от 17 ноября 1938 г.].

О том, чтобы УМАНСКИЙ давал неправильные установки по ведению следствия, я не видел и не слышал об этом.

[927] У документі помилково — ШМАНЬКО.

В сентябре месяце 1938 года был приказ по Управлению НКВД, только я не помню, кто его подписал — или начальник Управления КОРКИН, или его заместитель, в то время — ДАРАГАН.

Приказ говорил о том, чтобы немедленно прекратить держать арестованных в камерах, применение стоек *запрещалось*.

Свидетель МА[Л]ЯНСКИЙ Ефрем Тимофеевич, 1910 года рождения, член ВКП(б) с 1930 года, работал до ареста на Азот[н]отуковом комбинате, не судился, был арестован 17.VII-1938 года и освобождён 31.III-1939 г. Находился под арестом в городе Днепродзержинске. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Меня арестовали в Днепродзержинске. Следствие начал вести следователь ПОНОМАРЕНКО, он предъявил мне обвинение в том, что я являюсь участником к-р организации.

Я отказывался от предъявленного мне обвинения.

После ПОНОМАРЕНКО меня начал допрашивать следователь ТЮТЮНИК. Я ему также ничего не показал, тогда меня начали перебрасывать из камеры в камеру, и, наконец, посадили в самую худшую камеру № 14.

Когда меня допрашивал ПОНОМАРЕНКО, вошел[928] ДАРАГАН и сказал: «Почему не сознаётесь, бросьте его в камеру».

В камеру, куда меня бросили, были невыносимые условия. Туда собрали всех тех, кто не давал показания.

Посидев немного в 14[−й] камере, меня перебросили в 10[−ю], в ещё худшую камеру, я пробыл там 4 дня и думал, что не выдержу.

Один арестованный — ЧЕРЕДНИЧЕНКО — тронулся умом[929].

В камере был староста, он составлял списки, получал хлеб. В других камерах также были старосты, эти старосты были провокаторами, которые давали признания, и также показания на других и агитировали сознаваться.

Я вынужден был, просидев в таких условиях, подписать протокол, вымышленный протокол, который составил ТЮТЮНИК, тогда меня перевели в лучшую камеру.

До этого меня вызывал ДАРАГАН и угрожал мне, что, если я не дам показания, я сгнию в камере.

На вопросы ВТ свидетель МА[Л]ЯНСКИЙ:

Я сейчас ДАРАГАНА не узнаю, но утверждаю, что видел его там, кроме того, ведь в камере арестованные знали, кто является начальником горотдела НКВД.

В моих показаниях следователь написал, что меня завербовал один участник к-р организации.

Очная ставка у меня была с ОРЛОВСКИМ и ещё одним, фамилии не знаю. Они дали на меня показания и там же говорили, чтобы я признался.

Оглашен л.д. 332 т. № 2.

Свидетель МА[Л]ЯНСКИЙ: ДАРАГАН и ЛЕНОВ приходили в камеры.

---

[928] У документі — вышел.

[929] У документі — ума.

Об избиениях я ничего не знаю. Меня не били, однако, из других камер, я слышал, доносились крики.

Подсудимый ДАРАГАН: Свидетель говорит неправду. Я свидетеля совсем не видел никогда. В то время я в Днепродзержинске не работал.

Подсудимые не возражают об освобождении свидетеля.

ВТ определил: Свидетеля МА[Л]ЯНСКОГО освободить от дальнейшего присутствия в суде.

Свидетель ЗЕЛИНСКИЙ[930] Виктор Викторович, 1910 года рождения, член ВКП(б) с 1932 года, начальник отдела сбыта завода в г. Днепродзержинске, Азот[н]отукового комбината, не судился, будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

9-го июня 1938 года я был арестован Днепродзержинским горотделом НКВД.

Освобождён из тюрьмы я был 30.VII-1939 г.

Дело моё было прекращено.

На вопросы ВТ:

Дело моё вёл следователь СЕРБИН, который предъявил мне обвинение, что являюсь участником к-р организации в пользу б[ывшей] Польши, он же настаивал на том, чтобы я подписал протокол.

Я протокол отказался подписать, ибо это была провокация.

У СЕРБИНА были какие-то показания заранее приготовленных арестованных[931], он мне заявил, что меня завербовал какой-то ОРЛОВСКИЙ.

СЕРБИН ставил меня на стойку, но всё равно [я] показаний не дал. Тогда СЕРБИН меня начал бить ногой в живот и перевёл в камеру, где было очень много арестованных, душно.

Мы начали стучать в дверь, требовали ДАРАГАНА и ЛЕНОВА, просили разобраться справедливо в наших делах.

ДАРАГАН и ЛЕНОВ пришли и сказали, что мы сгниём в тюрьме, если не дадим показания. У нас были такие арестованные, которые падали без чувств.

Подсудимого ДАРАГАНА я не узнаю, но утверждаю, что видел его, когда он был начальником горотдела НКВД.

Протокол я подписал следователю СЕРБИНУ отрицательный.

Оглашается л.д. 337 т. № 2.

Я сидел в нескольких камерах, условия были жуткие, если б не моё хорошее физическое состояние, я бы не выдержал.

Подсудимого ДАРАГАНА я знал хорошо не только потому, что меня арестовали, а видел его на партийных активах.

ДАРАГАН заходил к нам в камеру, всегда очень суровый, я ему жаловался, что меня избивали, однако никаких мер он не принял.

Подсудимые не возражают об освобождении свидетеля.

ВТ определил: Освободить свидетеля ЗЕЛИНСКОГО от присутствия в суде.

---

[930] Тут і далі у документі помилково через літеру «е» у другому складі — ЗЕЛЕНСКИЙ.

[931] Так у документі.

Свидетель ПРОКОФЬЕВ Николай Ильич, 1898 года рождения, был арестован в Днепродзержинске 22.VI-1938 года. Освобождён 22.VI-1939 года. Будучи предупреждён по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Моё дело вёл следователь СОБОЛЕВСКИЙ.

Показаний я ему не дал. После этого меня отправили в Днепропетровск, где меня вызывал ДАРАГАН к себе 4 раза.

По моему заявлению, я сказал, что дам объяснение, но, чтобы он распорядился прислать мне вещи из Днепродзержинска.

Вещи прибыли, а показаний ему [я] не дал.

ДАРАГАН меня не бил.

На вопросы ВТ свидетель ПРОКОФЬЕВ:

Меня допрашивал следователь СОБОЛЕВСКИЙ, и я, измученный избиениями, дал ему показания о моём участии в к-р организации.

Меня СОБОЛЕВСКИЙ бил и, кроме того, устраивал мне стойку.

В сфальсифицированном протоколе СОБОЛЕВСКИЙ написал мои показания на председателя Горсовета и других ответственных работников. Я вынужден был подписать.

Оглашается л.д. 402 т. № 2.

Свидетель ПРОКОФЬЕВ: Я сказал ДАРАГАНУ, что протокол я не писал лично, что протокол написал сам следователь.

Грубо со мной ДАРАГАН не обращался. В камерах были старостаты, которые заставляли арестованных сознаваться, тем, кто не сознавался, они убавляли продукты.

Оглашается л.д. 403 т. № 2.

Свидетель ПРОКОФЬЕВ: Я подтверждаю, что был случай, когда ДАРАГАН созывал к себе старост и давал им установки в отношении арестованных.

В Днепропетровск я приехал 18-го сентября. Я писал очень много заявлений на имя начальника Управления НКВД, чтобы меня вызвали, и лишь через месяц меня вызвал к себе ДАРАГАН.

Подсудимый ДАРАГАН: Я заявляю суду честно, что я свидетеля ПРОКОФЬЕВА не знаю, не знал его дела и не вызывал его к себе.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Я помню, что дело ПРОКОФЬЕВА вёл мой бывш. заместитель СТРЕЛЬЦОВ.

Свидетель ПРОКОФЬЕВ: В Днепродзержинске меня допрашивал ЛЕНОВ. В Днепропетровске меня допрашивал СТРЕЛЬЦОВ.

Свидетель ВОЙЦЕХОВСКИЙ Николай Тимофеевич, 1907 года рождения, беспартийный, бухгалтер СЕЛЬЦО, не судился, арестовывался 26.VI-1938 года, освобождён 1.II-1939 года. Будучи предупреждён пред[седательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Моё дело вёл следователь СОБОЛЕВСКИЙ, я арестовывался за совершение преступлений по должности.

ДАРАГАН заходил ко мне вместе со следователем СОБОЛЕВСКИМ, спрашивал у него, почему я не признаюсь. Сказал, что я должен признаться в том, что я — член «ПОВ». ДАРАГАН кричал на меня, почему я не признаюсь, что я — враг народа, что я являюсь завербованным, спрашивал меня, кто завербовал меня.

Следователь СОБОЛЕВСКИЙ учил меня, чтобы я, когда зайдёт кто-нибудь из начальства, говорил, что я — враг народа и являюсь членом «ПОВ».

ДАРАГАНУ, когда он заходил, я так и докладывал.

ДАРАГАН кричал на меня, чтобы я сознавался.

Я не сознавался долго, ибо действительно я не был ни в чем виновен, тогда следователь СОБОЛЕВСКИЙ начал на меня кричать и сказал, что у него есть более важные дела, что слишком много он со мной возится, и что я должен сознаться, а перед начальником горотдела ДАРАГАНОМ извиниться. При этом он меня завёл к ДАРАГАНУ.

У ДАРАГАНА в кабинете был ещё какой-то сотрудник, они начали смеяться надо мной, уговаривать, что я — враг, что я имел задание взорвать мост, совершить крушение поезда.

СОБОЛЕВСКИЙ меня перегибал, бил, обливал водой и снова бил.

СОБОЛЕВСКИЙ заставил меня написать заявление на имя начальника горотдела ДАРАГАНА, что я — враг и завербован своим братом.

Я, измученный издевательствами, вынужден был написать.

Через три дня после этого меня вызвал СОБОЛЕВСКИЙ и сказал мне, что мой брат честный, что меня завербовал другой член контр-революционной организации, и порвал моё заявление.

СОБОЛЕВСКИЙ сказал, что он является старшим следователем по особо важным делам, что он мною больше заниматься не будет, что дело моё передано другому следователю.

В протоколе было написано, когда я читал его впоследствии, что я являюсь членом организации, завербован каким-то неизвестным, и что я заданий никаких от организации не получал.

Следователь, прочтя мне это, повёл меня к СОБОЛЕВСКОМУ, который сказал мне, что в моём протоколе написано хорошо для меня, чтобы я подписал, иначе он напишет худший протокол.

Я протокол подписал. О том, что я кого-нибудь завербовал, в протоколе написано не было.

Оглашен л.д. 444 т. № 2.

На вопросы ВТ свидетель ВОЙЦЕХОВСКИЙ:

Я помню, что в протоколе было написано, что я имел связь с врагами народа, являлся участником к-р организации, но никаких заданий от организации не получал и в организацию никого не вербовал.

ДАРАГАНА я помню, я узнаю его.

Подсудимый ДАРАГАН: Я этого свидетеля совершенно не помню и вообще с ним никогда не разговаривал. Мне странно, почему он на меня даёт такие показания.

Свидетель ТОЛСТОПЯТОВ Ефим Алексеевич, 1901 года рождения, член ВКП(б) с 1929 года, не судимый, работает в Управлении трудовых резервов старшим мастером, до ареста работал в Южэнергострое, арестован был 14.VII-1938 года в гор. Днепродзержинске, освобождён 2.VI-1939 года. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Меня совсем неосновательно арестовали, дело моё вёл следователь СЕРБИН сначала, а затем — следователь АРНАУТ.

Мне предъявляли обвинение в том, что я являюсь агентом английской контрразведки.

Виновным я себя не признавал, ибо ни в чем виновным не был, однако, побыв в камере, где были жуткие условия, жара, теснота, агитация старост и т.д. заставили меня сознаться, дать на себя вымышленные показания.

Я сидел в одной камере, а затем меня перевели в другую, и в одной, и в другой камере велась агитация с людьми, чтобы сознаться, это даст возможность скорее закончить следствие, а в тюрьме будет легче.

У нас был староста ОБУХОВИЧ, у него было два помощника, они проводили агитацию.

Один раз, 18-го июля вечером, в камеру зашел ДАРАГАН, это было тогда, когда нас пять дней держали без прогулки, мы жаловались ему, однако, он не принял никаких мер.

Старосту ОБУХОВИЧА и его двух заместителей рекомендовали как немецких шпионов, которые признали себя виновными.

Они всячески старались сагитировать арестованных, чтобы давали на себя показания.

Я помню даже случай, когда к нам в камеру бросили одного арестованного, у которого от пота на теле были чирьи, его уговаривали сознаться, и этим прекратятся его мучения.

Оглашается л.д. 347 т. № 2.

На вопрос ВТ свидетель ТОЛСТОПЯТОВ:

Я подтверждаю свои показания, данные на предварительном следствии в отношении СЕРБИНА. Я помню точно, что ДАРАГАН заходил к нам в камеру 18-го июля 1938 года.

Подсудимый ДАРАГАН: Свидетель говорит неправду, я 18-го июля сдал дела ХРЕНОВУ, был уже в Запорожье, такого факта, чтобы я заходил в камеру, не было никогда.

Подсудимые не возражают против освобождения свидетеля.

ВТ определил: Свид[етеля] ТОЛСТОПЯТОВА от присутствия в суде освободить.

Председательствующий объявляет перерыв до 20 часов.

В 20 часов суд. заседание продолжает[ся].

Свидетель ЖЕРОМСКИЙ Тимофей Иванович, 1906 года рождения, член ВКП(б), в органах НКВД работает с 1928 года. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Меня допрашивали на предварительном следствии, почему я написал обвинительное заключение [по делу] СКИРГАЙЛО, ДЗЮГЕВИЧА[932] и друг., а также какое отношение имел к этому делу УМАНСКИЙ.

Я ответил по этому вопросу и сейчас подтверждаю, что арестованных по делу допрашивал ЛИБОВ и ещё один следователь, а я подписал обвинительное заключение, ибо материалов было достаточно.

УМАНСКИЙ имел к этому делу отношение как начальник отдела, который должен наблюдать за следствием.

[932] Тут і далі у документі помилково — ЗИГЕВИЧА, ЗИГЕВИЧ.

Я получил указание лишь составить обвинительное заключение по тем материалам, которые мне дали. Допрашивать из этой группы лиц, я никого не допрашивал.

На вопросы подсудимого УМАНСКОГО свидетель ЖЕРОМСКИЙ:

Я помню, что выезжал на завод [им.] К. Либкнехта по Вашему заданию, допрашивал там целую группу людей, допрашивал ли[933] я СКИРГАЙЛО, ДЗЮГЕВИЧА и других, я не помню.

Дело ЛЕЦКОГО я вёл, он был арестован на основании материалов, поступивших в 3-й отдел [УГБ] [У]НКВД, о его к-р проявлениях.

Дело ЛЕЦКОГО было закончено мною. Обвинительное заключение по делу ЛЕЦКОГО подписал СТРЕЛЬЦОВ.

Дело было закончено и предоставлено на Тройку.

О незаконных методах ведения следствия я от вас никогда не слышал.

Я помню такой случай, когда б[ывшим] особоуполномоченным [УНКВД] ВИНОКУРОВЫМ были представлены нач[альнику] УНКВД КОРКИНУ 10 справок на сотрудников НКВД, которые якобы имели родственников в Америке.

Эти данные были вымышлены.

Я доложил об этом УМАНСКОМУ, УМАНСКИЙ взял эти справки, и дальше ход действия их был прекращён.

Оглашены л.д. 24 т. № 3, л.д. 27 т. № 3.

На вопросы ВТ свидетель ЖЕРОМСКИЙ:

Я утверждаю, что по тем материалам, которые имелись на заводе [им.] К. Либкнехта, много свидетелей подтверждали вредительство на заводе, которое проводили арестованные ЛИТОВЕЦ, ДЗЮГЕВИЧ, НАРКЕВИЧ, СКИРГАЙЛО и друг.

Свидетель ПЕЧЕНОВ Владимир Иванович, 1906 года рождения, кандидат в [члены] ВКП(б), в органах НКВД с 1931 года, работал в Днепропетровском управлении НКВД с 1931 по 1940 г. Будучи предупреждён по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Я работал в отделе УМАНСКОГО. Следствие по делам я не проводил.

Я оформлял дела, справки, постановления на аресты.

Оформление проводилось на основании формуляров, которые имелись у нас на польских перебежчиков и других.

Формуляры разработаны не были агентурными данными.

Ордера на арест писались без справок.

По г. Днепропетровску по формулярам до 500 польских перебежчиков было арестовано во время операций.

УМАНСКИЙ занимался этими делами, многих освобождал, а других сажал.

На ПОПЕСКО, я помню, была составлена справка, там было написано, что он сознался полностью.

Справка в Москву на рассмотрение Особого совещания [при НКВС СССР] на ПОПЕСКО была послана без дела. В это время [я] просматривал дело ПОПЕСКО, из которого видно было, что он себя виновным не признавал, о чем я докладывал УМАНСКОМУ.

[933] У документі — или допрашивал.

ПОПЕСКО уже тогда был осуждён.

Справки корректировал УМАНСКИЙ.

В Москву для рассмотрения в особом порядке шли лишь одни справки, в ответ на которые присылались решения по 1-й и 2-й категории.

Я помню такой случай, что, кроме дела ПОПЕСКО, я обнаружил ещё один протокол не подписанный, а дело ушло в Москву, когда я доложил УМАНСКОМУ, он оставил дело у себя.

Оглашается л.д. 11 т. № 3 — о деле ПОПЕСКО.

Оглашается л.д. 14 т. № 3 — справка на ПОПЕСКО.

На вопросы ВТ свидетель ПЕЧЕНОВ:

Эта справка была послана в Москву для рассмотрения.

По делам г. Днепропетровска все справки корректировались УМАНСКИМ.

Какие были материалы на БАСОВСКОГО и ОЛЕЙНИКА, я не помню.

На вопросы подсудимого УМАНСКОГО свидетель ПЕЧЕНОВ:

С периферии поступали справки и дела.

В большинстве присылались справки без дел.

Дело ПОПЕСКО я докладывал Вам как начальнику отдела.

В 1937 году из Никополя направлялись дела со справками.

Из Днепродзержинска поступали и дела, и справки, но больше справки.

Арестованный БЕРЕСТОВСКИЙ, я помню, работал в Павлограде. Вы говорили с ним о том, чтобы он достал подпись арестованного, дело которого пошло в Москву, однако, он сказал, что достать нельзя.

Подсудимый ДАРАГАН: Мне БЕРЕСТОВСКИЙ докладывал об одном деле, там были собственноручные показания обвиняемого, но они не были подписаны. Обвиняемый осуждён по 1-й категории.

Я в связи с этим поручил особоуполномоченному [УНКВД] расследовать действия БЕРЕСТОВСКОГО.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Справку мне принёс по делу ПОПЕСКО кто, не помню, я помню только, что там были материалы вполне достаточны[е] для его обвинения.

ПЕЧЕНОВ с делом ПОПЕСКО ко мне обращался.

Бывали случаи, когда справки приходили из районов без дел.

Свидетель ПЕЧЕНОВ: Из материалов по делу ПОПЕСКО было видно, что он являлся деклассированным элементом[934], перебежчик[ом] границы, однако в достаточном количестве материалов на него не было.

Оглашен л.д. 234 т. № 4 — показания ПЕЧЕНОВА.

Свидетель ПЕЧЕНОВ: Дело ПОПЕСКО вёл ПЛАТОНОВ. Я приходил к ПЛАТОНОВУ и показывал справку по делу ПОПЕСКО, которую УМАНСКИЙ исправил.

Свидетель ПЛАТОНОВ Даниил Платонович, 1902 года рождения, член ВКП(б) с 1928 года, в органах НКВД работает с 1936 года. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Когда я в 1938 году работал в Днепропетровске в следственной группе, я с ДАРАГАНОМ, как зам[естителем] нач[альника] Управления НКВД, сталкивался мало.

---

[934] У документі в називному відмінку — деклассированный элемент.

С УМАНСКИМ я сталкивался по работе, я вместе с ним вёл следственное дело одного румынского перебежчика ПОПЕСКО.

Закончил я следствие по делу.

Он, ПОПЕСКО, давал показания сначала о том, что является агентом с румынской территории, прислан для проведения шпионской работы. Потом он отказался от этих показаний, поясняя, что перешел только так, чтобы работать.

По делу ПОПЕСКО я написал справку и сдал её вместе с делом, через несколько дней ко мне пришел ПЕЧЕНОВ и спросил, где протокол по делу ПОПЕСКО, в котором указано, что является шпион[ом]. Я спросил, зачем ему, он ответил, что в справке указано так, что ПОПЕСКО является шпионом.

Я сказал ПЕЧЕНОВУ [о том, чтобы] найти справку, которую я писал, и, когда он нашел её, содержание её было совсем другое, там уже было указано, что он полностью сознался, что является шпионом-террористом.

По делу ПОПЕСКО я к УМАНСКОМУ не ходил. Черновик справки мне принёс ПЕЧЕНОВ, он был скорректирован УМАНСКИМ. ПОПЕСКУ я допрашивал, устраивал ему стойку по 4–5 часов при допросе, но бить, я его не бил.

ПОПЕСКО, я считаю, надо было судить как перебежчика и за то, что он проводил к-р агитацию.

В справке я отразил истинное положение вещей.

Подсудимый УМАНСКИЙ: ПЛАТОНОВ писал в справке, что ПОПЕСКО завербован и переброшен в Советский Союз. Я перед собой не имел дела ПОПЕСКО, справку я проверил, но корректив никаких не вносил.

Свидетель ПЕЧЕНОВ: Я помню точно, что УМАНСКИЙ корректировал справку по делу ПОПЕСКО и вместо «частично» написал: «Признаёт себя виновным».

Свидетели ВОЙЦЕХОВСКИЙ и ПРОКОФЬЕВ освобождены из зала судебного заседания.

Свидетель КУБИК Александр Антонович, 1906 года рождения, член ВКП(б), в органах НКВД работает с 1929 года, сейчас — в должности зам[еститель] нач[альника] горотдела НКГБ. Предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

По делу МАЯКОВА, ДОНЦА и КОМАРОВСКОГО я вёл следствие, допрашивал ДОНЦА и МАЯКОВА, но заканчивать это дело я не заканчивал и обвинительное заключение не составлял.

Однажды, в выходной день, в мае месяце 1938 года, меня вызвал УМАНСКИЙ, предложил зайти в 11[–й] отдел, взять материал для ареста ДОНЦА.

Я собрал материалы, взял постановление на арест и вместе с сотрудником СТРАХОВЫМ мы поехали на квартиру ДОНЦА. ДОНЦА дома мы не застали. Нам пришлось его ожидать, в это время приехал УМАНСКИЙ. УМАНСКИЙ в квартиру не заходил. Когда пришел ДОНЕЦ, мы его забрали и на машине УМАНСКОГО привезли в Управление.

ДОНЕЦ на 3-й день начал писать сам показания, по его показаниям прошли МАЯКОВ и КОМАРОВСКИЙ, а также и другие.

Впоследствии дело это я передал следователю ФАЙНШТЕЙНУ.

Когда дело было закончено, его передали на рассмотрение в Трибунал, откуда оно было возвращено на доследование, потом прекращено.

ДОНЕЦ, которого я допрашивал, был исключен из партии и сознался на бюро [городского партийного комитета] КП(б)У, что его вербовали в к-р организацию, которая орудовала на заводе.

Сомнений в отношении виновности ДОНЦА у меня не было, ибо у меня были материалы на него от одного из осуждённых, который признал себя троцкистом, что ДОНЕЦ вместе с ним принимал участие в троцкистской организации.

ДОНЦА при допросе я не избивал, я устраивал ему лишь только стойку при допросе.

Оглашен л.д. 228 т. № 4.

На вопросы ВТ свидетель КУБИК:

Я ДОНЦА не бил, я тряс его за плечи, когда он всё время путал показания.

К УМАНСКОМУ с ДОНЦОМ я заходил.

ДОНЕЦ УМАНСКОМУ, а также и другим ответственным работникам, на меня не жаловался.

Когда я допрашивал МАЯКОВА, УМАНСКИЙ заходил и видел, что арестованный стоял у меня в камере.

Оглашен л.д. 227 т. № 4.

Свидетель КУБИК:

Когда зашел УМАНСКИЙ, он требовал от меня, чтобы я взял показания у МАЯКОВА сегодня или никогда.

УМАНСКИЙ руководил следствием по делу МАЯКОВА, ДОНЦА и КОМАРОВСКОГО.

УМАНСКИЙ мог сказать для угрозы, что, если ДОНЕЦ не сознается, мы арестуем его жену.

От УМАНСКОГО я не получал указаний о применении физических мер при ведении следствия.

МАЯКОВ собственноручно написал заявление о его принадлежности к к-р организации, на него были показания также и других арестованных.

Я арестованных никогда не бил.

Оглашен л.д. 292 т. № 4 — показания МАЯКОВА.

На вопросы ВТ подсудимый УМАНСКИЙ:

Когда арестовали МАЯКОВА, его привели ко мне. Я на основании материалов спросил у него объяснения о его участии в к-р организации.

Угрожать МАЯКОВУ, я не угрожал. А объяснения я от него требовал.

Делом МАЯКОВА, ДОНЦА и других я занимался по распоряжению КОРКИНА.

Пр[едседательствую]щий объявляет перерыв до 24.V-1941 г., до 10 часов утра.

24.V-1941 года, в 10 часов утра, судебное заседание продолжается.

Свидетель МАЯКОВ Константин Михайлович, 1905 г. рождения, член ВКП(б) с 1925 года. Был арестован 21.V-1938 года, освобождён в октябре 1939 г. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

До ареста я работал секретарём Горпарткома. Арестовали меня 21.V-1938 года и сразу привели к УМАНСКОМУ.

УМАНСКИЙ требовал от меня показаний о моём участии в к-р организации.

Дело моё вели многие следователи — КУБИК, ФАЙНШТЕЙН, КОНОНЕНКО и другие.

Сразу после ареста мне предъявили обвинение в том, я являюсь руководителем городской право-троцкистской организации.

Я таких показаний не дал.

В июле месяце я просил УМАНСКОГО, чтобы он меня вызвал. Когда я пришел к нему, я просил, чтобы скорее заканчивали следствие по моему делу.

После этого разговора я почувствовал ещё большее издевательство.

В августе месяце мне предъявили обвинение в том, что я являюсь шпионом.

Надо мной издевались в тюрьме, и [я] вынужден был подписать на себя такие показания.

Я писал заявление КОРКИНУ и облпрокурору, чтобы вмешались в это дело, ибо меня избивают следователи КУБИК, КОНОНЕНКО, НОСЕНКО и другие.

В камере держали [меня] следователи на допросах по 4-о суток, стоя, избивая меня.

УМАНСКИЙ в августе мес. 1938 года зашел ко мне в камеру, прекратил избиения и сказал, чтобы меня перевели в другую камеру.

При допросе УМАНСКИЙ никогда не присутствовал.

УМАНСКИЙ приходил ко мне раза 4-е и говорил, что надо давать показания. Последний раз, когда он зашел ко мне, он сказал, что моё дело будет скоро закончено.

С первого моего заявления УМАНСКИЙ смеялся. Когда я в августе мес. попросил у УМАНСКОГО бумагу написать письмо, он сказал, что даст много бумаги на то, чтобы я написал свои показания, иначе я сгнию в тюрьме.

Оглашен л.д. 292 т. № 4.

На вопросы ВТ свидетель МАЯКОВ:

Я подтверждаю, что УМАНСКИЙ сказал следователю КУБИКУ в камере, где он меня допрашивал, что мои показания должны быть сегодня или никогда, а мне он сказал, что советует лучше дать показания.

Я написал показания, что я действительно допустил ошибку, что не видел врагов в лице бывшего секретаря РПК КОМАРОВСКОГО, а также начальника цеха з[аво]да [им.] Петровского ДОНЦА.

УМАНСКИЙ прочел эти показания, отдал их следователю и сказал, что я занимаюсь стихотворениями.

После этого написали сами показания, что я имел связь с к-р организацией.

3.VIII-1938 года УМАНСКИЙ вызвал меня, категорически мне сказал, чтобы я давал показания, сознался в том, что я являюсь участником к-р организации, иначе со мной будет то, что с ХАТАЕВИЧЕМ, он сказал: «Сгниёшь без суда и следствия».

Я был снят с должности секретаря Горпарткома потому, что допустил притупление бдительности в отношении КОМАРОВСКОГО, который разбирал на бюро РПК дело ДОНЦА, исключенного из партии как троцкиста, и решил восстановить его в партии.

Я был не согласен с решением РПК и вопрос о ДОНЦЕ поставил на рассмотрение бюро ГПК.

На этом бюро ДОНЕЦ сознался, что его действительно вербовали в к-р организацию.

ДОНЦА из партии исключили, КОМАРОВСКОГО за неправильное рассмотрение дела ДОНЦА из партии исключили, а в отношении меня стал вопрос, что я допустил притупление бдительности.

За это меня сняли с должности секретаря ГПК, но из партии не исключали.

УМАНСКИЙ мне говорил, чтобы я дал показания, что являюсь руководителем городской право-троцкистской организации, тогда я буду работать инженером по специальности где-нибудь в городе.

Подсудимый УМАНСКИЙ:

Я сказал МАЯКОВУ, чтобы он давал показания, о том, что он сгниёт в тюрьме, я ему не говорил.

МАЯКОВ говорит неправду, что он в августе обращался ко мне, ибо в августе дело перешло в 8-й отдел.

Подсудимые не возражают против освобождения свидетеля.

ВТ определил: Освободить свидетеля МАЯКОВА от присутствия в процессе.

Свидетель БОЙКО Никита[935] Иванович, 1905 года рождения, член ВКП(б), с 1928 года работает в органах[936] [НКВД], работал в Днепропетровске в Управлении НКВД с 1930 по 1940 год. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

До 1938 года я работал начальником райотдела НКВД. После этого меня вызвали в Управление НКВД области, где я работал в следственной группе, а затем меня назначили начальником 4-го отделения в гор. Днепродзержинск.

В Днепродзержинске начальником 3-го отд[еления] был ШНЕЙДЕРМАН, у него было много арестованных, а у меня очень мало. Однажды, когда КОРКИН приехал, он созвал оперативное совещание и дал задание арестовать 70 человек, он ругал нас за плохую работу и ставил в пример отделение ШНЕЙДЕРМАНА.

КОРКИН сказал, что, если мы не будем справляться с работой, он нас поснимает.

Я выступил на совещании и сказал, что для того, чтобы арестовывать людей, надо вести агентурные разработки, собирать материалы, что производить скоропостижно аресты нельзя.

---

[935] У документі помилково — Николай.

[936] У документі слова переставлені місцями — в органах работает.

КОРКИН за это возражение объявил мне строгий выговор, назвал меня бездельником и велел снять секретаря партийной организации [ГО НКВД] ДУНАЕНКО[937], которого впоследствии сняли.

Через некоторое время меня перевели нач[альником] райотделения НКВД в Межевую, там было, когда я принимал дела, арестованных 40–50. Арестованные были по линии 3-го отдела.

Бывш. начальника райотделения НИКОЛАЙЧУКА предали суду за проведение необоснованных арестов, за бытовое разложение.

Я в своей докладной записке на имя КОРКИНА докладывал о состоянии дел и сам был у него на докладе.

КОРКИН велел обратиться к УМАНСКОМУ. Я УМАНСКОМУ докладывал о том, что из 40 дел, которые имеются в районе, 13 чел. подлежат освобождению. УМАНСКИЙ с этим не согласился.

КОРКИН и УМАНСКИЙ давали такие установки, чтобы добиваться показания от арестованных, что они являются членами к-р организации.

У УМАНСКОГО был один такой следователь, который сидел и сочинял показания арестованных, после чего показания давались арестованным на подпись.

Однажды, когда я докладывал УМАНСКОМУ дело КУРИЛЕНКО, он сказал, что надо вписать в протокол, кто завербовал КУРИЛЕНКО и кого он завербовал.

Я не сделал этого. Тогда КУРИЛЕНКО создали такие камерные условия, что он дал показания на 25 человек.

На вопросы ВТ свидетель БОЙКО:

В Москву писали справки необоснованно, поэтому Москва их вернула нам с указанием, что надо вести следствие по делам.

Я никогда не применял[938] мер физического воздействия к арестованным.

КУРИЛЕНКО мне рассказал, что его учили сознаваться в проведении к-р агитации.

По Межевскому району было очень много арестованных без всяких материалов и без агентурных данных.

УМАНСКИЙ и ШУМКОВ, последний — зам[еститель] нач[альника] 3-го отдела, давали следователям перечень вопросов[939], которые они должны были ставить обвиняемым. Вопросы были следующие.

Кем завербован в организацию, кого завербовал, какое участие принимал в организации и т.д.

Показания, которые реабилитировали обвиняемого, в протоколах писать запрещалось.

Справки редактировал сам УМАНСКИЙ, причем там, где не было указано «член террористической организации», он добавлял [это].

В камерах были отстойники. Туда набивали очень много арестованных, окна были закрыты, жара измучивала арестованных.

---

[937] У документі помилково із зайвою літерою «Й» — ДУНАЙЕНКО.

[938] У документі — принимал.

[939] У документі останні три слова переставлені місцями — перечень вопросов следователям.

КОРКИН, УМАНСКИЙ, САПОЖНИКОВ и друг[ие] начальники отделов заходили в камеры, где допрашивали арестованных, видели эти ужасные условия их содержания, однако никаких мер не принимали.

Следователям давали также установки, чтобы добавлять в показания[940] арестованных чем больше материалов обвинения.

УМАНСКИЙ давал установку районам, чтобы дела-одиночки искусственно связывать в одно дело, хотя связи между собой эти дела никакой не имели.

Был такой случай, когда в районе было создано дело из одиночек на 33 человека и послано в Москву для рассмотрения на Особом совещании [при НКВД СССР].

Многие из арестованных виновными себя не признавали и действительно они не были виновными.

Я написал постановление об освобождении 11 человек, однако КОРКИН мне отказал дать санкцию для освобождения.

Несмотря на это, я добился освобождения 3-х арестованных, однако я не довёл до конца, ибо меня перевели из района.

Об этих действиях я в Наркомат не писал, ибо подчинялся начальнику Облуправления НКВД и не мог действовать через его голову.

В начале июня 1938 года мне позвонил начальник 4-го отдела САПОЖНИКОВ и сказал арестовать МАКОГОНА — начальника райземотдела[941].

САПОЖНИКОВ передал распоряжение от имени КОРКИНА.

Я выполнил распоряжение, привёз МАКОГОНА в Днепропетровск к САПОЖНИКОВУ, когда мы рассмотрели дело, мы установили, что это не тот, что арестовать нужно было другого МАКОГОНА.

САПОЖНИКОВ сказал: «Пусть сидит», а когда доложил КОРКИНУ, он сказал: «Пусть сидит МАКОГОН, а второго арестовать также».

УМАНСКИЙ знал об этом, ибо я заходил к нему и говорил ему об этом случае, впоследствии МАКОГОН был освобождён за недоказанностью предъявленного обвинения.

На вопросы подсудимого УМАНСКОГО свидетель БОЙКО:

ПЛАТОНОВ был начальником след[ственной] группы. У него находились списки, по которым производились аресты.

Я даю правдивые показания, мне известно, что КАБАКОВ по вашему распоряжению сидел и писал протоколы в отсутствии обвиняемых.

Вы, проводя совещание, ругали нас, что мы не умеем работать, ставили в пример КАБАКОВА.

МЕЖЕВОГО, вы мне позвонили, чтобы я арестовал. Когда я проверил, оказалось, что МЕЖЕВОЙ выехал в Донбасс. Вы арест отложили.

После постановления ЦК ВКП(б) и СНК СССР [от 17 ноября 1938 г.] вы сказали, что хорошо, что мы не арестовали МЕЖЕВОГО, ибо наломали бы дров.

Подсудимый УМАНСКИЙ:

---

[940] У документі — в показаниях.

[941] Райземотдел — районный земельный отдел.

Свидетель всецело клевещет на меня, он сам после партийного собрания, где изучали постановление ЦК ВКП(б) и СНК СССР, подошел ко мне и сказал о деле МЕЖЕВОГО, что хорошо, что мы его не арестовали.

Свидетель БОЙКО никогда не приходил ко мне и не ставил вопрос об освобождении того или иного арестованного.

Я никогда не составлял и не вручал следователям для руководства перечень вопросов, заранее приготовленных.

Я со свидетелем БОЙКО никогда не ссорился, у нас с ним были нормальные, деловые отношения, почему он сейчас клевещет на меня, не понимаю.

Свидетель БОЙКО: Я говорю только правду.

Свидетель ДОНЕЦ Григорий Мокиевич, 1899 года рождения, беспартийный, был в партии с 1920 до 1938 года, исключен, не судился, работал до ареста начальником ОКСа з[аво]да им. Петровского, был арестован 12.V-1938 года, освобождён 26.X-1939 года. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Я был арестован в 1938 году за связь с врагами народа и за дезертирство из РККА. Обком КП(б)У исключил меня из членов партии за притупление бдительности.

Моё дело вёл КУБИК — следователь, который был в подчинении УМАНСКОГО, меня арестовали 12.V-1938 г. дома и привезли в Управление НКВД на машине, в этой машине сидел УМАНСКИЙ.

Когда привезли меня, УМАНСКИЙ поручил меня следователю КУТОВОМУ, который минут через 20–30 начал меня избивать, говорил, что я — троцкист. Я отказывался от этих обвинений.

УМАНСКИЙ не бил меня никогда, но посещал в камере, заставлял писать вымышленные показания. Бил меня карандашом по лбу и набил мне шишку.

КОРКИН также заходил ко мне в камеру с УМАНСКИМ[942], КОРКИН заявил, что МАЯКОВ и КОМАРОВСКИЙ признались, дали на меня показания, и что мне необходимо признаться.

Однажды меня КУБИК повёл к УМАНСКОМУ в кабинет. УМАНСКИЙ спросил меня, признаю ли я себя виновным. Я обратил его внимание на то, что меня бьют, что в камерах жуткие условия, на это УМАНСКИЙ мне ответил, что я вру, что справок врача у меня нет на побои, чтобы я не занимался глупостями, а давал показания, ибо мою жену арестуют, и я лет 10 не увижу семью.

После этого УМАНСКИЙ подошел к столу, вынул какую-то бумагу и сказал КУБИКУ: «Ну, раз ДОНЕЦ не признаётся, арестуйте жену».

УМАНСКИЙ присутствовал при избиении меня в камере следователями КУБИКОМ и КУТОВЫМ.

Он никаких мер не принимал, а на мою жалобу ответил, что, если не хочешь расписаться своей кровью, подпиши протокол.

Я писал показания под диктовку КУБИКА, что я — враг, диверсант и т.д.

Я не мог вынести мучений и поэтому решил лучше сознаться.

---

[942] У документі слова переставлені місцями — ко мне с УМАНСКИМ в камеру.

На вопросы ВТ свидетель ДОНЕЦ:

У следователя КУБИКА был вопросник, который он мне дал, чтобы я писал свои показания. Там были вопросы, с какого времени я состою членом к-р организации, какое участие принимал в организации, кого завербовал и т.д.

Когда меня арестовали, в квартире у меня УМАНСКИЙ не был, он позвонил только по телефону ко мне на квартиру, где были КУБИК и СТРАХОВ, о чем-то с КУБИКОМ беседовал.

Когда я вышел и сел в машину, рядом с шофёром сидел УМАНСКИЙ.

Мои показания увязали следователи с показаниями КОМАРОВСКОГО и МАЯКОВА, они же писали, что завербовали меня в организацию.

В 1938 г., в октябре мес., я уже избиению не повергался. УМАНСКИЙ приходил ко мне в камеру и сказал, что скоро будет суд, что я буду где-нибудь работать и, конечно, уже не начальником ОКСа, а на какой-нибудь другой работе.

Подсудимый УМАНСКИЙ:

В аресте ДОНЦА я участия не принимал, я только, проезжая мимо его дома, остановил машину, увидев КУБИКА и СТРАХОВА, которые вывели ДОНЦА, предложил им посадить ДОНЦА в мою машину.

Ордер на арест его жены я ему не предъявлял, я требовал от ДОНЦА показаний, ибо располагал достаточными материалами для его ареста. Карандашом по лбу я не бил ДОНЦА.

О том, что вы будете расписываться кровью, я также не говорил.

Я не помню случая, чтобы при мне вас били, ибо категорически запретил бы.

С КОРКИНЫМ к ДОНЦУ никогда не заходил, он, ДОНЕЦ, сейчас[943] даёт неправильные показания на меня, и всё это потому, что я был начальником отдела.

Я говорил ДОНЦУ, чтобы он дал показания о себе правдивые и никого не оговаривал.

ДОНЕЦ пользовался правом передачи, жену его ни в чем не ущемляли.

Свидетель ДОНЕЦ:

В процессе ведения следствия УМАНСКИЙ заходил много раз.

Следователь ФАЙНШТЕЙН имел отношение к моему делу очень мало.

Оглашается л.д. 366 т. № 3 — показания ДОНЦА на предварительном следствии.

Первый раз меня допрашивал КУТОВОЙ, потом СТРАХОВ, я ему написал показания об участии в к-р организации.

Свидетель КУБИК:

ДОНЦА я допрашивал, но не в первый день его ареста. Протокол я начал писать по делу ДОНЦА, было собственноручное заявление ДОНЦА, в котором он признавал себя виновным.

ДОНЦА я только потряс за плечи, но не бил его.

---

[943] У документі слова переставлені місцями — он сейчас ДОНЕЦ.

ДОНЦА я не водил к УМАНСКОМУ в кабинет и не слышал о том, что чтобы УМАНСКИЙ ему говорил, что арестует жену, и что он поплатится кровью.

Свидетель ДОНЕЦ:

КУБИК меня один раз ударил по шее сильно, следователь КУТОВОЙ меня вообще избивал.

КУБИК водил меня в кабинет к УМАНСКОМУ.

Свидетель ДОНЕЦ освобождён из зала заседания, на что подсудимые дали своё согласие.

Свидетель ХРЕНОВ Василий Георгиевич, 1904 года рождения, член ВКП(б), в органах НКВД с 1927 г., не судился, работает зам[естителем] директора коксохимического завода. Будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

О ДАРАГАНЕ я могу сказать следующее.

В 1938 году, в июле мес., я был назначен начальником горотдела НКВД в г. Днепродзержинск.

Я принял дела у ДАРАГАНА и арестованных человек 500.

Арестованные сидели по агентурным делам и по показаниям.

После приезда УСПЕНСКОГО в Днепропетровск начались массовые аресты поляков, немцев и других инонациональностей без достаточных на это материалов.

На вопросы ВТ свидетель ХРЕНОВ:

При мне было освобождено 200 чел. арестованных.

По показаниям КАМИНСКОГО[944] было арестовано очень много человек.

Дело КАМИНСКОГО я не вёл и не заканчивал по нему следствие.

Установка УСПЕНСКОГО была, чтобы садить чем больше людей.

Справки на арест и постановления писались и направлялись по соответствующим отделам в Обл[астное] управление НКВД, [где] они были санкционированы КОРКИНЫМ и прокурором, после чего проводились аресты.

ДАРАГАН работал в Днепродзержинске 2–3 месяца, [в] самое горячее время.

Дела от ДАРАГАНА я принял 22.VII-1938 г.

12-го июля УСПЕНСКИЙ проводил совещание в Днепропетровске, после этого совещания меня вызвал КОРКИН и назначил начальником горотдела, я отказывался, боясь не справиться с работой, однако он заставил меня.

В Днепродзержинск я приехал 20 июля и 2 дня принимал дела.

Оглашен л.д. 93 т. № 1 и л.д. 94 т. № 1.

На вопросы ВТ свидетель ХРЕНОВ:

Старостат в камерах я застал, он служил для того, чтобы составлять списки и получать продукты на арестованных.

О том, чтобы ДАРАГАН организовывал этих старост и давал им какие-либо установки, я не слыхал.

Я допрашивал старост, но они мне показаний никаких не давали.

[944] Тут і далі у документі помилково через літеру «е» у другому складі — КАМЕНСКОГО.

На партсобрании говорил, что ДАРАГАН создал старостат, я опроверг это, ибо проверял это обстоятельство, и оно не подтвердилось.

Дело КАМИНСКОГО я не заканчивал следствием, а лишь читал его показания.

Дело ФИЛИМОНОВА и других я не помню.

По линии 4-го отделения сидело до 200 человек арестованных.

После того, что я принял дела у ДАРАГАНА, дня через два мне позвонил КОРКИН, чтобы немедленно собрать материалы на *лиц из* инонациональностей и представить их для ареста.

Приступив к этой работе, написали справок человек на 200–250, справки мы послали в 3-й отдел УМАНСКОМУ, который вернул эти справки, кричал на меня, что я их прислал, что они являются необоснованными для ареста.

В справках мы писали истинное положение вещей.

Санкцию на арест по этим справкам УМАНСКИЙ не дал.

В камерах в Днепродзержинске было оборудовано место для лежания арестованным, они не стояли.

ДАРАГАН увеличил камеры.

Камеры-отстойника в тюрьме не было.

Когда ДАРАГАН сдал мне дела, мы с ним собрали работников на опер[ативное] совещание. Он там дал им установку, как надо работать, и пожелал им успехов в работе, попрощался и уехал.

Мне говорили сотрудники о том, что ДАРАГАН приехал из Днепропетровска с совещания, которое проводил УСПЕНСКИЙ, созвал у себя в горотделе совещание опер[ативных] работников, информировал о совещании в Днепропетровске и о заданиях, полученных от УСПЕНСКОГО.

Был один случай, когда мы проходили с ДАРАГАНОМ камеры арестованных, один из арестованных встал и доложил: «Я — арестованный враг народа такой-то», потом привели к УМАНСКОМУ арестованного ДВОРЕЦКОГО, который также доложил, что я, враг народа, арестованный ДВОРЕЦКИЙ явился.

ДАРАГАН на это ответил ему, чтоб он сел и больше таких слов не повторял.

Арестованных к моменту моего приёма дел было до 500 человек и после меня — до 200 человек. Из этого числа было освобождено 400 человек.

При мне было арестовано человек 25, все они были освобождены.

Перед моим отъездом в Днепродзержинск я получил от УМАНСКОГО установку арестовывать *лиц из* инонациональностей.

УМАНСКИЙ говорил мне, что в Днепродзержинске есть ПОВ, что там слабая агентура, что надо усилить работу по агентуре.

На вопросы подсудимого УМАНСКОГО свидетель ПОНОМАРЕНКО:

Я по следствию с вами не работал, ДАРАГАН говорил, что и КОРКИН, и вы, и другие начальники отделов ругаются, что у нас мало арестов.

Оглашен л.д. 369 т. № 3 — показания ПОНОМАРЕНКО.

Свидетель ПОНОМАРЕНКО: ДАРАГАН говорил, что одиночки на рассмотрение Тройки по распоряжению УМАНСКОГО приниматься не будут, а только групповые дела.

Подсудимый ДАРАГАН: Когда я работал в Днепродзержинске, троек не существовало[945], таким образом, УМАНСКИЙ не мог давать таких распоряжений.

КОРКИН действительно давал установку, чтобы из одиночек создавать групповые дела.

Свидетель СОБОЛЕВСКИЙ Иван Исаакович, 1904 г. рождения, член ВКП(б), не судился, в органах НКВД работал с 1938 по 1939 год.

На вопросы ВТ, будучи предупреждён пр[едседательствую]щим по ст. 89 УК УССР, пояснил:

Я с ПОНОМАРЕНКО говорил о 12 справках на татар, которые посылались из Днепродзержинска УМАНСКОМУ.

УМАНСКИЙ вернул 8 или 9 справок, а три утвердил.

Я подтверждаю, что разговор об этих справках у меня с ПОНОМАРЕНКО был.

УМАНСКИЙ вернул эти справки для исправления, что именно надо было исправить, я не помню.

Свидетель ПОНОМАРЕНКО: Я не исправлял эти справки[946], ибо данными об участии в к-р организации я не располагал в отношении этих татар, а также и СОБОЛЕВСКИЙ.

Я не получал установок от УМАНСКОГО об исправлениях в справках социального положения.

Справки, возвращенные на татар с резолюцией УМАНСКОГО, мне показывал СОБОЛЕВСКИЙ.

Я подтверждаю, что действительно были старосты в камерах и при ДАРАГАНЕ, а также и при ХРЕНОВЕ.

Свидетель СОБОЛЕВСКИЙ: Я помню, что в 3-х или 4-х справках на татар, которые вернул УМАНСКИЙ, было написано, что недостаточно материалов для ареста. В отношении же того, что там было написано «надо добавить участие в к-р организации», как это заявляет ПОНОМАРЕНКО, я не помню и об этом с ПОНОМАРЕНКО не говорил.

На вопрос подсудимого ДАРАГАН[А] свидетель ХРЕНОВ:

На партсобрании действительно ПОНОМАРЕНКО выступал и заявлял, что в камерах существуют старостаты.

На вопрос подсудимого ДАРАГАН[А] свидетель ПОНОМАРЕНКО:

По делу РУБИНА я был действительно вызван в Обл. управление НКВД, ибо я вёл следствие по нем[у].

На вопрос подсудимого ДАРАГАНА свидетель ПЛАТОНОВ:

Отстойники в тюрьме были, о старостатах в камерах мне известно не было.

На вопросы подсудимого УМАНСКОГО свидетель ПЛАТОНОВ:

Списков руководителей, вокруг которых создавались организации, заранее приготовленных не было.

Вопросников у меня не было.

---

[945] Йдеться про особливі трійки при УНКВС, що були створені у вересні 1938 р. для завершення національних операцій НКВС.

[946] У документі — этих справок.

Свидетель БОЙКО: Я утверждаю, что видел списки у Вас и видел также вопросник, он был под стеклом, так же как у каждого следователя.

Я помню, что вы руководили работой районов, давали установки, чтобы группировать дела.

Когда готовили дела на Тройку, возглавлял эту работу ПЛАТОНОВ.

Я помню, как ФАЙНШТЕЙН повёз в Москву дела, и их вернули.

Объявлен перерыв на 10 минут.

Судебное заседание продолжается.

Пр[едседательствую]щий оглашает документы из дела ДВОРЕЦКОГО.

Подсудимый УМАНСКИЙ:

На «ВИЛКЕ»[947] были лучшие камеры, чем в общей тюрьме. Там помещалось 3–4 чел. в камере.

Дело с ПОПЕСКО было в 1937 году, когда я был начальником отделения.

На ПОПЕСКО были материалы, я это помню, он сознался частично, я написал, что он является агентом румынской разведки.

В 1938 году меня вызвал к себе КОРКИН и сказал, чтобы я взял у САПОЖНИКОВА материалы на МАЯКОВА, он сказал, что МАЯКОВ проходит по группе, которая организовывалась против нового состава ОК[948] КП(б)У.

МАЯКОВА на парт. конференции разоблачили и сняли с должности секретаря ГПК.

МАЯКОВ, ДОНЕЦ и КОМАРОВСКИЙ после того, что дело их было прекращено, встречались, видимо, и обозлены за их арест, это вполне понятно.

Они особенно злы на меня, ибо я был начальником отдела, требовал от них показания об участии в к-р организации.

Я вынужден был требовать от них показания, ибо на них были материалы, кроме того, КОРКИН заявлял, что дело их заслуживает внимания общественности.

Я ДОНЦА, МАЯКОВА и КОМАРОВСКОГО не бил.

Вообще я виноват в своей работе, что не мог уследить за всеми сотрудниками, у меня был очень большой аппарат — 56 человек, и всё охватить я был физически не в состоянии.

Я указания следователям, какие брать показания от арестованных, не давал.

Я при избиении арестованных не присутствовал и отстранил от работы сотрудника ДОБРУШИНА за то, что принимал меры физического воздействия к арестованным.

После постановления ЦК ВКП(б) и СНК СССР [от 17 ноября 1938 г.] я к делу ДОНЦА, МАЯКОВА и КОМАРОВСКОГО отношения не имел,

[947] «Вілка» — один із корпусів міської тюрми НКВС (м. Дніпропетровськ).

[948] ОК — Областной комитет.

следовательно давать указания по этому делу не мог, так как дело перешло в отдел ЭКО[949].

Подсудимый ДАРАГАН:

По делу ФИЛИМОНОВА я виноват, что тщательно не проверил все материалы[950], которые послужили *к* его аресту.

К остальным арестованным, которые проходили по делу вместе с ФИЛИМОНОВЫМ, я никакого отношения не имел, так как уехал.

Об этих лицах, арестованных, и их действиях говорили на городском партийном активе.

ФИЛИМОНОВ был арестован за связь с иностранными лицами.

Это было достаточно материалов[951] для ареста ФИЛИМОНОВА.

Я умысла никакого не имел, с меня требовали, если бы я не арестовал ФИЛИМОНОВА, меня бы арестовали.

Участия в составлении [и] корректировке протоколов я не принимал, из-за моей малограмотности я протоколы[952] никогда не корректировал.

В допросе ФИЛИМОНОВА я никогда участия не принимал и протокол допроса не подписывал.

О том, что протокол составлен в отсутствии обвиняемого, я не знал.

Жалоб от ФИЛИМОНОВА я не получал.

Факты вредительства со стороны арестованных по делу ФИЛИМОНОВА у нас были, были акты аварий на производстве.

Дело ФИЛИМОНОВА в область посылалось без меня, ибо я уже там не работал.

СЕРБИН писал справки на основании материалов.

ЛЕНОВ мне приносил на подпись справки, я сличал справки с агентурными материалами.

По делу ФИЛИМОНОВА, я помню, было написано то, что имелось в деле-формуляре.

Я почти всегда сверял материалы, из-за того, что я не мог всего охватить, я верил работникам.

Объявлен перерыв до 20 ч[ас.] 30 м[ин.].

В 20 ч[ас.] 30 м[ин.] судебное заседание продолжается.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Было решение ОК КП(б)У, чтобы меня освободить от исполнения обязанностей начальника 3[–го] отдела, это решение было по ходатайству КОРКИНА за то, что я и ещё ответственные работники указывали ему на ошибки, а также и САПОЖНИКОВУ — начальнику 4-го отдела.

После побега УСПЕНСКОГО [14 ноября 1938 г.] необходимо было принять меры к его розыску.

КОРКИН мне передал через сотрудника ОЗЕРНОВА одну фотокарточку.

---

[949] ЭКО — Экономический отдел. Йдеться про реорганізацію структури органів НКВС у серпні 1938 р., коли з частини 3-го (контррозвідувального) відділу було виокремлено 8-й відділ (ЭКО — ЕКВ).

[950] У документі — всех материалов.

[951] Так у документі.

[952] У документі — протоколов.

Я отказался от одного экземпляра и заявил, что этого недостаточно, тогда КОРКИН на оперативном совещании начал меня порочить.

КОРКИН ругал меня за завал работы в отделе.

Свидетель БОЙКО клевещет на меня. За делом ГЛАЗОВА наблюдал ШУМКОВ, ибо он был моим заместителем по промышленным отделам и вёл это дело.

Дело по Коксохимзаводу вёл ШУМКОВ.

Законченные дела шли в бригаду по контролю дел.

Дела проверяли бригады, вызывались арестованные, на повестках писали, что дело проверено, проверку произвёл контролёр такой-то.

Справка на ГЛАЗОВА подписана мною и ДАРАГАНОМ посылалась в Наркомат внутренних дел [УССР].

Оглашен л.д. 74 т. № 3.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Эта справка является препроводительным документом, по ней дело не рассматривалось.

Справка составлена на основании материалов дела.

На Тройке дела докладывали следователи, ведшие[953] дела.

Каждая справка подписывалась начальником отдела после рассмотрения бригадой.

Следователем по делу ГЛАЗОВА был КУТОВОЙ.

Пр[едседательстую]щий объявил о том, что из обзора следственного дела на ГЛАЗОВА и других в следственных документах подписи УМАНСКОГО не имеется.

Дело КАМИНСКОГО было представлено на Тройку после проверки опер[ативной] бригадой.

Пр[едседательствую]щий объявляет л.д. 45–47 т. № 3 о том, что справка подписана УМАНСКИМ и ДАРАГАНОМ.

Оглашен л.д. 52 т. № 3.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Возможно, КАМИНСКОГО я допрашивал, но не сам, очевидно, его допрашивали и другие.

Оглашен л.д. 53 т. № 3.

Дело КАМИНСКОГО и других я законченным не видел. Были, очевидно, по этим делам справки, которые проходили через 3-й отдел, и я их подписывал.

С материалами дела я не всегда знакомился из-за того, что не имел физической возможности, кроме того, я верил своим работникам.

Были случаи, когда дела с рассмотрения Тройки снимались по тем или другим обстоятельствам.

КАМИНСКИЙ был допрошен до меня, я его только передопрашивал.

Подсудимый ДАРАГАН: Я помню, что по показаниям КАМИНСКОГО был арестован всего лишь один человек.

Мне говорил секретарь ОК КП(б)У, что КАМИНСКОГО не выберут в бюро ГК[954] КП(б)У, ибо на него есть материалы.

---

[953] У документі — ведущие.

[954] ГК — городской комитет.

Пр[едседательствую]щий объявляет, что обозрением л.д. 2 дела КАМИНСКОГО установлены подписи[955] об избрании меры пресечения КАМИНСКОМУ ДАРАГАНА и УМАНСКОГО.

На вопросы ВТ свидетель СОБОЛЕВСКИЙ пояснил:

Работая в Днепродзержинске, я вёл следственные дела.

Я помню, когда один арестованный ШЕЙБЛЕР дал показания на 50 человек.

Арестовать ДВОРЕЦКОГО мне дал распоряжение ДАРАГАН.

ДВОРЕЦКИЙ был арестован и писал собственноручные показания без моих понуждений.

ДВОРЕЦКИЙ написал, что он является членом к-р организации.

Оглашен л.д. 244 т. № 4.

Свидетель СОБОЛЕВСКИЙ:

Я не был в кабинете ДАРАГАНА, когда на ДВОРЕЦКОГО кричал ДАРАГАН.

Показания ДВОРЕЦКИЙ писал сам, я его путём понуждения не заставлял писать.

Дело КАМИНСКОГО я начал вести. После этого КАМИНСКОГО потребовали в Днепропетровск, и меня вызвал УМАНСКИЙ. Когда я приехал и зашел в кабинет УМАНСКОГО, КАМИНСКИЙ давал показания. После этого я с КАМИНСКИМ уехал обратно в Днепродзержинск.

Оглашен л.д. 55 в деле КАМИНСКОГО.

Протокол допроса был подписан.

УМАНСКИЙ приезжал по делу КАМИНСКОГО в Днепродзержинск и 2-е суток допрашивал КАМИНСКОГО.

Подсудимый УМАНСКИЙ: КАМИНСКОГО я допрашивал в Днепродзержинске в присутствии ДАРАГАНА и СОБОЛЕВСКОГО. Протокол был составлен в Днепропетровске в присутствии КАМИНСКОГО. Сначала от руки, потом он был отпечатан. Почему КАМИНСКИЙ не подписал протокол, не знаю, я протокол подписал.

Свидетель СОБОЛЕВСКИЙ: Мне КАМИНСКИЙ дал показания собственноручные на 30 листах, протокол допроса я писал по делу КАМИНСКОГО. КАМИНСКИЙ писал показания долго, по отдельным эпизодам.

Я протокол допроса КАМИНСКОГО подписал в Днепропетровске.

К КАМИНСКОМУ никаких мер физического воздействия не применялось.

ХРЕНОВ приехал в горотдел НКВД после 15 июля 1938 года, т.е. после того, что УСПЕНСКИЙ проводил в Днепропетровске совещание.

Я помню, что ДАРАГАН проводил оперсовещание в горотделе после приезда из Днепропетровска, ХРЕНОВ уже, кажется, был.

ХРЕНОВ: Я приехал в Днепродзержинск 19.VII–[19]38 года и принял [дела] у ДАРАГАНА.

ДАРАГАН уехал 22.VII-1938 года. Обвинительное заключение по делу КАМИНСКОГО я подписал, но не 17[–го] числа.

[955] У документі в однині — установлена подпись.

Пр[едседательствую]щий предъявляет свидетелю ХРЕНОВУ подписанное им 17.VII-1938 г.

Как это получилось, что дата 17, я не знаю.

Обвинительное заключение по делу ДВОРЕЦКОГО я подписал в августе, когда дело шло в УНКВД области.

Подсудимый ДАРАГАН: Я утверждаю, что я сдал дела в горотделе НКВД и 17[−го] уже выехал, а 18-го июля 1938 г. был в Запорожье в командировке как зам[еститель] нач[альника] Обл. управления НКВД.

Оглашен л.д. 308 т. № 2.

На вопросы ВТ свидетель СОБОЛЕВСКИЙ:

Я говорил ДВОРЕЦКОМУ, что он должен зайти к начальнику и доложить, что он является арестованным, но чтобы он вставал на носки и держал голову вверх, я его не учил.

ДВОРЕЦКИЙ показания писал собственноручно на протяжении 20 дней. Протокол я составил с его собственноручных показаний.

На вопросы подсудимого УМАНСКОГО свидетель СОБОЛЕВСКИЙ:

Неправильных установок по работе я от вас не получал, если бы я бил арестованного КАМИНСКОГО, он бы заявил и ДАРАГАНУ, и УМАНСКОМУ, и КОРКИНУ.

В то время я не мог думать, что КАМИНСКИЙ не виновен.

На очной ставке ДВОРЕЦКИЙ путал показания, он заявлял, что ДАРАГАН допрашивал его, давал ему вопросник.

На вопросы подсудимого ДАРАГАНА свидетель СОБОЛЕВСКИЙ:

Мне заранее приготовленного вопросника ДАРАГАН не давал.

Случаев того[956], что ДАРАГАНУ арестованные рапортовали, я не помню.

ДАРАГАН запрещал избивать арестованных.

О камерных условиях я не знаю, ибо в камерах не бывал.

Оглашены листы дела 443, 444 тома 2-го.

Свидетель СОБОЛЕВСКИЙ:

О таком порядке составления протокола я ничего не знаю.

При допросах ДАРАГАН заходил нечасто.

Арестованных по ГЭСу я освобождал, их было 7 человек, и только один жаловался на СЕРБИНА, на ДАРАГАНА жалоб никаких не было.

Свидетель ХРЕНОВ: Я освобождал арестованных, которые были арестованы при Вас, они жалоб никаких не заявляли.

В Днепродзержинске разговоров об избиении арестованных я не слыхал.

Свидетель ФАЙНШТЕЙН Леонид Борисович, 1903 г. рождения, член ВКП(б), в органах НКВД с 1932 года, работает начальником отделения.

Будучи предупреждён председательствующим по ст. 89 УК УССР, на вопросы подсудимого УМАНСКОГО пояснил:

Дело МАЯКОВА, ДОНЦА и КОМАРОВСКОГО я вёл тогда, когда был создан 8[−й] отдел, это было в августе месяце 1938 года.

Я допрашивал по делу МАЯКОВА и частично ДОНЦА.

[956] У документі — случаев о том.

По окончании дела таковое было направлено на рассмотрение в Облсуд, суд вернул дело на доследование, после чего Следственная часть освободила их из-под стражи. Я никогда от Вас указаний о применении физических методов к арестованным не получал.

Незаконных методов ведения следствия с Вашей стороны я не наблюдал и об этом не слыхал ни от кого.

Парторганизация вопрос о Вашем поведении не ставила. Я помню, что МАЯКОВ писал собственноручное показание о его принадлежности к к-р организации.

На МАЯКОВА были также показания и других арестованных.

Дело на МАЯКОВА, ДОНЦА и КОМАРОВСКОГО мне поручил вести ШУМКОВ.

Свидетель ХАНИС Наум Львович, 1915 года рождения, член ВКП(б), сержант госбезопасности, не судился, будучи предупреждён председательствующим по ст. 89 УК УССР, на вопросы подсудимого УМАНСКОГО пояснил:

Когда я в 1938 году прибыл в [У]НКВД, я проходил стажировку под руководством УМАНСКОГО.

Мне и другим товарищам, вновь прибывшим товарищам, УМАНСКИЙ уделял много внимания, оказывал помощь в работе.

О камерных условиях я не знал, ибо в тюрьме не бывал.

УМАНСКИЙ помогал много молодым товарищам в их работе, учил в ведении следствия с тем, чтобы допрашивать без применения физических мер воздействия.

Вопросов к свид[етелю] ХАНИС[У] нет.

Свидетель СИДЕЛЬКОВСКАЯ Любовь Наумовна, 1901 года рождения, член ВКП(б), в органах НКВД с 1921 г., не судилась, будучи предупреждена председательствующим по ст. 89 УК [УССР], на вопросы подсудимого УМАНСКОГО пояснила:

Одно время я была врио[957] секретаря РПК, УМАНСКИЙ спросил у меня в частной беседе, были ли на него жалобы от ранее арестованных, дела на которых были прекращены.

Я ответила ему, что таких заявлений мне не поступало.

Один арестованный — ЧАЛЫЙ — мне рассказал, что он объявил голодовку, тогда УМАНСКИЙ приехал в тюрьму, уговаривал его, и он бросил голодовку, после чего этого ЧАЛОГО освободили.

Компрометирующего ничего за УМАНСКИМ я не знаю.

Свидетели ХРЕНОВ, СОБОЛЕВСКИЙ, ФАЙНШТЕЙН, ХАНИС и СИДЕЛЬКОВСКАЯ освобождены из зала судебного заседания.

На вопрос председательствующего подсудимым УМАНСКОМУ и ДАРАГАНУ о возможности продолжения слушания дела в отсутствии неявившихся свидетелей ГРИЩЕНКО, БАЛЕЦКОГО, КОМАРОВСКОГО, БАШИНСКОГО, ШЛЯХОВИЧА[958] и ДВОРЕЦКОГО подсудимый ДАРАГАН ответил, что считает возможным продолжение исследования дела без этих свидетелей.

---

[957] Врио — временно исполняющей обязанности.

[958] Тут і наступного разу у документі помилково — ШЛЕМОВИЧА.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Я также считаю возможным продолжение исследования дела без этих свидетелей.

Военный трибунал, посовещавшись на месте, ОПРЕДЕЛИЛ:

Считать уважительной причину[959] неявки свидетелей ГРИЩЕНКО и КОМАРОВСКОГО.

Поскольку о неявке свидетелей БАЛЕЦКОГО, БАШИНСКОГО, ШЛЯХОВИЧА и ДВОРЕЦКОГО сведений не имеется, дело продолжать слушанием и закончить в отсутствии неявившихся свидетелей.

В случае необходимости огласить их показания.

Пред[седательствую]щий объявляет перерыв до 25.V–[19]41 года, 10 часов утра.

25.V-1941 года суд. заседание продолжается.

ВТ определил: Поступивший акт врачей-психиатров от 24.V–[19]41 г. о психическом состоянии здоровья УМАНСКОГО и ДАРАГАНА[960] приобщить к делу[961].

Подсудимый УМАНСКИЙ дал объяснение:

К следствию по делу ФИЛИМОНОВА я отношения не имел, со мной была согласована справка на арест, она же была подписана начальником горотдела ДАРАГАНОМ.

На ФИЛИМОНОВА были два формуляра.

Сам ФИЛИМОНОВ признал связь с англичанином-шпионом и то, что он получал от него подарки.

В то время это было достаточно материалов для его ареста.

ФИЛИМОНОВ был исключен из партии за связь с англичанином ФОЛОУСОМ, который подарил ему патефон и другие вещи. Позже ФОЛОУС оказался шпионом.

Председательствующий объявил, что в[о] взятом для обзора деле ФИЛИМОНОВА на стр. 9 есть постановление об аресте за подписью ДАРАГАНА, УМАНСКОГО и КОРКИНА.

К остальным документам в деле УМАНСКИЙ никакого отношения не имеет. Дело заканчивал начальник горотдела ХРЕНОВ.

Подсудимый ДАРАГАН: Я участия при допросе ФИЛИМОНОВА не принимал, в то время я был на XIV съезде КП(б)У.

Другие лица по делу ФИЛИМОНОВА проходили также по его показаниям и по агентурным материалам.

На ФИЛИМОНОВА было большое дело-формуляр.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Дело ДЫЧЕКА я помню, он был арестован Солонянским РО[962] НКВД, который 3[–м] отделом [УГБ УНКВД] не обслуживался. Дело прошло через 3[–й] отдел, почему, не помню, оно было послано на рассмотрение Особого совещания [при НКВД СССР] в Москву, после чего вернулось, и арестованные были освобождены.

---

[959] У документі — причиной.

[960] У документі помилково — ДОРОГАНА.

[961] До справи долучено два акти від 24 травня 1941 р. стосовно кожного підсудного. (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 9, арк. 75, 76).

[962] РО — районное отделение (не отдел).

Председательствующий огласил лист дела 37 в деле ГАРКУШИ[963], л.д. 15 в деле ДЫЧЕКА, л.д. 93 в т. 3.

Справка на арест ДЫЧЕКА была составлена на основании материалов. В то время эти материалы были вполне достаточными для ареста его.

По делу бывш. работников Днепропетровского порта я мог подписать справку, хотя дело вёл не 3[−й] отдел, а Водный отдел. К следствию по этому делу я никакого отношения не имел.

Оглашен л.д. 96 т. 3.

Справку писал работник Водного отдела и дал мне на подпись.

По делам шпионажа справки все отделы посылали только через 3[−й] отдел.

Дело литовца[964] СКИРГАЙЛО, НАРКЕВИЧА[965] и др. возникло до меня, а освобождены они были при мне.

Я посылал ЖЕРОМСКОГО на завод, он допрашивал обвиняемых, но следствием я не руководил.

Обвинительное заключение по делу я подписал.

Дело направлялось на рассмотрение в особом порядке, потом было возвращено и рассмотрено на Тройке.

Оглашены л.д. 24−26 т. 3.

Два человека были осуждены по 1-й категории, двух осудили на 10 лет, а двух — ДЗЮГЕВИЧА[966] и АШКЕЛЯНЦА[967] — я освободил.

Дело шло в Москву за моей подписью. Я считал, что материалов было достаточно для того, чтобы судить, однако после постановления ЦК ВКП(б) и СНК СССР [от 17 ноября 1938 г.] я понял свою ошибку.

Дело ДОНЦА, МАЯКОВА, КОМАРОВСКОГО было передано 8[−му] отделу 6 августа [1938 г.]

Я к следствию абсолютно никакого отношения не имел.

8[−й] отдел заканчивал это дело под руководством ШУМКОВА, который ведал отделом.

Это было ещё до постановления ЦК ВКП(б) и СНК СССР.

Председательствующий удостоверяет, что из дела ДОНЦА видно (л.д. 107, 108), что до 11 августа 1938 года дело вёл 3[−й] отдел, а с 16 августа — 8[−й] отдел.

В т. 2 дела КОМАРОВСКОГО подписи УМАНСКОГО не значится. В деле на МАЯКОВА имеется за подписью УМАНСКОГО только постановление о привлечении в качестве обвиняемого МАЯКОВА и об избрании ему меры пресечения.

В деле МАЯКОВА, л.д. 44, видно, что обвинительное заключение подписано 8[−м] отделом.

Объявлен перерыв на 10 минут.

Судзаседание через 10 минут продолжается.

---

[963] У документі помилково — КАРКУШИ.

[964] У документі слово помилково надруковано як прізвище, означало національність К. Скиргайла.

[965] У документі помилково — МАРКЕВИЧА.

[966] У документі помилково — ЗИКЕВИЧА.

[967] У документі помилково через літеру «и» у другому складі — АШКИЛЯНЦА.

На вопросы ВТ подсудимый УМАНСКИЙ:

По Криворожскому делу КОЛЕСНИКОВА, КОРОВИНА и др. (38 ч[ел.]) следствие велось в Кривом Роге. Наблюдение за следствием вёл ШУМКОВ, моих подписей в деле никаких нет.

Весьма возможно, что по имевшимся[968] на то время материалам я подписывал справки на арест.

Я подписывал справку, проверял материалы дела, но не всегда, ибо не имел физической возможности всё охватить.

Для того, чтобы не сделать ошибки, я должен был или передопрашивать всех арестованных лично, или доверить [это] аппарату.

ПРОКОФЬЕВ и ДВОРЕЦКИЙ были освобождены мною.

Я лично ездил в Днепродзержинск, разговаривал с ДВОРЕЦКИМ, потом дал распоряжение привезти его в Днепропетровск.

В Днепропетровске я поручил это дело моему заместителю СТРЕЛЬЦОВУ. Дело было возвращено в Днепродзержинск на доследование, впоследствии дело прекращено.

Оглашен л.д. 257 т. 2.

Я ДВОРЕЦКОМУ не угрожал, в карцер его не сажал.

Показания ДВОРЕЦКОГО являются неправильными, ибо я над ним не издевался, я только настаивал, чтобы он скорее дал показания, ибо будет сидеть долго.

Дело на 19 человек по Кривому Рогу — БУБЫРЯ[969], ЛЕВИНА, Ш[А]ПАНСКОГО и других — я не помню.

Председательствующий удостоверяет, что, как видно из л.д. 85 вещ[ественных] доказательств по делу УМАНСКОГО, подписей на справках нет (в деле БУБЫРЯ).

По делу ЛЕЦКОГО[970] никто не арестовывался больше по его показаниям.

Дело ЛЕЦКОГО вёл следователь ЖЕРОМСКИЙ. Он был арестован по показаниям одного из арестованных и на основании заявления члена партии.

Обвинительное заключение по делу подписал СТРЕЛЬЦОВ, я только подписал постановление об избрании меры пресечения.

Меня обвиняют в том, что я уничтожил секретные документы в отделе. Я утверждаю, что эти документы согласно приказа НКВД УССР должны были быть уничтожены ещё в 1937 году. Ценности эти документы никакой не представляли. Я, когда сдавал дела отдела, вызвал секретаря отдела ГРИЩЕНКО, отобрал ненужные документы и сказал ей, чтобы она вместе с уборщицей сожгла документы, что ею и было сделано. Её утверждение о том, что она хотела предупредить этот мой поступок, является неправильным, т.к. она сама принимала участие в сжигании документов.

Оглашен л.д. 252 тома 4 — показания ГРИЩЕНКО.

---

[968] У документі — имеющимся.

[969] Тут і наступного разу у документі помилково — БУБЕРА.

[970] Тут і наступного разу у документі помилково — ЛЕПСКОГО.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Я, когда вызвал ГРИЩЕНКО и дал ей задание сжигать документы, хотел лишь избавиться от лишнего хлама, зная, что они никакой ценности собой не представляют. Я никакой корыстной цели в этом не усматривал. В 3-м отделе [У]НКВД области я работал с мая месяца 1938 года. Если следствие предъявляет мне обвинение в том, что за период моей работы освобождено 1000 человек, то считаю, что эта цифра неправильная, ибо эта цифра за весь 1938 год.

Оглашена справка об арестах — т. 3, л.д. 170.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Эти арестованные могли быть привлечены к ответственности и в 1936, и в 1937 году, тогда, когда я не работал.

Установку о создании групповых дел, т.е. об искусственном объединении дел одиночек в групповые, давали УСПЕНСКИЙ и КОРКИН. КОРКИН распорядился, чтобы все дела только в групповом порядке направлять на рассмотрение Особого совещания [при] НКВД СССР. В соответствии с этим дела были объединены и отправлены в Москву, и когда оттуда их вернули, КОРКИН дал распоряжение снова их расчленить. Моя вина в том, что я доверился начальникам райотделов и подписывал обвинительные заключения по делам, которые шли в Москву, не проверяя обоснованность обвинения и связи между обвиняемыми. Я не мог всего охватить.

Справки на альбом я писал из протоколов допроса, имея при этом материалы. Бывали случаи, когда мы писали справки без дел.

Камеры отстойников существовали ещё до меня. Вопросами наблюдения за тюрьмой никто не занимался. Этим вопросом должен был заниматься пом[ощник] нач[альника] УНКВД КЛИМОВ, однако, он ничего не делал. В обвинительном заключении написано, что я совершал преступления, имея в виду выслужиться. Я считаю, что это неправильно, ибо УСПЕНСКИЙ и КОРКИН меня не выдвигали, а, наоборот, КОРКИН ставил вопрос о снятии меня с должности.

Следствие по моему делу проведено необъективно. Особоуполномоченный [УНКВД] КИСТЕРЕВ при допросе ругал меня нецензурными словами, говорил мне, чтобы я себе приготовил дыру для пули. Свидетели ДОНЕЦ[971], БОЙКО, МАЯКОВ давали на меня неправильные показания. Я сознаю, что совершил много ошибок, однако, никакой корыстной цели я не усматривал, я доверился сотрудникам, которые меня подводили, работы было очень много, и всего охватить я не мог.

Оглашена справка о том, что КОРКИН — бывш. нач[альник] Облуправления НКВД — осуждён к ВМН[972].

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Справку приобщить к настоящему делу.

Объявляется перерыв до 26.V–[19]41 г., 11 час. утра.

26 мая 1941 г., в 11 ч[асов] 30 мин., судзаседание продолжается.

На предложение председательствующего подсудимый ДАРАГАН показал:

Я на оперативной работе с 1934 года. В мае месяце 1938 г. меня вызвал к себе КОРКИН и предложил принять дела в Днепродзержинске.

[971] У документі помилково — Донцов. Усі прізвища надруковані маленькими літерами.

[972] П. Коркін розстріляний 29 січня 1940 р.

Я отказывался, мотивируя тем, что это для меня большая работа, что я больной. КОРКИН разозлился, заявил, что это не Собез, и предложил принять дела. Приехав в Днепродзержинск, я принял дела. Там было много арестованных. Когда я обходил камеры, мне поступали жалобы от арестованных на следователей СЕРБИНА, ШНЕЙДЕРМАНА, ПОНОМАРЕНКО и других, что они применяют физические меры воздействия при допросах. Я созвал совещание, на котором запретил применять к арестованным методы физического воздействия, одновременно я просил отдел кадров обновить мне аппарат. Из Облуправления НКВД всё время звонили, что мало посажено арестованных. Приехали из области РАДИОНОВ и КРУГЛЯК во главе с ЯНКОВИЧЕМ и БОЛДИНЫМ, которые начали проводить массовые аресты по украинской линии. Было арестовано около 100 человек, а также очень много арестовано по польской линии. В камерах было тесно, меня это беспокоило, я вынужден был занять гараж и мастерскую милиции и расширил тюрьму.

УСПЕНСКОГО я видел всего два раза. Один раз — на совещании в Днепропетровске, а второй раз — когда также был в Днепропетровске — в здании [У]НКВД. Однажды он мне звонил по телефону и за то, что я отказался от выполнения вражеского распоряжения, т.е. от дачи неправильных цифр по соцположению, он грозил мне арестом. Я утверждаю, что совещание в Днепродзержинске с работниками НКВД после того, как УСПЕНСКИЙ был в Днепропетровске, я не проводил. Я лишь только в частной беседе с работниками посвятил их о совещании, которое проводил УСПЕНСКИЙ.

Дело КАМИНСКОГО и других я помню. КАМИНСКИЙ был арестован на основании показаний арестованных, а также на основании агентурных материалов. КАМИНСКИЙ сидел в нормальных условиях. Когда я заходил в камеру, КАМИНСКИЙ писал собственноручно показания.

Я верил сотрудникам. Материалы я подписывал, однако не всегда проверял, ибо у меня не было таковой возможности. Дело КАМИНСКОГО вёл СОБОЛЕВСКИЙ. Я знал СОБОЛЕВСКОГО как сильного работника и культурного следователя. КАМИНСКИЙ виновным себя признал, на КАМИНСКОГО были показания арестованных ШЕЙБЛЕРА[973] и ОРЛОВСКОГО, которые дали на КАМИНСКОГО показания ещё до его ареста.

Председательствующий при обзоре дела на КАМИНСКОГО и других устанавливает, что КАМИНСКИЙ арестован 3 июня 1938 г. (л.д. 5, том 1, д[ело] КАМИНСКОГО).

Показаний ШЕЙБЛЕРА в деле КАМИНСКОГО нет.

Протокол допроса КАМИНСКОГО от 12.VII–[19]38 г. на 53[–х] печатных листах подписан ДАРАГАНОМ, СОБОЛЕВСКИМ с приготовлением подписи УМАНСКОГО (л.д. 55, датиров[ан] 12.VII–[19]38 г.).

Л. д. 233 в деле КАМИНСКОГО есть показания ОРЛОВСКОГО от 29–30 мая 1938 года, но на КАМИНСКОГО показаний в протоколе не значится.

Л. д. 222 — показания БУХМАН[А]: со слов ХОДОРОВСКОГО КАМИНСКИЙ входил в «ПОВ» (л.д. 227).

[973] Тут і наступного разу у документі помилково — ШЕЙДЛЕРА.

Л. д. 216 — показания КРАНКОВСКОГО[974] от 6.VII–[19]38 г. Показаний на КАМИНСКОГО нет.

1-й том дела КАМИНСКОГО, постановление об избрании меры пресечения за подписями ДАРАГАНА, УМАНСКОГО и КОРКИНА.

Л. д. 229 в деле КАМИНСКОГО, показаний СТУДЗИНСКОГО на КАМИНСКОГО нет.

Л. д. 232, показания [СКУЛЬ]БАШЕВСКОГО от 10–11.IV–[19]38 г. В показаниях не значится о том, КАМИНСКИЙ вовлёк в «ПОВ».

Л. д. 270, показаний ЛЕВЧЕНКО на КАМИНСКОГО нет.

Суд удостоверяет, что в обоих томах дела КАМИНСКОГО и других 47 человек ко дню ареста нет данных на арест КАМИНСКОГО.

Подсудимый ДАРАГАН:

В момент ареста на КАМИНСКОГО и др. лиц были материалы и справки, сейчас их в деле не видно.

Обвинительное заключение по делу я не подписывал, ибо оно подписано 17 июля, когда я уже сдавал дела. КАМИНСКОГО я допрашивал, его также допрашивал и УМАНСКИЙ.

По делу ДЫЧЕКА я также подписал справку, виновен я в том, что не проверил её.

На ДВОРЕЦКОГО были материалы о его растрате и две справки по агентурным данным. Я с ДВОРЕЦКИМ беседовал, но им не командовал и не издевался над ним. Я помню, что ДВОРЕЦКИЙ врал, не хотел давать правдивых показаний. Я требовал у него показания настойчиво, ибо имел материал. При мне ДВОРЕЦКИЙ показаний не давал, он дал показания тогда, когда я уже не работал.

Подсудимый УМАНСКИЙ: ДВОРЕЦКИЙ и ПРОКОФЬЕВ были привезены по моему распоряжению в Днепропетровск, с ними работал мой заместитель СТРЕЛЬЦОВ. Когда я разобрался в этом деле, я освободил их из-под стражи.

Подсудимый ДАРАГАН: О случае, чтобы в Москву отправляли дела без обвинительных заключений, я не помню.

Я не давал указания, чтобы искусственно связывать дела одиночек в групповые. Камеры отстойников были созданы до меня, кто создавал эти камеры, я не знаю. Старосты в камерах были. Однако, я заданий этим старостам никаких не давал. Когда я работал зам[естителем] нач[альника] Управления области, я оперативными отделами не ведал. Я признаю, что совершил ошибку, ибо доверялся работникам, однако, я никакой корыстной цели не имел, подхалимом я не был, я работал честно.

Председательствующий оглашает справку о том, что УМАНСКИЙ был назначен на должность начальника 3-го отдела 9 августа 1937 года[975], что ему было присвоено звание ст[аршего] лейтенанта госбезопасности

---

[974] У документі помилково через літеру «м» — КРАМКОВСКОГО.

[975] У документі помилка. З січня 1937 р. по березень 1938 р. посаду начальника 3-го відділу УДБ УНКВС обіймав Н. Березовський. Після зняття його з посади і відрядження у розпорядження НКВС СРСР, з квітня 1938 р. Я. Уманський тимчасово виконував обов'язки начальника 3-го відділу. Згідно з наказом НКВС УРСР по особовому складу № 381 від 20 червня 1938 р. його призначено тимчасово виконуючим посаду начальника 3-го відділу УДБ УНКВС. (ГДА СБУ, ф. 9, спр. 2-ос, арк. 179).

23 августа 1938 года, а также что УМАНСКИЙ был представлен к награде 11.VI–[19]40 г.

ВТ, посовещавшись на месте, ОПРЕДЕЛИЛ:

Справку приобщить к настоящему делу[976].

Председательствующий оглашает л.д. 510 т. 2, л.д. 514 т. 2 — справки о ДАРАГАНЕ.

Председательствующий объявляет перерыв на 10 минут.

Судебное заседание продолжается.

На вопрос председательствующего к подсудимым ДАРАГАНУ и УМАНСКОМУ, чем они могут дополнить судебное следствие, подсудимый ДАРАГАН заявил:

Прошу истребовать и приобщить к делу справку, когда я принял и сдал дела в Днепродзержинске. Кроме того, справку о том, что я в мае месяце 1938 года был почти весь месяц на районной, областной партконференциях и XIV съезде КП(б)У.

Подсудимый УМАНСКИЙ: Прошу огласить показания МАМЯСА и ШЕЙМАНА, которые имеются в деле. Кроме того, прошу приобщить к делу наградной лист, в котором подробно изложено, за что я был представлен к награде.

Настаиваю на своём ходатайстве о допросе свидетелей КОГАНА и МОГИЛЕВСКОГО, которые смогут мне дать характеристику.

Председательствующий огласил л.д. 478 т. 2 — показания МАМЯСА, л.д. 483 т. 2 — показания ШЕЙМАНА.

Военный трибунал, посовещавшись на месте, ОПРЕДЕЛИЛ:

Отклонить ходатайство подсудимых о вызове свидетелей ШЕЙМАН[А], ограничившись его показаниями на предварительном следствии (т. 2, л.д. 483), и ГОЛЬДБРАЙ[Х]Т[А], МАМЯС[А], КОГАНА, поскольку показания, для которых ходатайствовали о их вызове, восполнены допрошенными в суде свидетелями и материалами обзора следственных дел в суде.

Отклонить ходатайство о вызове свидетеля МОГИЛЕВСКОГО, поскольку факт положительного отношения к нему УМАНСКОГО не может решающе повлиять на оценку доказательств в их совокупности, что может быть учтено судом.

Отклонить ходатайство о вызове свидет[еля] ЛОГИНОВОЙ[977], поскольку по этому эпизоду, для освещения которого она должна была быть вызвана, допрошен свидетель ЖЕРОМСКИЙ.

Приобщить к делу следственные дела, взятые для обзора: БЕККЕРА и др., РЕВЫ[978], КОМАРОВСКОГО и др., ДОНЦА и др., ЗИНОВЬЕВА-МАЯКОВА и др., ДВОРЕЦКОГО и др., ФИЛИМОНОВА, ГЛАЗОВА, АШКЕЛЯНЦА[979] и др., СКИРГАЙЛО и др., ГЛАЗОВА и др., ДЫЧЕК[А], КАМИНСКОГО и др.

Председательствующий объявляет судебное следствие по делу законченным.

---

[976] В архівній кримінальній справі довідка відсутня.

[977] У документі помилково із зайвою літерою «в» — ЛОГВИНОВОЙ.

[978] У документі в називному відмінку — РЕВА.

[979] У документі помилково — ОШКИЛЯНЦА.

Предоставляется последнее слово подсудимому ДАРАГАНУ.

Подс[удимый] ДАРАГАН:

Я сам рабочий, с 12 лет я самостоятельно пробивал себе путь. У меня вся семья трудовая. Два брата — члены партии. Меня воспитала партия. Воспитали органы НКВД. Я работал всегда честно. С 1926 года я — член партии, никаких уклонов и шатаний у меня не было. До 1938 года я активно принимал участие в партийной жизни. Я вёл непримиримую борьбу с вредителями партии, с клеветниками, я разоблачал их. Я сознаю, что совершил очень тяжелое преступление, это преступление я совершил потому, что слепо выполнял приказы врагов. Я прошу учесть, что я никакой корыстной цели не имел, я совершил преступление перед партией и Родиной, но я осознал это, и если Суд мне подарит жизнь, я оправдаю себя перед партией и Родиной. Я прошу Суд оставить мне жизнь, дать мне возможность честным трудом оправдать свою вину перед партией, перед народом (плачет).

Подс[удимый] УМАНСКИЙ:

Я 21 год проработал на пользу Советской власти. Я работал честно. Однако, в 1938 году я стал жертвой врагов народа УСПЕНСКОГО и КОРКИНА. Я виноват, что совершал преступления, но я заверяю суд, что я не имел никаких личных и карьеристских побуждений. Я за партию отдавал жизнь и отдам. Я в 1940 г. поймал двух террористов, которые имели цель убить товарища Сталина. За это меня представили к награде. Я при поимке террористов рисковал жизнью, мне не жалко было отдать жизнь для сохранения жизни нашему вождю товарищу Сталину. Я умоляю Суд сохранить мне жизнь, дать мне возможность работать, чтобы оправдать себя перед партией и Родиной, я прошу сохранить мне жизнь.

В 16 часов ВТ удалился на совещание для вынесения приговора.

В 3 часа 40 минут ВТ возвратился с совещания.

Председательствующий огласил приговор и разъяснил осуждённым срок и порядок обжалования.

Военный трибунал ОПРЕДЕЛИЛ:

Меру пресечения осуждённым ДАРАГАНУ и УМАНСКОМУ до вступления приговора в законную силу оставить прежнюю — содержание под стражей.

В 4 часа 05 мин. судебное заседание объявлено закрытым.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬТСТВУЮЩИЙ
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 1 РАНГА *Гурьев*

СЕКРЕТАРЬ *Тверской*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 9, арк. 2–74.
Оригінал. Машинопис.

№ 85
Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі І. А. Дарагана та Я. В. Уманського

22–27 травня 1941 р.

Дело № *28*1*941* г. Сов[ершенно] секретно
Ф. № 1

ПРИГОВОР
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

1*941* г., *мая 22–27* дня, Военный трибунал войск НКВД Киевского округа *выездной сессией в г. Днепропетровске*, в *за*крытом судебном заседании, в составе:

Председательствующего — *военного юриста 1 ранга Гурьева,*

Членов: *младшего лейтенанта ГБ*[980] *Адылина и сержанта ГБ Хмельницкого,*

при секретаре *Тверском*[981], без участия обвинения и защиты, рассмотрел дело на бывшего заместителя начальника УНКВД по Днепропетровской обл. УССР, старшего лейтенанта ГБ ДАРАГАНА Ивана Андреевича, 1901 года рождения, происходящего из граждан села Боромля Харьковского района и области Украинской ССР, украинца по национальности, из крестьян-бедняков, служащего, семейного, с низшим образованием, быв[шего] члена ВКП(б) с 1926 года, служившего в Красной армии с 1922 по 1928 гг., в органах НКВД с 1928 г., имеющего знак почетного чекиста, не судимого;

на бывшего начальника 3-го отдела УГБ Днепропетровского УНКВД УССР, старшего лейтенанта государ[ственно]й безопасности УМАНСКОГО Якова Владимировича, 1902 года рождения, происходящего из гр[ажда]н города Одессы Украинской ССР, по национальности еврея, из служащих, служащего, семейного, с низшим образованием, б[ывшего] члена ВКП(б) с 1938 года, служившего добр[овольно] в Красной армии с 1919 по 1921 гг., в органах НКВД с 1921 года, в последней должности — с апреля 1938 года по сентябрь мес[яц] 1940 г., не судимого, арестованного по делу 21 сентября 1940 года, имеющего награждения: часы, оружие, грамоту, знак почетного чекиста и представление к правительственной награде,

по обвинению их по ст. 206–17 пун[кт] «б» УК УССР,— УСТАНОВИЛ:

ДАРАГАН, выполняя обязанности начальника горотдела НКВД Днепродзержинска с 5 мая по 20 июля 1938 года, допустил неоднократные нарушения социалистической законности, а именно:

а) наблюдая за ходом следствия по делу КАМИНСКОГО и других, на которого к 8 июня 1938 г. не было данных для ареста, а ко дню его допроса — 12 июля 1938 г. из трёх показаний на него арестованных было только одно прямым показанием — СКУЛЬБАШЕВСКОГО (т. 2, л. 234). Однако, в период следствия по делу были применены такие условия

[980] ГБ — государственная безопасность.

[981] Далі у документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

камерного содержания и допроса, что арестованные дали вымышленные показания на себя и других лиц по обвинениям в контрреволюционных преступлениях.

УМАНСКИЙ, являясь начальником 3[−го] отдела [УГБ] УНКВД, передопрашивая КАМИНСКОГО, дважды не обратил внимания на отсутствие должных доказательств для обвинения, пропустил дело на Особое совещание [при НКВД СССР] со справками за подписями б[ывшего] начальника Управления НКВД и областного прокурора, однако дело возвратилось на судебную тройку, в результате были осуждены к ВМН 5 чел. и к разным срокам лишения свободы 32 чел. В отношении последних при перепроверке материалов обвинения не подтвердились, и осуждённые освобождены.

б) ДАРАГАН по должности начальника горотдела НКВД с согласия УМАНСКОГО 20 июня 1938 года по показаниям арестов[анно]го ПРОКОФЬЕВА арестовали ДВОРЕЦКОГО по обвинению в контрреволюционных преступлениях, от которого путём незаконных мер воздействия были получены следователем признания и оговора других лиц из бывших красных партизан, и только 14 июня 1939 года по инициативе и представлению УМАНСКОГО ДВОРЕЦКИЙ и ПРОКОФЬЕВ были освобождены.

в) ДАРАГАН как заместитель нач[альни]ка Управления НКВД и УМАНСКИЙ как нач[альник] 3[−го] отдела в 1938 году по делу ДЫЧЕК[ОВ] Григория и Кирилла составили информационную сводку в НКВД УССР, излагая падёж 40 овец в колхозе как диверсионный акт польской шпионской диверсионной группы на основе одного признания арестованного ДЫЧЕК[А] Г., и дело с такими «доказательствами» через 3[−й] отдел, возглавляемый УМАНСКИМ, было передано на судебную тройку, которой оба ДЫЧЕК[А] осуждены по 10 лет ИТЛ, и лишь через длительный период были освобождены.

Аналогичную информационную справку ДАРАГАН и УМАНСКИЙ подписали по следств[енному] делу БЕККЕР[А] и других 15 человек.

г) ДАРАГАН, прибыв на работу в Днепродзержинский горотдел НКВД в мае мес. 1938 года, допустил существование камеры−«отстойник[а]» для непризнающихся арестованных. УМАНСКИЙ, зная о такой камере в Днепродзержинске и в Днепропетровской тюрьме, не принимал мер к устранению этих ненормальных условий, потворствуя отдельным работникам в нарушении социалистической законности.

д) ДАРАГАН и УМАНСКИЙ являются причастными в осуществлении вражеских установок оказавшихся врагами народа УСПЕНСКОГО и КОРКИНА в проведении массовых необоснованных арестов, упрощенного следствия, объединения дел на одиночек по контрреволюционным преступлениям в дела групповые. Кроме осуждённых за это УСПЕНСКОГО и КОРКИНА, осуждены б[ыв.] нач[альник] отдела РЕЗНИКОВ, зам[еститель] нач[альника] отдела СТРЕЛЬЦОВ, ЛИНЕЦКИЙ, КЛИБАНОВ и др.

Кроме этого, УМАНСКИМ совершены такие преступления:

1. В мае−июле 1938 года он дал согласие на арест 26 чел. служащих и рабочих Коксохимзавода: ГЛАЗОВА, ЗИНОВЬЕВА и других. Сам

руководил следствием по этому делу, путём создания тяжелых камерных условий и ведения следствия с нарушением процессуальных норм понудили арестованных подписать признания по обвинениям в государственных преступлениях, оговорить других лиц. За подписями УМАНСКОГО были составлены справки с направлением дела на судебную тройку, которой осуждены: к ВМН — 13 чел. и к лиш[ению] свободы на разные сроки — 10 чел., последние впоследствии после проверки материалов освобождены с прекращением дела о них.

2) В апреле мес. 1938 года подписал согласие на арест НАРКЕВИЧА и других двух человек по обвинению их в шпионаже. Следствие велось подчинённым ему работником с нарушением процессуальных норм, УМАНСКИМ подписано обвинительное заключение с направлением дела на Особое совещание [при НКВД СССР]. С Особого совещания через 3[–й] отдел дело было возвращено на судебную тройку, которой осуждены НАРКЕВИЧ и СКИРГАЙЛО к ВМН, а ДЗЮГЕВИЧ и АШКЕЛЯНЦ[982] — к лиш[ению] свободы по 10 лет ИТЛ. Последующей проверкой было установлено, что для ареста этих лиц не было оснований.

Дело на последних прекращено с освобождением их.

3) В мае мес. 1938 года по показаниями одного арестованного — ДОНЦА — УМАНСКИЙ дал согласие на арест МАЯКОВА, КОМАРОВСКОГО по обвинению их в контрреволюционных преступлениях. В период следствия следователем было допущено нарушение процессуальных норм, понудившие арестованных дать о себе вымышленные показания и оклеветать других, подписать протокол допроса с вымышленными обвинениями. В августе мес. 1938 г. дело было передано в 8-й отдел, которым в октябре мес. 1939 г. они были освобождены.

4) В октябре–ноябре мес. 1937 года УМАНСКИЙ по должности нач[альни]ка 2[–го] отделения 3[–го] отдела, получив дело ПОПЕСКО, обвиняемого за переход границы из Румынии в шпионских целях, со справкой оперуполномоченного ПЛАТОНОВА о направлении дела на Особое совещание при корректировке её исключил отказ ПОПЕСКО от своих показаний по предъявленному обвинению. ПОПЕСКО Особым совещанием был осуждён к ВМН,—

т. е. в совершении ДАРАГАНОМ и УМАНСКИМ преступления, предусмотренного статьей 206–17 пун[кт] «б» УК УССР.

Признать недоказанными обвинения ДАРАГАНА и УМАНСКОГО в отношении наступивших последствий к осуждённым [к] ВМН 10 человек по делу КАМИНСКОГО, которые были арестованы по данным как бывшие офицеры, петлюровцы, махновцы за к-р преступления.

Признать недоказанным обвинение ДАРАГАНА и УМАНСКОГО по делу ФИЛИМОНОВА, в отношении которого, как установлено в суде просмотром дела-формуляр[а] на него, арест являлся обоснованным, и нет оснований не верить данным следствия в отношении его, СЛОБОДСКОГО и ДОЛИНИНА, проходящих по показаниям ФИЛИМОНОВА. Суд считает, [что] недостаточно данных для обвинения

[982] У документі помилково із зайвим м'яким знаком — АШКЕЛЬЯНЦ.

УМАНСКОГО в необоснованных арестах 5 чел., проходящих по показаниям ФИЛИМОНОВА, позже освобождённых из-под ареста.

Признать недоказанным обвинение ДАРАГАНА и УМАНСКОГО в передаче дела БЕККЕР[А] и других 15 чел. на судебную тройку, ибо следствие проводилось и обвинительное заключение было составлено 11-м отделом УНКВД, к которому они не имели отношения. Помимо них дело было направлено на Особое совещание, а с Особого совещания дело было возвращено для рассмотрения тройкой[983] через тот же отдел.

Признать недоказанным обвинение УМАНСКОГО в том, что он подписал справку на арест РЕВЫ и других 38 чел., ибо материалами следств[енного] дела РЕВЫ это не подтверждается. Справку о представлении дела РЕВЫ и др. на судебную тройку хотя и подписал УМАНСКИЙ, но тот факт, что РЕВУ оправдал Областной суд и только потому, что РЕВА в суде отказался от своих показаний, данных на предварительном следствии, ещё не свидетельствует, что это является бесспорным доказательством для суждения о недоказанности обвинений как в отношении РЕВЫ, так и в отношении остальных осуждённых, так как РЕВА из кулаков и изобличался показаниями четырёх свидетелей на предварительном следствии, которые суд не мог проверить в суде.

Суд считает недоказанным обвинение УМАНСКОГО в сфальсифицировании справки на ОЛЕЙНИК[А], ибо при корректировке справки УМАНСКИМ допущено лишь стилистическое её изменение, а не изменения по существу (т. 3, л. 8). По этим же мотивам суд считает недоказанным обвинение УМАНСКОГО и в отношении осуждённого КОСОВСКОГО (т. 3, л. 16–18).

Предъявленное обвинение УМАНСКОМУ в том, что в 1938 году 3[–м] отделом УГБ [УНКВД] на судебную тройку были пропущены дела, и по ним 19 чел., в том числе БУБЫРЬ, ЛЕВИН, Ш[А]ПАНСКИЙ, были осуждены к ВМН; приговор в отношении всех осужд[ённы]х не был приведён в исполнение, а последующей проверкой установлена необоснованность предъявленного им обвинения, и все осуждённые освобождены,— суд признаёт недоказанным в силу того, что все 19 дел были из разных РО НКВД; что непосредственного наблюдения за этими делами УМАНСКИЙ не вёл, а следствие не установило непосредственно в этом виновных лиц.

Недоказанным суд признал обвинение УМАНСКОГО в осуждении судтройкой ЛЕЦКОГО, ибо, как видно из обзора по делу, показания ЛЕЦКОГО подтвердились в части ареста и осуждения лиц, проходящих по его показаниям, которые были репрессированы до получения этих показаний от ЛЕЦКОГО. От самого ЛЕЦКОГО нет отказа от своих показаний, в силу чего и нет оснований брать под сомнение его показания, которыми он признал себя виновным в контрреволюционной деятельности.

Обвинение УМАНСКОГО в попытке сожжения справок-черновиков, относящихся к 1938 году, по смыслу приказа НКВД Союза ССР за № 0015511940 года нельзя признать уголовно наказуемым преступлением, ибо они подлежали сжиганию, а доводы следствия о их фальсификации

[983] У документі — тройки.

не анализированы конкретно, а взятые судом на выборку черновики справок на КОРОБЦА[984], ЗИНИЧ[А], ЗВЕРЖИНСКОГО[985] и др. содержат лишь стилистические исправления.

Неосновательным является обвинение УМАНСКОМУ в необоснованно арестованных в отношении всех 1000 чел. освобождённых: часть их, несомненно, относится к порочной практике УМАНСКОГО, а значительная часть относится к указанным 8 районам области, к тому [ж] каждый из районов обслуживался несколькими отделами УНКВД, а не только 3[−м] отделом, к тому [ж] освобождённые были арестованы и в такие периоды, когда УМАНСКИЙ ещё не был нач[альником] отдела.

Учитывая, что УМАНСКИЙ и ДАРАГАН являлись второстепенными лицами в руководстве Областного УНКВД, что основными нарушителями социалистической законности являлись[986] быв. нач[альник] Управления КОРКИН (осуждён) и быв. нарком [внутренних дел УССР] УСПЕНСКИЙ (осуждён), лично приезжавший в область с установками, руководствуясь ст. ст. 296, 297 УПК и 46 УК УССР,— ПРИГОВОРИЛ:

УМАНСКОГО Якова Владимировича, на основании ст. 206−17 п. «б» УК УССР к лишению свободы в ИТЛ на десять (10) лет, с лишением звания «старший лейтенант ГБ», без поражения в правах, с зачетом предварительного заключения с 21 сентября 1940 года и

ДАРАГАН[А] Ивана Андреевича, на основании ст. 206−17 п. «б» УК УССР к лишению свободы на восемь (8) лет [в] ИТЛ, с лишением звания «старший лейтенант ГБ», без поражения в правах, с зачетом предварительного заключения с 19 апреля 1939 г. по 19 марта 1940 г. и с 21 марта 1941 года.

Приговор может быть обжалован в кассационном порядке в Военную коллегию Верховного суда Союза ССР в течение пятисуточного срока со дня вручения осуждённым копии приговора через ВТ, вынесший приговор.

Председат[ельствующий] *Гурьев*

Члены: *Адылин*
Хмельницкий

Наприкінці документа проставлений прямокутний штамп з текстом: «Копию для Военпрокуратуры получил *31/V* 19*41* г. *Підпис нерозбірливий*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64858, т. 9, арк. 79−82 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку.

[984] У документі в називному відмінку — КОРОБЕЦ.

[985] У документі помилково — ДЗЕРЖИНСКОГО.

[986] У документі в однині — являлся.

РОЗДІЛ 2.
СПРАВИ Т.В.О. НАЧАЛЬНИКА УНКВС ПО ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ АНДРІАНА (АДРІАНА) ПЕТЕРСА-ЗДЕБСЬКОГО, НАЧАЛЬНИКА УНКВС ОЛЕКСАНДРА ВОЛКОВА ТА ЙОГО ЗАСТУПНИКА СЕМЕНА ПОЛЯКОВА

1. Справа т.в.о. начальника УНКВС по Полтавській області Андріана (Адріана) Петерса-Здебського

№ 86
Обвинувальний висновок у справі А. О. Петерса-Здебського

31 липня 1939 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
МАЙОР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *А. Кобулов*
«*31*» июля 1939 года[987]

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По следделу № 132639 по обвинению ПЕТЕРСА-ЗДЕБСКОГО А.А. в преступлении, предусмотренном ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

Произведённым по делу следствием установлено, что ПЕТЕРС-ЗДЕБСКИЙ Андриан[988] Александрович в 1937 и начале 1938 гг., являясь врид начальника Управления НКВД по Полтавской области, допустил а подчинённом ему аппарате вредительскую практику в следственной работе, выразившуюся в следующем:

[987] Свій підпис і число місяця А. Кобулов проставив фіолетовими чорнилами.

[988] Справжнє ім'я — Адріан. Але в архівних документах, зокрема в архівній особовій справі, крім написаних самим А. Петерсом-Здебським, зазначено через літеру «н» — Андріан.

По следственным делам, подлежащим рассмотрению в порядке приказа НКВД СССР № 00485[989], справки составлялись не на основании проверенных следственных материалов, а сведений, получаемых из районов области по телефону. Справки составлялись в аппарате Управления, подписывались ПЕТЕРСОМ-ЗДЕБСКИМ и направлялись в Москву по незаконченным следственным делам, в ряде случаев не отвечали материалам следствия (л.д. 59, 60, 90–92, 95–96, 103–104, 107–111, 112, 118, 119, 124, 126, 133, 137, 161, 173, 175–177).

В результате этой вредительской практики рассекречивались оперативные материалы, предавались суду лица, в отношении которых следствие закончено не было и виновность их не доказана. На 13 человек, осуждённых по справкам, следственных дел вовсе не оказалось (л.д. 59, 61, 125, 162, 178, 179, 181–184, 185–188, 267–290).

На основании изложенного –

ПЕТЕРС-ЗДЕБСКИЙ Андриан Александрович, 1899 г. рождения, урож[енец] гор. Киева, русский, бывш. член КП(б)У, исключен в связи с арестом, с низшим образованием, служащий, бывш. врид начальника УНКВД по Полтавской области,

обвиняется в том, что, будучи врид нач[альника] УНКВД по Полтавской области, допустил вредительскую практику в следственной работе, выразившуюся в рассекречивании оперативных материалов, предании суду лиц, в отношении которых следствие закончено не было, т.е. в преступлениях, предусмотренных ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

ПЕТЕРС-ЗДЕБСКИЙ в предъявленном ему обвинении по ст. 206–17 п. «б» УК УССР виновным признал себя частично.

Считая следствие по данному делу законченным, виновность ПЕТЕРСА-ЗДЕБСКОГО А.А. доказанной,

ПОЛАГАЛ БЫ:

Следственное дело № 132639 по обвинению ПЕТЕРСА-ЗДЕБСКОГО Андриана Александровича направить военному прокурору пограничных и внутренних войск НКВД Киевского округа[990] для предания суду ПЕТЕРСА-ЗДЕБСКОГО А.А.

СПРАВКА: 1. ПЕТЕРС-ЗДЕБСКИЙ А.А. арестован 28.II-[19]38 г., содержится под стражей в тюрьме гор. Киева.

2. Вещественные доказательства. Лист дела 188.

НАЧ[АЛЬНИК] 10[–го] ОТДЕЛЕНИЯ 2[–го] ОТДЕЛА УГБ [НКВД УССР] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Шаров*

СОГЛАСЕН:
ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАЧ[АЛЬНИКА] 2[–го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Власенко*

Архівний підрозділ Управління Служби безпеки України в Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 314–316. Оригінал. Машинопис.

---

[989] Згідно з оперативним наказом НКВС СРСР № 00485 від 11 серпня 1937 р. у 1937–1938 рр. була проведена польська операція — репресивна акція НКВС проти польської національної меншини у СРСР.

[990] У документі помилково вставлено слово «военного».

№ 87
Вирок Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу у справі А. О. Петерса-Здебського

26 листопада 1939 р.

Секретно
Дело № *20*1939 г. Ф. № 1

ПРИГОВОР № *29*
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

1939 г., *ноября 26* дня, Военный трибунал войск НКВД Харьковского округа *выездной сессией в г. Полтаве,* в *за*крытом судебном заседании, в составе:

Председательствующего — *военного юриста 1[–го] ранга Гурьева,*

членов: *Дытюка и старшего политрука Печерина*,

при секретаре *Гладкове*,

без участия прокурора[991] и без защиты, рассмотрел дело на быв[шего] врид начальника УНКВД по Полтавской области капитана милиции ПЕТЕРС[А]-ЗДЕБСКОГО Андриана Александровича, 1899 г. рождения, происходящего из граждан г. Киева, из кустарей (отец был столяр), служащего, с низшим образованием, б[ыв.] члена ВКП(б) с 1919 г., исключенного в связи с данным делом, русского, семейного, не судимого, служившего в РККА — 1919-й год, в РК Милиции — с 1932 по 1937 гг., в органах НКВД — с марта[992] 1920 по 1932 и с 1937 г., августа мес., без взысканий и поощрений, награждённого значком «почетного чекиста» в 1932 году, по обвинению в преступлении, предусмотренном ст. 206–17 п. «б» УК УССР,

УСТАНОВИЛ:

ПЕТЕРС-ЗДЕБСКИЙ, будучи врид начальника обл[астного] УНКВД, он за период ноябрь 1937 г.— январь 1938 г. в практике своей работы допустил бесконтрольность и слепое доверие к бывшим заместителю [начальника УНКВД] ПИСАРЕВУ и начальнику [3-го] отдела [УГБ УНКВД] АЛЕКСАНДРОВУ, осуждённым впоследствии как враги народа, которыми по Управлению была введена преступная практика получения материалов для справок на альбом из райотделений [НКВД] по телефону, создавая этим условия для использования следственных и оперативных данных для вражеских элементов, и были допущены 74 искажения в биографических и других данных на арестованных; равно, ПЕТЕРС-ЗДЕБСКИЙ, в практике работы санкционируя справки на арестованных для альбома, он также передоверился подчинённым и лишь по 4–5 справкам из 25-ти просматривал соответствие их материалам следственных дел, допускал санкции на справках без следственных дел и по 24 делам, как указано в акте комиссии от 19 июля 1939 г., санкционировал справки для направления в центр, тогда как следствие по делам ещё не было закончено, тем самым не были вскрыты справки по делам ЯКИМЧУК[А][993],

---

[991] Далі у документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

[992] У документі місяць позначено римською цифрою — III.

[993] У документі відтворено помилкове написання прізвища через літеру «у» у другому складі — ЯКИМЧУК, під яким ця людина була засуджена. Справжнє прізвище — Якимчик.

КОТЛЯРЕВСКОГО, МИС[А], БОЖКО и др. 4[–х] человек, которые не соответствовали материалам дела в сторону усугубляющую ответственность арестованных, т.е. в совершении им преступления, предусмотренного ст. 206–17 п. «а» УК УССР, а не п. «б» ст. 206–17 УК, ибо в его действиях не наступало особо отягчающих обстоятельств.

На основании изложенного и руководствуясь ст. ст. 296, 297 УПК УССР — ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ ПРИГОВОРИЛ:

ПЕТЕРС[А]-ЗДЕБСКОГО Андриана Александровича на основании ст. 206–17 п. «а» УК УССР — к лишению свободы в общих местах заключения на два (2) года 6 мес[яцев].

Учитывая, что ПЕТЕРС-ЗДЕБСКИЙ уже отбыл в предварительном заключении один (1) год и 9 месяцев, и что степень общественной опасности его не требует обязательной его изоляции, в силу ст. 48 УК оставшийся неотбытым срок считать условным с назначением ему испытательного срока в два (2) года.

Изъятое оружие по квитанции от 23.V.1938 г. за № 44 сдать в органы РК Милиции, кроме охотничьих патрон[ов], патронташа и м[елко]/к[алиберного] ружья.

Приговор может быть обжалован в 5-тисуточный срок в кассационном порядке в Военную коллегию Верховного суда Союза ССР через ВТрибунал, вынесший приговор.

Председатель *Гурьев*

Члены: *Дытюк*
Печерин

На останньому аркуші документа — прямокутний штамп з написом: «Копию для Воен. прокуратуры получил. *28/XI*.[19]*39. Підпис нерозбірливий*».

АП УСБУ в Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 357–358.
Оригінал. Рукопис на бланку.

№ 88
Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі А. О. Петерса-Здебського

25 січня 1940 р.

Гурьев. 11.XII.[19]39 г.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ № 2–1395

ВОЕННАЯ КОЛЛЕГИЯ ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР

в составе:
Председательствующего — корвоенюриста т. МАТУЛЕВИ[ЧА]
и членов: бригвоенюрист[а] т. ДЕТИСТОВ[А] и
военного юриста 1[–го] ранга т. ЧЕПЦОВА.

Рассмотрев в заседании от 25 января 1940 г. кассационную жалобу ПЕТЕРС[А]-ЗДЕБСКОГО Андриана Александровича — б[ыв.] врид начальника УНКВД по Полтавской области, капитана милиции,

на приговор ВТ войск НКВД Харьковского округа

от 26 ноября 1939 г.,

осуждённого за преступл[ения], предусм[отренные] ст. 206−17 п. «а» УК УССР, к л[ишению]/св[ободы] в ОМЗ сроком на ДВА года и ШЕСТЬ м[еся]цев УСЛОВНО с испытательным сроком в ДВА года,

и заслушав доклад тов. ДЕТИСТОВА,

заключение военного прокурора ГВП т. КОГОЛЬ

и объяснения осуждённого ПЕТЕРС[А]-ЗДЕБСКОГО.

ОПРЕДЕЛИЛА:

Принимая во внимание, что ПЕТЕРС-ЗДЕБСКИЙ в должности врид начальника Полтавского Управления НКВД работал всего лишь четыре месяца, что в аппарате УНКВД он вёл борьбу со случаями нарушения социалистической законности, что конкретные виновники этих нарушений ПИСАРЕВ и АЛЕКСАНДРОВ затем разоблачены и осуждены, которые, как впоследствии оказалось, были инициаторами возбуждения настоящего дела против ПЕТЕРС[А]-ЗДЕБСКОГО дабы избавиться от него; учитывая, что и сам ПЕТЕРС-ЗДЕБСКИЙ в первые же месяцы своей работы, видя игнорирование его как бывшего работника Милиции со стороны вышеназванных лиц, сам возбуждал ходатайство о переводе его на другую работу, наряду с тем, никакой поддержки со стороны б[ывшего] руководства НКВД УССР не имел, а потому, не усматривая в действиях ПЕТЕРС[А]-ЗДЕБСКОГО состава уголовно-наказуемого преступления, на основании ст. ст. 346 и 347 УПК УССР приговор ВТ отменить, и дело о ПЕТЕРС[Е]-ЗДЕБСКОМ производством прекратить.

Подлинное за надлежащими подписями. (Печать)

ВЕРНО: СЕКРЕТАРЬ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ ВЕРХСУДА СОЮЗА ССР ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 3[−го] РАНГА *А. Геттингер*

Препровождается вместе с делом в ВТ войск НКВД Харьковского округа для исполнения, копия — ГВП для сведения.

Для исполнения. *3.II.* дня 1940 г. № 2−1395.

Секретарь ВК *А. Геттингер*

На документі є:

1) завірча кругла печатка з гербом СРСР у середині і написом по колу: «Верховный Суд Союза ССР. Военная Коллегия»;

2) прямокутний фіолетовий штамп реєстрації вхідної кореспонденції зі словами: «ПОСТУПИЛО В ВТ Войск НКВД Харьковск[ого] окр[уга] «*5*».*II.*19*40* г. № __»;

3) резолюція від руки синіми чорнилами керівника Військового трибуналу військ НКВС Харківського округу: «*К испол[нению] опр[еделения] ВК. Гурьев. 5.II.[1940 г.]*»;

4) резолюції від руки синім карандашом: «*2 копии для ВТ окр[уга]», т. Гладкову. Отметить по карточкам и разослать копии опр[еделения] в НКВД*

УССР, [У]НКВД по Полтав[ской] обл[асти], ВП окр[уга] и Петерсу — для сведения. [Нерозбірливо[994]*]*»;

5) розписка від руки фіолетовими чорнилами: «*Копию для ВП получил. Підпис нерозбірливий. [Нерозбірливо] 1940 г.*».

АП УСБУ в Полтавській області, ф. 7, оп. 1, спр. 10221-с, т. 1, арк. 381–381 зв.
Завірена копія. Машинопис на бланку.

2. Справа начальника УНКВС по Полтавській області Олександра Волкова

№ 89
Обвинувальний висновок у справі О. О. Волкова

30 квітня 1941 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАРОДНОГО КОМИССАРА
ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СССР
КОМИССАР ГОСУД[АРСТВЕННОЙ] БЕЗОП[АСНОСТИ]
3-го РАНГА *Кобулов*
«*30*» *IV* 1941 года[995]

Обвинит[ельное] заключение утверждаю.
Дело передать для слушания в Военную коллегию Верхсуда [СССР].
Зам[еститель] Главн[ого] воен[ного] прокурора Афанасьев
29.V.[19]41 Москва[996]

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По следственному делу № 142 по обвинению ВОЛКОВА А.А. в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 58–1-б, 58–7, 58–8 и 58–11 УК РСФСР.

Органами НКВД 9-го марта 1939 года был арестован и привлечен к следствию в качестве обвиняемого бывший нач[альник] Управления НКВД по Полтавской области ВОЛКОВ Александр Александрович.

Следствием по делу установлено, что ВОЛКОВ являлся одним из активных участников антисоветской заговорщической организации, существовавшей в органах НКВД, в которую был завербован в 1936 году бывшим начальником областного Управления НКВД по Азово-Черноморскому

[994] Тут і далі документ частково пошкоджено (текст затертий і надірваний аркуш).

[995] Свій підпис і дату Б. Кобулов проставив червоним олівцем.

[996] Написано від руки фіолетовими чорнилами.

краю РУДЕМ (т. 1, л.д. 20–25, 103–104, 150–153; т. 3, л.д. 232–234, 245–249; т. 6, л.д. 16–21, 33–64, 347).

Информируя ВОЛКОВА о составе и задачах заговорщической организации, РУДЬ дал ВОЛКОВУ задание проводить вредительство в оперативно-чекистской работе, направленное на сохранение от разгрома антисоветских кадров.

По этому поводу ВОЛКОВ на допросе от 8-го августа 1940 года показал: «РУДЬ мне сказал, во-первых, что право-троцкистское подполье ставит своей задачей свержение нынешнего руководства ЦК ВКП(б), а заговорщическая организация в органах НКВД должна их сохранять и таким образом обеспечить их успех в борьбе против партии. Во-вторых, то, что антисоветское подполье в этой борьбе не ограничивает себя никакими методами и средствами к достижению цели и пустит в ход всё, в частности, на борьбу партии против подполья, ответит террором против руководителей ЦК ВКП(б)» (т. 6, л.д. 41–43).

Во исполнение вражеских указаний РУДЯ ВОЛКОВ, используя своё служебное положение начальника Секретно-политического отдела УНКВД [по] АЧК, разваливал агентурно-оперативную работу, грубо и преступно относился к работникам подчинённого ему аппарата, консервировал разработки и агентурные материалы с целью сокрытия право-троцкистского подполья и отдельных лиц, имевших террористические намерения (т. 6, л.д. 46–55; т. 3, л.д. 240–242; т. 1, л.д. 25, 34–42, 105).

По указанию заговорщиков РУДЯ, ПОПАШЕНКО и ЯМНИЦКОГО ВОЛКОВ в 1936 году установил вражескую связь с активными участниками антисоветского право-троцкистского подполья в Азово-Черноморском крае ЛУКИНЫМ[997], МАЛИНОВЫМ и другими (т. 3, л.д. 221–228, 238, 239, 243–244).

В конце 1936 года ВОЛКОВ из Ростова был переведён на должность начальника Секретно-политического отдела Управления НКВД по Днепропетровской области, где также установил заговорщическую связь с МИРОНОВЫМ, БЕРЕЗОВСКИМ, ОКРУЕМ, КРИВЦОМ и другими (осуждены), с которыми проводил вражескую работу, выражавшуюся в фальсификации следственных дел и документов, а также вербовал новых лиц в заговорщическую организацию (т. 1, л.д. 45–56; т. 6, л.д. 65–87, 236–254).

В июне 1937 года на основании показаний арестованных участников антисоветской организации в Азово-Черноморском крае ВОЛКОВ был арестован и из Днепропетровска этапирован для следствия в Москву. Заговорщиками, работавшими в центральном аппарате НКВД СССР, ЛИТВИНЫМ, ТИТЕЛЬМАНОМ, следствие по делу было смазано, а лиц, изобличавших ВОЛКОВА в причастности к заговору, заставили отказаться от показаний. Затем по указанию ЕЖОВА и ФРИНОВСКОГО ВОЛКОВ из-под стражи был освобождён и снова направлен на работу в органы НКВД УССР (т. 1, л.д. 37–62, 139–141, 154–157; т. 6, л.д. 255–278, 348–351).

[997] Тут і далі у документі помилково — ЛУКЬЯНОВЫМ, ЛУКЬЯНОВА.

В 1938 году ВОЛКОВ ЕЖОВЫМ с вражескими целями был назначен на должность начальника УНКВД по Полтавской области и в дальнейшем в своей практической работе выполнял заговорщические задания ЕЖОВА (т. 6, л.д. 270–278).

Одновременно через заговорщика ЛИСТЕНГУРТА ВОЛКОВ установил вражескую связь с УСПЕНСКИМ, КОБЫЗЕВЫМ, ЖАБРЕВЫМ, ВЯТКИНЫМ и другими (т. 1, л.д. 63–69; т. 3, л.д. 235–237; т. 6, л.д. 274–278).

С марта месяца 1938 года, находясь на работе в Полтаве в должности начальника Управления НКВД, ВОЛКОВ в соответствии с указаниями ЕЖОВА, а впоследствии УСПЕНСКОГО проводил активную вражескую работу, заключавшуюся в необоснованных массовых арестах граждан, фальсификации следственных дел и документов и незаконных методах ведения следствия (т. 1, л.д. 70–93: т. 6, л.д. 88–235; т. 3, л.д. 1–220; т. 11, л.д. 138–307).

Так, например, ВОЛКОВ по указаниям врага народа УСПЕНСКОГО привлёк новых лиц в заговор и вместе с ними путём вымогательства от арестованных заведомо ложных показаний создал провокационные дела на ряд несуществовавших антисоветских формирований и организаций: дело «Священный союз партизан», «Военно-повстанческая фашистская организация», дело «Молодая генерация» и др.

По этим делам было арестовано большое количество честных работников партийно-советского и хозяйственного аппаратов и часть командно-политического состава войск Полтавского гарнизона, которые в последующем были осуждены (т. 6, л.д. 88–181).

ВОЛКОВ после своего признания, в 1939 году из Москвы был этапирован в гор. Киев для более полного выявления фактов его вражеской деятельности по месту работы, где от своих показаний отказался и написал ряд заявлений провокационного, клеветнического содержания (т. 6, л.д. 16, 30–31).

Кроме того, ВОЛКОВ, находясь во внутренней тюрьме НКВД УССР, среди сокамерников высказывал озлобленную контрреволюционную клевету на руководителей НКВД СССР и наряду с этим всячески восхвалял участников заговора, разоблаченных врагов народа (т. 6, л.д. 31–32, 87–290, 333–346).

В 1940 году дело ВОЛКОВА поступило для доследования в НКВД СССР, где ВОЛКОВ виновным себя признал и свои показания об участии в заговорщической организации подтвердил (т. 6, л.д. 33–64).

В принадлежности к антисоветской заговорщической организации и проведении вражеской подрывной работы изобличается показаниями соучастников заговора ЕЖОВА Н.И., ФРИНОВСКОГО М.П., УСПЕНСКОГО А.И., КОБЫЗЕВА Г.П., ЖАБРЕВА И.А., ЯМНИЦКОГО М.С., МАЛИНОВА М.М., АРОЦКЕРА[998] Л.И., ЛУКИНА В.М., ТУШЕВА М.С., КАГАНА М.А., ГРИГОРЬЕВА И.В., ОСИНИНА-ВИННИЦКОГО Г.М., ЕВДОКИМОВА Е.Г. и КОНДРАТЬЕВА С.В.

Кроме того, в проведении вражеской подрывной работы ВОЛКОВ изобличается показаниями арестованного МАРКОВИЧА И.В. и 43 свидетелей.

[998] У документі помилково із зайвою літерою «н» — АРОНЦКЕРА.

На основании изложенного

ВОЛКОВ Александр Александрович, 1898 года рождения, уроженец гор. Москвы, русский, гр[аждани]н СССР, бывший член ВКП(б) с 1920 года, до ареста — начальник УНКВД по Полтавской области,

обвиняется в том, что:

1. Являлся активным участником антисоветской заговорщической организации в органах НКВД;

2. Знал и разделял террористические планы организации против руководителей ВКП(б) и советского правительства;

3. В целях сохранения террористических кадров консервировал агентурные разработки и материалы на лиц, проявлявших активные террористические намерения;

4. Создавал провокационные дела на несуществовавшие контрреволюционные формирования путём получения заведомо ложных показаний, проводил дальнейшие массовые необоснованные аресты, фальсифицировал следственные дела и документы;

5. Вербовал новых лиц в заговорщическую организацию,

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 58−1 «б», 58−7, 58−8 и 58−11 УК РСФСР.

В порядке ст. 208 УПК РСФСР дело по обвинению ВОЛКОВА Александра Александровича подлежит передаче в Прокуратуру Союза ССР для направления по подсудности.

СТ[АРШИЙ] СЛЕДОВАТЕЛЬ 1[−го] ОТД[ЕЛЕНИЯ] 2[−го] ОТД[ЕЛА]
С[ЛЕДСТВЕННОЙ]/Ч[АСТИ] НКГБ [СССР]
СТ[АРШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Карлов*

НАЧ[АЛЬНИК] 1[−го] ОТД[ЕЛЕНИЯ] 2[−го] ОТД[ЕЛА]
С[ЛЕДСТВЕННОЙ]/Ч[АСТИ] НКГБ [СССР]
СТ[АРШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Гунер*

«СОГЛАСНЫ»:

НАЧ[АЛЬНИК] 2[−го] ОТД[ЕЛА] СЛЕДЧАСТИ НКГБ [СССР]
СТ[АРШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Петровский*

НАЧАЛЬНИК СЛЕДЧАСТИ НКГБ СССР
МАЙОР ГОСУДБЕЗОПАСНОСТИ *Влодзимирский*

СПРАВКА: Обвиняемый ВОЛКОВ Александр Александрович содержится под стражей во внутренней тюрьме НКГБ СССР.

Вещественные доказательства приобщены к делу.

СТ[АРШИЙ] СЛЕДОВАТЕЛЬ 1[−го] ОТД[ЕЛЕНИЯ] 2[−го] ОТД[ЕЛА]
С[ЛЕДСТВЕННОЙ]/Ч[АСТИ] НКГБ СССР
СТ[АРШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Карлов*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 364−370.
Оригінал. Машинопис.

№ 90
Протокол закритого судового засідання Військової колегії Верховного суду СРСР у справі О. О. Волкова

20 липня 1941 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
Отп[ечатан] 1 экз[емпляр]

ПРОТОКОЛ
ЗАКРЫТОГО СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ
ВЕРХСУДА СССР

20-го июля 1941 года — Гор. Москва

Председательствующий — диввоенюрист ДМИТРИЕВ
Члены: бригвоенюрист ДЕТИСТОВ и
военный юрист 1[–го] ранга ЧЕПЦОВ
Секретарь — мл[адший] военный юрист МАЗУРОВ

Председательствующий открыл судебное заседание и объявил, что подлежит рассмотрению дело по обвинению ВОЛКОВА Александра Александровича в преступлениях, предусмотр[енных] ст. ст. 58–1 «а», 58–7, 58–8 и 58–11 УК РСФСР.

Удостоверившись в самоличности подсудимого, председательствующий спрашивает его, вручена ли ему копия обвинительного заключения.

Подсудимый ответил утвердительно.

Подсудимому разъяснены его права и объявлен состав суда.

Ходатайств и отвода составу суда подсудимым не заявлено.

Председательствующий оглашает обвинительное заключение и спрашивает подсудимого, понятно ли предъявленное ему обвинение, и признаёт ли он себя виновным?

Подсудимый: Предъявленное мне обвинение понятно. Виновным себя не признаю. От своих показаний, данных на предварительном следствии, я отказался ещё в процессе предварительного следствия.

Председательствующий: На предварительном следствии вы дали вполне объективные показания о своей вражеской работе, называя своим вербовщиком в к/р организацию РУДЯ[999].

Подсудимый: Эти показания я дал под влиянием мер физического воздействия.

С ПОПАШЕНКО[1000] и ЕВДОКИМОВЫМ я работал несколько месяцев. С МИРОНОВЫМ — 20 дней. На чистке партии в 1929 году я выступал против ЕВДОКИМОВА, на почве чего он меня оговаривает.

Председательствующий: Вы же дали несколько собственноручных показаний о своей антисоветской деятельности. Вымогать такие показания у вас никто не мог.

Подсудимый: Однако вымогали, и я на себя клеветал. Если проверить время и место вербовки меня в а[нти]/с[оветскую] организацию согласно

[999] Тут і далі у документі в називному відмінку — РУДЬ.

[1000] У документі помилково через літеру «а» у першому складі — ПАПАШЕНКО.

моих показаний[1001], то можно будет убедиться, что действительно я не виновен и явился жертвой оговора. Антисоветской связи с ЕЖОВЫМ и УСПЕНСКИМ я никогда не имел.

Мне вменяется в вину, что я, разоблачая участников к/р организаций «РОВС»[1002] и «ПОВ», создавал вымышленные контрреволюционные формирования в Полтавской области. Это обвинение совершенно не соответствует действительности, я его категорически опровергаю. На самом деле, как известно и суду, что[1003] такие антисоветские организации существовали, и аресты участников этих организаций производились правильно.

Суду не ясно, почему же много было арестовано людей такой категории? Это объясняется тем, что в Полтавскую область съехались *все*[1004] белые офицеры и другой антисоветский элемент. Я заверяю суд, что фальсификацией дел я не занимался, и показания лиц, которые уличают меня в нарушении революционной законности, неправильны.

В своих показаниях, данных на предварительном следствии, из положительных фактов своей работы я сделал отрицательные. Таким образом, вся моя добросовестная работа следствием не проверена и незаконно скомпрометирована.

Председательствующий оглашает протокол об окончании следствия от 21 апреля 1941 года (л.д. 360 том 6), где подсудимый подтвердил свои показания, данные на предварительном следствии, и никаких претензий следствию не заявил.

Подсудимый: Я не имел возможности заявить следствию какие-либо претензии.

Председательствующий: Вам известны показания ЕЖОВА (л.д. 131 том 1)?

Подсудимый: Да, известны. Его показания я категорически отрицаю. В отношении ЕЖОВА я писал в ЦК ВКП(б) о том, что он виновен в побеге за границу ЛЮШКОВА.

Председательствующий: Помимо ваших собственных показаний, показаний ЕЖОВА, вас уличают в принадлежности к а[нти]/с[оветской] заговорщической организации ГРИГОРЬЕВ (л.д. 144 том 1-й), КОБЫЗЕВ (л.д. 148 том 1-й), ЯМНИЦКИЙ (л.д. 150 том 1-й), ФРИНОВСКИЙ (л.д. 154 том 1-й), УСПЕНСКИЙ (л.д. 235 том 3-й), КАГАН (л.д. 245 том 3-й), ОСИНИН-ВИННИЦКИЙ[1005] (л.д. 347 том 7-й), МАЛИНОВ (л.д. 221 том 3-й), ЛУКИН (л.д. 225 том 3-й) и ряд других лиц. Что вы можете показать в отношении этих показаний?

Подсудимый: ЕЖОВ и ФРИНОВСКИЙ клевещут на меня, причем ФРИНОВСКИЙ говорит со слов ЕЖОВА, а последний — со слов ФРИНОВСКОГО.

[1001] У документі в однині — показания.

[1002] Тут і далі у документі лапки проставлено від руки фіолетовими чорнилами.

[1003] Так у документі.

[1004] Слово вписано від руки фіолетовими чорнилами.

[1005] У документі — ОСИНИНА-ВИННИЦКОГО, МАЛИНОВА.

ЕВДОКИМОВ в отношении меня никаких компрометирующих показаний не дал. Наоборот, он на следствии заявил, что он никогда ВОЛКОВА в глаза не видел.

КОБЫЗЕВ о моей антисоветской деятельности ничего не говорит, а ЯМНИЦКИЙ говорит со слов РУДЯ. МАЛИНОВА я знаю, но он меня не знает, так что, вполне естественно, я никакой антисоветской связи с ним не имел.

ЛУКИН и МАЛИНОВ, как мне известно, от своих показаний отказались. Почему все эти лица клевещут против меня, я не знаю.

Председательствующий: Нелогичность ваших доводов подтверждается приобщенными к делу так называемыми «руководящими протоколами», которые фальсифицировались вами.

Подсудимый: Действительно, протоколы, приобщенные к делу, с моим коррективом[1006], но эти коррективы соответствуют показаниям обвиняемых, так как последние мною передопрашивались.

Председательствующий: Ваша преступная деятельность в нарушении революционной законности подтверждается показаниями БОГАТ[Ь]КО, который лично получал от вас преступные указания, что видно из его показаний, данных на предварительном следствии (л.д. 287–295 том 2).

Подсудимый: Эти показания совершенно не соответствуют действительности. ВОЙНО-ДАНЧИШИН был арестован УНКВД до моего прихода в УНКВД. ХАРЧЕНКО — кадровый троцкист, заслуживающий ареста.

Председательствующий оглашает показания ПОЛЯКОВА (л.д. 1–3 том 3-й) о том, что ВОЛКОВ нарушал революционную законность и создавал искусственные к/р формирования.

Подсудимый: Эти показания также совершенно не соответствуют действительности.

Председательствующий оглашает записи подсудимого ВОЛКОВА в блокноте, в котором он писал, что все одиночные дела нужно «переработать» и объединить их в одно групповое дело.

Подсудимый, осмотрев блокнот, подтвердил, что записи произведены им. Других объяснений по этому поводу не дал.

Статистику вёл БЕЛЕНЕЦ[1007], я же к ней никакого отношения не имел. Я прошу поверить, что суду я говорю только правду.

На вопрос председательствующего, чем подсудимый имеет дополнить судебное следствие, последний ответил, что дополнить судебное следствие ему нечем.

Судебное следствие объявлено законченным, и предоставлено последнее слово подсудимому, который сказал:

«Врагом советской власти я никогда не был. Я оклеветал себя. Если бы следствие объективно расследовало моё дело, то я не сидел бы на скамье подсудимых. Прошу суд разрешить вопрос обо мне добросовестно».

Суд удалился на совещание, по возвращении с которого председательствующий огласил приговор и разъяснил осуждённому его право ходатайствовать перед Президиумом Верховного Совета СССР о помиловании.

[1006] Так у документі.

[1007] У документі помилково — БЕЛЕНЕВСКИЙ.

Судебное заседание объявлено законченным.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВУЮЩИЙ *Дмитриев*

СЕКРЕТАРЬ *Мазуров*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 381–385.
Оригінал. Машинопис.

№ 91
Вирок Військової колегії Верховного суду СРСР у справі О. О. Волкова

20 липня 1941 р.

ПРИГОВОР
Именем Союза Советских Социалистических Республик
Военная Коллегия Верховного Суда Союза ССР
в составе:

Председательствующего — *диввоенюриста Дмитриева,*
Членов: *бригвоенюриста Детистова и военюриста 1-го ранга Чепцова,*
При секретаре — [младшем] военном юристе *Мазурове,*
В закрытом судебном заседании, в гор. Москве,
«*20*» июля 1941 года рассмотрела дело по обвинению:
ВОЛКОВА Александра Александровича, 1898 г.р., быв[шего] нач[альника] УНКВД по Полтавской области, в преступлен[иях], предусмотрен[ных] ст. ст. 58–1 «а», 58–7, 58–8 и 58–11 УК РСФСР.

Предварительным и судебным следствием установлено, что Волков с 1936 года являлся активным участником антисоветской заговорщической организации, действовавшей в системе органов НКВД СССР.

По заданиям руководства заговорщической организации Волков проводил вражескую деятельность, выразившуюся в необоснованных массовых арестах, в фальсификации следственных материалов, в создании несуществующих к/р формирований и применении незаконных методов следствия.

Признавая Волкова виновным в совершении преступлений, предусмотренных ст. ст. 58–1 п. «а», 58–7, 58–8 и 58–11 УК РСФСР, Военная коллегия Верховного суда Союза ССР, руководствуясь ст. ст. 319 и 320 УПК РСФСР,

приговорила:

Волкова Александра Александровича к высшей мере уголовного наказания — расстрелу, с конфискацией всего лично ему принадлежащего имущества.

Приговор окончательный и обжалованию не подлежит.

Председательствующий *Дмитриев*

Члены: *Чепцов, Детистов*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 386–386 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку.

№ 92
Довідка 1-го спецвідділу НКВС СРСР про виконання вироку Військової колегії Верховного суду СРСР стосовно О. О. Волкова

[16 жовтня 1941 р.]

СПРАВКА

Приговор Военной коллегии Верховного суда Союза ССР от *20 июля* 1941 года над осуждённым к ВМН — расстрелу *Волковым Ал[ексан]дром Ал[ексан]дровичем* приведён в исполнение *16 октября* 1941 года.

Акт о приведении приговора в исполнение хранится в Особом архиве, том № *29*, стр. № *259*.

СТ[АРШИЙ] ОПЕРУПОЛН[ОМОЧЕННЫЙ] 5[−го] ОТД[ЕЛЕНИЯ] 1[−го] СПЕЦОТДЕЛА НКВД СССР
мл[адший] лейтенант госбезопасности *Сашенков*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67453, т. 6, арк. 387.
Оригінал. Машинопис з рукописними вставками.

3. Справа заступника начальника УНКВС по Полтавській області Семена Полякова

№ 93
Обвинувальний висновок у справі С. І. Полякова

26 червня 1941 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
По след[ственному] делу № 142
НАРОДНЫЙ КОМИССАР ГОС[УДАРСТВЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ СССР СТ[АРШИЙ МАЙОР ГОС[УДАРСТВЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ
Мешик
«*26*» июня 1941 г.[1008]

Обвинит[ельное] заключение утверждаю.
Полякова С. И. предать суду по ст. 54−11 и 54−1 [п.] «б» УК УССР.
В[оенный] пр[окурор] в[ойск] НКВД К[иевского] окр[уга]
бригвоенюрист Грезов
29/VI-[19]41 [г.][1009]

[1008] Свій підпис і дату П. Мешик проставив червоним олівцем.

[1009] Написано від руки фіолетовими чорнилами.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению ПОЛЯКОВА Семёна Илларионовича в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54–1 п. «б» и 54–11 УК УССР.

В НКГБ УССР поступили материалы о том, что бывш. заместитель начальника Управления НКВД по Полтавской области ПОЛЯКОВ Семён Илларионович является участником заговора, существовавшего в органах НКВД, по заданию которого проводит вражескую работу в УНКВД по Полтавской области.

На основании этих данных ПОЛЯКОВ Семён Илларионович привлечен к ответственности по настоящему делу.

Произведённым по делу следствием установлено, что ПОЛЯКОВ С.И., работая начальником 5[–го] отдела УНКВД по Сталинградской области, был завербован в заговорщическую организацию бывш[им] начальником этого же УНКВД МИНАЕВЫМ-ЦИКАНОВСКИМ, по заданию которого проводил антисоветскую работу в УНКВД Сталинграда (л.д. 156–157, т. 1).

Обв[иняемый] ПОЛЯКОВ С.И., будучи переведён на работу в УНКВД по Полтавской области, в 1938 году связался по заговорщической деятельности с бывш. начальником УНКВД по Полтавской области ВОЛКОВЫМ, где совместно проводили вражескую работу (л.д. 171–197, 198, 233, т. 1).

Обв[иняемый] ПОЛЯКОВ, работая заместителем начальника Управления НКВД по Полтавской области, занимался созданием фиктивных дел на несуществующие контрреволюционные формирования, производил массовые необоснованные аресты, допускал незаконные методы допроса к арестованным (л.д. 184–186, 205–216, 234–241, 266–267, т. 1).

Обв[иняемый] ПОЛЯКОВ своё участие в заговоре отрицает, а признал себя виновным в том, что производил необоснованные аресты бывш. красных партизан, применял незаконные методы допроса (т. 1, л.д. 41, 53–54, 64–65, 267–269). Однако, в участии в заговоре изобличается показаниями обвиняемого МИНАЕВА-ЦИКАНОВСКОГО (л.д. 156–157, т. 1), обв[иняемого] ВОЛКОВА (т. 1, л.д. 171–264) и очной ставкой с последним (т. 1, л.д. 293–319).

О проведении вражеской работы в УНКВД по Полтавской области изобличается показаниями свидетелей ПРОГЛЯДОВА (т. 1, л.д. 123), ВОРОНЫ (т. 1, л.д. 124), ЗАЙЦЕВА (т. 1, л.д. 126), ТИТОВА (т. 1, л.д. 126), СИРЕНКО (т. 1, л.д. 129).

На основании данных дела ОБВИНЯЕТСЯ:

ПОЛЯКОВ Семён Илларионович, 1900 года рождения, уроженец гор. Рославль Смоленской области, житель гор. Полтавы, русский, гр[аждани]н СССР, бывш. член ВКП(б), бывш. зам[еститель] начальника Управления НКВД по Полтавской области, в 1939 году из органов НКВД уволен, до ареста — директор издательства Полтавского обкома КП(б)У «Большевик Полтавщины»,

в том, что:

а) являлся участником заговора, существовавшего в органах НКВД;

б) занимался созданием фиктивных дел на несуществующие к-р формирования, производил массовые необоснованные аресты, допускал незаконные методы следствия,

т. е. в совершении преступлений, предусмотренных ст. ст. 54–1 п. «б» и 54–11 УК УССР.

На основании изложенного и руководствуясь ст. 204 УПК УССР,

ПОЛАГАЛ БЫ:

След[ственное] дело № 142 по обвинению ПОЛЯКОВА Семёна Илларионовича направить Прокурору войск НКВД УССР для направления суду Военного трибунала.

СПРАВКА: Обв[иняемый] ПОЛЯКОВ содержится во внутренней тюрьме НКГБ УССР.

СТ[АРШИЙ] СЛЕДОВАТЕЛЬ 1[–го] ОТДЕЛА СЛЕД[СТВЕННОЙ] ЧАСТИ НКГБ УССР
МЛ[АДШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОС[УДАРСТВЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ *Губенко*

«СОГЛАСЕН»: НАЧАЛЬНИК СЛЕД[СТВЕННОЙ] ЧАСТИ НКГБ УССР *Сагин*[1010]

Составлено 26.VI-[19]41 г.
г. Киев
зи

АП УСБУ в Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 2, арк. 210–211.
Оригінал. Машинопис.

№ 94
Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі С. І. Полякова

5 липня 1941 р.

[Дело № ___ 1941 г.

ПРОТОКОЛ
СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ

1941 г., июля 5 дня, Военный трибунал войск НКВД Киевского округа в закрытом судебном заседании в составе:

Председательствующего военного юриста 1-го ранга ГУРЬЕВА
членов: 1. полкового комиссара КОБАИДЗЕ и
2. младшего лейтенанта госбезопасности АДЫЛИНА
при секретаре ЩИГОЛЕВЕ,

без участия обвинения и защиты, рассмотрел уголовное дело по обвинению ПОЛЯКОВА Семёна Илларионовича, бывшего заместителя

[1010] Підпис Й. Губенка проставлений синіми чорнилами, підпис В. Сагіна — червоним олівцем.

начальника УНКВД по Полтавской области, в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54−1 п. «б» и 54−11 УК УССР.][1011]

[Судебное заседание открыто в] 11−30.

[Секретарь доложил ВТ о том, что в судебное заседание доставлен под стражей подсудимый ПОЛЯКОВ.

Председательствующий удостоверился в самоличности подсудимого, который о себе показал:]

ПОЛЯКОВ Семён Илларионович, 1900 г. рождения, [уроженец] г. Рославль Смоленской обл., последнее время проживал в г. Полтаве, член ВКП(б) с 1919 г., образов[ание] среднее, по [национальности] русский, отец — рабочий-токарь по металлу, в Кр[асной] арм[ии] с 1919 г. по VI-1921 г., в органах НКВД работал с 1921 г. по 1939 г., из орг[анов] НКВД я был уволен по след[ующим] мотивам: моя жена по нац[иональности] полька, кроме этого, имеются арестованные родственники жены, арестован 8/X−[19]40 г., к антипартийным группиров[кам] не принадлежал. В 1921 г. имел по партлинии взыскание — предупреждение. В 1939 г. имел строгий выговор за непринятие мер к предотвращ[ению] незакон[ных] методов следствия. Имел следующий награды: в 1927 г. [награждён] золотыми часами, в 1931 г.— боевым оружием — наган[ом], в 1932 г.— знаком почетн[ого] чекиста. С копией обв[инительного] закл[ючения] озн[акомлен].

Объявл[ен] состав суда.

Отвода не заявлено.

Подс[удимый]: [1)] Я прошу суд слушать дело со сторонами и со свидет[елями], записанными в обв[инительном] заключении, по мотивам следующим: я могу привести ряд фактов о моей невиновности, и свид[етели] их [могут] под[тверди]ть.

2) Приобщить ряд документов о моей работе в Полтаве и по Сталингр[адской] обл. Я на предв[арительном] следств[ии] отвечал только на вопросы следствия. Передопросить МИНАЕВА-ЦИКАНОВСКОГО и сделать мне с ним очную ставку. МИНАЕВ показ[ал], что я вёл вражескую работу, и я прошу допросить его. Нач[альник] отд[еле]ния ХОЛМАЧЕВ, он может свидет[ельствовать], что я [не вёл] никакой вражеской раб[оты] и о моих отнош[ениях] с МИНАЕВЫМ.

3[1012]) Зам[еститель] [начальника] УНКВД [по] Сталингр[адской] обл. МЕЩАНОВ, который может подтвердить, что я вражеской работы не проводил.

4) Документы прошу приобщить [следующие]:

1) приказ МИНАЕВА о наложении на меня взыскания, после чего я был переведён на друг[ую] работу;

2) истребовать [из УНКВД] по Стал[инградской области] документ о моей болезни с авг[уста] 1937 г. по IV−[19]38[1013] г.;

[1011] Початок документу відсутній. Те, що взято у квадратні дужки, відновлено упорядниками за вироком у справі.

[1012] Тут і далі у документі — збій у нумерації, помилково проставлені цифри «2» і «3».

[1013] Тут і далі у документі плутанина в місяцях і роках. Мабуть, йшлося про листопад 1937 р., коли С. Поляков повернувся після лікування до колишнього місця служби і незабаром відбув зі Сталінграду (нині — Волгоград) до УРСР.

3) приобщить к делу документ о болезни по Полтаве с II–[19]37[1014] по 1938 г., [когда] я физически отсут[ствовал];

4) приобщ[ить] [копию] протокола совещ[ания] нач[альников] РО НКВД совместно с аппаратом УНКВД, на котором ВОЛКОВ давал указания, кто подлежит к аресту, чем мы и практически руководствовались.

5) Я прошу допросить ряд работников по Полт[авскому] УНКВД, которые могут подтвердить, что из 16[–ти] сфабр[икованных] дел ВОЛКОВЫМ я к 14[–ти] делам никакого отношения не имел, я болел и не работал. Это дела бундовцев, сионистов, [по] укр[аинским] националистам и т.д.

6) Я прошу допросить основных лиц Полт[авского] УНКВД, которые вели эти дела до меня и до ВОЛКОВА, это — КАГАНОВИЧА, ЧЕРНЯВСКОГО, БЕЛЕНЕЦ[1015] (нач[альник] 1[–го] спецотд[ела]), нач[альника] Упр[авления] РКМ БОЛТОВ[А], которые подтвердят о моих ненорм[альных] отнош[ениях] с ВОЛКОВЫМ.

Мотивы к этому [те], что у меня нет др. способов защиты самого себя.

ВТ ОПРЕД[ЕЛИЛ]:

Обв[инение], которое пред[ъявлено] ПОЛЯКОВУ о работе орг[анов] НКВД, пред[ставляется] секр[етным].

О слушании дела со сторонами отказать, остальные вопросы разрешить в процессе следствия.

Суд приступ[ил] к суд. след[ствию].

Пред[седательствую]щий огл[асил] обв[инительное] закл[ючение], постановл[ение] ВТ и протокол ПЗ[1016] и спрашивает [подсудимого], признаёт ли он себя виновным.

Подс[удимый] ПОЛЯКОВ:

Виновным себя по [ст.] 54–11 не признаю, по ст. 54–1 [п.] «б» не признаю.

1. Я признаю себя виновным в том, что я дал санкцию на арест (16) на кр[асных] партизан незаконно.

2. Что я выполнял прямое указание ВОЛКОВА в избиении ПРОГЛЯ[ДОВА].

В антисем[итизме] я виновным себя не признаю.

По делу пояснил:

МИНАЕВЫМ ни в какой заговор я не вербовался, никаких а[нти]/с[оветских] разговоров я с ним не проводил, и я враж[еской] работы не проводил.

В Упр[авление] ГБ поступили сведения не о том, что я вёл враж[ескую] работу и являюсь заговорщ[иком], а меня арестовали за должностное преступление по ст. 206–17 п. «а» УК УССР. Моё дело не один раз было в ВТ [войск НКВД] ХО[1017], где было предложено[1018].

Как заговорщику мне было предъявл[ено] обв[инение] в мае 1940 г.

[1014] У документі місяць позначено римськими цифрами. Можливо, йшлося про 11-й місяць — листопад — 1937 р., коли С. Поляков прибув до Полтави.

[1015] У документі помилково двічі через літеру «и» — БИЛИНЕЦ.

[1016] ПЗ — подготовительное заседание (підготовче засідання Військового трибуналу).

[1017] ХО — Харьковский округ (прикордонних і внутрішніх військ НКВС).

[1018] У документі речення не закінчене.

В Астрахань я прибыл на должность нач[альника] горотдела НКВД, [УНКВД] гор. Сталинград. После меня на долж[ность] нач[альника] УНКВД прибыл МИНАЕВ, его я знал ещё до этого, когда он работал ещё в Перми[1019].

В бытность МИНАЕВА я был у него один раз на докладе по оператив-н[ому] делу как у нач[альника] ПП [ОГПУ] по Свердлов[ск]у[1020].

После приезда МИНАЕВА на долж[ность] в г. Сталинград[1021] мой пом[ощник] был вызван к нему на доклад. По-видимому, дело было оформлено не как следует, потому я получил выговор. МИНАЕВ при объезде заезжал в Астрахань и проработал меня на оперсовещании. Я отказывался ехать в Сталинград[1022], но МИНАЕВ настоял на этом.

[Когда] я работал в Стал[инградском] УНКВД, с ним вместе я работал всего 5 м[еся]цев, никакой совместной работы не вёл. Никаких разговоров с ним не вёл, и согласия [на участие] в заговоре я ему не давал. Я прошу суд обратить внимание на показ[ания] МИНАЕВА, якобы мы, все работники, на опер[ативном] совещ[ании] дали ему согл[асие] [на участие] в заговоре. Я прошу суд проверить это и убедиться, что я никакой а[нти]/с[оветской] работы не проводил.

В апреле мес[яце] [1937 г.] МИНАЕВ уезжает, приехал РАЕВ. У нас ещё не было ни одного ареста.

Во время руков[одства] РАЕВА были арестованы кулацкая группировка на аэродроме, техник-иностранец, предс[едатель] [областного] совета ОСОАВИАХИМа за должн[остное] преступление. Вот вся моя «вражеская работа», я заболел, потом я приехал, и мне сказали, чтобы я зашел. Я пришел в 5[−й] отдела, и мне дали приказ выехать на Украину. На прощание я зашел к РАЕВУ попрощаться. Он мне говорил, что Вы человек хороший, но в отсутствии Вас, смотрите, сколько дел, а Вас не было. Я ему сказал, что на всё бывает время.

По представлению МИНАЕВА я был назначен в Сталингр[адское] УНКВД.

На [вопросы] ВТ [подсудимый] ПОЛЯКОВ:

РАЕВА я знал с V−[19]37 г. по XI−[19]37 г. [Я был] зам[естителем] нач[альника] ОО [УГБ УНКВД][1023]. Он арестован не при мне. Аресты

[1019] З грудня 1928 р. по вересень 1930 р. О. Мінаєв-Цикановський був начальником Пермського окрвідділу ДПУ. С. Поляков тоді був начальником ОВ Повноважного представництва (ПП) ОДПУ по Уральській області.

[1020] Так у документі. Йдеться про ПП ОДПУ по Уральській області. Область існувала у 1923−1934 рр. з адміністративним центром у м. Свердловськ (нині — Єкатеринбург). З травня 1933 р. по січень 1934 р. О. Мінаєв-Цикановський був заступником повноважного представника (повпреда) ОДПУ по Уральській області. С. Поляков в цей час був начальником Тюменського оперативного сектору ДПУ і за сумісництвом начальником ОВ 65-ї стрілецької дивізії Уральського військового округу (управління дивізії знаходилося у м. Тюмень).

[1021] 15 липня 1936 р. О. Мінаєв-Цикановський призначений начальником УНКВС по Сталінградському краю (перейменоване в УНКВС по Сталінградській області 16 лютого 1937 р.).

[1022] Йдеться про переведення С. Полякова з посади начальника Астраханського міськвідділу НКВС на посаду заступника начальника ОВ УДБ УНКВС по Сталінградському краю.

[1023] Так у документі, речення записане тезисно. Вірогідно, йшлося про перебування С. Полякова на посаді заступника начальника, а потім начальника ОВ (5-го відділу) УДБ УНКВС.

проводились[1024], в мою бытность и МИНАЕВА по войскам ни одного человека арестовано не было, я это утверждаю.

В Астр[ахани] я работал с III–[19]35 по XII–[19]37 г. Родств[енных] отнош[ений] у меня с МИНАЕВЫМ не было. Я у него на квартире был один раз в Перми, он у меня не был.

Огл[ашен] [т.] 1–156[–я] стр.— показ[ания] МИНАЕВА [от] 21/X[1025].

На кв[артире] у МИНАЕВА я был два раза, один раз на подпись носил документы, и один раз — на проводах МОСКОВА, где были все нач[альники] отделов с женами, в том числе и я.

Никаких антипартийных разговоров у меня с МИНАЕВЫМ не было, и я согласие [на участие] в заговоре ему не дал.

Арестов в бытность МИНАЕВА не было.

Я с ним работал с V–[19]36 г.

По Полтаве.

Когда я приехал в Полтаву, то об аресте моих родственников я не знал. Об этом я узнал в 1938 г.

В Стал[инграде] я болел с VIII–[19]37 г.[1026] и приехал [после] лечения в XI–[19]37 г. и получил приказ выехать на Украину. В конце XI–[1937 г.] я добивался приёма к наркому [внутренних дел УССР] ЛЕПЛЕВСКОМУ, но принят не был. Я был назначен нач[альником] 5[–го] отдела Полтавского УНКВД. Приехал я в Полтаву, там был нач[альником] Упр[авления] ПЕТЕРС. Я стал принимать дела и погрузился в работу. В нач[але] XII [1937 г.] я лёг в больницу. В нач[але] II [1938 г.] я вышел из больницы и пришел к ПЕТЕРСУ просить помощь, поддержать меня в лечении, но в этом мне было отказано. Я выехал в Киев, в Наркомат, и добился приёма у нач[альника] 5[–го] отдела Наркомата и я написал ему рапорт. Я знал, что УСПЕНСКИЙ уже работал на Украине, и я нач[альнику] 5[–го] отдела сказал, чтобы УСПЕН[СКИЙ] меня принял. Нач[альник] 5[–го] отдела принёс мой рапорт с резол[юцией] УСПЕН[СКОГО] об оказании мне помощи, и [УСПЕНСКИЙ] принял меня. УСПЕНСКОМУ я рассказал всё, как было. Он меня спросил о делах Полтавы. Я ему ответил, что я ничего не знал.

Путёвку, обещанную УСПЕНСКИМ, я получил в На[ркомате][1027].

Когда я приехал в Полтаву, то более я уже работать не мог и был дома. В это время произошла смена обстановки, был арестован [ПЕТЕРС][1028].

Я дал согл[асие] ВОЛКОВУ[1029] о назн[ачении] меня на должн[ость] зам[естителя] нач[альника] УНКВД по неоперативной части, и с его разрешения я уехал в Севаст[ополь] на лечение. Когда я 16–17/VI–[1938 г.]

[1024] Початок речення не пов'язаний за змістом з наступною частиною і не відокремлений комою.

[1025] Далі текст не читається, аркуш вшитий у справу. Покази у справі відсутні.

[1026] Тут і наступного разу у документі помилково зазначений 1938 р.

[1027] Далі текст не читається, аркуш вшитий у справу.

[1028] У документі відсутня частина тексту. Прізвище А. Петерса-Здебського проставлене упорядниками.

[1029] О. Волков 26 лютого 1938 р. був призначений начальником УНКВС по Полтавській області.

приехал в Полтаву, он меня вызвал и сказал, чтобы я ехал в Киев, стоит вопрос о назначении меня зам[естителем] нач[альника] УНКВД.

Я приехал в Киев, был у УСПЕНСКОГО, я от этого [назначения] отказывался, но он мне сказал, что надо ехать и работать, по инициативе УСПЕНСКОГО я был назначен зам[естителем] нач[альника] [УНКВД].

У ВОЛКОВА на квартире я был много раз, а он у меня был один раз, по таким обстоят[ельствам] мы с женой решили позвать ВОЛКОВА с женой и позвали, водки было много, потом мы зашли в друг[ую] комнату, он среди фотогр[афий] увидел у меня карточку УСПЕНСКОГО.

УСПЕНСК[ОГО] я знаю с 1923 г. Как заговорщиков УСПЕНСК[ОГО] и ВОЛКОВА я не знал.

Когда ВОЛКОВ был у меня на кварт[ире], мы с ним а[нти]/с[оветские] разговоры не вели. Я ВОЛКОВУ рассказал, что я УСПЕНСКОГО знал хорошо с 1923 г.

На [вопросы] ВТ [подсудимый ПОЛЯКОВ]:

В этот период времени проездом я заезжал к УСПЕНСКОМУ, был у него на квартире, ночевал два раза, он мне давал машину, это было до 1935 г., а потом встретил его уже в 1938 г.

Отношения у меня с УСПЕНСКИМ были хорошие. В 1927 г. я жил с ним в одной квартире, у нас с ним был общий стол.

Когда я был у УСПЕНСКОГО, то он мне о незакон[ных] арестах и о связях с ВОЛКОВЫМ ничего не говорил.

С ВОЛКОВЫМ я никаких разговоров не вёл, я это утверждаю. Вражескую работу ВОЛКОВА, как и все остальные, не замечал. Когда нам читали ноябрьское письмо ЦК о нарушении методов следствия[1030], никто с[о] вскрытием этого не выступил, и нам даже в голову не пришло [это].

После этого письма ВОЛКОВ составил план ликвидации остатков дел, я вносил коррективы в этот план и был с ним не согласен, т.к. было очень много арестованных. Но ВОЛКОВ приказал приступить к работе. ВОЛКОВ написал в Наркомат 10-дневную справку. После чего [я] заболел и болел до расширенного партсобрания, когда вскрылось всё это — методы и фальсификации.

ВОЛКОВ был деспотом, как только он приехал, сразу арестовал несколько человек, на вторую ночь досадил, все были в ужасе и выполняли его приказания. Он к сотрудникам относился по-зверски[1031].

Я был один, люди стали отказываться от своих показаний, были вскрыты фальсификации протоколов допросов свид[етелей].

ВОЛКОВ в III-1939 г. уехал[1032].

Я лично с ВОЛКОВЫМ никакой заго[ворщической][1033]

Огл[ашен] [т.] 1, л.д. 164 — [показания] ВОЛКОВ[А].

[1030] Йдеться про постанову РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства».

[1031] Далі відсутній фрагмент, що починався зі слів: «Однажды на партсобр[ании] у него» (закреслено).

[1032] О. Волков 14 січня 1939 р. знятий з посади начальника УНКВС, а 8 березня 1939 р. заарештований.

[1033] Речення не закінчене.

Никаких разговоров у меня не было. Это показ[ание] не 1941 г. Он говорит, что он был у меня в октябре, а он в действительности у меня был в VII — я ему давал цветы, которые я привёз своей дочке с во время экзаменов.

ЭЧКО и ЦАПА[1034] я не допрашивал. Их допрашивал МОГЛЯК, который сам в этом признался.

Разговор с ВОЛКОВЫМ об арест[е] моих родств[енников] был. 5/IX–[19]37 г. [был] арестован муж её сестры — муж сестры матери жены. ВОЛКОВ мне предложил или развестись с женой, или уволиться из органов НКВД. В этот день ВОЛКОВ со мной о заговоре ничего не говорил. Я разошелся с женой и написал рапорт [на имя] УСПЕНСКОГО, который написал ВОЛКОВУ, что в семейные дела ПОЛЯКОВА не вмешиваюсь.

Огл[ашен] [т.] 1, [л. д.] 124 — [показания] ВОРОНЫ.

Я в Иртышск[ой] обл. работал зам[естителем] нач[альника] УНКВД[1035].

[Объявлен] перерыв [судебного заседания] в 13–30.

В 13–40 [судебное заседание продолжается].

[Подсудимый ПОЛЯКОВ:]

О незаконных арестах.

В частности, по делу быв. кр[асных] партизан, это дело возникло при мне. В начале мая 1938 г. я работал зам[естителем] нач[альника] [УНКВД по Полтавской области], приехал я из Киева, собрал опер[ативное] совещание и информировал, что на Украине вскрыта к-р повст[анческая] орг[анизация] из кр[асных] партизан, разветв[лённая] по всей Украине, в том числе и на Полтавщине. Никаких материалов у нас об этом не было. Было приказано найти эти материалы, стали передопрашивать арестов[анных] кр[асных] партизан. Были даны указания нач[альникам] РО НКВД представить списки на кр[асных] партизан с ком[прометирующими] матер[иалами]. Были арестованы [...][1036] и другие кр[асные] партизаны, которые дали показания, что, кроме того, что они состоят в право-троцкистской организации, они являются членами повстанч[еской] орг[анизации] из быв. кр[асных] партизан, имеется повстанческий штаб.

ВОЛКОВ собрал совещ[ание] нач[альников] РО НКВД, и на этом совещ[ании] ВОЛКОВ дал установку арестовать всех командиров быв. кр[асных] партизан. Операция должна проходить в строго организованном порядке.

ВОЛКОВ дал указание нач[альнику] 3[1037][–го] отдела и мне, по представленным спискам произвести аресты в рамках его указаний. Все материалы на кр[асных] партизан по распоряж[ению] ВОЛКОВА были переданы нач[альнику] 3[–го] отд[ела] из 4[–го] отдела.

На ВТ. 38 г. II[1038].

[1034] У документі помилково — Сапа.

[1035] З березня 1934 р. С. Поляков був заступником повпреда ОДПУ по Обсько-Іртишській області, з 11 липня по 13 грудня 1934 р.— заступником начальника УНКВС по Обсько-Іртишській області (адміністративний центр області — м. Тюмень).

[1036] Два слова (перше — прізвище) написані нерозбірливо.

[1037] Тут і далі у документі номери відділів написані римськими цифрами.

[1038] Так у документі.

[Подсудимый ПОЛЯКОВ:]

В моих показаниях сказано, что ВОЛКОВ на 90% дописывал свои выдуманные показания, это я узнал уже в 1939 г.

[Оглашен] 45[−й] л. [д.], [т.] 2.

Сомневаться это одно дело, а думать об этом — это другое дело. Сомнение о липовых делах у меня зародилось в XII−[19]38 г.— это отказы [от своих прежних показаний] обвиняемых и свидетелей.

Применение [незаконных] методов тогда было нормальным. Избиения были в массовом порядке, это было и при ПЕТЕРСЕ.

Нормальным я считал [это] потому, что это было и в Наркомате, и везде были избиения.

Мною было освобождено из-под стражи около 700 челов., все они были арестованы невинно.

Всякие сомнения у меня зародились уже после постановления ЦК.

УСПЕНСКИЙ когда сбежал, я не знаю, но, мне кажется, что в октябре или ноябре 1938 г., это было глубокой осенью[1039].

[Оглашен] л.д. 36, т. 2.

УСПЕНСКИЙ сбежал до 15/XI−[19]38 г., до постанов[ления] ЦК.

Следств[енной] группой руководил нач[альник] Управл[ения]. Поскольку я испол[нял] об[язанности] нач[альника] Упр[авления], я руководил следств[енной] группой, ведал арестами. По отделам мне для прочтения давали прото[ко]лы допросов. Я видел, что арестованных бьют, фальсиф[ицируют] протоколы, но это не считалось тогда нарушением.

О представл[ении] списков [красных партизан] я распоряжений не давал. По спискам ставилась резолюц[ия] ПЛАТОНОВА — нач[альника] 3[−го] отд[ела] «Арестовать», а я потом утверждал. Все[го] по партиз[анской] линии было арестовано 342 челов., а я дал санкцию по списк[ам] на 15−20 челов. Директивы о создании дел на кр[асных] партизан я не давал. Я виноват в том, что я дал оконч[ательную] санкцию по спискам без материалов на 20 человек.

Одно дело на кр[асных] партиз[ан] было на 342 челов. К ВМН ВК приговорила 4 челов.

Я сам не фальсифицировал протоколы, я кр[асных] пар[тизан] не допрашивал.

[Оглашены] л.д. 64−67, [т.] 1 — показ[ания] ПОЛЯКОВА.

[Подсудимый ПОЛЯКОВ:]

За всю свою работу я применил [избиения] к одному сотруднику ПРОГЛЯДОВУ. Ко мне пришел ТИМЧЕНКО и сказал, что ПРОГЛЯДОВ отказывается от своих показаний, ведёт себя плохо на следств[ии], я доложил об этом ВОЛКОВУ, и ВОЛКОВ дал санкцию [на избиение], что я только присутствовал[1040] и лично сам принимал участие, и мы трое его избивали.

Следователи при моём руководстве избивали арестованных, но санкций я не давал.

[Оглашен] л.д. 106, т. 1.

[Подсудимый ПОЛЯКОВ:]

[1039] О. Успенський втік з Києва 14 листопада 1938 р.

[1040] Так у документі.

Это распоряжение датировано 4 или 5/VII [1938 г.], т.е. после моего приезда в Полтаву.

[Оглашен] л.д. 109, т. 1.

[Подсудимый ПОЛЯКОВ:]

Для осужденията или иного лица материалов было достаточно, их судили, а потом собирали материалы по распор[яжению] нач[альника] [УНКВД] ВОЛКОВА.

МАЧИНСКОГО протокол [допроса] ВОЛКОВ написал сам, а потом читал протокол на оперсовещ[ании].

Они дали 70–80 челов.[1041]

III — т. 1[1042].

[Подсудимый ПОЛЯКОВ:]

Я рассказал тогда всё, что я думал, я мог бы следствию показать другое.

[Оглашен л.д.] 113, [т.] 1.

[Подсудимый ПОЛЯКОВ:]

Я признаю это на 20 челов., что я дал санкцию на незак[онный] арест по списку.

Лично мне УСПЕНСКИЙ об арестах кр[асных] партизан ничего не говорил. Это было распоряжение ВОЛКОВА.

В момент моего заместительства были арестованы сотрудники за а[нти]/с[оветскую] деятельность. Я убеждён в том, что все эти сотрудники были арестованы неправильно. Большинство из сотр[удников] были арестованы русские и украинцы. Антисем[итской] справки не было.

[Оглашен] л.д. 40, т. 1.

[Подсудимый ПОЛЯКОВ:]

Она является доч[ерью] подрядчика, и потому я правильно не допустил её к работе.

[ВТ удалился] на совещание.

ВТ ОПРЕД[ЕЛИЛ]:

Обсуд[ив] ход[атайства] [подсудимого] ПОЛЯКОВА и учитывая, что предварительным следствием достаточно исследованы все эпизоды по делу, по которым можно судить виновность ПОЛЯКОВА, а потому в изложенных им ходатайствах ОТКАЗАТЬ.

[Подсудимый ПОЛЯКОВ:]

Я хочу дополнить свои показания след[ующими] обстоятельствами. Показания ВОЛКОВА — это сплошная клевета и ложь. Он говорит, что я фальсифицировал дела военнослужащих — к[оманди]ра д[и]визии, к[оманди]ров полков, тогда как таких людей я не арестовывал и не допрашивал. ВОЛКОВ якобы видел, как я пописывал протоколы допросов ком[анди]ров и давал справки [на арест]. Это ложь.

По приведению приговоров в исполнение [ВОЛКОВ] дал распор[яжение] посадить в две кам[еры] по 200 человек. Я возражал этому, но ВОЛКОВ кричал на меня, хотя потом сам, убедившись, отменил это распоряжение.

[1041] Так у документі.

[1042] Так у документі. Вірогідно, йшлося про покази С. Полякова на попередньому слідстві.

По Сталинграду я просил следствие допросить ДРЕЙЗЕНА[1043] и ЕГОРОВА[1044], но в этом мне отказано.

Парт[ийная] организация была под сапогом, было пикнуть нельзя.

Если бы я был заговорщиком, то я бы по вскрытии ВОЛКОВА мог выехать из Полтавы. Я всё время[1045].

Посл[еднее] слово [подсудимого ПОЛЯКОВА]:

Заговор. [Участником] я не был, враж[ескую] работу я не вёл. Я виноват за нарушение рев[олюционной] законности, я прошу учесть, что это я сделал по указанию ВОЛКОВА. Я прошу суд иметь в виду то, что я до этого ничем запятнан не был. Я — участник гражд[анской] войны. Прошу вынести мне соотв[етствующую] меру наказ[ания].

В 16 ч[ас.] 00 [мин.] [ВТ удалился] на совещание.

В 18–15[1046].

АП УСБУ в Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, Контрольно-наглядова справа № 142, арк. 18–26. Оригінал. Рукопис.

№ 95
Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі С. І. Полякова

5 липня 1941 р.

Секретно

ДЕЛО № ___ 19[41] г. Форма № 1

ПРИГОВОР
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

19*41* г., *июля 05* дня, Военный трибунал войск НКВД *Киевского округа* в *за*крытом судебном заседании, в составе:

Председательствующего — *военного юриста 1[–го] ранга Гурьева,*

Членов: *полкового комиссара Кобаидзе*

и младш[его] лейтенанта госбез[опасности] Адылина,

при секретаре *техник[е]-интенданте 2[–го] ранга Щиголеве*[1047],

---

[1043] Так у документі. Вірогідно, правильно — Дрейзин.

[1044] Вірогідно, йдеться про А. Єгорова, з яким С. Поляков служив у Сталінграді у 1936–1937 рр.

[1045] Речення не закінчене. Вірогідно, йшлося про те, що весь час знаходився у Полтаві.

[1046] Дописано від руки синім олівцем (протокол судового засідання написаний фіолетовими чорнилами). Вірогідно, йшлося про повернення членів ВТ для оголошення вироку. Документ без закінчення.

[1047] Далі у документі — рукописний текст.

без участия обвинения и защиты, рассмотрел дело на быв[шего] заместителя начальника Полтавского Управления НКВД ПОЛЯКОВА Семёна Илларионовича, 1900 года рождения, происходящего из граждан гор. Рославля Смоленской области РСФСР, б[ывшего] члена ВКП(б) с 1919 г., русского, со средним образованием, из рабочих, служившего в Крас[ной] армии с III 1919 по июнь 1921 года, в органах НКВД с июня 1921 года, не судимого, женатого, имевшего награждения: часы, револьвер и значок «Почетного чекиста»,— обвиняемого по статьям 54—11 и 54—1 [п.] «б» УК УССР,—

УСТАНОВИЛ:

ПОЛЯКОВ, являясь заместителем начальника Полтавского Управления НКВД за период работы с апреля месяца 1938 года по март 1939 года, руководя следствием, допускал в практике работы оперативного состава искривления социалистической законности мерами физических воздействий, направленных на получение от арестованных следственных самопризнаний по тяжким контрреволюционным преступлениям, направленные на оговор других лиц. Сам ПОЛЯКОВ слепо выполнил указание б[ывшего] нач[альни]ка Управления ВОЛКОВА, оказавшегося позже врагом народа, и применил меры физического воздействия к арестованному без оснований ПРОГЛЯДОВУ. Так же в практике следственной работы подчинёнными ПОЛЯКОВА применялось фальсифицирование материалов следствия (осуждены ТИТОВ и МИРОНЕНКО), а, ПОЛЯКОВ, зная об этом, не принимал мер пресечения этого вида извращенных следственных действий.

ПОЛЯКОВ, зная об отсутствии оснований или достаточных данных для ареста лиц из бывших красных партизан, санкционировал значительное количество арестов этих лиц без достаточной проверки, не воспрепятствовал, а потворствовал «созданию» большого дела «антисоветской повстанческой партизанской организации» из одиночек, арестованных в большинстве, в результате чего была создана такая организация из 340 человек, из которых через 6—10—14 месяцев 124 человека были освобождены с прекращением дела о них производством, то есть в совершении им преступления, предусмотренного статьёй 206—17 пун[кт] «а» УК УССР.

Предъявленное ПОЛЯКОВУ обвинение по статьям 54—11 и 54—1 [п.] «б» УК УССР признать по суду недоказанным за недостаточностью собранных по делу доказательств, ибо показание арестованного МИНАЕВА от 21.XI.1938 г. не подкреплено никакими конкретными данными из контрреволюционной деятельности ПОЛЯКОВА по Сталинградскому УНКВД, а показания арестованного ВОЛКОВА от 16 апреля и 23 марта 1939 г., в которых он отрицает причастность ПОЛЯКОВА к заговорщической организации, противоречащие показаниям его от 16 июня 1939 г. и от марта 1940 года, что эти противоречия не могли быть устранены в период следствия и суда, а последние не подтверждены, сам же УСПЕНСКИЙ не даёт о ПОЛЯКОВЕ изобличающих его данных. В силу этого суд не может признать эти данные достаточными доказательствами,— руководствуясь ст. ст. 296 и 297 УПК УССР,

ПРИГОВОРИЛ:

ПОЛЯКОВА Семёна Илларионовича на основании ст. 206–17 п. «а» УК УССР к лишению свободы на ДЕСЯТЬ (10) лет [в] ИТЛ, без поражения прав, с зачетом предварительного заключения с 8 октября 1940 года, с лишением звания «старший лейтенант госуд[арственно]й безопасности».

Приговор может быть обжалован в кассационном порядке в течении пятисуточного срока со дня вручения выписки из приговора в Военную коллегию Верховного суда Союза ССР через ВТ, вынесший приговор.

Председат[ельствующий] *Гурьев*

Члены: *Кобаидзе*
Адылин

На останній сторінці документу — рукописна позначка про ознайомлення: «*6/VII.[19]41 г. Підпис нерозбірливий*».

АП УСБУ в Полтавській області, ф. 6, оп. 1, спр. 18358-о, т. 2, арк. 214–215 зв.
Оригінал. Рукопис.

РОЗДІЛ 3.
СПРАВИ КЕРІВНИКІВ ОСОБЛИВИХ ОРГАНІВ НКВС УРСР

1. Справа колишнього начальника 5-го відділу УДБ НКВС УРСР Віктора Блюмана

№ 96
Вирок виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР у справі В. М. Блюмана

22 вересня 1938 р.

ПРИГОВОР
Именем Союза Советских Социалистических Республик
выездная сессия
Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР
в составе:

Председательствующего — диввоенюриста А. М. ОРЛОВА,
членов: бригвоенюриста ГАЛЕНКОВА И.С.[1048] и военюриста 1[–го] ранга КЛИМИНА Ф.А.,
при секретаре — военном юристе 1[–го] ранга КУДРЯВЦЕВЕ Л.Н.,
в закрытом судебном заседании, в гор. Киеве,
«*22*» сентября 1938 года рассмотрела дело по обвинению:
БЛЮМАНА Виктора Михайловича, 1899 г.р., быв[шего] нач[альника] 5[–го] отдела [УГБ] НКВД УССР — майора госбезопасности, в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7, 54–8 и 54–11 УК УССР.

Предварительным и судебным следствием установлено, что[1049] подсудимый Блюман, будучи кадровым троцкистом, являлся активным участником антисоветской право-троцкистской террористической организации и по заданию этой организации, используя своё служебное положение в органах НКВД, принимал меры к сокрытию от разоблачения троцкистов, предупреждая их о готовившихся операциях.

В 1929-ом году подсудимый Блюман установил организационную связь с врагом народа троцкистом Леплевским и в дальнейшем под его руководством проводил свою предательскую деятельность. По указанию

[1048] У документі ініціали помилково поміняні місцями — С.И.

[1049] Далі у документі — рукописний текст, курсивом не виділений.

Леплевского подсудимый Блюман в том же году установил организационную связь с врагом народа Троцким, а позднее — с Седовым, а в 1936-ом году по заданию того же Леплевского установил организационную связь с закордонным сионистским центром в г. Яфе и снабжал его представителей шпионскими материалами.

В целях расширения состава антисоветской организации подсудимый Блюман проводил вербовку новых участников, завербовав трёх человек, и, кроме того, проводил вредительскую работу, направленную на дезорганизацию тыла, создание в пограничной полосе и в глубинных пунктах тайных складов оружия для организованных повстанческих и диверсионных групп и принимал меры к сохранению вражеских кадров в системе органов НКВД УССР.

Таким образом, доказана виновность подсудимого Блюмана в совершении им преступлений, предусм[отренных] ст. ст. 54–1 п. «б», 54–8, 54–7 и 54–11 УК УССР. На основании изложенного и руководствуясь ст. ст. 296 и 297 УПК УССР, Военная коллегия Верховного суда Союза ССР

приговорила:

Блюмана Виктора Михайловича к высшей мере уголовного наказания — расстрелу — с конфискацией всего, лично ему принадлежащего имущества, и с лишением звания «майор госбезопасности».

Приговор окончательный и на основании постановления президиума ЦИК СССР от 1-го декабря 1934-го года подлежит немедленному исполнению[1050].

Председательствующий *Орлов*

Члены: *Галенков*
Климин

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64810, т. 1, арк. 205–205 зв.
Оригінал. Машинопис, рукопис на бланку.

2. Справа колишнього помічника начальника 5-го відділу УДБ НКВС УРСР Семена Пригова

№ 97
Обвинувальний висновок у справі С. Л. Пригова

23 березня 1940 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
СТ[АРШИЙ] МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

[1050] Згідно з довідкою 1-го спецвідділу НКВС УРСР вирок виконано 22 вересня 1938 р. (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 64810, т. 1, арк. 206).

Горлинский
«*23*» марта 1940 года

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ
По следделу № 146633[1051].

По обвинению ПРЫГОВА Семёна Львовича по ст. 54–1 п. «б» и 54–11 УК УССР.

НКВД УССР располагал данными, что ПРЫГОВ Семён Львович является агентом иностранной разведки и по её заданию проводит шпионскую деятельность, а также в своей практической работе, как сотрудник органов НКВД, сохранял от репрессирования выявленные к-р кадры.

На основании этих материалов ПРЫГОВ Семён Львович 1 сентября 1938 года был арестован и привлечен в качестве обвиняемого по настоящему делу.

По существу предъявленного обвинения ПРЫГОВ С.Л. показал, что в 1927 г., в период его работы в Ямпольском пограничном отряде, он был завербован в польскую разведку б[ывшим] уполномоченным погранотряда ЕВДОТЬЕВЫМ, по заданию которого собирал материалы шпионского характера для поляков (л.д. 13–14, 16–27).

По заданию агента польской разведки ЕВДОТЬЕВА в том же 1927 г. ПРЫГОВ завербовал для шпионской работы в пользу поляков б[ывшего] уполномоченного Ямпольского пограничного отряда СМЕЛЯНСКОГО (л.д. 21–27, 36–46, 183–201, 279–286).

В 1937 году ПРЫГОВ был завербован б[ывшим] начальником 3-го отдела УГБ НКВД УССР — врагом народа РАТЫНСКИМ в контрреволюционную троцкистскую заговорщическую организацию, существовавшую в органах НКВД УССР (л.д. 14–15, 27–32, 53–61).

Впоследствии от всех этих своих показаний ПРЫГОВ отказался, заявив, что к б[ыв.] польским разведывательным органам он не причастен, шпионской деятельностью он не занимался, и отрицает также свою принадлежность к контрреволюционной заговорщической организации.

Кроме того, ПРЫГОВ заявил, что показания о себе он дал в результате боязни применения к нему физических мер воздействия (л.д. 116–117, 178).

От своих показаний о вербовке ПРЫГОВА в контрреволюционную заговорщическую организацию отказался также РАТЫНСКИЙ на допросе 19.II-1939 г. (л.д. 107–120).

Произведённым дополнительным следствием установлено, что ПРЫГОВ, работая в органах НКВД, как показывает разоблаченный враг народа УСПЕНСКИЙ, являлся участником существовавшей в органах НКВД контрреволюционной заговорщической организации, проводившей необоснованные аресты и фальсификацию следственных дел (л.д. 291–301).

Свидетельскими показаниями и жалобами арестованных устанавливается также, что ПРЫГОВ в своей следственной работе применял незаконные, извращенные методы допроса арестованных, применяя к ним физические методы воздействия (л.д. 308–311, 315–319).

ПРЫГОВ, отрицая своё непосредственное участие в избиении арестованных, признал, что он только присутствовал при избиении арестованных (л.д. 312–314).

[1051] У документі пропущено першу цифру («1»).

На основании изложенного ОБВИНЯЕТСЯ:

ПРЫГОВ Семён Львович, 1903 года рождения, уроженец г. Одессы, еврей, из семьи служащего, исключен из партии в связи с арестом, до ареста — нач[альник] 3[–го] отдела УМЗ НКВД УССР, спецзвание — «старший лейтенант госбезопасности».

В ТОМ, ЧТО:

он является участником заговорщической троцкистской организации, существовавшей в органах НКВД УССР;

проводил извращенные методы следствия, применяя физическое воздействие к арестованным;

является агентом польской разведки, в которую был завербован в 1927 г. ЕВДОТЬЕВЫМ;

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54–1 п. «б» и 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал, но впоследствии от своих показаний полностью отказался.

В принадлежности к контрреволюционной заговорщической организации изобличается показаниями врага народа УСПЕНСКОГО, данным[и] им 22.VII[1052]–[19]39 г. на очной ставке с ГРАБАРЕМ.

В шпионской деятельности изобличается показаниями СМЕЛЯНСКОГО и очной ставкой с ним.

Руководствуясь ст. 204 УПК УССР, следственной дело № 146633 по обвинению ПРЫГОВА Семёна Львовича направить военному прокурору войск НКВД Киевского округа для направления по подсудности.

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ 3[–го] ОТДЕЛА [УГБ НКВД УССР]
МЛ[АДШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Митрушин*

НАЧАЛЬНИК 1[–го] ОТДЕЛЕНИЯ III ОТДЕЛА [УГБ НКВД УССР]
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Хает*

СОГЛАСНЫ:

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЬ] НАЧ[АЛЬНИКА] III ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ *Тимофеев*

СПРАВКА: арестованный ПРЫГОВ С.Л. содержится под стражей в Киевской тюрьме НКВД УССР.

Вещдоков по делу нет.

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ [3-го ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР]
МЛ[АДШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Митрушин*

На першому аркуші документа від руки нанесено напис синіми чорнилами: «*Дело подлежит рассмотрению на Ос[обом] сов[ещании] при НКВД СССР. Ст[арший] оп[ер]/упол[номоченный] Румянцев*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 47857, т. 1, арк. 384–386.
Оригінал. Машинопис.

[1052] У документі у позначенні місяця пропущено першу римську цифру «V».

№ 98
Витяг з протоколу Особливої наради при наркомі внутрішніх справ СРСР стосовно С. Л. Пригова

2 вересня 1940 р.

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № 100
Особого Совещания при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР
от «2» сентября 1940 г.

в.ж.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
217. Дело № 146633/НКВД УССР по обвинению ПРЫГОВА Семёна Львовича, 1903 г.р., ур[оженца] г. Одессы, еврей, гр[ажданин] СССР, б[ыв.] чл[ен] ВКП(б) с 1930 г., исключен в связи с арестом.	ПРЫГОВА Семёна Львовича за шпионскую деятельность заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на ВОСЕМЬ лет, сч[итая] срок с 1-го сентября 1938 г. Дело сдать в архив.

Нач[альник] Секретариата Особого Совещания
при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР *Підпис нерозбірливий*

На документі є:

1) завірча кругла гербова печатка червоного кольору з гербом СРСР у середині і написом по колу: «Народный Комиссариат Внутренних Дел СССР»;

2) позначка від руки фіолетовими чорнилами: «*УССР. 12/IX.[19]40 г. № 9/13–66968. Севжелдорлаг*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 47857, т. 1, арк. 412.
Оригінал. Машинопис на бланку.

3. Справа колишнього начальника 5-го відділу УДБ УНКВС по Миколаївській області Федора Овчинникова

№ 99
Обвинувальний акт у справі Ф. Т. Овчинникова

20 лютого 1941 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
И. д. ВОЕННОГО ПРОКУРОРА
ВОЙСК НКВД КИЕВ[СКОГО] ОКРУГА
БРИГВОЕНЮРИСТ *Грезов*
«*20*» февраля 1941 года

ОБВИНИТЕЛЬНЫЙ АКТ

По обвинению ОВЧИННИКОВА Фёдора Тимофеевича в совершении преступления, предусмотренного ст. 206−17 п. «б» УК УССР.

ОВЧИННИКОВ в конце 1937 и первой половине 1938 года, работая в должности начальника 5-го отдела [УГБ] УНКВД по Николаевской области, нарушал социалистическую законность, что выразилось в массовых и необоснованных арестах командиров кадра и запаса Красной Армии с последующим принуждением их к даче заведомо ложных показаний о их принадлежности к контрреволюционным организациям и шпионажу при помощи применения к ним физических мер воздействия.

В результате преступных действий ОВЧИННИКОВА имели место тяжелые последствия, а именно:

а) в декабре 1937 года был арестован по одному неконкретному показанию арестованного Гомана[1053] быв. начальник моторного цеха школы морских лётчиков ТКАЧЕНКО и тройкой УНКВД осуждён к расстрелу, а Гоман впоследствии был освобождён из-под стражи, а дело о нём прекращено (том II, стр. 7, 241−247; т. III, стр. 136−144, 250−252; том IV, стр. 7−14; том V, стр. 77−79; том IV, стр. 382−387).

б) 15-го марта 1938 года ОВЧИННИКОВЫМ был вызван на допрос арестованный — орденоносец ГОРОДЫНСКИЙ. На этом же допросе ОВЧИННИКОВ без всяких к тому оснований, совместно с другими сотрудниками, применил к ГОРОДЫНСКОМУ физические меры воздействия, в результате чего ГОРОДЫНСКИЙ к утру скончался (том II, стр. 155−157, 237−240; т. III, стр. 74−82).

В конце 1937 года и начале 1938 года по распоряжению ОВЧИННИКОВА совершенно неосновательно были арестованы 17 человек командиров Красной Армии, которым были предъявлены обвинения в совершении тягчайших контрреволюционных преступлений. Лишь после отъезда из Николаева ОВЧИННИКОВА все они, просидев в тюрьме по году и больше, были из-под стражи освобождены, и дела в отношении их прекращены (том III, стр. 253−276, 277−283, 284−287; том V, стр. 80−137).

При направлении на работу на периферию сотрудника МАМОНТОВА ОВЧИННИКОВ Мамонтову дал указания об аресте 25% всего наличного состава командиров 43[−го] с[трелкового] п[олка] с обязательным арестом командира и комиссара этого полка (том *2*, стр. 16−22, 71−81, 129−134).

ОВЧИННИКОВ сам лично применял меры физического воздействия к арестованным ГОМАНУ, САБИН[У]-ГУЗУ и др., требуя от них вымышленных показаний о принадлежности к контрреволюционным организациям. ОВЧИННИКОВ давал указания о применении физических мер воздействия к арестованным своим подчинённым ФЕДОТОВУ[1054], ЧЕРНОБЫЛЬСКОМУ и др. без наличия компрометирующих данных (том II, стр. 23−24, 28−31, 25−27, 60−70, 113−118).

Допрошенный по настоящему делу ОВЧИННИКОВ виновным в предъявленном ему обвинении себя не признал и показал, что необоснованных

[1053] Тут і далі у документі помилково через літеру «о» у другому складі — Гомон.

[1054] У документі помилково — ФЕДОРОВУ.

арестов он не производил, физических мер воздействия к арестованным не применял, а также не давал и указаний подчинённым о применении физических мер воздействия к арестованным (том I, стр. 53–54, 94–106, 108–217, 222–304; том III; том IV; том V; том VI).

Однако, в предъявленном ему обвинении в достаточной степени изобличается материалами дела и показаниями свидетелей.

На основании изложенного

ОВЧИННИКОВ Фёдор Тимофеевич, 1902 года рождения, уроженец дер. Смолки Хоцковического сельсовета Чаусского района БССР, служащий, белорус, со слов не судим, член ВКП(б) с 1931 года,

ОБВИНЯЕТСЯ:

в том, что, работая начальником 5[–го] отдела [УГБ] УНКВД по Николаевской области, злоупотребляя своим служебным положением, допускал нарушение социалистической законности, выразившееся в массовых и необоснованных арестах командиров Красной Армии, применении к арестованным физических мер воздействия, получении заведомо ложных показаний, в результате чего имели место тяжелые последствия, т.е. в совершении преступления, предусмотренного ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

На основании ст. 8 Положения о ВП и ВТ дело подлежит рассмотрению в Военном трибунале войск НКВД Киевского округа.

ПОМ[ОЩНИК] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА
ВОЙСК НКВД КИЕВСКОГО ОКРУГА
военный юрист 3[–го] ранга *Баринов*

Составлен «*20*» февраля 1941 г.
в гор. Киеве

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38342, т. 6, арк. 138–140.
Оригінал. Машинопис.

№ 100
Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі Ф. Т. Овчинникова

10–13 березня 1941 р.

Дело № *10*–19*41* г.

ПРОТОКОЛ
СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ

19*41* г., *марта 10–13-го* дня, Военный трибунал войск НКВД *Киевского округа выездной сессией в здании УНКВД по Николаевской обл[асти]*, в закрытом судебном заседании в составе:

Председательствующего — *лейтенанта госбезопасности Напалкова*,
членов: 1. *батальонного комиссара Григорьева*,
2. *Воедило*,

при секретаре *Труш[е]*[1055],
без участия обвинения и защиты.

Суд[ебное] заседание открыто в 18 час. 40 мин. 10/III–[19]41 г.

Председательствующий объявил, что будет рассматриваться дело по обвинению быв[шего] начальника 5-го отдела УНКВД по Николаевской обл. ОВЧИННИКОВА Фёдора Тимофеевича по ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

Секретарь доложил, что подсудимый Овчинников Ф.Т., содержащийся под стражей в тюрьме г. Киева, в суд. заседание доставлен.

Явились вызываемые в суд. заседание свидетели: 1) Васильев, 2) Докторов, 3) Ревенко, 4) Крюковский, 5) Сергиенко, 6) Юкальчук, 7) Тустановский, 8) Присяжненко[1056], 9) Кублановский, 10) Федотов, 11) Рехтман, 12) Зайцева, 13) Татаринова, 14) Сабин, 15) Динес, 16) Гандельсман.

Свидетели: 1) Чернобыльский, 2) Зайденберг, 3) Фурсенко, 4) Свистилюк и 5) Мамонтов в суд. заседание не явились, имеется справка отдела кадров УНКВД о том, что последние выбыли в распоряжение НКВД УССР, и место их пребывания неизвестно.

Свидетели: 1) Мельник, 2) Попов, 3) Кокошников, 4) Нетребенко, 5) Пантелеев, 6) Мумыга, 7) Галицкий, 8) Митрофанов, 9) Штерн, 10) Некипелов, 11) Чайковский, 12) Сабин-Гуз, 13) Винницкий, 14) Журавлёв, 15) Самойленко вызывались на 12-е марта и поэтому прибудут в суд. заседание только лишь 12/III–[19]41 г.

Свидетель Малиновский из гор. Николаева выбыл, куда неизвестно, о чем имеется справка.

Больше в суд. заседание никто не вызывался.

Председательствующий удостоверился в самоличности подсудимого, опросил его, который дал о себе такие сведения:

ОВЧИННИКОВ Фёдор Тимофеевич, 1902 года рождения, уроженец д. Смолки Чаусского р[айо]на Могилёвской обл. БССР, из семьи крестьянина-батрака, после революции хозяйство было середняцкое, в настоящее время колхозник, по соцположению служащий, по национальности белорус, гражданин СССР, образование среднее, женат, один ребёнок, жена не работает, не судим, член ВКП(б) с 1931 года.

В РККА служил с 1924 по 1931 год и в этом же году был переведён в органы НКВД, где и служил по день первого ареста. Нач[альником] 5-го отдела [УГБ] УНКВД по Николаевской обл. работал с 15-го ноября 1937 года по июнь м[еся]ц 1938 года. По последней занимаемой должности — нач. ОО Проскуровской армейской кав[алерийской] группы. Имею специальное звание «капитан госбезопасности».

За время службы в РККА и в органах НКВД дисциплинарных взысканий не имел.

Находился под стражей первый раз с 5/VIII.1939 г. по 28/III.[19]40 года. Вторично арестован 20/I.[19]41 г. и по настоящее время под стражей. Обвинительный материал по делу читал 5/III.1941 года.

[1055] Далі у документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

[1056] У документі помилково — Пристяженко.

Объявлен состав суда и разъяснён порядок его отвода. Отвода составу суда подсуд[имый] Овчинников не заявил.

Подсудимому разъяснены его права в процессе суд[ебного] следствия: ходатайствовать о вызове дополнительных свидетелей по делу, об истребовании и приобщении к делу письменных документов, о праве задавать вопросы свидетелям, давать объяснения по их показаниям и по делу, а также иметь последнее слово.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ:

1) Прошу предоставить мне возможность пользоваться в процессе суд. заседания копией обвинительного акта и черновыми заметками, так как дело громоздкое, и мне трудно будет восстанавливать все обстоятельства в памяти.

2) Прошу вызвать дополнительно в качестве свидетеля в суд. заседание Гелетко, последний является основным свидетелем, который сможет показать, что арестованный Городынский избивал меня стулом, и что я Городынского не бил, так как у меня была перебита рука.

3) Прошу также вызвать в качестве свидетелей в суд. заседание быв[ших] сотрудников УНКВД по Николаевской обл. Ориентлихермана и Титермана, оба они смогут показать о том, что ни я, [и] никто из сотрудников 5-го отдела, начальником коего я был, арестованных не избивали и никакими способами не понуждали давать клеветнические показания.

Заслушав ходатайства подсудимого Овчинникова и совещаясь на месте,

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Ходатайство подсудимого Овчинникова о вызове дополнительно в качестве свидетеля Гелетко[1057] удовлетворить, вызвать и допросить последнего в суд. заседании в качестве дополнительного свидетеля. Одновременно проверить, где находятся в настоящее время Ориентлихерман и Титерман, и, если они проживают в г. Николаеве, вызвать их и допросить в суд. заседании в качестве свидетелей.

Предоставить возможность в процессе суд. заседания подсудимому Овчинникову пользоваться копией обвинительного акта и его черновыми заметками по делу.

Других ходатайств подсудимый Овчинников не имеет.

Председательствующий огласил обвинительный акт, определение ПЗ ВТ, разъяснил подсудимому сущность предъявленного ему обвинения, после чего спросил, признаёт ли он себя виновным и желает ли суду давать показания по делу.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ:

Виновным себя ни в чем не признаю, показания суду давать желаю.

Обсудив порядок исследования дела в суд. заседании,

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Исследование дела в суд. заседании начать с допроса подсудимого Овчинникова, а затем допросить свидетелей согласно списка обвинительного акта по делу.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ показал:

Мой арест, а затем и созданное на меня следственное дело, по которому я нахожусь на скамье подсудимого, есть ни что иное, как результат

[1057] Тут і далі в деяких випадках помилково через літеру «и» у першому складі — Гилетко.

быв[шего] вражеского руководства НКВД УССР по вопросу избиения большевистских кадров в органах НКВД, а затем продолжения этого же вражеского руководства со стороны Особоуполномоченного НКВД УССР Твердохлебенко[1058] и Калужского.

В 1934 году мною было заведено большое агентурное дело «Маскировка». По делу «Маскировка» разрабатывалась, а затем была арестована[1059] вместе с группой польских шпионов некая Негруш. Твердохлебенко, не имея абсолютно никаких компрометирующих материалов на меня, вынул из агентурного дела «Маскировка» [материал] на шпионку Негруш и вложил всё это в моё личное дело, а затем была написана на меня справка, где было написано о том, что я имею тесную связь с шпионкой Негруш.

Такая же справка Твердохлебенко на меня была послана и в Каменец-Подольский обком КП(б)У.

Проверяя оперативный состав и ответственных работников, меня, как и других, вызвали на бюро обкома, где и зачитали мне эту справку, обвиняя меня в связи с шпионкой Негруш.

После заседания бюро обкома КП(б)У я сразу же выехал в г. Киев и доложил об этом нач[альнику] ОО НКВД УССР Осетрову[1060]. Тогда же по распоряжению Осетрова было поднято агентурное дело «Маскировка», и только лишь после личной перепроверки всех имевшихся материалов на Негруш и на меня и после того, как я доказал о том, что у меня никакой связи с Негруш не было и т.д., убедившись, нач. ОО Осетров признал, что справка, представленная на меня Твердохлебенко, является ложной, сфальсифицированной[1061], и тут же написал своё постановление об этом. Это постановление имеется в моём личном деле.

С копией же этого постановления я возвратился в Каменец-Подольский обком КП(б)У, к секретарю Власову, последний взял у меня это постановление и обещал мне, что он лично сам позвонит секретарю ЦК КП(б)У.

После всего этого я был утверждён номенклатурным работником ЦК КП(б)У в занимаемой должности нач[альника] ОО Проскуровской армейской кав[алерийской] группы и одновременно получил очередное звание «капитан госбезоп[асности]».

Однако, желая всё же продолжать вражескую линию в части избиения большевистских кадров в разведке, Твердохлебенко не успокаивается на этом, получив клеветническое заявление Мамонтова и Кублановского на меня, Твердохлебенко и Калужский составили мотивированное постановление на мой арест, и 5-го августа 1939 г. меня арестовали.

С первых же допросов после ареста было видно о том, что никаких компрометирующих материалов на меня нет, тогда Калужский и Твердохлебенко создали специальную комиссию, направили её в г. Николаев с тем, чтобы всё-таки добыть компрометирующие материалы

[1058] Тут і далі у документі в написанні прізвища Твердохлебенка зустрічаються українізми — Твердохлебенка, Твердохлебенком і т.і.

[1059] У документі — арестованная.

[1060] Тут і далі у документі помилково через літеру «и» у другому складі — Оситров. М. Осетров тоді був начальником Особливого відділу НКВС КВО.

[1061] У документі в називному відмінку — ложная, сфальсифицированнная.

на меня, и тогда же заявления Чернобыльского, Мамонтова, Федотова и других были буквально переписаны на бланк протокола допроса и были ими подписаны.

Вначале следствие по моему делу вёл Грунин, и последний ещё в октябре 1939 года пришел к заключению о том, что достаточных материалов для предания меня суду нет, и вынес своё постановление, но за это Грунин был снят с работы, а затем следствие по моему делу переходит в руки Калужского.

В части конкретно предъявленного мне обвинения я уже заявлял на предварительном следствии, заявляю и в судзаседании о том, [что] за всю свою жизнь я ни перед Родиной, ни перед партией, никакого преступления не совершал, ни одного закона, как и ни одной статьи наших советских законов, я не нарушал.

Я утверждаю о том, что, будучи нач[альником] 5[−го] отдела [УГБ] УНКВД по Николаевской обл., никаких массовых и незаконных арестов командиров кадра и запаса РККА я не проводил, и вообще 5[−й] отдел УНКВД не имел права самостоятельно производить аресты начальствующего состава РККА, и не только я, но и все начальники 5-х отделов УНКВД всего нашего Союза.

Согласно приказа НКВД СССР нач[альники] ОО дивизий, бригад и т.д. писали соответствующие справки на того или другого командира РККА, и эти справки направлялись в 5[−й] отдел УГБ НКВД УССР, и только лишь после санкции Военного совета КОВО и санкции военного прокурора войск НКВД Киевского округа 5-й отдел [УГБ] НКВД УССР давал шифртелеграммы с указанием на то, что такого-то немедленно арестуйте как такого-то шпиона.

Сколько я не просил на предварительном следствии приобщить копию приказа НКВД СССР о том, что нач[альники] 5[−х] отделов[1062] не имели права самостоятельно производить аресты нач[альствующего] состава РККА, но эта моя просьба не была удовлетворена.

Ни предварительным, ни судебным следствием не установлено и мне не предъявлено ни одной справки, сфальсифицированной мною или же хотя бы кем-либо из сотрудников 5-го отдела УНКВД, больше того, даже хотя бы немного преувеличенной.

Таким образом, 5-й отдел УНКВД, а я как начальник отдела, ни одной справки на арест не писал самостоятельно, а, если на кого-либо и писал, то эта справка была написана в соответствии и в разрезе шифртелеграммы, которую получал нач. УНКВД из 5-го отдела [УГБ] НКВД УССР, и я обязан был её выполнить.

Однако, несмотря на то, что я обязан был выполнять распоряжения НКВД УССР, там, где я видел несоответствие телеграммы с обстоятельствами дела и личностью, кто должен был быть арестован, арестов я не производил и писал сразу же своё постановление и направлял его в 5-й отдел [УГБ] НКВД УССР. Таких случаев за период моей работы нач[альником] 5[−го] отдела [УГБ] УНКВД по Николаевской обл. было не менее 5−6.

[1062] У документі в однині — отдела.

Я заявляю также и о том, что, работая нач[альником] 5[−го] отдела, я лично ни к кому из арестованных физических мер воздействия не применял и не принуждал давать ложные показания. Больше того, я никогда даже не повышал тон, когда я допрашивал арестованного. Все исключительно арестованные давали совершенно добровольно показания о себе и о других, повторяю, никаких физических мер воздействия ни к кому из арестованных я не применял.

Гоман[1063], Сотченко и Ткаченко были арестованы не 5[−м] отделом, а 11[−м] отделом УНКВД по Николаевской обл., и 11-й отдел вёл следствие по их делу, затем по распоряжению нач[альника] УНКВД Фишера эти дела были переданы в 5[−й] отдел, где и находились не больше, как 1,5 м[еся]ца, и, когда я доложил своё мнение нач[альнику] УНКВД о том, что достаточных материалов на этих лиц нет, и что нужно произвести либо дополнительную проверку, либо освободить их, тогда нач. УНКВД распорядился передать эти дела обратно в 11-й отдел. Последний, т.е. 11-й отдел, заканчивал следствие, составлял обвинительное заключение по делу и направлял в суд.

Я утверждаю, что справку на арест Ткаченко я не подписывал и его дело в суд не направлял. Сколько я не просил, чтобы предварительное следствие предъявило мне подлинник справки на арест Ткаченко, но мне её так и не предъявили, предъявили лишь копию за моей подписью. Однако этой копии я не верю, т.к. я лично сам изобличил неправильность этих справок, так, например, справка на арест Сабин[а]-Гуза подлинник подписан врид нач[альника] ОО 15[−й] стр[елковой] дивизии Ориентлихерманом, а заверяющий копию этой справки нач. 3-го спецотдела Стовба подписал: «Подлинник подписал Овчинников».

Кроме того, возможно, что мои подписи на справках и на постановлениях по делу Сотченко, Ткаченко и Гоман[а] кто-либо подделал, ибо 2 подписи я категорически отрицаю, одна же, возможно, и моя, а, возможно, кто-либо её очень тонко подделал.

В 20 час. 10 мин. объявлен перерыв судзаседания на 10 мин.

В 20 час. 20 мин. судзаседание объявлено продолжающимся.

О Городынском.

Городынский по национальности поляк, офицер царской армии и белопольской армии[1064], он — участник военно-белогвардейской организации и по заданию этой организации собирал шпионские сведения. Все эти материалы были добыты задолго до моего приезда в г. Николаев. Все эти материалы подтверждались, и о них показывал ещё в 1931 году шпион Пятницкий.

Городынский и вместе с ним Галицкий были арестованы задолго до моего приезда в г. Николаев нач[альником] ОО 15[−й] авиабригады, и к моему приезду следствие по их делу было закончено. Так как материалов было достаточно, и все они подтверждались, готовое, законченное следствием дело я направил на заключение военному прокурору 6-го стрелкового корпуса, последний вынес своё заключение и направил это

[1063] Тут і далі у документі помилково через літеру «о» у другому складі — Гомон.

[1064] Йдеться про Військо Польське.

дело военному прокурору войск НКВД Киевского округа. Военный прокурор Киевского округа согласился с заключением, и дело было направлено для слушания в Военный трибунал.

Но, к этому времени арестованный также не мной Соцкий дал развёрнутый материал о Галицком, материал сводился к тому, что сам Соцкий — агент польской разведки, и что тон, Соцкий, связан с Галицким, а Галицкий, в свою очередь, связан с братом, проживающим в Польше. Соцкого я не допрашивал, его допрашивал оперуполномоченный Титерман, причем к Соцкому никакие физические меры воздействия не применялись, он дал такие показания совершенно добровольно.

Копия протокола допроса Соцкого и его показания о Галицком были направлены в 5-й отдел [УГБ] НКВД УССР, и поэтому, получив дополнительные показания, дело по обвинению Городыского и Галицкого [было] возвращено из Военного трибунала и направлено нам, в 5[−й] отдел, на доследование по распоряжению 5[−го] отдела [УГБ] НКВД УССР.

Получив распоряжение 5-го отдела [УГБ] НКВД УССР, я дал распоряжение нач[альнику] ОО 15[−й] авиабригады направить Галицкого в распоряжение 5-го отдела [УГБ] УНКВД по Николаевской обл.

Вместе с Галицким прибыл и оперуполномоченный Титерман, и последний вёл следствие в разрезе поступивших дополнительных материалов, т.е. показаний Соцкого.

Я лично сам проводил очную ставку между Соцким[1065] и Галицким, и Галицкий дал показания в разрезе показаний Соцкого, т.е. он полностью подтвердил показания Соцкого. Ни я, ни оперуполномоченный Титерман, никаких физических мер воздействия ни к Галицкому, ни к Соцкому, не принимали.

Галицкий дал показания о том, что он был связан по шпионской деятельности с Городынским.

После этих показаний я дал распоряжение вызвать из Кировограда Городынского с тем, чтобы произвести очную ставку последнему с Галицким и таким образом установить правдивость показаний Галицкого, и Городынский был доставлен специальным конвоем в УНКВД по Николаевской обл.

В этот же день я вызвал к себе в кабинет на допрос Городынского. Сначала я задал Городынскому несколько вопросов общего порядка, и тогда же Городынский дал мне показания о том, что он проводил диверсионно-вредительскую работу в 15[−й] авиабригаде из-за несогласия с принципиальными вопросами политики партии и советского правительства.

О шпионской деятельности Городынский мне ничего не говорил. Затем я предъявил Городынскому показания Галицкого, и, когда Городынский прочел показания Галицкого, сразу же пришел в состояние транса, т.е. минут 10 он мне ничего не отвечал. На мой вопрос, подтверждает ли он показания Галицкого, Городынский схватил протокол и хотел рвать его. Тогда я вышел из-за стола и хотел забрать протокол допроса, но, когда я подошел к нему, Городынский схватил стул и начал избивать меня, в результате чего разбил мне руку, нанёс несколько ударов по голове моим

[1065] У документі помилково — Сотским.

стулом, которым я прикрывался от ударов, наносивших[ся] мне арестованным Городынским. Не имея никакой защиты, я поднял крик о помощи. На мой крик вскочил в комнату работавший в боковой комнате Гелетко как раз в тот момент, когда Городынский избивал меня стулом по стулу, которым я прикрывал свою голову, и набросился на Городынского. Кроме того, Городынский ударил ещё кого-то, но кого, точно я не помню.

Затем зашли в кабинет ещё несколько сотрудников и свалили Городынского на пол. Городынский продолжал отбиваться, и поэтому, желая выбить стул из рук Городынского, кто-то из сотрудников бросал стулья на Городынского, и таким образом его немного избили. Я же Городынского не избивал, да этого я и не мог сделать, потому что у меня была разбита рука и лоб.

Затем Ориентлихерман помог мне выписать постановление о заключении Городынского в карцер, и последнего должны были отправить в тюрьму. Но, так как машины, которая возила арестованных, не было, и ждать её пришлось бы очень долго, я решил отвезти Городынского своей легковой автомашиной и сдать его в тюрьму.

Принимая Городынского в тюрьму, последний был сдан согласно приёма вообще арестованных, т.е. последнему произвели личный обыск и не отнесли в карцер Городынского, как пытается доказать предварительное следствие, а Городынский вышел из автомашины и сам пошел в корпус, а затем — в карцер.

На второй день, или же правильнее, в тот [же] день, т.к. Городынский мною был отправлен в тюрьму позже 24-х часов, около 12 час. дня мне позвонил нач[альник] тюрьмы Штерн, с которым у меня были натянутые отношения, о том, что арестованный Городынский умер, а немного позже в этот же день я получил акт врача Докторова о том, что Городынский покончил жизнь самоубийством в результате удара лбом об стенку карцера, т.к. при осмотре врачом были обнаружены следы извести на лбу у Городынского.

Я, не чувствуя никакой ответственности за смерть Городынского, на второй день копию акта направил нач[альнику] 5[—го] отдела [УГБ] НКВД УССР и копию — военному прокурору 6-го стрелкового корпуса. Я ещё раз повторяю о том, что с быв[шим] нач[альником] тюрьмы Штерном у меня были натянутые отношения, врача Докторова я не знал совершенно, последний меня также не знал, никакого влияния как на нач[альника] тюрьмы, так и на Докторова, я не имел, и, если бы Городынский умер в результате применения к нему физических мер воздействия во время следствия, врач бы не написал акт о том, что Городынский покончил жизнь самоубийством. Предварительное следствие основывается только лишь на предположениях, ни один из свидетелей не показал о том, что я избивал Городынского, а, наоборот, Городынский избивал меня, и я, как нач[альник] отдела, вынужден был кричать о помощи.

В части Городынского было достаточно материалов, изобличающих его как врага народа, и, если бы предварительное следствие в порядке объективности хотело установить, что из себя представлял Городынский, то достаточно было бы взять и посмотреть акт, составленный экспертизой, о диверсионной деятельности Городынского и Галицкого,

проводившую[ся] последними в Кировоградской авиабригаде, кроме того, путём допроса ряда свидетелей, но ничего этого не сделано, предварительное следствие допросило лишь несколько человек, которые показали только лишь хорошее о Городынском и теперь стараются возвести Городынского в исключительно советского человека.

В отношении массового ареста командиров кадра и запаса РККА я ещё раз заявляю о том, что никому такой установки я не давал и сам не проводил таких арестов. Заявление и показания Мамонтова по этому вопросу являются клеветническими, никакой установки Мамонтову об обязательном аресте 25% наличного состава командиров 43[−го] стрелкового полка с обязательным арестом командира и комиссара этого полка я не давал и в этом виновным себя не признаю.

С Мамонтовым я имел личные счета, выразившиеся в том, что по прибытию меня на должность нач[альника] 5-го отдела УНКВД, я установил, что Мамонтов — разложившийся элемент, связался с женщинами лёгкого поведения, пьянствовал, присваивал себе изъятые у арестованных вещи, деньги и т.д. Сначала я сделал ему замечание на это, но Мамонтов не исправился, тогда мною был поставлен вопрос о нём, т.е. о Мамонтове, на партийном комитете УНКВД, где стоял вопрос об исключении Мамонтова из ВКП(б).

Однако, Мамонтов признал свои ошибки и объяснил, что всё это — результат неувязки в семейной жизни, и просил, чтобы его перевели из г. Николаева в другое место. Я, как нач. 5-го отдела, дал распоряжение перевести Мамонтова на работу в Кировоград, но последний и там не исправился, а продолжал пьянствовать и манкировать службой. Поэтому Мамонтов был заатестован мною и снят с работы в Кировограде. Имея на меня личную злобу, Мамонтов написал ложное заявление, не отвечающее никакой действительности.

О Сабин[е]-Гузе.

На Сабин[а]-Гуза было написано политдонесение парторганизации и командования части. На основании имевшихся материалов в парторганизации и [у] командования Сабин-Гуз был исключен из ВКП(б). Мне, как нач[альнику] 5-го отдела, было также прислано копию этого политдонесения, откуда было видно о том, что во время оккупации гор. Николаева немцами [в 1918 г.] Сабин-Гуз бежал в Германию, а затем через некоторое время возвратился обратно в СССР.

Получив такое политдонесение, я написал справку [о том, чтобы] уволить [его] из органов и войск НКВД. Больше ничего на Сабин[а]-Гуза я не писал.

Спустя некоторе время мы получили постановление военного прокурора войск НКВД Киевского округа, и согласно этого постановления Сабин-Гуз был арестован. Не выполнить постановление военного прокурора я не мог, однако арест Сабин[а]-Гуза был произведён не по материалам 5-го отдела УНКВД, а по политдонесению командования и парторганизации, кое последними было направлено в 5-й отдел [УГБ] НКВД УССР и военному прокурору.

Сабин[а]-Гуза во время предварительного следствия я ни одного разу не допрашивал и не избивал его. Следствие по его делу вёл Малишевский,

и последний может подтвердить о том, что Сабин[а]-Гуза я не избивал. Ни один свидетель не показывает о том, что я избивал Сабин[а]-Гуза, за исключением его брата Сабина, и то последний показывает о том, что ему известно от его брата Сабин[а]-Гуза о том, что я избивал последнего. Прямо он не говорит, ибо он не видел, не видел потому, что я фактически не избивал Сабин[а]-Гуза. Никто, кроме самого Сабин[а]-Гуза, не подтвердил о том, что к нему применялись меры физического воздействия во время следствия.

На первом же своём допросе я заявил о том, что я применял лёгкие физические меры воздействия, т.е. я дал по 1–2 пощечины арестованным Кравцевичу и Ма[й]еру, и это я не считал и не считаю, что это было незаконно, и что этим нарушалась революционная законность. Я применил эти меры к этим арестованным потому, что последние оскорбляли похабными словами руководителей партии и советского правительства.

Больше ни к кому из арестованных физических мер воздействия я не применял и никакой фальсификацией не занимался.

На вопросы суда подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ ответил:

По предложению секретаря обкома КП(б)У г. Каменец-Подольск я выехал в г. Киев к нач[альнику] ОО НКВД УССР Осетрову и доложил последнему о том, что справка, написанная Твердохлебенко на меня, неправильная, тогда же было поднято агентурное дело «Маскировка», и только лишь после личного убеждения и проверки Осетров написал постановление о неправильности составленной на меня Твердохлебенко справки. Это постановление Осетрова должно находится в моём личном деле.

О Твердохлебенко я докладывал в НКВД УССР и инструктору ЦК КП(б)У, почему к нему не были предприняты какие-либо меры, я не знаю.

Калужский уволен из органов НКВД и исключен из ВКП(б).

В агентурном деле на Городынского есть материалы о том, что он — офицер белой армии, офицер польской армии, и об этом же показывал Галицкий.

Чем объяснить то, что после прочтения показаний Галицкого Городынский был в состоянии транса, я не знаю. Однако Городынский говорил не только мне, но и другим, о том, что «меня, шпиона, диверсанта, давно нужно было бы расстрелять». Городынский после прочтения показаний Галицкого сидел минут 10 и ничего мне не отвечал, а затем я спросил у него, подтверждает ли он показания Галицкого. Городынский встал и хотел рвать эти показания, тогда я вышел из-за стола и хотел забрать у него эти показания. Когда я подошел к Городынскому, он схватил стул и нанёс мне удар по руке и по лбу, не имея защиты, я взял стул и начал прикрывать последним свою голову, тогда Городынский начал наносить мне удары по моему стулу. Затем я начал кричать о помощи, и на мой крик забежал[и] в кабинет Гелетко и другие сотрудники и таким образом спасли меня от дальнейшего избиения Городынским.

В 22 час. 00 мин. объявлен перерыв суд. заседания до 10 часов 11/III. [19]41 г.

В 10 час. 00 мин. 11/III.[19]41 г. суд. заседание объявлено продолжающимся.

На вопросы суда подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ ответил:

За всё время моей работы в должности нач[альника] 5-го отдела [УГБ] УНКВД по Николаевской обл. я лично применял лёгкие физические меры воздействия, т.е. я дал по 1–2 пощечины арестованным Кравцевичу и Ма[й]еру, но это было вполне законно, так как на это я имел санкцию НКВД УССР.

Это относится к осени 1937 года.

Больше ни к кому из арестованных физических мер воздействия я не применял и ни на кого из арестованных санкции на применение физических мер воздействия я не испрашивал.

Санкция на применение физических мер воздействия к арестованному Малиновскому была дана зам[естителем] наркома НКВД УССР, но применять к Малиновскому физические меры воздействия не было никакой необходимости, и к последнему не применялись.

Ни к Галицкому, ни к Гоману и Сабин[у]-Гузу, меры физического воздействия я не применял, об этом могут подтвердить те, с кем я работал вместе.

Кучинского я не помню, за 5[–м] отделом он не числился, возможно, он числился за нач[альником] ОО 15[–й] стр. дивизии, но точно также утверждать не могу. Кучинского я не избивал, его я совершенно не помню, и меня даже по этому делу не допрашивали на предварительном следствии.

Есть заявления на меня таких людей, которых я ни то что не знаю, но даже ни разу в жизни не видел, так, например, заявление Елисеева, я его никогда не видел и не знаю, а, между тем, он всё же написал, что я избивал его.

Андрушевич числился за ОО 15[–й] стр. дивизии, но к его делу я никакого отношения не имел и никогда его не допрашивал и не избивал его.

По делу Чистова меня допрашивали, и я заявлял о том, что последний не то [что] за мной, но и за аппаратом 5-го отдела никогда не числился, и как я, так и никто из сотрудников 5-го отдела, Чистова не избивали.

Никитин за 5[–м] отделом никогда не числился, и вообще о нём мне ничего не известно, предварительное следствие по этому вопросу меня не допрашивало.

Огл[ашено] заявление Никитина.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ ответил:

Возможно, это относится к периоду августа м-ца 1938 года, т.е. тогда, когда в г. Николаеве я уже не работал, ибо в начале июля 1938 г. я выехал из Николаева.

Почти что на каждого из лиц, по которым меня обвиняют, на арест мы получали шифртелеграммы из НКВД УССР, и на основании этого мы производили аресты.

Было несколько случаев, когда мы получали шифртелеграмму немедленно произвести арест такого-то, в справке указывалось о том, что он был в период гражданской войны белопольским офицером, проверяя же, я устанавливал, что он 1908 года рождения, и это уже явно не соответствовало шифртелеграмме, таких арестов я не производил и сразу же писал своё постановление и направлял его в 5-й отдел [УГБ] НКВД УССР.

Таких случаев, я помню, было 5 или 6. Фамилии этих лиц я сейчас не помню.

По делу Ма[й]ера следствие я не вёл, я его допрашивал только лишь один раз и за то, что он наносил оскорбления руководителям партии и правительства, к Ма[й]еру я применил 1[−у] или 2[−е] пощечины.

Ма[й]ера я допрашивал по новопоступившим материалам 28 ноября 1937 года, Ма[й]ер же 23-го ноября 1937 года был приговорён к ВМН, я не знал этого и поэтому я направлял дело Ма[й]ера на Военную коллегию, если бы я знал, что он осуждён к ВМН, я бы его дело не направлял.

По показаниям Ма[й]ера были арестованы Мордухович, Погорецкий и Виселицкий. Никого из этих 3-х арестованных я не допрашивал, и ни я, ни другие сотрудники, физических мер воздействия к ним не применяли, однако, все они, т.е. Мордухович, Погорецкий и Виселицкий, подтвердили те показания, которые дал о них Ма[й]ер.

Справку на арест Ткаченко я не подписывал, в деле Ткаченко есть 3 постановления, причем на 2-х из них подпись мою кто-то подделал, на третьем постановлении подпись моя. Однако, несмотря на то, что я просил предъявить мне подлинник постановления на арест Ткаченко, всё же подлинник мне не предъявили.

Следствие по делу Гомана, Сотченко и Ткаченко вёл оперуполномоченный ОО 15[−й] стр. дивизии Васильев, и он подчинялся непосредственно врид нач[альника] ОО 15[−й] стр. дивизии Ориентлихерману. Васильев о состоянии следствия докладывал непосредственному своему начальнику Ориентлихерману, последний докладывал мне, я, в свою очередь, докладывал нач[альнику] УНКВД.

Да, Васильева я непосредственно мог также спрашивать о состоянии следствия, но в этом не было никакой надобности.

Следствие по делу Ткаченко начиналось и кончалось 11[−м] отделом, в 5-м же отделе эти дела находились не более 1,5 м[еся]ца, а затем распоряжением нач[альника] УНКВД были обратно переданы в 11[−й] отдел.

Постановление на арест Ткаченко было написано после того, как он был арестован, и после того, как санкция на его арест уже была дана. Эти документы были написаны позже лишь только потому, что это требовалось в соответствии [с] УПК УССР.

Справка на арест Ткаченко написана в соответствии [с] показаниями Гомана, что, собственно говоря, и послужило причиной или основанием к аресту Ткаченко.

Почему в дальнейшем Гоман отказался от данных им показаний на Ткаченко, я не знаю. Если бы я допрашивал Гомана, и он отказался бы от своих показаний на Ткаченко, я бы освободил Ткаченко из-под стражи.

Да, я брал показания Гомана в отношении Ткаченко под большое сомнение, и это мнение я высказал быв[шему] нач[альнику] УНКВД Фишеру, после чего по распоряжению Фишера дело Ткаченко и других для дальнейшего следствия было передано обратно в 11[−й] отдел УНКВД. Я также докладывал секретарю парткомитета УНКВД Зайденбергу о том, что в 11[−м] отделе фальсифицируют показания, но какие меры предприняло руководство по этому вопросу, я не знаю.

Справку на арест Ткаченко я не писал, я просил показать мне подлинник этой справки, но мне подлинник не показали, а показали копию справки, однако я заявляю, что я её не писал и не подписывал.

Огл[ашен] л.д. 251–252, т. 3.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ ответил:

Возможно, на машинке отпечатана и моя фамилия, но я её не подписывал так, как и не попысывал справку на Сабин[а]-Гуза, а, между тем, в копии этой справки, заверенной нач[альником] 3-го спецотдела Стовбой, написано, [что] подлинник подписал Овчинников, в то время как фактически подписал подлинник справки Ориентлихерман. И поэтому я убеждён, что и справку на арест Ткаченко я также не попысывал.

Я ещё раз повторяю о том, что Елисеев ко мне ничего общего не имел, я даже его не знаю, очевидно, он перепутал мою фамилию и фамилию Овчарова, который работал в Черниговском УНКВД после моего отъезда из г. Чернигова.

Мне кажется, что на скамье подсудимого я сижу только лишь потому, что я честно боролся, как подобает коммунисту-чекисту, с врагами народа, только лишь потому, что враг Успенский дал вражескую установку перебить большевистские кадры в органах НКВД.

Никаких других оснований на мой арест нет и не было.

В 11 час. 30 мин. объявлен перерыв суд. заседания на 10 мин.

В 11 час. 40 мин. суд. заседание объявлено продолжающимся.

На вопросы суда подсудимый ОВЧИННИКОВ ответил:

С архивно-следственным делом Ткаченко я знакомился. 2[–е] моих подписи в этом деле — подделанные, одна подпись очень похожа на мою, но, возможно, эта подпись также подделана.

Нач[альника] УНКВД я никогда не замещал, и приказа нигде нет, был один случай, когда я оставался на один день за нач[альника] УНКВД, но это был единственный случай, и это по приказу не проведено.

Дело по обвинению Галицкого и Городынского находилось в ОО 15-й стр. дивизии и после окончания следствия направлено Военному трибуналу, но в связи с поступившими материалами на Галицкого, а затем и Городынского, дело было направлено на доследование в 5-й отдел [УГБ] УНКВД по Николаевской обл.

Галицкого допрашивал Титерман, и он подтвердил показания Соцкого в части его шпионской деятельности, кроме того, Галицкий дал показания о шпионской деятельности Городынского, этим-то и была вызвана необходимость этапировать Городынского в г. Николаев для того, чтобы произвести очную ставку с Галицким. Городынский проходил по показаниям Галицкого, и, кроме того, его изобличали минимум 15 свидетелей о вредительско-диверсионной деятельности в авиабригаде.

Галицкий дал показания на Городынского после того, как Соцкий[1066] дал показания на Галицкого.

[1066] Тут і наступного разу у документі помилково із зайвою літерою «т» — Сотцкий, Сотцкого.

Дело по обвинению Соцкого первое время находилось в производстве оперуполномоченного [ОО] 15-й авиабригады, а затем это дело [было] изъято оттуда и передано в 5-й отдел.

Галицкого я допрашивал всего лишь 1–2 раза, следствие же всё время по его делу вел[и] Ориентлихерман и Титерман.

Когда я допрашивал Городынского, я был убеждён, что он был арестован правильно, это убеждение у меня сложилось с его личных признаний, показаний свидетелей, актов комиссий и экспертиз.

В то время дело по обвинению Городынского и Галицкого находилось в одном деле, позже это дело было расшито, и теперь труднее отыскать все эти материалы.

Огл[ашен] л.д. 367 (архивно-след[ственное] дело Галицкого).

Подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ ответил:

Галицкого я допрашивал в кабинете вместе с Титерманом, протокол допроса писал Титерман, если бы я избивал Галицкого, об этом могли бы показать свидетели, если не прямо, то косвенно, ибо всё это происходило в кабинете, где можно было слышать шум, крик и т.д.

Галицкого не принуждали давать вымышленные показания, он давал их добровольно.

Я убеждён в том, что Галицкий, Малиновский и другие есть самые настоящие шпионы, и им только лишь временно случайно удалось уйти от ответственности.

О Галицком.

Родной брат Галицкого бежал из СССР в Польшу и где-то проживает по настоящее время, позже в Польшу бежал брат жены Галицкого. Сам Галицкий был связан с польским шпионом неким Блюхером. У Галицкого исчез один сов[ершенно] секретный документ, который так и не был обнаружен.

Галицкий угрожал расстрелом одному политруку за то, что он, т.е. политрук, разоблачил его как шпиона.

Галицкий без каких-либо применений к нему физических мер дал показания о том, что к нему приезжал брат, который переходил нелегально границу, что этот брат — приятель Городынского, и что последний давал ему шпионские сведения.

Я ещё раз повторяю, что к Галицкому ни я, ни другие сотрудники, не применяли физические меры воздействия, несмотря на то, что санкция на применение была, но физические меры не применялись, так как не было необходимости в этом. Сам Галицкий в суде отказался от своих показаний о его шпионской деятельности, отказался также и основной свидетель по делу Галицкого — Соцкий.

Сам Галицкий в своих показаниях от 10.I.[19]39 года, где ему был прямо поставлен вопрос, какие физические меры воздействия к нему применялись, он ответил: «Стойки, бессонные ночи и голод», но он, т.е. Галицкий, ничего не сказал о том, что я избивал его.

Бизяев, так же, как и Сабин-Гуз, был арестован не по материалам 5-го отдела УНКВД, последним были арестованы по полит. и партдонесениям 123[–го] дивизиона войск НКВД. На основании этого политдонесения 5-й отдел получил постановление и санкцию на арест из Военной

прокуратуры войск НКВД Киевского округа, и на основе этих документов Бизяев был арестован.

Следствие же по делу Бизяева велось после того, как я уже выехал из г. Николавева, и поэтому за исход следствия и за само следствие я не должен нести никакой ответственности.

Я лично ни к кому из арестованных во время следствия стоек не применял. Во многих случаях у меня на допросах арестованный пил чай и кушал колбасу, это — не метод подкупа, но это я всё же применял.

Чем объяснить то, что при вполне спокойной обстановке во время допроса Городынский набросился на меня, я не знаю.

Агентурного материала о том, что Городынский — шпион, не было, о его шпионской деятельности дал показания Галицкий, и перед этим были показания Пятницкого.

Я уже говорил о том, что, выбивая из рук у Городынского стул, его немного избили, но он был избит не до такой степени, чтобы из-за этого скончаться в тот же день.

Да, Крюковскому я давал распоряжение забрать труп Городынского из тюрьмы и похоронить его, но дал я это распоряжение потому, что я не знал о том, что умершие в тюрьме должны быть направлены в морг.

Акт, составленный Докторовым о самоубийстве Городынского, приобщен к моему следственному делу, так как я считал Городынского ярым врагом, и поэтому самоубийство его также я считал нормальным явлением.

Если бы я хотел огородить себя, я бы в то время смог достать любой акт, но этого я не хотел делать, т.к. я считал самоубийство врага нормальным явлением.

Протокол допроса в этот вечер я не писал, так как почти в самом начале допроса я был избит Городынским.

Акт о происшедшем избиении также не был составлен, было только лишь написано постановление на водворение Городынского в карцер, на основе чего Городынский был и посажен в карцер.

Городынского в тюрьму я отправил после 12 часов ночи, а примерно в 13 часов дня в этот же день мне сообщили о том, что Городынский умер.

Из кабинета Городынского не выносили, он ушел сам, однако Митрофанов показывает о том, что он взял его полумёртвым. Это не соответствует действительности хотя бы и потому, что Городынский был крупным человеком по фигуре, и Митрофанов сам не смог бы его даже поднять. Городынский был выведен из кабинета и находился около внутренней тюрьмы, затем кто-то зашел ко мне из сотрудников и сказал мне, что Городынского избивают, поэтому, боясь того, что, когда я уйду домой, то Городынского за меня будут избивать, я решил не ожидать машину, которая развозит арестованных, а прямо посадил в легковую автомашину и сам отвёз Городынского в тюрьму.

Городынский был немного избит в момент, когда у него из рук выбивали стул в моём кабинете. Больше его нигде никто не избивал.

В 13 час. 20 мин. объявлен перерыв суд. заседания на 10 мин.

В 13 час. 30 мин. суд. заседание объявлено продолжающимся.

На вопросы суда подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ ответил:

Я уже докладывал суду и ещё раз докладываю о том, что никакой инициативы 5[—го] отдела в отношении ареста Сабин[а]-Гуза не было, последний был арестован на основании полит. и партдонесения, которое было направлено военному прокурору войск НКВД Киевского округа, и согласно постановления и санкции последнего 5-й отдел только лишь технически произвёл арест.

Во время следствия было установлено, что он, т.е. Сабин-Гуз, при оккупации г. Николаева немцами добровольно перешел в лагерь последних, а затем при отступлении бежал с ними в Германию. Позднее был переброшен обратно в СССР с группой лиц в целях шпионской деятельности. Были также сведения о том, что Сабин-Гуз хранил у себя какие-то агентурные материалы, об этом он сам показывал, а затем в ожидании ареста он уничтожил эти материалы.

Однако, следствие по делу Сабин[а]-Гуза мною не велось и заканчивалось после моего отъезда из г. Николаева. Если бы следствие заканчивалось по делу Сабин[а]-Гуза при мне, возможно, я бы тоже пришел к такому выводу, что Сабин[а]-Гуза нужно освободить, и он был бы освобождён.

Получив политдонесение на Сабин[а]-Гуза, я написал резолюцию написать справку на увольнение из войск НКВД, о его аресте я даже и не ставил вопрос.

На Сабин[а]-Гуза мы имели агентурные материалы, он там проходил как подозреваемый в шпионаже. Кроме того, была ориентировка ОО НКВД УССР, поступившая из НКВД СССР (Инотдел), и в списке [в] этой ориентировке была фамилия Сабин[а]-Гуза.

В отношении Сабин[а]-Гуза мы получили шифртелеграмму, где говорилось: арестуйте Сабин[а]-Гуза как шпиона, работавшего в разведке одного из государств.

К началу ареста Сабин[а]-Гуза ни одного показания о том, что он — шпион, не было, и поэтому я просил только лишь уволить его из войск НКВД. А, затем, когда мы получили ориентировку НКВД УССР о том, что он работает в разведке одного из государств, я считал, что оставить его без следственной проверки было бы преступление[м], хотя, повторяю, ни одного показания о его шпионской деятельности к этому времени мы не имели.

Аналогичным порядком был арестован и Бизяев. Во время следствия Бизяев дал показания о своей вредительской деятельности, и это частично подтвердилось показаниями свидетелей. Кроме того, Бизяев сознался, что он жил под чужой фамилией, был участником Кронштадтского мятежа, и, кроме того, он был связан с одним человеком, проживающим на Персидской границе и работавшим в пользу английской разведки.

Следствие по делу Бизяева велось ещё целый год после того, как я выехал из г. Николаева.

О Наклонове.

Наклонов — офицер царской армии, отец его имел коробочное производство в Москве и Ленинграде, сам Наклонов нелегально переходил в Польшу, ранее дезертировал из органов ОГПУ, в результате был объявлен [во] всесоюзный розыск. Но, благодаря тесной связи с быв[шим] руководством НКВД УССР Наклонов был принят обратно в органы НКВД.

До империалистической войны[1067], а также и после войны, Наклонов был в Англии, Германии и Франции.

После того, как Наклонов был уволен из органов НКВД, примерно, м[еся]ца через 2, я получил телеграфное распоряжение НКВД УССР и военного прокурора войск НКВД Киевского округа об аресте последнего, на что и была написана мною справка на арест. Наклонова я допрашивал несколько раз, и он показал мне, что он обманным путём пробрался в партию и всё время лгал. Однако, следствие по делу Наклонова продолжалось ещё долго после того, как я выехал из г. Николаева.

На вопросы суда подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ ответил:

Наклонов сознался в том, что он нелегально переходил границу, и в том, что он обманным путём пробрался в партию.

В отношении его контрреволюционной деятельности никаких материалов мы не имели, но у нас [были] предположения, если бы он сознался, значит нужно было бы судить, не сознался — освободить.

Наклонов был арестован согласно полученной шифртелеграммы, где было сказано: арестовать как германского шпиона, и поэтому мною была написана справка на арест с указанием — как шпиона.

Сотченко арестововывался 11[−м] отделом и по его же материалам, справку на арест Сотченко я не писал, так же, как и не просил санкции на его арест. Следствие по делу Сотченко всё время велось 11[−м] отделом, в 5[−м] отделе оно находилось не более 1,5 м[еся]ца, а затем обратно было передано 11[−му] отделу, где и заканчивалось предварительное следствие.

Сотченко — сын жандарма, произвёл аварию автомашины, был участником антисоветского фашистского заговора, об этом он подтвердил сам и другие. Причем Сотченко давал показания добровольно, никаких физических мер воздействия к нему не применялось.

По делу Пеганов[а]-Альтшуллер[а].

Пеганов-Альтшуллер арестовывался Херсонским горотделом [НКВД], при мне он в г. Николаеве ни одного дня не был.

На Пеганов[а]-Альтшуллера были материалы о том, что он — сын крупного торговца, участник военно-фашистского заговора, обманным путём пробрался в члены ВКП(б) и т.д. Об этом он сам говорил и давали на него [показания] другие лица. Кто именно давал на него такие показания, я уже не помню.

В деле Пеганов[а]-Альтшуллера было много материалов, и там же говорилось о том, что к нему применялись физические меры воздействия с моего ведома, всё это было в августе м-це 1938 г., в то время как я убыл из Николаева в начале июня м-ца, и поэтому всё это является явной ложью. Я же только лишь написал справку на арест Пеганов[а]-Альтшуллера, но справка была написана в соответствии с имевшимся материалом. Никакой фальсификации там не было.

По делу Татариновой.

К делу Татариновой я никакого отношения не имел, она была арестована нач[альником] ОО 15[−й] стр. дивизии.

[1067] Йдеться про Першу світову війну 1914–1918 рр.

В агентурном деле Татариновой был материал о том, что якобы Малиновский предлагал ей работать в пользу иностранной разведки.

Татаринову я видел только лишь в первый раз тогда, когда она была вызвана на первое судебное заседание[1068].

Малиновский в первый же день его ареста дал показания о том, что он — шпион.

Когда мы арестовали Малиновского, мне было известно о том, что он — секретный сотрудник [НКВД], но к тому времени он был снят [с учета] как агент и на связи он не работал.

Санкцию на применение физических мер воздействия [к] арестованному Малиновскому мы имели от зам[естителя] наркома НКВД УССР. Но физические меры воздействия к Малиновскому не применялись, т.к. в этом не было необходимости.

В 15 час. 00 мин. объявлен перерыв суд. засед[ания] до 18 час. 30 мин.

В 18 час. 30 мин. суд. заседание объявлено продолжающимся.

На вопросы суда подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ ответил:

Справка на арест Петровского была составлена 5[−м] отделом на основании шифртелеграммы НКВД УССР, где было сказано: арестуйте Петровского как шпиона. На основании этого в справке на арест написано: «как шпион», однако никаких материалов к моменту ареста Петровского 5-й отдел о его шпионской деятельности не имел, за исключением только лишь шифртелеграммы. Следствие по делу Петровского велось ещё после моего отъезда из г. Николаева.

Я его не освободил потому, что, наверно, к моменту моего отъезда из г. Николаева не было ещё достаточных материалов для освобождения.

Плинте[1069] был арестован также на основании шифртелеграммы НКВД УССР. В отношении Плинте мы имели агентурные материалы, откуда было известно о том, что он нелегально перешел из Германии через Латвию в СССР, и это следствием было установлено.

О его шпионской деятельности к моменту ареста Плинте мы никаких материалов не имели.

Шифртелеграмму на арест Петровского, Плинте и ещё кого-то мы получили, мне кажется, за подписью Успенского.

Сейчас я считаю, что неправильно было, когда мы, не имея никаких материалов, арестовывали людей лишь по шифртелеграммам НКВД УССР, обвиняя их в шпионаже и вредительстве. Но в то время невыполнить телеграфное распоряжение НКВД УССР я не мог, так как я был бы подвергнут сам аресту.

По делу Палагнюка[1070].

Палагнюк был арестован года за 2 до моего приезда в г. Николаев. Он был арестован как шпион итальянской разведки, и к моему приезду в г. Николаев Палагнюк был осуждён. К этому делу я никакого

[1068] Перше судове засідання ВТ військ НКВС КО у справі Ф. Овчинникова відбулось 26−28 березня 1940 р.

[1069] Тут і далі у документі помилково — Плинтэ.

[1070] Тут і далі у документі помилково тричі через літеру «о» — Пологонюка.

отношения не имел, я лишь затребовал его в связи с проходившим по делу Малиновского.

Старицкий был арестован 5[−м] отделом, причем справку на арест Старицкого я не писал, возможно, писал её кто-либо другой. Старицкий — офицер белой и царской армии, будучи в РККА, он совершил большое преступление, во время гражданской войны был оставлен белыми на территории, занятой красными, с целью вредительской деятельности.

На Старицкого была большая агентурная разработка. Старицкий в разное время был завербован в 3 иностранные разведки, где и работал до 1934 года. Почему в протоколе не записаны подробно обстоятельства вербовки, и что он конкретно сделал, я не знаю, возможно, это из-за малоопытности оперативного состава.

Кто докладывал дело Старицкого на тройке, я не помню, но я лично дело Старицкого на тройке не докладывал.

По делу Пахль.

Пахль был связан с троцкистами, затем был разоблачен и репрессирован. При обыске найден револьвер, незаконно хранившийся.

Пахль проходил по группе троцкистов, которая была разоблачена в г. Одесса. Кроме того, было арестовано 2 чел. как агенты иностранной разведки. Пахль там также проходил.

На Пахля было очень много выписок из протоколов допросов лиц, кои его изобличали, было также большое агентурное дело, почему теперь в архивно-следственном деле Пахля нет этих материалов, я не знаю, и это я ставлю под большое сомнение, нет ли здесь какой-либо подтасовки.

Кривицкий арестовывался на основании шифртелеграммы НКВД УССР. В телеграмме было сказано о том, что произведите арест Кривицкого, материалы же на него будут высланы почтой дополнительно. Кривицкий при мне содержался под стражей около 3-х м[ося]цев, и никаких материалов дополнительно на него мы не получали. Никаких материалов о том, что Кривицкий является шпионом, мы не имели, и только лишь на основании шифртелеграммы НКВД УССР Кривицкий был арестован как шпион.

Теперь я понимаю, что это было вражеское руководство и проводило вражескую политику. Однако, тогда я не мог не выполнять распоряжения НКВД УССР.

По делу Перльштейна[1071].

Перльштейн был арестован не по инициативе 5-го отдела УНКВД, а по шифртелеграмме НКВД УССР. На основании этой телеграммы Херсонский горотдел [НКВД] и произвёл арест как шпиона, и там же велось следствие.

Почему я подписал постановление о начатии следствия и об избрании меры пресечения, я не знаю, но, возможно, когда мы направляли копию шифртелеграммы на арест, эти документы мною были заготовлены, также и направлены вместе с копией телеграммы.

В 19 ч[ас.] 30 мин. объявлен перерыв суд. заседания на 10 мин.

В 19 час. 40 мин. суд. заседание объявлено продолжающимся.

[1071] Тут і далі у документі помилково із зайвою літерою «е» — Перельштейн.

Свидетель ВАСИЛЬЕВ Семён Родионович[1072], 1905 года рождения, подсудимого не знаю, предупреждён об ответственности за дачу ложных показаний, показал:

Не помню какого числа и даже м[еся]ца, но это было, примерно, в 5 ч[ас.] 30 мин. утра, я прибыл в тюрьму для того, чтобы принять дежурство. Когда я зашел в дежурную комнату, то дежурного Сергиенко там не было, и мне сказали, что он ушел в корпус принимать арестованного. Я пошел также в корпус для того, чтобы посмотреть, кого привезли. Около карцера я застал дежурного по тюрьме Сергиенко, гражданина, который здесь на скамье подсудимого, и ещё 2[—х] чел., кто они, я не знаю.

Сергиенко мне сказал, что привезли больного арестованного и посадили его в карцер. Сам я в карцер тогда не заходил. После этого, минут через 30, я принял дежурство и при обходе корпусов я смотрел в карцер через волчок, арестованный сидел на топчане с наклонившей[ся] головой вниз, лежал на руках[1073]. Затем, минут через 30—40, я обратно зашел в корпус и спросил надзирателя, что делает арестованный, содержащийся в карцере, надзиратель посмотрел также через волчок и сказал мне, что арестованный лежит на топчане. В этот раз сам я в карцер не смотрел.

Примерно в 11 часов быв. нач[альник] тюрьмы обходил корпуса тюрьмы и при посещении карцера обнаружил, что арестованный, которого привезли утром и посадили в карцер, умер. Затем был вызван врач тюрьмы Докторов, и последний составил какой-то акт.

В этот же день я получил приказание быв[шего] нач[альника] тюрьмы Штерна выдать этот труп коменданту УНКВД Крюковскому под расписку, что мною и было сделано. Ночью прибыл Крюковский, и я выдал ему этот труп, куда его потом дели, я не знаю.

На вопросы суда свидетель ВАСИЛЬЕВ ответил:

Когда я прибыл в тюрьму и зашел в корпус, около карцера я застал дежурного по тюрьме Сергиенко, Овчинникова и ещё 2 каких-то человека. Тогда же через волчок я видел, как арестованный сидел на топчане, склонивши голову между коленок ног. В карцер я не заходил. Затем, вторично обходя корпуса, я видел также через волчок, что арестованный сидел в таком же положении. Втретье я свм не смотрел, но надзиратель, находившийся в корпусе, сказал мне, что арестованный лежит на топчане, это было уже приблизительно около 9 часов утра.

Затем, часов в 11, прибыл нач. тюрьмы, и, обходя корпуса, он зашел в карцер и обнаружил, что арестованный умер. Когда прибыл врач Докторов и осматривал этого арестованного, в карцер я не заходил, но я видел, что он лежал на топчане лицом вверх.

Когда он сидел на топчане, он сидел, согнувши[сь] лицом в сторону к дверям.

Топчан стоит не около стенки, и поэтому удариться лбом об стенку, а затем лечь на топчан, он не мог.

Мне кажется, что этот арестованный был болен чем-то, ибо он всё время сидел.

[1072] У документі помилково через літеру «а» у першому складі — Радионович.

[1073] Так у документі.

Вывозили этот труп при мне, но я его не осматривал, т.к. он был завёрнут в мешке.

Штерн мне дал распоряжение выдать труп лично Крюковскому, и я выдал ему.

Кроме этого случая, я не помню, чтобы труп умершего арестованного отдавался [У]НКВД. Обыкновенно умершего мы отправляем в морг. И это предусмотрено соответствующей инструкцией.

В тюрьме отделение для больных есть, но почему этот арестован[ный], если он был болен, не помещен туда, а в карцер, я не знаю.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] ВАСИЛЬЕВ ответил:

Быв. нач[альник] тюрьмы Штерн приблизительно в 12 часов дня дал мне распоряжение выдать труп лично Крюковскому под расписку, и я выдал.

Я точно не знаю, производился ли личный обыск этому арестованному при приёме его в тюрьму и водворении его в карцер или нет, но, согласно тюремного режима это нужно было бы сделать.

Постановление на содержание этого арестованного в карцере было, и это постановление лично я видел.

При согласии подсудимого Овчинникова [трибунал принял решение] освободить от дальнейшего присутствия в суд. заседании свидетеля Васильева.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Быв. нач. тюрьмы Штерн, проходящий свидетелем по делу, показывает о том, что арестованный Городынский был доставлен и водворен в карцер в бессознательном состоянии, он говорит и о том, что не было даже и постановления на водворение Городынского в карцер. Однако, я заявляю, что Городынский был доставлен в тюрьму в полном сознании, при приёме ему был произведён личный обыск, опрос, а также было и постановление на содержание Городынского в карцере, о чем подтверждает свидетель Васильев.

Городынского я отвозил на своей легковой автомашине, кроме меня был шофёр и один стрелок.

Свидетель ДОКТОРОВ Иосиф Самойлович, 1885 года рождения, в то время работал врачом тюрьмы, в настоящее время — 1-я поликлиника. Подсудимого не знаю, предупреждён об ответственности за дачу ложных показаний, показал:

В отношении смерти Городынского мне известно следующее. Когда я был вызван для осмотра Городынского, я обнаружил последнего лежащим на топчане вверх лицом. При осмотре мною [были] обнаружены кровоподтёки на ягодицах, углубление лобовой кости, тоны сердца еле прослушивались. Тогда же в кабинете нач[альника] тюрьмы велись разговоры о том, что это большой государственный преступник, и поэтому он покончил жизнь самоубийством. Из этого разговора я понял о том, что акт о его смерти должен быть составлен в соответствующем духе, и поэтому я вынужден был составить акт, не соответствующий действительности.

На вопросы суда свидетель ДОКТОРОВ ответил:

В акте я не указал кровоподтёки на ягодицах, а также то, что было углубление лобовой кости, т.е. я не указал все внешние признаки, обнаруженные при осмотре.

Точно установить причину смерти я не мог, так как для этого нужно было произвести вскрытие трупа.

Прямо мне никто не говорил о том, чтобы я составил акт о якобы самоубийстве Городынского, но из разговоров я понял, что акт должен был быть составлен в таком духе, в каком я составил. В то время я был убеждён в том, что, если я не составлю такого акта, как я составил, я подвергся бы репрессии.

При смертельном ударе человек не может подняться, пройти и лечь на топчан. Но, возможно, к моменту моего приезда в тюрьму его переложили на топчан, этого я не знаю.

Почему Городынского, если он был болен, поместили в карцер, я не знаю. До этого дня Городынский в тюрьме у нас не содержался.

Были также случаи, когда избитых привозили в тюрьму, и они там умирали, такой случай был с Чистяковым, последний был доставлен в тюрьму избитым, в результате чего умер, этот случай относится примерно к октябрю 1937 года[1074]. Кроме того, были случаи, когда в тюрьму доставляли арестованных с ожогами ягодиц. Было очень много случаев, когда в тюрьму доставлялись арестованные с лёгкими избиениями.

Городынский умер неестественной смертью, это я могу заявить открыто и твёрдо.

Все умершие в тюрьме должны обязательно направляться в морг, Городынский же в морг не был направлен, а был выдан по распоряжению нач[альника] тюрьмы Крюковскому.

Был ли отправлен в морг Чистяков или нет, я сейчас точно не помню.

В кабинете нач[альника] тюрьмы нач[альником] ОМЗ, оперуполномоченным и нач[альником] тюрьмы велись разговоры о том, что Городынский — большой государственный преступник, я понял из этого разговора, что акт должен был [быть] составлен в таком духе, как я составил его. Согласно инструкции я должен был составить объективный акт, но этого я не сделал, т.е. не выполнил инструкцию.

Сделал это потому, чтобы не быть в то время репрессированным. Для того, чтобы констатировать точно причину смерти, труп нужно было бы вскрыть, чего не было сделано, так как нач[альник] тюрьмы распорядился выдать труп [У]НКВД, лично Крюковскому.

Углубление лобной кости могло быть если не от удара лбом об стенку, то от нанесения удара тупым оружием. При осмотре на лбу были обнаружены следы извести, и это наталкивало на то, что он покончил жизнь самоубийством путём удара лбом в стенку карцера.

Для осмотра трупа меня вызвал дежурный, какие я задавал ему тогда вопросы, я не помню.

Когда я составил такой акт и дал на подпись начальнику тюрьмы, последний молчаливо одобрительно подписал его.

[1074] Свідок помилявся. М. Чистяков був заарештований 17 червня 1938 р. і через побиття на допитах помер 13 липня 1938 р. (Відлуння Великого терору.— Т. 2. Кн. 2.— С. 269–271, 450 та ін.).

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидетель ДОКТОРОВ ответил:

В акте я не указал кровоподтёков, всё остальное в акте было записано правильно.

Прямого нажима на то, чтобы я составил такой акт, я не говорю, что [это] было, но косвенный нажим был со стороны нач[альника] тюрьмы и нач[альника] ОМЗ.

Со стороны Овчинникова никакого ни прямого, ни косвенного влияния на меня по составлению такого акта не было, Овчинникова в то время я даже не знал.

О направлении Городынского в морг записки выдать я не мог, потому что по распоряжению нач[альника] тюрьмы труп Городынского обязаны были выдать Крюковскому, что и было сделано.

При согласии подсудимого [трибунал принял решение] освободить свид[етеля] Докторова от дальнейшего присутствия в суд. заседании.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Я заявляю о том, что Докторова я не знал и никакого влияния на него по составлению такого акта я не имел, не имел этого влияния и через нач[альника] тюрьмы Штерна, т.к. последний был со мной в ссоре. Самойленко показывает о том, что, когда он зашел в карцер, труп Городынского лежал на полу и по его распоряжению был переложен на топчан, и поэтому не исключена возможность, что Городынский покончил жизнь самоубийством путём удара лбом об стенку карцера, тем более, что на лбу были обнаружены врачом следы извести. Поэтому ответственность за смерть арестованного Городынского нести я не могу, как пытается доказать мне мою вину в этом предварительное следствие.

Свидетель РЕВЕНКО Евгений Михайлович, 1911 года рождения, подсудимого знаю, личных счетов не имею, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

В 1938 году, точно даты и м[еся]ца я не помню, в здании УНКВД, на втором этаже, в 16[−м] кабинете, работал Овчинников. Кабинет, в котором работал я, был по этому же коридору. Внезапно поднялся крик в кабинете Овчинникова, и я сразу же выскочил из своего кабинета. Около дверей кабинета Овчинникова уже было несколько наших сотрудников.

Когда я подошел к дверям кабинета, я увидел, что Овчинников стоял за столом и держался за руку. Несколько человек в другом углу кабинета возились с арестованным, который размахивал кулаками и ругался нецензурными словами. Когда я спросил, в чем дело, кто-то из сотрудников сказал мне, что арестованный ударил стулом Овчинникова, но в это время подошел [кто-то] из старших начальников и предложил нам разойтись и продолжать работу.

На вопросы суда свидетель РЕВЕНКО ответил:

Я услышал крик и шум и на этот крик я вышел. Подойдя к дверям кабинета Овчинникова, я заметил сначала Овчинникова, который стоял за столом и держался за руку, в другом конце кабинета кто-то из сотрудников возился с арестованным. Арестованный размахивал руками, никакого стула в руках арестованного я не видел.

Руки арестованному при мне не вязали и не били его.

Кто держал арестованного, я точно не помню только, был[и] Гелетко, Зайденберг и другие.

Больше мне по этому делу ничего не известно. Судьбу этого арестованного я не знаю, говорили, что он умер, но точно не знаю.

Следствие по делу Чистякова вёл я. Чистяков дал показания, что он имел связь с белыми, имел связь с японскими шпионами. Был также случай, когда Чистяков бросался на меня во время допроса, и я вынужден был просить [о] помощи, кроме того, Чистяков бросался, пытаясь избить также Сычкова.

Однажды при допросе вместе с быв[шим] зам[естителем] нач[альника] УНКВД Поясовым зашел не то комендант НКВД УССР, не то комендант НКВД СССР, и очень крепко избил Чистякова, после чего Чистяков вскоре умер в тюрьме. Где в настоящее время Поясов, я не знаю, но он уволен из органов НКВД. Об избиении Чистякова я давал показания следователям след[ственной] части НКВД УССР.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] РЕВЕНКО ответил:

Точно свои показания, которые я давал на предварительном следствии, я не помню, но я помню, что арестованный ругался нецензурными словами по адресу сотрудников НКВД.

Я не видел, чтобы Овчинников подходил к арестованному, сотрудники же говорили, что арестованный Городынский схватил стул и бросился на Овчинникова и избил его.

Я помню хорошо, что, когда я прибежал на крик, там уже был[и] Гелетко, Зайденберг, Митрофанов, но кто ещё был, я не помню.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Показания Докторова и Ревенко в части Чистякова никакого отношения к моему делу не имеют, ибо Чистяков проходил не по 5[–му] отделу, а по 3[–му] отделу, я никакого отношения к делу Чистякова не имел, что и прошу отразить в протоколе суд. заседания.

При согласии подсуд[имого] [трибунал принял решение] освободить от дальнейшего присут[ствия] в суд. заседании свидетеля Ревенко.

В 21 час. 10 мин. объявлен перерыв суд. заседания на 10 мин.

В 21 час. 20 мин. суд. заседание объявлено продолжающимся.

Свидетель КРЮКОВСКИЙ Фёдор Адамович, 1906 года рождения, комендант УНКВД, подсудимого знаю, личных счетов не имел, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

По вопросу Городынского я помню, что, когда он умер в тюрьме, я забрал его в тюрьме и похоронил его негласным путём. Перед этим меня вызвали в кабинет зам[естителя] нач[альника] УНКВД, где сидел Овчинников, который замещал в то время нач[альника] УНКВД, и последний, т.е. Овчинников, дал мне распоряжение забрать труп Городынского и похоронить его так, как хоронят расстрелянных, что мною и было сделано.

На вопросы суда свидетель КРЮКОВСКИЙ ответил:

Сейчас я не помню, был ли составлен акт о похоронах Городынского или нет.

Овчинников меня вызвал и предложил мне забрать труп и похоронить его негласным путём.

Говорил ли я по этому вопросу что-либо с нач[альником] тюрьмы или нет, я не знаю.

Таких случаев, чтобы хоронили негласным путём, было немного, но я помню таких несколько случаев. Так мы хоронили арестованного, который повесился в УНКВД, второй бросился из окна.

Были ли ещё случаи, когда мы брали из тюрьмы арестованных и хоронили негласным путём, кроме случая Городынского, или таких случаев не было, я сейчас не помню.

Фамилии арестованных, который повесился и [который] выбросился из окна, я не помню.

При получении трупа Городынского из тюрьмы я расписался за него, но проверять я его не проверял, так как он был завёрнут.

Почему мы хоронили Городынского, который умер в тюрьме, а не через морг он был похоронен, я не знаю, однако я получил такое распоряжение от Овчинникова, и это я выполнил.

На вопросы подсудимого ОВЧИННИКОВА свидетель КРЮКОВСКИЙ ответил:

Сейчас я точно припомнить не могу, говорил ли мне Овчинников о том, чтобы я похоронил труп Городынского негласным путём, или же он сказал мне, чтобы я забрал труп, т.к. звонили из тюрьмы и просили забрать его. Это обстоятельство я точно не помню.

На вопрос суда свидетель КРЮКОВСКИЙ ответил:

На предварительном следствии меня не принуждали давать показания, я их давал добровольно. Однако сейчас свои показания я точно не помню.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свид[етель] КРЮКОВСКИЙ ответил:

Я лично не помню, чтобы Овчинников сам лично отвозил на своей легковой автомашине арестованных в тюрьму. Такие случаи, чтобы арестованные отправлялись в тюрьму на автомашине 5-го отдела, были, ибо мы имели одну автомашину, и она не смогла обслуживать все отделы своевременно.

Да, Овчинников очень часто вызывал меня к себе и беседовал со мной по работе комендатуры и в части Митрофанова как разложившегося элемента.

На какой день после смерти Городынского состоялись его похороны, я не знаю.

Негласно похоронить Городынского я понимал, что это значит похоронить последнего так, чтобы не знали его родственники и окружающее население.

В 22 час. 20 мин. объявлен перерыв суд. засед. до 10 час. 12/III.[19]41 г.

В 10 час. 12/III.[19]41 г. суд. заседание объявлено продолжающимся[1075].

[1075] У документі помилково — законченным.

Свидетель СЕРГИЕНКО Афанасий Абрамович, 1905 года рождения, подсудимого знаю, личных счетов не имел, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

Точно не помню, но мне кажется, это было в марте м[еся]це 1938 г., я был дежурным по тюрьме. Примерно в 5 часов утра в тюрьму был доставлен арестованный быв[шим] нач[альником] 5-го отдела Овчинниковым. Как только заехала легковая машина во двор тюрьмы, я вышел из дежурной комнаты, кто-то из машины дал мне личное дело, и я сразу же возвратился в дежурную комнату. Пока я просматривал личное дело и постановление на водворение этого арестованного в карцер, машина с арестованным подъехала прямо к корпусу, и пока я пришел туда, арестованный уже находился в карцере. Затем Овчинников предупредил меня о том, чтобы за этим арестованным усилили наблюдение, и с этим Овчинников уехал. Я также передал дежурство Васильеву и сам ушел домой. Затем, часов в 12 дня, я зашел в тюрьму, и мне сказали, что этот арестованный умер.

На вопросы суда свидетель СЕРГИЕНКО ответил:

Когда заехала автомашина во двор, я вышел из дежурной комнаты, и мне кто-то дал документы, видел также, что в машине был арестованный, я взял личное дело и пошел просматривать его в дежурную комнату, а в это время машина подъехала к корпусу, и пока я пришел туда, то арестованный сидел уже в карцере.

В карцер я не заходил, но, когда дверь была открыта в карцере, я видел, что на топчане сидел арестованный, склонивши голову между коленок ног.

Никакого личного обыска и опроса арестованному Городынскому я не производил, т.к., пока я просматривал личное дело в дежурной комнате, арестованный был уже посажен в карцер.

Когда подъехала автомашина, я спросил, кого привезли, кто-то из машины мне ответил: «Городынский», я взял личное дело и пошел просматривать его в дежурную комнату, а арестованного в это время без моего разрешения отвезли в корпус и посадили в карцер.

Как он шел, как его посадили, шел ли он сам, или его несли, я не видел, т.к. я находился в дежурной комнате.

По инструкции я должен был опросить этого арестованного, произвести ему личный обыск и т.д., но этого я не сделал, так как привёз его сам нач[альник] отдела Овчинников и сам же посадил его в карцер.

Я видел только, как этот арестованный сидел на топчане и тяжело дышал, вид у него был усталый.

Я не помню ни одного случая, чтобы Овчинников привозил сам лично арестованных в тюрьму. Почему он в этот раз сам привёз арестованного Городынского, я не знаю.

Вообще на легковых машинах привозили арестованных, таких случаев было много, были также случаи, когда машиной подвозили прямо к корпусу.

На вопросы подсудим[ого] ОВЧИННИКОВА свидетель СЕРГИЕНКО ответил:

Обыска и опроса арестованному Городынскому я не производил, так как, пока я был в дежурной комнате, машина ушла к корпусу, и пока я пришел туда, то арестованный был уже посажен в карцер.

Без дежурного по тюрьме как корпус, так и карцер, открыть могут, тем более, начальнику отдела Овчинникову.

Без санкции нач[альника] тюрьмы арестованный в карцер принят может быть, но потом санкция нач[альника] тюрьмы обязательна.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Свидетель Сергиенко показывает неправду, Городынский, доставленный мною в тюрьму, был сдан по всем правилам тюремного режима, т.е. ему был произведён обыск, опрос, кроме того, без дежурного по тюрьме пройти в корпус никто не может, тем более, в карцер, и поэтому сам я посадить в карцер Городынского без ведома дежурного по тюрьме не мог.

В части того, что я очень часто отвозил арестованных в тюрьму на своей автомашине, может показать пом[ощник] коменданта [УНКВД] Грисюк, и поэтому прошу допросить его по этому вопросу, вызвав в качестве дополнительного свидетеля.

Свидетель Крюковский показывает о том, что я дал ему установку похоронить труп Городынского негласным путём, я заявляю, что такой установки я не давал.

И, наконец, в моём следственном деле имеется заготовленная записка для направления трупа Городынского в морг, почему же нач[альник] тюрьмы не направил этот труп в морг, а выдал его Крюковскому?

На вопросы суда подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ ответил:

Фамилии стрелков, которые отвозили со мной арестованного Городынского, я не помню, так же, как и не помню, сколько ездило со мной стрелков: один или два.

Шофёром в машине в этот раз был Журавлёв.

При согласии подсудимого [трибунал принял решение] освободить от дальнейшего присутствия в суд. заседании свидетеля Сергиенко.

Свидетель ЮКАЛЬЧУК Григорий Андреевич, 1897 года рождения, в то время работал стрелком в тюрьме, подсудимого не знаю, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

Не помню, в каком м[еся]це 1938 года я прибыл к 6[−ти] часам утра принимать дежурство по корпусу и по карцеру, дежурный, который сдавал мне дежурство, предупредил меня о том, что в карцере содержится один больной арестованный. Об этом знал также и дежурный по тюрьме Васильев. Часов около 11−12 дня нач[альник] тюрьмы, проверяя корпуса и карцер, обнаружил, что арестованный, содержащийся в карцере, умер, после чего был вызван врач Докторов, который осматривал его и составил акт.

На вопросы суда свид[етель] ЮКАЛЬЧУК ответил:

Дежурство я принял от стрелка Жуковского примерно в 6 или 7 часов утра, точно этого не помню.

Когда я принимал дежурство, я смотрел через волчок в карцер, и тогда арестованный сидел на топчане.

Минут через 20−30, когда я смотрел вторично, арестованный уже не сидел, а лежал лицом вниз. Лежал он на топчане.

Врач Докторов пришел при мне, и я открыл ему карцер.

За время моего дежурства в карцер никто не заходил, если бы кто заходил, я бы видел это.

Васильев приходил и смотрел в карцер, но он смотрел через волчок, в карцер он не заходил.

Быв. нач[альник] тюрьмы Штерн приходил в корпус и смотрел в карцер, но он тогда смотрел через волчок, в карцер Штерн также не заходил.

В котором часу умер арестованный, точно я не знаю, но он умер до 12 часов дня.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] ЮКАЛЬЧУК ответил:

Согласно существующего положения принять арестованного без личного обыска и опроса мы не могли.

Принимать арестованного в карцер без санкции нач[альника] тюрьмы также мы не могли согласно инструкции и положений.

Производился ли личный обыск этому арестованному и опрос перед тем, как водворить его в карцер, или нет, я не знаю.

При согласии подсуд[имого] [трибунал принял решение] освободить от дальнейшего присутствия в суд. заседании свидетеля Юкальчук[а].

Свидетель ШТЕРН Семён Наумович, 1904[1076] года рождения, в то время работал нач[альником] тюрьмы, в настоящее время — нач[альник] горинспекции ИТР[1077] г. Одесса, личных счетов с подсуд[имым] не имел, предупреж[дён] об ответств[енности] за дачу ложных показ[аний], [показал]:

В марте м[еся]це 1938 года я прибыл на работу к 9 часам утра, дежурный по тюрьме Сергиенко или Васильев, точно не помню, доложил мне о том, что Овчинников привёз одного арестованного и посадил его в карцер. На мой вопрос, почему приняли в карцер арестованного без моего ведома, дежурный мне ответил, что этого арестованного привёз сам Овчинников и, не спрашивая нас, сам лично посадил в карцер.

При обходе корпусов я зашел в карцер, где содержался арестованный Городынский, последний лежал вниз лицом на топчане, на мои вопросы Городынский ничего мне не отвечал, тогда я попробовал его повернуть, и, когда повернул его, то оказалось, что Городынский был уже мёртвый. Затем мною был вызван врач Докторов, который осмотрел его и составил акт.

В этот же день я позвонил Овчинникову и доложил ему о том, что Городынский умер, и, когда я сказал Овчинникову о том, что я направлю его в морг, Овчинников сказал мне, что в морг направлять не нужно, и чтобы труп я выдал лично Крюковскому. Несмотря на то, что документы для направления в морг труп[а] Городынского были уже заготовлены, однако труп в морг не был направлен, а по распоряжению Овчинникова выдан под расписку коменданту УНКВД Крюковскому.

На вопросы суда свидет[ель] ШТЕРН ответил:

[1076] У документах архівної кримінальної справи зазначено, що С. Штерн — 1883 року народження.

[1077] ИТР — инженерно-технических работников.

Самойленко, быв. нач[альник] ОМЗ [УНКВД], мне говорил о том, что перед тем, как посадить Городынского в карцер, Овчинников избивал его на допросе. Откуда знал Самойленко это, я не знаю.

Когда мне доложил дежурный о том, что посадили больного арестованного в карцер, я был возмущён этим, что это сделали без моего ведома, но это было сделано и без ведома дежурного по тюрьме, так как Городынского привёз сам Овчинников и сам же посадил его в карцер.

Врач Докторов мне не сказал точно, от чего умер Городынский, так как он и сам этого не знал. Кроме того, это установить нельзя без вскрытия трупа.

Официально письменного распоряжения выдать труп Городынского я не имел, однако я имел телефонное распоряжение Овчинникова выдать труп Крюковскому, что мною и было сделано. Выдал труп потому, что Овчинников в то время был зам[естителем] нач[альника] УНКВД.

За период моей работы случаев смерти от избиения было 2 или 3, и все эти трупы мною были отправлены в морг. Вообще тюрьма похоронами сама не занимается, все трупы тюрьма направляет в морг.

Были также случаи, когда в тюрьму из [У]НКВД поступали арестованные с ожогами.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] ШТЕРН ответил:

Вначале, как только Овчинников прибыл на работу в Николаев, у меня с ним были нездоровые отношения из-за того, что один арестованный, перед тем, как отправить его на суд, не захотел пройти санобработку, за это я посадил этого арестованного в карцер. Узнав об этом, Овчинников начал ругать меня, обвиняя меня в том, что я этими действиями провалил ему дело тем, что, мол, арестованный будет недоволен и откажется от своих показаний.

Был также случай, что Овчинников производил обследование в тюрьме, и при обследовании были обнаружены некоторые ненормальные явления, а затем на совещании у нач[альника] УНКВД Овчинников делал доклад и там критиковал меня.

Однако, через некоторое время всё это изгладилось, и отношения у меня с Овчинниковым были вполне нормальные.

Внутренний распорядок тюрьмы устанавливался тогда инструкцией НКВД УССР, так как тюремного отдела тогда ещё не было.

Я знал, что Овчинников был зам[естителем] нач[альника] УНКВД, и об этом знали все ответственные работники. Был ли приказ или нет, я не знаю.

Выдать труп Городынского — я получил такое распоряжение по телефону от Овчинникова, и этот труп мною был выдан коменданту УНКВД Крюковскому.

Да, нами были заготовлены документы для направления трупа в морг, однако, после того, как я получил распоряжение выдать труп Крюковскому, в морг труп не был направлен.

В котором часу Овчинников дал мне телефонное распоряжение выдать труп Крюковскому, я не помню, но это было в тот же день.

Я не просил ни Крюковского, ни Овчинникова, забрать труп из тюрьмы, труп был выдан по прямому распоряжению Овчинникова.

На вопросы суда свидетель КРЮКОВСКИЙ ответил:

Овчинников дал мне распоряжение взять труп Городынского и похоронить его. Было ли это распоряжение самого Овчинникова, или же он передал распоряжение нач[альника] УНКВД, я не знаю.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] КРЮКОВСКИЙ ответил:

Мне кажется, что я никаких переговоров с нач[альником] тюрьмы Штерн[ом] по вопросу трупа Городынского не вёл.

Труп Городынского я забрал из тюрьмы по распоряжению Овчинникова.

На вопросы суда подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ ответил:

Я заявляю, что я не давал распоряжения Крюковскому взять и похоронить труп Городынского. Я вообще не знал, как хоронят умерших в тюрьме. Но я допускаю себе, что, возможно, по распоряжению нач[альника] УНКВД или же по просьбе нач[альника] тюрьмы Штерна я сказал Крюковскому о том, что, мол, будешь ехать в тюрьму, возьми и труп Городынского. В таком и только в таком духе я мог сказать Крюковскому. Также не давал распоряжения по телефону нач[альнику] тюрьмы Штерну выдать труп Городынского Крюковскому. Все эти показания являются ложными, неправильными.

Свидетель ТУСТАНОВСКИЙ Прокофий Иосифович, 1910 года рождения, нач[альник] Н[ижне]-Бугского РО НКВД, подсудимого знаю, личных счетов не имел, предупреждён об ответственности за дачу ложных показаний, показал:

Не помню какого числа в марте м[еся]це 1938 года, примерно в часа 4 утра, раздался крик в кабинете, где сидел Овчинников с арестованным. Я и Гелетко, который работал со мной в одном кабинете, сразу же бросились к дверям, ведущим в кабинет Овчинникова, но дверь была заперта на ключ. Тогда Гелетко через другую дверь выскочил и побежал в кабинет Овчинникова. Я же остался с арестованным. Затем Гелетко мне рассказывал о том, что, когда он вскочил в кабинет Овчинникова, то в одном углу стоял за столом Овчинников и держался за руку, а в другом углу кабинета был арестованный Городынский и держал стул в руках.

На вопросы суда свидетель ТУСТАНОВСКИЙ ответил:

Да, показания, которые я давал на предварительном следствии, правильные, и я их подтверждаю.

Да, Овчинников говорил: «Не даёшь показания, а ещё и дерёшься», и тут же ругался нецензурными словами. Кроме того, я видел лично сам, как Овчинников свободной рукой ударил арестованного Городынского по лицу. Это я видел сам, так как вскоре после того, как забежал Гелетко в кабинет Овчинникова, была кем-то открыта боковая дверь, и я, будучи в своём кабинете, через открытую дверь видел это.

После того, как дверь снова закрыли, я слышал в кабинете стуки, крики, т.е. возня [была] похожа на то, что там избивали арестованного. Гелетко мне говорил, что, когда арестованный взял стул и хотел ударить Овчинникова, он, т.е. Гелетко, схватил арестованного Городынского за воротник и свалил его на пол.

На второй или даже в тот же день мы узнали, что Городынский умер в тюрьме. Тогда же шли разговоры, что он умер в результате избиения.

Когда был отправлен арестованный в тюрьму, я не знаю, т.к. приблизительно в 5 часов утра я ушел домой.

На вопрос подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] ТУСТАНОВСКИЙ ответил:

Никакого шума и крика до момента, когда Овчинников крикнул: «Спасите!», в кабинете не было слышно.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Свидетель Тустановский показывает неправду в части того, что я избивал Городынского, и это не соответствует действительности. Городынского я не мог избивать ещё и потому, что у меня была ранена рука и, кроме того, разбитый лоб, в этот раз не я избивал Городынского, а он меня избил.

При согласии подсуд[имого] [трибунал принял решение] освободить свидетеля Тустановского от дальнейшего присутствия в суд. заседании.

В 13 час. 10 мин. объявлен перерыв суд. заседания на 10 мин.

В 13 час. 20 мин. суд. заседание объявлено продолжающимся.

Свидетель ПРИСЯЖНЕНКО Иван Миронович, 1903 года рождения, ранее и теперь работаю в тюрьме, секретарь тюрьмы, подсудимого знаю, личных счетов не имею, предупреждён об ответственности за дачу ложных показаний, показал:

В марте м[еся]це 1938 года, примерно около 12 часов дня, вызвал меня нач[альник] тюрьмы и предложил мне подготовить все документы для направления их вместе с трупом умершего в карцере тюрьмы арестованного, и, кроме того, чтобы я вечером прибыл в тюрьму, т.к. труп будут забирать вечером. Я заготовил все документы и пришел вечером сам, в этот же вечер прибыл в тюрьму комендант УНКВД по Николаевской обл. Крюковский, и по распоряжению нач[альника] тюрьмы труп умершего арестованного был выдан под расписку Крюковскому.

На вопросы суда свидетель ПРИСЯЖНЕНКО ответил:

На второй день я узнал от стрелков и других сотрудников о том, что этого арестованного привёз в тюрьму сам Овчинников, и якобы этот арестованный — крупный враг.

Били ли этого арестованного или нет, я не знаю.

При согласии подсуд[имого] [трибунал принял решение] освободить от дальнейшего присутствия в суд. заседании свидетеля Присяжненко.

Свидетель КУБЛАНОВСКИЙ Арон Павлович, 1903 года рождения, в то время я был оперупол[номоченным] 5-го отдела, личных счетов с подсудимым не имел, предупреждён об ответственности за дачу ложных показаний, показал:

Не помню какого числа в марте м[еся]це 1938 г., в начале рабочего дня, зашел ко мне в кабинет Овчинников и спросил, нет ли у меня резиновой палки, но, так как у меня её не было, Овчинников ушел от меня, и больше в этот день я его не видел. К утру я видел, что из кабинета Овчинникова вынесли арестованного Городынского. Затем, в этот же день, примерно к часу дня было известно о том, что Городынский умер в тюрьме.

На вопросы суда свидетель КУБЛАНОВСКИЙ ответил:

Я видел, как Городынского выносили из кабинета Овчинникова вдвоём, держа последнего под руки.

Городынский не шел своими ногами, они у него тянулись по полу.

В кабинете Овчинникова я не был и там Городынского я не видел, я видел только лишь, как его выносили по коридору.

Я сам лично не видел, но сотрудники мне говорили о том, что Овчинников очень крепко избивал Ма[й]ера.

По делу Ма[й]ера был вынесен приговор тройки в отношении Ма[й]ера к ВМН, но этот приговор почему-то не был приведён в исполнение, и дело Ма[й]ера Овчинниковым было направлено на Военную коллегию, а затем, когда дело возвратилось из Москвы с постановлением о направлении дела Ма[й]ера на Военную коллегию, в отношении Ма[й]ера был приведён в исполнение приговор тройки.

Для чего нужна была палка Овчинникову, он мне не сказал, но я понимал, что эта палка нужна была ему для того, чтобы разговаривать палкой с арестованным.

Виселицкий, Прокофьев осуждены, однако, я считаю, что они осуждены неправильно, т.к. они были оговорены Ма[й]ером.

Власова допрашивал Овчинников, я же его не допрашивал.

Следствие по делу Ма[й]ера я вёл около 3-х м[еся]цев, ни одного разу и никаких физических мер воздействия к Ма[й]еру я не применял. Мне Ма[й]ер так и не дал показания об участии его в контрреволюционной организации, эти показания он дал Овчинникову.

Следствие по делу Гомана, Ткаченко и Городынского я не вёл и никакого отношения к этим делам я не имел.

Кривицкого обвиняли в шпионаже, т.е. в том, что он в 1918 году бежал в Германию, и сколько я его не допрашивал, он мне так и не дал показания о своей шпионской деятельности. Затем он дал эти показания Мамонтову, но я всё же считаю, что эти показания Кривицкий давал не добровольно.

Был один случай, когда Овчинниковым был арестован один милиционер якобы за шпионскую деятельность. Я очень много работал с этим милиционером, и он всё же не дал показания о своей шпионской деятельности. А когда Овчинников был переведён в другую область, этого милиционера мы освободили из-под стражи.

При Овчинникове освободить этого милиционера я не мог, так как Овчинников обвинял меня в том, что я не хочу бороться с врагами. Это он объяснял тем, что в своей работе я не имел так называемых «расколов», т.е. признаний.

Я лично применял физические меры воздействия к одному участнику расстрела 61-го коммуниста в Николаеве.

Лично я не видел ни одного раза, чтобы Овчинников применял к кому-либо из арестованных физические меры воздействия.

Следствие по делу Пахля вёл я около 1 года, последний на следствии сознался в своей шпионской деятельности и дал показания о других. Согласно ответов на наши запросы все лица, на коих дал показания Пахль, были репрессированы, значит эти показания были правильные.

Затем, впоследствии, Пахль отказался от своих показаний.

Избивал ли кто Сабин[а]-Гуза или нет, я не знаю, но он сам говорил, что его держали 40 суток в карцере, применяли к нему стойки и мучили голодом.

Избивал ли кто-либо Бизяева и Наклонова, я не знаю и сам этого не видел, но Наклонов говорил мне, что его избивал Овчинников.

Татаринову я знаю, знаю также о том, что она была арестована как будто бы за шпионскую деятельность.

Татаринова была арестована по показаниям Малиновского.

Применялись ли к Татариновой и Малиновскому физические меры воздействия или нет, я не знаю.

Следствие по их делам я не вёл и вообще никакого отношения к этим делам я не имел.

Следствие по делу Кобыльченко я вёл, он же мне рассказал, как избивали его в Кировограде, в результате чего он пытался броситься из окна. Кобыльченко говорил также мне, что все показания он дал потому, что к нему применяли физические меры воздействия.

Овчинников был на первом счету у нач[альника] УНКВД Фишера, а на первом счету были те, кто давал много дел, хотя они были и лживы, к этому числу лиц относился и Овчинников.

Об объективности в следствии в то время и разговора не могло быть, ибо Овчинников говорил несколько раз мне: «Кублановский, учтите, в отношении Вас сделаем выводы, т.е. посадим». Эта угроза со стороны Овчинникова не давала мне [возможности] реагировать соответствующим образом на творившиеся в то время ненормальности.

Служебные отношения между Овчинниковым и Мамонтовым были натянутыми из-за того, что после проверки Овчинниковым работы Мамонтова в Кировограде стоял вопрос на парткомитете о Мамонтове, и он получил партийное взыскание.

Кучинского я не знаю и ничего о нём сказать не могу.

На вопросы подсудимого ОВЧИННИКОВА свид[етель] КУБЛАНОВСКИЙ ответил:

Прямых указаний на то, чтобы избивать арестованных, Овчинников мне не давал, но косвенно он давал мне понять, что я должен применять физические меры воздействия к арестованным. На совещаниях Овчинников поощрял тех, кто применял палку к арестованным. Это Ориентлихерман, Васильев, Рожков и другие. Я лично не видел, чтобы Овчинников избивал арестованных, но я видел, как избивали Васильев, Рожков и другие, а Овчинников их поощрял.

Я не помню, чтобы Овчинников давал где-либо на совещаниях установку на массовый арест, этой установки лично мне он также не давал.

Арестованные Погорецкий, Мордухович мне не жаловались о том, что их избивали, да этого я у них и не спрашивал.

Дела по обвинению Веселицкого, Погорецкого и Мордуховича были направлены в суд после отъезда Овчинникова из г. Николаева.

Пеганов-Альтшуллер был арестован по телеграмме НКВД УССР, следствие по его делу велось после отъезда Овчинникова из города Николаева.

Кобыльченко был арестован в Кировограде, кто его арестовал, я не знаю.

Петровского я хотел освободить сразу же на 2[−м] м[еся]це после отъезда Овчинникова из г. Николаева, но руководство УНКВД не соглашалось освободить Петровского. Об освобождении Петровского я ставил также вопрос и перед Овчинниковым.

Старицкий, я помню, писал собственноручные показания, почему их нет в деле, я не знаю, но они были.

Я не видел, чтобы Овчинников избивал Старицкого, но Старицкий мне сам говорил о том, что Овчинников избивал его во время допросов.

Сейчас я точно не помню, Мамонтов прибыл на работу в 5[−й] отдел до отъезда Овчинникова из Николаева или же после отъезда.

Я лично в парткомитет [УНКВД] на Овчинникова не жаловался.

На словах Овчинников был большим активистом, но в работе у него слова расходились с делами, так как много арестованных впоследствии пришлось освободить как неправильно арестованных.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Свидетель Кублановский показывает неправильно, он клевещет на меня за то, что я брал его в работу, критиковал его работу на оперативных совещаниях за то, что он работать не хотел, а занимался только лишь барахольством. Если бы Кублановский был объективным коммунистом, он мог бы сигнализировать в парткомитет о моих ошибках или недостатках, тем более, что он был парторгом 5-го отдела, по партстажу Кублановский старше меня и так же — по оперативной работе. О том, что я угрожал арестом, Кублановский также говорит неправду. Кублановский действительно был лодырем[1078], это я говорил тогда и говорю теперь. Кублановский не хотел вести борьбу с врагами, так, например, дело Пахля, который, по показаниям Кублановского, на второй вечер после ареста ему же, Кублановскому, без всякого воздействия на него дал показания о своей шпионской деятельности и назвал ряд лиц — своих соучастников, однако дело Пахля до конца не было доведено.

В 14 час. 55 мин. объявлен перерыв суд. засед[ания] на 15 мин.

В 15 час. 10 мин. суд. заседание объявлено продолжающимся.

Свидетель ФЕДОТОВ Александр[1079] Павлович, 1913 года рождения, нач[альник] спецотделения УНКВД, подсудимого знаю, личных счетов не имел, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

Мне пришлось вести следствие по делу быв[шего] нач[альника] ОМЗа [УНКВД] Самойленко. Последний мне рассказал о том, что Овчинников однажды избил Городынского до такой степени, что через несколько часов Городынский умер.

Кроме того, нас, как молодых работников, несколько раз созывал Овчинников на совещания, тогда он был зам[естителем] нач[альника] УНКВД, и на совещаниях говорил нам, что мы плохо работаем с арестованными, боимся их, в результате чего у нас мало признавшихся.

На вопросы суда свид[етель] ФЕДОТОВ ответил:

Да, Овчинников как-то высказывался о том, невраги к нам не попадают.

[1078] У документі в називному відмінку — лодырь.

[1079] У документі помилково — Алексей.

Овчинников при мне не говорил о том, чтобы применять к арестованным физические меры воздействия, но он говорил и упрекал нас, что мы работаем с арестованными вяло, и требовал, чтобы мы работали более живее.

Да, Бабенко говорил мне, что Овчинников избивал арестованных, но сам я этого не видел.

Я видел, как Воронин и Гарбузов избивали арестованного Прицкера, видел также, как Малиновский также избивал арестованных, это происходило в кабинете Киреева.

Когда Овчинников дал нам установку, что с арестованными нужно работать живее, я понял, что это значит применять к арестованным физические меры воздействия.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] ФЕДОТОВ ответил:

В подчинении Овчинникова я не был ни одного дня.

Самойленко и Бабенко говорили мне, что Овчинников применял физические меры воздействия к арестованным, но сам лично этого я не видел.

Среди коллектива сотрудников Овчинников пользовался большим авторитетом, плохого о нём никто ничего не говорил.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Я действительно по поручению парторганизации проводил несколько совещаний с молодыми работниками, но никогда ни на одном совещании я не давал установки, которая бы шла в разрез установкам партии и правительства.

Бабенко на меня возводит клевету из-за того, что он, т.е. Бабенко, без санкции нанёс удар арестованному по лицу, за что был переведён на исправление в район, т.к. уволить его вовсе мы не могли, ибо он был мобилизован ЦК КП(б)У и совершенно молодой оперативный работник.

Кроме того, Бабенко сам заявил секретарю парторганизации ОО Проскур[овской] армей[ской] кав[алерийской] группы[1080] о том, что, направляя их на работу в органы, Успенский дал им установку перебить все старые большевистские кадры в разведке.

Поэтому его показания на меня являются исключительно ложными.

Свидетель РЕХТМАН Давид Семёнович, 1913 года рождения, ранее работал пом[ощником] оперупол[номоченного] в 5[—м] отделе, с подсудимым личных счетов не имел, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, [показал:]

Со слов сотрудников мне известно о том, что Городынский в результате избиения Овчинниковым через несколько часов умер. Кроме того, я работал рядом с кабинетом Овчинникова, и мне очень часто приходилось слышать крики арестованных в кабинете Овчинникова во время допросов, а также крики и ругань Овчинникова по адресу арестованных.

На вопросы суда свидетель РЕХТМАН ответил:

Со слов сотрудников, точно не помню, но, кажется, от Митрофанова я знаю о том, что Городынский был избит Овчинниковым на допросе,

[1080] У документі помилково — бригады.

после чего отправлен в тюрьму и посажен в карцер, где через несколько часов умер.

Я видел, как Овчинников приезжал в тюрьму на легковой машине и привёз Городынского, но самого Городынского я не видел, в каком состоянии он был доставлен в тюрьму, я не знаю.

Следствие по делу Маринова вёл я, последний был арестован на основании шифртелеграммы НКВД УССР. Никаких других компрометирующих материалов на Маринова не было, и добыть я ничего не мог, после чего я доложил это дело Овчинникову, и Маринов был освобождён. Вторично он был также арестован, но последствия мне не известны.

Я вёл также следствие по делу Прокофьева, Вербицкого и д[ругих].

Я лично физических мер воздействия к арестованным не применял.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] РЕХТМАН ответил:

Маринов, по-моему, был арестован до приезда Овчинникова, освобождён же он был Овчинниковым.

Лично мне Овчинников не давал установки избивать арестованных, и такая установка не давалась на оперативных совещаниях.

Стоек к арестованным я не применял и указаний от Овчинникова применять эти стойки к арестованным я не получал.

В кабинете Овчинникова сидел всё время Ориентлихерман.

Прокофьев мне не говорил о том, что к нему Овчинников применял физические меры воздействия, и я у него об этом не спрашивал.

На вопросы суда свидетель РЕХТМАН ответил:

В органах НКВД я работал с 1932 года по 1935 год. А затем, после увольнения из РККА в 1937 г., я снова поступил в НКВД и работал до 1938 года, после чего был уволен из органов. После того, как меня уволил[и] из органов, я зашел к Овчинникову, последний обещал переговорить с нач[альником] отдела кадров [УНКВД] и, кроме того, он советовал мне написать заявление в НКВД УССР. Какую характеристику дал перед этим на меня в отдел кадров Овчинников, я не знаю.

Подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ объяснил:

При вражеском руководстве НКВД УССР Успенского в 1937–1938 гг. начали усиленным темпом производить изгнание из органов евреев-коммунистов. Я тогда ещё не замечал и не знал, что это вражеское руководство и вражеская политика, однако, я уже тогда выступил на партийном комитете [УНКВД] с резкой критикой в отношении отдела кадров и говорил, что отдел кадров занялся и проводит явно вражескую политику в этом вопросе. В частности, Рехтману я советовал написать жалобу в ЦК КП(б)У, в НКВД УССР, сам лично ходил к нач[альнику] УНКВД и вёл с ним разговоры по вопросу восстановления на работе уволенных евреев-коммунистов.

При согласии подсудимого [трибунал принял решение] освободить от дальнейшего присутствия в суд. заседании свидетеля Рехтмана.

Свидетель ЗАЙЦЕВА Евгения Мироновна, 1902 года рождения, ранее работала машинисткой в УНКВД, личных счетов с подсудимым не имела, предупреждена об ответственности за дачу ложных показаний, показала:

Мне известно о том, что однажды Овчинников избивал у себя в кабинете арестованного Кравцевича, я лично не видела, как он избивал его, но я работала в смежном кабинете и слышала, как Кравцевич кричал.

Второй случай был также в кабинете Овчинникова, последний избивал арестованного Ма[й]ера. Больше мне ничего неизвестно по делу Овчинникова.

На вопросы суда свидетель ЗАЙЦЕВА ответила:

Я знаю только лишь 2 случая, это случай, когда Овчинников избивал Кравцевича и второй — Ма[й]ера.

Да, я видела ещё один раз, когда Ориентлихерман избивал также арестованного Кравцевича.

Когда избивали Ма[й]ера, в кабинете был[и] Ориентлихерман и Овчинников, больше никого не было.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] ЗАЙЦЕВА ответила:

Я не видела, чем и как избивал Овчинников Кравцевича и Ма[й]ера, так как кабинет был закрыт, но я слышала, как в кабинете кричал[и] Кравцевич и Ма[й]ер.

Когда бил Ориентлихерман Кравцевича, это я видела лично сама.

Овчинников избивал Кравцевича и Ма[й]ера не в один вечер, а в разное время, точно, когда, я сейчас не помню, т.к. это было уже 2 года тому назад.

При согласии подсудимого [трибунал принял решение] освободить от дальнейшего присутствия в суд. заседании свид[етеля] Зайцеву.

Свидетель ТАТАРИНОВА Варвара Константиновна, 1906 года рождения, педагог средней школы, находилась под арестом с марта 1938 по март 1939 года, предупреждена [об ответственности] за дачу ложных показаний, показала:

В марте м[еся]це 1938 года я была арестована, обвиняли[1081] меня в шпионаже. Первое время следствие по моему делу вёл Ориентлихерман, затем — Некипелов, а впоследствии следствие начал вести Александров, и последний избивал меня.

На вопросы суда свидет[ель] ТАТАРИНОВА ответила:

Несмотря на то, что Александров меня избивал, я всё же не дала никаких показаний о шпионской деятельности, ибо шпионкой я никогда не была.

Мне производили очную ставку с Малиновским, и последний дал показания о том, что он завербовал меня в итальянскую разведку при встрече с ним у трамвайной остановки в ожидании трамвая. Больше никаких показаний Малиновский не давал, и никаких других материалов на меня не было.

Овчинников меня не допрашивал и не избивал меня.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] ТАТАРИНОВА ответила:

Овчинников меня не допрашивал, он только лишь присутствовал один раз при моём допросе.

[1081] У документі — обвиняя.

Некипелов допрашивал меня всего лишь 2–3 раза.

Александров допрашивал меня, примерно, в июне–июле м[еся]це 1938 года и тогда же избивал меня.

На вопросы суда свидетель ТАТАРИНОВА ответила:

Когда меня вызвали и допрашивали 5/IX.[19]37 г., Овчинникова при допросе не было. Допрос производил Ориентлихерман, и он же угрожал мне арестом. Тогда же я подписала протокол допроса, который писал Ориентлихерман.

При согласии подсуд[имого] [трибунал принял решение] освободить свидетеля Татаринову от дальн[ейшего] присутств[ия] в суд. засед[ании].

В 19 час. 20 мин. объявлен перерыв суд. засед[ания] на 10 мин.

В 19 час. 30 мин. суд. заседание объявлено продолжающимся.

Свидетель САБИН-ГУЗ Андрей Ав[в]акумович, 1900 года рождения, был арестован 24/II-1938 года, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

В ночь на 24-е февраля 1938 года меня арестовали, за что, я не знал тогда и не знаю теперь. Через дня два после моего ареста вызвали меня на допрос и предложили мне написать показания о своей шпионской деятельности, обвиняя меня как англо-германского шпиона. 28/II–[19]38 г. я был вызван на допрос к Овчинникову, последний предложил мне подписать те обвинения, которые мне были предъявлены, а когда я отказался, Овчинников избил меня, разбил мне ухо, из которого пошла кровь. Через несколько дней меня вызвал снова Овчинников, и, когда я отказывался [подписать], он продолжал избивать меня. 11/III.[19]38 г. я был обратно избит Овчинниковым в присутствии Белашевского, а затем Овчинников выписал постановление и посадил меня в карцер, где я просидел 40 дней.

Во время допросов меня всё время держали стоя, садиться не разрешали. В большинстве случаев протокол допроса не писался, а заставляли, чтобы я писал сам показания.

Примерно, в сентябре м[еся]це [1938 г.] меня вызвал Александров и предложил мне подписать протокол очной ставки, но очной ставки у нас не было, и, когда я спросил, где же очная ставка, то мне сказали, что мы знаем, что ты откажешься, и поэтому мы сами отбросили все ст[атьи обвинения], оставили только лишь агитацию.

На вопросы суда свидетель САБИН-ГУЗ ответил:

Когда меня допрашивал Овчинников, никаких показаний ему я не давал.

Овчинников почти регулярно, 1 раз в 6 дней приходил или же вызывал к себе на допрос и избивал меня.

Виновным себя в шпионаже я не признал, так как шпионом я никогда не был.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] САБИН-ГУЗ ответил:

Из партии меня исключили за связь с братом и за поездку в Германию, куда я ездил искать работу.

При согласии подсуд[имого] [трибунал принял решение] освобод[ить] свид[етеля] Сабин[а]-Гуз[а] от дальнейшего участия в суд. заседании.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Показания свидетеля Сабин[а]-Гуза являются неправильными, ложными, санкция на применение к нему мер физического воздействия была, но к нему никто этих мер не принимал. Сабин-Гуз давал собственноручные показания, где он сознался, что он — агент германской разведки, где эти показания, я не знаю, но они были. В подтверждение того, что Сабин-Гуз показывает неправду, прошу вызвать в качестве дополнительного свидетеля и допросить в суд. заседании Фишера.

Свидетель САБИН Климентий Ав[в]акумович, 1897 года [рождения], подсудимого не знаю, предупреждён об ответственности за дачу ложных показаний, показал:

Я был арестован раньше моего брата, позже был арестован и мой брат. Примерно, в июне—июле м[еся]це [1938 г.] каким-то образом мне пришлось сидеть в одной камере со своим братом Сабин[ым]-Гуз[ом]. Возвращаясь с допросов, брат говорил мне о том, что его избивал[и] во время допросов Овчинников и Александров. Кроме того, когда брат возвращался после допроса, я сам видел, как у него было разбито ухо, и [он был] весь в синяках.

Кроме того, говорили о том, что их избивали, [арестованные] Кужель, Ермаков и Кононенко.

На вопросы суда свидетель САБИН ответил:

Фамилию Овчинникова называли почти все арестованные и жаловались о том, что он избивал больше и крепче всех.

Однажды, когда меня допрашивал Лейбзон, зашел в кабинет комендант УНКВД Крюковский и начал избивать меня.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] САБИН ответил:

Арестован я был в г. Херсон, но затем был доставлен в УНКВД, где и велось следствие по моему делу.

5-й отдел к моему делу никакого отношения не имел, Овчинников меня не допрашивал и не избивал меня.

Я писал действительно письмо в ЦК ВКП(б) и там я подробно описывал, как избивают арестованных на следствии.

При согласии подсуд[имого] [трибунал принял решение] освободить от дальнейшего присутствия в суд. засед[ании] свидетеля Сабина.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Показания свидетеля Сабина неправильные, сам он не видел, чтобы я избивал Сабин[а]-Гуза, об этом ему говорил его родной брат, и, естественно, Сабин будет так показывать.

К арестованным Кужель, Ермаков[у], Кононенко никакие физические меры воздействия не применялись, ибо никто больше об этом не показывает, за исключением Сабин[а] и Сабин[а]-Гуз[а].

Сабин[а]-Гуза я никогда не избивал, хотя я и имел санкцию.

Свидетель ГЕЛЕТКО[1082] Михаил Яковлевич, 1913 года рождения, оперуполномоч[енный] СПО УНКВД, подсудимого знаю, личных счетов не имел, предупреждён об ответственности за дачу ложных показаний, показал:

[1082] Тут і далі у документі помилково через літеру «и» у першому складі — ГИЛЕТКО.

Однажды Овчинников работал в кабинете зам[естителя] нач[альника] УНКВД, в соседнем кабинете работал[и] я и Тустановский. Совершенно неожиданно в кабинете, где работал Овчинников, раздался крик Овчинникова: «Спасите!». Я сразу же вскочил в кабинет и увидел Овчинникова, который стоял за столом и держался за руку и лоб. Арестованный Городынский держал в руках стул и хотел ударить Овчинникова, я сразу же подскочил к арестованному и предложил поставить стул и сесть. Затем я почему-то повернулся в сторону Овчинникова, а в это время Городынский ударил меня стулом по спине, и я поднял крик. Через несколько минут забежало в кабинет ещё несколько сотрудников, и таким образом был отобран из рук Городынского стул.

На вопросы суда свид[етель] ГЕЛЕТКО ответил:

Когда я заскочил в кабинет, я заметил, что у Овчинникова была разбита рука и лоб. Овчинников стоял за столом и одной рукой поддерживал раненную руку.

До того момента, как Овчинников крикнул о помощи, никакого шума в кабинете Овчинникова слышно не было.

В кабинет вскочил первый я и сразу же схватил[ся] за стул, который был в руках Городынского, и которым [он] хотел продолжать избиение Овчинникова.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свид[етель] ГЕЛЕТКО ответил:

На предварительном следствии меня не допрашивали, и до этого никаких показаний нигде я не давал.

Городынский ударил не только меня, но и Васильева, который также прибежал в кабинет.

Кого Городынский выбил стулом в другую комнату, я не помню.

Да, Городынский ударил меня стулом по спине.

Когда я вошел в кабинет, Городынский доставал Овчинникова, который стоял за столом пригнувшись, защищаясь не то стулом, не то чем-то другим.

При согласии подсуд[имого] [трибунал принял решение] освободить от дальнейшего присутствия в суд. заседании свидет[еля] Гелетко.

Свидетель ДИНЕС Леонид Наумович, 1901 года рождения, подсудимого знаю, личных счетов не имел, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

По делу Овчинникова мне ничего не известно и показать ничего не могу.

На вопросы суда свидетель ДИНЕС ответил:

В тот период я работал в ОМЗе [УНКВД], и мне приходилось иметь дело с ведомостями, по которым видно, когда взят арестованный из тюрьмы и когда доставлен в тюрьму. Согласно этой ведомости можно было бы установить, сколько часов находился на допросе Городынский. Но, к сожалению, эти ведомости Митрофановым были уничтожены.

Что же касается ведения следствия и ареста, мне лично по этому вопросу ничего неизвестно.

В 20 час. 40 мин. объяв[лен] перерыв суд. заседания на 10 мин.

В 20 час. 50 мин. суд. заседание объявлено продолжающимся.

Свидетель ГАНДЕЛЬСМАН Марк Эммануилович, 1899 года рождения, подсудимого знаю, личных счетов не имел, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

Не помню, какого числа в марте м[еся]це 1938 года я прибыл на работу и зашел в кабинет нач[альника] тюрьмы. В кабинете нач[альника] тюрьмы был быв. нач[альник] ОМЗа Самойленко, звонил по телефону Овчинникову в отношении трупа Городынского, но до чего они договорились, я не знаю, так как вскоре я вышел из кабинета. Впоследствии были такие разговоры, что в тюрьму был доставлен арестованный Городынский в очень тяжелом состоянии, посажен в карцер, и там же через несколько часов Городынский умер.

Арестованного Городынского я сам не видел, но из разговоров Докторова было видно, что он был сильно избит.

На вопросы суда свидет[ель] ГАНДЕЛЬСМАН ответил:

Городынского лично сам я не видел, когда он был доставлен в тюрьму.

Были разговоры о том, что Городынский якобы покончил жизнь самоубийством в результате удара лбом об стенку карцера, другие говорили, что он умер в результате того, что его избили на допросе, но точно этого я не знаю.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свид[етель] ГАНДЕЛЬСМАН ответил:

Кто приказал выдать труп коменданту УНКВД Крюковскому, я не знаю.

Я слышал разговоры нач[альника] тюрьмы Штерна и нач[альника] ОМЗ Самойленко, сводившиеся к тому, что, раз этот арестованный был доставлен из [У]НКВД, значит, пусть и забирает его Крюковский. Но чем эти разговоры кончились, я не знаю.

При согласии подсуд[имого] [трибунал принял решение] освобод[ить] свид[етеля] Гандельсмана от дальнейшего присутствия в суд. заседании.

В 21 час. 35 мин. объявлен перерыв суд. засед[ания] до 10 час. [утра] 13/III–[19]41 г.

В 10 час. 15 мин. 13/III[–1941 г.] суд. засед[ание] объявлено продолжающимся.

Секретарь доложил, что вызываемые свидетели в суд. заседание не явились по следующим причинам:

свидетели 1) Чернобыльский, 2) Зайденберг, 3) Фурсенко, 4) Свистилюк[1083] и 5) Мамонтов откомандированы в распоряжение НКВД УССР и место проживания их ВТ неизвестно;

свидетели 1) Чайковский, 2) Пантелеев, 3) Попов и 4) Самойленко согласно полученных телеграмм в настоящее время больные и в суд. заседание явиться не могут;

свидетели 1) Митрофанов, 2) Мельник, 3) Малиновский и 4) Нетребенко выбыли из указанного ими места жительства и где в настоящее время не известно;

свидетели 1) Кокошников, 2) Некипелов и 3) Мумыга согласно полученной телеграммы в суд. заседание явиться не могут;

[1083] Тут і далі в документі помилково — Свистенюк.

свидетели 1) Журавлёв и 2) Винницкий в суд. заседание не явились по неизвестным причинам, и свидетель Галицкий выбыл в РККА.

Больше в суд. заседание никто не вызывался.

На вопрос председательствующего [подсудимому], не возражает ли он слушанием дело окончить в отсутствии неявившихся свидетелей,

Подсудимый ОВЧИННИКОВ:

Слушать дело по существу в отсутствии неявившихся свидетелей не возражаю, однако прошу огласить в суд. заседании показания следующих свидетелей: 1) Зайденберга, 2) Чайковского. 3) Фурсенко, а также показания Самойленко, данные им от 3/IX-1939 г. и от 14/XI-1939 г.

Обсудив вопрос о возможности слушания дела по существу в отсутствии свидетелей 1) Чернобыльского, 2) Зайденберга, 3) Фурсенко, 4) Свистилюк[а], 5) Мамонтов[а], 6) Чайковского, 7) Пантелеева, 8) Попова, 9) Самойленко, 10) Митрофанова, 11) Галицкого, 12) Мельника, 13) Кокошникова, 14) Мумыги[1084], 15) Некипелов[а], 16) Малиновского, 17) Журавлёва, 18) Нетребенко и 19) Винницкого, а также по ходатайству подсудимого Овчинникова о вызове дополнительных свидетелей Ориентлихермана, Малишевского, Титермана, Фишера и Грисюк[а],

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

Учитывая полную возможность дело слушанием окончить в отсутствии неявившихся свидетелей, а также и согласие подсудимого Овчинникова, дело слушанием окончить в отсутствии неявившихся свидетелей, перечисленных выше. Одновременно огласить в судебном заседании показания следующих свидетелей: 1) Зайденберга, 2) Митрофанова, 3) Самойленко, 4) Фурсенко, 5) Мамонтов[а], 6) Чайковского, 7) Галицкого и 8) Журавлёва.

Огл[ашены] пок[азания] свид[етелей] Чайковского от 26/X–[19]39 г., л.д. 149, т. 2; Зайденберг[а] от 26/X–[19]39 г., л.д. 151, т. 2; Фурсенко от 20/XI–[19]39 г., л.д. 224, т. 2; Самойленко от 3/IX–[19]39 г., л.д. 88, т. 2, от 14/XI–[19]39 г., л.д. 200, т. 2; Галицкого от 28/[X]–[19]39 г., л.д. 155, т. 2, от 14/XII–[19]39 г., л.д. 238, т. 2; архив[но]-след[ственное] дело Галицкого, [документы] от 10/I–[19]39 г., от 13/I–[19]39 г. и от 11/I–[19]39 г.[1085]

Огл[ашены] показания свид[етелей] Журавлёва от 1/XI–[19]39 г., л.д. 159, т. 2; Митрофанова от 3/XI–[19]39 г., л.д. 174, т. 2; Мамонтова от 2/IX–[19]39 г., л.д. 71, т. 2; л.д. 69, т. 2; от 15/IX–[19]39 г., л.д. 129, т. 2[1086].

Подсудимый ОВЧИННИКОВ:

Прошу огласить также в суд. заседании показания Зайденберга, данные им на предыдущем суд. заседании ВТ.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

Огласить показания Зайденберга, данные последним в предыдущем суд. заседании ВТ.

Огл[ашены] показ[ания] свидетеля Зайденберга, л.д. 62–63, т. 6 и л.д. 73–74, т. 6.

[1084] У документі — Мумыга.

[1085] У документі прізвища, дати і пошукові дані документів написані в стовпчик.

[1086] У документі цей абзац є продовженням попереднього, але на наступному аркуші архівної справи.

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Свидетель Самойленко по вопросу Городынского в своих показаниях показывает по-разному, так, например, в своих показаниях от 3/IX–[19]39 г. он говорит о том, что впервые о Городынском он узнал от меня в гостинице, в другом месте Самойленко показывает о том, что я звонил ему по телефону на второй день и посылал его узнать, в каком положении находится Городынский. В показаниях от 14/XI–[19]39 г. Самойленко показывает о том, что он о Городынском узнал на второй день в кабинете Озерянского. Кроме того, Самойленко показывает о том, что я избивал полутораметровой кочергой, которую доставал из-под кассы, а затем, на втором допросе эта кочерга была не полутораметрова[я], а немного короче s метра. Всё это говорит о неискренних показаниях свидетеля Самойленко и о том, как предварительное следствие направляло все эти показания в нужную сторону.

Сам Самойленко — не оперативный работник, и я никогда с ним по оперативным вопросам не разговаривал, тем более, по телефону, как показывает Самойленко. Таким образом, я утверждаю, что показания Самойленко — ложные, никакой правды в этих показаниях нет.

Свидетель Журавлёв показывает о том, что он Городынского привёз из тюрьмы, это показание — неверное, так как Городынский был в этот же день доставлен из Кировограда, и в городской тюрьме до момента направления его в карцер он не был. Кроме того, Журавлёв показывает о том, что Городынского он возил в тюрьму вместе с Митрофановым и 2-мя стрелками, между тем как фактически Городынского отвозил в тюрьму не Митрофанов, а лично я сам с одним стрелком. Всё это говорит о неправильности показаний Журавлёва, и я прошу суд критически отнестись к этим показаниям.

Галицкий арестовывался не мною, после показаний Соцкого Галицкий был вызван из Кировограда для очной ставки. Галицкого допрашивал[и] Ориентлихерман и Титерман, он же, Галицкий, дал показания о том, что его брат — в Польше, брат жены — также в Польше. Галицкий был исключен из партии за террористическое высказывание на политрука, Галицкий был шпион[ом], во всём этом Галицкий сознался, он давал показания добровольно. Никаких физических мер воздействия к Галицкому никто не применял, несмотря на то, что санкция на применение была.

Сам Галицкий также не показал о том, что его избивали, он показал только лишь, что к нему применялись стойки. Кроме того, Галицкий дал показания[1087] только лишь после того, как по заданию Калужского в Кировоград выехал Лабузов и повёл Галицкого к прокурору г. Кировограда. Я считаю, что предварительное следствие [проведено] с большой тенденциозностью с тем, чтобы всячески оправдать незаконные действия Твердохлебенко и Калужского в отношении моего ареста.

В части показаний Митрофанова я ещё раз заявляю, что Городынского в тюрьму возил я сам с одним стрелком. Митрофанов вести его не мог хотя бы и потому, что он был дежурным комендантом и оставить комендатуру он не мог ещё и потому, что коменданта [УНКВД] Крюковского в этот день в г. Николаеве не было.

[1087] У документі слова переставлені місцями.

Предварительное следствие я просил приобщить к моему следственному делу суточные ведомости на арестованных, откуда было бы видно, когда Городынский прибыл на допрос, и в котором часу он был отправлен в тюрьму. Однако эти ведомости не приобщили и их не нашли в комендатуре, т.к. Митрофанов уничтожил их, значит, это было сделано не случайно, а с тем, чтобы оправдать показания о том, что Городынского я держал на допросе по целым дням и ночам.

Также неправильные показания Митрофанова о том, что Городынского вынесли из машины, Городынского из машины не выносили, он встал сам и шел в корпус [тюрьмы].

Мамонтов — разложившийся элемент, работать не хотел, были такие случаи, когда я заходил в кабинет, Мамонтов спал, а арестованный подымался и докладывал мне, после чего я уводил арестованного, а Мамонтов продолжал спать. Проверяя работу Мамонтова в Кировограде, я обнаружил также ряд ненормальных явлений, после чего о Мамонтове стоял вопрос на партийном комитете [УНКВД], где Мамонтову и вынесено дисциплинарное взыскание. При мне Мамонтов был в Николаеве не более как 20 дней, а, между тем, он даёт показания, что я применял физические меры воздействия к Кравцевичу и Ма[й]еру, в то время, как в этот период Мамонтов работал в Кировограде, а не в г. Николаеве.

Никакой установки Мамонтову об аресте 25% наличного состава командиров с обязательным арестом комиссара и командира полка я не давал, и это является сплошной ложью, неправдой.

К Буртыкину я никакого отношения не имел, он был арестован спустя 1 год после моего отъезда из гор. Николаева.

В 13 час. 25 мин. объявлен перерыв суд. заседания [на] 15 мин.

В 13 час. 40 мин. суд. заседание объявлено продолж[ающимся].

Секретарь доложил, что в суд. заседание явились свидетели Журавлёв и Винницкий.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

В связи с тем, что свидетели Журавлёв и Винницкий явились в суд. заседание, а поэтому допросить их в суд. заседании.

Свидетель ЖУРАВЛЁВ Василий Антонович, 1897 года рождения, подсудимого знаю, личных счетов не имел, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

В отношении арестованного Городынского мне известно следующее. В этот день я был дежурным шофёром, меня вызвали, и, когда я подъехал ко внутренней тюрьме [УНКВД], арестованный Городынский лежал на каких-то досках, затем его подняли, усадили[1088] в машину, и я отвёз его в тюрьму, где он и был посажен в карцер.

На вопросы суда свидетель ЖУРАВЛЁВ ответил:

Городынского отвозил[и] в тюрьму Овчинников, пом[ощник] коменданта [УНКВД] и один стрелок.

Обратно из тюрьмы в УНКВД я привёз Овчинникова, пом[ощника] коменданта и одного стрелка.

[1088] У документі — всадили у машину.

Городынский из машины сам не вставал, его вынесли из машины, а затем также занесли в карцер.

До этого случая я не помню, чтобы Овчинников сам лично отвозил арестованных в тюрьму.

Когда я подъехал ко внутренней тюрьме УНКВД, арестованный лежал и стонал, он не кричал.

В машину он сам не садился, его уложили стрелки.

При согласии подсудимого [трибунал принял решение] освободить свидетеля Журавлёва от дальнейшего присутствия в суд. заседании.

Свидетель ВИННИЦКИЙ Лазар[ь] Ильич, 1915 года рождения, подсудимого знаю, личных счетов не имею, предупреждён об ответственности за дачу суду ложных показаний, показал:

Овчинникова я знаю, как нач[альника] 5-го отдела, сказать что-либо отрицательное в отношении Овчинникова я не могу.

Однажды был такой случай, во 2-м отделе был арестованный некий Хатенков, никаких показаний во 2-м отделе он не давал. Затем по распоряжению нач[альника] УНКВД Фишера этого арестованного передали Овчинникову. Через несколько дней Хатенков дал обширные показания, об этом выступал на оперативном совещании нач[альник] УНКВД Фишер и ставил, как пример хорошей работы, Овчинникова. Впоследствии было видно по этому человеку, что к нему применялись физические меры воздействия. Но, применял ли к нему физические меры воздействия Овчинников, сказать я не могу, так как я этого лично сам не видел.

На вопросы суда свидетель ВИННИЦКИЙ ответил:

Хатенков был избит Толкачевым, но тогда он показаний не дал. После чего Хатенков был передан Овчинникову, и последнему он дал показания.

На вопросы подсуд[имого] ОВЧИННИКОВА свидет[ель] ВИННИЦКИЙ ответил:

Я уже говорил и ещё говорю о том, что я не видел, чтобы Овчинников избивал арестованных.

Из органов меня не увольняли, хотели только лишь уволить. Зная, что Овчинников принимал активную деятельность[1089] в партийной жизни, я заходил к Овчинникову и говорил с ним, как бы сделать, чтобы меня не уволили. Овчинников обещал переговорить с нач[альником] УНКВД, но, говорил ли он или не говорил, я не знаю.

На оперативном совещании выступая, нач[альник] УНКВД сказал, что при соответствующем нажиме со стороны Овчинникова Хатенков дал показания.

При согласии подсудимого [трибунал принял решение] освободить свидетеля Винницкого от дальнейшего присутствия в суд. заседан[ии].

Подсудимый ОВЧИННИКОВ объяснил:

Во 2-м отделе находилось в производстве дело по обвинению некоего Хатенкова, следствие по его делу вёл следователь 2-го отдела Басов. Хатенков не давал показания, тогда нач[альник] УНКВД Фишер предложил мне познакомиться с этим делом, и после того, как я познакомился с делом, я лично сам присутствовал при допросе, который производил

[1089] Так у документі.

следователь Басов. Хатенков при мне сказал, что он теперь уже будет давать показания, после чего я ушел, а Басов продолжал производить допрос. Хатенков с этого же раза и начал давать показания.

Никаких физических мер воздействия к Хатенкову я не применял, он давал показания исключительно добровольно.

На второй день было оперативное совещание сотрудников УНКВД, где выступил нач[альник] УНКВД Фишер и сказал в таком духе, что достаточно только лишь умело поговорить с арестованным, суметь подойти к нему, и тогда арестованные начинают давать показания, и, как пример, Фишер взял Хатенкова. Причем Фишер даже подчеркнул о том, что к Хатенкову не применялись никакие физические меры воздействия.

На вопрос председательствующего, желает ли подсуд[имый] чем-либо дополнить суд. следствие,

подсуд[имый] ОВЧИННИКОВ: прошу огласить письмо, имеющееся в деле, в адрес ЦК ВКП(б) за подписью Ф.Т.О. К.Ч.[1090]. Это письмо писал я, желая довести до сведения политбюро ЦК ВКП(б) о безобразиях, творящихся в органах НКВД.

Больше суд. следствие дополнить ничем не имею.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

Суд. следствие объявлено законченным.

Предостав[лено] последнее слово подсуд[имому] ОВЧИННИКОВУ:

Я — сын батрака, отец мой был 14 лет пастухом, мать батраковала 9 лет. Я и старшие мои братья были батраками. Только лишь при Советской власти мы получили возможность учиться, работать и занимать ответственные должности. 2 меньших моих брата — командиры войск НКВД, коммунисты, добровольцы РККА. Один брат работает на гражданской работе.

В 1922 году по месту своего жительства я организовал инициативную группу, а затем из этой группы была создана первичная КСМ[1091] организация.

До призыва в РККА я работал на разных работах, как-то: секретарём с[ельского]/с[овета], уполномоченным союза батраков земли и леса волости.

В 1924 году я был призван в ряды РККА, и, так как к этому времени я имел среднее образование, в 1925 году я должен был демобилизоваться, но я подал докладную об оставлении меня в РККА, и просьба моя была удовлетворена.

В 1931 году, будучи в РККА, я вступил в ВКП(б), и по день ареста работая в партии, в органах НКВД и армии, я не имел ни единого дисциплинарного взыскания.

В 1931 году я был переведён в Особый отдел [ГПУ УССР] и с тех пор по день ареста работал в органах НКВД.

До работы в органах НКВД я был негласным осведомителем, эту работу я полюбил и своим активным участием помогал партии и органам вести борьбу с врагами народа. Своей активной деятельностью я помог разоблачить диверсантов, шпионов и вредителей.

[1090] Див. про це далі.

[1091] КСМ — Коммунистический союз молодёжи.

Работая в органах НКВД, в 1932–1933 г. я вскрыл контрреволюционную группу в Наркомпросе УССР и Наркомфине [УССР]. В 1934 году я первый вскрыл провокаторскую и шпионскую группу в ЦК КПЗУ[1092], а впоследствии была вскрыта большая группа в Москве. В 1934–[19]35 г. я вскрыл провокационную[1093] шпионскую группу в полпредства[х] в Берлине, Праге, Варшаве. В 1935 году я вскрыл грузинскую фашистскую организацию с центром в Берлине. Эта организация ставила своей целью террор на тт. Сталина, Берия и Орджоникидзе. В 1936 году я один из первых разоблачил предательство Балицкого и нач[альника] ОО НКВД УССР Александровского[1094].

Мною был также разоблачен родственник Леплевского, из-за чего все дела аппарата особоуполномоченного [НКВД УССР] я должен был сдать в течение 24[–х] часов, и после чего был направлен на работу в г. Николаев.

Прибыв на работу в г. Николаев, в отделе я застал полный произвол, это был не отдел, а своего рода «универмаг», все столы, сейфы были завалены изъятыми вещами у арестованных, а посередине самой большой комнаты стоял также изъятый у арестованного мотоцикл.

Только лишь при моей упорной работе 5-й отдел УНКВД был укомплектован и поставлен на тот путь, по которому он должен был идти. Работая начальником 5[–го] отдела, я не забывал, что я, в первую очередь, коммунист, и поэтому я вёл беспощадную борьбу с нарушителями революционной законности, с нарушителями постановлений партии и правительства.

Некоторые сотрудники аппарата 5-го отдела были в полном смысле слова разложившиеся — Мамонтов, Александров и другие. Последние перед тем, как вызвать на допрос арестованного, должны были обязательно выпить, и это делали на глазах у арестованных. С этим я повёл решительную борьбу, а в результате получилось, что те, которых я призывал к порядку путём ли административного воздействия или же через парторганизацию, начали подавать на меня клеветнические заявления и донесения, что крайне было выгодно предварительному следствию, которое и без этого велось с большой тенденциозностью.

До моего приезда в Николаев ОО 15[–й] стрелковой дивизии были представлены списки на весь личный состав обслуживаемых частей, и, когда я прибыл в Николаев, я был буквально засыпан шифртелеграммами с указаниями произвести аресты. Однако я не всегда слепо выполнял эти распоряжения, и там, где материалы не соответствовали, аресты я не производил. Таких случаев было минимум 5–6 случаев.

В производстве 5-го отдела находилось дело по обвинению некого Винер[а], при обыске у него [были] изъяты листовки, где восхвалялся Троцкий, у него же была изъята сводка не менее 50[–ти] объектов воинских частей. Винер назвал как участника[1095] председателя Херсонской конторы Союзтранса. Винер об этом человеке дал исключительно вы-

[1092] КПЗУ — Коммунистическая партия Западной Украины.

[1093] Так у документі.

[1094] У документі помилково — Александрова.

[1095] Так у документі.

мышленные показания. Я разобрался с этим делом как следует, и только лишь при моём вмешательстве этот человек был освобождён и выключен из альбома[1096] как ошибочно занесённый.

К Винеру физических мер я не применял, и он дал мне показания о себе и о других.

Был также такой случай. Ночью, часа в 24, была доставлена женщина, задержанная у минных погребов оборонных заводов г. Николаева. При допросе эта женщина показала, что она хотела взорвать[1097] минный склад. Однако, я сам лично проверил это дело, сразу же послал на квартиру к этой женщине Рехтмана, и последний застал в квартире мужа, который хотел покончить жизнь самоубийством путём повешения[1098]. И впоследствии оказалось, [что] муж и жена поссорились и искали себе, как говорят, смерть. На самом же деле это была наша советская женщина, молодой инженер, и последняя мною была освобождена.

Во время вражеского руководства органами НКВД проводилась вражеская линия по изгнанию из органов евреев-коммунистов, по этому вопросу я прямо выступал в партийном комитете [УНКВД], будучи членом такового, и мне очень много пришлось бороться, чтобы поменьше увольняли и арестовывали евреев. Несмотря на то, что справка на арест Ориентлихермана была, последний при моём вмешательстве не был арестован.

Видя ненормальности и искривления в органах НКВД, а также установку Ежова, я написал письмо в ЦК ВКП(б). Подписать это письмо прямо — Овчинников — я боялся [из-за] того, что меня обвинят за это либо в политической неграмотности, либо в незнании чекистской работы, и поэтому это письмо я подписал первоначальными буквами Ф.Т.О. К.Ч., это означает Фёдор Тимофеевич Овчинников, К.Ч. это значит коммунист-чекист.

В своей практической работе я не хотел не бороться с врагами народа, я очень осторожно проверял все дела и невиновных я немедленно освобождал.

Незадолго перед арестом я был утверждён номенклатурным работником ЦК КП(б)У в занимаемой должности, значит, перед этим меня проверяли, проверяли также и мою практическую деятельность, и, если бы были какие-либо компрометирующие на меня материалы, меня бы не утвердили в ЦК КП(б)У. Однако, Калужский и Твердохлебенко настояли на своём, обманули НКВД УССР, Военную прокуратуру и, таким образом добились санкции на мой арест.

Мне предъявили обвинение в том, что я якобы за период своей работы нарушал социалистическую законность. Это обвинение не соответствует действительности. Никаких арестов сам я производить не мог не только лиц нач[альствующего] состава кадра и запаса, а также и рядовых красноармейцев. Почти все лица были арестованы на основании шифртелеграмм

[1096] Йдеться про документ зі списками осіб, які підлягали репресуванню, виготовлений в альбомному форматі.

[1097] У документі помилково — сорвать.

[1098] У документі помилково — повешивания.

НКВД УССР, распоряжений и санкций военного прокурора войск НКВД Киевского округа.

Я также не фальсифицировал и справок на арест, если мною и составлялись справки, то они были составлены в соответствии [с] имевшимися материалами[1099]. Никто из свидетелей не показал о том, что я фальсифицировал справки на арест.

К аресту Ткаченко, Гомана и Сотченко я никакого отношения не имел, эта группа лиц была арестована 11[−м] отделом, и поэтому ответственность нести за работу 11-го отдела я не могу. Дела по обвинению Гомана, Ткаченко и Сотченко были переданы в 5[−й] отдел временно, как отделу, не загруженному следственной работой, но вскоре эти дела были обратно переданы в 11[−й] отдел.

В деле Ткаченко есть три постановления за моей подписью, однако, я заявляю, что эти постановления я не подписывал, они подделанные, кто их подделал, я не знаю.

Никто из свидетелей, за исключением Тустановского, не заявил о том, что я избивал Городынского, наоборот, Городынский избивал меня, и об этом показывают свидетели. При наличии компрометирующих материалов на Сабин[а]-Гуза я считал только лишь необходимым уволить его из войск НКВД, но, когда я получил распоряжение НКВД УССР и постановление военного прокурора войск НКВД Киевского округа, я обязан был выполнить это распоряжение, и Сабин-Гуз был арестован.

Ни к кому из арестованных физических мер воздействия я не применял. Я применял только лишь меры воздействия лёгкого типа к Ма[й]еру и Кравцевичу, об этом я сам сказал. Кравцевичу и Ма[й]еру я дал по одной−две пощечины и только, других мер физического воздействия я не применял.

Таким образом, я заявляю, что никакой фальсификацией дел я не занимался, революционную законность не нарушал, возможно, я имел некоторые недостатки или же ошибки в работе, но я социально опасным не являюсь, я умею бороться с врагами и поэтому прошу дать мне возможность возвратиться снова в партию, в свою семью и вместе с партией и всеми трудящимися строить наше коммунистическое общество.

В 18 час. 00 мин. суд удалился в совещат[ельную] комнату.

В 21 час. 00 мин. объявлен приговор и разъяснён порядок его обжалования.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Меру пресечения до момента вступления приговора в законную силу в отношении осуждённого ОВЧИННИКОВА оставить прежнюю — содержание под стражей в тюрьме гор. Николаев.

В 21 час. 05 мин. суд. заседание объявлено закрытым.

Председательствующий
лейтенант госбезопасности *Напалков*

Секретарь *Труш*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38342, т. 6, арк. 188−226.
Оригінал. Рукопис на бланку.

[1099] У документі — имевшихся материалов.

№ 101
Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі Ф. Т. Овчинникова

10–13 березня 1941 р.

Дело № [10]–19[41] г.[1100] Форма № 1

ПРИГОВОР *№ 21*[1101]
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

19*41* г., *марта 10–13* дня, Военный трибунал войск НКВД *Киевского округа* в *за*крытом судебном заседании в составе:

Председательствующего — *лейт[енанта] госбезоп[асности] т. Напалкова*,
и членов: 1. *бат[альонного] ком[исса]ра т. Григорьева*,
2. т. *Воедило*,

при секретаре *тов. Труш[е]*[1102], без участия обвинения и защиты, рассмотрев уголовное дело по обвинению быв[шего] начальника Особого отдела армейской кавалерийской группы ОВЧИННИКОВА Фёдора Тимофеевича, 1902 года рождения, члена КП(б)У с 1931 года, имеющего среднее образование, происходящего из кр[естья]н-середняков дер. Смолки Чаусского района БССР, по национальности белоруса, работавшего в НКВД с 1931 года, не судимого, имеющего специальное звание «капитан государственной безопасности», в преступлении, предусмотренном ст. 206–17 п. «б» УК УССР,

УСТАНОВИЛ:

ОВЧИННИКОВ, с ноября 1937 года по июнь 1938 года будучи начальником 5[–го] отдела [УГБ] УНКВД по Николаевской области, в практической деятельности нарушал социалистическую законность. Это нарушение заключалось в необоснованных арестах лиц начсостава запаса и кадра РККА, к которым в процессе следствия применялись физические меры воздействия, в результате чего последние оговаривали себя и других в проведении ими якобы контрреволюционной деятельности.

На основании добытия таким путём показаний производились аресты, а после дела для слушания направлялись на тройку [при] УНКВД с последующим осуждением арестованных, а часть арестованных после длительного содержания их под стражей освобождалась.

В производстве 5[–го] отдела [УГБ] УНКВД было дело по обв[инению] в контрреволюционном преступлении ГОМАНА, который в результате необъективного допроса следствием дал показания о контрреволюционной деятельности как в отношении себя, так и на группу лиц, в числе которых был быв. начальник моторного цеха школы морских лётчиков ТКАЧЕНКО.

На основании этих показаний ГОМАНА в декабре 1937 г. 5[–м] отделом [УГБ] УНКВД, которым руководил ОВЧИННИКОВ, был арестован

[1100] Номер справи і рік в оригіналі не проставлені, додано згідно із завіреною машинописною копією вироку, що долучена до справи (т. 6, арк. 230).

[1101] Номер проставлений від руки простим олівцем.

[1102] Далі у документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

ТКАЧЕНКО, а затем тройкой [при] УНКВД был осуждён к расстрелу. ГОМАН же за недоказанностью состава преступления из-под стражи освобождён.

В производстве 5[−го] отдела [УГБ] УНКВД было дело по обвинению в шпионаже и вредительстве ГОРОДЫНСКОГО А.И., который в марте 1938 года в процессе допроса его ОВЧИННИКОВЫМ последнему по неустановленным мотивам нанёс удар стулом. После этого ГОРОДЫНСКИЙ в 5[−м] отделе был избит до такого состояния, что через несколько часов умер в карцере тюрьмы. Дабы скрыть причину смерти ГОРОДЫНСКОГО труп последнего по распоряжению ОВЧИННИКОВА был похоронен сотрудниками УНКВД без вскрытия. По заключению врача тюрьмы ДОКТОРОВА, что якобы ГОРОДЫНСКИЙ покончил жизнь самоубийством, [но это] находится в полном противоречии с обстоятельствами дела, т.к. установлено, что ГОРОДЫНСКИЙ умер в результате избиения его на следствии.

Из материалов дела также видно, что главной уликой против ГОРОДЫНСКОГО о якобы проводимой им контрреволюционной деятельности были показания арестованного ГАЛИЦКОГО, который, как видно из его показаний, на допросах избивался ОВЧИННИКОВЫМ, а впоследствии за недоказанностью состава контрреволюционного преступления ГАЛИЦКИЙ из-под стражи освобождён. Таким образом, и арест ГОРОДЫНСКОГО являлся необоснованным.

Наряду с изложенным, ОВЧИННИКОВЫМ на допросах также избивался арестованный САБИН-ГУЗ, который впоследствии из-под стражи также был освобождён.

Военным трибуналом также установлено, что 5[−м] отделом [УГБ] УНКВД необоснованно были арестованы и впоследствии из-под стражи освобождены ПЕТРОВСКИЙ, СОТЧЕНКО, НАКЛОНОВ, БЕЗЯЕВ, ПЛИНТЕ и др.

В части того, что ОВЧИННИКОВ давал прямые указания ФЕДОТОВУ и ЧЕРНОБЫЛЬСКОМУ об избиении арестованных, не нашло подтверждения в судебном заседании. Не подтвердилось и то обстоятельство, что якобы ОВЧИННИКОВ давал установку МАМОНТОВУ об аресте 25% наличного состава командиров 43[−го] стрелкового полка с обязательным арестом командира и комиссара этого же полка, т.к. об этом дал показание на предварительном следствии один лишь МАМОНТОВ, с которым у ОВЧИННИКОВА были неприязненные взаимоотношения, а других же данных, уличающих в этом ОВЧИННИКОВА, ни предварительным, ни судебным следствием, не добыто.

На основании изложенного Военный трибунал признал виновным ОВЧИННИКОВА в том, что он, будучи начальником 5[−го] отдела [УГБ] УНКВД по Николаевской области, допускал незаконные аресты лиц начсостава РККА, при допросах к которым применялись физические меры воздействия; и в том, что в результате избиения при допросах ГОРОДЫНСКОГО последний через несколько часов после допроса умер в карцере тюрьмы. Кроме того, необоснованно был арестован, а впоследствии расстрелян быв. военнослужащий ТКАЧЕНКО, т.е. в преступлении, предусмотренном ст. 206−17 п. «б» УК УССР.

На основании изложенного и учитывая личность ОВЧИННИКОВА, его долголетнюю службу в РККА и органах НКВД. Военный трибунал находит возможным применить к нему ст. 46 УК УССР и, руководствуясь ст. ст. 296 и 297 УПК УССР,

ПРИГОВОРИЛ:

ОВЧИННИКОВА Фёдора Тимофеевича на основании ст. 206–17 п. «б» УК УССР подвергнуть лишению свободы с отбыванием в ИТЛ сроком на ДЕСЯТЬ (10) лет, без поражения в правах, лишив его спецзвания «капитана госбезопасности». Зачесть в срок по приговору предварительное до суда заключение с 5 августа 1939 года по 28 марта 1940 года и с 20 января 1941 года по день вынесения настоящего приговора.

Меру пресечения — содержание под стражей — ОВЧИННИКОВУ оставить без изменения.

Приговор может быть обжалован в Военную коллегию Верховного суда СССР в пятидневный срок с момента вручения выписки из приговора осуждённому через ВТ [войск НКВД] Киевского округа.

Председательствующий *Напалков*

Члены: *Григорьев*
Воедило

На першому аркуші документу є позначка від руки фіолетовими чорнилами помічника секретаря Військової прокуратури військ НКВС Київського округу про отримання копії: «*17/III–[19]41* г. *Кацева*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38342, т. 6, арк. 227–229.
Оригінал. Рукопис на бланку.

№ 102
Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі Ф. Т. Овчинникова

25 квітня 1941 р.

НАПАЛКОВ.
22/III–[19]41 г.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ № 2–511/40

ВОЕННАЯ КОЛЛЕГИЯ ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР

В составе:
Председательствующего — диввоенюриста т. СУСЛИНА
и членов: бригвоенюриста т. ДЕТИСТОВА и
военного юриста 1[–го] ранга т. ЧЕПЦОВА

рассмотрев в заседании от 25 апреля 1941 г. кассационную жалобу ОВЧИННИКОВА Фёдора Тимофеевича — б[ывшего] нач[альни]ка

Особого отдела армейской кавалерийской группы КВО[1103] — капитана государственной безопасности

на приговор ВТ войск НКВД Киевского округа от 10–13 марта 1941 г., осуждённого за преступл[ение], предусмотр[енное] ст. 206–17 п. «б» УК УССР, к л[ишению]/св[ободы] в ИТЛ сроком на ДЕСЯТЬ лет, без поражения прав, с лишением спецзвания капитана государственной безопасности,

и заслушав доклад тов. СУСЛИНА,

заключение пом[ощника] Главного военного прокурора тов. МАЛЯРОВА об оставлении приговора в силе,

ОПРЕДЕЛИЛА:

Материалами предварительного и судебного следствия Овчинников полностью изобличен в инкриминируемых ему преступлениях, и наказание применено к нему с учетом тяжести совершенных преступлений, поэтому оснований к отмене приговора или снижению назначенного наказания нет, в силу этого приговор трибунала полностью оставить в силе без изменений, а кассжалобу осуждённого отклонить.

Подлинное за надлежащими подписями.

Верно: ПОМ[ОЩНИК] СЕКРЕТАРЯ ВК *Башилова*

Препровождается вместе с делом в 6 том[ах] и 21 дело прилож[ений] в ВТ в[ойск]/НКВД Киевского округа для исполнения, копия — ГВП для сведения, *28* апреля 1941 г. № 2–511/40.

/Секретарь ВК *Башилова*

На документі є:

1) завірча кругла печатка з гербом СРСР у середині і написом по колу: «Верховный Суд Союза ССР. Военная Коллегия»;

2) прямокутний фіолетовий штамп з написом: «Военный Трибунал войск НКВД Киевского округа. Получено *4/V.*19*41* г. № *2558*»;

3) резолюція від руки фіолетовими чорнилами керівника ВТ військ НКВС Київського округу: «*К исполнению определ[ения] ВК. Гурьев. 4/V. [19]41*»;

4) резолюція від руки синім олівцем керівника ВТ військ НКВС Київського округу: «*Ознакомить состав ВТ окр[уга]. Васютинский. 8/V. [1941]*»;

5) позначка про ознайомлення від руки простим олівцем: «*Напалков*»;

6) позначка про ознайомлення від руки фіолетовими чорнилами: «*Фельдман*»;

7) прямокутний фіолетовий штамп з написом: «Копию для Военпрокуратуры получил. *6/V.*19*41* г. *Кацева*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38342, т. 6, арк. 227–229.

Завірена копія. Машинопис на бланку.

[1103] У документі помилково — КП(б)У.

РОЗДІЛ 4.
СПРАВИ ПРАЦІВНИКІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО АПАРАТУ НКВС УРСР

1. Справа помічника начальника 1-го відділення 2-го відділу УДБ НКВС УРСР Івана Друшляка

№ 103
Обвинувальний акт у справі І. С. Друшляка

28 грудня 1939 р.

ОБВИНИТЕЛЬНЫЙ АКТ

По делу по обвинению ДРУШЛЯКА Ивана Степановича в преступлен[иях], предусмотренных ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

В аппарат Особоуполномоченного НКВД УССР поступили материалы о том, что ДРУШЛЯК Иван Степанович в бытность его на службе в органах УГБ НКВД в гг. Харькове и Киеве, за период времени с 1937 по 1938 гг. грубо нарушал советские законы и в своей практической оперативно-следственной работе применял незаконные методы путём создания искусственных дел, путём избиений арестованных и т.д.

На основании этих материалов ДРУШЛЯК И.С. был арестован и привлечен к следствию.

Произведённым следствием установлено: ДРУШЛЯК при ведении следствия в бытность его в УНКВД по Харьковской области, а впоследствии — в НКВД УССР, систематически применял к арестованным на допросах меры физического воздействия. Грубо извращал революционную законность и этим самым понуждал арестованных давать вымышленные показания о своей якобы контрреволюционной деятельности.

Незаконные методы следствия ДРУШЛЯК применял и к тем арестованным, на которых он не располагал никакими материалами об их причастности к контрреволюционной организации (БОДАНСКАЯ, ФРЕНКЕЛЬ и др.). В результате избиений ДРУШЛЯК в сутки добивался от арестованных по 8–10 показаний. Полученные показания от арестованных ДРУШЛЯК зачастую фальсифицировал и путём применения побоев понуждал арестованных подписывать эти сфальсифицированные протоколы.

(См.л.д. том 1-й: 23–24, 35–37, 46–47, 62, 65, 84, 110, 193, 195, 202, 211, 229, 234–235, 238, 254, 267–268, 277–279; том 2-й: 325–327, 338–339, 432–433, 452, 478, 482, 594–595).

Следствием установлено, что в результате нанесённых ДРУШЛЯКОМ тяжелых избиений арестованные ТАРАСОВ и БАНДУРА в тюрьме умерли, а арестованный ДОБРОВОЛЬСКИЙ около 3-х месяцев находился на излечении в тюремной больнице.

Арестованный БАНДУРА — бывший агроном совхоза с. Борки Харьковской области — был заключен под стражу по сфальсифицированной справке как участник контрреволюционной националистической организации. Следствие по его делу было поручено ДРУШЛЯКУ, который, не располагая данными о контрреволюционной деятельности БАНДУРЫ, путём избиения добивался от него показаний как участника организации.

В результате жестоких избиений, применённых к БАНДУРЕ ДРУШЛЯКОМ, арестованный БАНДУРА в тюрьме умер. Как видно из акта судебно-медицинского вскрытия, смерть БАНДУРЫ наступила в результате его избиений тупыми предметами в область груди, рёбер, рук и ног. Применение жестоких избиений к БАНДУРЕ на допросах со стороны ДРУШЛЯКА подтверждается показаниями БОЙКО, НЕЧАЕВОЙ, ЯКОВЛЕВОЙ, ПОЛИЩУКА и др.

После смерти БАНДУРЫ следственное дело на него неизвестно куда делось и осталось неразысканным.

(См.л.д. том 1-й: 125, 131, 207, 205, 208–209, 212, 215; том 2-й: 339, 386, 432–433, 452, 458, 460–462, 467, 471, 454–456).

11-го июня 1938 года в гор. Киеве был арестован бывш. зав[едующий] приёмной Пред[седателя] ВУЦИКа ТАРАСОВ Пётр — бывш. политкаторжанин, член ВКП(б) с 1908 года. Следствие по его делу вёл ДРУШЛЯК. Последний, не располагая никакими материалами о причастности ТАРАСОВА к контрреволюционной организации, на второй день [после] ареста по указанию бывш[его] нач[альника] 4[–го] отдела ЯРАЛЯНЦА[1104] (арестован) подверг ТАРАСОВА жестокому избиению и продолжал применять к нему эти незаконные действия систематически на протяжении времени с 14.VI по 18.VI-1938 года, в результате чего ДРУШЛЯК добился от ТАРАСОВА вынужденных показаний о якобы его провокаторской деятельности и связи с царской жандармерией, принадлежности к право-троцкистской контрреволюционной организации и шпионажу в пользу Польши и Германии, что впоследствии следствием не было подтверждено.

(См.л.д. том[1105]: 216, 228, 234, 277, 293, 478–482, 486–487, 503–505).

Следственное дело в отношении обвинения ТАРАСОВА за смертью ДРУШЛЯКОМ не было прекращено. Это дело через несколько месяцев было обнаружено работником НКВД УССР ВИТКОВЫМ в архивных делах ДРУШЛЯКА.

(См.л.д. том 2-й: 382, 383).

Следствием установлено, что методы физического воздействия ДРУШЛЯКОМ применялись как система ко всем арестованным с целью

[1104] У документі помилково через літеру «о» — ЯРОЛЯНЦА.

[1105] Так у документі. Номер тому відсутній.

добиться от последних вынужденного показания о их якобы контрреволюционной деятельности даже и в тех случаях, когда следствие не располагало в отношении этих лиц никакими данными об их причастии к к/р деятельности.

При допросе арестованной БОДАНСКОЙ Лидии (бывш[ей] работницы Харьковского обкома КП(б)У, арестованной по подозрению в принадлежности к право-троцкистской к-р организации) ДРУШЛЯК, зная о её беременности и не располагая достаточными данными о её антисоветской деятельности, заставлял последнюю стоять по несколько часов на ногах, кружиться на одном месте, подражать лаю собак, понуждая этим самым к даче вымышленных показаний.

Арестованных ДОБРОВОЛЬСКОГО, МИРОШНИЧЕНКО и ШЕНДРУ ДРУШЛЯК избивал на допросах палками, в результате чего арестованному МИРОШНИЧЕНКО рассёк палкой голову, у ШЕНДРЫ от побоев образовалась опухоль ушей, а ДОБРОВОЛЬСКИЙ около 3-х месяцев находился на излечении в тюремной больнице.

Арестованного РОХЛИНА ДРУШЛЯК избивал палкой, плевал ему в лицо и головой РОХЛИНА размазывал плевки на полу и переломал ему ребро.

(См.л.д. том 1-й: 201, 202, 193, 238–239, 254, 279, 286; том 2-й: 366, 325, 328, 421–422, 506, 327, 344–345, 365–367, 386–387).

Как установлено следствием, ДРУШЛЯК не ограничивался только избиением арестованных, по делам которых он вёл следствие, а являлся вдохновителем и инициатором избиения арестованных, по делам которых велось следствие и другими следователями, путём обхода кабинетов в момент допроса следователями обвиняемых, которым ДРУШЛЯК стал наносить побои, требуя дать показания своему следователю.

(См.л.д. том 2-й: 327, 344–345, 365–367, 386–387).

Привлеченный к следствию в качестве обвиняемого ДРУШЛЯК не отрицает фактов применения с его стороны мер физического воздействия к арестованным ТАРАСОВУ, ДОБРОВОЛЬСКОМУ, ФРЕНКЕЛЬ и др[угим], ДРУШЛЯК отрицает применение мер физического воздействия к БАНДУРЕ и не признаёт своей вины в смерти БАНДУРЫ и ТАРАСОВА.

На основании изложенного, ДРУШЛЯК Иван Степанович, 1913 года рождения, уроженец ст. Купянск Харьковской области, украинец, гражданства СССР, служащий, из рабочих, образование низшее, член ВКП(б) с 1931 года, пом[ощник] нач[альника] [1-го] отделения 2[–го] отдела НКВД УССР,

ОБВИНЯЕТСЯ:

в том, что он в 1937–1938 гг., работая в УНКВД по Харьковской области и НКВД УССР, грубо извращал методы ведения следствия, на допросах систематически жестоко избивал арестованных, всячески издевался над ними, понуждая их этим самым к даче вымышленных показаний о своей якобы контрреволюционной деятельности.

В результате побоев, нанесённых ДРУШЛЯКОМ при допросе, скончались арестованные ТАРАСОВ и БАНДУРА.

ДРУШЛЯК фальсифицировал протоколы допросов арестованных и путём применения мер физического воздействия заставлял последних

эти протоколы подписывать, что предусмотрено ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

На основании ст. 8 Положения о ВТ и ВП обвиняемый ДРУШЛЯК предаётся суду Военного трибунала войск НКВД Киевского округа.
Составлено 28-го декабря 1939 года
гор. Киев

ПОМ[ОЩНИК] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА
ВОЙСК НКВД КИЕВСКОГО ОКРУГА
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2[–го] РАНГА *Дворенко*

СПРАВКА: Арестованный по делу ДРУШЛЯК Иван Степанович содержится под стражей в Киевской тюрьме с 7-го июня 1939 года.

ПОМ[ОЩНИК] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2[–го] РАНГА *Дворенко*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 377–381.
Оригінал. Машинопис.

№ 104
Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі І. С. Друшляка

14–15 січня 1940 р.

Дело № 3–1940 г. СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

ПРОТОКОЛ
СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ

1940 г., января 14–15 дня, Военный трибунал войск НКВД Киевского округа в помещении ВТ [в] г. Киев[е] в закрытом судебном заседании в составе:

Председательствующего — военного юриста 1[–го] ранга
ВАСЮТИНСКОГО,
членов: батальонного комиссара УСАЧЕВА,
военного юриста ЯВОРСКОГО,
при секретаре — военном юристе ФАЙТЕЛЕ,
рассмотрел дело № 3–1940 г. по обвинению быв[шего] [помощника] нач[альника] отделения 2[–го] отдела НКВД УССР ДРУШЛЯКА Ивана Степановича по ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

Суд. заседание начато в 10 ч[ас.] 20 мин.

Секретарь доложил, что содержащийся под стражей подсудимый ДРУШЛЯК И.С. в суд. заседание доставлен.

Свидетели: 1. БОЙКО А.М., 2. НЕЧАЕВА Е.Н., 3. РАТНЕР С.Б., 4. ШАТНЫЙ С.Ш., 5. ЯКОВЛЕВА Л.А., 6. БУРДА Т.Д., 7. ФРАЙМАН Е.Е., 8. КОБЕНЮК Д.Д., 9. БЕНДЕРСКИЙ В.Ф., 10. ГОРОХОВСКИЙ М.С.,

11. КОКОСТИКОВ И.И., 12. ФРЕНКЕЛЬ М.В., 13. КАЛУЖСКИЙ С.Д., 14. ЕГУПОВ А.К. и 15. МАРЧЕНКО Н.Ф. в суд. заседание явились.

Свидетели: ГОХБЕРГ М.Е.[1106], БОДАНСКАЯ[1107] Л.И., БЕССМЕРТНЫЙ Т.К., ТОЧИЛКИН М.А., НЕМЧИНОВ Л.П., РОТШТЕЙН[1108] Я.Е., ВИТКОВ М.А. и ЛЕВИН А.Д. в суд. заседание не явились.

Свид[етелю] БОДАНСКОЙ повестка вручена, сведения о причине неявки её в суд. заседание не имеются.

Свид[етель] ЛЕВИН, как видно из справки санотделения УНКВД [по] Харьковской области, в этом санотделении не работает, и место пребывания его не известно. Сведений о вручении повесток остальным свидетелям и о причинах неявки их в суд. заседание не имеется.

Пред[седательствую]щий удостоверяется в самоличности подсудимого, который о себе пояснил следующее:

ДРУШЛЯК Иван Степанович, 1913 г. рождения, урож[енец] ст. Купянск-Узловая Харьковской области. По соц[иальному] происхождению я из рабочих. Отец работал на ж[елезно]д[орожном] транспорте чернорабочим, а в последнее время — весовщиком. По национальности я украинец. Был членом ВКП(б) с 1931 г. и членом ВЛКСМ с 1929 г. Образование имею среднее, окончил ФЗУ и был на 1-м курсе Харьковского технологического института. В органах НКВД я работал с июня мес[яца] 1935 г. Последняя моя должность — пом[ощник] нач[альника] отделения 2-го отдела НКВД УССР. Спецзвание мне не присвоено. Женат. Имею 2-х детей, несудим. Дисциплинарным взысканиям я не подвергался. Под стражей нахожусь с 8 июня 1939 г.

Копии обвинит[ельного] акта и протокола подготовит[ельного] заседания [Военного трибунала] читал 7 января 1940 г.

Пред[седательствую]щий огласил состав суда и разъяснил подсудимому право отвода.

Отвода составу суда и секретарю суд. заседания подсудимый не заявил.

Пред[седательствую]щий предупредил явившихся свидетелей об ответственности за дачу ложных показаний по ст. 89 УК [УССР], после чего они удалены в свидетельскую комнату.

Пред[седательствую]щий спросил подсудимого, считает ли он возможным слушание дела в отсутствии неявившихся свидетелей Гохберга, Боданской Лидии, Бессмертного, Точилкина, Немчинова, Ротштейна, Виткова и Левина.

Подсудимый ДРУШЛЯК: Считаю, что в отсутствии св[идетеля] Бессмертного дело слушать невозможно, т.к. он один показывает правду о том, что Калужский допрашивал Тарасова в своём кабинете и первый нанёс ему побои. В отсутствии остальных свидетелей считаю возможным слушать дело.

[1106] У документі перший ініціал помилково — Н.

[1107] Тут і далі у документі подекуди помилково через літеру «а» у першому складі — БАДАНСКАЯ.

[1108] Тут і далі у документі помилково через літеру «а» у першому складі — РАТШТЕЙН.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Дело слушать в отсутствии неявившихся свидетелей Гохберга, Боданской, Точилкина, Немчинова, Ротштейна, Виткова и Левина, ограничившись их показаниями, имеющимися в деле.

Что же касается св[идетеля] Бессмертного, то, учитывая, что его показания имеют существенное значение для дела, принять срочные меры к вызову его в суд. заседание, и в случае невозможности обеспечения явки его в суд. заседание, после допроса подсудимого и свидетелей вернуться к обсуждению вопроса о возможности слушания дела в его отсутствии.

Пред[седательствую]щий разъяснил подсудимому его процессуальные права: возбуждать ходатайства об истребовании документов или иных доказательств по делу, о вызове дополнительных свидетелей, задавать вопросы свидетелям и давать объяснения по существу всех обстоятельств предъявленного ему обвинения.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК ходатайствует вызвать в качестве свидетелей: 1. Казина, работающего в Следчасти НКВД УССР, который сможет охарактеризовать его — Друшляка — следственную работу в гг. Чернигове и Днепропетровске;

2. Дрибинского[1109], который был заместителем Калужского, заходил в комнату, где допрашивался Тарасов, и сможет сообщить суду, кто допрашивал Тарасова, и как происходил допрос его.

3. Танельзона[1110] — нач[альника] отделения НКВД УССР, который после того, как он, Друшляк, обратился к нему за консультацией по делу Френкеля, обвинявшегося[1111] в сионизме, беседовал с арестованным Френкелем и поэтому сможет подтвердить, какие Френкель давал показания на следствии, что имеет существенное значение для настоящего дела, так как ему — Друшляку — вменяется в вину, что он сфальсифицировал показания Френкеля.

Помимо этого, подсуд[имый] ДРУШЛЯК просит трибунал разъяснить ему, является ли законным изъятие из дела ряда заявлений арестованных о применении к ним не только им — Друшляком, но и другими работниками НКВД, незаконных методов следствия.

ВТ удалился на совещание для обсуждения ходатайств подсуд[имого] ДРУШЛЯКА.

По возвращении ВТ из совещательной комнаты пред[седательствую]щий огласил следующее определение:

Ходатайство подсуд[имого] ДРУШЛЯКА о вызове в суд. заседание свидетелей Дрибинского и Танельзона удовлетворить.

Ходатайство его же в части вызова в суд. заседание в качестве свидетеля Казина, учитывая, что подсудимый Друшляк просит вызвать этого свидетеля для освещения его — Друшляка — следственной работы в гг. Чернигове и Днепропетровске, каковое обстоятельство не имеет отношения к настоящему делу,— отклонить.

[1109] Тут і далі у документі помилково через літеру «е» у першому складі — Дребинского.

[1110] Тут і наступного разу у документі помилково через літеру «е» у першому складі — Тенельзона.

[1111] У документі — обвинявшийся.

Разъяснить подсуд[имому] Друшляку, что, поскольку заявление Левшина и друг. о применении к ним незаконных методов следствия относится к преступной деятельности других лиц, в отношении коих необходимо произвести предварительное расследование, поэтому изъятие из настоящего дела этих заявлений является законным.

Больше ходатайств до доклада дела не возбуждено.

Пред[седательствую]щий огласил обвинительный акт и протокол подготовительного заседания ВТ, после чего спросил подсудимого Друшляка, понял ли он, в чем обвиняется, признаёт ли он себя виновным и желает ли давать суду объяснения.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

В чем обвиняюсь понимаю, виновным себя не признаю, желаю давать суду объяснения.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Установить следующий порядок ведения суд. следствия: сперва допросить подсуд[имого] Друшляка, затем — иногородних свидетелей в порядке, указанном в обвинительном заключении, а затем — остальных свидетелей в таком же порядке.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК по делу пояснил:

С самого начала следствия по моему делу после моего ареста меня стали расспрашивать по делу Тарасова. Тарасов был арестован по показаниям быв[шего] секретаря председателя [ВУ]ЦИКа Дубинского. Дубинский показал, что Тарасов был близок к Петровскому. Эти показания Дубинского были направлены в ЦК КП(б)У и в Москву. Через несколько дней после этого мне Калужский предложил доставить арестованного Дубинского, так как с ним будет беседовать представитель ЦК КП(б)У, что мною и было выполнено. О чем беседовал с Дубинским представитель ЦК [КП(б)У], мне не известно.

11 июня 1938 г. был арестован Тарасов. 14 июня Калужский вызвал Тарасова к себе на допрос. Я во время допроса Тарасова Калужским в кабинете последнего присутствовал и принимал участие в допросе Тарасова. За 4 часа допроса Тарасова мы никаких показаний о его к-р деятельности не добились. Тогда Калужский сказал, что он пойдёт к Яралянцу[1112] и вышел, а когда он вернулся, то сказал мне, что Яралянц дал санкцию на применение к Тарасову физических методов следствия. Первым начал бить Тарасова Калужский. Я был тогда пом[ощником] оперуполномоченного, а Калужский был начальником отделения, и не мог я в присутствии нач[альника] отделения Калужского первым лезть избивать Тарасова, ведь у нас была какая-то дисциплина, и в силу этого я не мог начать избивать арестованного до того, как это сделал мой начальник Калужский. После применения к Тарасову физических методов следствия, Тарасов сказал, что он будет давать показания. Тарасов давал показания в кабинете Калужского, он показал, что до революции он занимался провокаторской деятельностью.

Я верил показаниям Тарасова. Нас учили, что к врагам нужно относиться жестко, что их надо заставить сдаться партии и советской власти. Я относился к Тарасову так, как к врагу, как меня учили.

[1112] Тут і далі у документі через літеру «о» у другому складі — Яролянцу.

15 июня я закончил допрос Тарасова и протокол допроса его сдал Калужскому. Калужский отнёс эти показания Яралянцу, а я остался в комнате секретаря. Тогда это меня даже задело, потому что с арестованным Тарасовым я работал и протокол допроса я написал, а Калужский сам, без меня, пошел доложить эти показания Яралянцу. Когда Калужский вышел из кабинета Яралянца, он в комнате секретаря своей рукой написал на показаниях Тарасова: «Заявление на имя наркома».

16 июня я арестованного Тарасова к себе не вызывал. Это можно проверить по книге арестованных, которая должна находиться в тюрьме.

17 июня я вызывал к себе Тарасова, но он ко мне в комнату не попал, и кто его тогда допрашивал, мне не известно.

18 июня был выходной день, и я Тарасова в этот день не допрашивал. Только 2 раза я видел Тарасова — это 14 июня в кабинете Калужского, когда он — Калужский — и я применяли к Тарасову физические методы следствия, и когда Тарасов начал давать показания о своей провокаторской деятельности в жандармерии, и 15 июня днём, когда я закончил [писать] протокол допроса Тарасова.

Через 5–6 дней после этого, точно даты не помню, ко мне позвонил секретарь отдела и спросил, где Калужский, я ответил ему, что Калужский принимает агентуру. Через некоторое время секретарь отдела вторично мне позвонил по телефону и сказал, чтобы я зашел к начальнику отдела Яралянцу. Когда я зашел к Яралянцу, последний опять меня спросил, где Калужский, я ему ответил, что Калужский принимает агентуру. Тогда Яралянц предложил мне поехать с ним в тюрьму. В тюрьме мы зашли в камеру, где содержался Тарасов. На вопрос Яралянца Тарасову, как он себя чувствует, Тарасов ответил, что он себя плохо чувствует. Яралянц предложил администрации тюрьмы оказать Тарасову медицинскую помощь, и мы из тюрьмы уехали. Через несколько дней, когда я узнал, что Тарасов умер, то спросил Калужского, что с Тарасовым случилось, Калужский ответил мне: «Ты не беспокойся, начальник об этом знает».

Я действительно 6 раз дал заявки в тюрьму на доставку ко мне арестованного Тарасова. 14 июня я дал одну заявку на доставку Тарасова, 15 июня — 2 заявки, так как в обеденный перерыв Тарасов был отвезён обратно в тюрьму. 16 июня Тарасов был вызван к Калужскому, 17 июня я сделал вызов Тарасова из тюрьмы, но он ко мне не попал. Об этом должны быть документы, так как я расписывался в получении арестованного, и эти расписки должны быть в тюрьме. Я на следствии заявил о том, что эти расписки должны быть в тюрьме, и просил их затребовать, но мне ответили, что в тюрьме их нет.

Я никого из арестованных без санкции начальника отдела не бил. Причем санкции на применение физических методов следствия я получал не непосредственно от начальника отдела, а через начальника отделения Калужского.

Бандура был арестован по показаниям Карася как участник к-р националистической организации. Был случай, что во время допроса его мною он начал давать показания, но затем порвал бумагу, стал кричать, притворяясь сумасшедшим. На крик пришло много сотрудников, в том числе и Симхович. Симхович предложил мне отправить Бандуру в тюрьму, что

я и сделал. Больше я Бандуру не допрашивал. Через несколько дней мне стало известно о том, что Бандура умер. К Бандуре я физических методов следствия не применял. Я его даже пальцем не тронул.

Объявлен перерыв на 10 мин.

По истечении перерыва суд. заседание возобновляется.

Секретарь доложил, что в суд. заседание явилась св[идетель] Боданская.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Св[идетеля] Боданскую допросить по настоящему делу.

Пред[седательствую]щий предупредил св[идетеля] Боданскую об ответственности за дачу ложных показаний по ст. 89 УК [УССР], после чего она удалена в свидетельскую комнату.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Я не признаю себя виновным в смерти арестованных Тарасова и Бандуры. К Бандуре я «санкции» не применял. Тарасов в кабинете Калужского получил лёгкие побои, и эти побои не могли послужить причиной его смерти. Тарасов был очень слаб здоровьем, и я не возражаю против того, что с допроса и на допрос его вели под руку, так как он сам ходить не мог. Это могло быть. Какой врач осматривал Тарасова, я не знаю. С врачом Фрайманом я о Тарасове не беседовал. С ним я беседовал по поводу арестованного Добровольского.

Когда я допрашивал арестованного Добровольского, он отказывался дать показания. Об этом я сообщил Соколову. Соколов мне ответил буквально так: «Мы сейчас его допросим организованными и стройными рядами». После этого зашли ко мне в кабинет Соколов, Кокостиков, Тарасовский, Точилкин и Бессмертный, и все, за исключением Бессмертного, избивали Добровольского. На следующий день, когда я позвонил в тюрьму, чтобы ко мне привели арестованного Добровольского, мне дежурный по тюрьме ответил, что Добровольский отвезён в больницу, так как врач нашел, что у него рожа. В связи с этим я позвонил врачу Фрайману чтобы узнать, что такое с Добровольским.

Добровольский был арестован по агентурным материалам о том, что он антисоветски настроен.

Добровольский сперва дал показания о том, что он завербован в антисоветскую организацию, но затем он от этих своих показаний отказался.

Тарасов был очень слаб здоровьем, и он умер не от побоев, а, очевидно, от сильных переживаний.

Френкелю за всё время, что я его допрашивал, я дал ему только 2 пощечины, но не избивал его так жестоко, как он об этом показывает. Арестованную Боданскую я не бил.

Свидетели — сотрудники НКВД меня оговаривают потому, что они сами применяли незаконные методы следствия, и хотят всю ответственность взвалить на меня. Это не касается свидетелей — сотрудниц [НКВД], которые физических методов следствия к арестованным не применяли. Почему свидетели — сотрудницы меня оговаривают, объяснить не могу.

Я на следственной работе находился с 1936 г. Был неопытен, а вдобавок к этому сложилась сложная обстановка. Нас учили к врагам относиться жестоко, давали указания применять к ним физические методы следствия и заставить их сдаться советской власти. Я по неопытности

в этой сложной обстановке допустил ошибки, но *не*[1113] издевался так жестоко над арестованными, как показывают свидетели.

Пред[седательствую]щий оглашает заявление подсуд[имого] ДРУШЛЯКА — л.д. 86–92, т. 1.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Бандуру я допрашивал всего 2 раза, его я не избивал. До его смерти дело Бандуры находилось у меня, но его, по-видимому, в это время кто-то, помимо меня, допрашивал. В Харькове существовала практика, что, если арестованный не сознаётся, его начальник отдела передаёт другому следователю, и первый следователь мог об этом не знать. Но утверждать, что ещё кто-то, помимо меня, вёл следствие по делу Бандуры, я не могу.

Пред[седательствую]щий оглашает показание подсуд[имого] ДРУШЛЯКА на предварительном следствии — л.д. 118–123, т. 1.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Эти показания мои на предварительном следствии я подтверждаю. До этого я дал показания о том, что с разрешения начальника отдела Симховича я применял к Бандуре физические методы следствия. На самом деле этого не было. Я ошибся, когда давал такие показания. Когда Бандура во время допроса начал буянить, притворяясь сумасшедшим, на крик его зашел ко мне в кабинет работавший в соседнем кабинете Симхович и предложил мне прекратить допрос Бандуры, направив его в тюрьму. Бандуру я не избивал. Перед отъездом из Харькова в НКВД УССР на работу я все дела, в том числе и дело Бандуры, передал зам[естителю] нач[альника] отдела Фёдорову. Почему это[го] дела не оказалось впоследствии, мне не известно.

Подследственного Рохлина у меня не было. Рохлина я даже в глаза не видел.

Шендра — бывший боротьбист[1114]. Шендру допрашивали я и Ротштейн, и мы оба применяли к нему физические методы следствия. Но я Шендру не бил так сильно, чтобы уши у него поопухали. Ротштейна я считаю порядочным человеком, неспособного оклеветать человека, но почему он меня оговаривает, я объяснить не могу.

В органах НКВД я работаю с 1935 г. На оперативно-следственной работе я нахожусь с декабря месяца 1936 г., а до того я работал на учете[1115].

Тарасов формально числился за мной, а дело его вели Калужский и я. Материалы по делу Тарасова находились у меня, и дело его числилось за мной. Калужский и я били Тарасова руками. Палкой мы его не избивали. Как я уже говорил, 14 июня Тарасова допрашивали Калужский и я в кабинете Калужского. 15 июня днём я сам допрашивал Тарасова, но тогда я его не бил. Через дней 10 после того, как я сам допрашивал Тарасова, мне стало известно о его смерти. По своей халатности я, узнав о смерти Тарасова, сразу же не составил постановление о прекращении дела о нём, а это постановление впоследствии написал Витков.

[1113] Тут і далі те, що виділене курсивом, дописано від руки різними чорнилами.

[1114] Колишній член Української комуністичної партії (боротьбистів).

[1115] Йдеться про ведення агентурного і оперативного (об'єктового) обліків, а також інформаційно-довідкову роботу по ним для оперативних підрозділів органа НКВС.

Мне другие следователи — Кокостиков, Тарасовский и друг.— помогали допрашивать людей. Я же никому из следователей не помогал допрашивать арестованных и не избивал арестованных, числящихся за другими следователями.

Ротштейн и я заставили арестованного Шендру стоять на несгораемом шкафу с колпаком на голове и лаять.

Тарасов дал мне показание добровольно, без всякого принуждения. Нет, я ошибся, не понял вопроса, перед тем, как Тарасов дал показания, его били в кабинете Калужского.

Подпись Тарасова на этих показаниях не подделана. Эта подпись сделана неуверенной, слабой рукой, что свидетельствует о физическом состоянии Тарасова после нанесённых ему побоев в момент подписания им протокола допроса.

Обрезанова и Кузина я совершенно не знаю и в глаза я таких не видел. Они меня оговаривают, очевидно, потому, что числящиеся за мной арестованные, которые с ними находились в одной камере, рассказали им, что *я* жестко обращаюсь с арестованными.

15 июня, когда я допрашивал арестованного Тарасова, он разговаривал логично и понятно, понимал меня. Нельзя сказать, что тогда его состояние было хорошее, но нельзя также сказать, что он тогда требовал срочно медицинской помощи.

Дело Миллера я не вёл. Но был случай в феврале мес[яце] 1938 г., когда Павлычев, Волошин и я применяли к нему физические методы следствия.

В конце 1938 г. Калужский и Беленький избивали арестованных Чичканов, которые обвинялись в том, что стреляли в милиционера. Это почему-то расценивалось как совершенный им[и] террористический акт над милиционером. Калужский и Беленький к Чичканам применяли «санкции». Когда я однажды спросил Калужского, как обстоит дело с Чичканами, он ответил мне, что Павлычев сказал: «Они или они стреляли, но надо сделать, чтобы это были они». Впоследствии я узнал, что Чичканы освобождены из-под стражи.

В конце февраля 1939 г.[1116] Павлычев, Калужский и я применяли «санкции» к арестованному Аврашко. Я следствие по делу Аврашко не вёл и к этому делу никакого отношения не имел.

Малиновский был арестован также в феврале мес. 1938 г. Яралянц в моём присутствии ударил Малиновского по лицу. Сперва мне не поручили вести следствие по делу Малиновского, и я ещё обижался тогда, почему мне не поручили допросить Малиновского, так как его считали серьёзным арестованным. Впоследствии дело Малиновского было передано мне, и я его допрашивал. К Малиновскому я один раз применял «санкцию», после этого он дал показания о своей террористической деятельности. Помимо этих показаний его, я никаких материалов, подтверждающих обвинение Малиновского, не видел.

Сазонов был зав[едующим] сельхозотдела Харьковского обкома КП(б) У. Он проходил по показаниям других арестованных как участник

[1116] У документі помилково — 1938 г.

право-троцкистской организации. Это был первый арестованный, который был поручен мне для допроса. Когда я допрашивал Сазонова, зашел зам[еститель] нач[альника] Харьковского облуправления НКВД Рейхман и ударил Сазонова, а мне он сказал, что с врагами в белых перчатках не борятся.

Чем и как объяснить, что у Бандуры оказались перебитыми рёбра, не знаю. Очевидно, его ещё кто-то, помимо меня, допрашивал, так как я Бандуру не бил. Когда меня вызвали в Киев, я все дела, в том числе и дело Бандуры, передал Фёдорову, который знал это дело, и Фёдоров знает, кто ещё, помимо меня, допрашивал Бандуру, но не хочет этого сказать.

Свид[етель] БОЙКО Анна Михайловна, 1902 г. рождения, по соц[иальному] происхождению из рабочих, по соц[иальному] положению служащая, в органах НКВД работаю с 1931 г., мне присвоено звание «сержант госбезопасности», канд[идат] [в члены] ВКП(б), несудимая, с подсуд[имым] личных счетов не имеет.

Я была секретарём 4[−го] отдела УНКВД [по] Харьковской области. Когда я на протяжении 26 дней болела, меня во время болезни навещала Яковлева и рассказала мне, что Друшляк сильно избивал арестованного Бандуру, и что, когда Бандуру водили на допрос к Друшляку, он не хотел идти к нему, и что его буквально волокли на допрос к Друшляку. Ко мне попал акт морга, из которого видно было, что Бандура умер в результате перелома рёбер и кровоизлияния. Когда я получила этот акт, то обратилась к Друшляку и спросила его, как быть с этим актом. Друшляк направил меня к зам[естителю] нач[альника] отдела Фёдорову, а Фёдоров направил меня к начальнику отдела Симховичу. Симхович, в свою очередь, предложил мне отдать этот акт Фёдорову, так как Фёдоров ведал следчастью. Так несколько раз я носила этот акт от Фёдорова к Симховичу и обратно. В конце-концов, Фёдоров сказал мне: «Используйте этот акт... (непристойно выразился) в одно место...», а потом, когда Фёдоров увидел, что он от меня не отделается, он велел подшить его к общей переписке».

На вопросы ВТ свид[етель] БОЙКО:

Яковлева, навещая меня во время болезни, рассказала мне, что она видела, как волокли Бандуру по коридору, и он умолял не вести его к Друшляку, как Бандура при этом цеплялся за колонны и кричал.

Я несколько раз спрашивала Друшляка, как быть с актом морга о Бандуре. В присутствии Фёдорова Друшляк читал этот акт. Акт этот лежал у меня на столе продолжительное время, так как я не знала, куда его деть, и не только Друшляк, а все сотрудники отдела читали этот акт.

По поводу указанного акта я написала впоследствии объяснение Горлинскому.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Бойко неправду говорит. Она мне не показывала акт морга о вскрытии трупа Бандуры. Если бы я видел этот акт и был бы заинтересован, чтобы его уничтожить, то мог бы взять его у Бойко и порвать, чтобы скрыть следы преступления. Но я этот акт не читал.

На вопросы ВТ свид[етель] БОЙКО:

Я точно помню, что Друшляк этот акт читал. Друшляк в своих показаниях о том, что он не читал акт морга о вскрытии трупа Бандуры,

не логичен. Многие сотрудники читали этот акт, а тем более, читал этот акт Друшляк, который был следователем по делу Бандуры и больше, чем кто-либо, заинтересован в этом деле. Показания Друшляка о том, что он мог взять этот акт и его уничтожить, также нелогичны, потому что все документы я сдавала следователям под расписки, и этот акт, которому я придавала большое значение, я бы Друшляку без расписки не сдала и не допустила бы, чтобы он его уничтожил.

Когда я получала тот или иной документ, который касался следственного дела, я, в первую очередь, сообщала об этом следователю, который вёл следствие по данному делу, и не может быть такого случая, чтобы я, получив такой серьёзный документ, как акт вскрытия трупа Бандуры, и не сообщила об этом следователю по делу Бандуры Друшляку. Когда умер Бандура, акт о смерти его был составлен врачем Левиным, и заинтересованные в этом лица считали, по-видимому, что они могут подобные акты составлять как им заблагорассудится. Но, после того, как был составлен акт о причинах смерти Бандуры врачем Левиным, прибыл акт морга о вскрытии трупа Бандуры, в котором изложены подлинные причины смерти Бандуры.

Свид[етель] НЕЧАЕВА Евгения Николаевна, 1905 г. рожд., по соц[иальному] происхождению из семьи служащих, сама до поступления на работу в органы НКВД была работницей. В органах НКВД работаю с 1935 г., член ВКП(б), сейчас работаю ст[аршим] следователем Харьковского облуправления НКВД. Мне присвоено звание сержанта госбезопасности. Не судима, с подсудимым Друшляком личных счетов не имеет.

Я работала пом[ощником] оперуполномоченного Харьковского облуправления НКВД. Однажды ночью, когда я проводила следствие, то услышала сильный шум в коридоре. Я вышла из кабинета. Мимо моей комнаты водили арестованного. Он отпирался, не хотел идти и сильно кричал: «Не ведите меня к нему, он меня убьёт». На его крик тогда из кабинетов вышло много сотрудников, в том числе и Гороховский. Я спросила Гороховского, кто этот арестованный, он ответил: «Это Бандура, его ведут к Друшляку, и он боится, что он его убьёт». На следующий день я узнала, что Бандура умер.

Второй случай. Ночью я, работая у себя в кабинете, услышала лай. Это меня поразило. Я вышла из кабинета и пошла в кабинет Друшляка, откуда был слышен лай. Когда я зашла к Друшляку в кабинет, то увидела, что на сейфе стоял арестованный и лаял на лампочку. Фамилию этого арестованного я не знаю. Ещё кто-то в то время был в кабинете Друшляка, но кто, я не помню. Об этом случае я доложила зам[естителю] нач[альника] отдела Фёдорова, но он мне ничего не ответил.

Мне также известен случай, что Друшляк оставил арестованного Бусе в своём кабинете и оставил дежурить при нём Шатного. Шатный заснул, Бусе его обезоружил, ранил Шатного и сам застрелился.

На вопросы ВТ св[идетель] НЕЧАЕВА:

Я видела, как секретарь 4[–го] отдела Бойко носилась с актом морга о вскрытии трупа Бандуры и жаловалась сотрудникам, что не знает, куда его деть, так как её посылают от одного к другому, и никто не говорит ей, что с этим актом делать.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] НЕЧАЕВА:

Когда в кабинете Друшляка лаял арестованный, Друшляк работал по националистам. Даты, когда это было, я не помню.

Свид[етель] ЯКОВЛЕВА Лидия Андриановна, 1908 г. рожд., по соц[иальному] происхождению из рабочих, сама служащая. В органах НКВД работаю с 1932 г. Работаю в должности мл[адшего] следователя следчасти Харьковского облуправления НКВД. Кандидат [в члены] ВКП(б), не судима, с подсуд[имым] личных счетов не имеет.

Работая в 4-м отделе Харьковского облуправления НКВД по опертехнике, мне приходилось замещать секретаря отдела Бойко. Однажды ночью послышался большой шум. Все выскочили из кабинетов, в том числе я, нач[альник] отдела, и побежали в кабинет Друшляка, откуда был слышен шум. Когда нач[альник] отдела Симхович возвращался после этого из кабинета Друшляка, то он сказал: «Надо прекратить эту физкультуру». Второй раз ночью мы услышали сильный крик, многие выскочили из кабинетов, в том числе и я. По коридору тащили человека с большими седыми усами, и он сильно кричал: «Ну, и Карась[1117]». Все говорили, что это — арестованный Бандура. В том, что это был Бандура, я убедилась ещё из того, что Друшляк во время допроса его просил меня дать ему показания Карася. Я ему эти показания дала.

Была ли у Бандуры борода, я не помню.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] ЯКОВЛЕВА:

Был такой случай, когда Друшляк зашел в опертехнику и рассказал, что какой-то арестованный на него набросился, но фамилии этого арестованного я не помню.

Свид[етель] РАТНЕР Семён Борисович, 1908 г. рожд., служащий, в органах НКВД работаю с 1932 г., сейчас работаю в должности начальника отделения Харьковского облуправления НКВД. Мне присвоено звание «мл[адший] лейтенант госбезопасности». Член ВКП(б), не судим, с подсудимым не в спору.

В 1937 г. я прибыл в Харьковское облуправление НКВД из района. Крупных дел я в районе не вёл, поэтому я первое время помогал в следственной работе в отделении, где работал Друшляк. У меня было впечатление, что Друшляк является начальником, так как он заходил к следователям, вмешивался при допросах ими людей. О Друшляке говорили, как об образцовом работнике. Его ставили в пример другим. Когда я стал самостоятельно вести следствие, Друшляк заходил ко мне в то время, когда я допрашивал людей, и спрашивал, как ведёт себя арестованный, что означало — сознаётся ли арестованный или нет. В первое время, когда я Друшляка не знал и думал, что он является начальником, я ему говорил, как ведёт себя арестованный. Если я ему говорил, что арестованный нехорошо себя ведёт, т.е. не даёт показания, Друшляк ругал арестованного, бил его и плевал в лицо.

Как-то мне позвонил Друшляк и предложил мне зайти к нему. Когда я зашел к нему в кабинет, то увидел, что арестованная женщина, как мне впоследствии стало известно, по фамилии Боданская (я её узнал среди

[1117] У документі слово — з маленької літери. Йдеться про заарештованого на прізвище Карась, за показами якого був заарештований Бандура.

свидетелей, которые явились сегодня в суд), кружилась на одном месте. Женщина эта просила Друшляка, чтобы он разрешил ей сесть, так как она беременна, а также попросила ей дать воды напиться. В ответ на эти её просьбы Друшляк её обругал и заставлял кружиться. Затем Друшляк вышел и оставил меня дежурить при этой арестованной женщине. При мне она перестала кружиться, и я ей разрешил сесть. Когда Друшляк вернулся, он стал кричать на меня и ругал арестованную за то, что она перестала кружиться.

Сотрудник НКВД Полонский мне рассказал, что, когда Друшляк заходил к нему и спрашивал его, как ведёт себя арестованный, он всегда отвечал ему, что арестованный ведёт себя хорошо, независимо от того, давал или не давал арестованный показания. Такой ответ Друшляку он дал для того, чтобы Друшляк не избивал арестованного, так как если ему говорили, что арестованный себя плохо ведёт, Друшляк его избивал. Когда я узнал Друшляка, я тоже стал так поступать и всегда говорил ему, что арестованный себя хорошо ведёт.

Секретарь отдела Бойко, в присутствии нескольких сотрудников, зачитала нам акт вскрытия трупа арестованного (фамилию которого не помню), из которого видно, что этот арестованный умер в результате нанесённых ему побоев. Арестованный этот числился за Друшляком.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] РАТНЕР:

Я был пом[ощником] оперуполномоченного. Друшляка же я считал начальником и поэтому, когда он позвал меня подежурить возле арестованной Боданской, я ему подчинился.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Ратнер сам избивал арестованных. Он говорит суду неправду.

Свид[етель] РАТНЕР:

Я не применял незаконных методов следствия к арестованным. Было 2 заявления арестованных о том, что я применял к ним незаконные методы следствия, но, когда особоуполномоченный [УНКВД] проверил эти заявления, они не подтвердились. Об этом знает Нечаева.

Свид[етель] НЕЧАЕВА:

Действительно, поступило 2 заявления на Ратнера о том, что он применял незаконные методы следствия, но при проверке этих заявлений они не подтвердились.

Свид[етель] БУРДА Тимофей Дмитриевич, 1908 г. рожд., по соц[иальному] происхождению из крестьян-бедняков. Сам служащий, беспартийный. Работаю старшим по корпусу тюрьмы УНКВД [по] Харьковской области. С подсудимым Друшляком личных счетов не имеет.

Я водил арестованных к следователям, в том числе и к Друшляку. Когда мы водили арестованных мимо кабинета Друшляка, то из его кабинета часто слышен был сильный шум, больше, чем в других кабинетах. Но, что там у него в кабинете происходило, я не знаю.

Не было таких случаев, чтобы в комендатуре или в тюрьме избивали арестованных.

Свид[етель] БОДАНСКАЯ Лидия Иосифовна, 1901 г. рождения, по соц[иальному] происхождению из семьи служащих, сама служащая, член ВКП(б) с 1930 г., сейчас работаю директором Полтавской филармонии.

До ареста органами НКВД я работала начальником отдела по делам искусств Харьковского обкома КП(б)У, не судима.

В ночь на 24 октября 1937 г. я была арестована. Когда моё дело было передано Друшляку, он во время допроса меня непристойно ругал, угрожал, что семья моя погибнет, что сына исключат со школы. Он заставлял меня вертеться на одном месте, что вызывало у меня тошноту, я падала и теряла сознание. Меня отливали водой, а затем Друшляк снова заставлял вертеться. В то время заходило в кабинет к Друшляку много сотрудников, и они видели, как он издевается надо мной.

На вопросы ВТ св[идетель] БОДАНСКАЯ:

Муж мой в то время работал начальником спецчасти и секретарём парторганизации Каналтреста. До 1935 г. муж мой работал в органах НКВД. Уволен он был из органов по болезни. В данное время он работает инструктором райпаркома[1118]. В то время, когда я была под арестом, я предполагала, что я беременна. Я об этом заявляла Друшляку и просила, чтобы он прекратил издеваться надо мной, но он не обращал на это внимание.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] БОДАНСКАЯ:

Я заявляла Друшляку, что я беременна. Если он этого не помнит, так я ему напомню, что меня часто тошнило, и он вынужден был отводить меня в уборную. Тогда я ему говорила, что я беременна. Друшляк несколько вечеров подолгу заставлял меня кружиться на одном месте.

В 17 ч[ас.] объявлен перерыв до 20 часов.

По истечении перерыва суд. заседание возобновляется.

Свид[етель] ШАТНЫЙ Семён Шаевич, 1897 г. рождения, служащий, работал в органах ЧК–НКВД с 1919 г., в данное время работаю пом[ощником] командира отряда военизированной охраны гражданского воздушного флота, член ВКП(б), не судим, с подсудимым не в спору.

Так как я числюсь в резерве органов НКВД, в августе мес. 1937 г. меня мобилизовали для работы в органах НКВД. Я помогал следователям. Помощь им моя заключалась в том, что я дежурил при арестованных. В конце ноября мес. 1937 г. мне предложили помочь Друшляку подшивать дела. Я целую ночь подшивал дела Друшляку, а затем помогал другим следователям.

В декабре мес. [1937 г.] Фёдоров меня снова послал в помощь к Друшляку.

Я присутствовал при том, как Друшляк допрашивал Боданскую. Друшляк издевался над Боданской, ругал её, называл непристойными словами.

Был случай, когда Друшляк оставил меня дежурить в его кабинете возле арестованного Бусе, а сам куда-то вышел. В отсутствие Друшляка Бусе стал писать показания о своей причастности к троцкистской организации. Когда Друшляк вернулся, он сперва постоял некоторое время в дверях и наблюдал за тем, как Бусе пишет, а затем подошел к арестованному Бусе, выхватил бумагу, на которой он писал показания, и ударил его по лицу. Потом Друшляк ушел домой, а меня оставил дежурить возле арестованного. Арестованный Бусе стоял лицом к стене. Воспользовавшись

[1118] Райпартком — районный партийный комитет.

тем, что возле него был выключатель, он моментально выключил свет, набросился на меня и нанёс несколько ударов каким-то предметом, затем он выхватил у меня револьвер и застрелился.

Как-то я зашел к следователю Бабушкину. У него стоял арестованный Левчук, с которым я когда-то работал. Увидев меня, Левчук обратился ко мне и сказал: «Видишь, что мне здесь сделали», и указал на голову, на которой были большие раны. Я спросил Левчука, кто это сделал, на что он ответил: «Это Ваня». Бабушкин тогда сказал мне, что его избил Друшляк. Друшляка все звали Ваней. Левчук тогда стал мне рассказывать, что его обвиняют как украинского националиста, тогда как он — еврей по национальности. Я ответил Левчуку, что это ко мне не относится.

Когда я об этом случае дал показания особоуполномоченному [УНКВД] Мордуховичу, Мордухович мне сказал, что человек этот погиб.

Кабинет Друшляка представлял из себя что-то невероятное. Всё было разбросано в беспорядке. В комнате его был тяжелый запах. Когда я в первый раз зашел к Друшляку в кабинет, я обратил внимание на то, что с левой стороны были дырки, которые были забрызганы кровью. У Друшляка была манера, что, когда он допрашивал арестованных, он ложился на диван и допрашивал арестованных лёжа. Друшляк заставлял арестованную Боданскую долгое время кружиться на одном месте. Когда она падала, он её отливал водой и опять заставлял кружиться.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Шатный дежурил с Бусе с 3-х часов ночи, когда я ушел домой отдохнуть. Показания Бусе я не рвал, они имеются в деле Бусе. Мой кабинет был хороший, неплохо обставленный. Ещё до того, как я работал в этом кабинете, в стене была побита штукатурка. Шатный сам расставлял стулья и заставлял арестованных прыгать со стула на стул. Дело Левчука я не вёл и Левчука я вовсе не знаю.

Свид[етель] ШАТНЫЙ:

Я только дежурил возле арестованных, когда следователь уходил. В следственной работе я участия не принимал и никого из арестованных не избивал. Ещё до случая с Бусе я видел в стене кабинета Друшляка дыры, а в этих дырах — брызги крови. Вообще, кабинет Друшляка представлял из себя что-то ужасное.

Свид[етель] КОБЕНЮК Давид Дмитриевич, 1900 г. рожд., служащий, в органах НКВД работаю с 1926 г., сейчас работаю начальником тюрьмы г. Тарнополя. Мне присвоено звание «мл[адший] лейтенант госбезопасности». До того, как я был переведён в Тарнополь, я работал в Киеве пом[ощником] нач[альника] внутренней тюрьмы НКВД и ведал отделением тюрьмы на Печерске[1119].

Когда я ведал отделением внутренней тюрьмы на Печерске, там содержался под стражей арестованный, фамилию которого не помню. Числился этот арестованный за Друшляком. Однажды он был вызван к Друшляку на допрос, и когда его привели обратно в тюрьму, мне доложили, что этот арестованный сильно избит. Когда я это проверил, то убедился, что всё

[1119] Район у центральній частині м. Києва, розташований на пагорбах на правому березі р. Дніпро.

туловище этого арестованного — черное от побоев. Я доложил об этом начальнику внутренней тюрьмы НКВД УССР т. Нагорному. Что Нагорный сделал по этому поводу, я не знаю. Дня три этот арестованный лежал в общей камере с другими арестованными, а затем я перенёс его в другую камеру — в парикмахерскую. К этому арестованному, когда он уже лежал в парикмахерской, приехали Яралянц и Друшляк. О чем Яралянц и Друшляк говорили с этим арестованным, я не знаю. Через несколько дней этот арестованный умер.

На вопросы ВТ св[идетель] КОБЕНЮК:

После того, как этого арестованного привезли с допроса избитым, его больше на допрос не брали и не могли брать, так как он был в тяжелом состоянии и даже говорить не мог. Число, когда привезли этого арестованного избитым, я припомнить не могу.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК на вопросы ВТ:

Я и сейчас утверждаю, что после того, как Тарасова избили в кабинете Калужского 14 июня, я 15 июня вторично вызвал его на допрос, но я его не бил, и он от меня ушел здоровым. У кого Тарасов был на допросе, когда его привезли в тюрьму тяжело избитым, я не знаю. Тарасов дал мне показания, и мне не было надобности его избивать.

На вопросы ВТ св[идетель] КОБЕНЮК:

У нас был установлен такой порядок доставки арестованных к следователям: мы получили от следователя вызов и отправляли арестованного из Печерского отделения тюрьмы во внутреннюю тюрьму, где арестованный затем доставлялся к следователю в кабинет. У нас велась книга арестованных. В этой книге мы отмечали, когда, точное время, к какому следователю отправляется арестованный. Когда арестованный прибыл в тюрьму после допроса, в книге арестованный расписывался о прибытии в тюрьму. Когда доставили этого арестованного, то, в связи с тем, что он был тяжело избит, он не мог расписаться в книге, поэтому дежурный по тюрьме Марченко сделал отметку «сквозняк», что означало, что арестованный доставлен в тяжелом состоянии.

Свид[етель] МАРЧЕНКО Николай Фёдорович, 1906 г. рожд., служащий, в органах НКВД работаю с 1935 г., член ВКП(б) с 1932 г., несудимый.

Я в Печерской тюрьме выполнял обязанности дежурного. У нас велась книга, в которую мы заносили, когда и к какому следователю арестованный направляется на допрос. Когда арестованный возвращался с допроса, он распис[ыв]ался об этом в книге. Арестованных мы направляли только тому следователю, от которого мы получали требования. Из Печерской тюрьмы мы арестованных доставляли в первую тюрьму[1120]. Там их сажали в кабины, заносили в книгу, к какому следователю они доставлены, и затем этому следователю в кабинет доставляли арестованного. В первой тюрьме также отмечалось в книге о возвращении арестованных с допроса.

Когда к нам, в Печерскую тюрьму, доставили с допроса арестованного Тарасова, который был на допросе у следователя Друшляка, арестованный

[1120] Йдеться про внутрішню тюрму НКВС УРСР № 1, що знаходилася у м. Києві, у комплексі адміністративних будівель НКВС УРСР на вул. 25 жовтня (колиш. Інститутська, нині — Алея Героїв Небесної сотні) (будинки №№ 3, 5, останній не зберігся).

Тарасов был в тяжелом состоянии и не мог даже расписаться в книге, поэтому я написал вместо росписи Тарасова «сквозняк», что означает, что арестованный находится в тяжелом состоянии и не может расписаться. О том, что арестованного Тарасова доставили в тяжелом состоянии, я доложил Кобенюку.

Когда я в следующий раз принял дежурство, Тарасов был уже мёртв.

На вопросы ВТ св[идетель] МАРЧЕНКО:

Когда доставили Тарасова в тяжелом состоянии, мы его поместили сперва в ту камеру, где он раньше содержался вместе с другими заключенными.

Не может быть такого случая, чтобы арестованного вызывал один следователь, а попал он к другому следователю, так как по прибытии арестованных из Печерской тюрьмы в тюрьму № 1, выводной [надзиратель] записывал в книгу, к какому следователю и в какую комнату следует доставить того или иного арестованного.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] МАРЧЕНКО:

Я знаю, что в тюрьме № 1 существовал такой порядок, что арестованного доставляли тому следователю, по вызову которого арестованный доставлен в тюрьму № 1 из Печерской тюрьмы. Точно, какой там существовал порядок доставки арестованных к следователю, я не знаю.

Свид[етель] КОБЕНЮК:

В тюрьме № 1 по прибытии арестованных из Печерской тюрьмы их заносили в специальную книгу, где указывалось, когда прибыл арестованный в тюрьму № 1 и к какому следователю, в какую комнату его надо доставить. Следователь, который писал вызов, звонит в тюрьму и спрашивает, прибыл ли такой-то арестованный, и его доставляют к этому следователю. Другой следователь не может знать, что такой-то арестованный доставлен из Печерской тюрьмы в тюрьму № 1, и он не может вызвать этого арестованного к себе на допрос, поэтому исключается такая возможность, чтобы арестованный был доставлен в тюрьму № 1 по вызову одного следователя, и чтобы попал он к другому следователю на допрос. Если даже допустить такую возможность, то только в том случае, если следователь, который сделал вызов арестованного, сообщит другому следователю о том, что данный арестованный им вызван из Печерской тюрьмы в тюрьму № 1.

Объявлен перерыв на 10 минут.

По истечении перерыва суд. заседание возобновляется.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Имея в виду, что, как видно из показаний свидетелей Кобенюка и Марченко, в Печерской тюрьме, где содержался под стражей Тарасов, а также во внутренней тюрьме НКВД [УССР] № 1 велись книги учета вызовов арестованных и доставки их на допросы к следователям и от следователей обратно в тюрьму, по которым можно установить, когда и к какому следователю в последний раз был доставлен на допрос арестованный Тарасов, с какового он был возвращен в тюрьму тяжело избитым, каковое обстоятельство имеет существенное значение для дела, поэтому истребовать из внутренней тюрьмы НКВД УССР для обозрения Трибуналом указанные книги.

Свид[етель] ФРАЙМАН Ефим Евсеевич, 1900 г. рождения, по соц[иальному] происхождению из служащих, сам служащий, врач внутренней тюрьмы НКВД УССР с 1936 г.

29 мая 1938 г. в тюрьме № 1 на Институтской я освидетельствовал арестованного Добровольского. Добровольский был в тяжелом состоянии, температура была у него 38 градусов, пульс учащенный, на лбу краснота, и я считал необходимым направить его в больницу. Я сказал тогда Боряченко[1121], чтобы он согласовал со следователем и направил его в больницу. На следующий день меня попросили к телефону. Следователь Друшляк в повышенном тоне спросил меня, какое я имел право направить Добровольского в больницу, я ему ответил, что я нашел, что Добровольский находится в тяжелом состоянии, и поэтому счел необходимым, чтобы он был направлен в больницу, и он бросил трубку. Через несколько минут опять раздался телефонный звонок, и меня снова попросили к телефону. Разговаривал со мной Друшляк. Он спросил, что такое с Добровольским, я снова сказал ему, что Добровольский тяжело болен. Через неделю Друшляк опять позвонил мне по телефону и снова в повышенном тоне сказал мне, что я не имел никакого права направить Добровольского в больницу.

20 июня [1938 г.] меня Кобенюк вызвал в Печерскую тюрьму к арестованному Тарасову. Я его освидетельствовал, состояние Тарасова было тяжелое, пульс плохой, сердце слабо работало, и я дал заключение, что Тарасова необходимо направить в больницу. Я освидетельствовал лёгкие и сердце арестованного Тарасова, но, по-моему, у него рёбра не были повреждены, так как при освидетельствовании я поднял его одну и вторую руку. Я спросил арестованного Тарасова, или у него сердце здоровое, он ответил: «Ничего». Отчего у него такое плохое состояние сердца, я его тогда не спросил, так как мне дали установку, что я не должен расспрашивать арестованных.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] ФРАЙМАН:

У Добровольского, когда я его освидетельствовал, было тяжелое состояние. У него было пятно на лбу, и у меня было подозрение, что у него рожа. У него также были красные пятна на ногах, но из этого я не мог заключить, что это — следы насилия. По телефону я действительно сказал Друшляку, что у меня подозрение, что у Добровольского рожа.

С согласия подсуд[имого] св[идетель] Фрайман освобождается от дальнейшего присутствия в суд. заседании.

Свид[етель] БЕНДЕРСКИЙ Василий Филимонович, 1906 г. рождения, дежурный внутренней тюрьмы НКВД УССР. Член ВКП(б), несудимый.

17 июня [1938 г.] я принял дежурство у Марченко, и арестованный Тарасов, который числился за Друшляком, был в тяжелом состоянии. 26 июня на моём дежурстве Тарасов умер. Прибыл Тарасов в тюрьму в тяжелом состоянии при дежурстве Марченко, и так как Тарасов не в состоянии был расписаться в книге учета арестованных, Марченко написал «сквозняк», что означало, что Тарасов находится в тяжелом состоянии.

[1121] У документі помилково через літери «у» та «и» у першому і другому складах — Буриченко.

У Тарасова в нижней части тела были большие синяки запекшейся крови. После 17 июня Тарасова из тюрьмы уже никуда не брали. 26 июня Тарасов умер. Когда его привели с допроса в тяжелом состоянии, его сперва поместили в той камере, где он раньше содержался вместе с другими заключенными, а затем его перевели в камеру, которая использовалась как парикмахерская. В этой камере он и умер.

Свид[етель] ГОРОХОВСКИЙ Моисей Самойлович, 1907 г. рождения, служащий, в органах НКВД работаю с 1932 г., член ВКП(б). Работаю в должности начальника отделения 3[−го] отдела НКВД УССР, с подсудимым не в спору.

С Друшляком я впервые встретился в Харькове. В конце 1937 г. я зашел в кабинет Друшляка. Арестованная Боданская стояла посреди комнаты, кружилась и лаяла на лампочку.

Примерно в феврале мес. 1938 г., когда я допрашивал арестованного, в коридоре послышался крик. Когда я вышел из своего кабинета, то увидел, что вахтёры вели арестованного, как впоследствии мне стало известно, по фамилии Бандура, и этот арестованный сильно кричал. Этого арестованного водили к Друшляку.

В январе мес. 1938 г. мне поручили допросить несколько арестованных из Груньковского р[айо]на, которые были арестованы по показаниям обвиняемых, допрошенных Друшляком. Показания эти не подтвердились. В этих показаниях, например, было указано, что эти люди, которых я допрашивал — кулаки, а они оказались колхозниками. Я доложил об этом начальнику отдела [Симховичу] и заявил ему, что я этих арестованных допрашивать не буду. После этого вбежал ко мне Друшляк и забрал у меня дела на этих арестованных и самих арестованных. Чем кончилось это дело, мне неизвестно.

На вопросы ВТ свид[етель] ГОРОХОВСКИЙ:

Через час после того, как повели арестованного Бандуру на допрос к Друшляку, и он кричал, я узнал его фамилию. Что кричал Бандура, когда его вели на допрос к Друшляку, я не знаю.

Как только я прибыл в Харьков, я допрашивал двух арестованных — Гутника-Горлинского и Столяренко. Я их 3 недели допрашивал, но они не дали мне показания. Тогда нач. отделения Цветухин предложил мне этих арестованных передать Друшляку для допроса, и Друшляк через день или два получил от них показания. Как он получил эти показания от арестованных Гутника-Горлинского и Столяренко, я не знаю. Друшляк считался хорошим следователем. Его начальники ставили в пример другим. Когда арестованный у кого-либо из следователей не давал показания, этого арестованного передавали для допроса к Друшляку.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] ГОРОХОВСКИЙ:

Гутник-Горлинский и Столяренко [были] арестованы по телеграмме из Киева как украинские к-р националисты. Гутник-Горлинский был арестован по показаниям Межуева, а Столяренко был арестован по показаниям Войцеховского.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Гутник-Горлинский и Столяренко осуждены Военной коллегией как к-р националисты.

Свид[етель] КОКОСТИКОВ Игорь Иванович, 1906 г. рождения, служащий, в органах НКВД работаю с марта мес. 1938 г., мне присвоено звание «мл[адший] лейтенант госбезопасности». Член ВКП(б) с 1929 г., не судимый, с подсуд[имым] лич[ных] счетов не имеет.

Не помню, какого числа, когда я зашел в кабинет к Друшляку, у него стоял согнутый арестованный Чичкано, и Друшляк бил его кнутом.

О Друшляке говорили, как о хорошем следователе, и его начальники ставили всем в пример.

Добровольский обвинялся в принадлежности в «ПОВ». Его допрашивал Друшляк. Когда однажды я зашел в кабинет к Друшляку, Друшляк бил Добровольского. Чем кончилось дело Добровольского, мне не известно. Я слышал, что на избиения Добровольского была якобы санкция Успенского. У меня было дело Марчука. По этому делу мне необходимо было допросить в качестве свидетеля Кузнецова. Кузнецов оказался агентом Облуправления НКВД. Друшляк, который узнал об этом, настаивал, чтобы Кузнецов сказал, кому какие материалы он даёт, чем довёл Кузнецова до слёз.

На вопросы ВТ [свидетель КОКОСТИКОВ]:

Я к арестованным незаконных методов следствия не применял.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] КОКОСТИКОВ:

Когда Друшляк бил Добровольского, зашел к нему в кабинет нач[альник] отделения Соколов и это видел.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Я дело Чичканов не вёл и их не допрашивал.

Свид[етель] КОКОСТИКОВ:

Я утверждаю, что видел, как Друшляк бил одного Чичкана. Этот арестованный Чичкано — блондин, кучерявый.

Свид[етель] ФРЕНКЕЛЬ Моисей Владимирович, 1902 г. рождения, до августа 1938 г.[1122] работал в органах НКВД, был начальником особого отделения 112[−й] авиабригады. Сейчас работаю в г. Умани директором Льнозаготторга. Член ВКП(б).

Я был арестован органами НКВД. Сперва следствие по моему делу вёл следователь Руженцев[1123], но затем дело моё было передано Друшляку.

17 августа 1938 г. меня вызвал на допрос Друшляк. Он меня допрашивал целый день и ночь до 4-х часов утра. Друшляк требовал от меня показаний о моей принадлежности к сионистской организации. Я отрицал свою принадлежность к какой-либо антисоветской организации. Тогда Друшляк стал меня сильно избивать. Он наносил мне сильные удары каким-то твёрдым предметом по затылку, ножкой от стула — по спине и другим частям тела. Затем зашел нач. отдела Яралянц, который предложил отправить меня в тюрьму. Перед отправкой меня в тюрьму Друшляк мне сказал, что завтра он придёт в тюрьму, и я дам ему показания, какие он хочет. На следующий день Друшляк допрашивал меня в тюрьме целый день и сильно меня избивал ножкой от стула и резиновой трубкой. Он избивал меня до изнеможения, и я вынужден был согласиться дать ему показания.

[1122] У документі помилково — 1932 г.

[1123] У документі помилково через літеру «и» у другому складі — Ружинцев.

23 августа 1938 г. Друшляк принёс мне заранее заготовленный, напечатанный на машинке протокол допроса, в котором было указано, что я был завербован в сионистскую организацию каким-то Товбиным, которого я вовсе не знал. Помимо этого, в этом протоколе как участники этой сионистской организации были указаны все те лица, о которых я рассказал Друшляку, что, будучи резидентом органов НКВД в Изяславе, я сообщал о них как о лицах, которые вели националистические разговоры. Я отказался подписать этот протокол допроса, но Друшляк сильно меня избил, и, чтобы не мучиться, я вынужден был подписать этот протокол.

От побоев, нанесённых мне Друшляком, у меня на теле образовалась язва. Я умолял Друшляка, чтобы он не бил меня по этому месту, так как это причиняет мне нестерпимую, жгучую боль, но Друшляк нарочно резиновой плетью сильно бил меня по этому месту.

У меня вставные зубы. От удара ножкой от стула, нанесённого мне Друшляком в зубы, из рта пошла кровь. Я попросил у Друшляка немножко воды, но он мне не дал. Друшляк так сильно надо мной издевался, что я подумал, что что-то случилось в Советском Союзе, и спросил Друшляка: «Что случилось в Советском Союзе?», на что Друшляк ответил: «Мы бьём таких стариков, как ты». Друшляк во время допроса плевал мне в лицо. После того, как я подписал фиктивное показание, я написал заявление наркому, в котором сообщил о том, что эти показания — фиктивные, и описал всё, что произошло на следствии по моему делу. После этого, когда я был вызван к Друшляку, последний мне сказал: «Нарком на твоём заявлении написал “б...”»,— последовало ругательное слово.

На вопросы ВТ св[идетель] ФРЕНКЕЛЬ:

На очной ставке со свид[етелем] Франц[ем] последний показал, что, со слов Микулина, ему якобы известно о том, что я развалил агентурную работу в Особом отделе, а Друшляк записал в протоколе очной ставки, что Францу лично известно о том, что я развалил агентурную работу в Особом отделе, и Франц этот протокол очной ставки подписал.

В марте мес. 1939 г. я был допрошен военным прокурором Морозовым. Ему я сообщил о причинах, заставивших меня подписать фиктивный протокол допроса. Прокурор Морозов поручил проверить моё дело. В результате проверки следователем Кокостиковым моего дела я был из-под стражи освобождён, а дело моё прекращено.

О том, в каком состоянии я доставлялся в тюрьму после допроса меня Друшляком, могут подтвердить содержавшиеся под стражей в одной камере со мной, ныне освобождённые Городецкий, быв. нач. Винниц[кой] облмилиции Еременко и друг.

В результате нанесённых мне Друшляком побоев я стал инвалидом 3-й группы.

Помимо Друшляка, когда моё дело было у него, никто из следователей меня не допрашивал.

На вопросы ВТ свид[етель] КОКОСТИКОВ:

Мне было поручено проверить следственное дело Френкеля. Я выехал на место, и в результате произведённой мною проверки этого дела материалы обвинения Френкеля не подтвердились. Свид[етеля] Франц[а] по делу Френкеля я не передопрашивал.

В 23 ч[аса] 50 м[ин.] объявлен перерыв до 12 ч[ас.] 15 января 1940 г.

15 января 1940 г. в 12 ч[ас.] суд. заседание возобновляется.

Секретарь доложил, что вызванный согласно определения Военного трибунала по ходатайству подсудимого Друшляка свид[етель] Танельзон в суд. заседание явился и находится в свидетельской комнате.

Свид[етель] ДРИБИНСКИЙ, вызываемый в суд. заседание также по определению Военного трибунала, работающий в УНКВД [по] Одесской области, вызван телеграммой, но в судебное заседание ещё не прибыл.

Согласно определения Военного трибунала, в целях обеспечения явки в суд. заседание свид[етеля] Бессмертного, посланы телеграммы в УНКВД гг. Львов и Рава-Русская[1124] о немедленном командировании его в суд. заседание, но свид[етель] Бессмертный в суд. заседание также не явился.

Свид[етель] ТАНЕЛЬЗОН Ефим Давидович, 1910 г. рожд., по соц[иальному] происхождению из рабочих, сам служащий, член ВКП(б). В органах НКВД работаю с 1931 г. В данное время работаю в должности пом[ощника] начальника отдела кадров НКВД УССР.

Пред[седательствую]щий предупредил св[идетеля] Танельзона об ответственности за ложные показания по ст. 89 УК [УССР].

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] ТАНЕЛЬЗОН ответил:

Я очень слабо помню арестованного Френкеля.

Слабо помню такой факт. Будучи в Лукьяновской тюрьме, я зашел в комнату, где производил допрос Друшляк. В то время Друшляк допрашивал арестованного Френкеля и настойчиво требовал от него показаний о сионизме. Но, точный характер вопросов Друшляка и ответов Френкеля не помню.

Поскольку я работал по сионистам, сотрудники часто обращались ко мне за консультацией по вопросам, касающимся сионизма. Был случай, что и Друшляк обратился ко мне за консультацией.

Тот факт, что Друшляк допрашивал арестованного Френкеля в Лукьяновской тюрьме, свидетельствует о том, что Френкель не давал показаний, так как у нас было заведено, что, когда арестованный не даёт показания, его допрашивают в тюрьме, если же он начинает давать показания, его допрашивают в Наркомате.

Насколько я помню, Френкель при мне ничего связного, конкретного Друшляку не сказал. Френкель, насколько я помню, на вопрос Друшляка о переписке его с Палестиной ответил о каких-то контрабандистах. Друшляк задавал Френкелю общие, неконкретные вопросы и получал от Френкеля несвязные, неконкретные ответы.

На вопросы ВТ св[идетель] ФРЕНКЕЛЬ:

Я назвал Друшляку фамилии всех контрабандистов и националистически настроенных людей, которые мне были известны как резиденту в г. Изяславе, и которых я освещал органам НКВД. Друшляк велел мне написать фамилии всех этих людей на отдельной бумажке. Я не могу припомнить, присутствовал ли Танельзон, когда меня допрашивал Друшляк.

[1124] Йдеться про УНКВС по Львівській області і Рава-Руський повітовий (повєтовий) відділ НКВС.

Свид[етель] ТАНЕЛЬЗОН:

Мне свид[етель] Френкель напомнил некоторое обстоятельство. Когда я присутствовал при допросе его Друшляком, Френкель назвал каких-то контрабандистов и других. Но, о том, что он был резидентом, насколько я помню, он не говорил.

Свид[етель] ФРЕНКЕЛЬ:

Я несколько раз говорил Друшляку, что я был резидентом, и что все те лица, которых я ему назвал, известны мне потому, что я их освещал органам НКВД.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Я писал в протоколе допроса то, о чем говорил мне Френкель. Фиктивного протокола допроса Френкеля я не составлял.

Свид[етель] ЕГУПОВ Алексей Константинович, 1914 г. рождения, служащий, в органах НКВД работаю с 1932 г. Мне присвоено звание «сержант госбезопасности». Член ВКП(б) с 1937 г., пом[ощник] оперуполномоченного НКВД УССР, несудимый, с подсудимым личных счетов не имеет.

Я работал с Друшляком всего около 2-х месяцев.

Друшляк с арестованными был груб, давал им пощечины, подзатыльники, плевал в лицо, бросал в них чернильный прибор, бил арестованных головой об стенку.

Пом[ощник] нач[альника] отдела поручил Друшляку допросить свидетеля, которого должен был допросить Кокостиков. Свид[етель] этот не давал нужных Друшляку показаний, за что Друшляк его ругал. Когда свидетель этот заявил Друшляку, что он не заслуживает такого обращения к нему, так как он помогал в работе органам НКВД, Друшляк уцепился за это и стал настаивать, чтобы свидетель показал, кому какие материалы он давал. Меня это возмутило, и я сделал замечание Друшляку, после этого Друшляк со мной перестал здороваться.

Один агент несколько раз звонил Друшляку, и Друшляк всё время откладывал встречу с ним. Когда агент этот позвонил в третий раз к Друшляку, Друшляк велел ему прийти вечером в комендатуру, откуда ему позвонить по телефону. Агент этот пришел в комендатуру и позвонил Друшляку. Я считаю, что ни в коем случае нельзя, чтобы агентуру приглашали в комендатуру, так как этим их расшифровывают.

Я читал донесения агентуры, которые переписывал Друшляк. То, о чем агент писал, как о его предположении, Друшляк, переписывая донесения, писал, как о факте, известном агенту.

Друшляк избивал арестованных Марчука, Беленького, Козлова. Избивал ли Друшляк арестованного Чичкано, я не помню.

Пред[седательствую]щий оглашает показания св[идетеля] Егупова на предварительном следствии — л.д. 263, т. 1.

Свид[етель] ЕГУПОВ:

Я не видел лично, чтобы Друшляк избивал арестованного Чичкана. Я видел лишь, как Чичкано лежал на полу в кабинете Друшляка.

Я работал с Друшляком в одном кабинете и видел, как Друшляк избивал арестованных Марчука, Беленького и Козлова. Друшляк заставлял этих арестованных нагибаться и ребром кисти рук бил их по затылку. Друшляк также заставлял этих арестованных кричать как животное.

Друшляк числился лучшим следователем. Руководство и, в частности, Павлычев и Калужский поддерживали это мнение о Друшляке среди сотрудников. Они его ставили в пример другим. Если арестованный у кого-либо из следователей не давал показаний, этого арестованного по распоряжению руководства передавали для допроса Друшляку.

После того, как арестованные давали показания, чтобы они предстали перед судом в хорошем состоянии, их вызывали к следователям и кормили. Подкармливание арестованных после получения от них показаний было системой, которую практиковали все, в том числе Друшляк, Калужский, Дрибинский и друг.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Показания Егупова, за исключением той части, которая касается подкармливания арестованных, ложны и даны им на основании личных счетов, так как я ставил вопрос перед начальником отдела о том, что Егупов не хочет работать.

Егупов не присутствовал при том, как я избивал арестованных.

Свид[етель] ЕГУПОВ:

Никаких личных счетов с Друшляком я не имею. Все факты, о которых я сообщил суду, я лично сам видел и за это отвечаю.

В 13 ч[ас.] 30 м[ин.] объявлен перерыв до 14 час.

По истечении перерыва суд. заседание возобновляется.

Свид[етель] КАЛУЖСКИЙ Соломон Давидович, 1903 г. рожд., по соц[иальному] происхождению из служащих, сам служащий. Член ВКП(б) с 1928 г., в органах НКВД работаю с 1930 г. В данное время работаю в должности зам[естителя] нач[альника] Следчасти НКВД УССР. Мне присвоено звание «ст[арший] лейтенант госбезопасности». Не судим. С подсуд[имым] не в спору.

В первых числах июня мес. 1938 г. я принимал дела у начальника 1[–го] отделения Соколова. Соколов дал мне исключительно положительную характеристику о Друшляке. У Друшляка в то время было дело Дубинского — быв[шего] секретаря председателя ЦИКа, который сознался в своей к-р деятельности. По показаниям Дубинского проходил Тарасов. В связи с этим Тарасов был арестован и передан Друшляку для допроса.

14 июня зашел ко мне Друшляк и сказал мне, что он получил санкцию от начальника отдела [Яралянца] на применение физических методов следствия к арестованному Тарасову, а, так как его комната № 205 находится рядом с опередом, и поэтому там неудобно применить к арестованному Тарасову «санкцию», Друшляк просил меня разрешить ему допросить Тарасова у меня в кабинете. Я разрешил. Когда привели Тарасова ко мне в кабинет, Друшляк стал его допрашивать и при этом легко бил Тарасова — давал ему пощечины. Когда я предложил арестованному Тарасову сесть, Друшляк бросил реплику: «Из этого ничего не получится». После применения к Тарасову «санкции», он стал давать показания о том, что он был завербован жандармерией как провокатор под кличкой «Хмурый». Тарасов находился у меня в кабинете тогда не более пол[у]часа. Когда же он стал давать показания, Друшляк забрал его к себе в кабинет. После этого я зашел к Друшляку и видел, что у него находится арестованный Тарасов, и Друшляк сидит за столом и пишет протокол допроса.

Примерно 17–19 июня Друшляк мне сказал, что он едет с начальником отдела Яралянц[ем] в тюрьму к Тарасову, который заболел желудком. Через 2–3 дня Друшляк мне сообщил, что Тарасов умер от разрыва сердца.

После смерти Тарасова пом[ощник] военного прокурора Копылов потребовал дело Тарасова. Я его направил в 1-й спецотдел. Затем Копылов показывал мне, что Тарасов был незаконно арестован по справке, которая находилась в его деле.

На вопросы ВТ св[идетель] КАЛУЖСКИЙ:

Справки на арест оформляли сотрудники опертехники. Я арест Тарасова не оформлял. Впоследствии я читал показания Дубинского, на основании которых был арестован Тарасов. Дубинский показывал, что Тарасов — близкий человек к Петровскому.

14 июня, ещё до того, как Друшляк сказал мне, что он получил «санкцию» на применение физических методов следствия к арестованному Тарасову, мне начальник отдела Яралянц сказал, что он разрешил к Тарасову применить физические методы следствия, так как он упорно не сознаётся.

«Санкции», которые Друшляк применял к Тарасову, был лёгкие. Я не принимал участия в применении «санкции» к Тарасову. Тарасов производил впечатление больного человека. На вид он был слабый, болезненный. Бессмертный, по-моему, не заходил ко мне в кабинет, когда к Тарасову применяли «санкцию», и не мог видеть, кто бил Тарасова.

Пред[седательствую]щий оглашает показания св[идетеля] Бессмертного на предварительном следствии — л.д. 270–276.

Свид[етель] КАЛУЖСКИЙ:

Бессмертный — мой воспитанник и не вызывает у меня сомнения, но он, очевидно, перепутал. Он не присутствовал при том, когда применяли «санкцию» к Тарасову.

После того, как Друшляк применил «санкцию» к Тарасову, и последний стал давать показания, Друшляк увёл его к себе в кабинет. Через непродолжительное время я приоткрыл дверь из кабинета Друшляка и видел, что он сидел и писал, и что арестованный Тарасов находился у него в кабинете. Ещё у меня в кабинете Тарасов начал писать сам показания, но, так как он писал очень медленно, Друшляк его забрал к себе в кабинет.

Помимо Друшляка, никто Тарасова не мог допрашивать, так как дело Тарасова находилось у Друшляка. На очной ставке с Друшляком я не говорил, что другой следователь, помимо Друшляка, допрашивал Тарасова.

Я на предварительном следствии показывал и сейчас утверждаю, что, поскольку Тарасов стал давать показания, то, мне кажется, что не было необходимости применять к нему «санкцию» и в дальнейшем. Но, избивал ли Друшляк его и после 14 июня, мне не известно. «Санкция» на применение физических методов следствия давалась на один раз.

Яралянц не звал меня, чтобы поехать с ним в тюрьму к Тарасову.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Калужский предложил всем следователям, в том числе и мне, составить справки на лиц, проходящим по показаниям арестованных. Я составил такие справки, в том числе и на Тарасова. Эти справки я передал Калужскому. Опертехника технически оформляла аресты. Распоряжение об аресте того или иного человека поступало в опертехнику от руководства,

и неправду говорит Калужский, что он не имел никакого отношения к аресту Тарасова.

Калужский сам посылал показания Дубинского в Москву и в ЦК КП(б) У. По его же распоряжению был мной вызван арестованный Дубинский для беседы с представителем ЦК.

14 июня Калужский мне сказал: «Ваня, вызови Тарасова ко мне, будем его допрашивать». Я был тогда пом[ощником] оперуполномоченного, Калужский был начальником отделения, и не могло быть такого случая, чтобы я допрашивал такого серьёзного арестованного, а начальник отделения Калужский при этом сидел, молчал и наблюдал за этим как свидетель.

«Санкцию» на применение физических методов следствия к арестованным я получал не непосредственно от начальника отдела, а всегда через Калужского.

У меня был кабинет не хуже [чем у] Калужского, и я в нём применял «санкции» к арестованным. Зачем же, спрашивается, надо было мне пойти к Калужскому в кабинет применять «санкцию» к арестованному Тарасову. Это неправда. Тарасова допрашивали в кабинете Калужского потому, что Калужский распорядился его привести к нему в кабинет с тем, чтобы он его допрашивал. Я присутствовал при этом допросе. Калужский первый начал бить Тарасова, а я — после него. Калужский допрашивал Тарасова и предлагал ему писать показания. Тарасов ответил, что он не в состоянии писать, тогда Калужский предложил мне писать. Я успел написать до 9-й страницы, а закончил я протокол допроса Тарасова у себя в кабинете. Причем Калужский приходил ко мне в кабинет и знакомился буквально с каждой страницей показаний Тарасова. Когда я закончил [писать] протокол допроса Тарасова, я дал его Калужскому, и он его[1125] занёс к Яралянцу, а я остался в кабинете секретаря отдела.

На вопросы ВТ свид[етель] КАЛУЖСКИЙ:

Я показываю правду суду. Мне нет смысла говорить неправду.

15 июня [1939 г.] я написал объяснение по делу Тарасова, в котором писал, что не помню, бил или не бил я Тарасова. После этого я старался припомнить, как было на самом деле, и припомнил, что я Тарасова не бил.

Пред[седательствую]щий оглашает показания КАЛУЖСКОГО на л.д. 217, т. 1-й.

Свид[етель] КАЛУЖСКИЙ:

Сперва я не помнил[1126] точно, бил или не бил я Тарасова, а потом припомнил, что я его не бил.

Вызывал ли Друшляк Тарасова на допрос и после 14 июня [1938 г.], я не знаю. Друшляк обязан был мне докладывать, когда он вызывает того или иного арестованного на допрос, но он мне не докладывал. Друшляк не докладывал мне также о вызове им на допрос арестованных Ушакова, Асеева, Заславского и друг. и о результатах допроса.

Подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Когда я допрашивал Ушакова, Асеева и Заславского, я был уже пом[ощником] нач[альника] отделения следчасти [2-го отдела] и не обязан был

[1125] У документі — их. Мабуть, йшлося про покази заарештованого.

[1126] У документі — не помню.

докладывать Калужскому о произведённых мною допросах арестованных. Когда же я допрашивал Тарасова, то я был пом[ощником] оперуполномоченного и всегда докладывал Калужскому о произведённых мною допросах арестованных.

Свид[етель] КАЛУЖСКИЙ:

Неверно. Арестованных Ушакова и друг. Друшляк допрашивал ещё при Успенском, когда следчасти ещё не было.

Может быть, что после 14 июня Друшляк вызывал Тарасова к начальнику отдела Яралянцу. Я же после 14 июня Тарасова к себе не вызывал.

Начальник отдела и начальник отделения допрашивали арестованных при обязательном присутствии следователя, производившего следствие по делу данного арестованного, и не могло быть такого случая, чтобы кто-либо, в том числе и я, допрашивали арестованного Тарасова, который числился за Друшляком, в его отсутствии.

Секретарь доложил, что в суд. заседание доставлены из тюрьмы истребованные ВТ книги.

Военный трибунал обозревает истребованные из внутренней тюрьмы книги движения арестованных, вызванных из тюрьмы на допрос.

При обозрении этих книг Военный трибунал устанавливает:

В книге вызова арестованных на допрос из Печерской тюрьмы имеется запись: 14 июня 1938 г. Тарасов вызван в 205[−ю] комнату к Друшляку, убыл [в] 20.05, возвращен [в] 6.00, имеется роспись арестованного Тарасова о прибытии в тюрьму.

В этой же книге за 15-е июня первым значится вызов Тарасова в 205[−ю] комнату к Друшляку. Убыл на допрос в 10.30, возвращен в тюрьму [в] 17.00, имеется расписка Тарасова о возвращении в тюрьму. Того же 15 июня последним в книге за это число значится Тарасов, вызванный в 205[−ю] комнату к следователю Друшляку, убыл [в] 3.30, возвращен в тюрьму в 6.00, имеется расписка Тарасова о возвращении в тюрьму.

Во второй книге учета вызова арестованных на допрос из Печерской тюрьмы имеются следующие записи:

16 июня порядковый номер 14 — Тарасов — вызван в 205[−ю] комнату к Друшляку, убыл [в] 14.15, прибыл [в] 18 ч[ас.] 30 м[ин.], вместо росписи Тарасова о возвращении в тюрьму имеется запись «отказался».

Того же 16 июня порядковый № 16 значится Тарасов, вызван в 205[−ю] комнату к Друшляку, убыл [в] 20 ч[ас.] 40 м[инут], возвращен в 4 ч[аса] 40 м[ин.], вместо росписи Тарасова о возвращении в тюрьму имеется запись «отказался».

В этой же книге 17 июня порядковый номер 21 значится Тарасов, вызван в 205[−ю] комнату к Друшляку, убыл в 20 [час.] 10 м[ин.], возвращен [в] 2 ч[аса] 50 м[ин.]. Вместо росписи Тарасова о возвращении в тюрьму имеется запись «сквозняком».

Военный трибунал отмечает, что, как видно из этой книги, 17 июня, помимо арестованного Тарасова, никто из арестованных к Друшляку не доставлялся.

В книге движения арестованных на допрос внутренней тюрьмы № 1, откуда арестованные доставлялись непосредственно следователям, имеются следующие записи:

14 июня порядковый № 20 значится Тарасов, вызван в 205[−ю] комнату к следователю Друшляку в 21 ч[ас], возвращен с допроса [в] 1 ч[ас] 40 м[ин.], имеется роспись Тарасова о возвращении в тюрьму.

За то же 14 июня порядковый № 66 значится Тарасов, вызван в 205[−ю] комнату к следователю Друшляку, в 2 ч[аса] 30 м[ин.], возвращен в тюрьму в 5.00, росписи Тарасова нет.

В этой же книге за 15 июня поряд[ковый] № 60 значится Тарасов, вызван в 205[−ю] комнату к Друшляку, содержался в кабине 41, взят на допрос [в] 3.50, возвращен с допроса в 5.40, имеется роспись Тарасова о возвращении в тюрьму.

В этой же книге за 16 июня порядковый № 23 значится Тарасов, кабина 37, вызван в 205[−ю] комнату к следователю Друшляку, взят на допрос в 22 ч[аса], возвращен с допроса в 4 ч[аса] 45 м[ин.], подпись Тарасова отсутствует.

В этой же книге за 17 июня порядковый № 32 значится Тарасов, кабина 37, вызван в 205[−ю] комнату к следователю Друшляку. Когда взят на допрос и когда вернулся с допроса отметок нет, росписи Тарасова также нет.

Военный трибунал констатирует, что большинство записей в этой книге за 17 июня сделано неполно, отсутствуют отметки о времени взятия на допрос и возвращения с допроса, а также росписи заключенных.

Кроме этого, Военный трибунал констатирует, что, как видно из записей по этой книге, 17 июня к Друшляку, помимо Тарасова, никого из арестованных не доставляли на допрос.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Имея в виду, что, как видно из справки начальника внутренней тюрьмы НКВД УССР, во внутрен[ней] тюрьме 17 июня 1938 г. дежурил пом[ощник] нач[альника] тюрьмы Вовк, вызвать его и допросить в качестве свидетеля.

Свид[етель] ВОВК Прокофий Иосифович, 1906 г. рождения, работаю в должности дежурного помощника начальника внутренней тюрьмы НКВД УССР, член ВКП(б) с 1931 г., несудимый.

Пред[седательствую]щий предупредил св[идетеля] Вовка об ответственности за дачу ложных показаний по ст. 89 УК УССР.

Пред[седательствую]щий предъявляет св[идетелю] Вовку книгу учета движения арестованных внутренней тюрьмы НКВД УССР № 1.

На вопросы ВТ св[идетель] ВОВК ответил:

По этой книге нами учитывалось движение арестованных на допрос к следователям. Никаких других книг, помимо этой книги, в которых отмечалось бы, когда, к какому следователю был доставлен на допрос тот или иной арестованный, у нас не было. 17 июня [1938 г.], как видно из этой книги, я дежурил по тюрьме. Время направления арестованных на допрос и возвращения их с допроса в тюрьму в этой книге не указано мною потому, что тогда было вызвано много арестованных, и я не успевал сделать все необходимые отметки.

Заключенного Тарасова я помню, потому что, когда его привели с допроса в тяжелом состоянии, я спросил его фамилию, и он мне ответил, что его фамилия Тарасов. Я не помню, к какому следователю Тарасов был вызван тогда на допрос, но утверждаю, что не могло быть такого случая, чтобы Тарасов вызывался на допрос к Друшляку, но чтоб попал он к другому следователю.

Помню, что тогда привели Тарасова в тяжелом состоянии. Я его положил в камеру, чтобы он отдохнул, и обливал его водой, чтобы он пришел в себя.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ДРУШЛЯК:

Если в книге учета арестованных записано, что Тарасов 16 июня был у меня, то значит он был у меня на допросе, но 17 июня, хотя я и вызывал Тарасова, но он ко мне на допрос не попал. Это я твёрдо помню.

Объявлен перерыв на 10 м[ин.].

По истечении перерыва суд. заседание возобновляется.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] КАЛУЖСКИЙ:

К делу Френкеля я дважды имел отношение. Когда Друшляк допрашивал его, и когда Кокостиков проверял его дело.

Когда Друшляк допрашивал Френкеля в тюрьме, я заходил к Друшляку, но Френкель тогда показаний не давал. После этого мне Друшляк сообщил, что Френкель даёт показания.

Все арестованные, которые были переданы нам от особоуполномоченного [НКВД УССР] Назаренко, в том числе и Френкель, были избиты.

На вопросы ВТ св[идетель] ФРЕНКЕЛЬ:

Когда меня допрашивал Руженцев, он меня бил, но не тяжело. Друшляк тяжело меня избивал.

На вопросы ВТ св[идетель] КАЛУЖСКИЙ:

Мне лично не известны случаи фальсификации Друшляком агентурных материалов. Но, в то время у Друшляка, как и других следователей, в связи с перегрузкой в следственной работе, работа с агентурой была плохо поставлена.

На вопросы подсуд[имого] ДРУШЛЯКА св[идетель] ТАНЕЛЬЗОН:

Когда Друшляк прибыл к нам из Харькова, я работал пом[ощником] нач[альника] отделения по полит[ическим] партиям. Я поручил Друшляку допросить 2-х арестованных, проходящих по нашему отделению, и он с этой работой справился. К агентурной работе его тогда не допускали. Друшляк работал тогда неплохо. Он умел разбираться в следственном деле, работал усидчиво. Но в нашем отделении он поработал всего 2 недели. Это было задолго до того, как он работал в отделении Калужского, и мне тогда не было известно о всех преступлениях, которые он совершал.

На вопросы ВТ св[идетель] КАЛУЖСКИЙ:

Друшляк числился хорошим работником. Успенский и Яралянц его хвалили. Когда Друшляк хотел уехать из Киева, так как работа в Киеве его не удовлетворяла материально, я доложил об этом Яралянцу. Яралянц мне тогда сказал, что о Друшляке имеются хорошие отзывы, что он его не отпустит, а даст ему дотацию к жалованью. После этого Друшляк получал ежемесячно 400 руб. дотации помимо жалованья. У Друшляка была болезненная любовь к первенству. Положительная характеристика Друшляка быв. руководства была односторонней и основана лишь на том, что Друшляк добивался показаний от арестованных.

Вчера Губенко в присутствии Танельзона рассказал мне, что, когда Друшляк избивал Френкеля, он, Губенко, работал в соседнем кабинете с Друшляком, и Друшляк просил его никому не говорить, что он бил

Френкеля, так как у него нет «санкции» на применение физических методов следствия.

На вопросы ВТ св[идетель] ТАНЕЛЬЗОН:

Я слышал, что Губенко рассказывал что-то Калужскому, но о чем он ему рассказывал, не помню.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

1. Имея в виду, что обстоятельства дела, по коим вызывались свидетели Бессмертный и Дрибинский, в достаточной мере выяснены судом, дело слушать в отсутствии неявившихся свидетелей Бессмертного и Дрибинского.

2. Показания Бессмертного могут иметь существенное значение лишь для выяснения вопроса о причастности к применению незаконных методов следствия свид[етеля] Калужского.

Учитывая, что судебным следствием, показаниями свидетелей и обозрением документов (книг тюрьмы) выявлено, что после совместного допроса Друшляком и Калужским[1127] 14 июня арестованного Тарасова, последний вызывался Друшляком на допросы 15, 16 и 17 июня, причем Тарасов был возвращен в тюрьму в тяжелом состоянии после избиения его на допросе 17 июня, повлекшем смерть его, и что, таким образом, вопрос о причастности Калужского к избиению Тарасова 14 июня может быть предметом отдельного расследования, поэтому материал о Калужском выделить из настоящего дела и направить в Военную прокуратуру для расследования.

Пред[седательствую]щий спросил подсудимого, имеет ли он чем-либо дополнить суд. следствие.

Судебное следствие подсудимым ничем дополнено не было и пред[седательствую]щим объявлено законченным.

Предоставлено последнее слово подсудимому ДРУШЛЯКУ, который сказал:

Я прошу суд принять во внимание, что на оперативной работе я был с декабря мес. 1936 г., а до того работал на технической работе. К тому времени, когда я начал работать на оперативной работе, относится указание руководства о применении к арестованным физических методов следствия. Меня воспитывали таким образом, что я считал, [что] если человек арестован органами НКВД, то значит, что он — враг и он должен дать показания о своей вражеской деятельности.

Физические методы[1128] следствия к арестованным без «санкции» руководства я не применял. Мне говорили, что имеется директива партии о применении физических методов следствия, я верил этому и применял физические методы следствия. Я не враг, я предан до мозга костей советской власти. Я молод и хочу ещё жить. Я прошу пощадить мне жизнь[1129].

В 19 ч[ас.] 50 м[ин.] ВТ удалился на совещание для вынесения приговора.

По возвращении ВТ из совещательной комнаты в 23 ч[аса] 10 м[ин.] пред[седательствую]щий огласил приговор.

[1127] У документі прізвища помилково в родовому відмінку — Друшляка, Калужского.

[1128] У документі — физических методов.

[1129] Так у документі.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Меру пресечения осуждённому ДРУШЛЯКУ Ивану Степановичу до вступления приговора о нём в законную силу оставить содержание под стражей.

Пред[седательствую]щий разъяснил осуждённому сущность приговора, порядок и срок его обжалования, а также порядок обращения в Верховный Совет СССР о помиловании, после чего суд. заседание объявлено закрытым.

Председательствующий
военный юрист 1[–го] ранга *Васютинский*

Секретарь
военный юрист *Файтель*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 429–444.
Оригінал. Машинопис.

№ 105
Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі І. С. Друшляка

14–15 січня 1940 р.

Дело № 3–19[40] г.[1130] *С[овершенно] секретно*
Форма № 1

ПРИГОВОР № 2[1131]
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

19*40* г., *января 14–15* дня, Военный трибунал войск НКВД *Киевского округа в здании ВТ в г. Киеве*[1132],
в *за*крытом судебном заседании в составе:
Председательствующего — *военюриста 1[–го] ранга т. Васютинского*,
и членов: 1. *батальонного комиссара т. Усачева,*
2. *военюриста т. Яворского,*
при секретаре — *военюристе т. Файтеле*,
без участия прокурора и защиты[1133]

Рассмотрев дело по обвинению бывшего пом[ощника] начальника [1-го] отделения [2-го отдела] УГБ НКВД УССР ДРУШЛЯКА Ивана Степановича, 1913 года рождения, уроженца станции Купянск-Узловая

[1130] Номер справи і рік в оригіналі відсутні, додано згідно із завіреною машинописною копією вироку, що долучена до справи (т. 2, арк. 449).

[1131] Номер додано згідно із завіреною машинописною копією (написаний від руки простим олівцем).

[1132] Слова «в здании ВТ в г. Киеве» написані від руки простим олівцем головою ВТ Я. Васютинським.

[1133] Далі в документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

УССР, по социальному происхождению из рабочих, служащего, украинца, бывшего члена ВКП(б), исключенного в связи с возбуждением настоящего дела, грамотного, женатого, ранее не судившегося, в органах НКВД работал с июня месяца 1935 года по день ареста, по ст. 206–17 п. «б» УК УССР,

УСТАНОВИЛ:

Будучи на оперативно-следственной работе в органах УГБ, ДРУШЛЯК на протяжении 1937–1938 годов сначала в Харьковском областном Управлении НКВД, а затем во втором отделе НКВД УССР, систематически злоупотреблял своим служебным положением, грубо нарушая социалистическую законность при проведении следствия по порученным ему делам арестованных, применяя к последним незаконные методы следствия в целях получения от арестованных вымышленных признаний в контрреволюционной деятельности.

В целях искусственного показа видимости борьбы с врагами на следствии ДРУШЛЯК из корыстных побуждений применял к гражданам, заподозренным без достаточных оснований в к-р деятельности, особо изощрённые методы физического воздействия, сопряженные с издевательством над личностью арестованных. Такие методы ДРУШЛЯК применял к арестованным ШЕНДРЕ, БОДАНСКОЙ[1134] и др[угим]. Когда гр[аждан]ка БОДАНСКАЯ от применения к ней ДРУШЛЯКОМ незаконных методов следствия и издевательств падала без сознания, ДРУШЛЯК обливал её водой и снова применял к ней преступные методы следствия, добиваясь таким путём от неё вымышленных показаний о принадлежности якобы её к к-р организации, в результате чего БОДАНСКАЯ длительное время содержалась без всяких законных оснований под стражей по подозрению в тягчайших к-р преступлениях.

В результате преступных методов следствия, применённых ДРУШЛЯКОМ в Харьковском УНКВД к арестованному по подозрению в к-р деятельности БАНДУРЕ, последний через несколько дней после ареста его, в ночь на 21/II-1938 года, умер от тяжелых повреждений, нанесённых ему при избиениях его ДРУШЛЯКОМ на допросах, после чего дело БАНДУРЫ, находившиеся у ДРУШЛЯКА, исчезло и, несмотря на принятые меры розыска, дело до настоящего времени не обнаружено.

Вместо законного установления причин смерти БАНДУРЫ, с ведома бывшего зам[естителя] нач[альника] 4[–го] отдела Харьковского УНКВД ФЁДОРОВА и ДРУШЛЯКА допущено было фиктивное оформление смерти БАНДУРЫ актом бывшего врача санотдела УНКВД ЛЕВИНА об отсутствии якобы «видимых причин насильственной смерти», тогда как по заключению Харьковского городского судебного медицинского морга, в результате вскрытия попавшего в морг трупа БАНДУРЫ были обнаружены тяжелые повреждения, нанесённые тупыми предметами, в виде перелома ребер с кровоизлияниями в лёгком и плевральной полости, от чего и наступила смерть БАНДУРЫ.

Будучи переведён в марте 1938 года на работу в центральный аппарат НКВД УССР, ДРУШЛЯК при попустительстве и поощрениях со стороны его руководства продолжал излюбленную им практику незаконных

[1134] Тут і далі в документі помилково через літеру «а» у першому складі — БАДАНСКОЙ.

методов следствия по поручаемым ему делам в отношении арестованных, добиваясь таким путём массовых признаний в вымышленной к-р деятельности арестованных под влиянием физических мер воздействия и издевательств над ними. Таким путём ДРУШЛЯК добился вымышленных показаний от арестованного ФРЕНКЕЛЯ — бывшего сотрудника органов НКВД, ДОБРОВОЛЬСКОГО и, наконец, от ТАРАСОВА, умершего в результате применения к нему ДРУШЛЯКОМ мер физического воздействия.

На возникшем по этому поводу предварительном следствии, а также по проверке указанных фактов судебным следствием, выявлено, что указанный ТАРАСОВ, будучи арестован 11/VI-1938 года без каких-бы то ни было компрометирующих материалов по санкции бывшего вражеского руководства НКВД УССР, подвергнут был избиениям в целях принуждения ТАРАСОВА к даче показаний о принадлежности его к к-р организации.

После применения ДРУШЛЯКОМ в кабинете нач[альника] 1-го отделения [4-го отдела] КАЛУЖСКОГО и в присутствии последнего методов физического воздействия к ТАРАСОВУ 14/VI-1938 года он стал давать показания о своей якобы провокаторской деятельности в революционном подполье при царизме, после чего, в связи с поручением дела ТАРАСОВА ДРУШЛЯКУ, последний продолжал допросы ТАРАСОВА уже самостоятельно в кабинете № 205 на протяжении 15, 16 и 17 июня 1938 года, добиваясь развёрнутых показаний ТАРАСОВА о его к-р деятельности.

В результате физических мер воздействия при допросе 17/VI-[19]38 г. ТАРАСОВ, будучи доставлен в тяжелом состоянии в тюрьму, спустя несколько дней умер, и смерть его с ведома ДРУШЛЯКА и быв[шего] преступного руководства НКВД УССР была оформлена как смерть от паралича сердечной деятельности.

Обвиняемый ДРУШЛЯК как на предварительном, так и на судебном следствии, свою вину отрицал, признавая себя виновным лишь в применении физических мер воздействия к арестованным по санкции б[ывшего] руководства, однако, материалами дела и свидетельскими показаниями в инкриминируемых ему преступлениях полностью изобличен.

На основании изложенного Военный трибунал признал виновным ДРУШЛЯКА в том, что, состоя на оперативно-следственной работе в органах УГБ на протяжении 1937–1938 гг. и злоупотребляя из карьеристских побуждений своим служебным положением, грубо нарушал социалистическую законность, применяя преступные методы следствия как с ведома и санкции быв[шего] вражеского руководства НКВД УССР, так и по собственной инициативе, в отношении арестованных без достаточных оснований граждан, добиваясь таким путём вымышленных показаний об их якобы к-р деятельности, в результате чего ряд лиц подвергнуты были ДРУШЛЯКОМ избиениям и издевательствам при длительном незаконном содержании их под стражей (БОДАНСКАЯ, ФРЕНКЕЛЬ и др.), а арестованные БАНДУРА и ТАРАСОВ умерли от побоев, нанесённых им ДРУШЛЯКОМ на допросах, каковые действия ДРУШЛЯКА, учитывая особо отягчающие обстоятельства их, предусмотрены ст. 206–16 п. «б» УК УССР, в силу чего

ПРИГОВОРИЛ:

ДРУШЛЯКА Ивана Степановича на основании ст. 206–17 п. «б» УК УССР к высшей мере наказания — РАССТРЕЛУ.

Приговор может быть обжалован в пятидневный срок со дня вручения осуждённому выписки из приговора через Военный трибунал, вынесший приговор, в Военную коллегию Верховного суда СССР.

Председательствующий *Васютинский*

Члены: *Усачев*
Яворский

На останній сторінці документу є прямокутний штамп з написом: «Копию для Военпрокуратуры получил. *17/I.*19*40* г. *Підпис нерозбірливий*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 445–447 зв. Оригінал. Рукопис. Документ (завірена машинописна копія) вперше опублікований у книзі: Україна в добу «Великого терору». 1936–1938 роки / редколегія Ю. Шаповал, Г. Куромія (співголови) та ін.; автори-упорядники: С. Богунов, В. Золотарьов, Т. Рафальська, О. Радзивілл, Ю. Шаповал.— К.: Либідь, 2009.— С. 419–421[1135].

№ 106
Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі І. С. Друшляка

11 квітня 1940 р.

ВАСЮТИНСКИЙ СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО
31/I–[19]40 г. Снято 4 копии

ОПРЕДЕЛЕНИЕ № 00192-р.
ВОЕННАЯ КОЛЛЕГИЯ ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР

В составе:
Председательствующего — корвоенюрист[а] МАТУЛЕВИЧ[А]
и членов: бригвоенюриста КАНДЫБИНА
бригвоенюриста КЛИМИНА

рассмотрев в заседании от 11 апреля 1940 г. кассационную жалобу ДРУШЛЯКА Ивана Степановича
на приговор ВТ войск НКВД Киевского округа от 14–15 января 1940 г.,
осуждённого за преступл[ения], предусмотр[енные] ст. 206–17 п. «б» УК УССР, к высшей мере наказания — РАССТРЕЛУ,
и заслушав доклад тов. Климин[а],
заключение пом[ощника] Главного военного прокурора тов. Артеменко,

ОПРЕДЕЛИЛА:

Виновность осуждённого ДРУШЛЯК[А] в совершенном им преступлении материалами дела доказана, однако, не усматривая необходимости в применении к нему высшей меры наказания, заменить осуждённому ДРУШЛЯК[У] расстрел лишением свободы в ИТЛ сроком на ДЕСЯТЬ (10) лет, без поражения в правах.

[1135] У книзі помилково зазначена нижня дата документу — 16 січня 1940 р. Правильно — 15 січня.

Срок отбытия наказания исчислять с 8 июня 1939 г. В остальном приговор оставить в силе, без изменений.

Подлинное за надлежащими подписями.

ВЕРНО: ПОМ[ОЩНИК] СЕКРЕТАРЯ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ
ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР
МЛ[АДШИЙ] ЛЕЙТЕНАНТ *Ехалов*

Препровождается вместе с делом в 2[–х] т[омах] и пакет ВТ [войск] НКВД *Киев[ского] о[круга]*[1136] д[ля]/исп[олнения], [копия] — ГВП д[ля]/свед[ения].

23/IV 1940 г. № 00192-р

/Секретарь ВК *Ехалов*

На документі є:

1) завірча кругла печатка з гербом СРСР у середині і написом по колу: «Верховный Суд Союза ССР. Военная Коллегия»;

2) прямокутний фіолетовий штамп з написом: «Военный Трибунал Войск НКВД Киевского округа. ПОЛУЧЕНО *25/IV.*19*40.* № __ г. Киев»;

3) прямокутний фіолетовий штамп з написом: «Копию для Военпрокуратуры получил. *25/IV.*19*40. Підпис нерозбірливий*»;

4) резолюція від руки фіолетовими чорнилами керівника ВТ військ НКВС Київського округу: «*К исполнению. Васютинский. 25/IV.1940 г.*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 45704, т. 2, арк. 477–477 зв.
Завірена копія. Машинопис на бланку.

2. Справа колишнього т.в.о. начальника 6-го відділу НКВС УРСР і в.о. заступника начальника Особливого відділу Київського особливого військового округу Василя Грабаря

№ 107
Обвинувальний висновок у справі В. Р. Грабаря

5 вересня 1939 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Серов*
«5» сентября 1939 года

[1136] Дописано від руки синіми чорнилами.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению ГРАБАРЯ Василия Романовича по ст. ст. 54−1 п. «б», 54−7, 54−11 УК УССР.

В аппарат Особоуполномоченного НКВД УССР поступили материалы о том, что ГРАБАРЬ, будучи начальником 6[−го] отдела [1-го управления НКВД УССР], а в последнее время и.о. зам[естителя] нач[альника] ОО КОВО, проводил вражескую работу, фальсификацию следственных дел, необоснованные аресты и т.д.

Произведённым следствием по делу арестованного 4 декабря 1938 г. ГРАБАРЯ установлено:

В 1938 г. ГРАБАРЬ был привлечен УСПЕНСКИМ в антисоветскую заговорщическую организацию в органах НКВД, по заданию которого проводил вражескую работу по фальсификации следственных дел, необоснованные аресты, избиение арестованных и т.д. (л.д. 32−39, 41−47, 228−231[1137]).

ГРАБАРЕМ было сфальсифицировано дело КОПАЕВА с завода «Укркабель», путём применения мер физического воздействия к последнему были взяты ложные показания на группу инженерно-технических работников завода «Укркабель». ГРАБАРЬ, заведомо зная, что показания КОПАЕВА неправдоподобны, произвёл аресты лиц, которые были «названы» КОПАЕВЫМ, как-то: СЫТНИКОВА, ДАМРИНА[1138], ПОЛИЩУКА, КАРПЕНКО и ГОРБАЧИНСКОГО, как участников диверсионной организации.

В процессе следствия их принадлежность к диверсионной организации не подтвердилась, и все вышеуказанные арестованные из-под стражи освобождены. По указанию УСПЕНСКОГО ГРАБАРЬ из протокола допроса КОПАЕВА вычеркнул проходящего СЕНИНА, а по своей инициативе вписал ЕРЕМЕНКО (л.д. 53−58, 108, 333, 334, 340−343, 626−630).

УСПЕНСКИЙ, видя большую активность ГРАБАРЯ во вражеской работе, посылает его в Запорожский горотдел НКВД с заданием произвести аресты по Запорожскому горотделу не менее 1000 человек.

ГРАБАРЬ во исполнение задания УСПЕНСКОГО в течение двух суток арестовывает 500 человек, о чем телеграфно сообщает УСПЕНСКОМУ о выполнении его задания, одновременно подготовляя остальную часть к аресту.

Из общего количества арестованных ГРАБАРЕМ по Запорожскому горотделу в большинстве своём материалов к основанию на арест не было, а на часть из них совершенно отсутствовала, т.к. аресты проводились по спискам, полученным из спецчастей (л.д. 97−101, 390−400, 405, 406, 428−433, 434−445, 462−469).

Как наглядный факт фальсификации протоколов допроса арестованных ГРАБАРЕМ, это — дело КОЛЕСНИЧЕНКО, бывш[его] комбрига 12[−й] полевой бригады[1139], через которого ГРАБАРЬ хотел вскрыть крупную «украинскую националистическую организацию» с большим

[1137] Спочатку слідча справа стосовно В. Грабаря складалася з одного тому на 709 аркушах.

[1138] У документі помилково через літеру «л» — ДАЛРИН.

[1139] М. Колесниченко був командиром 12-ї механізованої бригади КОВО.

тайным складом оружия для борьбы с соввластью, чего, безусловно, сам КОЛЕСНИЧЕНКО не знал, но благодаря фантазии ГРАБАРЯ дело КОЛЕСНИЧЕНКО выглядело так, что КОЛЕСНИЧЕНКО якобы знал о формировании вышеуказанной контрреволюционной организации по Украине (л.д. 245–252).

Аналогично делу КОЛЕСНИЧЕНКО есть и ряд других дел, сфальсифицированных ГРАБАРЕМ (л.д. 225–227).

Из 6-го отдела НКВД УССР ГРАБАРЬ назначается УСПЕНСКИМ и.о. зам[естителя] нач[альника] ОО КОВО по следственной работе, где также продолжает проводить вражескую работу по ОО КОВО под руководством УСПЕНСКОГО.

ГРАБАРЬ, работая в Наркомате внутренних дел, при своём выезде на периферию разглашал совершенно секретные данные по оперативной работе.

По показаниям арестованных МАРТЫНЮКА, ДЕЙЧА и БРАУНА ГРАБАРЬ характеризуется как карьерист, имевшим тесные связи с разоблаченными врагами народа ГЛУЗБЕРГОМ и др[угими] (л.д. 207–224).

Вражеская деятельность ГРАБАРЯ подтверждается материалами следствия, свидетельскими показаниями и показаниями соучастников антисоветского заговора УСПЕНСКОГО и ТРОИЦКОГО.

ГРАБАРЬ в предъявленном ему обвинении в начале следствия виновным себя признал полностью, но впоследствии от своих показаний отказался, несмотря на то, что УСПЕНСКИЙ на очной ставке с ГРАБАРЕМ свои предыдущие показания подтвердил (л.д. 225–241).

На основании изложенного, ОБВИНЯЕТСЯ:

ГРАБАРЬ Василий Романович, 1908 года рожд., урож[енец] гор. Одессы, русский, бывший член партии с 1932 г., до ареста и.о. зам[естителя] начальника ОО КОВО,

в том, что:

состоял участником антисоветского заговора, существовавшего в органах НКВД, и под руководством врага народа УСПЕНСКОГО проводил вражескую работу по фальсификации следственных дел, необоснованные аресты населения, применение мер физического воздействия к арестованным как системы, чем понуждал арестованного оговаривать себя в принадлежности к контрреволюционной организации, а также и других.

Исходя из вышеизложенного, следственное дело № 147517 на ГРАБАРЯ В.Р. направить военному прокурору ПиВВ Киевского округа для направления по подсудности.

СПРАВКА:

1. Обвиняемый ГРАБАРЬ содержится под стражей во внутренней тюрьме НКВД УССР.
2. Личные документы находятся при деле.
3. Вещдоков по делу нет.

Составлено «*3*» *сентября* 1939 года, гор. Киев

ОСОБОУПОЛНОМОЧЕННЫЙ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Твердохлебенко*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 2, арк. 275–280.
Оригінал. Машинопис.

№ 108
Обвинувальний акт у справі В. Р. Грабаря

3 (19) серпня 1940 р.

Обвинит[ельное] заключение утверждаю.
Дело передать на рассмотрение Военн[ой] коллегии Верхсуда [СССР].
Зам[еститель] Главн[ого] воен[ного] прокурора Афанасьев
19.VIII.[19]40[1140]

ОБВИНИТЕЛЬНЫЙ АКТ

По делу № 147517 по обвинению ГРАБАРЯ Василия Романовича по ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7, 54–11 УК УССР.

В НКВД УССР поступили материалы о том, что ГРАБАРЬ В.Р., будучи начальником 6[–го] отдела НКВД УССР, а в последнее время и.о. зам[естителя] начальника ОО КОВО, проводил вражескую работу, фальсификацию следственных дел, необоснованные аресты и т.д.

Произведённым следствием установлено, что ГРАБАРЬ летом 1938 года был привлечен УСПЕНСКИМ в антисоветскую заговорщическую организацию в органах НКВД, по заданию которого проводил вражескую работу по фальсификации следственных дел, необоснованные аресты, избиения арестованных (л.д. 32–39, 41–47, 228–229, 232–241[1141]).

ГРАБАРЕМ в бытность нач[альником] 6[–го] отдела НКВД УССР в 1938 году был необоснованно арестован бывш[ий] председатель Центрального совета Осоавиахима КОПАЕВ Павел Кузьмич.

При допросе ГРАБАРЬ требовал от КОПАЕВА ложные провокационные показания на ряд лиц по заводу «Укркабель», где КОПАЕВ до этого работал.

В результате применённых к КОПАЕВУ незаконных методов следствия ГРАБАРЬ понудил его «дать» заведомо ложные показания на группу инженерно-технических работников завода «Укркабель» как участников а[нти]/с[оветской] диверсионной организации.

ГРАБАРЬ, заведомо зная, что показания КОПАЕВА неправдоподобные, добытые от последнего в результате незаконных методов следствия, он — ГРАБАРЬ — произвёл аресты лиц, которые были «названы» КОПАЕВЫМ в своих «показаниях» — как-то: СЫТНИКОВА, ДАМРИНА[1142], ПОЛИЩУКА, КАРПЕНКО и ГОРБАЧИНСКОГО — как участников диверсионной организации. В процессе следствия их принадлежность к диверсионной организации не подтвердилась, и все вышеуказанные арестованные из-под стражи освобождены (т. 1-й, л.д. 333–335, 340–343, 618–622; т. 2-й, л.д. 143–147, 148–150, 162–214; т. 3-й, л.д. 182–191, 192–202).

Корректируя протокол допроса КОПАЕВА от 22.VII.[19]38 г., составленный[1143] на основании «собственноручных показаний», взятых от

[1140] Написано від руки зеленим олівцем.

[1141] Так у документі, том справи не зазначено.

[1142] У документі помилково через літеру «о» у першому складі — ДОМРИНА.

[1143] У документі — составленном.

КОПАЕВА путём систематического его избиения, ГРАБАРЬ из протокола допроса КОПАЕВА вычеркнул СЕНИНА, названного им в числе других как «участника к/р организации», а по своей инициативе вместо СЕНИНА вписал в протокол ЕРЕМЕНКО Михаила Фёдоровича — главного инженера завода «Укркабель». На этом основании постановлением от 23 июля 1938 года, утверждённом ГРАБАРЕМ, ЕРЕМЕНКО был арестован как «участник антисоветской диверсионной организации». Постановлением от 11 апреля 1939 г. дело ЕРЕМЕНКО прекращено, и он из-под стражи освобождён.

Кроме того, ГРАБАРЬ, корректируя этот протокол, по своей инициативе вносил целый ряд существенных изменений в показаниях КОПАЕВА. Обвиняемый ГРАБАРЬ объяснил, что проходящего по показаниям КОПАЕВА СЕНИНА[1144] он из протокола вычеркнул по указанию УСПЕНСКОГО.

Следствием установлено, что к арестованным КАРПЕНКО, ГОРБАЧЕВСКОМУ, ПОЛИЩУКУ и другим[1145] ГРАБАРЬ применял физические методы воздействия, требуя от них подтверждения заведомо вымышленных показаний КОПАЕВА об их якобы участии в а[нти]/с[оветской] диверсионной организации (см. т. 1-й, л.д. 53–58, 108, 333–334, 336–337, 340–341, 349–351, 618–622; т. 2-й, л.д. 162–214; т. 3-й, л.д. 275–283. Приложение — следдело № 148219).

В июле месяце 1938 г. УСПЕНСКИМ был командирован в Запорожье ГРАБАРЬ во главе бригады, которому дал вражескую установку произвести аресты по Запорожскому горотделу [НКВД] не менее 1000 человек. ГРАБАРЬ во исполнение задания УСПЕНСКОГО через начальника горотдела БОЛДИНА и начальников отделений КЛИБАНОВА и ЛИНЕЦКОГО потребовал составления списков на всех лиц инонациональностей независимо от степени наличия на них компрометирующих данных и на всех других лиц — рабочих и инженерно-технического состава заводов и предприятий г. Запорожья и сёл, прилегающих к городу, имеющих какие-либо компрометирующие данные независимо от их характера. По этим спискам, заведомо зная, что на большинство лиц, внесённых в списки, нет достаточных данных для ареста, в целях выполнения вражеской установки УСПЕНСКОГО ГРАБАРЬ дал распоряжение руководству горотдела составить согласно этим спискам[1146] оперативные листы на производство арестов[1147] этих лиц. В оперативных листах добавлялись фиктивные данные с выводами на политическую окраску, с тяжелыми обвинениями в государственных преступлениях, что также подтверждается и осмотром части[1148] архивно-следственных дел на лиц, арестованных по этим оперативным листам, дела на которых впоследствии были прекращены.

[1144] У документі прізвище проставлене після слова «проходящего».

[1145] У документі — невідповідність відмінків: ГОРБАЧЕВСКОГО, ПОЛИЩУКА и других.

[1146] У документі — согласно этих списков.

[1147] У документі в однині — ареста.

[1148] У документі в назівному відмінку — часть.

Таким образом ГРАБАРЕМ лично подписано по линии 3[−го] отделения 2 оперативных листа на 244 человека, по 4-му отделению — 16 оперативных листов на 131 чел., отдельные справки на 22 человека и по линии 5[−го] отделения — отдельные справки на 20 чел. Остальные оперативные листы были составлены под руководством и указанием ГРАБАРЯ и подписаны руководством горотдела НКВД.

По оперативным листам и справкам, составленным и подписанным[1149] ГРАБАРЕМ, арестовано 12.VII.[19]38 года 32 человека, 13.VII — 75 чел., 14.VII — 80 чел. и 15.VII — 106 чел., а всего было арестовано за эти дни 293 чел. После отъезда ГРАБАРЯ согласно его указанию[1150] аресты по составленным под его руководством оперативным листам продолжались, и по Запорожскому горотделу с 1.VII.[19]38 года по 1.VIII.[19]38 г. было арестовано 788 человек.

В результате массовых необоснованных арестов, произведённых в Запорожском горотделе под руководством ГРАБАРЯ, многие арестованные впоследствии были освобождены, и дела о них прекращены, о чем свидетельствуют справки 1-го спецотдела УНКВД на обороте этих же оперативных листов, приобщенных к делу специальным приложением.

Подписав оперлисты и справки на арест 417 чел., ГРАБАРЬ 14.VII.[19]38[1151] г. телеграфно донёс УСПЕНСКОМУ, что во исполнение его задания арестовано 500 человек с разбивкой их по соответствующим окраскам, как-то: по шпионажу — 90, немецкому диверсионному подполью — 62 и т.д. (см. т. 2-й, л.д. 96−97), и что намечено к аресту ещё 400 чел. С целью добиться от арестованных показаний об их к/р деятельности ГРАБАРЬ дал установку работникам Запорожского горотдела применять к ним незаконные методы следствия, что началось широко применяться в практике горотдела. Как установлено следствием, ГРАБАРЬ лично ходил по кабинетам следователей, помогал им и всячески культивировал применение[1152] к арестованным незаконных методов следствия (*том I*[1153], л.д. 97−101, 390−400, 411, 417−422, 423−431, 450−477, 510−516, 618−637; т. 2-й, л.д. 96−97, 98, 106−116; *т. 3-й*, [л. д.] 169−181, 203−207, 208−213, 364−367, 370−396, 397−406).

ГРАБАРЬ, являясь начальником 6[−го] отдела УГБ НКВД УССР, производил незаконные и необоснованные аресты граждан СССР, что подтверждается следующими фактами:

24 июля 1938 г. по справке, подписанной ГРАБАРЕМ, был арестован зам[еститель] пред[седателя] Комитета по делам физкультуры и спорта при СНК УССР БЕДРЕНКО И.А.

Справка ГРАБАРЕМ была составлена на основании косвенных показаний арестованного БЛЯХА, который показал, что ему известно о принадлежности БЕДРЕНКО к антисоветской право-троцкистской подпольной организации со слов МАСЮРЕНКО. Показания БЛЯХ[А] не были

[1149] У документі — подписанных.

[1150] У документі — указания.

[1151] У документі помилково — [19]40.

[1152] У документі у множині — применения.

[1153] Тут і наступного разу у документі вписано від руки фіолетовими чорнилами.

проверены, а в справке указан мотив, что БЕДРЕНКО подлежит аресту «для вскрытия право-троцкистского подполья в системе физкультурных организаций Украины».

Следствием материалов о причастности БЕДРЕНКО к антисоветской организации не добыто.

Установлено, что БЕДРЕНКО, будучи в аппарате Комитета по делам физкультуры, настойчиво разоблачал вредительскую деятельность БЛЯХА, проводимую в области физкультуры. БЛЯХ, зная об этом, во вражеских целях дал ложные показания о причастности БЕДРЕНКО к антисоветской организации. МАСЮРЕНКО показал, что БЕДРЕНКО как участника организации не знал и суждений по этому вопросу с БЛЯХОМ не имел. Таким образом, БЕДРЕНКО при отсутствии компрометирующих материалов незаконно содержался под стражей 6 месяцев (т. 2, л.д. 69, 70, приложение — следдело № 146514).

20 октября 1938 года была арестована машинистка следственной части ОО КОВО ШИБАНОВА С.В. В справке на арест ШИБАНОВОЙ, составленной лично ГРАБАРЕМ, указано: «Будучи антисоветски настроена, ШИБАНОВА высказывает резкие антисоветские и клеветнические настроения в отношении органов НКВД. На протяжении ряда лет ШИБАНОВА поддерживает подозрительные связи среди антисоветского элемента». К моменту составления справки и ареста ШИБАНОВОЙ ГРАБАРЬ не располагал на неё никакими данными о её а[нти]/с[оветской] деятельности и подозрительных связях. Таким образом, ШИБАНОВА была незаконно арестована по явно сфальсифицированной справке ГРАБАРЕМ и содержалась под стражей до 3 декабря 1938 г. (см. т. 2, л.д. 79; т. 3, л.д. 300 и следдело № 147910).

Выполняя вражеские установки УСПЕНСКОГО, ГРАБАРЬ, будучи начальником 6[−го] отдела, арестовал работников политотдела УРКМ НКВД УССР ГЕРШКОВА и КИЧКО за то, что последние сигнализировали в ГУР[К]М НКВД СССР о вражеской деятельности УСПЕНСКОГО. В справке об аресте ГЕРШКОВА — зам[естителя] начальника политотдела УРКМ НКВД УССР от 12.IX.[19]38 г., составленной и подписанной ГРАБАРЕМ, указано, что «ГЕРШКОВ — кадровый троцкист, участник антисоветской троцкистской организации, существовавшей в аппарате милиции Украины».

Не располагая никакими материалами на ГЕРШКОВА и КИЧКО, кроме распоряжения УСПЕНСКОГО об их аресте с целью добиться от ГЕРШКОВА и КИЧКО показаний об их якобы к/р деятельности, ГРАБАРЬ систематически их избивал и требовал дать показания об их заговоре против нового руководства Наркомата в лице УСПЕНСКОГО и причастности к к\р троцкизму (т. 3, л.д. 246−248, 249, 250−266, 312−314, 315, 323).

Также следствием установлено, что в 6[−м] отделе УГБ НКВД УССР в бытность нач[альником] отделения ГРАБАРЯ при допросе арестованных систематически, как правило, применялись к последним незаконные методы следствия с целью понудить арестованных «давать» показания о своей якобы к/р деятельности. Эти незаконные методы применялись лично ГРАБАРЕМ и с его ведома и другими работниками отдела.

В июне месяце 1938 г. в результате избиения арестованного бывшего работника милиции МАЙБОРОДЫ, последний в комнате у следователя, сидя на стуле, скончался. ГРАБАРЬ как начальник отдела, зная о причинах смерти арестованного МАЙБОРОДЫ, не принял мер к привлечению виновных к ответственности, а, наоборот, принял все меры к скрытию следов преступления, оформив прекращение дела за смертью, предав труп земле без наружного осмотра и вскрытия (т. 3, л.д. 346–347, 348–349, 420–421, 284, 309–310, 311).

Привлеченный к следствию в качестве обвиняемого ГРАБАРЬ в предъявленном ему обвинении виновным себя признал полностью, но впоследствии от своих показаний отказался. В своей преступной деятельности ГРАБАРЬ уличается показаниями свидетелей, документами и архивно-следственными делами, приобщенными к настоящему делу, и показаниями УСПЕНСКОГО.

На основании изложенного ГРАБАРЬ Василий Романович, 1908 г. рождения, уроженец г. Одессы, служащий, русский, бывш. член ВКП(б) с 1932 г., до ареста и.о. зам[естителя] начальника ОО КОВО, ст[арший] лейтенант госбезопасности,—

ОБВИНЯЕТСЯ:

в том, что состоял участником антисоветского заговора, существовавшего в органах НКВД, и под руководством врага народа УСПЕНСКОГО проводил вражескую работу по фальсификации следственных дел, необоснованные аресты, применение мер физического воздействия как систему с целью понудить арестованных оговаривать себя и других, проведении к/р деятельности, что предусмотрено ст. ст. 54–1 «б», 54–7 и 54–11 УК УССР.

На основании ст. 8 Положения и ВП ГРАБАРЬ подлежит суду Военной коллегии Верхсуда СССР.

Составлено 3.VIII.[19]40 г.
в г. Киеве

Пом[ощник] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА –
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2[–го] РАНГА *Дворенко*

СПРАВКА: Обвиняемый ГРАБАРЬ Василий Романович содержится под стражей во внутренней тюрьме [УГБ] НКВД УССР гор. Киева с 4.XII. [19]38 г.

Вещдоказательства по делу:

следдело № 147910, 148219 (2 тома и приложение), 146514, 148219 по обвинению ЕРЕМЕНКО и 148021;

2 тома оперативных листов Запорожского горотдела [НКВД], собственноручное показание КОПАЕВА в отдельном приложении.

Пом[ощник] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА –
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2[–го] РАНГА *Дворенко*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 164–171.
Оригінал. Машинопис.

№ 109
Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС УРСР у справі В. Р. Грабаря

7–11 жовтня 1940 р.

Дело № 0020–1940 г. СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

ПРОТОКОЛ
СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ

1940 года, октября 7–11 дня, Военный трибунал войск НКВД УССР в г. Киеве, в помещении УНКВД по Киевской обл., в закрытом судебном заседании в составе:

Председательствующего — военного юриста 1[–го] ранга
ВАСЮТИНСКОГО,
членов: БЕЛЯЕВА и НАЗАРОВА,
при секретаре — военюристе ПИСАРЕВЕ,
без участия сторон.

Судебное заседание открыто в 10.30.

Председательствующий объявил, что будет рассматриваться дело по обвинению быв[шего] зам[естителя] начальника Особого отдела НКВД КОВО — ст[аршего] лейтенанта госбезопасности ГРАБАРЯ Василия Романовича по ст. ст. 54–1 п. «б», 54–7 и 54–11 УК УССР.

Секретарь доложил, что подсудимый ГРАБАРЬ содержится под стражей и в судебное заседание доставлен.

По делу вызывались 33 свидетеля, из них прибыли: ВИШНЕВЕЦКИЙ, МАЙСКИЙ, ХЕС[С], БУХ, БОРОВКОВ, ТУЛЬСКИЙ, БУКАРЕНКО, ТЯГУНЕНКО, ГОРОДИНСКИЙ, БРИККЕР, ВАЙСБАРГ[1154], ГОНТАРЕНКО, ЗАЛЕВСКИЙ, КОПАЕВ, ГАЛЬЧЕНКО, ГЕРШКОВ, ВОРОНИНА, КАРПЕНКО, ПОЛИЩУК, ФРАЙМАН, ШИБАНОВА, КИЧКО и НАЗАРЕНКО.

Не явились свидетели:

СЕМЁНОВ, СОЛОПОВ, РОВИНСКИЙ и ШМУЛЕВИЧ — в связи с убытием из Киева неизвестно куда;

КРАВЧЕНКО — в связи с переводом на работу в г. Читу;

АНДРОПОВ и ВОЛОШИН — в виду убытия в отпуск;

ГОРБАЧИНСКИЙ — как отбывающий военные сборы;

ПРЫГОВ[1155] — как убывший на этап и

ПРИЦКЕР — по неизвестным причинам.

Больше по делу никто не вызывался.

Председательствующий в удостоверение самоличности опросил подсудимого, который дал о себе такие сведения:

ГРАБАРЬ Василий Романович, 1908 г. рождения, уроженец г. Одессы, происхожу из рабочих, сам служащий.

[1154] Тут і далі у документі помилково через літеру «е» у другому складі — ВАЙСБЕРГ.

[1155] Тут і далі у документі помилково через літеру «и» у першому складі — ПРИГОВ.

В РККА служил с 1929 г. по июль м[еся]ц 1932 года, а до того находился на комсомольской и советской работе, занимая в последнее время должность нач[альника] спецотдела Наркомторга Молдавии.

В органах НКВД работал с августа м[еся]ца 1932 г. по день ареста, последняя должность (по внутреннему приказу) — и.о. зам[естителя] нач[альника] ОО НКВД КОВО, но фактически являлся начальником следчасти. Мне присвоено звание «ст[арший] лейтенант госбезопасности».

Женат, имею 3-х детей, с 1932 г. состоял членом ВКП(б), партбилет отобран при аресте.

С обвинительным актом и определением ВТ ознакомился 2 октября с.г.

Под стражей по данному делу содержусь с 4 декабря 1938 г.

Объявлен состав суда и разъяснён порядок его отвода, отвода составу суда не заявлено.

Председательствующий разъяснил подсудимому, что в связи с неявкой части свидетелей он имеет право ходатайствовать об отложении слушания дела, после чего спросил его, не возражает ли он против слушания дела в отсутствии этих свидетелей.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ: ВОЛОШИН, ПРИЦКЕР и ПРЫГОВ — очень важные свидетели, и я ходатайствую о вызове их, так как без них слушать дело нельзя.

Председательствующий удостоверился в самоличности прибывших свидетелей и предупредил их об ответственности за дачу суду ложных показаний, после чего свидетели были удалены из зала судзаседания.

Председательствующий разъяснил подсудимому его право ходатайствовать о вызове дополнительных свидетелей, об истребовании и приобщении к делу документов и других доказательств по делу, а также о том, что он может через Трибунал задавать вопросы свидетелям и по их показаниям давать объяснение.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ: Мне инкриминируется участие в заговоре, причем указывается, что по линии заговора я был связан с ПРЫГОВЫМ. Однако, несмотря на мои неоднократные просьбы на протяжении всего предварительного следствия, ПРЫГОВ по этому вопросу не допрошен, и потому я прошу о вызове его в судебное заседание.

Необходимы и следующие свидетели:

ЕГОРОВ, который знает об отношении ко мне УСПЕНСКОГО, о моей разоблачительной работе против него и его угрозах по отношению ко мне. Он подтвердит также, что заместителем начальника Особого отдела НКВД КОВО я был только 60 час[ов].

ВОЛОШИН. Я всё время требовал дать с ним очную ставку, но мне в этом отказали, заявив, что он будет присутствовать на суде, однако его здесь нет.

ПРИЦКЕР. Он внесёт ясность по делу КОПАЕВА и расскажет об угрозах УСПЕНСКОГО по отношению ко мне.

Прошу также обсудить моё ходатайство о вызове дополнительных свидетелей, указанных мною в моём заявлении от 29 сентября с.г. Изложенные в этом заявлении ходатайства я полностью поддерживаю, за исключением вызова свидетеля ФЕДЧЕНКО. Сейчас на вызове ФЕДЧЕНКО я не настаиваю.

Кроме того, вторично прошу истребовать моё личное дело. Из обозрения его будет установлено, что я не был утверждён начальником [6-го] отдела, а только исполнял его обязанности, и что часть инкриминируемых мне дел ко мне не относится, так как в тот период я начальником 6[–го] отдела не являлся.

В первом своём заявлении я просил о назначении судебной экспертизы для установления, в каком состоянии мною были подписаны протоколы допроса, где я признал свою причастность к заговору. Об этой экспертизе я прошу и сейчас, так как она установит, что при подписании названных документов ко мне было применено насилие.

В 11.10 суд для обсуждения ходатайств подсудимого удалился в совещательную комнату.

В 11.55 суд вышел из совещательной комнаты, и председательствующий огласил определение:

Обсудив вторичное ходатайство подсудимого ГРАБАРЯ о вызове свидетелей ПРЫГОВА, ПРИЦКЕРА и ВОЛОШИНА, которые не явились в судебное заседание, и без коих ГРАБАРЬ считает невозможным слушание дела, так как они необходимы для исследования вопроса о причастности его к к-р организации УСПЕНСКОГО и в опровержение показаний последнего, Военный трибунал, в виду невозможности обеспечения явки этих свидетелей в настоящий момент судебного заседания, и учитывая наличие в деле достаточных материалов и явившихся свидетелей для обсуждения инкриминируемых ГРАБАРЮ обвинений,

ОПРЕДЕЛИЛ:

Дело слушанием продолжать без указанных свидетелей.

По тем же мотивам отказать в вызове свидетелей, указанных ГРАБАРЕМ в его заявлении от 29-го сентября 1940 г., а именно: ЕГОРОВА, СЛАВИНА, ФРЕЯ и других.

Вторичное ходатайство ГРАБАРЯ об истребовании из НКВД СССР его личного дела, а также о назначении экспертизы для определения, в каком состоянии он подписывал год тому назад следственные документы по делу, отклонить как необоснованное, подтвердив определение по этому поводу подготовительного заседания ВТ от 1 октября 1940 г.

Председательствующий огласил обвинительный акт, определения ВК[1156] и ВТ, разъяснил подсудимому сущность предъявленного ему обвинения, после чего спросил, признаёт ли он в нём себя виновным и желает ли давать суду объяснения.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ: В чем обвиняюсь, мне понятно. Виновным себя в объёме предъявленного мне обвинения не признаю. Признаю себя виновным лишь в том, что в период исполнения обязанностей нач[альника] 6[–го] отдела НКВД УССР допустил отдельные ошибки оперативного характера, а также в том, что по приказанию УСПЕНСКОГО и под угрозой собственного ареста применил физическое воздействие к ГЕРШКОВУ и по распоряжению того же УСПЕНСКОГО исключил СЕНИНА из показаний КОПАЕВА. Объяснения суду давать буду.

[1156] Йшлося про ухвалу підготовчого засідання ВК ВС СРСР від 17 вересня 1940 р. про передачу справи на розгляд до ВТ військ НКВС УРСР.

Обсудив порядок ведения судебного следствия, ВТ

ОПРЕДЕЛИЛ:

Исследование дела начать с заслушания объяснений подсудимого ГРАБАРЯ и после его допроса допросить свидетелей в порядке списка, приложенного к обвинительному акту.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ показал:

В органы НКВД я пришел из РККА и до перевода в Киев работал оперуполномоченным ОО 3-й кав[алерийской] дивизии. В Киев был вызван в командировку и в декабре м[еся]це 1937 года, в период реорганизации, меня назначили и.о. начальника 7[−го] отделения ОО НКВД КОВО.

В своих показаниях УСПЕНСКИЙ говорит, что вовлёк меня в заговор после того, как узнал от ЛИСТЕНГУРТА, что я принадлежал к группе заговорщиков ЛЕПЛЕВСКОГО. Провокация УСПЕНСКОГО очевидна. Ничего о заговоре ЛЕПЛЕВСКОГО мне известно не было, участников этого заговора я не знал и близок с ними не был. Не знал я и ЛИСТЕНГУРТА, и даже в кабинет к нему ни разу не заходил.

В подтверждение моей якобы заговорщической деятельности УСПЕНСКИЙ ссылается на то, что я с ЛИСТЕНГУРТОМ проводил необоснованные аресты и фальсификацию дел. Этот аргумент УСПЕНСКОГО также отпадает, так как предварительным следствием установлено, что за время моей работы в 7-м отделении Особого отдела необоснованных арестов и фальсификации дел не было.

Основную роль в моём аресте сыграл ВАЙСБАРГ. С ним у меня была настоящая вражда, и потому он шел на всяческие пакости по отношению ко мне. Однажды он попросил у меня 500 рублей единовременного пособия. Я отказал в такой сумме и сказал, что могу дать только 300 руб. Это ещё больше усилило его злобу, и, когда в Киев прибыл его приятель ГОРЛИНСКИЙ, ВАЙСБАРГ мне заявил: «Теперь поговорим». И действительно, после этого ВАЙСБАРГ в кабинете ГОРЛИНСКОГО написал на меня заявление, а ГОРЛИНСКИЙ, как мне потом говорили ДЬЯКОНОВ и сам ЦЕХМЕЙСТРУК, включил меня в схему арестов.

Арестовали меня якобы за связь с а[нти]/с[оветскими] лицами, а эти лица теперь на свободе и избиением понуждали ряд арестованных дать на меня показания. Как со мной обращались на следствии? Я видел применение к арестованным физических методов воздействия, но они — ничто по сравнению с теми издевательствами, какие были проявлены по отношению ко мне. Находясь под следствием, я неоднократно просил вызова к прокурору, но на протяжении года ко мне никто из прокуратуры не приходил. Когда же при предъявлении мне материалов следствия в порядке ст. 200 [УПК УССР] зашел прокурор МОРОЗОВ, он, несмотря на мои просьбы, не стал меня слушать и ушел, сказав, что со мной будет говорить его помощник. А ведь прокурор МОРОЗОВ больше меня виновен в делах ГЕРШКОВА и КОПАЕВА, так как сам с ними в период следствия разговаривал, а также знал, почему эти дела от меня потом забрали. До своего ареста с прокурором МОРОЗОВЫМ я был в неплохих отношениях, и друг друга мы называли по имени и отчеству.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Насколько помню, имя и отчество прокурора МОРОЗОВА — Михаил Павлович.

15 ноября 1938 года, после бегства УСПЕНСКОГО, МОРОЗОВ был у меня в кабинете и спрашивал, где нарком. Я ответил, что тот уехал на охоту, но МОРОЗОВ настаивал: «Скажите, так как у меня вчера взяли санкцию на 15 человек, арестованных ещё месяц назад».

Продолжение показаний подсуд[имого] ГРАБАРЯ:

В обвинительном заключении указано, что арест КОПАЕВА был не обоснован. Это неправда. Арестовали его на основании агентурных материалов ЛИСОВСКОГО, ВОРОНОВА, КРАЙНЕГО и официальных: он был снят Пленумом ЦС ОСО[1157] с работы и исключен из партии, причем парторганизация дала ему оценку как провокатору. Кроме того, на него имелось дело-формуляр.

Составленная на арест КОПАЕВА справка полностью соответствовала имевшимся на него материалам и добавлено в ней ничего не было. Дело КОПАЕВА вёл ГАЛЬЧЕНКО, и он же получил от КОПАЕВА все показания. Эти показания я читал в тот же день, но никаких незаконных указаний по делу не давал и самого КОПАЕВА с момента его ареста и до окончания им собственноручных показаний не видел.

До октября м[еся]ца 1938 г., т.е. до приказа № [0]0701[1158], во всех органах НКВД существовал порядок, что сначала арестованные писали собственноручные показания, а уже потом по этим показаниям следователи составляли протоколы допроса. Так было и по делу КОПАЕВА. Протокол допроса по этому делу был составлен БУКАРЕНКО, и КОПАЕВ подписал его. Однако, когда БУКАРЕНКО дал мне копию протокола, и я сличил её с собственноручными показаниями КОПАЕВА, оказалось, что в протокол не всё записано. В связи с этим я перекорректировал его в полном соответствии с собственноручными показаниями КОПАЕВА, и тот подписал вторично. И первый, и второй протоколы были подшиты в дело, но потом, с целью лишить меня возможности оправдаться, первый протокол из дела изъяли.

Ни я, ни др[угие] работники КОПАЕВА даже пальцем не тронули, и все свои показания, в том числе и о ЕРЕМЕНКО, он дал сам, без принуждения. Последующий отказ КОПАЕВА от своих показаний — это результат разложения его СЕМЁНОВЫМ и МАЙСКИМ.

ЕРЕМЕНКО был арестован в связи с показаниями на него 3-х арестованных, помимо КОПАЕВА. Арест произведён не по моей инициативе, а по настоянию БУХА, получившего эти показания, однако справки в деле сейчас нет, её изъяли, и сделал это, по-моему, сам БУХ.

Дело работников завода «Укркабель» вёл БУХ и в конце августа 1938 г. доложил мне, что следствие закончено, и осталось только проверить показания экспертизой. Членов экспертной комиссии я не видел, воздействовать на них не мог, между тем экспертиза установила все факты, подтверждавшие преступные действия обвиняемых. В моём отсутствии всем обвиняемым дали очные ставки, БУХ провёл передопрос,

[1157] ЦС ОСО — Центральный совет ОСОАВИАХИМа.

[1158] Наказ НКВС СРСР № 00701 від 23 жовтня 1938 р. «Про слідче провадження».

и КОПАЕВ, несмотря на то, что знал о моём уходе из отдела, свои показания подтвердил.

Я лично после разговора с ГОРБАЧИНСКИМ не поверил в показания КОПАЕВА о том, что ГОРБАЧИНСКИЙ им завербован. Однако КОПАЕВ категорически подтверждал свои показания, и потому я пригласил прокурора МОРОЗОВА. Тот лично допросил КОПАЕВА, а затем между КОПАЕВЫМ и ГОРБАЧИНСКИМ в присутствии МОРОЗОВА и ШЕВЧЕНКО была проведена очная ставка. На ней КОПАЕВ вновь подтвердил свои показания.

После того, как КОПАЕВ дал свои показания по заводу «Укркабель», я составил справки на всех проходящих по его показаниям лиц, в том числе и на СЕНИНА. Эти справки УСПЕНСКИЙ оставил у себя, а когда вернул, сказал, что согласовывал их с Н. С. ХРУЩЕВЫМ и предложил СЕНИНА из показаний вычеркнуть и аресту не подвергать, так как Н. С. ХРУЩЕВ знает якобы его как проверенного человека. После того я был на заводе «Укркабель», и там мне тоже подтвердили, что СЕНИН действительно знаком с Н. С. ХРУЩЕВЫМ. На основании этого приказания УСПЕНСКОГО я при корректировке протокола допроса КОПАЕВА исключил СЕНИНА, однако, когда КОПАЕВУ дали протокол на подпись, он стал настаивать на включении СЕНИНА. Об этом мне доложил БУКАРЕНКО, и я тогда же дал распоряжение, чтобы по поводу СЕНИНА КОПАЕВА допросить отдельно, и его показания зафиксировать в отдельном протоколе.

Я утверждаю, что КОПАЕВ и др. арестованные по з[аво]ду «Укркабель» были разложены специально для того, чтобы «угробить» меня. Началось это с моих выступлений на опер[ативных] совещаниях. В конце октября м[еся]ца 1938 года я, работая тогда в следчасти, поставил вопрос о необходимости освобождения 40–45 чел., арестованных Особым отделом ещё до меня. УСПЕНСКИЙ раскричался тогда на меня и заявил: «Что вы думаете быть умнее ГРЕЧУХИНА». Я всё же не успокоился, настоял на созыве партсобрания и на нём выступил, называя вещи своими именами. После этого следчасть, которой я руководил, разгоняется, и УСПЕНСКИЙ отстраняет меня от следствия. В это же время вызывается ПРИЦКЕР, и его садят на дело КОПАЕВА, а спустя м[еся]ц на оперативном совещании УСПЕНСКИЙ устроил на меня погром, заявляя, что у меня имеет место оговор арестованными честных рабочих. ПРИЦКЕР же мне рассказал, что говорил с моими арестованными, и они отказываются от ранее данных показаний. Тогда же от ПРИЦКЕРА мне стало известно, что с этими арестованными разговаривал и сам УСПЕНСКИЙ, причем первым вопросом УСПЕНСКОГО было: «Вы враг?». Арестованный, конечно, отрицал, и без какого-либо анализа дела все обвиняемые по з[аво]ду «Укркабель», а также КОПАЕВ, были освобождены.

Не лучшим было отношение и прокуратуры. Так, на очной ставке между мной и КОПАЕВЫМ пом[ощник] прокурора ХАЧАТУРЯН сделал вступление, заявив, что в Москве арестованных избивали «по методу профессора ПАВЛОВА». Это был намёк, КОПАЕВ его понял и стал отрицать все ранее данные показания, заявляя, что они вынуждены избиением.

В деле имеется заявление КОПАЕВА о том, что до своего ареста он разоблачал меня в антисоветской и уголовной деятельности, и что это обстоятельство и послужило причиной его ареста. Это же абсурд, и на очной ставке он признал, что взаимоотношения между нами были нормальные, за исключением отдельных натянутостей по службе, однако заявил, что я якобы обижался на него за то, что он не оплатил счета за полученное мною обмундирование из Укрснаба ОСО. Никакого обмундирования из Укрснаба ОСО я не получал и просил проверить эту клевету КОПАЕВА[1159], но ничего сделано не было.

По делу КОПАЕВА проходил МИТНИЦКИЙ. На очной ставке КОПАЕВ заявил, что такой фамилии он не называл, однако я просматривал потом его собственноручные показания, и фамилия МИТНИЦКИЙ в них фигурирует.

Я КОПАЕВА никогда не допрашивал, наедине с ним ни разу не оставался и не только физического воздействия, но даже угроз не применял. Моё мнение: КОПАЕВ — враг, и его освободили только потому, чтобы «угробить» меня. Характерно, что очная ставка между ним и мною была 10 декабря [1938 г.], а ГОРЛИНСКИЙ ещё 8 декабря пишет постановление об освобождении его и указывает, что я признался в фальсификации дела.

Теперь по части Запорожья. В начале июня или июля 1938 г. УСПЕНСКИЙ вызвал к себе в кабинет всех начальников отделов и сказал, что политбюро ЦК принято решение об очистке промышленных городов от антисоветского элемента. Тут же наметил, кто куда едет, и меня с бригадой в составе ВАЙСБАРГА, РОВИНСКОГО и СОЛОПОВА назначил в Запорожье. Нашей бригаде была дана задача до приезда в Запорожье УСПЕНСКОГО поднять все агентурные и оперативные учеты и на основании их составить оперативные листы на арест.

Первое, что я обнаружил по прибытии в Запорожский горотдел, это «стойки» арестованных в коридоре. На мой вопрос начальнику ГО ВОЛЬСКОМУ тот ответил, что это общая система, однако я дал распоряжение «стойки» немедленно прекратить, что и было сделано. О камере № 8 я ничего не знал, так как в тюрподе не был, и при мне с момента моего прибытия в Запорожье до приезда туда УСПЕНСКОГО физические методы воздействия к арестованным там не применялись. УСПЕНСКИЙ в Запорожье приехал 12 июля с новым начальником горотдела БОЛДИНЫМ и провёл оперативное совещание. На этом совещании БОЛДИН спросил УСПЕНСКОГО, можно ли к отдельным арестованным применять физическое воздействие. УСПЕНСКИЙ ответил: «Разрешаю», и лишь после этого там при мне стали применяться физические методы.

Меня обвиняют в том, что я, заведомо зная об отсутствии компрометирующих материалов, требовал проведения арестов по Запорожью. Это не так. Аресты проводил не я, а начальник горотдела, и лично я ни одного постановления на арест не подписал. Кроме того, основные аресты были произведены после 14 июля, а я, как свидетельствует путёвка автомашины, убыл из Запорожья 14 июля.

[1159] У документі в давальному відмінку — КОПАЕВУ.

Оперативные листы составлялись по имевшимся в горотделе материалам, и необоснованного их составления не было. Здесь нельзя основываться только на данных 1-го спецотдела, так как на учете 1[–го] спецотдела состояли лишь дела-формуляры и агразработки, мы же для оперативных листов использовали и первички, которые в 1-м спецотделе не регистрировались.

Никаких вражеских установок от УСПЕНСКОГО я перед выездом в Запорожье не получал и сам их не давал. Установка УСПЕНСКОГО была дана им на совещании и являлась одной для всех начальников отделов: подготовить материалы для очистки промышленных городов от антисоветского элемента, имея при этом в виду парализовать работу немецкой разведки.

Никаких контрольных цифр по арестам я не давал и сам такого задания от УСПЕНСКОГО не получал. По поводу цифры в 1000 чел. могу сказать следующее. 11 июля я был с ВОЛЬСКИМ в Днепропетровске, где УСПЕНСКИЙ проводил оперативное совещание. На этом совещании УСПЕНСКИЙ задал ВОЛЬСКОМУ вопрос, какие материалы имеются по Запорожскому горотделу, и ВОЛЬСКИЙ ответил, что по имеющимся в горотделе материалам он может арестовать 1000 чел. Вот отсюда и идёт разговор о норме.

Я санкций на арест в Запорожье не давал. При мне там было арестовано около 240 человек, из них часть — по указанию Днепропетровского УНКВД по материалам, которые туда представлялись ещё до моего приезда, а часть — по утверждённому УСПЕНСКИМ оперлисту, составленному нами к его приезду. Основные же аресты, как уже говорил, производились после моего отъезда, и санкцию на них БОЛДИН должен был получить в УНКВД.

В приобщенной к делу моей телеграмме на имя УСПЕНСКОГО опечатка. В ней указано об аресте 500 чел., в действительности же аресты этих лиц тогда проведены ещё не были, и я написал «арестовываются», а при печатании вместо этого слова ошибочно указали «арестовано».

Должен сказать, что мне вменяют в вину ряд дел, к которым я никакого отношения не имею. Произошло это потому, что, когда после моего ареста КОБУЛОВ дал задание проверить мою деятельность по 6-му отделу, СЕМЁНОВ, составляя акт, сфальсифицировал его, т.е. включил туда дела других отделов, а также заведённые ещё до моего прибытия в Киев.

БЕДРЕНКО был арестован по показаниям БЛЯХА, подтверждённым агентурными донесениями. Это дело было получено из 2-го отдела, и в нём имелись показания БЛЯХА о том, что БЕДРЕНКО известен ему как участник к-р организации. Показания БЛЯХА о причастности БЕДРЕНКО к к-р организации до некоторой степени подтверждались донесениями агента «ПОЛЯРНОГО», и потому на основании этих материалов на БЕДРЕНКО была составлена справка. Справка отражала только те материалы, какими мы располагали, и фальсификации здесь нет.

О деле ШИБАНОВОЙ. ШИБАНОВА была арестована не по моей справке, а по резолюции УСПЕНСКОГО на рапорте БЫКОВА. Освободили ШИБАНОВУ лишь после бегства УСПЕНСКОГО, но я уже на 12-й день ставил вопрос об освобождении её.

О деле ГЕРШКОВА. 11 сентября 1938 г. я был вызван в кабинет к УСПЕНСКОМУ, и там в присутствии быв. вр.и.д. нач[альника] УРКМ НКВД УССР ШАРАБУРИНА УСПЕНСКИЙ спросил, какие материалы имеются у меня на зам[естителя] нач[альника] политотдела УРКМ ГЕРШКОВА. Я ответил, что материалов на ГЕРШКОВА у меня нет, но УСПЕНСКИЙ предложил проверить и сказать ему точно. Проверка ничего нового не дала, и, вернувшись, я доложил УСПЕНСКОМУ, что, кроме данных о том, что ГЕРШКОВ был знаком с РАХЛИСОМ, и тот рекомендовал его на работу в УРКМ, у меня никаких материалов нет. В ответ УСПЕНСКИЙ заявил, что ГЕРШКОВ — участник к-р организации, и что у ШАРАБУРИНА имеется письмо, уличающее его, ГЕРШКОВА. ШАРАБУРИН же рассказал, что ГЕРШКОВ был в Москве на совещании и там говорил, что быв. нач[альник] УРКМ, к тому времени уже арестованный, КЛОЧКОВ попал на Украину якобы по настоянию УСПЕНСКОГО и проводит вражескую линию, разгоняя аппарат и срывая политработу. Я вызвал ГЕРШКОВА к себе, и он действительно подтвердил, что на совещании говорил об этом. Во время беседы с ГЕРШКОВЫМ меня опять вызвал УСПЕНСКИЙ и в присутствии того же ШАРАБУРИНА спросил: «Ну, что говорит заговорщик?». Я ответил, что по этому поводу с ГЕРШКОВЫМ ещё не говорил, и после этого УСПЕНСКИЙ вызвал по «ВЧ» комдива ЧЕРНЫШЕВА и стал с ним говорить относительно ГЕРШКОВА. Вернувшись к ГЕРШКОВУ, я продолжил с ним наш разговор, и здесь он рассказал, что после совещания с ним беседовал ТАЛАЛАЕВ и якобы сказал, что УСПЕНСКИЙ является сыном попа, и что в Москве ему не верят. Я предложил ГЕРШКОВУ о рассказанном им мне написать заявление, и он написал. Тут меня в третий раз вызвал УСПЕНСКИЙ, сказал (при этом присутствовал ШАРАБУРИН), что от комдива ЧЕРНЫШЕВА получена санкция на арест ГЕРШКОВА, и предложил арестовать последнего. Я это выполнил и объявил ГЕРШКОВУ, что по распоряжению комдива ЧЕРНЫШЕВА он арестован. После этого раздался звонок, и УСПЕНСКИЙ по телефону спросил: «Какие показания даёт заговорщик?». Я снова доложил, что по вопросу заговора с ГЕРШКОВЫМ ещё не начинал говорить, и на это УСПЕНСКИЙ мне сказал, что сам будет допрашивать его. И действительно, спустя некоторое время ко мне в кабинет вошел УСПЕНСКИЙ и, обратившись к ГЕРШКОВУ со словами «враг», «провокатор», «заговорщик», принялся избивать его. Я опешил, увидев[1160] это, но УСПЕНСКИЙ набросился на меня с криком: «Ты почему не бьёшь? Вместе с врагами? Ты арестован!», и ушел. Честно заявляю, что после этого, будучи под впечатлением угроз УСПЕНСКОГО, я, в свою очередь, бил ГЕРШКОВА. Ночью снова пришел УСПЕНСКИЙ с ЯРАЛЯНЦЕМ и ГРЕЧУХИНЫМ[1161], и последний спросил ГЕРШКОВА: «Это ты был в Одессе и чистил там аппарат?». После избиения УСПЕНСКИМ и мною ГЕРШКОВ написал собственноручное заявление, в котором дал признание о своём участии в троцкистской организации, и я написал запросы на

[1160] У документі — увидя.

[1161] У документі помилково — ГРЕЧУХОЙ.

указанных им в заявлении лиц. Когда дал их УСПЕНСКОМУ на подпись, он эти запросы не подписал, и это обстоятельство, а также отказ дать мне письмо, якобы имевшееся у ШАРАБУРИНА, вызвало во мне сомнение в обоснованности ареста ГЕРШКОВА. Спустя час после этого ко мне явился ДРИБИНСКИЙ[1162] и сказал, что УСПЕНСКИЙ распорядился дело ГЕРШКОВА сдать во 2-й отдел. Я в присутствии ДРИБИНСКОГО задал ГЕРШКОВУ вопрос, соответствует ли действительности написанное им заявление. ГЕРШКОВ ответил, что всё написанное им является неправдой, и что это заявление он написал из боязни быть в противном случае снова избитым УСПЕНСКИМ. После передачи дела ГЕРШКОВА во 2-й отдел, я о всей этой истории написал письмо ЕЖОВУ, а также начальнику 6-го отдела НКВД СССР, высказывая в нём сомнение в правильности ареста ГЕРШКОВА. На второй день об этом же деле сказал и прокурору МОРОЗОВУ: «Ты дал санкцию на арест ГЕРШКОВА, а материалов на него мне не дали и дело это от меня уже забрали». Говорил о своём сомнении и ГОРЛИНСКОМУ, который в то время был ещё оперуполномоченным [4-го отдела ГУГБ НКВД СССР].

КИЧКО был арестован после ГЕРШКОВА 2-м отделом, и спустя некоторое время меня вызвал ЯРАЛЯНЦ. У него в тот момент сидел ГЕРШКОВ, потом ввели КИЧКО, и на очной ставке между ними ГЕРШКОВ снова подтвердил свои показания. КИЧКО я видел всего три раза. В кабинете у меня он ни разу не был, и я его даже пальцем не тронул. Находясь уже под стражей в тюрьме, я как-то услышал там голос КИЧКО. Удивившись, что он до сего времени содержится под стражей, я написал об этом деле заявление на имя БЕРИЯ, и КИЧКО потом был освобождён.

В 14.30 объявлен перерыв судзаседания.

В 15.40 судебное заседание продолжается.

Продолжение показаний подсуд[имого] ГРАБАРЯ:

О том, что к МАЙБОРОДЕ накануне его смерти применялись физические методы воздействия, мне известно не было. Дело о нём было прекращено правильно, на законном основании, так как акт осмотра трупа имелся, и я его лично видел.

Если бы я не попал к следователю ЦЕХМЕЙСТРУКУ и ГОРЛИНСКОМУ, я не сидел бы теперь на скамье подсудимых. Я не был участником к-р организации, не знал даже о её существовании, но в результате избиений и издевательств меня вынудили дать признание в причастности к этой организации. Свои собственноручные показания я писал под диктовку ЦЕХМЕЙСТРУКА и делал всё, что он требовал, чтобы скорее избавиться от него. Поэтому я и не подписал свои собственноручные показания[1163]. Не мог я состоять и в заговоре ЛЕПЛЕВСКОГО, так как всё время работал на периферии и никого из приближённых ЛЕПЛЕВСКОГО не знал.

УСПЕНСКИЙ говорит, что я являлся участником его организации, и что для покрытия моей заговорщической деятельности он даже давал соответствующие задания другому заговорщику МАЙСКОМУ. Однако

[1162] Тут і далі у документі помилково — ДЕРБИНСКИЙ.

[1163] У документі — своих собственноручных показаний.

МАЙСКИЙ[1164] до сего времени на свободе, и это говорит о том, как можно доверять показаниям УСПЕНСКОГО.

Перед очной ставкой с УСПЕНСКИМ меня избили, не дали возможности говорить на ней, а перед УСПЕНСКИМ в то время поставили чай и папиросы. Когда на очной ставке я задал УСПЕНСКОМУ вопрос, о чем он говорил со мной во время вербовки меня и какие дал задания, ПОЛОЖИНСКИЙ избил меня и сказал УСПЕНСКОМУ, чтобы на этот вопрос тот не отвечал. О том, в каком состоянии я пришел в камеру после очной ставки, могут подтвердить сокамерники.

О характере следствия по моему делу я неоднократно писал в прокуратуру, сообщал ей и о причинах отказа от подписи, но на мои заявления прокуратура не обращала никакого внимания.

Я прошу отнестись к рассмотрению моего дела объективно и учесть, что выступающие против меня свидетели сами были виновны в безобразиях, которые теперь инкриминируются мне. Прошу верить, что я не был заговорщиком и не хочу быть им.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Уезжая из Запорожья, УСПЕНСКИЙ дал мне задание по окончании составления оперативных списков разбить всех включенных в них по окраскам и донести ему результаты. Я так и сделал и 14 июля послал ему об этом телеграмму. В тот момент аресты проведены ещё не были, и в телеграмме я указал «арестовываются»[1165], но вместо этого ошибочно напечатали «арестовано».

При мне в Запорожье только по одному оперлисту были произведены аресты, и санкцию на аресты дал сам УСПЕНСКИЙ. Остальные оперлисты утверждались без меня и без меня по ним производили аресты.

Оперлисты подписывались начальником горотдела и мною, как лицом, возглавлявшим группу, прибывшую из Киева для очистки города от антисоветских элементов.

При мне в Запорожье было арестовано 245 человек и подготовлено материалов на арест ещё 400 с лишним человек. Поэтому в телеграмме я и указал, что они арестовываются. Телеграмму я написал на основании составленных списков, но санкции на арест не давал.

Начальник горотдела БОЛДИН знал о посылке мною указанной телеграммы, но это не значило, что он обязательно должен был арестовать всех лиц, включенных в составленные оперлисты, так как сам УСПЕНСКИЙ заявил ему, что руководство по очистке города возлагается на него.

Я не могу нести ответственность за аресты по Запорожью, так как до 12 июля за работу горотдела отвечал ВОЛЬСКИЙ, а с часу дня 12 июля — новый начальник БОЛДИН.

Оперлисты составлялись в 4-х экземплярах, и все они подписывались и мною, и БОЛДИНЫМ. Если на некоторых экземплярах отсутствуют моя или БОЛДИНА подписи, то это — случайность.

Лично по моему распоряжению никто из сотрудников Запорожского горотдела арестован не был. На оперативном совещании в Днепропетровске

[1164] У документі помилково через літеру «О» у першому складі — МОЙСКИЙ.

[1165] У документі — «арестовывается».

11 июля ВОЛЬСКИЙ докладывал УСПЕНСКОМУ о состоянии горотдела и доложил, что БРИККЕР и ещё два сотрудника занимаются барахольством. 12 июля УСПЕНСКИЙ на оперативном совещании в горотделе задал вопрос, кто из сотрудников занимается барахольством. Я назвал ПРИЦКЕРА, о котором мне говорил ВОЛЬСКИЙ, а ВОЛЬСКИЙ — БРИККЕРА. На следующий день из УНКВД сообщили, что УСПЕНСКИЙ приказал БРИККЕРА арестовать. БРИККЕР в тот момент был в белом костюме, и потому я сказал ему, чтобы он пошел переодеться. По возвращении моём в Киев НАЗАРЕНКО сказал мне, что из Запорожья доставлен арестованный БРИККЕР, и попросил написать на него справку, но я отказался сделать это, заявив, что он арестован не мною, и что материалов на него у меня нет.

Учеты по Запорожскому горотделу я просматривал, и составленные оперативные списки соответствовали им.

(Оглашены показания БОЛДИНА — л.д. 403–405 т. 3).

На основании личных выводов никого в оперсписки я не вносил, и на очной ставке БОЛДИН не мог привести в подтверждение своих показаний ни одного конкретного факта.

Оперсписки по материалам спецотделов составлены БОЛДИНЫМ и КЛИБАНОВЫМ в моё отсутствие.

Установки о подготовке к аресту определённого числа лиц я ни от кого не получал и сам также не давал её. Число подлежащих аресту назвал УСПЕНСКИЙ после доклада ему ВОЛЬСКОГО о том, что по Запорожью он может арестовать 1000 ч[ел.].

Оперативное совещание[1166] в Запорожском горотделе я не проводил, а провёл его БОЛДИН в моём присутствии. КЛИБАНОВ на этом совещании сказал, что в спецотделах работают быв. чекисты, от них можно получить необходимые материалы, и БОЛДИН послал за получением этих материалов. Во время моего пребывания в Запорожье полученные из спецотделов материалы в основу арестов не легли, и указаний об этом я не давал.

Справку на арест ШИБАНОВОЙ я не писал, и основанием к аресту ШИБАНОВОЙ послужила не справка, а рапорт БЫКОВА. Справка же была написана потом для получения санкции прокурора, и изложенное в ней полностью соответствовало рапорту БЫКОВА и справке отдела кадров о том, что причиной увольнения ШИБАНОВОЙ послужила связь её с антисоветски настроенными инженерами. Эту справку написал ВОЛОШИН, а я подписал её. Докладывая УСПЕНСКОМУ рапорт БЫКОВА, я был против ареста ШИБАНОВОЙ и просил ограничиться в отношении неё дисциплинарным взысканием, но УСПЕНСКИЙ наложил резолюцию «Арестовать». Подписывая после этого справку на истребование санкции прокурора, я всё же рассчитывал, что ШИБАНОВА посидит дней 10, и тем всё закончится. Поэтому после бегства УСПЕНСКОГО я сразу же пошел к вр.и.д. наркома ОСОКИНУ, доложил о деле ШИБАНОВОЙ и поставил вопрос об освобождении её. Никаких установок по части допроса ШИБАНОВОЙ я не давал, однако

[1166] У документі — оперативного совещания.

ВИШНЕВЕЦКИЙ при допросе её относился к ней грубо, ругал её. В связи с этим, после бегства УСПЕНСКОГО, когда приехала комиссия, он с целью застраховать себя и переложить всё на УСПЕНСКОГО, просил меня заявить комиссии, что УСПЕНСКИЙ якобы дал распоряжение бить ШИБАНОВУ. Я отказался сделать это.

КОПАЕВ с места ареста сразу был доставлен к ГАЛЬЧЕНКО, и до того момента, пока не дал ему собственноручных развёрнутых показаний, я с ним не говорил и даже не видел. Показания же его я читал и, когда он их закончил, вызвал его и стал беседовать с ним.

После ответов на вопросы суда подсудимый ГРАБАРЬ возбудил ходатайство: Я просил бы сначала исследовать вопрос о делах по заводу «Укркабель» и КОПАЕВУ и в связи с этим допрос свидетелей начать в таком порядке: ГАЛЬЧЕНКО, БУХ, ВОРОНИНА, КОПАЕВ и остальные по усмотрению суда. Кроме того, прошу истребовать от пом[ощника] военного прокурора ДВОРЕНКО мои заметки по делу КОПАЕВА, сейчас объявить перерыв.

ВТ после совещания на месте вынес определение:

Обсудив ходатайство подсудимого о порядке допроса свидетелей, ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: ходатайство подсудимого о допросе первыми свидетелей ГАЛЬЧЕНКО, БУХ, ВОРОНИНОЙ, КОПАЕВА, а затем остальных, удовлетворить.

Также удовлетворить ходатайство подсудимого об истребовании из прокуратуры его заметок по делу КОПАЕВА, и согласно просьбы подсудимого объявить перерыв судебного заседания на 3 ч[аса] 30 м[ин.].

В 16.45 объявлен перерыв судзаседания.

В 20.15 судебное заседание продолжается.

Свидетель ГАЛЬЧЕНКО Павел Сидорович, 1909 г. рожд., по соцположению служащий, зам[еститель] нач[альника] горотдела НКВД в г. Одессе, в органах НКВД работает с апреля 1938 г., член ВКП(б) с 1930 г., не судимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

В 1938 г. я был мобилизован в органы НКВД и попал в ОО НКВД КОВО, в 7[−е] отделение, начальником которого был ГРАБАРЬ. Проработал с ним с апреля по август 1938 г.

Как в то время воспитывались молодые кадры и как их учили работать, даже вспомнить тяжело. Приведу пример: спустя некоторое время после моего прихода на работу в ОО ПРЫГОВ вызвал меня и сделал замечание: «Что это вы ведёте допрос так, что вас не слышно?». После этого ко мне попал арестованный, фамилии его не помню, который сидел уже полтора года. Его допрашивали все, вплоть до УСПЕНСКОГО, но он показаний не давал. Учтя сделанное ПРЫГОВЫМ мне замечание, я при допросе этого арестованного разговаривал с ним громко, однако на этот раз тот же ПРЫГОВ снова сделал мне замечание, но уже противоположного порядка, заявив, что находящиеся у него арестованные слышат, о чем я говорю.

Потом мне дали арестованного быв. председателя ЦС ОСО КОПАЕВА. Перед этим ГРАБАРЬ вызвал меня, предупредил, что сейчас будет доставлен КОПАЕВ, и сказал, что вначале по существу дела с КОПАЕВЫМ не говорить, а только рассказать ему, как он должен вести себя на следствии,

и предложить давать чистосердечные показания. Когда КОПАЕВА доставили, я поговорил с ним в соответствии с наставлением ГРАБАРЯ, и КОПАЕВ сказал, что будет давать показания. Доложил об этом ГРАБАРЮ, и тот после этого сказал: «Ну, теперь можно его допрашивать. Он — враг, троцкист».

Выйдя от ГРАБАРЯ, я сказал КОПАЕВУ, чтобы он приступил к даче показаний, и КОПАЕВ стал говорить, что признаёт себя виновным в развале работы Осоавиахима. Так как эти показания не соответствовали сказанному мне ГРАБАРЕМ, я предложил КОПАЕВУ рассказать о своей троцкистской деятельности, и КОПАЕВ признался, что примыкал к троцкистам с 1929 года. Получив это признание, я доложил о нём ГРАБАРЮ, однако тот мне заявил, что КОПАЕВ троцкист не с 1929, а с 1927 г. вернувшись к КОПАЕВУ, я сказал ему, что он даёт неправдивые показания, так как, по имеющимся у нас данным, он является троцкистом с 1927 г. КОПАЕВ подтвердил, что действительно примыкает к троцкизму с 1927 г. и собственноручно стал писать показания. Закончив о своей троцкистской деятельности, он дал показания по заводу «Укркабель», назвав как участников вредительской организации СЕНИНА и друг., и при этом указал, что СЕНИН вхож к одному руководящему партийному работнику. Об этом показании КОПАЕВА я поставил в известность ГРАБАРЯ, и тот сказал мне, что доложит наркому [УСПЕНСКОМУ].

В своих показаниях КОПАЕВ писал, что завербован КОСИОРОМ, назвал много людей и пытался, правда, не прямо, а косвенно, показать, что завербовал своего заместителя СЕРЕБРЯКОВА.

После того, как КОПАЕВ исписал стопу бумаги, ГРАБАРЬ поручил мне составить протокол допроса. Я засел за протокол и переписал в него всё, что показал КОПАЕВ, но ГРАБАРЯ мой протокол не удовлетворил, он заявил, что «протокол не наркоматский», и после этого КОПАЕВА от меня забрали и передали БУКАРЕНКО.

Когда мне стало известно об освобождении КОПАЕВА, я этим был очень удивлён и по этому поводу говорил с прокурором. Прокурор объяснил, что ранее данные КОПЕВЫМ показания были вынуждены, но мне лично КОПАЕВ давал показания без всякого нажима.

Был у меня ещё один арестованный из военнослужащих — КОЛЕСНИЧЕНКО, который, как мне говорили, проходил по показаниям КРИВОРУЧКО. К КОЛЕСНИЧЕНКО мер физического воздействия я также не применял, однако он подтвердил, что завербован КРИВОРУЧКО.

Был также и арестованный УС — бывший работник милиции. Я и сейчас убеждён, что его арестовали не напрасно, так как он крепко проходил по показаниям 6-ти арестованных. Его судила Военная коллегия и дала 15 лет.

Если КОПАЕВ был арестован необоснованно, чего я утверждать не могу, то вина в этом ГРАБАРЯ. Делаю такой вывод вот из чего: когда КОПАЕВ после ареста был приведён в мою комнату, ГРАБАРЬ несколько дней не заходил ко мне, а однажды, увидев КОПАЕВА у меня, даже ушел, стараясь быть не замеченным им. В общем создавалось впечатление, что

в первые дни в связи с арестом КОПАЕВА ГРАБАРЬ чувствовал какое-то смущение.

ГРАБАРЯ я считал карьеристом и подхалимом. Не изменил этого мнения и сейчас. УСПЕНСКОГО он ставил выше всех и, не задумываясь, отдал бы за него партбилет. Был груб с работниками, о чем я говорил на партсобрании. На этом партсобрании я выступил и против заместителя ГРАБАРЯ КОГАНА. После этого собрания меня вызвал УСПЕНСКИЙ и предложил перейти на работу в «Динамо». По выходе от УСПЕНСКОГО встретился с ГРАБАРЕМ, и тот стал лицемерно возмущаться моим переводом, в действительности всё это было делом его рук.

Как-то с группой работников я приехал в тюрьму, где мы проводили следствие. Выйдя в коридор и увидев открытую дверь комнаты, где работал ТУЛЬСКИЙ, я заглянул туда. Там сидел арестованный быв. работник милиции, и ТУЛЬСКИЙ обращался к нему с каким-то вопросом, но тот ни на что не реагировал, так как был уже мёртв. Как говорили, этот арестованный на допросе у ТУЛЬСКОГО был только второй раз. В этот последний раз его не били, и ТУЛЬСКИЙ даже не успел ещё приступить к допросу, а что было при первом допросе, не знаю.

Вообще же избиение арестованных у нас имело место.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

О КОПАЕВЕ мне ГРАБАРЬ только сказал, что он — враг, в прошлом примыкал к троцкизму, однако никаких материалов — ни дела, ни даже справки — от ГРАБАРЯ я не получил.

КОПАЕВ дал мне показания без всякого принуждения.

(Оглашены показания КОПАЕВА л.д. 184, т. 3-й).

Это — ложь, провокация. КОПАЕВА я и пальцем не тронул, так как он сам стал давать показания. Его я не только не бил, а, наоборот, с первого же дня пребывания у меня его кормили колбасой, давали чай, папиросы. Так делалось у нас обычно в отношении арестованных, не отпиравшихся на следствии.

Ко мне КОПАЕВ попал сразу же после ареста и примерно спустя 40 минут дал показание о том, что в 1929 году, будучи в Грозном, примыкал к троцкизму. На последующих допросах он углублял свои показания и потом перешел к заводу «Укркабель».

Дачу мне КОПАЕВЫМ показаний в первый же день без применения к нему физического воздействия объясняю двояко: возможно, он просто решил изложить мне фантазию, видя, что я — молодой работник, а, может быть, к этому понудила его боязнь быть избитым, так как о применении физического воздействия он мог догадаться по крикам арестованных, которых избивали в тот момент, когда он был у меня.

В своих показаниях КОПАЕВ указал весь актив Осоавиахима, и моё мнение, что не названы им только те, о ком он забыл.

Дал показания и о БАБИНЕ — председателе Одесского ОСО, а тот показал, что со слов КОПАЕВА ему известно, что СЕРЕБРЯКОВ является членом организации и завербован КОПАЕВЫМ. Потом, будучи в Одессе, по поручению начальника УНКВД вызвал БАБИНА в кабинет к МАКИЕВСКОМУ и в его присутствии спросил БАБИНА, что ему известно о СЕРЕБРЯКОВЕ. БАБИН ответил, что его показания являются

оговором, но на очной ставке с КОПАЕВЫМ, проведённой приезжавшим из Киева работником, он этот оговор подтвердил. На мой вопрос, почему им оговорен именно СЕРЕБРЯКОВ, БАБИН ответил: «Так он же был заместителем КОПАЕВА».

О том, что ГРАБАРЬ корректировал протокол допроса КОПАЕВА, составленный БУКАРЕНКО, я узнал лишь впоследствии. Был ли из этого протокола вычеркнут СЕНИН и вписан ЕРЕМЕНКО, не знаю.

Сколько времени я работал с КОПАЕВЫМ и сколько раз допрашивал его, не помню.

До ареста КОПАЕВА я не знал. ГРАБАРЬ же в первые дни следствия говорил мне, что КОПАЕВ его знает.

ВЕГЕРА до ареста работал в аэроклубе. Однажды он на допросе назвал СТАЛИНА товарищем, и за это ПРЫГОВ в присутствии ГРАБАРЯ стал избивать его. Я не помню, применял ли сам физическое воздействие к ВЕГЕРЕ, но, если об этом имеются данные, отрицать не могу.

Мне известен случай, что, когда ТУЛЬСКИЙ после подписания арестованным протокола допроса сделал там дописку, то ГРАБАРЬ его крепко разругал.

Случая, чтобы в мою бытность ГРАБАРЬ на партсобрании ставил вопрос о состоянии следствия в отделении и говорил об искривлениях, не помню.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Арестованную МИЛЯВСКУЮ я не знаю и показаний, как её, так и других арестованных, КОПАЕВУ я не зачитывал.

ГРАБАРЬ избегал КОПАЕВА дней 6, а после того по данным КОПАЕВЫМ показаниям поговорил с ним, и КОПАЕВ свои показания подтвердил.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Будучи начальником отделения, я обслуживал Осоавиахим и по службе мне приходилось сталкиваться с КОПАЕВЫМ. Поэтому с тем, чтобы не влиять на следствие, я в первые дни действительно избегал КОПАЕВА.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

В конце августа 1938 г., когда ГАЛЬЧЕНКО работал уже в «Динамо», я вызвал его как парторга и рассказал о том, что ТУЛЬСКИЙ в протоколе допроса после подписи арестованного дописал очень важную, решающую фразу. В связи с этим условился с ГАЛЬЧЕНКО созвать партсобрание и на нём я говорил о ТУЛЬСКОМ, ВАЙСБАРГЕ и других работниках, допускавших необъективность в следственной работе. Тогда мы вместе написали характеристику на ТУЛЬСКОГО и в ней указали об учинённом им подлоге.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Мне кажется, что о подлоге ТУЛЬСКОГО и о ВАЙСБАРГЕ ГРАБАРЬ говорил на собрании, посвященном вопросу [о] дисциплине.

Характеристику на ТУЛЬСКОГО я, как парторг, подписывал с ГРАБАРЕМ, но было ли там указано о случае подлога, не помню.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Когда я прибыл на работу, ВАЙСБАРГ сначала встретил меня неприветливо, но потом мы подружили[сь], и он научил меня работать. ГРАБАРЬ же всё время был неискренним.

С ГРАБАРЕМ ВАЙСБАРГ держался свободно, так как считал себя на несколько голов выше.

В 1-м спецотделе я по поручению ГРАБАРЯ несколько раз получал дела-формуляры, но было ли получено мною дело-формуляр на КОПАЕВА, не знаю. Во всяком случае в период работы с КОПАЕВЫМ у меня его не было, иначе я помнил бы это.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

За формуляром на КОПАЕВА я посылал ГАЛЬЧЕНКО в 1-й спецотдел ещё до ареста КОПАЕВА.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

На явки я ходил и с ГРАБАРЕМ, и с ВАЙСБАРГОМ, но работать меня научил не ГРАБАРЬ, а ВАЙСБАРГ.

ГРАБАРЬ был подхалим, и подхалимство привело его к получению звания ст[аршего] лейтенанта и значку почетного чекиста. Он мог ни за что честного человека бросить в грязь, УСПЕНСКОГО же превозносил, старался быть у него на виду и на совещаниях только и оперировал его именем.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Перевод ГАЛЬЧЕНКО на работу в «Динамо» был произведён без моего ведома. Узнав об этом, я спорил и возражал, но ничего не помогло. За этот перевод ГАЛЬЧЕНКО должен быть в претензии не на меня, а на своего же товарища — начальника отдела кадров КРЕТОВА[1167].

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

В период работы в 7-м отделении Особого отдела я обслуживал Осоавиахим и Снаб.

В 22.10 объявлен перерыв судзаседания.

В 22.25 суд. заседание продолжается.

Свидетель БУХ Георгий Николаевич, 1907 г. рождения, служащий, пом[ощник] нач[альника] 1[–го] спецотдела НКВД УССР, в органах НКВД работает с 1931 г., член ВКП(б) с 1932 г., несудимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

С июня 1938 г. я работал в 6-м отделе у ГРАБАРЯ, и в моём производстве находилось дело на работников завода «Укркабель». Относительно обвиняемых по этому делу ГРАБАРЬ сказал мне, что они являются участниками к-р троцкистской организации, и что этим делом интересуются ЕЖОВ и КАГАНОВИЧ, но материалов на арестованных и уличающих их документов я не видел. После того, как допросил ДАМРИНА, и тот дал показания о принадлежности к троцкистской организации, я поинтересовался у ГРАБАРЯ, какие есть на них материалы, и ГРАБАРЬ дал мне почитать протокол допроса КОПАЕВА. Там были показания только на ГОРБАЧИНСКОГО, а остальные арестованные проходили лишь косвенно. Допросив ДАМРИНА, ПОЛИЩУКА и других и побеседовав с ГОРБАЧИНСКИМ, я пришел к выводу, что он оговорен КОПАЕВЫМ,

[1167] Г. Крєтов був заступником начальника відділу кадрів НКВС УРСР.

и это своё мнение высказал заместителю ГРАБАРЯ ВОЛЕ-ГОЙХМАНУ. После этого ночью было созвано совещание, и на нём ГРАБАРЬ, узнав, по-видимому, от ВОЛИ-ГОЙХМАНА о моём мнении относительно ГОРБАЧИНСКОГО, сказал, что у некоторых следователей есть тенденция к освобождению арестованных. Дело по заводу «Укркабель» после этого у меня забрали, но затем оно снова попало ко мне.

В виду того, что наш отдел промышленность не обслуживал, я поставил вопрос о передаче дела по заводу «Укркабель» в ЭКУ, но ГРАБАРЬ заявлял, что Александр Иванович (УСПЕНСКИЙ) не разрешает. Всё же в конечном итоге оно было передано в ЭКУ.

Когда я проводил очные ставки между КОПАЕВЫМ и арестованными по делу завода «Укркабель», КОПАЕВ неохотно соглашался на это и заявлял, что прямо об участии их в к-р организации не знает. Относительно же ЕРЕМЕНКО КОПАЕВ просто просил не давать ему с ним очной ставки. На первый вопрос о причинах этого он прямо не ответил, но потом сказал: «Мне ЕРЕМЕНКО вписали». В связи с этим заявлением КОПАЕВА я расспросил БУКАРЕНКО, и от него узнал, что протокол допроса КОПАЕВА корректировался ГРАБАРЕМ. На этом основании я лично считаю, что это ГРАБАРЬ вписал ЕРЕМЕНКО в протокол.

На вопросы ВТ свид[етель] БУХ:

Я лично КОПАЕВА не допрашивал и столкнулся с ним только при проведении очных ставок.

Первым мне сознался ДАМРИН и показания дал без применения к нему физического воздействия. Это меня очень поразило, так как материалов на него не было, но, возможно, дача им показаний объясняется существовавшими в то время в тюрьме условиями.

ДАМРИН в своих показаниях указал, что является участником организации с 1937 г. Когда я об этом доложил ГРАБАРЮ, тот сказал: «Не может быть, он завербован намного раньше. Ну, ничего, ВОЛЯ-ГОЙХМАН с ним поговорит».

В связи с этим заявлением ГРАБАРЯ я ставил перед ДАМРИНЫМ вопрос о том, что он неправдив, но ДАМРИН говорил, что показал правду. Когда во время допроса вошел ВОЛЯ-ГОЙХМАН, я доложил ему, что ДАМРИН не даёт правдивых показаний о дате вербовки. ВОЛЯ-ГОЙХМАН приказал ДАМРИНУ снять брюки, избил его и ушел. ДАМРИН после этого дал показания, что является участником организации с 1935 г.

После получения этих показаний ГРАБАРЬ дал мне задание написать протокол допроса на 50 листах (ДАМРИН свои показания изложил также не на меньшем количестве листов) и, когда я протокол написал, ГРАБАРЬ потребовал его себе на корректировку. Протокол он держал у себя недели 2, но так и не скорректировал, и он потом попал [к] ВАЙСБАРГУ. Тот скорректировал его листах на 12.

Вообще корректировка в то время была системой, и ей, в смысле художественного оформления, подвергались даже агентурные донесения. Случаев, чтобы после корректировки менялось содержание, не знаю, но одно дело, когда корректируешь вместе с агентом, а другое — в аппарате. Кроме того, корректировка зачастую приводила к задержке, а отсюда

терялась ценность документа. Так, однажды я написал докладную записку о мобготовности, и, по-моему, характер приведённых в ней фактов требовал немедленного отправления её по назначению для соответствующего реагирования. Однако она находилась у ГРАБАРЯ на корректировке столько времени, что утратила всякую актуальность.

В первой докладной записке ЕЖОВУ о деле по заводу «Укркабель» указывалось как о вскрытой к-р троцкистской диверсионной организации, связанной с немецкой разведкой. О связи с немецкой разведкой упоминалось на том основании, что в своих показаниях КОПАЕВ упоминал одного немца. По показаниям ДАМРИНА также выходило, что агентом мог быть некий БЛАТ, высланный в 1935 году за границу, однако КОПАЕВ называл другую фамилию.

В сентябре 1938 года в связи с чехословацкими событиями Особый отдел был мобилизован, и все дела возложили на меня. Среди них было дело некоего БЕДРЕНКО. Он, насколько помню, был арестован по справке, подписанной ГРАБАРЕМ, причем в справке указывалось, что БЕДРЕНКО проходит по показаниям БЛЯХА как завербованный МИСЮРЕНКО. Сам же МИСЮРЕНКО по этой справке значился осуждённым. БЕДРЕНКО я допрашивал несколько раз, но он признания не дал, хотя имел очную ставку с БЛЯХОМ. После этого я установил, что МИСЮРЕНКО не осуждён, как это было указано в справке, а числится подследственным во 2-м отделе. Поговорив с ним, установил, что он не только не вербовал БЕДРЕНКО, а что сам БЛЯХ был арестован в результате разоблачения его деятельности БЕДРЕНКО. Таким образом, пришел к выводу, что БЕДРЕНКО оговорен БЛЯХОМ, и освободил его.

Имелось также дело на работника милиции Юлия ВИТА. Его арестовали только потому, что в царское время он был в Венгрии по заготовке фуража. Я поставил вопрос об освобождении ВИТА, и его также освободили.

Ссылку ГРАБАРЯ на ЕЖОВА и КАГАНОВИЧА, как якобы интересующихся делом работников завода «Укркабель», расцениваю как указание во что бы то ни стало добиться результатов даже в том случае, если там ничего не было.

Обвиняемые по делу завода «Укркабель» были арестованы необоснованно, так как, кроме косвенных показаний, на них ничего не было.

На оперативном совещании ГРАБАРЬ за высказанное мною мнение о необходимости освобождения ГОРБАЧИНСКОГО прямо по моему адресу говорил, что некоторые следователи не верят в дела.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Это моё замечание относилось не к БУХУ, а к ТУЛЬСКОМУ.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свидетель БУХ:

Я с ГОРБАЧИНСКИМ беседовал всю ночь, и он рассказал мне подоплёку своего ареста. После беседы с ним мне стало ясно, что сидит он незаслуженно, и я сказал ВОЛЕ-ГОЙХМАНУ, что не верю в показания КОПАЕВА на ГОРБАЧИНСКОГО. В этот же день ГРАБАРЬ на совещании и бросил упрёк, что некоторые следователи не верят в дела. Упрёк относился ко мне.

Экспертиза по делу работников завода «Укркабель» была создана для документации вредительской деятельности, а не с целью разобраться в деле и установить, действительно ли обвиняемые состоят в организации, и все ли они являются участниками её.

Справку на арест ЕРЕМЕНКО написал я, так как на него имелись показания. Её подписывал не я, а начальник отдела, кто именно, не помню, и утвердил УСПЕНСКИЙ. Должен сказать, что все исходившие из Особого отдела документы, как правило, подвергались корректировке. Возможно, и эта справка была потом прокорректирована.

Если не ошибаюсь, я же по предложению ГРАБАРЯ писал справку и на ГЕРШКОВА. Справку написал по материалам личного дела, но она ГРАБАРЯ не удовлетворила. Он требовал вписать в неё каких-то дальних родственников, но я не выполнил этого.

Когда я пришел на работу в отделение ГРАБАРЯ, то он предупредил меня, чтобы без его и ВОЛИ-ГОЙХМАНА указаний арестованных не трогать.

На вопросы ВТ свидетель БУХ:

О том, что МИСЮРЕНКО не осуждён, а числится подследственным, мне стало известно из справки 1-го спецотдела, которую я затребовал для приобщения к делу БЕДРЕНКО, так как оно было уже законченным. Узнав, что МИСЮРЕНКО жив, я в тот же вечер допросил его, и БЕДРЕНКО был сразу освобождён.

ВТ, обозрев дело БЕДРЕНКО, удостоверил, что постановление об окончании следствия по делу датировано 14.X–[19]38 г., а постановление об освобождении БЕДРЕНКО из-под стражи составлено лишь 11.I-1939 г.

По ходатайству подсудимого ГРАБАРЯ ВТ удостоверил, что в справке на арест БЕДРЕНКО ссылка на арест МИСЮРЕНКО отсутствует.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свидет[ель] БУХ:

Поручая мне допросить ДАМРИНА, ГРАБАРЬ дал такое указание: «В показаниях ДАМРИНА ничего не упоминается о немецкой разведке, а ведь их организация с немецкой разведкой имела связь. Поэтому нужно от него получить такие показания». О том, что этот допрос проводится в связи с показаниями КОПАЕВА, ГРАБАРЬ не говорил и показания КОПАЕВА в то время ещё не были оформлены.

Очные ставки между обвиняемыми по заводу «Укркабель» частично проводились в бытность начальником ГРАБАРЯ. При нём ли были проведены очные ставки их с КОПАЕВЫМ, не помню.

По ходатайству подсудимого ГРАБАРЯ ВТ удостоверил, что очная ставка между ДАМРИНЫМ и ЕРЕМЕНКО (л.д. 275, т. 2, дело Сытникова[1168] и др.) датирована 3.IX-1938 г., а очная ставка между ДАМРИНЫМ и КОПАЕВЫМ (л.д. 281, т. 2-й того же дела) датирована 11.IX-1938 г.

Подсудимый ГРАБАРЬ пояснил:

В сентябре я там уже не работал, так как был назначен и.о. начальника ОО 7[–го] стр[елкового] корпуса. Выходит, что и после меня обвиняемые подтверждали свои показания.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свидетель БУХ:

[1168] У документі помилково через літеру «и» у першому складі — Ситникова.

По делу работников завода «Укркабель» вредительских указаний от ГРАБАРЯ я не получал, если не считать, что он ни разу не просмотрел детально дело, хотя и знал, что я — молодой работник.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Справку на арест ГЕРШКОВА БУХ не писал.

На вопросы ВТ свидетель БУХ:

Возможно, я ошибаюсь, и написанная мною справка касалась другого работника милиции.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] БУХ:

В справке на ЕРЕМЕНКО я указал все имевшиеся у меня в тот период материалы. Показания КОПАЕВА туда не вошли.

С КОПАЕВЫМ о ЕРЕМЕНКО я не говорил, кроме случая перед очной ставкой, когда КОПАЕВ просил меня не проводить её.

По делу работников завода «Укркабель» ГРАБАРЬ совместно со мной арестованных не допрашивал.

Случаев, чтобы ГРАБАРЬ в моём присутствии применял к арестованным меры физического воздействия, не было.

На вопросы ВТ свидетель БУХ:

Допускаю, что при допросе КАРПЕНКО я мог ругать его. ГРАБАРЬ в моём присутствии КАРПЕНКО не бил.

(Оглашены показания КАРПЕНКО — л.д. 276, т. 3).

Случай, о котором говорит КАРПЕНКО, имел место, но не ГРАБАРЬ бил его, а ВОЛЯ-ГОЙХМАН. Здесь КАРПЕНКО просто спутал, так как фамилии ему известны не были.

Свидетель ВОРОНИНА Галина Ильинична, 1907 г. рождения, служащая, работает на заводе «Укркабель», член ВКП(б) с 1940 г., не судимая, личных счетов с подсудимым не имеет, показала:

В 1938 году, месяца не помню, мне позвонил ГРАБАРЬ, сказал, что подъедет к заводу, и чтобы я ждала его на улице. Приехав, он дал мне список на 10–12 работников завода: ДАМРИНА, КАРПЕНКО, ПОЛИЩУКА, СЕНИНА, КОПАЕВА и др. и попросил указать в нём их должности и адреса. Я это сделала.

На вопросы суда свидет[ель] ВОРОНИНА:

КОПАЕВ в то время арестован, по-видимому, ещё не был.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ВОРОНИНА:

Этот приезд ГРАБАРЯ на завод был за несколько дней до ареста ДАМРИНА и др.

Помимо адресов указанных мною работников, ГРАБАРЬ интересовался также имевшей место аварией станка.

Он не спрашивал у меня, знаком ли СЕНИН с одним из руководящих работников на Украине. Получилось так, что я сама сказала ему об этом, и он даже удивился.

Больше вопросов к свидетелю ВОРОНИНОЙ[1169] суд и подсудимый не имеют, и с согласия подсудимого свидетель ВОРОНИНА от дальнейшего присутствия в зале судзаседания освобождена.

[1169] Тут і наступного разу у документі помилково — ВОРОНОВОЙ, ВОРОНОВА.

Свидетель БУКАРЕНКО Иван Григорьевич, 1901 г. рождения, служащий, член ВКП(б) с 1927 г., в органах НКВД работает с 1930 г., ныне состоит в запасе, не судимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

В августе 1938 г. я был откомандирован из Харькова в НКВД УССР и назначен на должность нач[альника] отделения 6[−го] отдела Наркомата. Спустя пару дней ГРАБАРЬ поручил мне принять от ГАЛЬЧЕНКО дело арестованного КОПАЕВА для оформления протокола допроса. В деле имелись собственноручные показания КОПАЕВА, я ознакомился с ними, потом вызвал КОПАЕВА, и эти показания он подтвердил. После этого я совместно с КОПАЕВЫМ и по его показаниям на протяжении 3−4 суток писал протокол допроса, и, когда он был закончен, КОПАЕВ прочитал его и подписал. Один экз[емпляр] протокола допроса я принёс ГРАБАРЮ. Тот ознакомился с ним и, узнав, что протокол КОПАЕВЫМ уже подписан, сказал, что не нужно было давать его на подпись, а предварительно показать ему, ГРАБАРЮ. После этого я уехал в командировку в Житомир и по возвращении узнал, что КОПАЕВ находится у ТЯГУНЕНКО. Зашел туда, и ТЯГУНЕНКО сказал мне, что ГРАБАРЬ поручил ему взять подпись КОПАЕВА на новом протоколе допроса. КОПАЕВ здесь же заявил мне: «Ведь мы же один протокол подписали. Зачем же мне навязывают ещё и принуждают подписать относительно ЕРЕМЕНКО, которого не знаю, и в то же время исключают СЕНИНА, на включении которого в протокол настаиваю?». Затем пришел ГРАБАРЬ. Ему КОПАЕВ также заявил, почему не хочет подписать протокол, но ГРАБАРЬ настоял, и КОПАЕВ подписал. На мой вопрос ГРАБАРЮ, почему из протокола выпал СЕНИН, и включен ЕРЕМЕНКО, ГРАБАРЬ ответил, что это распоряжение УСПЕНСКОГО, так как СЕНИН якобы вхож в дом одного руководящего работника.

На вопросы ВТ свидетель БУКАРЕНКО:

Составленный мною совместно с КОПАЕВЫМ протокол допроса корректировал лично ГРАБАРЬ.

Перед заседанием Военной коллегии каждому сотруднику 6[−го] отдела дали по 1−2 арестованных, и сотрудники должны были уговорить их не отрицать свои показания, а подтвердить сказанное на следствии, так как в этом случае Военная коллегия, возможно, смягчит наказание.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Перед Военной коллегией арестованные давались сотрудникам с тем, чтобы последние обеспечили их приличный внешний вид на заседании. Кроме того, арестованным действительно говорилось, что, если они будут подтверждать свои показания, Военная коллегия сошлёт их в лагеря, а, возможно, и помилует.

На вопросы ВТ свидетель БУКАРЕНКО:

До заседания Военной коллегии обвиняемые находились в кабинетах работников 6[−го] отдела, и тем давались установки уговорить арестованных подтвердить свои показания. Делалось так, дабы «не провалить следствие», но я это считаю фальсификацией.

«АБРАШУ» я видел 2 раза. Кто он и откуда, не знаю. ГРАБАРЬ говорил, что «АБРАША» — агент, однако личного дела на него не было.

Однажды по поручению ГРАБАРЯ я выдал «АБРАШЕ» 200 рублей, а потом, в сентябре 1938 г., «АБРАША» был вызван в отдел, и от него взяли подписку.

В деле быв. начальника Житомирской милиции я не нашел материалы, которые подтверждали бы инкриминировавшееся ему обвинение. Доложил об этом ГРАБАРЮ, и тот для сбора материалов послал меня в Житомир, но, так как ЕРЕМЕНКО (быв. нач[альник] Житомирской милиции) в Житомире работал непродолжительное время, добыть изобличающие его материалы мне не удалось. ГРАБАРЬ остался недоволен результатами моей поездки, упрекнул меня, что я просто не сумел добыть материалы, и дело ЕРЕМЕНКО после этого от меня забрали.

С ГРАБАРЕМ я проработал 1 месяц. Допускал ли он по другим делам корректировку, аналогичную «корректировке» протокола допроса КОПАЕВА, не знаю.

По ходатайству подсудимого ГРАБАРЯ оглашена справка на агента «АБРАШУ» — т. 2-й, л.д.[1170]

На вопросы ВТ свидетель БУКАРЕНКО:

Под кличкой «Гарибальди» «АБРАША»[1171] был оформлен позднее, деньги ему я выплачивал до того.

На вопросы ВТ подсудимый ГРАБАРЬ:

«АБРАША» был завербован в январе м[еся]це 1938 года и всё время состоял на связи со мной.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] БУКАРЕНКО:

Когда я сдавал дело КОПАЕВА, оно было сброшюровано, и в нём находилось два протокола допроса КОПАЕВА.

При подписании второго, «скорректированного» ГРАБАРЕМ протокола допроса КОПАЕВ категорически настаивал на включении в протокол СЕНИНА, и ГРАБАРЬ сказал ему, что о СЕНИНЕ он может дать отдельные показания. КОПАЕВ возражал только против исключения из протокола СЕНИНА и включения ЕРЕМЕНКО, по существу же самого протокола он никаких замечаний не сделал.

На всём протяжении своей работы с КОПАЕВЫМ физических мер воздействия к нему я не применял, и у меня было впечатление, что физическое воздействие не применялось к нему и до меня. Жалоб на избиения он не заявлял.

Дела-формуляра на КОПАЕВА я не видел. У меня имелись только постановление, справка и собственноручные его показания.

Подсудимый ГРАБАРЬ возбудил ходатайство: Дело-формуляр на КОПАЕВА существует. Я прошу его истребовать, и суд убедится, что там имеются агентурные материалы на КОПАЕВА.

Поскольку ГАЛЬЧЕНКО путает в вопросе партсобрания, а этот момент имеет существенное значение, прошу истребовать протокол партсобрания.

[1170] Номер аркушу справи у документі відсутній.

[1171] У документі псевдонім агента надруковано без лапок.

Также прошу до допроса свидетеля КОПАЕВА дать мне возможность ещё раз ознакомиться с его след. делом и делом на работников завода «Укркабель».

ВТ после совещания на месте вынес определение:

Заслушав ходатайство подсудимого ГРАБАРЯ об истребовании для обозрения дела-формуляра на КОПАЕВА и протокола партсобрания по 6-му отделу, ВТ

ОПРЕДЕЛИЛ:

Ходатайство подсудимого об истребовании дела-формуляра на КОПАЕВА удовлетворить.

Имея в виду, что обстоятельства, в подтверждение которых подсудимый ходатайствует об истребовании протокола партсобрания, могут быть выяснены судом путём допроса явившихся свидетелей, ходатайство подсудимого в этой части отклонить.

Для предоставления подсудимому возможности ознакомиться со след. делами КОПАЕВА и по заводу «Укркабель» объявить перерыв судзаседания до 12-ти час[ов] 8.X-1940 г.

В 0.30 объявлен перерыв судзаседания.

8.X-1940 г., в 12.00, судебное заседание продолжается.

На вопрос ВТ подсудимый ГРАБАРЬ:

Со след[ственными] делами по обвинению КОПАЕВА и работников завода «Укркабель» я ознакомился.

Секретарь доложил, что прибыл свидетель ПРИЦКЕР.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: В виду прибытия свидетеля ПРИЦКЕРА, о вызове которого ходатайствовал подсудимый, во изменение определения ВТ от 7 октября 1940 г., свидетеля ПРИЦКЕРА допросить в настоящем судебном заседании.

Вызванный свид[етель] ПРИЦКЕР Соломон Шулимович[1172], 1904 г. рождения, служащий, член ВКП(б), в органах НКВД работал с 1928 г., сейчас работает в комбинате «Ворошиловградуголь»[1173], не судился, личных счетов с подсудимым не имеет, после предупреждения его пред[седательствую]щим об ответственности за дачу ложных показаний, показал:

В октябре 1938 г. мне поручили закончить дело по заводу «Укркабель». Ознакомившись с материалами дела и поговорив с арестованными, пришел к выводу, что с делом не совсем благополучно и требуется дополнительная проверка. С этой целью поехал на завод и там в течение 3-х дней провёл беседы не менее чем с 25[−тью] рабочими и инженерно-техническими работниками и часть из них допросил. В результате сложилось мнение, что арестованные невиновны, и об этом написал рапорт КАЛЮЖНОМУ. Спустя пару дней меня вызвал УСПЕНСКИЙ, и там в присутствии ЯРАЛЯНЦА[1174] и, кажется, КАЛЮЖНОГО я доложил изложенное в рапорте и высказал мнение, что арестованных нужно освободить, а в отношении одного ещё произвести проверку. После этого УСПЕНСКИЙ вызвал несколько из этих арестованных, поговорил с ним,

[1172] У документі помилково — Шулимонович.

[1173] У документі назва комбінату надрукована без лапок.

[1174] Тут і далі у документі — ЯРОЛЯНЦА, ЯРОЛЯНЦУ.

и в ночь под 5-е ноября указанные в моём рапорте арестованные были освобождены.

При докладе мною дела УСПЕНСКИЙ интересовался у меня, какое отношение имел к нему ГРАБАРЬ. Я сказал, что арестованные жаловались на принуждение их к даче показаний, но что ГРАБАРЯ не называли. УСПЕНСКИЙ тогда почему-то крепко выругался по адресу ГРАБАРЯ.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ПРИЦКЕР:

Для того, чтобы убедиться, правдивы ли показания обвиняемых по делу завода «Укркабель», я беседовал с КОПАЕВЫМ, и это происходило, если не ошибаюсь, в присутствии БУХА. Свои показания по заводу «Укркабель» КОПАЕВ тогда полностью подтверждал. ФРЕЙ при этом моём разговоре с КОПАЕВЫМ не присутствовал.

На вопросы ВТ свид[етель] ПРИЦКЕР:

ГОРБАЧИНСКИЙ, ПОЛИЩУК и КОПАЕВ на принуждение их к даче показаний мне не жаловались. Такие жалобы заявил, кажется, один ДАМРИН. Жаловался он на следователя, который вёл его дело. Фамилию этого следователя я не помню, знаю только, что в тот момент он у нас уже не работал.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ПРИЦКЕР:

УСПЕНСКИЙ, вызывая арестованных по делу завода «Укркабель», начинал разговор с ними с того, что говорил: «На вас есть показания». Арестованный отрицал свою виновность, и после этого УСПЕНСКИЙ резко менял тон разговора и заявлял: «Думаем вас освободить». Кажется, ДАМРИН во время этой беседы с ним УСПЕНСКОГО бросил на пол свою фуражку, расплакался и сказал: «Наконец, правда восторжествовала».

На заводе по делу «Укркабель» я беседовал с 25[—тью] работниками, но зафиксировал показания только некоторых из них, и эти протоколы должны иметься.

Члены экспертной комиссии допрошены не были, но акты, кажется, пересоставлялись.

Оглашен рапорт ПРИЦКЕРА — л.д. 136, т. 2-й.

На вопросы ВТ свид[етель] ПРИЦКЕР:

Я вспомнил, следователь[1175], на которого жаловались арестованные, это — ВОЛЯ-ГОЙХМАН.

Эту свою докладную записку подтверждаю полностью и сейчас.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Проверку дела по заводу «Укркабель» УСПЕНСКИЙ сделал, заранее приняв решение освободить всех арестованных по делу. Делалось это им с целью обратить дело против меня за то, что я до того указывал на нарушения в следственной работе и ставил вопрос о прекращении ряда дел и освобождении арестованных. В связи с этим была дана установка разложить арестованных, и об этой установке мне рассказывал ФРЕЙ.

ПРИЦКЕР от УСПЕНСКОГО никаких установок по этому делу не получал.

На вопросы ВТ свид[етель] ПРИЦКЕР:

[1175] У документі помилково — свидетель.

Не ФРЕЙ, а КАЛЮЖНЫЙ поручил мне проверить дело по заводу «Укркабель» и доложить ему результаты. Поручая мне эту проверку, КАЛЮЖНЫЙ сказал, что, если будет установлена виновность обвиняемых, дело закончить и их судить.

Подсудимый ГРАБАРЬ:

Если это было объективное расследование, то почему не допрошен официально КОПАЕВ, почему не записаны его показания, подтверждавшие преступные действия обвиняемых по этому делу?

На вопросы ВТ свид[етель] ПРИЦКЕР:

Показания КОПАЕВА я протоколом не оформил по той причине, что нового он ничего не сказал, только подтвердил свои прежние показания, а они, ведь, в деле уже имелись.

Какую резолюцию наложил УСПЕНСКИЙ на моём рапорте о результатах проверки дела по заводу «Укркабель», не помню.

Оглашена резолюция УСПЕНСКОГО на рапорте ПРИЦКЕРА — л.д. 136, т. 1.

На БУХА мне арестованные не жаловались, и почему УСПЕНСКИЙ предложил расследовать действия БУХА по этому делу, не могу сказать. Возможно, объясняется это тем, что ВОЛИ-ГОЙХМАНА в то время уже не было.

По адресу ГРАБАРЯ УСПЕНСКИЙ выругался, по-моему, по той причине, что ГРАБАРЬ отвечал за дело по заводу «Укркабель», так как оно велось 6[—м] отделом, а он был начальником его.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Чем объясняется, что УСПЕНСКИЙ, выругавшись по моему адресу при докладе ему ПРИЦКЕРОМ дела, в резолюции о расследовании, наложенной им на рапорте, упомянул не меня, а БУХА? Объясняю это тем, что фамилия БУХА несколько раз упоминалась в рапорте, однако приписка относительно расследования действий «и других» относилась к руководству, т.е. прямо ко мне, и, действительно, после этого рапорта УСПЕНСКИЙ на оперсовещании предложил особоуполномоченному [НКВД УССР] допросить меня. Подтвердить это могут присутствовавшие тогда МАЙСКИЙ, НАЗАРЕНКО.

На вопросы ВТ свид[етель] БУХ:

По этому рапорту ПРИЦКЕРА меня не допрашивали. Заявления же арестованных о вынуждении у них показаний были, и по ним я писал объяснение.

При допросе ПРИЦКЕРОМ КОПАЕВА я не присутствовал.

В 12 ч[асов] 40 м[ин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 17 ч[асов] 15 мин. суд. заседание продолжается.

Секретарь доложил, что поступило дело-формуляр на КОПАЕВА, затребованное согласно определения ВТ от 7.X.1940 г.

ВТ, обозрев дело-формуляр на КОПАЕВА, удостоверил, что из архива оно было получено ГАЛЬЧЕНКО 4.VII.1938 г., т.е. спустя несколько дней после ареста КОПАЕВА.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Дело-формуляр на КОПАЕВА я впервые получил для производства в конце 1937 г., но потом оно было сдано в 1-й спецотдел и находилось

там. В деле-формуляре имелись агентурные материалы на КОПАЕВА, поступившие от ЛИСОВСКОГО, РОГОВА, ОЛЬШЕВСКОГО, ВОРОНОВА. Эти материалы вложили в учетно-проверочное дело, а после ареста КОПАЕВА снова подшили их в дело-формуляр.

(Оглашена справка на арест КОПАЕВА — л.д. 353, т. 3-й).

Эту справку составлял лично я, и изложенное в ней соответствовало имевшимся в моём распоряжении материалам.

О том, что КОПАЕВ развалил партработу в бытность секретарём парторганизации на заводе «Укркабель», я указал на основании агентурной заметки.

О том, что на работу в ОСО он был направлен КОСИОРОМ[1176], КОПАЕВ и сам не скрывал. Кроме того, об этом было известно и из разговора с его заместителем СЕРЕБРЯКОВЫМ.

О развале оборонной работы написал на основании решения Пленума ЦС ОСО, а также на основании поступивших с периферии докладных записок об этом.

До ареста КОПАЕВА ни один из работников, на которых имелась ссылка в агентурных материалах, допрошен не был, но у нас, как я уже сказал, имелись донесения с мест, а также выступление его заместителя СЕРЕБРЯКОВА на парт. собрании.

Военный трибунал удостоверил, что парт. собрание, на котором выступал СЕРЕБРЯКОВ, происходило, как об этом свидетельствует протокол на л.д. 272 дела КОПАЕВА, после ареста КОПАЕВА.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

С периферии у нас было много докладных записок. Говорилось ли в них о КОПАЕВЕ, не могу сказать, но, если бы это было так, то помнил бы.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Принадлежность КОПАЕВА к троцкизму — это был не установленный факт, а моё предположение, основанное на материалах дела. О том, что это только предположение, я сказал и ГАЛЬЧЕНКО.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Когда я получил признание КОПАЕВА в том, что он троцкист с 1929 г., ГРАБАРЬ мне сказал, что это не соответствует действительности, и что КОПАЕВ является троцкистом с 1927 г.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

КОПАЕВ с 1926 г. служил в 3-й кавдивизии. Эту кавдивизию я хорошо знал, в 1927 г. в ней был массовый выход из партии в связи с троцкистскими убеждениями, и это дало мне основание полагать, что и КОПАЕВ примкнул к троцкизму с 1927 года.

Свид[етель] КОПАЕВ Павел Кузьмич, 1902 г. рождения, служащий, из рабочих, член ВКП(б) с 1929 г., до того в партии не состоял. В 1938 г. был исключен первичной парторганизацией, ныне восстановлен, не судился, в 1932 г., будучи зам[естителем] председателя ОСО, имел столкновение с ГРАБАРЕМ на почве предъявления последним незаконных требований, показал:

[1176] Тут і далі у документі помилково з двома літерами «С» — КОССИОРОМ.

К 3-му съезду Осоавиахима мне было поручено написать доклад о работе ОСО. Я написал, но он получился абстрактным, и потому в него был включен присланный из НКВД раздел о расхищении оружия. На съезде я огласил приведённые в этом разделе цифры, но потом стал проверять, и оказалось, что они не соответствуют действительности. Позвонил об этом ГРАБАРЮ, но он заявил: «С каких это пор стали ревизовать органы НКВД?» и потребовал предать суду председателя Одесского облсовета ОСО БАБИНА, которого ещё до того предлагал мне вывести из состава Пленума за то, что тот в своём выступлении сказал, что на местах органы НКВД вместо помощи терроризуют аппарат. С требованием ГРАБАРЯ я не согласился, а принял решение предварительно послать в Одессу для проверки работника ЦС. ГРАБАРЬ это решение назвал контр-революционным и стал требовать от начальника боевой подготовки, чтобы тот пописал сведения о недостаче оружия по Одессе. На этой почве между мной и ГРАБАРЕМ происходили крупные стычки. Он ругал меня матом, угрожал «посадить». Во время одной из таких стычек и я один раз «обложил» его в присутствии СЕРЕБРЯКОВА. По поводу взаимоотношений с ГРАБАРЕМ меня вызывали в обком партии, и я написал письмо ЕЖОВУ. Копия его была изъята при аресте.

После Пленума меня сняли с работы, и я чувствовал, что буду арестован, так как ГРАБАРЬ звонил секретарю парторганизации ЛЕМБЕРГУ и предлагал: «Поспешите с вопросом партийности КОПАЕВА, иначе опоздаете». Одновременно ГРАБАРЬ стал нажимать на составление акта о недостаче оружия, и 29 мая [1938 г.] такой акт составил сам. Инспектор по оружию МОРОЗОВ заявлял ему, что указанные в акте цифры не соответствуют действительности, что у нас совершенно другие сведения, но ГРАБАРЬ сказал: «Ваши сведения сожгите, правильны наши», и заставил МОРОЗОВА и СЕРЕБРЯКОВА подписать акт. Было это 29 мая, а в ночь на 1-е июня меня арестовали.

После ареста я попал к ГАЛЬЧЕНКО. Он рассказал мне, как арестованный должен вести себя на следствии, и поставил 2 вопроса: кем я завербован и кого завербовал сам. Я отрицал это обвинение, но ГАЛЬЧЕНКО не обращал внимания на мои доводы, оскорблял меня. Физических методов ко мне ГАЛЬЧЕНКО тогда не применял, только оскорблял и заставлял сидеть на копчике. Затем ГАЛЬЧЕНКО сменили ВАЙСБАРГ и ТЯГУНЕНКО, и мне устроили конвейер[1177].

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Ложь, КОПАЕВ во время допроса его мною не сидел на копчике.

Продолжение показаний свид[етеля] КОПАЕВА:

Утверждаю, что ГАЛЬЧЕНКО заставил меня сидеть на копчике, но это физическим воздействием не считаю.

Кроме вопросов, кто завербовал меня, в какую организацию, и кого завербовал я, других вопросов мне не задавали. Утром я был отправлен в камеру, но спустя несколько дней ТЯГУНЕНКО вызвал снова на допрос и продолжал требовать ответа на первые вопросы. Затем я был доставлен в кабинет ГРАБАРЯ, где, кроме него, находился и ВОЛЯ-ГОЙХМАН.

[1177] Йдеться про безперервний допит слідчими, які змінювали один одного.

Они предъявили мне письмо, которое я писал ЕЖОВУ, и спросили, моё ли оно. Получив утвердительный ответ, стали кричать: «А, так ты на органы НКВД пишешь!», затем ГРАБАРЬ вынул резиновый жгут, а ВОЛЯ-ГОЙХМАН — трос, и оба стали избивать, требуя писать показания и угрожая, что в противном [случае] убьют. Избиение продолжалось с перерывами минут 40. После этого ГРАБАРЬ направил меня к ГАЛЬЧЕНКО, и я стал писать ему показания. Произошло это на 3-й или 4-й день после ареста.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Ко мне КОПАЕВ попал сразу же после ареста, а не из камеры, и показания дал в первый же час. Сначала он признался только в развале работы по ОСО, а затем дал признание и в принадлежности к троцкизму.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

Сначала меня допрашивал ГАЛЬЧЕНКО, затем в первую же ночь его сменил ВАЙСБАРГ и также требовал признания. Зачем же ему было делать это, если [я] сразу дал признание ГАЛЬЧЕНКО? Не так было, как говорит ГАЛЬЧЕНКО, показания я дал лишь после избиения меня ГРАБАРЕМ, и после того, как написал заявление, меня по моей просьбе отпустили в камеру, так как от побоев распухла и сильно болела голова.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

В камеру КОПАЕВ был отпущен в первую же ночь. Попросил об этом он сам, но об избиении не говорил, а заявил, что ему нужно продумать всё.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

После избиения ГРАБАРЬ вызвал меня из камеры и предложил дать ему людей: БАБИНА, АБРЕМСКОГО — из Полтавской обл., ЗЕЛЕНКОВА и ещё одного по Д[непро]/петровской области, который до того уже был снят с работы. Затем мне было предложено писать показания по Осоавиахиму, и после того дня 2–3 не вызывали. Я написал, что завербован КОСИОРОМ, хотя у того ни разу не был, но ГРАБАРЬ снова избил меня и заявил, что врагом я являюсь не с 1930, а с 1918 года. Затем, узнав от меня, что до ОСО [я] работал на заводе «Укркабель», потребовал дать показания ГАЛЬЧЕНКО, что являюсь врагом с 1927 года.

Я решил отказаться от дачи ГАЛЬЧЕНКО таких показаний, и здесь ГАЛЬЧЕНКО применил ко мне «копчик», зуботычины, ударил носком сапога в спину, а затем пришел другой работник, фамилии его не знаю, и они вдвоём стали избивать меня. В результате мне пришлось дать требуемые ими показания. Написал я и о подготовке теракта, но по распоряжению ГРАБАРЯ эта часть показаний была выброшена, в связи с чем мне пришлось 2 страницы вместо изъятых заполнить крупным почерком.

Когда я, будучи у ГРАБАРЯ, отрицал причастность к к-р организации, ГРАБАРЬ позвонил в областное УНКВД[1178] и попросил дать на несколько минут арестованную МИЛЯВСКУЮ, чтобы изобличить меня. Зачитал её показания о том, что якобы я, СЕНИН, она и ещё ряд лиц — участники к-р вредительской организации.

[1178] Йдеться про УНКВС по Харківській області.

В своих показаниях я всё время старался сглаживать острые углы. За это меня отвезли в Лукьяновскую тюрьму, и там, в подвальном этаже, ГРАБАРЬ и ВОЛЯ-ГОЙХМАН всю ночь избивали меня, требуя показания по вредительской, диверсионной работе. Дал и эти показания, но одновременно написал наркому заявление, что эти показания ложны. Моё заявление попало к ГРАБАРЮ, и тот снова избил меня и при этом угрожал: «Убьём, если ещё пикнешь».

1-го сентября [1938 г.] БУКАРЕНКО дал мне подписать протокол допроса. Я подписал, заявив при этом БУКАРЕНКО, что больше сопротивляться не могу, но что ГРАБАРЬ и его кампания сядут за это. Спустя 3 дня мне дали подписать другой протокол, тоже о вредительской деятельности, но в нём уже не было СЕНИНА, а появился ЕРЕМЕНКО. Я же о ЕРЕМЕНКО как об участнике организации не говорил, а только показал, что МИЛЯВСКАЯ дала мне задание поближе с ним познакомиться для выяснения возможности его вербовки, но что завербован он мною не был.

На вопросы ВТ подсудимый[1179] ГРАБАРЬ:

Показаний МИЛЯВСКОЙ у меня не было, и я их даже не видел. Кроме того, на очной ставке КОПАЕВ заявлял, что их ему зачитывал ГАЛЬЧЕНКО, а сейчас говорит, что это делал я.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

Протокол допроса я подписал 1 сентября, но датирован он был июлем месяцем. Вообще даты тогда ставились не днём подписания, а как предлагали следователи.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Ни о каких показаниях МИЛЯВСКОЙ я не знаю.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

О вызове МИЛЯВСКОЙ ГРАБАРЬ звонил по телефону в моём присутствии в июне мес[яце]. Её мне не показали, а только зачитали показания. Очной ставки мне также не дали.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Справка о МИЛЯВСКОЙ была взята из 1-го спецотдела уже после дачи КОПАЕВЫМ показаний и после подписания им протокола допроса.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: В связи с показаниями свид[етеля] КОПАЕВА запросить от УНКВД [по Харьковской области] для обозрения дело МИЛЯВСКОЙ.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

При предъявлении мне на подпись второго протокола допроса я сказал БУКАРЕНКО: «Что это за комедия: один протокол — одни люди, второй протокол — другие».

На вопросы ВТ свид[етель] БУКАРЕНКО:

Второй протокол на подпись КОПАЕВУ дал ТЯГУНЕНКО. Когда я зашел, то несколько листов протокола КОПАЕВЫМ уже были подписаны, но потом он стал требовать включения в протокол СЕНИНА и возражал против ЕРЕМЕНКО.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

[1179] У документі помилково — свид[етель].

О СЕНИНЕ я не спорил, а возражал против включения в протокол ЕРЕМЕНКО.

После подписания этого протокола от меня требовали дать отдельные показания на СЕНИНА, и, когда я отказался, то две ночи стоял у БУКАРЕНКО на «стойке». Всё же показания не написал, заявив, что СЕНИНА хорошо знает Н. С. ХРУЩЕВ.

На вопросы ВТ свид[етель] БУКАРЕНКО:

Это — ложь, отдельных показаний о СЕНИНЕ не было, к КОПАЕВУ я относился гуманно, и у меня на «стойке» он не стоял.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

После БУКАРЕНКО меня спустя пару месяцев допрашивал другой следователь. Его среди присутствующих здесь нет.

ПРИЦКЕР меня не допрашивал.

На вопросы ВТ свид[етель] ПРИЦКЕР:

Я допрашивал КОПАЕВА в присутствии следователя, фамилию которого сейчас не помню.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

Допрашивавший меня после БУКАРЕНКО следователь мне заявил: «О том, что вы — враг, нам ясно, но вы скрываете истинную организацию и оговариваете других». Я ответил: «На суде установят, кто — враг», но свои прежние показания подтвердил. Протокол допроса тогда не составлялся.

На вопросы ВТ свид[етель] ПРИЦКЕР:

КОПАЕВА я допрашивал в октябре 1938 г.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

Этого товарища (указывает на ПРИЦКЕРА) не помню, меня допрашивал не он.

Очная ставка с ГОРБАЧИНСКИМ мне была дана в присутствии прокурора. перед ней я был вызван ГРАБАРЕМ, и тот предупредил меня: «Будет очная ставка. Если скур...[1180], убью».

На очной ставке присутствовал и БУКАРЕНКО.

Прокурор меня допросил, и всё подтвердил, так как если б отказался, то мне было бы от ГРАБАРЯ. Фамилии прокурора я не знаю, он носил зелёные петлицы, и на лбу у него шрам.

На вопросы ВТ свид[етель] БУКАРЕНКО:

При проведении очной ставки между КОПАЕВЫМ и ГОРБАЧИНСКИМ я присутствовал.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

На очной ставке тогда присутствовал вр.и.о. прокурора [пограничных и внутренних войск НКВД Киевского] округа — военный юрист 2[–го] ранга МОРОЗОВ.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

ГРАБАРЬ и ВОЛЯ-ГОЙХМАН избили меня на 3–4-й день после ареста, и я дал показания. До того же показания я не давал.

Написав после этого заявление о признании, я сказал ГАЛЬЧЕНКО, что у меня опухла голова, и попросил отпустить в камеру.

[1180] Так у документі.

Требование дать людей ГРАБАРЬ предъявил ко мне после написания мной заявления. К ГРАБАРЮ меня привели из камеры на 3-й день, и после избиения он отвёл меня к ГАЛЬЧЕНКО. Того в тот момент в комнате не было, сидел один ТЯГУНЕНКО, но потом зашел и ГАЛЬЧЕНКО.

Показания о терроре ГРАБАРЬ потребовал после того, как показал мне дело МИРГОРОДСКОГО, который писал, что подготавливал теракт против т. КАГАНОВИЧА. Такие показания я написал и дал их ГАЛЬЧЕНКО, но затем по приказанию ГРАБАРЯ ТЯГУНЕНКО их изъял.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

МИРГОРОДСКИЙ — мой соученик, работал начальником розыска в Николаеве.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

В моём производстве дела на МИРГОРОДСКОГО не было.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

Показания МИЛЯВСКОЙ ГРАБАРЬ зачитал мне при 2-м или 3-м вызове.

В Лукьяновскую тюрьму меня возил ГРАБАРЬ вместе с ВОЛЕЙГОЙХМАНОМ, и оба всю ночь избивали там.

Заявление, посланное мной на имя наркома [Ежова], после избиения мне показывал потом и БУКАРЕНКО.

На вопросы ВТ свид[етель] БУКАРЕНКО:

Понятия не имею об этом заявлении.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

Включенный в доклад о работе ОСО раздел о расхищении оружия я получил от ЛЕПЛЕВСКОГО.

В должности председателя ЦС ОСО я был утверждён 15-го октября 1937 г., а до того числился и.о. председателя.

До своего ареста о незаконных требованиях ГРАБАРЯ я писал ЕЖОВУ и в ЦК партии.

Из партии я был исключен после того, как ГРАБАРЬ звонил ЛЕМБЕРГУ и требовал ускорить разрешение вопроса о моей партийности. Об этом ЛЕМБЕРГ открыто заявил на партсобрании, когда обсуждался вопрос о восстановлении меня в члены ВКП(б).

Партбилет у меня был отобран 7 мая [1938 г.], а 24 его мне возвратили, и с ним я был арестован.

Президиум 1-го Пленума ЦС ОСО СССР действительно обвинял меня в том, что я не дал должного отпора якобы антисоветским выступлениям БАБИНА и КАЙКОВА[1181].

В противопоставлении украинского аппарата ОСО Москве меня обвинял ныне арестованный ГОРШЕНИН, а в решениях Пленума об этом ничего не указано. Это обвинение основывалось на выступлении МАЗНИЦЫ, который считал ненормальным спуск директив непосредственно в области, минуя ЦС ОСО УССР. Вот это и было расценено как противопоставление украинского аппарата ОСО союзному.

[1181] У документі помилково із зайвою літерою «р» — КРАЙКОВА.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Затребовать для обозрения стенограммы 2[−го] и 3[−го] пленумов[1182] ЦС ОСО УССР и протокол партсобрания, на котором обсуждался вопрос о восстановлении КОПАЕВА в ряда[х] ВКП(б).

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

Составленный ГРАБАРЕМ акт о недостаче оружия является фиктивным и не соответствует действительности. Такой недостачи оружия, как там указано, не было. Задержка в сдаче оружия воинским частям имела место не всюду, а только в тех районах, которые не были прикреплены к частям, и где этих частей не имелось.

По поводу выступления БАБИНА ГРАБАРЬ говорил со мной на Пленуме. Выступление БАБИНА он расценивал как контр-революционное и требовал снять его с работы, заявляя, что посадит его.

Как первый, так и второй протоколы допроса я подписал без нажима.

Очные ставки между мной и ДАМРИНЫМ, а также КАРПЕНКО, проводил БУХ.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] БУХ:

На очные ставки КОПАЕВ шел неохотно, мотивируя тем, что лишь косвенно знает об участии этих лиц в организации. Однако на очных ставках он продолжал изобличать их и от своих показаний не отказывался.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

Очную ставку с председателем Киевского облсовета ОСО проводил ГАЛЬЧЕНКО. Она закончена не была, так как пред[седатель] Киевского облсовета всё отрицал, а мне стало стыдно, и потому я сказал ему: «Вместе работали, вместе и страдать будем». После этого меня увели.

О ЕРЕМЕНКО я писал, что знаю об антисоветских его настроениях, и что мне поручили обработать его для вербовки, но является ли он членом организации или нет, мне неизвестно.

ГОРБАЧИНСКОГО в своих показаниях я назвал сам и продолжал изобличать его на очной ставке в сентябре мес[яце] по той причине, что был подавлен.

На вопросы ВТ свид[етель] БУКАРЕНКО:

22 июня 1938 г. я работал в Харьковской области. Протокол допроса КОПАЕВА, который я подписал от имени следователя, якобы производившего допрос, тоже датирован этим числом, так как именно тогда КОПАЕВ дал собственноручные показания. Подписать этот протокол мне поручил ГРАБАРЬ, хотя КОПАЕВА я не допрашивал и 22-го июня даже в Киеве не был.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

На очной ставке с ГРАБАРЕМ я говорил, что он — шкурник мелочный и мстил мне за мой отказ оплатить его счета по Снабу. Был он обозлён и за то, что я отказался оплатить подготовку в клубе НКВД связистов-пеленгаторов.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Это — ложь, и я прошу затребовать из Снаба ОСО официальную справку, получал ли я что-либо оттуда.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

[1182] У документі в однині — Пленума.

Как я уже говорил, ГРАБАРЬ первые дни избегал КОПАЕВА, и не могло быть, чтобы он на третий день привёл его ко мне.

КОПАЕВА избитым я не видел.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

ГАЛЬЧЕНКО при допросе и избиении меня ГРАБАРЕМ не присутствовал.

В 16 ч[асов] 00 [мин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 16 ч[асов] 40 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Секретарь доложил, что из 1-го спецотдела УНКВД [по Харьковской обл.] поступила справка о том, что затребованное ВТ след[ственное] дело по обв[инению] МИЛЯВСКОЙ находится в НКВД СССР.

Пред[седательствую]щий огласил представленную справку, после чего ВТ вынес ОПРЕДЕЛЕНИЕ:

Справку 1[—го] спецотдела УНКВД по Харьковской области относительно следдела по обвинению МИЛЯВСКОЙ приобщить к делу.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

ГРАБАРЬ и ВОЛЯ-ГОЙХМАН первый раз избивали меня на третий или четвёртый день моего ареста. Происходило это в кабинете ГРАБАРЯ на Институтской улице, по-моему, днём, и я кричал. Избивая меня, ГРАБАРЬ говорил: «Становись перед партией на колени».

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Протокол показаний МИЛЯВСКОЙ ГРАБАРЬ мне не давал.

КОПАЕВА избитым я не видел, на избиение он мне не жаловался и о том, что до меня был у ГРАБАРЯ, не заявлял.

ГРАБАРЬ начал разговаривать с КОПАЕВЫМ уже после того, как КОПАЕВ дал собственноручные показания.

Писал ли КОПАЕВ заявление на имя наркома, не помню; я же лично ему ничего не писал.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

Заявление о признании я написал после разговора с ГРАБАРЕМ.

На вопросы ВТ свидет[ель] КОПАЕВ:

В ЦС ОСО я работал с августа 1937 года и до съезда, который происходил 15 октября [1937 г.], ГРАБАРЯ не знал.

(Свид[етель] КОПАЕВ освобождён от присутствия в зале судзаседан[ия] до вызова по надобности).

Свидетель КАРПЕНКО Георгий Александрович, 1901 г. рожд., служащий, из дворян, автомеханик, б[ес]/п[артийный], не судимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

Я был арестован 22 июня 1938 г. Месяц я просидел без допроса, а потом попал к следователю БУХУ, и тот предъявил обвинение в подрыве деятельности завода. Я отказывался. Тут вошел, как потом мне сказали, ГРАБАРЬ, и БУХ доложил ему, что я не сознаюсь, после чего меня заставили лечь на пол и резиновой трубкой стали бить.

На вопросы ВТ свидет[ель] КАРПЕНКО:

Рост и наружность его (указывает на подсудимого ГРАБАРЯ), но сказать с уверенностью, что это был он, не могу, так как прошло уже два года.

От меня требовали признать участие в к-р группе и сказать, кем я был туда завербован, и кого сам завербовал. В результате избиения на следующем допросе я дал такие показания и указал, что ДАМРИН якобы давал мне задание на остановку транспорта, а на самом деле работа транспорта тогда была неплохой.

Когда со мной беседовал прокурор, то он спросил только, признаю ли свои показания. Я ответил утвердительно, так как был в таком состоянии, что полностью всего не соображал и, кроме того, знал, что меня всё равно заставят дать такие показания. Прокурор был в форме погранвойск, с одним прямоугольником на петлицах.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] КАРПЕНКО:

О том, что избивавший меня является ГРАБАРЕМ, мне, по моему описанию его, сказали в камере.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] БУХ:

Вместе со мной КАРПЕНКО допрашивал не ГРАБАРЬ, а ВОЛЯ-ГОЙХМАН, и он же избивал КАРПЕНКО.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] КАРПЕНКО:

Во время допроса следователь БУХ называл мне фамилии ряда работников, давая понять, что они — члены организации.

Больше вопросов к свидетелю КАРПЕНКО суд и подсудимый не имеют, и с согласия подсудимого свидетель освобождён от дальнейшего присутствия в зале суд. заседания.

Свидетель ПОЛИЩУК Михаил Иванович, 1901 г. рождения, служащий, из крестьян, инженер-электрофизик, б[ес]/п[артийный], не судимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

Я был арестован 22 июня 1938 года. Вечером, спустя дней 20 после ареста, меня вызвал следователь БУХ и предложил: «Назови, кем ты завербован, кого завербовал сам, и расскажи о своей диверсионной работе. Я стал плакать и говорить, что ничего об этом не знаю, но он не обращал внимания и требовал, чтобы писал заявление, потом стал бить по шее и ногой в живот. Часа в 2 ночи вошел ГРАБАРЬ и, обратившись ко мне со словами: «Не даёшь, сволочь, показаний», ударил по лицу, затем приказал снять брюки и лечь на пол. В таком положении нанёс мне 1–2 удара, после чего я заявил, что буду писать показания и попросил больше не бить. Он ушел, и после этого я видел его лишь один раз, спустя дней 10, когда он также ударил меня, войдя во время допроса.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] ПОЛИЩУК:

Первый раз ГРАБАРЬ избил меня в Лукьяновской тюрьме во время допроса БУХОМ. Был ГРАБАРЬ тогда в штатской одежде.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] БУХ:

По-моему, это был не ГРАБАРЬ, а ВОЛЯ-ГОЙХМАН. ГРАБАРЯ в тюрьме я видел только раз, но тогда он приезжал по другому делу.

На вопросы ВТ свид[етель] ПОЛИЩУК:

Утверждаю, что бил меня ГРАБАРЬ. Второй раз это происходило на Институтской улице, и ГРАБАРЬ был одет тогда в военную форму[1183] с тремя кубиками на петлицах.

[1183] У документі — в военной форме.

На вопросы ВТ свид[етель] БУХ:

В тюрьме, мне помнится, КАРПЕНКО бил ВОЛЯ-ГОЙХМАН, а на Институтской, не помню, возможно, и ГРАБАРЬ.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] БУХ:

Я ПОЛИЩУКА не избивал, он был избит ВОЛЕЙ-ГОЙХМАНОМ, а относительно вымогательства показаний — это была прямая установка ГРАБАРЯ.

Больше вопросов к свидетелю ПОЛИЩУК[У] суд и подсудимый не имеют, и свидетель с согласия подсудимого освобождён от дальнейшего присутствия в зале судзаседания.

Свидетель ВИШНЕВЕЦКИЙ Леонид Наумович, 1906 г. рожд., служащий, из рабочих, член ВЛКСМ, в органах НКВД работает с 1931 г., при ГРАБАРЕ работал оперуполномоченным следчасти, не судимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

У нас была арестована машинистка ШИБАНОВА, и ГРАБАРЬ приказал мне в три дня взять от неё показания, что она является шпионкой в пользу немцев. Просмотрев её дело, я ничего там не нашел и потому даже не вызвал её. Узнав об этом, ГРАБАРЬ написал моему начальнику МЕЛЬНИКУ распоряжение об окончании дела в трёхдневный срок, а мне приказал бить ШИБАНОВУ, но я его приказание не выполнил.

В моём производстве находилось дело одного военного работника. На допросе он дал показания на одно очень ответственное лицо, и протокол допроса я доложил ГРАБАРЮ. Тот оставил его, но потом возвратил и сказал, что УСПЕНСКИЙ приказал это лицо исключить из протокола, а арестованный продолжал настаивать, что вся его вражеская деятельность была тесно связана с этим лицом.

Установки ГРАБАРЯ на совещаниях сводились к требованию «закончить дела в два дня», и следователей, которые не могли этого сделать, ругал и угрожал им, что отправит в лагеря. Вообще вёл он себя безобразно.

Однажды ХЕС[С] заявил, что на одного арестованного нет достаточных материалов, то ГРАБАРЬ за это набросился на него, назвал оппортунистом и угрожал посадить.

Был и такой случай: ФРЕНКЕЛЬ, допрашивая арестованного, узнал от него, что он не поляк, как значилось по делу, и в соответствии с этим сделал исправление. Об этом случае ГРАБАРЬ доложил, как о фальсификации, и ФРЕНКЕЛЬ был арестован на 10 суток.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ВИШНЕВЕЦКИЙ:

Взаимоотношения с ГРАБАРЕМ у меня были хорошие. Действительно, был случай, что из полка прибыло требование о возврате мною денег. Это касалось моей задолженности по КВП в сумме 100 руб., и эту сумму я уплатил. ГРАБАРЬ никакого отношения к истребованию полком моей задолженности не имел, и на наши[х] взаимоотношения[х] этот случай не отразился.

(Оглашены показания ВИШНЕВЕЦКОГО — л.д. 266, т. 1-й).

На вопросы ВТ свид[етель] ВИШНЕВЕЦКИЙ:

Эти свои показания подтверждаю. Я только забыл тогда указать, что ГРАБАРЬ требовал получить от ШИБАНОВОЙ показания о шпионаже именно по немецкой линии.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ВИШНЕВЕЦКИЙ:

Подтверждаю, что ГРАБАРЬ на оперативных совещаниях требовал заканчивать следственные дела в 3-хдневный срок. Такие требования им были предъявлены по делам САФРОНОВА, КОСАРЕВА и другим, причем в виде угрозы в случае невыполнения его требования заявлял: «Сейчас у нас время военное, и будем судить по-военному».

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Факт фальсификации со стороны ФРЕНКЕЛЯ имел место, в этом его уличил ВОЛОШИН. ФРЕНКЕЛЬ факт фальсификации признал и заявил, что на учинение этой фальсификации его подбил ВИШНЕВЕЦКИЙ.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ВИШНЕВЕЦКИЙ:

Дело Петра ЗДЕБСКОГО[1184] я не вёл.

На вопросы ВТ свид[етель] ВИШНЕВЕЦКИЙ:

На ШИБАНОВУ никаких материалов не имелось. Справка на неё была написана уже после её ареста.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

ВИШНЕВЕЦКИЙ сам просил у меня санкцию на применение к ШИБАНОВОЙ физического воздействия, но в этом я отказал. А перед приездом в Наркомат комиссии он просил, чтобы я сказал ей, что будто бы УСПЕНСКИЙ дал распоряжение бить ШИБАНОВУ.

Свид[етель] ВИШНЕВЕЦКИЙ:

Это — ложь.

В 17 ч[асов] 30 м[ин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 21 ч[ас] 10 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Секретарь доложил, что поступили: из Военной прокуратуры КОВО — сообщения по поводу затребованных согласно определения ВТ справки на арест ЕРЕМЕНКО и из ВП войск НКВД УССР — справка относительно заметок подсудимого ГРАБАРЯ по делу.

Пред[седательствую]щий огласил поступившие документы, после чего ВТ вынес ОПРЕДЕЛЕНИЕ:

Представленные документы о справке на арест ЕРЕМЕНКО и о заметках подсуд[имого] ГРАБАРЯ[1185] по делу приобщить к делу.

Свидетель МАЙСКИЙ Александр Игнатьевич, 1903 г. рождения, служащий, член ВКП(б) с 1929 г., начальник моботдела Наркомлеса[1186], в органах НКВД работал с 1921 по 1939 г. и уволен с мотивировкой за невозможностью использования, несудимый, личных столкновений с подсудимым не имел, показал:

В 6-м отделе я работал после ухода оттуда ГРАБАРЯ и в процессе проверки оставшихся от него дел по многим из них обнаружил нарушения: ряд арестованных содержались под стражей без санкции прокурора, а на одного арестованного работника милиции, кроме подписанной ГРАБАРЕМ справки и постановления прокурора, больше ничего не было, и я вынужден был освободить его.

[1184] Вірогідно, йдеться про справу А. Петерса-Здебського, яка знаходилася у провадженні ОВ КОВО.

[1185] У документі помилково — КОПАЕВА.

[1186] Йдеться про мобілізаційний відділ Наркомату лісової промисловості УРСР.

Со слов ТУЛЬСКОГО мне было известно, что у него за столом умер вызванный на допрос арестованный МАЙБОРОДА. Просмотрев это дело, я установил, что никаких материалов о причине смерти МАЙБОРОДЫ в деле не было.

На вопросы ВТ свид[етель] МАЙСКИЙ:

В 6-м отделе вместе с ГРАБАРЕМ я не работал, так как пришел туда уже после ухода ГРАБАРЯ в Особый отдел.

Насколько помню, смерть МАЙБОРОДЫ ТУЛЬСКИЙ объяснял тем, что накануне МАЙБОРОДА был «пристрастно» допрошен ГРАБАРЕМ и ВОЛЕЙ-ГОЙХМАНОМ. Справки врача о причинах смерти МАЙБОРОДЫ в деле не имелось.

Об арестованном ЮРЬЕВЕ-ЛЕВИТАНЕ сейчас я уже ничего не помню.

(Оглашены показания МАЙСКОГО — л.д. 275, т. 1).

Да, теперь вспомнил и эти показания об ЮРЬЕВЕ-ЛЕВИТАНЕ подтверждаю.

(По ходатайству подсудимого оглашено постановление ВП — л.д. 470, т. 3-й).

ГРАБАРЬ являлся начальником отдела и мог сделать то же, что и я, т.е. установить необоснованность ареста ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА и освободить его. Дело это, возможно, было заведено в другом отделе, но при ГРАБАРЕ числилось за 6-м отделом, и ГРАБАРЬ за него отвечал. Таким образом, постановление прокурора о том, что ГРАБАРЬ не имел отношения к этому делу, неправильно.

Подтверждаю свои показания и об ИГЕНБЕРГЕ и РАКИТЕ[1187]. За безосновательное содержание их под стражей ответственен ГРАБАРЬ.

Во время чехословацких событий я вместе с ШМУЛЕВИЧЕМ был выделен для обслуживания штаба КОВО, и по распоряжению ГРАБАРЯ мы должны были копии всех поступавших туда телеграмм передавать для доклада УСПЕНСКОМУ. В связи с[о] сдачей дел я в течение 2-х дней в штабе не был, а на третий меня вызвал УСПЕНСКИЙ и спросил, на каком основании получена из штаба копия одной чрезвычайно важной шифр-телеграммы. Я ответил, что по поводу этой телеграммы мне ничего не известно, так как в штабе 2 дня не был. Тогда УСПЕНСКИЙ вызвал ШМУЛЕВИЧА, и тот сказал, что копию шифр-телеграммы взял по распоряжению начальника ОО ЕГОРОВА и ГРАБАРЯ. После этого УСПЕНСКИЙ в моём присутствии стал с пристрастием допрашивать ШМУЛЕВИЧА, потом поднялся из-за стола, избил его и арестовал. Мотивировка ареста ШМУЛЕВИЧА была «по подозрению в шпионаже». Кто вёл следствие по его делу, не знаю, но начальником следственной части в то время был ГРАБАРЬ.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

В период чехословацких событий имелось указание о доставлении в Наркомат УСПЕНСКОМУ копий всех документов, поступающих в штаб КОВО. ШМУЛЕВИЧ, работая по обслуживанию штаба, позвонил оттуда, что поступила телеграмма об оргразвёртывании воинских частей.

[1187] У документі в називному відмінку — РАКИТА.

После этого я с ЕГОРОВЫМ поехали в штаб, зашли к ЛАТУТИНУ, и тот ознакомил ЕГОРОВА с указанной телеграммой. Когда вышли, ШМУЛЕВИЧ спросил, как быть с этой телеграммой. ЕГОРОВ ответил: «Возьмите», и ШМУЛЕВИЧ в коридоре передал её ему. После того меня вызвал УСПЕНСКИЙ и спросил, кто получил эту телеграмму. Я рассказал, как было. УСПЕНСКИЙ меня выгнал и позвал МАЙСКОГО. Спустя некоторое время я увидел: идёт МАЙСКИЙ, держа револьвер, и ведёт ШМУЛЕВИЧА. На мой вопрос, в чем дело, МАЙСКИЙ сказал, что ШМУЛЕВИЧ арестован по распоряжению УСПЕНСКОГО как шпион. Делом ШМУЛЕВИЧА занимался лично ЕГОРОВ, я же отношения к нему не имел.

На вопросы ВТ свид[етель] МАЙСКИЙ:

При ГРАБАРЕ в 6-м отделе практиковалась корректировка протоколов допроса, и я об этом написал докладную записку на имя вр.и.д. наркома ОСОКИНА. Так, при допросе ТЯГУНЕНКО одного арестованного тот заявил, что записанное[1188] в протоколе он никогда не говорил. По этому поводу я расспросил работников, и они мне заявили, что протокол «корректировался» ГРАБАРЕМ.

(Оглашен рапорт МАЙСКОГО — л.д. 280, т. 1-й).

Этот рапорт подтверждаю целиком и сейчас.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

ЮРЬЕВ-ЛЕВИТАН был арестован 6-м отделом не при мне, а в бытность начальником отдела ШЕВЧЕНКО или МАЙСКОГО. Для того, чтобы удостовериться в этом, прошу затребовать дело ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА.

На вопросы ВТ свид[етель] БУХ:

Кем был арестован ЮРЬЕВ-ЛЕВИТАН, не помню, но в бытность начальником отдела МАЙСКОГО аресты 6[−м] отделом не производились.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Акт, составленный СЕМЁНОВЫМ, сфальсифицирован. Из указанных там дел только одно дело по заводу «Укркабель» имело ко мне отношение, а остальные дела, как указал и прокурор в своём постановлении, ко мне не относятся.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] МАЙСКИЙ:

О том, что дело КОПАЕВА сфальсифицировано ГРАБАРЕМ, мне говорил БУКАРЕНКО и ещё кто-то из работников. Я присутствовал на совещании, когда УСПЕНСКИЙ говорил о деле по заводу «Укркабель». Он тогда обвинял по этому делу БУХА, но давал ли указание ТВЕРДОХЛЕБЕНКО расследовать действия ГРАБАРЯ по этому делу, не знаю.

Дело по заводу «Укркабель» было закончено уже до меня, при мне, возможно, писалось только обвинительное заключение.

Это дело по распоряжению УСПЕНСКОГО было передано мною в ЭКО. При каких обстоятельствах это было, не помню, но, давая мне указания о передаче дела в ЭКО, УСПЕНСКИЙ сказал при этом, что арестованные по делу сидят невинно.

На вопросы ВТ свид[етель] МАЙСКИЙ:

[1188] У документі — записанного.

Я вспомнил обстоятельства передачи дела по заводу «Укркабель» в ЭКО. Было так: я принёс это дело УСПЕНСКОМУ на доклад, он его забраковал, при этом сказал, что дела 6[−го] отдела вообще никуда не годятся, и предложил дело передать в ЭКО. Вообще это дело с самого начала должно было находиться в ЭКО, но 6-й отдел просто присвоил его себе.

На вопросы ВТ подсудимый[1189] ГРАБАРЬ:

Я сам ставил вопрос о передаче дела по заводу «Укркабель» в ЭКО, так как к 6[−му] отделу оно отношения не имело, но мне предложили оставить его у себя, как тесно связанное с делом КОПАЕВА.

По ходатайству подсудимого оглашены показания УСПЕНСКОГО — л.д. 231, т. 1-й.

На вопросы ВТ свид[етель] МАЙСКИЙ:

Эти показания УСПЕНСКОГО — явная ложь, и это видно хотя бы из того, что 6-й отдел я принял не от ГРАБАРЯ, а уже от ШЕВЧЕНКО, что и опровергает показания УСПЕНСКОГО о его якобы назначения меня в 6[−й] отдел с к-р заданиями мне.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] МАЙСКИЙ:

Неправильных действий ГРАБАРЯ я не покрывал, а, наоборот, о безобразиях в 6-м отделе написал рапорт на имя УСПЕНСКОГО и передал его ЯРАЛЯНЦУ.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Это был контр-рапорт, который МАЙСКИЙ написал после того, как увидел у меня на столе написанный мною рапорт о безобразиях по Особому отделу в бытность там МАЙСКОГО.

На вопросы ВТ свид[етель] МАЙСКИЙ:

В 6-м отделе я работал с сентября 1938 г. по март мес[яц] 1939 года.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

После меня начальником 6[−го] отдела был ШЕВЧЕНКО, а МАЙСКИЙ пришел туда уже после ШЕВЧЕНКО.

На вопросы ВТ свид[етель] МАЙСКИЙ:

В рапорте на имя УСПЕНСКОГО я указал о нарушениях, обнаруженных мною по делам, оставшимся после ГРАБАРЯ. Этот рапорт мне потом был возвращен с резолюцией о добавлении 6[−му] отдела штата, но без всякого реагирования на отмеченные мною безобразия, имевшие место в бытность ГРАБАРЯ.

Дело ГЕРШКОВА находилось в производстве не 6-го, а 2-го отдела, но один раз мне пришлось с ГЕРШКОВЫМ беседовать. Вёл его дело ВОЛОШИН.

Свидетель ГЕРШКОВ Яков Ефимович, 1906 г. рождения, рабочий, член ВКП(б) с 1928 г., зам[еститель] нач[альника] учебной части школы РКМ в Станиславе, в органах РКМ служит с 1934 г., не судим, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

В органы РКМ я перешел с партработы. Во время работы в центральном аппарате РКМ УССР на меня большое впечатление произвели массовые аресты работников милиции, и я стал присматриваться, нет

[1189] У документі помилково — свид.

ли здесь искривлений. В марте 1938 г. на должность начальника УРКМ прибыл друг УСПЕНСКОГО — КЛОЧКОВ, и с его приходом из органов РКМ было уволено свыше 1500 комсомольцев и партийцев, причем из партии и комсомола уволенные не исключались. В частных беседах с работниками РКМ я говорил, что с такой практикой не согласен и высказывал мнение, что вместо очистки рядов милиции проводится избиение кадров. Вскоре на должность нач[альника] политотдела РКМ из Москвы прибыл ШАРАБУРИН. Это был форменный жандарм, все вопросы он согласовывал с ГРАБАРЕМ, и они вместе продолжали избиения кадров. Когда ШАРАБУРИНУ стали известны моё отношение к арестам и увольнению работников, а также мои настроения в связи с этим, работа в УРКМ для меня стала невыносимой. Будучи лично знаком с начальником политотдела [Г]УРКМ НКВД СССР ТАЛАЛАЕВЫМ, я написал ему, что больше в такой клоаке работать не могу, но ответа не получил. В это время в Москве созывалось совещание политработников РКМ, но ШАРАБУРИН, по-видимому, по той причине, что знал о моих настроениях, на совещание меня не пустил, заявив, что так распорядился УСПЕНСКИЙ. Я тогда послал лично ТАЛАЛАЕВУ телеграмму с просьбой вызвать меня на совещание персонально. Меня вызвали, и по приезде в Москву я доложил ТАЛАЛАЕВУ о проводимой в аппарате УРКМ Украины вражеской работе. Вручил ему также привезённый с собой доклад о политико-моральном состоянии органов РКМ, который ШАРАБУРИН отказался подписать, так как он был составлен мною не в соответствии с указанием УСПЕНСКОГО. Потом ТАЛАЛЕВ расспросил о взаимоотношениях УСПЕНСКОГО с КЛОЧКОВЫМ, и я охарактеризовал их как близкие. После этого было совещание, я выступил на нём и подробно рассказал о положении в органах РКМ на Украине, характеризуя деятельность УСПНСКОГО и КЛОЧКОВА как вражескую. После совещания со мной снова беседовал ТАЛАЛАЕВ и в отношении УСПЕНСКОГО сказал: «УСПЕНСКИЙ — сын попа, выскочка, бандит, но мы ещё до него доберёмся». Затем я был принят зам[естителем] наркома внутренних дел [СССР] ЧЕРНЫШЕВЫМ, которому подробно доложил обо всём мне известном, а он мне сообщил, что КЛОЧКОВ уже расстрелян, и вкратце рассказал о его показаниях. Условились, что по возвращении в Киев я зайду в ЦК [КП(б)У] и расскажу о нашем разговоре. В Киев я возвратился 9 сентября 1938 г., пошел к ШАРАБУРИНУ, но тот меня не принял. О результатах своей поездки в Москву я поделился с КИЧКО и, в свою очередь, узнал, что в моё отсутствие здесь снова были произведены аресты. Об этом я в дополнение к своему разговору написал комдиву ЧЕРНЫШЕВУ рапорт.

Ночью узнал, что меня разыскивает ГРАБАРЬ. Связался с ним по телефону, и он мне сказал, чтобы я потом зашел к нему или позвонил. На утро меня принял ШАРАБУРИН, и первым его вопросом было: «Что вы там на меня наговорили?». Я ответил, что могу дать стенограмму своего выступления, на что ШАРАБУРИН заявил: «Знаю и так всё. Вам придётся отвечать». Часов в 12 дня я снова позвонил ГРАБАРЮ, и тот сказал, чтобы прийти к нему на следующий день. Вызов меня ГРАБАРЕМ я объяснял, что, возможно, из Москвы ему предложили поговорить со мной,

но была и другая мысль, что здесь уже знают о моём выступлении и хотят расплатиться. В связи с этим я даже сказал КИЧКО, что, возможно, меня арестуют.

К ГРАБАРЮ я пришел 11 сентября. Он мне сказал, что напрасно не заходил к нему до сего времени, и в беседе я рассказал ему о моём разговоре в Москве, дал также стенограмму своего выступления и копию рапорта на имя ЧЕРНЫШЕВА. Прочитав эти материалы, ГРАБАРЬ вышел, а затем вернулся, неся с собой справки на ряд работников РКМ. В моём присутствии он подписал ордер на арест ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА, а затем стал перелистывать справки и при этом говорил: «Этого посадим, этого отправим, а этому устроим камеру Париже[1190]». Тут же спросил меня: «Как КИЧКО?». Я ответил: «Хороший человек». После этого ГРАБАРЬ заявил мне, что мои действия направлены на противопоставление милиции советской власти. Часов в 8 или в начале девятого в комнату вошел УСПЕНСКИЙ. Я встал. УСПЕНСКИЙ подошел прямо ко мне, несколько раз ударил по лицу и стал кричать: «Троцкист, провокатор!», а затем нанёс удар ногой в живот, и я упал. После этого УСПЕНСКИЙ обратился к ГРАБАРЮ и крикнул ему: «Я тебя посажу!» и вышел.

После ухода УСПЕНСКОГО ГРАБАРЬ начал со мной «концертное отделение», требуя показаний. Бил меня ГРАБАРЬ четверо суток, и в этом ему помогали ТЯГУНЕНКО и ТУЛЬСКИЙ. Последний особенно усердствовал, и его побои были наиболее зверскими. От избиения я пару раз терял сознание, но ГРАБАРЬ обливал меня водой и продолжал «концерт». В прошлом у меня был туберкулёз, и, хотя теплилась надежда, что вмешается Москва, я всё же не выдержал издевательств. Зная по прежней работе о ряде троцкистских дел, я решил принять их на себя и стал писать показания в надежде, что суд потом разберётся. ГРАБАРЬ заставил меня под диктовку написать заявление о том, что я выступил против УСПЕНСКОГО, и я понял, что дело не в троцкизме, а в моём выступлении на совещании. После этого я был отпущен и когда пришел в камеру, у меня на теле не имелось ни одного светлого места — был черный от побоев, но, несмотря на это, врачу запретили оказывать мне помощь.

Потом я попал на допрос к ДРИБИНСКОМУ, которого знал до того, и ему заявил отказ от ранее данных показаний, но ДРИБИНСКИЙ не обратил на это внимание. На следующий день я был вызван в кабинет ЯРАЛЯНЦА. Туда вошел УСПЕНСКИЙ, а потом ввели КИЧКО. Чтобы не подвергнуться вновь избиению, я сказал КИЧКО, что рассказанное ему мною о Москве является ложью, но потом через голову ЯРАЛЯНЦА крикнул ему: «КИЧКО, всё, что было в Москве — правда!». КИЧКО после этого увели, а меня стали избивать и заставили дать ложные показания.

Перед бегством УСПЕНСКОГО я вновь отказался от своих показаний. Этот отказ заявил КАЛУЖСКОМУ, но тот избил меня. Ночью 3-го января 1939 года меня вызвал МАЙСКИЙ, во время разговора с ним у меня создалось впечатление, что он — человек объективный, и я рассказал ему, что мои показания — самооговор и вынуждены избиением. Несмотря на это, с моим делом разобрались только в Москве.

[1190] Так у документі.

На вопросы ВТ свид[етель] ГЕРШКОВ:

Освободили меня 16 октября 1939 г.

На вопросы ВТ свид[етель] МАЙСКИЙ:

Допрос ГЕРШКОВА протоколом я не фиксировал, но о его отказе от показаний доложил КОБУЛОВУ. Почему ГЕРШКОВА освободили так поздно, не знаю. Числился он за 2-м отделом, а не за мной.

На вопросы ВТ свид[етель] ГЕРШКОВ:

ГРАБАРЬ потребовал от меня написать рапорт обо всём, что мне известно об УСПЕНСКОМ, и я написал, что УСПЕНСКИЙ — сын попа, и что в Москве ему не доверяют.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Рапорт ГЕРШКОВА и стенограмма его выступления в Москве были переданы мною вместе с делом ДРИБИНСКОМУ.

По ходатайству подсудимого ГРАБАРЯ оглашена выдержка из его заявления [в] ЦК КП(б)У — л.д. 36, т. 2-й.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГЕРШКОВ:

ДРИБИНСКОГО в кабинете ГРАБАРЯ я не видел.

Ордер на мой арест ГРАБАРЬ мне не предъявлял и даже не объявил, что я арестован.

Рапорт я написал по требованию ГРАБАРЯ[1191] на его имя, так как он сказал, что это требует УСПЕНСКИЙ. В нём я изложил содержание разговора с ТАЛАЛАЕВЫМ, что УСПЕНСКИЙ — сын попа, и что в Москве ему не доверяют.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

ГЕРШКОВ озлоблен на меня и потому преувеличивает, но в основном его показания правильны.

Увольнение работников милиции производилось по распоряжению УСПЕНСКОГО после доклада дел ШАРАБУРИНЫМ. Я к этому никакого отношения не имел.

Начав избивать ГЕРШКОВА, УСПЕНСКИЙ обратился ко мне со словами: «Почему не бьёшь?», и при этом бросил угрозу: «Арестую!».

Писать показания ГЕРШКОВ стал после избиения его УСПЕНСКИМ, но на следующий день от них отказался. Я об этом доложил УСПЕНСКОМУ, и после того дело от меня забрали.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Я бил ГЕРШКОВА только из страха, что в противном случае сам буду арестован.

ГЕРШКОВУ я верю, но сам не помню, принимал ли ТЯГУНЕНКО участие в избиении его.

Материалов на ГЕРШКОВА у меня не было, но УСПЕНСКИЙ мне сказал, что ГЕРШКОВ — враг, троцкист, и что мне дадут письмо, изобличающее его. Уже будучи арестованным, я после того, как услышал в тюрьме голос КИЧКО, писал заявление БЕРИЯ, чтобы разобрались с делом ГЕРШКОВА и КИЧКО, так как интуитивно чувствовал, что арестованы они напрасно.

[1191] У документі помилково — ГЕРШКОВА.

Никаких ордеров на арест в присутствии ГЕРШКОВА я не подписывал. Справки на работников милиции я ГЕРШКОВУ показывал. На них уже тогда имелись резолюции УСПЕНСКОГО, и я их взял у ШАРАБУРИНА специально для того, чтобы показать ГЕРШКОВУ, так как он жаловался, что работников увольняют, не ставя его в известность, имеются ли на них компрометирующие материалы или нет.

Свид[етель] ТУЛЬСКИЙ Марк Менделевич, 1900 г. рождения, рабочий, пом[ощник] нач[альника] штаба ПВО НКВД УССР, мл[адший] лейтенант госбезопасности, в органах НКВД работает с 1928 года, член ВКП(б) с 1922 г., несудимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

ГРАБАРЬ был очень груб с сотрудниками и предъявлял требование обязательно добиться от арестованного показания. При этом заявлял: «Не сумеете, сами будете давать такие показания».

ГЕРШКОВ и КИЧКО были арестованы без санкции прокурора, и при допросе их ГРАБАРЬ применял к ним физическое воздействие. Как-то я зашел к ГРАБАРЮ во время допроса им ГЕРШКОВА. При мне туда же вошли УСПЕНСКИЙ с ЯРАЛЯНЦЕМ, обругали ГЕРШКОВА и вышли, а после их ухода ГРАБАРЬ стал бить ГЕРШКОВА.

На вопросы ВТ подс[удимый] ГРАБАРЬ:

Это было во 2-й раз. ГЕРШКОВА тогда ругал не УСПЕНСКИЙ, а ГРЕЧУХИН.

На вопросы ВТ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

Когда после ухода УСПЕНСКОГО ГРАБАРЬ стал бить ГЕРШКОВА, я также принял в этом участие. Бил я ГЕРШКОВА руками.

На вопросы ВТ свид[етель] ГЕРШКОВ:

ТУЛЬСКИЙ бил меня не только руками, а и ногами, палкой, шомполом. Он же нанёс мне удар по половому органу, и от этого удара я упал, потеряв сознание.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Подтверждаю, было это. ГЕРШКОВА ТУЛЬСКИЙ бил по своей инициативе.

На вопросы ВТ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

Жалобы арестованных на избиение их мною были. Этот вопрос расследовал Особоуполномоченный [НКВД УССР], и в результате месяц назад я получил строгий выговор с предупреждением.

ГЕРШКОВА я бил после того, как он уже дал показания о принадлежности к троцкизму, и потому я считал его врагом.

На одном из совещаний ХЕС[С] сказал, что имеющееся у него дело нереально. ГРАБАРЬ обрушился за это на ХЕС[С]А, обвиняя его в неверии в следствие, и что ему в связи с этим нельзя доверять. Говорилось это в очень резкой форме, так что все были возмущены.

Был у меня арестованный ГУБАНОВ. Показания он дал в первый же вызов без всякого принуждения и писал их целую неделю. По его показаниям я составил протокол допроса и дал его ГРАБАРЮ. ГРАБАРЬ месяца два держал этот протокол на корректировке, причем корректировка во многих случаях свелась только к перестановке фраз.

ГРАБАРЬ постоянно хвалился своей близостью к наркому [УСПЕНСКОМУ], что часто ходит к нему.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

История с ХЕС[С]ОМ произошла не в б[−м] отделе, а в Особом отделе.

Корректировка ГРАБАРЕМ протокола допроса ГУБАНОВА, насколько помню, не изменила сущности показаний ГУБАНОВА.

К делу МАЙБОРОДЫ ГРАБАРЬ отношения не имел, за исключением несвоевременного оформления смерти МАЙБОРОДЫ актом.

МАЙБОРОДА умер у меня в тюрьме, и я даже не успел начать допрос. Накануне его в моём присутствии избивал проволокой ВОЛЯ-ГОЙХМАН, а в таких делах он отличался усердием.

Увидев, что МАЙБОРОДА мёртв, я испугался, так как такой случай у меня был впервые. ВОЛЯ-ГОЙХМАН вызвал врача, тот осмотрел лицо и руки МАЙБОРОДЫ и констатировал смерть, после чего труп унесли.

Всего в моём производстве дело МАЙБОРОДЫ находилось четверо суток. Умер он на втором допросе.

ГРАБАРЬ виновен здесь в том, что не расследовал этот случай, а прикрыл его.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Врача тогда вызвал не ВОЛЯ-ГОЙХМАН, а начальник тюрьмы. Врач осмотрел не только лицо и руки трупа, но и грудь, а также спину, и сказал, что смерть последовала от разрыва сердца.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

Я не помню, чтобы ГРАБАРЬ допрашивал меня по поводу смерти МАЙБОРОДЫ.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

По поводу смерти МАЙБОРОДЫ я в тот же день допросил ТУЛЬСКОГО, однако он скрыл от меня, что накануне МАЙБОРОДА был избит ВОЛЕЙ-ГОЙХМАНОМ. Об этом мне стало известно от другого работника, и после того я выгнал ВОЛЮ-ГОЙХМАНА из своего отдела, поставив перед наркомом [УСПЕНСКИМ] вопрос: или ВОЛЯ-ГОЙХМАН, или я.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Избиение арестованных у ВОЛИ-ГОЙХМАНА было системой, и я слышал, как в связи с этим ГРАБАРЬ ему говорил: «Не нужно иметь много следователей, достаточно дворника с палкой, чтобы он ходил и бил арестованных». Вскоре после этого ВОЛЯ-ГОЙХМАН от нас убыл.

На вопросы ВТ подс[удимый] ГРАБАРЬ:

Следствием в тюрьме руководил и отвечал за него ВОЛЯ-ГОЙХМАН.

Свидетель ТЯГУНЕНКО Павел Леонидович, 1917 г. рождения, служащий, следователь ОО НКВД КОВО, мл[адший] лейтенант госбезопасности, в органах НКВД работает с 1937 года, член ВКП(б) с 1939 г., не судимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

С ГРАБАРЕМ я работал с октября 1937 г. по август м[еся]ц 1938 г.

Мне известно о неосновательном аресте инструктора Аэроклуба ВЕГЕРЫ. На него имелись материалы, что он часто выпивал, в том числе и с подчинёнными, и втягивал в пьянки сына ответственного работника. Других материалов на него не было. Когда [я] доложил об этих

материалах, мне предложили составить на ВЕГЕРУ справку. Я написал, но её перекорректировали, ВЕГЕРУ арестовали и стали обвинять в подготовке тер[рористического] акта. В этом виновен ГРАБАРЬ, так как ВЕГЕРА был арестован по его инициативе.

В протоколе допроса КОПАЕВА ГРАБАРЬ самостоятельно вписал фамилию, которую КОПАЕВ не называл.

В Осоавиахиме по линии снабжения работал знакомый ГРАБАРЯ — ГЕРШТЕЙН, и, хотя тот не был осведомителем, ГРАБАРЬ принимал от него материалы.

На вопросы ВТ свид[етель] ТЯГУНЕНКО:

ГРАБАРЬ избивал ГЕРШКОВА и раз предложил мне принять участие в этом, сказав, что ГЕРШКОВ — участник заговора. Я выполнил его приказание, но ГЕРШКОВА бил несильно.

На вопросы ВТ подс[удимый] ГРАБАРЬ:

ТЯГУНЕНКО приказание бить ГЕРШКОВА я не давал.

На вопросы ВТ свид[етель] ГЕРШКОВ:

ТЯГУНЕНКО бил меня менее всех и слабее всех. Видно было, что он не хотел это делать и, когда не было ГРАБАРЯ, то он даже прятал плётку.

(Свид[етель] ГЕРШКОВ освобождён от присутствия в зале судзаседания до вызова по надобности).

Оглашены показания свид[етеля] ТЯГУНЕНКО — л.д. 338, т. [1]).

На вопросы ВТ свид[етель] ТЯГУНЕНКО:

Эти показания я писал собственноручно и подтверждаю их.

Под «липовыми» делами я имел в виду дела ВЕГЕРЫ, КОПАЕВА. Под очковтирательством — то, что ГРАБАРЬ раздул дело КОПАЕВА.

ГРАБАРЬ был груб, часто ругал работников.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ТЯГУНЕНКО:

Дело ВЕГЕРЫ начал ГАЛЬЧЕНКО, потом его вёл я, а заканчивал 2-й отдел. ГРАБАРЯ по части этого дела обвиняю в необоснованном аресте ВЕГЕРЫ, так как, кроме данных о пьянстве и антисоветских высказываниях пятилетней давности, на него ничего не было.

Об избиении КОПАЕВА ничего не знаю. Мне он жаловался только на включение в протокол неназванного им ЕРЕМЕНКО.

Случая, чтобы я принимал от КОПАЕВА показания по террору не помню.

Свид[етель] ХЕС[С] Михаил Хаскелевич, 1908 г. рожд., член ВКП(б), зам[еститель] нач[альника] отделения ЭКУ НКВД УССР, в органах НКВД работает с 1938 г., несудимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

ГРАБАРЯ знаю по совместной работе на протяжении месяца в 1938 г.

Из имевшихся у меня в то время 12 дел ряд дел ничем не был обоснован, и я стал добиваться по ним указаний. Однако мне только говорили: «Колите», а ГРАБАРЬ даже не принял меня. На оперативном совещании, когда прорабатывался приказ № [0]0701 о порядке следствия, я задал ГРАБАРЮ вопрос: «Как быть, если в деле нет изобличающих материалов, с арестованным не о чем говорить, а вы не принимаете меня для дачи мне указаний?». Вместо разъяснения ГРАБАРЬ накричал на меня: «Вы не верите в аресты, проводимые органами НКВД. Садитесь». По настоянию

сотрудников в перерыве я подошел к нему и стал объяснять, почему мной был задан вопрос. ГРАБАРЬ мне ответил, что такие вопросы на совещаниях не задают. После этого совещания, кажется, даже в тот самый день, я из Особого отдела был откомандирован в Наркомат, а отсюда — в ОК НКВД СССР.

Был случай, когда ГРАБАРЬ зашел ко мне во время допроса мною арестованного. Я доложил ГРАБАРЮ, что арестованный ничего не даёт, и ГРАБАРЬ ударил арестованного по лицу.

На вопросы ВТ свид[етель] ХЕС[С]:

Фамилия арестованного, которого ударил ГРАБАРЬ, ГРИЦ.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ХЕС[С]:

За заданный мною на оперсовещании вопрос ГРАБАРЬ арестом мне не угрожал.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Свой ответ ХЕС[С]У на его вопрос на оперсовещании я расценил как нетактичность и после совещания сам признал это в разговоре с ХЕС[С]ОМ.

К откомандированию ХЕС[С]А из Особого отдела я никакого отношения не имел. Следчасть тогда была разогнана лично УСПЕНСКИМ по той причине, что я ставил вопрос об освобождении арестованных по ряду дел.

Память у меня хорошая, но я не помню, чтобы бил арестованного ГРИЦ[А], не могло быть такого случая.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ возбудил ходатайство:

Я прошу: 1. Истребовать из тюрьмы справку о том, когда и кем КОПАЕВ вызывался на допрос, в подтверждение того, что я его до дачи им показаний ГАЛЬЧЕНКО к себе не вызывал.

2. Вызвать свид[етеля] ВОЛОШИНА, так как у меня имеются сведения, что он уже прибыл из отпуска.

3. Вызвать членов комиссии, подписавших акт о недостаче оружия по ОСО, в связи с заявлением КОПАЕВА о том, что этот акт якобы фиктивный.

4. Вызвать ДРИБИНСКОГО в подтверждение того, что дело ГЕРШКОВА от меня забрали на 2-й день.

5. Затребовать след[ственное] дело ГЕРШКОВА.

6. Затребовать моё письмо на имя наркома внутренних дел СССР[1192] от 12 сентября 1938 г., в котором я писал о необоснованном аресте ГЕРШКОВА.

7. Затребовать след[ственные] дела ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА и ВЕГЕРЫ в подтверждение того, что отношения к этим делам я не имел.

Пред[седательствую]щий объявил, что ходатайства подсудимого будут разрешены 9.X.[19]40 г., после чего объявлен перерыв суд. заседания.

9.X.[19]40 г., в 10 ч[асов] 30 м[ин.], суд. заседание продолжается.

Секретарь доложил, что по справке, полученной по телефону от секретаря 2[−го] отдела НКВД УССР, свидетель ВОЛОШИН из отпуска ещё не прибыл.

В зал суд. заседания приглашен свид[етель] ГЕРШКОВ.

[1192] У документі — УССР.

На вопросы ВТ свид[етель] ГЕРШКОВ:

При подписании мною постановления в порядке ст. 200 [УПК УССР] дело я не читал, и где оно находится, не знаю.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

УСПЕНСКИЙ мне сказал, что у ШАРАБУРИНА имеется письмо, изобличающее ГЕРШКОВА во вражеской деятельности. Я просил дать мне это письмо, но его мне не дали, и в связи с этим у меня появилось сомнение в правильности ареста ГЕРШКОВА, в связи с чем 12 сентября 1938 г. я направил наркому внутренних дел СССР подробное письмо по вопросу ареста ГЕРШКОВА. Письмо было отправлено через Фельдсвязь НКВД УССР, и это можно установить.

Свид[етель] ГЕРШКОВ освобождён от присутствия в зале суда.

ВТ, совещаясь на месте, вынес ОПРЕДЕЛЕНИЕ:

Обсудив заявленные подсудимым 8.X.[19]40 г. ходатайства об истребовании ряда справок и архивных след[ственных] дел, а также о вызове свидетелей, ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

Удовлетворить ходатайство подсудимого в части истребования архивных след. дел по обвинению ГЕРШКОВА и ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА, а также затребовать из Фельдсвязи НКВД УССР справку о том, исходил ли из 6-го отдела 12 сент[ября] 1938 г. пакет на имя наркома внутренних дел СССР[1193].

Остальные ходатайства подсудимого отклонить по следующим мотивам:

по п. 1-му — об истребовании справки тюрьмы, кем и когда КОПАЕВ вызывался на допрос,— в виду несущественности её для дела, так как КОПАЕВ мог быть доставлен к ГРАБАРЮ и по вызову другого следователя;

по п. 2-му — о вызове свид[етеля] ВОЛОШИНА — по мотивам, указанным в определении ВТ от 7.X.1940 г.;

по п. 3-му — о вызове членов комиссии, подписавших акт о недостаче оружия в ОСО,— в виду наличия в деле достаточных данных по этому вопросу;

по п. 4-му — о вызове свид[етеля] ДРИБИНСКОГО[1194] — в виду несущественности его показаний для дела.

Свид[етель] БРИККЕР Константин Алексеевич, 1910 г. рожд., служащий, начальник отделения 2[−го] отдела УНКВД по Львовской области, сержант госбезопасности, член ВКП(б), несудимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал (в отсутствие свидетеля КОПАЕВА):

Впервые ГРАБАРЯ [я] увидел в июле мес[яце] 1938 г. Я тогда работал оперуполномоченным Запорожского горотдела НКВД, а ГРАБАРЬ возглавлял приехавшую из Киева комиссию, которая должна была производить аресты. С приездом этой комиссии мне ЛИНЕЦКИЙ поручил составить списки на аресты по своей линии. Просмотрев имевшиеся у меня материалы, я на основании их такой список составил, но, несмотря на то, что материалы все были исчерпаны, ЛИНЕЦКИЙ мне сказал, что ГРАБАРЬ распорядился по 3-му отделению дать минимум 300 чел.

[1193] У документі — УССР.

[1194] У документі помилково — ДИРБИНСКОГО.

12 июля в Запорожье приехал УСПЕНСКИЙ, провёл в горотделе совещание, и после этого по распоряжению ГРАБАРЯ потребовали дать дела агентуры для ареста. Видя, к чему это клонится, я отобрал дела лучших агентов и спрятал их, предупредив о том же и ЗАЛЕВСКОГО. Об этом стало известно ЛИНЕЦКОМУ, и он приказал дать все дела, но, всё же мне, а также и другим работникам, часть дел агентуры удалось спрятать.

Так как семья моя находилась ещё в Киеве, и вещи в Запорожье я перевести я не успел, мне приходилось буквально валяться в горотделе на полу. В связи с этим я просил начальника горотдела достать мне что-нибудь из вещей или [от]пустить в отпуск для поездки за ними в Киев. В тот момент в горотделе находился директор 29[−го] завода, и он предложил мне взять с завода во временное пользование стол и стулья, что я с разрешения нач[альника] горотдела ВОЛЬСКОГО и сделал, выдав за взятые вещи расписку. За это УСПЕНСКИЙ на совещании назвал меня барахольщиком и сказал, что проверит этот факт. Проверка свелась к тому, что 14 июля 1938 года я был арестован.

После моего ареста, как мне потом рассказывали, по Запорожью арестовали до 1000 человек, и ГРАБАРЬ избивал арестованных плёткой.

На вопросы ВТ свид[етель] БРИККЕР:

С приездом в Запорожье ГРАБАРЯ было приказано пересмотреть все учеты, а также и архивные материалы, и по ним составить списки на лиц, в отношении коих имеется компрометирующий материал.

По 3-му отделению требовали дать список на 300 чел., но такой нормы я не выполнил из-за отсутствия материала.

Я лично видел на списке написанную рукой ГРАБАРЯ резолюцию «Арестовать» или же «По распоряжению УСПЕНСКОГО арестовать», точно не помню.

В списки были включены также лица, проходившие по показаниям и даже по анонимкам, так как такое было дано распоряжение.

Резолюция «Арестовать» относилась ко всем включенным в список, и никакой выборки по списку не делалось. До того, когда мы считали необходимым провести аресты, списки посылались в УНКВД [по Днепропетровской области], и там к арестам подходили дифференцированно: санкцию давали не на всех. У нас же при ГРАБАРЕ получилась просто погоня за количеством.

Для составления списков на аресты были подняты не только материалы, находившиеся в производстве, но даже и архив. При составлении списков нам было сказано, что они нужны для ГРАБАРЯ, и тот будет решать, кого арестовать. ГРАБАРЮ мой список был представлен через ЛИНЕЦКОГО.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] БРИККЕР:

До приезда ГРАБАРЯ я в горотделе был на хорошем счету, но, так как потом освободил 3[−х] человек[1195] и не мог выбивать за день показания у 10 чел., авторитет мой стал падать. Когда же прибыл ГРАБАРЬ, то на моих рапортах о том, что допрошены только 3−4 арестованных, мне уже стали писать: «А, что же Вы делали?».

[1195] У документі в називному відмінку — 3 человека.

На совещании УСПЕНСКИЙ заявил: «Среди нас сидит человек, который не хочет работать и занимается барахольством. Пусть назовёт себя, и я, может быть, прощу его». Не чувствуя за собой вины, я себя не назвал. Тогда УСПЕНСКИЙ сказал ГРАБАРЮ, чтобы он это сделал, и ГРАБАРЬ назвал мою фамилию.

Со мной в горотделе ГРАБАРЬ не разговаривал, так как я был для него маленьким человеком. А, если бы сам подошел к нему с заявлением, что для составления списков нет материалов, то уверен, что был бы арестован не 14-го [июля], а раньше.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

11 июля [1938 г.] на совещании в Днепропетровске ВОЛЬСКИЙ сказал, что по Запорожью может быть арестована 1000 чел. БАБАСЕВ[1196] это подтвердил, и тогда УСПЕНСКИЙ спросил, а как обстоит [дело] с аппаратом. Тут ВОЛЬСКИЙ и рассказал о барахольстве БРИККЕРА. Проводя совещание в горотделе, УСПЕНСКИЙ упомянул о барахольщиках и предложил им встать. Никто не встал, и тогда УСПЕНСКИЙ потребовал от меня назвать фамилии. Я не знал и обратился к ВОЛЬСКОМУ, который и назвал БРИККЕРА. 14-го июля БОЛДИН пришел ко мне в гостиницу и сказал, что из обл[астного] УНКВД позвонили о распоряжении УСПЕНСКОГО арестовать БРИККЕРА и БАБАСЕВА с отправлением их в УНКВД. Причин ареста БРИККЕРА я не знал и не знаю по сей день.

На вопросы ВТ свид[етель] БРИККЕР:

Возможно, мою фамилию назвал на ГРАБАРЬ, а ВОЛЬСКИЙ, утверждать не могу, но хорошо помню, что сначала УСПЕНСКИЙ спросил об этом ГРАБАРЯ, и тот стал искать в списке.

При мне в одну ночь по Запорожью арестовали 300 чел. О том, что затем всего было арестовано до 1000 чел., я узнал уже после своего ареста.

После моего освобождения мне в горотделе рассказывали, что ГРАБАРЬ в Запорожье приехал с плёткой и избивал её в горотделе арестованных.

В горотделе имелась камера, номера её не помню, в которой арестованные стояли. Со слов сотрудников мне известно, что с приездом ГРАБАРЯ в эту камеру наливали воду или пускали пар с тем, чтобы создать более тяжелые условия для содержавшихся в ней арестованных.

По ходатайству подсуд[имого] ГРАБАРЯ оглашены показания КЛИБАНОВА — л.д. 176, т. 3-й.

На вопросы ВТ свид[етель] БРИККЕР:

ГРАБАРЬ не мог не знать о существовании такой камеры, так как, давая указания об арестах, он должен был знать, где арестованных содержать.

Свид[етель] ЗАЛЕВСКИЙ Григорий Годьевич[1197], 1909 г. рожд., рабочий, нач[альник] отделения Запорожского горотдела НКВД, мл[адший] лейтенант госбезопасности, в органах НКВД работает с апреля 1938 г., несудимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

В начале июля мес[яца] 1938 г. из Киева в Запорожье прибыла бригада под руководством ГРАБАРЯ. Член этой бригады РОВИНСКИЙ вызвал

[1196] Тут і далі в документі помилково із зайвою літерою «л» — БАЛБАСЕВ.

[1197] У документі, вірогідно, помилково — Владимирович.

меня, спросил, сколько имеется формуляров, и, когда я ответил, что не знаю, накричал на меня. Дал распоряжение об аресте агентуры, но я, будучи предупреждён БРИККЕРОМ, дела ценной агентуры спрятал. Всё же в результате таких распоряжений бригады был арестован и осуждён непревзойдённый агент «Дубинушка».

Бригада навела ужас в горотделе. Когда приехал УСПЕНСКИЙ, были арестованы БРИККЕР, БАБАСЕВ и снят [с должности] ВОЛЬСКИЙ как еврей. Всё это — дело рук ГРАБАРЯ: УСПЕНСКИЙ сам знать всего не мог, а доложил ему, конечно, ГРАБАРЬ.

Помимо списков, составленных по материалам горотдела, были затребованы списки из спецотделов предприятий, и по ним также производили аресты.

На вопросы ВТ свид[етель] ЗАЛЕВСКИЙ:

До приезда ГРАБАРЯ в горотделе к арестованным применялись только «стойки». С приездом же ГРАБАРЯ репрессии к арестованным усилились: он ввёл резиновую дубинку, в камеру набивалось столько арестованных, что нечем было дышать. И, кроме того, была специально организована камера № 8.

Я лично видел резолюции ГРАБАРЯ на справках: «Нарком приказал арестовать».

По ходатайству подсудимого ГРАБАРЯ оглашены показания ЛИНЕЦКОГО — л.д. 203, т. 3-й.

На вопросы ВТ свид[етель] ЗАЛЕВСКИЙ:

По материалам спецотделов аресты производились до отъезда ГРАБАРЯ из Запорожья.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Списки по материалам спецотделов составлялись после моего отъезда, и это видно по приложенным к делу спискам, подписанным БОЛДИНЫМ и ЛИНЕЦКИМ. Датированы эти списки 15 июля [1938 г.], а я из Запорожья уехал в ночь на 15-е.

ВТ обозрел приложение № 2 с оперлистами и удостоверил, что списки на 13-е июля 1938 г. подписывались ГРАБАРЕМ и ЛИНЕЦКИМ.

По ходатайству подсуд[имого] ГРАБАРЯ оглаш[ены] показания БОЛДИНА — л.д. 453, т. 1-й.

На вопросы ВТ свид[етель] ЗАЛЕВСКИЙ:

Об аресте «ДУБИНУШКИ» ЛИНЕЦКИЙ знал, так как ГРИГОРЬЕВ поехал к «ДУБИНУШКЕ» на «встречу» и от его жены узнал, что он арестован. Об этом сказал ЛИНЕЦКОМУ, но тот ничего не предпринял. Я также ходил по этому вопросу к ЛИНЕЦКОМУ и БОЛДИНУ, но они выгнали меня.

Свидетель ГОНТАРЕНКО Василий Афанасьевич, 1908 г. рождения, служащий, член ВКП(б) с 1931 года, в органах НКВД работал с 1932 по 1-е июня 1939 г., ныне — нач[альник] спецотдела «Днепроэнерго» в г. Запорожье, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

Я работал в Запорожском горотделе НКВД оперуполномоченным 5[–го] отделения. В июле 1938 г. туда приехала из Киева бригада под руководством ГРАБАРЯ и предложила подобрать материалы на арест, назвав при этом цифру не то 600, не то 1000 человек. Для ареста такого числа

людей достаточными материалами горотдел не располагал, и потому по настоянию СОЛОПОВА и, вне сомнения, с ведома ГРАБАРЯ в списки включались лица, совершенно незначительно скомпрометированные.

Составленные на арест справки корректировались бригадой, и зачастую в них добавлялись сведения, не подтверждённые материалами.

С прибытием бригады в горотделе появились дубинки и началось избиение арестованных, причем избиение, как это было с моим арестованным, применялось даже без ведома следователя.

После совещания у начальника горотдела по предложению ГРАБАРЯ все работники были разосланы в спецотделы предприятий для получения списков, и по этим спискам потом производили аресты.

Справки на арест подписывались начальником горотдела и ГРАБАРЕМ, и на них ГРАБАРЬ писал резолюцию: «По приказанию УСПЕНСКОГО арестовать». УСПЕНСКОГО же тогда в Запорожье не было.

Перед приездом в Запорожье УСПЕНСКОГО нас четверо суток не выпускали из горотдела и, с целью показать УСПЕНСКОМУ работу, требовали побольше шума и мата при допросах.

На вопросы ВТ свид[етель] ГОНТАРЕНКО:

Лично мне нормы на составление списков не давали, но горотделу такая норма, если не ошибаюсь, на 1000 чел. была дана.

По ходатайству подсуд[имого] ГРАБАРЯ оглашены сведения об арестах по Запорожью — л.д. 366–367, т. 3-й.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГОНТАРЕНКО:

Справки корректировались СОЛОПОВЫМ, а также и ГРАБАРЕМ, в кабинете ВОЛЬСКОГО. Я это видел лично, когда зашел доложить ВОЛЬСКОМУ дела.

К ГРАБАРЮ в Запорожье даже подступить было трудно, и потому о том, что данных для ареста недостаточно, и что они не соответствуют действительности, я ему лично не говорил.

В мою комнату ГРАБАРЬ заходил несколько раз.

САВЦОВ[1198] — член партии с 1905 г.[1199], был арестован до приезда УСПЕНСКОГО. У него нашли оружие, и ГРАБАРЬ его избил. Материалом на его арест послужила выписка из [протокола] заседания комиссии горвоенкомата о том, что САВЦОВ работал в Торгпредстве в Германии, был исключен из партии за троцкизм, но потом восстановлен.

Аресты по Запорожью проводились до приезда УСПЕНСКОГО.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

В Запорожье я приехал 10 июля. Аресты в ночь на 12-е июля были произведены с санкции КОРКИНА — нач[альника] УНКВД по Днепропетровской области.

САВЦОВ был арестован после приезда в Запорожье УСПЕНСКОГО.

На вопросы ВТ свид[етель] ГОНТАРЕНКО:

САВЦОВ был арестован до приезда УСПЕНСКОГО, и ГРАБАРЬ дал указание к приезду УСПЕНСКОГО получить от САВЦОВА показания.

[1198] Тут і далі у документі помилково через літеру «о» у першому складі — СОВЦОВ.

[1199] У документі помилка. Я. Савцов був членом РСДРП(б) з 1915 р.

При этом он несколько раз ударил САВЦОВА. До приезда УСПЕНСКОГО показания САВЦОВ не дал.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГОНТАРЕНКО:

У САВЦОВА было изъято 2 револьвера. Разрешения на них он не имел.

В 12 ч[асов] 10 м[ин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 13 ч[асов] 00 [мин.] судебное заседание продолжается.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

В феврале 1939 г. я был командирован в Запорожье в момент организации там области. К моему приезду там было много арестованных, и их освобождали сотнями.

Первый спецотдел [горотдела НКВД] работал очень плохо и сам не был в курсе всех произведённых арестов, так как учет находился в хаотическом состоянии. Я сам там выявил ряд арестованных, о которых никто не знал. Поэтому оглашенная здесь справка 1-го спецотдела о числе арестованных не соответствует действительности.

С арестами по Запорожью доходило до абсурда. Так, там имелось несколько человек, которые были завербованы на работу, а их арестовали как завербованных в к-р организацию.

Видел я в горотделе и камеру № 8 — тёмную, закупоренную, с цементным полом. По словам сотрудников горотдела, водворённый в эту камеру арестованный уже через 3 часа терял сознание, и мне говорили, что ГРАБАРЬ дал указание напоминать об этой камере всем «непокорным» арестованным.

ГРАБАРЯ в Запорожье все боялись, и представляете, как можно было к нему там подойти, если даже в Киеве боялись это сделать.

На партсобрании все заявляли, что ГРАБАРЬ, находясь в Запорожье, дал установку включать в списки на арест всех, на кого имелся хотя бы какой-нибудь материал, и потому достаточно было быть поляком или попом, чтобы тебя арестовали.

Говорили также и о том, что БРИККЕР был арестован по инициативе ГРАБАРЯ, и что тот даже послал его переодеться перед арестом. Вообще на партсобрании тогда свидетели говорили больше, чем сейчас.

Аресты по спискам спецотделов [предприятий] в Запорожье производились. Об этом мне рассказывали сами начальники спецотделов, причем ночь, в которую была произведена операция по арестам, они называли «Варфоломеевской».

По возвращении из Запорожья ГРАБАРЯ он мне показал фотографию, на которой были засняты револьверы, и при этом сказал, что они изъяты у инженера, подготовлявшего убийство т. КАГАНОВИЧА.

Когда в Запорожье после ареста ГРАБАРЯ прибыло требование о высылке на него компрометирующего материала, БОЛДИН стал шептаться с ЛИНЕЦКИМ, и у меня создалось впечатление, что они не обо всём донесли.

Свидетель ВАЙСБАР[Г] Давид Исаакович, 1905 г. рождения, служащий, в органах НКВД работает с 1924 г., начальник отделения 3[−го] отдела НКВД УССР, ст[арший] лейтенант госбезопасности, член ВКП(б) с 1937 года, несудимый, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

Я работал в отделе, которым руководи ГРАБАРЬ. Стиль руководства ГРАБАРЯ — это требование слепого подчинения, он не терпел возражений, терроризировал работников, доходя иной раз даже до дикости. Так, однажды он дал мне указание принять на квартире резидента агентуру, которая находилась на связи у другого резидента. Я возразил, но он оборвал меня и предложил: «Я приказываю, значит делайте». Неоднократно я указывал ему, что мы работаем неправильно, только напрасно дёргаем аппарат, не даём возможности заняться серьёзной агентурной работой, так как всё время уходило на писание разных докладных записок, причем последние ГРАБАРЕМ постоянно «причесывались». «Причесыванию» подвергались не только докладные записки, но и донесения агентов, и в ряде случаев от этого менялось существо донесения.

Был у меня арестованный ГЕРЦМАН, который признал связь с английской разведкой и указал, какая сумма была получена им от неё. Он показал, что разведка выплатила ему в советской валюте и фунтах стерлингов, а ГРАБАРЬ перевёл это в доллары, округлив сумму и несколько увеличив её.

Крупных фальсификаций при мне он не делал, так как я с этим ни в коем случае не согласился бы.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

РЯБОТЕНКО попал ко мне уже после допроса его ВОЛЕЙГОЙХМАНОМ и после дачи ему показаний. Протокол допроса РЯБОТЕНКО ГРАБАРЬ предложил мне пересоставить в течении 2-х дней, заявив, что его смотрел УСПЕНСКИЙ и забраковал по той причине, что не освещена деятельность РЯБОТЕНКО по вредительству в органах РКМ и УГБ. Я вызвал РЯБОТЕНКО, поставил перед ним вопросы, предложенные мне ГРАБАРЕМ, и РЯБОТЕНКО написал собственноручные показания, дав новых лиц. Составленный мной протокол допроса я передал ГРАБАРЮ на корректировку, и тот держал его у себя 3 месяца. Я неоднократно ставил вопрос о возвращении этого протокола, так как указанные РЯБОТЕНКО враги продолжали ходить на свободе, но ГРАБАРЬ оттягивал и возвратил его только за день до рассмотрения дела Военной коллегией [Верховного суда СССР].

По натуре ГРАБАРЬ — очень нечистоплотный человек и, не задумываясь, мог обмануть кого угодно. Так, Наркомат требовал от нас докладную записку по Осоавиахиму. В срок мы её не представили, но, когда по этому поводу позвонили из Наркомата, ГРАБАРЬ ответил, что она уже два дня, как направлена. Фактически же эта докладная записка в то время послана не была, и потому ГРАБАРЬ, вызвав работника, предложил ему при отсылке этой записки проставить на ней дату задним числом.

Был и другой случай. Числившийся за мной арестованный из военнослужащих НЕГРЕБ[Е]ЦКИЙ отказался от ранее данных показаний. Я доложил об этом ГРАБАРЮ, и он дал мне установку: «Вызови его жену (она тоже была арестована), получи от неё письмо, что она якобы уже освобождена, покажи его НЕГРЕБЕЦКОМУ, расположишь этим его к себе, и он снова подтвердит свои показания». Я от этого, конечно, отказался.

Слышал, как ГРАБАРЬ учил заместителя начальника УНКВД[1200], как нужно принимать Военную коллегию. Он говорил: «Если хочешь, чтобы твои дела прошли, принимай Военную коллегию хорошо. Вот у нас УСПЕНСКИЙ каждый приезд Военной коллегии соответственно обставляет, и дела идут хорошо».

Кроме того, учил нас подготавливать арестованных к Военной коллегии. Для этого за 2 дня до заседания ВК мы должны были вызывать арестованных и подбадривать их, чтобы они не отказались от своих показаний. Для этого рекомендовалось подкармливать их и вести с ними разговор на отвлеченные темы с тем, чтобы у арестованных создавалось впечатление, что они не обречены. С этой же целью женам арестованных предлагалось прислать тёплые вещи, которые вручались затем арестованным, и им говорили, что они пойдут в лагеря. В день заседания ВК арестованный с самого утра сидел у следователя, и если появлялось опасение, что он откажется от показаний, дела на Военную коллегию не передавались. Следователи перед Военной коллегией предупреждались ГРАБАРЕМ: «Если арестованный на суде откажется от своих показаний, то тебе не жить». Вообще всех работников он держал в страхе.

Я считал себя выше по квалификации, но всё же, как партиец, пытался помочь ГРАБАРЮ, указывал на его ошибки, но из этого ничего не вышло.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

В бытность мою начальником 6[–го] отдела [НКВД УССР], через ВК прошло 18 дел, и ни одно из них снято не было. В бытность в Особом отделе [НКВД КОВО] всего было снято 2 дела, и это сделал я сам, так как в судебном заседании стало ясно, что дела не отвечают действительности.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Были ли случаи снятия с ВК дел 6-го отдела [НКВД УССР], не помню.

В показания РЯБОТЕНКО я верил. Перед заседанием Военной коллегии он сидел у меня, и я в соответствии с указаниями ГРАБАРЯ готовил его к этому заседанию.

На ИТЛ он не особенно надеялся, но всё же рассчитывал, что может быть помилован, так как помог разоблачить многих врагов.

Кто допрашивал его до меня, не помню, но допрошен он был «крепко».

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Дело РЯБОТЕНКО вёл ДУШНИК из особой группы[1201].

Подготовка арестованных перед Военной коллегией проводилась всюду, а не только у нас. Насаждалась она сверху, а не 6-м отделом, и сам УСПЕНСКИЙ в присутствии председательствующего ВК и прокурора говорил на совещании, что на заседаниях Военной коллегии арестованные должны быть чисто одеты, и перед заседанием с ними нужно разговаривать. Прямых указаний обманывать обвиняемых не давалось.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

[1200] Йдеться про заступника начальника УНКВС по Миколаївській області Я. Поясова.

[1201] Йдеться про особливу слідчу групу в НКВС УРСР, що була створена за вказівкою наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського для слідства у справах заарештованих співробітників НКВС.

Случаи передачи арестованным тёплых вещей с тем, чтобы вселить в них уверенность, что они не будут расстреляны, а пойдут в лагеря, были и по 6-му отделу.

Я входил в состав бригады, приехавшей в Запорожье под начальством ГРАБАРЯ. Он нас предупредил, что по заданию УСПЕНСКОГО в горотделе нужно «перешелестить» все материалы, так как там произведено недостаточно арестов. В Запорожье я был прикреплён к 2-му отделению, и в 1-й же день ГРАБАРЬ стал свирепствовать: «Почему мало даёте? Я с такими материалами к УСПЕНСКОМУ не поеду». В связи с этим из спецчастей [предприятий] были взяты списки. Эти материалы были недостаточны даже для увольнения, а по ним в Запорожье были произведены аресты. Составленные списки ГРАБАРЬ повёз с собой в Днепропетровск УСПЕНСКОМУ на получение санкции, по возвращении сказал, что ему предоставлено право производить аресты, и после этого стал писать такие резолюции.

ГРАБАРЬ всё время спрашивал, почему не дают списки на агентуру, и давал установку включать в списки поляков, немцев, попов, даже если на них не имелось никаких материалов.

В Запорожье лично я списки не составлял, мои обязанности заключались в просмотре агентурных дел и формуляров. Фактов, чтобы ГРАБАРЬ «причесывал» эти списки, не знаю. В 6-м же отделе такое «причесывание» имело место.

В бытность бригады в Запорожье там к арестованным применялись физические меры воздействия. Для этого пользовались резиновым шлангом, который достал ГРАБАРЬ, и он же дал установку, что сам будет применять физическое воздействие.

Были ли даны цифры на арест, не знаю и об этом в Запорожье не слышал.

Требование дать материал на арест агентуры исходило от ГРАБАРЯ. Просмотрев дела, я увидел, что данных для ареста агентуры нет, и доложил об этом ГРАБАРЮ. Моим ответом ГРАБАРЬ остался недоволен. Требование ГРАБАРЯ по части ареста агентуры я рассматриваю как вредительство.

Установка взять материалы для арестов из спецчастей [предприятий], по-моему, исходила от ГРАБАРЯ.

До отъезда ГРАБАРЯ из Запорожья ни один из оперлистов без доклада ему не проходил.

В Днепропетровск ГРАБАРЬ, по-моему, ездил два раза, затем он вылетел в Сталино, а мы ещё остались в Запорожье. Когда ГРАБАРЬ вылетел в Сталино, не помню.

Свидетелю предъявлен оперлист без подписи ГРАБАРЯ — приложение, т. 2.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Пометки на этом оперлисте сделаны рукой ГРАБАРЯ.

На вопросы ВТ подс[удимый] ГРАБАРЬ:

Это не мои пометки.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

После отъезда ГРАБАРЯ из Запорожья аресты там при нас не производились. Сколько человек было арестовано в бытность в Запорожье бригады, не могу сказать.

Соответствуют ли действительности справки 1[−го] спецотделения [горотдела НКВД] о числе арестованных по Запорожью, не знаю, но сильно в этом сомневаюсь.

На вопросы ВТ свид[етель] ЗАЛЕВСКИЙ:

В 1[−м] спецотделении Запорожского горотдела НКВД в бытность там бригады работал только один человек. С работой он справиться не мог, и зачастую аресты производились без отражения по учету 1[−го] спецотделения. Ведь были же случаи, что на одного арестованного заводили два дела и выписывали два постановления на освобождение одного и того же лица.

На вопросы ВТ свидетель БРИККЕР:

Справке 1[−го] спецотд[еления] о числе арестованных верить нельзя.

До приезда в Запорожье УСПЕНСКОГО там при нас были произведены аресты, и для этого даже мобилизовали работников спецчастей.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Физические меры воздействия применялись как в Киеве, так и в Запорожье. Я также принимал в этом участие.

По ходатайству подсудимого ГРАБАРЯ оглашены показания КЛИБАНОВА — л.д. 178, т. 3.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Случая, чтобы в момент нашего прибытия в Запорожский горотдел там в коридоре арестованные стояли на «стойке», не помню.

ГРАБАРЬ 2−3 раза требовал подобрать ему материалы на арест агентуры-двойников, и когда говорили, что материалов нет, он предлагал снова просмотреть дела и такие материалы дать.

Показания КЛИБАНОВА отрицаю. Установки включать в оперлисты попов я не давал.

Не давал также установки, что «если агент не даёт материалов, значит он — двойник».

Оперлисты докладывал и я, но вряд ли ГРАБАРЬ задавал вопрос, соответствуют ли они материалам.

Бригада резиновую дубинку с собой из Киева в Запорожье не привозила.

На оперсовещании УСПЕНСКИЙ действительно говорил, что намеченных к аресту нужно разбить по окраскам, представил нового начальника горотдела БОЛДИНА и, возможно, сказал, что всем будет руководить БОЛДИН. На этом же совещании БОЛДИН или ВОЛЬСКИЙ просили у УСПЕНСКОГО разрешения на применение к арестованным физического воздействия, и он это разрешение дал.

О камере № 8 я ничего не слышал.

Ничего не могу сказать и о контрольных цифрах на аресты.

Подс[удимый] ГРАБАРЬ пояснил:

ВАЙСБАРГ сводит со мной личные счета, так как был обижен, что не он, а ВОЛЯ-ГОЙХМАН являлся моим помощником. Обозлён был и за отказ в выдаче ему пособия, а также на почве театральных билетов. Он

всегда меня подводил и, когда я ему что-либо поручал, старался сорвать, не выполнить, с тем, чтобы доставить мне неприятности.

Корректировка протоколов и других документов сути не меняла и сводилась к стилистической обработке.

Изменение суммы, полученной ГЕРЦМАНОМ от английской разведки, также не меняло сути. Сделано это было с согласия ВАЙСБАРГА, и он сам с ГЕРЦМАНОМ производил исчисление по переводу фунтов стерлингов в доллары.

Протокол допроса РЯБОТЕНКО задержался не у меня, а у УСПЕНСКОГО.

Докладная записка в Москву, о которой говорил ВАЙСБАРГ, была мною подписана, но о том, что её ещё не отослали, я не знал и потому при разговоре по телефону сказал, что она направлена. Потом выяснил, что работник, которому было поручено её отправить, не успел это сделать, однако, указаний изменить на ней дату я не давал.

О НЕГРЕБЕЦКОМ. ВАЙСБАРГ как-то мне доложил, что НЕГРЕБЕЦКИЙ очень беспокоится о своей жене, которая также была арестована, и я действительно сказал, что для успокоения его можно взять от неё письмо. Это было простое оперативное мероприятие.

О Военной коллегии я разговаривал с ПОЯСОВЫМ, но никаких установок по части обставления приёма её не давал, и об этом даже не было разговора.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Личных счетов с ГРАБАРЕМ у меня нет, и я ни разу не упрекал его, что не я, а ВОЛЯ-ГОЙХМАН является его помощником.

Мне известно, что, когда ШИБАНОВА не вышла на работу, ГРАБАРЬ расценил это как нежелание работать и, как будто, говорил, что ШИБАНОВУ нужно арестовать. И, действительно, она была арестована.

О ГЕРШКОВЕ я узнал уже после его ареста. Допрос ГЕРШКОВА проводил сам ГРАБАРЬ под большим секретом.

На вопросы подс[удимого] ГРАБАРЯ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Об аресте ГЕРШКОВА и КИЧКО мне стало известно спустя 2–3 дня. До того о ГЕРШКОВЕ ГРАБАРЬ мне ничего не говорил. По поручению ГРАБАРЯ я допрашивал по этому делу ШАРАБУРИНА и ДАВЫДОВА-БАРГА. Какие получил показания, не помню.

Об избиении КОПАЕВА я ничего не знаю.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Подробности допроса КОПАЕВА мне не известны.

Свидетель ГОРОДИНСКИЙ Лев Исаевич, 1904 г. рождения, уроженец Одессы, б[ес]/п[артийный] — исключен из рядов членов ВКП(б) с мотивировкой «как не оправдавший доверия партии», юрисконсульт Дарницкого райисполкома [г. Киева], личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

Я заканчивал на Военную коллегию дело ХИТРОВА, но опертехника отказалась принять его от меня, так как отсутствовал паспорт ХИТРОВА. Доложил об этом ГРАБАРЮ, и он мне предложил относительно паспорта выяснить у ШМУЛЕВИЧА, который до того вёл дело ХИТРОВА. При этом ГРАБАРЬ сказал, что ШМУЛЕВИЧ арестован, и предупредил, чтобы ни о чем другом с ним не разговаривать, так как он числится

за УСПЕНСКИМ. ШМУЛЕВИЧ сидел в тюрподе, в одиночке, и, когда я пришел к нему, он расплакался, стал спрашивать, за что сидит, и жаловался, что не дают прогулок. После бегства УСПЕНСКОГО я узнал, что ШМУЛЕВИЧ был арестован без санкции прокурора и так сидел свыше месяца.

На вопросы ВТ свид[етель] ГОРОДИНСКИЙ:

О своём разговоре с ШМУЛЕВИЧЕМ я никому не говорил, так как ГРАБАРЬ строго предупредил об этом.

О том, что ШМУЛЕВИЧ арестован и сидит без санкции прокурора, я узнал после бегства УСПЕНСКОГО и сразу же написал об этом в ЦК КП(б)У. Вскоре после этого ШМУЛЕВИЧ был освобождён.

Следгруппой в Особом отделе руководил ГРАБАРЬ. Всех работников он предупреждал: «Время теперь военное, мы — тоже люди военные, и потому за малейшее нарушение по работе будем судить военно-полевым судом».

Когда нужно было готовить дела на Военную коллегию, ГРАБАРЬ созвал оперсовещание. На оперсовещании ХЕС[С] спросил, как быть с теми арестованными, которых, возможно, нужно освободить. ГРАБАРЬ накричал на ХЕС[С]А, прервал совещание и оставил ХЕС[С]А у себя. После этого ХЕС[С] несколько дней ходил как убитый, ожидая ареста.

После бегства УСПЕНСКОГО отношение ГРАБАРЯ к подчинённым резко изменилось. Он стал демократичнее, рассказывал, что УСПЕНСКИЙ вызывал его и спрашивал, не еврей ли он, и даже будто бы потребовал доказать это наочно, заявляя, что он, ГРАБАРЬ, окружил себя «иерусалимцами».

Из партии меня исключили с мотивировкой «за несвоевременное реагирование на происходившее в НКВД УССР».

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Его исключили не только за это, а и за то, что своим заявлением в ЦК КП(б)У он старался прикрыть свою вину в том, что не сообщил об этом ранее. За это же был исключен и БЫКОВ, но его уже восстановили.

На вопросы ВТ свид[етель] ГОРОДИНСКИЙ:

Арестованный майор ЛЕВИН жаловался мне, что в его протоколе допроса имеются приписки следователя, меняющие существо показаний. Об этом я доложил ГРАБАРЮ. Тот поручил мне допросить по этому поводу ЛЕВИНА, что я сделал и написал потом рапорт.

Подс[удимый] ГРАБАРЬ пояснил:

Узнав от ГОРОДИНСКОГО о заявлении ЛЕВИНА, я поставил об этом в известность секретаря партийного комитета, поручил допросить ЛЕВИНА и все материалы передал потом особоуполномоченному [НКВД УССР].

ШМУЛЕВИЧ числился не за следчастью, а за ЕГОРОВЫМ, и о том, что он содержится под стражей без санкции прокурора, я не знал.

В 15 ч[асов] 30 м[ин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 16 ч[асов] 00 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Секретарь доложил, что в суд. заседание представлены стенограммы постановления 2[−го] и 3[−го] пленумов ЦС Осоавиахима, архивное

следственное дело по обвинению ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА, справка о местонахождении следственного дела по обвинению ГЕРШКОВА.

Свид[етель] БОРОВКОВ[1202] Алексей Фёдорович, 1905 г. рождения, служащий, член ВКП(б) с 1925 г., в органах НКВД работает с 1930 г., сотрудник 2[−го] отдела НКВД УССР, лейтенант госбезопасности, личных счетов с подсудимым не имеет, показал:

С ГРАБАРЕМ я работал непродолжительное время. Он восхищался УСПЕНСКИМ, говорил, что получает от него хорошую учебу, и что УСПЕНСКИЙ настолько доверяет ему, что отдал ему, ГРАБАРЮ, на хранение свои личные документы. На партийном собрании ГРАБАРЬ объяснил, что это были не личные, а мобилизационные документы. После перевода ГРАБАРЯ в Особый отдел он собрал работников и объявил, что назначен сюда УСПЕНСКИМ.

В этот период происходили чехословацкие события, и потому требовалась исключительная четкость в работе. У ГРАБАРЯ этого не было, а, наоборот, получился разгром аппарата.

Стиль его работы был несоветским. В части обращения с арестованными он давал антисоветские установки, а перед заседанием ВК давал указания обманывать обвиняемых, суля им золотые горы.

В архиве я обнаружил след. дело МАЙБОРОДЫ с постановлением ГРАБАРЯ о прекращении его за смертью арестованного, однако никакого акта врача о причине смерти МАЙБОРОДЫ в деле не было.

На вопросы ВТ свид[етель] БОРОВКОВ:

Под термином «липогонство», употреблённом мною на предварительном следствии, я имел в виду стиль работы ГРАБАРЯ — побольше обманывать.

В моём производстве имелось дело по обвинению ЯКОВЕНКО, и он уже дал полное признание. Несмотря на это, с приходом ГРАБАРЯ от ЯКОВЕНКО берётся заявление на имя УСПЕНСКОГО о признании своей к-р деятельности и с шумихой направляется в Москву. Такое явление было и с делом САФРОНОВА.

Свои показания на предварительном следствии о ХЕС[С]Е подтверждаю.

МАЙБОРОДА — работник РКМ. Дело на него я обнаружил у себя в архиве. В нём не имелось ни одного протокола допроса и было постановление ГРАБАРЯ о прекращении дела за смертью арестованного, однако документ, удостоверяющий смерть, в деле отсутствовал. Об этом я позвонил начальнику внутренней тюрьмы [УГБ НКВД УССР] НАГОРНОМУ, но тот ответил, что ничего не знает, а ВАЙСБАРГ в присутствии БУХА сказал мне, что МАЙБОРОДА убит на следствии.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

О смерти МАЙБОРОДЫ мне стало известно в тюрьме. Увидел его там сидящего на стуле мёртвым. Был он в фуражке и, кажется, в шинели.

На вопросы ВТ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

В чем МАЙБОРОДА был одет в день смерти, не помню.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

[1202] Тут і далі у документі помилково — ВОРОБКОВ.

МАЙБОРОДА был без шинели, но в фуражке ли, не помню.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Говорил ли я БОРОВКОВУ, что МАЙБОРОДА умер от избиений, не помню, но разговор о МАЙБОРОДЕ был.

Вахтёр тюрьмы, фамилии его не помню, говорил, что накануне он доставил МАЙБОРОДУ с допроса в камеру, и тот был сильно избит. Докладывал ли я ГРАБАРЮ об этих разговорах, не могу сказать.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Об этом ВАЙСБАРГ мне не говорил.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Я слышал другое: перед доставкой МАЙБОРОДЫ к ТУЛЬСКОМУ на допрос вахтёрам пришлось его одевать, и они обратили внимание, что ноги у МАЙБОРОДЫ были холодные.

На вопросы ВТ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

МАЙБОРОДУ накануне его смерти избил ВОЛЯ-ГОЙХМАН.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

О смерти МАЙБОРОДЫ я узнал часов в 12 дня, и об этом мне доложили не мои работники, а сообщил по телефону ЛЕВАДИН. Я сразу же пошел к УСПЕНСКОМУ. Там уже был НАГОРНЫЙ, который докладывал об этом случае, и УСПЕНСКИЙ выделил его и врача ФРАЙМАНА для установления причин смерти МАЙБОРОДЫ.

О смерти МАЙБОРОДЫ УСПЕНСКОМУ я письменно не доносил, это сделал НАГОРНЫЙ, и на его рапорте УСПЕНСКИЙ наложил резолюцию.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] БОРОВКОВ:

Точно не помню, но, кажется, в стенах Наркомата ГРАБАРЬ говорил о хранении в своём сейфе личных документов УСПЕНСКОГО.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Когда я работал в 6-м отделе, у меня хранилась папка с совершенно секретными документами отдела, о которых было известно только мне и моему заместителю КОГАНУ, и от нас была отобрана подписка о неразглашении их. После сдачи дел 6[−го] отдела я эти документы должен был сдать лично УСПЕНСКОМУ, о чем и сказал БОРОВКОВУ. Если суд интересуется знать, что это за документы, могу сказать в закрытом заседании.

БОРОВКОВ имеет со мной личные счеты, так как я отказал ему в выдаче пособия, а также в присутствии УСПЕНСКОГО говорил, что он запутал весь учет.

Заявление от ЯКОВЕНКО было взято на основании установки иметь по всем делам Особого отдела собственноручные показания или заявления арестованных. Заявление ЯКОВЕНКО никуда не посылалось, а было приобщено к делу.

В связи со смертью МАЙБОРОДЫ я вызвал ТУЛЬСКОГО, спрашивал, не били ли МАЙБОРОДУ, и ТУЛЬСКИЙ категорически утверждал, что МАЙБОРОДУ никто не бил.

Акт о смерти МАЙБОРОДЫ был составлен и имелся в деле. Его подписали НАГОРНЫЙ и врач тюрьмы ФРАЙМАН.

Свид[етель] ФРАЙМАН Ефим Евсеевич, 1900 г. рожд., беспарт[ийный], врач тюрьмы, в органах НКВД работает 6 лет, столкновений с подсудимым на личной почве не было, показал:

Примерно в июне 1938 г. меня вызвали днём в Лукьяновскую тюрьму для оказания помощи арестованному. Когда приехал туда, мне открыл дверь САЗОНОВ и сразу сказал: «Опоздали. И отчего он умер, ведь пальцем не тронули». В тюрьме я застал НАГОРНОГО и 3-х следователей. Умерший сидел за столом с ручкой в руке. Был одет в шинель, фуражка лежала рядом. Раздев труп до половины, я констатировал смерть и сказал, что нужно послать на вскрытие. Один из следователей безапелляционно мне заявил: «Зачем вскрывать? Вы же видите, что он мёртв. Дайте об этом акт, а если нарком найдёт нужным, то тогда произведут вскрытие». Я составил акт и в нём указал: «Полагаю, что смерть последовала от паралича сердечной деятельности». Точно не помню, но НАГОРНЫЙ говорил, что в этом акте я также указал, что труп подлежит вскрытию.

На вопросы ВТ свид[етель] ФРАЙМАН:

Фамилию следователя, заявившего мне, что вскрытие не требуется, не знаю и среди присутствующих здесь его не опознаю.

На вопросы ВТ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

Я присутствовал при осмотре врачом ФРАЙМАНОМ трупа МАЙБОРОДЫ, но не говорил, что вскрытие не требуется. Возможно, это заявил ВОЛЯ-ГОЙХМАН.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Акт врача ФРАЙМАНА о смерти МАЙБОРОДЫ с резолюцией УСПЕНСКОГО я лично видел у НАГОРНОГО.

На вопросы ВТ свид[етель] ФРАЙМАН:

Умерший сидел за столом на стуле. В руке у него была ручка, а на столе лежала бумага. Одет он был в шинель.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

Твёрдо помню, что МАЙБОРОДА был не в шинели, а в гимнастёрке. Ручку он не держал, так как ТУЛЬСКИЙ ещё не успел начать допрос, и в тот момент, когда я зашел, он только доставал бумагу из стола.

На вопросы ВТ свид[етель] ВАЙСБАРГ:

Мне запомнилось, что МАЙБОРОДА был в шинели и сидел за столом.

На вопросы ВТ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

МАЙБОРОДА тогда ещё не приступал к даче показаний, и ручки в руке у него не было.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ФРАЙМАН:

Я подчинялся не следователю, а НАГОРНОМУ, но НАГОРНЫЙ слышал требование следователя дать акт без вскрытия трупа и ничего не сказал.

Больше вопросов к свидетелю ФРАЙМАНУ подсудимый и суд не имеют, и свидетель с согласия подсудимого освобождён от дальнейшего присутствия в зале суд. заседания.

Свид[етель] ШИБАНОВА Серафима Владимировна, 1905 г. рождения, служащая, в органах НКВД работает с 1935 года, беспарт[ийная], стар[шая] машинистка, несудимая, показала:

Я работала в ОИТК, но в сентябре мес[яце] 1938 г. была мобилизована в Особый отдел, в следгруппу, к ГРАБАРЮ. 16-го октября я заболела и находилась на бюллетене. 21 октября должна была выйти на работу, но ночью меня арестовали.

На вопросы ВТ свид[етель] ШИБАНОВА:

На допрос меня вызвал ВИШНЕВЕЦКИЙ и заявил, что я арестована за шпионаж, но конкретного ничего не сказал.

16-го ноября ВИШНЕВЕЦКИЙ вёл со мной разговор по поводу оскорбления мной БЫКОВА, а это было так: в течение всего дня я печатала под диктовку БЫКОВА, и перед обеденным перерывом он сказал, чтобы шла домой, а остальное закончим печатать вечером. Я ушла, но у самого выхода меня вернули работать, и БЫКОВ ехидно сказал, что это устроил он. Будучи выведенной из терпения, я обругала его.

На допросе ВИШНЕВЕЦКИЙ ругал меня, обзывал разными словами и угрожал, что будет бить, а его помощник, фамилии не помню, требовал от меня показаний на 100 листах.

На вопросы ВТ свид[етель] ВИШНЕВЕЦКИЙ:

Это был ПУЗАНОВ. Я ШИБАНОВУ не ругал и обращался с ней корректно.

На вопросы ВТ свид[етель] ШИБАНОВА:

Под стражей я содержалась 44 дня. За что была арестована, и кто повинен в моём аресте, не знаю, но после освобождения слышала от сотрудников, что всё это сделал ГРАБАРЬ.

Больше вопросов к свид[етелю] ШИБАНОВОЙ подсудимый и суд не имеют, и с согласия подсудимого свид[етель] ШИБАНОВА освобождена от дальнейшего присутствия в зале суд. заседания.

Свид[етель] КИЧКО Трофим Корнеевич, 1905 г. рождения, служащий, член ВКП(б) с 1928 г., в органах РКМ работает с 1935 года, начальник отдела службы и боевой подготовки УРКМ Киевской области, до своего ареста подсудимого не знал, показал:

С приходом в РКМ КЛОЧКОВА и ШАРАБУРИНА сразу стала заметна их антипартийная линия в работе, и об этом между мной и ГЕРШКОВЫМ были разговоры. Мне лично ШАРАБУРИН предложил сократить партработу, и о его действиях я поставил в известность [Кировский] райком партии [г. Киева]. По возвращении из Москвы с совещания политработников ГЕРШКОВ рассказал мне о своих беседах с ТАЛАЛАЕВЫМ и зам[естителем] наркома внутренних дел Союза ЧЕРНЫШЕВЫМ об УСПЕНСКОМ, и мы решили об этом сообщить в ЦК КП(б)У, в связи с чем записались с ним на приём к т. БУРМИСТЕНКО[1203]. До того же я снова пошел в райком, повторил своё заявление о ШАРАБУРИНЕ, и мне предложили поставить вопрос о его партийности. Секретарю РПК ЕРЕМЕНКО я рассказал также услышанное мной от ГЕРШКОВА об УСПЕНСКОМ. 10-го сентября ГЕРШКОВ мне сообщил, что его вызывают на 11-е в 6-й отдел НКВД УССР, и высказал предположение: «Может, ЧЕРНЫШЕВ уже сюда звонил, а, возможно, ШАРАБУРИН наговорил на меня». 11-го сентября я с секретарём РПК ЕРЕМЕНКО был у секретаря [Киевского] горкома партии СЕРДЮКА, которому также решил рассказать о действиях ШАРАБУРИНА и о разговоре с ГЕРШКОВЫМ об УСПЕНСКОМ, но, так как СЕРДЮК был не один, то о последнем я умолчал. ГЕРШКОВ из НКВД не возвратился, и мне стало ясно, что его арестовали. Был уверен,

[1203] У документі помилково із зайвою літерою «Р» — БУРМИСТРЕНКО.

что арестуют и меня. И, действительно, ШАРАБУРИН позвонил, чтобы я приехал к нему в НКВД, и там КОГАН объявил мне, что я арестован.

Для допроса КОГАН передал меня следователю ВАСИЛЬЕВУ, и тот сразу стал избивать. Ему помогал ТУЛЬСКИЙ. Затем я был отправлен в камеру, но потом меня снова вызвали, и ВАСИЛЬЕВ, будучи в нетрезвом состоянии, продолжал вместе с ТУЛЬСКИМ избиение. Били крепко, и я лишался сознания. Потом зашел ГРАБАРЬ и, узнав, что я не даю показаний, предложил доставить меня к нему. Там ГРАБАРЬ мне заявил: «Сейчас ты расскажешь, как вы готовили материал для Москвы и заговор против нового руководства». После этого ГРАБАРЬ, ТУЛЬСКИЙ и ВАСИЛЬЕВ закрыли дверь, уложили меня на диван, закрыли рот газетой, а затем фуражкой, один сел мне на голову, а другой — на ноги, и ГРАБАРЬ, достав из стола блестящую металлическую вещь, оказавшуюся витой плёткой, стал бить. Я вырвался и упал, но они втроём продолжали избивать меня и на полу. Больше избиениям от ГРАБАРЯ я не подвергался, а ТУЛЬСКИЙ и ВАСИЛЬЕВ ещё били. Потом экзекуция продолжалась в 4-м отделе, где в избиении принимали участие ВОЛОШИН, ДРУШЛЯК, ДРИБИНСКИЙ[1204], БЕЛЕНЬКИЙ. Здесь били сильнее, применяя плётку и четырёхгранную ножку от стула. У ВОЛОШИНА при этом наблюдались садистские проявления: после избиения он брал меня за подбородок, щеки. Бил меня и БУКАРЕНКО рукой по щекам, но на эти удары, по сравнению с нанесёнными мне побоями, я не обращал внимания.

На вопросы ВТ свид[етель] БУКАРЕНКО:

КИЧКО был у меня на очной ставке с моим подследственным БУХОВЕРОМ, и в это время ВОЛОШИН в моём присутствии стал бить КИЧКО по щекам. Я КИЧКО не бил.

На вопросы ВТ свид[етель] КИЧКО:

На очной ставке с ГЕРШКОВЫМ я всё отрицал, но мне стали угрожать, что убьют, и я признался. В феврале 1939 г. я был отправлен в Москву и там в апреле дал показания. После этого меня снова отправили в Киев, но освободили лишь в августе мес[яце].

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КИЧКО:

ГРАБАРЯ после ареста я впервые увидел 13 сентября 1938 г. в кабинете ВАСИЛЬЕВА в присутствии ТУЛЬСКОГО. Встреча с ним в кабинете КОГАНА — это вторая встреча.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

КИЧКО был арестован по справке 4-го отдела. Первый раз я его увидел у КОГАНА, а второй раз — в кабинете ВАСИЛЬЕВА. Категорически отрицаю применение к нему физического воздействия.

На вопросы ВТ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

ВАСИЛЬЕВ в кабинете КОГАНА действительно бил КИЧКО, но я в этом участия не принимал.

«Обращались в Кировский райком, а нам оттуда позвонили»,— такой фразы КИЧКО никто не говорил.

На вопросы ВТ свид[етель] КИЧКО:

[1204] У документі помилково — ДИРБИНСКИЙ.

Это мне заявил ТУЛЬСКИЙ. Я его тогда оскорбил, и после этого он с остервенением стал избивать меня.

ТУЛЬСКИЙ был представлен мне ГРАБАРЕМ как «молодой, который будет тебя сечь». И ТУЛЬСКИЙ тогда балаганно поклонился.

На вопросы ВТ свид[етель] ГЕРШКОВ:

Моё дело вёл ГРАБАРЬ, и, кроме заявления, я ему написал показания на 12 страницах.

ТУЛЬСКИЙ избивал меня зверски, со вкусом.

На вопросы ВТ свид[етель] КИЧКО:

ТУЛЬСКИЙ избивал меня с особенным остервенением.

ВАСИЛЬЕВ при избиении меня был в нетрезвом состоянии. Выпил он, по-видимому, потому, что избивать в трезвом состоянии ему было неприятно.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

Я признаю, что ГЕРШКОВА бил, но КИЧКО пальцем не тронул.

Свид[етель] КИЧКО (реплика):

Пальцем нет, а плёткой.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Металлическая плётка у меня действительно имелась, но о ней КИЧКО мог знать от ГЕРШКОВА.

В 18 ч[асов] 40 м[ин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 21 ч[ас] 45 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Секретарь доложил, что в суд. заседание представлены протокол собрания парторганизации ЦС Осоавиахима от 7–8 января 1940 г. и справка Фельдсвязи [НКВД УССР] относительно пакета в адрес НКВД СССР за 12-е сентября 1938 г.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Я сейчас плохо себя чувствую. У меня такое состояние, что не смогу дать объяснения по делу, и потому прошу объявить перерыв до утра.

В 21 ч[ас] 50 мин. в связи с ходатайством подсуд[имого] ГРАБАРЯ объявлен перерыв до утра 10 октября с вызовом к подсуд[имому] врача для освидетельствования и оказания медпомощи.

10.X.[19]40 г., в 10 ч[асов] 40 м[ин.], суд. заседание продолжается.

В суд. заседание вызван свидетель КОПАЕВ.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

2-й Пленум ЦС ОСО признал, что я не обеспечил правильного политического руководства в работе, и меня вывели из состава президиума. Решение о снятии меня с работы было принято в моё отсутствие 9.V.1938 г.

ГОРШЕНИН был арестован спустя полгода за избиение кадров. Это действительно имело место, и сам ГРАБАРЬ мне говорил: «Мы же тебе помогаем: 464 чел. посадили». В результате такой «помощи» я не успевал подготавливать кадры.

Пред[седательствую]щий объявил: По ходатайству подсуд[имого] ГРАБАРЯ суд ознакомился с постановлением Пленума ЦС ОСО от 27–28 апреля 1938 г., который проводил свою работу под председательством ныне арестованного врага ГОРШЕНИНА, и удостоверяет, что этот Пленум критиковал работу ОСО. Также ВТ ознакомился со стенограммами [заседаний] Пленума и Президиума.

Оглашен представленный в суд. заседание протокол партсобрания ЦС ОСО от 7–8 января 1940 г.

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

Нигде и никому я не говорил, что являюсь ставленником КОСИОРА, и это действительности не соответствовало.

ЦУХИШВИЛИ написал на меня клеветническое заявление, по которому проводилось специальное расследование, и в результате это заявление было опровергнуто.

После исключения меня из партии первичной организацией партбилет у меня отобрали, но спустя 2 недели возвратили, и с ним я был арестован. После отмены решения партсобрания об исключении меня из партии мне был возвращен мой старый билет.

Свидетель КОПАЕВ предъявил суду свой партбилет.

ВТ удостоверил: в приложенном к делу ГРАБАРЯ архивно-следственном деле КОПАЕВА на стр. 5 в протоколе обыска значится, что в числе прочих документов у КОПАЕВА был изъят и партбилет на его имя за № 1648027, который и предъявлен ныне свидетелем КОПАЕВЫМ суду.

По ходатайству подсудимого оглашены письмо КОПАЕВА от 19 мая 1938 г. на имя ГРАБАРЯ и заявление КОПАЕВА на имя УСПЕНСКОГО из тома с собственноручными показаниями КОПАЕВА.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

Какому следователю я дал это заявление, не помню.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

КОПАЕВ был у меня с 1 июня или июля [1938 г.]

На вопросы ВТ свид[етель] КОПАЕВ:

Заявления и протоколы допроса я датировал не тем днём, когда писал, а как мне велели. Заявление было написано мной на 3–4[–й] день после применения ко мне ГРАБАРЕМ физического воздействия.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] КОПАЕВ:

Я по предложению ГАЛЬЧЕНКО писал 3 заявления, так как первые 2 он по согласованию с кем-то уничтожил.

На вопросы ВТ свид[етель] ГАЛЬЧЕНКО:

В первый день от КОПАЕВА я заявление не получал, и в этот день КОПАЕВ от меня ни к кому другому не поступал.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Ввиду ясности для суда вопроса о КОПАЕВЕ от дальнейшего допроса КОПАЕВА отказаться и освободить его от присутствия в зале суд. заседания.

Полученные из ЦС ОСО стенограммы пленумов и протокол партсобрания возвратить по принадлежности и просить парторганизацию ЦС ОСО представить для приобщения к делу копию протокола партсобрания от 7–8.I–[19]40 г. по поводу выступлений в связи с восстановлением КОПАЕВА в партии.

На вопросы ВТ свид[етель] ГЕРШКОВ:

Освободили меня в ночь с 15 на 16 октября 1939 г. В Москву я был направлен 21 января и находился там до 23 апреля 1939 г. В Киев возвратился 26 апреля, и до 3-го июля меня никто не вызывал. Потом я был вызван КАЛУЖСКИМ, и он мне сразу сказал: «Ты выглядишь неплохо». Я спросил: «Когда кончится это безобразие?». КАЛУЖСКИЙ ответил:

«Ты хочешь домой, так поедешь ещё в тюрьму». Всего со мной он говорил 2 раза.

ГРАБАРЬ здесь заявил, что я в первый же день дал заявление, и что потом он со мной больше не разговаривал. Это неправда. Заявление я подписал 14 сентября утром, и у меня есть справка, что в камеру я пришел только 15-го сентября, а арестовали меня 11-го. Все эти дни до прихода в камеру я находился у ГРАБАРЯ в кабинете.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Если в моём заявлении указано, что ГЕРШКОВ арестован 11 сентября, то значит, так это и было.

В кабинете у меня он пробыл день и ночь, потом его отправили во внутреннюю тюрьму, но часа через 3 снова вызвали. Если ГЕРШКОВУ тюрьма дала справку, что он поступил туда только 15 сентября, то отрицать это не могу.

ЕЖОВУ о незаконном аресте ГЕРШКОВА я писал 12-го сентября.

Оглашена справка Фельдсвязи [НКВД УССР] о том, что 12-го сентября [1938 г.] из 6-го отдела пакет в НКВД СССР не поступал, а был лишь пакет в адрес 6[−го] отдела НКВД УССР.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Возможно, это было не 12, а 13 сентября, так как с того времени прошло уже 2 года, и я могу ошибиться.

Когда УСПЕНСКИЙ предложил мне арестовать ГЕРШКОВА, УСПЕНСКИЙ в присутствии ШАРАБУРИНА мне сказал, что ГЕРШКОВ — враг, заговорщик, и что ШАРАБУРИН даст мне уличающее его письмо. 12-го сентября ГЕРШКОВ показаний мне не дал, и я пошел к УСПЕНСКОМУ. Тот сказал, что на арест ГЕРШКОВА получена санкция ЧЕРНЫШЕВА, что ГЕРШКОВ — враг, и заявил: «Лупите его, и он даст показания». Предложил также допросить ШАРАБУРИНА. Письмо, о котором говорил УСПЕНСКИЙ, я не получил, и это обстоятельство, а также отказ УСПЕНСКОГО подписать запросы о проходивших по показаниям ГЕРШКОВА лицах, вселило в меня сомнение в этом деле. Поэтому 12 или 13 сентября я написал ЕЖОВУ заявление и в нём изложил всё, в том числе и то, что ГЕРШКОВ рассказал об УСПЕНСКОМ.

На КИЧКО никаких материалов, кроме справки, не было. О том, что дело КИЧКО сомнительное, я говорил ВОЛОШИНУ и КАЗИНУ в феврале 1939 г., будучи уже под стражей, говорил об этом и ДРИБИНСКОМУ[1205], но они мне заявили, что дела ГЕРШКОВА и КИЧКО верные. Когда я спросил КАЗИНА при вызове меня на очную ставку: «Почему до сего времени не освобождён ГЕРШКОВ? Я ведь неоднократно заявлял уже о его невиновности», КАЗИН ехидно мне заявил: «Что ты так беспокоишься? ГЕРШКОВ уже давно на свободе и живёт в твоей квартире».

На вопросы ВТ свид[етель] ТУЛЬСКИЙ:

Да, на очной ставке в феврале 1939 г. ГРАБАРЬ действительно спрашивал КАЗИНА, почему до сего времени не освобождён ГЕРШКОВ. КАЗИН в моём присутствии ответил на это ГРАБАРЮ: «Сволочь,

[1205] Тут і далі у документі помилково — ДЕРБИНСКОМУ, ДЕРБИНСКОГО, ДЕРБИНСКИЙ.

ГЕРШКОВ уже освобождён и давно живёт в твоей квартире». Я и сам поверил, что это правда.

По-моему, до водворения в камеру ГЕРШКОВ находился в кабинете ГРАБАРЯ 2–3 дня.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Когда мне в порядке ст. 200 дали для ознакомления дело, ТВЕРДОХЛЕБЕНКО принёс дополнительный материал и сказал: «Вот, ещё одна пилюля. Теперь тебя расстреляем и сбросим с 5-го этажа». Я просил, чтобы по этим дополнительным материалам меня дополнительно допросили, но он отказался. Тут вошел прокурор МОРОЗОВ, я и его просил о допросе меня по дополнительным материалам, но он сказал, что со мной будет говорить его помощник, и ушел. Будучи в раздраженном состоянии, я эти материалы изорвал. Эти материалы были по вопросу избиения мною УСА.

В 11.50 ВТ удалился в совещательную комнату.

В 13.05 суд вышел из совещательной комнаты и пред[седательствую]щий огласил определение о возбуждении уголовного преследования против ТУЛЬСКОГО, ВАСИЛЬЕВА, ВОЛОШИНА, КАЗИНА и КАЛУЖСКОГО.

После оглашения определения свид. ТУЛЬСКИЙ был взят под стражу.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Учитывая, что вопросы, по коим были вызваны свид[етели] НАЗАРЕНКО, АНДРОПОВ и др., в достаточной степени выяснены, от допроса этих свидетелей отказаться и дело закончить слушанием в их отсутствии.

Подсудимому предъявлено постановление о начатии следствия по делу ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА.

На вопросы ВТ подс[удимый] ГРАБАРЬ:

Это постановление подписано не мною.

ВТ обозрел дело по обв[инению] ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА и после этого удостоверил, что имеющаяся в этом деле справка на арест ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА, по-видимому, должна была быть подписана МАЙСКИМ, так как на месте подписи напечатана его фамилия, но самой подписи нет; что резолюция УСПЕНСКОГО «Арестовать» написана на справке, подписанной КОЛЕСНИКОВЫМ и ЛЕЩИНСКИМ, и датирована 10.IX-1938 г.; что постановление о начатии следствия по делу имеет неразборчивую подпись, рядом с которой в скобках напечатано «ГРАБАРЬ», но подсудимый эту подпись за свою не признаёт; что постановление об избрании меры пресечения подписано МАЙСКИМ и санкционировано военным прокурором МОРОЗОВЫМ.

Оглашена справка о том, что дело по обвинению ГЕРШКОВА находится на хранении в НКВД СССР.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

Полученное из 1[–го] спецотдела НКВД архивное след. дело по обв[инению] ЮРЬЕВА-ЛЕВИТАНА возвратить в 1-й спецотдел.

Справку о местонахождении дела ГЕРШКОВА, а также справку о пакете в адрес НКВД СССР за 12 сентября 1938 г. приобщить к делу.

По ходатайству подсудимого ВТ удостоверил, что:

1. Протокол очной ставки между КОПАЕВЫМ и ПОЛИЩУКОМ (л.д. 296 — дело по заводу «Укркабель») датирован 22 сентября 1938 г.

2. Протокол допроса СЫТНИКОВА, произведённый пом[ощником] военного прокурора КОВО КОПЫЛОВЫМ (л.д. 34 — дело по заводу «Укркабель»), датирован 13.X-1938 г.

3. Протокол допроса ДАМРИНА, произведённый тем же прокурором (л.д. 127 — дело по заводу «Укркабель»), также датирован 13 октября 1938 г.

4. Первые допросы по делу завода «Укркабель» производил БУХ.

5. Вопросы для экспертизы по делу составлены БУХОМ.

По ходатайству подсудимого оглашен протокол очной ставки между ним и КОПАЕВЫМ — л.д. 182, т. 3-й.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] БУКАРЕНКО:

КОПАЕВ мне не заявлял, что его показания ложны, и что я и ГРАБАРЬ будем отвечать за это.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] БУХ:

ГРАБАРЮ дело по заводу «Укркабель» я не докладывал, так как он ни разу не выслушивал меня, и у меня создалось мнение, что он просто боялся доклада этого дела. Самому же мне трудно было в нём разобраться, и поэтому как ГРАБАРЯ, так [и] ШЕВЧЕНКО и ВАЙСБАРГА, я просил передать дело в другой отдел.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] ГЕРШКОВ:

До прихода УСПЕНСКОГО ГРАБАРЬ меня не бил. Избивать начал УСПЕНСКИЙ, затем, повернувшись к ГРАБАРЮ, сказал ему: «Ты — наследник[1206] РАТЫНСКОГО. Я тебя посажу». После этого УСПЕНСКИЙ ушел, и ГРАБАРЬ стал избивать меня.

В 6-м отделе я написал 10−12 страниц показаний, и ГРАБАРЯ они не удовлетворили, и под его диктовку я вынужден был потом написать заявление о провокации в отношении УСПЕНСКОГО. Протокол допроса я не писал и его не подписывал.

В моём присутствии ГРАБАРЬ никому не звонил о том, что я отказываюсь от показаний, и ДРИБИНСКОГО в кабинете ГРАБАРЯ я не видел. С момента ареста до 15 сентября 1938 г. я находился в кабинете ГРАБАРЯ. О том, что я попал в тюрьму только 15 сентября 1938 года, у меня имеется справка, и, если она нужна суду, я могу её отдать для приобщения к делу. (Свид[етель] ГЕРШКОВ вручил пред[седательствую]щему справку о времени нахождения под стражей.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Представленную свид[етелем] ГЕРШКОВЫМ справку о времени содержания его под стражей приобщить к делу.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ пояснил:

14 или 15 сентября ко мне за делом ГЕРШКОВА пришел ДРИБИНСКИЙ, и я в присутствии ГЕРШКОВА заявил ему, что ГЕРШКОВ от показаний отказался.

КИЧКО я даже пальцем не тронул и видел его всего лишь 2 раза: у КОГАНА и на очной ставке с ГЕРШКОВЫМ, которой мне хотели доказать, что мои сомнения по этим делам не обоснованы.

На вопросы ВТ свид[етель] КИЧКО:

[1206] У документі — наследок.

Второй раз ГРАБАРЬ видел меня у себя в кабинете. Туда меня привели ТУЛЬСКИЙ, ВАСИЛЬЕВ и ещё третий, фамилии которого не знаю, и все они вместе с ГРАБАРЕМ избивали меня плёткой.

Чтобы опровергнуть обвинение меня ГРАБАРЕМ в сговоре с ГЕРШКОВЫМ, достаточно огласить моё заявление, которое я писал, содержась под стражей в Бутырской тюрьме, не имея никакого общения с ГЕРШКОВЫМ.

Оглашена выдержка из заявления КИЧКО — л.д. 318, т. 3-й.

На вопросы ВТ подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Я категорически отрицаю избиение мною КИЧКО и присутствие его у меня в кабинете.

В 13 ч[асов] 50 м[ин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 14 ч[асов] 00 м[ин.] суд. заседание продолжается.

По ходатайству подсудимого ВТ удостоверил, что ШИБАНОВА арестована по резолюции УСПЕНСКОГО ГРАБАРЮ на рапорте БЫКОВА.

По ходатайству подсудимого оглашен акт о недостаче оружия по Осоавиахиму — л.д. 343, т. 3-й.

На вопросы подсуд[имого] ГРАБАРЯ свид[етель] БУХ ответил:

Справка на арест ЕРЕМЕНКО составлялась не по показаниям КОПАЕВА, однако в ней было указано, что он проходит и по ним.

На вопрос пред[седательствую]щего подсудимому, имеет ли он чем-либо дополнить суд. следствие, подсуд[имый] ГРАБАРЬ возбудил ходатайства: я прошу:

1. Затребовать протоколы партсобрания от августа и октября мес[яцев], на которых я выступал по вопросу неправильного ведения следствия и называл конкретные дела и лиц, виновных в нарушениях по делам.

2. Затребовать личное дело ГАЛЬЧЕНКО для установления, что я не был виновен в его откомандировании.

3. В связи с инкриминируемым мне обвинением по Запорожскому горотделу вызвать в качестве свидетелей БОЛДИНА, КЛИБАНОВА и ВОЛЬСКОГО.

4. Для охарактеризования отношения ко мне УСПЕНСКОГО и опровержения участия в заговоре вызвать в качестве свидетелей ЕГОРОВА, ПРЫГОВА[1207], СЛАВИНА и НАЗАРЕНКО. Я в присутствии НАЗАРЕНКО докладывал УСПЕНСКОМУ о том, что в Лукьяновской тюрьме имеет место избиение арестованных и говорил об этом как о безобразном явлении. Он также подтвердит, что я ставил перед УСПЕНСКИМ вопрос об освобождении арестованных по ряду дел. Я убедительно прошу вызвать этих свидетелей. Я добивался допроса их всё время пребывания под следствием, и, если для их вызова нужно посидеть ещё месяц–два, я согласен на это.

В 14 ч[асов] 30 м[ин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 17 ч[асов] 35 мин. суд. заседание продолжается.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Имея в виду, что протоколы партсобраний, на которые ссылается подсудимый, существенного значения для дела не имеют, равно как не имеет значения к предъявленному обвинению и вопрос

[1207] Тут і далі у документі помилково через літеру «И» у першому складі — ПРИГОВА.

о перемещении ГАЛЬЧЕНКО, в ходатайстве подсудимого об истребовании этих протоколов и личного дела ГАЛЬЧЕНКО отказать.

Что касается вызова свидетелей по вопросу деятельности подсудимого в Запорожье, то в виду допроса по этому делу ряда свидетелей и приобщения к делу протокола суд. заседания Военного трибунала КОВО[1208], вызов этих свидетелей нецелесообразен и несуществен.

Также отклонить ходатайство подсудимого о вызове свидетелей ЕГОРОВА, СЛАВИНА, ПРЫГОВА и НАЗАРЕНКО в виду наличия в деле достаточных материалов по вопросам, кои они могут осветить.

После вынесения определения суд. следствие объявлено законченным и подсудимому предоставлено последнее слово.

Подсуд[имый] ГРАБАРЬ:

Может быть, я буду говорить разбросано и потому заранее прошу простить.

Начну с дела КОПАЕВА. С ним обстоит не так, как представляет КОПАЕВ. И арестован он был не из личных счетов или в порядке вражеской установки, а в связи с решением Пленума ЦС ОСО, снявшего его с работы за развал её, и на основании имевшихся агентурных материалов, в том числе и о связи его с КОСИОРОМ. До его ареста взаимоотношения с ним у меня были хорошие. Вопрос о его партийности был поставлен не мною, а парторганизацией, и с ЛЕМБЕРГОМ до решения партбюро я о нём не говорил. ЛЕМБЕРГ позвонил мне сам и сообщил, что КОПАЕВ не является на партсобрание для разрешения о нём вопроса, и спросил по этому поводу моё мнение. Я ответил, чтобы они решали сами. Партбилет КОПАЕВУ был возвращен по той причине, что решение партбюро вышестоящими инстанциями утверждено не было. Вот почему КОПАЕВ был арестован с партбилетом в кармане. На втором Пленуме ЦС ОСО я совершенно не был, так как в то время перевозил свою семью и о выступлениях на Пленуме БАБИНА, КОПАЕВА, МАЗНИЦЫ и других узнал уже после окончания работы Пленума. Поэтому говорить с КОПАЕВЫМ о БАБИНЕ на Пленуме я не мог.

Акт по оружию был составлен не потому, что КОПАЕВ якобы разбазарил его, а потому, что ЦС ОСО саботировал сдачу его воинским частям согласно приказу и выхолащивал[1209] [его]. Этот акт составлен на основании данных, поступивших из областей, учета ЦС ОСО и накладных завода. Акт говорит не о недостаче, а о несдаче, и данные акта подтверждались донесениями РО НКВД. Работник ЦС ОСО МОРОЗОВ не заявлял мне, что акт якобы не соответствует действительности, и никакого воздействия по части составления этого акта я на него не оказывал. Ни в день ареста, ни в последующие, до того момента, когда КОПАЕВ не дал развёрнутых показаний, я с ним не говорил. Показания его читал в день дачи их им, никаких сомнений у меня они не вызывали, и я верил им. Когда КОПАЕВА вызвал к себе и стал говорить с ним по поводу его собственноручных показаний,

[1208] Так у документі. Йшлося про протокол судового засідання 16–20 квітня 1940 р. ВТ військ НКВС Харківського округу у справі керівників Запорізького МВ НКВС (до справи В. Грабаря долучено вирок з цієї справи).

[1209] У документі — охолащивал.

он полностью их подтвердил. Вы — оперативники и сможете установить, что эти показания с такими подробностями вымышлены быть не могли.

Относительно начала троцкистской деятельности КОПАЕВА ГАЛЬЧЕНКО мне доложил, что КОПАЕВ дал показания, что к троцкизму примыкал с 1929 г. Я сказал ГАЛЬЧЕНКО, чтобы он по этому вопросу ещё поговорил с КОПАЕВЫМ, так как мне кажется, что к троцкизму он примкнул с 1927 года. Материалов об этом у меня не было, но по показаниям КОПАЕВА сложилось мнение, что к троцкизму он должен был примкнуть значительно раньше, т.е. с того момента, как у него появились антисоветские настроения.

На основании показаний КОПАЕВА была составлена справка с указанием в ней, какие им даны показания, и кто проходит по ним. 22 или 23 июня 1938 г. я эту справку доложил УСПЕНСКОМУ, и он оставил её у себя. Спустя два дня УСПЕНСКИЙ эту справку возвратил с предложением арестовать всех, кроме СЕНИНА, заявив, что последнего хорошо знает ХРУЩЕВ[1210], и потому СЕНИНА нужно ещё проверить. После этого я сам поехал на завод для проверки показаний КОПАЕВА на месте и там ознакомился с материалами об авариях и выпуске недоброкачественного врубового кабеля, спецкабеля и других. Эти данные подтвердили показания КОПАЕВА, а ВОРОНИНА[1211] сказала, что СЕНИН действительно знаком с ХРУЩЕВЫМ, и потому я поверил, что УСПЕНСКИЙ действительно докладывал справку в ЦК [КП(б)У].

Возвращая мне справку, УСПЕНСКИЙ сказал, что врубовым кабелем интересуется КАГАНОВИЧ, в связи с чем это дело будет на контроле у наркома, т.е. у УСПЕНСКОГО. Поэтому я и сказал БУХУ, что делом интересуется КАГАНОВИЧ.

Заявление КОПАЕВА о применении к нему физических методов — сплошная клевета. Ни я не бил его, и при мне никто другой пальцем его не тронул. 6-й отдел занимал всего несколько комнат, и, если бы я вызывал к себе КОПАЕВА, и он там подвергался избиению, то это не могло бы пройти незамеченным. Если предположить, что КОПАЕВ свои показания написал по принуждению, то чем же объяснить, что он их подтвердил новому следователю и не заявлял тогда об избиении?

Второй протокол допроса был составлен мною в связи с тем, что УСПЕНСКИЙ раскричался по поводу включения туда СЕНИНА. Ничего нового я в этот протокол не внёс, и это можно было бы установить по первому протоколу, однако его умышленно изъяли. О ЕРЕМЕНКО КОПАЕВ дал показания сам.

О ГОРБАЧИНСКОМ с КОПАЕВЫМ я говорил дважды, так как ГОРБАЧИНСКИЙ убедительно оспаривал его показания. Однако, КОПАЕВ их категорически подтверждал. В связи с этим я в присутствии прокурора МОРОЗОВА дал им очную ставку. Перед очной ставкой с КОПАЕВЫМ не говорил, так как его ввели в присутствии МОРОЗОВА, и последний беседовал с ним больше часа. Затем ввели

[1210] Тут і далі у документі помилково через літеру «О» в останньому складі — ХРУЩОВ.

[1211] У документі помилково — ВОРОНОВА.

ГОРБАЧИНСКОГО, и КОПАЕВ показания подтвердил. Сомнений они не вызвали и у МОРОЗОВА.

Заявления КОПАЕВА, что его возили в Лукьяновскую тюрьму, и там я избивал его с ВОЛЕЙ-ГОЙХМАНОМ — ложь. Никогда с ВОЛЕЙ-ГОЙХМАНОМ КОПАЕВА я не допрашивал. Когда я сдавал дела [6-го] отдела ШЕВЧЕНКО, тот беседовал с КОПАЕВЫМ, и всё же и ему КОПАЕВ ничего не заявил, хотя знал, что я уезжаю. При новом руководстве КОПАЕВ от своих показаний также вначале не отказывался, но потом попал к ШАРОВУ, и отсюда начинается его разложение. 8-го декабря 1939 г. КАЗИН вынес постановление, что я якобы признался в фальсификации дела КОПАЕВА. Как-же это могло получиться, если только 10 декабря мне дали с КОПАЕВЫМ очную ставку?

Я убеждён, что дело о КОПАЕВЕ ещё всплывёт, так как у меня нет сомнения в причастности его к антисоветской организации. Ведь ещё до его ареста в Сталино уже были показания, что он причастен к организации КОСИОРА. Прошу мне поверить, что к делу КОПАЕВА руки я не приложил.

Теперь о деле по заводу «Укркабель». В этом деле есть акт экспертизы. С экспертизой[1212] до составления ею акта я не говорил, однако, она подтвердила факты, приведённые КОПАЕВЫМ в своих показаниях. Дело с начала и до конца вёл БУХ, и, кроме экспертизы, был допрошен ряд инженеров, которые также подтвердили выводы экспертной комиссии. ЕРЕМЕНКО арестован не по показаниям КОПАЕВА, а по показаниям обвиняемых по делу завода «Укркабель».

Я утверждаю, что арестованные по этому делу были сознательно разложены, и это началось после того, когда на оперативном совещании у УСПЕНСКОГО я поставил вопрос о дефектах следствия в Особом отделе, о том, что ряд дел не соответствует действительности, а присылаемые с периферии почти все нужно возвращать обратно, и что нужно принимать решение об освобождении арестованных. УСПЕНСКИЙ мне тогда заявил: «Вы хотите быть умнее ГРЕЧУХИНА, но у Вас по 6[−му] отделу ещё хуже». В конце октября [1938 г.] ФРЕЙ мне сказал, что дело по заводу «Укркабель» докладывалось МАЙСКИМ УСПЕНСКОМУ, и тот дал указания КАЛЮЖНОМУ поговорить с арестованными, а уже 1-го ноября УСПЕНСКИЙ на оперативном совещании мне заявил: «Ваш помещик (так он называл БУХА) допрашивал так, что теперь арестованные освобождены». А как сам УСПЕНСКИЙ разговаривал с обвиняемыми по этому делу, Вы слышали здесь от свидетелей.

Когда ЛЕМБЕРГ сообщил мне, что КОПАЕВ не приходит на партсобрание, я действительно сказал ему: «Решайте вопрос о его партийности», но не говорил, что КОПАЕВА обязательно нужно исключить из партии.

О деле ГЕРШКОВА я рассказал суду всё чистосердечно. Бил ГЕРШКОВА под угрозой УСПЕНСКОГО, испугавшись за свою шкуру. Каюсь, я виновен перед Советской властью в этом деле, но КИЧКО я пальцем не тронул. КИЧКО был арестован не мной, а по справке 4[−го] отдела. Я его не бил, иначе не отрицал бы, как не отрицаю о ГЕРШКОВЕ. Не видел также, били ли КИЧКО другие. Прошу учесть, что о деле

[1212] Маються на увазі члени експертної комісії.

ГЕРШКОВА я писал в Москву ЕЖОВУ и указал там всё рассказанное мне им об УСПЕНСКОМ. Доложил об этом также ОСОКИНУ, комдиву КОВАЛЬКОВУ[1213], рассказал и прокурору МОРОЗОВУ, и делал это не из чувства самостраховки. 19-го ноября [1938 г.] о своих сомнениях по делу написал и в ЦК [КП(б)У]. Я признаю, что за это дело несу большую ответственность, признаю, что бил ГЕРШКОВА, требовал от него признания в участии в заговоре против нового руководства [НКВД УССР], но учтите, что даже будучи под стражей, принимал все меры к тому, чтобы в этом деле разобрались. До того же я интересовался у ВОЛОШИНА, который был моим другом, об этом деле, и ВОЛОШИН, вынув свой партбилет, клялся мне им, что это дело верное.

Запорожское дело — это также одно из серьёзнейших обвинений. В Запорожье я поехал по распоряжению УСПЕНСКОГО поднять там все учеты, но ни о какой норме на аресты УСПЕНСКИЙ не говорил, не устанавливал её и я. До приезда бригады в Запорожье там были большие безобразия, к арестованным применяли «стойки», но я сразу всё это отменил. В данном случае я — просто жертва РОВИНСКОГО и ВАЙСБАРГА, так как они докладывали мне, что материалы, подобранные для проведения арестов, соответствуют действительности, а я же охватить всё проверкой физически был не в состоянии. В бытность бригады в Запорожье там было арестовано только 187 человек, из них часть — по распоряжению УНКВД [по Днепропетровской области], а часть — по оперлисту, утверждённому УСПЕНСКИМ. Моя резолюция, имеющаяся на одном оперлисте и 8–10 справках, наложена по распоряжению УСПЕНСКОГО в момент доклада ему этих материалов. Самостоятельно аресты бригада не производила. Оперсписки на аресты составлялись начальниками отделений [Запорожского горотдела НКВД] под руководством членов бригады. Я их подписывал, проверяя только частично, и потому снять с себя за них ответственность не могу. УСПЕНСКИЙ приехал в Запорожье 12[–го] числа [июля 1938 г.], и с того момента руководство этой работой было возложено им на нового начальника горотдела БОЛДИНА, а я только занялся разбивкой намечаемых к аресту по окраскам.

Физические методы в Запорожском горотделе применялись не с санкции бригады. Я сам присутствовал при 2-х таких случаях. Применял физическое воздействие ВОЛЬСКИЙ и ещё один уполномоченный по санкции, полученной БОЛДИНЫМ у УСПЕНСКОГО. Резину мы с собой в Запорожье не привозили, она имелась на месте. О существовании камеры № 8 я не знал, и, когда был в тюрподе, её не видел, и о ней мне никто не говорил.

Я подписал списки на 417 чел., но эти списки являлись только внутренними документами, они ещё проверялись, и после того выписывались постановления.

Списки на основании данных спецчастей [предприятий] были составлены после моего отъезда. О том, что такие материалы затребованы, мне известно было, но доставили их уже без меня.

[1213] У документі помилково — КОВАЛЕВУ.

ЗАЛЕВСКОГО в Запорожье я даже не видел. БРИККЕР показывает против меня, будучи озлобленным, так как считает, что я являюсь виновником его ареста.

САВЦОВ являлся тарифным секретарем ТОМСКОГО. Арестован был не по моему распоряжению, и при аресте у него нашли боевое оружие.

Вины своей по Запорожью я, как руководитель бригады, не умаляю, но прошу верить, что никаких вражеских установок я там не получал и сам не давал. Если и попали в списки на арест честные люди, то в этом вина членов бригады, докладывавших мне материалы, и, кроме того, такие случаи при массовой операции неминуемы.

Относительно ШИБАНОВОЙ никаких незаконных установок ВИШНЕВЕЦКОМУ я не давал. Она была арестована по резолюции УСПЕНСКОГО на рапорте БЫКОВА. На неё была справка отдела кадров о связи с а[нти]/с[оветскими] инженерами, и это подтверждалось свидетелями. Показания ВИШНЕВЕЦКОГО по части этого дела объясняются злобой его за то, что я выгнал его из Особого отдела.

В 21 ч[ас] 30 м[ин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 21 ч[ас] 50 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Продолжение последнего слова подсудимого ГРАБАРЯ[1214]:

О безобразиях с делом МАЙБОРОДЫ я не знал и прекратил его на основании заключения врача. Это заключение врача вместе с рапортом НАГОРНОГО, на котором имелась резолюция УСПЕНСКОГО, я видел лично у НАГОРНОГО.

На БЕДРЕНКО имелись показания арестованного БЛЯХА, и они подтверждались агентурными материалами «ПОЛЯРНОГО». На основании этого БЕДРЕНКО и был арестован. Никаких вражеских установок по делу БЕДРЕНКО я не давал.

У меня имелись элементы грубости, нетактичности, которые внедрились под впечатлением мата руководства. Должен признать, что по этому поводу меня предупреждала парторганизация, и после того я остепенился. Я признаю, что ругал подчинённый мне аппарат, но делал это заслуженно и уверен, что, если бы ту дубинку, которая применялась к арестованным, применил бы к своим работникам, то на скамье подсудимых не сидел бы. Я был молодым работником. Мне всё казалось, что мы можем работать лучше, и потому имело место дёрганье аппарата, о чем здесь говорилось.

ВОЛЯ-ГОЙХМАН попал ко мне из особой группы, проработал только 20 дней, так как, узнав его как «молотобойца», я поставил вопрос о снятии его.

Никаких санкций на применение физических методов к арестованным я лично не давал. ВОЛЯ-ГОЙХМАН избивал арестованных по своей инициативе и даже докладывал УСПЕНСКОМУ, что я запрещаю это делать. Когда в Киев приезжал ЕЖОВ, мы, группа работников человек 7, подали ему записку, в которой просили ответить: «При старом руководстве [НКВД УССР] к арестованным применялись физические методы. Допустимо ли это?». На эту записку получили ответ, что применение физических методов допустимо и разрешено директивными органами. Я считаю, что вина

[1214] У документі помилково — ГРАБЕРА.

моя здесь в том, что в отдельных случаях я всё же допускал физическое воздействие и за это должен понести самую строгую ответственность.

Показания УСПЕНСКОГО — ложь и провокация. Из банды ЛЕПЛЕВСКОГО я никого не знал и с ними вместе не работал. От УСПЕНСКОГО я терпел массу неприятностей, издевательств, и об этом многое мог бы рассказать ЕГОРОВ. Никаких арестов а 7-м отделении Особого отдела при мне не производилось, и мы работали над делами, аресты по которым были произведены до меня.

Дело Петра ЗДЕБСКОГО[1215] ко мне поступило из 3-го отдела, и на допросе ЗДЕБСКИЙ мне рассказал, что он не поляк, как числится по делу, а русский. С целью выяснения я поехал к его матери, достал метрику и, установив, что он действительно русский, поставил перед УСПЕНСКИМ вопрос об освобождении ЗДЕБСКОГО. УСПЕНСКИЙ сказал, что ЗДЕБСКИЙ арестован по указанию ЕЖОВА, и потому предложил написать в Москву докладную записку. Я написал, но подписать её УСПЕНСКИЙ отказался, и тогда я отправил её сам за своей подписью.

С ГОРЛИНСКИМ у меня было 2 крупных столкновения, и потому после ареста, когда я ему заявил, что мои собственноручные показания, написанные под диктовку, являются ложью, и что от них отказываюсь, он мне заявил: «Это — юридический документ, и я тебя расстреляю».

Врагом народа я не был и не буду, любил свою Родину и партию и буду любить. Не изменял и не изменю. Я ещё молод, только начал жить, и потому прошу подойти ко мне как к живому человеку, учтя обстановку, в которой совершил преступление.

Прошу вынести справедливое решение.

В 21 ч[ас] 40 м[ин.] суд удалился в совещательную комнату.

11.X.[19]40 г, в 01 ч[ас] 35 м[ин.], суд вышел из совещательной комнаты, и пред[седательствую]щий огласил приговор, разъяснил осуждённому порядок его обжалования и право на подачу просьбы о помиловании.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: До вступления приговора в законную силу меру пресечения в отношении осуждённого ГРАБАРЯ оставить прежнюю — содержание под стражей.

В 01 ч[ас] 45 мин. суд. заседание объявлено закрытым.

Председательствующий
военный юрист 1[—го] ранга *Васютинский*

Секретарь
военный юрист *Писарев*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 268—305.
Оригінал. Машинопис.

[1215] Йдеться про А. Петерса-Здебського. Питання про його національність не грало якоїсь ролі в його справі. Мати заарештованого мешкала у Києві, і В. Грабар дійсно її відвідував. Але викликає сумнів зазначення у доповідній необхідності звільнення А. Петерса-Здебського з-під варти з мотивів національності і направлення доповідної за підписом В. Грабаря на ім'я наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова. Це було компетенцією виключно наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського.

№ 110
Вирок Військового трибуналу військ НКВС УРСР у справі В. Р. Грабаря

7–11 жовтня 1940 р.

Дело № [33]–19[40] г.[1216] Форма № 1
С[овершенно] секретно

ПРИГОВОР
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

19*40* г., *7–11/X* дня, Военный трибунал войск НКВД *УССР в г. Киеве, в помещении облуправления НКВД,*
в *за*крытом судебном заседании в составе:
Председательствующего — *военюриста 1[–го] ранга Васютинского*,
и членов: 1. т. *Беляева*
2. т. *Назарова*,
при секретаре — *военюристе Писареве*,
без участия сторон[1217]

Рассмотрев дело по обвинению бывшего зам[естителя] нач[альника] ОО КОВО, ст[аршего] лейтенанта госбезопасности ГРАБАРЯ Василия Романовича, 1908 г. рождения, урож[енца] г. Одессы, служащего, из рабочих, в РККА служившего с 1929 г. по июнь 1932 г., в органах НКВД с августа 1932 г. по день ареста, б[ывшего] члена ВКП(б), исключенного в связи с настоящим делом, женатого и не судимого, в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54–1 «б», 54–7 и 54–11 УК УССР,

Установил:

В бытность у руководства НКВД УССР врага народа УСПЕНСКОГО ГРАБАРЬ, исполняя обязанности нач[альника] 6[–го] отд[ела] НКВД УССР, а затем зам[естителя] нач[альника] ОО КОВО, на протяжении 1938 г. систематически грубо нарушал социалистическую законность.

Злоупотребляя своим служебным положением, ГРАБАРЬ из шкурных и карьеристских побуждений слепо выполнял вражеские установки УСПЕНСКОГО по массовым и безосновательным арестам граждан. Не располагая достаточными компрометирующими материалами на арестованных граждан или фальсифицируя такие материалы, ГРАБАРЬ, практикуя массовые аресты по Киеву и Запорожью, стремился создать видимость борьбы с врагами Соввласти.

На почве личных счетов и из карьеристских побуждений ГРАБАРЬ арестовал б[ывшего] председателя ЦС Осоавиахима УССР КОПАЕВА, используя в качестве компрометирующего материала явно недостаточный для ареста КОПАЕВА материал, собранный ГРАБАРЕМ при обслуживании ЦС ОСО УССР.

При этом ГРАБАРЬ накануне ареста КОПАЕВА добивался от парторганизации ЦС [ОСО] УССР исключения из партии КОПАЕВА, открыто

[1216] Номер справи і рік в оригіналі відсутні, додано за завіреною машинописною копією вироку, що долучена до справи (т. 5, арк. 330).

[1217] Далі у документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

предупреждая секретаря парторганизации ЛЕМБЕРГА, что он может «опоздать» с этим.

После ареста КОПАЕВА ГРАБАРЬ дал установку подчинённому ему следователю ГАЛЬЧЕНКО добиться от КОПАЕВА сознания в принадлежности к к/р троцкистской организации, не располагая об этом никакими материалами.

Путём применения незаконных методов следствия и физических мер воздействия ГРАБАРЬ добился от КОПАЕВА вымышленных собственноручных показаний о к-р деятельности последнего, а также оговора им ряда других лиц из специалистов инженерно-технического состава завода «Укркабель», где КОПАЕВ раньше работал, а также из актива Осоавиахима на Украине.

Подвергнув соответствующей «обработке» при корректировке этих показаний КОПАЕВА, ГРАБАРЬ предложил затем сотруднику БУКАРЕНКО составленный таким образом протокол допроса КОПАЕВА дать подписать последнему. При этом БУКАРЕНКО подписал также этот протокол, датированный 22 июля 1938 г., как якобы допрашивавший КОПАЕВА следователь, тогда как фактически БУКАРЕНКО в этот период[1218] находился ещё в тот период на работе в г. Харькове.

В указанный протокол, помимо вымышленных показаний по существу, ГРАБАРЕМ был вписан новый якобы участник к-р организации, гл[авный] инженер завода ЕРЕМЕНКО вместо другого, вычеркнутого из протокола по приказанию УСПЕНСКОГО лица.

В связи с угрожавшей УСПЕНСКОМУ опасностью разоблачения его вражеской деятельности по этому делу УСПЕНСКИЙ лично распорядился об освобождении группы арестованных работников завода «Укркабель»; КОПАЕВ был освобождён лишь в декабре 1939 г., после разоблачения преступной деятельности ГРАБАРЯ.

В числе неосновательно арестованных ГРАБАРЕМ граждан выявлен также безосновательный арест б[ывшего] зам[естителя] пред[седателя] комитета по делам физкультуры и спорта при СНК УССР БЕДРЕНКО, основанием к аресту которого послужили косвенные показания некоего БЛЯХА со слов МАСЮРЕНКО. Последний по этому поводу не был допрошен, несмотря на то, что в это время находился также под стражей. Между тем, без проверки таким образом показаний БЛЯХА, ГРАБАРЬ в справке на арест БЕДРЕНКО написал, что БЕДРЕНКО подлежит аресту «для вскрытия право-троцкистского подполья в системе физкультурных организаций Украины».

В результате разоблачения врага народа УСПЕНСКОГО был вскрыт и ряд незаконных арестов сотрудников аппарата НКВД УССР, в том числе ШМУЛЕВИЧА и ШИБАНОВОЙ, арестованных при участии и с ведома ГРАБАРЯ по приказанию УСПЕНСКОГО. ШМУЛЕВИЧ был избит и арестован УСПЕНСКИМ за то, что по поручению нач[альника] ОО КОВО ЕГОРОВА и с ведома ГРАБАРЯ принёс им для доклада УСПЕНСКОМУ шифр-телеграмму из штаба КОВО. УСПЕНСКИЙ за эту ошибочную и компрометирующую его практику ОО КОВО вместо ЕГОРОВА

[1218] У завіреній машинописній копії вироку слова «в этот период» відсутні (т. 5, арк.331).

и ГРАБАРЯ обрушился репрессией на ШМУЛЕВИЧА, заключив его, при участии ГРАБАРЯ, под стражу без всякого оформления, в одиночку.

Так же безосновательно подвергнута была аресту машинистка ШИБАНОВА по сфальсифицированной справке ГРАБАРЯ, по личному приказанию УСПЕНСКОГО на рапорте сотрудника БЫКОВА о нетактичном поведении ШИБАНОВОЙ.

Особый цинизм был проявлен ГРАБАРЕМ при произведённом им по приказанию УСПЕНСКОГО незаконном аресте б[ывшего] зам[естителя] нач[альника] политотдела УРКМ [НКВД] УССР ГЕРШКОВА, к коему ГРАБАРЬ по требованию УСПЕНСКОГО применял жестокие физические меры воздействия после личного избиения УСПЕНСКИМ ГЕРШКОВА за то, что последний пытался разоблачить вражескую линию УСПЕНСКОГО в расправе его с кадрами РКМ на Украине.

Вслед за ГЕРШКОВЫМ был арестован также секретарь партийной организации УРКМ КИЧКО, вместе с которым ГЕРШКОВ собирался довести до сведения руководящих партийных органов об указанных вражеских действиях УСПЕНСКОГО.

Путём применения физических мер воздействия ГРАБАРЬ добился от ГЕРШКОВА вымышленных показаний о его якобы к-р деятельности, привлекая для избиения ГЕРШКОВА сотрудника ТУЛЬСКОГО и др.

Таким же путём ГРАБАРЬ вместе с[о] следователями ВАСИЛЬЕВЫМ и ВОЛОШИНЫМ добивался вымышленных показаний о к-р заговоре против УСПЕНСКОГО от КИЧКО.

После разоблачения УСПЕНСКОГО как врага народа ГРАБАРЬ с целью замести следы своей причастности к указанным тяжким преступлениям стал подавать заявления в ЦК КП(б)У и НКВД УССР о перечисленных незаконных арестах, скрывая, однако, свою причастность к ним.

В результате добытых ГРАБАРЕМ указанным преступным путём показаний ГЕРШКОВА, а также преступного отношения к следствию по делу ГЕРШКОВА и КИЧКО со стороны следователей ВАСИЛЬЕВА, ВОЛОШИНА и др., дело о коих выделено в особое производство, ГЕРШКОВ и КИЧКО длительное время содержались под стражей и были освобождены лишь в октябре 1939 г., т.е. год спустя после разоблачения врага народа УСПЕНСКОГО.

В июне м[еся]це 1938 г. в результате избиения арестованного б[ывшего] работника милиции МАЙБОРОДЫ последний в комнате у следователя, сидя на стуле, скончался. ГРАБАРЬ, как начальник отдела, не принял мер к выявлению причин смерти МАЙБОРОДЫ и привлечению виновных к ответственности.

Слепо выполняя вражеские установки УСПЕНСКОГО, ГРАБАРЬ, будучи командирован в Запорожский ГО НКВД во главе бригады со специальным заданием по проведению массовых арестов, стал на путь безосновательных арестов по явно недостаточным компрометирующим материалам, как, например, по национальному признаку, только по принадлежности к религиозным культам и т.п.

Таким путём под нажимом и руководством ГРАБАРЯ Запорожским ГО НКВД в течение 2–3 дней пребывания ГРАБАРЯ было арестовано около 300 человек, а по личному донесению ГРАБАРЯ УСПЕНСКОМУ от 14 июля 1938 г. арестовано было 500 человек и намечено к аресту 400 чел.

Добиваясь выполнения «нормы» арестов по заданию УСПЕНСКОГО в 1000 чел., ГРАБАРЬ составлял оперативные листы на аресты граждан, в том числе рабочих и специалистов заводов, по явно недостаточным компрометирующим данным, собранным в течение одной ночи от спецотделов заводов.

Таким образом, как видно из приговора ВТ войск НКВД Харьковского округа от 16–20 апреля 1940 года по делу о злоупотреблениях работников Запорожского ГО НКВД, из числа арестованных при участии ГРАБАРЯ лиц осуждены по 1-ой категории 258 человек и по 2-ой категории — 10 человек. Последние при перепроверке материалов следствия позже были освобождены с прекращением о них дел.

При проведении следствия в бытность ГРАБАРЯ в Запорожском ГО НКВД к арестованным применялись незаконные методы следствия и физические меры воздействия, а также содержание отказывающихся от показаний в специальной камере № 8 в особо мучительных условиях.

За преступную деятельность Запорожского ГО НКВД, главным образом при участии и под руководством ГРАБАРЯ, ряд бывших сотрудников указанного ГО осуждены Харьковским ВТ войск НКВД, в том числе нач[альник] отделения ЛИНЕЦКИЙ осуждён по упомянутому приговору к расстрелу, и приговор приведён в исполнение.

Привлеченный в связи с настоящим делом по обвинению в к-р вредительской деятельности в органах НКВД ГРАБАРЬ на предварительном следствии признавал себя виновным в к-р деятельности, а затем на очной ставке с врагом народа УСПЕНСКИМ, который уличал его в этом, ГРАБАРЬ категорически отрицал какую бы то ни было к-р связь с УСПЕНСКИМ, признав себя виновным как на предварительном, так и на судебном следствии, лишь в преступных методах следствия и применении физических мер воздействия к ряду арестованных, в том числе и к безосновательно арестованному ГЕРШКОВУ, объясняя последнее шкурными побуждениями под угрозой репрессий со стороны УСПЕНСКОГО.

Показания УСПЕНСКОГО на предварительном следствии о его якобы к-р связи с ГРАБАРЕМ и заведомых для ГРАБАРЯ к-р заданиях УСПЕНСКОГО не нашли себе подтверждения в материалах дела и на судебном следствии опровергнуты показаниями свидетеля МАЙСКОГО, на коего УСПЕНСКИЙ ссылался как на причастного к заговору УСПЕНСКОГО и назначенного на место ГРАБАРЯ для прикрытия его вражеской деятельности.

На основании изложенного Военный трибунал признал виновным ГРАБАРЯ в том, что, исполняя обязанности нач[альника] 6[–го] отдела НКВД УССР, а затем зам[естителя] нач[альника] ОО КОВО, он на протяжении 1938 г. из шкурных и карьеристских побуждений грубо нарушал социалистическую законность, проводил массовые безосновательные аресты и фальсификацию материалов следствия, добиваясь преступными методами следствия и физическими мерами воздействия от арестованных граждан вымышленных показаний об их к-р деятельности.

В результате преступной практики ГРАБАРЯ по заданию УСПЕНСКОГО по Запорожскому ГО НКВД в июле месяце 1938 г. проведены были массовые аресты по спискам рабочих и служащих заводов, часть коих подвергнута была репрессии по явно недостаточным материалам обвинения.

Точно так же проведены были аресты ГРАБАРЕМ в г. Киеве по заводу «Укркабель» по вынужденным показаниям КОПАЕВА, арестованного ГРАБАРЕМ из личных и карьеристских побуждений.

Кроме того, в том, что по приказанию УСПЕНСКОГО им, ГРАБАРЕМ, в числе других незаконных арестов были заведомо незаконно арестованы за попытку разоблачения УСПЕНСКОГО работники УРКМ ГЕРШКОВ и КИЧКО, коих ГРАБАРЬ из шкурных побуждений подверг жестоким избиениям, добиваясь от них признания в заговоре против УСПЕНСКОГО, каковые преступления ГРАБАРЯ, в виду недоказанности его к-р связи с УСПЕНСКИМ, подпадают под признаки преступных злоупотреблений служебным положением при особо отягчающих обстоятельствах, что предусмотрено ст. 206–17 п. «б» УК УССР, а не первоначально предъявленными ГРАБАРЮ ст. ст. 54–1 «б», 54–7 и 54–11 УК УССР,

в силу чего ПРИГОВОРИЛ:

ГРАБАРЯ Василия Романовича на основании ст. 206–17 п. «б» УК УССР, лишив его присвоенного ему звания ст[аршего] лейтенанта госбезопасности,— РАССТРЕЛЯТЬ.

Приговор может быть обжалован в пятидневный срок со дня вручения выписки из приговора осуждённому в Военную коллегию Верховного суда СССР через Военный трибунал, вынесший приговор.

Председательствующий *Васютинский*

Члены: *Беляев*
Назаров

На першому аркуші документу є прямокутний фіолетовий штамп з текстом: «Копию для Военпрокуратуры получил. *12 октября* 19*40* г. *Підпис нерозбірливий*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 324–329.
Оригінал. Рукопис на бланку.

№ 111
Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі В. Р. Грабаря

29 листопада 1940 р.

Сов[ершенно] секретно — Снято 3 копии ВАСЮТИНСКИЙ. 26/X–[19]40 г.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ № 1–4999-Р
ВОЕННАЯ КОЛЛЕГИЯ ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР

В составе:
Председательствующего — армвоенюриста Ульрих[а]
и членов: диввоенюриста Суслина и
диввоенюриста Дмитриева

рассмотрев в заседании от 29 ноября 1940 г. кассационную жалобу ГРАБАРЯ *Василия Романовича*

на приговор ВТ войск НКВД УССР от 7–11 октября 1940 г., ОСУЖДЕННОГО за преступл[ения], предусмотр[енные] ст. 206–17 п. «б» УК УССР, к РАССТРЕЛУ, с лишением присвоенного ему звания «ст[аршего] лейтенанта госбезопасности»,

и заслушав доклад тов. Ульрих[а],

заключение пом. Главного военного прокурора тов. Малярова[1219], предложившего приговор оставить в силе,

ОПРЕДЕЛИЛА:

Учитывая, что приговор вынесен в полном соответствии с материалами предварительного и судебного следствия, и мера наказания соответствует тяжести преступления, приговор к ВМН — расстрелу — в отношении ГРАБАРЯ В.Р. оставить в силе без изменений, отклонив кассжалобу осуждённого как необоснованную.

Подлинное за надлежащими подписями.

Верно: Пом[ощник] секретаря Военной коллегии Верхсуда СССР
младш[ий] лейтенант *Ехалов*

Препровождается вместе с делом в 13-ти томах и выпиской из прот[окола] зас[едания] През[идиума] Верх[овного] Совета СССР[1220] в ВТ войск НКВД УССР для исполнения, копия — ГВП для сведения.

26 декабря 1940 г. № 1–4999-Р

Секретарь ВК *Ехалов*

На документі є:

1) завірча кругла печатка з гербом СРСР у середині і написом по колу: «Верховный Суд Союза ССР. Военная Коллегия»;

2) позначка від руки фіолетовими чорнилами: «*Получено ВТ 29.XII. [19]40. № 4735*»;

3) прямокутний фіолетовий штамп з написом: «Копию для Военпрокуратуры получил. *29.XII.*19*40* г. *Підпис нерозбірливий*»;

4) резолюція від руки червоним олівцем керівника Військового трибуналу військ НКВС УРСР: «*Проследить исполнение. Васютинский. 29/XII. [1940]*»;

5) довідка від руки фіолетовими чорнилами: «*Справка. Приговор приведён в исполнение 25.XII.[19]40 г. Акт хранится в секр[етном] наряде ВТ. Секретарь ВТ Писарев*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 43626, т. 5, арк. 365–365 зв.
Завірена машинописна копія на бланку.

[1219] У документі помилково через літеру «о» у першому складі — Молярова.

[1220] Згідно з витягом з протоколу засідання Президії Верховної Ради СРСР № 7/89/сс від 21 грудня 1940 р. клопотання В. Грабаря про помилування було відхилене (т. 5, арк. 366).

3. Справа колишнього оперуповноваженого 6-го відділу НКВС УРСР Марка Тульського

№ 112
Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі М. М. Тульського

23 січня 1941 р.

Совершенно секретно

Дело № *5*–19*41* г. Форма № 1

ПРИГОВОР *№ 7*
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

19*41* г., *января 23* дня, Военный трибунал войск НКВД *Киевского округа,* [в помещении ВТ,][1221]

в *за*крытом судебном заседании в составе:

Председательствующего — *лейтенанта г[ос]/б[езопасности] Напалкова*,

и членов: 1. т. *мл[адшего] лейтенанта г[ос]/б[езопасности] Воробьева и* 2. т. *мл[адшего] лейтенанта г[ос]/б[езопасности] Жукова*,

при секретаре — *технике-интенданте 3[–го] ранга т. Милякове*,[1222]

без участия обвинения и защиты, рассмотрел уголовное дело по обвинению мл[адшего] лейтенанта г[ос]/б[езопасности] ТУЛЬСКОГО Марка Менделевича, 1900 г. рождения, с незаконченным средним образованием, б[ывшего] члена ВКП(б) с 1922 г. по день ареста, по национальности еврея, семейного, по происхождению из мещан г. Радомышля Житомирской области, в органах ВЧК–ОГПУ с 1922 по 1923 г. и в органах НКВД с 1928 г. по день ареста, ранее не судимого, в преступлении, предусмотренном ст. 206–17 [п.] «б» УК УССР.

Установил:

Подсудимый ТУЛЬСКИЙ, будучи оперуполномоченным 6[–го] отдела НКВД УССР, в практике следственной работы в 1938 г. допустил грубейшие нарушения социалистической законности. 27 мая 1938 г. без санкции прокурора был арестован нач[альник] 3[–го] отделения УР УРКМ МАЙБОРОДА Георгий Ильич, и следствие по этому делу было поручено подсудимому ТУЛЬСКОМУ. Он, ТУЛЬСКИЙ, получив указанный материал, не принял мер к оформлению этого материала на арест МАЙБОРОДЫ и в то же время без предъявления ему обвинения неоднократно допрашивал МАЙБОРОДУ в качестве обвиняемого, но протокол допроса не составлял. Поскольку МАЙБОРОДА во время допросов его ТУЛЬСКИМ виновным себя во вражеской деятельности не признавал,

[1221] Місце проведення судового засідання в оригіналі не зазначене, додано за завіреною машинописною копією вироку, що долучена до справи (арк. 262).

[1222] Далі у документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

то в отношении его применялись физические меры воздействия. Как это установлено, 16 июня 1938 г. МАЙБОРОДА ТУЛЬСКИМ вызывался на допрос с 23 ч[асов] 15 м[ин.] и возвращен в камеру в 5 ч[асов] 30 м[ин.] 17 июня 1938 г., и, как показал ТУЛЬСКИЙ, во время этого допроса МАЙБОРОДА избивался ВОЛЯ-ГОЙХМАНОМ в присутствии его, ТУЛЬСКОГО. 17-го же июня 1938 г., в 12 ч[асов] 40 м[ин.], МАЙБОРОДА вновь был доставлен к ТУЛЬСКОМУ на допрос, но он через несколько минут после доставки его умер, а для того, чтобы скрыть следы преступления, труп МАЙБОРОДЫ вскрыт не был, и таким образом причина его смерти не установлена. Поскольку следствие по делу МАЙБОРОДЫ вёл ТУЛЬСКИЙ, то он и ответственен как за избиение, а также и за смерть МАЙБОРОДЫ.

Кроме того, ТУЛЬСКИЙ применял физические меры воздействия к б[ывшим] работникам милиции ГЕРШКОВУ и КИЧКО, следствие о которых он не вёл, и которые впоследствии были освобождены как необоснованно арестованные.

На основании изложенного Военный трибунал признал виновным ТУЛЬСКОГО в том, что он, будучи оперуполномоченным 6[–го] отдела НКВД УССР, не оформил следственное дело на арестованного МАЙБОРОДУ, допускал применение к нему мер физического воздействия, и, когда МАЙБОРОДА умер во время допроса в кабинете у ТУЛЬСКОГО, то последним не были приняты меры к установлению причин смерти МАЙБОРОДЫ. Кроме того, избивал заключенных КИЧКО и ГЕРШКОВА, не будучи следователем по их делам, т.е. в преступлении, предусмотренном ст. 206–17 [п.] «а» УК УССР, а не п. «б» ст. 206–17 УК УССР, как это было предъявлено ТУЛЬСКОМУ.

В силу изложенного и руководствуясь ст. ст. 296, 297 УПК УССР,

приговорил:

ТУЛЬСКОГО Марка Менделевича в силу ст. 206–17 [п.] «а» УК УССР подвергнуть лишению свободы в ИТЛ на пять (5) лет без поражения в правах. Лишить ТУЛЬСКОГО присвоенного ему звания «мл[адшего] лейтенант госбезопасности». Начальный срок отбывания [наказания] ТУЛЬСКОМУ установить с момента заключения его под стражу, т.е. с 10 октября 1940 года.

Приговор может быть обжалован в ВК Верхсуда СССР в 5-дневный срок с момента вручения выписки из приговора осуждённому через ВТ, вынесший приговор.

Пред[седательствующий] *Напалков*

Члены: *Воробьев*
Жуков

На останній сторінці документу є позначка про отримання копії помічника секретаря Військової прокуратури військ НКВС Київського округу: «*24/I-[19]41 г. Кацева*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38902, арк. 260–261.
Оригінал. Рукопис на бланку.

№ 113
Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі М. М. Тульського

21 лютого 1941 р.

НАПАЛКОВ. 6/2–[19]41 г.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ № 2–1242
ВОЕННАЯ КОЛЛЕГИЯ ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР

В составе:
Председательствующего — диввоенюриста т. СУСЛИНА
и членов: бригвоенюриста т. ДЕТИСТОВА и
военного юриста 1[–го] ранга т. ЧЕПЦОВА

рассмотрев в заседании от 21 февраля 1941 г. кассационную жалобу ТУЛЬСКОГО Марка Менделевича[1223] — б[ывшего] мл[адшего] лейтенанта госбезопасности — на приговор ВТ войск НКВД Киевского округа от 23 января 1941 г., осуждённого за преступл[ение], предусмотр[енное] ст. 206–17 п. «а» УК УССР, к л[ишению]/св[ободы] в ИТЛ сроком на ПЯТЬ лет, без поражения в правах, с лишением звания мл[адшего] лейтенанта госбезопасности,

и заслушав доклад тов. ДЕТИСТОВА,

заключение пом[ощника] Главного военного прокурора тов. СЕМАШКО об оставлении приговора в силе,

ОПРЕДЕЛИЛА:

Материалами дела, свидетельскими показаниями на суде и частичным признанием самого осуждённого ТУЛЬСКОГО виновность его в инкриминируемых ему преступлениях, как они изложены в приговоре, полностью доказана. Исходя из тяжести совершенных им преступлений, определённая ему мера наказания (и без того недостаточно жесткая) не может быть понижена, о чем он просит в своей кас[сационной] жалобе.

А потому приговор ВТ оставить в силе, без изменений, а касжалобу осуждённого ТУЛЬСКОГО — без удовлетворения.

Подлинное за надлежащими подписями.

Верно: ПОМ[ОЩНИК] СЕКРЕТАРЯ ВК *Башилова*

Препровождается вместе с делом в ВТ войск НКВД Киевского округа для исполнения, копия — ГВП для сведения, февраля, 27 дня 1941 г. № 2–1242.

/Секретарь ВК *Башилова*

На документі є:

1) завірча кругла печатка з гербом СРСР у середині і написом по колу: «Верховный Суд Союза ССР. Военная Коллегия»;

2) прямокутний фіолетовий штамп з написом: «Военный Трибунал войск НКВД Киевского округа. Получено *3.III.*19*41* г. № *885*»;

[1223] У документі помилково — Менделеевича.

3) резолюція від руки фіолетовим олівцем керівника Військового трибуналу військ НКВС Київського округу: «*К немедленному исполнению. Ознакомить состав коллегии ВТ окр[уга]. Васютинский. 3/III.[1941]*»;

4) позначка про ознайомлення від руки простим олівцем: «*Читал. Напалков. 3.III-1941 г.*»;

5) позначка про ознайомлення від руки фіолетовими чорнилами: «*Фельдман*»;

6) позначка про ознайомлення від руки фіолетовими чорнилами помічника секретаря Військової прокуратури військ НКВС Київського округу: «*3.III-[19]41 г. Кацева*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38902, арк. 273–273 зв.
Завірена машинописна копія на бланку.

4. Справа колишнього начальника 1-го відділення 4-го (2-го) відділу УДБ і заступника начальника Слідчої частини УДБ НКВС УРСР Соломона Калужського

№ 114
Обвинувальний акт у справі С. Д. Калужського

29 квітня 1941 р.

«УТВЕРЖДАЮ»
И. д. ВОЕННОГО ПРОКУРОРА ВОЙСК
НКВД КИЕВСКОГО ОКРУГА
БРИГВОЕНЮРИСТ *Грезов*
«*29*» *апреля*[1224] 1941 г. г. Киев

ОБВИНИТЕЛЬНЫЙ АКТ

По делу по обвинению КАЛУЖСКОГО Соломона Давыдовича по ст. 206–17 п. «б» УК УССР.

КАЛУЖСКИЙ С.Д., работая в период времени 1938 и 1939 гг. начальником [1-го] отделения 2[–го] отдела, а затем зам[естителем] начальника Следчасти НКВД УССР, в своей работе допускал грубейшие нарушения социалистической законности, что выразилось в применении им и его подчинёнными сотрудниками мер физического воздействия к арестованным и фальсификации следственных материалов.

Расследованием установлены следующие преступные действия КАЛУЖСКОГО С.Д.

10-го сентября 1938 года, во время допроса арестованного ДАВЫДЕНКО следователем ДРУШЛЯКОМ, в кабинет вошел КАЛУЖСКИЙ и предложил

[1224] Свій підпис, число і місяць М. Грєзов проставив від руки фіолетовими чорнилами.

ДАВЫДЕНКО написать заявление на имя Успенского с разоблачением себя как врага, и после того, как ДАВЫДЕНКО отказался это выполнить, КАЛУЖСКИЙ нанёс ему удар в лицо, требуя написания заявления.

КАЛУЖСКИЙ тогда же приказал ДРУШЛЯКУ любой ценой добиться от ДАВЫДЕНКО показаний в течение пол[у]часа. Выполняя приказание КАЛУЖСКОГО, ДРУШЛЯК начал избивать ДАВЫДЕНКО, требуя от него показаний о к/р деятельности.

Во время этого «допроса» ДАВЫДЕНКО в комнату заходил КАЛУЖСКИЙ, который вместе с ДРУШЛЯКОМ принимал участие в избиениях ДАВЫДЕНКО и требовал от него показаний о к/р деятельности.

Этими извращёнными методами следствия КАЛУЖСКИЙ и ДРУШЛЯК добились от ДАВЫДЕНКО «признания» об участии его в право-троцкистской организации.

В октябре месяце 1938 года КАЛУЖСКИЙ стал добиваться у ДАВЫДЕНКО показаний о вредительской деятельности, причем, когда ДАВЫДЕНКО отрицал своё участие во вредительстве, КАЛУЖСКИЙ начал его избивать, нанося удары кулаком и носком сапога в область живота (л.д. 245–247, 221–242–1[–го] т[ома]; 163–166, 171–177, 185 и 186 2[–го] т[ома] дела).

Впоследствии ДАВЫДЕНКО из-под стражи был освобождён, и дело о нём прекращено производством (л.д. 218–220 1[–го] т.).

КАЛУЖСКИЙ, руководя следствием по делу бывших работников ЦК ЛКСМ Украины, зная об аресте некоторых из них по явно недостаточным материалам (КУЗНЕЦОВ, ЗАЙЦЕВ и другие), лично и через подчинённых ему по службе лиц применял к арестованным незаконные методы следствия с целью добиться «признаний», в результате чего обвиняемые оговорили друг друга, дали вымышленные показания, на основании которых ряд обвиняемых были осуждены к разным срокам лишения свободы, а МАСЮРЕНКО и другие — к ВМН.

Приговор в отношении их не приведён в исполнение по независящим от КАЛУЖСКОГО причинам (л.д. 276, 280–284 1[–го] т. дела; 154–162, 167–170, 187–202, 217, 234–237 2[–го] тома дела).

КАЛУЖСКИЙ совместно с ЯРАЛЯНЦЕМ[1225] (осуждён как враг народа) в июне месяце 1938 года применили меры физического воздействия к арестованному по явно необоснованным материалам ГОФМАНУ-МАЛИНОВСКОМУ и требовали от последнего заведомо ложные показания о причастности быв[шего] вице-президента Академии наук УССР ШЛИХТЕРА к к/р организации.

В результате незаконных методов следствия ГОФМАН[А]-МАЛИНОВСКОГО понудили к даче вымышленных показаний и оговору себя и ШЛИХТЕРА в к/р деятельности.

Следствием установлено, что ГОФМАН-МАЛИНОВСКИЙ был арестован с целью того, чтобы через него, как секретаря академика ШЛИХТЕРА, «прорваться» на последнего.

21-го сентября 1939 года ГОФМАН-МАЛИНОВСКИЙ освобождён из-под стражи, и дело о нём прекращено производством (л.д. 139–141, 167–169, 177–181, 184–186 1[–го] т. 238 2[–го] т. дела).

[1225] Тут і далі у документі через літеру «о» у другому складі — ЯРОЛЯНЦЕМ.

КАЛУЖСКИЙ совместно с[о] следователем ДРУШЛЯКОМ (осуждён за извращённые методы следствия) применял меры физического воздействия (избиения) к неосновательно арестованному ТАРАСОВУ — быв[шему] зав[едующему] приёмной ВУЦИК, который в результате этих избиений умер в тюрьме (л.д. 136–138, 145, 149–163, 192, 193, 194, 197–222 1[–го] тома дела и арх[ивное] след[ственное] дело ТАРАСОВА).

Следствием установлено, что КАЛУЖСКИЙ после постановления СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 года не только не исправил допущенные им извращения в следственной работе в 1938 году, но вопреки вышеуказанному решению Партии и Правительства продолжал применять незаконные методы ведения следствия и в последующей работе (л.д. 264–267 1[–го] тома дела).

10 ноября 1938 года был арестован МАЗНИЦЫН А.П. как участник а[нти]/с[оветской] право-троцкистской организации. Следствие по делу МАЗНИЦЫНА производилось в отделении, возглавляемом КАЛУЖСКИМ. Путём применения мер физического воздействия от МАЗНИЦЫНА было добыто вымышленное показание о проводимой якобы им к/р деятельности.

19 марта 1939 г. МАЗНИЦЫН заявил, что показания, которые он дал на предыдущих допросах, вымышленные, и он их отрицает полностью.

В апреле мес. 1939 г. дело МАЗНИЦЫНА с утверждением КАЛУЖСКОГО и ПАВЛЫЧЕВА было направлено на Особое совещание при НКВД СССР.

Заключением Секретариата Особого совещания от 23/X.[19]39 г. дело МАЗНИЦЫНА возвращено в НКВД УССР для производства расследования по заявлению МАЗНИЦЫНА на имя ЦК ВКП(б), в котором он указывает, что на допросах протоколы сочинял сам следователь и заставлял его подписывать.

КАЛУЖСКИЙ, принимая участие в аресте МАЗНИЦЫНА и ведении следствия по его делу, в ноябре мес. 1939 года написал постановление о повторном направлении дела МАЗНИЦЫНА на рассмотрение Особого совещания без выполнения по делу указаний секретариата Особого совещания согласно заявления МАЗНИЦЫНА. После проверки заявления МАЗНИЦЫНА по категорическому требованию Прокуратуры СССР, по заключению которой от 15.I.[19]40 г. дело возвращено обратно, и произведённого дополнительного следствия, МАЗНИЦЫН из-под стражи освобождён, и дело прекращено (л.д. 203, 178, т. 2-й).

20 февраля 1939 года КАЛУЖСКИЙ совместно с ПАВЛЫЧЕВЫМ и др. избили арестованного БОРОДИНА (освобождён), требуя от последнего подписать заранее подготовленный протокол допроса о подтверждении своих предыдущих «показаний» о причастности БОРОДИНА к к/р организации. В результате избиений БОРОДИН после этого «допроса» возвратился в камеру весь опухший и несколько дней лежал в камере больной (л.д. 128–136, 137–138, т. 2-й).

В мае м[еся]це 1938 г. КАЛУЖСКИЙ применил меры физического воздействия (избиение) к арестованной ЛОБАЧЕВОЙ с целью получить от неё признание в совершении к/р преступлений.

С той же целью КАЛУЖСКИЙ завёл арестованную ЛОБАЧЕВУ в одну из комнат здания НКВД УССР, в которой на столе лежали палки и др. предметы, и заявил ей, что, если она не даст желаемых ему показаний, он будет её «допрашивать» в этой комнате.

Впоследствии ЛОБАЧЕВА из-под стражи была освобождена, и дело её производством прекращено (л.д. 24–27, 31–36 2[–го] т. дела).

Привлеченный по делу в качестве обвиняемого по ст. 206–17 п. «б» УК УССР КАЛУЖСКИЙ виновным себя не признал и показал, что, хотя он к отдельным арестованным (Бородин, Гофман-Малиновский) и применял меры физического воздействия, но делал это по приказанию ЯРАЛЯНЦА — разоблаченного врага народа и по приказанию руководства НКВД УССР[1226] (л.д. *244, 142–153, 61–116, 2[–й] т.*[1227]).

На основании изложенного:

КАЛУЖСКИЙ Соломон Давыдович, рождения 1903 года, урож[енец] г. Павлограда Днепропетровской области, член ВКП(б) с 1928 г., исключался из партии по настоящему делу, со средним образованием, женат, ранее не судим, быв. зам[еститель] начальника Следчасти НКВД УССР,

ОБВИНЯЕТСЯ:

в том, что, будучи начальником [1-го] отделения 2[–го] отдела, а затем зам[естителем] нач[альника] Следчасти НКВД УССР, в своей работе (в 1938 и 1939 гг.) допускал грубейшие нарушения соц[иалистической] законности, выразившиеся как в избиениях арестованных, так и фальсификации следственных дел, по которым несколько человек было осуждено к ВМН, а арестованный ТАРАСОВ от избиений умер, т.е. в совершении преступлений, предусмотренных ст. 206–17 п. «б» УК УССР, а потому, и руководствуясь ст. 8 «Положения о ВТ и ВП» КАЛУЖСКИЙ подлежит суду Военного трибунала войск НКВД Киевского округа.

Составлено в г. Киеве
1941 г., 29 апреля.

ВР. ПОМ[ОЩНИК] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА
ВОЙСК НКВД КИЕВ[СКОГО] ОКР[УГА]
Военный юрист 3[–го] ранга *Рязанцев*

СПИСОК

лиц, подлежащих вызову в суд[ебное] заседание

1. ОБВИНЯЕМЫЙ — КАЛУЖСКИЙ Соломон Давидович — Внутренняя тюрьма НКГБ УССР.

2. СВИДЕТЕЛИ:

1) ЛОБАЧЕВА Елена Кузьминична — г. Киев, ул. Пушкинская, № 21, кв. 2 (л.д. 24, 27, 31, 2[–й] т. дела).

2) БОРОДИН Алексей Артёмович — г. Киев, ул. Жертв Революции, № 4, корпус 5, кв. 12 (л.д. 128–136, 2[–й] том дела).

3) ГОРБАТЮК Онисим Тимофеевич — г. Киев, [ул.] Пушкинская 6, кв. 10 (л.д. 137, 2[–й] том дела).

[1226] Мались на увазі А. Кобулов і М. Горлинський.

[1227] Те, що виділене курсивом, дописано від руки фіолетовими чорнилами.

4) ТРОФИМОВ Григорий Иванович — г. Киев, ул. Жадановского, № 96, кв. 14 (л.д. 154, 2[–й] т. дела).

5) ДАВЫДЕНКО Гавриил Иосифович — г. Киев, [ул.] Короленко, № 48, кв. 4 (л.д. 163, 2[–й] т. дела).

6) КУЗНЕЦОВ Иван Устинович — г. Киев, бульвар Шевченко, № 3, кв. 40 (л.д. 167, 2[–й] т. дела).

7) МАЗНИЦЫН Александр Павлович — г. Киев, ул. 25 октября, № 38, кв. 1 (л.д. 178, 2[–й] т. дела).

8) ЗАЙЦЕВ Михаил Иванович — г. Киев, [ул.] Красноармейская 137б (л.д. 217, 2[–й] т. дела).

9) ВОЛОШИН Владимир Васильевич — г. Киев, сотрудник НКГБ УССР (л.д. 219, 2[–й] т. дела).

10) БЕЛЕНЬКИЙ Елизар Борисович — г. Киев, [ул.] Ленина № 52, кв. 19 (л.д. 204, т. 1[–й]).

11) ЦИГЕЛЬМАН *Моисей Давыдович*[1228] — г. Киев, НКГБ УССР (л.д. 180, 2[–й] т. дела).

12) БЕССМЕРТНЫЙ Тихон Кузьмич — г. Львов, УНКВД (л.д. 136, т. 1[–й]).

13) ТОЧИЛКИН Михаил Абрамович — г. Киев, НКГБ УССР (л.д. 123, 2[–й] т. дела).

СПРАВКА: К делу приложено арх[ивное] след[ственное] дело ТАРАСОВА. Обвин[яемый] КАЛУЖСКИЙ С.Д. под стражей содержится с 5 февраля с.г.

ВР. ПОМ[ОЩНИК] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА ВОЙСК
НКВД КИЕВ[СКОГО] ОКРУГА
Военный юрист 3[–го] ранга *Рязанцев*

ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336, т. 2, арк. 101–104.
Оригінал. Машинопис.

№ 115
Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі С. Д. Калужського

13–17 травня 1941 р.

Дело № *27*–19*41* г.

ПРОТОКОЛ
СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ

19*41* г., *мая 13–17* дня, Военный трибунал войск НКВД *Киевского округа, в помещении Военного Трибунала,*

в *за*крытом судебном заседании в составе:

Председательствующего — *военного юриста 2[–го] ранга Лупало*,

[1228] Ім'я, по-батькові дописані Рязанцевим від руки фіолетовими чорнилами.

членов: 1) *млад[шего] лейтенанта ГБ Назарова*,
2) *сержанта ГБ Логиновой*,
при секретаре — *техн[ике]-интенданте 2[−го] ранга* [Щиголеве][1229],
без участия гос[ударственного] обвинения и защиты,
Суд[ебное] заседание начато в 11 ч[асов] 30 м[ин.]

Пред[седательствую]щий объявил, что будет слушаться дело по об-в[инению] быв[шего] зам[естителя] нач[альника] След[ственной] части НКВД УССР КАЛУЖСКОГО Соломона Давидовича по ст. 206−17 п. «б» УК УССР.

Секретарь доложил, что находящийся под стражей подсудимый КАЛУЖСКИЙ в суд. заседание доставлен.

Вызываемые по делу свидетели ДАВЫДЕНКО, БЕЛЕНЬКИЙ, ЛОБАЧЕВА, ГОРБАТЮК, ЗАЙЦЕВ, ТРОФИМОВ, БОРОДИН, ЦИГЕЛЬМАН, ВОЛОШИН, ТОЧИЛКИН и ДРИБИНСКИЙ в суд явились.

Свидетели КАЗИН, БУРДАН и БЕССМЕРТНЫЙ в суд не явились по неизвестным причинам.

Свидетель КУЗНЕЦОВ призван в Красную армию, и место нахождения его не известно.

Свидетель МАЗНИЦЫН находится в санатории — болен и в суд не явился.

Пред[седательствую]щий удостоверяется в самоличности подсудимого, который о себе показал:

КАЛУЖСКИЙ Соломон Давидович, 1903 года рождения, уроженец гор. Павлограда Днепропетровской обл., родился в семье мещанина, отец был мелкий торговец, умер в 1914 г., мать — модис[т]ка, образование у меня неполное среднее. В РККА служил с 1920 г. по 1923 г. и с 1925 г. по 1928 г. младшим командиром. В органах НКВД работал с 1930 г. по 1940 г., по 1-е сентября. Взысканий и поощрений я не имел, раньше не судим. Член ВКП(б) с мая 1928 г., исключен первичной парторганизацией в связи с настоящим делом. Женат, на иждивении у меня жена и дочь. Последняя моя должность — зам[еститель] нач[альника] 2-го отдела [УГБ] УНКВД [по] Д[непро]/петровской области. После увольнения из органов я работал нач[альником] юротдела на заводе им. К. Либкнехта с октября м[еся]ца 1940 г. по февраль 1941 г. Под стражей я нахожусь с 5/II-1941 г. Обвинительные материалы мне объявлены 7-го мая 1941 г.

Пред[седательствую]щий объявил состав суда, разъяснил подсудимому его право заявить отвод составу суда, и спрашивает подсудимого, имеется ли у него отвод составу суда.

Отвода составу суда подсудимый КАЛУЖСКИЙ не заявил.

Пред[седательствую]щий предупреждает свидетелей ДАВЫДЕНКО, БЕЛЕНЬКОГО, ЛОБАЧЕВУ, ГОРБАТЮКА, ЗАЙЦЕВА, ТРОФИМОВА, БОРОДИНА, ЦИГЕЛЬМАНА, ВОЛОШИНА, ТОЧИЛКИНА и ДРИБИНСКОГО об ответственности за дачу ложных показаний по 89[−й] ст. УК УССР, после чего свидетели удалены в отдельную комнату.

[1229] Далі у документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

Пред[седательствую]щий спрашивает у подсудимого КАЛУЖСКОГО о возможности слушания дела в отсутствии неявившихся свидетелей КАЗИНА, БУРДАНА и БЕССМЕРТНОГО, а также КУЗНЕЦОВА и МАЗНИЦЫНА.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

Я не возражаю против слушания дела в отсутствии свидетелей БУРДАНА, КУЗНЕЦОВА и МАЗНИЦЫНА, а, свид. КАЗИНА и БЕССМЕРТНОГО прошу Военный трибунал вызвать в суд. заседание, т.к. их присутствие обязательно.

Совещаясь на месте, ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

Повторить вызов свидетелей БУРДАНА, КАЗИНА и БЕССМЕРТНОГО через отдел кадров НКВД УССР и обязать их явкой в суд. заседание.

Пред[седательствую]щий разъясняет подсудимому его право во время суд. следствия, что он может ходатайствовать перед Военным трибуналом о вызове дополнительных свидетелей, помимо вызванных по делу, об истребовании или приобщении к делу документов или иных доказательств по делу, что он может задавать вопросы свидетелям во время судебного следствия, и спрашивает подсудимого, имеются ли у него какие-либо ходатайства до начала суд. следствия.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

Я прошу Военный трибунал вызвать в суд. заседание следующих свидетелей:

1) ст[аршего] следователя ГУБЕНКО, на которого ссылается в своих показаниях ДРУШЛЯК, якобы ГУБЕНКО видел, как я избивал ТРОФИМОВА, и ГУБЕНКО скажет суду, заходил ли он ко мне в комнату, когда я избивал ТАРАСОВА.

2) КОКОСТИКОВА — он может подтвердить, угрожал я или нет МАЗНИЦЫНУ, т.к. КОКОСТИКОВ проводил очные ставки с людьми, которые теперь проходят свидетелями по делу.

3) НЕМЧИНОВА — он сидел со мной в одной комнате и видел, как велись допросы ТРОФИМОВА, КУЗНЕЦОВА и ЗАЙЦЕВА, он допрашивал их вместе со мной, а ЗАЙЦЕВА он, НЕМЧИНОВ, допрашивал сам. НЕМЧИНОВ может подтвердить о том, что КУЗНЕЦОВ, ТРОФИМОВ и ЗАЙЦЕВ без всяких принуждений давали показания.

4) ИЗМАЙЛОВА — который передопрашивал КУЗНЕЦОВА, ТРОФИМОВА и др., и последние подтверждали ИЗМАЙЛОВУ свои показания в отсутствии меня. ИЗМАЙЛОВ их передопрашивал изолированно от меня.

Кроме того, я прошу истребовать из внутренней тюрьмы справки о вызове на допрос ЛОБАЧЕВОЙ следователем ВИТКОВЫМ для уточнения даты, т.к. ЛОБАЧЕВА показывает, что ВИТКОВ на допросе избивал её, а я не принял мер к предотвращению избиений ЛОБАЧЕВОЙ, тогда как я при допросе ЛОБАЧЕВОЙ следователем ВИТКОВЫМ не присутствовал.

В 12 часов ВТ удалился в совещательную комнату для обсуждения заявленных ходатайств подсудимым.

В 12 часов 15 минут ВТ возвратился из совещательной комнаты, и пред[седательствую]щий огласил ОПРЕДЕЛЕНИЕ:

Обсудив ходатайства подсудимого КАЛУЖСКОГО о вызове дополнительных свидет[елей] ГУБЕНКО, КОКОСТИКОВА, НЕМЧИНОВА и ИЗМАЙЛОВА, а также об истребовании справок из внутренней тюрьмы о вызове на допрос ЛОБАЧЕВОЙ,

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

Вызвать и допросить в суд. заседании в качестве свидетелей ГУБЕНКО, КОКОСТИКОВА, НЕМЧИНОВА и ИЗМАЙЛОВА, что же касается истребования справок из внутренней тюрьмы о вызове ЛОБАЧЕВОЙ на допрос, то, учитывая, что эти справки не имеют существенного [значения] для дела, а поэтому в этой части ходатайства подсуд[имого] КАЛУЖСКОГО отказать.

Пред[седательствую]щий оглашает обвинительный акт, протокол подготовительного заседания Военного трибунала и спрашивает подсудимого КАЛУЖСКОГО, понятно ли ему, в чем он обвиняется, признаёт ли себя виновным в предъявленном ему обвинении и желает ли давать суду показания по делу.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ: В чем обвиняюсь понимаю, виновным в предъявленном мне обвинении ни в чем себя не признаю, пояснение суду давать буду.

Совещаясь на месте, ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

Учитывая, что, поскольку подсудимый КАЛУЖСКИЙ не признаёт ни в чем себя виновным в предъявленном обвинении, исследование дела производить в следующем порядке:

сначала допросить свидетелей ВОЛОШИНА, ЦИГЕЛЬМАНА, ТОЧИЛКИНА, БЕЛЕНЬКОГО и ДРИБИНСКОГО.

14/V–[19]41 г., в 10 ч[ас.] утра, начать допрос свид[етелей] ЛОБАЧЕВОЙ, ЗАЙЦЕВА, ДАВЫДЕНКО, ТРОФИМОВА, БОРОДИНА и ГОРБАТЮКА, а затем выслушать пояснения подсуд[имого] КАЛУЖСКОГО.

В 12 час. 45 м[ин.] объявлен перерыв суд. заседания.

В 13 час. 10 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Вызванный свид[етель] ВОЛОШИН Владимир Васильевич, зам[ститель] нач[альника] 1-го отд[ела] 3-го управления [НКГБ УССР], с подсудимым в нормальных отношениях, по делу показал:

На предварительном следствии меня допрашивал военный прокурор ДВОРЕНКО, он мне поставил три вопроса, два общего порядка и один вопрос о том, [что] якобы я вместе с КАЛУЖСКИМ применяли меры физического воздействия к ТРОФИМОВУ. ТРОФИМОВА я никогда не допрашивал, и я его видел всего один раз, когда дело комсомольской группы ЦК ЛКСМУ слушалось в ВТ КОВО.

По этому групповому делу я допрашивал МАЗНИЦЫНА. Все арестованные по делу были распределены по следователям, также и мне было поручено допросить МАЗНИЦЫНА. Я его допрашивал, и во время допроса из комнаты выходить не мог. Это говорит за то, что я и не мог видеть, бил ли КАЛУЖСКИЙ ТРОФИМОВА.

На вопросы ВТ свид[етель] ВОЛОШИН:

Поскольку 1[–е] отд[елени]е 2-го отдела занималось делами по право-троцкистскому блоку, значит, фактически следствие по делу работников

ЦК ЛКСМУ возглавлял КАЛУЖСКИЙ, он также допрашивал по этому делу арестованного УСЕНКО[1230].

О результатах допросов по этому делу мы докладывали ЯРАЛЯНЦУ[1231]. Для доклада результатов следствия нас вызывал ПАВЛЫЧЕВ, также в т[ом] ч[исле] и КАЛУЖСКОГО, который приходил вместе с нами на доклад.

На некоторых арестованных по делу работников ЦК ЛКСМУ была санкция на применение физического воздействия врид. наркома[1232]. После побега Успенского по нашему отделу была применена санкция к арестованным МИЛЛЕРУ, ГОРБУНЕНКО и др., принимал ли участие в этом[1233] КАЛУЖСКИЙ, я не знаю.

К кому именно КАЛУЖСКИЙ применял физические меры воздействия, я не знаю, но, вообще, КАЛУЖСКИЙ избивал арестованных, так же, как и другие сотрудники, т.к. тогда была общая установка.

ТРОФИМОВА я никогда не допрашивал, но дело его я знаю, потому что я присутствовал на очной ставке ЗАЙЦЕВА и КЕРБЕЛЯ[1234] с УСЕНКО, которую проводил КАЛУЖСКИЙ.

Когда допрашивали ТРОФИМОВА, я не присутствовал на допросе, и на допрос я его не вызывал. ТРОФИМОВА, мне кажется, допрашивал следователь ГУБЕНКО.

КИЧКО, ГЕРШКОВ и ВОЛЬНЕВИЧ были арестованы 6-м отделом. Об этом деле мне известно, что оно с показаниями на КИЧКО и других как участников право-троцкистской организации 6-м отделом было передано во 2-й отдел. По этому делу я допрашивал КИЧКО, ДРИБИНСКИЙ допрашивал ГЕРШКОВА и ВОЛЬНЕВИЧА — БЕЛЕНЬКИЙ. Старшим этой группы следователей был ДРИБИНСКИЙ.

К делу КИЧКО, ГЕРШКОВА и ВОЛЬНЕВИЧА КАЛУЖСКИЙ никакого отношения не имел и никаких распоряжений нам по этому делу не давал. О результатах следствия по этому делу я докладывал ДРИБИНСКОМУ и ЯРАЛЯНЦУ.

О ЛОБАЧЕВОЙ я ничего не знаю. Мне только известно, что ЛОБАЧЕВА была арестована в 1938 г. и допрашивал её следователь ДМИТРИЕВ и КАЗИН, но КАЛУЖСКИЙ, по-моему, тогда уже к делу ЛОБАЧЕВОЙ никакого отношения не имел. Применялись ли к ЛОБАЧЕВОЙ меры физического воздействия, я не знаю. Конкретного о КАЛУЖСКОМ я ничего не могу сказать, т.к. я о нём ничего не знаю, также я не помню, передопрашивал ли я кого-либо из арестованных, допрашиваемых раньше КАЛУЖСКИМ.

К КИЧКО применялись меры физического воздействия, об этом я давал объяснение особоуполномоченному [НКВД УССР].

[1230] Перший секретар ЦК ЛКСМУ С. Усенко був заарештований 1 листопада 1938 р.

[1231] Тут і далі у документі через літеру «о» у другому складі — ЯРОЛЯНЦУ.

[1232] Йдеться про В. Осокіна — т.в.о. наркома внутрішніх справ УРСР з 16 листопада по 7 грудня 1938 р.

[1233] У документі — к этому.

[1234] У документі помилково через літеру «а» у першому складі — КАРБЕЛЯ.

КАЛУЖСКИЙ вёл дело на участников право-троцкистской организации, а поэтому я считал, что КАЛУЖСКИЙ должен знать об этом деле. КИЧКО после применения к нему мер физического воздействия не давал показаний, ему тогда была дана очная ставка с ВОЛЬНЕВИЧЕМ и БУХОВЕРОМ, и КИЧКО продолжал отрицать, а, когда КИЧКО дали очную ставку с ГЕРШКОВЫМ, то в протоколе очной ставки так и записано, что он до половины допроса не признавался, потом просил прекратить очную ставку, и [сказал, что] он будет давать показания.

КИЧКО мне говорил, что ГЕРШКОВ, когда ездил в Москву, выступал там на каком-то собрании и говорил, что на Украине безосновательно увольняют и арестовывают работников милиции.

КИЧКО, работая инструктором в ЦК КП(б)У, пропустил одного троцкиста, исключенного из партии, без пропуска, за что был уволен.

Я не могу говорить о всех арестованных КАЛУЖСКИМ. Я говорю только об арестованном КИЧКО, что КАЛУЖСКИЙ к нему мер физического воздействия не применял, а за остальных арестованных я ничего не знаю.

Кем допрашивалась ЛОБАЧЕВА с начала её ареста, и за кем она числилась, я не знаю. Когда я приехал в Киев, дело ЛОБАЧЕВОЙ вёл КАЗИН, а после её дело передали следователю ДМИТРИЕВУ, а сам КАЗИН наблюдал за этим делом. Я был зам[естителем] нач[альника] отделения[1235] и подписывал постановление о сдаче на хранение в архив 1-го спецотдела [НКВД УССР] целого ряда[1236] документов и заявлений ЛОБАЧЕВОЙ.

Как правило, в 1938 г. такие заявления просто уничтожались. Поскольку дело ЛОБАЧЕВОЙ вёл сам нач[альник] следчасти[1237], я не считал нужным проверять эти документы, если бы это дело вёл молодой следователь, тогда бы я проверил.

Я считаю, что, поскольку КАЛУЖСКИЙ был нач[альником] отделения, которое проводило следствие по делам на участников право-троцкистской организации, то он, несомненно, должен знать о всех делах.

На вопросы подсуд[имого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ВОЛОШИН:

Показания МАЗНИЦЫНА от 15/XI-[19]38 г. записаны после побега УСПЕНСКОГО.

При допросах арестованного МАЗНИЦЫНА КАЛУЖСКИЙ не присутствовал.

Из документов по делу мне стало известно потом, что МАЗНИЦЫН подтвердил свои показания следователю БАРАНОВУ.

На двух очных ставках ЗАЙЦЕВА и КЕРБЕЛЯ с УСЕНКО я присутствовал, и на этих очных ставках УСЕНКО всё отрицал, а ЗАЙЦЕВ с КЕРБЕЛЕМ его уличали.

На вопросы суда свид[етель] ВОЛОШИН:

[1235] У документі помилково — отдела. В. Волошин був заступником начальника відділення 4-го відділу УДБ НКВС УРСР.

[1236] У документі в називному відмінку — целый ряд.

[1237] Йдеться про слідчу частину 2-го відділу УДБ НКВС УРСР, яку з листопада 1938 р. очолював М. Казін.

Очные ставки ЗАЙЦЕВА и КЕРБЕЛЯ с УСЕНКО проводились в нормальных условиях, без каких-либо нажимов. Эти очные ставки проводил КАЛУЖСКИЙ, т.к. он вёл дело на УСЕНКО. Я категорически заявляю суду, что никаких следов побоев у ЗАЙЦЕВА и КЕРБЕЛЯ я не видел.

Вызв[анный] свид[етель] ЦИГЕЛЬМАН Моисей Давидович, 1905 г. рождения, старший оперуполномоченный НКГБ УССР, по делу показал:

В конце 1939 г. ко мне в производство поступило дело на арестованного МАЗНИЦЫНА. Это дело было возвращено с Особого совещания, т.к. там имелось 4 косвенных показания на МАЗНИЦЫНА, для объединения с четырьмя другими делами. В этом деле МАЗНИЦЫНА была справка, написанная собственноручно КАЗИНЫМ, что ЗАЙЦЕВ, КЕРБЕЛЬ и другие осуждены Военныи трибуналом. На самом деле выяснилось после, что приговор в отношении ЗАЙЦЕВА и других был отменён со стадии предварительного следствия, мы этих людей передопросили, и с ведома КАЛУЖСКОГО это дело МАЗНИЦЫНА было направлено вторично на Особое совещание.

На вопросы суда свид[етель] ЦИГЕЛЬМАН:

В деле было заявление МАЗНИЦЫНА о том, что к нему применялись незаконные методы следствия. На МАЗНИЦЫНА в деле не имелось ни одного показания, и, когда это всё было расследовано, МАЗНИЦЫН был из-под стражи освобождён.

Постановление об освобождении МАЗНИЦЫНА из-под стражи писал я, а подписывал его КАЛУЖСКИЙ.

О том, что было заявление МАЗНИЦЫНА о применении к нему незаконных методов следствия, КАЛУЖСКИЙ об этом знал. Когда я говорил с МАЗНИЦЫНЫМ при его освобождении, то по вопросу, кто применял к нему незаконные методы следствия, я с ним об этом не говорил.

Второй раз на Особое совещание дело МАЗНИЦЫНА было направлено потому, что в деле была справка КАЗИНА о том, что ЗАЙЦЕВ, КЕРБЕЛЬ и другие осуждены, а потому это дело было опять направлено на Особое совещание.

На вопросы суда подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

Кто избивал МАЗНИЦЫНА, мне об этом неизвестно. В заявлении МАЗНИЦЫН писал, что его избивали следователи БАРАНОВ и ВОЛОШИН, а эти люди совсем тогда были в другом отделе[1238]. Этим заявлением я интересовался потому, что оно мною было направлено особоуполномоченному [НКВД УССР] для расследования.

На вопросы суда свид[етель] ЦИГЕЛЬМАН:

Справка, которая была в деле МАЗНИЦЫНА, о том, что ЗАЙЦЕВ и др[угие] осуждены, написана собственноручно КАЗИНЫМ, а поэтому дело МАЗНИЦЫНА было направлено на Особое совещание.

Когда вторично дело МАЗНИЦЫНА возвратилось с Особого совещания, я об этом доложил КАЛУЖСКОМУ, и он дал распоряжение об освобождении МАЗНИЦЫНА из-под стражи.

[1238] Ці співробітники у 1939 р. продовжували працювати у 2-му відділі УДБ НКВС УРСР, а М. Казін і С. Калужський очолювали Слідчу частину УДБ НКВС УРСР.

Вызв[анный] свид[етель] ТОЧИЛКИН Михаил Абрамович, 1914 г. рождения, ст[арший] следователь Следчасти НКГБ УССР, по делу показал:

Я только суду скажу в отношении дела на арестованного ТАРАСОВА.

В 1938 г. недели две я работал в отделении КАЛУЖСКОГО. Моя комната была рядом с кабинетом следователя ДРУШЛЯКА. Один раз я вошел в кабинет к ДРУШЛЯКУ, он как раз допрашивал арестованного ТАРАСОВА, последний сидел на диване, а ДРУШЛЯК бросал в него архивные книги, я посмотрел и ушел. Потом, примерно через неделю, я обратно зашел в комнату к ДРУШЛЯКУ, и туда же пришел зам[еститель] нач[альника][1239] отдела ЯРАЛЯНЦ и спросил ДРУШЛЯКА: «Вы знаете, что получилось с Вашим арестованным ТАРАСОВЫМ? Он умер в камере». ДРУШЛЯК побежал тогда наверх, а я пошел в свою комнату.

На вопросы суда свид[етель] ТОЧИЛКИН:

ДРУШЛЯК был в подчинении КАЛУЖСКОГО, знал ли об этом КАЛУЖСКИЙ, что ДРУШЛЯК избивал ТАРАСОВА, я не знаю.

ДРУШЛЯК был такой следователь, что ему иногда сам нач[альник] отдела непосредственно давал арестованных на допрос.

КАЛУЖСКИЙ часто ругался с ДРУШЛЯКОМ, у ДРУШЛЯКА был нехороший характер, он был неспокойный человек, ДРУШЛЯК мог не выполнять распоряжения КАЛУЖСКОГО, а поэтому я предполагаю, что они на этой почве ругались. Конкретных фактов, за что ругались КАЛУЖСКИЙ с ДРУШЛЯКОМ, я сказать не могу.

Я тоже применял незаконные методы следствия, но не по указаниям КАЛУЖСКОГО. Также КАЛУЖСКИЙ мне ничего не говорил, что я применял незаконные методы следствия.

Допрашивал ли КАЛУЖСКИЙ арестованного ТАРАСОВА, я не знаю, моя комната от кабинета КАЛУЖСКОГО была далеко, и что делалось у КАЛУЖСКОГО в кабинете, я слышать не мог.

БЕССМЕРТНЫЙ тогда работал тоже в отделении КАЛУЖСКОГО, и он мне никогда не говорил об избиениях КАЛУЖСКИМ арестованных, а также и о ТАРАСОВЕ мы с ним ничего не говорили.

Позже в Следственной части [УГБ НКВД УССР] я работал вместе с КАЛУЖСКИМ, точнее, с 5-го мая 1939 г. до его ареста[1240], и фактов применения КАЛУЖСКИМ незаконных методов следствия я не слышал.

Арестованных КАЛУЖСКИМ я сам лично освобождал, т.к. на них не было материалов и доказательств для предания их суду. Например, КЕРБЕЛЬ при освобождении мне заявлял, что все его показания были им вымышлены. Дело его вёл КАЛУЖСКИЙ, он непосредственно сам его допрашивал.

КЕРБЕЛЯ я освобождал из-под стражи в 1941 г., все его показания я читал, они относятся к 1938 г.

[1239] Помилка у документі. А. Яралянц був начальником 4-го відділу УДБ НКВС УРСР.

[1240] М. Точилкін помилявся. С. Калужський був знятий з посади заступника начальника Слідчастини УДБ НКВС УРСР 26 квітня 1940 р., а заарештований значно пізніше — 6 лютого 1941 р.

Когда дело КЕРБЕЛЯ и других было в Следственной части, то КАЛУЖСКИЙ уже к этому делу никакого отношения не имел, а этим делом уже руководил КАЗИН.

Я считаю, что фальсификацией можно назвать только тогда, когда следователь в отсутствии обвиняемого составляет протокол допроса, а потом даёт его подписывать обвиняемому, а показания, которые дал обвиняемый под угрозой следователя, я называю вынужденными.

Когда все эти дела поступили в Следственную часть, КАЛУЖСКИЙ не хотел ими заниматься, т.к. он руководил следствием по этим делам во 2-м отделе. Когда эти дела были в Следственной части, то по всем возникающим вопросам я обращался к КАЗИНУ.

На вопросы суда подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

Я считал, что делом, возврати[вши]мся с доследования[1241], следствием по которому[1242] руководил я, то мне уже им вторично было заниматься неудобно[1243].

В Следственной части я был зам[естителем] н[ачальни]ка, и КАЗИН тоже, ТОЧИЛКИН со своим отделением не входил в моё подчинение, а поэтому он ко мне не обращался.

К КЕРБЕЛЮ я мер физического воздействия не применял. КЕРБЕЛЬ также писал жалобу о применении к нему незаконных методов следствия.

На вопросы суда свид[етель] ТОЧИЛКИН:

Когда я получил всё это дело на быв[ших] КСМ[1244] работников, я познакомился с ним и пришел к выводу, что всех их надо освободить из-под стражи, т.к. на них не было никаких материалов. КАЗИНА тогда не было, он был в Москве, я зашел к КАЛУЖСКОМУ и доложил ему об этом. КАЛУЖСКИЙ мне ответил, что он согласен и дал мне распоряжение, чтобы я написал постановление об освобождении БЕЛОГО из-под стражи, и КАЛУЖСКИЙ подписал это постановление, и БЕЛЫЙ был освобождён.

Указания, которые я получал от КАЛУЖСКОГО и КАЗИНА, я в них никакого нарушения не усматриваю.

Когда я освободил по этому [делу] трёх человек, оставалось ещё под стражей четыре человека, на которых были косвенные показания. Я также настаивал на освобождении и этих четырёх человек. Я об этом доложил КАЗИНУ, а КАЗИН докладывал наркому и после мне сказал, что он, КАЗИН, поедет в Москву и там в Наркомате поговорит об этом деле.

Когда КАЗИН приехал из Москвы, он мне сказал, что быв. секретарь ЦК [ВЛКСМ] КОСАРЕВ признался на суде ВК, и их освобождать нельзя. Тогда я дело на этих четырёх человек оформил и направил его военному прокурору. Военный прокурор это дело прекратил, и я этих четырёх человек из-под стражи освободил.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ТОЧИЛКИН:

[1241] Так у документі. Йшлося про повернення справи з Особливої наради при НКВС СРСР до НКВС УРСР для дослідування.

[1242] У документі — следствием которого.

[1243] Так у документі.

[1244] КСМ — Коммунистический союз молодёжи (комсомол).

На оставших[ся] этих четырёх человек были показания КОСАРЕВА, ПЕРЕВЕРТАЙЛЕНКО, ОПЕНДАКА и др[угих], а также были и их показания.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

Нарком т. СЕРОВ также был не согласен на их освобождение из-под стражи, т.к. на них были показания КОСАРЕВА и др. Эти четыре человека были арестованы по агентурным материалам.

На вопросы суда свид[етель] ТОЧИЛКИН:

В 1939 г. нарушения инструкции по ведению следствия были со стороны КАЗИНА больше, а КАЛУЖСКИЙ нарушал меньше.

В 15 ч[асов] 30 м[ин.] объявлен перерыв.

В 15 ч[асов] 45 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Вызв[анный] свид[етель] БЕЛЕНЬКИЙ Елизар Борисович, 1907 г. рождения, нач[альник] спецотдела завода им. Карла Маркса, по делу показал:

Когда к нам в отделение поступило дело КИЧКО и др., этих арестованных прикрепили по разным следователям, мне дали арестованного ВОЛЬНЕВИЧА, ДРИБИНСКОМУ — ГЕРШКОВА, а ВОЛОШИН допрашивал КИЧКО. Этой группой следователей руководил КАЛУЖСКИЙ, но сам он из арестованных никого не допрашивал. С КАЛУЖСКИМ мы советовались по этому делу, а указания мы получали от нач[альника] отдела ЯРАЛЯНЦА. Эти люди были арестованы другим отделом, а потом их передали во 2-й отдел.

При допросе ВОЛЬНЕВИЧ мне сразу дал показания, т.е. в этот же вечер, как я его вызвал на допрос. В этом деле были собственноручные показания ГЕРШКОВА, изобличающие КИЧКО и ВОЛЬНЕВИЧА, кроме того, на них были показания БУХОВЕРА.

На ВОЛЬНЕВИЧА была санкция наркома, и я её применял. Если бы я не применил эту санкцию к ВОЛЬНЕВИЧУ, то на второй день применили бы эту санкцию ко мне.

ВОЛЬНЕВИЧ дал мне показания после применения к нему санкции.

На вопросы ВТ свид[етель] БЕЛЕНЬКИЙ:

Когда я стал первый раз допрашивать ВОЛЬНЕВИЧА, он мне давал показания, но рассказывал не всё, а потом к нему была применена санкция, и он дал показания. Он сначала отрицал о его причастности к право-троцкистской организации, а потом сознался, он писал собственноручные показания, я ему говорил, чтобы он рассказал о своём участии в к-р организации, и задавал ещё ряд вопросов, но санкцию я к нему с другими следователями вместе не применял. КАЛУЖСКИЙ был тогда нач[альником] следственной группы, распределял между нами арестованных, но основные указания по делу ВОЛЬНЕВИЧА КАЛУЖСКИЙ мне не давал.

КАЛУЖСКОМУ мы докладывали результаты следствия по этому делу, и он был в курсе дела об арестованных по нашим информациям.

Когда я допрашивал арестованного, КАЛУЖСКИЙ мог заходить ко мне. Кроме того, КАЛУЖСКИЙ заходил ко мне в кабинет ещё и потому, что у него была изжога, я тоже болел этой болезнью, и у меня всегда была

сода, он заходил ко мне выпить соды. Через КАЛУЖСКОГО мы получали все указания по делам от нач[альника] отдела.

У ЯРАЛЯНЦА в кабинете я был. Меня позвал к нему ДРИБИНСКИЙ. Когда я пришел к ЯРВАЛЯНЦУ, там уже был ВОЛОШИН, я от ЯРАЛЯНЦА получил арестованного и имеющиеся показания на ВОЛЬНЕВИЧА, но таких указаний, чтобы не фиксировать показаний об УСПЕНСКОМ, я ни от кого не получал.

Вместе с КАЛУЖСКИМ в Киеве я работал с 1937 г. до ноября м-ца 1938 г.

Дело ВОЛЬНЕВИЧА я не закончил потому, что я был откомандирован в гор. Д[непро]/петровск, и это дело заканчивали другие следователи.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] БЕЛЕНЬКИЙ:

Я суду не говорил, что КАЛУЖСКИЙ лично знает ВОЛЬНЕВИЧА, а я сказал, что КАЛУЖСКИЙ был в курсе дела об арестованных по нашим информациям, но это не значит, что Вы его лично знали.

На вопросы суда свид[етель] БЕЛЕНЬКИЙ:

Возможно, я перепутал некоторые данные, но, мне кажется, что я от КАЛУЖСКОГО никаких указаний по делу ВОЛЬНЕВИЧА не получал.

На вопросы суда свид[етель] ВОЛОШИН:

Следственной группы как таковой не было. Возможно, неофициально они КАЛУЖСКОГО и называли нач[альником] следств[енной] группы, но свид[етель] БЕЛЕНЬКИЙ говорит суду не точно. КАЛУЖСКИЙ был просто нач[альником] отделения.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] БЕЛЕНЬКИЙ:

Я тогда себя считал следователем, не слабее КАЛУЖСКОГО, а поэтому я к КАЛУЖСКОМУ не мог обращаться. КАЛУЖСКИЙ работал от меня совершенно отдельно, и я допускаю, что он применял незаконные методы следствия, но, к кому из арестованных, точно я сказать не могу.

Арестованного КУЗНЕЦОВА допрашивал я, никто к нему незаконных методов следствия не применял. Когда я допрашивал КУЗНЕЦОВА, КАЛУЖСКИЙ на допросе не присутствовал.

КУЗНЕЦОВ клевещет, он следствию показывал неправду, никакой надобностью не вызывалось применять к КУЗНЕЦОВУ незаконные методы следствия, он через 10–15 м[ин.] после его вызова дал показание.

Вызв[анный] свид[етель] ДРИБИНСКИЙ Семён Ильич, 1908 г. рождения, сотрудник Одесского УНКВД, с подсудимым КАЛУЖСКИМ в нормальных отношениях, на вопросы суда ответил:

КИЧКО, ГЕРШКОВ и ВОЛЬНЕВИЧ были арестованы 6-м отделом и были переданы во 2-й отдел в августе м-це 1938 г. На ГЕРШКОВА уже были его собственноручные показания, а КИЧКО и ВОЛЬНЕВИЧ не признавались. Этих арестованных распределили между следователями, и мы дали им очные ставки, и они признались. КАЛУЖСКИЙ к этому делу никакого отношения не имел, и никаких решающих указаний я по этому делу не получал. Этим делом интересовалось само руководство.

ГЕРШКОВ на следствии вёл себя хорошо, и к нему не требовалось применять санкцию. В 6-м отделе ГЕРШКОВА допрашивал следователь ГРАБАРЬ, и при допросе присутствовал работник не из руководящего состава. ГЕРШКОВА обвиняли по его собственноручным показаниям,

и больше в деле ничего не было. ГЕРШКОВ был работник[ом] политотдела РКМилиции и, будучи в Москве на совещании, выступил и говорил, что УСПЕНСКИЙ выбивает на Украине работников РКМ. Он об этом заявил мне на допросе, и я об этом доложил ЯРАЛЯНЦУ. Я расценивал, что это было клеветническое заявление. ЯРАЛЯНЦ мне на это тогда ответил: «Вот, Вам образец врага». КАЛУЖСКИЙ тоже об этом мог знать. Сейчас я утверждать не могу, докладывал ли я об этом КАЛУЖСКОМУ. Дело ГЕРШКОВА я следствием не закончил, т.к. я заболел, и сдавал ли я это дело ВОЛОШИНУ, я не помню.

На вопросы суда свид[етель] ВОЛОШИН:

Я не могу вспомнить, передавал ли ДРИБИНСКИЙ мне дело ГЕРШКОВА, но, я знаю, что мы это дело не закончили, т.к. мы были откомандированы в Особый отдел КОВО, и кто заканчивал дело ГЕРШКОВА и др., я не знаю.

На вопросы суда свид[етель] ДРИБИНСКИЙ:

Точно я не помню, но, мне кажется, что дело ГЕРШКОВА поступило ко мне в августе месяце 1938 г.

Один раз, точно не помню, когда, позвонил мне ЯРАЛЯНЦ и сказал мне, чтобы я с арестованным ГЕРШКОВЫМ пришел к нему в кабинет. Когда я вошел в кабинет к ЯРАЛЯНЦУ, там уже был УСПЕНСКИЙ, я оставил арестованного ГЕРШКОВА, а сам вышел. УСПЕНСКИЙ ГЕРШКОВА выругал, как следует, и мы его забрали.

ГЕРШКОВ дал сразу показания, и своей дочерью он никогда на допросе не клялся.

ГРАБАРЯ я узнал тогда, когда он был нач[альником] следственной части [ОО] НКВД КОВО[1245]. Когда он уже был арестован, я его не видел.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ДРИБИНСКИЙ:

КАЛУЖСКИЙ решающих установок по делу ГЕРШКОВА мне не давал.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

ДРИБИНСКИЙ был моим заместителем и обо всём он мне докладывал, но о ГЕРШКОВЕ он мне ничего не говорил.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ДРИБИНСКИЙ:

Мне неизвестно, чтобы КАЛУЖСКИЙ и ДРУШЛЯК, допрашивая арестованного ТАРАСОВА, вместе его избивали. ДРУШЛЯК большей частью проводил допросы арестованных в специально оборудованной комнате. Об этом знали все сотрудники, в т[ом] ч[исле] и КАЛУЖСКИЙ. Эта комната была создана для удобства применения санкции, в ней допрашивались особо важные арестованные. Нас, сотрудников, в эту комнату не пускали. КАЛУЖСКИЙ об этом знал.

Я сам лично тоже применял незаконные методы следствия. Вообще, КАЛУЖСКИЙ избивал арестованных, я сам лично видел.

На вопросы суда свид[етель] ДРИБИНСКИЙ:

[1245] В. Грабарь був т.в.о. заступника начальника ОВ НКВС КОВО і відповідав за слідчу роботу у відділі.

Сколько было таких случаев, чтобы КАЛУЖСКИЙ избивал арестованных, я сказать не могу. Я знаю, например, один случай, когда КАЛУЖСКИЙ применял санкцию к быв[шему] белогвардейцу Тягнибеда, а я ему помогал.

Споры между КАЛУЖСКИМ и ДРУШЛЯКОМ были, КАЛУЖСКИЙ говорил, что ДРУШЛЯК ретив, горяч, но по какому конкретному делу они спорили, я не знаю.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

Я прошу Военный трибунал не вменять мне в вину ту группу, которой в Совнаркоме руководил ПЕРЦОВ[1246]. Туда ходили ДРУШЛЯК, СОКОЛОВ по особым пропускам, там допрашивали арестованных, а нас туда не пускали.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ДРИБИНСКИЙ:

Я знаю, что ДРУШЛЯК получал пособие на улучшение питания больше, чем мы все остальные, у него была большая семья. ДРУШЛЯК сам лично ходил к ЯРАЛЯНЦУ и говорил по этому вопросу.

В 17 ч[асов] 15 м[ин.] объявлен перерыв до 19 часов.

В 19 часов суд. заседание продолжается.

Секретарь докладывает, что вызванные по ходатайству подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свидетели ГУБЕНКО, КОКОСТИКОВ и НЕМЧИНОВ в суд явились.

Пред[седательствую]щий предупреждает свид[етелей] ГУБЕНКО, КОКОСТИКОВА и НЕМЧИНОВА об ответственности по 89[−й] ст. УК [УССР] за дачу ложных показаний, после чего свид[етели] КОКОСТИКОВ и НЕМЧИНОВ удалены из зала суда.

На вопрос подс[удимого] КАЛУЖСКОГО св[идетель] ГУБЕНКО Иосиф Борисович, 1910 г. рождения, ст[арший] следователь Следчасти НКВД УССР, ответил:

Арестованного ТРОФИМОВА после его ареста допрашивал я, допрос его продолжался дней 8. Мне в помощь был выделен следователь БЕССМЕРТНЫЙ, и мы с ним допрашивали ТРОФИМОВА. Мер физического воздействия мы к ТРОФИМОВУ не применяли, допрашивали его в нормальных условиях. Так как это уже было давно, я не помню, присутствовал ли при допросе ТРОФИМОВА КАЛУЖСКИЙ.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

Я категорически утверждаю, что к ТРОФИМОВУ ни КАЛУЖСКИЙ, ни я, незаконных методов следствия не применяли.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ГУБЕНКО:

[1246] Навесні 1938 р. за вказівкою наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського була створена особлива слідча група у справах колишніх співробітників НКВС, яку очолював Д. Перцов. Ця група працювала в боковому крилі (по вул. Садовій) новозбудованої адміністративної будівлі (вул. Кірова, нині — М. Грушевського, буд. 12/2), в якій планували розмістити НКВС УРСР, але незабаром туди переїхав Раднарком УРСР (нині — будівля Кабінету міністрів України). С. Калужський чомусь згадав про цю групу, хоча під час судового засідання, виходячи з його протоколу, про це не йшлося.

Когда из Военной коллегии возвратилось дело БОРОДИНА, то по вопросу его освобождения я обращался к КАЗИНУ, а КАЛУЖСКИЙ к этому делу никакого отношения не имел, мною по этому делу руководил КАЗИН.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

Дело БОРОДИНА для направления в Военный трибунал в 1939 г. заканчивал следователь ПРОХОРЕНКО. Когда был отменён приговор ВТ, и при допросе БОРОДИН мне заявлял, что к нему следователями ДРУШЛЯКОМ и ПРОХОРЕНКО применялись незаконные методы следствия, а за КАЛУЖСКОГО он мне ничего не говорил.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ГУБЕНКО:

Я не видел, кто применял санкцию к арестованному ТАРАСОВУ. О том, что ТАРАСОВ был арестован и о последствиях его допросов я знал, но лично я его не видел.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

Взаимоотношения КАЛУЖСКОГО с ДРУШЛЯКОМ были ненормальные. ДРУШЛЯК мыслил о себе, что он — большой работник, и что им может руководить только нач[альник] отдела, а не нач[альник] отделения, он игнорировал распоряжения КАЛУЖСКОГО. Я знаю, что ДРУШЛЯК получал арестованных для допроса непосредственно от нач[альника] отдела, о которых КАЛУЖСКИЙ не знал. Конкретные факты я привести не могу, т.к. это было уже давно. Были ли споры у КАЛУЖСКОГО с ДРУШЛЯКОМ по следделам, я не знаю. ДРУШЛЯК пользовался таким авторитетом, что он КАЛУЖСКОГО не боялся.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО, «что ГУБЕНКО говорил с БЕССМЕРТНЫМ по делу ТАРАСОВА, когда он был во Львове, свид[етель] ГУБЕНКО ответил:

Когда я был в командировке во Львове, это было после суда [над] ДРУШЛЯКОМ[1247], БЕССМЕРТНЫЙ мне говорил, что он теперь не может сказать, был ли КАЛУЖСКИЙ в это время, когда к ТАРАСОВУ применялась санкция. Это БЕССМЕРТНЫЙ высказал мне своё предположение.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

С БЕССМЕРТНЫМ у нас этот разговор возник потому, что при рассмотрении дела ДРУШЛЯКА Военный трибунал вынес определение о привлечении к уголовной ответственности КАЛУЖСКОГО, а поэтому мне БЕССМЕРТНЫЙ высказал своё предположение, что он не помнит, но ему казалось, что КАЛУЖСКИЙ присутствовал при допросе ТАРАСОВА, когда к нему применялись физические методы следствия.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Когда ДРУШЛЯК допрашивал арестованного ТАРАСОВА, я присутствовал, это было у меня в кабинете. ДРУШЛЯК ТАРАСОВА с полчаса допрашивал в моём кабинете, а затем он забрал ТАРАСОВА, и они ушли в кабинет к ДРУШЛЯКУ, это было 13 или 14/VI-[19]38 г. ДРУШЛЯК применял к ТАРАСОВУ физические методы следствия. ДРУШЛЯК мне показывал показания ТАРАСОВА, но, мне кажется, они были ещё не подписаны. Я всё-таки был нач[альником] отделения, и ДРУШЛЯК

[1247] У документі — после суда ДРУШЛЯКА.

хвастался мне этими показаниями. Следствием по делу ТАРАСОВА я не руководил и никаких указаний я не давал.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

БЕССМЕРТНЫЙ на суде по делу ДРУШЛЯКА говорил, что КАЛУЖСКИЙ применял к ТАРАСОВУ меры физического воздействия, а поэтому он и высказал мне своё предположение, что он якобы теперь не помнит.

БЕССМЕРТНЫЙ содержания своих показаний на суде по делу ДРУШЛЯКА мне не говорил, и я этим не интересовался.

Незаконченное дело на арестованного ТРОФИМОВА я оставил БЕССМЕРТНОМУ, но, кто его заканчивал, я не знаю.

ТРОФИМОВА, как я сам лично, а также и другие следователи в моём присутствии, никто не избивал, и КАЛУЖСКИЙ при допросе ТРОФИМОВА не присутствовал, а также и ВОЛОШИН на допросах ТРОФИМОВА не был.

Пред[седательствую]щий оглашает л.д. № 155 — показ[ания] ТРОФИМОВА.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

Свид[етель] ТРОФИМОВ нагло врёт, никто его не избивал, и КАЛУЖСКИЙ при его допросах никогда не присутствовал.

Точно я не помню, до ареста ТРОФИМОВА или после его ареста, но, по-моему, на него были показания КУЗНЕЦОВА.

После меня ТРОФИМОВА допрашивали другие следователи, возможно, они его били, я не знаю, но в моём присутствии его никто не бил. Лично я к ТРОФИМОВУ не применял физические методы следствия, и не было в этом надобности, т.к. он дал показания на второй день его допроса. ТРОФИМОВА я допрашивал на протяжении 10–15 дней, протокол допроса мною был составлен один, который мы подписали вместе с БЕССМЕРТНЫМ. Первые дни допроса ТРОФИМОВ отрицал свою причастность к тер[рористической] группе. Иногда мы ТРОФИМОВА допрашивали по двое суток без перерыва. Я считаю, что тогда такой допрос был нормальным, т.к. тогда была такая установка.

Заставлял ли КАЛУЖСКИЙ меня допрашивать ТРОФИМОВА по двое суток, я утверждать не могу, т.к. не помню, также не помню, кто мне дал для ведения следствия дело ТРОФИМОВА — или КАЛУЖСКИЙ, или ПАВЛЫЧЕВ.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Кто давал дело ТРОФИМОВА следователю ГУБЕНКО, я не помню.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

Когда я проводил следствие по делу ТРОФИМОВА, я обращался к КАЛУЖСКОМУ и ПАВЛЫЧЕВУ, но, по каким вопросам, я теперь не помню. Тогда я думал, что ТРОФИМОВ — преступник.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ в виде справки поясняет суду, что БЕССМЕРТНЫЙ по делу ДРУШЛЯКА вызывался в суд, но не явился и показаний в суде по делу ДРУШЛЯКА не давал.

Вызв[анный] свид[етель] КОКОСТИКОВ Игорь Иванович, 1906 г. рождения, сотрудник Следственной части НКГБ УССР, с подс[удимым] КАЛУЖСКИМ в нормальных отношениях.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО ответил:

В моём производстве было дело МАЗНИЦЫНА, я ему предъявлял ст. 200 УПК [УССР], и МАЗНИЦЫН мне не заявлял, что его показания вымышлены, а также он мне не говорил, что к нему применялись незаконные методы следствия.

На вопросы суда свид[етель] КОКОСТИКОВ:

Я не помню, допрашивал ли я МАЗНИЦЫНА, при предъявлении ему материалов следствия, возможно, он мне задавал вопросы, но я сейчас вспомнить не могу.

Пред[седательствую]щий предъявил свид[етелю] КОКОСТИКОВУ л.д. 221, т. 2.

Свид[етель] КОКОСТИКОВ ответил:

Эти показания я писал собственноручно военному прокурору [М. Дворенко], я тогда работал зам[естителем] нач[альника] 1-го отделения в подчинении КАЛУЖСКОГО[1248].

Применял ли КАЛУЖСКИЙ к кому-нибудь из арестованных физические методы следствия, я не знаю, а также не знаю и за других следователей. Я сам лично применял физические методы следствия.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] КОКОСТИКОВ:

Я был выделен для помощи следователю ИЗМАЙЛОВУ, он проводил очные ставки, а я фиксировал протокол, но, с кем и кому проводили очные ставки, я не помню и конкретно назвать этих лиц не могу.

Когда я предъявлял материалы следствия МАЗНИЦЫНУ согласно ст. 200 УПК [УССР], то КАЛУЖСКИЙ при этом не присутствовал.

На вопросы суда свид[етель] КОКОСТИКОВ:

Очные ставки, которые мы проводили с ИЗМАЙЛОВЫМ, проводились вполне нормально, без избиений и без ругани.

Сущности дела КУЗНЕЦОВА, ЗАЙЦЕВА, КЕРБЕЛЯ и др. я не знаю. Когда мы проводили очные ставки с ИЗМАЙЛОВЫМ, протоколы очных ставок я писал со слов ИЗМАЙЛОВА и со слов обвиняемых.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] КОКОСТИКОВ:

В 1939 г. м[еся]ца три я был нач[альником] отделения, и заявлений — ни письменных, ни устных — я от арестованных не получал, где бы они жаловались на незаконные методы следствия.

На вопросы суда свид[етель] КОКОСТИКОВ:

По делу ТАРАСОВА я ничего не знаю. О деле КИЧКО, ГЕРШКОВА и ВОЛЬНЕВИЧА я знал, но КАЛУЖСКИЙ к этому делу никакого отношения не имел, я это утверждаю.

Вызв[анный] свид[етель] НЕМЧИНОВ Леонид Петрович, 1911 г. рождения, сотрудник 1-го отдела 3[−го] управления НКГБ УССР, с подсуд[имым] КАЛУЖСКИМ в нормальных отношениях.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО ответил:

КУЗНЕЦОВ и ЗАЙЦЕВ были арестованы по делу б[ывших] работников ЦК ЛКСМУ. Арестованного КУЗНЕЦОВА допрашивал КАЛУЖСКИЙ,

[1248] І. Кокостиков написав власноручні свідчення 20 березня 1941 р. У них йшлося про факти, що мали місце наприкінці 1938 р.

а я фиксировал протокол допроса, но, я не помню, был ли тогда закончен этот протокол.

Постоянно в одной комнате с КАЛУЖСКИМ я не находился, а я был в отдельной комнате.

На вопросы суда свид[етель] НЕМЧИНОВ:

Я был непосредственно подчинён КАЛУЖСКОМУ. Когда КУЗНЕЦОВА допрашивал КАЛУЖСКИЙ, то он не признавался, но на КУЗНЕЦОВА были материалы, уличающие его в преступной деятельности, и он потом стал признаваться. КАЛУЖСКИЙ ругал КУЗНЕЦОВА площадной бранью за то, что он не всё рассказывал следствию.

В протоколе допроса мною было зафиксировано, что КУЗНЕЦОВ имел связи с арестованными и высказывал всякие недовольства.

После того, как мы вместе с КАЛУЖСКИМ допрашивали КУЗНЕЦОВА, я его потом допрашивал сам, и КУЗНЕЦОВ мне дал показания. Я его не избивал и не ругал.

На вопросы суда свид[етель] КАЛУЖСКИЙ:

Действительно, я подтверждаю, что был один случай, когда я допрашивал КУЗНЕЦОВА в присутствии НЕМЧИНОВА, возможно, я и ругал КУЗНЕЦОВА, это я допускаю.

На вопросы суда свид[етель] НЕМЧИНОВ:

Сам лично я допрашивал КУЗНЕЦОВА, по-моему, в декабре м-це 1938 г.

Никаких новых обстоятельств КУЗНЕЦОВ мне не рассказывал, я только уточнял его показания. О том, что КУЗНЕЦОВ дал мне показания, что он вёл подрывную работу, я не помню.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Возможно, я поручал НЕМЧИНОВУ допрашивать арестованного КУЗНЕЦОВА, я сейчас не помню.

На вопросы суда свид[етель] НЕМЧИНОВ:

У меня тогда не было никаких подозрений в неправильности ареста этих людей.

Когда я присутствовал при допросе КУЗНЕЦОВА КАЛУЖСКИМ, то я фиксировал вопросы КАЛУЖСКОГО и ответы обвиняемого. Сам я допрашивал КУЗНЕЦОВА по вопросам, данным мне КАЛУЖСКИМ. Под руководством КАЛУЖСКОГО я работал м[еся]ца четыре.

Я не слышал, чтобы КАЛУЖСКИЙ избивал кого-либо из арестованных, ругань тогда была сплошная, но от нас, новичков, т.к. мы прибыли только что на работу, всё скрывали, и протоколы допросов читать нам не давали.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ГУБЕНКО:

К делу КИЧКО и др. КАЛУЖСКИЙ никакого отношения не имел, следствием по этому делу, по-моему, руководил сам нач[альник] отдела.

К свид[етелю] НЕМЧИНОВУ подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ вопросов не имеет, и он освобождён от дальнейшего присутствия в суд. заседании.

В 21 час 40 м[ин.] объявлен перерыв до 10 ч[ас.] 14/V–[19]41 г.

В 10 часов 14/V–[19]41 г. суд. заседание продолжается.

Вызв[анная] свид[етель] ЛОБАЧЕВА Елена Кузьминична, 1905 г. [рожд.], с подсудимым личных счетов не имею, по делу показала:

То, что КАЛУЖСКИЙ сидит на скамье подсудимых, меня это радует, т.к. органы НКВД очищаются от таких, как КАЛУЖСКИЙ. Но, мне не понятно, почему не все сидят на скамье подсудимых, почему не привлечены к ответственности ЦВЕТУХИН и КАЗИН?

Я была арестована 22 апреля 1938 г. в гор. Москве. В Москву я поехала для подачи заявления тов. СТАЛИНУ о незаконных действиях со стороны руководителей наркоматов УССР, а также в этом заявлении я писала об антипартийных действиях со стороны КОСИОРА[1249] и других.

Я по этому вопросу обращалась тогда к УСПЕНСКОМУ, и он мне ответил, что с Вами по этому вопросу поговорит ХАТАНЕВЕР[1250]. Я обратилась к ХАТАНЕВЕРУ, и он мне посоветовал поехать в Москву и обратиться с заявлением к тов. СТАЛИНУ.

26 апреля 1938 г. меня привезли в Киев. Когда меня арестовали, то я думала, что это по ошибке, и меня должны освободить. Я думала, что арестовывают только преступников, а я — честный член партии, честный советский человек, и меня должны освободить.

3 мая 1938 г. ко мне в камеру пришел деж[урный] по тюрьме и сказал, что меня вызывает следователь КАЛУЖСКИЙ. Меня привели к КАЛУЖСКОМУ, и он меня тал допрашивать. Первым долгом он задал мне вопросы биографического порядка, а потом спросил: «Где Вас арестовали?». Я ему ответила, что я арестована в Москве, в приёмной у секретаря тов. СТАЛИНА. КАЛУЖСКИЙ мне тогда сказал, что я — враг и должна разоружиться. Я закричала нечеловеческим голосом и стала кричать на КАЛУЖСКОГО, что какое Вы имеете право называть меня врагом, я не заслуживаю этого и врагом никогда не была.

В этот день КАЛУЖСКИЙ меня допрашивал минут 10–15, всё время говорил мне, что я должна разоружиться. Я КАЛУЖСКОМУ заявляла, что я не виновата, меня неправильно арестовали, должны разобраться с этим и меня освободить, но КАЛУЖСКИЙ этого и слушать не хотел, и я была обратно отправлена в тюрьму.

Примерно через неделю КАЛУЖСКИЙ меня опять вызвал на допрос, и при вторичном допросе он не только ругал меня, но и избивал меня.

В этот день КАЛУЖСКИЙ водил меня в какую-то комнату, там был стол, диван, лежали какие-то палки, ремни, и стены были обрызганы кровью. В этой комнате КАЛУЖСКИЙ мне говорил, что я должна признаться, рассказать следствию про к-р организацию, к которой я принадлежу, выдать врагов в НКВД и ЦК партии. Кроме этого, КАЛУЖСКИЙ мне сказал, что, «если я не буду признаваться и писать показания, то меня тогда будут допрашивать по-другому, в этой комнате, а сейчас мы с Вами говорим по-хорошему, это Вам цветики». Я просила КАЛУЖСКОГО, чтобы меня выслушать, но на это не обращали никакого внимания, и я получала ответы: «Это всё до лампочки, это ДС». КАЛУЖСКИЙ меня так ругал, что я никогда подобного не слышала. Во время допросов меня КАЛУЖСКИМ присутствовал кто-то ещё. Они меня ругали и избивали руками.

[1249] У документі помилково з двома літерами «с» — КОССИОРА.

[1250] Тут і далі у документі помилково — ХАТАЕР, ХАТАЕРУ.

Когда я КАЛУЖСКОМУ ответила, что «я такой враг, как Вы китайский балдохон[1251]», то после этого меня стали сильно избивать, это было уже под утро. В тюрьму меня отправили уже перед подъёмом. Я стала просить дежурного по тюрьме, чтобы меня выслушали, и чтобы он доложил об этом нач[альнику] тюрьмы.

Днём меня вызвал нач[альник] тюрьмы, и я ему всё рассказала. Правда, нач[альник] тюрьмы мне на это ничего не ответил, только сказал: «Хорошо».

После этого меня опять стали вызывать на допрос, но я отказалась и на допрос не шла. Тогда пришел в камеру пом[ощник] нач[альника] тюрьмы СЕМИВОЛОС и сказал мне, что больше меня избивать не будут, и что он со мной вместе поедет на допрос. Я согласилась идти на допрос, меня посадили в машину и повезли, но СЕМИВОЛОСА я больше не видела. Привезли меня к следователю ВИТКОВУ. Он меня сразу стал избивать. Всего он меня допрашивал раз 5 и всё время меня избивал. Ругал меня, бил руками, ремнями, бил сапогами по пальцам. Во время допросов ВИТКОВ звонил КАЛУЖСКОМУ и говорил: «Я разговариваю с Леночкой». ВИТКОВ издевался надо мной как хотел.

Во время допросов к ВИТКОВУ заходил КАЛУЖСКИЙ, хотя не очень часто, но приходил, а, когда меня избивали на допросе у ВИТКОВА, то КАЛУЖСКОГО не было.

Я обращалась к следователю ДРИБИНСКОМУ, когда он заходил к ВИТКОВУ, спрашивала его: «Что же это делается?», и ДРИБИНСКИЙ ответил мне: «Ну, что ж если вы двурушничаете, не признаётесь, так оно и получается».

ВИТКОВУ я никаких показаний не дала. Потом меня стал допрашивать следователь КОКОСТИКОВ, он со мной говорил по-хорошему, я ему всё рассказала, он меня допрашивал строго, но незаконных методов следствия он ко мне не применял. Когда меня допрашивал КОКОСТИКОВ, то зашел КАЛУЖСКИЙ во время допроса и сказал мне, что «Вас так избивали, а всё ещё продолжаете отказываться, так мы тебя оставим ещё и сделаем так из тебя, что ты сможешь только расписаться».

На вопросы суда свид[етель] КОКОСТИКОВ:

При допросе ЛОБАЧЕВА мне заявляла, что её при допросах избивали, и ей нельзя сидеть, и просила, чтобы я ей на допросе разрешил стоять.

Также был разговор КАЛУЖСКОГО о том, что он ЛОБАЧЕВОЙ говорил: «Мы из тебя сделаем то, что ты будешь только годится расписаться».

Свид[етель] ЛОБАЧЕВА продолжает свои показания:

Я была доведена до такого состояния, что уже не обращала на эти разговоры КАЛУЖСКОГО никакого внимания. Тогда КАЛУЖСКИЙ подскочил, сел на качалку и закричал мне под ухо: «Что, Вы не слышите, что я Вам говорю». Я ему ответила: «Не кричите, я ещё не оглохла».

Я каждому следователю, кто меня допрашивал, говорила, что меня на следствии избивают.

На вопросы суда свид[етель] КОКОСТИКОВ:

[1251] Так у документі. Мабуть, йшлося про балдахін.

ЛОБАЧЕВА мне заявляла, что её на допросах избивали, но, кто, она фамилий не называла.

Дело ЛОБАЧЕВОЙ мне дал КАЛУЖСКИЙ.

Свид[етель] ЛОБАЧЕВА продолжает показания:

После КОКОСТИКОВА меня допрашивали в камере два следователя, фамилий их я не знала, но после я узнала, что один из них был ЦВЕТУХИН. Эти следователи говорили мне, что я должна признаться, что я — член к-р организации, якобы так на меня показал БРОНЕВОЙ. Когда они мне так сказали, я закричала и потребовала, чтобы мне дали очную ставку с БРОНЕВЫМ, пусть он мне в глаза скажет это. Этого ничего нет.

Эти следователи посмотрели друг на друга, засмеялись и сказали мне: «Раздевайтесь». Когда я разделась, они меня заставили лечь на пол, и я легла, и они стали меня избивать. Я закрывала лицо, чтобы не видеть этих ужасов, но они отрывали мне руки от лица, заставляли меня перевёртываться, я перевёртывалась, они били меня — то один, то другой. Избивали они меня резиновой палкой и ремнями. Они на мне сделали всё тело черным. ЦВЕТУХИН меня допрашивал всего один раз, и он меня при этом допросе избил так, что я мочилась кровью.

После этого они меня подняли и предложили писать показания, я им ответила, что мне писать нечего, и они опять положили меня и стали избивать. Я тогда потеряла сознание, идти сама я не могла, и меня поддерживали надзиратели, и после этого меня перевезли в Лукьяновскую тюрьму.

В Лукьяновской тюрьме мне дали подписывать протокол допроса, напечатанный на 3-х листах, где было записано, что я призналась о своей причастности к к-р организации. Я, как увидела это, закричала и потеряла сознание, больше я уже ничего не помню.

После, уже потом, меня вызвал на допрос КАЗИН, он ругал меня, но не избивал, кроме того, он писал необъективно протокол допроса, он писал то, что я не говорила. Я, если говорила, что это записано не так, а КАЗИН говорил, [что] так. Я КАЗИНУ протокол допроса подписала, но, что там было неверно записано, я сама повычеркивала. Этот протокол допроса должен быть в моём деле.

Для меня и сейчас много неясного, почему эти люди, как КАЗИН и ЦВЕТУХИН, и сейчас всё ещё работают в органах НКВД и не привлечены к уголовной ответственности.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Как говорит свид[етель] ЛОБАЧЕВА, что я её на допрос вызывал всего два раза, это правильно. Первый раз, когда я вызвал ЛОБАЧЕВУ на допрос, она нервничала, я только спросил её автобиографические данные и отправил её обратно в тюрьму. На первом допросе я ЛОБАЧЕВУ не ругал.

На втором допросе я ругал ЛОБАЧЕВУ, но бить, я её не бил. Она это говорит потому, что некому подтвердить, оба раза я её допрашивал наедине, никто при допросе не присутствовал. Когда её допрашивал следователь ВИТКОВ, то я к нему не заходил и не знаю, избивал ли ВИТКОВ

ЛОБАЧЕВУ, или нет. Когда ЛОБАЧЕВУ допрашивал КОКОСТИКОВ, я заходил и угрожал ЛОБАЧЕВОЙ, это правильно.

Действительно, один раз допрашивали ЛОБАЧЕВУ в Лукьяновской тюрьме, и мне сам КАЗИН говорил, что там её допрашивали ЦВЕТУХИН и ПАВЛЫЧЕВ.

Когда я допрашивал ЛОБАЧЕВУ, у меня были на неё показания ДАШЕВСКОЙ, больше у меня ничего не было.

На вопросы суда свид[етель] ЛОБАЧЕВА:

КАЛУЖСКИЙ на втором допросе меня избивал периодически целую ночь.

КАЗИН записывал в протокол допроса не то, что я говорила, а он писал по-своему, но, так как я не согласилась с тем, что было написано в протоколе неправильно, я повычеркивала, а потом лишь подписала этот протокол допроса.

Избивал ли меня КАЗИН, я не помню, но, когда меня допрашивали 2 следователя в Лукьяновской тюрьме, то, мне кажется, что один из них был КАЗИН.

КАЗИН на меня сфабриковал дело, посылал его на Особое совещание, а поэтому я ещё лишний год содержалась [под стражей] по вине КАЗИНА. Арестовали меня 22/IV–[19]38 г., а освобождена я из-под стражи 26 мая 1940 г.

В 1939 г. и 1940 г. меня всё время допрашивал только один следователь ВЛАСЕНКО. В марте м-це 1939 г. я была на допросе у следователя ДМИТРИЕВА.

Кто мне давал подписывать [на]печатанный протокол допроса в тюрьме, я не помню, но я его не подписала.

Дело моё было на Особом совещании.

На вопросы подсуд[имого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ЛОБАЧЕВА:

После допросов КАЛУЖСКИМ меня следователь ВИТКОВ стал допрашивать недели через две.

В 11 час. 45 м[ин.] объявлен перерыв.

В 12 ч[ас.] 15 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Вызв[анный] свид[етель] ЗАЙЦЕВ Михаил Иванович, 1906 г. рождения, работаю зам[естителем] нач[альника] хим[ического] отдела Наркомлегпрома, по делу показал:

Я был арестован с 5 на 6-е ноября 1938 г. КАЛУЖСКИЙ следствие по моему делу не вёл, моё дело вели другие следователи.

Дня через два после моего ареста меня вызвали на допрос. В комнате, в которую меня привели, там были два следователя и КАЛУЖСКИЙ. Когда я вошел в комнату, КАЛУЖСКИЙ посадил меня за стол и сказал: «За Вами закрылась дверь, Вам жить больше не придётся, пишите». Я ему на это ответил, что мне писать нечего, и тогда КАЛУЖСКИЙ взял меня за волосы и стал избивать, а потом спросил: «Вы будете писать?». Я ему сказал, что не знаю, что писать. КАЛУЖСКИЙ закричал на меня: «Вы похож[и] на Пушкина и Вы знаете, что писать», и сказал, чтобы меня поставили на стойку. Я стоял очень долго. Я хотел спать, меня отливали водой и опять ставили на стойку, и я вынужден был подписать протокол.

После этого меня отправили в Москву, и там при допросе меня следователь спросил: «Вы признаёте себя виновным?». Я его спросил: «В чем?». Он мне ответил, что я состою членом к-р организации. Я следователю стал говорить, что я никогда не был членом к-р организации, и меня увели в тюрьму, а потом я был обратно отправлен в Киев.

На вопросы суда свид[етель] ЗАЙЦЕВ:

Когда меня арестовали, меня вызывал на допрос один следователь, фамилии его я не знаю. Он меня не избивал. Из этой комнаты я никуда не выходил, и ночью туда зашел КАЛУЖСКИЙ и спросил: «Ну, какие у вас дела?», и следователь ему ответил: «Не признаётся». Тогда КАЛУЖСКИЙ закричал: «Как, не признаётся? Мы честных людей не арестовываем», и стал меня избивать, после чего дал распоряжение следователю поставить меня на стойку. На стойке я стоял дня 4 или 5. Один раз зашел КАЛУЖСКИЙ, когда я стоял на стойке, и сказал: «Поставьте его на “ласточку”». Я хотел спать, меня отливали водой и опять ставили на стойку.

После этого меня вызвал другой следователь, фамилию его я забыл, и стал меня избивать.

Протокол допроса о том, что я якобы знал, что над Н. С. ХРУЩЕВЫМ готовится теракт,— но на самом деле этого ничего не было, и к-р организации как таковой не существовало,— я подписал первому следователю.

На допрос в Москву меня повезли в марте м[еся]це 1939 г. Это я помню потому, что, когда я ехал, то я видел лозунги, шла подготовка к 18[–му] партсъезду[1252].

На допросе в Москве я говорил следователю, что в Киеве на допросах меня избивали, а поэтому я вынужден был подписывать протоколы допросов с вымышленными показаниями. В Бутырской тюрьме мне дали возможность написать письмо тов. СТАЛИНУ и в Контрольную парт[ийную] комиссию.

Когда меня в Москве допрашивал следователь, то зашел туда КАЛУЖСКИЙ, и этот следователь сказал КАЛУЖСКОМУ: «Что же Вы привозите сюда не контр-революционеров». КАЛУЖСКИЙ закричал на меня, но следователь его призвал к порядку.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Я категорически отрицаю, ЗАЙЦЕВА никто, в том числе и я, не избивали, мне ЗАЙЦЕВ никогда не заявлял о том, что на допросах били. 7/XI-[19]38 г. ЗАЙЦЕВА допрашивали следователи ТАРАСОВСКИЙ и КРАКОВСКИЙ, и я утверждаю, что на этом допросе я ЗАЙЦЕВА за волосы не брал, и этого не было.

На вопросы суда свид[етель] ЗАЙЦЕВ:

Когда КАЛУЖСКИЙ брал меня за волосы, то у него в руках остались волосы, он вырвал [их] из головы и говорил: «Паршивые волосы», и ТАРАСОВСКИЙ лил ему на руки воду, а КАЛУЖСКИЙ смывал.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

В Москве ЗАЙЦЕВА допрашивал ст[арший] следователь Следчасти НКВД СССР РУСИНОВ, и ЗАЙЦЕВ ему не заявлял, что его на следствии били, его там допрашивали всего 10–15 мин.

[1252] XVIII з'їзд ВКП(б) відбувся 10–21 березня 1939 р.

На вопросы суда свид[етель] ЗАЙЦЕВ:

На допросах меня избивали руками, ногами, били головой об стенку, но больше ничем меня не били. Когда меня вызвали на допрос 7/XI[−1938 г.], то с допроса в тюрьму меня уже привезли. 12/XI−[19]38 г. я всё время стоял, со мной было два обморока.

На суде в ВТ КОВО четыре человека отказались от своих показаний. Там присутствовали следователи ВОЛОШИН, БЕССМЕРТНЫЙ и др. Во время перерывов к нам подходил БЕССМЕРТНЫЙ и говорил нам, кто как себя ведёт на суде. Мне он говорил, что я вёл себя на суде как «проститутка», и мне будет ВМН. Другому арестованному он обещал Караганду, а другим обещал ещё что-нибудь.

Мне были даны три очные ставки с УСЕНКО, КЕРБЕЛЕМ и КУЗНЕЦОВЫМ. С УСЕНКО проводил очную ставку следователь ИЗМАЙЛОВ, он был один, а нас было два арестованных. На очной ставке я всё отрицал.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ЗАЙЦЕВ:

На приговор суда я писал жалобы на имя т. ХРУЩЕВА, СЕРОВА и тов. СТАЛИНУ. Фамилии следователей в жалобах я не указывал, а я писал: «Смотри подпись следователя на протоколе допроса».

В Москве меня допрашивали один раз 10−15 минут и больше меня там не допрашивали.

На суде я признавал себя виновным только в том, что я подписывал протоколы допросов, а всё остальное я отрицал.

Вызв[анный] свидетель ДАВЫДЕНКО Гавриил Иосифович, 1897 г. рождения, работаю в Наркомздраве [УССР] экономистом, по делу показал:

10/IX−[19]38 г. меня арестовали и вечером я уже был на допросе, встретил меня следователь ДРУШЛЯК, а через некоторое время пришел и КАЛУЖСКИЙ. Когда КАЛУЖСКИЙ заходил в комнату, ДРУШЛЯК мне скомандовал: «Встать, идёт начальник!», и я встал. Они мне сразу предъявили мне обвинение, что я — контрреволюционер, фашист и т.д., показали мне какую-то папку и сказали: «Вот на тебя показания врагов, таких как ты, они все признались, и ты должен признаваться». Я стал говорить, что мне не в чем признаваться, возможно, произошла какая-либо ошибка, я ни в чем не виноват. Они мне ответили, что в органах НКВД никогда не ошибаются. Я им стал говорить, что в органах НКВД тоже работают люди, и назвал их товарищами. Когда я их назвал товарищами, то тут уже пошло — они стали обзывать меня фашистом, врагом. «Мы,— говорят,— честные коммунисты, работники органов, а ты — враг, какой же ты нам товарищ». Я попросил у них разрешения написать в ЦК КП(б)У, что я — честный человек и никогда не был врагом, они мне на это ответили, что это всё до лампочки, ЦК дал нам санкцию на арест. Я тогда закричал, что это — провокация, и ЦК не давал такой санкции на мой арест. И КАЛУЖСКИЙ тогда ударил рукой меня так, что я свалился. Потом КАЛУЖСКОГО вызвали куда-то, и он приказал ДРУШЛЯКУ, чтобы через полчаса он добился показаний. ДРУШЛЯК отодвинул шкаф, достал оттуда палку и стал меня избивать этой палкой. Я схватился за эту палку, и ДРУШЛЯК закричал на меня: «Убери руки, они ещё [с]годятся

подписывать протокол!». Он бил меня по горлу, по шее и по коленкам, больше всего это по коленкам. Всего продолжался такой допрос 10 часов.

После этого меня вызвал на допрос КАЛУЖСКИЙ и предъявил мне обвинение, что я — вредитель, и по Киеву не хватает выработки на заводах двух миллионов[1253] кирпича. Я ему ответил, что у нас не только [не] не хватает, а у нас два мил[лиона] лишнего кирпича, и КАЛУЖСКИЙ стал меня опять избивать. Я всё время всё отрицал, и КАЛУЖСКИЙ бил меня кулаком в полость живота. Потом пришел ДРУШЛЯК и спросил меня, знаю ли я ПОНОМАРЧУКА, я ответил, [что] не знаю, и ударом кулака сбил меня с ног.

17 октября [1938 г.] меня допрашивал следователь ДМИТРИЕВ. Я ему никаких показаний не давал. Пришел ДРУШЛЯК и закричал на ДМИТРИЕВА, что он — сопляк, не умеет допрашивать, выгнал ДМИТРИЕВА и сам стал допрашивать. Он меня избивал, а потом разозлился, бросил писать протокол и ушел. Пришел БЕССМЕРТНЫЙ и кое-как закончил этот протокол допроса.

Когда я лежал в больнице, то ДРУШЛЯК приходил и туда, и там мне угрожал. Я ему говорил: «Делайте со мной что хотите, только дайте мне спокойно умереть». ДРУШЛЯК там написал протокол, и я его там, не читавши, подписал. Меня потом выписали из больницы, я был направлен в камеру и 8 дней ничего не ел. Дали мне диету, но я чувствовал себя плохо, потом меня опять положили в больницу, в одиночку, и я там находился до моего освобождения.

На вопросы суда свид[етель] ДАВЫДЕНКО:

Последний следователь ТРУШКИН меня допрашивал в июне мес. 1939 г., и я ему всё рассказал, как меня били.

На суд меня вызывали, но не судили, т.к. я был в тяжелом состоянии, и меня отправили в больницу.

На первом допросе меня первым стал избивать КАЛУЖСКИЙ, а потом [он] дал распоряжение ДРУШЛЯКУ, а сам ушел, и ДРУШЛЯК меня избивал сломанной ножкой от стула.

При аресте мне не хотели предъявить ордер, но я потребовал, и мне его предъявили, он был за одной подписью.

Когда меня на втором допросе избивал ДРУШЛЯК, при этом присутствовал и КАЛУЖСКИЙ. Первым стал избивать КАЛУЖСКИЙ, а потом стал избивать ДРУШЛЯК и говорил: «Не я же тебя первый стал бить, а начальник». Всего КАЛУЖСКИЙ меня избивал три раза. К КАЛУЖСКОМУ на допрос в октябре мес. [1938 г.] меня вызывали два раза. Сам КАЛУЖСКИЙ протоколы допросов не писал, а писали или ВИТКОВ, или ДМИТРИЕВ, но к ним я ничего не имею.

ДРУШЛЯК, после того, как меня избили второй раз, положил передо мной вопросник и говорил: «Пиши». Если я не писал, то он бил меня по шее, я тогда написал заявление на имя УСПЕНСКОГО, что я — контрреволюционер и вредитель.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

[1253] У документі — два миллиона.

О том, что я один раз ударил ДАВЫДЕНКО, это — правильно. Бил ли его ДРУШЛЯК, я не знаю, говорить ему, я ничего не говорил.

Второй раз я ДАВЫДЕНКО вызывал 10/X−[19]38 г., больше я его не вызывал и его не избивал, я это отрицаю.

На вопросы суда свид[етель] ДАВЫДЕНКО:

Я утверждаю, что в октябре мес. [1938 г.] меня КАЛУЖСКИЙ вызывал 2 вечера и сам меня избивал, и ДРУШЛЯК меня избивал в присутствии КАЛУЖСКОГО.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ДАВЫДЕНКО:

В 10[−х] числах октября [1938 г.] к КАЛУЖСКОМУ на допрос меня вызывали два раза. У него на допросах я находился больше 3-х часов, это было ночью и днём.

Уже, примерно, с 20[−х] чисел октября [1938 г.] КАЛУЖСКИЙ к моему делу никакого отношения не имел.

В 13 час. 55 м[ин.] объявлен перерыв.

В 14 часов 20 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Вызв[анный] свид[етель] ТРОФИМОВ Григорий Иванович, 1904 г. рождения, работаю в Наркомлегпроме [УССР], нач[альник] организаций отдела кадров[1254], по делу показал:

Меня арестовали 6/XI-[19]38 г., и моё дело находилось у КАЛУЖСКОГО. Потом моё дело было передано следователю ГУБЕНКО, и он меня допрашивал, при допросах ГУБЕНКО меня избивал, также в этом принимал участие и КАЛУЖСКИЙ, который тоже меня избивал. Когда они у меня путём избиений [отобрали] показания, то меня отправили на допрос в Москву. В Москве меня допрашивали один раз в присутствии КАЛУЖСКОГО. На допросе у следователя в Москве я стал отказываться от своих ранее данных показаний, заявляя о том, что эти показания у меня были [отобраны] силой.

Когда я стал отказываться от показаний, КАЛУЖСКИЙ в присутствии следователя, а также и сам следователь, стали меня избивать. Били они меня тогда не очень сильно. КАЛУЖСКИЙ мне там заявил, что, когда меня привезут в Киев, то он со мной рассчитается.

9/III−[19]39 г. меня из Москвы привезли в Киев, и всё время меня вызывали на допрос. КАЛУЖСКИЙ у себя в кабинете избивал меня и приговаривал: «Вот, Вам борщ с мясом, вот, Вам московские книги». Но, я всё время отрицал о моей причастности к к-р организации, и меня всё время избивали, а КАЛУЖСКИЙ в этом принимал активное участие.

На вопросы ВТ свид[етель] ТРОФИМОВ:

Когда меня арестовали, и первый раз меня допрашивали сразу два следователя — ГУБЕНКО и второго фамилию я не помню.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

На первом допросе ТРОФИМОВА допрашивали я и следователь БЕССМЕРТНЫЙ.

На вопросы суда свид[етель] ТРОФИМОВ:

На первом допросе меня допрашивали два следователя, один — ГУБЕНКО, и второго я фамилию забыл, но только не БЕССМЕРТНЫЙ.

[1254] Так у документі.

Эти следователи меня избивали кулаками, и во время избиений приходил КАЛУЖСКИЙ и тоже меня избивал кулаками. Я был поставлен на конвейер, потому что я не давал показания. Этот конвейер продолжался с 6-го по 12 или 13/XI-[19]38 г. Меня допрашивали беспрерывно то один следователь, то второй, и, как только я подписал протокол допроса, меня сразу отправили в тюрьму.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

ТРОФИМОВ у меня на допросе был 2 или 3 дня, протоколы допросов писали я и БЕССМЕРТНЫЙ.

На вопросы суда свид[етель] ТРОФИМОВ:

После этого конвейера я был отправлен в тюрьму в тяжелом состоянии, у меня были опухшие ноги, и я не мог ходить.

Когда меня привезли из Москвы, то КАЛУЖСКИЙ вызывал меня на допрос и сильно избивал.

В Москве меня вызвал на допрос следователь, и у следователя был КАЛУЖСКИЙ, фамилию следователя я не знаю, он меня спросил: «Подтверждаю ли я свои ранее данные [показания]?». Я от своих показаний там отказался и написал заявление прокурору СССР и наркому внутренних дел. Они меня там немного побили под бока и отправили в камеру.

Меня также избивал следователь ВОЛОШИН.

На вопросы суда свид[етель] ВОЛОШИН:

Я категорически отрицаю, что я ТРОФИМОВА избивал[1255]. Дело ТРОФИМОВА находилось в 1-м отделении у КАЛУЖСКОГО, и я к ТРОФИМОВУ ничего общего не имел.

На вопросы суда свид[етель] ТРОФИМОВ:

Во время первых допросов ВОЛОШИН заходил, но он меня не избивал, а когда меня привезли из Москвы и привели в кабинет ПАВЛЫЧЕВА, туда приходил ВОЛОШИН и бил меня сапогом так, что я на протяжении недели не мог оправляться, я это утверждаю.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Было прямое указание КОБУЛОВА о применении к ТРОФИМОВУ санкции. ТРОФИМОВА вызвали в кабинет к ПАВЛЫЧЕВУ, там были я и ПАВЛЫЧЕВ, и к ТРОФИМОВУ была применена санкция. Кроме меня и ПАВЛЫЧЕВА, в кабинете больше никого не было.

О том, что ТРОФИМОВА били я и РУСИНОВ в Москве на допросе, это — клевета.

На вопросы суда свид[етель] ТРОФИМОВ:

Второй следователь, который меня допрашивал вместе с ГУБЕНКО, был [И]ВАЩЕНКО.

В кабинете у КАЛУЖСКОГО меня избивали так: ставили на колени, били по шее, по щекам, по ушам, а потом избивали сапогами, а также били головой об стенку.

На вопросы подсуд[имого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ТРОФИМОВ:

Всего было случаев 5 или 6, когда меня вызывал на допрос КАЛУЖСКИЙ и меня избивал.

[1255] У документі помилково — не избивал.

Протоколов допросов я подписал три.

Сильнее всех меня избивал ПАВЛЫЧЕВ.

На вопросы суда свид[етель] ТРОФИМОВ:

ВОЛОШИН говорит суду неправду. Я не могу сказать того, чего не было. ВОЛОШИНА я хорошо запомнил по волосам. ВОЛОШИН у ПАВЛЫЧЕВА в кабинете, когда меня избивали, присутствовал 2 или 3 раза.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

Я утверждаю, что, когда к ТРОФИМОВУ была применена санкция, в кабинете ПАВЛЫЧЕВА, кроме меня и ПАВЛЫЧЕВА, больше никого не было.

Вызв[анный] свидетель БОРОДИН Алексей Артёмович, 1908 г. рождения, работаю в Центральном лекторском бюро при при Наркомпросе УССР преподавателем, по делу показал:

20/II–[19]39 г. я был вызван к следователю ПРОХОРЕНКО на допрос. ПРОХОРЕНКО спросил у меня некоторые вопросы, и меня повели в кабинет ПАВЛЫЧЕВА, и там ПРОХОРЕНКО стал меня избивать ПАВЛЫЧЕВ и КАЛУЖСКИЙ в этот момент стояли, о чём-то разговаривали. ПРОХОРЕНКО тогда мне разбил губу и закричал: «А, Вы кусаете губы!», тогда встал КАЛУЖСКИЙ и сказал мне: «Становись на колени», и я стал, и КАЛУЖСКИЙ стал меня избивать вместе со следователем ПРОХОРЕНКО.

Потом пришел ДРУШЛЯК, посадил меня на стул, сделал мне руки назад [за спинкой] стула и стал меня избивать. ДРУШЛЯК меня тогда так избил, что у меня не действовала рука, и я весь распух. Так продолжались все допросы, а потом меня положили в больницу.

На вопросы суда свид[етель] БОРОДИН:

Из больницы меня вывали раз 6 на допрос, но врачи не разрешали, тогда мне в Лукьяновскую тюрьму привезли протокол допроса, и я его там подписал.

В 1938 г. я писал заявление на имя военного прокурора КОВО о применении ко мне незаконных методов следствия, но ответа я не получил. Следователь ТОЧИЛКИН меня допрашивал, но он меня не избивал. Также меня не избивали следователи ВОЛОШИН и ГУБЕНКО.

На вопросы суда подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

Свид[етель] БОРОДИН говорит правильно. К нему была применена санкция руководства Наркомата, и я тоже его 20/II–[19]39 г. избивал.

Вызв[анный] свид[етель] ГОРБАТЮК Онисим Тимофеевич, 1902 г. рождения, работаю в Киевэнерго, по специальности я — инженер-электрик, по делу показал:

20/II–[19]39 г. в камере я проснулся и увидел сидевшего у печки БОРОДИНА, он стонал и сам двигаться не мог. Его поддерживали, раздели и положили в постель. У БОРОДИНА была очень распухшая шея, он стонал, жаловался на боли в животе, в груди. Дня через два после этого пришла врач, посмотрела его и в присутствии всех арестованных в камере сказала, что БОРОДИНА на допрос выдавать нельзя, но БОРОДИНА настоятельно требовали на допрос. Потом, через некоторое время, пришел, очевидно, его следователь и спросил: «Что же Вы, Бородин, оплошали?».

БОРОДИН на это ему ничего не ответил, и этот следователь ушел. Больше мне по этому делу ничего неизвестно.

На вопросы суда свид[етель] ГОРБАТЮК:

Фамилий, кто избивал БОРОДИНА, он не называл.

На вопросы суда свид[етель] БОРОДИН:

Моё дело прекратили в стадии предварительного следствия по ст. 197 п. 2 УПК УССР, и я из-под стражи был освобождён.

В 16 часов объявлен перерыв до 19 часов.

В 19 часов суд. заседание продолжается.

Секретарь доложил, что вызываемый по ходатайству подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ИЗМАЙЛОВ в суд явился.

Свид[етель] ИЗМАЙЛОВ Соломон Борисович, 1903 г. рождения, член коллегии и юрист-консульт Академии наук УССР, после предупреждения пред[седательствую]щим об ответственности по 89[–й] ст. УК УССР за дачу ложных показаний, на вопросы подсудимого КАЛУЖСКОГО ответил:

Арестованные ЗАЙЦЕВ, КУЗНЕЦОВ и ТРОФИМОВ проходили по так называемому комсомольскому делу арестованных бывш. работников ЦК ЛКСМУ. Кого из арестованных этой группы я передопрашивал, я сейчас вспомнить не могу, но кого-то из арестованных я передопрашивал.

На вопросы суда свид[етель] ИЗМАЙЛОВ:

Из арестованных, кого именно, я не помню, я допрашивал непродолжительное время, причем я допрашивал уже не первым, а их допрашивали ещё следователи до меня, а также и дела на них я не заканчивал.

Я вполне допускаю, что КАЛУЖСКИЙ мог присутствовать у меня на допросе, т.к. он имел отношение к этому делу.

В моём присутствии КАЛУЖСКИЙ к арестованным незаконных методов следствия не применял, и КАЛУЖСКОМУ я не подчинялся, т.к. я выполнял особые поручения.

Для того, чтобы я смог суду показать более точнее, я прошу дать мне возможность вспомнить некоторые моменты.

В 19 часов 30 м[ин.] объявлен перерыв.

В 20 ч[ас.] 10 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Свид[етель] ИЗМАЙЛОВ на вопросы суда ответил:

Когда было закончено следствие по этому делу, и для направления дела в Москву в[стал] вопрос об очных ставках, меня привлекли проводить очные ставки арестованным, потому что я был более грамотный человек и умел лучше оформить протокол. Очные ставки я проводил в присутствии следователей, которые допрашивали этих арестованных. На очных ставках, мне кажется, что арестованные не отрицали свои показания.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ к свид[етелю] ИЗМАЙЛОВУ и др. больше вопросов не имеет, и они освобождены от дальнейшего присутствия в суд. заседании.

Совещаясь на месте, ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

Порядок исследования дела изменить, и до явки в суд свидетелей БУРДАНА и КАЗИНА выслушать пояснение подсудимого КАЛУЖСКОГО.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ по делу пояснил:

В 1938–[19]39 гг. и даже в 1940 г. я применял физические методы допросов арестованных по прямому указанию руководства Наркомата. Также была применена санкция к ДАВЫДЕНКО. Он был арестован по следующим причинам. В августе м-це 1938 г. шла по правительственной дороге машина, нагруженная дровами. Эта машина шла с недозволенной скоростью и чуть не сбила напротив идущую легковую машину, в которой ехал один из секретарей ЦК КП(б)У. Отделом по охране правительства был арестован шофёр ПОНОМАРЧУК, которого допрашивал ДРУШЛЯК. По-видимому, ПОНОМАРЧУК дал показания на ДАВЫДЕНКО, и он был арестован.

Поскольку характер этого дела был очень серьёзным, нарком [А. Успенский] в моём присутствии дал ДРУШЛЯКУ санкцию на ДАВЫДЕНКО. Правильно говорит свидетель ДАВЫДЕНКО, что ДРУШЛЯК при допросе показывал ему папку с материалами, это были показания ПОНОМАРЧУКА и МИХАЙЛОВА. Когда я зашел к ДРУШЛЯКУ, ДАВЫДЕНКО высказал недовольство на органы НКВД, и я знал, что на него имеется санкция наркома, и я его ударил. Никаких указаний я ДРУШЛЯКУ не давал и, как допрашивать, я ему не приказывал, и сам ушел, т.к. меня вызывал нач[альник] отдела. Ни одного раза, когда фиксировались протоколы допросов ДАВЫДЕНКО, я не присутствовал, сам их не писал и его не допрашивал. Как говорит свид[етель] ДАВЫДЕНКО, что я его вызывал несколько раз на допрос, я категорически утверждаю, что я его на допрос вызывал только одни раз, и этот допрос продолжался не целую ночь, а часа два или три, т.е. с 11 часов до 1 ч[аса] 30 м[ин.].

Примерно в декабре м-це 1938 г. дело ДАВЫДЕНКО, ПРИЛИПКО и др. я передал в следственный отдел[1256] КАЗИНУ, и больше по этому делу я ничего не знаю.

В 1938 г. в отделении, которым я руководил, были две агентурные разработки на быв[шего] секретаря ЦК ЛКСМУ и др. Кроме того, были показания на работника ЦК ЛКСМУ МАКАРЕНКО. По приказанию ПАВЛЫЧЕВА на них на всех были составлены справки, и на их арест была получена санкция ЦК КП(б)У. Все эти люди были арестованы и для ведения следствия были распределены по следователям, были следователи даже не из нашего отдела. Я тогда получил для допроса арестованных УСЕНКО и КЕРБЕЛЯ. Когда уже все эти арестованные дали показания, из НКВД СССР стали поступать телеграммы на арест работников ЦК ЛКСМУ, в том числе и уже на арестованных нами.

Часть этой группы арестованных была передана ИЗМАЙЛОВУ, т.к. он выполнял непосредственные поручения н[ачальни]ка отдела. Когда ИЗМАЙЛОВА уволили из органов, то это дело потом было передано мне.

Свид[етель] БЕЛЕНЬКИЙ правильно говорит, что КУЗНЕЦОВ был такого характера, что к нему не требовалось применять санкцию, т.к. он сразу дал показание. В феврале м-це [1939 г.] он вызывался на допрос всего раза два. ТРОФИМОВА я совсем не вызывал. Единственный

[1256] Йдеться про слідчу частину 4-го (2-го) відділу УДБ НКВС УРСР.

раз у ПАВЛЫЧЕВА в кабинете вместе с ним мы применили санкцию. ТРОФИМОВ всего дал два показания.

Арестованный МАСЮРЕНКО мною никогда не допрашивался, его дело было закончено в августе м-це 1938 г. и направлено в ВК. Дело МАСЮРЕНКО возвратилось к нам из ВК, и мы его присоединили к делу КУЗНЕЦОВА, ЗАЙЦЕВА и других. МАСЮРЕНКО никогда не отрицал своей вины и не отказывался от своих показаний.

Когда был арестован УСЕНКО, то на очной ставке в течение 5 часов ЗАЙЦЕВ буквально издевался над УСЕНКО, всячески изобличал его. Очная ставка им была проведена в нормальных условиях. Потом была дана очная ставка УСЕНКО с КЕРБЕЛЕМ, после чего УСЕНКО попросил бумагу и написал письмо на имя Н. С. ХРУЩЕВА.

Затем из Москвы мы получили телеграмму от наркома т. БЕРИЯ, направить арестованных УСЕНКО, ПЕРЕВЕРТАЙЛЕНКО, ОПЕНДАКА, ЗАЙЦЕВА и др., и они были нами этапированы в Москву. Что с ними было дальше, я не знаю. После этого мне предложили поехать в Москву к КОБУЛОВУ[1257] и познакомиться там с показаниями КОСАРЕВА и ОПЕНДАКА.

Я действительно познакомился с этими показаниями, и КОСАРЕВ показывал, что он давал задание ОПЕНДАКУ поехать на Украину, связаться с УСЕНКО и организовать к-р тер[ористическую] группу. Когда я приехал из Москвы, через несколько дней была получена телеграмма КОБУЛОВА, выехать немедленно вместе с делом в Москву для разворота показаний. В Москве всех арестованных допрашивал следователь РУСИНОВ, и, как говорят свидетели, что их там били, это — клевета. С ними всего там говорили по 5–10 м[ин.].

При допросах в Москве я тоже присутствовал, и после мне сказали, что это дело вместе с делом УСЕНКО пойдёт в ВК. Впоследствии в ВК они направлены не были. И это дело было передано на Украину.

Это дело рассматривалось в суде ВТ КОВО, и все арестованные на суде изобличали друг друга, и КУЗНЕЦОВ, и ЗАЙЦЕВ свои показания на суде подтвердили. Все эти арестованные стали отказываться от своих показаний впервые после объявления им приговора.

МАЗНИЦЫН мною не арестовывался. Дело его вёл ВОЛОШИН — следователь не моего отделения. МАЗНИЦЫН к нам в отделение попал уже тогда, когда ему в порядке 200[–й] ст. УПК предъявлялись материалы следствия. МАЗНИЦЫН в моём присутствии написал КОКОСТИКОВУ заявление о неправильных методах следствия, и я это заявление после доклада ГОРЛИНСКОМУ направил особоуполномоченному [НКВД УССР] для расследования. МАЗНИЦЫН был освобождён мною после получения его дела из Москвы.

По части МАЛИНОВСКОГО поясняю следующее: был разработан один вице-президент Академии наук [УССР][1258], и там проходил ГОФМАН-МАЛИНОВСКИЙ. Ко мне попали две бумажки с резолюци-

[1257] Йдеться про Б. Кобулова — заступника начальника ГУДБ НКВС СРСР, який очолював також 2-й відділ ГУДБ і Слідчу частину НКВС СРСР.

[1258] Йдеться про О. Шліхтера.

ями УСПЕНСКОГО: «Арестовать Малиновского». Я дал задание опероду найти МАЛИНОВСКОГО, но его не нашли. Через некоторое время мне позвонил нач[альник] отдела и сказал, что ГОФМАН-МАЛИНОВСКИЙ арестован, его сейчас приведут, пойдите, принесите мне палку. Я пошел, взял палку, и с моим участием ЯРАЛЯНЦ применял к ГОФМАНУ-МАЛИНОВСКОМУ санкцию, он показаний не дал, и ЯРАЛЯНЦ сказал, чтобы его передать для допроса ДРУШЛЯКУ, и ДРУШЛЯК вместе с ГАПОНОВЫМ допрашивали МАЛИНОВСКОГО на Лукьяновке[1259]. Что было дальше с арестованным МАЛИНОВСКИМ, я не знаю, но ДРУШЛЯК говорил, что он был завербован неким КОЗЛОВЫМ, который также был арестован.

В обвинительном заключении мне инкриминируется обвинение по делу арестованного ТАРАСОВА. Этот вопрос был предметом разбирательства на суде по делу ДРУШЛЯКА.

В первых числах июня м-ца 1938 г. я был назначен нач[альни]ком 1-го отделения [4-го отдела УГБ НКВД УССР]. 13 июня был арестован ТАРАСОВ. Кто составлял на него справку, и кем он арестовывался, мне не известно.

Один раз с делом ТАРАСОВА пришел ко мне ДРУШЛЯК и сказал, что по показаниям ДУБИНСКОГО арестован ТАРАСОВ, которого допрашивает, и по приказанию нач[альника] отдела ЯРАЛЯНЦА он должен применить к нему санкцию, просил, чтобы сделать это в моём кабинете. Я разрешил, и ДРУШЛЯК привёл ТАРАСОВА в мой кабинет и стал его избивать. Я приказал сесть ТАРАСОВУ, и ДРУШЛЯК мне бросил реплику: «Так ничего не выйдет». Я спросил ТАРАСОВА, почему он не признаётся, и в чем его обвиняют? ТАРАСОВ мне ответил, что в 1905 г. был арестован полицией и стал провокатором царской охранки.

ДРУШЛЯК, боясь, что я от ТАРАСОВА возьму показания и этим подорву авторитет ДРУШЛЯКА, и он быстро забрал ТАРАСОВА в свой кабинет и стал его там допрашивать и после приносил мне, показывал его показания. Через некоторое время я узнал, что ТАРАСОВ умер в камере от разрыва сердца, но, я думаю, что он умер от побоев его ДРУШЛЯКОМ.

ДРУШЛЯК получал арестованных для допроса непосредственно от нач[альника] отдела, о которых я ничего не знал.

В части БОРОДИНА я подтвердил его показания и ещё раз повторяю, что по прямому указанию руководства Наркомата в кабинете ПАВЛЫЧЕВА мною, ПАВЛЫЧЕВЫМ, ПРОХОРЕНКО и др. следователями к БОРОДИНУ была применена санкция.

ЛОБАЧЕВУ мы не арестовывали, она была арестована в Москве. ЛЕОНОВ дал мне обложку её дела, где были ордер на её арест и показания ДАШЕВСКОЙ на ЛОБАЧЕВУ. Я вызвал ЛОБАЧЕВУ на допрос и стал её спрашивать биографические данные, она стала нервничать, и я подержал её 10–15 м[ин.] и отправил обратно в тюрьму. При допросе я ЛОБАЧЕВУ ругал, но не избивал. После этого я пошел, доложил об этом ЛЕОНОВУ,

[1259] Історико-географічний район у тодішній західній частині Києва, де знаходилась тюрма НКВС УРСР, що отримала назву від місця розташування — Лук'янівська тюрма.

и он мне предложил допросить ЛОБАЧЕВУ ещё раз и сказал: «Если она Вас ругает, то Вы её тоже».

Я вызвал второй раз на допрос ЛОБАЧЕВУ. Спрашивал её, кто её окружает, где она бывала и т.д. Ругал её, но, как показывает ЛОБАЧЕВА о том, что я избивал её, это неправда, я её не бил и это отрицаю. После этого дело ЛОБАЧЕВОЙ было передано другому следователю. КАЗИН мне говорил, что при допросе в Лукьяновской тюрьме ЛОБАЧЕВУ избивали ЦВЕТУХИН и ПАВЛЫЧЕВ.

Потом я уже столкнулся с делом ЛОБАЧЕВОЙ при её освобождении. Больше я о ЛОБАЧЕВОЙ ничего не знаю.

По делу КИЧКО, ГЕРШКОВА и ВОЛЬНЕВИЧА, хотя это мне в вину и не инкриминируется, но я расскажу суду. Эти люди были арестованы 6-м отделом. В 1938 г. меня вызвал нач[альник] отдела ЯРАЛЯНЦ и сказал, чтобы я в 6-м отделе забрал дело и этих арестованных. Не дошел я ещё от ЯРАЛЯНЦА до моего кабинета, и опять звонок, что этих арестованных уже привели, и надо выделить одного следователя для ведения следствия по этому делу. Я выделил следователя ДРИБИНСКОГО. Дело это я совсем не знаю и арестованных не видел. Дело КИЧКО и др. было направлено в ВК.

Когда при Наркомате уже была организована Следственная часть НКВД УССР, и это дело возвратилось туда из ВК с определением, где было указано, чтобы передопросить свидетелей по этому делу. В этом деле было показание ЯРАЛЯНЦА о том, что он сфальсифицировал это дело, и пошел доложить об этом КОБУЛОВУ, после чего это дело было направлено на доследование.

В 22 ч[аса] 10 м[ин.] объявлен перерыв.

В 22 ч[аса] 30 м[ин.] суд. заседание продолжается.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Я утверждаю, что показания ДРУШЛЯКА по делу ТАРАСОВА не соответствуют действительности, и я их отрицаю.

Вместе с ДРУШЛЯКОМ я ТАРАСОВА не допрашивал, ДРУШЛЯК мне показывал протокол допроса ТАРАСОВА, но я не помню, были ли на этом протоколе подписи ДРУШЛЯКА и ТАРАСОВА. Никаких указаний я ДРУШЛЯКУ, как допрашивать ТАРАСОВА, не давал, и к ТАРАСОВУ я физических методов следствия не применял, я это отрицаю.

13 или 14 июля 1938 г. ДРУШЛЯК допрашивал ТАРАСОВА в моём кабинете и избивал его по нижней части туловища, после этого, дней через восемь, ТАРАСОВ умер в камере.

По делу КИЧКО, ГЕРШКОВА и ВОЛЬНЕВИЧА велось много расследований, и, как было установлено, я к этому делу никакого отношения не имел, кроме освобождения их из-под стражи.

Я отрицаю показания БЕССМЕРТНОГО о том, что я избивал ТАРАСОВА, его избивал ДРУШЛЯК в моём кабинете, когда ТАРАСОВ не давал показаний. Впервые с делом ТАРАСОВА я познакомился тогда, когда это дело разыскивал военный прокурор КОПЫЛОВ.

ДРУШЛЯК мне говорил, что ТАРАСОВ умер от острого воспаления желудка. Но я в душе этому не поверил и отнёсся к этому скептически и никому об этом я не сигнализировал. Я знаю, что у суда вызывает сомнение о том, что ДРУШЛЯК получал арестованных для допроса

непосредственно от нач[альника] отдела, и я о них не знал. Я утверждаю, что ДРУШЛЯКА вызывал УСПЕНСКИЙ, и ДРУШЛЯК перед ним отчитывался за каких-то арестованных, о которых я совершенно ничего не знал. Кто поручал ДРУШЛЯКУ допрашивать арестованного ТАРАСОВА, я не знаю. Возможно, меня и вызывал ЯРАЛЯНЦ, когда передавал арестованного ТАРАСОВА, но я этого не помню.

В 23 часа 30 м[ин.] объявлен перерыв до 10 ч[ас.] 15/IV–[19]41 г.

В 10 часов суд. заседание продолжается.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ:

В связи с тем, что вызываемые свидетели БЕССМЕРТНЫЙ, КАЗИН и БУРДАН в суд не явились, и явка их, возможно, будет с прибытием поездов вечером, дело слушанием отложить до 21 часа 15/IV–[19]41 г.

В 21 час 10 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Секретарь докладывает, что вызываемые свид[етели] БЕССМЕРТНЫЙ и БУРДАН в суд явились. Свидетель КАЗИН находится в служебной командировке и вызов его не возможен.

Вызв[анный] свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ Тихон Кузьмич, 1914 г. рождения, работаю зам[естителем] нач[альника] отделения Львовского УНКВД, предупреждён пред[седательствую]щим об ответственности по 89[–й] ст. УК УССР за дачу ложных показаний, на вопросы суда ответил:

Сам арест ТАРАСОВА и по каким материалам он был арестован, я не помню, но позже я узнал, что ТАРАСОВ был арестован по показаниям ДУБИНСКОГО. Допрашивали ТАРАСОВА с применением физических мер воздействия. Дело ТАРАСОВА вёл следователь ДРУШЛЯК. КАЛУЖСКИЙ также принимал участие в применении к ТАРАСОВУ физических методов следствия. ТАРАСОВА допрашивали в кабинете КАЛУЖСКОГО, он не признавался, и его стали избивать. Сколько раз КАЛУЖСКИЙ применял к ТАРАСОВУ физические методы следствия, я не помню, по-моему, два раза. Но, один раз я точно помню. Когда КАЛУЖСКИЙ у себя в кабинете с ДРУШЛЯКОМ избивали ТАРАСОВА, я также присутствовал в это время у КАЛУЖСКОГО в кабинете. ТАРАСОВ на этом допросе был сильно избит.

Начало допроса ТАРАСОВА было в кабинете ДРУШЛЯКА, потом ТАРАСОВА привели в кабинет к КАЛУЖСКОМУ, он шел сам и был нормальным человеком. У КАЛУЖСКОГО ТАРАСОВА избили и перевели в кабинет ДРУШЛЯКА. Из кабинета ДРУШЛЯКА уже ТАРАСОВА вынесли, т.к. он сам не мог идти, и дня через 3–4 после этого допроса ТАРАСОВ в камере умер.

Если я не ошибаюсь, ТАРАСОВ вызывался на допрос 5 или 6 раз, из них два раза ТАРАСОВА допрашивали в кабинете КАЛУЖСКОГО, и КАЛУЖСКИЙ оба раза применял к ТАРАСОВУ физические методы следствия. Я тоже избивал ТАРАСОВА по указанию КАЛУЖСКОГО, это было, примерно, в июне м-це 1938 г. Я тогда был в подчинении КАЛУЖСКОГО. Показания ДУБИНСКОГО, как я теперь вспоминаю, на ТАРАСОВА были позже.

Среди рядового состава о ТАРАСОВЕ тогда были разговоры такого порядка, что ТАРАСОВ был революционером, он неправильно арестован, и смерть его постигла только от побоев.

Кроме того, я ещё знаю один случай, когда без достаточных данных был арестован работник медицины ДОБРОВОЛЬСКИЙ, которого КАЛУЖСКИЙ также избивал, и ДОБРОВОЛЬСКИЙ лежал в тюремной больнице, что с ним было дальше, я не знаю.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Дело ДОБРОВОЛЬСКОГО я не вёл и не арестовывал его, но я знаю, что ДОБРОВОЛЬСКИЙ был осуждён к 3-м годам ИТЛ.

На вопросы суда свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

По делу ЛОБАЧЕВОЙ я ничего не знаю. ЛОБАЧЕВА просила разрешения зайти к наркому, я проверял её, она проходила по каким-то показаниям, я доложил об этом нач[альнику] отд[еления] АЛЕКСАНДРОВИЧУ, т.к. КАЛУЖСКОГО уже тогда не было, и была ли ЛОБАЧЕВА у наркома, я не знаю. Больше о ЛОБАЧЕВОЙ мне ничего не известно.

По делу работников ЦК ЛКСМУ мне известно следующее. Я технически, т.е. подписывал и оформлял, дело арестованного по этому делу ЗАЙЦЕВА. На него были показания других арестованных по этому делу. ЗАЙЦЕВ на допросах отрицал свою вину, и у меня тогда складывалось мнение, что ЗАЙЦЕВ — преступник, судя по материалам, которые имелись на него в деле.

Фамилии ГОФМАНА-МАЛИНОВСКОГО и ДАВЫДЕНКО я помню, но мне о них ничего не известно.

Когда ГУБЕНКО был во Львове, то у нас был с ним разговор такого порядка, что ТАРАСОВ был неосновательно арестован, о чем мы ещё говорили с ГУБЕНКО, я не помню.

Вопрос о неправильном аресте машинистки ЦК КП(б)У КОВАЛЬСКОЙ я ставил пред руководством, т.к. имевшиеся на неё материалы были неправдоподобны, и она была освобождена.

Также мною был освобождён из группы арестованных работников ЦК ЛКСМУ. Я вёл его дело, и, в виду неосновательности его ареста, он был освобождён. Фамилию его я сейчас не помню, это относится к 1939 г.

Арестованного ТРОФИМОВА я помню, я его допрашивал. Но, уже после того, когда их возвратили из Москвы, я его уже не допрашивал. ТРОФИМОВ был рабочий человек, на допросах он категорически всё отрицал, никаких показаний не давал, это было в 1938 г. После меня дело ТРОФИМОВА вёл следователь ГУБЕНКО. Я тоже ТРОФИМОВА вместе со следователем ГУБЕНКО допрашивал. Физических методов следствия мы к нему не применяли. На конвейере ТРОФИМОВ по 6 суток не допрашивался, он допрашивался по двое суток, также он стоял на стойке, потому что он не признавался. Я тогда не мог думать, виноват или не виноват тот или иной человек. Если его арестовали, значит на него в какой-то стати имелись материалы, которые надо проверить, а потом решать вопрос в ту или другую сторону.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ говорит неправду, я всё это отрицаю.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Показания, которые я давал на предварительном следствии по делу ДРУШЛЯКА, правильные с данными мною показаниями сейчас на суде[1260].

Когда ТАРАСОВА допрашивали в кабинете КАЛУЖСКОГО, там были, кроме ДРУШЛЯКА и КАЛУЖСКОГО, я и ещё присутствовали ТОЧИЛКИН или ДРИБИНСКИЙ. Бил ли кто из них ТАРАСОВА, я не помню.

По вопросу о неправильном аресте ТАРАСОВА я говорил с ГУБЕНКО, ВИТКОВЫМ и, кажется, с ТОЧИЛКИНЫМ.

Из кабинета КАЛУЖСКОГО ТАРАСОВ был выведен в кабинет ДРУШЛЯКА, а из кабинета ДРУШЛЯКА ТАРАСОВ был вынесен. В кабинет ДРУШЛЯКА КАЛУЖСКИЙ не пошел, а я был, ТАРАСОВ лежал на полу, и ДРУШЛЯК уже больше его не избивал.

Когда был арестован ДОБРОВОЛЬСКИЙ, КАЛУЖСКИЙ ещё не был н[ачальни]ком отделения. А когда КАЛУЖСКИЙ был назначен н[ачальни]ком отделения, он вёл дело ДОБРОВОЛЬСКОГО.

В 23 часа объявлен перерыв.

В 23 ч[аса] 10 м[ин.] суд. заседание продолжается.

Вызв[анный] свид[етель] БУРДАН Наум Аронович, 1910 г. рожд., работаю нач[альником] отделения 3[−го] управл[ения] в УНКВД по Черновицкой обл., предупреждён пред[седательствую]щим по 89[−й] ст. УК УССР об ответственности за дачу ложных показаний, на вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО ответил:

Дело КИЧКО и др. следствием заканчивал я. У меня были их протоколы допросов, составленные в Москве. Эти арестованные у меня на допросе отказались от своих ранее данных показаний и заявили, что их избивали следователи ВОЛОШИН и ДРИБИНСКИЙ. Я об этом доложил КАЛУЖСКОМУ, и по его распоряжению материалы об их избиении были направлены особоуполномоченному [НКВД УССР].

ГОФМАНА-МАЛИНОВСКОГО КАЛУЖСКИЙ со мной вместе никогда не допрашивал. ГОФМАН-МАЛИНОВСКИЙ обвинялся в подготовке теракта над ХРУЩЕВЫМ.

В Лукьяновской тюрьме ГАПОНОВ его сильно избил, но он показаний не дал. Тогда ЯРАЛЯНЦ позвонил ГАПОНОВУ и сказал: «Поскольку ГОФМАН-МАЛИНОВСКИЙ не даёт показаний, передайте его для допроса ДРУШЛЯКУ». Это было в день его ареста. Я тоже применял физические методы следствия по указаниям начальства.

В период моей работы в отделении КАЛУЖСКОГО я не помню, чтобы КАЛУЖСКИЙ кого-либо избивал. Я знаю только один случай, когда КАЛУЖСКИЙ вместе с ДРУШЛЯКОМ избивали арестованного ТЯГНИБЕДА.

По делу арестованных работников ЦК ЛКСМУ я ничего не знаю, т.к. я тогда был УСПЕНСКИМ отстранён от работы.

Я слышал о ЛОБАЧЕВОЙ и о ТАРАСОВЕ, что их избивали, но подробностей по этим делам я не знаю.

На вопросы суда свид[етель] БУРДАН:

[1260] Так у документі.

Если бы я знал что-нибудь о КАЛУЖСКОМ, я бы суду рассказал. С КАЛУЖСКИМ у меня были ненормальные отношения, он, по-моему, ко мне несерьёзно относился, но это не по делам следствия, а это были личные ненормальности. Согласно приказа я не интересовался следственными делами, которые вёл КАЛУЖСКИЙ.

В 1940 г. ставился вопрос на парт[ийном] собр[ании] о недостатках в работе, где обвиняли КАЛУЖСКОГО и КАЗИНА[1261]. Там говорили о всех делах, но подробностей я не могу сказать — не помню.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Когда второй раз на допросе в кабинете КАЛУЖСКОГО избивали ТАРАСОВА, там, по-моему, присутствовали ДРИБИНСКИЙ и ТОЧИЛКИН, но утверждать я не могу, т.к. не помню.

Пред[седательстую]щий спрашивает подс[удимого] КАЛУЖСКОГО, настаивает ли он, чтобы вызвать в суд свид[етеля] КАЗИНА.

Подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Я настаиваю на своей просьбе о вызове в суд в качестве свидетеля КАЗИНА.

Кроме того, я прошу вызвать в суд и передопросить свид[етелей] ГУБЕНКО, ТОЧИЛКИНА и ДРИБИНСКОГО, поскольку свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ показывает суду, что я якобы избивал ТАРАСОВА в своём кабинете в присутствии ТОЧИЛКИНА и ДРИБИНСКОГО.

Свид[етеля] ГУБЕНКО прошу вызвать для уточнения разговора ГУБЕНКО с БЕССМЕРТНЫМ по делу ТАРАСОВА, когда ГУБЕНКО находился в командировке во Львове.

В 24 часа ВТ удалился на совещание для обсуждения ходатайств подсуд[имого] КАЛУЖСКОГО.

В 0 ч[асов] 35 м[ин.] председ[ательствую]щий огласил ОПРЕДЕЛЕНИЕ:

Заявленное ходатайство подсуд[имого] КАЛУЖСКОГО в части вызова и передопроса свид[етелей] ТОЧИЛКИНА и ГУБЕНКО удовлетворить. Вызвать их в суд. заседание на 10 часов 16/IV–[19]41 г. Свид[етеля] ДРИБИНСКОГО в суд повторно не вызывать, т.к. он выехал к месту службы в гор. Одессу по разрешению трибунала.

Затребовать из Военной прокуратуры округа справку, в каком состоянии находится определение ВТ округа о привлечении КАЗИНА к уголовной ответственности, после чего будет разрешен вопрос о вызове КАЗИНА в судебное заседание.

В 0 ч[ас.] 40 м[ин.] объявлен перерыв до 10 ч[ас.] 16/IV–[19]41 г.

В 10 ч[ас.] 20 м[ин.] суд. заседание продолжается.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Данные мною показания на предварительном следствии по делу ДРУШЛЯКА правильные, а также данные мною показания на вчерашнем суд. заседании по настоящему делу я подтверждаю.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ТОЧИЛКИН:

[1261] Йдеться про партзбори парторганізації Слідчої частини УДБ НКВС УРСР 31 серпня 1940 р.

Как я уже говорил суду, что арестованного ТАРАСОВА я видел только один раз в кабинете ДРУШЛЯКА, когда он бросал книги в ТАРАСОВА, и больше, кроме ДРУШЛЯКА и ТАРАСОВА, в комнате никого не было, и ТАРАСОВ был в нормальном состоянии. При допросе ТАРАСОВА я никогда ни у кого не присутствовал.

На вопросы суда свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Как говорит сейчас свид[етель] ТОЧИЛКИН, что он не присутствовал на допросе ТАРАСОВА в кабинете КАЛУЖСКОГО, я тоже утверждать не буду. Вчера суду я говорил, что при допросе ТАРАСОВА в кабинете КАЛУЖСКОГО присутствовали ТОЧИЛКИН и ДРИБИНСКИЙ, но я не утверждал, что именно они, но кто-то из них присутствовал.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ТОЧИЛКИН:

После того, как я видел ТАРАСОВА у ДРУШЛЯКА, и как сказал ЯРАЛЯНЦ ДРУШЛЯКУ, что ТАРАСОВ умер, прошло дня 4 или 5.

В 1938 г. разговоров о ТАРАСОВЕ о том, что он был неправильно арестован, у меня с БЕССМЕРТНЫМ не было. Возможно, БЕССМЕРТНЫЙ об этом с кем-то и говорил, но только не со мной.

На вопросы суда свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Утверждать о том, что ТОЧИЛКИН присутствовал при допросе ТАРАСОВА в кабинете КАЛУЖСКОГО, я не могу, т.к. мне трудно вспомнить, кто был из сотрудников и при каком арестованном, но ДРИБИНСКИЙ присутствовал обязательно при допросах каждого арестованного, к которому применялись физические методы следствия.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ГУБЕНКО:

Никогда у меня с БЕССМЕРТНЫМ разговоров о неправильном аресте ТАРАСОВА не было, кроме разговоров во Львове, когда я был там в командировке.

На вопросы суда свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Точно я не помню, с кем я говорил о неправильном аресте ТАРАСОВА, но, мне кажется, я говорил с ГУБЕНКО.

Когда ГУБЕНКО был во Львове, мы говорили с ним по делу ТАРАСОВА, но, о том, чтобы я высказывал своё сомнение, бил ли его КАЛУЖСКИЙ или нет, этого не было, и никаких сомнений я не высказывал.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ГУБЕНКО:

Лично я никогда не приглашался для избиений арестованных, и я впервые слышу по показаниям БЕССМЕРТНОГО о коллективном избиении арестованного.

Дело по обв[инению] ТРОФИМОВА я не закончил и оставил его БЕССМЕРТНОМУ.

На вопросы суда свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Дело по обв[инению] ТРОФИМОВА я не заканчивал, а его заканчивал следователь ГУБЕНКО.

На вопросы суда свид[етель] ТОЧИЛКИН:

ТРОФИМОВУ предъявлял обвинение БЕССМЕРТНЫЙ, он заканчивал его дело и составлял обвинительное заключение.

На вопросы суда свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Обвинительное заключение по делу ТРОФИМОВА я писал под диктовку КАЛУЖСКОГО.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

БЕССМЕРТНЫЙ по делу ТРОФИМОВА составил черновик обвинительного заключения, а начисто мы составляли с ним вместе.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Насколько мне помнится, что дело работников ЦК ЛКСМУ возникло в другом отделе, а потом оно было передано к нам, во второй отдел.

Подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

Свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ вообще говорит суду неправду. Дело на работников ЦК ЛКСМУ возникло у нас в отделе по агентурным разработкам «Уцелевшие хвосты», БЕССМЕРТНЫЙ сам принимал агентурные данные.

На вопросы суда свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Я это отрицаю, никаких агентурных данных по этому делу я ни от кого не принимал.

На вопросы суда свид[етель] ГУБЕНКО:

Когда я был в командировке во Львове, БЕССМЕРТНЫЙ мне высказывал своё сомнение, что дело ТАРАСОВА уже было давно, и он не помнит, бил или не бил ТАРАСОВА КАЛУЖСКИЙ.

На вопросы суда свид[етель] БЕССМЕРТНЫЙ:

Я утверждаю, что после смерти ТАРАСОВА были разговоры о неправильном его аресте. Эти разговоры были среди сотрудников, возможно, и у меня был разговор с ГУБЕНКО, так же, как и со всеми сотрудниками.

С самого начала я говорил суду, что возникновение дела на работников ЦК ЛКСМУ я не помню. Все арестованные были распределены по следователям и возвращались после окончания следствия к нам в отделение.

Я утверждаю, что обвинительное заключение по этому делу я писал под диктовку КАЛУЖСКОГО.

На вопросы суда подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ:

Первым по этому делу был арестован 7[—м] отд[елением] МАСЮРЕНКО. Потом был арестован один работник в Виннице, а затем были арестованы и все остальные люди по этому делу. После по распоряжению Москвы был арестован УСЕНКО.

На вопросы подс[удимого] КАЛУЖСКОГО свид[етель] ТОЧИЛКИН:

Дело на работников ЦК ЛКСМУ возникло в 1-м отделении 2-го отдела по агентурным разработкам «Уцелевшие хвосты».

Допрашивали этих арестованных следователи: КЕРБЕЛЯ — КАЛУЖСКИЙ, ЗАЙЦЕВА — ТАРАСОВСКИЙ, КУЗНЕЦОВА — БЕЛЕНЬКИЙ, МАКАРЕНКО — ПРОХОРЕНКО и МАСЮРЕНКО допрашивал следователь КАЗИН.

Эти следователи были с разных отделов[1262], а потом это дело поступило в 1-е отделение для оформления, где обвинительное заключение составлял БЕССМЕРТНЫЙ, согласен был КАЛУЖСКИЙ и утверждали это обвинительное заключение ПАВЛЫЧЕВ и ГОРЛИНСКИЙ. Я писал постановление об освобождении всей этой группы. Из них 3 человека были

[1262] Помилка у документі. Йдеться про відділення 4-го (майбутнього 2-го) відділу.

освобождены Следственной частью [УГБ НКВД УССР], а 4 челов. были освобождены ВП КОВО.

На допросах эти арестованные мне заявляли, что к ним применялись физические методы следствия, и что их показания вымышлены. Я проверял их показания, их деятельность и вербовку их, ничто не подтвердилось, всё это было опровергнуто, и они были освобождены.

На вопросы суда подсуд[имый] КАЛУЖСКИЙ:

ЗАЙЦЕВ, КУЗНЕЦОВ, ТРОФИМОВ и др. были арестованы по справкам с агентурных материалов «Уцелевшие хвосты» по санкциям нач[альника] отдела и секретаря ЦК КП(б)У. Все справки были составлены согласно агентурных материалов, ни одного слова лишнего в этих справках[1263] не указывалось. На этих лиц были данные о том, что они были изгнаны из ЦК ЛКСМУ, сгруппировались в Наркомлегпроме [УССР], заняли командные высоты, поддерживали один другого и вели подрывную работу.

ПИПЕНКО[1264] был арестован раньше всех, 28/IV–[19]38 г. был арестован МАСЮРЕНКО. КУЗНЕЦОВ и др. были арестованы 5/XI–[19]38 г. УСЕНКО был арестован 11/XI–[19]38 г. и сразу был направлен в Москву. До праздника Окт[ябрьской] революции у МАКАРЕНКО был отобран револьвер и пропуск на правительственную трибуну.

Я хочу сказать, почему я настаиваю на вызове в суд КАЗИНА.

1. КАЗИН по делу работников ЦК ЛКСМУ был в Москве и беседовал с нач[альником] Следственной части НКВД СССР, от которого получил санкцию не освобождать этих людей.

2. КАЗИН должен сказать суду, применялась ли санкция к БОРОДИНУ. КАЗИН также должен сказать суду, почему ЛОБАЧЕВА 20 м-цев содержалась под стражей.

3. КАЗИН имел разговоры о показаниях ЯРАЛЯНЦА с КОБУЛОВЫМ по делу КИЧКО и др.

4. По делу МАЗНИЦЫНА справку на арест я не составлял и на Особое совещание его дело не направлял, всё это делалось по распоряжению КАЗИНА, а поэтому я прошу его вызвать в суд.

Я также прошу вызвать в суд в качестве свидетеля ст[аршего] следователя НКВД СССР РУСИНОВА, т.к. он передопрашивал всех арестованных по делу работников ЦК ЛКСМУ, он может подтвердить, что все арестованные у него на допросе не избивались, и ни один арестованный не заявлял ему о том, что я их избивал, добиваясь от них показаний, а на них было достаточно материалов на арест.

В 12 часов ВТ удалился в совещ[ательную] комнату для обсуждения ходатайств подсудимого.

В 12 часов 30 м[ин.] ВТ возвратился из совещательной комнаты, и пред[седательствую]щий огласил ОПРЕДЕЛЕНИЕ:

Для установления фальсификации и причастности КАЛУЖСКОГО к делам на быв. работников ЦК ЛКСМУ и других истребовать из первого спецотдела НКВД УССР архивно-следственные дела на ЗАЙЦЕВА, ТРОФИМОВА и др., а также дела на ЛОБАЧЕВУ, МАЗНИЦЫНА,

[1263] У документі — в эти справки.

[1264] У документі помилково через літеру «е» у першому складі — ПЕПЕНКО.

ДАВЫДЕНКО, ГОФМАНА-МАЛИНОВСКОГО с имеющимися на них агентурными материалами — для обозрения.

В связи с вынесенным определением ВТ об истребовании дел и обозрения их объявлен перерыв до 12 часов 17 мая 1941 г.

В 12 часов 17/V–[1941 г.] суд. заседание продолжается.

Пред[седательствую]щий оглашает ОПРЕДЕЛЕНИЕ:

1. Имеющиеся в деле обзоры архивно-следственных дел на ЗАЙЦЕВА, ТРОФИМОВА, МАСЮРЕНКО, КЕРБЕЛЯ и других, а также на ДАВЫДЕНКО, ГОФМАНА-МАЛИНОВСКОГО и МАЗНИЦЫНА недостаточно исследованы предварительным следствием, и этим самым не дают возможности в суде установить без дополнительного, тщательного доследования дела, имели ли место фальсификации дел КАЛУЖСКИМ, не представляется ВТ возможным[1265]. Также к делу не приобщены материалы-справки, из которых можно было бы установить основательность арестов по делам.

Предв[арительному] следствию надлежало допросить по этому делу в качестве свидетелей быв[шего] н[ачальни]ка 2-го отдела НКВД УССР ПАВЛЫЧЕВА и быв. нач[альника] Следственной части НКВД УССР КАЗИНА, т.к. из обстоятельств дела видно, что следствие по указанным выше делам проводилось целым рядом следователей, и отдельные из них получали указания по этим делам помимо КАЛУЖСКОГО от нач[альников] отдела[1266] (ПАВЛЫЧЕВА и ЯРАЛЯНЦА), поэтому необходимо это обстоятельство путём дополнительных допросов и передопросов установить, какое прямое отношение и участие имел подс[удимый] КАЛУЖСКИЙ.

Имея в виду, что все эти пробелы предварительного следствия не могут быть восполнены в судебном заседании,

ОПРЕДЕЛИЛ:

Дело слушанием отложить и направить таковое ВП войск НКВД Киевского округа для производства дополнительного по делу следствия.

Меру пресечения подс[удимому] КАЛУЖСКОМУ оставить прежнюю — содержание под стражей.

В 12 часов 10 м[ин.] суд. заседание объявлено закрытым.

Пред[седательствую]щий
военюрист 2[–го] ранга *Лупало*

Секретарь
техн[ик]-интенд[ант] 2[–го] ранга *Шиголев*

18[1267]/V–[1941 г.]

ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336, т. 2, арк. 141–182.
Оригінал. Рукопис на бланку.

[1265] Так у документі.

[1266] У документі у множині — отделов. Йдеться про один відділ — 4-й (2-й).

[1267] Так у документі.

№ 116
Постанова в.о. помічника військового прокурора військ НКВС Київського округу (УРСР) Рязанцева у справі С. Д. Калужського

1 липня 1941 р.

Утверждаю.
Воен[ный] прокурор в[ойск] НКВД Киевского округа
бригвоенюрист Грезов
1/VII–[19]41 г.[1268]

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Гор. Киев, 1941 года, июля 1 дня, и.о. пом[ощника] Военного прокурора войск НКВД Киевского округа — военный юрист 3[–го] ранга РЯЗАНЦЕВ, рассмотрев дело по обвинению бывш[его] зам[естителя] начальника Следчасти НКВД УССР КАЛУЖСКОГО Соломона Давидовича, рождения 1903 г., по соцположению служащего, б[ес]/п[артийного] (исключен в связи с данным делом), с[о] средним образование[м], женатого, ранее не судимого, в органах НКВД с 1930 г. по 1940 г., по ст. 206–17 п. «б» УК УССР,

НАШЕЛ:

Материалами следствия было установлено, что КАЛУЖСКИЙ С.Д., работая в 1938 году в должности начальника 1[–го] отделения 2[–го] отдела НКВД УССР, с санкции руководства НКВД УССР применял к арестованным меры физического воздействия, добиваясь от них признания в совершении контр-революционных преступлений.

В разное время КАЛУЖСКИЙ С.Д. меры физического воздействия применил к арестованным по так называемому «комсомольскому делу» КУЗНЕЦОВУ, МАЗНИЦЫНУ, ТРОФИМОВУ и др. лицам, проходящим по этому делу; к арестованной ЛОБАЧЕВОЙ, ДАВЫДЕНКО, БОРОДИНУ и ГОФМАН-МАЛИНОВСКОМУ.

КАЛУЖСКИЙ совместно с[о] следователем ДРУШЛЯК[ОМ] (осуждён) применили меры физического воздействия к арестованному ТАРАСОВУ, в результате чего последний умер в тюрьме.

29 июня с.г. Военная прокуратура [Киевского] округа получила сообщение из Следчасти НКГБ УССР о том, что НКГБ УССР в июне с.г. арестованы и привлечены к уголовной ответственности следующие лица: ТРОФИМОВ, ДАВЫДЕНКО, МАЗНИЦЫН, ЛОБАЧОВА, КЕРБЕЛЬ, МАКАРЕНКО, МИХАЙЛОВ и БЕЛЫЙ, т.е. большинство их тех лиц, в отношении коих КАЛУЖСКИЙ С.Д. в 1938 году допустил незаконные действия.

На основании изложенного и принимая во внимание:

1) что меры физического воздействия в отношении арестованных КАЛУЖСКИЙ С.Д. допускал с санкции руководства НКВД УССР,

2) что к арестованному ТАРАСОВУ главным образом и в более тяжелой форме меры физического воздействия применял ДРУШЛЯК, за что он осуждён Военным трибуналом,

3) что большая часть лиц, по отношению которых КАЛУЖСКИЙ С.Д. применял эти меры воздействия, в данное время репрессированы

[1268] Написано від руки фіолетовими чорнилами.

органами НКГБ, что в силу изложенных причин предание суду Военного трибунала КАЛУЖСКОГО С.Д. является нецелесообразным, а потому и руководствуясь ст. 198 УПК УССР,

ПОСТАНОВИЛ:

Дело в отношении КАЛУЖСКОГО СОЛОМОНА ДАВИДОВИЧА дальнейшим производством в силу ст. 5 УПК УССР прекратить.

Избранную в отношении него меру пресечения — содержание под стражей — в дальнейшем отменить, о чем сообщить для исполнения начальнику внутренней тюрьмы НКГБ УССР.

Дело для хранения направить в 1[−й] спецотдел НКВД УССР.

И. о. ПОМ[ОЩНИКА] ВОЕННОГО ПРОКУРОРА ВОЙСК НКВД УССР
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 3[−го] РАНГА *Рязанцев*

1 июля 1941 г.

г. Киев

ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 31336, т. 2, арк. 195.
Оригінал. Машинопис.

5. Справа начальника 1-го спецвідділу НКВС УРСР Андрія Назаренка та його заступника Андрія Славіна

№ 117
Обвинувальний висновок у справі А. Г. Назаренка і А. Д. Славіна

6 березня 1941 р.

По след[ственному] делу № 147544
«УТВЕРЖДАЮ»
НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕН[НИХ] ДЕЛ УССР
МАЙОР ГОС[УДАРСТВЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ *Мешик*
«*6*» *III* 1941 г.[1269]

Обв[инительное] заключ[ение] утверждаю.
Назаренко А. Г. и Славина А. Д. предать суду ВТ в[ойск] НКВД К[иевского]/о[круга] по ст. 206−17 п. «а» УК УССР.
В[оенный] п[рокурор] в[ойск] НКВД Киев[ского] округа Грезов
18/III.[19]41 г.[1270]

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению НАЗАРЕНКО Андрея Григорьевича и СЛАВИНА Андрея Дмитриевича по ст. 206−17 п. «а» УК УССР.

[1269] Свій підпис і дату П. Мешик написав синім олівцем.

[1270] Написано від руки фіолетовими чорнилами.

В УГБ НКВД УССР поступили данные о том, сто НАЗАРЕНКО А.Г., работая начальником 1-го спецотдела НКВД УССР, совместно со своим заместителем СЛАВИНЫМ А.Д. проводят преступную работу.

На основании этих данных НАЗАРЕНКО А.Г. и СЛАВИН А.Д. привлечены в качестве обвиняемых по данному делу.

Произведённым следствием установлено, что НАЗАРЕНКО А.Г. совместно со своим заместителем СЛАВИНЫМ А.Д. фальсифицировали данные оперативной работы органов УГБ НКВД УССР.

В 1938 году 1-м спецотделом НКВД УССР составлялся сводный статистический отчет оперативной работы органов НКВД УССР для представления в НКВД СССР. В статистических отчетах о движении арестованных, составленных первоначально аппаратами 1-х спецотделов УНКВД, в составе арестованных был показан действительный процент лиц близкой прослойки, но, так как эти цифры могли вскрыть вражескую работу, проводимую врагом УСПЕНСКИМ, в силу большой цифры репрессированных социально-близких категорий, НАЗАРЕНКО дал директиву облуправлениям НКВД изменить цифры арестованных в графах о социальном составе за счет увеличения цифр в графе «бывшие люди». После получения из УНКВД нужных данных составил для Москвы подложный отчет, уменьшив в отчете в несколько раз данные об арестованных лицах социально-близкой прослойки (т. 1, л.д. 202; т. 2, л.д. 591–594, 359–364; т. 4, л.д. 87–88).

Как установлено следствием и показаниями участников антисоветского заговора — УСПЕНСКОГО, ТРОИЦКОГО, вражеская работа по линии учета и статистической отчетности НКВД УССР проводилась с той целью, чтобы скрыть действительные цифры репрессированных лиц социально-близкой категории и увеличить процент за счет «бывшие люди» (т. 1, л.д. 201, 202, 207, 216).

Обв[иняемый] НАЗАРЕНКО, совмещая должность начальника 1-го спецотдела и Особоуполномоченного НКВД УССР, проводил необоснованные аресты сотрудников НКВД, допускал применение незаконных методов ведения следствия, в силу чего отдельные обвиняемые оговаривали себя и других. Так, по представленным НАЗАРЕНКО материалам были арестованы ФАКТОРОВИЧ Г.И., РОЗОВСКИЙ Я.З.[1271] и другие, которые впоследствии из-под стражи были освобождены за отсутствием состава преступления (т. 1, л.д. 257, 277, 284, 273–409).

Обв[иняемый] НАЗАРЕНКО виновным себя не признал, однако в преступлениях изобличается показаниями свидетелей СОЛОМОНОВИЧА Я.В. (т. 1, л.д. 228–231), СИНЯКОВА Б.В. (л.д. 243), НИКОЛАШКИНА Г.М. (л.д. 251), МЕРИНОВА [Г.И.] (л.д. 256–262), КУП[Ы]РИНА К.Д. (л.д. 263–265), КАЛАШНИКОВА [Ф.А.] (л.д. 266), КРАСНОВА Н.Е. (л.д. 268–270), ДМИТРИЕВА [Г.Н.] (л.д. 271–276), ПЕРЕПЕЛЯК[А] [М.И.] (л.д. 499–505), СЛАВИНА [А.Д.] (л.д. 506–524), БРОВЕРМАНА [Я.М.] (л.д. 280);

очными ставками со свидетелями СИНЯКОВЫМ (л.д. 289–299), МЕРИНОВЫМ (л.д. 309–322), КАЛАШНИКОВЫМ (л.д. 337–343),

[1271] У документі перший ініціал помилково — Л.

ДМИТРИЕВЫМ (л.д. 344–350), официальными документами, приобщенными к делу, и архивно-следственными материалами в след[ственных] делах ЗОРИНА, ФАКТОРОВИЧА и др.

Обв[иняемый] СЛАВИН А.Д. по заданию НАЗАРЕНКО, в целях получения нужных данных от УНКВД, под видом перепроверки цифр, лично давал указания УНКВД об изменении ранее присланных цифр и после их изменения вносил в сводную статистическую отчетность НКВД УССР.

По поручению НАЗАРЕНКО обв[иняемый] СЛАВИН возглавлял работу по составлению отчетности для НКВД СССР, знал об уменьшении действительных цифр репрессированных социально-близкой прослойки за счет их увеличения в графах «бывшие люди» и проч[их] социально-чуждых категорий, однако никаких мер к предотвращению фактов фальсификации статотчета не предпринял, а способствовал этому (т. 5, л.д. 34, 35).

Обв[иняемый] СЛАВИН в предъявленном обвинении виновным себя не признал, однако в преступлениях изобличается показаниями свидетелей НИКОЛАШКИНА Г.М. (л.д. 16, 17), СИНЯКОВА Б.В. (л.д. 68–75), МЕРИНОВА [Г.И.] (л.д. 256–262), ПЕРЕПЕЛЯК[А] [М.И.] (л.д. 499–505), арестованного НАЗАРЕНКО А.Г. (л.д. 7–9), актом проверки статотчетов 1[–го] спецотдела (л.д. 10–15) и приобщенными сведениями по делу.

На основании данных дела ОБВИНЯЮТСЯ:

1. НАЗАРЕНКО Андрей Григорьевич, 1903 года рождения, уроженец села Малый Самбор[1272] Конотопского р[айо]на Черниговской обл[асти], украинец, гр[аждан]ства СССР, б[ес]/п[артийный], в 1939 году исключен из ВКП(б) в связи с арестом, до ареста работал начальником 1[–го] спецотдела НКВД УССР, в звании ст[аршего] лейтенанта,

в том, что он совместно со СЛАВИНЫМ фальсифицировал данные учета и статистической отчетности оперативно-следственной работы органов НКВД УССР, производил необоснованные аресты сотрудников НКВД УССР,

т. е. в совершении преступлений, предусмотренных ст. 206–17 п. «а» УК УССР.

2. СЛАВИН Андрей Дмитриевич, 1904 года рождения, уроженец гор. Волынска Саратовской обл[асти], русский, б[ес]/п[артийный], гр[аждан]ства СССР, бывш[ий] зам[еститель] нач[альника] 1[–го] спецотдела НКВД УССР,

В том, что он в 1938 году возглавлял работу по составлению статистической отчетности и совместно с НАЗАРЕНКО фальсифицировал данные об оперативно-следственной работе органов НКВД УССР,

т. е. в совершении преступлений, предусмотренных ст. 206–17 п. «а» УК УССР.

Руководствуясь ст. 204 УПК УССР,

ПОЛАГАЛ БЫ:

Следственное дело № 147544 по обвинению НАЗАРЕНКО Андрея Григорьевича и СЛАВИНА Андрея Дмитриевича направить Военному

[1272] У документі помилково — Самборг.

прокурору войск НКВД Киевского округа для предания суду Военного трибунала.

СТ[АРШИЙ] СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОЙ ЧАСТИ УГБ
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Кокостиков*

«СОГЛАСЕН»: НАЧАЛЬНИК СЛЕДЧАСТИ УГБ НКВД УССР *Сагин*

СПРАВКА: Обв[иняемый] НАЗАРЕНКО А.Г. содержится под стражей во внутренней тюрьме НКВД УССР — гор. Киев.

Обв[иняемый] СЛАВИН А.Д. проживает в гор. Новороссийске, Мысхацкое шоссе, д. № 3. Находится под подписку о невыезде в связи с данным делом.

СТ[АРШИЙ] СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДЧАСТИ УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Кокостиков*

Составлено 28 февраля 1941 г.
г. Киев
зи.

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 4, арк. 118–121.
Оригінал. Машинопис.

№ 118
Протокол судового засідання Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі А. Г. Назаренка і А. Д. Славіна

4–5 квітня 1941 р.

Дело № 15–1941 г. СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

ПРОТОКОЛ
СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ

1941 г., апреля 4 дня, Военный трибунал войск НКВД Киевского округа в г. Киеве, в помещении Трибунала, в закрытом судебном заседании в составе:

Председательствующего — тов. ФЕЛЬДМАНА,
членов: мл[адшего] лейтенанта ГБ –//– АДЫЛИНА,
мл[адшего] лейтенанта ГБ –//– ЕНАКИЕВА,
при секретаре — военюристе МОГИЛЕВСКОМ,
без участия обвинения и защиты,

рассмотрел дело № 15–1941 г. по обвинению быв[шего] начальника 1-го спец. отдела НКВД УССР НАЗАРЕНКО Андрея Григорьевича и бывш. зам[естителя] нач[альника] 1-го спец. отдела НКВД УССР СЛАВИНА Андрея Дмитриевича — обоих по ст. 206–17 п. «а» УК УССР.

Суд. заседание ВТ открыто в 11 час. 30 мин.

Секретарь доложил, что подсудимые НАЗАРЕНКО, содержащийся под стражей в тюрьме НКВД УССР, г. Киев, в суд. заседание ВТ доставлен; СЛАВИН, находящийся на свободе под подпиской о невыезде из постоянного местожительства, в суд. заседание ВТ явился.

Свидетели Меринов, Краснов, Николашкин в суд. заседание ВТ явились.

Свидетели Дмитриев и Броверман в суд. заседание ВТ не явились: первый — в связи с выездом его в Западную Украину, точный адрес его ВТ неизвестен (справка управдома АХУ НКВД УССР, г. Киев), второй — в связи с переводом его в НКО — г. Москву (сообщение по телефону сотрудника 3[−го] отдела КОВО тов. Гончарова, г. Киев). Перепеляк и Синяков также в суд. заседание ВТ не явились, и причины неявки их ВТ неизвестны.

Председательствующий удостоверяется в самоличности подсудимых.

Подсудимый НАЗАРЕНКО Андрей Григорьевич, 1903 г. рождения, уроженец с. Малый Самбор Конотопского р[айо]на ныне Сумской обл., из крестьян-бедняков, служащий, украинец, женат, на иждивении жена, дочь и мать жены 60 лет. В 1931−[19]32 г. служил в РККА, в НКВД с 1932 г. по день ареста, имею агрономическое среднее и педагогическое высшее образование, несудимый, ст[арший] лейтенант ГБ.

Копии обвинительных материалов читал 28 марта 1941 г.

Подсудимый СЛАВИН Андрей Дмитриевич, 1904 г. рождения, уроженец г. Хвалынска б[ывшей] Саратовской губ[ернии], отец был до революции священник[ом], после революции до 1940 г.— почтальоном, умер в 1940 году, образование среднее, сейчас — преподаватель школы и института, г. Новороссийск, женат, на иждивении жена, дочь 5 лет и мать жены 70 лет, в РККА с III-1918 [по] II-1919 г. добровольно участвовал на Царицынском фронте, мне было 14 лет, и освободили из армии по молодости. Был членом ВКП(б) с 1926 [по] 1939 г., в НКВД с 1929 по 1939 г., не судим, лейтенант госбезопасности, исключен из ВКП(б) за потерю бдительности к врагам народа. С обвинительными материалами ознакомлен 2.IV-1941 г.

Объявлен состав Трибунала и разъяснено право отвода.

Отвод составу Трибунала не заявлен.

Явившиеся свидетели предупреждены по 89[−й] статье УК УССР об ответственности за дачу ложных показаний и удалены из зала суд. заседания ВТ.

Председательствующий разъяснил подсудимым их права о том, что они могут перед ВТ возбудить ходатайства о вызове дополнительных свидетелей по делу, об истребовании и приобщении к делу новых документов, задавать вопросы свидетелям и друг другу и давать объяснения Трибуналу.

Председательствующий разъяснил подсудимому НАЗАРЕНКО, что заявление его на имя ВТ от 29.III-1941 г. передано на рассмотрение в настоящем суд. заседании.

На вопросы председательствующего, поддерживает ли подсудимый НАЗАРЕНКО свои ходатайства, изложенные в заявлении его от

29.III–[19]41 г. на имя ВТ, подсудимый НАЗАРЕНКО ответил, что поддерживает эти ходатайства целиком и полностью.

ВТ, обсудив вопрос о рассмотрении заявления подсудимого НАЗАРЕНКО от 29.III-1941 г. на имя ВТ,

ОПРЕДЕЛИЛ: Вопрос этот оставить открытым, разрешив его в конце судебного заседания.

На вопросы председательствующего к подсудимым, не возражают ли они против слушания дела в отсутствии неявившихся свидетелей, подсудимые НАЗАРЕНКО и СЛАВИН не возразили против слушания дела в отсутствии неявившихся свидетелей Синякова, Бровермана, Перепеляка и Дмитриева и заявили, чтобы дело не откладывать слушанием.

Подсудимый НАЗАРЕНКО:

Я ходатайствую об истребовании для обозрения составом суда месячных отчетов УНКВД областей НКВД УССР для подтверждения того, что никакой вражеской работы я не вёл.

ВТ, обсудив ходатайство подсудимого НАЗАРЕНКО об истребовании для обозрения месячных отчетов УНКВД областей НКВД УССР, учитывая, что в деле имеется достаточно данных по этому вопросу, в ходатайстве подсудимого НАЗАРЕНКО об истребовании месячных отчетов УНКВД областей отказать.

Вопрос о возможности слушания дела неявившихся свидетелей, учитывая, что из семи вызываемых свидетелей явилось 3 свидетеля, что возможна в процессе суд. заседания явка и остальных свидетелей, разрешить этот вопрос в конце судебного заседания.

На вопрос председательствующего к подсудимому СЛАВИНУ, не возражает ли он против слушания дела в связи с тем, что ещё не истекло трое суток с момента ознакомления его с обвинительными материалами, подсудимый СЛАВИН заявил, что он с делом ознакомлен 26.II-1941 г., и обвинительное заключение по сути не меняет существа дела, поэтому он не возражает против слушания дела до истечения 3-хдневного срока со дня ознакомления его с обвинительными материалами, тем более, что он достаточно с делом знаком.

ВТ, обсудив вопрос о возможности слушания дела в связи с тем, что ещё не истекло 3-ое суток со дня ознакомления подсудимого СЛАВИНА с обвинительными материалами, учитывая, что подсудимый СЛАВИН не возражает против слушания дела, *руководствуясь ст. 245 УПК УССР*[1273],

ОПРЕДЕЛИЛ: Дело слушанием продолжать.

Оглашено обвинительное заключение, разъяснена сущность обвинения, и подсудимые НАЗАРЕНКО и СЛАВИН опрошены, понятна ли им сущность обвинения, признают ли они себя виновными и желают ли они давать объяснения Трибуналу.

Подсудимый НАЗАРЕНКО:

В чем я обвиняюсь, мне известно, виновным себя совершенно ни в чем себя не признаю.

Подсудимый СЛАВИН:

[1273] Дописано від руки фіолетовими чорнилами.

Я признаю себя виновным только в совершении ряда ошибок, но я их совершил не в виде преступлений, также считаю, что виновен в том, что прохлопал вражескую деятельность врага народа Успенского. Объяснения Трибуналу дам подробно.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Установить следующий порядок исследования дела: допросить сперва подсудимых[1274] СЛАВИНА, НАЗАРЕНКО, а затем — свидетелей.

Подсудимый СЛАВИН по делу объяснил:

Я работал начальником 4-го отдела УНКВД [по] Полтавской обл. и в связи с болезнью был переведён на неоперативную работу и направлен в 1-ый спец. отдел НКВД УССР, это было в 1938 г. Через 1–2 мес[яца] после моего прибытия в 1-ый спец. отдел начальником 1-го спец. отдела НКВД УССР был назначен НАЗАРЕНКО. Необходимо отметить и сказать о том, что 1-ый спец. отдел был нами был принят от бывш[их] сотрудников НКВД УССР Букшпана и Мунвеза, которые осуждены за вражескую деятельность.

До прибытия на работу в 1-ый спецотдел я статработу вовсе не знал, столкнулся с ней здесь впервые.

Помимо всего этого, аппарат 1-го спецотдела был не укомплектован на 50%, и сотрудники не могли справиться с работой в связи с загрузкой.

Состояние учета и всего производства было в хаотическом состоянии. Была попытка наладить работу 1-го спецотдела, однако текучесть этого не допускала, а также отвлечение на другие работы, как-то: просмотр альбомных дел, командировки в УНКВД областей и т.п.

Вот, в обстановке плохого состояния работы и условий, и тогда, когда уже имелись показания Букшпана и Мунвеза о их вражеской работе по 1-му спецотделу НКВД УССР, пришлось работать.

Нами был получен приказ НКВД СССР, согласно которому требовалось представление отчетности о деятельности НКВД УССР и областей.

Во исполнение этого приказа в 1-ый спецотдел начали поступать сведения из УНКВД областей.

Эти сведения были непригодны не только по соображениям инкриминируемого нам обвинения, но и по другим своим данным; там имелись заведомые ошибки в определении национальностей, например, в сведениях Одесского УНКВД было указано 70 японцев, что, конечно, не могло быть. Кроме того, в представленных УНКВД отчетах были расхождения в цифрах в тысячах человек.

Мне НАЗАРЕНКО сообщил, что бывш. нарком Успенский или зам[еститель] наркома Яралянц[1275] ставили перед НАЗАРЕНКО вопрос, что отчетность составлена неправильно, что её надо пересоставить.

Из представленных УНКВД отчетов особенно выдающимся фактом во всей этой истории характерен отчет УНКВД [по] Днепропетровской обл., там получилось, что отчет содержал до 70% репрессированных лиц из числа социально-близких нам людей, и я считал, что 7–8 тысяч репрессированных лиц по соц[иальному] положению рабочих и крестьян

[1274] У документі в однині — подсудимого.

[1275] Тут і далі у документі через літеру «о» — Яролянц.

по Днепропетровской обл. не могло быть, тем более, что это, в основном, рабочий район и, кроме того, за короткий период времени.

Очевидно, отчет УНКВД [по] Днепропетровской обл. крепко подействовал, т.к. Успенский, Яралянц и НАЗАРЕНКО по телефону передавали в УНКВД областей распоряжения о необходимости пересоставления этих сведений, т.к. они непригодны.

Просматривая отчетность УНКВД по Сталинской обл., я обратил внимание НАЗАРЕНКО на то, что, не взирая на то, что область преимущественно рабочая, однако в сведениях было указано, что репрессировано 7–8 рабочих. НАЗАРЕНКО мне предложил перепроверить это, и я позвонил по телефону зам[естителю] нач[альника] УНКВД [по] Сталинской обл. Лифарю[1276], чтобы проверил это обстоятельство, т.к. указанные в отчете сведения вызывают сомнение. Через 1–1 1/2[1277] дня Лифар[ь] ответил по телефону, что он проверил эти сведения и подтвердил, что они правильны. Я его переспросил: «Ты сам их проверил?», он ответил, что лично проверил. Я считаю, что УНКВД [по] Сталинской обл. представлены заведомо ложные данные.

После дачи указаний местами были сведения пересоставлены, в том числе и по центральному аппарату [НКВД УССР] пересоставлялись сведения, у нас эту работу выполнял Меринов.

В процессе пересоставления сведений приходилось справляться по телефону, выяснять недоразумения, некоторых работников областей приходилось вызывать к нам. Когда уже все сведения были представлены и суммированы после просмотра их, я заявил НАЗАРЕНКО, что они приблизительно верны. В пересоставленных сведениях процент репрессированных социально-близких людей всё же был велик.

Не помню, кому из работников было поручено написать докладную записку по отчету, но впоследствии уже мне стало известно, что Яралянц высказался, что эти сведения тоже не годятся.

Сведения, поступившие из УНКВД областей, были подписаны соответствующими работниками УНКВД и в таком виде были направлены в НКВД СССР, это мне известно точно.

Согласно директиве, данной НКВД УССР в части пересоставления сведений, было указано, чтобы бывших людей и репрессированных нашими органами не включать в графы социально близких нам людей.

После бегства Успенского один работник СПО, фамилии его не помню, сказал мне, что в отношении нас возбуждается уголовное преследование, и, когда я был у Беспалько, он спросил меня, где можно получить материалы, я ему ответил, что в 1-ом спецотделе, и материалы были даны.

Спустя год времени после увольнения меня из органов НКВД мне стало ясно, что это была вражеская работа в части фальсификации этих отчетов, чтобы не дать возможности вскрыть действительное положение — по кому наносится удар репрессий. До этого я не понимал и думал, что действую правильно, тем более, что Ежов и Успенский в то время были для меня авторитетными лицами. Я признаю, что действовал как

[1276] У документі — Лифару.

[1277] Один — полтора дня.

Щедриновские виновники[1278]. Я в процессе бесед с НАЗАРЕНКО выяснил, что и он действовал таким же образом. Я не согласен с содержанием обвинительного заключения, в коем указано, что я не признал себя виновным, т.к. я действительно виновен, но в таком духе, как я сейчас объясняю, а не как указано, что под видом перепроверки я совершал преступление в части фальсификации отчетности, т.к. я не являюсь врагом народа и не преступник.

На вопросы ВТ подсуд[имый] СЛАВИН объяснил:

В 2–3 таблицах УНКВД областей я сам делал исправления на основе дополнительных данных областей после указаний им о пересоставлении отчетов. Эти исправления делались после дачи директивы Успенским и Яралянцем. На одном документе была надпись НАЗАРЕНКО «Исправить». Факт уменьшения цифр социально близких людей за счет увеличения цифр «бывшие люди» имел место, и я считал тогда правильным то, что говорил Успенский, совершенно не зная, что здесь скрывается вражеская деятельность. Устные установки о пересоставлении сведений я кое-где давал. Например, в УНКВД [по] Николаевской обл.— КАРАМЫШЕВУ — я звонил по телефону и спрашивал его, откуда он взял столько японцев и др. национальностей в данной области, сказал ему, что это чепуха, и что надо весь отчет исправить. Помню, я звонил по этому поводу и в Чернигов.

НАЗАРЕНКО и мной было дано официальное распоряжение о том, что сотрудников НКВД должны судить не тройки, а военные трибуналы. Я был свидетелем по делу Долгушева, он путает факты, т.к. я ему не мог давать установки, что сотрудники НКВД могут быть осуждены решением троек. Если такие установки он получал, то мог их получать либо от Успенского или Яралянца, к коим он часто заходил.

Оглашены л.д. 18–20, т. 5 — показания Долгушева.

Подсудимый СЛАВИН объяснил:

Я знаю эти показания, но Долгушев на очной ставке говорил другое, кроме того, 1-ый спецотдел — не оперативный отдел, а отдел статистики, и не мог решать вопросы о подсудности сотрудников НКВД. Долгушев, возможно, перепутал мою личность либо с личностью Троицкого, либо Яралянца. О моих взаимоотношениях с Успенским могут сказать работники секретариата НКВД УССР, т.к., кроме угроз и грубостей от Успенского, я другого не слышал по отношению к себе. Кроме того, я здесь был человеком новым, прибывшим из аппарата НКВД РСФСР[1279], и по прибытии сюда я обнаружил здесь группы людей, замкнувшихся в своём кругу, в связи с чем я был вынужден уехать в Полтаву, откуда я писал письмо о сотрудниках Петерсе и др. Это письмо попало в ОК НКВД УССР, после чего меня считали сумасшедшим. Кроме того, я писал письмо на имя наркома тов. БЕРИЯ (этого письма нет в деле) о том, что следствие ведётся не так, как должно вестись, указал несколько примеров очковтирательства дел по тройкам. Я запрашивал в НКВД СССР в получении

[1278] Йдеться про героїв сатиричних творів російського письменника Михайла Салтикова-Щедріна (1826–1889), які несвідомо скоювали дурні вчинки і злочинні дії.

[1279] Так у документі. Наркомату внутрішніх справ РРФСР не існувало.

моего письма, но оказалось, что оно было изъято из фельдсвязи. После этого письма меня Успенский ругал матом, говорил, что я ничего не делаю, угрожал мне.

Розовский был арестован на основании 2-х сводок оперода[1280] за то, что он много рассказывал о производимых расстрелах сотрудников НКВД и др. лиц и о методе этой работы. Справку на арест Розовского я подписывал.

С составом Военной коллегии я ездил как представитель НКВД, в основном выполнял холуйские обязанности, и военпрокурор Калугин сказал даже, что впервые встречает такого представителя. Согласно распоряжения Яралянца функции мои при поездке с составом ВК заключались в том, что должен был обеспечить место заседания Военной коллегии, снимать дела с рассмотрения ВК, если эти дела не готовы к рассмотрению, а фактически я был кухмейстером. По справке видно, что я снял с рассмотрения ВК много дел, и за то, что не выполнил установку Успенского, Яралянц меня упрекал, что мною снято много дел с рассмотрения ВК.

Оглаш[ен] л.д. 217, том 1.

На вопросы ВТ подс[удимый] СЛАВИН объяснил:

Успенский дал показания как клеветник. При поездках с ВК я не был связан с деньгами, состав ВК снабжался АХУ НКВД УССР, я был связан только по линии ДТО–НКВД в смысле предоставления вагона, о том, что я не был связан с деньгами во время командировок с ВК, можно удостовериться в финотделе НКВД.

Подсудимый НАЗАРЕНКО по делу объяснил:

Я уже говорил на прошлом суд. заседании и сейчас говорю, что я не был преступником и не буду никогда преступником. След[ственная] часть НКВД УССР меня облила грязью — извращенно преподан материал, поощряя клеветников с целью, чтобы представить меня как преступника вначале, а впоследствии — как врага. Я не имел никаких оснований и поводов совершать преступления, это видно хотя бы из прошлой моей деятельности и отзывов обо мне. Следствие с первого дня велось необъективно и неправильно. Мерзавцы, как Калужский и Казин, извращали материалы следствия и издевались надо мной, в результате чего я уже третий год нахожусь в тюрьме, из коих 6 мес[яцев] я содержался в одиночном заключении. Как пример необходимо привести, что Казин ежедневно бил арестованного сотрудника УНКВД [по] Одесской обл. Рыбакова, и Рыбаков ходил по камере и говорил: «О ком же сказать, что я завербовал его?», лишь только через посредство моего вмешательства Рыбаков никого не оговорил, т.к. в силу таких методов он мог многих людей оговорить. Калужский и Друшляк убили на следствии арестованного Тарасова[1281].

Перехожу конкретно к объяснениям по существу дела. Всё то, что сказал здесь сейчас подс[удимый] СЛАВИН, я подписываю и утверждаю, повторяться не следует. В то время я делился со СЛАВИНЫМ, как бы лучше всё сделать. Был приказ НКВД СССР, направленный непосредственно из НКВД СССР в УНКВД областей и нам в 1-ом экземпляре,

[1280] Оперод — Оперативный отдел.

[1281] У документі помилково — Тарасюка.

согласно которого УНКВД областей должны были представить в НКВД СССР отчетность. Эту отчетность фактически УНКВД областей должны были представить в НКВД СССР непосредственно. У нас находились только бланки для составления этой отчетности. Отчеты УНКВД областей прибыли к нам, нам осталось только их арифметически суммировать. В 1-ом спецотделе НКВД УССР работал сотрудник Меринов, он — старый работник, работавший на протяжении 15 лет, когда я принял 1-й спецотдел, то мне Меринова расхвалили как опытного работника, я же в жизни никогда статистикой не занимался и даже считал для себя как унижение перевод свой из оперработы на работу статистическую. Я никому не давал указаний по составлению этого отчета, его составлял Меринов, и, когда отчет был составлен, то мне его показали и заявили, что отчетность неправильно составлена УНКВД областей.

Когда отчет был составлен, Успенский поручил б[ывшему] зам[естителю] наркома Яралянцу докладную записку по данному отчету *составить*[1282].

Когда отчет был готов, я пошел к Успенскому и заявил ему, что отчет готов, тогда Успенский начал на меня кричать, выругал меня матом и сказал, что я его подвожу, порчу работу и ставлю под удар работу Ежова. Я вышел из кабинета Успенского бледным и в ужасном состоянии, не понимая, за что он меня ругает. Будучи в кабинете у Успенского, он при мне начал звонить по «ВЧ» в УНКВД областей, требуя проверки их отчетов, кричал на начальников УНКВД, с коими разговаривал по «ВЧ», кричал, а что и как проверить, конкретно им не указывал.

Я пришел к СЛАВИНУ и рассказал ему обо всём происшедшем, сказал ему, что нужно проверить отчетность, но не давал установок. Отчеты были направлены для проверки. Через 1–2 дня начали поступать официальные данные, которые и сейчас находятся в 1-ом спецотделе НКВД УССР, и их можно обозреть. По этим официальным данным, очевидно, СЛАВИН и Меринов вносили исправления согласно этих новых данных УНКВД областей в отчетность. Своих цифр в отчетность я не вносил, а также никто этого не делал из работников 1-го спецотдела.

Если бы имело место вредительство, то в целях сокрытия вредительства были бы уничтожены черновики, ведь мы же не дураки, чтобы этому не надоумиться. Эти черновики имеются в 1-ом спецотделе, и в этом можно удостовериться.

Следствие также обошло то обстоятельство, что бланки отчетности были непригодны для данного отчета. Я прошу для подтверждения того, что отчетность не была пригодна, вызвать и допросить в качестве свидетеля сотрудника Черниговского УНКВД Лещинского, который был в комиссии и давал заключение по этому поводу. Я на партсобрании узнал, что некоторые нач[альники] УНКВД в отчетности неправильно показывали национальное положение репрессированных лиц, вместо украинцев указывали, что репрессированные — поляки, немцы и т.д. В части указывания в отчетах национальности репрессированных — это была инициатива наша.

[1282] Слово дописано від руки простим олівцем.

Что касается показаний Меринова, Меринов — клеветник, прохвост, и следствие ему покровительствовало. Он не должен быть свидетелем по данному делу, а его надо судить. Кроме того, он клевещет на меня ещё и потому, что он по моему рапорту получил дисциплинарное взыскание — 10 суток ареста, кроме того, в отчетность по центральному аппарату [НКВД УССР] он сам вписал исправления. Сам Меринов заявлял Краснову, что данные УНКВД составлены неправильно. Меринов мне мстит. Меринов к работе относился халатно, бывало он, составляя списки лиц, подлежащих расстрелу, путал фамилии и др. данные об арестованных лицах, и по его ошибке могли расстрелять другое лицо, за это я его упрекал, и поэтому он даёт показания, что я ему угрожал, что составлю на него справку [на арест]. Меринов вёл переписку по поводу одной расстрелянной женщины по Житомирскому УНКВД ошибочно, и я ему говорил, что он будет отвечать. Меринов вместе со мной составлял указания местам по отчетности, т.к. приказ НКВД СССР понимал лучше меня. В директиве местам я указывал, что бывш. служители культов и др. подобные категории репрессированных лиц показывать не в графах соц[иально] близких людей, и эти мои указания не расходятся с приказом НКВД СССР и с инструкцией. Возможно, что помимо моих указаний, давал какие-нибудь указания Успенский или Яралянц непосредственно начальникам УНКВД областей. Повторяю, что никаких исправлений в 1-ом спецотделе в отчетности не делали, и все материалы УНКВД областей за подписями работников УНКВД областей были направлены в НКВД СССР.

Акт обследования работы 1-го спецотдела НКВД УССР за 2 года работы — неправильный и направлен в извращенном виде. Козуб, Пронин и военпрокурор Морозов вымогали на меня показания о вредительстве, но, несмотря на их вымогательства, показания такие не были даны, а материалы к делу не были приобщены об этом, также следствием не приобщен целый ряд положительных материалов в отношении меня.

В части обвинения меня в применении физических мер к арестованным.

Я за время своей работы в НКВД этого не делал. Я работал на протяжении июля и половины августа м-ца [1938 г.] над арестованными сотрудниками НКВД, у меня [было] 100−120 дел на сотрудников. Следствие до этого по этим делам вели другие люди разных отделов НКВД [УССР]: водный отдел, оперод и др., эти дела мне были переданы, и я возился с ними полтора м-ца, по моему настоянию было освобождено ряд лиц: Казимирский, Фрайман, Машлятин[1283] и др.— всего 8 человек, на освобождение коих я делал представления Успенскому. Кроме того, с целью наблюдения за тем, чтобы не применялись физические методы следствия, мною было установлено дежурство оперативных работников НКВД. Был обнаружен случай, когда следователи напхали арестованному полный рот бумаги и предложили ему кричать, о чем я написал Успенскому, и сотрудник один был наказан за это.

[1283] У документі помилково через літеру «о» у першому складі — Мошлятин.

Арестованных сотрудников НКВД Бриля и Самовского я передопрашивал и доложил Успенскому, что его били[1284]. Кроме этого, я реабилитировал целый ряд сотрудников НКВД, которые были арестованы.

Повозившись с делами сотрудников НКВД м-ца полтора, меня вызвал Успенский и предложил доложить ему эти дела, я ему ответил, что я ещё не имею признаний арестованных, тогда он меня выругал за то, что я не добился ещё признаний, и вызвал Яралянца и Славина и велел забрать у меня эти дела. По всем этим делам проходило 300–400 чел. сотрудников НКВД, но ни на одного из них я не составил ни одной справки, несмотря на то, что имел такую возможность это сделать, так как на них имелись показания. Я прошу вызвать начальника внутренней тюрьмы НКВД УССР Нагорного в подтверждение того, что я нормально вёл следствие, т.к. Нагорный всегда ездил со мной в тюрьму и обратно и заходил в камеры во время допросов.

Розовский был арестован в начале апреля м-ца [1938 г.] на него были агентурные материалы, он был связан с лицами, подозрительными по шпионажу, и разглашал данные о проводимых расстрелах в НКВД. На Розовского был рапорт и санкция на арест. СЛАВИН допросил Розовского, и он был передан в 3[–й] отдел Наркомата. Я ни разу не присутствовал на допросе Розовского и никаких физических мер к Розовскому не применял, между тем дело Розовского не доследовано, и его освободили с тем, чтобы меня потом обвинить. Кроме того, были изъяты следствием компрометирующие Розовского материалы, а справку на арест его приобщили к делу.

На Зорина был рапорт Бровермана. Зорина допрашивал Твердохлебенко, я его не допрашивал и справку на него не составлял. Зорин арестован по материалам ОК НКВД [УССР] и на основании резолюции Успенского на рапорте. Материалов ОК НКВД, явившихся основанием для ареста Розовского[1285], в деле нет, почему они не приобщены, для меня непонятно.

Председательствующий предъявил подсудимому НАЗАРЕНКО л.д. 12 из след. дела № 146600 по обв[инению] Зорина — справку от 1.VII-1938 г.

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

Эта справка составлялась согласно резолюции Успенского для военного прокурора Морозова, который ввёл для себя такую форму справок, в дальнейшем наши работники уже составляли для ВП — Морозова такие справки.

В 14.00 объявлен перерыв.

В 14.10 суд. заседание ВТ продолжается.

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

Зорин был арестован не по моему представлению. Бриккер[1286] меня не знает, и я его не знаю и никогда не видел, не мог его арестовывать. Бриккер был арестован за барахольство, о чем имелись материалы парторганизации завода № 29 г. Запорожье, было решение парторганизации з[аво]да № 29 о привлечении Бриккера к ответственности. Кроме того,

[1284] Так у документі.

[1285] Так у документі. Йдеться про Зоріна.

[1286] Тут і далі у документі помилково з однією літерою «к» — Брикер.

хотя и не я допрашивал Бриккера и Зорина, они не оговорили никого и себя также не оговорили. То же самое касается и Факторовича, и откуда это взято следствием, я не знаю, это — клевета Дмитриева, в чем он сам признался в прошлом суд. заседании.

Подс[удимый] НАЗАРЕНКО продолжает объяснения по делу:

Факторович был арестован на основании резолюции Успенского и материалов ОК НКВД за то, что он спал на работе, а арестованные совершали побеги.

В части Геплера я считаю, что здесь имеет место нечистоплотность военного прокурора Хачатуряна, которому нужно было лучше наблюдать за моим делом. Хачатурян заявление Геплера долго держал у себя — целый год — и не проверял это заявление и без допроса свидетеля приобщил заявление это к моему делу, в связи с чем получается, что НАЗАРЕНКО оказался сволочью.

Я никакого отношения к Геплеру не имел. Геплер был троцкистом и, несомненно, что он был бы осуждён, если бы не наступила смерть его. Я прошу вызвать и допросить Нагорного в подтверждение того, что Геплер лечился.

Геплера допрашивал Дегтярёв и, вызвав однажды меня, спросил, что ему делать с Геплером — Геплер лежит больной, в очень плохом состоянии, и по моему предложению Геплер был отправлен в больницу. Геплера я знал лично по г. Олевску[1287].

С Нагорным я всегда ездил в тюрьму и возвращался с ним оттуда. Нагорный знает, в каком состоянии мне был передан Геплер, что на него было жалко смотреть, а не то, чтобы бить его. Геплер не допрашивался в связи с его болезнью. Показания у Геплера были взяты до меня.

В отношении меня вообще не проверялись материалы и документы дела, и лишь по указанию Военной коллегии начали проверять материалы.

Показания Успенского в отношении меня — это сказка. Ведь как Успенский давал на меня показания: его принесли на носилках, и он начал давать на меня показания. Я прошу допросить Галенкова[1288] из Военной коллегии, я с ним ездил в командировки с Военной коллегией, и он подтвердит, что с деньгами я не был связан. Успенский меня вызвал к себе и спросил о количестве имеющихся у нас дел к докладу на ВК, я ему ответил: «60 дел», тогда Успенский начал на меня кричать, что я срываю работу ВК, угрожал, что посадит меня, после чего я ему разъяснил, что в Москву послано 800 дел, а утверждено только 60 дел. Я по этому поводу делился со СЛАВИНЫМ. Успенский назначил комиссию, и в результате проверки выяснилось, что было к докладу ВК готово только 60 дел.

Успенский отстранил от работы меня и СЛАВИНА, и я ждал, что скоро посадят. Я читал дело СЛАВИНА, где указано, что СЛАВИН был близок к Успенскому, это — явная ложь, т.к. СЛАВИН даже один раз хотел подать рапорт Успенскому об увольнении его из органов. Кроме того,

[1287] У 1930–1931 рр. А. Назаренко був членом бюро Олевського райкому КП(б)У, працюючи районним інспектором народної освіти, агрономом і культурним пропагандистом. А. Геплер в цей час служив помічником начальника (з оперативної частини) Олевського прикордонзагону ДПУ.

[1288] У документі помилково через літеру «о» у першому складі — Голенкова.

другие работники НКВД получали награды, пайки, а СЛАВИН ничего не получал, и Долгушев нагло лжет. СЛАВИН ни разу не был даже на оперсовещании. Следствие всё время занималось измышлением фактов.

Представители от НКВД с Военной коллегией ездили ещё при Леплевском. Цель здесь преследовалась за тем, чтобы следить за текучестью арестованных[1289].

При Успенском я работал в 7-м отделе, обслуживал оборонную промышленность, дело важнее, чем статкарточки 1-го спецотдела. У меня было много арестованных. Однако никто из них не заявил о применении к ним незаконных методов следствия. Некоторых из этих арестованных вызывали даже в НКВД СССР, по моим материалам было устранено много безобразий, имевших место в оборонной промышленности, но везде следствием обходились все эти положительные моменты, собиралось всё отрицательное.

Оглаш[ены] л.д. 366–367, том 2.

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

Эту директиву я писал с Мериновым, но не из этого надо исходить, а из директивы НКВД СССР в том смысле, как надо понимать директивные указания НКВД СССР.

Председательствующий предъявил подс[удимому] НАЗАРЕНКО фотоснимок статотчетности УНКВД по Днепропетровской обл.

Подсудимый НАЗАРЕНКО объяснил:

Эти данные не использовались и никуда не направлены, а являются черновиками, а поэтому для меня непонятно, в чем эти данные могут меня изобличать. В УНКВД [по] Киевской обл. я бывал, но не давал указаний Долгушеву. Долгушев лжет. По части дачи указаний областям — я ни в одну область не звонил по телефону, а ко мне звонили по телефону работники УНКВД областей — Винницкой и Днепропетровской, и я им отвечал, что необходимо им руководствоваться приказом НКВД СССР и указаниями. По телефону я им никаких указаний не давал. В части моих взаимоотношений с Успенским я просил допросить Громовенко, Пугача, Ершова. Я работал с Успенским 5 мес[яцев] — апрель–сентябрь [1938 г.]. Первое время он ко мне нормально относился, и я себя считал, как говорят, на десятом небе, тем более, что я — молодой работник и уже получаю непосредственно распоряжения от наркома. Но через полтора мес[яца] со стороны Успенского начались крики, ругань, угрозы по отношению ко мне.

Огл[ашены] л.д. 207 и 214, том 1.

Подсудимый НАЗАРЕНКО объяснил:

Показания Успенского о том, что он меня вербовал, это — сказка для маленьких детей, т.к. взрослые дети не поверят этому. Вообще, кому морду набьют, то он скажет, что угодно. Это всё, что мне здесь зачитано, речь идёт о ежемесячных отчетах[1290]. Показания от Успенского в этой части

[1289] Малось на увазі своєчасне відслідковування мовою відомчих обліку і статистики руху справ і заарештованих — зміни статусу останніх з обвинувачених на засуджених або виправданих по суду (чого у практиці виїзних сесій ВК ВС СРСР в УРСР практично не було).

[1290] Так у документі.

выбили у него. Я его не защищаю и не поддерживаю, его надо 20 раз расстрелять, он — сволочь, негодяй, но не надо верить показаниям его, коими он хочет нанести удар по честным людям. Я Колесова вовсе не знаю и в жизни не видел, не знаю, почему так показывает он, вообще, какому начальнику отдела Наркомата был недоступен вход к наркому?

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

На Факторовича была справка ОК НКВД за подписью начальника отдела кадров, в коей было указано, что Факторович допускал преступные действия к арестованным.

ВТ обозрено след. дело № 148329 по обв[инению] Факторовича.

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

Согласно такой справки, какая имеется на л.д.1 в след. деле Факторовича, санкции на арест не дают. Данные для ареста Факторовича я взял согласно справки ОК НКВД и отношения НКВД СССР с резолюцией Успенского «Арестовать».

Огл[ашен] л.д.1а из след. дела Факторовича.

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

На сегодняшний день это, как будто, ничего политического не представляет собой, а в то время по таким материалам, какие имелись на Факторовича, арестовывались люди. Я работал особоуполномоченным и должен был выполнить резолюцию Успенского, т.к. она для меня была обязательной. После того, как бывш. нарком Ежов поставил вопрос о том, что на половину состава сотрудников НКВД имеются компрометирующие материалы, то на 3-й день уже начались аресты по справкам и и данным ОК НКВД. Розовский был арестован по агентурным материалам. Ст. 54−6 УК [УССР] в обвинение Розовскому проставил прокурор, а не я.

ВТ обозрено след. дело № 132644 по обв[инению] Розовского и огл[ашены] л.д. 347, том 2; л.д. 93−95, том 4.

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

Геплер умер через год после того, как он был у меня. Я никогда не присутствовал при допросах Геплера. Геплера я принял больным. Я ещё при жизни Геплера просил проверить его заявление, однако следствием это сделано не было. Никто в присутствии Геплера не мог звонить по телефону о том, чтобы его лишили буфета.

Было 2 Гришина[1291], одного из них я знаю по Днепропетровску[1292]. Я Гришина не допрашивал и не брал у него показаний[1293].

Таких случаев не было, чтобы я угрожал сотрудникам НКВД подвалом за невыполнение моих приказаний, если это имеется в виду Меринов, то

[1291] Два Гришина — це Г. Гришин-Клювгант і Г. Гришин-Шенкман.

[1292] Г. Гришин-Клювгант з 1931 р. був начальником ОВ Дніпропетровського опер-сектору ДПУ і ОВ 7-го стрілецького корпусу РСЧА, а з листопада 1932 р.— заступником начальника Дніпропетровського облвідділу ДПУ. Г. Гришин-Шенкман був старшим уповноваженим ОВ Дніпропетровського оперсектору ДПУ, а з травня 1932 р.— начальником 1-го відділення ОВ Дніпропетровського облвідділу ДПУ. А. Назаренко міг знати їх обох, але сказав, що знає одного.

[1293] Йдеться про Г. Гришина-Шенкмана, який 30 травня 1938 р. був заарештований і довго знаходився під слідством в НКВС УРСР.

он — пьяница, и таких, как он, сейчас судят. Калашников не хотел идти на работу в СПО, несмотря не то, что ему было приказано.

Да, меня хотели обвинить в том, я к евреям-сотрудникам отношусь иначе, но комиссия это проверила, и факты не установлены. Новак был даже по моему ходатайству переведён на работу в НКВД УССР.

Секретарь доложил о явке свид[етелей] СИНЯКОВА и ПЕРЕПЕЛЯКА.

Вызванный свид[етель] СИНЯКОВ Борис Владимирович, 1904 г. рождения, нач[альник] [1-го] [спец]отд[ела] [У]НКГБ [по] Д[непро]/петровской обл., состою с подс[удимыми] в нормальных взаимоотношениях, после предупреждения по 89[−й] ст. УК УССР об ответственности за дачу ложных показаний по делу показал:

Я знаю НАЗАРЕНКО с 1936 г. В августе мес. 1938 г. нами [была] получена директива из НКВД СССР, согласно которой нам необходимо было представить сведения о работе УНКВД за 1937 г. и [первую] половину 1938 г. Отчеты были составлены и представлены в НКВД УССР. После того, как отчетность была направлена в НКВД УССР, меня вызвал зам[еститель] нач[альника] УНКВД Дараган и сообщил мне, что сведения нами составлены неверно, и что об этом ему передал по телефону НАЗАРЕНКО, что в наших сведениях показано много репрессированных лиц из соц[иально] близкой среды. После этого сведения были проверены и пересоставлены с незначительными изменениями, о чем [я] сообщил по телефону НАЗАРЕНКО, и что других данных у нас нет, а НАЗАРЕНКО настаивал, что сведения и теперь ещё неверны, и тут же пригрозил, [что] если сведения о соц[иальном] составе репрессированных не будут исправлены, нарком вышлет специальную бригаду к нам, одновременно НАЗАРЕНКО мне сказал: «Что, Вас учить надо, как это сделать?», приводил пример, что в Донбассе в отчете показано только 25 ч[еловек] рабочих репрессированных[1294], а у Вас сумасшедшая цифра репрессированных рабочих. После этого я снова стал проверять, но всё было правильно, в соответствии с данными, которыми располагал 1-й спецотдел. Через 2−3 дня прибыл нач[альник] УНКВД Коркин, последний отстранил меня от составления этой отчетности и создал комиссию, которой дал указания перенести из графы рабоч[их], служ[ащих] и колх[озников][1295] в графу «Бывшие люди» лиц, имеющих родственников за границей и др. незначительные погрешности. По этим указаниям отчет был составлен неверно, но и в таком виде не удовлетворял НАЗАРЕНКО, и последний позвонил мне по телефону и сказал, что отчет требует ещё переделки в сторону уменьшения в графах количества репрессированных близкой нам прослойки, и после переправки переписать на чистые на чистые бланки и возвратить в НКВД УССР, с такими указаниями прислал нам этот отчет с чистыми бланками для пересоставления начисто. В сентябре или октябре 1938 г. НАЗАРЕНКО прибыл к нам с составом Военной коллегии. Во время суд. заседания ВК я с НАЗАРЕНКО и во-

[1294] Йдеться про звіт УНКВС по Донецькій області.

[1295] У статистичних звітах, у розділах про соціальний склад осіб, репресованих органами НКВС, відомості про робітників, службовців і колгоспників зазначали у трьох окремих графах.

енпрокурор находясь в одной из комнат, я беседовал с НАЗАРЕНКО по поводу этих сведений, и НАЗАРЕНКО, смеясь, сказал: «Мы с Успенским звонили в УНКВД обл[астей] по телефону: в УНКВД [по] Донец[кой] обл. и говорили им, что в Д[непро]/петровске репрессировано 20 или 30 рабоч[их], а у вас — большая цифра, а, когда звонили в Д[непро]/петровск, то говорили, что в Донбассе арестовано 25 рабочих, а у вас — тысячи», и так по всем областям.

На вопросы ВТ свид[етель] СИНЯКОВ показал:

Мы руководствовались при составлении отчета директивой НКВД СССР. Отчетность была правильно составлена. Когда меня вызвал Дараган, то я с ним не согласился, т.к. он был недавно выдвинут на работу зам[естителем] нач[альника] УНКВД, и сказал ему: «Вы же сами знаете, что УНКВД было арестовано свыше 600 чел., являющихся по соц[иальному] положению рабочими». Дараган мне ответил, что, если сведения не будут пересоставлены, то будет назначена комиссия для проверки этих данных, так ему передал НАЗАРЕНКО.

НАЗАРЕНКО в директиве предлагал относить в графу «быв[шие] люди» репрессированных лиц, которые были когда-либо осуждены за незначительные преступления, а также и тех лиц, которые были из соц[иально] близкой среды, но в прошлом имели что-либо компрометирующее их, а по директиве НКВД СССР указывалось, что относить надо в графу по его соц[иальному] положению и знаменателем — в графу «быв[шие] люди». Всё это было направлено для того, чтобы скрыть большое количество репрессированных из соц[иально] близкой среды. НАЗАРЕНКО знал, что эти данные будут впоследствии направлены в ЦК ВКП(б). Да, я утверждаю, что НАЗАРЕНКО мне сказал, что, когда он[и] с Успенским звонили в УНКВД [по] Дон[ецкой] области, то говорили им, что у нас арестовано 20 рабочих, а, когда звонили к нам, то говорили, что у нас арестовано много рабочих, а в Донбассе несколько человек арестовано рабочих.

На вопросы подс[удимого] НАЗАРЕНКО свид[етель] СИНЯКОВ показал:

Комиссию возглавлял Коркин, и я писал рапорт.

В директиве НКВД СССР прямо не было указано, как составлять сведения, а по этому поводу была ссылка на другой приказ НКВД, который разъяснял, как заполняются графы на лиц с компрометирующим прошлым, приказ гласит, чтобы таких лиц показывать дробью. В месячных отчетах сведения были показаны дробным числом.

Подсудимый НАЗАРЕНКО объяснил:

Я ходатайствую удостовериться в том, что это мои указания показывать сведения дробным числом, такого указания НКВД СССР не давалось. В даче такого указания, чтобы показывать дробным числом, это было моё мнение для удобства, и сведения дробным числом по моему указанию составляться начались с апреля месяца [1938 г.].

На вопросы подс[удимого] НАЗАРЕНКО свид[етель] СИНЯКОВ показал:

Были такие указания, чтобы кулаков, служителей культов, офицеров не относить к категории соц[иально] близких людей, а относить их

к категории «БЧЦА» (бывш[ие] чиновники царской администрации). Статотчетность составлялась на основании карточного учета, отчетность была составлена политически правильно. После изменений, сделанных нами, в отчете было расхождение на 100–200 чел., но оно возникло в связи с уточнением карточек в соответствии с документами и материалами, на основе коих составлялись карточки, не [с] помощью Наркомата.

После телефонных звонков из Киева была создана комиссия по проверке отчетности, и была установлена незначительная техническая ошибка. После моего отстранения от составления отчета был послан в НКВД УССР неправильный отчет, явно вредительский, чтобы ввести в заблуждение центральные органы.

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

Все отчеты, составленные УНКВД за их подписями, без моих исправлений были направлены в НКВД СССР.

На вопросы подс[удимого] НАЗАРЕНКО свид[етель] СИНЯКОВ показал:

НАЗАРЕНКО в судебн. заседание Военной коллегии не допускался, мне это известно, так как я в то время дежурил по Управлению. Цель пребывания НАЗАРЕНКО с составом ВК — составлять сведения о числе пропущенных дел через ВК, и эти сведения направлять Успенскому.

В 16 час. 15 мин. объявлен перерыв.

В 16 час. 30 мин. суд. заседание ВТ продолжается.

Вызванный свид[етель] МЕРИНОВ Григорий Иванович, 1902 г. рождения, работник Киевской областной конторы Мясоснаба. Ранее работал в 1-ом спецотделе НКВД УССР, с подсудимыми состою в нормальных взаимоотношениях, по делу показал:

В виду давности дела я очень плохо помню все обстоятельства.

В 1938 г. был приказ НКВД СССР, согласно которому требовалось представление отчета за 4[–й] кв[артал] 1936 г. и 1-ую половину 1938 г.[1296] о работе органов НКВД. Приказ этот был разослан из НКВД СССР непосредственно в УНКВД областей, и 1 экз[емпляр] нам был прислан. Наши функции выразились в том, что нам осталось только суммировать сведения УНКВД областей. Когда сведения из УНКВД областей были получены и суммированы в 1-ом спецотделе НКВД УССР, то нашли, что в части данных о соц[иальном] положении репрессированных лиц эти сведения были составлены неверно, поэтому НАЗАРЕНКО и СЛАВИН звонили по телефону в УНКВД областей с требованием проверки и пересоставления сведений. После чего УНКВД был[и] представлен[ы] вторично отчет[ы], и данные эти были даны на просмотр Яралянцу и Успенскому, они признали отчет негодным, так как было показано очень много репрессированных лиц из числа социально близкой среды. После этого НАЗАРЕНКО была спущена директива областям, а также он сам лично звонил им по телефону с требованием перепроверить отчетность и немедленно возвратить в НКВД УССР. В этой директиве НАЗАРЕНКО писал, как и чем руководствоваться при пересоставлении отчета, и как его составлять. В директиве, спущенной НАЗАРЕНКО, указывалось, что

[1296] У документі помилково — 1937 г.

в отчетах указано большое количество репрессированных из социально близкой среды, потому что неправильно были отнесены бывш[ие] люди и уголовный элемент к категории соц[иально] близких людей. После чего отчет снова был пересоставлен.

Это было сделано, очевидно, с той целью, что[1297] Успенский хотел показать свою работу лучше работы прошлых лет.

НАЗАРЕНКО и СЛАВИН давали неправильные установки местам, и получалось. Что случайно совершивший преступление рабочий — мелкую кражу или другое незначительное преступление, был отнесён в графу «бывш[ие] люди», также лица, обвинявшиеся в принадлежности к ПОВ или троцкистской организации, сразу механически перечислялись в графу «бывш. люди».

На вопросы ВТ свид[етель] МЕРИНОВ показал:

Мои собственноручные показания правдоподобны, а не клевета, это мои выводы, что НАЗАРЕНКО — ставленник Успенского, т.к. НАЗАРЕНКО был представлен к званию ст[аршего] лейтенанта [госбезопасности], минуя звание лейтенанта госбезопасности, а СЛАВИН оставался лейтенантом. Кроме того, мой вывод дополнялся грубостями НАЗАРЕНКО к сотрудникам, он называл ряд сотрудников вредителями за незначительные ошибки, как-то: один сотрудник дело заслал[1298], другой неправильно цифру поставил. Запугивал сотрудников Успенским, что составит справку на арест. Со слов Бровермана мне известно, что на Бриккера была составлена такая справка. Успенский арестовал Бриккера за нарушение службы, а НАЗАРЕНКО начал подбирать материалы на Бриккера. Был такой приказ НКВД СССР, которым указывалось, как составлять отчетность, но в этом приказе было сказано: «и т.д.». НАЗАРЕНКО расширил толкование этого приказа и под «и т.д.» подводил всё. В этом приказе не указывалось, чтобы числителем показывать соц[иальное] положение, а знаменателем — «бывш. люди», это уже было сделано после прибытия в 1-ый спецотдел НАЗАРЕНКО, тогда начали считать, что приказ этот устарел, и, соответственно, было дано указание УНКВД областей. Для составления отчета была создана группа сотрудников, а данные по соц[иальному] положению сводил сам СЛАВИН.

На вопросы подс[удимого] НАЗАРЕНКО свид[етель] МЕРИНОВ показал:

Показывать данные отчетности дробным числом — это предложение 1-го спецотдела, а не приказа НКВД СССР. Я не помню, писали ли мы в Москву — НКВД СССР о том, что формы отчетности не соответствуют требованиям директивы НКВД СССР. На основании директивы, которую дал НАЗАРЕНКО, я включил в графу «бывш. люди» некоторые категории репрессированных лиц из соц[иально] близкой среды. СЛАВИН произвольных исправлений не делал в отчетности.

[1297] У документі — т[ак] к[ак].

[1298] Йдеться про помилкове надсилання справи іншому підрозділу або органу НКВС, а також до іншого відомства, або надсилання за помилковою адресою. У таких випадках мовою діловодства НКВС «дело было неверно заслано».

Председательствующий предъявил подсудимым НАЗАРЕНКО и СЛАВИНУ, а также и свид[етелю] МЕРИНОВУ исправленные отчеты УНКВД областей.

На вопросы ВТ подсудим[ые] НАЗАРЕНКО и СЛАВИН ответили:

Согласно сведений, полученных из УНКВД областей, вносились эти данные ещё до директивы НАЗАРЕНКО.

На вопросы ВТ свид[етель] МЕРИНОВ показал:

Эти данные не были направлены в Москву, т.к. Успенский их не пропустил.

На вопросы подс[удимого] НАЗАРЕНКО свид[етель] МЕРИНОВ показал:

Да, был такой случай, что я получил по рапорту НАЗАРЕНКО дисциплинарное взыскание. НАЗАРЕНКО стучал по столу и кричал на Смолкина за то, что Смолкин заслал дело. Я считаю, что на основании приказа НКВД [СССР] о составлении отчетности надлежало выполнить ранее изданный приказ НКВД СССР по этому вопросу, но нельзя делать так, чтобы случайно судившийся рабочий за незначительное преступление был отнесён в графу «быв. люди», а офицер должен быть отнесён по соц[иальному] положению его и в графу «бывш. люди»[1299]. Я диктовал машинистке директиву НАЗАРЕНКО, и диктовал её без ошибок.

На вопросы подс[удимого] СЛАВИНА свид[етель] МЕРИНОВ показал:

В архиве 1-го спецотдела НКВД УССР можно найти приказы НКВД СССР, которые не противоречат и последнему приказу НКВД СССР по вопросам составления отчетности. По нашим данным трудно было проверить данные областей, т.к. периоды не совпадали.

На вопросы подс[удимого] НАЗАРЕНКО свид[етель] МЕРИНОВ показал:

Когда-то УСО НКВД [УССР] требовал от УНКВД областей представления данных о прошлом репрессированных, при НАЗАРЕНКО тоже этот вопрос поднимали; какое же здесь прошлое, если мы будем валить в одну кучу судившихся за незначительные преступления рабочих или др. из соц[иально] близкой среды с бывш[ими людьми]?

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

Я считаю, что могли быть такие ошибки, что большое количество из репрессированных лиц из соц[иально] близкой среды снижали на меньшее количество и увеличивали цифру [в графе] «бывш. люди». Я не поддерживаю установки Успенского и его линию, а защищаю себя на суде и говорю о том, как я понимал эту работу, не зная мнение Успенского.

На вопросы ВТ свид[етель] МЕРИНОВ показал:

Я оставил работу в 1-ом спецотделе 26 февраля 1939 г. Весь этот хаос приписать НАЗАРЕНКО и СЛАВИНУ нельзя, а и предыдущим начальникам. Хаос объясняется перегрузкой работы 1-го спецотдела, неукомплектованностью аппарата, мало было квалифицированных работников, а также были и новые работники.

На вопросы подс[удимого] НАЗАРЕНКО свид[етель] МЕРИНОВ показ[ал]:

[1299] Так у документі.

С приходом НАЗАРЕНКО в 1-ый спецотдел в некоторой части работы было улучшение, но НАЗАРЕНКО дёргал аппарат.

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

В период моей работы я не замечал вражеской работы Успенского, а теперь я убеждён в этом. Куда эти сведения, составленные нами, направлялись, я не знаю.

Свидетель МЕРИНОВ:

Сведения направлялись в ЦК партии[1300].

В 17 часов 30 мин. объявлен перерыв.

В 20 часов суд. заседание ВТ продолжается.

Вызванный свидетель НИКОЛАШКИН Георгий Михайлович, 1898 г. рождения, нач[альник] 3[−го] отд[еления] 4[−го] отд[ела] УНКГБ [по] Харьковской обл., с подсудимыми состою в нормальных взаимоотношениях, по делу показал:

Летом, не помню месяц, в 1938 г., согласно поступившего к нам приказа НКВД СССР сотрудниками УНКВД Рыбаковым и др. составлялся отчет, который был направлен в НКВД УССР. Вскоре после направления отчета меня вызвал нач[альник] УНКВД [по] Харьковской обл. и сообщил, что наша отчетность забракована Наркоматом. На следующий день меня вызвал Кобызев и со скандалом заявил мне, что в нашей отчетности показано большое количество репрессированных рабочих, я ему ответил, что сведения составлялись согласно карточек учета, после чего он предложил мне проверить отчетность. Вместе с возвращенным нам для пересоставления отчетом была получена директива НАЗАРЕНКО, в которой было указано, что отчетность неправильно составлена потому, что бывш[ие] белые и деклассированный элемент отнесены не в графу «бывш. люди», и что их надо из граф социально близких групп отнести в графу «бывш. люди» или в графу «деклассированный элемент». Между мной и Кобызевым получился спор, я ему сказал, что по одному Волочанску было репрессировано около 200 рабочих, тогда Кобызев мне начал разъяснять, что, раз, хотя и «рабочим» был, но находился в нац[иональном] лагере[1301], то он там завербован был, значит, какой он «рабочий»? Я с отчетом зашел через некоторое время спустя[1302] после нашего разговора в кабинет к Кобызеву, там находился и СЛАВИН, прибывший с составом Военной коллегии. СЛАВИН взял отчет и красным карандашом кружками обвёл те цифры, какие надо было переводить из одних граф в другие. Я был возмущен. Я начал проверять по материалам, т.к., возможно, что арестованный мог скрыть до ареста своё происхождение, а потом на следствии об этом признаться, что он не принадлежит к соц[иально] близкой среде, кое-что в результате проверки было исправлено, и я пошел докладывать Кобызеву, после чего отчет был направлен в НКВД УССР.

Привожу преступные методы работы того времени. Я считал неправильным отправку архивно-следственных дел в Киев таким образом, как это проводилось в то время. Ведь это была большая работа: их надо было

[1300] Мається на увазі ЦК ВКП(б).

[1301] Йдеться про приналежність до національних меншин — поляків, німців та ін.

[1302] Так у документі.

переплетать и т.д. Такая гонка вела к тому, что не оставалось следов, как судили и кого судили. Впоследствии я узнал, что эти дела в Киеве на вокзале сортировали — что направить в Москву, а что в Киеве оставить.

На вопросы ВТ свид[етель] НИКОЛАШКИН показал:

Содержание директивы за подписью НАЗАРЕНКО гласило о том, что отчеты составлены неправильно, и их надо немедленно пересоставить, также указывался ряд категорий людей, подлежащих перенесению их из граф социально близкой среды в графу «бывш. люди». Для меня было вполне ясно, что эта директива неправильная. СЛАВИН лично на ведомости отметил цифры, которые надо было перенести из одних граф в другие графы.

Оглаш[ен] л.д. 253, том 1.

Свидетель НИКОЛАШКИН:

Я свои показания подтверждаю.

На вопросы подс[удимого] НАЗАРЕНКО свид[етель] НИКОЛАШКИН показал:

СЛАВИН прибыл на следующий день после того, как меня вызвал Кобызев по поводу пересоставления отчетности. Речь при СЛАВИНЕ шла о перенесении лиц из одних граф в другие. Насколько я помню, в директиве указывалось, кого надо к какой категории относить. Я предлагал Кобызеву показать знаменателем прошлое репрессированных лиц, но Кобызев не согласился. Если к моменту ареста лицо было кулаком, то я отнесу его в графу «кулаки», но, если он 3 года был рабочим, то уже я отнесу его в графу «рабочие», жандарма я отнесу в графу «бывш. люди».

На вопросы подс[удимого] СЛАВИНА свид[етель] НИКОЛАШКИН показал:

Когда я зашел в кабинет, то у Кобызева сидел СЛАВИН. Я не знаю, чем моя походка отличается от других, но СЛАВИН бросил реплику: «Сразу видно по походке, что идёт начальник отделения». Когда я обратился по поводу отчета, то СЛАВИН сказал: «Что Вы тут не понимаете, это надо отнести сюда, а это надо отнести туда», и начал красным карандашом обводить те цифры, которые надо было перенести из одних граф в другие.

Подсудимый СЛАВИН объяснил:

Допускаю, что давал указания в части составления отчетности, хотя такого факта я не помню, а также нет оснований не верить свид[етелю] НИКОЛАШКИНУ.

На вопросы подс[удимого] СЛАВИНА свид[етель] НИКОЛАШКИН показал:

От СЛАВИНА я никаких директив и указаний по части отправки архивно-следственных дел не получал.

Подсудимый СЛАВИН объяснил:

Вначале архивно-следственные дела направлялись в НКВД СССР, минуя НКВД УССР. Я и НАЗАРЕНКО протестовали против такого способа отправки дел, и предлагалось УНКВД хотя бы сообщать нам о направленных делах.

Как-то ко мне обратился НАЗАРЕНКО и заявил, что Успенский его распотрошил, кричал на него с возгласами: «Кто нарком, Вы или я?» за

то, что НАЗАРЕНКО был изменён порядок отправки архивно-следственных дел, но всё же наша позиция в части направления архивно-следственных дел сыграла положительную роль.

Вызванный свид[етель] КРАСНОВ Николай Ефимович, 1914 г. рождения, сержант госбезопасности, с подсудимыми состою в нормальных взаимоотношениях, по делу показал:

В 1938 г. я работал в 1-ом спецотделе НКВД УССР и был привлечен как технический работник, т.к. недавно прибыл из школы НКВД. По сути, [об] отчетности я тогда ещё ничего не знал, но в дальнейшем я начал разбираться.

На вопросы ВТ свид[етель] КРАСНОВ показал:

Я ни с кем не говорил о неправильности отчетности.

Оглаш[ен] л.д. 269 оборот, том 1.

На вопросы ВТ свид[етель] КРАСНОВ показал:

Эти показания я дал в порядке объяснений уже после этого периода. Возможно, что у меня был разговор с Мериновым, но я затрудняюсь вспомнить, потом это было очевидным. Имелись три варианта отчетностей с различными изменениями — уменьшение данных социально близкой среды за счет «бывш[их] людей» и «кулаков».

Вызванный свидетель ПЕРЕПЕЛЯК Михаил Иванович, 1907 г. рождения, начальник 1-го спецотдела УНКВД [по] Винницкой обл., с подсудимыми состою в нормальных взаимоотношениях, после предупреждения по 89[−й] ст. УК УССР об ответственности за дачу ложных показаний, по делу показал:

В конце июля 1938 г. поступил приказ НКВД СССР, согласно которому требовалось составление отчетности о работе УНКВД за период времени с 1.X−[19]36 г. по 1.VII-1938 г.[1303], т.е. за время работы бывш. наркома внутренних дел [СССР] Ежова. 11.VIII-1938 г. эти сведения были готовы и представлены в НКВД УССР. Через несколько дней меня вызвал нач[альник] УНКВД Кораблёв и говорит, что нарком, т.е. Успенский, предложил посадить Вас за то, что сведения составлены неправильно, также он мне сказал, что Успенский предложил ему всех судившихся лиц — сектантов и др. подобные категории репрессированных лиц отнести в графу «бывш. люди». Я позвонил в Киев НАЗАРЕНКО и передал ему слова Кораблёва. НАЗАРЕНКО мне подтвердил распоряжение Кораблёва, я категорически возражал против этого, так как это было неправильно, НАЗАРЕНКО предложил сделать так, как сказал Кораблёв. У нас было много репрессированных лиц без определённых занятий, было мне предложено отнести их в графу «деклассированный элемент», я возражал, но выполнил. После окончания составления отчета Кораблёв предложил мне поехать в Киев и отвезти отчет.

Я поехал в Киев и по прибытии в 1-й спецотдел зашел к СЛАВИНУ, там был и НАЗАРЕНКО, они у меня приняли отчет и сказали, что цифры правильные, отчет составлен хорошо. Я уехал домой. Через несколько дней отчет был возвращен нам с отметками — некоторые цифры были обведены

[1303] У документі помилково — 1937 г.

карандашом, и было предложено отнести бывш[их] махновцев[1304], петлюровцев[1305], сектантов и др. подобные категории лиц в графы «бывш. люди» и «деклассированный элемент». Я доложил Кораблёву, спросил его, как быть, он сказал: «Делайте так, как Вам указал НАЗАРЕНКО с тем, чтобы больше отчет не возвращался». Я снова позвонил НАЗАРЕНКО и заявил, что больше уже некого переносить, ибо в графах указано правильно соц[иальное] положение арестов[анных]. НАЗАРЕНКО предложил перенести из графы рабоч[их] в графу «бывш. люди» репрессированных рабочих, бывш. членов семей репрессированных, имеющих связь [с] заграницей, и т.п. На мои категорические возражения НАЗАРЕНКО, что такие категории репрессированных нельзя относить в графу «бывш. люди», он предложил безоговорочно выполнить его распоряжение, что [я] и вынужден был сделать. Я так сделал, и больше нам отчет не возвращали. За время работы НАЗАРЕНКО аппарат терроризировался, в очень краткий срок требовалась отправка архивно-следственных дел. Это было нелепо, если не высылались дела в срок, то одна за другой поступали телеграммы с требованием объяснений о причинах невыполнения отправки дел в срок. Это всё привело к тому, что ещё и сейчас мы путаемся и не знаем, где дела находятся. Была директива об изъятии оружия и фотографировании его, и эту работу требовали выполнить в 3-хдневный срок. Я этого не выполнил, тогда НАЗАРЕНКО позвонил по телефону Кораблёву. Кораблёв меня вызвал и потребовал срочно истребовать сведения из р[айо]нов об изъятии оружия. За краткостью данного срока пришлось звонить по телефону по этому вопросу, таким образом разглашалась тайна, а в этой срочности не было никакой надобности.

На вопросы ВТ свид[етель] ПЕРЕПЕЛЯК показал:

Первый отчет был составлен правильно. Были обведены те цифры, которые требовалось перенести в графу «бывш. люди», т.е. в сторону уменьшения граф соц[иально] близкой среды.

На вопросы подс[удимого] НАЗАРЕНКО свид[етель] ПЕРЕПЛЯК показал:

В моих показаниях нет расхождений, я тогда и сейчас считаю, что эти группы, которые указал НАЗАРЕНКО, нельзя относить к «бывш[им] людям», рядового петлюровца или махновца нельзя относить в графу «бывш. люди». Бывших белых офицеров я заносил в графу «бывш. люди».

Подсудимый НАЗАРЕНКО объяснил:

Перепеляк так же, как и я, одинаково трактовал приказ НКВД СССР в части составления отчетности. Возможно, что Перепеляку сделан упрёк по партийной линии, поэтому он так показывает, во всяком случае, я никаких указаний ему не давал, а во время разговора с ним по телефону я предлагал руководствоваться приказом НКВД СССР и инструкцией. Я не говорил Перепеляку, когда он был в Киеве, что отчет сделан правильно. Все эти свидетели — работники 1-х спецотделов — работают

[1304] Йдеться про колишніх учасників анархо-махновського повстанського руху на території України у 1918–1921 рр. під керівництвом Н. Махна.

[1305] Йдеться про учасників українського національно-визвольного руху, політичним і військовим лідером якого у 1919–1926 рр. був С. Петлюра.

долгое время и работу эту знают лучше меня и не нуждаются в разъяснении приказа НКВД СССР.

Неправильностью в составлении отчетности я считаю то, что УНКВД областей не проставили в сведениях прошлое репрессированных лиц, т.к. это они отображали ранее в своих отчетах.

На вопросы ВТ свид[етель] ПЕРЕПЕЛЯК показал:

Когда я разговаривал по телефону с НАЗАРЕНКО, получая у него разъяснения, то НАЗАРЕНКО мне отвечал: «Ничего не выдумывайте, а делайте так, как я Вам приказываю».

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Огласить л.д. 272, том 1 — показания Дмитриева и [л. д.] 280, том 1 — собственноручные показания Бровермана.

Оглашены л.д. 272 и 280, том 1 — показания Дмитриева и Бровермана.

В 21 час 40 мин. объявлен перерыв.

В 22 часа суд. заседание ВТ продолжается.

На вопросы ВТ подс[удимый] НАЗАРЕНКО объяснил:

Я ходатайствую о вызове в качестве свидетеля Рыжова для разоблачения клеветы Дмитриева, а также вызвать свидетелей Дегтярёва и Руженцева по части Геплера, в остальном в части моих ходатайств, изложенных в моём заявлении на имя ВТ, я не настаиваю.

ВТ обсудил оставшийся открытым вопрос в части ходатайств НАЗАРЕНКО, учитывая, что от некоторых своих ходатайств подс[удимый] НАЗАРЕНКО отказался, за исключением вызова в качестве свидетелей Рыжова и Дегтярёва или Руженцева, учитывая, что в деле имеется достаточно материалов, ОПРЕДЕЛИЛ:

В ходатайстве подс[удимого] НАЗАРЕНКО отказать.

Также учитывая, что из вызванных свидетелей по данному делу явилось пять свидетелей, считать возможным дело слушанием продолжать в отсутствии неявившихся свидетелей Бровермана и Дмитриева.

Подсудимый НАЗАРЕНКО объяснил:

Показания Дмитриева являются клеветническими. Дмитриев был лодырем, и я его подтягивал в работе, кроме того, он совершал преступления, о которых я докладывал. Так, например, у него валялись дела без исполнения, потерял ряд документов арестованных, которые он по моему требованию еле их разыскал, похитил вещдоки, получал выигрыши по облигациям арестованных. О всех его преступлениях я писал в рапорте. Вот, вам лицо свидетеля Дмитриева. Кроме того, в суд. заседании на вопросы суда, на кого я составлял справки, Дмитриев ответил, что он таких показаний не давал.

Я не знаю, почему Меринов и др. свидетели создают такое мнение, что я якобы был близок к Успенскому. Я уже здесь упоминал о ряде фактов, как со мной обращался Успенский.

В части проведённой работы 1-м спецотделом должен сказать, что, несмотря на то, что аппарат у нас был не укомплектован и др. ненормальности, однако нами была проведена большая работа в части улучшения работы в сравнении с прошлыми годами.

Все эти моменты следствие обходило, также следствие отказывало в допросе работников УНКВД др. областей. Меня на протяжении 6

мес[яцев] содержали в камере-одиночке, в этом не было никакой надобности, запрещали книги читать, уволили с работы жену и т.д.

Подсудимый СЛАВИН представил Трибуналу справки о его деятельности на разных работах в учреждениях и ходатайствует о приобщении их к делу.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Представленные подс[удимым] СЛАВИНЫМ справки-характеристики о его работе приобщить к делу.

Суд. следствие ничем дополнено не было и объявлено закрытым.

Подсудимым предоставлено последнее слово.

Подсудимый НАЗАРЕНКО:

Мне нечего просить у Трибунала, т.к. я преступником не был и не буду, и кто бы что не говорил, это — слова словами, а дела остаются делами.

Я родился в бедном, глухом селе. Отец мой имел 5 десятин земли, причем эту землю он должен был выкупать. Я 9 лет был пастухом. Все годы жил в нужде и нищете, при Советской власти мой отец стал середняком. Я выполнял большую ответственную работу, был селькором газеты «Вісти», разоблачал дезертиров в 1921 году. Был председателем сельсовета, зав[едующим] хатой-читальней. Я и другие мои товарищи создавали 1-ые комсомольские ячейки. Всё моё прошлое говорит за то, что я не мог делать преступление, а мог допускать ошибки. Будучи в институте, я там тоже интересовался общественной жизнью. Я был инструктором пропаганды, обслуживая ячейки целого района. ЦК КП(б)У я был командирован в Олевск, там я руководил школами, был культпропом, руководил партийной школой, был 2 года резидентом погранотряда. Будучи взят на службу в РККА, был красноармейцем-курсантом и выдвинут на должность политрука, руководил многотиражкой. В своём полку разоблачил троцкистскую группировку. Я был выдвинут на работу в Особый отдел. Работал там неплохо, есть документы, которые это подтверждают. Женился на дочери рабочего, имеющего 40-летний стаж работы. Он работает и в настоящее время. Два брата моей жены служат в РККА, сама она — комсомолка. Все эти моменты говорят за то, кто я такой, и что я мог делать. Впоследствии я уже был выдвинут в НКВД УССР на руководящую работу. Прибыв туда, у нас было 18 работников вместо 65-ти, работы было много, работу эту я не знал и обо всём спрашивал Меринова.

Всю нашу работу я старался всячески улучшить, и многое было сделано в этой части. Например, по Полтавскому УНКВД числилось много арестованных, мы дали материал, и положение было исправлено. Когда разделилась Донецкая область[1306], то там тоже валялось много дел, и нами было исправлено положение. В 1-м спецотделе у нас карточки валялись в различных шкафах и были слиты в картотеку, и всё было приведено в порядок. О моей положительной работе имеется решение партийного собрания, и, если бы не этот отчет, я не оказался бы на скамье подсудимых. Вот, вам конкретные мои дела. Я опять заявляю, что ничего преступного я делать не хотел. Показания Меринова — клеветнические.

[1306] 3 червня 1938 р. Донецька область УРСР була поділена на Сталінську і Ворошиловградську (нині — Донецька і Луганська області України відповідно).

Это я прямо в его присутствии говорю. Он был пьяницей и преступником, за что его и уволили из органов. По его халатности была расстреляна беременная женщина по Житомиру[1307], он такие ошибки делал, по которым могли расстрелять других лиц, а не те[х], что нужно, и всё время путал. Сам Меринов учил других работников, как перебрасывать цифры в сведениях, и говорил, что это не имеет никакого значения, и всё это исходит от него. Он сам — фальсификатор, за что был выгнан и получил дисциплинарное взыскание — 25 суток ареста. И, вот, следствие считает его основным свидетелем, а он ретиво даёт клеветнические показания. Почему, если Меринов усматривал вредительство, почему же он об этом не писал никуда, а также почему этого не сделали и начальники отделений, которые выступали здесь как свидетели?

Приказ НКВД СССР я также понял и одинаково трактовал, как и др. работники, если я допустил ошибку, это не значит, что я делал преступление. Показания Краснова следствие натягивало, т.к. показания Краснова не являются показаниями по фактам, а это лишь только его вывод. Я считаю, что я работал честно, и материалы следствия представлены в извращённом виде. Я сделал ошибку, которую возводят в степень преступности, и это нечестно. Я имею семью: больная жена, мать-старуха и дочь 4-х лет. Уже свыше 2-х лет как я нахожусь в тюрьме. Я прошу вынести оправдательный приговор.

В 23 часа 20 м[ин.] объявлен перерыв.

5.IV-1941 г. суд. заседание ВТ продолжается.

Подсудимому СЛАВИНУ предоставлено последнее слово.

Долгушев дал показания о том, что я был близок к Успенскому, но они ничем не обоснованы и не подтверждены. Я заявляю, что, кроме грубого отношения ко мне и матерщины со стороны Успенского, я не [ничего] слышал, и во время партрасследования это обстоятельство отмели от меня полностью.

В части качества отчетности должен сказать, что отчетность УСО НКВД была вредительски построена ещё с времён начальника УСО Письменного и предоставляла полную возможность кому угодно и как угодно её запутывать. Отсюда вывод, чего стоила эта отчетность. Был полнейший хаос. Было навалено столько дел, что аппарат не справлялся с перевалкой их только, не говоря уже о приведении их в порядок. Акт обследования работы 1-го спецотдела в основном правильный, хотя имеет недостатки — не отмечена положительная работа.

Хочу дать справку в отношении НАЗАРЕНКО. Когда НАЗАРЕНКО было предложено принять 1-ый спецотдел, то он был очень недоволен и не знал, что ему делать. Вопрос об угрозах Калашникову возникал и при разборе моего партийного дела, и он одними словами говорил равно обо мне так же, как и о НАЗАРЕНКО. Спрашивается, кто же ему угрожал, я или НАЗАРЕНКО?

Калашников — человек самолюбивый, склонный к желанию быстрого выдвижения, но из-за меня его не продвигали. Я ему говорил, что

[1307] Йдеться про М. Лупащенко. Після арешту вона кілька місяців знаходилась у тюрмі УНКВС по Житомирській області. У листопаді 1938 р. її на дев'ятому місяці вагітності розстріляли. (Відлуння Великого терору.— Т. 2. Кн. 1.— С. 91).

он — паникёр и боится трудностей. Кроме того, я обращаю внимание суда на несоответствие показаний Меринова и Краснова по поводу отчетности. По инициативе НАЗАРЕНКО были учреждены дежурства для устранения той вакханалии в незаконных методах следствия, мне самому приходилось несколько раз дежурить. Впоследствии это дело было сорвано, так как начальники отделов отказывались дежурить.

Из партии я исключен с формулировкой: «За потерю бдительности к врагам народа».

Вначале партрасследования мне был предъявлен ряд нелепых обвинений: связь с врагами народа, пьянство, грубость, всё это было отметено, осталось одно — потеря бдительности к врагам народа.

Решение партрасследования я сейчас обжаловал и послал в КПК 19[–го] съезда партии. Сейчас меня политически расстреляли, для меня это очень тяжелый удар, несмотря на моё соц[иальное] положение. Я — участник гражданской войны, имею ранение и контузию, в комсомол поступил в 1920 г. За всё время не имел ни одного взыскания. Был резидентом крупной сельской резидентуры. Мне приходилось работать в НКВД, и я вскрывал врагов народа.

Я был человек критический, с комсомольским задором, и многие были мною недовольны. Однажды за моё выступление [в Полномочном представительстве ОГПУ] по Нижегородскому краю мне было сделано замечание за то, что я выступаю с критикой против старых чекистов. Я вскрыл целый ряд терроргрупп, которые направляли свой удар по отношению к вождям нашей партии. Несмотря на всё это, я всё же не получил даже значка «Почетного чекиста». Я это говорю к тому, что я работал честно, несмотря на то, что не представлялся ни к повышению звания, [н]и к награде значком «Почетного чекиста».

На протяжении всех лет моей работы я работал неплохо, в 1932 г. за работу в милиции был награждён грамотой и часами, а также в последующие годы был награждён ценным подарком уже по работе в Киеве. Я не согласен с формулировкой обвинительного заключения, что под видом перепроверки я фальсифицировал отчетность, но допустил такую фальсификацию не заведомо. Уже после увольнения меня из органов я работал строгальщиком на заводе, а затем пошел работать на учительскую работу, которую я очень люблю, и за то, что добился успехов в этой работе, стал отличником, а это — нелёгкое дело. Основная цель карательной политики Советской власти — обезвредить человека, если он вреден. Человек, который понял свои ошибки, человек, который получил [такое] тяжелое наказание, как исключение из партии, если я и сейчас работаю неплохо, нуждаюсь ли я изоляции меня от общества, и нельзя ли в отношении меня ограничиться другими мерами?

Я в настоящее время учусь в заочном пединституте, это совершенно для меня необязательно, но я это делаю для пользы работы. Я считаю, что в данное время я не являюсь социально вредным и социально опасным. Всякое наказание имеет смысл, если оно бьёт по цели.

Хотя я на протяжении полутора лет пребывания под следствием и в ожидании суда не нахожусь под стражей, а под подпиской о невыезде,

но я пережил не менее того, кто сидит в тюрьме. Я прошу всё это учесть. Теперь для меня понятно, чего стоит забвение бдительности.

В 11.00 часов ВТ удалился на совещание для вынесения приговора.

В 15 часов вынесен приговор, разъяснена его сущность, срок и порядок обжалования.

ВТ ОПРЕДЕЛИЛ: Меру пресечения до вступления приговора в законную силу в отношении осуждённого НАЗАРЕНКО оставить прежнюю — содержание под стражей.

В отношении осуждённого СЛАВИНА меру пресечения изменить: подписку о невыезде на содержание под стражей.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВУЮЩИЙ *Фельдман*

СЕКРЕТАРЬ ВОЕНЮРИСТ *Могилевский*

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 5, арк. 240–251 зв.
Оригінал. Машинопис.

№ 119
Вирок Військового трибуналу військ НКВС Київського округу у справі А. Г. Назаренка і А. Д. Славіна

4–5 квітня 1941 р.

Сов[ершенно] секретно

Дело № *15*–19*41* г. Форма № 1

ПРИГОВОР
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

19*41* г., *апреля 4–5* дня, Военный трибунал войск НКВД *Киевского округа в помещении Военного трибунала*, в *за*крытом судебном заседании в составе:

Председательствующего *т. Фельдмана*,
и членов: 1. *мл[адшего] лейтенанта госбезопасности т. Енакиева*,
2. *мл[адшего] лейтенанта госбезопасности т. Адылина*,
при секретаре — *военюристе т. Могилевском*[1308],

без участия обвинения и защиты, рассмотрев дело по обвинению бывшего начальника 1-го спецотдела НКВД УССР НАЗАРЕНКО Андрея Григорьевича, 1903 года рождения, происходящего из крестьян-бедняков села М[алый] Самбор Конотопского района Сумской области, по соцположению служащего, украинца, женатого, быв. члена ВКП(б) с 1927 года, ныне исключенного в связи с настоящим делом, образование высшее педагогическое и среднее агрономическое, служившего в Красной армии с 1931 по 1932 год, в органах НКВД с 1932 года по день ареста, имеющего спецзвание старшего лейтенанта госбезопасности, не судившегося;

[1308] Далі у документі — рукописний текст, що не виділено курсивом.

бывшего зам[естителя] начальника 1-го спецотдела НКВД УССР СЛАВИНА Андрея Дмитриевича, 1904 года рождения, уроженца города Хвалынска Саратовской области, выходца из семьи попа, по соцположению служащего, русского, женатого, образования среднего, служившего добровольно в Красной армии с 1918 по 1919 год, быв. члена ВКП(б) с 1926 г. по 1939 год, исключенного в связи с настоящим делом, работавшего в органах НКВД с 1929 г. по 1939 год, имеющего спецзвание лейтенанта госбезопасности,

в преступлениях, предусмотренных ст. 206–17 п. «а» УК УССР,

УСТАНОВИЛ:

В 1938 году, в период работы подсудимого НАЗАРЕНКО начальником 1-го спецотдела НКВД УССР и СЛАВИНА его заместителем, по директиве НКВД СССР составлялся сводный статистический отчет оперативной работы органов НКВД УССР за 1937 год и отдельно — с 1/I по 1/VIII 1938 года.

Материалами для сводного статотчета служили данные, присланные из УНКВД областей. В указанных материалах областных Управлений НКВД было правдиво отражено количество произведённых арестов за этот период, отражающих высокий процент репрессированных рабочих, служащих, колхозников и трудовой интеллигенции, допущенных при вражеском руководстве Успенского.

При докладе этих материалов быв. наркому, врагу народа Успенскому, последний с целью сокрытия своей вражеской деятельности приказал исправить цифры путём уменьшения количества репрессированных рабочих, служащих и колхозников за счет увеличения количества репрессированных в графах «быв. люди» и «деклассированный элемент».

Подсудимый НАЗАРЕНКО на основании распоряжения Успенского написал директиву начальникам 1-х спецотделов УНКВД, которой предложил исправить цифры в отчетах в соответствии с указаниями Успенского.

НАЗАРЕНКО и СЛАВИН лично выезжали в УНКВД (Киев, Харьков), где обеспечивали выполнение вражеской установки Успенского.

На возражения отдельных начальников 1-х спецотделов вносить неправильные исправления в статотчеты НАЗАРЕНКО и СЛАВИН в категорической форме требовали выполнения этой директивы.

Кроме того, НАЗАРЕНКО при требовании от УНКВД скорейшего выполнения директивы Успенского, обосновывая её справедливость, заведомо заводил в заблуждения[1309] работников 1-х спецотделов.

Так, в разговоре по телефону с начальником 1-го спецотдела Днепропетровского УНКВД Синяковым НАЗАРЕНКО заявил, что в Сталинском УНКВД арестовано 20 рабочих, а у вас указано 2587 рабочих, а в разговоре по телефону с нач[альником] 1-го спецотдела Николаевского УНКВД НАЗАРЕНКО говорил наоборот, что в Днепропетровском УНКВД арестовано 15–20 рабочих, порицая начальника 1-го спецотдела в том, что ими указано в отчете большое количество репрессированных рабочих.

[1309] Так у документі.

СЛАВИН, находясь в Харьковском УНКВД, на возражения нач[альника] 1-го спецотдела Николашкина против неправильного исправления цифр, правдиво отображающих статотчет, предложил внести исправления в соответствии с требованием директивы НАЗАРЕНКО.

НАЗАРЕНКО лично фальсифицировал данные в статотчетах УНКВД.

Так, Винницкий 1-й спецотдел прислал статотчет с искусственно уменьшенным количеством репрессированных лиц [из] социально близкой среды, НАЗАРЕНКО внёс исправления в сторону дальнейшего уменьшения количества арестованных в графах рабочих, служащих и колхозников, увеличив цифры в графах «Быв. люди» и «Деклассированный элемент», и эту отчетность направил в Винницкое УНКВД для переписки начисто.

В статотчете по Днепропетровской области за 1937 год было указано, что репрессировано рабочих 2587 человек, а после исправления по директиве НАЗАРЕНКО указано только 380 человек рабочих. Получив такие данные, НАЗАРЕНКО сам внёс исправления в графу рабочих, считая, что оставлять цифру 380 нельзя, так как это чрезвычайно резкое изменение свидетельствует о явной неправдоподобности, и написал вместо 380 человек 1142 человека, а в графе «Бывшие люди», где было исправлено с[о] 128 человек на 5959 человек, НАЗАРЕНКО внёс исправления вместо 5959 человек на 3959 человек.

Таким образом, сводный отчет по НКВД УССР был сфальсифицирован НАЗАРЕНКО и СЛАВИНЫМ, в результате которого по Украине за 1937 год искусственно увеличено количество арестованных кулаков, бывших людей, деклассированного элемента, в то же время количество арестованных [из] социально близких групп резко уменьшилось.

Аналогичное положение выявлено и по сводному отчету за 1-ю половину 1938 года, где количество арестованных бывших людей искусственно увеличено за счет уменьшения количества арестованных рабочих, служащих и колхозников.

Преступные действия НАЗАРЕНКО и СЛАВИНА полностью подтверждаются показаниями свидетелей и документами, находящимися в деле.

Кроме того, подсудимый НАЗАРЕНКО, совмещая должность нач[альника] 1-го спецотдела НКВД УССР с должностью Особоуполномоченного НКВД УССР, проводил необоснованные аресты сотрудников НКВД и, руководя следствием по делам этих арестованных, допускал извращенные методы ведения следствия, в силу чего обвиняемые оговаривали себя и других.

Так, незаконному аресту были подвергнуты Геплер, Факторович, Бриккер, Розовский, Зорин и др. по фальсифицированным материалам НАЗАРЕНКО или по его указаниям. Все указанные выше лица, кроме Геплера, умершего на следствии, впоследствии освобождены за отсутсвием состава преступления.

На основании изложенного Военный трибунал признал виновными НАЗАРЕНКО и СЛАВИНА в том, что, будучи на руководящей работе в аппарате НКВД УССР, фальсифицировали статистические отчетности оперативно-следственной работы органов НКВД УССР, тем самым способствовали сокрытию вражеской деятельности врага народа Успенского,

а также НАЗАРЕНКО ещё и в том, что необоснованно арестовывал сотрудников НКВД и допускал извращенные методы следствия по их делам, т.е. в преступлениях, предусмотренных ст. 206–17 п. «а» УК УССР.

ПРИГОВОРИЛ:

НАЗАРЕНКО Андрея Григорьевича на основании ст. 206–17 п. «а» УК УССР лишить свободы в ИТЛ сроком на десять (10-ть) лет без поражения в правах.

СЛАВИНА Андрея Дмитриевича на основании ст. 206–17 п. «а» УК УССР лишить свободы в ИТЛ сроком на 4 года без поражения в правах.

Кроме того, лишить специальных званий: НАЗАРЕНКО — старшего лейтенанта госбезопасности и СЛАВИНА — лейтенанта госбезопасности.

Срок отбытия наказания исчислять: НАЗАРЕНКО — с момента предварительного заключения, т.е. с 29-го[1310] февраля 1939 года, а СЛАВИНУ — с 5-го апреля 1941 года.

Приговор может быть обжалован в пятидневный срок с момента вручения выписок из приговора осуждённым в Военную коллегию Верховного суда СССР через суд, вынесший приговор.

Председательствующий *Фельдман*

Члены: *Енакиев*
Адылин

На останній сторінці документу є прямокутний фіолетовий штамп з написом: «Копию для Военпрокуратуры получил. *8/IV.*19*41* г. *Кацева*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 5, арк. 256–258 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку.

№ 120
Ухвала Військової колегії Верховного суду СРСР у справі А. Г. Назаренка і А. Д. Славіна

23 травня 1941 р.

ФЕЛЬДМАН.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ № 2–614
ВОЕННАЯ КОЛЛЕГИЯ ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР

В составе:
Председательствующего — диввоенюриста т. СУСЛИНА
и членов: бригвоенюриста т. ДЕТИСТОВА и
военного юриста 1[–го] ранга т. ЧЕПЦОВА

рассмотрев в заседании от 23 мая 1941 г. кассационную жалобу НАЗАРЕНКО Андрея Григорьевича — б[ывшего] нач[альни]ка 1-го спецотдела НКВД УССР и СЛАВИНА Андрея Дмитриевича — б[ывшего]

[1310] Так у документі. А. Назаренко був заарештований і взятий під варту 26 лютого 1939 р.

зам[естителя] нач[альни]ка 1-го спецотдела НКВД УССР на приговор ВТ в[ойск]/НКВД Киевского округа от 4–5 апреля 1941 г., осуждённых за преступл[ения], предусмотр[енные] ст. 206–17 п. «а» УК УССР к л[ишению]/св[ободы] в ИТЛ сроком:

НАЗАРЕНКО — на ДЕСЯТЬ лет, с лишением звания ст[аршего] лейтенанта ГБ и

СЛАВИНА — на ЧЕТЫРЕ года, с лишением звания лейтенанта ГБ,

и заслушав доклад тов. СУСЛИНА,

заключение пом[ощника] Главного военного прокурора тов. СИДОРОВА об оставлении приговора в силе,

ОПРЕДЕЛИЛА:

Материалами предварительного и судебного следствия виновность НАЗАРЕНКО и СЛАВИНА в совершении преступлений, предусмотренных ст. 206–17 п. «а» УК УССР, полностью доказана, однако, не находя необходимости в применении к ним столь сурового наказания, назначенное приговором трибунала наказание понизить: в отношении НАЗАРЕНКО — до шести лет лишения свободы в ИТЛ, без поражения в правах, но с лишением специального звания «Старший лейтенант госбезопасности»; в отношении СЛАВИНА наказание понизить до трёх лет лишения свободы в ИТЛ, без поражения в правах, с лишением специального звания лейтенанта госбезопасности. В остальном приговор оставить без изменений.

Подлинное за надлежащими подписями.

Верно: ПОМ[ОЩНИК] СЕКРЕТАРЯ ВК *Башилова*

Препровождается вместе с делом в ВТ в[ойск]/НКВД Киевского округа для исполнения, копия — ГВП для сведения.

28 мая 1941 г. № 2–614

/Секретарь ВК *Башилова*

На документі є:

1) завірча кругла печатка з гербом СРСР у середині і написом по колу: «Верховный Суд Союза ССР. Военная Коллегия»;

2) резолюція від руки синіми чорнилами керівника Військового трибуналу військ НКВС Київського округу: «*Приговор к исполнению в соотв[етствии] с данным определением. Гурьев. 31.V.[1941]*»;

3) позначка про ознайомлення від руки простим олівцем: «*Читал. Фельдман. 31.V.[19]41 г.*»;

4) прямокутний фіолетовий штамп з написом: «Копию для Военпрокуратуры получил. *31/V.*1941 г. *Кунцева*».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 38153, т. 5, арк. 279–279 зв.
Завірена копія. Машинопис на бланку.

ПОКАЖЧИК УПОРЯДНИКІВ

Кокін Сергій, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України 1920-х — 1930-х років Інституту історії України Національної академії наук України, член редколегії науково-документального журналу «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ».

Основні публікації: Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр. У 2-х ч.— К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010 (у співавторстві з М. Юнге); Великий терор: Польська операція 1937–1938 // Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках XX століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Т. 8, у 2-х ч.— Варшава–Київ: IPN, 2010 (у співавт. з Є. Беднареком, П. Кулаковським, М. Маєвським, Ю. Шаповалом та ін.); Партійно-радянське керівництво УСРР під час Голодомору 1932–1933 рр.: Вожді. Працівники. Активісти. Збірник документів та матеріалів.— К., 2013 (у співавт. з В. Васильєвим і Н. Вертом); Відлуння Великого терору. Збірник документів у трьох томах.— Т. 2: Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 — червень 1943 рр.). Кн. 1: НКВС Молдавської АРСР, Дорожньо-транспортний відділ ГУДБ НКВС Північно-Донецької залізниці, УНКВС по Житомирській області та УНКВС по Одеській області / Автори-упорядники С. Кокін, Д. Россман.— К.: Видавець В. Захаренко, 2018.— 728 с.; Кн. 2: УНКВС по Київській області, УНКВС по Миколаївській області, УНКВС по Вінницькій області, УНКВС по Харківській області та УНКВС по Ворошиловградській області / Автори-упорядники С. Кокін, Д. Россман.— К.: Видавець В. Захаренко, 2019.— 824 с.

ПОДЯКИ

Автор-упорядник висловлює щиру вдячність директору Галузевого державного архіву Служби безпеки України Андрію Когуту, заступнику начальника ГДА СБУ Віталію Литвиненку, співробітникам архіву Ользі Голядинець, Ларисі Лавренчук, Марії Пановій, Георгію Смирнову, начальнику архівного підрозділу Управління Служби безпеки України в Полтавській області Сергію Сироватському та іншим співробітникам цього підрозділу за проведений ними архівний пошук і всебічну допомогу в опрацюванні і вивченні автором-упорядником значного комплексу архівних документів.

Дякую також іншим учасникам проєкту: Валерію Васильєву, Лінн Віолі, Вадиму Золотарьову, Роману Подкуру, Марку Юнге за наукову і організаційну допомогу при підготовці видання. Окрема подяка за переклад українською мовою та літературне редагування книги співробітникам ГДА СБУ Ірині Лябах, Анні Моргун, Наталії Сердюк та кандидату філологічних наук Віталію Хропку.

Завершення публікації усіх трьох томів збірника документів є результатом відповідального професійного ставлення до цього Владислава Захаренка та очолюваного ним колективу працівників видавництва. Особливо це стосується 3-ї книги 2-го тому, яка побачила світ у непростих умовах воєнного часу.

При наведенні біографічних даних у вступній статті, іменному і біографічному покажчиках були використані публікації і матеріали українського дослідника В. А. Золотарьова, а також інформація з книг: Петров Н. В., Скоркин К. В. Кто руководил НКВД, 1934–1941: Справочник / Об-во «Мемориал», РГАСПИ, ГАРФ; под ред. Н. Г. Охотина и А. Б. Рогинского.— М.: Звенья, 1999.— 504 с.; Петров Н. В. Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник / Междунар. об-во «Мемориал», РГАСПИ, ГАРФ, ЦА ФСБ России.— М.: Об-во «Мемориал»; Звенья, 2010.— 1008 с. Деякі уточнення і доповнення зроблені на підставі документів ГДА СБУ.

«Абраша», він же «Гарибальді» — див. Герштейн Абрам Якович.	477, 478
Абремський Йосип Геронімович (1905–?), голова Київської обл. ради Товариства сприяння обороні, авіаційному та хімічному буд-ву (Тсавіахім, ТАХ). У 1938 заарештований. Справу припинено, звільнений.	484
Аврашко Микола Іванович, кол. працівник Цент. комітету (ЦК) Ленінського комуніст. союзу молоді України (ЛКСМУ), в 1938 — директор експеримент. майстерень при Укрпромраді. 11.11.1938 заарештований 03.06.1939. ВТ КОВО виправданий, звільнений.	216, 422
Адилін, 04–07.1941 — член ВТ військ НКВС Київського округу (КО). Мол. лейт. ДБ.	272, 321, 325, 341, 350, 352, 589, 615, 618
Александров Костянтин Олександрович, у 1938 — оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл., з 08.1938 — співр. ОВ КОВО (Коростенський укріпрайон, ст. Білокоровичі, Житом. обл.). Мол. лейт. ДБ (22.03.1936). 17.06.1939 звільнений з НКВС.	158, 395–397, 405
Александров (Квітницький) Олександр Львович (1895–1938), з 05.11.1936 — заст. нач. Житом. окружного відділу НКВС Київ. обл., з 04.10.1937 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл., з 26.02.1938 — у розпор. НКВС УРСР. Ст. лейт ДБ (09.02.1936). 10.03.1938 заарешт. 23.09.1938 виїзн. сесією ВК ВС СРСР засуджений до ВМП, розстріляний.	62, 63, 65–67, 69–70, 72–74, 78, 120, 139, 328–330
Александрович Ісак Маркович (1904–1944), у 1937 — оперуп. 9-го від-я, з 25.05.1937 — т.в.о. пом. нач. 3-го від-я, з 08.08.1937 — заст. нач. від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 15.03.1938 — т.в.о. заст. нач., з 22.04.1938 — т.в.о. нач., з 28.05.1938 — нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Донецьк. (з 11.06.1938 — Сталінськ.) обл.; 02.03.1939 бюро Сталінськ. обкому КП(б)У не затвердило на посаді нач. 2-го відділу УДБ УНКВС; відкликаний у розпор. НКВС УРСР, з 04.1939 — т.в.о. нач. 1-го від-я 2-го відділу УДБ НКВС УРСР. Лейт. ДБ (22.03.1936), ст. лейт. ДБ (15.06.1938). Нагороджений знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 25.05.1939 звільнений з НКВС з виключ. з обліку.	578
Александровський Михайло Костянтинович (1898–1937), з 15.12.1933 — нач. особл. відділів ДПУ УСРР і Укр. військового округу (з 10.07.1934 — ОВ УДБ НКВС УСРР і ОВ ГУДБ НКВС УВО), з 10.06.1935 — нач. ОВ УДБ НКВС УСРР і ОВ ГУДБ НКВС Київського ВО, з 16.12.1936 — нач. КРВ УДБ НКВС УСРР, з 11.01.1937–1-й заст. нач. 4-го управл. Генштабу РСЧА. Ст. майор ДБ (29.11.1935). 07.07.1937 заарештований 15.11.1937 особливим порядком (комісією наркома внутр. справ СРСР, прокурора СРСР і голови ВК ВС СРСР) засуджений до ВМП. Розстріляний.	405
Алексєєв Борис Семенович (1904–1943), з 1935 — співр. УНКВС по Харків. обл.; у 1938 — т.в.о. нач. від-я 3-го від. УДБ УНКВС, з 16.06.1938 — т.в.о. особливоуповн. УНКВС по Полт. обл.; з 10.07.1938 — т.в.о. нач. ОВ НКВС 75-ї стріл. див. ХВО. Учасник рад.-фін. війни 1939–1940. У 1942–1943 — нач. ОВ НКВС 26-ї окр. стріл. бриг. Мол. л-т ДБ (1936), ст. л-т ДБ (1940)	114, 115, 120
Андропов Володимир Петрович (1906–?), у 1936 — співр. УНКВС по Київ. обл., у 1938 — оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл., з 02.06.1938 — оперуп. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 20.06.1938 — у розп. НКВС УРСР з прикріпл. до ОВ КВО, з 22.10.1938 — у розп. УНКВС по Житом. обл., з 29.11.1938 — у розп. ОВ КОВО, на 10.06.1939 — нач. секр-ту ОВ, на 03.10.1940 — заст. нач. від-я ОВ КОВО, у 1941 — співр. ОВ НКВС Південно-Західн. фронту (ПЗФ). Сержант ДБ (09.02.1936), мол. лейт. ДБ (31.05.1939), лейт. ДБ (на 03.10.1940).	189, 456, 523
Андрушевич, у 1937/1938 заарештований УНКВС по Миколаїв. обл. (ОВ 15-ї стріл. див.).	369

Антипін Олексій Васильович (1904–1941?), у 1937 — нач. від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Іванов. обл., потім — нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Ярослав. обл., з 03.1938 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл., з 02.06.1938 — нач. 8-го від-я 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 08.1938 — нач. 11-го від-я ОВ КОВО. Лейт. ДБ (23.02.1936), ст. лейт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (09.05.1938). 28.11.1939 звільнений з НКВС с виключ. з обліку. З 20.07.1941 — заст. нач. від-я 2-го відділу НКДБ УРСР, потім — заст. нач. 3-го від-я 1-го спецвідділу НКВС УРСР, з 05.08.1941 — у розп. нач. ОВ НКВС 37-ї армії ПЗФ, нач. від-я. 01.10.1941 зник безвісти.	139, 143
Антонюк Павло Петрович (1900–?), у 1926 — пом. оперуп. СПВ Дніпропетр. окр. відділу ДПУ. В 1931/1932 звільн. з ДПУ через хворобу. У 1936 закінчив Дніпропетр. металург. ін-т, інженер Дніпропетр. мет. з-ду ім. К. Лібкнехта. У 1938 заарештований, особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Не розстріляний. У 1939 звільнений.	288
Арнаут Михайло Григорович (1912–1941?), у 1938 — співр. Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; у 1941 — оперуп. ОВ НКВС 229-ї стріл. див. (Західн. фронт). Сержант ДБ (23.08.1938). У 1941 зник безвісти на фронті.	292
Ароцкер Лев Ісакович (1895–1937), уповнов. Комітету заготівель при РНК СРСР по Азово-Чорномор. краю (АЧК), заст. голови Азово-Чорномор. крайвиконкому (м. Ростов-на-Дону). У 1937 заарештований. 07.08.1937 засудж. до ВМП, розстріляний.	333
Артеменко, у 04.1940 — пом. Голов. військового прокурора РСЧА.	447
Артемьєв Григорій Дмитрович (1906–1944), у 1937 — нач. Яруньського райвід-я НКВС Київ. обл., з 12.10.1937 — т.в.о. нач. Новоград-Волин. МВ НКВС Житом. обл. Мол. лейт. ДБ (09.02.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 01.07.1939 заарештований. 22.08.1939 ВТ військ НКВС КО засудж. до 3 років п/в умовно. 07.03.1944 загинув на фронті.	255
Арутюнов Михайло Артемович (1909–?), з 05.01.1937 — оперуп. ОВ Запоріз. МВ НКВС, з 03.1937 — оперуп. 3-го від-я УДБ Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл., з 05.05.1938 — т.в.о. нач. 2-го від-я, потім — нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 22.10.1938 — нач. від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Сержант ДБ (23.03.1936), мол. лейт. ДБ (22.06.1939). 20.10.1939 звільнений з НКВС.	22, 23, 286, 287
Асєєв, у 1938 заарештований НКВС УРСР.	439
Афанасьєв Іван Трохимович (1904–1943), у 1938 — пом. оперуп. Запоріз. МВ НКВС, з 08.04.1938 — нач. Нижньо-Сірогозького райвід-я НКВС Дніпропетр. обл., у 04.1939 — оперуп. 11-го від-я ОВ КОВО; на 29.10.1942 — нач. від-я ОВ НКВС 9-ї армії. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (31.05.1939), капіт. ДБ (на 29.10.1942). Нагор. медаллю «За відвагу» (29.10.1942), орд. Червоної зірки (19.12.1942). 12.04.1943 загинув.	258
Афанасьєв Микола Порфирович (1902–1979), у 1937 — військовий прокурор Орлов. ВО, з осені 1939 — заст. Голов. військового прокурора РСЧА, з 1942 — Голов. військовий прокурор залізничного транспорту СРСР, з 1945 — Голов. військовий прокурор. Бригвійськюрист, диввійськюрист (22.07.1940).	53, 110, 202, 331, 451
Ашкелянц Йосип Христофорович (1894–?), робітник Дніпропетр. мет. з-ду ім. К. Лібкнехта. У 1938 заарештований. 14.10.1938 особлив. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 19.09.1939 рішення трійки скасоване, звільнений.	268, 314, 319, 323

Бабасєв Михайло Григорович (1903–1953), з 23.02.1937 — заст. нач. Особ. від-я НКВС 15-ї стріл. див. (Миколаїв), з 10.1937 — у розп. НКВС УРСР, з 08.12.1937 — т.в.о. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 25.05.1938 — т.в.о. пом. нач. Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. Ст. лейт. ДБ (09.02.1936). 14.07.1938 заарештований 19.12.1939 справу припинено, звільнений. З 1940 — пенсіонер НКВС. З 31.08.1943 — у резерві НКДБ УРСР, з 06.11.1943 — заст. нач. Київ. МВ НКДБ, з 01.03.1944 — нач. відділу «А» (обліково-архівного) УНКДБ по Київ. обл.	186, 187, 505, 506
Бабенко А. В., з 03.1938 — пом. оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл., з 02.06.1938 — полк. оперуп. ОВ 34-ї кав. див.	393
Бабін Олександр Агапійович (1906–?), голова Одеськ. обл. ради ТАХ УРСР. 08.06.1938 заарештований.	470, 471, 483, 484, 487, 488, 526
Бабіченко Степан Трохимович (1901–?), технорук. 4-го крупозаводу (Харківів). 12.1937 мобілізов. на роб. в УНКВС по Харків. обл.	165
Бабушкін Зиновій Володимирович (1907–?), з 12.1935 — оперуп. СПВ (4-го відділу) УДБ УНКВС по Харків. обл. Мол. лейт. ДБ (20.06.1936). 28.02.1938 заарештований. 13.09.1939 справу припинено, звільнений.	428
Бажан Олег	84–86, 88, 90, 91, 94–99, 111
Баленко Григорій Дмитрович (1902–1938), працівник Дніпропетр. коксохім. з-ду. 09.06.1938 заарештований. 29.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. 20.11.1938 розстріляний. У 1958 реабілітований.	266
Балецький Борис Мойсейович (1905–?), у 1938 — пом. оперуп. Чубаревського райвід-я НКВС, з 08.04.1938 — нач. Магдалинівського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл.; з 28.06.1939 — оперуп. УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., 11.1939 — оперуп. ЕКВ Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; 12.1940–02.1941 — ст. оперуп. Теленештського райвід-я НКВС Оргеєвського повіту Молдавської РСР.	312, 313
Балицький Всеволод Аполлонович (1892–1937), з 10.07.1934 — нарком внутр. справ УСРР, з 11.05.1937 — нач. УНКВС по Далекосхідному краю (ДСК, м. Хабаровськ). Комісар ДБ 1-го рангу (26.11.1935). Нагороджений трьома орд. Черв. прапору (1921, 1926, 1930), орд. Черв. зірки (1936). 07.07.1937 заарештований. 27.11.1937 особл. порядком засудж. до ВМП. Розстріляний. Не реабілітований.	10, 11, 14, 64, 230, 233, 239, 405
Баличев Олексій Дмитрович (1900–?), з 03.1937 – нач. Макіївського МВ НКВС Донец. обл., з 04.06.1938 – т.в.о. заст. нач. УНКВС по Ворошиловгр. обл.; з 09.09.1938 – в.о. нач. ОВ НКВС Житомирської арм. групи КОВО (не приступав до вик. обов.), з 27.10.1938 – у розпор. відділу кадрів НКВС УРСР, з 1939 – нач. Управління пожежної охорони (УПО) НКВС УРСР. Ст. лейтенант ДБ (1936), капітан ДБ (1940). 13.02.1941 заарешт. 15.08.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 31.01.1942 Президією Верховної Ради СРСР звільнений зі зняттям судимости. Брав участь у зафронтовій роботі органів НКВС.	19
Бандура Степан Іванович (1876–1938), агроном радгоспу с. Борки Харків. обл. 14.02.1938 заарештований. 21.02.1938 через побої під час допитів помер.	162–164, 166, 171, 413, 414, 419–421, 423–425, 432, 445, 446
Баранов Хома Якович (1902–?), з 1935 р.— нач. Дзержинського райвід-я НКВС Вінницьк. обл., з 31.08.1937 — оперуп. 4-го відділу, з 1938 — нач. 7-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 10.1940 — нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Львів. обл. Лейт. ДБ (23.03.1936), ст. лейт. ДБ (22.06.1939). Нагор. орд. «Знак пошани» (29.12.1941).	550, 551

Баринов Михайло Васильович (1909–2001), на 27.01.1941 — т.в.о. військового прокурора військ НКВС КО, на 10.1942 — голова ВТ 16-ї окр. інженерн. бригади спец. признач. РСЧА, з 18.12.1942 — голова ВТ 66-ї гвард. стріл. див. 4-ї гвард. армії. Військовий юрист 3-го рангу, гвардії військовий юрист 2-го рангу.	159, 359
Бартков, 12.1939–03.1940 — пом. військового прокурора військ НКВС КО. Військовий юрист 3-го рангу (на 20.12.1939).	105–107
Басов Володимир Іларіонович, у 1937 закінчив Київ. міжкрайову школу (МКШ) ГУДБ НКВС СРСР. з 23.11.1937 — пом. оперуп., оперуп. 2-го від-я 4-го відділу УДБ, 09.1939 — заст. нач. 2-го від-я 2-го відділу УДБ УНКВС по Миколаїв. обл. Сержант ДБ (21.02.1938).	403, 404
Басовський, у 1938 заарештований УНКВС по Дніпропетр. обл.	295
Баша Петро Євменович (1899-1953), з 03.01.1937 — нач. 5-го від. УДБ УНКВС, з 26.07.1937 — у резерві УНКВС по Дон. обл.; згодом — нач. 3-го від. Каргопольського ВТТ НКВС СРСР. 27.03.1940 звільн. з посади. Ст. л-т ДБ (1936)	134, 139
Башилова, у 1940–1941 — пом. секретаря ВК ВС СРСР.	411, 540, 619
Башинський Йосип Іванович (1906–?), робітник м. Дніпродзержинська Дніпропетр. обл. 09.06.1938 заарештований. 24.03.1939 справу припин., звільнений. У 1941 — бригадир будівельної групи радгоспу № 12 (м. Дніпродзержинськ).	312, 313
Бедренко Ілля Антонович (1903–?), заст. голови Комітету в справах фіз-ри і спорту при РНК УРСР. 24.07.1938 заарештований. 13.01.1939 справу припин., звільнений.	453, 454, 463, 474, 475, 530, 533
Беккер Георгій Антонович (1901–1938), нач. ділянки «Амургавань» Дніпропетр. річк. порту. У 1938 заарештований. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засуджений до розстрілу. 23.10.1938 розстріляний. У 1958 реабілітований.	268, 319, 322, 324
Белашевський, співр. 5-го відділу УДБ УНКВС по Миколаїв. обл.	396
Беленець Дмитро Опанасович (1898–?), з 1935 — уповнов. СПВ УДБ УНКВС по Харків. обл., у 1936 — нач. Кегичівського райвід-я НКВС Харків. обл.; з 12.10.1937 — т.в.о. пом. нач. 2-го від-я 4-го відділу УДБ, з 16.06.1938 — т.в.о. нач. 8-го (обліково-статист.) від-я УДБ, потім — 1-го спецвідділу УНКВС, у 1939 — нач. 2-го від-я 2-го відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл. 21.01.1940 звільнений з НКВС. З 18.07.1941 — в особл. орг. в РСЧА. Лейт. ДБ (22.03.1936).	337, 343
Бендерський Василь Филимонович (1906–?), у 1938–1940 — черговий 2-го від-я (Печерська тюрма) внутр. тюрми УДБ НКВС УРСР. Старшина (на 26.06.1938).	165, 415, 431
Бережной Михайло Тимофійович (1906–?), у 1937 — інспектор 8-го від-я УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 22.11.1937 — т.в.о. нач. 8-го від-я УДБ, з 22.04.1938 — т.в.о. секретаря УНКВС по Житомир. обл.; з 15.09.1938 — нач. від-я, заст. нач., т.в.о. нач. 1-го спецвідділу НКВС УРСР; з 14.01.1939 — в.о. нач. від-я 3-го відділу 3-го управл. НКВС УРСР; з 16.06.1939 — у розп. нач. УНКВС, з 05.07.1939 — заст. нач., з кінця 1939 р.— фактич. нач. СЧ УНКВС по Одеськ. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (на 22.02.1941). 22.02.1941 звільнений з НКВС з виключ. з обліку. 27.04.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 4 років п/в у ВТТ. 05.06.1941 ВС СРСР справу прип. З 09.1941 — нач. СЧ УНКВС по Одеськ. обл., з 10.1941 — заст. нач. СЧ і ст. слідчий 3-го відділу ОВ НКВС Чорномор. флоту, з 11.1941 — нач. від-я СЧ ОВ НКВС НК Військово-морського флоту СРСР.	229

Березовський Наум Борисович (1902–?), з 02.1936 — нач. ЕКВ УДБ, з 09.01.1937 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 03.1938 — у розп. НКВС СРСР; з 01.05.1938 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Орджонікідзевському краю (м. Ворошиловськ, нині — Ставрополь). Ст. лейт. ДБ (08.01.1936), кап. ДБ (29.05.1938). 15.03.1939 знятий з посади, 23.08.1939 заарештований. 28.10.1940 ВТ військ НКВС Орджонікід. краю засудж. до 10 років п/в у ВТТ. У 1942 звільнений, відправлений на фронт.	60, 61, 95, 110, 318
Берестнєв Олексій Олексійович (1892–?), у 1938 — пом. нач. від-я 5-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл., з 26.02.1938 — нач. ОВ 25-ї стріл. див. (Полтава), з 08.07.1938 — т.в.о. пом. нач. УНКВС по Полтав. обл. з неоперат. відділів. Ст. лейт. ДБ (23.02.1936). Нагор. мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 03.12.1939 звільнений. з НКВС.	62, 63, 103, 104, 106
Берестовський Костянтин Іонович (Іванович) (1895–?), у 1937 — співр. Дніпродзерж. МВ НКВС; з 07.1937 — оперуп., з 23.09.1937 — нач. 3-го від-я УДБ Нікопольського міськвід-я НКВС, з 15.08.1938 — нач. Павлоградського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл. Лейт. ДБ (22.03.1936). 28.08.1939 звільн. в запас НКВС. У 04.1941 — дир. Нікопольторгу.	22, 23, 56, 60, 295
Берія Лаврентій Павлович (1899–1953), з 22.08.1938–1-й заст. наркома внутр. справ СРСР, водночас з 08.09.1938 — нач. 1-го управл. (з 29.09.1938 — ГУДБ) НКВС СРСР, з 25.11.1938 — нарком внутр. справ СРСР (по 29.12.1945). Комісар ДБ 1-го рангу (11.09.1938), Генер. комісар ДБ (30.01.1941). 23.12.1953 спец. судов. присутністю ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	10, 76, 77, 101, 111, 136, 146, 178–180, 190, 199, 215, 218, 234, 241, 405, 465, 498, 574, 594
Беспалько (Бей-Беспалько) **Іван Михайлович** (1903–?), з 01.12.1935 — оперуп. 5-го від-я СПВ (4-го відділу) УДБ, з 01.08.1938 — референт, з 11.01.1939 — в.о. нач., з 01.05.1939 — нач. секр-ту НКВС УРСР, з 03.1941 — в.о. нач. секр-ту НКДБ УРСР, з 02.08.1941 — нач. секр-ту НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (09.01.1936), ст. лейт. ДБ (22.06.1939). Нагор. орд. «Знак пошани» (26.04.1940). У 1941 зник безвісти (виключ. зі списків особ. складу наказом НКВС УРСР № 103/ос від 02.03.1942).	593
Бессмертний Тихін Кузьмич (1914–?), у 1937 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 23.11.1937 — пом. оперуп. 4-го відділу, з 10.07.1938 — оперуп. 1-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ, на 15.08.1939 — старш. оперуп. 2-го відділу УДБ НКВС УРСР; у 05.1941 — заст. нач. від-я УНКВС по Львів. обл., нач. ОВ НКВС 276-ї стріл. див. 51-ї армії. Сержант ДБ (21.02.1938), мол. лейт. ДБ (22.06.1939). 31.10.1941 зник безвісти на фронті.	165, 167, 219, 223, 224, 416, 417, 420, 435, 438, 443, 545–547, 552, 557–559, 567–570, 576–578, 580–582
Бєднарек Є.	620
Бєлєнький Єлизар Борисович (1907–?), у 1937 — оперуп. 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 31.08.1937 — оперуп. 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 10.07.1938 — пом. нач. 5-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936). 28.02.1939 звільн. з НКВС. У 1940–1941 — нач. спецвідділу Київ. з-ду «Економлайзер» ім. К. Маркса.	219, 222, 422, 519, 545, 546, 548, 549, 554, 555, 573, 582
Бєлєнький, у 1938 заарештований НКВС УРСР.	436
Бєлий Борис Петрович, кол. відповід. секр. Молотовської райради м. Києва. 10.11.1938 заарешт. 03.06.1939 ВТ КОВО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. ВК ВС СРСР вирок відмінила. 23.03.1940 справу припин., звільнений. Після 22.06.1941 заарештований, 07.07.1941 розстріляний.	216, 228, 553, 585
Бєлов Василь Феофанович (1905–?), у 1936–1938 — полковий оперуп. ОВ 3-ї кав. див. КВО і Бердичівського МВ НКВС (Вінницьк., з 10.1937 — Житомир. обл.). Сержант ДБ (23.03.1936), мол. лейт. ДБ (31.05.1939).	176
Бєляєв, з 10.1940 — член ВТ військ НКВС УРСР.	456, 532, 536

Биков Семен Якович (1906–?), у 1937 — оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 23.10.1937 — т.в.о. нач. від-я 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, зміна: з 22.11.1937 — т.в.о. пом. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 05.06.1938 — т.в.о. нач. 3-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; 14.10.1938–01.1939 — нач. від-я ОВ КОВО; 28.01.1939 знятий з роб. і звільнений з НКВС та виключений з ВКП(б). У 1940 — заст. нач. 3-го відділу Ухто-Іжемського ВТТ НКВС СРСР. Сержант ДБ (22.03.1936), мол. лейт. ДБ (17.11.1937), лейт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 23.06.1940 звільн. з НКВС за власним бажанням. Майор ДБ (на 30.12.1943). Нагор. орд. «Знак пошани» (30.12.1943).	184, 463, 467, 514, 518, 525, 530, 534
Бізяєв Сергій Дмитрович (1894–?), з 01.1935 — командир 123-го окрем. дивізіону військ внутр. охорони НКВС (Миколаїв). Капітан. 25.10.1937 звільн. в запас через хворобу. 25.02.1938 заарешт. 04.04.1939 справу припинено, звільнений.	372–374, 391
Блажко, у 1938 — на роботі у Дніпродзержин. МВ НКВС Дніпропетр. обл.	283
Блат, у 1935 висланий з СРСР за кордон.	474
Бліц Абрам Борисович (1907-?), 03.1939 — заст. нач. 12-го від-я ОВ ГУДБ НКВС КОВО. Мол. л-т ДБ (1937), л-т ДБ (1939).	75
Блюман Віктор Михайлович (1899–1938), з 03.01.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл., з 06.1937 — т.в.о. особливоуп., з 21.07.1937 — особливоуп. НКВС УРСР, з 23.09.1937 — нач. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР і ОВ ГУДБ НКВС КВО, з 17.02.1938 — у розпор. НКВС СРСР. Капіт. ДБ (08.01.1936), майор ДБ (22.11.1937). 27.04.1938 заарештований. 22.09.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Не реабілітований.	68, 122–126, 132, 139, 142, 143, 172, 255, 353, 354
Блюхер, «польський шпигун» (справа Ф. Овчинникова).	372
Блях Володимир Абрамович, заст. голови Комітету в справах фізкультури і спорту при РНК УРСР. У 1938 заарештований. Засудж.	453, 454, 463, 474, 530, 533
Бобров П., 12.1938–05.1939 — військовий прокурор військ НКВС Одеськ. обл., 07.1939 і на 25.09.1940 — т.в.о. військового прокурора військ НКВС КО. Військовий юрист 3-го рангу (на 17.12.1938), військовий юрист 2-го рангу (на 04.05.1939).	24, 27
Богатько Георгій Степанович (1903–?), з 1935 — співр. УНКВС по Харків. обл.; з 16.06.1937 — нач. ОВ НКВС Ржищівського табору КВО (Київ. обл.); у 1937 — полковий оперуп. Кременчуцького МВ НКВС Полтав. обл.; з 03.1938 — полковий оперуп., з 16.06.1938 — т.в.о. пом. нач., з 10.07.1938 — т.в.о. нач. ОВ 25-ї стріл. див. (Полтава); у 1941 — нач. ОВ НКВС 191-ї стріл. див. (Волхов. фронт). Лейт. ДБ (23.02.1936), ст. лейт. ДБ (25.04.1939). 10.1941 зник безвісти.	337
Богданов Федір Олександрович (1905–?), з 1935 — пом. оперуп., з 01.06.1937 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл., з 01.10.1937 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл., з 13.07.1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 30.04.1939 — ст. слідчий, з 22.04.1940 — т.в.о. пом. нач. СЧ УДБ НКВС УРСР, з 01.05.1941 — нач. 1-го відділу СЧ НКДБ УРСР, з 01.08.1941 — нач. слідвід-я ЕКВ НКВС УРСР. Сержант ДБ (23.09.1937), мол. лейт. ДБ (02.07.1939).	103, 106, 114
Богунов *С.*	447
Богуш Ілля Семенович (1904–?), інженер Запорізьк. коксохім. комбінату. 23.06.1936 заарештований. Звільнений.	262
Боданська Лідія Йосипівна (1901–?), у 1937 — зав. відділом в справах мистецтв Харків. обкому КП(б)У. 24.10.1937 заарешт. Звільнена. З 01.1940 — директор Полтавської філармонії.	163, 412, 416, 420, 425–427, 432, 445, 446
Божко Михайло Ілліч (1886–1938), вчитель середньої школи м. Пирятина Полтав. обл. 10.01.1938 заарешт. 09.02.1938 Особливою нарадою (ОСН) при НКВС СРСР засудж. до розстрілу. 25.05.1938 розстріляний. У 1958 реабілітований.	329

Бойко Ганна Михайлівна (1902–?), у 1937–1939 — секретар 4-го (2-го) відділу УДБ УНКВС по Харків. обл. Сержант ДБ (1939).	162, 413, 415, 423–426
Бойко Микита Іванович (1905–?), у 1938 — т.в.о. нач. 4-го від-я УДБ Дніпродзерж. МВ НКВС, з 08.04.1938 — нач. Приазовського райвід-я НКВС, з 19.06.1938 — нач. Межівського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл., з 10.07.1938 — т.в.о. нач. ОВ 30-ї стріл. див., з 10.07.1939 — нач. 4-го від-я УДБ Дніпродзерж. МВ НКВС; на 07.1939 — співр. ОВ НКВС Харків. військового округу (ОВ ХВО), 11.1939–01.1941 — нач. ОВ 30-ї стріл. див. (Дніпропетровськ), 02.1941 — співр. ОВ НКВС (Одеса). Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (01.07.1939).	299–302, 307, 309, 316
Бойко Петро Дмитрович (1893-1937), з 08.12.1935 по 05.1937 — голова виконкому Одеськ. обл. ради. Нагор. орд. Черв. прап. У 1937 заарешт. 09.1937 засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	72
Болдін Борис Павлович (1906–1942), з 01.08.1937 — нач. 1-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Воронезьк. обл.; з 28.01.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 23.02.1938 — нач. 1-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 07.03.1938 — пом. нач. 3-го відділу УДБ, з 28.04.1938 — т.в.о. заст. нач., з 14.06.1938 — заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 12.07.1938 — т.в.о. нач. Запорізьк. МВ НКВС, з 01.02.1939 — в.о. заст. нач. ЕКВ УДБ УНКВС по Запорізьк. обл. Мол. лейт. ДБ (02.03.1936), лейт. ДБ (15.06.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (09.05.1938). 19.03.1939 заарешт. 29.06.1941 ВТ військ НКВС КО призупинив провадж. у справі. 26.01.1942 помер. 10.12.1951 ВТ військ МВС КО у зв'язку зі смертю справу припинив.	29–43, 186–188, 195, 196, 227, 228, 255–260, 263, 284, 317, 452, 462, 463, 466, 467, 505, 506, 508, 512, 525, 529
Болтов, нач. Управл. робіничо-селянської міліції (УРСМ) УНКВС по Полтав. обл.	343
Болтянський, у 1938 — співр. УНКВС по Микол. обл.	158
Большунов Петро Олександрович (1907-1970), з 1935 — оперуп. ОВ (5-го від.) УДБ УНКВС по Харків. обл., з 1938 — в.о. нач. ОВ НКВС 43-ї авіабриг. ХВО, з 08.07.1938 — нач. 4-го від-я, з 09.09.1938 — 2-го від-я 5-го від. УДБ УНКВС по Харків. обл. (ОВ ХВО). Серж. ДБ (1936), мол. л-т ДБ (1939), л-т ДБ (1939), ст. л-т ДБ (1940)	130
Борисов-Вільнер Борис Соломонович (1898–1938), у 1938 — нач. відділу кадрів, з 08.05.1938 — т.в.о. пом. нач. УНКВС по Дніпропетр. обл. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936). 25.06.1938 заарешт. 02.10.1938 виїзн. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	8, 16–18
Боровков Олексій Федорович (1905–?), з 21.06.1937 — нач. 5-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Івановськ. обл.; у 1938 — нач. від-я 3-го відділу УДБ, з 20.04.1938 — нач. від-я 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 30.09.1938 — нач. 10-го від-я ОВ КОВО, з 11.10.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 21.10.1938 — нач. 3-го від-я 6-го відділу УДБ НКВС УРСР, на 20.12.1939 — нач. від-я 2-го відділу, 10.1940 — співр. 2-го відділу НКВС УРСР; у 1941 р.— нач. відділу 3-го управл. НКДБ УРСР, з 17.07.1941 виключ. зі списків особов. складу НКДБ як відрядж. до ОВ ХВО; з 18.11.1942 — нач. ОВ НКВС Каспійської військової флотилії. Мол. лейт. ДБ (23.02.1936), лейт. ДБ (22.08.1938), капіт. ДБ (на 22.02.1943). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (15.10.1937).	176, 177, 179, 185, 186, 188, 456, 515, 516
Бородай Максим Степанович (1891–?), у 1912–1914 — столонач. кримін. від-я Зіньківського повіт. поліц. управл.; у 1938 — бухгалтер Зіньківської райспоживспілки, секр. співр. Зіньківського райвід-я НКВС Полтав. обл. «Григоренко», лжесвідок у слідчих справах заарештованих.	115

Бородін Олексій Артемович (1908–1995), з 10.11.1937 — зав. сектором культури Управл. справами (УС) РНК УРСР, секр. парткому УС РНК. 10.06.1938 заарешт. 17.04.1939 ВТ КОВО засуджений до 8 років п/в у ВТТ. 23.09.1939 ВК ВС СРСР відмінила вирок. 03.04.1940 Військова прокуратура КОВО справу припинила. 21.09.1940 звільн. З 03.1941 — праців. Центр. лекторського бюро при НК освіти УРСР. У 1948–1952 — декан іст. факультету, у 1957–1979 — зав. кафедри іст. КПРС Київ. держуніверситету ім. Т. Г. Шевченка. Д-р іст. наук (1967), проф. (1960).	211–213, 216, 221, 227, 543, 544, 546, 548, 558, 571, 572, 575, 583, 585
Боряченко Михайло Петрович (1905–?), у 1937–1938 — черговий пом. нач. внутр. тюрми (тюрми № 1) УДБ НКВС УРСР (Київ); 07.1940 — комендант УНКВС по Волин. обл. (Луцьк). Мол. лейт. ДБ (на 1940). Нагор. орд. Черв. зірки (19.12.1937).	431
Браїловський, у 1941 — професор медицини (Дніпропетровськ).	58, 59, 273
Браун (Барон) Зиновій Йосипович (1896–?), з 1934 — заст. нач., з 21.07.1936 — нач. Бердичівського МВ НКВС і ОВ 3-ї кав. див. (Вінницьк. обл.); з 05.09.1937 — нач. Проскурівського окр. відділу НКВС і ОВ 1-ї кав. див. (Кам'янець-Поділ. обл.). Ст. лейт. ДБ (23.03.1936). 04.1938 заарешт. 02.08.1939 ВТ військ НКВС УРСР засуджений до 4 років п/в.	173, 450
Бредіс Болеслав Костянтинович (1905–1938), робітник Дніпродзерж. мет. з-ду ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). 14.07.1938 заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засуджений до розстрілу. Розстріляний. У 1956 реабілітований.	267
Бржезовський Юліан Гнатович (1898–1937), з 14.02.1934 — пом. нач. ОВ ДПУ (з 10.07.1934 — НКВС) УСРР, з 09.01.1937 — заст. нач. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР і ОВ КВО. Капіт. ДБ (13.12.1935). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934). 14.05.1937 заарешт. 21.08.1937 засудж. особл. порядком до ВМП, розстріляний. У 1989 реабілітований.	123, 124, 126, 142
Бриль Михайло Ілліч (1905–?), у 1937 — заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Черніг. обл., з 07.07.1937 — у розп. НКВС УРСР, з 08.08.1937 — нач. від-я 4-го відділу УДБ НКВС, з 22.10.1937 — нач. 12-го відділу, з 29.03.1938 — т.в.о. нач. секр-ту НКВС (до 23.07.1938) і нач. 9-го спецвідділу НКВС, з 14.08.1938 — нач. 3-го спецвідділу НКВС УРСР, з 01.09.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 15.09.1938 — у розп. НКВС СРСР, з 07.10.1938 — у розп. УНКВС по Ленінгр. обл., на 19.06.1940 — заст. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Ленінгр. обл. Лейт. ДБ (22.03.1936), ст. лейт. ДБ (17.11.1937), капіт. ДБ (19.06.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938), медаллю «XX років РСЧА» (02.07.1939). 19.06.1940 звільн. з НКВС з виключ. з обліку.	598
Бріккер Костянтин Олексійович (1910–?), у 1937 — співроб. відділу кадрів НКВС УРСР, з 01.1938 — оперуп. 3-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. 14.07.1938 заарешт. 12.1938 звільн. На 20.02.1939 — оперуп. ОВ КОВО; з 10.1940 — нач. від-я 2-го відділу УНКВС по Львів. обл. Сержант ДБ.	30, 186, 246, 258, 456, 467, 503–506, 508, 512, 530, 598, 599, 605, 617
Броверман Яків Михайлович (1908–?), з 03.1937 — ст. інспектор відділу місць ув'язнення (ВМУ), з 01.1938 — оперуп. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 20.06.1938 — оперуп. 9-го від-я ОВ КВО (фактич. по 12.08.1938 — співр. апарату ОУ НКВС УРСР), з 1939 — заст. нач., з 11.1939 — нач. секр-ту ОВ КОВО, з 02.1941 — нач. секр-ту 3-го відділу НКО КВО, з 22.08.1941 — нач. секр-ту Упр. особл. відділів НКВС СРСР, з 1943 — заст. нач. секр-ту ГУКР СМЕРШ, з 05.1946 — заст. нач. секр-ту МДБ СРСР. Мол. лейт. ДБ (31.05.1939), лейт. ДБ (05.11.1940), батал. комісар (06.1941), капіт. ДБ (20.09.1941), підполк. ДБ (11.02.1943), полк. (26.05.1943). 13.11.1951 заарешт. 19.12.1954 ВК ВС СРСР засудж. до 25 років п/в. 13.11.1976 звільн. Не реабілітований.	587, 590, 591, 598, 605, 611

Бронєвой (Факторович) Олександр Йосипович (1898–1940), з 16.04.1927 — нач. 2-го відділу ЕКУ, з 18.04.1931 — заст. нач. ЕКУ ДПУ УСРР; з 27.05.1933 – 1-й заст. нач. Харків. обл. відділу ДПУ; з 20.08.1933 — нач. відділу кадрів ДПУ (з 10.07.1934 — НКВС) УСРР, з 20.08.1934 — нач. Транспорт. відділу (ТВ) УДБ НКВС УСРР. Нагор. знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1930), «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934). У 01.1936 звільнений з НКВС. З 03.1936 — заст. наркома охорони здоров'я УСРР (до 19.06.1937). 29.09.1937 засудж. до одного року виправних робіт за місцем роботи. 22.04.1938 заарешт. 29.10.1939 засудж. до 5 років п/в. У 1940 помер у таборі. Дядя (ст. брат батька) нар. артиста СРСР Л. Бронєвого.	246, 564, 587, 588, 599, 601, 617
Брюховецький Веніамін Всеволодович (1905-?), з 12.10.1937= — інспект. при нач. УНКВС, на 12.1937 — пом. нач. 3-го від-я 4-го від. УДБ, згодом — нач. від-я 4-го від. УДБ УНКВС по Полт. обл. Л-т ДБ (1936)	78
Бубир (Бубирьов) Павло Микитович (1906–?), робітник рудника ім. Кагановича (Кривий Ріг), у 1938 заарешт. 20.09.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засуджений до розстрілу. Рішення трійки скасоване, 19.05.1939 звільнений. У 1958 реабілітований.	270, 315, 324
Будніков Петро Степанович (1894–?), працівн. Запорізьк. машинобуд. з-ду «Комунар». 12.07.1938 заарешт. 25.12.1938 звільн. У 11.1939 — нач. відділу постачання Запорізьк. з-ду «Комунар».	263
Букаренко Іван Григорович (1901–?), у 1938 — нач. Старовірівського райвід-я НКВС Харків. обл.; з 31.07.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 15.08.1938 — т.в.о. нач. 2-го від-я (по 19.02.1939), потім — 4-го від-я 6-го відділу 1-го упр., до 20.04.1939 — нач. від-я 2-го відділу УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.02.1936). 05.06.1939 звільнен. в запас НКВС. У 10.1940 — дир. Перещепинського прядив'яного з-ду (Дніпропетр. обл.).	174, 175, 185, 187, 194, 456, 460, 461, 469, 471, 473, 477, 478, 485–488, 494, 519, 524, 533
Букшпан Михайло Маркович (1896–1937), з 1931 — нач. Обліково-статист. відділу (ОСВ) ДПУ (з 10.07.1934 — УДБ НКВС), водночас з 28.01.1935 — нач. відділу актів громад. стану (ВАГС) НКВС УСРР; з 16.03.1936 — нач. відділу резервів НКВС УСРР. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934). 19.07.1937 заарешт. 31.10.1937 особл. порядком засудж. до ВМП, розстріляний.	592
Бурда Тимофій Дмитрович (1908–?), у 1930–1932 — в РСЧА; з 1935 — наглядач, 10.1939–01.1940 — ст. наглядач, старший по корпусу тюрми УНКВС по Харків. обл.	415, 426
Бурдан Наум Аронович (1910–?), закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 01.03.1937 — пом. оперуп. 5-го від-я 4-го відділу УДБ, з 10.07.1938 — оперуп. 2-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ, на 01–02.1940 — ст. слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР; на 05.11.1940 — нач. 3-го від-я 2-го відділу УДБ, з 05.1941 — нач. від-я 3-го упр. УНКВС по Чернівецьк. обл.; 22.10.1941 відрядж. до ОВ ХВО; на 02.1942 — нач. 4-го від-я ОВ НКВС 57-ї армії (Півд. фронт). Сержант ДБ (13.05.1937), мол. лейт. ДБ (на 02.1942).	36, 221, 223, 546–547, 572, 577, 579
Бурмистенко Михайло Олексійович (1902–1941), з 01.1938 — в.о., з 18.06.1938 – 2-й секр. ЦК КП(б)У і водночас (з 25.07.1938) голова Верх. Ради УРСР. У 1941 — член Військової ради ПЗФ. 09.1941 потрапив в оточення, загинув.	180, 181, 518
Буртикін Олександр Григорович (1903–1938), комісар Херсон. авіашколи ТАХ УРСР (Микол. обл.). Влітку 1938 заарешт. Внаслідок побоїв під час допитів у Херсон. МВ НКВС помер.	402
Бусе (Буссе) К., у 1937 заарешт. УНКВС по Харків. обл. 12.1937 роззброїв працівника НКВС і застрелився.	424, 427, 428

Бух Георгій Миколайович (1907–?), у 1937 — пом. опер уп. Проскурівського окр. відділу НКВС Вінницьк. обл., з 12.10.1937 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Кам'янець.-Поділ. обл., з 07.07 (наказ від 22.09), зміна: з 01.08 (наказ від 05.10) 1938–01.1939 — пом. нач. 1-го від-я 6-го відділу 1-го управл. (УДБ); 12.1939–12.1940 — пом. нач. 1-го спецвідділу НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (20.12.1939–26.12.1940).	175, 185, 456, 460, 468, 472–476, 480, 481, 488–491, 494, 515, 524, 525, 527, 528
Бухман Олександр Павлович (1905–?), нормувальник Дніпродзерж. мет. з-ду ім. Ф. Дзержинського. 17.04.1938 заарешт., звільн., вдруге заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1956 реабілітований.	317
Буховер Юрій Олександрович, у 1935–1937 — нач. політвідділу (ПВ) УРСМ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 20.09.1937 — нач. ПВ УРСМ УНКВС по Київ. обл. Лейт. міліції. 19.06.1938 звільнен. з НКВС, заарешт.	519, 550, 554
Бялошицький Лев Давидович (1909–?), у 1938 — пом. оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 20.06.1938 прикріпл. до ОВ КВО, 31.10.1938 звільнен. від роботи в орг. НКВС; 05–06.1939 — пом. оперуп. ОВ КОВО. Мол. лейт. ДБ (31.05.1939).	189
Вайнштох Наум Ісакович (1902–?), у 1938 — дир. тресту «Головхліб» (Дніпропетровськ). 20.12.1939 заарешт. 14.11.1940 виїз. сесією ВТ військ НКВС КО за ст. 20–206–17 п. «а» КК УРСР засудж. до 4 років п/в у ВТТ. Не реабілітований.	44–47
Вайсбарг Давид Ісакович (1905–?), у 1936 — оперуп. УДБ Проскурів. окр. відділу НКВС, з 10.04.1937 — оперуп. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, у 1938 — нач. 1-го від-я 6-го відділу 1-го управл. НКВС УРСР, 10–11.1938 прикріпл. до ОВ КОВО; 25.12.1938–10.1940 — нач. від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Лейт. ДБ (23.03.1936), ст. лейт. ДБ (28.08.1939).	177, 179, 186, 188, 456, 459, 462, 471–473, 483, 484, 509–517, 524, 529
Варава Степан Мартинович (1899–?), з 1935 — нач. бюро виправ. робіт, з 06.1938 — пом. оперуп. 4-го від-я Нікопольського міськ. від-я НКВС; з 10.09.1939 — у розп. ОВ ХВО; з 01.10.1939 — оперуп. Чкалівського райвідділу (РВ) НКВС–НКДБ Дніпропетр. обл. Сержант ДБ.	287, 288
Варакута Данило Омелянович (1891–?), 14.07.1938 заарешт. 16.02.1939 звільн. 11.1939 — нач. цеху Запорізьк. з-да «Комунар».	262
Васильєв Валерій	620, 621
Васильєв Семен Родіонович (1905–?), у 1927–1929 — в РСЧА; у 1938 — праців. тюрми, 09–11.1939 — черговий по тюрмі (черг. пом. нач. тюрми) НКВС (Миколаїв).	360, 378, 379, 384–386
Васильєв Сергій Олексійович (1907–?), з 01.12.1935 — полк. оперуп. Особл. від-я 15-ї стріл. див. (Микол. МВ НКВС Одеськ. обл.), з 01.05.1937 — оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 09.10.1937 — полк. оперуп., з 13.06.1938 — оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС, з 07.1938 — т.в.о. нач. 6-го відділу УНКВС по Миколаїв. обл.; з 13.09.1938 — пом. нач. 3-го від-я 6-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, з 19.02.1939 — нач. від-я 2-го відділу УДБ НКВС УРСР. Сержант ДБ (22.03.1936). 20.04.1939 звільн. в запас НКВС. У 1940 — керуючий Дрогобицьким обл. борошномельним трестом НК харчової пром-ті УРСР.	185, 205, 208, 210, 211, 228, 370, 391, 398, 519, 520, 523, 525, 534
Васютинський Я. М., т.в.о. голови ВТ прикорд. і внутр. військ (згодом — військ НКВС) Київського (Українського) округу. Військовий юрист 1-го рангу.	156, 159, 168, 178, 203, 411, 415, 444, 447, 448, 456, 531–532, 536, 537, 541
Ваталов, у 1938 — співр. УНКВС по Микол. обл.	158
Вегера Олександр Андрійович (1913–?), льотчик-інструктор Київ. аероклубу ТАХ УРСР. 11.04.1938 заарешт. 05.04.1939 Київ. обл. судом виправданий, справу припинено, звільнений.	196, 200, 471, 500–502

Вербицький Микола Олександрович (1889–?), у 1937 — воєнрук навчальн. закладу м. Миколаєва. 26.02.1938 заарешт. 16.04.1938 трійкою при УНКВС по Микол. обл. засуджений до розстрілу.	394
Веселицький (Віселицький), у 1937/1938 заарешт. УНКВС по Микол. обл. ВК ВС СРСР засудж. до 10 років п/в у ВТТ.	370, 390, 391
Верт Н.	620
Винокур Яків Давидович (1909–1941), оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 10.04.1937 — у розп. НКВС УРСР, на 09.01.1939 — заст. нач. від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, у 1941 — нач. Дубнівського РВ НКВС Рівнен. обл. Сержант ДБ (09.01.1936), мол. лейт. ДБ (17.11.1937), лейт. ДБ (22.06.1939), ст. лейт. ДБ (29.05.1940). 26.06.1941 загинув під Дубно.	185
Винокуров Семен Миколайович (1894–?), у 1937–1938 — особливоуповн. УНКВС, з 29.07.1938 — т.в.о. нач. ВМУ УНКВС по Дніпропетр. обл., у 1947 — співр. УМВС по Новосибір. обл. Ст. лейт. ДБ (04.02.1937).	294
Вишинський Андрій Януарійович (1883–1954), з 03.1935 — прокурор СРСР, с 31.05.1939 — заст. гол. РНК СРСР, водночас з 1940 — 1-й заст. наркома закордон. справ СРСР. Нагор. орд. Труд. Черв. прапору (1933), орд. Леніна (20.07.1937).	69
Вишневецький Леонід Наумович (1906–?), з 02.1938 — полк. оперуп. ОВ 9-ї кав. див. по 49-му і 52-му кав. полкам (м. Тульчин, Вінницьк. обл.); з 07.06.1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, у 1938 — оперуп. СЧ ОВ КОВО, з 11.1938 — оперуп. 3-го відділу 1-го управл., з 01.1939 — заст. нач. від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. 25.05.1939 звільнений з НКВС з виключ. з обліку. 10.1940 — нач. дорожньо-експлуат. ділянки Управл. шосейних доріг (УШОСДОР) НКВС УРСР (м. Жовква, Львів. обл.). Сержант ДБ (23.03.1936).	184, 187, 456, 468, 491, 492, 518, 530
Віленський Т., у 1941 — лікар-психіатр, доцент психіатрич. клініки Дніпропетр. мед. ін-ту.	58, 59, 273
Вінер, у 1937/1938 заарешт. УНКВС по Микол. обл.	405, 406
Вінницький Лазар Ілліч (1915–?), у 1937 — пом. оперуп. 4-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 09.10.1937 — оперуп. 4-го відділу, з 20.10.1937 — оперуп. 3-го відділу, з 07.1938 — оперуп. 2-го від-я 4-го відділу УДБ, з 09.1939 — слідчий СЧ УНКВС по Микол. обл.; з 12.1940 — ст. оперуп. УНКВС по Дрогобицьк. обл.	360, 400, 402, 403
Віола Лінн	144, 621
Віт Юлій, працівн. міліції. У 1938 заарешт. Звільнений.	474
Вітков Майор Аронович (1913–?), у 1937 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 23.11.1937 — пом. оперуп. УДБ УНКВС по Київ. обл., у 1938 — пом. оперуп. 1-го від-я, оперуп. 4-го відділу УДБ, з 13.10.1938 — у розп. Укрдорбудтресту НКВС УРСР, 01.1939 — пом. нач. ОВ ХВО; на 17.09.1939 — слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР; на 19.06.1940 — нач. 2-го відділу Перемишльського МВ НКВС Дрогобицьк. обл. Сержант ДБ (21.02.1938), лейт. ДБ (на 14.01.1939), сержант ДБ (на 19.06.1940).	219, 413, 416, 417, 421, 547, 563–565, 568, 579
Вітковський Мирон Лазаревич (1893–?), 02.1938 — пом. нач. секр-ту НКВС УРСР; член Київ. відділу ВТ прикорд. і внутр. військ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (09.01.1936), лейт. ДБ (17.11.1937). 29.07.1938 заарешт. 21.06.1939 ВТ КОВО виправданий, справу припинено, звільнений.	164, 166
Віхман Ізраїль Лейвікович (1885–?), дир. Запорізьк. хлібозаводу № 1. У 1938 заарешт. 30.09.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Не розстріляний, рішення трійки скасоване, звільнений.	203, 262

Власенко Микола Ілліч (1903–1943), з 29.03.1938 — т.в.о. пом. нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ, з 01.09.1938 — в.о. нач. від-я 3-го спецвідділу НКВС УРСР, потім — нач. від-я 7-го відділу УДБ, з 28.04.1939 — в.о. заст., з 05.12.1939 — заст. нач. 2-го відділу УДБ, з 27.04.1940 — заст. нач. 7-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 01.05.1941 — заст. нач. 5-го відділу НКДБ, з 06.08.1941 – 5-го спецвідділу НКВС УРСР. Лейт. ДБ (23.08.1938), ст. лейт. ДБ (17.10.1939). 15.05.1943 виключ. зі списків особов. складу як такий, що загинув при викон. служб. обов'яз.	327, 565
Власов, у 1938 заарешт. УНКВС по Микол. обл.	390
Власов Олександр Йосипович (1902–1942), 05.1938–07.1941 – 1-й секретар Кам'янець-Поділ. обкому КП(б)У, з 09.1941 — член Військової ради 6-ї армії ПЗФ. Бригадний комісар. Нагор. орд. Леніна (07.02.1939), орд. Черв. прапора (27.03.1942). 05.1942 потрапив в оточен., зник безвісти (загинув).	362
Влодзимирський Лев Омелянович (Емілійович) (1905–1953), з 1937 — т.в.о. нач. від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Орджонікідз. краю (м. Орджонікідзе, нині — Владикавказ); з 08.05.1937 — заст. нач. від-я 4-го відділу ГУДБ (з 09.1938 – 2-го відділу 1-го упр.) НКВС СРСР; з 22.12.1938 — пом. нач. СЧ НКВС СРСР; з 04.09.1939 — заст. нач., з 04.03.1940 — нач. СЧ ГЕУ НКВС СРСР; з 22.07.1940–1-й заст. нач. 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР; з 26.02.1941 — нач. СЧ НКДБ СРСР; з 31.07.1941 — нач. СЧ з особл. важл. справ НКВС (з 12.05.1943 — НКДБ) СРСР. Лейт. ДБ (31.01.1936), ст. лейт. ДБ (05.11.1937), капіт. ДБ (25.02.1939), майор ДБ (14.03.1940), ст. майор ДБ (12.07.1941). Нагор. орд. Черв. зірки (22.07.1937), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (29.04.1939). 17.07.1953 заарешт. 23.12.1953 спец. суд. присутністю ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	334
Вовк Прокіп Йосипович (1906–?), у 1938–1940 — черговий пом. нач. внутр. тюрми УДБ НКВС УРСР.	441
Воєдило, у 03.1941 — член ВТ військ НКВС КО.	359, 408, 410
Войналович В.А.	63, 84–86, 91, 93, 99, 108
Войно-Данчишин, командир батареї (дивізіону) 25-го артполка 25-ї стріл. див. У 1937/1938 заарешт. УНКВС по Полтав. обл.	337
Войцеховський, у 1937 заарешт. УНКВС по Харків. обл. ВК ВС СРСР засудж.	432
Войцеховський Микола Тимофійович (1907–?), 24.06.1938 заарешт. Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл. 01.02.1939 звільн. У 1941 — бухгалтер с. Карнаухівка Криничанського р-ну Дніпропетр. обл.	291, 292, 296
Волков Олександр Олександрович (1898–1941), з 06.1930 — пом. нач. Чорномор. окр. відділу ДПУ (м. Новоросійськ), з 10.1930 — нач. Новорос. міськвід-я ДПУ і пом. нач. Чорномор. оперсектору ДПУ; з 14.05.1932 — пом. нач. Чеченського оперсектору ДПУ (м. Грозний), з 24.05.1932 — заст. нач. Чечено-Інгушського облвідділу ДПУ; з 02.1933 — т.в.о. нач., з 07.09.1933 — нач. Сальського оперсектору ДПУ (Північно-Кавказ. край — ПКК, з01.1934–АЧК);з01.08.1934–нач.Півн.-Донськогоокрвідділу НКВС (м. Міллерово, АЧК); з 03.1936 — нач. СПВ УДБ УНКВС по АЧК (м. Ростов-на-Дону); з 14.10.1936 — у розп. НКВС УРСР, з 02.11.1936 — нач. СПВ (з 01.1937 – 4-го відділу) УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. 26.07.1937 заарешт. 05.11.1937 звільн. З 22.11.1937 — нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 26.02.1938 — нач. УНКВС по Полт. обл., з 10.01.1939 — у розп. НКВС СРСР. Капіт. ДБ (22.03.1936), майор ДБ (15.06.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934), орд. Черв. зірки (19.12.1937), медаллю «XX років РСЧА» (22.02.1938). 08.03.1939 заарешт. 20.07.1941 ВК ВС СРСР за ст. ст. 58–1 «а», 58–7, 58–8 і 58–11 КК РРФСР засудж. до ВМП. 16.10.1941 розстріляний. Не реабілітований.	62, 63, 83–120, 140, 254, 326, 331–335, 337–340, 343, 345–351

Волкова Єлизавета Порфирівна (1893–?), з 1937 — прибиральниця Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. (з 15.01.1939 — УНКВС по Запорізьк. обл.).	258
Волошин Володимир Васильович (1905–1951), з 1935 — оперуп., з 1937 — т.в.о. пом. нач. від-я СПВ (4-го відділу) УДБ УНКВС по Вінницьк. обл.; з 1938 — оперуп., з 10.07.1938 — пом. нач. 3-го від-я, з 08.1938 — заст. нач. 5-го від-я 4-го відділу 1-го управл. НКВС УРСР, з 1939 — нач. 3-го від-я 2-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 03.1941 — заст. нач. 1-го відділу 3-го управл. НКДБ УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (23.08.1939).	165, 166, 204–205, 208–210, 213, 217, 218, 221, 228, 422, 456–458, 467, 492, 495, 502, 503, 519, 522, 523, 529, 534, 545, 546, 548, 550, 551, 554–556, 559, 567, 570, 571, 574, 579
Вольневич Іван Климентійович (1904–?), з 1935 — заст. нач., з 1937 — т.в.о. нач. ПВ УРСМ НКВС УРСР. Лейт. міліції. 14.09.1938 заарешт. 22.08.1939 справу припинено, звільнений.	549, 554, 555, 560, 576
Вольський (Кіцис) Володимир Якович (1899–1944?), у 1937 — нач. Олевського райвід-я НКВС Київ. обл.; з 12.10.1937 — т.в.о. нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС, з 11.1938 — у резерві УНКВС, 12.1938 — т.в.о. особливоуповн. УНКВС, потім — т.в.о. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Житом. обл. Лейт. ДБ (09.02.1936). 25.02.1939 заарешт. 22.08.1939 ВТ військ НКВС КО засудж. до 8 років п/в у ВТТ. 29.10.1939 ВК ВС СРСР знизила покар. до 5 років ВТТ. Достроково звільн., 24.12.1942 направл. на фронт. 08.1944 зник безвісти. Не реабілітований.	255
Вольський (Гітлер) Лев Григорович (1899–?), з 01.02.1937 — нач. 6-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 27.04.1937 — заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 22.04.1938 — т.в.о. нач. Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. 12.07.1938 знятий з посади, с 23.07.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 26.07.1938 — т.в.о. пом. нач. 3-го відділу Упр. місць ув'язн. (УМУ) НКВС УРСР; з 11.1938 — нач. 3-го відділу Східного залізнич. ВТТ НКВС СРСР (Комсомольськ-на-Амурі). Ст. лейт. ДБ (09.02.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934).	462, 463, 466, 467, 504–507, 512, 525, 529
Воля-Гойхман Леонід Маркович (1905–?), у 1937 — оперуп., з 23.10.1937 — пом. нач. 8-го від-я, з 20.06.1938 — пом. нач. 7-го від-я 5-го відділу УДБ; з 08.07.1938 — т.в.о. нач. від-я 3-го відділу УДБ с прикріп. до 5-го відділу УДБ, з 26.07.1938 — у розп. НКВС СРСР, з 08.1938 — заст. нач. 6-го відділу 1-го управл. НКВС УРСР, згодом — пом. нач. 3-го відділу при ВТТ Управл. залізнич. буд-ва на Далекому Сході. Мол. лейт. ДБ (09.01.1936). 08.10.1939 заарешт. 06.03.1941 ВТ військ НКВС Хабаровського округу за ст. 193–17 п. «а» КК РРФСР засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 24.12.1942 Президією Верх. Ради СРСР достроково звільн., судимість знято.	175, 176, 188, 194, 199, 200, 206–208, 219, 473, 476, 480, 483–486, 489–491, 500, 512, 513, 516, 517, 530, 539
Воробйов В. Е., у 1938 — пом. нач. від-я Дорожньо-транспортного відділу (ДТВ) ГУДБ НКВС Південно-Західної залізниці (ПЗЗ, Київ); з 10.07.1938 — референт секр-ту, 08.1939–01.1940 — нач. від-я секр-ту НКВС УРСР, 01.1941 — член ВТ військ НКВС КО. Мол. лейт. ДБ, лейт. ДБ (на 01.1940).	538, 539
Ворона Федір Степанович (1909–?), у 1937 — пом. оперуп. Опішнянського райвід-я НКВС Харків. обл., з 12.10.1937 — пом. оперуп. 4-го відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл. Сержант ДБ (23.02.1936).	340, 347

Воронін Костянтин Опанасович (1906–?), у 1937 — оперуп. 3-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 09.10.1937 — нач. 1-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. Сержант ДБ (22.03.1936). 01.03.1940 звільн. з НКВС. 07.05.1940 заарешт. 23.03.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ.	393, 456, 468, 476, 527
Вороніна Галина Іллівна (1907–?), у 1938–1940 — зав. секрет. частиною Київ. з-ду «Укркабель».	393, 456, 468, 476, 527
Воронов, агент НКВС(?).	460, 476, 482, 527
Воскобойников Лев Рувимович (1910–1942?), 12.1937 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 01.03.1938 — пом. оперуп. 3-го відділу УДБ, з 1938 р.— пом. оперуп. 4-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 02.07.1938 — оперуп., т.в.о. пом. нач., з 11.10.1938 — нач. 3-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ, з 01.05.1939 — пом. нач., з 01.08.1939 — т.в.о. нач. СЧ УНКВС по Ворошиловгр. обл.; 16.06–01.07.1940 — у розп. НКВС УРСР, потім — т.в.о. пом. нач. СЧ УНКВС по Ворошиловгр. обл., з 26.08.1940 — пом. нач. Ворошиловгр. МВ НКВС. Сержант ДБ (1937), мол. лейт. ДБ (1939), лейт. ДБ. 22.10.1940 звільн. з НКВС. 13.02.1941 заарешт. 15.08.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 6 років п/в у ВТТ. Звільн. 23.10.1942 заарешт. німецьк. службою безпеки у Києві. 12.1942, вірогідно, розстріляний.	73, 188
Вул І., у 1938 заарешт. Звільнений.	203
Вяткін Григорій Матвійович (1900–1939), з 07.1937 — нач. 6-го від-я 6-го відділу ГУДБ НКВС СРСР, з 26.02.1938 — нач. УНКВС по Житом. обл. Ст. лейт. ДБ (29.01.1937), капіт. ДБ (02.12.1937), майор ДБ (15.06.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (25.08.1937), орд. «Знак пошани» (19.12.1937), медаллю «XX років РСЧА» (22.02.1938). 16.11.1938 заарешт. 22.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. Розстріляний.	13, 19, 143, 180, 333
Галенков Іван Спиридонович (1891–1980), у 1936 — заст. гол., потім — гол. ВТ КВО–КОВО; член виїзн. сесій ВК ВС СРСР в УРСР. Бригвійськюрист (21.04.1936). Нагор. орд. Черв. зірки (1938).	353, 354, 599
Галицький Михайло Іустинович (1903–?), нач. літако-ремонтн. цеху 15-ї авіабригади (м. Кірово). Військтехнік 1-го рангу. 26.10.1937 заарешт. 20.05.1939 434-м ВТ КОВО засудж. до 2 років п/в у ВТТ зі звільн. від покар. за амністією, звільнений. 10.1939–03.1940 — інж. Кіровоград. аероклубу; з 03.1941 — в РСЧА.	360, 364–366, 368, 369, 371–373, 400, 401, 409
Гальченко Павло Сидорович (1909–?), з 04.1938 — пом. нач. 7-го від-я 5-го відділу УДБ НКВС УРСР (ОВ КОВО), пом. нач. 3-го від-я 6-го відділу 1-го управл. НКВС УРСР, з 08.1938 — нач. Упр. «Динамо» НКВС УРСР, з 14.01.1939 — у розп. НКВС УРСР, з 20.01.1939 — у розп. УНКВС по Запорізьк. обл., до 16.04.1939 — в.о. пом. нач. УНКВС по Запорізьк. обл., з 16.04.1939 — заст. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл. 25.12.1939 знятий з посади з перевед. на нижчу посаду, 10.1940 — заст. нач. Одеськ. МВ НКВС.	194, 456, 460, 468, 470–472, 477, 478, 481–489, 500–502, 508, 515–517, 521, 525–527, 533
Гандельсман Марк Еммануїлович (1899–?), 03.1938 — оперуп. ВМУ, 11.1939–03.1940 — голов. бухгалтер ВВТК УНКВС по Микол. обл.	360, 399

Гапонов Сергій Іванович (1907–?), у 1937 — оперуп. 3-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 25.05.1937 — т.в.о. пом. нач. 3-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл., з 04.10.1937 — т.в.о. заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл., у 1938 — нач. від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 19.07.1938 — т.в.о. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС, з 10.09.1938 — т.в.о. заст. нач. УНКВС, з 16.11.1938 — т.в.о. нач. УНКВС, з 15.01.1939 — т.в.о. заст. нач. УНКВС і в.о. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл. Мол. лейт. ДБ (09.01.1936), лейт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 22.06.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку. З 05.1939 — дир. Одеськ. міськ. телефон. станції. 17.01.1941 заарешт. 14.03.1942 звільн. Нач. частини розшуку штабу воєнізов. охорони Упр. виправ. таборів і колоній УНКВС по Новосиб. обл. 18.02.1943 заарешт. 26.04.1943 ВТ військ НКВС Західно-Сиб. округу (ЗСО) засудж. до 10 років п/в у ВТТ з направл. до діючої армії. Не реабілітований.	254, 575, 579
Гарбузов Михайло Васильович (1909–?), з 07.04.1937 — нач. Петро-Мар'їнського райвід-я НКВС Донецьк. обл.; з 15.01.1938 — нач. від-я 4-го відділу, з 15.08.1938 — заст. нач. 4-го (2-го) відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. Сержант ДБ (22.03.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 10.03.1940 звільн. з НКВС. 07.05.1940 заарешт. 04.01.1941 звільн. 09.01.1941 заарешт. 23.03.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 8 років п/в у ВТТ.	159, 212, 393
Гаркуша, у 1938 заарешт. УНКВС по Дніпропетр. обл. (у справі згадуються дві особи з таким прізвищем — Гаркуша В.Л. і Гаркуша Ф.І.).	314
Гейне Юліан Юліанович (1891–?), з 21.08.1933 — нач. ДТВ ДПУ Катеринінської залізн. (Дніпро-ськ), з 16.07.1934 — нач. морськ. транспорт. від. ГУДБ НКВС (Одеса), з 08.1934 — у резерві НКВС УСРР. З 04.1935 — нач. дитяч. санатор. (Бердянськ). З 07.06.1937 — нач. від. місць ув'язн. УНКВС по Одес. обл. 27.08.1938 заарешт. 18.02.1939 справу прип., звільн. У 1939 — нач. від. виправ.-труд. колоній УНКВС по Одес. обл.	55
Гелетко Михайло Якович (1913/1915–?), у 1937 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 23.11.1937 — пом. оперуп. УНКВС по Микол. обл., полк. оперуп. Особ. від-я 15-ї стріл. див., з 23.09.1938 — оперуп. Особ. від-я 87-ї стріл. див.; співр. 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл.; на 04.03.1939 відрядж. з ОВ КОВО до УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл.; на 02.01.1940 — оперуп. ОВ 15-ї стріл. див. ОдВО, 03.1941 — оперуп. СПВ УНКВС по Микол. обл. Сержант ДБ (21.02.1938).	361, 366, 368, 382, 388, 397, 398
Геплер Абрам (Авраам) Ілліч (1902–1939), з 10.02.1936 — нач. ОВ УДБ УНКВС по Вінницьк. обл., з 09.01.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 08.1937 — заст. нач. УНКВС по Черніг. обл. Капіт. ДБ (08.01.1936). 13.03.1938 заарешт. 08.06.1939 помер у лікарні Лук'янівської тюрми НКВС УРСР (Київ).	126, 127, 130, 131, 142, 599, 601, 611, 617
Герцман Лев Гнатович, пом. прораба Коксохіммонтажу (м. Запоріжжя). 13.07.1938 заарешт. 17.01.1940 ОСН при НКВС СРСР засудж. до 5 років п/в у ВТТ з відбуванням покар. у Півн.-Схід. ВТТ НКВС СРСР.	509, 513
Гершков Яків Юхимович (1906–?), з 1934 — в орг. РСМ НКВС, у 1937 — пом. з політчаст. нач. 12-ї Одеськ. школи РСМ НКВС, з 20.09.1937 — заст. нач. ПВ УРСМ НКВС УРСР. Сержант міліції. 11.09.1938 заарешт. 15.10.1939 справу припинено, звільнений. 10.1940 — заст. нач. навч. частини Станіславської школи РСМ (нині — м. Івано-Франківськ).	184, 200, 207, 454, 456, 458, 459, 464, 465, 475, 476, 495, 498, 499, 501–503, 513, 515, 518–525, 528, 529, 534–536, 539, 549, 550, 554–556, 560, 576

Герштейн Абрам Якович, співр. Бердичівського МВ НКВС Вінницьк. обл. У 1934 звільн. з НКВС, заарешт. за служб. зловжив., за два місяці звільн. З 1935 мешкав у Києві, 11.1937–14.01.1939 — інсп. ЦР ТАХ УРСР, у 1938–1939 — секр. співр. (агент) НКВС УРСР «Абраша», «Гарібальді».	501
Геттингер А., секретар ВК ВС СРСР. Військовий юрист 3-го рангу (на 01.1940), військовий юрист 2-го рангу (на 09.1940).	265, 330
Гіліс Мойсей Ірмович (1909–?), у 1937 — т.в.о. оперуп. 4-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 12.10.1937 — т.в.о. нач. Коростенського МВ НКВС Житом. обл., з 01.08. (призн. 27.12) 1938 — в.о. нач. від-я 8-го відділу УДБ НКВС УРСР. Сержант ДБ (09.02.1936).	231
Гінесін Самуїл Абрамович (1904-1996), у 1937 — нач. від-я 4-го від. УДБ УНКВС по Дон. обл., з 08.08.1937 — заст. нач. 4-го від. УДБ УНКВС по Вінн. обл., з 01.10.1937 — нач. 4-го від. УДБ УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл., з 25.05.1938 — нач. 4-го (2-го) від. УДБ УНКВС по Харків. обл. Ст. л-т ДБ (1936). У 1939 звільн. з НКВС.	162
Гладков, у 11.1939–04.1940 — секретар ВТ військ НКВС Харків. округу (ХО).	260, 328, 330
Глазов Григорій Никанорович (1896–1938), нач. коксового цеху Дніпропетр. коксохім. з-да. 15.05.1938 заарешт. 29.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. 20.11.1938 розстріляний. У 1958 реабілітований.	266, 309, 319, 322
Глєбов-Юфа Зіновій Наумович (1903–1940), з 1936 — нач. від-я СПВ (4-го від.) УДБ НКВС УСРР/УРСР, з 03.1937 — нач. 10-го від-я 4-го від. ГУДБ, у 1938 — заст. нач. 4-го від. 1-го упр., з 09.1938 — нач. від-я 2-го від. ГУДБ НКВС СРСР. Ст. л-т ДБ (1936), кап. ДБ (1937), майор ДБ (1937). Нагор. орд. Леніна (1937), знаком Почесн. прац. ВНК-ДПУ (XV) (1938). 14.11.1938 заарешт. 28.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	74
Глузберг (Глузберг-Боскіс) Борис Самійлович, з 08.04.1936 — заст. нач. ОВ, з 09.01.1937 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл., з 26.07.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл. Ст. лейт. ДБ (на 26.07.1937). 20.02.1938 заарешт. 25.09.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	130, 131, 139, 142, 144, 180, 450
Голов Іван Сергійович (1900-?), у 1937 — нач. Жмерин. РВ НКВС Вінн. обл. і нач. ОВ НКВС 97-ї стріл. див., у 1938 — в.о. нач. 5-го від. УДБ УНКВС по Вінн. обл., згодом — т.в.о. нач. ОВ НКВС 99-ї стріл. див. (Умань), пізніше — пом. нач. Унженського упр. ВТТ НКВС СРСР. Ст. л-т ДБ (1936)	130, 131
Головатий С.	84
Голощапов, 04.1940 — член ВТ військ НКВС ХО.	260, 263
Гольдбрайхт Йосип Єлизарович (1904–1944), у 1937–1939 — співр. 3-го відділу УДБ, на 20.02.1941 — нач. 1-го від-я 3-го відділу УНКВС по Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (23.03.1936), мол. лейт. ДБ (на 25.01.1940).	274, 319
Гольдвуг Давид Мойсійович (1900–?), 16.12.1937 заарешт. Запорізьк. МВ НКВС. 05.04.1939 звільн. У 1939–1940 — нач. постач. відділу капіт. буд-ва (ВКБ) Запорізьк. мет. комбіната «Запоріжсталь» ім. С. Орджонікідзе.	263
Гольцев Валентин Іванович, прораб буд-ва ГРЕС (Теплоенергобуд, м. Дніпродзержинськ Дніпропетр. обл.). У 1938 заарешт. Звільнений.	282
Голядинець Ольга	621
Гоман Микола Ілліч (1890–?), голов. інж. Микол. школи морських льотчиків. 26.10.1937 заарешт. 14.03.1939 справу припинено, звільнений.	358, 364, 369, 370, 390, 407–409

Гомеров Микола Миколайович (1895-1938), у 1936 — пом. Голов. військового прокурора СРСР, у 1937-1938 — військовий прокурор прикорд. і внутр. військ НКВС УРСР. Бригвійськюрист (1936), диввійськюрист (1938). 29.06.1938 заарешт. 02.10.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	73
Гонтаренко Василь Опанасович (1908–?), з 08.1937 — співр., у 1938 — оперуп. 5-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; 02.1939 — оперуп. ЕКВ УДБ УНКВС по Запорізьк. обл. 01.06.1939 звільн. з НКВС. 11.1939–10.1940 — нач. спецвідділу район. управл. «Дніпроенерго» (м. Запоріжжя).	30, 186, 456, 506–508
Гончаров Іван Іванович (1904–1978), у 1937 — оперуп., з 23.10.1937 — т.в.о. нач. від-я 5-го відділу УДБ НКВС УРСР і ОВ КВО, з 30.09.1938 — нач. відділу кадрів ОВ КОВО, 04.1941 — співр. 3-го відділу КОВО. Ст. лейт. ДБ (на 30.09.1938).	590
Горбатюк Онисим Тимофійович (1902–?), мешканець м. Києва. У 1938 заарешт. 10.03.1939 справу припинено, звільнений. 05.1941 — інж. «Київенерго».	216, 544, 546, 548, 571, 572
Горбачинський Яків Веніамінович (1905–?), заст. нач. цеху товарів шир. вжитку Київ. з-да «Укркабель». 23.06.1938 заарешт. 06.01.1939 справу припинено, звільнений.	192, 194, 449, 451, 456, 461, 472–474, 480, 488, 527, 528
Горбуненко, у 1938 зарешт. НКВС УРСР.	549
Горлинський (Дрищев) Микола Дмитрович (1907–1965), з 07.1937 — оперуп. 4-го (2-го) відділу ГУДБ НКВС СРСР, з 07.12.1938–2-й заст. наркома внутр. справ УРСР, з 22.08.1940 — заст. нач. 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР. Лейт. ДБ (1936), капіт. ДБ (1938), ст. майор ДБ (1940).	21, 27, 30, 39, 40, 45–48, 107, 147, 148, 155, 162, 179–183, 189, 193, 212–214, 218, 243, 244, 355, 423, 459, 462, 465, 544, 574, 582
Городецький Абрам, у 1938 заарешт. НКВС УРСР. Звільнений.	434
Городецький Юхим Донович (1903–?), у 1935–1936 — співр. УДБ НКВС УРСР; у 1938 — т.в.о. пом. нач. від-я 11-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 08.04.1938 — нач. Орехівського райвід-я НКВС, 17.07–01.08.1938 — на слідч. роботі у Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; у 05.1939 — нач. секр-ту УНКВС по Запорізьк. обл. Лейт. ДБ (07.01.1936), ст. лейт. ДБ (07.01.1940).	258
Городинський Олександр Іванович (1891–1938), нач. авіамайстерень 15-ї авіабригади (м. Кірово). Нагор. орд. Черв. прапору. 26.10.1937 заарешт. Через побої на допитах в УНКВС по Микол. обл. 16.03.1938 помер.	145, 148, 151, 157, 158
Городінський Лев Ісайович (1904–?), з 08.01.1937 — оперуп. 5-го відділу УДБ, потім — пом. нач. від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл.; з 02.09.1937 — пом. нач. від-я 3-го відділа УДБ, 09.1938 — заст. нач. 2-го від-я 3-го відділу 1-го управл. НКВС УРСР, 10–11.1938 прикріпл. до ОВ КОВО, 01.1939 — заст. нач. від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Сержант ДБ (22.03.1936), мол. лейт. ДБ (17.11.1937). 28.01.1939 знятий з роботи. 25.03.1939 звільн. з НКВС. У 10.1940 — юрисконсульт Дарницького райвиконкому м. Києва.	185, 456, 513, 514
Гороховський Мойсей Самійлович (1907–1942?), з 08.1937 — співр. 3-го від-я, у 1938 — оперуп. 2-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 07.06.1938 — оперуп. райвід-я НКВС м. Києва, на 03.09.1939 — ст. слідчий СЧ УНКВС по Київ. обл.; 01.1940 — нач. від-я 3-го відділу НКВС УРСР; у 1942 — нач. 1-го від-я КРВ УНКВС по Київ. обл. Сержант ДБ (23.02.1936), мол. лейт. ДБ. 14.08.1942 виключ. зі списків особов. складу як такий, що зник безвісти.	415, 424, 432

Горшенін Павло Сидорович (1899–1939), у 05.1937–11.1938 — голова ЦР ТАХ СРСР. Заарешт. 25.02.1939 розстріляний.	487, 520
Горьков Ю.А.	111
Гостинцев Антон Андрійович (1906–?), з 12.10.1937 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Житомир. обл., з 12.11.1937 — нач. Олевського, з 20.06.1938 — Попельнянського, з 07.1938 — Чуднівського райвід-нь НКВС Житомир. обл. Мол. лейт. ДБ (09.02.1936). 01.07.1939 заарешт. 22.08.1939 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. Не реабілітований.	255
Готовцев Леонід Трохимович (1903–?), з 1937 — пом. нач., з 02.09.1937 — заст. нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 20.04.1938 — т.о.о. заст. нач., з 15.06.1939 — нач. 3-го відділу УДБ (по 12.04.1941) і водночас з 02.08.(22.09).1939 — заст. нач. УНКВС по Микол. обл. Ст. лейтенант ДБ (1936). 10.09.1941 заарешт. 29.07.1942 ОСН при НКВС СРСР засудж. до 10 місяців п/в. 03.09.1942 звільнен.	158
Гофман-Малиновський Соломон Ізраїльович (1899–?), з 1920 — на штатн. негласн. роботі в органах ВУЧК–ДПУ–НКВС (з перерв.), 16.03.1938 за станом здоров'я звільн. з НКВС на пенсію; з 05.1938 — особист. секретар віце-президента Академії наук (АН) УРСР О. Шліхтера. 20.06.1938 заарешт. 21.09.1939 справу припинено, звільнений.	216, 220, 221, 422, 542, 544, 574, 575, 578, 579, 584, 585
Гохберг Мойсей Овсійович (1894–?), у 1936 — оперуп. 1-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл., з 28.05.1938 — у розп. НКВС СРСР. Мол. лейт. ДБ (20.06.1936). 09.1939 — службовець Харків. турбогенераторного з-ду.	416, 417
Грабар (Грабарь) Василь Романович (1908–1940), з 1929 — в РСЧА; з 1932 — практикант, уповнов., полк. оперуп. Особл. від-я 3-ї кав. див. КВО і Бердичів. МВ НКВС (Вінницьк. обл.); з 13.08.1937 прикріпл. до 5-го відділу УДБ НКВС УРСР для ведення слідства; з 12.10.1937 — т.в.о. нач. 11-го від-я (водний транспорт) УДБ УНКВС по Житомир. обл.; з 19.12.1937 — нач. 4-го від-я (авіація), потім — в.о. нач. 7-го від-я (ТАХ і начал. склад запасу РСЧА) 5-го відділу УДБ, з 06.1938 — т.в.о. нач. відділу воєнизов. орг-цій УДБ, з 14.08.1938 — в.о. нач. 6-го відділу 1-го управл. НКВС УРСР, з 19.09.1938 — в.о. нач. ОВ 7-го стріл. корпусу ХВО, з 26.09.1938 — в.о. заст. нач. ОВ КОВО. Сержант ДБ (23.03.1936), мол. лейт. ДБ (17.11.1937), ст. лейт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 04.12.1938 заарешт. 11.10.1940 ВТ військ НКВС КО за ст. 206–17 п. «б» КК УРСР засудж. до ВМП. 25.12.1940 розстріляний. Не реабілітований.	29–31, 34, 38, 39, 44, 75, 123, 124, 126, 141–143, 161, 172–206, 209–211, 216, 220, 237, 241, 246, 247, 255, 261, 356, 448–460, 465, 466, 468–526, 530–537, 555, 556
Гречухін Дмитро Дмитрович (1903–1939), з 13.09.1937 — нач. УНКВС по Красноярському краю, з 26.02.1938 — нач. УНКВС по Одеськ. обл., з 28.05.1938 — нач. ОВ НКВС КВО і в.о. заст. наркома внутр. справ УРСР, з 15.09.1938 — нач. УНКВС по Ростов. обл. Капіт. ДБ (22.08.1937), майор ДБ (20.05.1938). Нагор. орд. Черв. зірки (02.07.1937). 03.12.1938 заарешт. 22.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. Розстріляний.	13, 122–124, 126, 142, 173, 186, 461, 464, 499, 528
Грєзов Михайло Григорович (1900–?), у 1938 — військовий прокурор прикорд. і внутр. військ НКВС ЗСО, з осені 1938 — військовий прокурор прикорд. і внутр. військ НКВС ХО, 12.1940–05.1941 — в.о. військового прокурора військ НКВС КО. Бригвійськюрист (17.02.1938). Нагор. мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938).	42, 48, 54, 58, 116, 159, 208, 209, 215, 220, 228, 248, 251, 266, 339, 357, 541, 585, 586
Григоров Родіон Андрійович (1903-1974), з 01.1936 — нач. 3-го від-я від. кадрів НКВС УСРР/УРСР, з 23.10.1937 — т.в.о. нач. від. кадрів УНКВС, у 1938 — т.в.о. нач. 5-го від., згодом — т.в.о. нач. 3-го від. УДБ УНКВС по Дон. (Сталін.) обл.; з 11.1938 — пом. нач., з 02.1940 — заст. нач. від. кадрів НКВС УРСР. Серж. ДБ (1936), мол. л-т ДБ (1937), л-т ДБ (1939), ст. л-т ДБ (1940)	134, 136

Григорьєв Василь Сільвестрович (1903–?), 03.1941 — член ВТ військ НКВС КО, на 01.09.1941 — нач. від-я військової цензури при військово-польовій базі літер «У» НКВС УРСР. Батальонний комісар.	359, 408, 410
Григорьєв Іван Васильович (1904–1939), з 03.01.1937 — заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по АЧК (Ростов-на-Дону), з 07.10.1937 — нач. 4-го відділу УДБ, на 02.06.1938 — пом. нач. УНКВС по Ростов. обл. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. орд. Черв. зірки (03.07.1937). 05.11.1938 заарешт. 20.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	333, 336
Григорьєв Олексій Терентійович (1917–?), з 03.1938 — в орг. НКВС, співр. Люксембурзького райвід-я НКВС, з 08.1938 — пом. оперуп. 3-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; 12.1938 — т.в.о. полк. оперуп., 01.1939 — пом. оперуп. ОВ ХВО. Сержант ДБ (23.08.1938).	186, 258, 506
Грисюк, у 1938 — пом. коменданта УНКВС по Микол. обл.	385, 400
Гриць, у 1937/1938 заарешт. НКВС УРСР.	502
Гришин (Клювгант) Григорій Аркадійович (Аронович) (1903–1939), з 16.09.1935 — заст. нач. УНКВС по Київ. обл., з 21.02.1937 — у розп. НКВС УРСР, з 27.03.1937 — заст. нач. УНКВС по Харків. обл., з 30.06.1937 — в.о. нач. УНКВС по Одеськ. обл.; з 20.07 (прист. до вик. обов'яз. 01.08) 1937 — нач. УНКВС по Вінницьк. обл. Капіт. ДБ (13.12.1935). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1930). 20.08.1937 заарешт. 01.06.1939 ВТ військ НКВС Москов. округу засудж. до ВМП. 02.09.1939 розстріляний.	601
Гришин (Шенкман) Григорій Йосипович (1903–?), з 09.01.1937 — заст. нач., з 08.08.1937 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 22.10.1937 — заст. нач. УНКВС по Житомир. обл., з 10.04.1938 — т.в.о. заст. нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936), капіт. ДБ (17.11.1937). 30.05.1938 заарешт. 18.11.1939 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. Не реабілітований.	65, 137, 254, 601
Грищенко Олена Григорівна, 09.1940 — секр. 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.	270, 312, 313, 315, 316
Громовенко Євген Федорович (1910–?), з 05.01.1937 — оперуп. ОВ Дніпродзерж. МВ НКВС, пом. нач. 3-го від-я Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; з 02.09.1937 — нач. 3-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 20.04.1938 — т.в.о. заст. нач. 3-го відділу УНКВС по Черніг. обл., з 03.09.1938 — в.о. нач. 5-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, зміна у призначː з 25.07.1938 (наказ НКВС УРСР від 31.12) — в.о. нач. 3-го відділу УДБ, з 10.01.1939 — нач. 3-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, у 01.1940 — нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (17.11.1937), ст. лейт. ДБ (25.02.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	600
Грунін Григорій Аронович (1905–?), у 1938 — пом. оперуп. 3-го відділу, з 20.04.1938 — оперуп. 3-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР. Сержант ДБ (09.01.1936). 11.12.1939 звільн. з НКВС (з 05.12) з виключ. з обліку.	145, 147, 149, 236, 242, 363
Губанов, нач. Госавтоінспекції УРСМ НКВС УРСР. У 1938 заарешт.	499, 500
Губенко Йосип Борисович (1910–?), закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 01.03.1937 — пом. оперуп. 3-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, пом. оперуп., з 10.07.1938 — оперуп. 1-го від-я 4-го відділу УДБ, з 05.1941 — ст. слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР. Сержант ДБ (13.05.1937).	23, 25, 27, 28, 103, 117, 118, 165, 219, 221, 222, 224, 341, 442, 443, 547–549, 557–559, 561, 569–571, 578–582

Гунер Володимир Володимирович (1905–?), з 04.1941 — нач. 1-го від-я 2-го відділу СЧ НКДБ СРСР. Лейт. ДБ (14.12.1935), ст. лейт. ДБ (02.12.1937).	334
Гуревич Борис Аронович (1908–?), у 1938 — оперуп. 3-го від-я, з 20.06.1938 — т.в.о. нач. 3-го від-я УДБ Криворізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., з 1939 — нач. від-я 3-го відділу УНКВС по Запорізьк. обл. Сержант ДБ (23.03.1936). 23.04.1939 заарешт. 20.11.1939 ВТ військ НКВС Дніпропетр. обл. засудж. до 3 років п/в у ВТТ.	21–23, 27–29, 47, 60
Гурьєв П. Ф., 06.1939–10.1940 — заст. гол., в.о. голови ВТ військ НКВС ХО, 12.1940 — заст. гол. ВТ військ НКВС КО. Військовий юрист 1-го рангу.	35, 39, 43, 79, 81, 260, 263, 264, 272, 320, 321, 325, 328–330, 341, 350, 352, 411, 619
Гусятинський Самуїл Абрамович (1914–?), у 1938 — т.в.о. оперуп. Криворізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (22.06.1939).	21, 23, 29
Гутник-Горлинський, у 1937 заарешт. УНКВС по Харків. обл.	432
Давиденко Гаврило Йосипович (1897–1941), 10.09.1938 заарешт. 01.10.1939 справу припинено, звільнений. 04.1940–05.1941 — економіст НК охорони здоров'я УРСР. Після 22.06.1941 заарешт., 07.07.1941 розстріляний.	216, 221, 228, 229
Давидов-Барг Еммануїл Маркович (1901–1938), з 1934 — нач. паспортн. відділу УРСМ, з 25.04.1937 — нач. відділу боротьби з розкрад. соціаліст. власності і спекуляцією (ВБРСВ) УРСМ НКВС УРСР. Капіт. міліції (08.08.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. РСМ» (23.04.1936). 21.02.1938 заарешт. 23.09.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. У 1956 реабілітований.	513
Дальський-Білоус Микола Петрович (1903–1939), з 01.12.1935 — нач. мобіл. відділу УШОСДОР НКВС УРСР, з 26.01.1938 — т.в.о. нач. від-я 5-го відділу УДБ, з 05.05.1938 — т.в.о. заст. нач. 2-го відділу УДБ, з 31.05.1938 — т.в.о. нач., з 25.06.1938 — нач. 1-го відділу УДБ НКВС УРСР. Ст. лейт. ДБ (06.05.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1933), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). 11.1938 заарешт. 21.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	73, 180
Дамрін Павло Петрович (1905–?), нач. установч. цеху Київ. з-ду «Укркабель». 22.06.1938 заарешт. 06.01.1939 справу припинено, звільнений.	449, 451, 472–476, 480, 488, 490, 524
Данилюк Ю. З.	63, 84–86, 91, 93, 99, 108
Дараган Іван Андрійович (1901–?), з 1928 — в орг. ДПУ; з 1933 — секретар ДТВ ОДПУ Катеринінської залізниці (Дніпропетровськ), з 16.03.1934 — райуповн. ДПУ–НКВС (с. Василівка), з 01.12.1935 — нач. Велико-Токмацького райвід-я НКВС, з 01.10.1936 — нач. Нікопольського міськвід-я НКВС (офіц. по 28.05.1938), 1937–02.1938 — полк. оперуп. ОВ 9-ї кав. див. по 49-му і 52-му кавполках (м. Тульчин, Вінницьк. обл.); з 08.04.1938 — нач. Дніпродзерж. МВ НКВС; з 23.07 — т.в.о. заст., з 09.08.1938 — заст. нач. УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 10.10.1938 — нач. ОВ НКВС Житомир. арм. групи КОВО (в/ч 5696), водночас з 15.11.1938 по 10.01.1939 — в.о. нач. УНКВС по Житомир. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (17.11.1937), ст. лейт. ДБ (15.06.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (09.05.1938). 19.04.1939 заарешт. 19.03.1940 звільн. 21.03.1941 вдруге заарешт. 27.05.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 8 років п/в у ВТТ.	8, 13, 16–27, 29, 37, 40, 41, 43, 47–50, 52, 54–60, 117, 235, 254, 266–293, 295, 304–306, 308–313, 316–325, 602, 603
Дашевська Л. М., 25.07.1937 заарешт. НКВС УРСР. Засуджена.	565, 575

Дворенко М., у 1938–1940 — пом. військового прокурора військ НКВС Київ. (Укр.) округу. Військовий юрист 2-го рангу.	26, 27, 40, 41, 46, 48, 57, 117, 169, 201–205 207, 209, 215, 216, 218–220, 225–228, 248, 250, 415, 455, 468, 548, 560
Дворецький Іван Семенович (1896–?), робітник Дніпродзерж. мет. з-ду ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). 20.06.1938 заарешт. 28.06.1939 звільн. З 04.1941 — робітн. літейно-домен. цеху Дніпродзерж. мет. з-ду ім. Ф. Дзержинського.	269, 275–278, 305, 307, 310–313, 315, 318, 319, 322
Дегтярьов Андрій Демидович (1914–?), у 1937 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 23.11.1937 — пом. оперуп. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР; у 1938 — співр. апарату ОУ НКВС УРСР. Сержант ДБ (21.02.1938), мол. лейт. ДБ (31.05.1939).	599, 611
Дейч Олександр Володимирович (Елік Вольфович) (1906–1938), пом. нач. ОВ 3-ї кав. див. КВО. 09.06.1938 заарешт. 02.10.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	173, 180, 182, 450
Демиров, 09.1939–09.1940 — ст. секр. ВТ військ НКВС ХО. Військовий юрист 3-го рангу.	264, 265
Детістов Іван Васильович (1898–?), у 1941–1942 — член ВК ВС СРСР. Бригвійськюрист (21.04.1936), диввійськюрист (на 06.1942).	329, 330, 335, 338, 410, 540, 618
Джавахов Михайло Григорович (1903-1937), з 02.1937 — нач. Запоріз. МВ НКВС Дніпр. обл. Кап. ДБ (1936). 09.08.1937 заарешт. 07.09.1937 засудж. до ВМП, розстріляний.	15
Дзюгевич Йосип Іванович (1890–?), робітник Дніпропетр. мет. з-ду ім. К. Лібкнехта. 14.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 19.09.1939 звільн. Реабілітований.	268, 293, 294, 314, 323
Дитюк, 11.1939 — член ВТ військ НКВС ХО.	328, 329
Дичек Григорій Кирилович (1894–?), колгоспник Солонянського р-ну Дніпропетр. обл. 03.01.1938 заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 25.04.1939 справу припинено, звільнений. Реабілітований.	268, 313, 314, 318, 319, 322
Дичек Кирило Сафронович (1887–?), колгоспник Солонянського р-ну Дніпропетр. обл. Заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 09.05.1939 справу припинено, звільнений. Реабілітований.	268, 313, 314, 318, 319, 322
Дінес Леонід Наумович (1901–?), у 1937 — нач. ЕКВ УНКВС по Молд. АРСР (м. Тирасполь), з 16.04.1937 — пом. нач. ОВ 15-го стріл. корпусу, у 1938–03.1940 — нач. тюремного від-я ВМУ УНКВС по Микол. обл. Ст. лейт. ДБ (на 16.04.1937).	360, 398
Дмитрієв Георгій Миколайович (1904–?), 02–09.1938 — оперуп. апарату ОУ НКВС УРСР, потім — оперуп. 4-го відділу 1-го управл. НКВС УРСР, на 08.02.1939 — оперуп. 2-го відділу УДБ НКВС УРСР. Сержант ДБ (07.04.1936). Наказом НКВС УРСР № 99 від 31.03.1939 за обмін облігації заарештованого і отримання за нею виграшу заарешт. на 10 діб. Наказом НКВС СРСР № 1313–39 звільн. з НКВС. На 23.05.1939 — інсп. радіокомітету УРСР (Київ), 08.1940 — нач. спецчастини Львівського обл. радіо комітету. У 1941–1942 — оперуп. ОВ НКВС 45-ї стріл. див. (ПЗФ). 10.12.1942 зник безвісти.	228, 232, 549, 550, 565, 568, 587, 588, 590, 591, 599, 611
Дмитрієв Леонід Дмитрович, член ВК ВС СРСР. Бригвійськюрист (20.01.1938), диввійськюрист (19.09.1940).	111, 264, 335, 338, 536

Дмитрієв Петро Павлович (1908–1974), з 05.1938 — зав. пром.-транс порт. відділом Сталінськ. обкому КП(б)У; з 10.01.1939 — нач. УНКВС по Черніг. обл., з 22.04.1940 — нач. УНКВС по Дніпропетр. обл., з 28.03.1941 — нач. УНКВС по Чернів. обл., з 08.1941 — нач. відділу укомплектування 5-ї саперної армії. Капіт. ДБ (25.02.1939). Нагор. орд. «Знак пошани» (26.04.1940).	45, 49, 52, 53
Добровольський Юрій Алоїзович, професор Київ. мед. ін-ту. 04/05.1938 заарешт., близько 3-х місяців знаходився на лікуванні у тюремній лікарні. Засудж. до 3-х років п/в у ВТТ.	224, 413, 414, 420, 431, 433, 446, 578, 579
Добрушин Давид Наумович, у 1938 — праців. РСМ, прикріпл. до 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.	307
Докторов Йосип Самійлович (1885–?), у 1938 — лікар тюрми НКВС (Миколаїв), у 1939–1941 — лікар-терапевт 1-ї поліклініки (Миколаїв).	151, 360, 366, 373, 378, 379, 381, 382, 385–387, 399, 409
Долгушев Олексій Романович (1902–?), з 26.10.1936 — пом. нач. 5-го від-я ОВ (з 04.06.1937–5-го відділу), з 23.10.1937 — т.в.о. нач. 6-го від-я 5-го відділу УДБ; з 24.02.1938 — т.в.о. нач., з 22.03.1938 — нач. 1-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 28.05.1938 — нач. УНКВС по Київ. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (17.11.1937), ст. лейт. ДБ (11.04.1938), капіт. ДБ (13.06.1938). Нагор. орд. Черв. зірки (19.12.1937), мед. «ХХ років РСЧА» (22.02.1928). 13.01.1939 знятий з посади, 17.01.1939 заарешт. 21.05.1942 ВТ військ НКВС Уральського округу засудж. до ВМП. 06.06.1942 ВК ВС СРСР замінила ВМП на 10 років п/в у ВТТ.	160, 189–193, 202, 203, 210, 211, 215, 216, 237–241, 246, 250, 251, 254, 594, 600, 613
Долинський-Глазберг Семен Мойсійович (1896–1938), з 01.12.1935 — пом. нач. СПВ УДБ НКВС УРСР; з 22.11.1936 — заст. нач. УНКВС по Дніпропетр. обл., з 1937 — співр. УНКВС по Східно-Сиб. обл. (м. Іркутськ). Капіт. ДБ (08.01.1936). Нагор. знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)», «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934). 05.08.1937 заарешт. 08.02.1938 засудж. особл. порядком до ВМП, розстріляний.	8, 13, 14, 17
Долінін Микола Миколайович (1898–?), майстер машин. залу ГРЕС (Теплоенергобуд, м. Дніпродзержинськ Дніпропетр. обл.). 13.07.1938 заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 30.04.1939 справу припинено, звільнений.	323
Донець Григорій Мокійович (1899–?), нач. відділу техніч. контролю (ВТК), за ін. дан.— нач. ВКБ Дніпропетр. мет. з-ду ім. Г. Петровського. 12.05.1938 заарешт. 25.10.1939 справу припинено, звільнений.	49, 269, 296–299, 302–304, 307, 316
Доров-Піонташко Григорій Якович (1898–?), з 1918 — в РСЧА, з 1920 — у військах і орг. ЧК–ДПУ–НКВС; у 1938 — ст. наглядач і т.в.о. коменданта Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., у 1939 — ст. вахтер УНКВС по Запорізьк. обл. 08.04.1939 заарешт. 20.04.1940 ВТ військ НКВС ХО засудж. до 5 років п/в у ВТТ.	29, 30, 33–35, 44, 60, 203, 255–260, 263, 264
Дорфман Аківа Вольфович (1907-?), у 1938 — оперуп. ОВ НКВС 45-го механіз. корпусу КВО, з 16.07.1938 — пом. нач. від-я 3-го від., з 27.12.1938 — в.о. нач. від-я 8-го від. 1-го упр. НКВС УРСР. Мол. л-т ДБ (1936), л-т ДБ (на 1941)	176
Дрейзен (Дрейзін?), вірогідний свід. У справі С. Полякова.	350

Дрібінський Семен Ілліч (1908–?), у 1937 — оперуп. 2-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Черніг. обл., з 25.05.1937 — у розп. НКВС УРСР, оперуп., з 02.09.1937 — пом. нач. від-я, з 10.07.1938 — заст. нач. 1-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 15.10.1938 — в.о. заст. нач. 4-го, з 01.1939 – 2-го відділу УДБ УНКВС по Ворошиловгр. обл.; з 13.10.1939 — в.о. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл., з 25.12.1939 — т.в.о. заст. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС (з 15.04.1941 — УНКДБ) по Одеськ. обл.; з 11.1941 — заст. нач., з 1942 — нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Новосибір. обл. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936), лейт. ДБ (17.11.1937), ст. лейт. ДБ. Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (09.05.1938), мед. «За відвагу» (26.04.1940).	166, 221–224, 417, 435, 437, 443, 465, 497, 498, 502, 503, 519, 522, 524, 546, 548, 549, 554–557, 563, 576, 579–581
Друшляк Іван Степанович (1913–?), з 1931 — студент Харків. політех. ін-ту, з 1933 — на комс. роботі. З 03.1935 — пом. оперуп., оперуп. СПВ (4-го відділу) УДБ УНКВС по Харків. обл., з 03.1938 — оперуп., з 10.07.1938 — пом. нач. 1-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ НКВС УРСР. 07.06.1939 заарешт. 15.01.1940 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 11.04.1940 ВК ВС СРСР замінила ВМП на 10 років п/в у ВТТ. Дострок. звільн., відправлен. до РСЧА. Сержант. 30.07.1943 Військовою радою військового з'єднання судимість знята. Нагор. орд. Черв. зірки (16.06.1976). Не реабілітований.	161–172, 213, 218, 223, 412–418, 420, 421, 423–448, 519, 541–543, 547, 552, 556–559, 567–569, 571, 573, 575–577, 579–581, 585, 595
Дубинський Йосип Петрович (1905–?), особистий секретар голови ВУЦВК (ЦВК УРСР) Г. Петровського. У 1938 заарешт.	418, 437–439, 575, 577
Дудка Степан Романович (1906–1938), робітник рудника ім. Кагановича (Кривий Ріг). 20.07.1938 заарешт. 20.09.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1958 реабілітований.	269
Дунаєвський А. Г., у 1940 — адвокат Дніпропетр. юридич. консультації № 2, член обл. колегії захисників.	260
Дунаєнко Пилип Артемович (1902–1942), у 1922–1925 — в РСЧА; у 1938 — пом. оперуп. 4-го від-я УДБ і секр. парткому Дніпродзерж. МВ НКВС, 05.1939 — нач. Криничанського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл.; нач. ОВ НКВС 134-ї стріл. бригади (ПЗФ). Сержант ДБ (23.03.1936), ст. лейт. 26.07.1942 загинув на фронті.	300
Душник Арон Ісакович (1902–?), з 16.08.1936 — нач. 5-го від-я ТВ (6-го відділу) УДБ, з 27.09.1937 — пом. нач. 11-го відділу УДБ НКВС УРСР, у 1938 — член особл. слідчої групи у справах заарештов. співроб. НКВС. Ст. лейт. ДБ (23.02.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (09.05.1938).	510
Дьяконов Микола Олександрович (1897–1940), з 23.08.1937 — нач. Опер. відділу Упр. прикор. і внутр. охорони (УПВО) і пом. нач. УПВО НКВС УРСР. Майор ДБ (05.12.1935), комбриг (08.05.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)», мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). 29.11.1938 заарешт. 20.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. У 1957 реабілітований.	459
Ечко Григорій Федотович (1879–?), покрівельник колгоспу с. Березова Лука Петрівсько-Роменського р-ну Полтав. обл. 11.07.1937 заарешт. 11.10.1939 ОСН при НКВС СРСР засудж. до 8 років п/в.	347

Євдокимов Юхим Георгійович (1891–1940), з 12.01.1921 — нач. ОВ Центр. упр. надзвич. комісій і особл. відділів України (з 30.03.1921 — ВУНК, Харків), з 20.05.1921 — нач. Секретно-операт. упр. (СОУ) ВУНК; з 10.06.1922 — повноваж. представник (повпред) ДПУ УСРР по Правобереж. Україні (Київ), водночас з 22.11.1922 — командувач військами ДПУ на Правобер. Україні і з 25.11.1922 — нач. Київ. губ. відділу ДПУ; з 16.07.1923 — повпред ДПУ по Півден. Сходу Росії (з 26.10.1924 — по ПКК, Ростов-на-Дону), з 05.10.1929 — т.в.о. нач., з 26.10.1929 — нач. СОУ ОДПУ; з 26.07.1931 — повпред ОДПУ по Ленінгр. ВО; з 08.08.1931 — повпред ОДПУ по Середній Азії (Ташкент); з 27.11.1932 — повпред ОДПУ по ПКК, з 10.01.1934–1-й секр. Північно-Кавказ. крайкому ВКП(б) (м. П'ятигорськ; з 01.1936 — м. Орджонікідзе, нині — Владикавказ; з 15.12.1936 — м. Ворошиловськ, нині — Ставрополь); з 07.01.1937–1-й секр. Азово-Чорномор. крайкому (з 13.09.1937 — Ростов. обкому) ВКП(б) і водночас з 05.1937 — Ростов. міськкому (МК) ВКП(б); з 04.1938–1-й заст. наркома водного транспорту СРСР. Нагор. чотирма орденами Черв. прапору (1921, 1923, 1928, 1930), знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1922), «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Леніна (1935). 09.11.1938 заарешт. 02.02.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 03.02.1940 розстріляний. У 1956 реабілітований.	90, 333, 335, 337
Євдотьєв, у 1927 — уповнов. 21-го Ямпольського прикордонзагону ОДПУ.	355, 356
Єгоров Андрій Іванович (1904–1941), з 01.08.1936 — заст. нач. СПВ УДБ УНКВС по Сталінгр. краю; з 11.04.1937 — заст. нач. 8-го від-я 4-го відділу ГУДБ НКВС СРСР; з 26.02.1938 — нач. УНКВС по Черніг. обл. і з 09.1938 — в.о. заст. нач. (фактич. нач.) ОВ НКВС КОВО. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936), капіт. ДБ (05.11.1937), майор ДБ (15.06.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (07.06.1937), орд. «Знак пошани» (22.07.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). 02.12.1938 заарешт. 08.07.1941 ВК ВС СРСР засудж. за ст. ст. 54–1 п. б», 54–7 і 54–11 КК УРСР до ВМП, розстріляний. У 1995 реабілітований.	122–124, 126, 142, 173, 180, 189, 190, 203, 237, 350, 457, 458, 493, 494, 514, 525, 526, 531, 533
Єгупов Олексій Костянтинович (1914–?), з 1932 — в орг. ДПУ–НКВС, 1938–08.1939 — оперуп. 4-го (2-го) відділу УДБ НКВС УРСР. Сержант ДБ.	165, 416, 436, 437
Єжов Микола Іванович (1895–1940), 26.09.1936–25.11.1938 — нарком внутр. справ СРСР, водночас 08.04.1938–09.04.1939 — нарком водного транспорту СРСР. Генерал. комісар ДБ (28.01.1937). Нагор. орд. Леніна (17.07.1937). 10.04.1939 заарешт. 04.02.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 06.02.1940 розстріляний.	8, 10–13, 18, 62, 69, 70, 91, 96–99, 106, 107, 113, 123, 136, 178, 237, 332, 333, 336, 406, 465, 472, 474, 483, 484, 487, 522, 529–531, 593, 596, 601, 609
Єлісєєв Олексій Тимофійович, військовослужб., у 1937/1938 заарешт. УНКВС по Черніг. обл.	152, 369, 371
Ємельянов О.А.	26
Єнакієв, 04.1941 — член ВТ військ НКВС КО. Мол. лейт. ДБ.	589, 615, 618
Єременко, у 1938 — секр. Кіровського райкому (РК) КП(б)У м. Києва.	518
Єременко Михайло Васильович (1895–?), у 1937 — пом. нач. УРСМ (по місту) і нач. відділу зовнішньої служби УРСМ УНКВС по Вінницьк. обл., з 29.07.1937 — у розп. УРСМ НКВС УРСР, з 14.08.1937 — заст. нач. УРСМ УНКВС по Київ. обл., у 1938 — нач. УРСМ УНКВС по Житомир. обл., з 10.05.1938 — у резерві УРСМ НКВС УРСР. Капіт. міліції (08.08.1936). Нагор. орд. Черв. зірки (13.11.1937). 27.05.1938 звільн. з НКВС. У 1938 заарешт.	434, 478

Єременко Михайло Федорович (1904–?), голов. інж. Київ. з-ду «Укркабель». 23.07.1938 заарешт. 11.04.1939 справу припинено, звільнений.	200, 449, 452, 455, 460, 471, 473, 475–477, 485, 486, 488, 492, 501, 525, 527, 528, 533
Єрмаков, у 1937/1938 заарешт. УНКВС по Микол. обл.	397
Єршов (Лур'є) Андрій Мартиніанович (1901–1940), з 22.12.1932 — нач. ЕКВ ПП ОДПУ по АЧК (з 10.07.1934 — ЕКВ УДБ УНКВС по АЧК), з 31.07.1934 — пом. нач. УНКВС по АЧК; з 25.03.1936 — нач. УНКВС по Ярославській обл. Майор ДБ (1935). Нагор. знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1924), «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934), орд. Черв. зірки (19.12.1937). 04.12.1938 заарешт. 24.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 25.01.1940 розстріляний.	91–93
Єршов Іван Олександрович (1895–?), у 1938 — нач. 1-го від-я 1-го відділу УДБ, з 02.06.1938 — т.в.о. заст. нач. Адм.-госп. управл. (АГУ) НКВС УРСР. Сержант ДБ (09.01.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 14.08.1942 зник безвісти.	600
Єхалов, 11.1940 — пом. секр. ВК ВС СРСР. Мол. лейт.	264, 448, 537
Жабокрицький Михайло Пилипович (1907-1979), у 1937 — заст. нач. ОВ НКВС 95-і стріл. див., з 27.07.1937 — нач. 5-го від. УДБ НКВС Молд. АРСР. Мол. л-т ДБ (1936). 09.03.1938 заарешт. 05.01.1939 справу припин., звільн. У 1939 — співр. ОВ НКВС Півн.-Кавказ. ВО. Л-т ДБ (1939), ст. л-т ДБ (1940)	141, 142
Жабрєв Іван Андрійович (1898–1939), з 22.11.1937 — заст. наркома внутр. справ Білорус. РСР, з 26.02.1938 — нач. УНКВС по Кам'янець.-Поділ. обл. Майор ДБ (1936). 17.11.1938 заарешт. 22.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. Розстріляний.	137, 180, 333
Жеромський Тимофій Іванович (1906–?), у 1936 — співр. УНКВС по Черніг. обл.; у 1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ (1-го упр.) УНКВС по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936). 25.06.1939 звільн. в запас НКВС. 10.1940 — інсп. АГВ УНКВС по Дніпропетр. обл.; у 04.1941 — слідчий СЧ УНКДБ по Дніпропетр. обл.	60, 268, 273, 293, 294, 314, 315, 319
Жуков, 01.1941 — член ВТ військ НКВС КО. Мол. лейт. ДБ.	538, 539
Жуковський, у 1938 — стрілець тюрми НКВС (Миколаїв).	385
Жуковський Костянтин Костянтинович (1892–1938), обер-майстер Дніпродзерж. мет. з-ду ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). 14.07.1938 заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1956 реабілітований.	267
Журавльов Василь Антонович (1897–?), у 1937–1939 — шофер УНКВС по Микол. обл. 11.12.1939 звільн. з НКВС за власним бажанням. 03.1940 — шофер УНКВС по Дрогобицьк. обл.	360, 385, 400–403
Зайденберг Семен Юхимович (1907–?), у 1937–1938 — нач. від-я 3-го відділу УДБ і секр. парткому УНКВС по Микол. обл., потім — у розп. НКВС УРСР, 10.1939–03.1940 — заст. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл.	360, 370, 382, 399, 400
Зайцев Володимир Михайлович (1915–?), з 1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Полт. обл.; у 1941 — ст. слідчий СЧ УНКДБ по Дрогобицьк. обл. Сержант ДБ (23.08.1938). У 1941 зник безвісти.	115, 120, 340
Зайцев Михайло Іванович (1906–?), кол. зав. відділом робітнич. молоді ЦК ЛКСМУ, у 1938 — праців. відділу охорони праці і техніки безпеки НК легкої пром-ті УРСР. 05.11.1938 заарешт. 03.06.1939 ВТ КОВО засудж. до 7 років п/в у ВТТ. ВК ВС СРСР вирок відмінила. 20.05.1940 справу припинено, звільнений. 05.1941 — заст. нач. хіміч. відділу НК легкої пром-ті УРСР.	216, 542, 545–551, 560, 565–567, 572, 574, 578, 582–584

Зайцева Євгенія Миронівна (1902–?), з 10.1937 — друкарка Особл. від-я НКВС 15-ї стріл. див., 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. 01.03.1938 звільн. з НКВС. 09.1939–03.1940 — друкарка Микол. аероклубу.	360, 394, 395
Закора Василь Силович (1912–?), у 1932–1935 — в РСЧА; з 06.1938 — в орг. НКВС, з 07.1938 — пом. оперуп. 4-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., 05.1939 — пом. оперуп. УНКВС по Запорізьк. обл. Сержант ДБ (22.06.1939).	258
Залевський Григорій Годьєвич (1909–?), з 01.04.1938 — пом. нач. 3-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; 02–05.1939 — заст. нач. 1-го від-я ЕКВ УДБ УНКВС по Запорізьк. обл.; 10.1940 — нач. від-я Запорізьк. МВ НКВС; 10.1942–01.1943 — нач. ОВ НКВС 63-ї стріл. див. Мол. лейт. ДБ (23.08.1938), лейт. ДБ.	30, 186, 258, 456, 504–506, 512, 530
Запутряєв Олександр Михайлович (1903–?), у 1937 — заст. нач. 14-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Ленінгр. обл.; з 14.03.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 14.04.1938 — т.в.о. заст. нач., з 01.07.1938 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл.; з 20.10.1938 — в.о. заст. нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 22.06.1939 звільн. з НКВС. Ст. інсп. при дир-рі Кіровського з-ду (Ленінград). 02.02.1940 заарешт. 06.05.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 24.06.1941 ВК ВС СРСР замінила ВМП на 10 років п/в у ВТТ.	204
Зарахович Йосип Соломонович (1905–?), з 15.12.1937 — редактор міськ. газети «Більшовик», пом. секр. Нікопольського МК КП(б)У Дніпропетр. обл. 17.08.1938 заарешт. ВК ВС СРСР справу припинено, 10.1939 звільнений. У 1941 — гол. правління Нікопольського рибкоопу.	279
Заславський (Соломон Ісакович?), у 1938 заарешт. НКВС УРСР.	439
Захаренко Владислав	621
Зварковський Олександр Миколайович (1901–?), з 1936 — т.в.о. нач. ОСВ (8-го відділу) УДБ УНКВС, 20.06.1938–02.1939 — т.в.о. інсп. при нач. УНКВС, потім — нач. секр-ту УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 12.1939 — нач. Нікопольського МВ НКВС (з 04.1941 — НКДБ) Дніпропетр. обл.; у 1941 — нач. міжрайвідділу НКДБ. Лейт. ДБ (23.03.1936), ст. лейт. ДБ (22.06.1939).	288
Звержинський Фадей Миколайович (1879–1937), сторож комбінату праці м. Запоріжжя. 08.10.1937 заарешт. 08.12.1937 «двійкою» (нарком внутр. справ СРСР і прокурор СРСР) засуджений до розстрілу. 26.12.1937 розстріляний. У 1989 реабілітований.	325
Здебський Петро — див. Петерс-Здебський А.О.	
Зеленков Василь Васильович (1900–?), голова Вінницьк. обл. ради ТАХ УРСР. 07.06.1938 заарешт. 16.01.1939 засудж. до 10 років п/в у ВТТ.	484
Зелінський Віктор Вікторович (1910–?), праців. Дніпродзерж. азотнотук. комбінату (Дніпропетр. обл.). 09.06.1938 заарешт. 30.07.1939 звільн. У 1941 — нач. відділу збуту Дніпродзерж. азотнотук. комбінату.	290
Зінич Василь Петрович (1900–1937), кочегар залізопрокатного цеху Дніпродзерж. мет. з-да ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). 20.11.1937 заарешт. 13.12.1937 «двійкою» засуджений до розстрілу. 20.12.1937 розстріляний. У 1959 реабілітований.	325
Зінов'єв Корній Сергійович (1900–1938), майстер Дніпропетр. коксохім. з-ду. 09.06.1938 заарешт. 29.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засуджений до розстрілу. 20.11.1938 розстріляний. У 1958 реабілітований.	49, 75, 174, 266, 269, 319, 322

Зіслін Яків Веніамінович (1903–?), з 1934 — нач. Первомайського РВ НКВС Одеськ. обл., з 28.07.1938 — т.в.о. нач. 3-го від-я 3-го відділу, з 08.1938 — т.в.о. пом. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС, у 1939 — т.в.о. нач. ЕКВ УДБ УНКВС по Одеськ. обл. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936), лейт. ДБ (1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 22.06.1939 заарешт. 10.04.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 21.09.1941 През. Верх. Ради СРСР замінила ВМП на 10 років п/в у ВТТ з направл. до діючої армії. Не реабілітований.	212
Золотарьов Вадим	10, 14, 15, 84–86, 88, 90, 91, 94–99, 111, 175, 226, 447, 621
Зорін (Вусикер) Володимир Аркадійович (1903–?), з 1935 — нач. клубу НКВС УРСР, у 1937 — інструктор культроботи Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, потім — нач. клубу НКВС УРСР. 06.1938 зняти з посади, звільн. з НКВС. Культпрац. санаторія «Світлана» Укр. курортного управл. НК охорони здоров'я УРСР. 01.08.1938 заарешт. 25.11.1938 справу припинено, 02.12.1938 звільнений.	246, 588, 598, 599, 617
Зубков Григорій Матвійович, у 1933 — нач. ЕКВ Сальського опер. сектора ОДПУ. Ст. л-т ДБ (1936).	91
Іванов Василь Тимофійович (1894–1938), з 15.07.1934 — нач. УНКВС по Донецьк. обл., з 03.04.1937 — заст. наркома (затвердж. постановою През. ЦВК УРСР від 15.04.1937), 17.05–14.06.1937 — т.в.о. наркома внутр. справ УРСР. Ст. майор ДБ (29.11.1935), комісар ДБ 3-го рангу (03.04.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1922), орд. Черв. прапору (1928), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932). 01.08.1937 заарешт. 16.06.1938 засудж. особливим порядком до ВМП, розстріляний.	95, 139, 233
Ігенберг Едуард Янович, нач. автомотовідділу спорт. тов-ва «Динамо» (Київ). 14.07.1938 заарешт. 07.01.1939 звільн.	493
Ізвеков Микола Олександрович (1894–1946), з 15.09.1936 — пом. (з 03.1937 — фактич. заст.) нач. УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 27.03.1938 — пом. наркома внутр. справ УРСР по відділах, що не входили в УДБ; з 21.06.1938 — заст. нач. УРСМ НКВС УРСР, з 09.08.1938 — у розп. НКВС СРСР. Капіт. ДБ (08.01.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1931), мед. «XX років РСЧА» (02.07.1939). 10.08.1938 звільн. з НКВС, з 08.1938 — нач. сектору мобілізац. запасів Військово-промисл. комісії при Комітеті оборони РНК СРСР. 05.10.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку.	8, 14, 15, 17, 50
Ізмайлов Соломон Борисович (1903–?), з 1938 — оперуп., з 10.07.1938 — пом. нач. 2-го від-я з вик. обов'яз. опер. секретаря 4-го відділу УДБ НКВС УРСР. 10.01.1939 звільн. з НКВС за неможл. подальш. використ. 05.1941 — член колегії і юрист-консульт АН УРСР. З 01.07.1941 — оперуп. 2-го відділу 1-го упр. НКДБ (НКВС) УРСР. 26.10.1941 звільн. за скороч. штату.	221, 547, 548, 560, 567, 572, 573
Інсаров (Поляк) Еммануїл Олександрович (1902-1938), з 12.1936 — секр. нач. ОВ (5-го від.) ГУДБ НКВС СРСР, з 06.1937 — секр-р НКВС УРСР, з 1938 — заст. нач. ДТВ ГУДБ НКВС Ленінської залізн. (Москва). Ст. лейт. ДБ (1936), капіт. ДБ (1937). 25.04.1938 заарешт. 29.08.1938 ВК ВС СРСР засуджений до ВМП, розстріляний.	68
Кабаков Юхим Левович (1911–?), у 1938 — співр. УНКВС по Дніпропетр. обл.; 08.1938 — оперуп. 2-го відділу УДБ УНКВС по Ворошиловгр. обл.; на 23.02.1942 — слідчий СЧ ОВ НКВС Півд. фронту. Сержант ДБ (22.06.1939), лейт. ДБ (на 23.02.1942).	301

Каган Мойсей Аронович (1904–1940), з 21.04.1935 — нач. 3-го від-я СПВ ГУДБ НКВС СРСР; з 31.08.1936 — пом., з 21.08.1937 — заст. нач. УНКВС по АЧК (Ростов-на-Дону); з 03.10.1937 — заст. нач. УНКВС по ДСК (Хабаровськ). Капіт. ДБ (05.12.1935), майор ДБ (13.04.1937). Нагор. знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1931), «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934), орд. Леніна (03.07.1937). 03.05.1938 заарешт. 21.02.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 26.02.1940 розстріляний.	94, 333, 336
Каганович Арон Григорович (1908–?), з 21.09.1934 — уповн. 9-го від-я ОВ НКВС; з 1937 — оперуп., з 02.09.1937 — пом. нач. 3-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 26.02.1938 — т.в.о. заст., з 22.03.1938 — заст. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Полт. обл.; у 1941 — заст. нач. КРВ УНКДБ по Рівнен. обл. Лейт. ДБ (09.01.1936), ст. лейт. ДБ (1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	106, 343, 472, 474, 487, 508, 527
Каганович Лазар Мойсійович (1893–1991), у 1928–1939 — секр. ЦК ВКП(б), з 28.02.1935 — нарком шляхів сполучення СРСР, з 22.08.1937 — нарком важкої пром-ті СРСР (до 24.01.1939) і водночас з 05.04.1938 — нарком шляхів сполуч. СРСР (до 25.03.1942), з 12.10.1939 — нарком нафтової пром-ті СРСР (до 03.07.1940).	106, 343, 472, 474, 487, 508, 527
Казаков Василь Сергійович (1904–?), з 05.1938 — оперуп. 4-го від-я УДБ Запоріз.ьк МВ НКВС Дніпропетр. обл., у 1939 — оперуп. 2-го відділу УДБ УНКВС по Запорізьк. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936). 17.07.1939 звільн. в запас НКВС.	258
Казимирський (Казимирський-Наумов) Наум Наумович (1902–?), у 1937 — оперуп., у 1938 — пом. нач. ОВ 30-ї стріл. див. (УНКВС по Дніпропетр. обл.). З 10.07.1938 — у розп. УНКВС. У 1938 заарешт. Звільн. У 1940 — співр. ОВ КОВО. Лейт. ДБ (23.03.1936). Нагор. мед. «ХХ років РСЧА» (15.10.1938). 27.06.1940 звільн. в запас НКВС.	597
Казін Микола Олексійович (1910–1991), у 1937 — оперуп. Харцизського райвід-я НКВС Донецьк. обл., з 31.08.1937 — оперуп. 4-го відділу, з 10.07.1938 — нач. 3-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, заст. нач. (фактич. нач.), з 01.1940 — нач. СЧ УДБ НКВС УРСР. 26.08.1940 знятий з посади. З 10.1940 — т.в.о. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС, з 04.1941 — заст. нач. КРВ УНКДБ по Чернівец. обл.; з 27.07.1941 виключ. зі списків особов. складу НКДБ як відрядж. у розп. ОВ КВО. Сержант ДБ (22.03.1936), лейт. ДБ (23.08.1938), ст. лейт. ДБ (01.07.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938), орд. «Знак пошани» (26.04.1940).	36, 38–40, 45, 52, 103, 147, 150, 155, 164, 186, 205, 208, 210–214, 219, 221–228, 244, 417, 522, 523, 528, 546, 547, 549–551, 553, 554, 558, 562, 564, 565, 572, 573, 576, 577, 580, 582–584, 595
Кайков Ананій Якимович (1904–?), у 1938 — голова Кам'янець-Поділ. обл. ради ТАХ УРСР. 04.07.1938 заарешт. 03.11.1938 Кам'янець-Поділ. обл. судом засудж. до розстрілу. 02.03.1939 ВС СРСР рішення облсуду відмінив, справу передав на перегляд. 20.08.1939 Кам'янець-Поділ. обл. прокуратурою справу припинено, звільнений. У 1992 реабілітований.	487
Калашников Пилип Олексійович (1903–?), з 05.1938 — інсп. 8-го відділу (ОСВ) УДБ, з 08.1938 – 1-го спецвідділу НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ. 05.04.1939 звільн. з НКВС (з 07.04.1939) за неможл. подальш. використ.	587, 602, 613
Калугін Лев Мойсійович, у 1938 — пом. Голов. військового прокурора РСЧА, у 1941 — заст. військового прокурора ПЗФ. Бригвійськюрист (17.02.1938). 18.09.1941 загинув на фронті.	239, 595

Калужський Соломон Давидович (1903–?), у 1920–1923 і 1925–1928 — в РСЧА; з 1930 — в орг. ДПУ–НКВС; з 1938 — пом. нач., з 10.07.1938 — нач. 1-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ НКВС УРСР; з кінця 04.1939 — т.в.о. заст., з 12.1939 — заст. нач. СЧ УДБ НКВС УРСР, з 26.04.1940 — заст. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. Лейт. ДБ (23.08.1938), ст. лейт. ДБ (01.07.1939). 09.09.1940 звільн. з НКВС. З 10.1940 — нач. юр. відділу Дніпропетр. мет. з-да ім. К. Лібкнехта. 05.02.1941 заарешт. 01.07.1941 Військовою прокуратурою військ НКВС КО справу припинено. Звільненений.	23–29, 34–36, 40, 41, 46–48, 52, 57, 101, 106, 117, 145, 149, 162, 165–171, 205, 208, 210–229, 242, 255, 260, 362, 363, 368, 401, 406, 416–422, 429, 437–440, 442, 443, 446, 497, 521, 523, 541–572, 576–586, 595
Калюжний Володимир Пилипович (1905–?), у 1937 — пом. нач. 3-го від-я, з 26.05.1937 — нач. 4-го від-я 4-го відділу, з 08.08.1937 — заст. нач., з 28.04.1938 — т.в.о. нач., з 28.05.1938 — нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 10.07.1938 — т.в.о. заст. нач. 4-го відділу, з 14.08.1938 — в.о. нач. 9-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР. Лейт. ДБ (1936), ст. лейт. ДБ (1938). 19.04.1939 заарешт. 26.12.1940 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 14.02.1941 ВК ВС СРСР замінила ВМП на 10 років п/в у ВТТ. Покар. відбував у Сибірському ВТТ НКВС СРСР.	202, 203, 210, 255, 479, 481, 528
Камінський Борис Маркович (1903–1938), 2-й секр. парткому Дніпродзерж. мет. з-да ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). 03.06.1938 заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1956 реабілітований.	267, 304, 305, 309–311, 317–319, 321–323
Камінський Петро Тимофійович (1891–?), контролер вантаж. перепусток Запорізьк. авіамотор. з-ду ім. П. Баранова. 16.12.1937 заарешт. 14.07.1939 Запорізьк. обл. судом виправд., справу припинено, звільнений.	262
Кандибін Дмитро Якович (1889–1955), з 1935 — член ВК ВС СРСР. Бригвійськюрист (22.02.1938).	447
Карамишев Петро Васильович (1905–1941), з 01.11.1936 — пом. нач. 1-го від-я СПВ, з 01.05.1937 — нач. 5-го від-я 4-го відділу, з 01.08.1937 — пом. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Ленінгр. обл.; з 07.10.1937 — заст. нач. УНКВС по Рязанській обл.; з 03.1938 — нач. УНКВС по Микол. обл. Лейт. ДБ (23.03.1936), капіт. ДБ (07.10.1937). 15.01.1939 знятий з посади. 04.08.1939 заарешт. 04.01.1941 ВТ військ НКВС КО виправд., звільн. 09.01.1941 вдруге заарешт. 23.03.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. Наприкінці 05.1941 розстріляний.	12, 120, 149, 156, 212, 254, 594
Карасін Борис Михайлович (1900–?), у 1937 — т.в.о. нач. 5-го від-я 6-го (трансп.) відділу УДБ НКВС УРСР. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936). 28.07.1937 звільн. з НКВС. Т.в.о. дир-ра союзної контори їдалень, ресторанів і кафе (Київ). 01.06.1938 заарешт. 22.11.1939 справу припинено, звільнений. Дир. тресту ресторанів (Київ).	203
Карась Феодосій Якович (1894–1938), 05.02.1938 заарешт. УНКВС по Харків. обл. 20.10.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	425
Карлов Дмитро Іванович, у 1939 — співр. центр. апарату НКВС СРСР; 04.1941 — ст. слідчий 1-го від-я 2-го відділу СЧ НКДБ СРСР. Сержант ДБ (02.11.1936), ст. лейт. ДБ (11.04.1939).	334
Карпенко Георгій Олександрович (1901–?), зав. гаражом Київ. з-ду «Укркабель». 22.06.1938 заарешт. 06.01.1939 справу припинено, звільнений.	449, 451, 452, 456, 476, 488–491

Катренко Володимир Степанович (1904–?), у 1937 — нач. Ново-Златопільського райвід-я НКВС, з 23.04.1937 — нач. Царичанського райвід-я НКВС, з 08.04.1938 — нач. Чубарівського райвід-я НКВС, з 14.05 по 15.08 (офіц. 20.10) 1938 — нач. Пологівського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл.; потім — особливоуп. УНКВС по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (26.06.1939). 05.1940 відсторон. від посади. 31.07.1940 звільн. з НКВС. 22.08.1940 заарешт. 06.12.1940 ВТ військ НКВС Дніпропетр. обл. засудж. до 4 років п/в у ВТТ. 11.02.1941 відправл. до Онезького ВТТ НКВС СРСР (ст. Плесецька Північної залізниці, Архангельськ. обл.).	21, 48, 49, 52, 60
Кац Хаїм Вольфович (1895–?), у 1938–1939 — майстер-кравець спецторгу НКВС м. Запоріжжя.	258
Кацева, 01.1941–03.1941 — пом. секр. Військової прокуратури військ НКВС КО.	410, 411, 539, 541, 618
Кербель Семен Григорович (1907–1941), у 1935 — дир. курсів з підг-ки керівних комсом. кадрів (Одеса), у 1938 — керуючий Укрлегпостача НК легкої пром-ті УРСР. 06.11.1938 заарешт. 03.06.1939 ВТ КОВО засудж. до ВМП. ВК ВС СРСР вирок відмінила. 19.11.1940 справу припинено, звільнений. Після 22.06.1941 заарешт., 07.07.1941 розстріляний.	216, 219, 228, 551–553, 585
Кириленко Андрій Павлович (1906–1990), з 1936 — інженер-конструктор, у 1938 – 2-й секр. Ворошилівського РК КП(б)У Запорізьк. авіамотор. з-да ім. П. Баранова; 05.1939 – 3-й секр., потім — 2-й секр. Запорізьк. обкому КП(б)У; з 11.1941 — член Військової ради 18-ї армії Півд. фронту; у 1966–1982 — секр. ЦК КПРС.	258
Кисельов Павло Петрович (1903–1939), з 27.01.1935 — нач. 3-го від-я Іноземн. відділу (ІНВ) УДБ, з 01.01.1937 (наказ НКВС УРСР № 106/лс від 27.03.1937) — нач. 5-го від-я 3-го відділу УДБ, з 27.09.1937 — нач. 11-го відділу УДБ, з 29.03.1938 — т.в.о. нач. 12-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 28.05.1938 — нач. УНКВС по Одеськ. обл. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936), капіт. ДБ (13.06.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), мед. «XX років РСЧА» (02.07.1939). 15.11.1938 заарешт. 22.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 23.02.1939 розстріляний. Не реабілітований.	13, 179, 254
Кичко Трохим Корнійович (1905–?), кол. інстр. ЦК КП(б)У, з 1935 — в орг. РСМ НКВС; у 1938 — інсп. Відділу крим. розшуку (на правах пом. нач. відділу) УРСМ НКВС УРСР. Сержант міліції. 13.09.1938 заарешт. 22.08.1939 справу припинено, звільнений. 10.1940 — нач. відділу служби і бойової підг-ки УРСМ УНКВС по Київ. обл.	184, 197, 200, 207, 454, 456, 465, 496–499, 513, 518–520, 522, 524, 525, 528, 534, 536, 539, 549, 550, 554, 555, 560, 561, 579
Кірєєв, у 1938 — співр. 4-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл.	393
Кіров (Костриков) Сергій Миронович (1886–1934), з 1927 — 1-й секр. Ленінград. обкому ВКП(б) і водночас з 1934 — секр. ЦК ВКП(б). 01.12.1934 вбитий.	11
Кістирев (Кистєрев) Іван Дмитрович (1897–?), у 1936 — співр. УНКВС по Північн. краю (Архангельськ); з 1940 — т.в.о. особливоуп. УНКВС по Дніпропетр. обл. Лейт. ДБ (07.04.1936), ст. лейт. ДБ (02.06.1939). Нагор. мед. «XX років РСЧА» (02.07.1939).	51–54
Клейнгоф Людвиг Іванович, військовосл. 15-ї стріл. див. (Миколаїв), майор. У 1937 заарешт. УНКВС по Микол. обл. Засудж. до ВМП.	152

Климов Григорій Іванович (1902–?), у 1935–1937 — нач. ОВ 30-ї стріл. див., нач. 1-го від-я 5-го відділу УДБ, нач. 9-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 10.07.1938 — т.в.о. нач. ОВ 7-го стріл. корпусу (Дніпропетровськ), з 23.07.1938 — т.в.о. пом. нач. УНКВС по Дніпропетр. обл., з 12.1940 — пом. нач. УНКВС по Рівнен. обл. Ст. лейт. ДБ (23.03.1936). Нагор. мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938 г.).	8, 16–18, 316
Клібанов Давид Якович (1906–1943), з 1937 — нач. 4-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; з 26.09.1938 — пом. нач. 4-го відділу УНКВС, у 1939 — т.в.о. нач. 9-го відділу 1-го упр. УНКВС по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936). 18.03.1939 заарешт. 20.04.1940 ВТ військ НКВС ХО засудж. до 7 років п/в у ВТТ. Покар. відбував у Карагандинському ВТТ НКВС СРСР (Казах. РСР). У 1942 звільн. 08.08.1942 у складі команди № 12708 прибув у 78-й запасн. стріл. полк; у 1943 — писар-каптенармус 342-го стріл. полку 63-ї гвард. стріл. див., гвардії єфрейтор. 10.02.1943 загинув. Не реабілітований.	29–35, 40, 43, 44, 60, 196, 203, 255–264, 322, 452, 467, 505, 512, 525
Клімін Федір Арсенійович, член ВК ВС СРСР. Військовий юрист 1-го рангу (на 09.1938), бригвійськюрист (30.09.1939).	353–354, 447
Клочков Андрій Ілліч (1897–1938), з 01.04.1937 — нач. УРСМ і пом. нач. УНКВС по АЧК (з 10.10.1937 — по Ростов. обл.), з 11.03.1938 — нач. УРСМ НКВС УРСР, з 17.05.1938 за сумісн.— нач. УРСМ і заст. нач. УНКВС по Київ. обл. Ст. майор міліції (11.07.1936). Нагор. знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1924), «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934), «Поч. прац. РСМ» (1934), орд. Черв. зірки (13.11.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). 07.1938 заарешт. у Москві. 01.09.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	183, 464, 496, 518
Клюшкін, 04–11.1939 — військовий прокурор військ НКВС Дніпропетр. обл. Військовий юрист 2-го рангу.	28
Кобаїдзе, 07.1941 — член ВТ військ НКВС КО. Полковий комісар.	341, 350, 352
Кобенюк Давид Дмитрович (1900–?), з 1926 — в орг. ДПУ–НКВС, у 1938–1939 — пом. нач. внутр. тюрми і нач. 2-го від-я (Печерського — Печерської тюрми) внутр. тюрми УДБ НКВС УРСР (Київ), 01–07.1940 — нач. тюрми № 1 НКВС (м. Тарнопіль, нині — Тернопіль). Мол. лейт. ДБ.	165, 415, 428–431
Кобулов Амаяк Захарович (1906–1955), з 07.03.1937 — нач. 2-го від-я 1-го відділу УДБ НКВС Грузин. РСР, з 15.08.1937 — нач. Ахалцихського РВ НКВС, з 28.05.1938 — нач. Гагринського РВ НКВС, з 10.1938 — в.о. наркома внутр. справ Абхазької АРСР (Груз. РСР); з 07.12.1938 – 1-й заст. наркома внутр. справ УРСР (по 02.09.1939), з 09.1939 — радник Повпредства СРСР (резидент ІНВ ГУДБ НКВС) у Німеччині. Лейт. ДБ (13.01.1936), ст. лейт. ДБ (23.08.1938), майор ДБ (28.12.1938), ст. майор ДБ (06.09.1941). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (23.08.1937). 27.06.1953 заарешт. 01.10.1954 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. Розстріляний.	20–22, 25, 28, 31, 34, 76, 77, 79, 104, 133, 145–147, 164, 179, 180, 185, 189, 193, 199, 212, 214, 218, 222, 232, 234, 256, 326, 331, 463, 498, 544, 570, 576, 583
Кобулов Богдан Захарович (1904–1953), з 15.09.1938 — нач. 4-го відділу 1-го упр. (з 29.09.1938 – 2-го відділу ГУДБ) НКВС СРСР, з 17.12.1938 — заст. нач. ГУДБ, водночас з 22.12.1938 — нач. СЧ НКВС СРСР; з 04.09.1939 — нач. Голов. економ. упр. (ГЕУ) НКВС СРСР; з 25.02.1941 — заст. наркома держбезпеки СРСР; з 30.07.1941 — заст. наркома внутр. справ СРСР. Ст. майор ДБ (11.09.1938), комісар ДБ 3-го рангу (28.12.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Леніна (22.07.1937), орд. Черв. прапору (26.04.1940). 27.06.1953 заарешт. 23.12.1953 спец. судов. присутн. ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	21–23, 110, 574

Кобизєв Григорій Михайлович (1902–1941), з 09.01.1937 прикріпл. до 4-го відділу ГУДБ, з 23.04.1937 — пом. нач. 10-го від-я, з 01.08.1937 — пом. нач. 14-го від-я 4-го відділу ГУДБ НКВС СРСР; з 17.02.1938 — нач. відділу кадрів НКВС УРСР, з 22.03.1938 — нарком внутр. справ Молд. АРСР, до вик. обов. не приступав, перебував у Києві; з 20.05.1938 — нач. УНКВС по Харків. обл. Лейт. ДБ (23.04.1937), ст. лейт. ДБ (05.11.1937), капіт. ДБ (11.04.1938). Нагор. орд. Черв. зірки (19.12.1937), мед. «ХХ років РСЧА» (22.02.1938). 15.01.1939 знятий з посади, заарешт. 15.08.1939 ВК ВС СРСР засудж. до 15 років п/в у ВТТ. Відбував покар. у Півн.-Східн. ВТТ НКВС. 07.12.1941 помер.	13, 333, 336, 337, 607, 608
Кобильченко Григорій Іванович (1901–?), нач. бойов. живлення 15-ї авіабригади (м. Кірово). Військтехнік 1-го рангу. У 1938 заарешт. 20.05.1939 434-м ВТ КОВО засудж. до 3 років п/в у ВТТ зі звільн. від покар. за амністією.	391
Кобушко М., 03.1939 — оперуп. 12-го від-я ОВ ГУДБ НКВС КОВО, 04.1939 — оперуп. 10-го від-я 2-го від. УДБ НКВС УРСР.	75
Кобяков Василь Йосипович, прибув за рознарядкою ЦК КП(б)У в НКВС УРСР, з 02.09 (признач. 19.09) 1938 — оперуп. 9-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, з 05.1939 — слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР.	34–38, 40, 41, 214, 236, 260
Ковальков Кузьма Корнійович (1898–1940), з 10.04.1938 — заст. нач. УПВО НКВС УРСР. Комбриг (21.01.1937), комдив (на 1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1933), орд. Черв. зірки (1936), мед. «ХХ років РСЧА» (22.02.1938). 28.06.1939 звільн. з НКВС. Заарешт. 24.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 25.01.1940 розстріляний.	529
Ковальська, друкарка ЦК КП(б)У. Заарештована. Звільнена.	578
Ковтун Г. К.	63, 84–86, 91, 93, 99, 108
Коган Ізраїль Абрамович (1904–?), у 1938 — нач. ОВ 15-го стріл. корпусу КВО, з 03.1938 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Черніг. обл., з 14.08.1938 — в.о. заст. нач. 6-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, з 18.11.1938 — у розп. Укрдорбудтресту НКВС УРСР, нач. контори автотранспорту УШОСДОР НКВС УРСР, з 16.04.1939 — у розп. нач. УНКВС по Сумськ обл., з 06.1939 — нач. 3-го спецвідділу УНКВС по Сумськ. обл., з 14.04.1940 — на нов. роботі. Лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934), мед. «ХХ років РСЧА» (15.10.1938).	141, 470, 516, 519, 524
Коган Мойсей Леонідович (1904–?), у 1938 — нач. 1-го від-я 4-го відділу УДБ, у 1939 — т.в.о. нач. від-я 9-го відділу 1-го упр. УНКВС по Дніпропетр. обл. (по 09.05.1939). Мол. лейт. ДБ. 04.08.1940 заарешт. 14.11.1940 ВТ військ НКВС КО засудж. до 5 років п/в у ВТТ. 02.02.1941 відбув до Біломорсько-Балтійського ВТТ НКВС СРСР (ст. Ванзозеро Кіровської залізниці). Не реабілітований.	45–47, 60, 280
Коган Савелій Якович (1908–?), у 1938 — нач. 1-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; у 1940–1941 — спів. УНКВС по Житомир. обл. Сержант ДБ (23.03.1936).	274, 280, 319, 470, 519
Коголь, 01.1940 — військовий прокурор ГВП РСЧА.	330
Когут Андрій	621
Кожевников Сергій Федорович (1904–1961), з 1935 — оперуп. СПВ (4-го відділу) УДБ УНКВС по Харків. обл., з 31.08.1937 — оперуп. 4-го відділу УДБ НКВС, у 1939 — ст. слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР; з 17.08.1939 — т.в.о. заст. нач. УНКВС по Вінницьк. обл. Лейт. ДБ (23.02.1936), ст. лейт. ДБ (01.07.1939), майор ДБ (25.06.1942).	146, 260
Козлов Борис Олексійович (1890–?), нач. військово-обліков. сектору Дніпроенерго (м. Запоріжжя). 11.06.1938 заарешт. 10.05.1939 звільн. У 04.1940 — пом. нач. Запорізьк. поштової контори.	258

Козлов Григорій Миколайович (1899–?), в.о. ученого секретаря Ін-ту економіки АН УРСР (Київ). 11.09.1938 заарешт. 17.10.1939 ОСН при НКВС СРСР висланий на 5 років до Казахстану. У 1956 реабілітований.	436, 575
Козуб [Федір Семенович], у 1939 — співр. апарату ОУ НКВС УРСР, [у 1941 — ст. оперуп. 3-го упр. НКДБ УРСР, з 17.07.1941 виключ. зі списків особ. складу НКДБ як відрядж. до ОВ ХВО].	597
Кокін Сергій	143, 226, 255, 620
Кокостіков Ігор Іванович (1906–?), з 01.04.1938 — у резерві призначен. за посад. пом. нач. від-я з прикріпл. до 4-го відділу УДБ, з 10.07.1938 — заст. нач. 5-го від-я 4-го відділу УДБ; слідчий, на 22.08.1939 — ст. слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.08.1938).	165, 217, 218, 221, 222, 243, 244, 247–251, 416, 420, 422, 433, 434, 436, 442, 547, 548, 557, 559, 560, 563–565, 574, 589
Кокошников Петро Васильович (1906–?), у 1939 — нач. мотор. цеху авіамайстерень (з 03.1941 – 160-ї стаціонар. авіамайстерні) 15-ї авіабригади (в/ч 8612, м. Кіровоград, нині — Кропивницький).	360, 399, 400
Колесніков, у 1938 заарешт. Криворізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.	315, 523
Колесніков Володимир Іванович, у 1938 — т.в.о. нач. від-я 1-го відділу УДБ, з 12.05.1938 — т.в.о. нач. командного відділу УРСМ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (09.01.1936).	315, 523
Колесніченко Михайло Якович (1899–1938), з 05.1935 — командир 12-ї механіз. бригади КВО (Новоград-Волинський). Комбриг (1935). Нагор. двома орд. Черв. прапору (1923, 1924), орд. Леніна (1935). 10.05.1938 заарешт. 02.10.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР у м. Києві засудж. до ВМП, розстріляний. У 1957 реабілітований.	181, 449, 450, 469
Колесов Степан Григорович (1905–1939), з 01.08.1937 — нач. 6-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Оренбурзьк. обл., у 1938 — нач. 4-го від-я 4-го відділу НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (02.03.1936), лейт. ДБ (17.08.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 23.11.1938 заарешт. 01.12.1938 етапований з Києва до Москви. 07.03.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	601
Комаров Петро Миколайович (1906–?), у 1918–1927 — в РСЧА; з 06.1937 — партпрац., 07.1938 — секр. РК КП(б)У Запорізьк. мет. комбінату «Запоріжсталь» ім. С. Орджонікідзе; 05.1939 — секр. Запорізьк. МК КП(б)У.	258
Комаровський Іван Федорович (1904–?), з 03.1938 — партпрац. НКВС УРСР, з 20.04.1938 — пом. нач. 7-го від-я 3-го відділу УДБ, потім — нач. 1-го від-я 8-го відділу 1-го упр., з 09.1938 — пом. нач. від-я ЕКУ НКВС УРСР; з 31.01.1939 — нач. УНКВС по Дніпропетр. обл. Лейт. ДБ (23.08.1938), капіт. ДБ (09.04.1939). 22.04.1940 знятий з посади як такий, що не виправдав себе на цій роботі. Загинув на фронті.	20, 49
Комаровський Роман Антонович (1898–?), секр. РК КП(б)У Дніпропетр. мет. з-ду ім. Г. Петровського. 21.05.1938 заарешт. 25.10.1939 справу припин., звільн. 01.1941 — інженер-теплотехнік Дніпропетр. мет. з-ду ім. Г. Петровського.	269, 296–299, 302, 303, 307, 311–314, 319, 323
Кондратьєв Самуїл Васильович (1903–1942), у 1936 — співр. УНКВС по АЧК; у 1938 — нач. 1-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Ростов. обл. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. орд. «Знак пошани» (19.12.1937). 07.08.1938 заарешт. 10.02.1940 ВТ військ НКВС Північно-Кавказ. округу (ПКО) засудж. до 7 років п/в у ВТТ. Звільн. 01.03.1942 загинув на фронті.	333
Кононенко, у 1937/1938 заарешт. УНКВС по Микол. обл.	298, 397

Кононенко Петро Георгійович (Григорович) (1917–?), у 1938 — співр. УНКВС по Дніпропетр. обл.; у 1941 — ст. оперуп. 2-го упр. НКДБ УРСР, з 17.07.1941 виключ. зі списків особ. складу НКДБ як відрядж. до ОВ ХВО. Сержант ДБ (22.06.1939).	298, 397
Копаєв Павло Кузьмич (1902–?), у 1935–1936 — секр. парткому Київ. з-ду «Укркабель»; з 08.1937 — в.о. голови, з 15.10.1937 — гол. Центр. ради ТАХ УРСР. 01.06.1938 заарешт. 04.12.1938 справу припинено, звільнений.	173–175, 179, 181, 184, 192, 194, 196, 199, 200, 204, 449, 451, 452, 455–462, 468–489, 492, 494, 495, 501–503, 513, 520, 521, 523–528, 532, 533, 536
Копилов, у 1938 — пом. військового прокурора КОВО.	438, 524, 576
Корабльов Іван Михайлович (1899–?), з 11.1936 — нач. від-я КРВ (3-го відділу), з 01.09.1937 — пом. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Ленінгр. обл.; з 03.03.1938 — нач. УНКВС по Вінницьк. обл. (почав вик. обов'яз. 19.03), з 10.01.1939 — у розп. НКВС СРСР. Ст. лейт. ДБ (23.03.1936), капіт. ДБ (17.10.1937), майор ДБ (15.06.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1933), орд. «Знак пошани» (19.12.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). 14.01.1939 знятий з посади. У ніч на 30.01.1939 здійснив спробу самогубства, залишився живим. З 25.05.1939 — заст. нач. ВТТ і буд-ва Архангельського целюлозно-папер. комбінату НКВС СРСР. 28.05.1940 заарешт. 06.05.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 24.06.1941 ВК ВС СРСР замінила ВМП на 10 років п/в у ВТТ. 08.1942 дострок. звільн., відправл. до діючої армії: рядовий 8-ї окр. штрафн. роти (48-а армія, Брянський фронт). 22.02.1943 поранен., потрапив у полон. 05.1945 звільн. амер. військами, переданий рад. стороні.	101, 204, 254
Коркін Петро Андрійович (1900–1940), з 14.12.1936 — нач. СПВ (4-го відділу) УДБ УНКВС по Ленінгр. обл., з 20.07.1937 — нач. УНКВС по Воронезьк. обл.; з 26.02.1938 — нач. УНКВС по Дніпропетр. обл. Капіт. ДБ (23.03.1936), майор ДБ (20.12.1936). Нагор. знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1929), «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934), орд. Леніна (25.06.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). 21.01.1939 заарешт. 28.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 29.01.1940 розстріляний.	7, 11–13, 15–29, 31–34, 37, 47, 49–52, 55, 59, 60, 187, 266, 268, 269, 271, 274, 276, 284, 285, 288, 289, 294, 297–309, 311, 313, 316–318, 320, 322, 325, 507, 602, 603
Коркунов Григорій Іванович (1904–1940), у 1937 — нач. від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 08.08.1937 — нач. 6-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 04.03.1938 — т.в.о. нач., з 22.03 — нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл.; з 25.06.1938 — в.о. нач. УНКВС по Ворошиловгр. обл., з 10.01.1939 — у розп. НКВС СРСР. Лейт. ДБ (02.12.1936), ст. лейт. ДБ (17.11.1937), капіт. ДБ (15.06.1938). Нагор. орд. Черв. зірки (19.12.1937). 05.06.1939 заарешт. 24.07.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 04.09.1940 розстріляний.	13, 101, 137
Коробець Станіслав Йосипович (1908–1937?), зав. групою металоконструкцій Дніпродзерж. мет. з-да ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). У 1937 заарешт. 08.12.1937 «двійкою» засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1956 реабілітований.	325
Коровін, у 1938 заарешт. Криворізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. Можливо, помилка: Коровін Петро Петрович, до 28.09.1939 — нач. Економ. від-я Криворізьк. МВ НКВС, мол. лейт. ДБ (23.03.1936). 16.10.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку.	315
Короткін (рос. Короткин И.), 05.1940 — заст. гол. ВТ військ НКВС КО. Військовий юрист 1-го рангу.	245

Коротченко Дем'ян Сергійович (1894–1969), з 11.1937 — в.о. 1-го секр. Дніпропетр. обкому КП(б)У, з 21.02.1938 — гол. РНК УРСР, з 23.07.1939 — секр. ЦК КП(б)У.	44, 45, 145
Косарєв Василь Васильович (1896–1958), з 02.1937 — нач. відділу Упр. інженерн. військ КВО. Військінженер 1-го рангу. Нагор. орд. Черв. зірки (1936). 10.1938 заарешт. 14.12.1940 ВТ КОВО справу припинено, звільнений. З 03.1941 — викладач кафедри фортифікації Військової інженерної академії ім. В. Куйбишева. Полковник.	492
Косарєв Олександр Васильович (1903–1939), з 1929–1-й секр. ЦК ВЛКСМ. 28.11.1938 заарешт. 23.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. У 1954 реабілітований.	553, 554, 574
Косіор Станіслав Вікентійович (1889–1939), з 1928 — генер. (з 1934–1-й) секр. ЦК КП(б)У, з 01.1938 — заст. гол. РНК СРСР. 03.05.1938 заарешт. 26.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	469, 482, 484, 521, 526, 528, 562
Косовський Олександр Олександрович (1914–1937), перебіжчик з Польщі (1924), робітник силового цеху Дніпродзерж. мет. з-да ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). 16.12.1937 «двійкою» засудж. до розстрілу. 26.12.1937 розстріляний. У 1963 реабілітований.	269, 324
Котляревський Абрам (Авраам) Сергійович (1892–1938), лікар, зав. Лубенської санітарної міжрайстанції (Полтав. обл.). 10.01.1938 заарешт. 09.02.1938 ОСН при НКВС СРСР засудж. до розстрілу. 26.03.1938 розстріляний. У 1957 реабілітований.	329
Кочергинський Григорій Ізраїлевич (1898–1939), з 21.10.1937 — нач. ДТВ ГУДБ НКВС Північно-Донецької залізниці (Артемівськ, нині — Бахмут Донецьк. обл.). Капіт. ДБ (31.01.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934). 20.08.1938 заарешт. 30.06.1939 ВТ військ НКВС ХО засудж. до ВМП. 20.10.1939 розстріляний. Не реабілітований.	254
Кочетов (Федір Якимович?), у 1933 — уповн. Сальського опер. сектору ОДПУ. Мол. л-т ДБ (1936).	93
Кравцевич Антон Адамович (1901–1937), командир батальйону 15-го артполку 15-ї стріл. див. (Миколаїв). 14.10.1937 заарешт. 26.11.1937 «двійкою» засудж. до розстрілу. 06.12.1937 розстріляний. У 1956 реабілітований.	368, 369, 395, 402, 407
Кравченко Борис Андрійович (1914–1941?), на 13.06.1939 — оперуп. ОВ військового з'єднання (в/з) 5059 (КОВО). Сержант ДБ (31.05.1939). Нагор. мед. «За відвагу» (17.11.1939). У 1941 зник безвісти (Західн. фронт).	189, 456
Крайній, агент НКВС?	405
Краковський Леонтій Олександрович, закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 01.03.1937 — пом. оперуп. 5-го від-я 4-го відділу УДБ, з 10.07.1938 — оперуп. 9-го від-я, у 1939 — заст. нач. 1-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ НКВС УРСР; з 13.10.1939 — в.о. заст. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Ворошиловгр. обл., у 1941 — співр. УНКВС по Ворошиловгр. обл. Сержант ДБ (13.05.1937), мол. лейт. ДБ (22.06.1939).	566
Кранковський Михайло Михайлович (1890–1938), робітник Дніпродзерж. мет. з-ду ім. Ф. Дзержинського. У 1938 заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1956 реабілітований.	318
«Красний», у 1944 — секр. агент органів НКВС	76
Краснов Микола Юхимович (1914–?), у 1938 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 10.08.1938 — інсп. 4-го від-я, потім — 1-го від-я 1-го спецвідділу, 11.1939 — ст. оперуп., на 26.12.1940 — нач. від-я 1-го спецвідділу НКВС УРСР. Сержант ДБ (на 26.12.1940).	587, 590, 597, 609, 613, 614

Кременчугський Михайло Омелянович (?–1941?), у 1938 — в.о. ст. інсп., з 15.07.1938 — т.в.о. нач. відділу кадрів, з 28.08.1938 — ст. інсп. відділу кадрів УНКВС по Київ. обл.; з 19.09.1938 — ст. інсп., з 26.03.1939 — в.о. заст. нач. відділу кадрів НКВС УРСР, 08.1940 — секр. парткому НКВС УРСР; у 1941 — заст. нач. ОВ НКВС 3-ї див. ППО ПЗФ. Лейт. ДБ (22.06.1939), ст. лейт. ДБ (11.01.1940). Нагор. мед. «За відвагу» (26.04.1940). З 01.10.1941 виключ. зі списків особов. складу як такий, що зник безвісти на фронті.	214
Крєтов Георгій Матвійович (1906–?), прибув з ЦК КП(б)У, з 01.04.1938 — пом. нач., з 14.08.1938 — в.о. заст. нач. відділу кадрів НКВС УРСР; з 13.02.1939 — у розп. нач. УНКВС по Сумськ. обл. для використ. на посаді заст. нач. 3-го відділу УДБ; з 17.05.1939 — у розп. нач. УНКВС по Київ. обл., у 1939 — заст. нач. ЕКВ УДБ УНКВС по Київ. обл. Лейт. ДБ (23.08.1938). 03.12.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку.	472
Кривець Юхим Хомич (1897–1940), з 1934 — заст. нач., з 16.10.1936 — т.в.о. нач., з 05.11.1936 — нач. ЕКВ УДБ НКВС УРСР; з 16.12.1936 — нач. УНКВС по Черніг. обл., з 21.01.1937 — нач. УНКВС по Дніпропетр. обл., з 17.03.1938 — нач. УНКВС по Орджонікідз. краю. Майор ДБ (13.12.1935), ст. майор ДБ (20.12.1936). Нагор. орд. Черв. прапору (1924), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1927), орд. Леніна (19.12.1937). 23.01.1939 заарешт. 25.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 26.01.1940 розстріляний.	7, 10–14, 17, 50, 60, 61, 95, 96
Кривицький Дмитро Петрович (1900–?), нач. Горностаївського райвід-я міліції Микол. обл. Сержант міліції. 16.03.1938 заарешт. 16.03.1939 справу припинено, звільнений.	377, 390
Криворучко Микола Миколайович (1887–1938), з 1918 — в РСЧА; у 1933 закінчив Військову академію ім. М. Фрунзе; з 1935 — член Військової ради при наркомі оборони СРСР, з 07.1937 — заст. командувача військами (з кавалерії) КВО, з 01.1938 — заст. командувача військами (з кавалерії) Білорус. ВО. Комкор (20.11.1935). Нагор. двома орд. Черв. прапора (1921, 1930), орд. Леніна (1935). 21.02.1938 заарешт. за обв. в участі у «військово-фашистській змові». 19.08.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	469
Круглов Сергій Никифорович (1907–1977), з 12.1937 — відпов. організатор відділу керівних парт. органів (ВКПО) ЦК ВКП(б); з 20.12.1938 — особливоуповн. НКВС СРСР, з 28.02.1939 — заст. наркома внутр. справ СРСР з кадрів і нач. відділу кадрів НКВС СРСР; з 25.02.1941 – 1-й заст., з 30.07.1941 — заст. наркома внутр. справ СРСР. Ст. майор ДБ (28.12.1938), комісар ДБ 3-го рангу (04.09.1939). Нагор. орд. Черв. прапору (26.04.1940).	51, 207, 235
Кругляк Володимир Борисович (1909–?), у 1937 — пом. оперуп. 3-го від-я УДБ Дніпродзерж. МВ НКВС, у 1938 – 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.	282–284, 317
Крутов Роман Васильович (1903-1987), у 1937 — нач. 2-го від-я 5-го від. УДБ УНКВС по Саратов. обл., з 15.01.1938 — нач. від-я 3-го від. УДБ НКВС УРСР, з 04.03.1938 — т.в.о. заст., з 22.03.1938 — заст. нач. УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл.; з 29.08.1938 — в.о. нач. від. кадрів НКВС УРСР, з 11.03.1939 — заст. нач. УНКВС по Микол. обл. Лейт. ДБ (1936), ст. лейт. ДБ (1938), капіт. ДБ (1939).	138
Крюков Микола Нестерович (1905–?), у 1938 — оперуп. 4-го відділу УДБ, з 16.05.1938 — т.в.о. інспектора при нач. УНКВС, з 1939 — ст. слідчий Слід. частини УНКВС, потім — нач. 1-го від-я 3-го відділу ЕКУ УНКВС по Харків. обл.; у 1940–1941 — заст. нач., т.в.о. нач. 2-го відділу УДБ УНКВС–УНКДБ по Дрогобицькій обл.; 09.1941 — нач. ОВ 34-ї кав. див. 6-ї армії, у 1942 — нач. від-я ОВ 6-ї армії ПЗФ. Сержант ДБ (1936), лейт. ДБ, ст. лейт. ДБ. У 1942 зник безвісти.	163
Крюковський Федір Адамович (1906–?), у 1928–1929 — в РСЧА; у 1938–1941 — комендант УНКВС по Микол. обл. Сержант ДБ. Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	360, 373, 378–383, 385–389, 397, 399, 401

Кубик Олександр Антонович (1906–1969), у 1938 — оперуп., з 05.05.1938 — т.в.о. нач. 6-го від-я 3-го відділу УДБ, у 1939 — в.о. нач. 8-го відділу, у 07.1940 — т.в.о. нач. ЕКВ УНКВС по Дніпропетр. обл.; у 1941 — заст. нач. СЧ УНКДБ по Дніпропетр. обл., заст. нач. МВ НКДБ. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936).	50, 60, 273, 296–298, 302–304
Кублановський Арон Павлович (1903–?), у 1937 — оперуп. Особл. від-я 15-ї стріл. див. (Миколаїв), з 10/15.10.1937 — секретар УНКВС, на 25.02.1938 — оперуп. 5-го відділу, 08.09.1938–08.02.1939 — оперуп. 6-го відділу УНКВС, на 10.05.1939 — оперуп. 5-го від-я 2-го відділу, з 09.1939 — ст. оперуп. 2-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. Сержант ДБ (22.03.1936).	360, 362, 389, 391, 392
Кувенєв Георгій Сергійович (1906–?), у 1937 — нач. 3-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Ярослав. обл., з 23.09.1937 — заст. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Красноярськ. краю; з 19.06.1938 — пом. нач. ОВ КВО за рах. посади заст. нач. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 09.1938 — нач. 11-го відділу УНКВС по Ростов. обл. Лейт. ДБ (23.02.1936), ст. лейт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (09.05.1938). 12.1938 (01.1939) заарешт.	123, 124, 142
Кудрявцев Л. Н. (рос.), секр. виїз. сесії ВК ВС СРСР у м. Києві 22.09.1938. Військовий юрист 1-го рангу (на 09.1938).	353
Кужель, у 1937/1938 заарешт. УНКВС по Микол. обл.	397
Кузін Федір Євстигнійович (1892–1938), заст. зав. сільгоспвідділом Харків. обкому КП(б)У. 06.09.1937 заарешт. 20.01.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР у м. Києві засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	422
Кузнецов, у 1938 — секрет. співр. (агент) УНКВС по Київ. обл.	433
Кузнецов Іван Устинович (1907–?), кол. зав. сектором ЦК ЛКСМУ, у 1938 — зав. курсами під-ки керів. кадрів НК легкої пром-ті УРСР. 05.11.1938 заарешт. 03.06.1939 ВТ КОВО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. ВК ВС СРСР вирок відмінила. 21.04.1940 справу припин., звільн. 03.1941 — ст. референт НК легкої пром-ті УРСР, 05.1941 — в РСЧА.	216, 542, 545–547, 555, 559–561, 567, 572–574, 582, 583, 585
Кулаковський П.	620
Куликовський (Куликовічер) Абрам Якович (1903–?), з 03.1934 — заст. нач. Полтав. МВ ДПУ (НКВС) (до 01.10.1937) і заст. нач., з 20.06.1937 — нач. ОВ 25-ї стріл. див. ХВО; з 26.02.1938 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл.; з 23.06.1938 — т.в.о. нач. відділу крим. розшуку (ВКРО) УРСМ НКВС УРСР; з 10.09.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 15.09.1938 — у розп. НКВС СРСР, у 1940 — нач. 3-го відділу Ягринського ВТТ (м. Молотовськ, Архангельськ. обл.). Ст. лейт. ДБ (23.02.1936). Нагор. мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). 15.07.1940 звільн. в запас за станом здоров'я. Заст. нач. спецбуд-ва № 299 УНКВС по Київ. обл. і УНКВС по Харків. обл. З 10.1941 — на керівних посадах в Усольському ВТТ (м. Солікамськ, Свердлов. обл.) і Унженському ВТТ (ст. Сухобезводне Горьківської залізниці, Горьків. обл.).	67, 102, 140
Кунцева, 05.1941 — пом. секр. Військової прокуратури військ НКВС КО.	619
Купчик Ісак Юлійович (1900–1937), з 21.12.1936 — нач. ОВ (5-го відділу) УДБ НКВС УРСР і ОВ КВО. Майор ДБ (30.12.1936). 07.08.1937 заарешт. 07.09.1937 засудж. особл. порядком до ВМП, розстріляний. У 1957 реабілітований.	122–124, 126, 142
Курачек Дмитро Тимофійович (1901–?), у 1937 — нач. Грунського МВ НКВС Харків. обл., з 12.10.1937 — нач. 4-го від-я 4-го від. УДБ УНКВС по Полт. обл., з 16.06.1938 — нач. Новосанжарського РВ НКВС Полт. обл., з 15.09.1938 — нач. Сатанівського РВ НКВС Кам'янець-Поділ. обл. Серж. ДБ (1936). 15.05.1939 звільн. у запас. Нач. Полтав. обл. упр. пром.-буд. мат-лів.	72, 78, 103

Куриленко Микола Герасимович (1906–?), охоронник Дніпропетр. з-ду ім. Молотова. У 1938 заарешт. 29.10.1938 засудж. до 10 років п/в у ВТТ.	300
Куромія Г.	70, 447
Кутовой Григорій Юхимович (1905–1941?), у 1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ, з 02.1939 — т.в.о. нач. від-я 8-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; у 1941 — оперуп. ОВ НКВС (Київ. укріпрайон, ПЗФ). Сержант ДБ (20.06.1936). 25.09.1941 виключ. зі списків особ. складу як такий, що зник безвісти на фронті.	302–304, 309
Куценко Микита Трифонович (1902–?), у 1937–1938 — нач. Зеньківського райвід-я НКВС Полтав. обл.; з 19.09.1938 — у розп. УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл., у 1939 — нач. Ярмолинецького райвід-я НКВС Кам'янець-Поділ. обл. Мол. лейт. ДБ. 14.10.1939 заарешт. 03.03.1941 ВТ військ НКВС ХО засудж. до ВМП.	104, 105, 115, 120
Кучинський Гнат Іванович (1906–?), дир. автошколи (Миколаїв). 26.04.1938 заарешт. 27.11.1938 УНКВС по Микол. обл. справу припинено, звільнений. У 1998 реабілітований.	369, 391
Лабузов Михайло Васильович (1907–1944), з 06.1938 — оперуп., пом. нач. від-я 3-го відділу УДБ, оперуп. апарату ОУ НКВС, у 1940 — ст. слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР; з 01.08.1944 — нач. Городокського РВ НКДБ Кам'янець-Поділ. обл. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936).	45–47, 149–152, 154, 155, 157, 197, 199, 227, 228, 401
Лавренчук Лариса	621
Лавриненко Іван Іванович (1908–?), з 05.1938 — в орг. НКВС, з 10.07.1938 — пом. оперуп. 3-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., 05.1939 — оперуп. 1-го від-я ЕКВ УНКВС по Запорізьк. обл.	258
Лазуренко Ананій (Олексій) Гнатович (1897-1938), у 1937-1938 — заст. нач. 4-го від. УДБ, т.в.о. заст. нач. УНКВС по Полтав. обл. Ст. лейт. ДБ (1936). 22.02.1938 заарешт. 17.10.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	67
Латутін, у 1938 — працівник штабу КОВО.	494
Лебедєв Василь Євгенович (1900–1970), з 1934 — нач. ОВ 9-ї кав. див. і Гайсинського РВ НКВС Вінницьк. обл., з 23.09.1937 — нач. Шепетівського окр. відділу НКВС, з 04.10.1937 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Житомир. обл.; з 01.02.1938 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Красноярськ. краю. Ст. лейт. ДБ (23.03.1936), капіт. ДБ (23.08.1939). Нагор. орд. Черв. прапору (1921), мед. «XX років РСЧА» (24.01.1941). 25.05.1940 звільн. з НКВС з виключ. з обліку. 30.01.1941 засудж. до 5 років п/в у ВТТ. У 1941 вирок відмінено, звільнений.	137, 142, 143
Левадін, у 1937–1938 — співр. внутр. тюрми УДБ НКВС УРСР.	516
Левін [Левин А.Д. (рос.)**],** у 1938 — лікар санвід-я УНКВС по Харків. обл.	171, 416, 417, 424, 445
Левін, майор. У 1938 заарешт. Можливо: Левін Наум Ананійович (1903–1944), командир взводу 5-ї кав. див. КОВО. Лейт. У 1938 заарешт. 09.03.1939 ВТ КОВО засудж. до 3 років п/в у ВТТ. У 1944 помер в ув'язненні.	514
Левін Абрам Давидович (1906–?), конюх колгоспу ім. Тельмана Нікопольськ. р-ну Дніпропетр. обл. 08.07.1938 заарешт. 20.09.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Рішення трійки відмінене, 26.02.1939 звільнений. У 1958 реабілітований.	270, 315, 324
Левченко Тимофій Федорович, робітник. У 1938 заарешт. УНКВС по Дніпропетр. обл. 14.02.1939 справу припинено, звільнений.	318
Левчук, у 1937/1938 заарешт. УНКВС по Харків. обл.	428
Левшин Ілля Микитович (1901–?), заст. наркома освіти УРСР. 24.07.1938 заарешт. 17.04.1939 ВТ КОВО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. Реабілітований.	418
Лейбзон, у 1937/1938 — співр. УНКВС по Микол. обл.	397

Лемберг, у 1938 — секр. парткому ЦР ТАХ УРСР.	483, 487, 526, 528, 533
Леонов Валентин Іванович (1905–1942), з 01.12.1935 — нач. 5-го від-я СПВ (4-го відділу) УДБ УНКВС по Харків. обл., з 27.04.1937 — заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Донецьк. обл., з 24.02.1938 — т.в.о. пом. нач. 4-го відділу, з 14.03.1938 — пом. нач. 1-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 25.05.1938 — т.в.о. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС, з 07.09.1938 — в.о. заст. нач. УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл.; з 17.08.1939 — т.в.о. заст. нач. УНКВС по Запорізьк. обл., з 12.04.1941 — нач. УНКДБ (з 07.1941 — УНКВС) по Запорізьк. обл.; з 08.11.1941 — нач. 1-го упр. НКВС УРСР. Ст. лейт. ДБ (23.02.1936), капіт. ДБ (1941). 15.03.1942 загинув.	575
Лєснов-Ізраїлев Матвій Еммануїлович (1905–1940), з 01.04.1936 — нач. 4-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 12.10.1937 — заст. нач., з 05.05.1938 — т.в.о. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Житомир. обл. Лейт. ДБ (09.02.1936), ст. лейт. ДБ (15.06.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 08.01.1939 заарешт. 29.09.1940 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 04.11.1940 розстріляний. Не реабілітований.	255
Леплевський Ізраїль Мойсійович (1896–1938), з 14.06.1937 — нарком внутр. справ УРСР, з 25.01.1938 — нач. 6-го відділу ГУДБ НКВС СРСР, з 28.03.1938 — нач. 1-го відділу і заст. нач. 3-го упр. НКВС СРСР, з 06.04.1938 — нач. 3-го упр. НКВС СРСР. Комісар ДБ 2-го рангу (26.11.1935). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)», двома орд. Черв. прапору (1924, 1932), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Черв. зірки (14.02.1936), орд. Леніна (22.07.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). 26.04.1938 заарешт. 28.07.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	9, 11, 64–66, 68–71, 97, 98, 130, 131, 137, 139, 144, 145, 153, 188, 230, 233, 239, 345, 354, 405, 459, 465, 487, 531, 600
Лиган Костянтин Сергійович (1903–?), у 1937 — пом. оперуп., нач. 4-го від-я Нікопольського міськвід-я НКВС; потім — нач. 4-го від-я УДБ Дніпродзерж. МВ НКВС; у 1938 — оперуп. 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 26.09.1938 — нач. 4-го від-я УДБ Криворізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. (по 28.09.1939). Мол. лейт. ДБ (23.03.1936). 16.10.1939 звільн. з НКВС.	22, 23, 277, 282, 284
Лисиця Семен Кирилович (1906–?), з 1937 — нач. спецчастини Харків. кисневого з-ду; з 13.03.1938 — пом. нач. від-я 5-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл.; з 20.06.1938 прикріпл. до ОВ КВО, оперуп. ОВ КОВО; з 09/13.10.1938 — оперуп. 3-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, з 04.1939 — слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР; з 02.1941 — ст. оперуп. 5-го від-я СПВ УНКВС по Рівнен. обл.; з 07.1941 — ст. оперуп. по 206-му стріл. полку ОВ НКВС 243-ї стріл. див. (Калінін. фронт). Мол. лейт. ДБ (23.08.1938).	116
Лисовський, агент НКВС?	460, 482
Литвин Михайло Йосипович (1892–1938), з 15.10.1936 — нач. відділу кадрів НКВС СРСР, з 17.05.1937 — нач. 4-го відділу ГУДБ НКВС СРСР, з 20.01.1938 — нач. УНКВС по Ленінгр. обл. Ст. майор ДБ (22.12.1936), комісар ДБ 3-го рангу (20.01.1938). Нагор. орд. Леніна (22.07.1937), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (09.05.1938), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). 12.11.1938 покінчив життя самогубством.	96, 97, 332
Литвиненко Віталій	621
Лібов Аркадій Йосипович, у 1938 — пом. оперуп. Перещепинського райвід-я НКВС і 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (23.03.1936). 08.05.1938 звільн. в запас НКВС.	293
Лінецький Борис Левович (1906–1940), у 1938 — пом. нач. від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 28.04.1938 — т.в.о. нач. 3-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (23.03.1936). 19.03.1939 заарешт. 20.04.1940 ВТ військ НКВС ХО засудж. до ВМП. 10.09.1940 розстріляний. Не реабілітований.	29–36, 39, 44, 56, 60, 196, 203, 255–261, 263–265, 322, 452, 503, 504, 506, 508, 535

Лістенгурт Михайло Олександрович (Аронович) (1903–1939), з 31.08.1936 — нач. 4-го від-я СПВ, з 15.04.1937 — нач. 7-го від-я 4-го відділу ГУДБ; з 22.06.1937 — пом. нач. 5-го відділу ГУДБ НКВС СРСР; з 17.02.1938 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 05.1938 — заст. нач. 3-го відділу 1-го упр. (з 29.08.1938 — ГУДБ) НКВС СРСР. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936), капіт. ДБ (15.03.1937), майор ДБ (21.09.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1933), орд. Черв. зірки (22.07.1937), орд. «Знак пошани» (22.02.1938), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). 25.10.1938 заарешт. 22.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 23.02.1939 розстріляний.	73, 122–124, 126, 142, 172, 333, 459
Ліфар Данило Григорович (1901–1943), з 1936 — пом. нач. 6-го від-я, з 23.05.1937 — т.в.о. нач. 8-го від-я, з 08.08.1937 — нач. 3-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 22.04.1938 — т.в.о. заст. нач. УНКВС по Донецьк. (Сталінськ.) обл.; з 10.1938 — в.о. наркома внутр. справ Молд. АРСР (по 14.01.1939). Ст. лейт. ДБ (23.03.1936), капіт. ДБ (15.06.1938). Нагор. орд. Черв. зірки (19.12.1937). 31.07.1939 звільн. в запас НКВС. 14.09.1943 загинув на фронті.	593
Ліцман Б., у 1933 — уповн. ЕКВ Сальського опер. сектору ОДПУ (АЧК), у 1937 — слідчий Сальської райпрокуратури.	91, 93, 95
Лецький Олег Іванович (1904–1938), бухгалтер-інструктор (ревізор) Укр. від-я Садвинтресту (Київ). 30.05.1938 заарешт. 28.09.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1959 реабілітований.	270, 294, 312, 313, 315, 324
Лещинський (Леонід Ісакович?), у 1938 — співр. НКВС УРСР.	523
Лещинський Володимир Юхимович (1904–?), у 1938 — оперуп. 3-го відділу, з 28.07.1938 — т.в.о. нач. від-я 3-го відділу УДБ, в.о. нач. ЕКВ УНКВС по Черніг. обл. Сержант ДБ (22.03.1936). 19.03.1939 заарешт.	596
Лєнов Володимир Леонідович (1904–?), у 1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 25.05.1938 — т.в.о. нач. 3-го від-я УДБ, пом. нач. Дніпродзерж. МВ НКВС, 05.1939 — нач. від-я УДБ Дніпродзерж. МВ НКВС; 04.1941 — нач. ВВТК УНКВС по Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (23.03.1936).	60, 273, 275–278, 283, 289–291, 308
Лобачова (Лобачева) Олена Кузьмівна (1905–1941), інструктор відділу рад. торгівлі ЦК КП(б)У, дружина заст. наркома охорони здоров'я УРСР О. Бронєвого (Факторовича). 22.04.1938 заарешт. 25.05.1940 справу прип., звільнена. Після 22.06.1941 заарешт., 07.07.1941 без суду і слідства розстріляна.	217, 218, 221, 229, 543, 544, 546-550, 561, 563-565, 575, 576, 578, 579, 585
Логінова, у 1937–1938 — праців. опер. техніки УНКВС по Дніпропетр. обл., з 07.1940 — ст. оперуп. 2-го відділу НКВС УРСР; з 05.1941 — член ВТ військ НКВС КО. Сержант ДБ (на 18.07.1940, 17.05.1941).	274, 319, 546
Локощенко Іван, у 1938 — пом. нач. від-я 6-го від. 1-го упр. НКВС УРСР.	179
Лопатко Петро Йосипович (1905-1941?), у 1938 — нач. Якимівськ. РВ НКВС Дніпропетр. обл., у 1939 — оперуп. 3-го від. 3-го упр. УНКВС по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (1936).	22, 23
Лошицький О.А.	84, 102, 104, 109
Лукін Василь Макарович (Маркович) (1899–1938), 1-й секр. Півн.-Донського окружкому ВКП(б) (м. Міллерово, АЧК), з 02.1937 — зав. сільгоспвідділом Азово-Чорномор. крайкому ВКП(б). 26.05.1937 заарешт. 07.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	332, 333, 336, 337

Лук'янов Андрій Андрійович (1904–?), з 7 лютого 1937 р.— нач. 7-го відділення 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 1 жовтня 1937 р.— нач. 4-го відділу УДБ УНКВС, з 5 травня 1938 р.— т.в.о. заст. нач. УНКВС по Житомир. обл.; з 9 вересня 1938 р.— нач. Особливого відділу НКВС Одеськ. армійської групи (в/з 5139); лейтенант держбезпеки (1936), старший лейтенант держбезпеки (1938). 1 липня 1939 р. заарештований. 1 лютого 1940 р. ВТ КОВО засуджений до 10 років ВТТ. Покарання відбував у Комі АРСР. Звільнений, 31 березня 1943 р. направлений до РСЧА, рядовий. У липні 1944 р. зник безвісти. Не реабілітований.	18
Луньов (Мінц) Зіновій Григорович (1900–?), з 1935 — нач. ОВ УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. і нач. ОВ 7-го стріл. корпусу КВО, з 09.01.1937 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 08.08.1937 — у розп. НКВС УРСР. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (26.01.1937). 02.09.1937 заарешт. 16.12.1937 ОСН при НКВС СРСР засудж. до 5 років п/в у ВТТ. 20.12.1946 звільн. Плановик-нормувальник ф-ки інертного пилу комбінату «Кемерововугілля» (м. Гур'ївськ, Кемеров. обл.). 24.12.1951 заарешт. 24.05.1952 ОСН при МДБ СРСР засланий на посел. до Красноярськ. краю під нагляд орг. МДБ. Указом През. Верх. Ради СРСР від 23.03.1953 судимість знято, амністований. У 1954 звільн. із заслання. У 1957 справу припинено.	131–134, 142
Лупало, 05.1941 — головуючий ВТ військ НКВС КО на суд. засід. у справі С. Калужського. Військовий юрист 2-го рангу.	545, 584
Лупан Олександр Іванович (1902–?), у 1937 — нач. від-я 5-го відділу, з 08.08.1937 — пом. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл., з 19.10.1937 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл., з 16.06.1938 — т.в.о. нач. 11-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 14.08.1938 — в.о. нач. 3-го відділу 3-го упр. НКВС УРСР, з 03.09.1938 — заст., фактич.— т.в.о. нач. ОВ ХВО (по 04.02.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (08.1938). 04.02.1939 відсторон. від посади, 26.02.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку.	127, 130, 137–139, 144
Лупащенко Марія Іванівна (1915–1938), особа без визнач. місця прожив. і роб. 28.05.1938 заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Житомир. обл. засудж. до розстрілу. 04.10.1938 на 9-му місяці вагітності розстріляна. У 1989 реабілітована.	613
Лутовинов Павло Михайлович (1908–1938), диспетчер Дніпропетр. річк. порту. У 1938 заарешт. 03.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. 23.10.1938 розстріляний. У 1958 реабілітований.	268
Лютий-Шестаковський Микола Васильович (1899–?), у 1937 — нач. Краснолуцького міськвід-я НКВС Донецьк. обл., з 27.09.1937 — нач. Криворізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., з 29.12.1937 — нарком внутр. справ Молд. АРСР, з 22.03.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 02.06.1938 — т.в.о. заст. нач. ОВ НКВС КВО; з 17.11.1938 — нач. 3-го відділу Карагандин. ВТТ НКВС СРСР, з 13.08.1939 — нач. 3-го відділу Упр. залізничн. буд-ва НКВС СРСР на Дал. Сході, з 14.09.1940 — нач. Опер.-чекіст. відділу Амурського ВТТ НКВС СРСР. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936), капіт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938).	123, 186
Люшков Генріх Самійлович (1900–1945), з 29.08.1936 — нач. УНКВС по АЧК (Ростов-на-Дону), з 31.07.1937 — нач. УНКВС по ДСК (Хабаровськ). Комісар ДБ 3-го рангу (29.11.1935). Нагор. знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)», «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Леніна (03.07.1937). 13.06.1938 втік до Маньчжурії (Китай), здався японцям. 19.08.1945 вбитий.	94, 95, 336
Лябах Ірина	621
Маєвський М.	620

Мазниця, у 1938 — заст. гол. ЦР ТАХ УРСР.	487, 526, 543, 545–548, 550, 551, 560, 574, 583–585
Мазніцин Олександр Павлович (1908–1941), кол. праців. ЦК ЛКСМУ. 10.11.1938 заарешт. 02.03.1940 справу припинено, 05.03.1940 звільнений. 03.1941 — праців. НК легкої пром-ті УРСР. Після 22.06.1941 заарешт., 07.07.1941 розстріляний.	216–218, 221, 222, 228, 229, 543, 545–548, 550, 551, 560, 574, 583–585
Мазуров, 06.1940–07.1941 — секр. ВК ВС СРСР. Мол. військовий юрист.	335, 338
Майборода Георгій Ілліч (1899–1938), з 1919 — в орг. РСМ; у 1938 — нач. 3-го від-я ВКРО УРСМ НКВС УРСР. Ст. лейт. міліції. 31.05.1938 заарешт. Внаслідок побоїв під час допитів 17.06.1938 помер.	176, 177, 188, 194, 195, 197, 199, 206–208, 465, 493, 500, 515–517, 538, 539
Майєр Едуард Генріхович (1882–1938), гол. Микол. міськради ТАХ УРСР. 29.07.1937 заарешт. 23.11.1937 трійкою при УНКВС по Микол. обл. засудж. до розстрілу. 25.09.1938 розстріляний. У 1956 реабілітований.	368-370, 390, 395, 402, 407
Майструк Володимир Федорович (1903–1976), з 1935 — пом. уповн., уповн. Томашпільського РВ НКВС Вінницьк. обл.; з 11.1937 — нач. 1-го від-я, з 26.09.1938 — в.о. заст. нач. і т.в.о. нач., з 14.02.1939 — нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл.; з 05.11.1940 — заст. нач. УНКВС (з 14.04.1941 — УНКДБ) по Ворошиловгр. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (1940), ст. лейт. ДБ (1941). 05.05.1941 заарешт. 22.05.1941 звільн. З осені 1941 — у складі опер. групи НКВС УРСР.	226
Майський (Зінов'єв) Олександр Гнатович (1903–?), у 1937–1938 — нач. 3-го від-я 4-го відділу, т.в.о. заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 20.04.1938 — т.в.о. нач. 14-го від-я 3-го відділу; з 02.06.1938 — нач. 1-го від-я 5-го відділу УДБ НКВС УРСР (з 08.1938 — ОВ НКВС КОВО, на 25.09.1938 — в.о. заст. нач. відділу); з 25.10.1938 — т.в.о. нач. 6-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР; з 1939 — нач. 2-го відділу ЕКУ НКВС УРСР; з 02.1939 — у резерві НКВС УРСР. Лейт. ДБ (22.03.1936), ст. лейт. ДБ (1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 13.07.1939 звільн. з НКВС. Нач. мобілізац. відділу НК лісової пром-ті УРСР. 21.02.1941 заарешт. 31.03.1942 ОСН при НКВС СРСР засудж. до 10 років п/в у ВТТ.	75, 174, 176, 179, 184, 456, 465, 466, 481, 492–495, 497, 498, 535
Макаренко Василь Андрійович, заст. редактора газ. ЦК ЛКСМУ «Комсомолець України». 06.11.1938 заарешт. 03.06.1939 ВТ КОВО засудж. до ВМП. ВК ВС СРСР вирок відмінила. 19.11.1940 справу припинено, звільнений. Після 22.06.1941 заарешт., 07.07.1941 розстріляний.	216, 228, 573, 582, 583, 585
Макаров В. Е. (рос.), оперуп., з 02(?).1938 — т.в.о. нач. 5-го від-я УДБ НКВС Молд. АРСР; з 25.05.1938 — у розп. УНКВС по Черніг. обл. Лейт. ДБ (на 25.05.1938).	141, 142
Макаров Михайло Петрович (1902–1942), у 1937 — нач. Лубенського райвід-я НКВС і ОВ 75-ї стріл. див. (Харків. обл.), з 15.05.1937 — у розп. НКВС УРСР, з 26.07.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Донецьк. обл., з 26.12.1937 — нач. Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР; з 29.08.1938 — у розп. НКВС СРСР; заст. нач. ОВ військово-морської бази Балт. флоту у Кронштадті, потім — нач. 3-го відділу УДБ, т.в.о. заст. нач. УНКВС, заст. нач. УНКДБ–УНКВС по Ленінгр. обл. Ст. лейт. ДБ (23.02.1936). 12.05.1942 помер від смерт. поранення.	134–136, 143

Макієвський Євген Мойсійович (1902–?), у 1938 — полк. оперуп. 5-го відділу УДБ, з 06.1938 — т.в.о. нач. 6-го відділу УДБ УНКВС; 03.1939–06.1939 — т.в.о. заст. нач. УНКВС по Одеськ. обл. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936). 09.08.1939 звільн. з НКВС. 07.09.1939 заарешт. 02.07.1940 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 29.10.1940 През. Верх. Ради СРСР замінила ВМП на 10 років п/в у ВТТ. Не реабілітований.	255, 470
Макогон, нач. Межівського райземвідділу Дніпропетр. обл. У 1938 заарешт. Звільненений за недоведеністю обвинувач.	301
Маленков Георгій Максиміліанович (1901–1988), з 02.1936 — зав. ВКПО ЦК ВКП(б), з 22.03.1939 — нач. Упр. кадрів ЦК і секретар ЦК ВКП(б), член Оргбюро ЦК ВКП(б).	146
Малий, у 1938 — комендант Будинку оборони УРСР (Київ).	179
Малинов Михайло Маркович (1893–1937), з 1934–2-й секр. Азово-Чорном. крайкому ВКП(б), з 01.1937 — нач. Азово-Чорном. крайов. зем. упр. (Ростов-на-Дону). 23.05.1937 заарешт. 29.10.1937 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 30.10.1937 розстріляний. У 1956 реабілітований.	332, 333, 336, 337
Малиновський Михайло Семенович, військовосл. 15-ї стріл. див. (Миколаїв), колишній секретний співр. (агент) НКВС. 02.1938 заарешт. Звільнений.	360, 369, 372, 376, 377, 391, 395, 399, 400
Малиновський Петро Йосипович (1903–?), у 1937 — нач. Чубарівського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл., з 09.10.1937 — т.в.о. нач. 3-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл., з 10.06.1938 — у розп. НКВС СРСР. Лейт. ДБ (23.03.1936).	393
Малишев Микола Павлович (1907–1939), у 1937 — заст. нач. 1-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 31.08.1937 — у розп. УНКВС по Одеськ. обл., з 15.03.1938 — т.в.о. заст. нач., з 07.04.1938 — заст. нач. відділу кадрів НКВС УРСР, з 29.04.1938 за сумісн.— в.о. особливоуп. НКВС УРСР; з 02.08.1938 — заст. наркома внутр. справ Молд. АРСР. Лейт. ДБ (22.12.1936), ст. лейт. ДБ (16.05.1938). 15.11.1938 заарешт. 13.04.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 14.04.1939 розстріляний.	191, 241, 367, 400
Малішевський (Малишевський) Дмитро Севаст'янович (Сильвестрович), у 1936 — співр. УНКВС по Одеськ. обл.; у 1938 — оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл., з 02.06.1938 — оперуп. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР; у 1939 — співр. ОВ КОВО. Сержант ДБ (22.03.1936), лейт. ДБ (31.05.1939).	158, 367, 400
Маляров М., пом. голов. військового прокурора РСЧА.	246, 264, 411, 537
Мамонтов Микола Євлампійович (1908–?), у 11.1937 — полк. оперуп. по 15-му арт. полку Особл. від-я 15-ї стріл. див. (Миколаїв), потім — полк. оперуп. по 43-му стріл. полку (Кіровo), з 07.1938 — у розп. НКВС УРСР, у 02.1939 — оперуп. 6-го відділу УДБ, у 09.1939 — оперуп. 2-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. Відрядж. до УНКВС по Станіславській обл. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936).	358, 360, 362, 363, 367, 390–392, 399, 400, 402, 405, 409
Мамяс Еммануїл Дмитрович (1906–?), з 1926 — в РСЧА; з 09.1940 — заст. нач., у 1941 — нач. СЧ УНКВС–УНКДБ по Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (23.03.1936), мол. лейт. ДБ (на 26.04.1940), лейт. ДБ (на 21.09.1940). Нагор. орд. «Знак пошани» (26.04.1940).	274, 319
Маринов, командир взводу 45-го стріл. полку, лейт. У 1937 заарешт. УНКВС по Микол. обл. Звільн. Вдруге заарешт.	394
Маркович Іссер Вікторович (1903–?), у 1936 — співр. УНКВС по АЧК; до 28.02.1939 — пом. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Ростов. обл. Лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. орд. Черв. зірки (03.07.1937). 09.07.1939 заарешт. 04.04.1940 ВТ військ НКВС ПКО засудж. до 7 років п/в у ВТТ.	333

Мартинюк Всеволод Савович (1900–1938), з 03.01.1937 — заст. нач. ОВ 3-ї кав. див., з 08.08.1937 — нач. Бердичів. МВ НКВС Вінницьк. (з 09.1937 — Житомир.) обл. Ст. лейт. ДБ (02.12.1936). 16.02.1938 заарешт. 30.09.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	173, 180, 182, 184, 450
Марченко Микола Федорович (1906–?), з 1935 — в орг. НКВС, у 1938 — черговий по Печерській тюрмі (2-го від-я внутр. тюрми УДБ НКВС УРСР), 01.1940 — ст. наглядач внутр. тюрми УДБ НКВС УРСР (Печерської тюрми). Старшина (на 26.06.1938).	170, 416, 429–431
Масюренко Олександр Іванович (1906–?). 23.03.1938 заарешт. у справі кол. праців. ЦК ЛКСМУ. 03.06.1939 ВТ КОВО засудж. до ВМП. ВК ВС СРСР вирок відмінила. 25.05.1940 справу припинено, звільнений. Після 22.06.1941 заарешт., 07.07.1941 розстріляний.	216, 228, 453, 454, 533, 542, 574, 582–584
Матулевич (Матулявичус) Іван Осипович (1895–1961), з 1928 — член ВК ВС, з 1933 — заст. гол. ВК ВС СРСР, з 11.1940 — гол. ВТ ХВО, з 06.1941 — гол. ВТ 18-ї армії Півд. фронту. Корвійськюрист (27.01.1936).	264, 447
Махно Нестор Іванович (1888–1934), укр. політич. і військовий діяч, анархо-комуніст. У 1918–1921 — організатор і керівник рев.-повстан. руху в Україні. З 1921 — в еміграції.	610
Мачинський Віктор Петрович (1874–1938), праців. пекарні м. Полтава. 13.03.1938 заарешт. 16.10.1938 ВС УРСР засудж. до розстрілу, розстріляний. У 1959 реабілітований.	349
Машков Сергій Єгорович (1903–1977), з 12.1937 — секр. Приазовського РК КП(б)У Дніпропетр. обл., з 10.01.1939 — нач. УНКВС по Житом. обл., 07.1939–08.1939 — нач. від-я 1-го спецвідділу НКВС УРСР; з 09.1939 — нач. спецвідділу, з 09.1940 — політкомісар охорони Криворізьк. мет. з-ду. Капіт. ДБ (25.02.1939).	19
Машлятін Василь Семенович (1900–1941), з 1937 — нач. від-я 11-го відділу УДБ, з 12.05.1938 — т.в.о. нач. 12-го відділу УДБ НКВС УРСР. У 1938 заарешт. Звільнений. З 14.08.1938 — в.о. нач., з 10.02.1939 — нач. 2-го спецвідділу НКВС УРСР; з 22.04.1940 — нач. УНКВС по Черніг. обл., з 04.1941 — нач. УНКДБ по Черніг. обл. Лейт. ДБ (09.01.1936), ст. лейт. ДБ (20.05.1938), капіт. ДБ (28.04.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 09.05.1941 помер.	597
Мащенко Микола Олексійович (1910–?), з 1932 — у 15-му Заславльському прикордонзагоні ОДПУ–НКВС (Білорус. РСР), з 1935 — в орг. НКВС, у 1938–1939 — наглядач в'язниці Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., у 05.1939 — в.о. коменданта УНКВС по Запорізьк. обл.	258
Маяков (Зінов'єв-Маяков) Костянтин Михайлович (1905–?), зав. відділом підг-ки вироб-ва новотокарного цеху Дніпропетр. мет. з-да ім. Г. Петровського, потім — в.о. секр. Дніпропетр. МК КП(б)У. 21.05.1938 заарешт. 25.10.1939 справу припинено, звільнений. 01.1941 — інж. Дніпропетр. мет. з-ду ім. Г. Петровського.	49, 269, 296–299, 302, 303, 307, 311, 312, 314, 316, 319, 323
Медведєв Павло Миколайович (1905–1998), з 03.1936 — пом. нач., нач. Дзержинського МВ НКВС Горьківськ. краю (з 12.1936 — обл.); з 25.05.1938 — т.в.о. заст. нач. 3-го відділу, з 10.07.1938 – нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., секр. парткому УНКВС; з 02.1939 — нач. від-я, т.в.о. заст. нач. відділу НКВС УРСР; з 04.1941 — в.о. заст. нач. 3-го управ. НКДБ УРСР, з 08.1941 — нач. 3-го управ. НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (1936), лейт. ДБ (1938), ст. лейт. ДБ (1940), капіт. ДБ (1942).	187
Межевой, у 1938 мав бути заарешт. УНКВС по Дніпропетр. обл. Виїхав на Донбас.	271, 301, 302
Межуєв, у 1937 заарешт. УНКВС по Харків. обл. ВК ВС СРСР засудж.	432

Мейтус Леонід Ісакович (1897–?), у 1937 — нач. 5-го відділу УДБ НКВС Молд. АРСР, з 02.09.1937 – пом. нач. Микол. МВ НКВС, з 10.1937 — т.в.о. заст. нач. УНКВС по Микол. обл., з 03.1938 — у розпор. НКВС СРСР. З 17.03.1938 — нач. 3-го (опер.-чекіст.) відділу ВТТ шосейно-дорож. буд-ва (Шосдортабу) НКВС (м. Хабаровськ), нач. 3-го відділу УВТТК УНКВС по Хабаровськ. краю. Ст. лейт. ДБ (1936). 15.06.1940 знятий з посади, звільнений з НКВС.	141, 142
Мельник, можливо Мельников Дмитро Іванович (1906–1956), у 1937 — нач. 3-го від-я 5-го відділу УДБ УНКВС по Горьківськ. обл.; з 28.11.1937 — нач. від-я 5-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 20.04.1938 — т.в.о. нач. 11-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 30.09.1938 — нач. 8-го від-я, з 09.1939 — нач. 7-го від-я ОВ КОВО. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (23.08.1938), ст. лейт. ДБ (31.05.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	491
Мельник Іван Тихонович (1913–?), з 1935 — в РСЧА; з 12.1937 — секр. 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл.; у 12.1939 — ст. оперуп. ОВ 124-ї стріл. див. (Житомир).	360, 399, 400
Меринов Григорій (Гаврило) Іванович (1902–?), у 1938 — ст. інсп. 1-го спецвідділу НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (20.06.1936). Наказом НКВС УРСР № 09 від 31.01.1939 за підтасовку і фальсифікацію цифр в оперзвітах і за довільне їх виправлення заарешт. на 20 діб без викон. служ. обов. 26.02.1939 звільн. з НКВС. 04.1941 — праців. Київ. обл. контори М'ясопостачу.	587, 588, 590, 593, 596, 597, 600, 601, 604–607, 609, 611–614
Меркулов Всеволод Миколайович (1895-1953), у 1941, 1943-1946 — нарком (міністр) держ. безпеки СРСР. Комісар ДБ 1-го рангу (1943).	83
Мешик Павло Якович (1910–1953), у 1937 — оперуп., з 15.09.1937 — пом. нач. 14-го від-я 3-го відділу ГУДБ; з 01.01.1939 — пом. нач. СЧ НКВС СРСР, з 04.09.1939 — нач. СЧ ГЕУ, з 04.03.1940 — нач. 1-го відділу ГЕУ НКВС СРСР; з 26.02.1941 — нарком держбезпеки УРСР; з 31.07.1941 — нач. ЕКУ НКВС СРСР, водночас з 05.09 по 10.11.1941 — нач. 7-го спец. відділу НКВС СРСР. Мол. лейт. ДБ (11.12.1935), лейт. ДБ (05.11.1937), капіт. ДБ (25.02.1939), майор ДБ (04.09.1939), ст. майор ДБ (1941). Нагор. орд. «Знак пошани» (19.12.1937), орд. Черв. зірки (26.04.1940), знаком «Заслуж. прац. НКВС» (28.05.1941). 30.06.1953 заарешт. 23.12.1953 спец. судов. присутн. ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	118, 226, 249, 339, 586
Мєщанов Павло Самсонович (1900–1983), з 02.1935 — нач. від-я Астраханськ. окр. відділу НКВС Сталінгр. краю (з 05.12.1936 — обл.); з 07.1938 — т.в.о. нач. 9-го відділу УДБ, з 15.01.1939 — заст. нач., з 26.02.1941 — нач., з 07.08.1941 — заст. нач. УНКВС по Сталінгр. обл. Лейт. ДБ (22.03.1936), ст. лейт. ДБ (15.07.1938), капіт. ДБ (27.03.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (09.05.1938), мед. «За відвагу» (26.04.1940).	342
Микулин Іван Іванович, з 08.01.1937 — полк. оперуп. ОВ 87-ї стріл. див., з 21.07.1938 — полк. оперуп. ОВ 15-ї стріл. див., 23.09.1938 відсторонений від посади з прикріпл. до ОВ КОВО, з 09.10.1938 — у розп. НКВС УРСР. Сержант ДБ (09.02.1936).	434
Милославський Давид Михайлович (1918–?), з 03.1938 — в орг. НКВС, з 10.04.1938 — пом. оперуп. 4-го від-я, з 12.1938 – 3-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., 05.1939 — пом. оперуп. УНКВС по Запорізьк. обл. Сержант ДБ (23.08.1938).	258
Миргородський Георгій Федорович, з 10.10.1937 — нач. відділу крим. розшуку УРСМ УНКВС по Микол. обл. Лейт. міліції.	487
Мироненко Федір Климентійович (1915–?), з 03.1938 — оперуп. 4-го відділу УДБ УНКВС по Полт. обл.; з 28.09.1938 — оперуп. ОВ 26-ї танк. бригади КОВО. Сержант ДБ (23.08.1938). 15.11.1939 заарешт. 06.04.1941 ВТ військ НКВС Харків. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 19.08.1942 През. Верх. Ради СРСР викон. вироку відстрочила до закінч. воєн. дій, відправлений на фронт.	104, 105, 114–116, 120, 351

Миронов Сергій Наумович (Король Мирон Йосипович) (1894–1940), з 28.09.1933 — нач. Дніпропетр. обл. відділу ДПУ (з 15.07.1934 — УНКВС по Дніпропетр. обл., по 28.11.1936), з 28.12.1936 — нач. УНКВС по Західно-Сибір. краю (ЗСК, Новосибірськ). Ст. майор ДБ (29.11.1935), комісар ДБ 3-го рангу (14.03.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)», двома орд. Черв. прапору (1926, 1930), орд. Леніна (02.07.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). З 19.08.1937 — Повпред СРСР у Монголії, з 04.1938 — зав. 2-м Східним відділом Наркомату закордон. справ СРСР. 06.01.1939 заарешт. 21.02.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 22.02.1940 розстріляний.	7–10, 95, 332, 335
Мирошниченко, зав. культурно-освіт. відділом ЦК КП(б)У. У 1938 заарешт.	414
Митницький, у 1938 проходив у справі П. Копаєва.	462
Митрофанов Микола Максимович (1905–?), у 1927–1929 — в РСЧА; у 1938 — чергов. пом. коменданта УНКВС (до 10.1938), у 1939–1940 — пом. нач. внутр. тюрми УНКВС по Микол. обл. і комендант ОВ 15-ї стріл. див.	360, 373, 382, 383, 393, 398–402
Митрушин Іван Самсонович, закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 01.03.1937 — пом. оперуп., 03.1940 — оперуп. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Сержант ДБ (13.05.1937), мол. лейт. ДБ (22.06.1939).	356
Михайлов Леонід Кузьмич (1908–?), у 1938 до 05.1939 — нач. секретн. відділу Запорізьк. з-да «Комунар».	258
Михайлов Микола Іванович (1904–1942), у 1937 — співр. УНКВС по Івановській обл. (РРФСР); з 15.01.1938 — нач. від-я 11-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 15.03.1938 — т.в.о. нач. 4-го відділу УДБ, з 20.06.1938 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 26.06.1938 — т.в.о. нач. ОВ 9-ї кав. див. КВО; з 01.08.1941 — нач. ОВ 17-ї кав. див., у 1942 — заст. нач. ОВ НКВС 63-ї армії Захід. фронту. Мол. лейт. ДБ (23.02.1936), лейт. ДБ (13.04.1937), ст. лейт. ДБ (31.05.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934). 17.08.1942 загинув на фронті.	131, 134, 135, 143
Михайлов Петро Сергійович, у 1938 заарешт. у справі кол. праців. ЦК ЛКСМУ. Звільнен. Після 22.06.1941 заарешт.	228, 229, 573, 585
Міклухін Павло Дмитрович (1907–?), прибув за рознарядкою ЦК КП(б)У, з 02.09.1938 — оперуп. 1-го від-я 9-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, з 23.11.1938 — у розп. УНКВС по Дніпропетр. обл., з 15.12.1938 — оперуп. 3-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., з 01.02.1939 — особливоуп. УНКВС по Запорізьк. обл. (по 22.03.1941). Мол. лейт. ДБ (22.06.1939).	30, 33
Мікоян Анастас Іванович (Ованесович) (1895–1978), з 29.07.1934 — нарком харчової пром-ті СРСР, з 29.01.1938 — нарком зовніш. торгівлі СРСР; у 1935–1966 — член Політбюро ЦК ВКП(б)–КПРС.	44, 45
Міллер Гельмут Густавович (1895–1980), з 1937 — оперуп. 14-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (09.01.1936). 21.02.1938 заарешт. 20.03.1939 справу припинено, звільнений.	549
Міллер Симон Мойсійович, у 1938 — референт секр-ту НКВС УРСР, з 08.04.1938 — т.в.о. нач. від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл. У 1938 заарешт. Звільн.	422
Мілявська Рахіль Аронівна, кол. секретар парткому Київ. з-да «Укркабель». 27.07.1937 заарешт. 04.11.1937 ОСН при НКВС СРСР засудж. до 8 років п/в у ВТТ. Реабілітована.	485, 487, 489
Міляков, 01.1941 — секр. ВТ військ НКВС КО. Технік-інтендант 3-го рангу.	538

Мінаєв-Цикановський Олександр Матвійович (1888–1939), з 15.07.1936 — нач. УНКВС по Сталінгр. обл., з 07.04.1937 — заст. нач., з 11.07.1937 — в.о. нач. 3-го відділу ГУДБ НКВС, з 28.03.1938 — нач. 8-го відділу 1-го упр. НКВС СРСР. Ст. майор ДБ (29.11.1935), комісар ДБ 3-го рангу (03.04.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)», орд. Черв. зірки (1932), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934), орд. Леніна (22.07.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). З 29.06.1938 — заст. наркома важкої пром-ті СРСР. 06.11.1938 заарешт. 25.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	116–118, 344
Міс Олександр Францович (1911–?), шофер Петровського від-я радгоспу ім. К. Ворошилова Драбівського р-ну Полтав. обл. У 1937 заарешт. У 1938 засудж.	329
Місюренко, у 1938 заарешт. НКВС УРСР.	474, 475
Міцул Олександр Іванович (1898–?), у 1937 — нач. Краматорського МВ НКВС Донецьк. обл., з 04.08.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл., з 14.02.1938 — т.в.о. нач. УШОСДОР НКВС УРСР; з 14.03.1938 — у розп. НКВС СРСР; з 26.03.1938 — нач. ВМУ УНКВС по Краснодар. краю. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936). 19.11.1938 заарешт. 13.05.1939 судом виправдан., справу припинено, звільнений; співр. УНКВС по Краснодар. краю. 03.07.1940 звільн. з НКВС з виключ. з обліку. У 1942 заарешт. 19.02.1943 ОСН при НКВС СРСР за ст. 193–17 п. «а» КК РРФСР засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 24.02.1947 достроково звільнений.	130, 131, 142–144
Могилевський, 04.1941 — секр. ВТ військ НКВС КО. Військюрист.	589, 615
Могилевський Георгій Миколайович, у 1938 заарешт. УНКВС по Дніпропетр. обл. Звільнений. Працівник тресту «Дніпросільборошно» (Дніпропетровськ).	274, 319
Могляк, у 1938 — співроб. УНКВС по Полтав. обл.	347
Моїсеєнко Микола Петрович (1909–?), з 10.1935 — партпраців., 07.1938 – 3-й секр. РК КП(б)У Запорізьк. авіамоторного з-да ім. П. Баранова, 05.1939 — секр. Запорізьк. обкому ЛКСМУ.	258
Моль Сопрон Остапович (1912-?), з 01.04.1938 — пом. нач. від-я 3-го від. УДБ УНКВС, згодом — особливоуп. УНКВС по Полтав. обл. Мол. лейт. ДБ (1938).	100
Моргун Анна	621
Мордухович, голова завод. ради ТАХ Микол. суднобуд. з-да ім. 61-го комунара. У 1938 заарешт.	370, 391
Мордухович Григорій (Герш) Абрамович (1903–?), з 01.12.1936 — оперуп. ОВ 43-і авіабригади ХВО; з 15.02.1938 — т.в.о. особливоуп., з 07.1938 — особливоуп. УНКВС по Харків. обл.; з 31.03.1940 — заст. нач. ЕКВ УДБ УНКВС по Житомир. обл.; з 12.04.1941 — заст. нач. Коростенського РВ НКДБ Житомир. обл.; восени 1941 — ст. оперуп. НКВС УРСР, з 12.11.1941 — у резерві НКВС як такий, що перебуває у ворож. оточенні, з 01.05.1942 — у резерві відділу кадрів НКВС УРСР за посадою нач. від-я; з 21.09.1942 — у розп. УНКВС по Молотовськ. обл. (РРФСР). Сержант ДБ (23.02.1936), лейт. ДБ (на 1940).	130, 163, 428
Морозов Гнат Дмитрович (1898–1940), з 08.1935 — пом. нач. УНКВС по Вінницьк. обл.; з 29.05.1937 — нач. 2-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 16.08.1937 — заст. нач., з 20.08.1937 по 03.03.1938 — т.в.о. нач. УНКВС по Вінницьк. обл.; з 28.03.1938 — нач. 6-го відділу 1-го упр. (з 29.09.1938 — ГУДБ) НКВС СРСР, з 01.01.1939 — пом. нач. СЧ НКВС СРСР. Капіт. ДБ (08.01.1936), майор ДБ (17.11.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Черв. зірки (19.12.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). У 1939 заарешт. 24.07.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 26.07.1940 розстріляний.	13

Морозов Михайло Павлович, 12.1937 — військовий прокурор прикор. і внутр. військ НКВС ХО, з 1938 — в.о. військового прокурора прикор. і внутр. військ НКВС КО (військ НКВС УРСР). Бригвійськюрист.	23, 24, 27, 30, 32, 33, 45, 57, 145, 149, 150, 164, 168, 169, 177, 181, 192, 200, 221, 235, 242, 243, 434, 459–461, 465, 486, 523, 527–529, 597, 598
Морозов Олексій Онисимович, у 1938–1940 — пом. нач. відділу бойової підг-ки ЦР ТАХ УРСР. Капіт.	483, 526
Москов Володимир Семенович (1901–?), з 07.1934 — нач. УРСМ УНКВС по Сталінгр. краю (з 16.02.1937 — обл.); з 16.03.1937 — нач. ВБРСВ ГУРСМ НКВС СРСР; з 1938 — нач. відділу залізнич. міліції і пом. нач. ГУРСМ НКВС СРСР. Ст. майор міліції (11.07.1936), інспектор міліції (21.04.1939). Нагор. знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)», «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), «Поч. прац. РСМ» (1936), орд. «Знак пошани» (13.11.1937). 27.11.1939 звільн. з НКВС за служб. невідповідністю. 03.1942 поновлен. на роб. в орг. НКВС.	345
Мумига Іван Вікторович (1888–?), з 1927 — праців., 10.1939 — майстер слюсарно-механіч. цеху авіамайстерень, 03.1940 — нач. цеху 160-го РАП, 03.1941 – 160-ї стаціонар. авіамайстерні 15-ї авіабригади (в/ч 8612, Кіровоград).	360, 399, 400
Мунвез Лазар Григорович (1895–1938), з 22.03.1934 — пом. нач. ОСВ ДПУ УСРР (8-го відділу УДБ НКВС УРСР), з 26.07.1937 — т.в.о. нач., з 01.11.1937 — нач. 8-го відділу УДБ НКВС УРСР (до 04.04.1938); з 08.04.1938 — нач. відділу фельд'єгер. зв'язку НКВС УРСР. Лейт. ДБ (09.01.1936). 29.05.1938 заарешт. 25.09.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР за ст. 54–1 п. «б», 54–8 і 54–11 КК УРСР засудж. до ВМП, розстріляний. У 1957 реабілітований.	229–231, 592
Нагорний Іван Григорович (1902–1941), з 01.04.1937 — нач. внутр. тюрми УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936), лейт. ДБ (17.11.1937), ст. лейт. ДБ (07.01.1940). Нагор. орд. Черв. зірки (28.11.1936), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). У 1941 загинув.	105, 190, 429, 515–517, 530, 598, 599
Нагорний Петро Данилович, праців. РСМ. У 1937/1938 заарешт. Засудж.	196
Назаренко Андрій Григорович (1903–?), з 1931 — курсант арт. полку 7-го стріл. корпуса РСЧА (Дніпропетровськ); з 12.1932 — співр. ОВ Дніпропетр. обл. відділу ДПУ (з 1934 — УНКВС по Дніпропетр. обл.), з 01.12.1935 — оперуп. 2-го від-я ОВ, з 01.04.1937 — пом. нач. 7-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 11.09.1937 — нач. 8-го від-я (оборон. пром-ть) 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 04.04.1938 — т.в.о. нач., з 28.05.1938 — нач. 8-го відділу (ОСВ) УДБ, з 04.06.1938 — за сумісн.в.о. особливоуповн. НКВС УРСР (до 29.08.1938), з 14.08.1938 — в.о. нач. 1-го спецвідділу НКВС УРСР, з 15.09.1938 — в.о. нач. 7-го відділу (оборон. пром-ть) 1-го упр. НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (19.03.1936), лейт. ДБ (1937), ст. лейт. ДБ (20.05.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 20.02.1939 звільн. з НКВС. 26.02.1939 заарешт. 05.04.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 23.05.1941 ВК ВС СРСР строк покар. зменшила до 6 років. Покар. відбував у Прикульському окрем. таб. пункті кол. Томсько-Асіновського ВТТ НКВС СРСР. 02.1945 звільн., з 03.1945 — в РСЧА (1-й Білорус. фронт), стрілець 2-го стріл. батальйону 227-го гвард. стріл. полку 79-ї гвард. стріл. див., гв. рядовий. Нагор. мед. «За відвагу» (19.05.1945). З 05.1945 — в опергрупі ВКР СМЕРШ 79-ї гвард. стріл. див. Не реабілітований.	188–191, 195, 203, 229–253, 255, 442, 456, 467, 481, 523, 525, 526, 586–595, 598–619

Назаров, 10.1940–05.1941 — член ВТ військ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ.	456, 532, 536, 546
Назаров Михайло Миколайович (1897–1938), у 1937 — нач. 3-го від-я УДБ Полтав. МВ НКВС Харків. обл., з 12.10.1937 — т.в.о. заст. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл. Ст. лейт. ДБ (23.02.1936). 22.02.1938 заарешт. 16.10.1939 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	65, 73, 74, 120
Наклонов Іван Іванович (1894–?), у 1918–1922 — негласний співр. орг. ВЧК «Аравский Владимир»; 10.1937–02.1938 — нач. Особ. від-я НКВС 15-ї авіабригади (м. Кірово); нач. від-я 5-го відділу УДБ УНКВС по Черніг. обл. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936). 04.1938 звільн. з НКВС. 09.05.1938 заарешт. 20.12.1938 справу припинено, звільнений.	374, 375, 391, 409
Накрижський, у 1938 заарешт. Запорізьк. МВ НКВС. Звільнений.	262
Напалков, у 1941 — член колегії ВТ військ НКВС КО. Лейт. ДБ.	160, 359, 407, 408, 410, 411, 538–541
Наркевич Михайло Петрович (1893–1938), майстер Дніпропетр. мет. з-ду ім. К. Лібкнехта. 22.04.1938 заарешт. 14.10.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1956 реабілітований.	268, 294, 314, 323
Насонов Павло Іванович (1907–?), у 1938 — пом. оперуп. Молочанського РВ НКВС, з 08.04.1938 — нач. Люксембурзького РВ НКВС, з 15.08.1938 — т.в.о. пом. нач. Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; у 1939 — співр. ОВ НКВС КОВО. Серж. ДБ (1936), мол. лейт. ДБ (1939).	37, 38
Наумов В. П.	101
Негребецький, військовослуж. У 1938 заарешт. ОВ КОВО.	509, 513
Негруш Катерина Миколаївна (1899–1938), мешканка м. Могильов-Поділ. Вінницьк. обл., домогосподарка. У 1937 заарешт. 12.01.1938 «двійкою» за ст. 54–1 п. «а» КК УРСР засуджена до розстрілу. 27.01.1938 розстріляна. У 1989 реабілітована.	362
Некіпєлов Микола Васильович (1903–1940), у 1937 — полк. оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл., з 09.10.1937 — оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. (полк. оперуп. Особ. від-я 15-ї стріл. див.), потім — оперуп., з 20.06.1938 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС, 12.1938–03.1939 — т.в.о. нач. 6-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. Сержант ДБ (20.06.1936). 04.05.1939 звільн. з НКВС за неможл. подальш. використ. 01.1940 — дир. контори постачзбуту промкомбіната Куйбишев. міськради (РРФСР). 24.05.1940 після важ. хвороби (туберкульоз) помер.	139, 142, 360, 395, 396, 399, 400
Немировський Натан Хананович (1907–?), нач. бензольного цеху Запорізьк. коксохім. комбіната. 23.06.1936 заарештований. Звільнений.	262
Немчинов Леонід Петрович (1911–?), з 08.1938 — співр. 4-го відділу УДБ, на 28.08.1939 — оперуп. 2-го від-я 2-го відділу УДБ НКВС УРСР, 05.1941 — співр. 1-го відділу 3-го упр. НКДБ УРСР.	166, 221, 416, 417, 547, 548, 557, 560, 561
Нероба Микита Степанович (1907–?), з 04.1937 — пом. оперуп. 3-го від-я Нікопольського міськвід-я НКВС Дніпропетр. обл., 09.1938–02.1939 — оперуп. Запорізьк. річкового відділу НКВС, згодом — Водного від-я УНКВС по Запорізьк. обл.; з 22.08.1939 — оперуп. Водного від-я УНКВС по Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (на 26.11.1939).	273, 278–280
Нетребенко Леонід Олександрович (1907–?), з 1932 — технік, 10.1939 — пом. нач. літакового цеху авіамайстерень 15-ї авіабригади (в/ч 8612, Кіровоград).	360, 399, 400

Нечаєва Євгенія Миколаївна (1905–?), з 1935 — в орг. НКВС, у 1937–1938 — пом. оперуп. 3-го відділу УДБ, на 21.05.1938 — оперуп. 4-го відділу УДБ, 1939–04.1940 — ст. слідчий УНКВС по Харків. обл. Сержант ДБ (22.06.1939).	413, 415, 424, 426
Никифоров, у 1938 — співр. Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл.	278
Нікітін, у 1937/1938 заарешт. УНКВС по Микол. обл.	369
Ніколайчук Ігор Максимович (1904–?), у 1938 — нач. Межівського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936). 22.02.1938 заарешт., відданий під суд за провед. необгрунт. арештів і побут. розкладання. 13.12.1938 ВТ військ НКВС Дніпропетр. обл. засудж. за ст. ст. 54–4, 165, 180 КК УРСР до 10 років п/в у ВТТ. 31.01.1939 ВТ військ НКВС КО змінив покар. на 7 років п/в з переквал. обвин. на ст. 206–17 п. «а», 165, 180 КК УРСР. 09.12.1942 През. Верх. Ради СРСР виконання вироку відстрочила до закінч. воєн. дій, направлений на фронт. На 04.02.1945 — старшина транспорт. роти 340-го стріл. полку 46-ї стріл. див., ст. сержант. Нагор. мед. «За бойові заслуги» (04.02.1945), «За відвагу» (28.03.1945).	300
Ніколашкін Георгій Михайлович (1898–?), з 1934 — нач. 9-го (спец.) відділу УДБ УНКВС, з 21.05.1938 — нач. 8-го відділу УДБ УНКВС (з 08.1938 – 1-го спецвідділу УНКВС), з 08.1939 — заст. нач. 2-го спецвідділу УНКВС по Харків. обл.; з 04.1941 — нач. 3-го від-я 4-го відділу УНКДБ по Харків. обл., згодом — заст. нач. 2-го спецвідділу УНКВС по Харків. обл. 15.11.1941 відрядж. до ОВ НКВС ПЗФ. Мол. лейт. ДБ (23.02.1936), ст. лейт. ДБ (17.10.1939).	587, 588, 590, 607, 608, 617
Новак Зіновій Абрамович (1908–?), у 1938 — оперуп. 3-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; з 20.04.1938 — оперуп. 10-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС, згодом — нач. від-я 7-го відділу НКВС УРСР, 10.1938–11.1938 прикр. до ОВ КОВО, 01.1939 — нач. від-я 7-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, на 26.12.1940 — нач. 3-го від-я 3-го відділу ЕКУ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936).	185, 602
Носенко Семен Андрійович (1911–?), у 1938 — пом. оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 10.01.1939 — в.о. нач. Межівського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (22.06.1939).	298
Носков Андрій Іванович, у 1939 — співр. ОВ КОВО, у 1940 до 01.1941 — заст. нач. СЧ УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (31.05.1939).	41, 46
Обрєзанов Василь Прокопович, у 1937/1938 заарешт.	422
Обухович Франц Станіславович (1910–1938), заст. нач. Дніпродзерж. азотнотук. комбінату. У 1938 заарешт., староста в тюр. камерах для психол. обробки заарештованих з метою спонукання їх до самообмови. 27.09.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1956 реабілітований.	293
Овчаров, співр. УНКВС по Черніг. обл.	371

Овчинников Федір Тимофійович (1902–?), у 1924–1931 — в РСЧА, з 1926 — секрет. співр. органів ДПУ УСРР; з 1931 — уповн., оперуп. ОВ ДПУ–НКВС, з 02.01.1937 — оперуп., з 05.1937 — пом. нач. від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 08.08.1937 — заст. нач. ОВ КВО і 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 27.09.1937 — особливоуповн. НКВС УРСР; з 09.11.1937 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл.; з 20.06.1938 — т.в.о. нач. ОВ 15-го стріл. корпусу КВО (Чернігів), з 09.09.1938 — т.в.о. нач. ОВ Проскурівської арм. кав. групи КОВО (в/з 5083). Мол. лейт. ДБ (09.01.1936), ст. лейт. ДБ (17.11.1937), капіт. ДБ (31.05.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (26.01.1937). 05.08.1939 заарешт. 28.03.1940 ВТ військ НКВС КО засудж. до 2-х років п/в у загальн. місцях ув'язн. умовно. Звільн. під підписку про невиїзд. Нач. спецсектору і інсп. з кадрів буд-ва з-ду «Б» у Чернігові («Чернігівважмашбуд»). 20.01.1941 заарешт. 13.03.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. Покар. відбував у Новосиб. обл. Дострок. звільн., з 27.04.1943 — в РСЧА; у 1945 — санінстр. 790-го Червонопрап. ордена Александра Невського арт. полку 250-ї Бобруйської стріл. див. Мол. сержант. Нагор. мед. «За відвагу» (29.06.1945). Не реабілітований.	121, 123–126, 139, 143–161, 172, 255, 357–361, 364, 368, 369, 371–373, 375–376, 378, 379, 381–404, 406–411
Озернов Григорій (Арон) Омелянович (Менделевич), у 1937 — співр. з особ. доруч. 2-го відділу УДБ, з 20.06.1938 — т.в.о. нач. 2-го відділу УДБ, 11.1940 — заст. нач. 3-го спецвідділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (23.08.1938), лейт. ДБ (на 11.1940).	308
Озерянський Аркадій Якович (1894–?), з 1935 — особливоуп. УНКВС по Одес. обл., з 09.10.1937 — т.в.о. нач. відділу кадрів УНКВС по Микол. обл., з 26.01.1938 — у розпор. УНКВС, з 26.03.1938 — у розп. НКВС СРСР, з 08.04.1938 — у розп., згодом — т.в.о. заст. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Вологодській обл. Лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. мед. «XX років РСЧА» (02.07.1939). 31.07.1939 звільн. в запас НКВС. На 02.01.1940 — шифрувальник ОВ НКВС КОВО.	401
Округ Володимир Іванович (1894–1937), з 11.04.1935 — заст. нач. УНКВС по Дніпропетр. обл., з 09.01.1937 — заст. нач. УНКВС по Вінницьк. обл., з 17.07.1937 — нач. Коростенського окр. відділу НКВС Київ. обл. Капіт. ДБ (13.12.1935). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932). 04.08.1937 заарешт. 29.10.1937 засудж. особ. порядком до ВМП. 31.10.1937 розстріляний.	332
Олійник Семен Макарович (1889–1937), колгоспник колгоспу ім. Комінтерна с. Кринички Дніпродзерж. р-ну Дніпропетр. обл. 27.11.1937 заарешт. 16.12.1937 «двійкою» засудж. до розстрілу. 22.12.1937 розстріляний. У 1957 реабілітований.	269, 295, 324
Ольшевський, у 1938 — агент НКВС?	482
Опендак Юхим Давидович (1903–1939), з 04.1936 — канд. в чл. ЦК ВЛКСМ, дир. вид-ва «Молода гвардія» (Москва). 23.11.1938 заарешт. 21.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до розстрілу, розстріляний. У 1955 реабілітований.	554, 574
Орджонікідзе Серго (Григорій Костянтинович) (1886–1937), у 1930–1937 — член Політбюро ЦК ВКП(б), з 1932 — нарком важкої пром-ті СРСР. 18.02.1937 покінчив життя самогубством.	11, 61, 405
Оріентліхерман Генріх Мойсейович (1898–?), у 1937 — заст. нач. відділу шосейних доріг (ВШОСДОР) УНКВС по Вінницьк. обл., з 23.04.1937 — пом. нач., у 1938 — т.в.о. нач. Особ. від-я НКВС 15-ї стріл. див. (Миколаїв), з 08.05.1938 — у розп. НКВС СРСР; з 17.04.1940 — нач. Ново-Тамбовського ВТТ НКВС СРСР.	151, 158, 361, 364, 366, 370–372, 391, 394–396, 400, 401, 406
Орлов Олександр Мойсейович (1896–1956), з 1934 — член ВК ВС, з 1942 — пом. гол. ВК ВС СРСР. Диввійськюрист (на 1938), корвійськюрист (22.02.1942).	239, 353, 354
Орловський Владислав Францович (1908–1938), зав. поліклініки Дніпродзерж. азотнотук. комбінату. У 1938 заарешт. 27.09.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1956 реабілітований.	289, 290, 317

Орловський-Гороховський Федір Сергійович (1904–?), з 1936 — нач. 7-го (5-го) від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл. Лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 19.04.1939 заарешт. 05.06.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до примус. лікування у медично-ізоляц. установі. До 08.1944 — на лікуванні у психіатр. лікарні.	212
Осетров Микола Олексійович (1905–1992), з 04.02.1939 — нач. ОВ НКВС КВО, з 07.09.1939 — нач. СЧ і заст. нач. 4-го відділу ГУДБ НКВС СРСР. Майор ДБ (04.02.1939). Нагор. орд. Черв. зірки (26.04.1940).	362, 368
Осінін-Вінницький Григорій Маркович (1899–1940), з 11.08.1934 — нач. СПВ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 29.07.1935 — нач. СПВ УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 07.10.1936 — нач. СПВ, водноч. з 23.07.1937 — пом. нач. УНКВС по АЧК (Ростов-на-Дону); з 08.08.1937 — пом. нач. УНКВС, з 22.10.1937 — нач. 5-го відділу УДБ і ОВ ГУДБ НКВС Окрем. Червонопрап. Далекосхід. армії і заст. нач. УНКВС по ДСК (Хабаровськ). Капіт. ДБ (08.01.1936), майор ДБ (22.08.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Леніна (03.07.1937). 14.07.1938 заарешт. 26.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 27.01.1940 розстріляний.	336
Осокін Василь Васильович (1894–1960), з 29.03.1938 — нач. прикор. і внутр. військ НКВС УРСР, водноч. з 15.11 по 07.12.1938 — в.о. наркома внутр. справ УРСР; з 29.03.1939 — нач. прикор. військ НКВС КО, з 29.10.1940 — нач. Голов. упр. місцевої протиповітр. оборони НКВС СРСР. Комбриг (23.12.1935), комдив (05.04.1938), генерал-лейтенант (04.06.1940). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934), двома орд. Черв. зірки (14.02.1936, 26.04.1940), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938).	136, 176, 177, 179, 180, 188, 467, 494, 529, 549
Охотин Н. Г.	20, 621
Павличев Леонід Михайлович (1908–1942), з 28.12.1936 — пом. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Горьковськ. краю (з 16.02.1937 — Горьковськ. обл.); з 20.01.1938 — нач. від-я 4-го відділу, з 31.05.1938 — т.в.о. пом. нач., пом. нач. 4-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 28.07.1938 — т.в.о. заст. нач. УНКВС по Київ. обл.; з 13.10.1938 — в.о. нач. 4-го відділу УДБ, з 10.01.1939 — нач. 2-го відділу 1-го упр. (УДБ) НКВС УРСР. 19.07.1940 звільн. з НКВС. З 1940 — нач. моб. відділу УШОСДОР НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (29.01.1937), ст. лейт. ДБ (15.06.1938), капіт. ДБ (25.02.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938), мед. «За відвагу» (26.04.1940). 13.02.1941 заарешт. 15.08.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. Звільн., направл. у розпор. нач. УНКВС по Ворошиловгр. обл. 12.01.1942 судимість знято, направл. до діючої армії. Загинув.	7, 43, 75, 78, 210, 212, 213, 218, 219, 225–228, 255, 422, 437, 543, 549, 559, 565, 570, 571, 573–576, 582, 584
Павлов Іван Петрович (1849–1936), учений-фізіолог, творець науки про вищу нервову діяльність, лауреат Нобелівської премії з медицини і фізіології (1904), академік Імператор. Санкт-Петербурзьк. АН (1907), з 1925 — дир. Інституту фізіології АН СРСР.	25, 35, 38, 43, 461
Палагнюк Анатолій Григорович (1907–?), нач. відділу постач. Микол. лісокомбіната. 22.09.1937 заарешт. 14.11.1937 трійкою при УНКВС по Микол. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. У 1955 реабілітований.	376
Палкін Олександр Олексійович, у 1939–1940 — в.о. військового прокурора військ НКВС ХО. Військюрист 1-го рангу, бригвійськюрист (28.04.1939).	79
Пандорін Олександр Олександрович (1898–?), з 01.1937 — т.в.о. нач. 7-го від-я 5-го від. УДБ УНКВС по Харків. обл. Лейт. ДБ (1936). 03.1938 заарешт., 03.1939 звільн. 28.03.1940 заарешт. 08.04.1940 ВТ військ НКВС Харків. окр. засудж. до 6 років п/в у ВТТ	128, 129
Панова Марія	621

Пантелєєв Никифор Артемович (1895–?), з 1930 — робітник, з 1937 — розцінщик, з 10.1939 — нормувальник авіамайстерні, з 03.1940 – 160-го РАП, з 03.1941 – 160-ї стаціонар. авіамайстерні 15-ї авіабригади (в/ч 8612, Кіровоград).	360, 399, 400
Парміт, 12.1938 — пом. військового прокурора прикор. і внутр. військ УРСР, згодом — заст., 07.1939–08.1939 — т.в.о. військового прокурора, 01.1940 — заст., 09.1940 — т.в.о. військового прокурора військ НКВС ХО. Військюрист 3-го рангу, військюрист 2-го рангу (1939).	35, 39, 260
Парфьоненко В.	10, 15
Пахль Олександр Йосипович (1900–?), нач. таборів Микол. обл. ради ТАХ УРСР, ст. лейт. запасу РСЧА. 22.05.1938 заарешт. 25.04.1939 справу припинено, звільнений.	377, 390
Пеганов-Альтшуллер Арнольд Григорович (1894–?), праців. відділу внутр. торгівлі Микол. облвиконкому (облвнуторг), полк. запасу РСЧА. 21.06.1938 заарешт. 08.02.1939 справу припинено, звільнений.	375, 391
Перевертайленко, кол. зав. відділом керів. комсом. органів ЦК ЛКСМУ. У 1938 заарешт.	554, 574
Перепеляк Михайло Іванович (1907–?), у 1937 — нач. 8-го відділу УДБ УНКВС, з 08.1938 – 1-го спецвідділу УНКВС, 04.1941 — т.в.о. заст. нач. з кадрів УНКВС по Вінницьк. обл. Сержант ДБ (23.03.1936), мол. лейт. ДБ (22.06.1939), лейт. ДБ (на 04.1941).	587, 588, 590, 591, 602, 609–611
Перльштейн Арон Ісакович (1900–?), нач. Херсонської авіашколи ТАХ УРСР, капіт. 28.02.1938 заарешт. 02.04.1939 справу припинено, звільнений.	377
Перцов Давид Аронович (1909–1948), з 01.1937 — пом. нач. 4-го від-я 3-го відділу УДБ, з 08.08.1937 — пом., т.в.о. заст. нач. 4-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 04.04.1938 — т.в.о. заст. нач. УНКВС, з 30.04.1938 — т.в.о. нач. УНКВС, з 20.05.1938 — в.о. заст. нач. УНКВС по Харків. обл.; з 07.1938 — нач. Чорноморського морського відділу НКВС (Одеса). Мол. лейт. ДБ (09.01.1936), ст. лейт. ДБ (17.11.1937). Нагор. орд. Черв. зірки (19.12.1937). 16.11.1938 заарешт. 15.08.1939 ВК ВС СРСР засудж. до 4 років п/в у ВТТ. Покар. відбував у Півн.-Східн. ВТТ. 03.1940 етапований до Харкова. 06.06.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 15 років п/в у ВТТ. 21.07.1945 ОСН при НКВС СРСР строк покар. знизила на 6 місяців. Перебуваючи в ув'язн. у Східно-Уральському ВТТ, 28.08.1948 помер.	68, 210, 227, 254, 557
Першин, 10.1940 — ст. слідчий апарату ОУ НКВС УРСР. Сержант ДБ.	207
Петерс (Здебська) Лизавета Степанівна, дружина А. Петерса-Здебського.	76, 77, 79
Петерс Петро Павлович (1893–1938), лікар лікарні (Кривий Ріг). У 1938 заарешт. 20.09.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1958 реабілітований.	269

Петерс-Здебський Андріан (Адріан) Олександрович (1899–?), з 05.1919 — в РСЧА, з 02.1920 — співр. ОВ 44-ї стріл. див., з 08.1922 — нач. ОВ дивізій і корпусів (Полтава, Кременчук, Жмеринка, Вінниця, Житомир); 12.1928–07.1930 — нач. Тульчинського окр. відділу ДПУ, згодом — нач. ОВ 8-го стріл. корпусу (Житомир), з 10.1930 — інсп. при колегії ДПУ УСРР (Харків), з 11.1931 — пом. нач. відділу кадрів ДПУ УРСР, з 02.1932 — нач. ОВ Вінницьк. обл. відділу ДПУ і ОВ 17-го стріл. корпусу, з 08.1932 — нач. Одеськ. обл. УРСМ (з 07.1934 — УРСМ УНКВС по Одеськ. обл.); з 04.1935 — нач. УРСМ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 26.07.1935 — заст. нач., з 22.02.1936 — нач. УРСМ УНКВС по Черніг. обл., з 29.07.1937 — у розп. ГУРСМ НКВС СРСР, з 10.08.1937 — нач. Коростенського окр. відділу НКВС Київ. обл., з 04.10.1937 — т.в.о. нач. УНКВС по Полтав. обл. Капіт. міліції. Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (20.12.1932). 27.02.1938 заарешт. 26.11.1939 ВТ військ НКВС ХО засудж. до 2-х років і 6-ти місяців п/в у загал. місцях ув'яз., вважаючи строк, що залишився (9 міс.) умовним. 27.11.1939 звільн. під підписку про невиїзд. 25.01.1940 ВК ВС СРСР вирок відмінила, справу припинено за відсутності складу злочину, реабілітований.; з 26.11.1939 — на пенсії за станом здоров'я. З 25.07.1940 — т.в.о. пом. нач. УПО НКВС УРСР, з 08.04.1941 — заст. нач. АГУ НКВС УРСР. 22.03.1942 звільн. з НКВС за станом здоров'я. З 04.1942 — дир. досвідн. плодово-ягід. станції (м. Єсентуки, Ставроп. край), з 08.1942 — дир. досвід. плодово-ягід. станції (м. Тбілісі, Груз. РСР), з 03.1943 — дир. плодокомбінату (м. П'ятигорськ, Ставроп. край); з 12.10.1943 — у розп. ЦК КП(б)У. З 03.11.1943 — у резерві відділу кадрів НКДБ УРСР за посадою нач. Адм.-госп.-фін. відділу (АГФВ) НКДБ УРСР, з 01.02.1944 — т.в.о. заст. нач. Адм.-госп.-фін. упр. (АГФУ) НКДБ УРСР. Підполк. міліції. 07.05.1945 звільн. з НКДБ з перевед. на пенсію.	62–83, 98, 106, 140, 254, 326, 331, 345, 348, 492, 531, 594
Петлюра Симон Васильович (1879–1926), укр. держ., військовий і політ. діяч; з 11.1918 — Головний отаман військ УНР, у 1919–1920 — голова Директорії УНР, з 1920 — в еміграції.	610
Петров, 03.1939 — пом. оперуп., 10.1940 — ст. слідчий апарату ОУ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (на 18.03.1939).	30, 166, 206, 235, 236
Петров, у 1938 — співр. УНКВС по Микол. обл.	158
Петров Н. В.	20, 62, 84, 88–90, 96, 621
Петровський Григорій Іванович (1897–?), дільнич. інспектор Аджамського райвід-я міліції Микол. обл. 17.03.1938 заарешт. 08.09.1938 справу припинено, звільнений.	376, 392, 409
Петровський Григорій Іванович (1878–1958), з 1920 до 03.1938 — голова ВУЦВК, з 1922 до 01.1938 — співгол. ЦВК СРСР, з 17.01.1938 по 31.05.1939 — заст. гол. През. Верх. Ради СРСР; з 1926 до 03.1939 — канд. у чл. Політбюро ЦК ВКП(б); з 1940 — заст. директора Музея Революції (Москва).	418, 438
Петровський Федір Павлович (1907–1959), з 07.1936 — в орг. НКВС, з 01.09.1938 — заст. нач. 4-го від-я 1-го відділу 3-го упр. НКВС СРСР; з 1939 — ст. слідчий СЧ НКВС СРСР; з 05.08.1939 — нач. 1-і групи і пом. нач. СЧ Голов. транспорт. упр. НКВС СРСР; з 07.03.1941 — нач. 2-го відділу СЧ НКДБ СРСР. Лейт. ДБ (22.12.1936), ст. лейт. ДБ (11.04.1939), капіт. ДБ (12.07.1941). Нагор. мед. «За відвагу» (24.06.1940).	334
Печенов Володимир Іванович (1906–?), у 1937–1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ, з 26.09.1938 — секр. УНКВС; 11.1939 — т.в.о. нач. секр-ту УНКВС; 12.1940–02.1941 — співр. НКВС Молд. РСР. Мол. лейт. ДБ (22.06.1939).	60, 269, 294–296
Печерін, 11.1939 — член ВТ військ НКВС ХО. Ст. політрук.	328, 329
Пилип'як Василь Михайлович (1899–?), 03.1941 — т.в.о. заст. нач. внутр. тюрми НКВС УРСР.	217, 219

Пипенко Захарій Іванович, кол. зав. відділом керів. комсом. органів ЦК ЛКСМУ. 11.08.1938 заарешт. УНКВС по Вінницьк. обл. 03.06.1939 ВТ КОВО засудж. до ВМП. ВК ВС СРСР вирок відмінила. 19.11.1940 НКВС УРСР справу припинено, звільнений.	216, 583
Писарєв, у 1940 — секр. ВТ військ НКВС УРСР. Військюрист.	456, 531, 532, 537
Писарєв (Фукс) Володимир Левович (1900–1938), нач. від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 17.02.1937 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл., з 08.08.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл. і ОВ ХВО; з 22.10.1937 — заст. нач. УНКВС по Полтав. обл., з 29.03.1938 — в.о. заст. нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936), капіт. ДБ (17.11.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1933), орд. Черв. зірки (19.12.1937). 22.04.1938 заарешт. 22.09.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	62, 63, 65–74, 78, 80, 102, 110, 113, 114, 120, 122–128, 130, 142, 143, 328, 330
Письменний Яків Вульфович (1902–1937), з 25.10.1929 — нач. ОСВ ДПУ УСРР, з 07.06.1931 — у розп. ОДПУ при РНК СРСР, з 01.09.1931 — нач. відділу центр. реєстратури ОДПУ, з 10.02.1932 — нач. ОСВ ОДПУ; з 21.02.1933 — керуюч. справами ДПУ УСРР, з 10.07.1934 — нач. АГУ, з 20.08.1934 — нач. відділу кадрів, з 09.03.1936 — нач. ТВ, з 02.01.1937 – 6-го відділу УДБ НКВС УРСР. Капіт. ДБ (13.12.1935), майор ДБ (19.01.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Черв. зірки (08.01.1936). 23.06.1937 заарешт. 07.09.1937 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	107, 361, 387, 516, 560, 594, 613
Платонов Володимир Михайлович (1902–?), з 13.12.1937 — нач. від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 26.02.1938 — т.в.о. нач., з 22.03.1938 — нач. 3-го відділу УДБ, з 1939 — нач. СЧ УНКВС по Полтав. обл. У 1939 звільн. з посади. У 1941 — заст. нач. КРВ УНКДБ по Волинськ. обл., з 26.07.1941 виключ. зі списків особов. складу НКДБ як відрядж. у розп. ОВ КВО. Лейт. ДБ (20.06.1936), ст. лейт. ДБ (22.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	100, 106, 348
Платонов Данило Платонович (1902–?), з 01.1937 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 08.04.1938 — нач. Межівського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл.; з 20.06.1938 — т.в.о. нач., згодом — нач. 8-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 08.1938 — т.в.о. нач., з 26.09.1938 — нач. 4-го від-я УДБ Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; з 1939 — заст. нач. 3-го відділу УДБ, з 05.1939 — в.о. нач., на 14.12.1939–04.1940 — нач. 3-го спецвідділу УНКВС по Запорізьк. обл. Мол. лейт. ДБ (22.06.1939).	48, 49, 60, 269, 273, 295, 296, 301, 306, 307, 323
Плінтє Юлій Станіславович (1897–?), комендант Бериславського елеватору (Микол. обл.). 15.03.1938 заарешт. 28.04.1939 справу припинено, звільнений.	376, 409
Плотникова Н. С.	101
Погорецький Леонід Степанович (1909–?), робітник Микол. суднобуд. з-ду ім. А. Марті. 01.12.1937 заарешт. 14.10.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до 15 років п/в у ВТТ. У 1956 реабілітований.	370, 391
Подкур Роман	621
Подольський Григорій Абрамович (?–1938), у 1938 — нач. Харків. міськ. військового комісаріату. Заарешт., внаслідок побиття під час допиту помер.	128, 129, 362, 368
Поліщук Борис Олександрович (1899–?), у 1936 — нач. 7-го від-я ОВ УДБ, з 01.1937 — нач. від-я 3-го відділу, з 27.03.1937 — пом. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 01.06.1937 — співр. слідчої групи 5-го відділу ГУДБ, з 04.1938 — нач. 1-го від-я 6-го відділу 2-го упр. НКВС СРСР. Ст. лейт. ДБ (23.02.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (31.08.1937), мед. «XX років РСЧА» (23.02.1938). 07.05.1938 заарешт. 23.09.1939 справу припинено, звільнений.	413

Поліщук Михайло Іванович (1901–?), інженер-технолог установоч. цеху Київ. з-да «Укркабель». 22.06.1938 заарешт. 06.01.1939 справу припинено, звільнений. У 1940 — інженер-електрофізик з-ду «Укркабель».	449, 451, 452, 456, 472, 476, 480, 490, 491, 523
Положинський Костянтин Тимофійович (1905–?), з 05.09.1936 — ст. уповн. групи ОВ 21-го прикордонзагону НКВС (м. Ямпіль-Волинський Ляховецького р-ну Вінницьк., з 22.09.1937 — Кам'янець-Поділ. обл.); з 08.07.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 13.08.1938 — в.о. нач. від-я 3-го відділу 3-го упр., з 11.04.1939 — в.о. нач., з 21.04.1939 — нач. 3-го відділу Трансп. упр. НКВС УРСР; з 03.1941 — нач. УНКВС по Ворошиловгр. обл.; з 09.08.1941 — нач. ТВ НКВС Півд.-Донецьк. залізниці (ст. Ясинувата, Авдіївський р-н, Сталінська обл.). Ст. лейт. ДБ (28.04.1939).	190, 240, 466
Полонський Овсій Григорович, пом. оперуп. ОВ 15-го стріл. корпусу, з 02.01.1937 — пом. оперуп. Глухівського РВ Черніг. обл. Мол. лейт. ДБ], у 1937/1938 — співр. УНКВС по Харків. обл.	426
Поляков Семен Іларіонович (1900–1954), 11.07–13.12.1934 — заст. нач. УНКВС по Обсько-Іртишській обл. (Тюмень); з 05.02.1935 — нач. Астрахан. оперсектору НКВС, з 11.02.1936 — нач. Астрахан. МВ НКВС (Сталінгр. край), з 19.10.1936 — заст. нач. ОВ УДБ УНКВС по Сталінгр. краю, з 25.12.1936 — нач. ОВ (5-го відділу) УДБ УНКВС по Сталінгр. обл.; з 15.10.1937 — у розп. НКВС УРСР, з 22.11.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл., з 26.02.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 22.04.1938 — т.в.о. заст., з 28.05 — в.о. заст. нач. УНКВС по Полтав. обл. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932). 25.07.1939 знятий з посади, звільн. в запас НКВС. З 08.1939 — нач. вид-ва Полтав. обкому КП(б)У «Більшовик Полтавщини». 08.10.1940 заарешт. 05.07.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. У 1947 звільн. з ув'яз. Не реабілітований.	62, 63, 66, 67, 100, 101, 103, 104, 106, 108, 109, 112–120, 140, 143, 254, 283, 285, 304, 326, 337, 339–344, 346–352, 355, 511
«Полярний», у 1938 — секр. співр. (агент) НКВС УРСР.	463, 530
Помозов Микола Денисович (1907–?), у 1937 — оперуп. ОВ 96-ї стріл. див., з 02.09.1937 — оперуп. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, на 21.01.1940 — оперуп. апарату ОУ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (на 04.12.1939).	21, 80, 103, 189
Пономаренко Микола Іванович (1908–?), у 1936 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 28.12.1936 — стажист 4-го від-я, з 08.1937 — пом. оперуп. 3-го від-я УДБ (до 05.1939), 11.1939 — ст. слідчий, 02.1940 — оперуп. МВ, у 1941 — оперуп. ЕКВ Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ.	48, 277, 283, 285–287, 289, 305, 306, 317
Пономарчук, шофер, фігурант у справі Г. Давиденка.	568, 573
Попашенко Іван Петрович (1898–1940), з 04.01.1935 — заст. нач. УНКВС по АЧК; з 09.01.1937 — нач. УНКВС по Куйбишев. обл. і нач. ОВ ГУДБ НКВС Приволзьк. ВО; з 19.10.1937 — нач. АГУ, з 28.03.1938 — нач. 2-го відділу 1-го упр., з 29.09.1938 — нач. 3-го спецвідділу НКВС СРСР. Ст. майор ДБ (29.11.1935). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1930), орд. Черв. прапору (1930), орд. Черв. зірки (1932), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). 04.11.1938 заарешт. 19.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 21.01.1940 розстріляний.	332, 335
Попеско Дмитро Федорович (1901–1937), перебежчік з Румунії (1923), засудж. до 3 років п/в (1928), вантажник ст. Єлізарове (1934, Дніпропетр. обл.), кустар-точильник. 29.09.1937 заарешт. 27.11.1937 «двійкою» засудж. до розстрілу. 08.12.1937 розстріляний. У 1958 реабілітований.	269, 294–296, 307, 323
Попов Микола Олексійович (1902–?), з 1934 — нач. моторного цеху, з 10.1939 — інж. авіамайстерні, з 03.1941–160-ї стаціонар. авіамайстерні 15-ї авіабригади (в/ч 8612, Кіровоград).	360, 399, 400, 511, 512

Поясов Яким Пилипович (1892–?), у 1937 — нач. Білоцерківського РВ НКВС Київ. обл., з 27.09.1937 — нач. 11-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл.; з 25.05.1938 — т.в.о. заст. нач., з 14.06.1938 — в.о. заст. нач. УНКВС по Микол. обл. Ст. лейт. ДБ (09.02.1936), капіт. ДБ (15.06.1938). Нагор. орд. Черв. зірки (19.12.1937). 15.05.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку. У 1939–1942 — дир. Константинівського бондарного з-ду (Ярославська обл.). Нагор. мед. «ХХ років РСЧА» (02.07.1939), орд. «Знак пошани» (06.02.1942).	158, 382, 510, 513
Прилипко, у 1938 заарешт. НКВС УРСР у справі кол. праців. ЦК ЛКСМУ.	573
Пристайко В. І.	84
Присяжненко Іван Миронович (1903–?), у 1938 — нач. обліково-реєстрац. частини, 01.1940 — нач. канцелярії, 03.1941 — секр. тюрми НКВС (Миколаїв).	360, 389
Прівін Наум Маркович, з 01.04.1938 — пом. нач. від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Житомир. обл.; з 29.06.1939 — слідчий, ст. слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ.	158
Пріцкер Соломон Шулимович (Самійлович) (1904–?), у 1937 — оперуп. УДБ УНКВС по Донецьк. обл., у 1938 — пом. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Сталінськ. обл., з 14.08.1938 — в.о. пом. нач. 8-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР. Лейт. ДБ (02.12.1936). 25.03.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку. 04.1939–10.1940 — заст. нач. відділу кадрів комбінату «Ворошиловградвугілля».	174, 188, 204, 456–458, 461, 467, 479–481, 486
Пріцкер Юхим Володимирович (1899–?), у 1937 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 09.10.1937 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС, у 1938 — секр. УНКВС по Микол. обл. Лейт. ДБ (22.03.1936). 29.03.1938 заарешт. 26.03.1939 справу припинено., звільнений.	393
Проглядов Костянтин Гаврилович (1898–?), з 15.02.1935 — нач. Чутовського райвід-я НКВС Харків. (з 09.1937 — Полтав.) обл. Мол. лейт. ДБ (23.02.1936). 13.05.1938 заарешт. У 1939 справу припинено, звільнений.	340, 348, 351
Прокопчук Микола Андрійович (1896-1938), з 12.1933 — ком-р і військовий комісар 51-ї Перекопської стріл. див. УВО (КВО), з 08.1937 — у розпор. Упр. по начскладу РСЧА. Комбриг (1935). Нагор. орд. Черв. прап. (1928). 02.02.1938 заарешт. 25.09.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	72
Прокоф'єв, у 1937 заарешт. УНКВС по Микол. обл.	390, 394
Прокоф'єв Микола Ілліч (1898–?), кол. гол. Дніпродзерж. міськради, майстер-електрик Дніпродзерж. мет. з-ду ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). 22.06.1938 заарешт. Справу припинено, 22.06.1939 звільнений.	269, 270, 275–277, 291, 296, 315, 318, 322
Пронін Михайло Миколайович, у 1936 — співр. УНКВС по Київ. обл., у 1938 — оперуп. секр-ту НКВС УРСР, з 11.01.1939 — в.о. заст. особливоуп. НКВС УРСР, у 1941 — в.о. нач. Особл. інспекції відділу кадрів НКДБ УРСР, з 07.08.1941 — в.о. заст. нач. ТВ НКВС Півн.-Донецької залізниці (Артемівськ Сталінськ. обл., нині — Бахмут Донецької обл.). Мол. лейт. ДБ (09.02.1936), лейт. ДБ (на 07.08.1941).	49, 52, 166, 169, 206, 597
Проскуряков Михайло Іванович (1902–?), з 1938 — оперуп., з 10.07.1938 — заст. нач. 3-го від-я 4-го відділу УДБ, у 1939 — нач. 5-го від-я 2-го відділу УДБ, з 09.07.1939 — т.в.о. заст. нач. 5-го відділу УДБ, у 1941 — заст. нач. 1-го упр. НКДБ (з 06.08.1941 — НКВС) УРСР. Лейт. ДБ (22.06.1939).	78
Прохоренко Павло Опанасович, у 1938 — оперуп. 4-го відділу, з 16.06.1938 — т.в.о. нач. 2-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Черніг. обл.; у розп. НКВС УРСР, з 09.08 (призначн. 03.12) 1938 — в.о. заст. нач. від-я 4-го відділу, 04.1939 — заст. нач. 4-го від-я 2-го відділу УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936), лейт. ДБ (22.06.1939).	187–189, 219, 221, 558, 571, 575, 582

Пригов Семен Левович (1903–?), нач. 8-го від-я ОВ УДБ, з 01.01 (наказ НКВС УРСР № 106/ос від 27.03) 1937 — нач. 6-го від-я 5-го відділу УДБ, з 04.01.1938 — пом. нач. 5-го відділу УДБ, з 02.06.1938 — т.в.о. заст. нач. 2-го відділу УДБ, з 26.07.1938 — т.в.о. нач. 3-го відділу УМУ НКВС УРСР. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936). Нагор. орд. Черв. зірки (19.12.1937). 01.09.1938 заарешт. 02.09.1940 ОСН при НКВС СРСР засудж. до 8 років п/в у ВТТ. Відбув покар.	123–126, 142, 143, 204, 354–357, 456–458, 468, 471, 525, 526
Приходько Микола Трохимович (1896–1953), з 27.08.1937 — т.в.о. наркома внутр. справ МАРСР, з 01.10.1937 по 26.02.1938 — нач. УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл.; з 28.03.1938 — нач. 4-го відділу 3-го упр. НКВС СРСР. Капіт. ДБ (13.12.1935). 30.04.1938 звільн. з НКВС, нач. пароплавства «Рейдтанкер» (м. Астрахань). У 1939 р. знятий з посади, у 1940 р. засудж. до 3-х років ВТТ. 12.1941 достроково звільн., керівник господар. об'єктів НКВС на Уралі.	137
Пугач Петро Кузьмич (1905–?), з 10.1936 — пом. оперуп., у 1937 — оперуп. 3-го відділу, з 02.09.1937 — пом. нач. 9-го від-я 3-го відділу УДБ, з 01.11 (призн. 27.12) — в.о. нач. від-я 8-го відділу УДБ, з 04.04.1939 — в.о. заст. нач. 2-го відділу ЕКУ НКВС УРСР; заст. нач. УНКВС по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936), лейт. ДБ (17.11.1937), ст. лейт. ДБ (22.06.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	600
Пузанов Андрій Олександрович (1912–?), 15.01–20.10.1937 — слух. Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 23.11.1937 — пом. оперуп., з 03.1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ; у 1938 — співр. ОВ КОВО; з 05.1939 — слідчий, у 09.1939 — ст. слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР; з 03.1941 — заст. нач. 1-го відділу СЧ НКДБ УРСР, з 07.1941 — заст. нач. Слід. від-я 2-го упр. НКВС УРСР (Київ, Харків, Старобільськ, Енгельс); з 01.10.1943 — заст. нач., з 15.08.1944 — нач. Слід. відділу УНКДБ по Полт. обл. Сержант ДБ (21.02.1938), мол. лейт. ДБ (01.07.1939), лейт. ДБ (22.01.1942).	518
Пушкін Олександр Сергійович (1799–1837), рос. поет, драматург, прозаїк, один із засновників сучас. літератур. рос. мови.	565
П'ятницький Костянтин Олександрович (1893–?), викладач Укр. кав. школи РСЧА (м. Зінов'євськ, нині — Кропивницький). У 1931 засудж. як «учасник військово-офіцерської. антирад. контррев. орг-ції» (справа «Весна»).	364, 373
Рабе Карл Готфридович, «Дубинушка», у 1930-ті рр.— секр. співроб. (агент) Люксембурзького райвід-я НКВС, він же з 1935 — Классен Франц Йосипович, праців. Запорізьк. авіамотор. з-ду ім. П. Баранова, секр. співроб. (агент) Запорізьк. МВ НКВС. 14.07.1938 заарешт. 29.09.1938 особл. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу, розстріляний. У 1959 реабілітований.	342, 506
Радзивіловський Олександр Павлович (Ізраїль Мойсійович) (1904–1940), з 20.03.1935 — заст. нач. УНКВС по Москов. обл., з 20.07.1937 — нач. УНКВС по Івановськ. обл., з 02.1938 — т.в.о. заст. наркома внутр. справ УРСР, з 28.03.1938 — нач. 3-го відділу 3-го упр. НКВС СРСР. Ст. майор ДБ (29.11.1935). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1930), орд. Черв. прапору (1932), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934), орд. «Знак пошани» (1936), орд. Леніна (11.07.1937), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). 13.09.1938 заарешт. 24.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 25.01.1940 розстріляний.	72
Радзивілл О.	447
Радіонов Михайло Юхимович, у 1936 — співр. УНКВС по Одеськ. обл., у 1938 — співр. УНКВС по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936).	317

Раєв Борис Ілліч (1902–?), з 26.05.1937 — т.в.о. нач. 4-го від-я 3-го відділу, з 04.1938 — т.в.о. заст. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 26.08.1938 прикр. до 7-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР; з 27.12.1938 — у розп. УНКВС по Одеськ. обл., у 1939 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл. Сержант ДБ (22.03.1936). 21.06.1939 заарешт. 10.04.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. Не реабілітований.	212
Раєв Михайло Григорович (Камінський Яків Семенович) (1894–1939), з 08.1936 — заст. нач. УНКВС по ПКК; з 07.04.1937 — нач. УНКВС по Сталінгр. обл.; з 10.01.1938 — нарком внутр. справ Азербайдж. РСР. Майор ДБ (25.12.1935), ст. майор ДБ (10.04.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)», орд. Черв. прапору (1925), двома знаками «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934, 1935), орд. Леніна (11.07.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). 12.11.1938 заарешт. 04.03.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	344
Ракита Соломон Давидович, праців. дитбудинку (Київ). 27.05.1938 заарешт. 12.1938 звільнений.	493
Ратинський (Футер) Аркадій Маркович (1902–1939), з 22.11.1934 — нач. ОВ (5-го відділу) УДБ УНКВС по Одеськ. обл., з 28.01.1937 — нач. 3-го від-я і пом. нач. 5-го відділу ГУДБ НКВС СРСР; з 22.04.1937 — заст., з 07.08.1937 — т.в.о. нач., з 27.09.1937 — заст. нач. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР і ОВ КВО, з 20.05.1938 — нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Капіт. ДБ (08.01.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1933), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). 23.07.1938 заарешт. 04.03.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. У 1993 реабілітований.	74, 122–124, 126, 139, 142, 144, 172, 355, 524
Ратнер Семен Борисович (1908–1946?), з 08.1937 — пом. оперуп., з 21.03.1938 — т.в.о. оперуп. 1-го від-я, на 21.05.1938 — оперуп. 5-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 05.07.1938 прикр. до 6-го відділу, на 01.09.1938 — пом. нач. 4-го від-я 6-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР; з 09.12.1938 — у розп. УНКВС по Харків. обл., оперуп. 9-го відділу, з 1939 — нач. 2-го від-я 3-го відділу ЕКУ УНКВС по Харків. обл.; у 1941 — нач. Валківського РВ НКВС Харків. обл. Сержант ДБ (23.02.1936), мол. лейт. ДБ. 17.09.1945 заарешт. 29.06.1946 ВТ військ НКВС Харків. обл. за ст. 54–1 п. «б» КК УРСР засудж. до ВМП.	415, 425, 426
Рафальська Т.	447
Рахліс Пейсах Меєрович (1897–1938), з 1936 — нач. СПВ (4-го відділу) УДБ НКВС УРСР, з 31.03 — у резерві НКВС УРСР, з 17.04.1937 — у розп. НКВС СРСР, з 28.04.1937 — нач. 3-го відділу УДБ НКВС Узб. РСР. Капіт. ДБ (13.12.1935), майор ДБ (20.12.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932). 03.08.1937 знятий з посади, 07.08.1937 заарешт. 10.01.1938 особ. порядком засудж. до ВМП, розстріляний.	464
Рева Василь Лук'янович (Лукич) (1902–?), робітн. рудника ім. Кагановича (Кривий Ріг). У 1938 заарешт. 20.09.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу, викон. призуп. через розбіж. в імені (у прот. помилк. зазначено «Владимир»). 11.11.1939 Дніпропетр. обл. судом виправданий, звільнений.	48, 50, 269, 319, 324, 350
Ревенко Євген Михайлович (1911–?), у 1938 — співр. 3-го відділу УДБ, у 09.1939 — ст. оперуп. ЕКВ, 03.1940 — нач. від-я УНКВС по Микол. обл.	360, 381, 382
Редько Володимир Федорович (1908–?), у 1938 — нач. Апостолівського райвід-я НКВС, з 15.08.1938 — т.в.о. нач. Криворізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (20.06.1936). 03.12.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку.	21, 23
Резниченко Андрій Іванович,, у 1938 — секретар Якимівськ. РВ НКВС Дніпропетр. обл., у 1939 — оперуп. 11-го від. УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. Серж. ДБ (1939).	22, 23

Рейхман Лев Йосипович (1901–1940), з 1936 — нач. Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., з 09.01.1937 — заст. нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 21.02.1937 — заст. нач. УНКВС по Київ. обл., з 05.09.1937 — заст. нач. (фактич. нач.) УНКВС по Харків. обл, з 07.03.1938 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 28.03.1938 — нач. 7-го відділу 1-го упр., з 29.09.1938 — нач. відділу оборон. пром-ті ГЕУ НКВС СРСР. Капіт. ДБ (08.01.1936), майор ДБ (17.11.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Черв. зірки (19.12.1937), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). 24.10.1938 заарешт. 25.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 26.01.1940 розстріляний. У 2014 ВС РФ в реабілітації відмовив.	13, 165, 167, 423
Ремов-Поберьозкін Наум Анатолійович (1902–1939), у 1937 — т.в.о. нач. від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл., з 09.05.1937 — нач. від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 28.11.1937 — т.в.о. пом. нач., з 26.02.1938 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Житомир. обл., з 15.08.1938 — у розп. НКВС СРСР, згодом — т.в.о. заст. нач. 3-го відділу УДБ НКВС Туркмен. РСР. Лейт. ДБ (23.02.1936). 16.01.1939 заарешт. 22.08.1939 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 29.11.1939 розстріляний. Не реабілітований.	137, 143, 254
Рехтман Давид Семенович (1913–?), з 1932 — в орг. ДПУ–НКВС, з 1935 — в РСЧА, з 11.1937 — пом. оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. (по 15.04.1938). В 1938 звільн. з НКВС. 09.1939–03.1940 — заст. нач. групи найму Микол. суднобуд. з-ду ім. 61-го комунара (№ 200).	360, 393, 394, 406
Рєзніков Михайло Емануїлович (1905–?), у 1937 — нач. Молочанського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл., з 23.09.1937 — нач. 11-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 20.06.1938 — т.в.о. нач. Криворізьк. МВ НКВС, з 08.1938 — співр. УНКВС, у 1939 — т.в.о. нач. 7-го відділу УНКВС по Дніпропетр. обл. Лейт. ДБ (23.03.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1934). 23.04.1939 заарешт. 20.11.1939 ВТ військ НКВС Дніпропетр. обл. засудж. до 5 років п/в у ВТТ. 10.1941 звільн., відправл. на фронт.	21–23, 27–29, 47, 60, 322
Рибаков, влітку 1938 — співр. УНКВС по Харків. обл.	607
Рибаков Йосип Юхимович (1905–?), з 1937 — нач. 1-го від-я 3-го відділу, з 29.06.1938 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл. Лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 19.04.1939 заарешт. 10.04.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 21.09.1941 През. Верх. Ради СРСР замінила ВМП на 10 років п/в у ВТТ з направл. до діючої армії.	212, 595
Рижов Анатолій Михайлович, у 1938 — оперуп. 3-го відділу, з 20.04.1938 — т.в.о. нач. 13-го від-я 3-го відділу УДБ, згодом — нач. від-я 8-го відділу 1-го упр., з 01.09.1938 — в.о. нач. 3-го спецвідділу НКВС УРСР, з 21.04.1939 — нач. 7-го відділу УДБ НКВС УРСР; у 1941 — нач. 5-го відділу НКДБ, з 06.08.1941 – 5-го спецвідділу НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936), лейт. ДБ (23.08.1938), ст. лейт. ДБ (29.04.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938), мед. «За відвагу» (26.04.1940).	611
Риков М., оперуповн. Нікопольськ. РВ НКВС Дніпропетр. обл.	60
Ровінський Яків Ісакович (1905–?), у 1938 — нач. 3-го від-я УДБ Ворошиловгр. МВ НКВС Донецьк. обл., з 12.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Донецьк. обл.; з 20.04.1938 — т.в.о. нач., з 02.08.1938 — нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з осені 1938 — в ОВ КОВО; 01.1939 — нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 1939 — нач. відділу пожеж. охорони (ВПО), з 1940 — нач. 3-го від-я УДБ НКВС Дагестан. АРСР (м. Махачкала). Лейт. ДБ (22.03.1936), ст. лейт. ДБ (02.06.1939).	134–136, 185, 456, 462, 505, 529
Рогинский А. Б. (рос.)	20, 621

Рогінський Григорій Костянтинович (1895–1959), з 1935–2-й заст. прокурора СРСР. 08.1939 знятий з посади, 05.09.1939 заарешт. 29.07.1941 ВК ВС СРСР засудж. до 15 років п/в у ВТТ. Після відбуття покар. проживав у м. Красноярськ.	101
Рогов, у 1938 — агент НКВС?	482
Рожков, у 1938 — співр. 5-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл.	391
Розовський Яків Зіновійович (1902–?), у 1937–1938 — інсп. 8-го (облік.-статист.) відділу УДБ НКВС УРСР. 11.04.1938 заарешт. 05.03.1939 справу припинено, звільнений.	246, 587, 595, 598, 601, 617
Россман Джеффрі	144, 620
Ротштейн Яків Юхимович (1905–1941?), у 1934 — уповн. ДТВ ОДПУ Півден. залізниці (Харків), у 1937 — оперуп. 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 07.06.1938 — оперуп. Сталінського райвід-я НКВС м. Києва; з 09.12.1938 — т.в.о. нач. від-я 4-го (2-го) відділу УДБ, у 1941 — нач. 2-го від-я ЕКВ УНКВС по Київ. обл. Лейт. ДБ. 14.08.1941 зник безвісти, за ін. даними, 21.09.1941 загинув.	416, 417, 421, 422
Рохлін Леонід (Леон) Лазарович (1903–?), керів. Укр. психоневрологіч. академії (Харків). 29.06.1937 заарешт. 19.04.1939 ВС УРСР справу припинено, звільнений. 10.1939 — наук. співр. Центр. ін-ту психіатрії (Харків).	414, 421
Рубін Лазар Левович, інженер Дніпродзерж. мет. з-ду ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). У 1938 заарешт.	91, 287, 306
Рубінштейн, у 1933 — нач. господарського відділу Сальського опер. сектору ОДПУ (АЧК).	91
Руденко Матвій Леонтійович (1902–1985), з 1935 — уповн. оперпункту і нач. від-я Запорізьк. МВ НКВС, з 07.1938 — т.в.о. нач., з 26.09.1938 — нач. Нікопольськ. міськвід-я НКВС Дніпропетр. обл.; у 1939 — оперуп. 2-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 19.08.1939 — т.в.о. нач. Меджибізького райвід-я НКВС Кам'янець-Поділ. обл.; з 11.1940 — нач. 2-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл.; з 07.1941 — заст. нач. УНКВС по Микол. обл., з 10.1941 — нач. ОВ НКВС 29-ї бригади (Півд. фронт). Сержант ДБ (23.03.1936), мол. лейт. ДБ (на 07.01.1940).	280
Рудой Авраам (Абрам) Юхимович (Хаїмович) (1912–?), закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 01.03.1937 — пом. оперуп. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 20.04.1938 — оперуп. 14-го від-я 3-го відділу УДБ, згодом — 7-го відділу НКВС УРСР, 10.1938–11.1938 прикріпл. до ОВ КОВО; на 03.12.1938 — заст. нач. від-я 1-го відділу ЕКУ НКВС, 01.1939 — заст. нач. від-я 7-го відділу НКВС УРСР. Сержант ДБ (13.05.1937).	185, 231, 332, 335, 337
Рудь Петро Гаврилович (1896–1937), з 05.01.1934 — повпред ОДПУ по АЧК (Ростов-на-Дону), з 10.07.1934 — нач. УНКВС по АЧК; з 29.08.1936 — у розп. НКВС СРСР, з 09.11.1936 — нач. УНКВС по Татарській АСРР, з 16.02.1937 — нарком внутр. справ Татар. АРСР. Комісар ДБ 3-го рангу (29.11.1935). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1925), орд. Черв. прапору (1927), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932). 26.06.1937 заарешт. 15.11.1937 особ. порядком засудж. до ВМП, розстріляний.	91, 94, 95, 111, 332, 335

Руженцев Костянтин Миколайович (1907–?), у 1938 — оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 20.04.1938 — оперуп. 1-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, згодом — апарату ОУ НКВС УРСР, з 16.05.1939 — нач. від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; у 1940 — слух. курсів перепід-ки керів. складу НКВС СРСР (Москва), з весни 1941 — особливоуп. УНКВС по Тарнопільській обл., з 06.1941 — нач. від-я 1-го відділу 2-го упр. НКДБ УРСР. Наказом НКДБ УРСР № 57/ос від 11.06.1941 наклад. дисципл. стягнення (арешт на 15 діб) з наступним звільненням з орг. НКДБ за поруш. соціалістич. законності в слідчій роботі в 1938. 04.07.1941 наказ про звільн. скасовано. 09.1941 при відступі з Києва у складі опер. групи поранений, потрапив у нім. полон, після лікув. у госпіталі відпущений, пішов до партизан. у Брянські ліси, доставлений до Москви. Наказом НКВС УРСР № 103/ос від 02.03.1942 виключ. зі списків особов. складу як такий, що пропав безвісти. Наказом НКВС СРСР № 3598 від 26.11.1942 звільн. з НКВС за неможл. подальш. використ. з призначення пенсії за 3-ю групою інвалідності.	433, 442, 611
Румянцев, 08.1940 — ст. оперуп. [Військової прокуратури військ НКВС КО].	356
Русинов, 03.1939 — ст. слідчий СЧ НКВС СРСР.	566, 570, 574, 583
Ряботенко Олександр Іванович (1896–1938), у 1937 — нач. УРСМ УНКВС по Київ. обл., з 14.08.1937 — нач. УРСМ УНКВС по Донецьк. обл. Ст. майор міліції. 16.02.1938 заарешт. 25.09.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. У 1957 реабілітований.	196, 509, 510, 513
Рязанцев, 04.1941–07.1941 — т.в.о, в.о. пом. військового прокурора військ НКВС КО. Військовий юрист 3-го рангу (на 28.04.1941).	220, 221, 225, 544, 545, 585, 586
Сабанський Іван Опанасович (1906–?), у 1928–1930 — в РСЧА; з 1931 — вахтер комендатури Запорізьк. МВ ДПУ (НКВС) Дніпропетр. обл. 11.1939 — праців. відділу інкасації Запорізьк. від-я Держбанку.	33, 44
Сабін Климентій Авакумович (1897–?), голова Херсон. міськради. 29.11.1937 заарешт. 17.04.1939 звільн. 12.1939 — інстр. оргвідділу Микол. облвиконкому.	397
Сабін-Гуз Андрій Авакумович (1900–?), у 1937 — молод. пом. нач. 2-го від-я штабу 26-го морприкордонзагону НКВС, з 05.09.1937 — нач. штабу 123-го окрем. дивізіону внутр. охорони НКВС. Капіт. 23.02.1938 заарешт. 26.05.1939 справу припинено, 31.05.1939 звільнений. Пенсіонер НКВС.	152, 358, 360, 364, 367–369, 371, 372, 374, 396, 397, 407, 409
Савичев Зіновій Прокопович (1902–?), у 1919–1926 — в РСЧА; з 1932 — праців. Запорізьк. МВ ДПУ–НКВС Дніпропетр. обл., 03.1939 — зав. гаражем УНКВС по Запорізьк. обл.	258
Савцов Яків Григорович (1893–1939), кол. праців. Торгпредства СРСР у Німеччині, у 1925–1926 — заст. гол. правління тресту «Південьсталь» (Харків), у 1926–1927 — зав. тарифно-економіч. відділом і член през. Всеукр. ради проф. спілок (ВУРПС); у 1938 — механік листопрокатн. цеху з-да «Запоріжсталь» (Запоріжжя). 12.07.1938 заарешт. 15.04.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 16.04.1939 розстріляний. У 1970 реабілітований.	507, 508, 530

Савченко Сергій Романович (1904–1966), з 08.1936 — нач. 2-го від-я Операт. відділу УПВО НКВС УРСР, з 20.05.1937 — нач. штабу 2-го Рибницького прикордонзагону НКВС (Молд. АРСР), з 07.1938 — нач. 24-го прикордонзагону (м. Олевськ, Житомир. обл.), з 20.05.1939 — нач. 5-го відділу, заст. нач. Упр. прикорд. військ (УПВ) НКВС УРСР; з 06.11.1939 — нач. УНКВС по Станіслав. обл., з 04.12.1939 — нач. 5-го відділу — заст. нач. УПВ НКВС УРСР, з 03.10.1940 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 01.04.1941 — заст. наркома держбезпеки УРСР, з 12.08.1941 — заст. наркома внутр. справ УРСР. Капіт. (на 20.05.1937), майор (04.09.1938), полковник (22.06.1939), майор ДБ (28.05.1941). Нагор. мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938), орд. Черв. зірки (14.02.1941).	82, 117
Сагін Валентин Васильович, 12.1940–08.1941 — нач. СЧ НКВС–НКДБ УРСР, з 15.08.1941 — в.о. нач. Особл. інспекції і заст. нач. відділу кадрів НКВС УРСР.	42, 208, 228, 341, 589
Сазонов, зав. сільгоспвідділом Харків. обкому КП(б)У. У 1937 заарешт.	422, 423
Сазонов, 07.1938 — праців. внутр. тюрми УДБ НКВС УРСР.	517
Самовський Самуїл Ізраїльович (1898–1977), з 11.07.1934 — заст. нач., з 24.06.1937 — т.в.о. нач. УНКВС по Чернігів. обл.; з 27.07.1937 — нач. ДТВ ГУДБ НКВС Сталінської залізниці (Дніпропетровськ); у 1940 — нач. Водного відділу УДБ НКВС Карело-Фінської РСР; з 11.10.1940 — нач. Водного відділу УДБ НКВС Естонс. РСР. Капіт. ДБ (13.12.1935), майор ДБ (08.08.1941). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932).	598
Самойленко Сергій Миколайович (1885–?), у 1937 — нач. ВМУ УНКВС по Одеськ. обл., з 04.05.1937 — у розп. НКВС УРСР, з 26.05.1937 — у резерві з утриман. за рахунок УМУ НКВС УРСР, з 12.1937 — нач. ВМУ УНКВС, водночас з 03.1938 — інсп. при нач. УНКВС по Микол. обл. Сержант ДБ (на 16.03.1938 і 21.11.1939). 03.04.1938 заарешт. 13.03.1939 звільн. 11.1939 — нач. 1-го спецвідділу УНКВС по Микол. обл.	360, 381, 387, 392, 393, 399–401
Самойлов (Бесидський) Самуїл Ісакович (1900–1938), з 1934 — пом. нач. ОВ КВО і ОВ УДБ НКВС УСРР, з 03.01.1937 — заст. нач. КРВ, з 10.1937 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 07.03.1938 — у розп. НКВС СРСР. Капіт. ДБ (13.12.1935), майор ДБ (22.11.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Черв. зірки (19.12.1937). 25.04.1938 заарешт. 27.09.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	68, 239
Санін-Затурянський Олександр Якович (1903–?), з 20.07.1936 — заст. нач. (з 05.07 по 03.08.1937 — фактич. нач.) ОВ (5-го відділу) УДБ УНКВС по Харків. обл. і ОВ ХВО. Капіт. ДБ (08.01.1936). 04.08.1937 заарешт. 09.10.1937 ОСН при НКВС СРСР засудж. до 8 років п/в у ВТТ. 31.12.1945 звільн.	127, 130, 142
Сапожніков Степан Іванович, 17.11.1938 заарешт. у справі кол. працівників ЦК ЛКСМУ. 03.06.1939 ВТ КОВО виправданий.	216
Сапожніков Яків Самійлович (1907–?), з 01.05.1936 — нач. від-я ОВ УДБ, з 01.1937 — т.в.о. нач. від-я 3-го відділу, з 27.09.1937 — нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ, з 09.03.1938 — т.в.о. нач. 5-го відділу УДБ, з 20.06.1938 — т.в.о. нач. 4-го (2-го) відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 01.05 (за наказом НКВС УРСР — з 09.06) 1939 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 03.08.1939 — т.в.о. заст. нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 01.05.1941 — заст. нач. 2-го упр. НКДБ (з 06.08.1941 — НКВС, з 06.1943 — НКДБ) УРСР; з 05.05.1945 — т.в.о. заст., з 20.12.1945 — заст. нач. УНКДБ (з 15.03.1946 — УМДБ) по Одеськ. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (23.10.1938), ст. лейт. ДБ (22.01.1942). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	46, 47, 56, 131, 133, 134, 301, 307, 308
Сарана Феофан Григорович (1889–1938), робітн. рудника ім. К. Лібкнехта (Кривий Ріг). У 1938 заарешт. 20.09.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1958 реабілітований.	269

Сафронов, у 1938 заарешт. ОВ КОВО або НКВС УРСР.	492, 515
Саф'янников, 04.1940 — член ВТ військ НКВС ХО. Технік-інтендант 1-го рангу.	260, 263
Сашенков Петро Матвійович (1902–?), у 1939 — співр. центр. апарату НКВС СРСР; 10.1941 — ст. оперуп. 5-го від-я 1-го спецвідділу НКВС СРСР. Сержант ДБ (21.01.1937), мол. лейт. ДБ (25.03.1939).	339
Свистилюк И. К. (рос.), у 1938 — пом. нач. тюрми НКВС (Миколаїв), згодом — у розп. НКВС УРСР, 11.1939 — оперуп. 1-го спецвідділу УНКВС по Микол. обл.; відрядж. у розп. УНКВС по Станіслав. обл., у 1940 — нач. Делятинського РВ НКВС Станіслав. обл. 28.11.1940 звільн. з НКВС з виключ. з обліку.	360, 399, 400
Семашко, 02.1941 — пом. Голов. військового прокурора РСЧА.	540
Семенов Георгій Петрович (1902–?), у 1938 — нач. від-я 3-го відділу УДБ, з 02.06.1938 — нач. 4-го від-я, з 20.06.1938 — т.в.о. нач. 2-го від-я 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, згодом — 2-го від-я ОВ КОВО, з 21.10.1938 — пом. нач. 6-го відділу 1-го упр., у 1939 — пом. нач. відділу ЕКУ НКВС УРСР. Лейт. ДБ (27.02.1936), ст. лейт. ДБ (23.08.1938). 05.04.1939 звільн. з НКВС (з 07.04.1939) за неможл. подальш. використ.	75, 176, 179, 185
Семиволос, у 1938 — пом. нач. тюрми НКВС УРСР.	563
Сенін, у 1938 — директор Київ. з-ду «Укркабель».	173–175, 449, 452, 458, 461, 469, 471, 476–478, 484–486, 527
Сербін Василь Іванович (1906–?), з 1927 — в орг. ДПУ–НКВС, у 1938–1939 — пом. оперуп., оперуп. 3-го від-я УДБ; у 1941 — нач. ЕКВ Дніпродзерж. МВ НКВС, з 04.1941 — нач. від-я Дніпродзерж. МВ НКДБ Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ.	60, 267, 273, 278, 281, 283, 284, 290, 292, 293, 308, 311, 317
Сергієнко Опанас Абрамович (1905–?), у 1927–1933 — в РСЧА; 03.1938 — черговий по тюрмі НКВС (Миколаїв), 11.1939 — безробіт., 03.1940 — командир взводу охорони Микол. суднобуд. з-да ім. А. Марті (№ 198).	360, 378, 384–386
Сердюк Зіновій Тимофійович (1903–1982), з 09.1936 — секр. парткому ВКП(б) Держ. Большого академіч. театру (Москва), з 10.1937 – 3-й секр. Свердловського РК ВКП(б) м. Москви, з 01.1938 — інстр., заст. зав. ВКПО ЦК КП(б)У, з 27.04.1938 — в.о. 3-го секр. Київ. обкому КП(б)У, з 27.05.1938 – 2-й секр. Київ. МК КП(б)У, з 02.1939 – 2-й секр. Київ. обкому КП(б)У, з 07.1941 — член Військової ради 5-ї армії ПЗФ.	518
Сердюк Наталія	621
Серебряков, заст. голови ЦР ТАХ УРСР.	469–471, 482, 483
Середа Яків Петрович (1903–?), з 1933 — нач. Миропільського райвід-я ДПУ–НКВС Харків. обл., у 1937 прикріпл. до УНКВС по Харків. обл.; з 22.04.1938 — т.в.о. нач. від-я, з 10.07.1938 — т.в.о. пом. нач. ОВ ХВО, з 03.09.1938 — нач. 1-го від-я ОВ ХВО (по 01.1939). Мол. лейт. ДБ (1936). 22.03.1939 заарешт. 30.09.1940 ВТ військ НКВС ХО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. Покар. відбував у Півн.-Схід. ВТТ. 14.10.1944 ОСН при НКВС СРСР скоротила строк покар. на 6 міс. 15.02.1947 звільн.	7, 130, 143
Сєдов Лев Левович (1906–1938), старший син Л. Троцького і Н. Сєдової, у 1929 виїхав з батьками із СРСР, з 1929 — редактор-видавець журналу «Бюллетень оппозиции (большевиков-ленинцев)» (видавався у Берліні, Німеччина, потім — у Парижі, Франція).	354

Сєров Іван Олександрович (1905–1990), 05.1936–01.1939 — слухач Військової академії РСЧА ім. М.В. Фрунзе; з 09.02.1939 — заст. нач., з 18.02.1939 — нач. ГУРСМ НКВС СРСР; з 29.07.1939 — нач. 2-го відділу ГУДБ і заст. нач. ГУДБ НКВС СРСР; з 02.09.1939 — нарком внутр. справ УРСР; з 25.02.1941–1-й заст. наркома держбезпеки СРСР, з 31.07.1941 — заст. наркома внутр. справ СРСР. Майор (1936), майор ДБ (15.02.1939), ст. майор ДБ (30.04.1939), комісар ДБ 3-го рангу (04.09.1939).	49, 66, 115, 147, 168, 169, 191, 193, 205, 206, 209, 213, 214, 241, 274, 448, 554, 567
Сидоров, 05.1941 — пом. Голов. військового прокурора РСЧА.	619
Симхович Абрам Михайлович (1902–1940), з 27.08.1934 — нач. СПВ (4-го відділу) УДБ УНКВС по Вінницьк. обл., з 08.08.1937 — нач. 4-го відділу УДБ УНКВС, 6–16.03.1938 — т.в.о. нач. УНКВС по Харків. обл.; з 03.1938 — у розп. НКВС СРСР, з 05.1938 — заст. нач. і т.в.о. нач. 3-го (опер.-чек.) відділу ГУТАБ НКВС СРСР. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936), капіт. ДБ (17.11.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932). 06.03.1939 заарешт. 26.02.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 27.02.1940 розстріляний.	419, 421, 423, 425, 432
Синойський, 08.1940 — адвокат.	264
Синяков (Нахманович) Борис Володимирович (1904–?), з 1933 — оперуп. ОСВ Дніпропетр. обл. відділу ДПУ (з 1934 — УНКВС по Дніпропетр. обл.); у 1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ, з 03.07.1938 — т.в.о. нач. 8-го відділа (ОСВ), з 09.1938 – 1-го спецвідділу УНКВС по Дніпропетр. обл. (на 05.1939); 04.1941 — нач. 1-го спецвідділу УНКДБ по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (на 29.04.1941).	274, 278, 280, 281, 587, 588, 590, 591, 602–604, 616
Сиренко Сергій Денисович, у 1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл., з 28.09.1938 — оперуп. ОВ 24-ї танк. бригади. Сержант ДБ (на 28.09.1938).	115, 120, 340
Сироватський Сергій	621
Ситніков Тихон Сергійович (1904–?), ст. інж. ВКБ Київ. з-ду «Укркабель». 22.06.1938 заарешт. 09.01.1939 справу припинено, звільнений.	258, 262, 449, 451, 475, 524
Сичков Микола Омелянович (1916–?), у 1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС; з 05.1939 — ст. слідчий, 03.1941 — нач. СЧ УНКВС по Микол. обл. Сержант ДБ (22.06.1939).	382
Сідельковська Любов Наумівна (1901–?), з 1921 — в орг. ЧК; у 1938/1939 — т.в.о. секр. Жовтневого РК КП(б)У м. Дніпропетровська. 04.1941 — ст. оперуп. УНКДБ по Дніпропетр. обл.	274, 278, 312
Сітніков Василь Микитович, у 1919–1921 — в РСЧА; з 1922 — на керів. посадах на з-дах військової пром-ті, зокр. у мм. Тула, Казань, Таганрог, Харків; з 1934 — дир. [буд-ва] Дніпровського карборунд. з-ду (Запоріжжя). 14.07.1938 заарешт. У 1939 звільнений.	258, 262, 475
Скиргайло Казимир Едуардович (1885–1938?), робітн. Дніпропетр. мет. з-ду ім. К. Лібкнехта. 02.02.1938 заарешт. 14.10.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. Реабілітований.	268, 293, 294, 314, 319, 323
Склеміна Пашета Миколаївна (1904–?), з 1933 — в орг. ДПУ–НКВС, у 1938 — інсп. 1-го спецвід-я Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., 02.1939–05.1939 — оперуп. 1-го спецвід-я УНКВС по Запорізьк. обл.	258
Скоркин К.В.	20, 62, 84, 88–90, 96, 621
Скульбашевський Вільгельм Станіславович (1902–1938?), літ. працівн. газети «Цементник» (Дніпродзержинськ Дніпропетр. обл.) У 1938 заарешт. 11.10.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. (За ін. даними, 11.10.1939 засудж. до 5 років п/в у ВТТ). У 1956 реабілітований.	321

Славін Андрій Дмитрович (1904–?), з 25.05.1937 — т.в.о. нач. 9-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 04.10.1937 — т.в.о. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл., з 26.02.1938 — у розп. НКВС УРСР, з 27.03.1938 — пом. нач. 8-го відділу (ОСВ) УДБ, з 14.08.1938 — в.о. заст., заст. нач. 1-го спецвідділу НКВС УРСР, з 31.12.1938 — в.о. заст. нач. 4-го (з 10.01.1939–2-го) відділу УДБ НКВС УРСР. Лейт. ДБ (07.04.1936). 20.02.1939 звільн. з НКВС. Учитель середн. школи № 5 (Новоросійськ, Краснодар. край). 05.04.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 4-х років п/в у ВТТ. 23.05.1941 ВК ВС СРСР строк покар. зменш. до 3-х років. 12.1942 дострок. звільн., призваний. до Черв. армії. З 10.1943 — на 1-му Укр. фронті, командир стріл. взводу 1196-го стріл. полку 359-ї стріл. Ярцевської ордена Леніна Червонопрап. див., старшина. 08.02.1944 у бою під м. Товсті Роги Вінницьк. обл. важко поранений. 05.1944 демобіл. з армії, інвалід 3-ї групи. У 1950 — зав. відділом культури і листів редакції міськ. газ. «Сталинский клич», у 1956 — редактор радіомовлення (м. Кузнецьк Пензенської обл. РРФСР). Нагор. медалями, орденом Слави 3-го ступ. (30.05.1951). Не реабілітований.	62, 63, 66, 67, 70–72, 74, 139, 229, 230, 232–234, 236, 239, 242, 244, 245, 247–255, 458, 525, 526, 586–592, 594–596, 598–600, 604–609, 612, 613, 615–619
Слободської Микола Семенович (1906–1938), прораб котломонтажу буд-ва ГРЕС (Теплоенергобуд, м. Дніпродзержинськ Дніпропетр. обл.). 06.1938 заарешт. 03.10.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засуджений до розстрілу. Розстріляний. У 1958 реабілітований.	267, 277, 278, 283, 323
Смелянський Микола Григорович (Ніколаєв Натан Гершович) (1897–1938), у 1927 — уповнов. 21-го Ямпільського прикордонзагону ОДПУ; з 26.08.1936 — заст. нач. ОВ 14-ї кав. див. КВО, з 01.06.1937 — нач. ОВ 46-ї стріл. див. КВО (Коростень), з 01.1938 — співр. УНКВС по Житом. обл. Ст. лейт. ДБ (09.02.1936). 11.06.1938 заарешт. 23.09.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Нагор. мед. «ХХ років РСЧА» (15.10.1938, помилково). У 1996 реабілітований.	355, 356
Смирнов Георгій	621
Смолкін Яків Давидович, у 1938–1939 — оперуп. 8-го відділу УДБ (1-го спецвідділу) НКВС УРСР; у 1941 — оперуп. 3-го упр. НКДБ УРСР, з 17.07.1941 виключ. зі списків особ. складу НКДБ як відрядж. до ОВ ХВО. Сержант ДБ.	606
Соболевський Іван Євстахійович (Ісакович) (1904–?), з 1934 — міжрайінструктор ВАГС УНКВС по Дніпропетр. обл., з 28.05.1938 — т.в.о. оперуп. 3-го від-я УДБ Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл. (по 05.1939). У 04.1941 — зав. спецчастиною Дніпропетр. обл. упр. труд. резервів.	60, 267, 269, 273, 275, 282, 286, 287, 291, 292, 306, 310–312, 317
Соколинський (Гімельман) Давид Мойсейович (1902–1940), з 21.12.1932 — нач. Вінницьк. обл. відділу ДПУ (з 1934 — УНКВС по Вінницьк. обл.), з 16.12.1936 — нач. УНКВС по Дніпропетр. обл., з 21.01.1937 — нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 03.04.1937 — нач. УНКВС по Донецьк. обл., з 26.02.1938 — нач. УНК ВС по Челябінській обл. (РРФСР). Майор ДБ (05.12.1935), ст. майор ДБ (20.12.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1932), орд. Леніна (19.12.1937). З 21.04.1938 — нач. Центр. упр. морського нафтоналивного флоту НК водного транспорту СРСР. 02.03.1939 заарешт. 19.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 21.01.1940 розстріляний. У 1994 реабілітований.	7, 9–11, 95, 136, 137
Соколов Микола Герасимович (1905–1942), у 1937 — оперуп. 4-го відділу ГУДБ НКВС СРСР, з 08.08.1937 — нач. 1-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 04.06.1938 — т.в.о. нач. 4-го (з 20.04.1939 — 2-го) відділу УДБ УНКВС по Ворошиловгр. обл. Лейт. ДБ (08.12.1935), ст. лейт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (25.12.1936). 22.10.1940 звільн. з НКВС з 01.12.1940. 26.02.1941 заарешт. 15.08.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. Звільн. Брав участь у зафронт. роботі орг. НКВС. У 1942 вбитий під Києвом. Не реабілітований.	420, 433, 437, 557

Соломонович Яків Володимирович, у 1938 — нач. 1-го спецвідділу УНКВС по Донецьк., з 1938 — по Сталінськ. обл. З 14.11.1938 (наказом НКВС УРСР від 16.04.1939) звільн. з НКВС. Заарешт. 25.05.1939 ВТ прикор. і внутр. військ НКВС (ХО?) за ст. ст. 206–17 п. «а» і 108 ч. 1 КК УРСР засудж. до 3-х років п/в.	240, 587
Солопов Олексій Тихонович (1906–?), з 09.09.1937 — нач. 2-го від-я 11-го відділу УНКВС по Кіровській обл. (РРФСР); з 22.11.1937 — нач. від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл., з 20.04.1938 — т.в.о. нач. 7-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (07.04.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 05.04.1939 звільн. з НКВС (з 10.04.1939) за неможл. подальш. використ. 21.03.1940 вибув з Києва до Харкова.	184, 456, 462, 507
Сотченко Георгій Михайлович, командир ескадрильї Микол. школи морських льотчиків. 25.12.1937 заарешт. 15.03.1939 справу припинено, звільнений.	364, 370, 375, 407, 409
Соцький В'ячеслав Олексійович (1893–?), з 1929 — нач. техніч. частини авіапарку 15-ї авіабригади (м. Кірово). Інтендант 2-го рангу. 02.09.1937 заарешт. 20.05.1939 434-м ВТ КОВО засудж. до 5 років п/в у ВТТ.	365, 371–372, 401
Спектор Марк Борисович (1903-1985), з 08.08.1937 — нач. 4-го від. УДБ УНКВС, з 22.10.1937 — заст. нач. УНКВС по Одеськ. обл.; з 04.1938 — т.в.о. нач. 3-го від. УДБ НКВС УРСР; з 26.05.1938 — заст. нач. УНКВС по Київ. обл.; з 07.1938 — нач. 6-го від., з 28.08.1938 — нач. 7-го від. 2-го упр. НКВС СРСР; з 29.09.1938 — заст. нач. 10-го від-я 4-го від. ГУДБ НКВС СРСР. Кап. ДБ (1937).	110
Сталін (Джугашвілі) Йосип Віссаріонович (1879–1953), з 1922 — генер. секр. ЦК РКП(б)–ВКП(б), з 10.02.1934 — секр. ЦК ВКП(б), водночас з 06.05.1941 — голова РНК СРСР.	76, 190, 320, 405, 471, 562, 566, 567
Старицький Ілля Ілліч (1895–1938), кол. офіцер рос. імператор. армії, зав. військовим відділом Микол. міськ. відділу нар. освіти, секр. співр. (освідом.) НКВС. 07.03.1938 заарешт. 16.04.1938 трійкою при УНКВС по Микол. обл. засудж. до розстрілу.	377, 392
Старовойтов, адвокат, член Запорізьк. колегії захисників.	260
Стефанов Олексій Георгійович (1902–1967), з 28.02.1939 — особливоуп. НКВС СРСР, з 07.03.1941 — заст. нач. відділу кадрів, нач. Особ. інспекції НКДБ (з 11.08.1941 — НКВС) СРСР. Майор ДБ (09.03.1939), ст. майор ДБ (14.03.1940). Нагор. орд. «Знак пошани» (26.04.1940).	50, 104
Стовба Олексій Якович (1909–?), з 01.04.1938 — пом. нач. портового від-я 11-го відділу УДБ УНКВС, нач. 3-го спецвідділу УНКВС по Микол. обл. Мол. лейт. ДБ (23.08.1938).	364, 371
Столяренко Іван Дорофійович, дир. Ново-Баварського пивовареного з-ду (Харків). У 1937 заарешт. УНКВС по Харків. обл.	432
Страхов Костянтин Миколайович (1910–1964), у 1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл., з 10.07.1938 — полк. оперуп. ОВ 7-го стріл. корпусу (м. Дніпропетровськ); у 1939 — співр. ОВ ХВО. Сержант ДБ (25.04.1939).	296, 303
Стрельцов (Гальперін) Семен Ілліч (1903–?), 04.1935 — оперуп. 2-го від-я СПВ УДБ, у 1938 — т.в.о. пом. нач. 11-го відділу УДБ, з 20.06.1938 — т.в.о. пом. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 28.02.1941 ВТ військ НКВС Дніпропетр. обл. за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР засудж. до 5 років п/в у ВТТ. 09.12.1941 През. Верх. Ради СРСР достроk. звільн., судимість знято. На 12.1942 — командир взводу мінометної роти 1-го мотостріл. полку Окр. мотостріл. бригади особлив. признач. військ НКВС СРСР. Ст. лейт. ДБ, майор ДБ (на 16.04.1943).	291, 294, 315, 318, 322
Стрижевський Ілля Мойсійович (1903–?), з 10.04.1936 — заст. нач. ОВ НКВС 7-го стріл. корпусу, з 04.08.1937 — нач. 5-го від. УДБ УНКВС по Київ. обл., з 09.06.1938 — нач. 4-го (з 1939 - 2-го) від. УДБ НКВС Туркмен. СРСР. Ст. лейт ДБ (1936), кап. ДБ (1940)	126, 127

Стрілець Семен Іванович (1910–1938), робітн. рудника ім. Кагановича (Кривий Ріг). 20.07.1938 заарешт. 20.09.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1958 реабілітований.	269
Студзинський Генріх Генріхович, співр. відділу голов. механіка Дніпродзерж. мет. з-да ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.).	318
Суслін Андрій Григорович (1896–1976), у 1938–1940 — член ВК ВС СРСР. Бригвійськюрист (30.09.1939), диввійськюрист (19.09.1940), генерал-майор юстиції (11.03.1943).	246, 410, 411, 536, 540, 618, 619
Сьомін Захар Абрамович (1900–?), з 10.11.1937 і на 05.1939 — парторг ЦК ВКП(б) і 1-й секр. завод. парткому, згодом — Ворошиловського РК КП(б)У Запорізьк. авіамотор. з-да ім. П. Баранова.	32, 33
Талалаєв Микола Васильович (1895–?), з 1934 — нач. ПВ ГУРСМ НКВС СРСР, з 09.09.1939 — у розп. ГУРСМ НКВС СРСР. Дивіз. комісар (03.08.1936).	464, 496, 498, 518
Танельзон Юхим Давидович (1910–?), у 1937 — пом. оперуп. 1-го від-я 4-го відділу, з 25.05.1937 — оперуп. 4-го відділу, з 1938 — пом. нач., з 10.07.1938 — нач. 5-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ, з 07.08.1939 до 01.1940 — пом. нач. відділу кадрів НКВС УРСР з навч. частини. Сержант ДБ (09.01.1936), мол. лейт. ДБ (17.11.1937), лейт. ДБ (23.08.1938), ст. лейт. ДБ (22.10.1940). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	417, 435, 436, 442, 443
Тарасов Петро Никифорович (1890–1938), зав. приймальні Голови ВУЦВК. 11.06.1938 заарешт. 4-м відділом УДБ НКВС УРСР. Через побиття під час допитів 26.06.1938 помер.	164, 165, 167, 170, 171, 216, 221, 223, 224, 413, 414, 416–422, 429–432, 437–443, 446, 543–545, 547, 552, 556, 558–560, 575–582, 585, 595
Тарасовський Лев Аронович (1906–1987), у 1937 — оперуп. 1-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл.; з 31.07.1937 — оперуп., з 10.07.1938 — пом. нач., з 01.05.1939 — нач. 2-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 06.11.1939 — заст. нач. Станіслав. повіт. відділу НКВС, з 02.02.1940 — т.в.о. нач. Станіслав. РВ НКВС; з 01.07.1940 — нач. 2-го від-я 2-го відділу УДБ УНКВС, з 27.08.1940 — заст. нач. ЕКВ УНКВС, нач. ділянки ВШОСДОР УНКВС по Станіслав. обл. Сержант ДБ (23.03.1936), мол. лейт. ДБ (17.11.1937), лейт. ДБ (22.06.1939). 22.10.1940 звільн. з НКВС. 17.02.1941 заарешт. 15.08.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 8 років п/в у ВТТ. Звільн. У 1942 брав участь у зафронт. роб. орг. НКВС. 18.03.1943 звільн. від покар. зі зняттям судимості. У 1953–1954 — секр. агент Упр. охорони МДБ на Рязано-Уральській залізниці (згодом — Дорожньо-трансп. упр. МВС Приволзької залізниці, м. Саратов).	7, 43, 216, 227, 420, 422, 566, 582
Татаринова Варвара Костянтинівна (1906–?), викладач розвід-батальйону 15-і стріл. див. (Миколаїв). 29.03.1938 заарешт. 17.03.1939 звільн. 03.1940–03.1941 — учителька серед. школи № 39 м. Миколаєва.	360, 375, 376, 391, 395, 396

Твердохлебенко Олексій Михайлович (1905–?), з 1937 — заст. зав. шахтою «Софія» тресту «Макіїввугілля» Донецьк. обл. З 03.1938 — в НКВС УРСР: з 29.03 — т.в.о. пом. нач. 10-го від-я 3-го відділу УДБ, з липня — заст. нач. від-я 8-го відділу 1-го упр., з 29.08.1938 — в.о. особливоуп. НКВС УРСР, з 17.08.1939 — т.в.о. нач. 1-го відділу ЕКУ НКВС УРСР. Лейт. ДБ (23.08.1938), ст. лейт. ДБ (17.10.1939). Нагор. знаком «Заслуж. прац. НКВС» (27.04.1940). 29.01.1941 за поруш. у слід. роботі при викон. обов'яз. особливоуп. НКВС УРСР заарешт. на 20 діб без викон. служб. обов'яз. з наступним переведенням на роботу за межі УРСР з пониж. у посаді. У 1941 — заст. нач. СПВ Північно-Осетинської АРСР (РРФСР).	20–23, 30, 149, 150, 152, 162, 164, 174, 189, 191, 192, 212, 231, 235, 241, 362, 368, 401, 406, 450, 494, 523, 598
Тверській, 05.1941 — секр. ВТ військ НКВС КО.	272, 320, 321
Тимофєєв (Поляков) Петро Петрович (1899–1958), з 1934 — нач. Старокостянтинівського РВ НКВС і ОВ 2-ї кав. див. і 22-ї механіз. бригади (Вінницьк. обл.), з 03.1937 — пом. нач. 5-го, згодом — 3-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл.; з 22.04.1938 — нач. Могильов-Поділ. МВ НКВС Вінницьк. обл., з 21.10.1938 — нач. 3-го відділу Упр. випр.-труд. колоній НКВС УРСР, у 1939 — нач. від-я 3-го відділу, з 13.07.1939 — т.в.о. заст. нач., з 10.1940 — нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 26.02.1941 — нач. 1-го відділу 2-го упр. НКДБ (з 12.08.1941 — НКВС) СРСР. Ст. лейт. ДБ (23.03.1936), капіт. ДБ (11.01.1940), майор ДБ (12.07.1941). Нагор. орд. «Знак пошани» (26.04.1940).	356
Тимченко Іван Михайлович (1907–?), з 1934 — нач. Опішнянського райвід-я НКВС Харків. (з 1937 — Полтав.) обл.; з 16.06.1938 — т.в.о. нач. 2-го від-я 4-го відділу УДБ, з 01.1939 — нач. 2-го відділу УНКВС по Полтав. обл.; влітку 1939 — нач. від-я 2-го відділу УДБ НКВС УРСР; у 1941 — нач. від-я СПВ УНКДБ по Дрогобицьк. обл., з 26.07.1941 виключ. зі списків особ. складу НКДБ як відрядж. у розп. ОВ КВО. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936), лейт. ДБ (на 26.07.1941). Нагор. знаком «Почес. працівників ВЧК–ГПУ (XV) (14.08.1938).	114, 115, 120, 348
Титов Іван Никандрович (Никанорович) (1903–?), у 1937 — оперуп. Лубенського райвід-я НКВС Харків. (з 10.1937 — Полтав.) обл.; у 1938 — нач. 3-го від-я 3-го відділу УДБ, у 1939 — заст. нач. СЧ УНКВС по Полтав. обл. Мол. лейт. ДБ (23.02.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV) (14.08.1938). 15.10.1939 заарешт. 15.02.1940 справу припинено, звільнений під підписку про невиїзд. 08.10.1940 вдруге заарешт. 06.04.1941 ВТ військ НКВС Харків. обл. виправд. 14.05.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 6 років п/в у ВТТ.	104, 105, 114–116, 120, 340, 351
Тишковський Олександр (Сюня) Давидович (1898–?), з 01.1937 — нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ, з 03.08.1937 — заст. нач., з 22.10.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл. і ОВ ХВО, з 28.05.1938 — нач. ВМУ УНКВС по Харків. обл. Ст. лейт. ДБ (23.02.1936).	127–130, 143
Тітельман Матвій Григорович (1904–1939), з 03.02.1937 — оперуп. 7-го від-я 4-го відділу, 11.1937 — пом. нач. 11-го від-я 4-го відділу ГУДБ, з 04.08.1938 — заст. нач. 9-го відділу 1-го упр. НКВС СРСР; у 1938 — заст. нач. 9-го відділу 1-го упр. УНКВС по Москов. обл. Мол. лейт. ДБ (08.12.1935), лейт. ДБ (05.11.1937). Нагор. орд. «Знак пошани» (19.12.1937). 28.11.1938 заарешт. 04.03.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	96, 97, 332
Тітерман Леонід Юхимович, у 1938 — оперуп. Особ. від-я 15-ї авіабригади (м. Кірово) УДБ УНКВС по Микол. обл.; з 28.04.1938 — у розп. НКВС СРСР.	151, 158, 361, 365, 371, 372, 400, 401
Ткаченко Володимир Васильович (1907–1938), нач. моторного цеху Микол. школи морських льотчиків. 26.12.1937 заарешт. 25.04.1938 трійкою при УНКВС по Микол. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. Реабілітований.	358, 364, 370, 371, 390, 407–409

Ткаченко Іван Максимович (1910–1955), з 20.04.1938 — пом. нач. 8-го від-я 3-го відділу УДБ, з 05.04.1939 — в.о. нач., з 21.04.1939 — нач. 1-го відділу ЕКУ НКВС УРСР; з 15.03.1940 — в.о. нач., з 17.06.1940 — нач. 2-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 23.08.1940 — заст. наркома внутр. справ УРСР, з 15.04.1941 — заст. наркома держбезпеки УРСР. Лейт. ДБ (23.08.1938), ст. лейт. ДБ (28.04.1939), майор ДБ (23.08.1940). Нагор. орд. «Знак пошани» (26.04.1940), знаком «Засл. прац. НКВС» (28.05.1941).	46, 116, 209, 248, 251
Ткачов Михайло Петрович (1900–?), у 1936 — співр. УНКВС по Харків. обл., на 31.05.1939 — співр. ОВ КВО, у 1939 — оперуп. апарату ОУ НКВС УРСР. Сержант ДБ (23.02.1936), лейт. ДБ (31.05.1939).	164–167, 213
Товбін Лузер Нухимович (1876–1938), завгосп єврейської серед. школи м. Ізяславль Кам'янець.-Поділ. обл. 20.04.1938 заарешт. 24.09.1938 особ. трійкою при УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1989 реабілітований.	434
Толкачов Юрій Михайлович (1900–1938), з 1934 — нач. 4-го від-я СПВ (4-го відділу) Одеськ. обл. відділу ДПУ (з 07.1934 — УНКВС по Одеськ. обл.); з 06.1937 — заст. особливоуп. НКВС УРСР; з 08.12.1937 — т.в.о. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936). 02.06.1938 заарешт. 23.09.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. Розстріляний.	403
Толстопятов Юхим Олексійович (1901–?), прораб буд-ва ГРЕС (Теплоенергобуд, м. Дніпродзержинськ Дніпропетр. обл.). 14.07.1938 заарешт. 03.10.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 02.06.1939 звільнений. У 1941 — ст. майстер школи ФЗН № 19 Упр. труд. резервів (Дніпродзержинськ).	283, 292, 293
Томін Хаскель Левович (1902–?), у 1937 — оперуп. 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 12.10.1937 — т.в.о. нач. від-я 4-го відділу УДБ УНКВС, з 16.06.1938 — т.в.о. нач. 11-го відділу УНКВС по Полтав. обл. (до 19.04.1939). Мол. лейт. ДБ (23.02.1936). 09.05.1939 звільн. з НКВС. У 1939 — нач. відділу кадрів Харків. обл. упр. зв'язку. 25.05.1942 зник безвісти.	72, 78
Томський (Єфремов) Михайло Павлович (1880–1936), з 1922 — гол. Всерос. (з 11.11.1924 — Всесоюз.) центр. ради профес. спілок (ВЦРПС), у 1922–1930 — член Політбюро ЦК РКП(б)–ВКП(б), з 1929 — заст. гол. Вищ. ради нар. госп-ва (ВРНГ) СРСР і гол. Всесоюз. об'ед. хім. пром-ті, з 1932 — зав. Об'єд. держ. вид-вом (рос. ОГИЗ). 22.08.1936 покінчив життя самогубством.	530
Точилкін Михайло Абрамович (1914–?), у 1937 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 23.11.1937 — пом. оперуп. 4-го відділу, з 10.07.1938 — оперуп. 6-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ, з 05.05.1939 — слідчий, ст. слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР, з 04.1941 — СЧ НКДБ УРСР. Сержант ДБ (21.02.1938).	165, 216, 218, 219, 221, 222–224, 416, 417, 420, 545, 546, 548, 552–554, 571, 579–582
Троїцький Олександр Нилович (1898–1939), з 03.05.1937 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Оренбурзьк. обл.; з 09.1937 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Східно-Сиб. (з 01.10.1937 — Іркутській) обл. 16.05.1938 відрядж. до НКВС УРСР, з 20.05 — заст. нач. 3-го відділу (прист. до вик. обов. 22.06, з 23.07 — фактич. нач. відділу), з 28.08.1938 — в.о. нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 10.1938 — в.о. заст. нач. УНКВС по Київ. обл. Лейт. ДБ (02.03.1936), ст. лейт. ДБ (27.05.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (23.08.1937), орд. Черв. зірки (19.12.1937). 15.11.1938 заарешт. 07.03.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	186, 191, 241, 450, 587, 594

Трофимов Григорій Іванович (1904–1941), у 1935 — зав. навч. частиною курсів підг-ки комсом. кадрів (Одеса), дир. Будинку оборони ТАХ УРСР (Київ), у 1938 — зав. відділом Голов. упр. швейної пром-ті НК легкої пром-ті УРСР. 05.11.1938 заарешт. 03.06.1939 ВТ КОВО виправданий, звільн. 03.1941 — праців. Голов. упр. швейної пром-ті НК легкої пром-ті УРСР. Після 22.06.1941 заарешт., 07.07.1941 розстріляний.	216–218, 222, 228, 229, 545–549, 557, 559, 569–574, 578, 581–585
Троцький (Бронштейн) Лев (Лейба) Давидович (1879–1940), з 1923 — нарком з військових і морських справ СРСР і гол. Реввійськради СРСР, з 1925 — гол. Голов. концесіон. комітету при РНК СРСР. Наприк. 1927 звільн. з посади і виключ. з ВКП(б). 01.1928 висланий з Москви до Алма-Ати (Казахстан), 02.1929 — до Туреччини. З 1936 мешкав у Мексиці. В результаті замаху агента НКВС Р. Меркадера 21.08.1940 помер.	50, 354, 405
Труш, 03.1941 — секр. ВТ військ НКВС КО.	360, 407, 408
Трушкін Максим Макарович, 02.09.1938 за рознарядкою ЦК КП(б)У прибув з Вінницьк. обкому КП(б)У у розп. НКВС УРСР, з 02.09.1938 (признач. 19.09) — пом. нач. 3-го від-я 4-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, 07.1939 — слідчий НКВС УРСР, на 29.09.1939 — ст. оперуп. 2-го відділу УДБ НКВС УРСР.	568
Трушкін Яків Лук'янович (1900–1941), з 04.1935 — нач. 1-го від-я 4-го відділу, з 29.03.1938 — т.в.о. заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Черніг. обл.; з 28.05.1938 — т.в.о. нач. 4-го (2-го) відділу УДБ УНКВС по Микол. обл. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1933), мед. «XX років РСЧА» (02.07.1939). 03.08.1939 заарешт. 23.03.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП.	212
Тульський Марк Менделевич (1900–?), у 1919–1922 — в РСЧА; у 1922–1923 і з 1928 — в орг. ВЧК–ДПУ–НКВС, у 1938 — полк. оперуп. ОВ 6-го стріл. корпусу КВО (УНКВС по Одеськ. обл.); з 10.06.1938 — оперуп. 5-го відділу, з 20.06.1938 — оперуп. 7-го від-я 5-го відділу УДБ, оперуп. 6-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР; на 03.05.1940 — ст. інсп. АГУ НКВС УРСР, 10.1940 — пом. нач. штабу Місцевої протиповітр. оборони (МПО) НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. мед. «XX років РСЧА» (04.1938). 10.10.1940 заарешт. 23.01.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 5 років п/в у ВТТ.	75, 161, 176, 185, 186, 195, 199, 200, 205–210, 220, 221, 456, 470, 471, 474, 493, 497, 499, 500, 515–517, 519, 520, 522, 523, 525, 534, 538–540
Турбовський Наум Цалевич (1896-?), з 08.1937 — нач. в'язниці і 10-го (тюремн.) від. УДБ УНКВС, комендант УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 16.07.1938 — заст. коменданта НКВС УРСР. Лейт. ДБ (1936), ст. лейт. ДБ (1940). Нагор. орд. Черв. зірки (1937).	14
Тустановський Прокоп Йосипович (1910–?), у 1937 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 10.1937 — пом. оперуп. 5-го відділу УДБ, 11.1939 — ст. оперуп. УНКВС по Микол. обл.; 03.1940–03.1941 — нач. Нижньо-Бузького РВ НКВС Микол. обл.	360, 388, 389, 398, 407
Тушев Михайло Сергійович (1906–1939), у 1937 — пом. нач. 3-го від-я 3-го відділу УДБ, з 01.08.1937 — нач. 3-го від-я 4-го відділу УДБ, з 21.10.1937 — нач. 1-го від-я відділу кадрів, з 10.12.1937 — у розп. УНКВС по Оренбурз. обл.; 04.1938 — нач. від-я секр-ту НКВС УРСР; з 20.04.1938 — секр. УНКВС по Київ. обл. (28.04.1938 признач. скас.); з 07.06.1938 — т.в.о. заст. нач. секр-ту НКВС УРСР, згодом — секр. ОВ КОВО. Мол. лейт. ДБ (02.03.1936). 16.11.1938 заарешт. 20.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	191, 333
Тютюник Йосип Хомич (1903–?), у 1925–1927 — в РСЧА, у 1938–1939 — оперуп. Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл.	289
Тягнибеда, кол. білогвардієць. Заарешт. НКВС УРСР.	557, 579
Тягуненко Павло Леонідович (1917–?), у 1937 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 23.11.1937 — пом. оперуп. 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, 01.1939 — оперуп. ОВ в/з 5875, 10.1940 — слідчий ОВ КОВО. Сержант ДБ (21.02.1938), мол. лейт. ДБ (31.05.1939).	185, 186, 456, 477, 483, 485, 487, 494, 497, 498, 500, 501

Удовиченко Євдокія Миколаївна (1904–?), 20.04.1938 заарешт. 20.09.1938 звільн. 05.1939–11.1939 — інстр. Запорізьк. МК КП(б)У.	258, 263
Ульріх Василь Васильович (1889–1951), у 1926–1948 — гол. ВК ВС СРСР, водночас з 1935 — заст. гол. ВС СРСР. Армвійськюрист (1935).	76, 77, 79, 157, 171, 536, 537
Уманський Яків Володимирович (Давидович) (1902–?), з 1921 — в орг. ЧК–ДПУ; з 1929 — співр. ДТВ ОДПУ (ГУДБ НКВС) Катеринін. (з 1936 — Сталінської) залізниці (м. Дніпропетровськ), у 1936 — нач. особ. від-я ТВ УДБ, з 29.08.1936 — нач. від-я ОВ (з 1937–5-го відділу) УДБ, з 04.1938 — т.в.о. нач. від-я 3-го відділу, з 20.06.1938 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. Лейт. ДБ (23.03.1936), ст. лейт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). Звільн. з НКВС (наказ УНКВС від 17.09.1940, наказ НКВС УРСР від 20.09.1940, наказ НКВС СРСР від 10.10.1940). 21.09.1940 заарешт. 27.05.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 02.10.1942 През. Верх. Ради СРСР дострок. звільн., судимість знята. Не реабілітований.	13, 17, 29, 43, 48–61, 134, 255, 266–283, 285–288, 291, 293–325
Умов Ілля Абрамович (1899–?), з 16.03.1936 — нач. ОСВ (8-го відділу) УДБ НКВС УРСР, з 26.07.1937 — нач. Краматорського МВ НКВС Донецьк. обл.; з 17.05.1938 — у розп. НКВС СРСР, на керів. роботі в ГУТАБ НКВС СРСР; на 28.11.1941 — нач. буд-ва НКВС № 204 (Москов. обл.). Лейт. ДБ (09.01.1936), ст. лейт. ДБ (29.06.1942). Нагор. орд. «Знак пошани» (28.11.1941).	229, 230
Ус Дмитро Григорович, ст. інсп. командного відділу УРСМ НКВС УРСР. Лейт. міліції. 06.1938 заарешт. У 1939 ВК ВС СРСР засудж. до 15 років п/в.	523
Усачов, 01.1940 — член ВТ військ НКВС КО. Батальйоний комісар.	415, 444, 447
Усенко Степан Іванович (1909–1939), з 09.1937 – 1-й секр. ЦК ЛКСМУ, член ЦК КП(б)У. 01.11.1938 заарешт. 07.03.1939 засудж. до ВМП, розстріляний. У 1955 реабілітований.	549–551, 567, 573, 574, 582, 583

Успенський Олександр Іванович (1902–1940), з 28.02.1936 — заст. нач. УНКВС по ЗСК (Новосибірськ); з 16.03.1937 — нач. УНКВС по Оренбурзьк. обл.; з 25.01.1938 — нарком внутр. справ УРСР. Ст. майор ДБ (29.11.1935), комісар ДБ 3-го рангу (25.01.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1929), орд. Черв. прапору (1930), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1933), орд. Леніна (02.07.1937), мед. «XX років РСЧА» (15.10.1938). 14.11.1938 втік з Києва, переховувався. 15.04.1939 заарешт. 27.01.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 28.01.1940 розстріляний.	8, 9, 11–14, 16, 18, 19, 30–32, 34, 43, 60, 62, 63, 66, 70–75, 77, 98, 99, 106–109, 113, 119, 122, 123, 130, 136, 137, 139, 142, 145, 148, 152, 153, 159, 170, 172–175, 177–179, 181–190, 192, 195, 196, 200, 204, 205, 211–213, 223, 227, 230–241, 243, 246, 247, 249, 254, 257, 261, 266, 271, 274–277, 280, 281, 284, 285, 287, 304, 305, 308, 310, 316, 317, 320, 322, 325, 333, 336, 345–349, 351, 355, 356, 371, 376, 393, 394, 433, 440, 442, 449, 450, 452–455, 457–470, 472, 473, 475, 477, 479–481, 491–500, 503–518, 521–525, 527–536, 542, 549, 550, 555–557, 562, 568, 573, 575, 577, 587, 592–601, 604–609, 611, 613, 616, 617
Устенко Василь Якович (1916-?), з 1938 — співр. УНКВС по Полтав. обл.; у 1939 — слідчий СЧ ОВ НКВС (м. Вінниця). Серж. ДБ (1938), мол. лейт. ДБ (1939). У 1944 зник безвісти на фронті.	114, 115, 120
Ушаков, у 1938 заарештов. НКВС УРСР.	439, 440
Файнштейн Леонід Борисович (1903–1968), з 1932 — в орг. ДПУ–НКВС; у 1938 — оперуп., пом. нач. 6-го від-я 3-го відділу УДБ, у 1939 — пом. нач. від-я 8-го відділу УНКВС, у 1940 — нач. від-я ЕКВ УНКВС по Дніпропетр. обл., 04.1941 — нач. від-я УНКДБ по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (21.02.1938), ст. лейт. ДБ (на 1942).	50, 56, 274, 278, 297, 298, 303, 307, 311, 312
Файтель, 01.1940 — секр. ВТ військ НКВС КО. Військовий юрист.	444
Факторович Григорій Йосипович (1903–?), у 1930 закінчив Центр. школу ОДПУ (м. Москва); у 1938 — полк. оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС, з 07.05.1938 — полк. оперуп. ОВ 62-ї стріл. див. (УНКВС по Київ. обл.); з 02.06.1938 — у розп. НКВС СРСР. Мол. лейт. ДБ (09.01.1936). 06.1938 звільн. з НКВС з виключ. з обліку. 15.07.1938 заарешт. 13.12.1938 звільн. під підписку про невиїзд. 13.02.1939 справу припин., підписка анульована.	246, 587, 588, 599, 601, 617
Фастовський, у 1939 — нач. медично-санітарної частини (МСЧ) НКВС УРСР.	26

Федоров Василь Антонович (1899–?), у 1938 — т.в.о. пом. нач., з 22.04.1938 — т.в.о. нач. від-я, у 1938–1939 — нач. 1-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл. Сержант ДБ (23.02.1936).	103, 106, 115, 120
Федоров Микола Миколайович (1900–1940), з 20.07.1937 — нач. УНКВС по Одеськ. обл., з 26.02.1938 — нач. УНКВС по Київ. обл.; з 28.03.1938 — нач. 4-го відділу 2-го упр., водночас з 04.1938 — т.в.о. нач. 2-го упр. НКВС СРСР; з 28.05.1938 — нач. 2-го упр. НКВС СРСР. Комбриг. Нагор. орд. Леніна (19.12.1937). 20.11.1938 заарешт. 03.02.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. Розстріляний. Не реабілітований.	11, 13
Федоров Михайло Єрмолайович (1900–1940), з 04.07.1937 — інсп. УНКВС по Оренбурзьк. обл.; з 22.11.1937 — нач. від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл., з 14.03.1938 — т.в.о. нач., з 07.04.1938 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Житомир. обл. Лейт. ДБ (02.03.1936), ст. лейт. ДБ (17.08.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (23.08.1937), мед. «XX років РСЧА» (02.07.1939). 08.01.1939 заарешт. 29.09.1940 ВТ військ НКВС КО засудж. до ВМП. 04.11.1940 розстріляний. Не реабілітований.	255
Федоров Олександр (Олексій?) (1903–?), з 10.1937 — прокурор Полт. обл., член трійки при УНКВС по Полтав. обл.; з 1939 — прокурор Краснодарського краю.	79, 80
Федоров (Берков) Федір Семенович (Самсонович, Самійлович) (1900–?), з 03.1935 — секр. і інсп. при нач. УНКВС, з 04.1937 — заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 08.08.1937 — заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 06.04.1938 — у розп. НКВС УРСР; з 02.06.1938 — т.в.о. пом. нач. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 28.07.1938 — у розп. НКВС СРСР; у 1939 — інсп. ГУТАБ НКВС СРСР. Лейт. ДБ (15.09.1936). 17.06.1939 заарешт. 08.03.1940 ВК ВС СРСР засудж. до 10 років п/в у ВТТ.	171
Федотов Олександр Павлович (1913–?), з 03.1938 — співр. 1-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ, з 10.05.1939 — заст. нач. 1-го від-я, 08.1939 – 2-го від-я ЕКВ, 03.1941 — нач. спецвід-я УНКВС по Микол. обл. Сержант ДБ (23.08.1938).	358, 360, 363, 392, 393, 409
Федченко, можливий свідок у справі В. Грабаря.	457
Фельдман, у 1939–1941 — член колегії ВТ військ НКВС КО.	54, 221, 252, 411, 541, 589, 615, 618, 619
Фельдман Володимир Дмитрович (1893-1938), з 1924 — особливоупов. при колегії ОДПУ, з 1934 — особливоупов. НКВС СРСР. Ст. майор ДБ (1935). 23.10.1937 заарешт. 10.01.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Реабілітований.	91, 95
Филоненко Павло Васильович (1909–?), у 1932–1933 — в РСЧА, 1938–05.1939 — заст. дир. (по ППО і охороні) Запорізьк. авіамотор. з-ду ім. П. Баранова.	258
Фіас Йосип Климентійович (1892–1938), праців. Дніпропетр. річк. порту. У 1938 заарешт. 03.10.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. Реабілітований.	268
Філатов Володимир Петрович (1875–1956), науковець, офтальмолог, хірург. Академік.	76
Філімонов Олександр Григорович (1907–1938), нач. машин. залу буд-ва ГРЕС (Теплоенергобуд, м. Дніпродзержинськ Дніпропетр. обл.). 06.1938 заарешт. 03.10.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний. У 1957 реабілітований.	267, 277, 278, 282–285, 305, 308, 313, 319, 323, 324
Філь Михайло Дмитрович (1911–?), з 1934 — в РСЧА, з 05.1937 — вахтер Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., з 15.01.1939 — УНКВС по Запорізьк. обл.	258

Фішер Йосип Борисович (1896–?), з 03.01.1937 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл., з 08.08.1937 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл., з 01.10.1937 — т.в.о. нач. УНКВС по Микол. обл., з 03.03.1938 — у розп. НКВС СРСР, з 23.10.1938 — заст. нач. Вятського ВТТ НКВС СРСР. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936), капіт. ДБ (17.11.1937). 14.09.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку. 03.1941 — праців. Упр. Чорноморського мор. пароплавства (Одеса).	121, 138, 364, 370, 391, 397, 400, 403, 404
Флейшман Яків Юхимович (1898–1938), з 01.12.1935 — нач. ОВ (5-го відділу) УДБ УНКВС по Київ. обл., з 09.01.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. Капіт. ДБ (09.02.1936). Нагор. орд. «Знак пошани» (19.12.1937). 03.1938 заарешт. 01.10.1938 виїз. сесією ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 02.10.1938 розстріляний.	14, 126, 127, 131, 133, 134, 142
Фолоус (Фалаус, Фелоус, Фаллоус), у 1933 — предст. фірми «Метро-Віккерс» (Metropolitan Vickers Electrical Company, Вел. Британія) на Кізеловській ГРЕС (Урал), «англ. шпигун».	313
Фомічов, у 1940 — гол. ВТ військ НКВС Одеськ. обл. Військовий юрист 3-го рангу.	156, 157
Фрайман (Фраймович Б.С.?), співр. НКВС. Заарешт. Звільн.	597
Фрайман Юхим Овсійович (1900–?), з 1934 — в орг. НКВС, з 1936 — лікар внутр. тюрми УДБ НКВС (з 04.1941 — НКДБ) УРСР. 01.07.1941 звільн. за мобілізац. в РСЧА.	25, 105, 165, 415, 420, 431, 456, 516, 517
Франц Ісак Наумович (1908–?), з 02.1938 — оперуп., згодом — т.в.о. нач. від-я 3-го відділу УДБ УНКВС, на 31.05.1939 — заст. нач. СЧ УДБ УНКВС по Житомир. обл.; з 29.06.1939 — у розп. нач. УНКВС по Сумськ. обл. Сержант ДБ (09.02.1936).	434
Фрей Борис Костянтинович (1902–1955), у 1936 — нач. 4-го від-я, у 1938 — нач. 2-го від-я 4-го відділу, з 22.04.1938 — т.в.о. заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 27.07.1938 — т.в.о. нач. ВАГС НКВС (04.08.1938 призначений, скас.), з 14.08.1938 — в.о. заст. нач. 7-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР; з 15.02.1939 — в.о. нач. ВПО УНКВС по Харків. обл. Ст. лейт. ДБ (23.02.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 17.06.1939 заарешт. 03.04.1940 ВТ військ НКВС ХО за ст. 206–17 п. «а» КК УРСР засудж. до 6 років п/в у ВТТ.	480, 481, 528
Френкель Михайло Веніамінович (1888-1938), у 1937–1938 — керуючий будинками (нач. квартир. від.) АГУ НКВС УРСР. 28.02.1938 заарешт. 08.03.1938 в наслідок побиття під час допиту помер.	227
Френкель Мойсей Володимирович (Вольфович) (1902–?), з 1922 — в орг. ДПУ–НКВС; у 1938 — нач. Особ. від-я 112-ї авіабригади (Київ), з 23.06.1938 — у розп. НКВС СРСР. Заарешт. Звільн. 01.1940 — дир. Льнозаготторгу (Умань Черкаськ. обл.).	412, 414, 416, 417, 433–436, 442, 446, 491, 492
Фриновський Михайло Петрович (1898–1940), з 15.04.1937 – 1-й заст. наркома внутр. справ СРСР і нач. ГУДБ (28.03–08.09.1938– 1-го упр.) НКВС СРСР. Комкор (1935), командарм 1-го рангу (1938). 06.04.1939 заарешт. 04.02.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. Розстріляний.	74, 96, 97, 107, 332, 333, 336
Фришко Сергій Олександрович (1908–?), з 1931 — в орг. ДПУ–НКВС; у 1938 — оперуп. Павлоградського райвід-я НКВС, з 19.06.1938 — нач. Васильївського райвід-я НКВС Дніпропетр. обл., 07.1938 — на слід. роботі у Запорізьк. МВ НКВС; з 28.07.1938 і на 26.01.1939 — нач. Городокського райвід-я НКВС Кам'янець-Поділ. обл., у 1939 — нач. від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл.; з 19.08.1939 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл.; на 04.1940 — нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936).	258
Фурсенко Павло Володимирович (1913–?), у 1937 закінчив Київ. МКШ ГУДБ НКВС СРСР, з 23.11.1937 — пом. оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл., згодом — у розп. НКВС УРСР, у 11.1939 — оперуп. 3-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл., відрядж. у розп. УНКВС по Станісл. обл. Сержант ДБ (21.02.1938).	360, 399, 400

Хаєт Михайло Ізраїльович (1904–1956), з 1931 — уповн., з 01.01.1936 — оперуп. СПВ ДПУ (4-го відділу УДБ НКВС) УРСР; з 10.07.1938 — пом. нач., з 01.08.1938 — заст. нач., з 01.10.1938 — нач. 6-го від-я, у 03.1940 — нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 01.05.1941 — заст. нач. 1-го відділу 2-го упр. НКДБ (з 01.08.1941 — НКВС) УРСР. Лейт. ДБ (22.06.1939).	356
Ханіс Наум Левович (1915–?), з 27.06.1938 — спів., 12.1939 — оперуп., 07.1940 — заст. нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (22.06.1939).	274, 278, 312
Харченко Василь Кирилович (1903–?), з 20.09.1937 — т.в.о. секр. Полтав. МК КП(б)У, з 15.10.1937 — зав. ВКПО оргбюро ЦК КП(б)У по Полтав. обл., згодом — Полтав. обкому КП(б)У. 04.1938 заарешт.	337
Хатаєвич Мендель Маркович (1893–1937), з 1933 – 1-й секр. Дніпропетр. обкому КП(б)У, з 17.03.1937 – 2-й секр. ЦК КП(б)У. Нагор. орд. Леніна (1935). 09.07.1937 заарешт. 29.10.1937 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 30.10.1937 розстріляний. У 1956 реабілітований.	95
Хатаневер (Хатеневер) Арон Меєрович (1905–1940), з 17.11.1935 — заст. нач. СПВ УДБ УНКВС по Воронезьк. обл.; з 28.03.1937 — нач. 2-го від-я, з 01.07.1937 — нач. 1-го від-я 4-го відділу ГУДБ НКВС СРСР; з 07.12.1937 — нач. 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, водночас з 03.02.1938 — т.в.о. заст. наркома внутр. справ УРСР; з 09.05.1938 — пом. нач., з 31.07.1938 — заст. нач. УНКВС по Ленінгр. обл. Ст. лейт. ДБ (02.03.1936), капіт. ДБ (08.06.1937), майор ДБ (05.11.1937). Нагор. орд. Черв. зірки (22.07.1937), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (09.05.1938). 17.11.1938 заарешт. 20.05.1940 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. Розстріляний.	562
Хатемкін Григорій Олександрович (1902–1942), з 01.12.1935 — нач. ОВ НКВС 43-ї авіабриг. ХВО, з 28.05.1938 — т.в.о. заст. нач. 5-го від. УДБ УНКВС по Харків. обл. (ОВ ГУДБ НКВС ХВО), згодом — заст. нач. 5-го від 1-го упр. НКВС УРСР, пізніше — заст. нач. 3-го від. Карагандин. ВТТ НКВС СРСР (Казах. РСР). Ст. лейт. ДБ (1936). У 1940 звільн. з НКВС	127, 129, 130
Хатенков (Хотенков) Семен Юхимович, кол. меншовик. На поч. 1938 заарешт. УНКВС по Микол. обл.	403, 404
Хаустов В. Н.	101
Хачатурян, у 1939–1941 — пом. військового прокурора військ НКВС КО. Військовий юрист 1-го рангу.	28, 35, 37, 38, 48, 54–57, 60, 148, 155, 157, 165, 167–169, 191, 193–201, 206, 237, 242–245, 247, 251, 256, 272, 461, 599
Хесс Михайло (Мордко) Хаскелевич (1908–?), з 1935 — співр. УНКВС по Вінницьк. обл., у 1938 — т.в.о. нач. 5-го від-я УДБ Могильов-Поділ. МВ НКВС Вінницьк. обл., з 10.06.1938 — оперуп. 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, згодом — в ОВ КОВО, 01.1939 — оперуп. 8-го відділу УДБ, 10.1940 — заст. нач. від-я ЕКУ НКВС УРСР. Сержант ДБ (23.03.1936).	185, 456, 491, 499–502, 514, 515
Хитров, у 1938 заарешт. НКВС УРСР.	513
Хмельницький, 05.1941 — член ВТ військ НКВС КО. Сержант ДБ.	145, 272, 321, 325
«**Хмурий**», начебто провокатор царської жандармерії — див. Тарасов П.	437
Ходоровський, у 1938 заарешт. УНКВС по Дніпропетр. обл.	317

Холмачев Трохим Євстахійович, у 1937 — нач. 2-го від-я 5-го відділу УДБ, з 26.12.1937 — нач. 12-го від-я УНКВС по Сталінгр. обл.; на 01.02.1944 — нач. відділу УНКВС по Сталінгр. обл. Лейт. ДБ (22.03.1936), ст. лейт. ДБ (27.03.1939).	342
Хрєнов Василь Георгійович (1904–?), з 1927 — в орг. ДПУ–НКВС; у 1938 — оперуп. 3-го від-я, з 19.06.1938 — нач. Павлоград. райвід-я НКВС; з 15.08.1938 — т.в.о. нач. Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл.; 02.1939 усунений від посади; 05.1939 — нач. слідч. групи УНКВС, з 09.1939 прикріпл. до СЧ УНКВС по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936). У 1940–1941 — заст. дир. Дніпродзерж. коксохім. з-ду ім. С. Орджонікідзе.	23, 45, 46, 56, 60, 278, 284–287, 293, 304, 306, 310–313
Хропко Віталій	621
Хрущов Микита Сергійович (1894–1971), з 1934–1-й секр. Москов. МК і обкому ВКП(б); з 01.1938 — в.о. 1-го секр., з 06.1938 – 1-й секр. ЦК КП(б)У; водночас з 04.1938 – 1-й секр. Київ. МК і обкому КП(б)У; з 01.1938 — канд. в члени, з 03.1939 — член Політбюро ЦК ВКП(б); у 1941–1944 — член військової рад Півд.-Захід. напрямку, ПЗФ, Сталінгр., Півд., Воронезьк. і 1-го Укр. фронтів. Генерал-лейтенант.	99, 103, 146, 148, 153, 173, 175, 177, 178, 190–193, 199, 527
Цап, у 1938 заарешт. УНКВС по Полтав. обл.	347
Цветухін Федір Андрійович (1904–1985), з 25.12.1936 — нач. 3-го від-я, з 01.03.1938 — нач. 4-го від-я 4-го відділу УДБ; з 06.1938 — пом. нач. 9-го відділу УДБ (згадується також як нач. сільгоспвідділу УДБ у 1938), на 14.01.1939 — пом. нач. відділу ЕКУ; з 01.1939 — т.в.о. нач., з 11.04.1939 — нач. 1-го спецвідділу НКВС УРСР; з 04.1941 — нач. 2-го відділу НКДБ УРСР; з 02.08.1941 — нач. 1-го спецвідділу НКВС УРСР. Лейт. ДБ (23.02.1936), ст. лейт. ДБ (28.04.1939). Нагор. мед. «За відвагу» (26.04.1940).	219, 432, 562, 564, 565, 576
Цехмейстрюк (Цехмейструк) Гаврило Костянтинович (1902–1941), у 1937 — оперуп., з 23.10.1937 — пом. нач. від-я 5-го відділу УДБ НКВС УРСР, у 1938 — нач. ОВ в/з 5875. Мол. лейт. ДБ (09.01.1936), ст. лейт. ДБ (31.05.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 12.10.1941 загинув на фронті.	182–185, 190, 193
Цигельман Мойсей Давидович (1905–1942?), з 01.02.1937 — пом. оперуп. апарату ОУ НКВС УРСР, з 01.01.1938 — оперуп. 4-го від-я 2-го відділу УДБ УНКВС по Житомир. обл., з 04.08.1938 — оперуп. 8-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, з 01.05.1939 — ст. слідчий СЧ УДБ НКВС УРСР, з 01.05.1941 — ст. оперуп. 2-го від-я 2-го відділу 2-го упр. НКДБ УРСР; 01.07.1941 відрядж. до 3-го відділу ПЗФ. Сержант ДБ (09.02.1936), мол. лейт. ДБ (1939). 26.03.1942 зник безвісти.	216, 218, 221, 545, 546, 548, 551
Цирлін Давид Овсійович (?–?), у 1937 — оперуп. 5-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; до 22.04.1938 — ст. інспектор, з 22.02.1938 — т.в.о. нач. відділу кадрів УНКВС, з 22.04.1938 — т.в.о. нач. 2-го (опер.) відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл.; з 28.08.1938 — пом. нач. ВМУ УНКВС по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (23.02.1936), лейт. ДБ (23.08.1938)	128, 129
Цухішвілі, у 1938 — працівн. ЦР ТАХ УРСР.	521
Чайковський Михайло Лазарович (1894–?), у 1937 — нач. торг.-пром. відділу УНКВС по Одеськ. обл., з 19.10.1937 — нач. АГВ УНКВС, з 28.04.1938 — т.в.о. секр. УНКВС, 10.1939–03.1940 — нач. секр-ту УНКВС по Микол. обл.	360, 399, 400
Чалий, у 1938 заарешт. УНКВС по Дніпропетр. обл. Звільнений.	281, 312
Чемісов Павло Тихонович (1905–?), з 1938 — заст. зав. Пром.-трансп. відділом ЦК КП(б)У, з 01.03.1939 — в.о. нач. відділу кадрів НКВС УРСР, з 14.03.1940 — заст. наркома внутр. справ УРСР з кадрів, з 04.08.1941 — заст. нач. УНКВС по Харків. обл.; у 09.1942 відрядж. до НКВС Узб. РСР. Ст. лейт. ДБ (28.04.1939), майор ДБ (на 04.08.1941). Нагор. орд. «Знак пошани» (26.04.1940).	214

Чепцов Олександр Олександрович (1902–1980), у 1939–1942 — член ВК ВС СРСР. Військовий юрист 2-го рангу (1939), військовий юрист 1-го рангу (1940).	264, 329, 335, 338, 410, 540, 618
Чередниченко, у 1938 заарешт. Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл.	289
Черемісін Іван Пилипович (1898–?), з 27.03.1937 — нач. 3-го від-я 5-го від. УДБ НКВС УРСР, з 06.1937 — нач. ОВ НКВС 7-го стріл. корпусу, з 17.03.1938 — заст. нач. Усольського ВТТ НКВС СРСР. Ст. л-т ДБ (1936), майор ДБ (1943)	123
Чернишов Василь Васильович (1896–1952), з 1934 — нач. УПВО УНКВС, водночас з 13.01.1936 — заст. нач. УНКВС по ДСК; з 07.08.1937 — заст. наркома (з 03.1946 — міністра) внутр. справ СРСР (по 12.02.1952), водночас — нач. ГУРСМ НКВС СРСР (по 18.02.1939), з 18.02.1939 — нач. ГУТАБ НКВС СРСР (по 26.02.1941). Комдив (1935), комісар ДБ 3-го рангу (1941).	464, 496, 497, 518, 522
Чернобильський Олександр Ілліч (1909–?), з 03.1938 — пом. оперуп., 05.1939–09.1939 — заст. нач. 1-го від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Микол. обл., з 20.01.1940 — у розп. НКВС УРСР. Сержант ДБ (23.08.1938).	358, 360, 363, 399, 400, 409
Чернявський, у 1938 заарешт. Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл.	283
Чернявський-Ольшанецький Йосип Іонович (1896–?), з 22.10.1937 — нач. 2-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; з 26.02.1938 — т.в.о. заст. нач., з 04.1938 — в.о. нач. 4-го (з 01.1939 – 2-го) відділу УДБ УНКВС по Полтав. обл. 05.1945 — заст. нач. 2-го відділу УНКДБ по Сталінськ. обл. Лейт. ДБ (23.03.1936), ст. лейт. ДБ (1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	99, 103, 343
Чистов Микола Костянтинович, співр. НКВС УРСР. У 1937 заарешт. ОСН при НКВС СРСР засудж. до 5 років п/в у ВТТ.	369
Чистов Павло Васильович (1905-1982), з 22.05.1937 — заст. нач. УНКВС по Свердлов. обл., з 29.07.1937 — нач. УНКВС по Челябін. обл., з 26.02.1938 — нач. УНКВС по Донецьк. (з 11.06.1938 — Сталінськ.) обл. 01.02.1939 звільн. з пос. З 08.03.1939 — нач. Самарського ВТТ НКВС СРСР і заст. нач. (з 17.06.1939 — нач.) буд-ва Куйбишев. гідровузла. Капіт. ДБ (1936), майор ДБ (1937). Нагор. орд. Леніна (1937), орд. Знак пошани (1940)	136, 137
Чистяков Микола Вікторович (1884–1938), учитель серед. школи с. Микольське Херсон. р-ну Микол. обл. 17.06.1938 заарешт. за спробу пройти на Микол. суднобуд. з-д ім. А. Марті (№ 198). Внаслідок побоїв на допиті 13.07.1938 помер.	380, 382
Чичкан (Чичкано), 1-й. Заарешт. Звільнений.	433, 436
Чичкан (Чичкано), 2-й. Заарешт. Звільнений.	433, 436
Чулков Тихон Андрійович (1908–?), з 10.03.1938 — пом. оперуп., з 16.04.1938 — оперуп., з 09.1938 — заст. нач. 1-го від-я 4-го (2-го) відділу УДБ, з 15.05.1939 — заст. нач. СЧ УНКВС по Дніпропетр. обл. Мол. лейт. ДБ (22.06.1939). 17.04.1940 заарешт. 14.11.1940 ВТ військ НКВС Дніпропетр. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 02.02.1941 відбув до Біломорсько-Балт. ВТТ НКВС СРСР (ст. Ванзозеро Кіровської залізниці). Не реабілітований.	44–47, 60
Чуприненко, у 1939 — військовий слідчий ВП військ НКВС Дніпропетр. обл.	28
Шапанський Генріх Генріхович (1896–?), колгоспник. 08.07.1938 заарешт. Особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Перевіркою встановлена необгрунтованість обвинувачення, 20.06.1939 звільнений.	270, 315, 324
Шаповал Ю.	70, 84, 447, 620

Шарабурін Іван Андрійович (1901–?), у 1938 — пом. нач., з 20.04.1938 — заст. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл.; з 10.05.1938 — т.в.о. нач. ПВ УРСМ, з 04.08.1938 — т.в.о. нач. УРСМ НКВС УРСР. Ст. лейт. ДБ (23.04.1937).	464, 465, 496, 498, 499, 503, 513, 518, 519, 522
Шаров (Шавер) Микола Давидович (1897–1939), 31.03.1935–29.12.1937 (офіц. по 10.01.1938) — нач. УНКВС по Київ. обл.; з 10.01.1938 — нач. УНКВС по Сталінгр. обл. Ст. майор ДБ (29.11.1935). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)», орд. Черв. прапору (1923), знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (1932), орд. Черв. зірки (19.12.1937), мед. «XX років РСЧА» (22.02.1938). 27.09.1938 заарешт. 22.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 23.02.1939 розстріляний.	13
Шаров Олександр Макарович (1906–?), у 1937 — нач. від-я 3-го відділу УДБ, з 02.08.1937 — нач. 1-го від-я 5-го відділу УДБ УНКВС по Горьковськ. обл.; з 28.11.1937 — нач. від-я 5-го відділу УДБ УНКВС по Київ. обл.; з 02.06.1938 — нач. 3-го від-я, з 20.06.1938 — т.в.о. нач. 4-го від-я 5-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 30.09.1938 — нач. 6-го від-я ОВ КОВО; з 21.10.1938 — нач. 2-го від-я 6-го відділу 1-го упр. (УДБ) НКВС УРСР; з 1939 — нач. 12-го від-я ОВ КОВО, 06.1939 — нач. 10-го від-я, згодом — 4-го від-я 2-го відділу УДБ НКВС УРСР; на 01.05.1941 — заст. нач. 3-го відділу 3-го упр. НКДБ УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (23.08.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938).	78, 80, 327, 528
Шатний Семен Шайович (1897–?), з 1919 — в орг. і резерві орг. ВЧК–ДПУ–НКВС, 08.1937 мобілізов. на роб. в НКВС; 10.1939–01.1940 — пом. командира (з госпчастини) загону воєніз. охорони цивільн. повітрян. флоту (Харків).	415, 424, 427, 428
Шевченко Микола Григорович (1901–?), у 1938 — т.в.о. нач. Кіровоград. МВ НКВС Микол. обл., з 19.09.1938 — в.о. нач. 6-го відділу 1-го упр. НКВС УРСР, з 30.09.1938 — нач. 1-го від-я і пом. нач. ОВ КОВО, з 10.05 (наказ від 20.05) 1939 — в.о. заст. нач. ОВ КОВО. Лейт. ДБ (22.03.1936), капіт. ДБ (22.06.1939). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938), мед. «За відвагу» (26.04.1940).	174, 461, 494, 495, 524, 528, 545
Шейблер Рюрик Карлович (1897–1938), інж. Дніпродзерж. мет. з-ду ім. Ф. Дзержинського (Дніпропетр. обл.). У 1937 заарешт. 05.01.1938 засудж. до ВМП, викон. вироку відстроч., староста у тюр. камерах Дніпродзерж. МВ НКВС для психол. обробки заарештованих. 23.07.1938 розстріляний.	286, 287, 310, 317
Шейман Йосип Григорович (1908–?), 07.1937 — пом. оперуп. 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; у 1938 — нач. Васильківського райвід-я НКВС, з 26.09.1938 — нач. 3-го від-я 4-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл.; 07.1940–04.1941 — нач. 3-го від-я 2-го відділу (СПВ) УНКВС–УНКДБ по Дніпропетр. обл. Сержант ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (22.06.1939).	274, 319
Шендра, кол. член Укр. ком. партії (боротьбистів). У 1937/1938 заарешт.	414, 421, 422, 445
Шибанова Серафима Володимирівна (1905–?), з 1935 — в орг. НКВС, у 1938 — співр. ВВТК НКВС УРСР, з 09.1938 — друкарка СЧ ОВ КОВО. 20.10.1938 заарешт. 03.12.1938 справу припинено, звільнена. 10.1940 — ст. друкарка НКВС УРСР.	197, 454, 456, 463, 467, 468, 491, 492, 513, 517, 518, 525, 530, 533, 534
Шилобріт Павло Дмитрович (1904-?), у 1938 — оперуп. Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл, з 10.07.1938 — оперуп. ОВ НКВС 7-го стріл. корпусу. Мол. лейт. ДБ (1936).	22, 23

Ширін (Шац) Лазар Наумович (1901–?), з 02.1936 — нач. 1-го від-я, з 01.05.1937 — пом. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл.; з 18.11.1937 — у розп. НКВС УРСР, нач. від-я 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 21.03.1938 — т.в.о. заст. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Вінницьк. обл. (по 07.1938), 28.08–01.09.1938 — нач. ВМУ УНКВС; з 20.09.1938 — нач. упр. буд-ва дороги № 4 (Новоград-Волин.— Житомир) Укрдорбудтресту НКВС УРСР; з 11.05.1939 — нач. госпчастини Укр. МКШ ГУДБ НКВС СРСР (Київ). Ст. лейт. ДБ (22.03.1936). 24.09.1940 звільн. з НКВС. Керуючий Харків. від-я Всесоюз. держ. акціонер. тов-ва з інозем. туризму («Інтурист»). 18.12.1940 заарешт. 20.09.1941 звільн.	204
Широкий (Майський) Іван Тарасович (1903–1938), з 03.01.1937 — нач. 5-го відділу УДБ УНКВС, з 05.03.1938 — т.в.о. заст. нач., з 20.03.1938 — заст. нач. УНКВС по Черніг. обл.; з 20.05.1938 — нарком внутр. справ Молд. АРСР. Ст. лейт. ДБ (08.01.1936), капіт. ДБ (20.05.1938). Нагор. мед. «ХХ років РСЧА» (15.10.1938). 27.09.1938 заарешт. 18.12.1938 покінчив життя самогубством у внутр. тюрмі НКВС УРСР (Київ).	106, 141, 143, 175, 211, 254
Шишлов, у 1938 — нач. Будинку оборони УРСР (Київ).	179
Шліхтер Олександр Григорович (1868–1940), віце-президент АН УРСР (1931–1938), академік АН УРСР (1929) і АН БРСР (1934), доктор екон. наук (1936).	542, 574
Шляхович Іван Іванович (1889–?), робітн. (м. Дніпродзержинськ Дніпропетр. обл.). У 1938 заарешт. 23.03.1939 справу припинено, звільнений.	312, 313
Шмалько Яків Андрійович (1901–1938), нач. спецсектору треста «Марганець» (Нікополь Дніпропетр. обл.). 19.03.1938 заарешт. 14.10.1938 [особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл.] засудж. до розстрілу. 29.11.1938 розстріляний. У 1958 реабілітований.	288
Шмаров Олег Борисович (1904–?), нач. котломонтажу буд-ва ГРЕС (м. Дніпродзержинськ Дніпропетр. обл.). 14.07.1938 заарешт. 03.10.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до 10 років п/в у ВТТ. 02.06.1939 звільн.	282
Шмулевич Михайло Лазарович, у 1937 — оперуп. 4-го від-я 4-го відділу УДБ НКВС Азерб. РСР, з 10.03.1937 — у розп. НКВС УРСР; у 1938 — оперуп. ОВ КОВО. Сержант ДБ (13.01.1936). 30.09.1938 заарешт. 25.11.1938 справу припинено, звільнений. 25.08.1939 звільн. з НКВС з виключ. з обліку. 28.09.1940 вибув до м. Чернівці.	186, 203, 456, 493, 494, 513, 514, 533, 534
Шнайдер Олександр Григорович (1908–?), з 1937 — нач. від-я 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 02.09.1937 — нач. від-я 3-го відділу УДБ НКВС УРСР; з 28.11.1937 — нач. від-я 3-го відділу, 15.12.1937–18.06.1938 — т.в.о. нач. 3-го відділу УДБ УНКВС по Одеськ. обл.; з 08.1938 — заст. нач. 1-го відділу 2-го упр. НКВС СРСР. Лейт. ДБ (22.03.1936), ст. лейт. ДБ (15.06.1938). 28.09.1938 заарешт. 10.04.1941 ВТ військ НКВС КО засудж. до 6 років п/в у загал. місцях ув'яз. Не реабілітований.	212
Шнейдерман Михайло Якович, у 1936 — співр. УНКВС по Донецьк. обл.; у 1937–1938 — нач. 3-го від-я УДБ Дніпродзерж. МВ НКВС Дніпропетр. обл., з 28.08.1938 — у розп. НКВС СРСР. Ст. лейт. ДБ (22.03.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (31.08.1937).	299, 317
Штерн Семен Наумович (1883–?), з 1921 — в орг. ЧК–ДПУ–НКВС, у 1938 — нач. тюрми НКВС (Миколаїв), 09.1939 — нач. ВТК УНКВС по Микол. обл., 03.1940 — нач. ВТК НКВС (Одеса), 03.1941 — нач. міськінспекції ІТР (Одеса).	360, 366, 378, 379, 381, 386–388, 399
Штокмейстер Арон Ісакович (1907–1938), нач. житлово-комун. відділу Дніпропетр. річк. порта. У 1938 заарешт. 03.10.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. 23.10.1938 розстріляний. У 1958 реабілітований.	268

Шугай Василь Семенович (1896–?), 16.06.1938 заарешт. Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл. 21.05.1939 звільн.	258
Шульга, у 1938 заарешт. Криворізьк. МВ НКВС. 20.09.1938 особ. трійкою при УНКВС по Дніпропетр. обл. засудж. до розстрілу. Розстріляний.	269
Шумков Сергій Олексійович, у 1938 — нач. від-я 3-го відділу, з 28.04 — т.в.о. пом. нач., з 20.06.1938 — т.в.о. заст. нач. 3-го відділу УДБ, 08.1938 — т.в.о. нач. 8-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетр. обл. (по 09.05.1939). Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), лейт. ДБ (17.11.1937). 01.07.1939 звільн. в запас НКВС. Ст. лейт. ДБ (31.12.1940).	300, 309, 312, 314, 315
Шумський Ігор Борисович (Лещинський Генріх Йосипович) (1898–1974), з 02.06.1936 — заст. нач. УНКВС по Харків. обл. і нач. особ. відділів УДБ УНКВС і ГУДБ НКВС ХВО, 05.07–05.08.1937 (з перервою 15–22.07) — т.в.о. нач. УНКВС по Харків. обл.; з 08.1937 — нач. Запорізьк. МВ НКВС; з 03.1938 — пом. (заст.) нач., з 10.1939 — секр. партбюро Рибінського гідровузла Волгобуду і Волзького ВТТ НКВС, з 09.1940 — заст. нач. ПВ Упр. Волгобуду; з 08.1941 — заст. нач. 4-го і 3-го упр. Голов. упр. буд-ва оборон. споруд НКВС СРСР Півн.-Зах. фронту (Ярославль). Полковник. (1935).	15, 127
Шухман Григорій Абрамович (1905-?), з 01.1937 — нач. 3-го від. УДБ УНКВС по Молд. АРСР, з 01.10.1937 — нач. 3-го від. УДБ УНКВС по Кам'янець-Поділ. обл., з 27.07.1938 — нач. від-я 3-го від. Упр. місць ув'язн. НКВС УРСР. Ст. лейт. ДБ (1936). У 1938 заарешт., у 1939 звільн.	137
Щербаков Олександр Сергійович (1901–1945), з 1936 – 2-й секр. Ленінгр. обкому ВКП(б); з 06.1937–1-й секр. Східно-Сиб. (згодом — Іркутського) обкому ВКП(б); з 08.04.1938 – 1-й секр. Донецьк. (Сталінськ.) обкому КП(б)У; з 02.11.1938 – 1-й секр. Москов. обкому ВКП(б).	111
Щиголев, 05.1941–07.1941 — секр. ВТ військ НКВС КО. Технік-інтендант 2-го рангу.	341, 350, 546, 584
Юкальчук Григорій Андрійович (1897–?), у 1919–1921 — в РСЧА; у 1938 — стрілець тюрми НКВС (м. Миколаїв), 11.1939–03.1940 — наглядач промисл. ВТК НКВС (м. Миколаїв).	360, 385, 386
Юнге Марк	144, 160, 620, 621
Юрченко, у 1940 — пом. секр. Військової прокуратури військ НКВС КО.	205
Юрьєв-Левітан Юлій Михайлович, у 1938 — нач. від-я паспортно-реєстрац. відділу УРСМ НКВС УРСР. Ст. лейт. міліції. 11.09.1938 заарешт. 04.12.1938 справу припинено, звільнений.	494
Юфа Григорій Наумович (1910–1939), з 15.07.1936 — нач. Балтського райвід-я НКВС МАСРР; з 1937 — нач. 4-го від-я УДБ УНКВС (з 05.08.1937 — НКВС) МАРСР; з 10.07.1938 — т.в.о. пом. нач. 4-го відділу УДБ НКВС УРСР. Мол. лейт. ДБ (09.01.1936), лейт. ДБ (15.06.1938). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (XV)» (14.08.1938). 07.12.1938 заарешт. 31.12.1938 ВТ прикор. і внутр. військ НКВС КО засудж. до ВМП. 11.01.1939 розстріляний. Не реабілітований.	254
Яворський, 01.1940 — член ВТ військ НКВС КО. Військовий юрист.	415, 444, 447
Яворський Михайло Сергійович (1909–?), з 1931 — в РСЧА; з 1933 — в орг. ДПУ–НКВС, у 1938 — наглядач тюрми Запорізьк. МВ НКВС Дніпропетр. обл., у 1939 — вахтер, 05.1939 — черг. комендант УНКВС по Запорізьк. обл.	258

Ягода Генріх Григорович (1891-1938), у 1933 — заст. голови (фактично голова) ОДПУ при РНК СРСР, з 07.1934 — нарком внутр. справ СРСР, з 09.1936 — нарком зв'язку СРСР. Ген. комісар ДБ (1935). 20.03.1937 заарешт. 13.03.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, 15.03.1938 розстріляний.	91
Якимчук (Якимчик) Іван Олександрович (1895–?), капітан річкового пароплаву «Котовський», житель м. Крюково Кременчуц. р-ну Полтав. обл. 26.11.1937 заарешт. 10.01.1938 ОСН при НКВС СРСР засудж. до 10 років п/в у ВТТ.	328
Яковенко, у 1938 заарешт. НКВС УРСР.	515, 516
Яковлев А. Н.	101
Яковлева Лідія Андріанівна (1908–?), у 1937–1938 — співр. опертехніки 4-го відділу УДБ УНКВС, 01.1940 — мол. слідчий СЧ УНКВС по Харків. обл.	413, 415, 423, 425
Якушев (Бабкін) Лаврентій Трохимович (1903–1986), у 1937 — заст. нач., з 27.04.1937 — т.в.о. нач. 4-го відділу УДБ УНКВС по Харків. обл., з 05.09.1937 — заст. нач. УНКВС по Київ. обл., з 01.10.1937 — т.в.о. нач. УНКВС по Житомир. обл., з 26.02.1938 — у розп. НКВС СРСР, з 04.08.1938 — нарком внутр. справ Кримської АРСР (РРФСР). Капіт. ДБ (23.02.1936). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ» (1934), орд. Черв. зірки (19.12.1937). 18.12.1938 заарешт. 20.06.1939 ВК ВС СРСР засудж. до 20 років п/в у ВТТ. 09.10.1941 През. Верх. Ради СРСР дострок. звільнений, судимість знята.	13, 65, 137, 143
Ямницький Михайло Сергійович (1899–1939), з 29.03.1936 — нач. ЕКВ УДБ УНКВС по АЧК (Ростов-на-Дону); з 13.09.1936 — нач. ЕКВ, з 16.12.1936 — нач. КРВ (з 25.12.1936 – 3-го відділу) УДБ УНКВС по Західній обл. (м. Смоленськ); з 27.01.1937 — нач. 3-ї частини (з 29.03.1937–3-го від-я), з 19.05.1937 — нач. від-я з охорони дипкорпусу і пом. нач. 2-го відділу, з 22.06.1937 — нач. від-я і пом. нач. 5-го відділу ГУДБ, з 28.03.1938 — нач. 3-го відділу 2-го упр. НКВС СРСР; з 13.06.1938 — заст. нач. УНКВС по ДСК і заст. нач. ОВ ОЧДСА (м. Хабаровськ). Капіт. ДБ (25.12.1935), майор ДБ (21.09.1937). Нагор. знаком «Поч. прац. ВЧК–ГПУ (V)» (1927), орд. Черв. зірки (22.07.1937), орд. «Знак пошани» (22.02.1938), мед. «ХХ років РСЧА» (15.10.1938). 06.11.1938 заарешт. 26.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний.	332, 333, 336, 337
Янкович Семен Олександрович (1903–1938), з 28.05.1935 — нач. 5-го, згодом 2-го від-я ОВ (з 02.01.1937–5-го відділу) УДБ УНКВС по Вінницьк. обл., з 28.05.1937 — у розп. УНКВС по Дніпропетр. обл., з 02.06.1937 — пом. нач. Запорізьк. МВ НКВС, з 22.04.1938 — т.в.о. заст., з 28.05.1938 — в.о. заст. нач. УНКВС по Дніпропетр. обл. Ст. лейт. ДБ (23.03.1936). З 23.07.1938 — у розп. НКВС УРСР, незабаром заарешт. 09.08.1938 звільн. з НКВС. 02.10.1938 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП, розстріляний. Помилк. нагор. мед. «ХХ років РСЧА» (02.07.1939).	8, 15–18, 49, 50
Яралянц (Яролянц, Яралов) Олександр Олександрович (1903–1939), з 01.03.1937 — нач. 4-го від-я 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР, з 17.08.1937 — нач. 3-го відділу УДБ і пом. нач. УНКВС по Саратов. обл.; з 20.05.1938 — нач. 4-го відділу УДБ НКВС УРСР, з 08.1938 — т.в.о. заст. наркома внутр. справ УРСР. Мол. лейт. ДБ (23.03.1936), ст. лейт. ДБ (30.12.1936), капіт. ДБ (15.06.1938). Нагор. орд. Черв. зірки (02.07.1937). 15.11.1938 заарешт. 22.02.1939 ВК ВС СРСР засудж. до ВМП. 23.02.1939 розстріляний.	162, 170, 180, 211, 223, 413, 418, 419, 422, 429, 433, 437–440, 442, 465, 479, 495, 497, 544, 549, 552, 554–557, 575–577, 579, 581, 583, 584, 592–598, 604
Яченін Леонід Іванович (1897–1952), з 05.1937 — заст. прокурора, з 08.1937 — в.о. прокурора, з 05.1938 — прокурор УРСР; у 1941–1945 — військовий прокурор п'яти фронтів і Групи рад. військ у Німеччині; з 1946 — військовий прокурор ПКВО (Ростов-на-Дону).	191

Збірник документів у трьох томах

Автор-упорядник:
Сергій Кокін

Відлуння Великого терору.

Том другий
Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 р.— червень 1943 р.)

Книга третя
**УНКВС по Дніпропетровській області,
УНКВС по Полтавській області,
особливі органи НКВС,
центральний апарат НКВС УРСР**

Редакційна колегія:
Володимир Бірчак, Геннадій Боряк, Валерій Васильєв, Лінн Віола, Ольга Довбня, Вадим Золотарьов, Ігор Кашу, Андрій Когут, Сергій Кокін, Марія Панова, Роман Подкур, Джеффрі Россман, Андрій Савін, Олексій Тепляков, Марк Юнге

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ТОРОНТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІРДЖИНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГАЛУЗЕВИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Літературна редакція та коректура:
Олена Самойленко

ВИДАВЕЦЬ ЗАХАРЕНКО В. О.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 2290 від 14 вересня 2005 року
Тел.: (067) 720-18-23. E-mail: panteon@i.ua

Здано до набору 01.07.2022. Підписано до друку 01.08.2022.
Формат 60x84 1/16. Гарнітура «Таймс». Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 40. Наклад 500 прим. Зам. № 01-08-22

Віддруковано у друкарні СПД-ФО Захаренко В.О.

Другий том збірника документів містить обвинувальні висновки, протоколи судових засідань військових трибуналів та їхні вироки, а також інші документи про кримінальне покарання співробітників органів НКВС УРСР та ДТВ ГУДБ НКВС СРСР, яких звинуватили у порушенні соціалістичної законності у 1937–1938 роках.

Документи ілюструють складний процес виходу з Великого терору, розкривають різноманітний склад злочинів, скоєних співробітниками НКВС у 1937–1938 рр., характеризують участь органів НКВС, прокуратури та правосуддя у кримінальному покаранні «порушників соціалістичної законності» і конкретні результати цього покарання.

ISBN 978-966-2258-17-2